شىنجاڭ ئۇيغۇرئاپتونوم رايونى جايلارتە زكىرسى

شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرسى

24 - توم

خەلقئىشلىرى تەزكىرسى

شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى

ئۇيغۇر كىتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ISBN 7-228-04040-6

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ ئەزالىرى

مۇدىر: تۆمۈر داۋامەت

1 - مۇئاۋىن مۇدىر: فۇڑېن

مۇئاۋىن مۇدىرلار: فېڭ داجېن، لى جىڭشۈەن، لى جېڭجۇڭ، جاۋ يۈجېڭ، ئىبراھىم روزى، ئۇيغۇر سايرانى، مازىجيەن (مەخسۇس)، نۇرمۇھەممەد دۆلەتى (مەخسۇس)

ئەزالار: (ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)

ئابلايوۋ، ئابلىز داۋۇت، ئەنسەرىدىن موسايوۋ، باتا، تيەن جۇڭخي، جاقىپ مىرزاقان، جۇڭ يىڭ، جاڭ يېخەن، جى شياۋدي، چېن خۇا، دەي ۋېنتەن (مەخسۇس)، دۇڭ جاۋخي، شامىڭ، شىڭ سۇڭجېن، فاڭ دېچىڭ، قادىر ھاپىز (مەخسۇس)، لىۋ زۇڭخاۋ، مەخمۇت سادىر

«شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» نى تۈزگۈچى، تەكشۈرگۈچى خادىملار

باش تۈزگۈچى: فۇ ڑېن

مۇئاۋىن باش تۈزگۈچى: خې بىڭجى

تۈزگۈچىلەر: جىن تيەنجىڭ، لىۋ شىڭ

ئۇيغۇر كتاب توربېكتى
www.uyghurkitap.com

«شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» نى تۈزۈش كومىتېتى ئەزالىرى

مۇدىر: جاڭ تۇڭ

مۇئاۋىن مۇدىرلار: لى گېڭيۈەن، ئىبراھىم سېيتى، نىياز تۆمۈر

ئەزالار: (فامىلە خەت سىزىقىنىڭ ئاز - كۆپلىكى بويىچە تىزىلدى)
يۇ ژېيچېڭ، ژاڭ ياۋ، باۋۈدۈن، تۇرسۇن مۇسا، لى شۈرېن، لى شۈنچىڭ، زى خۈي، مېڭ شىيەندىيەن، جاڭ بېيجۈڭ، جاڭ جىنجۈڭ، جاۋ جيۈجياڭ، تاڭ شياۋگۈاڭ

«شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» نى تۈزگۈچى خادىملار

باش مۇھەررلەر: يۇ ژېيچېڭ

مۇھەررلەر: (فامىلە خەت سىزىقىنىڭ ئاز - كۆپلىكى بويىچە تىزىلدى)
ژاڭ ياۋ، لى خۈي، ياۋ جىنسەن، پېڭ ياڭشۇ، توختى داۋۇت

ماقالە يازغۇچىلار: (يازغان ماقالە خەت سانىنىڭ كۆپ - ئازلىقى بويىچە تىزىلدى)
يۇ ژېيچېڭ، لى گېڭيۈەن، تاڭ شياۋگۈاڭ، لى خۈي، ژاڭ ياۋ، پېڭ ياڭشۇ، جاۋ جيۈجياڭ، فەن جې، ژاڭ جيەنمىن، شىڭ جېنزاۋ، جياڭ لىڭيۈن، مېڭ شىيەندىيەن، فېڭ يۈەنكۈي، يى مىڭكۈي، ياۋ جىنسەن،

جاۋ يىڭ

مؤندەرىجە

ئومۇمىي كىرىش سۆز
كىرىش سۆز
كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى
سۈرەت
ئومۇمىي بايان
چوڭ ئىشلار خاتىرىسى

بىرىنچى قىسىم مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

I باب مەمۇرىي رايونلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى، بىرلەشتۈرۈلۈشى ۋە نامىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى

§ 1. ئۆلكە دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار 5
1. شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە ئەملدىن قالدۇرۇلۇشى 5
2. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تەسىس قىلىنىشى 8
§ 2. ۋىلايەت دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار 9
1. ۋىلايەت (مەمۇرىي رايون، ۋىلايەت) لەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە بىرلەشتۈرۈلۈ - شى 9
2. ئاپتونوم ئوبلاستلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى 12
3. رايون تەسىس قىلىنغان شەھەرلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى 13
§ 3. ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار 13
1. ناھىيىلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە بىرلەشتۈرۈلۈشى 13
2. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە ئۆستۈرۈلۈشى 17
3. ئاپتونوم ناھىيىلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى 18
4. شەھەرلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى 19

يېزىق كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

5. ناھىيىلەرنىڭ شەھەرگە ئۆزگەرتىلىشى 20
§ 4. يېزا دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار 21
1. يېزا (رايون) لارنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە قوشۇۋېتىلىشى 21
2. بازارلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە قوشۇۋېتىلىشى 23

II باب مەمۇرىي رايون چېگرىسى ئۈستىدىكى تالاش - تارتىش ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

§ 1. ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى چېگرا تالاش-تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش 26
§ 2. شىنجاڭ بىلەن قوشنا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش 29
1. شىنجاڭ بىلەن چېگىدىكى ئۆلكىسى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش 29
2. شىنجاڭ بىلەن گەنسۇ ئۆلكىسى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش 32
3. شىنجاڭ بىلەن شىزاڭ ئاپتونوم رايونى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش 33

ئىككىنچى قىسىم ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى

I باب مىڭبېگى، سۇم، رايونلۇق مەھكىمە

§ 1. مىڭبېگى 38
1. ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى 38
2. قازاقلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى... 39
§ 2. سۇم 41
1. موڭغۇللار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى 41
2. شىبە، مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى 43
§ 3. رايونلۇق مەھكىمە 44

II باب يېزا، بازار، خەلق گۈڭشىسى

§ 1. يېزىلىق ھۆكۈمەت..... 46
1. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەت 46
2. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەت 53
§ 2. بازارلىق ھۆكۈمەت 56
1. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بازارلىق ھۆكۈمەت 56
2. زاۋۇت، كان رايونلىرىدىكى بازارلىق ھۆكۈمەت 58
§ 3. خەلق گۈڭشىسى باشقۇرۇش كومىتېتى..... 59
1. خەلق گۈڭشىسى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۆزگىرىشى..... 60
2. خەلق گۈڭشىسى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ ئاپپاراتى ۋە كادىرلىرى..... 61
§ 4. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى 62
1. يېزا قۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش 62
2. گۈڭشىنى يېزا قىلىپ قۇرۇش..... 62
3. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئاپپارات قۇرۇلمىسى ۋە كادىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشى 63

ئۇچىنچى قىسىم ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش

I باب ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش

§ 1. ھۆكۈمەتنىڭ ھال سوراش پائالىيەتلىرى 67
1. ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ ھال سوراش پائالىيەتلىرى 67
2. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھال سوراش پائالىيەتلىرى 77
§ 2. ئاممىنىڭ ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى 79
1. ئاممىنىڭ ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى..... 79

2. ئەقلىي كۈچ جەھەتتە ئارمىيىنى ھمايە قىلىش 81
§ 3. ۋەكىللەر يىغىنى 82
1. نەپقە ئوبيېكتلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى 82
2. «ئىككىنى ھمايە قىلىش» ۋەكىللىرى يىغىنى 86

II باب ئېتىبار بېرىش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش

§ 1. ئاساسا ئېتىبار بېرىش 89
1. ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش 89
2. ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش 90
3. نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىش 94
§ 2. مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم 97
§ 3. ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان نەپقە ئوبيېكتلىرىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئەھۋالى 101
§ 4. نەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ ھالال ئەمگەك بىلەن بېيىشىغا يار - يۆلەك بولۇش 102

III باب ئىنقىلابىي قۇربانلارنى تەقدىرلەش

§ 1. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى بېكىتىش شەرتى ۋە ئۇنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش 103
§ 2. ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىيالـلارنى تۈزۈش 113
1. ئاپپاراتنىڭ تەسىس قىلىنىشى 113
2. ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ رويخېتى 114
3. ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى 116
§ 3. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرىلەش قۇرۇلۇشلىرى 116
§ 4. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرى 120

IV باب نەپقە بېرىش

§ 1. ئىنقىلابىي قۇربانلارغا نەپقە بېرىش 124

1. بىر قېتىملىق نەپقە 124
2. مۇددەتلىك نەپقە..... 126
§ 2. قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقە 128
1. بىر قېتىملىق نەپقە 128
2. مۇددەتلىك نەپقە..... 128
§ 3. يارىدار، مەجرۇھ خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقە 129
1. يارىدار، مەجرۇھلارنىڭ دەرىجىسى ۋە ئۇنى باھالاپ بېكىتىش 129
2. نەپقە ئۆلچىمى 132

V باب نەپقە كەسپىي ئورۇنلىرى

§ 1. شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتورىيىلىرى 136
§ 2. شەرەپ ساناتورىيىسى..... 137

تۆتىنچى قىسىم ئورۇنلاشتۇرۇش

I باب ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتلىرى..... 143
§ 2. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى 145
1. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار 145
2. شەھەر - بازارلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار 149
§ 3. باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، بۆلۈستە قاراشلىق شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى 152
1. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار 152

2. زاۋۇت، كان رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار 155
3. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار 156
§ 4. ھەربىي يېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتلىرى 157
1. ۋاقىتلىق ھەربىي تەمىنات پونكىتى 157
2. دائىملىق ھەربىي تەمىنات پونكىتى 161

II باب دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 167
1. ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتلىرى 167
2. ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشى 169
3. سىياسىي ۋە تۇرمۇش پاراۋانلىق تەمىناتى 171
4. مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى 172
5. بىرگە كۆچۈپ كەلگەن ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش 172
§ 2. ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 173
§ 3. يەرلىكتىكى خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 174
1. خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 174
2. پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 174
3. خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 175

III باب چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. يەرلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلاشتۇرغانلار 177
1. يۆتكەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش 177
2. ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىنى كۆچۈرۈش خىزمىتى 190
§ 2. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىگە ئورۇنلاشتۇرۇش ... 191

بەشىنچى قىسىم ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

I باب ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش

§ 1. سۇ ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 198
§ 2. قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 204
§ 3. ئۇششۇك ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 206
§ 4. مۆلدۈر ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 209
§ 5. كېسەللىك ۋە ھاشارەت زىياندا شلىقى ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 213
§ 6. بوران ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 216
§ 7. يەر تەۋرەش ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 218
§ 8. ئوت ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش 225

II باب دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

§ 1. مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش 227
1. سەرگەردان مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش 227
2. مۇڭغۇل مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش 227
3. قازاق مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش 229
4. روسىيىلىك مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش 230
5. شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىكى مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش 230
6. غەربىي يول مۇساپىرلىرىنى قۇتقۇزۇش 231
§ 2. نامراتلارنى قۇتقۇزۇش 232
1. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارنى قۇتقۇزۇش 232
2. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارنى قۇتقۇزۇش 244
§ 3. ئەتىيازدىكى قەھەتچىلىكتىن قۇتقۇزۇش 246
§ 4. جامائەت سېخى 249

يېڭى كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

§ 5. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش 253
1. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش 254
2. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى 255
3. نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئەھۋالى 261

Ⅲ باب شەھەر - بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

§ 1. ۋاقتىلىق ۋە مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش 266
§ 2. ئالاھىدە قۇتقۇزۇش 272
1. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەسىس قىلغان ئالاھىدە قۇتقۇزۇش 272
2. قوشۇنلارنى خىل، مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچام قىلىشتا قىسقارتىلغان، خىزمەتتىن چېكىنىدۇرۇلگەن قېرى، ئاجىز، مېيىپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قۇتقۇزۇش 273
3. سىرتقى ئۇلكە (ئاپتونوم رايون) لەردىن شىنجاڭغا كۆچۈپ كەلگەن پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قۇتقۇزۇش 275
§ 3. ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇش 276
§ 4. تىلەمچىلەرنى قۇتقۇزۇش 278
§ 5. تارقىلىپ كەتكەن ئەسكەرلەرنى يولغا سېلىپ قويۇش ۋە سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش 283
1. تارقىلىپ كەتكەن ئەسكەرلەرنى يولغا سېلىپ قويۇش 283
2. سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش 283

Ⅳ باب ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە يولغا سېلىپ قويۇش 285
1. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە يولغا سېلىپ قويۇش ئاپپاراتى 285
2. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە يولغا سېلىپ قويۇش 287
§ 2. ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 295
1. ئادەتتىكى ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 295
2. دۇخشىياڭزۇ ۋە زاڭزۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش 304
3. ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى 305

ئالتىنچى قىسىم ئىجتىمائىي پاراۋانلىق

I باب دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى بېقىش ۋە تەمىنلەش

§ 1. تارقاق ئولتۇراقلاشقانلارنى بېقىش ۋە تەمىنلەش 308
§ 2. يېغىپ تەمىنلەش، بېقىش 312

II باب شەھەر - بازارلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى

§ 1. قېرى، مېيىپلار پاراۋانلىق ئىشلىرى..... 317
1. دارىلئاجىزلىرى، دارىلئېتام 317
2. قىشلاش ئورنى، ئۇماچخانا..... 320
3. ساخاۋەتخانا، ياشانغانلار ساناتورىيىسى 323
(1) ساخاۋەتخانا (ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش، بېقىش ساناتورىيىسى)... 323
(2) ياشانغانلار ساناتورىيىسى..... 327
§ 2. بالىلار پاراۋانلىق ئىشلىرى 329
1. دارىلئېتام 329
2. مۇساپىر بالىلار مەكتىپى 330
3. بالىلار ساناتورىيىسى 330
4. ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىسى 332
§ 3. روھىي كېسەللەر پاراۋانلىق ئىشلىرى 335
§ 4. پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى 340
§ 5. سۈنئىي پۇت - قول ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېلىش..... 348

III باب مېيىپلار تەشكىلاتى

§ 1. ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى 354
1. ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى تەشكىلى 354
2. ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ خىزمىتى..... 355

§ 2. مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى 360

يەتتىنچى قىسىم نىكاھ، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋەئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

I باب نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش

§ 1. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى 364
§ 2. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى 366
1. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشتا، تەكشۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش..... 366
2. نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تىزىملاشتا، تەكشۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش... 368
§ 3. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئەھۋالى 369
1. ئۆز مىللىتىدىكىلەر بىلەن نىكاھلىنىشنى تىزىملاش 369
2. ئوخشىمايدىغان مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىشنى تىزىملاش..... 372
3. چەت ئەلگە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش 375

II باب دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش

§ 1. دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى 378
§ 2. يەرلىك ئۇسۇل بىلەن دەپنە قىلىش 380
1. ئۇرۇمچى دۆڭسەن جامائەت قەبرىستانلىقى 380
2. قەشقەر ئۇيغۇر قەبرىستانلىقى 381
§ 3. كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش 383
1. كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش چارىسى 383
2. كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى 385

III باب ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

§ 1. 30 ـ، 40 ـ يىللاردىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش 390

§ 2. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش 398
1. تىزىملاش ئەھۋالى 398
2. 1950 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش گۇۋاھنامىسى 403
3. تامغا 404

سەككىزىنچى قىسىم خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە كادىرلارنى تەربىيىلەش

I باب خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى

§ 1. ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى 411
1. خەلق قۇتاتقۇ بېگى 411
2. پەرمانبەردار مەھكىمىسى 412
3. خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسى، ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى 414
4. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 415
قوشۇمچە: ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى 441
§ 2. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى 442

II باب كادىرلارنى تەربىيىلەش

§ 1. ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپىدە تەربىيىلەش 451
§ 2. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن باشقۇرۇش كادىرلىرى شۆ-يۈەنىدە تەربىيىلەش 453

توققۇزىنچى قىسىم خەلق ئىشلىرى مالىيىسى ۋە ستاتىستىكىسى

I باب خەلق ئىشلىرى مالىيىسى

§ 1. مالىيە ئاپپاراتى 461
§ 2. مالىيە تۇزۇلمىسى 462
§ 3. مالىيە قانۇن - بەلگىلىمىلىرى 464
§ 4. مالىيىنى چوڭ تەكشۈرۈش 472

II باب خەلق ئىشلىرى ستاتىستىكىسى

§ 1. ستاتىستىكا جەدۋەللىرىنىڭ تۈرى 475
§ 2. ستاتىستىكا كارتىسى تۈزۈمى ۋە رايونلار نومۇرى 477

قوشۇمچە خاتىرىلەر 481
ئاخىرقى سۆز 486
«شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى» نىڭ ئۇمۇمىي مۇندەرىجىسى 490
ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز
«شىنجاڭ ئۇمۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى»
ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

Contents

General Introduction
Preface
Notes on the Use of the Book
Pictures
A Synopsis of the Book
The Chronicle of Events

Part I The Administrative Divisions

Chapter I The Setting — up, Reduction and Merging of the Administrative Areas and Changes Made About Their Names ..... (1)

Section I The Administrative Areas at the Provincial Level ..... (5)
1. The Setting — up and Cancellation of Xinjiang Province ..... (5)
2. The Setting — up of the Xinjiang Uygur Autonomous Region ..... (8)

Section Ⅱ Administrative Areas at the Regional Level ..... (9)
1. The Setting — up, Reduction and Merging of the Regions (Dao, Administrative Areas, Prefectures and Regions) ..... (9)
2. The Setting — up of Autonomous Prefectures ..... (12)

3, The Setting — up of the Region's Cities ····· (13)

Section Ⅲ Administrative Areas at the County Level ····· (13)
1. The Setting — up, Reduction and Merging of the Counties ····· (13)
2. The Setting — up and Upgrading of Bureaus ····· (17)
3. The Setting — up of Autonomous Counties ····· (18)
4. The Setting — up of Cities ····· (19)
5. The Change of Counties Into Cities ····· (20)

Section Ⅳ The Administrative Areas at the Township Level ····· (21)
1. The Setting — up, Reduction and Merging of the Townships (Districts) ····· (21)
2. The Setting — up of Towns ····· (23)

Section Ⅴ Name Changes ·····
1. The Name Changes of Dao and Prefectures ·····
2. The Name Changes of Counties and Cities ·····

Chapter Ⅱ The Disputes and Consultations Over the Demarcation Line of Administration ····· (26)

Section Ⅰ The Disputes and Consultations Over the Demarcation Line Within the Provinces and Autonomous Regions ····· (26)

Section Ⅱ The Disputes and Consultations Over the Boundaries Between Xinjiang and the Neighbouring Provinces and Autonomous Regions ····· (29)
1. The Disputes and Consultations Over the Boundaries Between Xinjiang and Qinghai Provinse ····· (29)
2. The Disputes and Consultations Over the Boundaries Between Xinjiang and Gansu Province ····· (32)

3. The Disputes and Consultations Over the Boundaries Between Xinjiang and the Xizang (Tibet) Autonomous Region ..... (33)

Part Ⅱ
The Grass — roots Organizations of Political Power

Chapter Ⅰ Mingbok, Sumu and the Regional Civic Office .....

Section Ⅰ Mingbok ..... (38)
1. The Grass — roots Organizations in the Region that the Uygurs Inhabit ..... (38)
2. The Grass — roots Organizations in the Region that the Kazaks Inhabit ..... (39)

Section Ⅱ Sumu ..... (41)
1. The Grass — roots Organizations in the Region that the Mongolians Inhabit ..... (41)
2. The Grass — roots Organizations in the Region that the Xibo and Man Nationalities Inhabit ..... (43)

Section Ⅲ The Regional Civic Office ..... (44)

Chapter Ⅱ Townships, Towns and People's Communes ..... (46)

Section Ⅰ The Township Governments ..... (46)
1. The Township Governments in the Rural Area ..... (46)
2. The Township Governments in the Pasturing Area ..... (53)

Section Ⅱ The Town Governments ..... (56)
1. The Town Governments in the Rural and Pasturing

Areas ..... (56)
2. The Town Governments in the Industrial and Mining Areas ..... (58)

Section Ⅱ The Management Committees of the People's Communes ..... (59)
1. The Establishment of the Management Committees of the People's Communes and Their Changes ..... (60)
2. The Organizational Structure of the Management Committees of the People's Communes and Their Cadres ..... (61)

Section IV The People's Governments of the Townships ..... (62)
1. The Experimental Places Where Townships Were to Be Set Up ..... (62)
2. Townships Set Up from the Communes ..... (62)
3. The Setting-up of the Organs of the People's Governments of the Townships and the Building-up of the Contingent of Cadres ..... (63)

Part Ⅲ

Special Care Given to the Disabled Servicemen and Family Members of Revolutionary Martyrs and Servicemen

Chapter I To Support the Army and Give Preferential Treatment to Families of Revolutionary Armymen and Martyrs ..... (67)

Section I The Activities of Greetings and Appreciation Conveyed by the Government ..... (67)

1. The Activities of Greetings and Appreciation Conveyed by Provinces and Autonomous Regions ····· (67)
2. The Activities of Greetings and Appreciation Conveyed by Prefectures, Cities and Counties ····· (77)

Section Ⅱ The Activities of the Masses of the People to Support the Army and Give Preferential Treatment to Families of Rovolutionary Armymen and Martyrs ····· (79)
1. The Activities of the Masses of the People to Support the Army and Give Preferential Treatment to Families of Revolutionary Armymen and Martyrs ····· (79)
2. Intelligence Support Given to the Army ····· (81)

Section Ⅲ The Representative Assembly ····· (82)
1. The Representative Assembly for Those Who Have Been Given Preferential Treatment ····· (82)
2. The Representative Assembly of the "Two Supports" ····· (86)

Chapter Ⅱ Preferential Allowances ····· (89)
Section I Preferential Treatment Given by the Masses ····· (89)
1. Ploughing for Those Who Have Been Given Preferential Treatment ····· (89)
2. Preferential Workdays ····· (90)
3. Preferential Treatment With Cash ····· (94)
Section Ⅱ Regular and Fixed Allowances ····· (97)
Section Ⅲ Preferential Allowances Given to the Family Members of Those Who Had Participated In the Revolution in the Three Regions ····· (101)

Section Ⅳ Giving Aid to Those Who are Given Preferential Treatment to Gain Their Prosperity

By Industry ..... (102)

Chapter Ⅲ Commendation Upon the Martyrs ..... (103)
Section Ⅰ The Reguirements for the Designation of Martyrs and Their Approval ..... (103)

Section Ⅱ A Compilation of the Heroic Deeds of the Martyrs ..... (113)
1. The setting — up of the Organization ..... (113)
2. A Record of the Illustrious Names of the Martyrs ..... (114)
3. The Biography of the Martyrs ..... (116)
Section Ⅲ Memorial Buildings to the Martyrs ..... (116)
Section Ⅳ Activities In Memory of the Martyrs ..... (120)

Chapter Ⅳ Pensioning ..... (124)
Section Ⅰ Pension to the Family Members of the Martyrs ..... (124)
1. Pension Granted for Once ..... (124)
2. Periodic Pension ..... (126)
Section Ⅱ pension to the personnel Who Have Died While On Duty or Died of Illnesses ..... (128)
1. pension Granted for Once ..... (128)
2. periodic pension ..... (128)
Section Ⅲ Pension to the Wounded and Disabled ..... (129)
1. The Grading of the Wounoled and Disabled ..... (129)
2. The Standard of Pensioning ..... (132)

Chapter Ⅴ Institutions That Give Special Care to Disabled Servicemen and to Family Members of the Revolutionary Martyrs and Other Servicemen ..... (136)
Section Ⅰ Sanatoriums for Honoured Demobilized Soldiers ..... (136)

Section Ⅰ The Yards of Honour ····· (137)

Part Ⅳ Placement

Chapter Ⅰ The Placement of Demobilized Soldiers ····· (143)
Section Ⅰ The Placement Organs ····· (143)
Section Ⅱ The Placement of the Demobilized Soldiers Whose Native Place is the Xinjing Uygur Autonomous Region ····· (145)
1. The Demobilized Soldiers Whose Native Place is this Region Being Placed in the Rural and Pasturing Areas ····· (145)
2. the Demobilized Soldiers Whose Native Place is this Region Being Placed in the TownShips and Towns ····· (149)

Section Ⅲ The Placement of the Demobilized Soldiers Whose Native Places are Some Other Provinces (Autonomous Regions and Municipalities Directly Under the Central Government) ····· (152)
1. The Demobilized Soldiers Whose Native Places are Some Other Provinces(Ragions and Municipalities) Being Placed in the Rural and Pasturing Areas ····· (152)
2. The Demobilized Soldiers Whose Native Places are Some Other Provinces (Regions and Municipalities) Being Placed in the Industrial and Mining Areas ····· (155)
3. The Demobilized Soldiers Whose Native Places are Some Other Provines (Regions and Municipalities) Being Placed in the Production and Construction Corps ····· (156)
Section Ⅳ Military Food and Drink Supply Centres ····· (157)
1. Temporary Military Supply Centres ····· (157)
2. Permanent Military Supply Centres ····· (161)

Chapter Ⅱ The Placement of the Retired Personnel ····· (167)

Section I The Placement of the Retired Personnel in the Army ..... (167)
1. Organs for the Placement of the Retired Personnel in the Army ..... (167)
2. The Construction of Houses for the Retired Personnel in the Army ..... (169)
3. Treatment Given to the Retired Personnel in the Army ..... (171)
4. Cultural Recreation for the Retired Personnel in the Army ..... (172)
5. Arrangements Made for the Family Members Moving with the Retired Personnel in the Army ..... (172)

Section Ⅱ The Placement of the Retired Personnel Without Military Status in the Army ..... (173)
Section Ⅲ The Placemet of the Resigned and Retired Personnel in the Localities ..... (174)
1. The Placement of the Resigned Personnel in the Localities ..... (174)
2. The Placement of the Retired Personnel in the Localities ..... (174)
3. The Placement of the Retired Personnel in the Localities Who Had Started Working Before 1949 ..... (175)

Chapter Ⅲ The Placement of the Youths and Men in the Prime of Their Life Sapporting the Border Region ..... (177)
Section I Placement By the Local Governments ..... (177)
1. Reception, Transport and Placement of the Youths and Men in the Prime of Their Life Supporting the Border Region ..... (177)
2. The Reception and Movement of the Family Members of the youths and Men in the Prime of Their Life Supporting

the Border Region ..... (190)
Section Ⅱ Placement By the Production and Construction Corps ..... (191)

Part V
Providing Disaster Relief and Succour

Chapter I Providing Disaster Relief ..... (198)
Section I Providing Flood Relief ..... (198)
Section Ⅱ Providing Drought Relief ..... (204)
Section Ⅲ Providing Freeze Injury Relief ..... (206)
Section Ⅳ Providnig Hail Disaster Relief ..... (209)
Section Ⅴ Providnig Insect Pest Relief ..... (213)
Section Ⅵ Providnig Windstorm Disaster Relief ..... (216)
Section Ⅶ Providnig Earthquake Relief ..... (218)
Section Ⅷ Providing Fire Disaster Relief ..... (225)

Chapter Ⅱ Succour to the Rural and Pasturing Areas ..... (227)
Section I Succour to the Refugees ..... (227)
1. Succour to the Scattered Refugees ..... (227)
2. Succour to the Mongolian Refugees ..... (227)
3. Succour to the Kazak Refugees ..... (229)
4. Succour to the Russian Refugees ..... (230)
5. Succour to the Refugees of the Northeastern Army ..... (230)
6. Succour to the Refugees from the West Route ..... (231)

Section Ⅱ Succour to the Poor People ..... (232)
1. Succour to the Poor People in the Rural Area ..... (232)
2. Succour to the Poor People in the Pasturing Area ..... (244)
Section Ⅲ Succour During Famines in Spring ..... (246)

Section Ⅳ Public Granaries ····· (249)
Section Ⅴ Giving Aid to the poor ····· (253)
1. Selected Points Where Aid to the poor wos to be conducted ····· (254)
2. Launching the Drive in Giving Aid to the Poor ····· (255)
3. The State of Extrication from Poverty ····· (261)

Chapter Ⅲ Succour in Cities and Towns ····· (266)
Section Ⅰ Temporary and periodic Succour ····· (266)

Section Ⅰ Special Succour ····· (272)
1. succour By the Kuomintang Government ····· (272)
2. Succour to the Aged, Weak and Disabled Staff Members and Workers Who Were Retrenched of Resigned ····· (273)
3. succour to the Aged Staff Members and Workers Who Had Moved to Xinjiang from Some Other Provinces (Regions) ····· (275)
Section Ⅱ Providing For and Helping Themselves by Engaging in Production ····· (276)
Section Ⅳ Succour to the Beggars ····· (278)
Section Ⅴ The Repatriation of the Disbanded Soldiers and Remoulding of the Vagrants ····· (283)
1. The Repatriation of the Disbanded Soldiers ····· (283)
2. The Remoulding of the Vagrants ····· (283)

Chapter Ⅳ The Collecting, Repatriation and Placement of the Jobless from Other Provinces (Regions)····· (285)
Section Ⅰ The collecting and Repatriation of the Jobless from Other Provinces (Regions) ····· (285)
1. The Organs of collecting and Repatriation the Jobless from Other Provinces (Regions) ····· (285)
2. The Collecting and Repatriation of th Jobless from

other Provinces (Regions) ····· (287)
Section Ⅱ The Placement of the Jobless from Other Provinces (Regions) ····· (295)
1. The Placement of The Jobless from Other Provinces (Regions) in General ····· (295)
2. The Placement of the Dongxings and Tibetans ····· (304)
3. The Placement in the State Farms ····· (305)

Part Ⅵ Social Welfare

Chapter Ⅰ Supporting the Households Enjoying the Five Guarantees in the Rural and Pasturing Areas ····· (308)
Section Ⅰ Supporting Those Who Live Scattered ····· (308)
Section Ⅱ Supporting Them in a Concentrated Way ····· (312)

Chapter Ⅱ Welfare Services in Cities and Towns ····· (317)
Section Ⅰ Welfare for the Aged and Disabled ····· (317)
1. Home for Succour, Home for the Orphaned, Helpless and poor ····· (317)
2. Home for Living in Winter, Station for Giving Gruel to the Poor ····· (320)
3. Poorhouse, Home for the Aged ····· (323)

Section Ⅱ Welfare for the Children ····· (329)
1. School for the Orphans ····· (329)
2. School for the Children of the Refugees ····· (330)
3. Nursery ····· (330)
4. Home for the Children ····· (332)
Section Ⅲ Welfare for the Mental Patients ····· (335)
Section Ⅳ Welfare Production ····· (340)
Section Ⅴ Production and Fixing of Artificial Limbs ····· (348)

Chapter Ⅲ The Organizations for the Disabled and Deformed ..... (354)
Section Ⅰ The Association for the Blind, Deaf and Dumb ..... (354)
1. Organization of the Association for the Blind, Deaf and Dumb ..... (354)
2. Work of the Association for the Blind, Deaf and Dumb ..... (355)
Section Ⅱ The WelFare Foundation for the Disabled and Deformed ..... (360)

Part Ⅶ

Management of Marriages and Funerals and Registration of Mass Organizations

Chapter Ⅰ Marriage Registration ..... (364)
Section Ⅰ The Organs for Marriage Registration ..... (364)
Section Ⅱ Measures of Marriage Registration ..... (366)
1. The Examination of Marriage Registration and the Issue of Certificates ..... (366)
2. The Examination of Divorce Registration and the Issue of Certificates ..... (368)
Section Ⅲ The State of Marriage Registration ..... (369)
1. Marriage Registration of the Same Nationalities ..... (369)
2. Marriage Registration Between Different Nationalities ..... (372)
3. Marriage Registration with Foreigners ..... (375)
Chapter Ⅱ Management of Funerals ..... (378)
Section Ⅰ The Organs for the Management of Funerals ..... (378)

Section Ⅰ Burial in the Cround ····· (380)
1. The Urumqi Dongshan Cemetery ····· (380)
2. The Kashi Cemetery for the Minority Nationalities ····· (381)
Section Ⅱ Cremation ····· (383)
1. Measures for the Management of Cremation ····· (383)
2. The Crematories ····· (385)

Chapter Ⅲ The Registration of Mass Organizations ····· (390)
Section Ⅰ The Registration of Mass Organizations in the Thirties and Forties ····· (390)

Section Ⅱ The Registration of Mass Organizations in The Early Fifties ····· (398)
1. The Mass Organizations Registered in the Early Fifties ····· (398)
2. Registration Certificates Issued Before and After 1950 ····· (403)
3. Seals ····· (404)

Part Ⅷ

The Civil Administration Organs and the Training of Cadres

Chapter Ⅰ The Civil Administration Organs and Their Functions ····· (411)

Suction Ⅰ The Civil Administration Organs of the Province and the Autonomous Region and Their Functions ····· (411)
1. The Pacification Prefect ····· (411)
2. The Department of Cheng Xuan Bu Zheng(An Administrator Whose Rank was Lower Than That of a Governor in a Province) ····· (412)
3. The Civil Administration Department, The Department of

Internal Affairs, The Department of Government Affairs ..... (414)
4. The Civil Administration Department ..... (415)
Attached: The Office of Social Affairs of the Province ..... (441)

Section Ⅰ The Civil Administration Organs of the Rgeion, Prefectures, Cities, and Counties and Their Functions ..... (442)

Chapter Ⅱ Training of Cadres ..... (442)

Section Ⅰ Training in the Provincial School for Training Cadres ..... (451)

Section Ⅱ Training in the Schools of Cadres of Political Science and Law and in the Institute of the Managing Cadres of Political Science and Law of the Autonomous Region ..... (453)

Part Ⅸ

Financial Affairs and Statistics in Civil Administration

Chapter Ⅰ Financial Affairs in Civil Administration ..... (461)
Section Ⅰ The Organs of Financial Affairs in Civil Administration ..... (461)
Section Ⅱ The System of Financial Affairs in Civil Administration ..... (462)
Section Ⅲ Laws and Regulations for Financial Affairs in Civil Administration ..... (464)
Section Ⅳ The Large — Scale Inspection in Financial

Affairs ..... (472)
Chapter I Statistics in Civil Administration ..... (475)
Section I Series of Statistical Tables of Civil Administration ..... (475)
Sestion I The Making of Cards of Statistics in Civil Administration and Coding by Regions ..... (477)
Appendix ..... (481)
Afterword ..... (486)
The Comprehensive Table of Contents of "The General Annals of Xinjiang" ..... (490)

ئومۇمىي كىرىش سۆز

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى 1983 - يىلى «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» نى تۈزۈشنى قارار قىلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى قۇرۇلۇپ، بۇ خىزمەتكە ئومۇمىيۈزلۈك مەسئۇل بولدى. بىر نەچچە يىلدىن بۇيان، ھەر قايسى كەسىپ تەزكىرىلىرىنى تۈزۈش كومىتېتلىرىنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىدە ۋە كەڭ تەزكىرە خادىملىرىنىڭ جاپالىق تىرىشچانلىق كۆرسىتىشى نەتىجىسىدە «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» نىڭ ھەر قايسى كەسىپ تەزكىرىلىرى كەينى - كەينىدىن پۈتۈپ، نەشىردىن چىقىشقا باشلىدى، بۇ، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى بىر زور نەتىجە.

تەزكىرە تۈزۈش - جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئېسىل مەدەنىيەت ئەنئەنىسى، ئەمنىيە، يېغىلىق دەۋرلىرىدىلا تەزكىرىچىلىك بىخ سۈرگەن، تاڭ، سۇڭ دەۋرلىرىدە تەزكىرىچىلىك مۇھىم تەرەققىياتلارغا ئېرىشكەن، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە بولسا، كونا تەزكىرىلەرنىڭ تەرەققىياتى يۇقىرى پەللىگە يەتكەن. شىنجاڭنىڭ تەزكىرىچىلىك تارىخىمۇ ناھايىتى ئۇزۇن. ھازىر 111 خىل، 600 تومدىن ئارتۇق تەزكىرە كىتابى ساقلانماقتا. بىر كىتابنىڭ ھەر خىل نامدىكى نۇسخىلىرىنى ياكى بىر كىتابنىڭ قىسقارتىلىپ بېسىلغان ھەر خىل نۇسخىلىرىنى چىقىرىۋەتكەندىمۇ، يەنە 83 خىل تەزكىرە كىتابى بار. بۇنىڭ ئىچىدە ئەڭ بالدۇر تۈزۈلگىنى تاڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنيۈەن يىللىرى (758 — 759 - يىللىرى) دا تۈزۈلگەن «قۇجۇ ئايمىقىنىڭ جۇغراپىيىلىك تەپسىراتى» (كەمتۈك)، ئەڭ كېيىن تۈزۈلگىنى مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) دىكى شياۋ تۈزگەن «شىنجاڭ توغرىسىدا ئومۇمىي بايان» دىن ئىبارەت. چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىەنلۇڭ يىللىرىدا تۈزۈلگەن «غەربىي يۇرتنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» بىلەن شۇەنتۈڭ يىللىرىدا تۈزۈلگەن «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» نىڭ مەزمۇنى خېلى تەپسىلىي. بۇ كونا تەزكىرىلەر تارىخىي شارائىتىنىڭ چەكلىمىسىگە ئۇچرىغانلىقتىن، شەكىلدىن تارتىپ مەزمۇنغىچە نۇرغۇن نۇقسان ۋە شاكاللاردىن خالى ئەمەس، لېكىن، بۇ كىتابلار تارىخنى ساقلاش قىممىتىنى يوقاتماي، بىزنىڭ شىنجاڭنى تونۇشىمىز، شىنجاڭنىڭ تارىخنى تەتقىق قىلىشىمىزدا قىممەتلىك ماتېرىيال بولۇپ كەلدى. مىنگو دەۋرىدە شىنجاڭنىڭ ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئىككى قېتىم تەزكىرە سارىيى تەسىس قىلىپ، ئومۇمىي تەزكىرە تۈزۈشكە كىرىشكەن بولسىمۇ، سىياسىي جەھەتتىكى چىرىكلىك، ئۇزۇلمەي داۋاملاشقان ئۇرۇش مالىمانچىلىقى تۈپەيلىدىن مەغلۇپ بولدى. شۇنداق قىلىپ، 1911 - يىلى «شىنجاڭنىڭ خەرىتىلىك تەزكىرىسى» تۈزۈلۈپ بولغاندىن تارتىپ تاكى 80 - يىللارنىڭ باشلىرىغىچە شىنجاڭدا ئومۇمىي تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتى 70 نەچچە يىل ئۇزۇلۇپ قالدى.

بۈگۈنكى كۈندە مەملىكىتىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقى جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، بىر نىيەتتە ھەمكارلىشىپ، ئىتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرماقتا، تۈرلۈك ئىشلار جۇش ئۇرۇپ راۋاجلانماقتا. مۇشۇنداق گۈللەنگەن بىر

يېڭى كتاب نور بېكىتى www.uyghurkitap.com

دەۋرده ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بىلەن خەلق ھۆكۈمىتى سوتسىيالىستىك يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈشنى قارار قىلدى، بۇ، شىنجاڭنىڭ ماددىي مەدەنىيەت، مەنىۋى مەدەنىيەت قۇرۇلۇشى ۋە دېموكراتىيە، قانۇنچىلىق قۇرۇلۇشىدا چوڭقۇر تارىخىي ئەھمىيەتكە ۋە مۇھىم رېئال ئەھمىيەتكە ئىگە.

شىنجاڭ — ۋەتىنىمىزدىن ئىبارەت چوڭ ئائىلىنىڭ تارىخى ئۇزۇن ئەزالىرىدىن بىرى. مىلادىدىن ئىلگىرىكى 60 - يىللاردا غەربىي خەن سۇلالىسى بۈگۈرده غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى قۇرغاندىن تارتىپ، شىنجاڭ رەسمىي تۈرده ۋەتىنىمىزنىڭ زېمىن تەۋەلىكىگە ئۆتتى. ۋېي، جىن سۇلالىلىرى ۋە جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلەر دەۋرلىرىده ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكى سۇلالىلەر ئۇزلۇكسىز ئالمىشىپ تۇرغان بولسىمۇ، لېكىن، غەربىي يۇرت چېرىكچى بېگى بىلەن غەربىي يۇرت دورغابى داۋاملىق تەسىس قىلىنىپ كەلدى. ئالدىنقى لياڭ ھاكىمىيىتى ھازىرقى تۇرپان ئەتراپىدا قوجۇ ۋىلايىتىنى تەسىس قىلىپ، شىنجاڭدا ۋىلايەت، ناھىيە تۈزۈمىنىڭ باشلانمىسىنى يارىتىپ بەردى. سۇي، تاڭ دەۋرلىرىده غەربىي يۇرتتا ۋىلايەت، ناھىيە داۋاملىق تەسىس قىلىنغاندىن سىرت، يەنە ئىۋىرغول ئايمىقى، قوجۇ ئايمىقى، بېشبالىق ئايمىقى ۋە ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى، بېشبالىق قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسى ھازىرقى شىنجاڭنى ۋە بالقاش كۆلىنىڭ جەنۇبىدىكى، چۇ دەرياسى ۋادىسى ئەتراپىدىكى جايلارنى ئۆز ئىچىگە ئالاتتى. بەش سۇلالە، سۇڭ، لياۋ، جىن، يۈەن، مىڭ سۇلالىلىرى دەۋرلىرىده غەربىي يۇرت بىلەن ۋەتىنىمىزنىڭ ئوتتۇرا تۈزلەڭلىك رايونىنىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت جەھەتلەردىكى ئالاقىسى يەنىلا ناھايىتى قويۇق بولۇپ كەلدى. چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرگەندىن كېيىن، چىيەنلۇڭ 27 - يىلى (1762 - يىلى) شىنجاڭدا ئىلى قاتارلىق جايلارنى باشقۇرغۇچى جياڭجۈن قويۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋە سىياسىي ئىشلىرى بىر تۇتاش باشقۇرۇلدى. 1884 - يىلى شىنجاڭدا ئۆلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي تۈزۈلمىسى ئىچكىرىدىكى جايلارنىڭ مەمۇرىي تۈزۈلمىسى بىلەن تەدرىجىي بىرلىككە كەلتۈرۈلدى. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) ئالتاي شىنجاڭنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، شىنجاڭنىڭ ھازىرقى مەمۇرىي رايونى شەكىللەندى. 2000 يىلدىن كۆپرەك ۋاقىتتىن بۇيان، ھەر مىللەت خەلقى سىياسىي، ئىقتىساد، مەدەنىيەت قاتارلىق جەھەتلەردىكى كەڭ ئالاقە داۋامىدا، چېگرا رايونىنى ئېچىش ۋە گۈللەندۈرۈش يولىدىكى جاپالىق ئىگىلىك يارىتىش داۋامىدا، يېقىنقى زامان ۋە ھازىرقى زامانىدىكى كۈچلۈك دۆلەتلەرنىڭ تاجاۋۇزىغا قارشى تۇرۇش، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش كۈرىشى داۋامىدا، بىرلىك، ئىتتىپاقلىق بولغاندا، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ ئورتاق گۈللىنىدىغانلىقىنى، مالىمانچىلىق، بۆلۈنۈش بولغاندا، خەلقنىڭ كۈلپەت چېكىدىغانلىقىنى، جەمئىيەتنىڭ چېكىنىپ كېتىدىغانلىقىنى چوڭقۇر ھېس قىلىشتى.

شىنجاڭ ۋەتىنىمىزنىڭ غەربىي - شىمالىي چېگرىسىغا جايلاشقان، ئۇ موڭغۇلىيە، روسىيە فېدراتسىيىسى، قازاقىستان، قىرغىزستان، تاجىكىستان، ئافغانىستان، پاكىستان، ھىندىستاندىن ئىبارەت سەككىز دۆلەت بىلەن چېگرىداش، يەر مەيدانى 1 مىليون 600 مىڭ كۋادرات كىلومېتردىن ئاشىدۇ. شىنجاڭنىڭ تاغ - دەريالىرى ئاجايىپ گۈزەل، ھەيۋەتلىك، بوستانلىقلىرى مۇنبەت، باي، يايلاقلىرى بىپايان ھەم كۆركەم، قىزىلما بايلىقلىرى مول. 17 خىل قىزىلما بايلىق زاپىسى مەملىكەت بويىچە ئالدىنقى قاتاردا تۇرىدۇ، بولۇپمۇ نېفىت بىلەن

كۆمۈر زاپىسى ئەڭ كۆپ. ئاپتونوم رايونلۇق ستاتىستىكا ئىدارىسىنىڭ 1990 - يىلدىكى مەلۇماتىدا مۇنداق دېيىلگەن: ھازىر ئاپتونوم رايون بويىچە 46 مىليون 303 مىڭ 300 مو تېرىلغۇ يەر، ئاچسا دېھقانچىلىق قىلىشقا باب كېلىدىغان 73 مىليون 459 مىڭ 500 مو بوز يەر بار؛ 22 مىليون 455 مىڭ مو ئورمانلىق، ئورمان ئەمىيا قىلىشقا باب كېلىدىغان 39 مىليون 900 مىڭ مو بوز يەر، پايدىلىنىشقا بولىدىغان 700 مىليون مودىن ئارتۇق تەبىئىي ئوتلاق بار؛ تاتلىق سۇ كۆلىمى 10 مىليون مودىن ئارتۇق، يەر ئۈستى سۇيىنىڭ يىللىق سىرغىم مىقدارى 8 مىليون 840 مىڭ كۇب مېتر، يەر ئاستى سۇيىنىڭ پايدىلىنىشقا بولىدىغان مىقدارى 25 مىليارد 200 مىليون كۇب مېتر، مۇزلۇقلاردىكى سۇ زاپىسى 2 تىرىليون 580 مىليارد كۇب مېتر؛ قۇياشنىڭ يىللىق يورۇتۇش ۋاقتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 2600 — 3400 سائەت. كان بايلىقى، سۇ، تۇپراق، نۇر، ئىسسىقلىق بايلىقلىرى شىنجاڭدا سانائەت، يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشنىڭ زور ئىستىقبالغا ئىگە ئىكەنلىكىنى نامايان قىلىپ بەردى. مۇشۇنداق گۈزەل، باي زېمىن كونا جۇڭگودا ئىچكى مالىمانچىلىق، تاشقى ئاپەتلەر دائىم بولۇپ تۇرىدىغان، خەلق ئاچ - يالىڭاچلىقتا ياشايدىغان خانۇەيران بىر جاي ئىدى. «چىللىدى خوراز جاھاننى ئويغىتىپ، تاڭ يورىدى، ياڭرىدى ھەر يانداسا ساز، يۇتىيەنمۇ بار بۇ نەغمىدە». 1949 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئازادلىققا ئېرىشتى، شۇنىڭدىن ئېتىبارەن، ئۇلار ئۆز بويىدىكى ئاسارەت زەنجىرىنى پاچاقلاپ تاشلاپ، پارلاق سوتسىيالىزم يولىغا قەدەم تاشلىدى. 42 يىلدىن بۇيان، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى كومۇنىستىك پارتىيىگە ئەگىشىپ، دېموكراتىك ئىنقىلاب، سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش داۋامىدا ئېتتىپاقلىشىپ كۈرەش قىلىپ، جاپاغا چىداپ ئىگىلىك يارىتىپ، شىنجاڭدا يەر جاھانىنى زىلزىلىگە سالىدىغان ئۆزگىرىشلەرنى بارلىققا كەلتۈردى. بولۇپمۇ 1978 - يىلدىكى پارتىيىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، ھەر مىللەت خەلقى پارتىيىنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىنى مەركەز قىلىش، تۆت ئاساسىي پىرىنسىپتا چىڭ تۇرۇش، ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىشتە چىڭ تۇرۇشتىن ئىبارەت ئاساسىي لۇشىيەننى ئىزچىللاشتۇرۇپ، شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇش ۋە ئىجتىمائىي تەرەققىيات جەھەتتە تېخىمۇ تېز يۇكسىلدۇردى. 1949 - يىلى شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 750 مىليون يۈەن (يېڭى خەلق پۇلىغا سۇندۇرۇلدى، تۆۋەندىمۇ شۇنداق)، مىللىي دارامىتى 440 مىليون يۈەن ئىدى. 1990 - يىلغا كەلگەندە شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 45 مىليارد 865 مىليون يۈەنگە، مىللىي دارامىتى 20 مىليارد 495 مىليون يۈەنگە يەتتى؛ 1950 - يىلى كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىللىي دارامەت 112 يۈەن ئىدى، 1990 - يىلغا كەلگەندە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە مىللىي دارامەت 1374 يۈەنگە يېتىپ، 1980 - يىلدىكى ئۆزگەرمەس باھا بويىچە ھېسابلىغاندا، 1950 - يىلدىكىنىڭ 4.9 ھەسىسىگە توغرا كەلدى، نامرات، قالاق قىياپەت زور دەرىجىدە ئۆزگەرتىلدى. تارىخ شۇنى قايىل قىلارلىق دەرىجىدە ئىسپاتلىدىكى، شىنجاڭ گۈللىنىپ رونىق تاپماقچى، مىللەتلەر گۈللەپ ياشنىماقچى، خەلق بايىاشاتلىققا، بەختكە ئېرىشمەكچى بولىدىكەن، پارتىيىنىڭ «بىر مەركەز، ئىككى ئاساسىي نۇقتا» دىن ئىبارەت ئاساسىي لۇشىيەننى قەتئىي تەۋرەنمەستىن چىڭ تۇرۇپ، جۇڭگوچە سوتسىيالىزم قۇرۇلۇش يولىنى بويلاپ، باتۇرانە ئالغا بېسىشى لازىم.

يېڭى كتاب نۇر يېڭى www.uyghurkitap.com

شىنجاڭ قەدىمدىن تارتىپلا ئېلىمىزدىكى كۆپ مىللەت توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جاي. نۇرغۇنلىغان قەدىمكى مىللەتلەر مۇشۇ يەردە ياشاپ، كۆپىيىپ، ئىقتىساد، مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرغان. ئۇزاق ئىجتىمائىي تەرەققىيات داۋامىدا، ھەر قايسى مىللەتلەر ئۆزئارا يارەملىشىپ، ئۆزئارا تەسىر كۆرسىتىپ، ئۆزئارا سىڭىشىپ، ھازىرقى زامان مىللەتلىرىگە ئايلىنىشتىن ئىبارەت تەرەققىيات جەريانىنى تەدرىجىي تاماملىدى. شىنجاڭ ئازاد بولغىچە، بۇ يەردە جەمئىي 13 مىللەت بار ئىدى. ئۇلار — جۇڭخۇا مىللەتلىرى چوڭ ئائىلىسىنىڭ مۇھىم ئەزالىرى. شىنجاڭدىكى مىللەتلەر ئۆزلىرىنىڭ ئەمگەكچانلىقى ۋە باتۇرلىقى بىلەن تونۇلغان، ئۇلار ۋەتەننىڭ چېگرا رايونىنى ئېچىش، گۈللەندۈرۈش ۋە ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغداش يولىدا ئۆز تۆھپىلىرىنى قوشقان. بۈگۈنكى كۈندە، پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشىيەنى ۋە مىللىي سىياسىتىنىڭ يېتەكچىلىكىدە، شىنجاڭدا مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ھەر مىللەت خەلقى ئۆم - ئىناق ياشاپ، جاپادىمۇ، ھالاۋەتتىمۇ بىللە بولۇپ، سوتسىيالىزم قۇرۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىشتا باراۋەر بولۇپ ئۆز ئارا يارەملىشىدىغان، ئىتتىپاقلىشىپ - ھەمكارلىشىپ بىرلىكتە گۈللىنىدىغان سوتسىيالىستىك مىللىي مۇناسىۋەتنى ئورناتتى. ئۇزاق مەزگىللىك كۈرەش ئەمەلىيىتى شۇنى ئىسپاتلىدىكى، جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ مىللەت نەزەرىيىسى ۋە مىللىي سىياسىتى — سوتسىيالىستىك مىللىي مۇناسىۋەتنى ئورنىتىش، مۇستەھكەملەش ۋە راۋاجلاندۇرۇشنىڭ تۈپ كاپالىتى؛ خەنزۇلار ئاز سانلىق مىللەتلەردىن ئايرىلالماسلىق، ئاز سانلىق مىللەتلەر خەنزۇلاردىن ئايرىلالماسلىق — ئېلىمىزنىڭ ئۇزاق تارىخىي تەرەققىياتى داۋامىدا ھەر مىللەت خەلقىدە شەكىللەنگەن ئورتاق تونۇش؛ ھەر مىللەت خەلقىنىڭ بىرلىككە كەلگەن ۋەتەننىڭ چوڭ ئائىلىسىدە زىچ ئىتتىپاقلىشىشى — گۈللەپ ياشنىغان شىنجاڭ قۇرۇشتىكى قۇدرەتلىك كۈچ. بۈنىڭدىن كېيىنكى سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى داۋامىدا پارتىيىنىڭ مىللەت نەزەرىيىسى ۋە مىللىي سىياسىتىدە، مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمىدە داۋاملىق قەتئىي تەۋرەنمەي چىڭ تۇرۇشىمىز، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قەتئىي قوغدىشىمىز، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىشىمىز لازىم.

ۋەتەننى سۆيۈش، يۇرتنى سۆيۈش — جۇڭخۇا مىللەتلىرىنىڭ ئەنئەنىۋى گۈزەل ئەخلاقى، بىر خىل غايەت زور ئۈيۇشۇش كۈچى ۋە مەركەزگە ئىنتىلىش كۈچى، ئۇ، تارىخنى ئەسلەپ، ھازىرنى تونۇپ، كېلەچەكنى يارىتىشتىكى ئەڭ چوڭقۇر ئىدىيىۋى ئاساس بولۇپ قالدى. تەزكىرە مانا مۇشۇ ئاساستا بىخ سۈرگەن، بارلىققا كەلگەن ۋە راۋاجلانغان. ئۇنىڭدا بىر جاينىڭ ئەھۋالى ۋە يازما ھۆججەتلىرى مۇجەسسەملەنگەن، ئۇنىڭغا بىر جايدىكى خەلقنىڭ ئىگىلىك يارىتىش روھى ۋە ھېسسىياتى سىڭگەن؛ ئۇنىڭدا بىر جايدىكى خەلقنىڭ تۆھپىلىرى خاتىرىلەنگەن، بىر جاينىڭ ئىشلىرى ئۈچۈن ئابىدە تۇرغۇزۇلغان؛ ئۇ، قويۇق يەرلىك تۇسكە ئىگە، ئۇنىڭدا مەشھۇر زاتلار ۋە مۇقەددەس جايلارنىڭ نۇرى چاقناپ تۇرىدۇ، شۇڭا ئۇ بىزنىڭ ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىشىمىزدا كەم تېپىلىدىغان يەرلىك دەرسلىك ھېسابلىنىدۇ.

«شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» دە كەڭ كۆلەمدە تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئاساسىدا، شىنجاڭنىڭ تەبىئىي، ئىجتىمائىي تارىخى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى ھەققىي، ئىشەنچلىك، مول ماتېرىياللار بىلەن ئەتراپلىق، سىستېمىلىق، ئىلمىي بايان قىلىنىدى، ئۇنىڭدا تارىخ شەرھىلىنىپ، قەدىمكى زامان بىلەن ھازىرقى زامان تۇتاشتۇرۇلدى، ھازىرقى ئەھۋاللار كەڭ خاتىرىلىنىپ، ھەر خىل كەسىپلەر بايان قىلىندى؛ ھەم شىنجاڭنىڭ ھەر جەھەتتىكى ئەھۋالى،

ھەم شەيئىلەرنىڭ ئىچكى باغلىنىشى ئەكس ئەتتۈرۈلدى؛ ھەم قولغا كەلتۈرۈلگەن ئۇلۇغ مۇۋەپپەقىيەتلەر، ھەم ئالغا بېسىش داۋامىدىكى ئەگرى - توقايلىقلار ۋە سەۋەنلىكلەر ئەكس ئەتتۈرۈلدى. ئۇنىڭدا شەيئىلەرنىڭ سەۋەب - نەتىجىلىرى ۋە تەرەققىيات يولى ناھايىتى ئېنىق خاتىرىلەنگەن. شۇڭلاشقا ئۇ ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلەرنىڭ سىياسەت بەلگىلىشىنى، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىپ، مىللىي بۆلگۈنچىلىككە قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننىڭ بىرلىكىنى قوغدىشىنى، شىنجاڭنىڭ ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈشىنى ئىلمىي ئاساس ۋە تارىخىي ئۇرنەكلەر بىلەن تەمىن ئېتىدۇ.

«شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» نى تۈزۈش ئۈسۈلى جەھەتتە ھەم ئىلگىرىكىگە ۋارىسلىق قىلىنىدى، ھەم يېڭىلىق يارىتىلدى، يېڭى شەكىل، يېڭى كۆز قاراش، يېڭى ئۇسۇل، يېڭى ماتېرىياللار بىر - بىرىگە سىڭدۈرۈۋېتىلدى. پۈتكۈل ئومۇمىي تەزكىرە جەمئىي 86 تۇم كەسىپ تەزكىرىسىدىن تەركىب تاپتى. ئۇ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئاپتونوم رايون خاراكتېرلىك تۇنجى سوتسىيالىستىك يېڭى تىپتىكى تەزكىرە كىتابى، ئۇنىڭغا ھەر قايسى كەسىپ تەزكىرىلىرىنى تۈزۈش كومىتېتلىرىنىڭ ئەزالىرى ۋە بارلىق تەزكىرە خادىملىرىنىڭ يۈرەك قېنى سىڭدى، شۇنداقلا جەمئىيەتنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدىكى خادىملارنىڭ ئەقىل - پاراسىتى مۇجەسسەملەندى.

90 - يىللارغا قەدەم قويغان شىنجاڭدا سىياسەتلەر راۋان يۈرگۈزۈلۈپ، خەلق ئاسايىشلىقتا ياشىماقتا، ھەممە كەسىپلەر گۈللەنمەكتە. ۋەھالەنكى، كۆز ئالدىمىزدىكى قۇرۇلۇش ۋەزىپىلىرى يەنىلا ئىنتايىن جاپا - مۇشەققەتلىك. «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» دە خاتىرىلەنگەن جايلار ئەھۋالى توغرىسىدىكى ماتېرىياللار ۋە تەجرىبە - ساۋاقلار شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ پارتىيىنىڭ ئاساسىي لۇشىيەنىدە چىڭ تۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى تېخىمۇ كۈچەيتىپ، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈپ، جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۆرەش قىلىپ، يول ئېچىپ ئىلگىرىلەپ، شىنجاڭنىڭ تەرەققىياتى ۋە سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشىنىڭ سۈرئىتىنى تېزلىتىشىدە چوقۇم ئاكتىپ رول ئويناپدۇ.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى

1991 - يىل 12 - ئاي

كىرىش سۆز

ھاپىز رەخمەت

ئېلىمىز تەزكىرە تۈزۈشتەك ئېسىل ئەنئەنگە ئىگە. دەل كونىلار ئېيتقاندەك، تەزكىرە ئارقىلىق «ئۆتكەن ئىشلارنى ئەينەك قىلغىلى، كېيىنكى ئىشلاردا ئىبرەت قىلغىلى، ئىش - ئوقەتنىڭ ياخشى - يامان بولغانلىقىنى پەرقلەندۈرگىلى، مۇڭ،پىقىيەت ۋە مەغلۇبىيەتلەرنى تەكشۈرۈپ يەكۈنلىگىلى بولىدۇ». كىشىلەر بىردەك تەزكىرە ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈشكە ياردەم بېرىش، تەربىيىلەش، تارىختا ساقلاش رولىغا ئىگە، دەپ ئېتىراپ قىلىشماقتا. «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» نى تۈزۈشتىن مەقسەت شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىنىڭ تارىخى ۋە ھازىرقى ھالىتىنى ئومۇميۈزلۈك، سىستېمىلىق، ئىلمىي يوسۇندا بايان قىلىش، ئۆتۈپ كەتكەن ئىشلارنى بۈگۈنكى ئىشلار ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، كونىنى ئىسلاھ قىلىپ، يېڭىلىق يارىتىش، پايدىلىق تەرەپلەرنى ئەۋج ئالدۇرۇپ، نۇقسانلارنى تۈگىتىش، ئارتۇقچىلىقلارنى جارى قىلدۇرۇپ، پېتەرسىزلىكلەرنى تۈگىتىش ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى پارتىيىنىڭ يېڭى دەۋرىدىكى باش نىشانى ۋە باش ۋەزىپىسى ئۈچۈن تېخىمۇ ياخشى خىزمەت قىلدۇرۇش، ئۇنىڭ جەمئىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇشتىكى رولىنى تولۇق جارى قىلدۇرۇپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت، ئارمىيە بىلەن خەلق ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈپ، دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشىكنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇش، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدۇرۇشتىن ئىبارەت.

نازارىتىمىز 1984 - يىل 4 - ئايدا خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسىنى تۈزۈش ئاپپاراتى قۇردى، مەخسۇس مۇھەررىر ۋە باشقارما، ئىشخانىلاردىكى كەسپىي تايانچلارنى ماقالە يېزىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىشقا ئاجراتتى، رەھبەرلىك، كەسپىي خادىملار ۋە مەخسۇس مۇھەررىرلەر ئۈزلۈكسىز بىرلەشتۈرۈلۈپ، ئاممىنىڭ ئەقىل - پاراسىتى مەركەزلەشتۈرۈلۈپ، خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى تۈزۈپ چىقىلدى، يەتتە يىل ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ 6 مىليون خەتتىن كۆپرەك ماتېرىيال توپلاندى ۋە كۆچۈرۈلدى. يېزىپ چىقىلغان تەزكىرە كوپىيىلىرى قايتا - قايتا باھالاندى ۋە تۈزىتىلدى. ئومۇملاشتۇرۇپ تۈزۈلگەن كوپىيىنى بېكىتىش ۋە ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشى ئارقىلىق، قولىنىزلاردىكى ئۇشبۇ تەزكىرە دۇنياغا كېلىپ، كىتابخانلار بىلەن يۈز كۆرۈشتى. مەن بۇ تەزكىرىنىڭ شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى تارىخىنى چۈشىنىش، خەلق ئىشلىرى كەسپى بىلەن تونۇشۇش، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ قانۇنىيىتىنى تەتقىق قىلىش ياكى شىنجاڭنىڭ جەمئىيەت تارىخىنى تەتقىق قىلىش جەھەتلەردە چوقۇم مەنپەئەت بېرىدىغانلىقىغا ئىشىنىمەن.

1

شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتى باشقا قېرىنداش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلارغا ئوخشاشلا، خېلى ئۇزاق تارىخقا ئىگە. ئەڭ كېيىنكىسىنى ئېلىپ ئېيتساق، چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىلا ئېنىق خاتىرىلەر قالدۇرۇلغانىدى. ئىلى جياڭجۈن يامۇلىدا مەخسۇس خەلق ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىدىغان ئورگان قۇرۇلغانىدى. ئۇ ۋاقىتتىكى خەلق ئىشلىرىنىڭ چېتىشلىق دائىرىسى بىر قەدەر كەڭ بولۇپ، كادىرلار، ساقچى، نوپۇس، يەر - زېمىن، سەھىيە، سايلام، مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش، يەرلىك ئاپتونومىيە، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش، بوز يەر ئېچىش، ئەمگەك - ئىش ھەققى ماجىرالىرىنى بىر ياقلىق قىلىش، نىكاھ، دەپنە ئىشلىرى ئادەتتىنى ئىسلاھ قىلىش، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەش، دۆلەت تەۋەلىكى، مۇھاجىرلار ئىشلىرى، ئىجتىمائىي گۈرۇھلارنى تىزىملاش، ئۆلكە، ناھىيە تەزكىرىلىرىنى تۈزۈش، مەدەنىيەت يادىكارلىقلىرى، ئاسار - ئەتىقىلەرنى قوغداش قاتارلىق ئىشلارنى باشقۇرغانىدى. فېئودال ھۆكۈمران سىنىپلار جەمئىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇش، ئۆزلىرىنىڭ ھۆكۈمرانلىقىنى قوغداش ئۈچۈن، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان كۆپ تەرەپلىمىلىك خەلق ئىشلىرىنى باشقۇرغانىدى.

1941 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستلىرىدىن ماۋزېمىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىنى ئۈتىگەن بىر يىلدىن كۆپرەك ۋاقىت ئىچىدە «رايون، كەنت تەشكىلاتلىرى نىزامى» نى تۈزۈپ ئېلان قىلىپ، ئاساسىي قانۇنلام ھاكىمىيەتلىرىنىڭ پاكلىق قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈردى؛ ئاشلىق جۇغلاشنى تەشەببۇس قىلىپ، نامرات دېھقان - چارۋىچىلارغا قۇتقۇزۇش ئورنىدا ئۇزۇقلۇق ئاشلىقى بەردى؛ شىنجاڭ بويىچە دوختۇرخانىلارنى تەرتىپكە سېلىپ، نامرات بىمارلارنى ھەقسىز داۋالاپ، بىر كومپارتىيە ئەزاسىنىڭ شۇ ۋاقىتتىكى شارائىت ئاستىدا ئۈتەشكە تېگىشلىك بۇرچىنى ئادا قىلىپ، شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقىگە ياخشى ئىش قىلىپ بەردى، خەلق بۇلارنى ئېسىدىن چىقارمايدۇ.

2

1949 - يىل 9 - ئايدا شىنجاڭ تىنچلىق يولىدا ئازاد بولدى. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 17-كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك تۇنجى نۆۋەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قۇرۇلغانلىقى جاكارلاندى. ئۆلكىدە خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلەردە خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى (ئىدارىسى، بۆلۈمى)، رايون، يېزىلاردا خەلق ئىشلىرى يارەمچىلىرى تەسىس قىلىنىپ، شىنجاڭ بويىچە يۇقىرى - تۆۋەن خەلق ئىشلىرى سىستېمىسى بەرپا قىلىندى. سابىق ج ك پ شىنجاڭ شۆبە بيۇروسى ۋە ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەمدە كېيىنكى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى، خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكى ۋە غەمخورلۇقى ئارقىسىدا، شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىدە پۈتۈنلەي يېپ - يېڭى بىر سەھىپە ئېچىلدى. دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىدىن ھال سوراش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش، پاراۋانلىق

ئىشلىرىنى يولغا قويۇش، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر ۋە چېگرا رايونغا بارغىم بېرىش ئۈچۈن كەلگەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە غايەت زور نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» خەلق ئىشلىرى كەسپىنى مەملىكەتنىڭ باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىرىنىڭكىگە ئوخشاشلا ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋە جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، خەلق ئىشلىرى خىزمىتى قالايمىقانلاشتۇرۇۋېتىلدى. 1973 - يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايون ۋە جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يەنە توغرا ئىزغا سېلىنىدى. بولۇپمۇ 1978 - يىلى ئېچىلغان پارتىيىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتى تېخىمۇ گۈللەپ - ياشناشتەك تەرەققىيات دەۋرىگە قەدەم قويدى. ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى جەھەتتە «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» دىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشې ئايرىۋېتىلىپ، يېزىلىق ھاكىمىيەت قۇرۇلدى؛ گوۋۇيۈەننىڭ كىچىك شەھەر - بازارلارنى راۋاجلاندۇرۇش روھى بويىچە، رايون تەسىس قىلىنمىغان شەھەر ۋە بازارلار راۋاجلاندۇرۇلۇپ، بىر تۈركۈم ناھىيىلەر شەھەرگە ئۆزگەرتىلدى؛ نوقۇل ھالدا دۆلەتنىڭ قۇتقۇزۇش بېرىشىگە، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا تايىنىۋېلىشتەك ئۇسۇللار ئۆزگەرتىلىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق ۋە نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىغا يار - يۆلەك بولۇنۇپ، ئۇلارنىڭ ئۆز - ئۆزىنى كۈچەيتىش ئىقتىدارى ئاشۇرۇلدى. 1978 - يىلدىن كېيىن يېزىلاردىكى قۇتقۇزۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ، بايىنغولىندىن ئىبارەت بەش ۋىلايەت، ئوبلاستتىكى نامرات ناھىيىلەرگە يۆتكىلىپ، جەمئىيەتتىكى كۈچلەرگە تايىنىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى زور كۈچ بىلەن ئىلگىرى سۈرۈلدى؛ مېيىپلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش ئاساسىي مەقسەت قىلىنغان پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى راۋاجلاندۇرۇلۇپ، بىكىنمە ھالەتتىكى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىشتەك ئۇسۇل ئۆزگەرتىلىپ، پاراۋانلىق ئىشلىرىنىڭ جەمئىيەتكە ئېچىۋېتىلىشى ئىلگىرى سۈرۈلدى؛ ئارمىيىنىڭ ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى زور كۈچ بىلەن قانات يايدۇرۇلۇپ، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى نوقۇل ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇشتەك ئۇسۇللار ئىسلاھ قىلىنىپ، ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىقتىساسلىق خادىملارنى تەربىيىلەش، پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش ۋە ھەر خىل يوللار ئارقىلىق ئورۇنلاشتۇرۇشتەك چارىلەر قوللىنىلدى؛ ئاپتونوم رايون بويىچە ھەر دەرىجىلىك ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتلىرى قۇرۇلۇپ، ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار قوبۇل قىلىنىپ پىلانلىق، قەدەم باسقۇچلۇق ھالدا ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ شىنجاڭنىڭ رايون، مىللەت ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، يەرلىك ئۇسۇلدا دەپنە قىلىشنى ئاساس قىلغان ھالدا، چەكلىك رايونلاردا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش يولغا قويۇلدى، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورگانلىرى قۇرۇلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. يۇقىرىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان بىرمۇنچە جەھەتلەردە خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ جەمئىيەتنى مۇقىملاشتۇرۇش رولى تولۇق جارى قىلدۇرۇلدى. شىنجاڭنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۈچلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ، مىللەتلەرنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ۋە ئىككى

مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىنى ئىلگىرى سۈرۈش قاتارلىق جەھەتلەردە ناھايىتى زور نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى.

3

تارىخقا نەزەر تاشلىساق، گەرچە تارىخىي دەۋرلەر بىر - بىرىگە ئوخشاش بولمىسىمۇ، ئىجتىمائىي تۈزۈم بىر - بىرىدىن پەرقلەنسىمۇ، لېكىن خەلق ئىشلىرى كەسپى ۋە ئاپپاراتى مۇئەييەن ۋاراسلىق خاراكتېرىگە ئىگە بولۇپ كەلدى. دەرۋەقە، ئىجتىمائىي تۈزۈمنىڭ ئوخشىماسلىقى تۈپەيلىدىن، شىنجاڭنىڭ يېڭى جەمئىيەت ۋە كونا جەمئىيەتتىكى خەلق ئىشلىرى خىزمىتى ماھىيەت جەھەتتىن پەرقلىنىدۇ. يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتى جان - دىل بىلەن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى ئۈچۈن خىزمەت قىلدى، ئۇ، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ تۈرمۇشى ۋە جەمئىيەتنىڭ مۇقىملىقىنىڭ كاپالىتى، پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئامما بىلەن ئالاقە باغلىشىدىكى بەلباغ بولۇپ كەلدى. ئۇ، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك ئىنقىلاب ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشتىن ئىبارەت ئۇلۇغۋار ئىشلىرىغا مەنسۇپ. بىزنىڭ شىنجاڭنىڭ ئازادلىقتىن بۇرۇنقى خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە توتىدىغان پوزىتسىيىمىز ھەم بۇ خىزمەتنىڭ تارىخىي ۋاراسچانلىقىنى نەزەرگە ئېلىپ، بارلىق پايدىلىق نەرسىلەرگە ۋاراسلىق قىلىش، ھەم ئۇنىڭ ئەكسىيەتچىل ماھىيىتىنى كۆرسىتىپ، بارلىق ئەكسىيەتچىل نەرسىلەرنى چۆرۈپ تاشلاشتىن ئىبارەت. بىزنىڭ مۇھىم نۇقتىمىز: يېڭى جۇڭگو قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ ئورنى، رولى ۋە ئالاھىدىلىكىنى تولۇق شەرھىلەش، تەجرىبە - ساۋاقلارنى ئەستايىدىل يەكۈنلەپ، ئۇلۇغۋار پىلان تۈزۈپ، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىپ، شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك زامانىۋىلاشتۇرۇش قۇرۇلۇشى ۋە ئىسلاھات ئېلىپ بېرىش، ئىشكىنى سىرتقا ئېچىۋېتىش ئېھتىياجىغا ئۇيغۇنلىشىشتىن ئىبارەت.

كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى

1. «شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» — «شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى» نىڭ 24 - تومى بولۇپ، شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى ئۇيغۇرلۇك، سىستېمىلىق بايان قىلىنغان ماتېرىيال خاراكتېرلىك ئەسەردۇر. مەزكۇر تەزكىرىدە شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ رايون ئالاھىدىلىكى ۋە مىللەت ئالاھىدىلىكى تېرىشىپ ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

2. مەزكۇر تەزكىرىدىكى يازما بايانلاردا چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) دىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئىشلار خاتىرىلەندى رەتلىك بەتتە 1991 - يىلغىچە بولغان مەزمۇنلار ئەكس ئەتتۈرۈلدى.

3. مەزكۇر تەزكىرىدە بايان قىلىنغان خەلق ئىشلىرىنىڭ كەسپىي دائىرىسى ئاساسىي جەھەتتىن 1983 - يىلى 3 - ئايدا گوۋۇيۈەن ئىشخانىسى ئېلان قىلغان «خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى ۋە مەسئۇلىيىتى» دە (قىسقارتىپ «مەسئۇلىيىتى» دەپ ئاتىلىدۇ) بەلگىلەنگەن كەسىپ دائىرىسىدىن ئىبارەت بولدى. بەزى كەسپىلەرنى تارىختا گەرچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئاساسلىق باشقۇرغان بولسىمۇ، لېكىن «مەسئۇلىيەت» تە ئۇ ھەقتە بەلگىلىمە چىقىرىلمىغاچقا، مەسىلەن: يەر - زېمىن مەمۇرىيىتى، نوپۇس مەمۇرىيىتى، دۆلەت تەۋەلىكى، مۇھاجىرلار ئىشلىرى، مەنئىي قىلىش قاتارلىقلار بايان قىلىنمىدى. بەزى بىر قىسىم كەسپىلەر، مەسىلەن: چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۇچۇن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىقلار ھەققىدە «مەسئۇلىيەت» تە بەلگىلىمە چىقىرىلمىغان ھەمدە 1983-يىلدىن بۇرۇن ئىشلىنىپ بولغان بولسىمۇ، لېكىن ئىلگىرى خەلق ئىشلىرى كەسپى بولغانلىقى شۇنداقلا شىنجاڭنىڭ ئىقتىسادىي قۇرۇلۇشىدا خېلى زور تەسىرگە ۋە رايون ئالاھىدىلىكىگە ئىگە بولغانلىقى ئۇچۇن يەنىلا بايان قىلىپ ئۆتۈلدى.

4. مەزكۇر تەزكىرىدە دېئالېكتىك ماتېرىيالىزم بىلەن تارىخىي ماتېرىيالىزمدا چىڭ تۇرۇلۇپ، شىنجاڭنىڭ تۇرلۇك خەلق ئىشلىرى ئوبيېكتىپ بايان قىلىندى، بايان قىلىنىپ، مۇھاكىمە قىلىنمىدى، كۆز قاراش بايان ئىچىگە سىڭدۈرۈۋېتىلدى. بايان قىلىش ئۇسۇلى جەھەتتە، تەزكىرە قۇرۇلمىسى بويىچە توغرىسىغا يېزىلدى. ئوخشاش تۇردىكى كەسپىلەر بىر قىسىم ۋە بىر بابقا مەركەزلەشتۇرۇلۇپ بايان قىلىندى، شۇڭا ئوتتۇرىدىن بىر خىل كەسىپنىڭ بەرپا قىلىنىش، تەرەققىي قىلىش ۋە ئۆزگىرىش جەريانىنى كۆرۈۋېلىش ئاسانغا چۇشىدۇ.

5. ئالاھىدە ئاتالغۇ، سۆز، ئادەم ئىسمى، يەر نامى قاتارلىقلار ئۇستىدە ئەسكەرتىش بېرىش زۆرۈر بولغانلىرىغا شۇ بەتنىڭ ئاخىرىدا ئىزاھات بېرىلدى. مەزكۇر تەزكىرىدىكى زور كۆپ سانلىقى ماتېرىياللار دۆلەت ئارخىپىدىن ئېلىنغاچقا، ئارخىپقا ئاساسەن يېزىپ چىقىلغان

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

مەزمۇنلار توغرىسىدا ئىزاھات بېرىلمىدى.

6. ژانىر، تىل، سان - سېغىر، ئۇلچەم بىرلىكى گۇۋاھنامىنىڭ «دۆلىتىمىزدە قانۇنىي ئۇلچەم بىرلىكلىرىنى بىر تۇتاش ئىشلىتىش توغرىسىدىكى بۇيرۇق» ى، دۆلەت تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى قاتارلىق يەتتە مىنىستىرلىك، كومىتېتنىڭ «نەشىر قىلىنغان كىتاب - ژۇرناللاردا سان - سېغىرلارنى ئىشلىتىش ئۇسۇلى توغرىسىدىكى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلغان بەلگىلىمە» ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جايلار تەزكىرىلىرىنى يېزىشتا قوللىنىلىدىغان ئومۇمىي پىرىنسىپى» (سىناق نۇسخىسى) ئۇلچەم قىلىندى.

7. شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى تارىخىي مەزگىلدىكى ئىقتىساد، پۇل ئالاھىدىلىكىنى ساقلاش ئۈچۈن، مەزكۇر تەزكىرىدە چىڭ سۇلالىسى، مىنگو دەۋرى ۋە ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدىكى ئۇلچەم بىرلىكلىرى ساقلاپ قېلىندى. زۆرۈر تېپىلغانلىرىغا ئىزاھات بېرىلدى.

ئومۇمىي بايان

ئومۇمىي بايان

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلۇشتىن ئىلگىرى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمىنى يولغا قويغانىدى، ئىلى جياڭجۈن مەھكىمىسىنىڭ قارىمىقىدىكىسى خەلق قۇتاقۇ مەھكىمىسى بىلەن ئۇرۇمچى قوماندان يامۇلغا قاراشلىق نوپۇس باشقۇرۇش ئورنى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى بولۇپ، ئۇ، خەلق ئىشلىرىغا دائىر بارلىق كەسىپلەرنى باشقۇرۇپ كەلگەنىدى. شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى - پەرمانبەردار مەھكىمىسى دەپ ئاتالدى. ئۇنىڭغا يامۇل، مەھكىمە، ئايماق، ناھىيىلەرنىڭ نوپۇس بۆلۈملىرى قارايدىغان بولدى. جۇڭخۇا مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى بىر قانچە قېتىم ئۆزگەرتىلىپ ئاۋۇال خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسىگە، كېيىن ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىلدى، ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى كېيىن مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) ھۆكۈمەت ئىشلىرى نازارىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا ئۆزگەرتىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەسىس قىلىنىشتىن بۇرۇن، ھەر قايسى ئوبلاست، ئۇلايەتلەردە ئىچكى ئىشلار بۆلۈمى تەسىس قىلىنىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەردە نوپۇس بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرىغا دائىر كەسىپلەرنى بېجىردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، ھەر قايسى ۋالىي مەھكىمىلەردە 1 - بۆلۈم تەسىس قىلىنىدى. ھەر قايسى ناھىيىلەردە دەرىجىگە قاراپ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ياكى 1 - بۆلۈم ياكى بولمىسا خەلق ئىشلىرى، مالىيە بىرلەشتۈرۈلگەن بۆلۈم تەسىس قىلىنىپ، خەلق ئىشلىرىغا دائىر خىزمەتلەر بېجىرىلدى. چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىن مىنگو دەۋرىگىچە خەلق ئىشلىرىنىڭ كەسىپي دائىرىسى كەڭ، چېتىشلىق ئىشلىرى كۆپ بولۇپ، كادىرلار، ساقچى، نوپۇس، يەر - زېمىن، سەھىيە، سايلام، مەمۇرىي رايونلار چېگرىسىنى ئايرىش، يەرلىك ئاپتونومىيە، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، بوز يەر ئېچىش، ئەمگەك ئىش ھەققى، ئېتىز - ئېرىق ماجىرالىرىنى بىر تەرەپ قىلىش، نىكاھ، ئۆلۈم - يېتىم ئادىتىنى ئىسلاھ قىلىش، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەش، دۆلەت تەۋەلىكى، مۇھاجىرلار خىزمىتى، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش، ئۆلكە، ناھىيە تەزكىرىلىرىنى تۈزۈش، مەدەنىي مىراس، ئاسار - ئەتىقىلەرنى قوغداش قاتارلىق تۈرلەرگە بۆلۈنەتتى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلۇشنىڭ ئالدى - كەينىدە بەزى كەسىپلەر بىرۈىراقى ئايرىپ چىقىلىپ، ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ئورگان قىلىپ قۇرۇلدى، مەسىلەن: ساقچى، نوپۇس، يەر - زېمىن، سەھىيە، مۇھاجىرلار قاتارلىقلار. بەزىلىرى ئۆزلىكىدىن ئەمەلدىن قالدى. مەسىلەن: زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەش قاتارلىقلار. 1983 - يىلى گوۋۇيۈەن خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە كەسىپي دائىرىسى ئۈستىدە بەلگىلىمە چىقاردى، ئۇنىڭ ئىچىدە مەمۇرىي رايونلار چېگرىسىنى ئايرىش، ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، نەپىقە، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ۋە ئارمىيىدىن، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئورۇنلاشتۇرۇش، پەزىلاردا تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، شەھەرلەردىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، نىكاھ، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش قاتارلىقلار بار. قوللىنىلىدىغان تەزكىرە يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن كەسىپىي دائىرىلەر بويىچە جەمئىي توققۇز قىسىم قىلىپ يېزىلدى. ھەر قايسى قىسىملارنىڭ مەزمۇنىنى تۆۋەندىكىچە بايان قىلىپ ئۆتىمىز:

1

گۇاڭشۇنىڭ 10 - يىلى (1884 - يىلى) مەنچىڭ ھۆكۈمىتى ھەربىي مەھكىمە (يامۇل) تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، شىنجاڭ ئۆلكىسىنى تەسىس قىلدى. شىنجاڭ ئۆلكىسىدە ئىچكى ئۆلكىلەرگە ئوخشاش ئۆلكە، ۋىلايەت، نازارەت، ئوبلاست، ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1953-يىلى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۆلكىسىدە مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش پىلانى» نى تەستىقلىغاندىن كېيىن، يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە مىللىي پېزا، ئاپتونوم ناھىيە، ئاپتونوم ئوبلاست قۇرۇش ئاساسىدا، 1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى.

ۋىلايەت، ئوبلاست، رايون تەسىس قىلىنغان شەھەرلەرنىڭ ئۆزگىرىشىنى ئېلىپ ئېيتساق، مىنگو ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ۋىلايەت، نازارەت، ئوبلاست تۈزۈلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۆلكە، ۋىلايەت، ناھىيىدىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك مەمۇرىي باشقۇرۇش تۈزۈلمىسى شەكىللەندى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتى مەملىكەت بويىچە ئۆلكە، ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. ئىلتىماس قىلىش ئارقىلىق شىنجاڭدا ۋىلايەت ساقلاپ قېلىنغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇنىڭ نامى مەمۇرىي رايون دەپ ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) غىچە ئۆلكە بويىچە ئون مەمۇرىي رايون تەسىس قىلىنىپ، 1954 - يىلغىچە ساقلاپ كېلىندى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «ئۆلكىنىڭ مەمۇرىي رېۋىزىيە ۋالىيلىرىنىڭ ۋاقىتلىق نىزامى» نى ئېلان قىلىپ، ئۆلكىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىنى ۋىلايەتكە ئۆزگەرتتى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭدىكى مەمۇرىي رايونلار ۋىلايەتكە ئۆزگەرتىلدى. 1954 - يىلى شىنجاڭدا بەش ئاپتونوم ئوبلاست قۇرۇلدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋىلايەت قۇرۇلمىسىنى مۇناسىپ ھالدا قىسمەن تەڭشىدى. 1956 - يىلى يەكەن ۋىلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ناھىيىلەر قەشقەر ۋىلايىتىگە ئايرىپ بېرىلدى. 1958 - يىلى ئۈرۈمچى ۋىلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ناھىيىلەر سانجى ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئايرىپ بېرىلدى ھەمدە تۇرپان، پىچان، توقسۇن ناھىيىلىرى ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى؛ 1960 - يىلى كورلا ۋىلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ناھىيىلەر بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قارايدىغان بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ۋىلايەت رايونغا ئۆزگەرتىلدى. 1975 يىلى تۇرپان ۋىلايىتى تەسىس قىلىندى. 1959 - يىلى ئۈرۈمچى شەھىرى رايون تەسىس قىلىنغان شەھەرگە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە سەككىز ۋىلايەت، بەش ئاپتونوم ئوبلاست، قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنغان بىر شەھەر تەسىس قىلىندى.

شىنجاڭ ئۆلكە قىلىپ تەسىس قىلىنىشىنىڭ ئالدى - كەينىدە 21 ناھىيە بار ئىدى. مىنگو ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن 16 ۋىلايەت، نازارەت، ئوبلاست ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 3 - يىلىدىن 21 - يىلىغىچە (1914 - يىلدىن 1932 - يىلغىچە) ئارقا - ئارقىدىن 22 ناھىيە تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن ئۆلكە بويىچە ناھىيە سانى 59 غا يەتتى. كېيىن تەسىس قىلىنغان ناھىيىلەرنىڭ كۆپىنچىسى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ دەرىجىسىنى كۆتۈرۈش ئارقىلىق قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلىغىچە (1949 - يىلغىچە) جەمئىي 17 مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيىگە ئۆستۈرۈلدى. بۇ مەزگىلدە ئۇچ ناھىيە بىۋاستە تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا زەرەپشان ناھىيىسى يەكەن ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئۆلكە بويىچە ناھىيە سانى 78 گە يەتتى. 1950 - يىلدىن باشلاپ قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنمىغان شەھەردىن سەككىزى، ئاپتونوم ناھىيىدىن ئالتىسى تەسىس قىلىندى. ئالتە ناھىيە شەھەرگە ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ناھىيە 66 گە، ئاپتونوم ناھىيە ئالتىگە، قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنمىغان شەھەر 14 كە يەتتى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىسىدە يېڭا تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلۇپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە قۇرۇلغان رايون يېزىغا ئۆزگەرتىلدى. 1950 - يىلى يېزا رايونغا ئۆزگەرتىلدى. 1958 - يىلى رايون خەلق كوڭشېسىغا ئۆزگەرتىلدى. 1984 - يىلى خەلق كوڭشېسى قايتا يېزىغا ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ بويىچە يېزا سانى 666 گە يەتتى (39 مىللىي يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ). شىنجاڭدا بازار تەسىس قىلىش مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ يېزا - بازار باۋ - جيالىرىنى تەكشۈرۈپ تىزىملىشى بىلەن باشلاندى. 1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ بويىچە بازار 70 تەن ئاشتى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق 15 جايدا بازار تەسىس قىلىنمىغانىدى. 1984-يىل 3 - ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى كىچىك شەھەر - بازارلارنى راۋاجلاندۇرۇش سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، بازار تەسىس قىلىشنى ئاكتىپ قانات يايدۇرۇشنى تۇرۇنلاشتۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بۇ روھنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ بويىچە بازار سانىنى 120 گە يەتكۈزدى. بارلىق ناھىيە بازارلىرىدا بازار تەسىس قىلىندى. مۇھىم سودا بازىرى، زاۋۇت، كان رايونلىرىدا 42 بازار كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى.

2

تارىختا شىنجاڭنىڭ ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى ئىچكى جايلارنىڭكىدىن پەرقلىق بولۇپ كەلدى. ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە تۈزۈلمىسى كېيىنرەك تەسىس قىلىنغان بولۇپ، ئۇمۇ ئۇرۇمچىنىڭ شەرقى بىلەنلا چەكلەنگەنىدى. تەكرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا ئىزچىل رەۋىشتە بەگلىك تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ كەلدى. تەكرىتاغنىڭ شىمالىدىكى قازاقلارنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قەبىلە تۈزۈمى داۋاملىشىپ كەلدى. بەگلىك ۋە قەبىلە تۈزۈمى ئاستىدىكى ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى مىڭبېشىدىن ئىبارەت ئىدى. مىڭبېشىنىڭ قول ئاستىدا يۈز بېشى، يۈز بېشىنىڭ قول ئاستىدا ئون بېشى تەسىس قىلىنغانىدى. شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن بەگلىك تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولسىمۇ، لېكىن قەبىلە تۈزۈمى تاكى 50 - يىللارنىڭ بېشىغىچە داۋاملىشىپ كەلدى.

موڭغۇللارنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە تۇرپان، قۇمۇللاردا جاساق تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىدى. چىڭ سۇلالىسى ئوردىسى شىنجاڭغا ئەۋەتكەن چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرى تۇرۇشلۇق جايدا گازارما تۈغ تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. يۇقىرىدىكى ئىككى تۈزۈم ئاستىدىكى ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى سۇم (نىرۇ) دەپ ئاتالدى. جۇڭخۇا مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىن جايلاردىكى سۇم ناھىيىگە قاراشلىق ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتىگە بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

ئۆلكە قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن مەھكىمە، ئايماق، ناھىيە مەمۇرىيىتى قۇرۇلغان رايونلاردا ناھىيە ئاستىدا شاڭيۈ تەسىس قىلىنىپ، ناھىيىنىڭ ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى قىلىنىدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن شىنجاڭنىڭ يېزا (بازار) لىرىدا باۋ - جيا تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ناھىيە قارىمىقىدا يېزا (بازار) تەسىس قىلىنىدى، يېزا قارىمىقىدا باۋ، باۋ قارىمىقىدا جيا تەسىس قىلىنىدى. يېزا باشلىقى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئارتۇق نامزاتلىق سايلام يولى بىلەن ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ خىراجىتى دۆلەت خامچوتىغا كىرگۈزۈلدى. مانا بۇ شىنجاڭنىڭ ئەڭ بۇرۇنقى يېزىلىق ھاكىمىيىتىدۇر.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باۋ - جيا تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش خىزمىتىنى دەرھال قانات يايدۇردى. كونا ھاكىمىيەت ۋاقتىدىكى يېزا رايونغا، باۋ يېزىغا، جيا مەمۇرىي كەنتكە ئۆزگەرتىلدى. رايونلار ئاھالىسىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ ئا، ب، س دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلدى. 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر كونا ھاكىمىيەت ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگەرتىپ بولۇندى. 1951 - يىلدىن باشلاپ ئالدى بىلەن دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى يېزىلىق خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ ھوقۇقىنى ۋەكالىتەن يۈرگۈزدى، جايلار ئارقا - ئارقىدىن يېزىلىق خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى چاقىرىپ، رايون، يېزا، كەنت باشلىقلىرىنى سايلاپ چىقتى.

دۆلىتىمىزنىڭ مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن، 50 - يىللاردا 16 مىللىي يېزا تەسىس قىلىندى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى يېزا - بازار باۋ - جيالىرىنى تەكشۈرگەندە، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا رايون، رايون قارىمىقىدا يېزا، باۋ (قورۇق) لارنى تەسىس قىلدى. رايون مەھكىمىسى چارۋىچىلار بىلەن بىرگە يۆتكىلىپ تۇردى. 1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئۇزۇن مەزگىل ۋارىسلىق قىلىنىپ كەلگەن «ۋاڭ، خوجا، تەيجى» تۈزۈمىنى بىكار قىلىش مۇھىم نۇقتا قىلىنغان دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت شەكلىنى قوللاندى يەنى، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا، يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق رايونلىرىدا رايون مەھكىمىسى تەسىس قىلدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) شىنجاڭدا يېزا - بازار باۋ - جيا تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندا، ئولتۇرۇشلۇق ئائىلىسى 3000 دىن كۆپ بولغان شەھەر كوچىلىرىدا بازار تەسىس قىلىنىدۇ، بازار قارىمىقىدا باۋ - جيا تەشكىللىنىدۇ دەپ بەلگىلەنگەنىدى. 1956 - يىلى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «شەھەر - بازارلاردا ھاكىمىيەت تەسىس قىلىش توغرىسىدا قارار» چىقاردى.

بۇ «قارار» بويىچە بازار قۇرۇش شەرتىگە ئويغۇن كېلىدىغان شەھەر - بازارلاردا بازارلىق خەلق قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، بازارلىق خەلق ھۆكۈمىتى سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇتقا كەلتۈرۈلدى.

1958 - يىل 8 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقاردى. 9 - ئايدا شىنجاڭدا رايونلار خەلق گۇڭشېسىگە ئۆزگەرتىلدى. 1982 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» دا ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشې ئايرىلىپ، يېزىلىق، بازارلىق، مىللىي يېزىلىق ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى قۇرۇش بەلگىلەندى.

1983-يىل 10 - ئايدا ج ك پ مەركىزى كومىتېتى، گوۋۇيۈەن مەملىكەت بويىچە سىناق تەجرىبىسىگە ئاساسەن، گۇڭشېنى يېزا قىلىپ قۇرۇش توغرىسىدا قارار چىقاردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يۇقىرىدىكى قارارغا ئاساسەن شىنجاڭدا گۇڭشېنى يېزا قىلىپ قۇرۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر يېزىلىق ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياقلاشتى.

3

1949 - يىل 12 - ئايدا ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1985 - يىلغىچە ئۆلكە، ئاپتونوم رايون بىلەن ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەر ھەمدە ھەر مىللەت ئاممىسى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش جەھەتتە ناھايىتى كۆپ خىزمەتلەرنى ئىشلىدى. «شىنجاڭ گېزىتى» ھەر يىلى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ھەققىدە باش ماقالا ئېلان قىلدى ياكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ ھال سوراش سۆزىنى باستى. ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىنىڭ ھال سوراش ئۆمىكىنىڭ ئۆمەك باشلىقى، مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىرى ۋە ئونىڭ ئەزالىرى ئۆلكىلىك، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ياكى نازارەت (ئىدارە) رەھبەرلىرى ۋە ھەر قايسى سەپلەردىكى قەھرىمان نەمۇنىچى شەخسلەردىن تەركىب تاپتى. 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ھال سوراش باش (شۆبە) ئۆمىكىدىن 50 نى تەشكىللىدى. ھەر يىلى «1-ئاۋغۇست»، باھار بايرىمى مەزگىلىدە ئادەت بويىچە ئاپتونوم رايون بىلەن ئورۇمچى شەھىرى بىرلىكتە ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسلىق رەھبەرلىرى بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىغا قاتناشتى. ئورۇمچى رايوندىكى ئاساسلىق كىنو - تىياتىرخانىلار ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ئۆچۈن مەخسۇس كىنو ۋە ئويۇن قويۇپ بەردى. 36 يىلدىن بۇيانقى تولۇقسىز مەلۇماتلارغا ئاساسلانغاندا ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەر ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا 533 دانە «شەرەپ تاختىسى»، تۇرۇشلۇق قىسىملارغا 137 دانە لەۋھە تەقدىم قىلغان. 11 مىڭ 120 پارچە ھال سوراش خېتى ئەۋەتكەن. ھەر خىل ھال سوراش بۇيۇملىرىدىن 108 مىڭ 723 نى تەقدىم قىلغان. 231 مىڭ 193 مو يەر، 745 مىڭ مو ئوتلاق، 1233 مو مەشق مەيدانى ئاجرىتىپ بەرگەن. ئاپتونوم رايوندىكى ھەر مىللەت ئاممىسى قىسىملارغا 36 مىڭ پارچە ھال سوراش خېتى ئەۋەتتى، 50 مىڭ پارچىدىن ئارتۇق ھال سوراش بۇيۇمى تەقدىم قىلدى، كوماندىر-جەڭچىلەرنىڭ 126 مىڭ دانە يوتقان كۆرپىسىنى يۇيۇپ - تىكىپ بەردى، قىسىملارغا 10 مىڭ ئېغىز ئۈي بوشىتىپ بەردى. 1984 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايوندىكى پىر قىسىم ئورگانلار،

ئۇيغۇر كتاب نور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئالىي مەكتەپلەر، ئوتتۇرا تېخنىكومىلار ۋە پەن تەتقىقات ئورۇنلىرى ئەقلىي جەھەتتە ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، قىسىملارغا ياردەملىشىپ ئارمىيىدىمۇ يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىقتىساسلىق خادىملارنى يېتىشتۇرۇپ بەردى.

شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت ئاممىسىنىڭ نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا ئېتىبار بېرىش جەھەتتىكى كونكرېت شەكلى مۇنداق ئۇچ باسقۇچنى باشتىن كۆچۈردى. بىرىنچى باسقۇچ ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش. دېھقانلار، ئىدارە كادىرلىرى، ئوقۇغۇچىلار دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش پەيتىدە ئەمگەك كۈچى كەمچىل بولغان نەپىقە ئوبيېكتلىرىنىڭ يېرىنى ھەقسىز ئاغدۇرۇپ، ئۇرۇق سېلىپ، ئوتنىنى ئوتاپ، ھوسۇلنى يىغىشىپ بەردى. 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ۋەكالىتەن يەر تېرىپ بېرىش گۇرۇپپىلىرى 1300 گە يەتتى. شەھەرلەردىكى تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بار ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تەۋەلىرى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئىككىنچى باسقۇچ ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش. 1957 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئومۇمىي سانىنىڭ 45 . 9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1964 - يىلىغا كەلگەندە %50 كە، 1979 - يىلى %57 . 9 كە يەتتى. 1981 - يىلى ئومۇمىيۈزلۈك ئېتىبار بېرىش يولغا قويۇلدى. 11 مىڭ 89 ئائىلە ئىچىدە يېزىلاردىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار %82 . 5 كە، ئېتىبار بېرىلگەن ئىش كۈنى 16 مىليون 109 مىڭ 376 نومۇرغا يەتتى. بۇنى نەقپۇلغا سۇندۇرغاندا، 2 مىليون 294 مىڭ 957 يۈەن بولۇپ، ھەر بىر ئائىلىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 250 يۈەندىن توغرا كەلدى. ئۇچىنچى باسقۇچ نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىش. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىڭ يېزىلىرىدىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 13 مىڭ 239 ئائىلە بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى 9815 ئائىلىگە ئېتىبار بېرىلدى. بۇ %74 . 1 نى ئىگىلىدى. ئېتىبار بېرىلگەن پۇل 3 مىليون 659 مىڭ يۈەن بولۇپ، ھەر بىر ئائىلىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 372 يۈەندىن توغرا كەلدى. 1985 - يىلدىن كېيىن نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىشتىن باشقا يەنە ھەر قايسى جايلار ئوخشاش بولمىغان شەكىللەر بىلەن ئېتىبار بەردى، مەسىلەن: ئىش كۈنى بىلەن ياردەم بېرىش، ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش، خالىسانە ئەمگەك كۈننى كېچىرىم قىلىش، گاز ئوچاق سېپلەپ بېرىش، جەڭچىلەر قىسمىدا مۇكاپاتلانسا، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پۇلىنى كۆپەيتىپ بېرىش قاتارلىقلار.

دۆلىتىمىزنىڭ نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىزمىتىنى تەدرىجىي مۇكەممەللىشىش جەريانىنى باشتىن كەچۈردى. 1950 - يىلى ھەربىي سەپتىن قايتقاندىن كېيىن تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بولغان ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەر ۋە ئىگە چاقسىز ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قەرەلسىز قوشۇمچە ئاشلىق تارقىتىپ بېرىلەتتى. 1955 - يىلدىن ئېتىبارەن نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش قارار قىلىنىدى ۋە شەھەر يېزىلارنىڭ ئوخشاش بولمىغان تۇرمۇش سەۋىيىسى ۋە يېشىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۆلچىمى بېكىتىپ چىقىلدى. 1963 - يىلى مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئوبيېكتلىرىنىڭ دائىرىسى كېڭەيتىلدى. 1965 - يىلى نەقپۇل بىلەن قوشۇمچە ياردەم بېرىش يولغا قويۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1979 - يىلى مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش

ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىلمىدىغان ئوبيېكتلار 1925 كە يېتىپ مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن 363 مىڭ 889 يۈەن چىقىم قىلىندى. 1984 - يىلى مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش دائىرىسى يەنە بىر قېتىم كېڭەيتىلدى ۋە قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۆلچىمى يۇقىرى كۆتىرىلدى. ئاپتونوم رايون بويىچە مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىلمىدىغان ئوبيېكتلار 8575 بولۇپ، مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن 1 مىليون 784 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىندى.

1981 - يىلدىن باشلاپ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نەپقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر يار - يۆلەك بولمىدىغان ئائىلىلەر قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. 1984 - يىلدىن باشلاپ نەپقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىغا يار - يۆلەك بولۇنغاندىن سىرت، تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش ئىقتىدارىغا ئىگە نەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ ئەمگەك ئارقىلىق بېيىشىغا يار - يۆلەكتە بولۇندى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا يار - يۆلەك قىلىنغان 3730 ئائىلە ئىچىدە 1536 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى؛ يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق بېيىغان 2874 ئائىلە ئىچىدە، 1674 ئائىلە رونىق تېپىپ كەسپىي ئائىلىگە ئايلاندى.

ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىنى تەشۋىق قىلىش ئۈچۈن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىيال توزۇش تەھرىر بۆلۈمى قۇرۇلدى. 1983 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چېن تەنچيۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋاپاتىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۇرۇمچىدە داغدۇغىلىق ئۆتكۈزۈلدى. تەكلىپكە بىنائەن خاتىرىلەش پائالىيىتىگە قاتنىشىش ئۈچۈن مەملىكىتىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىن كەلگەن، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى سەپداشلىرى، ئۇرۇق - تۇغقانلىرى 100 دىن ئېشىپ كەتتى. 1985 - يىلىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى توققۇزغا، خاتىرە مۇنارى بىرگە، ئابىدە ئىككىگە يەتتى.

دۆلەت ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان، يارىدار ۋە مەجرۇھ خادىملارغا بېرىلمىدىغان نەپقە پۇلىنى خەلق تۇرمۇشىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ يىلسايىن ئۆستۈرۈپ باردى. 1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن خىزمەت ئۆستىدە بولمىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، خىزمەت ئۆستىدە قۇربان بولغان ۋە كېسەل بىلەن - ۋاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىگە مۇددەتلىك نەپقە پۇلى بېرىش يولغا قويۇلدى.

ئاپتونوم رايون نەپقە كەسپىي ئورنىدىن بىرنى يەنى قۇتۇبى شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتورىيىسىنى قۇردى. شىنجاڭ بويىچە يەنە ۋىلايەت، ئوبلاستلار ئۈچ شەرەپ ساناتورىيىسى، ناھىيىلەر بەش شەرەپ ساناتورىيىسى قۇردى.

4

XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ بېشىدا دۆلەت ھەربىيلەرنى ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇش تۇزۇمىنى يولغا قويغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ خىزمەتكە ئىنتايىن ئەھمىيەت بېرىپ، ئۆز ۋاقتىدا ئۇلكىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر قۇرۇلۇش

كومىتېتى قۇرۇپ، ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى تەسىس قىلدى. 1958 - يىلدىن باشلاپ ھەربىي مەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئورگىنى ئىشلەيدىغان بولدى. 1974 - يىلدىن ئېتىبارەن شىنجاڭدىكى ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلاردا ھەربىي مەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى. 1980-يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي مەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. قىسىملاردىكى كادىرلاردىن پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققانلارنى باشقۇرۇش خىزمىتى يەرلىككە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىن، ھەربىي مەپتىن قايتقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە بىر تۇتاش رەھبەرلىك ئاپپاراتى يەنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي مەپتىن قايتقان ھەربىيلەر ۋە ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا ۋە پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

1950 - يىلدىن كېيىن ھەربىي مەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر يېزىلارغا قايتىپ باردى، يېرى يوق ياكى يېرى ئازلارغا يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلدى، ئۆيى يوقلارغا ھۆكۈمەت يارىدەملىشىپ تۇرالغۇ ئۆي ھەل قىلىپ بەردى، بۇنىڭ بىلەن ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى، تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە بولدى. 1970 - يىلدىن كېيىن دۆلەت مەخسۇس پۇل ۋە مەخسۇس ياغاچ ماتېرىيال كۆرسەتكۈچى ئاجرىتىپ ھەربىي مەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە ئولتۇراق ئۆي سېلىپ بەردى. شەھەر، بازارلارغا قايتىپ بارغان ھەربىي مەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەرنىڭ زور كۆپ سانلىكىنى زاۋۇت، كانلار ۋە كەسىپىي كارخانا ئورۇنلىرىغا ياكى مەمۇرىي ئورگانلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1974 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون جەمئىي 93 مىڭ 945 نەپەر ھەربىي مەپتىن بوشانغان ھەربىينى ئورۇنلاشتۇردى. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە شەھەر، بازارلارغا قايتىپ كەلگەن ھەربىي مەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ھەممىسى ئاكتىپ رول ئويناپ، سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ تايانچ كۈچلىرىدىن بولۇپ قالدى.

X X ئەسىرنىڭ 80 - يىللىرىنىڭ بېشىدا قىسىملاردىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار سانىنىڭ كۆپىيىشىگە ئەگىشىپ، دۆلەت مەخسۇس راسخوت ۋە خىزمەتچى خادىملار شتاتى ئاجرىتىپ، ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە مەسئۇل قىلدى. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايون ئۆز ئالدىغا ھەربىي مەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇردى، ئۇرۇمچى شەھىرىمۇ ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇردى. ئاپتونوم رايونىنىڭ باشقا ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلىرىدە مەخسۇس ئورگان قۇرۇلمىغان بولسىمۇ، لېكىن بىر، ئىككى نەپەر كادىر بۇ خىزمەتنى مەخسۇس تۇتۇپ ئىشلىدى. 1985 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار ئۇچۇن ئۇرۇمچى، تۇرپان، سانجى، قەشقەر، قۇمۇل، غۇلجا، ئاقسۇ قاتارلىق يەتتە شەھەر ۋە ماناس، ساۋەن، شىخو، دۆربىلجىن، قاباغا، چاپچال، كۇنەس، قاغىلىق، خوتەن قاتارلىق توققۇز ناھىيىگە 124 يۇرۇش تۇرالغۇ ئۆي سېلىندى. ئورۇنلاشتۇرۇلغان، ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار دۆلەت بەلگىلىگەن ھەر خىل تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى. ئۇلار ئالاقىدار ھۆججەتلەرنى كۆردى، پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرى ئۆتكۈزگەن زور سىياسىي پائالىيەتلەرگە قاتناشتى، كومپارتىيە ئەزاسى بولسا، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۇرمۇشىغا قاتناشتى، ھېيىت - بايراملاردا پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە ئاممىغا ئۇلاردىن ھال سورىدى. ئۇلار سالامەتلىكىنى ئاسراش، داۋالىنىش، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىنلىنىش ۋە

پەرزەنتلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق جەھەتلەردە ئېتىبارغا ئېرىشتى.

1958 - يىلى پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلدى. 1959 - يىلدىن 1965 - يىلغا قەدەر چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 342 مىڭ 722 ئادەم قوبۇل قىلىندى. ئۇلار جياڭسۇ، خۇبېي، ئەنخۇي، خېنەن قاتارلىق تۆت ئۆلكىدىن كەلگەن بولۇپ، شەرقىي شىنجاڭ ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

5

بىر مۇنچە تەبىئىي ئاپەتلەر ئىچىدە كەلكۈن، قۇرغاقچىلىق، ئۇششۇك، مۆلدۈر، كېسەللىك ھاشارەتلەر، بوران، ئوت، يەر تەۋرەش شىنجاڭغا نىسبەتەن ئېيتقاندا كۆپ يۈز بېرىدىغان ئاپەتلەر ھېسابلىنىدۇ. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى مىنگونىڭ دەسلىپىدە ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە قۇنتۇزۇش پۇلى، قۇنتۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەرگەن بولسىمۇ، لېكىن قېتىم سانى ئاز بولدى. ئاساسلىق قۇنتۇزۇش تەدبىرى دېھقانچىلىق بېجىنى يەنى ئېلىنىدىغان غەللە - پاراقنى كېچىرىم قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، گۇاڭشۇنىڭ 10 - يىلى (1884 - يىلى) دىن مىنگونىڭ 12 - يىلى (1923 - يىلى) غىچە شىنجاڭ بويىچە دېھقانلاردىن يىغىۋېلىشقا تېگىشلىك 118 مىڭ 448 دانەن ئاشلىق، 338 مىڭ 482 جىڭ ئوت - چۆپ كېچىرىم قىلىنغان. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن كوممۇنىستىك پارتىيە ۋە خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاممىغا سەمىمىي غەمخورلۇق قىلدى ۋە ماڈدىي جەھەتتە يارەدەم بەردى. پەۋقۇلئادده زور تەبىئىي ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن، پارتىيە ۋە دۆلەت ھەمدە يەرلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى ۋە قۇنتۇزۇش ئىشلىرىغا قوماندانلىق قىلدى. 1958 - يىلى كۈچادا سۇ ئاپىتى يۈز بەرگەندە، شىنجاڭدا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرىۋاتقان ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى جۇدې ئاپەت يۈز بەرگەن رايونغا بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ھەر مىللەت خەلقىدىن ھال سورىدى؛ 1985 - يىلى ئۇلۇغچات، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىلىرىدە 7.4 بال يەر تەۋرىگەندە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۇسىنىڭ شۇجىسى خۇچىلى، گوۋۇيۈەننىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى تيەن جىيۈن، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۇي نەيفۇ ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى، دۆلەت 10 مىليون يۈەن، ئاپتونوم رايون 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن مەخسۇس خىراجەت ئاجرىتىپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ يېمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ ئۈي مەسىلىسىنى ھەل قىلىپ بەردى.

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار نامرات دېھقان، چارۋىچىلارغا ئوزۇقلۇق ئاشلىق، قەرز ئۇرۇقلۇق ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى تارقىتىپ بېرىشنى ئاساس قىلغان قۇنتۇزۇش خىزمەتلىرىنى ئىشلىدى. جۇڭخۇا مىنگو قۇرۇلغاندىن كېيىن يۇقىرىدا ئېيتىلغان چارىلار داۋاملىق قوللىنىلغاندىن باشقا، يەنى خەلقنى بوز يەر ئېچىشقا چاقىرىش، باج - سېلىقنى

ئۇيغۇر كتاب تور بېكىتى www.uyghurkitap.com

كېمەيتىش قاتارلىق تەدبىرلەرمۇ قوللىنىلدى. مىنگۇنلۇك 29 - يىلدىن 31 - يىلغىچە (1940 - يىلدىن 1942 - يىلغىچە) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت نامراتلارنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن 2 مىليون 518 مىڭ يۈەن قەرز پۇل، 207 مىڭ دانە قەرز ئۇرۇقلۇق تارقاتتى. مىنگونلۇك 35 - يىلى (1946 - يىلى) ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئۈچۈن 2 مىليون يۈەن قەرز پۇل تارقاتتى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، دۆلەت مەخسۇس قوتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ، نامراتلارنى قوتقۇزدى. مالىيە ئەھۋالىنىڭ ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، شىنجاڭغا بېرىلىدىغان قوتقۇزۇش پۇلى يىلسايىن كۆپەيدى، 1951 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە يېزىلارغا 3 مىليون 720 مىڭ يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى، قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغانلار 700 مىڭ ئادەم/قېتىمغا يەتتى. 1962-يىلى شىنجاڭ بويىچە قىسىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى ئادەم سانى 80 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى، دۆلەت ئاجىراتقان قوتقۇزۇش پۇلى ۋە كوللېكتىپ بەرگەن قوشۇمچە يارداەم پۇلىنىڭ ئومۇمىي سوممىسى 28 مىليون 500 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1965 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر، قىسىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، ئولارغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمىتىنى تايىنىدىغان ئاساسقا ئىگە قىلغانلىقتىن، بۇ خىزمەت ئوڭۇشلۇق، نورمال قانات يايدۇرۇلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىمۇ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى قوتقۇزۇش خىزمىتى ئۈزۈلۈپ قالمىدى. 1978 - يىلدىن كېيىن قوتقۇزۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ نامرات رايونلىرىغا قارىتىلدى. 1977 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاتوش قاتارلىق سەككىز نامرات ناھىيىگە 7 مىليون 40 مىڭ يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى. يەرلىك مالىيە سەككىز نامرات ناھىيىگە 17 مىليون 340 مىڭ يۈەن ھەقسىز ياردەم بەردى، بانكا 59 مىليون 640 مىڭ يۈەن قەرز پۇل بەردى. يۇقىرىدىكى ئۇچ خىل خىراجەتنى قوشقاندا جەمئىي 84 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

چىڭ سۇلالىسى دائىرىلىرى شەھەر، بازارلاردا ئۇماچخانا قۇرۇپ، تېرىكچىلىك يولى تاپالمىغان كەمبەغەللەرنى ۋاقتىلىق يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلىدى. مىنگو دەۋرىدە بىر قانچە نۆۋەتلىك ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شەھەر، بازارلاردىكى كەمبەغەللەرگە ۋاقتىلىق قوتقۇزۇش بېرىپ كەلدى. شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، دۆلەت شەھەر، بازار ئاھالىسى ئىچىدىكى ئۇزاقتىن بۇيان تۇرمۇشتا قىينىلىپ كەلگەن ئائىلىلەرنى ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى ئىچىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى مۇددەتلىك قوتقۇزۇشنى يولغا قويدى. تۇرمۇشتا ۋاقتىلىق قىينىچىلىققا يولۇققان ئاھالىلار ۋە ئىشسىز قالغان ئىشچىلار، ئىشسىز قالغان زىيالىيلار، جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ۋاقتىلىق قوتقۇزۇش بەردى. 1950 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە شەھەر، بازارلاردىكى نۇرغۇنلىغان سەرگەردان ۋە ئاققۇنلار قوتقۇزۇلدى، يولغا سېلىپ قويۇلدى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1963 - يىلى شىنجاڭ بويىچە شەھەر، بازارلاردا 1469 ئائىلە، 3307 ئادەمگە مۇددەتلىك قوتقۇزۇش بېرىلدى؛ 6883 ئائىلە، 24 مىڭ 572 ئادەمگە ۋاقتىلىق قوتقۇزۇش بېرىلدى. شەھەر، بازارلاردا قوتقۇزۇش خىراجىتىدىن 310 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىندى. 1965 - يىلى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شەھەر، بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوتقۇزۇش بېرىش چارىسى» ئېلان

قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. شەھەر، بازارلاردىكى قۇتقۇزۇش خىزمىتى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىمۇ ئۈزۈلۈپ قالمىدى. 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شىنجاڭنىڭ شەھەر، يېزىلىرىغا 266 مىليون 823 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش خىراجىتى تارقىتىلدى.

ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇشقا دۆلەت مەبلەغ ئاجراتقاندىن باشقا، چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە پۇلدار ئائىلىلەر، سودا ساھەسىدىكىلەر كەمبەغەللەرگە پۇل ئىئانە قىلغانىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت خەلقى باراۋەر، دوستانە مۇناسىۋەت ئورناتتى. ئازادلىقتىن دەسلەپكى مەزگىلىدە «دوست - يارەنلەر ئۆز - ئارا ياردەم بېرىدىغان، قوشنا - قوڭشىلار ئۆز ئارا ھەمكارلىشىدىغان» ئىستىل بار ئىدى. جامائەت ساقلىرىنى قۇرۇش ئېلىمىزدىكى دېھقانلارنىڭ ئەنئەنىۋى ئۆتنە - يېرىم قىلىش شەكلى بولۇپ، چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە، شىنجاڭدا جامائەت ساقلىرى قۇرۇلغانىدى. بۇنداق شەكىل تاكى ئازادلىقتىن كېيىنكى 50 - يىللارنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىگىچە داۋاملىشىپ كەلدى. يېزا ئىگىلىك كوپراتىپىدىن تارتىپ خەلق گۇڭشىسىغىچە بولغان مەزگىلدە، كوللېكتىپ بىر قىسىم جامائەت فوندى ئاجرىتىپ بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەر، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى بېقىپ قۇتقۇزۇپ كەلدى، بۇمۇ كوللېكتىپ ياردەم بېرىشنىڭ بىر خىل مۇھىم شەكلى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. 1979 - يىلدىن باشلاپ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ باشلامچىلىقىدا جەمئىيەتتىكى ھەر قايسى ساھەلەر دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا مەبلەغ جەھەتتىن ياردەم بەردى، بۇنىڭ بىلەن شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىزمىتىدە يېڭى بىر ۋەزىيەت شەكىللەندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە جەمئىي 178 مىڭ 531 ئائىلە يار - يۆلەكتە بولۇندى، 81 مىڭ 590 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى 45.7% كە يەتتى.

6

چىڭ سۇلالىسىدىن تارتىپلا شىنجاڭدا ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى يولغا قويۇلۇپ كەلگەنىدى. ئىگەچاقسىز تەنھا، تۇل، يېتىم - يېسىرلار ۋە مېيىپلارنى قوبۇل قىلىپ باقىدىغان ئورۇنلار دارىلئېتىنام ياكى دارىلئاجىزىن دەپ ئاتىلىپ، شەھەر، بازارلاردا تەسىس قىلىنىپ، ھۆكۈمەت يولغا قويغان پاراۋانلىق كەسپى ئىشلىرى سۈپىتىدە مەۋجۇت بولۇپ كەلگەنىدى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) شىنجاڭ بويىچە 32 دارىئاجىزىن بار ئىدى. 30 - يىللارنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە دارىلئاجىزىن ساخاۋەتخانا دەپ ئاتىلىدىغان بولدى. 1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ بويىچە 17 ساخاۋەتخانا قالدى. ئۇنىڭدىن باشقا ھەر قايسى ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ باش مەھكىمىلىرى قۇرغان ۋاقىتلىق پاراۋانلىق ئورۇنلىرىنىڭ قىشلاش ئورنىدىن 22 سى، ئۇماچىخانىدىن بەشى، يەنە بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى، يېتىم بالىلار مەكتىپى، ساخاۋەتخانىنىڭ ئىچكى قىسمىدىكى روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى قاتارلىق مۇئەسسەسىلەر بار ئىدى. 1949 - يىلى خەلق ھۆكۈمىتى ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ساخاۋەتخانا ۋە بالىلارنى تەربىيىلەش، بېقىش ساناتورىيىسىدىن تۆتنى ئۆتكۈزۈۋېلىش ئاساسىدا 1956 - يىلدىن ئېتىبارەن قېرىلار ساناتورىيىسىدىن بەشنى قۇردى، بۇ ساناتورىيىلەر بىر مەزگىل قىسقارتىلىپ كېيىن يەنە كۆپەيتىلىپ 1985 - يىلغا قەدەر توققۇزى قۇرۇلدى؛ بالىلارنى بېقىش، تەربىيىلەش

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

ئورنىدىن تۇتى بالىلار ساناتوريىسىگە ئۆزگەرتىلىپ كېيىنچە سەككىزگە كۆپەيتىلدى، ساناتوريىلەر 1982-يىلى قوشۇۋېتىلىپ ئىككى ساناتوريىە قىلىندى؛ روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىدىن ئىككىسى قۇرۇلۇپ، 1985 - يىلغىچە يەتتىگە كۆپەيتىلدى. شىنجاڭدا 1957 - يىلدىن باشلاپ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى يولغا قويۇلدى، 1959 - يىلغىچە راۋاجلىنىپ زاۋۇت 4800 گە، كەسپىي خادىملار 67 مىڭغا يەتتى. لېكىن كەسپىي خادىملار ئىچىدىكى مېيىپلارنىڭ نىسبىتى ناھايىتى ئاز بولۇپ، كۆپ سانلىكلىرى شەھەر، بازاردىكى تۇرمۇشتا قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردۇر. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى 1980 - يىلدىن باشلاپ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىدا مېيىپلارنى قوبۇل قىلىشنى ئاساس قىلىش ۋاقتىنىنىي يولغا قويۇپ، شىنجاڭنىڭ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى توغرا يولغا سالدى. 1984 - يىلى شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى قۇرۇلدى، ئۇنىڭغا ئالتە پاراۋانلىق كارخانىسى قارايدىغان بولدى. شىنجاڭنىڭ شەھەر، بازارلىرىدىمۇ مېيىپلارنى ئاساس قىلغان كارخانىلار ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان پاراۋانلىق كارخانىلىرى 53 كە، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 2385 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەر 1152 بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 40 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى قۇرۇلدى، شۇ يىلى مېيىپلار پاراۋانلىق ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئۈچۈن جەمئىيەتتىن 820 مىڭ يۈەن ئىئانە توپلاندى.

7

1949 - يىلدىن بۇرۇن ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنىڭ نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىش رەسمىيىتىنى دىنىي كېسىم ئارقىلىق ھېچرىش ئاساس قىلىنغانىدى. 1950 - يىلى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ھېچرىدىغان بولدى. 1955 - يىلى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى «نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى» نى ئېلان قىلدى، شىنجاڭ بويىچە ئاساسىي قاتلام خەلق ئىشلىرى كادىرلىرى مەخسۇس نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى ھېچرىدىغان بولدى. 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شىنجاڭدا نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىش ئىشلىرىنى تىزىملاپ، تەكشۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ ھېرىش رەسمىيىتى پەيدىنپەي مۇكەممەللەشتى. 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە نىكاھلىنىشقا تىزىملىتىش شەرتىگە ئۇيغۇن بولمىغانلىقتىن تىزىملىتالماي نىكاھلىنىشقا ئىلتىماس قىلغۇچىلار 59 مىڭ 152 جۈپ بولۇپ، بەش يىلدا تىزىملىتىشقا ئىلتىماس قىلغۇچىلار ئومۇمىي ئادەم (جۈپ) سانىنىڭ 8.09 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تىزىملاپ، تەكشۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ ھېرىش تەرتىپىمۇ پەيدىنپەي مۇكەممەللەشتى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىككى تەرەپ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلارغا گۇۋاھنامە تارقىتىپ ھېرىشتىن بۇرۇن ئىمكانقەدەر ياراشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلىدى. 1982 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تىزىمغا ئالدۇرۇشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلار 155 مىڭ 346 جۈپكە يەتتى،

ياراشتۇرۇش ئارقىلىق ئاجراشمىغانلار 20 مىڭ 597 جۈپ بولۇپ، 13.3% نى ئىگىلىدى؛ نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇلغانلار 134 مىڭ 749 جۈپ بولۇپ، 86.7% نى ئىگىلىدى. دەپنە ئىشلىرى جەھەتتە، 1949 - يىلدىن بۇرۇن ھۆكۈمەت تارماقلىرى تەرىپىدىن يولغا قويۇلغان دەپنە ئىشلىرى ئاپپاراتى يوق ئىدى. 1959 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئۇرۇمچى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى سارىيى قۇرۇش ئۈچۈن تەييارلىق كۆرۈشكە باشلىدى. شۇنىڭدىن كېيىن بىر قىسىم ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرى ئارقىمۇ - ئارقا قۇرۇلۇشقا باشلىدى. 1985 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە دەپنە ئىشلىرى ئورنى 13 كە يەتتى. دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش يەرلىك ئۇسۇلدا دەپنە قىلىش بىلەن كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شىنجاڭدا ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئامما ۋاپات بولغاندىن كېيىن، يەرلىك ئۇسۇلدا دەپنە قىلىنىدۇ. يەرلىك ئۇسۇلدا دەپنە قىلىشتا ئادەتتە، مىللىي قەبرىستانلىققا ۋە خەنزۇ قەبرىستانلىققا ئايرىپ دەپنە قىلىنىدۇ، ھەر قايسى دەپنە ئىشلىرى ئورنى بىر تۇتاش باشقۇرۇپ، بىر تۇتاش ھەق ئالىدۇ. ئۇرۇمچى، شىخەنزە، كورلا، قۇمۇلدىن ئىبارەت تۆت شەھەردە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش ئورۇنلىرى بولۇپ، يۇقىرىدىكى تۆت شەھەر مەركەز قىلىنغان ھالدا ئوت بىلەن كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىنىدىغان تۆت رايون ئايرىپ چىقىلدى.

چوڭ ئىشلار خاتىرىسى

چوڭ ئىشلار خاتىرىسى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 20 - يىلى(1755 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى قازاقلارنىڭ ھەر قايسى بۆلەكلىرىدە قەبىلە تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئاساسىي قاتلام ئىجتىمائىي تەشكىلاتى ئاۋۇل دەپ ئاتالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چىيەنلۇڭ 24 - يىلى (1759 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ھازىرقى جەنۇبىي شىنجاڭدا بەگلىك تۈزۈمىنى داۋاملىق يولغا قويدى. ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتىنىڭ باشلىقى مىڭبېگى دەپ ئاتالدى؛ موڭغۇللار رايونىدا، ئالتايدىكى ئورانخاي قەبىلىسىنىڭ چارۋىچىلىق رايونىدا ۋە قۇمۇل، تۇرپاندىن ئىبارەت مۇسۇلمان يۇرتلىرىدا جاساق تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى نىرۇ (سۇم) دەپ ئاتالدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۇڭجى 8 - يىلى (1869 - يىلى)

چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى 20 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ كۆنەس ۋە شىخو ئەتراپىدىكى ئۇرۇش مالىمانچىلىقىغا ئۇچرىغان موڭغۇللارنىڭ كونا تۇرغۇت بۆلىكىنىڭ جەنۇبىي قەبىلىسىنى قۇنتۇزدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 7 - يىلى (1881 - يىلى)

9 - ئايدا قاراشەھەر (ھازىرقى يەنجى) ۋە خوشۇتلاردىكى موڭغۇللار ياقۇپبەگنىڭ تالان - تاراج قىلىشىغا ئۇچراپ، ئاچارچىلىق ئىچىدە مۇھاسىرىگە چۈشۈپ قالدى. ئىلى جىيانجۇنى جەن شۇن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە مەلۇماتنامە ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن خەزىنىدىن 20 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىلىپ بۇ يەرلەردىكى موڭغۇللارغا تارقىتىپ بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 10 - يىلى 9 - ئاي

(1884 - يىل 10 - ئاي)

10 - ئايدا چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىنجاڭنى ئۆلكە قىلىپ تەسىس قىلىشنى

تەستىقلىدى. 11 - ئاينىڭ 19 - كۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى لیۇجنتاڭنى شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشلىكىگە، ۋېي گۇاڭداۋنى شىنجاڭنىڭ پەرمانبەردارلىقىغا تەينىلىدى.

پەرمانبەردار مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىدى، ئۇ، ئۆلكە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى ئورگىنى سۈپىتىدە يەرلىكنىڭ قانۇن، پوچتا، ماتارىپتىن باشقا بارلىق مەمۇرىي ئىشلىرىنى ۋە مەھكىمە، ئايماق، ناھىيە ئەمەلدارلىرىنى باشقۇردى.

جايلاردا دارىلئاجىزىن (دارىلئېتام) ۋە ئۇماچخانىلار قۇرۇلۇپ، ئىگە - چاقسىزلار، قېرى - چۆرىلەر، كېسەلمەنلەر، مېيىپلار ۋە نامراتلار قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 11 - يىلى (1885 - يىلى)

ئۈرۈمچىدىكى شەرقىي قوۋۇق، غەربىي قوۋۇق، جەنۇبىي قوۋۇق ۋە غەربىي چوڭ كۆۋرۈكتە بىردىن قىشلاق ئورنى قۇرۇلۇپ، قىش ۋە ئەتىياز بولۇپ بەش ئاي تىلەمچىلەر ۋە يېمەك - ئىچمىكى يوق كىشىلەر بېقىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 13 - يىلى (1887 - يىلى)

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاقسۇ كونا شەھەر ئايمىقىنىڭ شەھەر ئەتراپىدا كەلكۈن كېلىپ ئۆيلەرنى ئۇرۇپ، كۆۋرۈك، يوللارنى بۇزۇۋەتتى. ئاپەتكە ئۇچراش نىسبىتى ئالتە ئۆلۈشتىن ئون ئۆلۈشكىچە بولغان ئېتىز 18 مىڭ 430 موغا يەتتى. ئايماق مەھكىمىسى ئاپەتكە ئۇچرىغان ئېتىزلاردىن ئېلىنمىدىغان ئاشلىق، ئوت - چۆپ سېلىمىنى كېچىرىم قىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 14 - يىلى (1888 - يىلى)

ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتى تەسىس قىلىنىدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 16 - يىلى (1890 - يىلى)

پەرمانبەردار ۋېي گۇاڭداۋ لوپنۇر كۆلى بويىدىكى يېڭىكۆك دېگەن يەردە نەپقە - دالالەت باش ئىدارىسى تەسىس قىلىپ، ياقا يۇرتلۇقلارنى ۋە يەرلىك سەرگەردانلارنى قوبۇل قىلىپ، ئۆستەڭ چېپىپ بوز يەر ئۆزلەشتۈردى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى پەرمانبەردارلارمۇ شۇ بويىچە بوزيەر ئېچىشنى داۋاملاشتۇردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 19 - يىلى (1893 - يىلى)

12 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 27 - كۈنگىچە كۆچادا ئارقا - ئارقىدىن يەرتەۋرەپ، 556 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چۈشتى، توققۇز ئادەم ئۆلدى، 33 ئادەم يارىلاندى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ۋىلايەت ۋە مەھكىمە ئاپەتكە ئۇچرىغان ئائىلىلەرگە قۇتقۇزۇش پۇلى بەردى، ئۆلگەن ھەربىر

ئادەمنىڭ ئۇرۇق - تۇغقانلىرىغا ئاخىرەتلىك ئىشلىرى ئۈچۈن ئۈچ سەر كۈمۈش، يارلانغان ھەربىر ئادەمگە بىر دادەن بۇغداي بەردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ خانىبرىق كەنتىدە بوران ئارىلاش يامغۇر يېغىپ، ئارقىدىن مۆلدۈرنىڭ چوڭلۇقى مۇشتۇمدەك بولۇپ، چۈشۈش ۋاقتى بىر سائەت داۋاملاشتى. پۈتۈنلەي ئاپەتكە ئۇچرىغان يەر كۆلىمى 12 مىڭ 351 موغا يەتتى، 63 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، بىر ئادەم تام ئاستىدا قىلىپ يارىلاندى، 125 كالا، 25 ئات، 179 ئېشەك ئۆلدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئاپەت رايونىدىن غەللە - پاراق ھېسابىدا ئېلىنىدىغان ئاشلىق، ئوت - چۆپلەرنى كېمەيتتى، كېچىرىم قىلدى ۋە ئېلىش ۋاقتىنى كېچىكتۈردى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى)

8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت سەككىزدە قەشقەردە يەر تەۋرىدى. تەۋرەش ۋاقتى بىر مىنۇتقا يەتتى، دەرىجىسى ئون بالدىن ئېشىپ كەتتى. 10 مىڭ ئېغىزدىن ئارتۇق ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 1000 غا يېقىن ئادەم ئۆلدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئاپەت رايونىدىن غەللە - پاراق ھېسابىدا ئېلىنىدىغان ئاشلىق، ئوت - چۆپ كېچىرىم قىلىندى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى)

8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچىدە تېنەنجىنلىك سودىگەرلەر بىلەن شەنشى، گەنسۇدىن كەلگەن ئاققۇنلار تاياق - توقماق بىلەن سوقۇشتى. كېچىدە شەنشى، گەنسۇلۇقلاردىن ۋاڭ گاۋشېڭ ئادەم توپلاپ جېدەل چىقىرىپ، تېنەنجىنلىكلەرنىڭ سودا دۇكانلىرىنى كۆيدۈرۈۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن ھازىرقى داشىزى تەۋەسى كۆيۈپ كۈلگە ئايلاندى. 170 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. خەزىنىدىن 325 مىڭ 586 سەر كۈمۈش قەرز بېرىش، ئىلەم - قەلەم ئەمەلدارلىرى 59 مىڭ 102 سەر كۈمۈش ئىئانە قىلىش ئارقىلىق ئاپەتكە ئۇچرىغان سودىگەرلەرنىڭ تىجارىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۈەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى)

6 - ئايدا چېن جىتاڭ پەرمانبەردارلىققا تەينىلەندى.

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى)

4 - ئايدا ياڭ زېڭشىن پەرمانبەردارلىققا تەينىلەندى.

ئۇيغۇر كتاب نۇر بېكىتى www.uyghurkitap.com

5 ـ ئايدا قەن جېن پەرمانبەردارلىققا تەيىنلەندى:

7 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى ياڭ زېڭشىن بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىنى ئېلىپ، پەرمانبەردار مەھكىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنى خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلدى.

8 ـ ئايدا خېجيادۇڭ خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

شۇ يىلى بېيجىڭ ھۆكۈمىتى «موڭغۇللارغا ئېتىبار بېرىش نىزامى» نى ئېلان قىلدى. «نىزام» دا ئىچكى، تاشقى موڭغۇللاردىكى خان، بەگ، خوجا، تەيجىلەرگە بۇرۇنقىدەك ۋارىسلىق قىلىنىپ، شۇ خوشۇنلىرىدىكى بەھرىمەن بولۇشقا تېگىشلىك ئىمتىيازى ئۆزگەرتىلمەيدۇ، بۇرۇنقىغا ئوخشاشلا، ئۆز تەۋەسىدىكى خەلق ۋە يەرلەرنى باشقۇرىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى موڭغۇللار ئالتايدىكى موڭغۇللارنىڭ ئورانىغا بۆلىكى ۋە قازاقلارنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىگە مۇشۇ نىزام بويىچە ئىش قىلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرۈلدى. شۇنىڭغا ئاساسەن موڭغۇللار رايونىدا، موڭغۇللارنىڭ ئالتايدىكى ئورانىغا بۆلىنىدە ئايماق، خوشۇن ساقلاپ قېلىندى. ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى يەنىلا سۇم (نىرۇ) دەپ ئاتالدى. قازاقلارنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىدە يەنىلا مىڭبېگى تۈزۈمى بولغا قويۇلدى.

مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى)

1 ـ ئايدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتى بۈيۈك زۇڭتۇڭ نامىدا يېڭى ئەمەلدارلار تۈزۈمىنى ئېلان قىلدى. شىنجاڭ ئۇلكىسىدە ئەڭ ئالىي مەمۇرىي ئورگان — مەمۇرىي باشلىق مەھكىمىسىدىن ئىبارەت بولدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ خەلق ئىشلىرىنى باشقۇردى.

9 ـ ئايدا ۋاڭ جيايەن ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ مۇۋەققەت باشلىقلىقىغا تەيىنلەندى.

12 ـ ئايدا شۇچيەن ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ ۋاقىتلىق مۇۋەققەت باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى.

شۇ يىلى چىڭ سۇلالىسى تەسىس قىلغان جېندى ۋىلايىتىنىڭ نامى دىخۇا (ئۈرۈمچى) ۋىلايىتىگە ئۆزگەرتىلدى ھەمدە ئۇلكىنىڭ ئەسلىدىكى مەمۇرىي قۇرۇلمىلىرى ئۆزگەرتىلدى: يەنى مەھكىمە (يامۇل) ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى ياكى ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى؛ مەھكىمە، ئايماقلار بىردەك ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 3 ـ يىلى (1914 ـ يىلى)

5 ـ ئايدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ئەمەل ـ مەنسەپ تۈزۈمىنى ئۆزگەرتىپ بېكىتتى. شىنجاڭدا ئەڭ ئالىي مەمۇرىي ئورگان — سەييارە تەپتىش بېگى مەھكىمىسى بولدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى تەسىس قىلىنىپ خەلق ئىشلىرىنى باشقۇردى. نازارەتنىڭ ئىچكى قىسمىدا خوجۇلۇق بۆلۈمى، ئىچكى ئىشلار بۆلۈمى، ماتارىپ بۆلۈمى، سودا ـ سانائەت بۆلۈمىدىن ئىبارەت تۆت بۆلۈم قۇرۇلدى. شۇچيەن يەنە مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى (ۋاقىتلىق مۇۋەققەت نازىر) بولدى.

مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى)

7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى سۈيدۈك ناھىيىسى (ھازىرقى قورغاس ناھىيىسى) بازىرىدا ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ 100 نەچچە ئائىلە ئاپەت زىيىنىغا ئۇچرىدى. ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتى ئۆلكە پۈلىدىن 5000 سەر كۈمۈش تارقىتىپ قۇتقۇزدى.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى)

3 - ئايدا سابىق ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتى ئىلى ۋىلايىتى ۋە تارباغاتاي ۋىلايىتى قىلىپ ئايرىۋېتىلدى. يى باۋيى مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى (ئالدىدا مۇۋەققەت نازىر بولۇپ، كېيىن رەسمىي نازىرلىققا تەيىنلەندى).

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى)

2 - ئايدا ياڭ زېڭشىن جىنشى (ھازىرقى بارىكۆل) ناھىيىسىنىڭ ئامبىلىنى نامراتلار، ئىشسىزلارنى يىغىپ، ئۇلارغا يەر ئىجارە بېرىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندۇرۇشقا بۇيرۇدى.
7 - ئايدا يەكەننىڭ ئامبىلىنى ئادەم تەشكىللەپ يېڭىئاۋاتتا بوز يەر ئېچىشقا بۇيرۇدى. يېڭى ئېچىلغان بوز يەرلەردىن باشقا ئېكىنزارلارغا ئوخشاش 3 - يىلى يېرىم باج، 4 - يىلى پۈتۈن باج ئېلىنمىدۇ، دەپ بېكىتتى.
شىنجاڭدا ماڭارىپ نازارىتى قۇرۇلۇپ، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ ماڭارىپ بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى يەنە سودا - سانائەت نازارىتى قۇرۇلۇپ، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ سودا - سانائەت بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى)

4 - ئايدا پەيزاۋات ناھىيىسىنىڭ ئۆدەكلىك، قارايۇلغۇن كەنتلىرىدە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، ئېغىر - ئۆستەڭلەر قۇرۇپ كەتتى. 8338 مو كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. يازلىق زىرائەتلەردىن بىر تالمۇ ھوسۇل ئېلىنمىدى، كۆزگى بۇغداي تېرىقسىز قالدى. 667 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. مەركىزىي ھۆكۈمەت دېھقانلاردىن غەللە - پاراق ھېسابىدا ئېلىنىدىغان ئاشلىق، ئوت - چۆپلەرنى ۋە خوراش ھەققى ئۈچۈن ئېلىنىدىغان ئاشلىق، پۇل، تۈز ۋە پارچە راسخوتلارنىڭ 70 پىرسەنتىنى كېچىرىم قىلىش، قالغان قىسمىنى ئۈچ يىلدا تاپشۇرۇش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى.

مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى)

6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى قۇتۇبى ناھىيىسىنىڭ شىنخۇ، دۇڭتەن، سانجى ناھىيىسىنىڭ

شاڭيۇەنتىڭ، لىجىن كەنتىلىرى ۋە ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ دادىيوپۇ كەنتى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئۇچ ناھىيىدە پەۋقۇلئاددە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىن 3927 ئادەم، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىن 1329 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئۇچ ناھىيە يامۇللىرى ئاشلىق تارقىتىپ قۇتقۇزدى. جەمئىي 3067 ادەن بۇغداي تارقىتىلدى ھەمدە دېھقانلاردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق كېچىرىم قىلىندى ياكى كېچىكتۇرۇپ ئېلىنىدىغان بولدى.

شۇ يىلى موڭغۇلىيەدىكى قۇبدۇغا قاراشلىق ئالتاي رايونى شىنجاڭغا ئايرىپ بېرىلىپ، ئالتاي ۋىلايىتى تەسىس قىلىندى.

مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى)

يەنجى ۋىلايىتى ۋە خوتەن ۋىلايىتى تەسىس قىلىندى.

ھەر قايسى دوتەي يامۇلىدا ئىچكى ئىشلار بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى كەسپىنى بىر تەرەپ قىلدى. ناھىيە يامۇللىرىدا نوپۇس بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى كەسپىگە مەسئۇل قىلىندى.

يەنجىدە قارا يامغۇر يېغىپ كەلكۇن پەيدا قىلدى. 1000 دىن كۆپرەك ئائىلە، 10 مىڭ مودىن كۆپرەك يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. مىنگونىڭ 11 - يىلى 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ھۆكۈمەت غەللە - پاراق ۋە سېلىق ھېسابىدا ئېلىنىدىغان ئوت - چۆپنى بىرەدەك كېچىرىم قىلىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى)

غۇلجا ناھىيىسىنىڭ بايانداي قاتارلىق ئۇچ كەنتىدە قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بېرىپ، يازلىق زىرائەتلەردىن ھوسۇل چىقمىدى، كۆزلۈك زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىغىلى بولمىدى. 8 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ھۆكۈمەت غەللە - پاراق ھېسابىدا ئېلىنىدىغان ئاشلىقنى ۋە سېلىق ھېسابىدا ئېلىنىدىغان ئوت - چۆپنى كېچىرىم قىلدى ياكى كېچىكتۇرۇپ ئالىدىغان بولدى.

مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى)

جىن شۇرېن مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرى بولدى.

مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى)

6 - ئايدا مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا ئۆزگەرتىلدى. جىن شۇرېن داۋاملىق نازىر بولدى.

10 - ئايدا ۋالى جىزۇ خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى)

8 - ئايدا لىچى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

10 - ئايدا ئەنجىڭ ھۆكۈمىتى «ناھىيە تەشكىلىي قانۇنى» نى ئېلان قىلىپ، ناھىيىدىن تۆۋەن ئورۇنلاردا رايونلۇق، يېزىلىق (بازارلىق) مەھكىمە قۇرۇش توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقىرىپ، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ناھىيە تەشكىلىي قانۇنى» نى ۋىلايەت، ناھىيىلەرگە چۈشۈرۈپ بەرگەن بولسىمۇ، زوركۆپ ساندىكى ناھىيىلەر ئىجرا قىلمىدى، ئاساسىي قاتلاملاردا يەنىلا شاڭيۈلۇق تۈزۈمى ساقلاپ قېلىندى.

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)

سەككىز ۋىلايەت سەككىز مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتىلدى. دوتەي يامۇلى مەمۇرىي مەھكىمىگە، دوتەي مەمۇرىي مەھكىمە باشلىقىغا ئۆزگەرتىلدى ھەمدە قەشقەر ۋىلايىتى قەشقەر مەمۇرىي رايونىغا ئۆزگەرتىلدى.

مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى)

بورگىن مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى چىڭگىل مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىلدى.

مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى)

يىل بېشىدا سوۋېت ئىتتىپاقى چېگرىسى ئىچىگە چېكىنىپ كىرگەن ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى شەرقىي - شىمال پىدائىي قىسىملىرى ۋە قىسىم بىلەن بىللە كەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلاردىن 20 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم چۆچەك ئارقىلىق شىنجاڭغا كىردى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چۆچەك شەھىرىدىكى ئاممىنى كېسىم - كېچەك ئىئانە قىلىپ يارەدەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلدى.

9 - ئايدا دېڭ جۇكۇي خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى)

قۇمۇل مەمۇرىي رايونى تەسىس قىلىندى.

مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى)

ماشاۋۇ خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)

چيۈزۈڭجۇن خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت سىياسىي كادىرلارنى يېتىشتۈرۈش كۈرسىدا باشلانغۇچ كۈرس ئېچىپ رايون، كەنت باشلىقلىرىنى تەربىيلەپ، شاڭيۈلۈق تۈزۈمىنى پەيدىنپەي ئىسلاھ قىلدى.

3 - قېتىملىق ئۆلكىلىك خەلق قۇرۇلتىيىدا، ئۆلكە مەركىزىدە ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش باش ئۇيۇشمىسى قۇرۇش، رايون، ناھىيىلەردە شۆبە ئۇيۇشما قۇرۇش توغرىسىدا قارار ماقۇللاندى.

مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)

گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ 900 دىن ئارتۇق مۇساپىرى شىنجاڭغا ئېقىپ كىردى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇلارنى تۇرکۈمگە بۆلۈپ، ساۋۇنگە كۆچۈرۈپ دېھقانچىلىق ئىشلىرىغا سالدى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى)

ياۋشيۇڭ خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

7 - ئايدا جۇبىن (ماۋزېمىن) خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە مۇۋەققەت نازىر بولدى.

شىمالىي شىنجاڭنىڭ كۆپلىگەن جايلىرى چېكەتكە ئاپىتىگە ئۇچرىدى. شەرقتە قۇمۇل، بارىكۆلدىن تارتىپ، غەربتە ئارشاڭ، قورغاسلارغىچە 700 مىڭ گېكتار تېرىلغۇ يەر ۋە ئوتلاق چېكەتكە ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 50 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى سەپەرۋەر قىلىپ، 100 تونىنىدىن ئارتۇق دورا، 70 تونىنىدىن ئارتۇق بېنزىن، 1000 قاداقتىن كۆپرەك پۈرۈخ تەييارلاپ چېكەتكە يوقىتىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى)

زەرەپشان ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ مەمۇرىي رايون دائىرىسى يەكەن ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى. يەكەن مەمۇرىي رايونى تەسىس قىلىندى. سەيدۇللا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

ئۆلكە بويىچە 50 نەچچە ناھىيە (مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى) دە رايون، كەنت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئۇرۇمچىدىكى غەربىي قوزۇق سۇ ئاپىتىگە ئۇچراپ 398 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چۈشتى، 157 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى، شەھەر مەمۇرىيىتى كومىتېتى قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى. خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئۆي ئىجارىگە ئېلىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە ۋاقىتلىق ئولتۇرۇشقا بەردى.

7 - ئايدا لى يىڭچى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە

ئالدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى)

مەمۇرىي رايون ۋىلايەتكە، مەمۇرىي باشلىق مەمۇرىي مۇپەتتىش ۋالىيغا ئۆزگەرتىلدى.
2 - ئايدا لى بولىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى)

1 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ناھىيىلەردىكى ھەردەرىجىلىك تەشكىلىي قانۇن پىروگراممىلىرىنى يولغا قويۇش پىلانى» دا: چارۋىچىلىق رايونلىرىدا زۆرۈر تېپىلغاندا، ناھىيە قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىش، رايوندا رايونلۇق مەھكىمە قۇرۇش، مەھكىمە چارۋىچىلار بىلەن بىرگە يۆتكىلىپ تۇرۇش؛ رايون قارىمىقىدا يېزا تەسىس قىلىش، رايون، يېزا باشلىقلىرى ۋە باۋجاڭلارنى ھەر دەرىجىلىك كاتتىباشلار ئىچىدىن سايلاپ چىقىش لازىم، دەپ بەلگىلىمە چىقاردى.
ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ساقلىقنى ساقلاش بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سەھىيە باشقارمىسى قۇردى. ئۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان بولۇپ، سەھىيە مەمۇرىيىتىگە مەسئۇل بولدى.
8 - ئايدا ھەردەرىجىلىك ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش ئۈيۈشمىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ كەسپىي ئىشلىرى ھەردەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا قوشۇۋېتىلدى.
10 - ئايدا دېڭ شياۋخەي خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.
گومىنداڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن پەۋقۇلئاددە قۇتقۇزۇش كەسپىنى يولغا قويۇپ، شېڭ شىسەي تەرىپىدىن قامالغان، قەتلى قىلىنغان خادىملارنىڭ ئائىلىلەرىگە ئاۋابىتانلىرىغا ۋە ئارمىيە ئۈي - ماكانلىرىنى چۈۋۈۋەتكەنلىكى تۈپەيلىدىن نامراتلىشىپ كەتكەن ئاممىغا قۇتقۇزۇش بەردى.

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى)

ئۇرۇمچى شەھىرى تەسىس قىلىندى.
3 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ جەمئىيەت بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، جەمئىيەت باشقارمىسى قۇردى، بۇ باشقارما ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان بولدى. ئۇ، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، ئەمگەك - ئىش ھەققى ھەمدە ئىجارىگە بېرىش، ئىجارىگە ئېلىشقا ئائىت ماجىرالارنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە ئىجتىمائىي مۇلازىمەت، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئىجتىمائىي ھەرىكەت قاتارلىق كەسىپلەرگە مەسئۇل بولدى.
4 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە ئۇچ ئىشخانا — كاتىبات ئىشخانىسى، رېۋىزىيە

ئىشخانىسى، بۇغالتىرىيە ئىشخانىسى ۋە تۆت بۆلۈم - خوجۇلۇق بۆلۈمى، ئەمەلدارلار خىزمىتى بۆلۈمى، ئاپتونومىيە بۆلۈمى، بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش - تېرىقچىلىق بۆلۈمى قۇرۇلدى.

12 - ئايدا ئۆلكە مەركىزى ۋە ئاز ساندىكى ناھىيىلەردە قىش پەسىللىك قۇتقۇزۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. ھۆكۈمەت تەرەپ قۇتقۇزۇش بەرگەندىن باشقا يەنە سودا ئۈيۈشمىسى، ئايالىلار بىرلەشمىسى، ھەرقايسى مىللەت مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرى ۋە يېزا - بازار باشلىقلىرى ئىئانە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىندى. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن قىش پەسىللىك قۇتقۇزۇش تۈزۈمگە ئايلاندى.

شىنجاڭ شەنشى، خېنەن قاتارلىق دۇشمەن ئىشغالىيىتىدىكى رايونلاردىن كەلگەن 720 دىن ئارتۇق مۇساپىر بالىنى قوبۇل قىلىپ، ئۇلارنى تۇرپان، قۇمۇل ناھىيىلىرىنىڭ ۋە ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ تەربىيىلەپ بېقىشىغا ئورۇنلاشتۇردى.

مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى)

6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى موري ناھىيىسىدە زور كەلكۈن كېلىپ 81 ئادەم ئۆلدى، 3000 مو دېھقانچىلىق ئېتىزى سۇ ئاستىدا قالدى. ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى پۇل ئاجرىتىپ قۇتقۇزدى.

گومىنداڭ ھۆكۈمىتى شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىن قايتقان ھەربىيلەر جەمئىيىتى قۇرۇشنى تەستىقلاپ، شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىكى قىينىچىلىقتا قالغان قېرىنداشلارنى يۇرتىغا قايتۇرۇپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. 6 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. ساقچى باشقارمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە ساقچى مەمۇرىيىتى بۆلۈمى تەسىس قىلدى. شۇ ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى» نى ئېلان قىلىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە كاتىبات، رېژىسسىيە، كادىرلار، بوغالتىرىيە ئىشخانىلىرىنى ۋە خوجۇلۇق، ئەمەلدارلار ئىشلىرى، ئامانلىق قوغداش، ئاپتونومىيە، قائىدە - يۇسۇن، ساقچى مەمۇرىيىتى بۆلۈملىرىنى تەسىس قىلىشنى بەلگىلىدى. 7 - ئايدا ۋاڭ زېڭشەن خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نازىر بولدى.

ئۆلكە بويىچە يېزا - بازارلاردىكى باۋ - جيالارنى رەتلەش - تەكشۈرۈش ئاياقلاشتى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى)

12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە تەرجىمە ئىشخانىسى قۇرۇلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھەردەرىجىلىك نوپۇس مەمۇرىيىتى ئاپپاراتلىرىغا دائىر شتات چارىسى» نى تۈزۈپ، ساقچى مەمۇرىيىتى بۆلۈمىدىكى نوپۇس مەمۇرىيىتى بۆلۈمچىسىنىڭ دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈپ نوپۇس مەمۇرىيىتى بۆلۈمى قىلدى، بۇ بۆلۈم نوپۇس مەمۇرىيىتىنى مەخسۇس باشقۇردى.

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى)

ئۇلۇغجات، ئاتۇش، پەيزاۋات، قەشقەر كونا شەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەردىن ئىبارەت بەش

ناھىيە سۇ ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 33 مىڭ 687 مو تېرىلغۇ يەر ۋەيران بولدى. 3350 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى. 76 كۆۋرۈك، 38 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى تاشيول بۇزۇۋېتىلدى، تۆت ئادەم ئۆلدى، 12 مىڭ 540 تۈياق چارۋا ئۆلدى ياكى يوقاپ كەتتى. ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلاردىكى ھۆكۈمەتلەر ئاشلىق ئاجرىتىپ قۇتقۇزدى.

1949 - يىلى

9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى چۈۋۈ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى.

12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئابدۇراخمان مۇھىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى.

12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۈروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گاۋۇھېنتيەن ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقى ۋە نازىر ئابدۇراخمان مۇھىتىنىڭ ھاۋالىسى بويىچە خادىملارنى باشلاپ، ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى گاۋۇھېنتيەن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى بولدى.

1950 - يىلى

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 5 - سانلىق ھەيئەتلەر يىغىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورگىنىدا كاتىبات ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، جەمئىيەت بۆلۈمى، رېۋىزىيە ئىشخانىسى، كادىرلار ئىشخانىسىدىن ئىبارەت ئىككى بۆلۈم، ئۇچ ئىشخانا تەسىس قىلىشنى قارار قىلدى.

2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش تەشۋىقات پىروگراممىسى تارقاتتى.

3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۆلكە بويىچە ئىدارە - ئورگانلار، مەكتەپلەردىكى ئىشچى - خىزمەتچى، ئوقۇتقۇچىلارنى ھەربىر ئادەم كۈنىگە بىرسەردىن تېرىق ئىقتىساد قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى، يىل ئاخىرىغىچە 545 مىليون 237 مىڭ 560 يۈەن نەقپۇل (شىنجاڭ پۇلى)، 9445 جىڭ ئۇن توپلاندى، بۇنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى جايلاردىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تەقسىم قىلىپ بەردى. 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «باۋ - جيا تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يېزىلىق، كەنتلىك خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. ناھىيە، شەھەرلەر تارقا - تارقىدىن ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى رايون، يېزا ھاكىمىيىتىنى ئۆزگەرتىش خىزمىتىنى ئومۇمىيۈزلۈك قانات يايدۇردى. يىل ئاخىرىدا ئۆلكە بويىچە يەتتە ۋىلايەت ۋە ئۈرۈمچى شەھىردە رايونلۇق مەھكىمىدىن 269 ى، يېزىلىق ھۆكۈمەتتىن 1584 ى، مەھەللە مەھكىمىسىدىن 149 ى، كەنت ئاھالىلار كومىتېتىدىن 7166 ى قۇرۇلدى.

4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى غۇلجا شەھىردە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ ماتەم - دەپنە مۇراسىمى ئۆتكۈزۈلدى.

ۋالك جېن، بورهان شەهىدى، سەيپىدىن ئەزىزى قاتارلىق پارتىيە - هۆكۈمەت رەھبەرلىرى غۇلجىغا بېرىپ تەزىيە بىلدۈردى.

4 - ئايدا شىنجاڭدا شتات تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى. شتات خىزمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىن شتات كومىتېتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 12 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق هۆكۈمىتىنىڭ 34 - سانلىق مەمۇرىي يىغىنىنىڭ ماقۇللىشى ئارقىلىق ئۆلكىلىك هەرمىللەت، هەرساهە خەلقىنىڭ ئارمىيىنى هىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش كومىتېتى قۇرۇلدى هەمدە يېڭى يىل بايرىمىدىن باهار بايرىمىغىچە بولغان ۋاقىتنى «ئارمىيىنى هىمايە قىلىش ئېيى» قىلىپ بېكىتىپ، شىنجاڭنىڭ هەرقايسى جايلىرىدا بىرلا ۋاقىتتا ئارمىيىنى هىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇشنى قارار قىلدى.

12 - ئايدا ئۆلكىلىك 1 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى چاقىرىلدى. يىغىندا دېموكراتىك هاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتى يەكۈنلەندى، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى بەلگىلەندى. غەربىي شىمال خەلق ئىشلىرى بۇسىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى لى زەيساۋ يىغىنغا قاتناشتى.

ئۆلكىلىك خەلق هۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئالتە نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئالاهىدە نەپىقە بېرىشنى قارار قىلدى.

1951 - يىلى

7 - ئايدا ئۆلكىلىك كادىرلار نازارىتى قۇرۇلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى كادىرلار خىزمىتىنى كادىرلار نازارىتىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىرلار ئىشخانىسى ۋە رېۋىزىيە ئىشخانىسىنىڭ قۇرۇلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

10 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت بۆلۈمى مەسئۇل بولغان ئېتىبار بېرىش، نەپىقە خىزمىتىنى ئايرىپ چىقىپ، مەخسۇس نەپىقە بۆلۈمى قۇردى.

شۇ يىلى هەرقايسى ۋالىي مەھكىمە، شەهەر، ناهىيىلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئومۇمىيۈزلۈك رەۋىشتە شەهەر رايونلىرىدا نىكاهلىنىش، نىكاهتىن ئاجرىشىش ئىشلىرىنى تىزىملاش، نىكاهلىنىش، نىكاهتىن ئاجرىشىش گۇۋاهنامىسى تارقىتىش ئىشلىرىنى بېجىرىشكە باشلىدى.

1952 - يىلى

مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسى تولى مەركىزىي رايونىنى تولى ناهىيىسىگە ئۆزگەرتىشنى تەستىقلىدى.

1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق هۆكۈمىتىنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمهۇرىيىتىنىڭ نىكاه قانۇنى، نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق قوشۇمچە بەلگىلىمىسى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەر ئارىسىدىكى نىكاهلىنىشقا تىزىملىتىشتا ئەك تۆۋەن ياش چېكى ئوغۇللارنىڭ 18 ياش، قىزلارنىڭ 16 ياش دەپ بېكىتىلدى.

4 - ئاينىڭ 8 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا بىرلەشتۈرۈپ

ئىنقلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆي - ماكانىنى قۇرۇۋېلىشىغا ئەستايىدىل ياردەم بېرىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى، ھەرقايسى ناھىيىلەر ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇشقا باشلىدى.

5 - ئاينىڭ 23 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسى غۇلجا شەھىرى، قەشقەر شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

9 - ئايدا ئۆلكىلىك 2 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى چاقىرىلدى. غەربىي شىمال ھەربىي - مەمۇرىي كومىتېتى غەربىي شىمال خەلق ئىنقىلابىي داشۇسىنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇش كەسىپىي سىنىپىدىكى 80 دىن ئارتۇق كۇرسانتنى شىنجاڭغا ئۆەتىپ، جايلارغا تەقسىم قىلىپ، خەلق ئىشلىرى ساھەسىدىكى كادىرلار قوشۇنىنى تولۇقلىدى.

12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئەمگەك ھۈنەر - سەنئەت ئورنى قۇرۇپ، جەمئىيەتتە ئېقىپ يۈرۈپ ئامانلىق تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرغان ئاققۇنلارنى يىغۇۋېلىپ ئۆزگەرتتى. كېيىنكى يىلى غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرىدە، قاغىلىق، يەكەن ناھىيىلىرىدىمۇ ئەمگەك ھۈنەر - سەنئەت ئورنى قۇرۇلدى.

1953 - يىلى

1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 86 - سانلىق مەمۇرىي يىغىنىدا ئۆلكىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى قۇرۇش قارار قىلىندى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئابدۇراخمان مۇھىتى مۇدىرلىقىنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى زېڭ دى مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئالدى، كومىتېت قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى.

2 - ئايدا جايلاردىكى ساخاۋەتخانىلارنىڭ نامى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش، بېقىش ساناتورىيىسى دەپ ئۆزگەرتىلدى، ئاققۇنلارمۇ قوبۇل قىلىش - بېقىش ئوبيېكتلىرى ئىچىگە كىرگۈزۈلدى.

3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى يوليورۇق تارقىتىپ، ھەر قايسى ئۆلايەت، شەھەر، ناھىيىلەردىن 5 - ئاينىڭ بېشىدا تاشيول ياقىسىدىكى شىگشىكشيا، يەتتە قۇدۇق قاتارلىق قاتناش توقۇنلىرىدە ياتاق - تاماق بىلەن كۇتۇۋېلىش ئورنىدىن 18 نى قۇرۇپ، 1953 - يىلى يۈرتىغا قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرىنى ياتاق - تاماق بىلەن كۇتۇۋېلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى.

8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئەتىگەن سائەت ئالتە يېرىمدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە نەچچە ئون يىلدىن بۇيان كۆرۈلۈپ باقمىغان سوغۇق ئاپىتى يۈز بەردى، كەلكۇننىڭ ئېغىش مىقدارى 335 كۇبمېتر / سېكۇنتقا، دولقۇن ئىگىزلىكى ئىككى مېترغا يەتتى، 1586 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، كەلكۇن جۇڭخەن كۆۋرۈكى، خەلق كۆۋرۈكى ۋە غەربىي چوڭ كۆۋرۈكىنى بۇزۇۋەتتى، ئىككى قىرغاقنىڭ قاتنىشى بىر مەھەل ئۆزۈلۈپ قالدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى گاۋجىنچۇن ئىدارە، ئورگان، قىسىم، مەكتەپلەردىكى 6000 دىن ئارتۇق خىزمەتچى خادىمنى باشلاپ بىرىنچى سەپتە خېيىم - خەتەر ۋە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى.

8 - ئايدا ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە نوپۇس بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، نوپۇس، دۆلەت تەۋەلىكى، يەرلەرنى سېتىۋېلىش ۋە ئىشلىتىش ھەمدە ئىجتىمائىي گۇرۇھلارنى تىزىملاش قاتارلىق ئىشلارغا مەسئۇل بولدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەت ئەترىتى تەشكىللەپ تۇرپان ناھىيىسىدە بىرىنچى قېتىملىق ئومۇمىي سايلام خىزمىتىنى نۇقتىدا سىناق قىلدى.

1954 - يىلى

3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلدى.
3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلدى.
3 - ئايدا ئۆلكىلىك 3 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى چاقىرىلدى.
5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كادىرلار مەكتىپىدە تۇنجى قارارلىق خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى.
6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى.
7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى.
7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى.
7 - ئاينىڭ 15 - كۈنى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە موري قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلدى.
8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى، ئۈرۈمچىغا خوتەن، يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇدىن ئىبارەت تۆت ۋىلايەت ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قارايدىغان بولدى.
9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلدى.
9 - ئاينىڭ 17 - كۈنى تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلدى.
9 - ئاينىڭ 30 - كۈنى بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى قۇرۇلدى.
11 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلدى، ئاپتونوم ئوبلاست غۇلجا شەھىرىدە بولدى، ئۈرۈمچىغا ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەت ۋە بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قارايدىغان بولدى.
شۇ يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت بۆلۈمىنى قوتقۇزۇش بۆلۈمىگە، نوپۇس بۆلۈمىنى جەمئىيەت بۆلۈمىگە ئۆزگەرتتى.
شۇ يىلى شىزاڭ، شىكاڭ، چىڭخەي قاتارلىق جايلاردىن شىنجاڭغا كۆچۈپ كىرگەن زاكۇزۇلاردىن 45 ئائىلە (197 ئادەم) چەرچەن، خېجىلىك، خوشۇت ناھىيىلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1955 - يىلى

1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئىبراھىم تۇردى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى.
2 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئۆلكىلىك 4 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى چاقىرىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى، ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئۆزگەرتىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى گوۋۈيۈەن ئاقتۇ ناھىيىسىنى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. قەشقەر ۋىلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەرگە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

12 ـ ئايدا گوۋۈيۈەن ئىلى ۋىلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، ئۇنىڭغا قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەرگە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1956 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 5 ـ قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى چاقىرىلدى.

4 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى گوۋۈيۈەن جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى ۋە يەكەن ۋىلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى. قەشقەر ۋىلايىتى ئىسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئەسلىدە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان ناھىيىلەر ۋە يەكەن ۋىلايىتىگە قاراشلىق ناھىيىلەر بىردەك قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئايرىپ بېرىلدى.

4 ـ ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، قەشقەر ۋىلايەتلىرىدە ئارقا ـ ئارقىدىن ئاققۇنلارنى ئۆزگەرتىش ئەترەتلىرى قۇرۇلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى نوپۇس مەمۇرىيىتى بىلەن دۆلەت تەۋەلىكى خىزمىتىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى.

5 ـ ئايدا دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملارنى پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىقىرىش، ياشانغانلارنى بېقىش خىزمىتىنى نەپىقە بۆلۈمى ئۆتكۈزۈۋالدى.

6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، جايلاردىن ئىنقىلابىي قۇرباناللار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئۇنى بۇرۇنقى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش تۈزۈمىنىڭ ئورنىغا دەسسەتمىشنى تەلەپ قىلدى.

7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىنقىلابىي قۇرباناللار قەبرىستانلىقى قۇرۇلدى.

7 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى ئىنقىلابىي قۇرباناللار قەبرىستانلىقىدا داغدۇغىلىق ھالدا چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، چياۋگوجېن، ژۇماۋلىندىن ئىبارەت بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇرباننىڭ جەسىتىنى يۆتكەپ دەپنە قىلىش، تەزىيە بىلدۇرۇش يىغىنى ئېچىلدى.

8 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي قۇرباناللار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى يىغىنى ئۇرۇمچىدە ئېچىلدى.

ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش ـ بېقىش ساناتورىيىلىرى ياشانغانلارنى بېقىش پاراۋانلىق ساناتورىيىلىرىگە ئۆزگەرتىلىپ، شەھەر، بازارلاردىكى ئىگە، چاقسىز، ئەمگەك كۈچىدىن قالغان تەنھا، تۇل قېرى ـ چۆرىلەر ۋە مېيىپلار قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1945 ـ يىل 9 ـ ئايدا ئاقسۇ ساقچى ئىدارىسىنىڭ

تۇرمىسىدە گومىندانڭ ئەكسىيەتچىلىرى تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغان ئۇيغۇر شائىر لۇتپۇللا مۇتەللىپنى ئىنقىلابىي قۇربان دەپ ئېتىراپ قىلدى.

1957 - يىلى

1 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 6 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتىنىڭ رەھبىرلىرىنى تەكشىدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پاتىقان سۇگۇربايوپ قوشۇمچە مۇدىرلىقنى ئۈستىگە ئالدى. مۇئاۋىن مۇدىرلىقنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئىبراھىم تۇردى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى زوچى ئۈستىگە ئالدى.

5 - ئايدا ئالتاي ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى پۈتكۈزۈلۈپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان دەلىلقان سۇگۇربايوپ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى.

9 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت، قۇتقۇزۇش بۆلۈملىرىنى بىرلەشتۈرۈپ جەمئىيەت بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇپ، ئەسلىدە جەمئىيەت بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەن نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش، يەرلەرنى سېتىۋېلىش، ئىشلىتىش خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە ئايرىپ بەردى.

1958 - يىلى

3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 7 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

4 - ئايدا ئۇرۇمچى قاتارلىق رايونلاردا يىغىۋېلىش پونكىتى (ئورنى) قۇرۇلۇپ، ئاققۇنلار يىغىۋېلىنىدى ۋە ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى.

5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۇيۈەن قارامايدىكى شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاھالىلارنى كۆچۈرۈش خىزمىتىنى بىنام يەرلەرنى ئۆلچەش-لايىھىلەش ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى.

8 - ئاينىڭ 13 - كۈنى كۆچادا قاتتىق يامغۇر يېغىپ كەلكۈن پەيدا قىلدى، ناھىيە بازىرى سۇ ئاستىدا قالدى، 480 ئادەم ئۆلدى.

ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى لۇجيەنرېن قاتارلىقلار كۆچاغا بېرىپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قوماندانلىق قىلدى. دۆلەت ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش مەخسۇس پۇلىدىن 3 مىليون يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. شىنجاڭ بويىچە ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلقى 580 مىڭ يۈەن پۇل ۋە زور تۇركۈمدىكى ماددىي ئەشيالارنى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئىئانە قىلدى.

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپى تۇنجى قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى يېتىشتۈرۈش كۇرسى ئاچتى، كۇرستا خەلق ئىشلىرى گۇرۇپپىسى

تەسىس قىلىنىپ، 12 نەپەر خەلق ئىشلىرى كادىرى تەربىيىلەندى.

9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شىنجاڭنى كۆزدىن كەچۈرۈش ئۈچۈن كەلگەن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى جۇدې كەلكۈن ئاپىتىنىڭ زىيىنىغا ئۈچرىغان كۈچا ناھىيىسىگە بېرىپ، ئاپەت ئەھۋالىنى كۆزدىن كەچۈردى ۋە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن، رەئىس ماۋزېدۇڭ نامىدىن ئاپەتكە ئۈچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى.

شۇ يىلى كۆزدە خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايوندىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپىي ئورۇنلىرىنى تەشكىللەپ، تۇنجى قېتىم تەكشۈرۈپ، باھالاش - سىلىشتۇرۇش ئېلىپ باردى.

12 - ئايدا ئاپتونوم رايون ئۇچ ھال سوراش ئۇمىكى تەشكىللەپ، ئالتاي، گۇچۇڭ، قۇمۇل قاتارلىق جايلارغا بېرىپ باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىشقا قاتناشقان قىسىملاردىن ھال سورىدى.

ئاپتونوم رايونىنىڭ شەھەر، يېزىلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك ھالدا خەلق گۇڭشىلىرى قۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشىي بىرلەشتۇرۇلگەن تۈزۈلمە يولغا قويۇلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىش خەرىتىسى» نى نەشر قىلىپ تارقاتتى.

1959 - يىلى

3 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 8 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ نەپىقە، قۇنتۇزۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپىي ئىشلىرى كۆرگەزمىسى ئۇرۇمچىدە ئېچىلدى.

3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى سىدىق موسايوپ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى.

6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شىنجاڭ سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتى قۇرۇلدى.

8 - ئايدا غۇلجا شەھەرلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى پۈتكۈزۈلۈپ، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، لوجى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى.

9 - ئايدا ئاپتونوم رايون خۇبىي، جياڭسۇ، ئەنخۇي ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 140 مىڭ 327 ئادەمنى، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 13 مىڭ 802 ئادەمنى قوبۇل قىلدى.

10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاپپاراتى ۋە خىزمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھلار، ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىن 10-ئاينىڭ 29 - كۈنى ئاياقلاشتى.

11 - ئايدا جياڭسۇ، خۇبىي ئۆلكىلىرىنىڭ ھال سوراش ئۈمەكلىرى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا بېرىپ، ئىككى ئۆلكىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا

يۇقۇرقى كتاب نور بېكىتى www.uyghurkitap.com

ياشلىقلاردىن ھال سورىدى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - سانلىق يىغىنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، «شىنجاڭ ئۇلۇكلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق قوشۇمچە بەلگىلىمىسى» نى ئەمەلدىن قالدۇردى.

ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر، بازارلاردا جەمئىي 4000 پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورنى قۇرۇلدى، ئۇلارنىڭ خادىمى 67 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى.

1960 - يىلى

4 - ئايدا باي ناھىيىسىدە رەھبەرلىك ئاشلىق مەھسۇلاتىنى يالغان مەلۇم قىلىپ، غەللە - پاراقنى ھەددىدىن زىيادە سېتىۋالغانلىقى ئۈچۈن، ئەزالار ئوزۇقلۇق ئاشلىقى يېتىشمەسلىك تۈپەيلىدىن ئۇلۇپ كېتىشتەك ۋەقە — «باي ۋەقەسى» نى كەلتۈرۈپ چىقاردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بۇ ۋەقەنى ئۆز ۋاقتىدا كەسكىن بىر تەرەپ قىلدى ۋە خەلق تۈرمۈشىنى ياخشى ئورۇنلاشتۇردى.

2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ بويىچە تۇنجى ئەما، گاس - گاچىلار مەكتىپى ئوقۇش باشلىدى.

9 - ئايدا ئاپتونوم رايون جىياڭسۇ، خۇبېي ئۇلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن 105 مىڭ 230 ئادەمنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىدىن 21 مىڭ 471 ئادەمنى قوبۇل قىلدى.

9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئەنخۇي ئۇلكىلىك ھال سوراش ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئەنخۇي ئۇلكىسىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن ھال سورىدى.

11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ۋىلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى قارار قىلدى، ئۇنىڭغا قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەر باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قوشۇۋېتىلدى.

ئېۋرغولنىڭ تەۋەلىك مۇناسىۋىتى مەسىلىسى ئۈستىدە خېجىڭ ناھىيىسى بىلەن توقسۇن ناھىيىسى ئوتتۇرىسىدا تالاش - تارتىش يۈز بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئېۋرغولنى بالغۇنتاي مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئوتكۈزۈپ بېرىشنى تەستىقلىدى.

گەنسۇ، شەنشى، خېنەن قاتارلىق ئۇلكىلەر شىنجاڭغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ئۆز ئۇلكىلىرىنىڭ ئاققۇنلىرىنى يۇرتىغا قايتىپ كېتىشكە سەپەرۋەر قىلدى. جەمئىي 51 مىڭ 800 دىن ئارتۇق ئادەم قايتۇرۇلدى.

1961 - يىلى

5 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك يۆتكەش - سەپلەش كومىتېتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ بىرلىكتە ئىش بېجىرىشىنى قارار قىلدى.

6 - ئاينىڭ 10 - كۈندىن 22 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق 9 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك يۆتكەش — سەپلەش كومىتېتى گەنسۇدىن 1183 يېتىم

بالىنى ئېلىپ كېلىپ، ھەرقايسى جايلاردىكى بالىلار ساناتوريىلىرىگە ئورۇنلاشتۇردى.
ئاپتونوم رايون خېنەن ئۆلكىسىدىن چېگرا رايونغا يارەدىم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 10 مىڭ 108 ئادەمنى گەنسۇ ئۆلكىسىدىن يۆتكەپ كېلىپ ئورۇنلاشتۇردى.

1962 - يىلى

1 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىرلار باشقارمىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىغا ئايرىپ بېرىشنى قارار قىلدى.
10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايوندىكى ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلقىدىن تەشكىللەنگەن ھال سوراش ئۆمىكى جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىي سېپىگە بېرىپ، ئۆزىمىزنى قوغداپ قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان قىسىملاردىن ھال سورىدى.
12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ ھال سوراش ئۆمەكلىرى ئالتە سەنئەت ئۆمىكىنى باشلاپ، جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدىن غەلىبە بىلەن قايتىپ كەلگەن قىسىملاردىن ھال سورىدى. قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا داغدۇغىلىق تەبرىكلەش يىغىنلىرى ئېچىلدى.
12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىرلىكتە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، قۇمۇل، پىچان، تۇرپان، ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردا تۆت ھەربىي يىمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆردى.

1963 - يىلى

1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى بىرلىكتە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نەپىقە، قۇتقۇزۇش راسخوتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش چارىسى» نى تۈزۈپ ئېلان قىلدى.
5 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە مالىيە بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، شىنجاڭ بويىچە خەلق ئىشلىرى كەسپىي راسخوتىنى باشقۇرىدىغان ۋە ئۇنىڭ ئىشلىتىلىشى ئەھۋالىنى نازارەت قىلىدىغان بولدى.
6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 10 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى. «يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر، قىسىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوشۇمچە يارەدىم بېرىش ۋە شەھەرلەردە قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش چارىسى» تۈزۈپ چىقىلدى.
12 - ئاينىڭ 28 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ئاپتونوم رايوندىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش - قوشۇمچە يارەدىم بېرىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى.

1964 - يىلى

3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى

بىرلىكتە جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ «دۆلەتنىڭ يېزىلارغا بېرىدىغان قوتقۇزۇش خىراجىتىنى 1964 - يىلدىن باشلاپ جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ نازارەت قىلىپ چىقىم قىلىپ بېرىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تارقاتتى ھەمدە ئاپتونوم رايونىنىڭ قوشۇمچە بەلگىلىمىسىنى تۈزۈپ ئېلان قىلدى.

3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك يۆتكەش — سەپلەش كومىتېتى «ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىپ بىر تەرەپ قىلىش خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقتى.

7 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، سەھىيە نازارىتى، مالىيە نازارىتى بىرلىكتە تۈزگەن «نامرات ئىمارلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى كېمەيتىش - كېچىرىم قىلىش چارىسى» نى تەستىقلاپ تارقاتتى.

7 - ئاينىڭ 24 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى يېڭىسار ناھىيىسىنىڭ «شەرق شامىلى» دېھقانچىلىق مەيدانىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇردى.

8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورۇمچى شودىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى.

1965 - يىلى

6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى بىرلەشمە ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، دۆلەت يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا بېرىدىغان قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى، مەجرۇھلار نەپىقە پۇلى ۋە پېنسىيە پۇلىنى يېزا ئىگىلىك بانكىسى نازارەت قىلىپ چىقىم قىلىشنى قارار قىلدى.

7 - ئايدا چېكىدىي ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى خې يۈچىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ ئورۇمچىگە كېلىپ، شىنجاڭ، چېكىدىي ئۆلكىلىرىنىڭ مەمۇرىي رايون چېگرا پاسىلى ئۇستىدىكى تالاش - تارتىشى ھەققىدە كېڭەشكەن بولسىمۇ، كېلىشىم ھاسىل قىلالمىدى.

8 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 11 - نۆۋەتلىك خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى شىخەنزىدە ئېچىلدى.

9 - ئايدا شىمالىي شەنشىنىڭ كونا ئازاد رايونلىرى ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ھال سوراش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ ھال سورىدى ۋە ئاشلىق قاتارلىق قوتقۇزۇش ماددىي ئەشيالىرىنى ياردەم قىلدى.

10 - ئايدا قاغىلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى پۈتكۈزۈلۈپ كۆرەش قەھرىمانى لوگۇاڭشيەن قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى. قوتۇبى شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتوريىسى پۈتكۈزۈلدى.

12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەتتىن قىسقارتىلغان چېكىندۈرۈلگەن پېشقەدەم خىزمەتچىلەرگە قوتقۇزۇش بېرىشنىڭ كونكرېت چارىسىنى تۈزۈپ چىقتى. شۇ ئايدا خەلق

ئىشلىرى نازارىتىدە سىياسىي باشقارما قۇرۇلدى.

1966 - يىلى

1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى گوۋۇيۈەن سۈيدۇڭ ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ مەمۇرىي رايونىنى قورغاس ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىشنى تەستىقلىدى.

1967 - يىلى

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئېلىپ بېرىلغانلىقتىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كەسپىي ئىشلىرى پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى.

1968 - يىلى

11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ تەستىقلىشى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى.

12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كەسپىي ئىشلىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىغا قاراشلىق ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

1969 - يىلى

1 - ئايدا ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىش مەيدانى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى قارلىغاچلىقتا قۇرۇلدى.

1970 - يىلى

10 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى يېڭىسار ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىنى يېڭىسار ناھىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئۇ، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىلىپ، ئاققۇنلارنى داۋاملىق ئورۇنلاشتۇرمايدىغان بولدى.

11 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گوۋۇيۈەن باغراش ناھىيىسىنى تەسىس قىلىشنى، ئۇنىڭغا باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىك قىلىشنى تەستىقلىدى.

ئۈرۈمچى شودىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى ئۈرۈمچى شەھەرلىك غەربىي دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى باشقۇرۇش باشقارمىسىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

گوۋۇيۈەن ئەسلىدە ئاپتونوم رايونغا بېۋاستە قاراشلىق تۇرپان، توقسۇن ناھىيىلىرىنى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ رەھبەرلىكىگە، ئەسلىدە ئاپتونوم رايونغا بېۋاستە قاراشلىق پىچان

ناھىيىسىنى قۇمۇل ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئايرىپ بېرىشنى تەستىقلىدى.

يىل ئاخىرىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىكى ئىشچى، خىزمەتچىلەر ئاپتونوم رايونلۇق 3 - ئۆگىنىش كۇرسىغا قوشۇلۇپ «كۇرەش قىلىش، پىپەن قىلىش، ئۆزگەرتىش» ئېلىپ باردى. ئۆگىنىش ئاياقلاشقاندا، خەلق ئىشلىرى نازارىتى تارقىتىۋېتىلدى. كۆپ سانلىكى ئىشچى، خىزمەتچىلەر ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇ «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى (بۇ مەكتەپ كېيىن بۇگۈر ناھىيىسىنىڭ ئىشمە كەنتىگە كۆچۈرۈلدى).

1971 - يىلى

7 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 7 - كۈنىگە قەدەر ئاقسۇ ۋىلايىتى بوران، يامغۇر ۋە مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 70 مىڭ 597 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچراپ، ئۇنىڭ ئىچىدىكى 44 مىڭ 887 مو يەردىكى زىرائەتتىن مۇتلەق ھوسۇل ئېلىنمىدى. يەتتە ئادەم ئۆلدى، 36 ئادەم يارىلاندى. 9676 تۈياق چارۋا ئۆلدى. ئاقسۇدىن ئۇچتۇرپانغىچە بولغان تاشيول ئۇزۇلۇپ قالدى. ئاقسۇ ۋىلايىتى ۋە ئاقسۇ ناھىيىسىدىكى كادىرلار ئاممىنى يېتەكلەپ، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنى قانات يايدۇرۇپ، قەھەتچىلىكتىن بەكمۇ ئۆتۈۋالدى.

1972 - يىلى

10 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى «ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغانلارغا نەپىقە بېرىش كېنىشكىسىنى ئالماشتۇرۇپ بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ھەققىدە ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى.

1973 - يىلى

8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلۇپ ئىشخانا، نەپىقە، خەلق ئىشلىرى، جەمئىيەت، سىياسىي، مالىيە قاتارلىق باشقارما، ئىشخانىلار تەسىس قىلىندى.

1974 - يىلى

3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئۇنى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قوشۇمچە باشقۇرىدىغان بولدى.

1975 - يىلى

1 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئۇرۇمچى شوديوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش

دېھقانچىلىق مەيدانىنى قايتۇرۇۋالدى.

1 ـ ئاينىڭ 30 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن ئورۇمچى شەھىرىنىڭ تۈرپان، توقسۇن ناھىيىلىرىنى ۋە قۇمۇل ئۆلايىتىنىڭ پىچان ناھىيىسىنى ئايرىپ چىقىپ، تۈرپان ئۆلايىتى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن كۈيتۈڭ شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى، ئۇ، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى. ئاپتونوم ئوبلاست ئورگىنى كۈيتۈڭ شەھىرىگە كۆچۈرۈلدى؛ ئىلى ئۆلايىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئەسلى ئاپتونوم ئوبلاست بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان ناھىيىلەر ۋە غۇلجا شەھىرى ئىلى ئۆلايىتىگە ئايرىپ بېرىلدى؛ ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ ئۆلايەتكەرەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1976 ـ يىلى

1 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن شىخەنزە ئۆلايىتى ۋە شىخەنزە شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. شىخەنزە ئۆلايىتى شىخەنزە شەھىرى، ماناس ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسىگە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

3 ـ ئايدا ئاپتونوم رايون باشقا ئۆلكىلەردىن كېلىپ، ئەترەتلەردە ماكانلىشىدىغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى. شۇ يىلى جەمئىي 1195 ئادەم، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 909 ئادەمنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى.

1977 ـ يىلى

2 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، قارىمىقىدا مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ۋە خەرىتە نەشر قىلىش بىرلەشمە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى.

2 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى سائەت 21 دىن 25 مىنۇت ئۆتكەندە، ئىلى ئۆلايىتىنىڭ 61 ـ تۈەن ـ مەيدان كۆلۈبىغا ئوت كېتىپ 707 ئادەم ئۆلدى، 115 ئادەم يارىلاندى. ئاپتونوم رايون ۋە ئىلى ئوبلاستىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى نەق مەيدانغا بېرىپ قۇتقۇزۇشقا تەشكىللىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغانلارنىڭ ئائىلە ـ تاۋابىئاتلىرىدىن ھال سورىدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 100 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى.

1978 ـ يىلى

9 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ۋە ئىشخانىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئۇنىڭ كەسپىي ئىشلىرى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە كارتوگرافىيە ئىدارىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

12 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 12 ـ قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى

سانجىدا ئېچىلدى.

گوۋۇيۈەن شىخەنزە ۋىلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى. ئۇنىڭغا قاراشلىق ساۋەن ناھىيىسى تارباغاتاي ۋىلايىتىگە، ماناس ناھىيىسى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئايرىپ بېرىلدى. شىخەنزە شەھىرى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ بىۋاستە رەھبەرلىكىگە قارايدىغان بولدى.

1979 - يىلى

3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى رەسمىيەت ئابلىز ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەينىلەندى.

4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاپتونوم رايوننىڭ 14 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھىرىگە قاراشلىق 60 نەچچە ناھىيىسىگە كۆچلۈك سوغۇق ئېقىم كىردى. 1 مىليون 9000 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، چوڭ - كىچىك 329 مىڭ تۈياق چارۋا ئۆلدى، 100 ئادەم قازا قىلدى، 44 ئادەم يارىلاندى، 15 ئادەم دېرەكسىز يوقالدى. ئاپتونوم رايوندا ئىسمايىل ئەھمەد باشچىلىقىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. گۇرۇپپا بەش ھال سوراش ئۆمىكى ئەۋەتىپ، ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردىكى خەلقتىن ھال سورىدى. ئاپتونوم رايون يەرلىك مالىيىدىن تۆت قېتىم 5 مىليون 90 مىڭ يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجراتتى.

ئاپتونوم رايون بويىچە نەپىقە ئوبيېكتلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملاش قانات يايدۇرۇلدى.

6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا شەھىرى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

ئالتاي ۋىلايىتىگە بېرىپ ئەترەتلەرده ماكانلاشقان ھەربىي سەپتىن قايتىقان 25 ھەربىي

6 - ئايدا بېيجىڭغا ھال - ئەھۋال ئېيتىپ بېرىپ، جىم ئولتۇرۇۋېلىپ ئاچلىق ئېلان قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بېيجىڭگە خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ تەۋسىيە خىزمىتى ئىشلىدى. 7 - ئاينىڭ بېشىدا ھال - ئەھۋال ئېيتىپ بارغان ھەربىيلەر ئۆز ئىختىيارى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىغا قايتىپ كەلدى.

7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شىنجاڭ - چىڭخەي چېگرا مەسلىسىنىڭ 2 - قېتىملىق كېڭىشىش يىغىنى چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ شىنىڭ شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى. ئىككى تەرەپ كېلىشىم ھاسىل قىلالمىدى. شۇ يىلى 9 - ئايدا تالاش - تارتىش بولغان جايدا قوراللىق مۇشلۇشۇش يۈز بېرىپ 20 نەچچە ئادەم يارىلاندى.

9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئىلى ۋىلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، ئۇنىڭغا قاراشلىق ناھىيىلەرگە ۋە غۇلجا شەھىرىگە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى تۇرۇشلۇق جاي كۆيتۇڭدىن غۇلجىغا كۆچۈرۈلدى.

ئاپتونوم رايون بويىچە نەپىقە ئوبيېكتلىرىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈپ تىزىملاش ئاياقلاشتى، ئاپتونوم رايون بويىچە ئېنىقلاپ چىقىلغان نەپىقە ئوبيېكتلىرى 334 مىڭ 56 ئادەمگە يەتتى.

11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايون بويىچە 3 - قېتىملىق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، مەجرۇھ، ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان، كەسىپ ئالماشتۇرغان

ھەربىيلەر ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى.
شۇ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىگە بىۋاستە قاراشلىق شىنجاڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتى قۇرۇلدى.
ئاپتونوم رايوندىكى ھەردەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تۆت يىللىق مالىيىنى چولاق تەكشۈرۈشنى باشلىۋەتتى.
ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 50 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ، قۇمۇل ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى ياسىدى، لوشاۋۇبي قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار مۇشۇ قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىندى.

1980 - يىلى

1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى نۆۋەتلىك ئەما، گاس - گاچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئەما، گاس - گاچىلار جەمئىيىتى قۇرۇلدى.
1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 3 - سانلىق يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 1980 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ناھىيە دەرىجىلىك بىۋاستە سايلامنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدىكى قارارى» ماقۇللاندى.
2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پاراۋانلىق خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى. يىغىندا مەملىكەتلىك شەھەر ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پاراۋانلىق خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى ۋە ئىزچىللاشتۇرۇلدى، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپى ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى يولغا قويۇش چارىسى تۈزۈپ چىقىلدى.
6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى تېمەن جۇڭ گۇرۇپپا باشلىقى، شىن يۈەنلىن، پېڭ ۋويۈەر مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى.
7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدە پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش باشقارمىسى قۇرۇلدى.
10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان ئىنقىلابىي قۇربان ۋۇماۋلىنىڭ قەبرىسى يېڭىباشتىن رېمونت قىلىندى.
12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 3-سانلىق يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىسى» ماقۇللاندى ۋە 1981 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن ئىجرا قىلىنىدىغانلىقى ھەققىدە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىش يېشى ئوغۇللارنىڭ 20 ياش، قىزلارنىڭ 18 ياشتىن تۆۋەن بولماسلىقى كېرەك، دەپ بەلگىلەندى.
ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزىلىرىدا مەجبۇرىيەت ئوتتەۋانقان ئەسكەرلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش چارىسى پەيدىنپەي يولغا قويۇلدى.

1981 - يىلى

1 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە شخەنزە شەھىرىنىڭ كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى پۈتۈپ ئىشلىتىلىشكە باشلىدى.

2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان، ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى يېغىنى ئېچىلدى.

4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ نامى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى دەپ ئاتالدى.

12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قارار ماقۇللاپ، بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىگە «ئارمىيىنى ھېمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە ئىلغار ناھىيە» دەپ شەرەپلىك نام بەردى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى مالىيە باشقارمىسىنىڭ كەسىپ داىرىسى كېڭەيتىپ، شتاتى كۆپەيتىلىپ، نامى پىلان - مالىيە باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1982 - يىلى

9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، جايلاردىن ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىۋېتىش ئۈستىدىكى تەكشۈرۈپ، تەتقىق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى بالىلار ساناتورىيىلىرى ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە قەشقەر شەھىرىدىكى بالىلار ساناتورىيىلىرىگە قوشۇۋېتىلدى. خەنزۇ بالىلار ئۇرۇمچى شەھەرلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە، مىللىي بالىلار قەشقەر شەھەرلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە يېغىلدى. 16 ياشقا توشقان بالىلارنى ئەسلىدىكى ئۆلايەتلىرى قايتۇرۇپ ئېلىپ كېتىپ ئورۇنلاشتۇردى.

10 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىپ، يېزىلىق ھاكىمىيەت قۇرۇشنى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى تۈرپان ناھىيىسىنىڭ «بەشئۆلتۈز» گۇڭشېسىدا باشلىنىپ، 39 كۈن داۋام قىلىپ، 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاياقلاشتى.

10 - ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى يالقۇن شېن شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

شىنجاڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتىنىڭ مېيىپ ئىشچىسى شۇشىنچاۋ شياڭگاڭدا ئۆتكۈزۈلگەن 3 - نۆۋەتلىك يىراق شەرق ۋە جەنۇبىي ئۇلۇغ ئوكيان رايونى مېيىپلار، يارىدارلار تەنھەرىكەت يېغىنىغا قاتنىشىپ، تىك - تاك توپ ئويناشتا يەككە ئويناش ۋە يىراققا سەكرەش تۈرلىرى بويىچە 2 - لىككە ئېرىشىپ ئىككى كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى.

12 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قارار چىقىرىپ، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىگە «ئارمىيىنى ھېمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە ئىلغار ناھىيە» دەپ شەرەپلىك نام بەردى.

12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى خەلق

ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن مەملىكەت بويىچە دەپنە ئىشلىرىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ، دەپ باھالاندى.

1983 - يىلى

1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى خەلق تىياتىرىدا داغدۇغىلىق بىرلەشمە چوڭ يىغىن ئېچىپ، «ئىككىنچى ھىمايە قىلىش» پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى تەبرىكلىدى.

2 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش چوڭ يىغىنى ئاچتى.

5 - ئاينىڭ 2 - كۈنى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن 1942 - يىل 5 -ئايدا شىنجاڭ شىمىي تەرىپىدىن قەتلى قىلىنغان ۋەتەنپەرۋەر ئىلغار زات دۇچۇڭيۈەن ئىنقىلابىي قۇربان دەپ ئېتىراپ قىلىندى.

7 - ئاينىڭ 21 - كۈنى گوۋۇيۈەن سانجى ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سانجى شەھىرى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ھاپىز رەھمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا تەينىلەندى.

8 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئېۋىرغول، كورلا، بالغۇنتاي ھەربىيلەرنى يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەش پونكتى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشتا لاياقەتلىك بولۇپ، 9 -، 10 - ئايلاردا ئىشلىتىلىشكە باشلىدى.

8 - ئاينىڭ 19 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئاقسۇ ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئاقسۇ شەھىرى تەسىس قىلىشنى، كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، مەۋرىي رايونىنى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىشنى تەستىقلىدى.

8 - ئاينىڭ 21 - كۈنى شىنجاڭ، شەنشى، گەنسۇدىن ئىبارەت ئۈچ ئۆلكە، ئاپتونوم رايون بويىچە گاس، گاچىلار، مۆچەلى مېيىپلارنىڭ توپ تۈرلىرى تەكلىپ مۇسابىقىسى ئۈرۈمچىدە ئۆتكۈزۈلدى.

8 - ئايدا «شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى» نىڭ 1 - توپلىمى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭغا دېڭ فا، چېن تەنچىۋ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالى كىرگۈزۈلدى.

9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى گوۋۇيۈەن خوتەن شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى، قۇمۇل ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، مەۋرىي رايونىنى قۇمۇل شەھىرىگە قوشۇۋېتىشنى تەستىقلىدى.

9 - ئاينىڭ 12 - كۈنى شىنجاڭ، چىڭخەيدىن ئىبارەت ئىككى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىنىڭ چېگرىسىغا جايلاشقان رايونلاردىكى ئامما ئوتلاقىنىڭ تەۋەلىك مەسىلىسى تۈپەيلىدىن تالاش - تارتىش قىلىپ، توقۇنۇش پەيدا قىلدى. شىنجاڭ تەرەپتىن 12 ئادەم يارىلاندى. چىڭخەي تەرەپتىن ئۈچ ئادەم يارىلىنىپ، بىر ئادەم ئۆلدى. دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خۇالىڭ گۇاڭشۇ، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى لى لىربن شىنجاڭ، چىڭخەي ۋەكىللىرى بىلەن بىرلىكتە ئۈرۈمچىدە چېگرا كېڭىشىش يىغىنى

ئۆتكۈزدى. ئىككى تەرەپ تالاش - تارتىش بولغان رايونلاردا ئۇچرىشىشتىن ساقلىنىش ھەم پاسسل بەلگىسى ئورنىتىشنى قارار قىلدى.

9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايون داغدۇغىلىق ھالدا چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، دۇچۇڭيۈەن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋاپاتىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى.

10 - ئاينىڭ 24 - كۈنى جۇڭگو ئەما، گاس - گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، قوشۇمچە باش كاتىپى لىن تەي شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈردى.

10 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ يارىدار - مېيىپلار تەنتەربىيە ۋەكىللىرى كوماندىسى تيەنجىنگە بېرىپ، 13 ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىنىڭ يارىدار - مېيىپلار تەنھەرىكەت تەكلىپ مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ، بىر ئالتۇن لوڭقا، يەتتە ئالتۇن مېدال، ئۈچ مىس مېدال ئالدى.

11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان ۋە ئارمىيەدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر ۋە ئارمىيەدىن پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

11 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت باشقارمىسىنى يېزا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش باشقارمىسى ۋە شەھەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق باشقارمىسى، دەپ ئىككىگە ئايرىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى باشقۇرۇش باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

يېزىلاردىكى مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەرگە ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمى نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ ئۇرۇمچى، قەشقەر، غۇلجا، شىخەنزە، خوتەن شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى چەت ئەلگە چېتىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئىشلىرىنى بېجىرىدىغانلىقى توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى.

1984 - يىلى

2 - ئاينىڭ 11 - كۈنى شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى قۇرۇلدى.

2 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىشخانىسى ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىش رايونلىرىدىكى خەنزۇ كومپارتىيە ئەزالىرى ۋاپات بولغاندىن كېيىن جەزمەن كۆيدۇرۇپ دەپنە قىلىنىشى ۋە جەسەت كۆلى قالدۇرۇلماسلىقىنى تەلەپ قىلدى.

4 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 14 - كۈنىگىچە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قەشقەر شەھىرىدە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى ھەمدە ئاپتونوم رايونىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش جەھەتتىكى بەش يىللىق پىلانىنى تۈزۈپ چىقتى.

4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش - ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى تۈزۈش ئىشخانىسى قۇرۇپ، ئالتە شتاتنى قوشۇپ بەردى.

4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ «دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى توغرىسىدىكى دوكلاتى» نى تەستىقلاپ تارقاتتى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇشنى تەستىقلىدى.

5 - ئايدا « 1 - ئىيۇن» بالىلار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى شىنجاڭغا ھال سوراش گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ئۇرۇمچى ۋە قەشقەردىكى بالىلار ساناتورىيىلىرىدىكى ھەرمىللەت بالىلىرىدىن ھال سوردى ۋە «بەخت ئىچىدە ئۆسۈپ يېتىلىۋاتقان بالىلار» دەپ يېزىلغان بېغىشلىما تەقدىم قىلدى.

6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك ياردار - مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنىڭ ئاتالمىتكا مۇناسىۋىتىدە ئۇچ تۈر بويىچە تۆت ئادەم (قېتىم) مەملىكەتلىك ياردار - مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنىنىڭ رېكورتى بۇزۇپ تاشلاندى.

6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش بويىچە تەكشۈرۈش ئۆمىكى تەشكىللەپ، ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ شىلىنخوتى قاتارلىق جايلىرىغا بېرىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، كۆچمە چارۋا ئارقىلىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش تەجرىبىلىرىنى ئۆگەندى ۋە ئۇ تەجرىبىلەرنى شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتتى.

شىنجاڭدىن ئىككى ئۇيغۇر ئەما ناخشىچى مەملىكەت بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ئەمالارنىڭ ناخشىسىنى ئۇنئالغۇغا ئېلىپ باھالاپ - سېلىشتۇرۇشقا قاتناشتى. ئۇنىڭ ئىچىدە داۋۇتجان ناسىر ئەرلەرنىڭ يالغۇز كىشىلىك ناخشا ئېيتىشى بويىچە 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى.

ئاپتونوم رايونلۇق ياردار - مېيىپلار تەنھەرىكەت جەمئىيىتى قۇرۇلدى، ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت جەمئىيەتنىڭ رەئىسى بولدى.

7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك ئەما، گاس - گاچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلدى.

8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مەملىكەتلىك «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» يىغىندا، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، ئازادلىق ئارمىيە باش سىياسىي بۆلۈمى خوشۇت ناھىيىسىنىڭ ئۇششاقتال گۈڭشېسىگە «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە نەمۇنىچى ئورۇن» دەپ نام بەردى؛ ئارشاڭ ناھىيىسىدىكى 1 - دەرىجىلىك مېيىپ ھەربىي پورۇاجابۇلغا «ئۇلۇغلىق ئىنقىلابىي مېيىپ ھەربىي» دەپ نام بەردى.

8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئىلى ۋىلايىتىنى ئاسلىغا كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيىلەر ۋە غۇلجا شەھىرى ئىلى ۋىلايىتىگە ئايرىپ بېرىلدى.

8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ

تاپشۇرۇقى بويىچە ئاپتونوم رايونلىق ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى ئاچتى، ئاپتونوم رايونلىق ھاكىمىيەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش خىزمىتى ئومۇميۈزلۈك ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرى خىزمىتى يىغىنى ئوتكۈزدى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۇي نەيفۇ يىغىنغا قاتنىشىپ سۆز قىلدى. يىغىندا ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنى ھەربىي تەمىنات ۋەزىپىسىگە كاپالەتلىك قىلىش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا جەمئىيەتكە پائال ئېچىۋېتىش قارار قىلىندى.

9 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى ئۇرۇمچى كوئىنلون مېھمانخانىسىدا غەربىي شىمالدىكى بەش ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىق مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى، چېگرا تالاش ـ تارتىشى بويىچە نەزەرىيە مۇھاكىمە يىغىنى ئوتكۈزدى. خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۇي نەيفۇ يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلدى ۋە مۇھىم سۆز قىلدى.

10 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئەما، گاس ـ گاچىلار ماۋارىپى خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىن ماۋارىپ نازارىتىغا ئوتكۈزۈپ بېرىش توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» چىقاردى.

ئاپتونوم رايون بويىچە 12 نەپەر گاس ـ گاچا، مۆچەلى مېيىپ تەنھەرىكەتچىدىن تەشكىل قىلىنغان شىنجاڭ ۋەكىللەر كوماندىسى 10 ـ ئايدا خېنېيدا ئوتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك تۇنجى نۆۋەتلىك يارىدار ـ مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا قاتنىشىپ بىر ئالتۇن مېدال، 12 كۈمۈش مېدال، 13 مىس مېدالغا ئېرىشتى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى بىرلىكتە «ئەقلىي جەھەتتە ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئارمىيەدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىپەلەيدىغان ئىقتىساسلىق خادىملارنى يېتىشتۇرۇش توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» تارقاتتى.

11 ـ ئاينىڭ 8 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلىق يېزىلىق ھۆكۈمەت خىزمەت نىزامى (سىناق نۇسخىسى)» ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلىق كەنت ئاھالىلار كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلىي نىزامى (سىناق نۇسخىسى)» نى ئېلان قىلدى.

11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى «شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى» نى تۇزۇش كومىتېتى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ دائىمىي ئەزاسى فۇڭبن مۇدىر بولدى.

11 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن چۆچەك ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، چۆچەك شەھىرى قۇرۇشنى، ئالتاي ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئالتاي شەھىرى قۇرۇشنى تەستىقلىدى.

12 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈش ئۆمىكى تەشكىللەپ، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت، ئوبلاستىنىڭ 1984 ـ يىلدىكى نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ، باھالاپ سېلىشتۇردى. تەكشۈرۈش 33 كۈن داۋام قىلىپ، 1985 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئاياقلاشتى.

12 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن تۇرپان ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، تۇرپان شەھىرى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

12 ـ ئايدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ رويخېتى» نىڭ 1 ـ قىسمى نەشر قىلىندى. ئۇنىڭغا 1407 ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ رويخېتى كىرگۈزۈلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايون بويىچە تۆنجى مېيىپلار سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشكە باشلىدى.

سىياسىي ـ قانۇن كادىرلار شۆيۈەندە تۆنجى قارارلىق خەلق ئىشلىرى كۇرسى ئېچىلىپ، 58 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى «خەلق ئىشلىرى خىزمىتى ستاتىستىكا كارتوچكىسىنى ئىشلىتىشنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقتى.

ئاپتونوم رايونلۇق ئەما، گاس ـ گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار ساناتورىيىسىنىڭ ئەمالارنى ئۇزۇلاپ داۋالاش دوختۇرى مالىتېن مەملىكەتلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ 1984 ـ يىللىق ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشتى.

1985 ـ يىلى

1 ـ ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك «تەڭرىتاغ» ماشىنىسازلىق زاۋۇتى (پاراۋانلىق كارخانىسى) ئىشلەپچىقارغان «دەۋر نۇرى» ماركىلىق سۈمۈرگۈچ شەكىللىك كەپشەرلەش ـ كېسىش ماشىنىسىنىڭ بىر يۈرۈش مەھسۇلاتى ماشىنىسازلىق سانائىتى مىنىستىرلىكى تەرىپىدىن ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات، دەپ باھالاندى ھەمدە شۇ يىلى 9 ـ ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى خەلق تىياتىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتىنىڭ قۇرۇلۇش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى، مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي مۇدىرىيەت باشلىقى تۆمۈر داۋامەت يىغىندا سۆز قىلدى.

3 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۇرۇمچى ۋە قەشقەردىكى ئىككى ئەما، گاس ـ گاچىلار مەكتىپىنى شۇ جايدىكى ماۋارىپ تارماقلىرىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشنى قارار قىلدى.

3 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى 1985 ـ يىلدىن ئېتىبارەن، شىنجاڭدىكى پەۋقۇلئاددە زور تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى ھۆددىگە بېرىشنى، يىلدا 12 مىليون يۈەن بېرىپ، ئۇچ يىلغىچە ئۆزگەرتمەسلىكنى بەلگىلىدى.

3 ـ ئايدا ئاپتونوم رايون بويىچە ھاكىمىيەت بىلەن گەۋدىنى ئايرىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياقلاشتى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ قېتىملىق شەھەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، مەملىكەتلىك جاڭجۇ يىغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزدى.

4 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن شىخەنزە تىببىي شۆيۈەنى كېڭىشىش ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى نازارىتى 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالسا، تىببىي شۆيۈەن يىلدا خەلق ئىشلىرى سىستېمىسىغا ئون نەپەر تىببىي خادىم تەربىيىلەپ بېرىدىغان، بەش يىلدا جەمئىي 50 نەپەر تىببىي خادىم تەربىيىلەپ بېرىدىغان بولدى.

4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2.شى

36 ـ تۆەننىڭ تاشپاختا كېنى بىلەن چىڭخەي تاشپاختا كېنى كان تالىشىپ، ماڭىيا كان رايوندا كالتەك ـ توقماق بىلەن سوقۇشتى.

4 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى دائىمىي ئەزالار يىغىنى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خۇاڭ باۋجاڭنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر ۋە ئارمىيەدىن پېنسىيگە، دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىكىگە گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىشىنى قارار قىلدى.

5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى ئەمگەك ـ كادىرلار نازارىتى، شتات كومىتېتى، مالىيە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلىكتە «ئارمىيەدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتلىرىنىڭ قۇرۇلمىسى، خادىملار شتاتى ھەققىدە ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. ئارمىيەدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى بىلەن ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى ئايرىپ باشقۇرۇلىدىغان بولدى.

5 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق ئارمىيەدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيگە چىققان كادىرلار ۋە ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى يىغىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايوننىڭ «ئىككى ئورۇنلاشتۇرۇش» خىزمىتىنى ئومۇميۈزلۈك ئورۇنلاشتۇردى.

6 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك «تەڭرىتاغ» ماشىنىسازلىق زاۋۇتىنىڭ گاس ـ گاچا ستانوك ئىشچىسى چېن جىشىن مەملىكەتلىك مېيىپلار كەسپىي ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 2 ـ لىككە ئېرىشتى. ئۇ شۇ يىلى 10 ـ ئايدا كۇلومبىيىگە بېرىپ، خەلقئارا مېيىپلار كەسپىي ماھارەت كۆرسىتىش مۇسابىقىسىگە قاتنىشىپ 10 ـ لىككە ھەمدە مەملىكەتلىك ئەما، گاس ـ گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ 1985 ـ يىللىق ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشتى.

6 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى گوۋۈيۈەن بورتالا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، بورتالا شەھىرى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

6 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خۇاڭ باۋجاڭ ئۈرۈمچى شەھەرلىك پاراۋانلىق ساناتورىيىسى ۋە شىنجاڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق سېلىندىر زاۋۇتىنى كۆزدىن كەچۈردى.

7 ـ ئاينىڭ 22 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كۈنەس ناھىيىسىنىڭ نارات دېگەن يېرىدە شىمالىي شىنجاڭ ئوچاستىكىسى بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ «قوش يار ـ يۆلەك بولۇش» خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى.

7 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى شىنجاڭ شۆبىسى بىرلىكتە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پەۋقۇلئاددە زور تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش چارىسى» (سىناق نۇسخىسى) نى تارقاتتى. ھەقلىق ۋە ھەقسىز ئىشلىتىش چارىسى توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى.

8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مەسلىھەتچىسى سۈجىگۇاڭ قاتارلىقلار شىنجاڭغا كېلىپ خىزمەتلەرنى تەكشۈردى.

8 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى بېيجىڭ ۋاقتى سائەت 20 دىن 41 مىنۇت ئۆتكەندە، ئۇلۇغچات، قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا 7.4 بال يەر تەۋرىدى. 34 مىڭ 941 ئېغىز

ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 259 ئادەم يارلاندى، 65 ئادەم ئۆلدى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شۇجىسى خۇچىلى، گوۋۇيۈەننىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى تيەن جىيۈن، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۇي نەيفۇ ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەدلەر ئاپەت رايونىغا بېرىپ تەكشۈردى ۋە ھال سورىدى. دۆلەت 10 مىليون يۈەن مەخسۇس پۇل ئاجراتتى، ئاپتونوم رايون 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ قوتقۇزدى.

9 ـ ئاينىڭ 10 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۈرۈمچى، شىخەنزە، قۇمۇل شەھىرى ۋە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى تۆت كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانىنى تەكشۈرۈپ، باھالاپ سېلىشتۇردى. شىخەنزە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى 1 ـ لىككە ئېرىشتى.

9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى شۇڭتسىيە مېيىپلار تەشكىلاتى خەلقئارا يارەدەم بېرىش جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى كىنىبگىر، بالىلار قوتقۇزۇش جەمئىيىتىنىڭ تۈرلەرگە مەسئۇل مۇدىرى دېسكىس ئۈرۈمچىگە كېلىپ تۆت كۈن زىيارەتتە بولدى.

9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىنقىلابىي قۇرباناڭ قەبرىستانلىقىدا دۇچۇڭيۈەن، چيۈتيەنمىن قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قەبرىسى يېڭىدىن سېلىندى. چېن جېنيا، پېڭ رېنفا، ۋاڭ دېشياڭ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قەبرىسى قايتىدىن سېلىندى.

12 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە كومپىيوتېر ئۇسكۇنىلىرى ئورنىتىلدى ھەمدە شۇ يىلى تۇناشتۇرۇلۇپ ئىشلىتىلدى.

بىرىنچى قىسىم

مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى

بىرىنچى قىسىم

مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى[1]

I باب

مەمۇرىي رايونلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى، بىرلەشتۈرۈلۈشى ۋە نامىنىڭ ئۆزگەرتىلىشى

قەدىمكى ۋاقىتلاردا شىنجاڭ غەربىي يۇرت دەپ ئاتىلاتتى. تارىختىكى مەمۇرىي تۈزۈلمىلەردە قورۇقچىبەگ، دورغاپ، چېرىكچى، ياساۋۇلخانا ۋە سانغۇن تۈزۈمى، بىر قىسىم رايونلاردا بولسا، ئايماق، ناھىيە تۈزۈمى، بەگلىك تۈزۈمى ۋە جاساق تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىدى. تەيچۇ 4 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 101 - يىلى) غەربىي خەن سۇلالىسى بۇگۇردە يالۋاچ چېرىكچى تەسىس قىلدى، بۇ، مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگى تەسىس قىلىشتىكى ئەندىزىسى بولۇپ قالدى. شېنجۇ 3 - يىلى (مىلادىدىن بۇرۇنقى 59 - يىلى) خەن سۇلالىسى جېن جىنى غەربىي يۇرتنىڭ قورۇقچىبەگى قىلىپ تەينىلىدى. قورۇقچىبەگ پەھكىمىسى ئۇرلى شەھىرى (ھازىرقى بۇگۇرنىڭ چېدىر يېزىسى ئەتراپى) دە تەسىس قىلىنىدى. غەربىي يۇرت قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى 1 - دەرىجىلىك مەمۇرىي رايون بولۇپ، ئۇ، بالقاش كۆلىنىڭ شەرقى ۋە جەنۇبىدىكى ھازىرقى شىنجاڭنى ئۆز ئىچىگە ئالغان كەڭ زېمىننى باشقۇرۇپ كەلدى. شەرقىي خەن سۇلالىسى غەربىي يۇرتتا يەنىلا قورۇقچىبەگ تۈزۈمىنى يولغا قويدى.

ۋېي، جىن، جەنۇبىي، شىمالىي سۇلالىلار دەۋرىدە، ۋېي سۇلالىسى شەرقىي خەن سۇلالىسىغا ئوخشاش، قەدىمكى شەھەر كروران شەھىرى (دۇرال) دە غەربىي يۇرت دورغاپ مەھكىمىسى تەسىس قىلدى. جىن سۇلالىسى ۋېي سۇلالىسىنىڭ تۈزۈمىنى داۋاملاشتۇرۇپ، غەربىي يۇرت دورغاپ مەھكىمىسىنى يەنىلا قەدىمكى شەھەر كروراندا تەسىس قىلدى. ئالدىنقى لياڭ سۇلالىسى غەربىي جىن سۇلالىسىنىڭ غەربىي يۇرتتىكى ھۆكۈمرانلىق ئورگىنىنى ئۆتكۈزۈۋالدى ۋە غەربىي

---

① بۇ قىسىمدا مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش خىزمىتى سۆزلىنىدۇ. مەمۇرىي رايونلارنىڭ تەسىس قىلىنىش ئەھۋالىنى «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. مەمۇرىي رايونلارنىڭ تەسىس قىلىنىش تەزكىرىسى» دىن كۆرۈۋېلىڭ.

يۇرتنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدا تۇنجى قېتىم ئۆلايەت، ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئىدىقۇت ئۆلايىتى، تېخەندى ناھىيىسىنى تەسىس قىلدى. ئالدىنقى چىڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە ئىدىقۇتتا باش قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى، كۇسەن (ھازىرقى كۇچا) دە غەربىي يۇرت چېرىكچىسى تەسىس قىلىندى. شىمالىي ۋېي سۇلالىسى مەزگىلىدە مىرەن قەلئەسى (ھازىرقى چاقىلىق) دە غەربىي يۇرت چېرىكچى مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى؛ ئاراچىن شەھىرى (ھازىرقى يەنجى) دە كىنگىت قورغىنى تەسىس قىلىنىپ، غەربىي يۇرتنىڭ ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلىرى باشقۇرۇلدى.

سۇي سۇلالىسى ئىدىقۇتتا غەربىي يۇرت چېرىكچى مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، غەربىي يۇرتنىڭ ئىشلىرىنى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇردى ھەمدە پىشامشان، چەرچەن، ئېۋىرغولدىن ئىبارەت ئۈچ ۋىلايەتنى مەركىزىي ھۆكۈمەت بىۋاستە باشقۇرىدىغان بولدى.

تاڭ سۇلالىسى غەربىي يۇرتتا ئىككى خىل تۈزۈلمىنى يولغا قويدى، ئۇنىڭ بىرى، شەرقتىكى رايونلاردا ئوتتۇرا تۈزلەڭلىكتىكىگە ئوخشاش ئايماق، ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، ئېۋىرغول ئايمىقى (ھازىرقى قۇمۇل ۋىلايىتى)، قۇجۇ ئايمىقى (ھازىرقى تۇرپان ۋىلايىتى)، بېشبالىق ئايمىقى (تەڭرىتاغنىڭ شىمالىي ئېتىكىدىكى جىمسار قاتارلىق تۆت ناھىيە)، شاجۇ (چەرچەن، چاقىلىق) لار تەسىس قىلىندى. يەنە بىر خىلى، قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى، تۇتۇق مەھكىمىسى ۋە ئايماق تۈزۈمىدىن ئىبارەت. تاڭ سۇلالىسىنىڭ جەنگۇەن 14 - يىلى (640 - يىلى) يارغول (ھازىرقى تۇرپان) دا ئەنشى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىندى. شىيەنچىڭ 3 - يىلى (658 - يىلى) بۇ مەھكىمە كۇسەن (ھازىرقى كۇچا) گە يۆتكىلىپ، ئۇنىڭغا 22 تۇتۇق مەھكىمىسى، 118 ئايماق قارايدىغان بولدى. چاڭئەن 2 - يىلى (702 - يىلى) بېشبالىق (ھازىرقى جىمسار) چوڭ قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇنىڭغا ئىككى قورۇقچىبەگ مەھكىمىسى، 23 تۇتۇق مەھكىمىسى قارايدىغان بولدى.

سۇڭ سۇلالىسى مەزگىلىدە غەربىي يۇرتتا قۇرۇلغان قاراخانىلار خاندانلىقى، ئۇلۇغ ئاغىلىق ئۇدۇن دۆلىتى ۋە ئىدىقۇت ئۇيغۇرلىرى قاتارلىق ئۈچ يەرلىك ھاكىمىيەت ۋە ئۇنىڭ باش ۋەزىرلىرى سۇڭ سۇلالىسىغا بويسۇناتتى. لياۋ سۇلالىسى ئىدىقۇتتا خان، ھېراۋۇل تەسىس قىلدى. غەربىي لياۋ سۇلالىسى غەربىي يۇرتتا ۋىلايەت، ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويدى. جەنۇبىي سۇڭ سۇلالىسىنىڭ گۇيۇ 11 - يىلى (1251 - يىلى) يۇەن سۇلالىسى بېشبالىقتا بېشبالىق ۋاقىتلىق دىۋان ۋازارىتى تەسىس قىلىپ، تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى رايونلارنى باشقۇردى.

جىيۇەن 8 - يىلى (1271 - يىلى) يۇەن سۇلالىسى ئالمالىق (ھازىرقى قورغاس ئەتراپى) تا ۋاقىتلىق دىۋان ۋازارىتى تەسىس قىلىپ، ئىلىدىن بالقاش كۆلىنىڭ ئەتراپىغىچە بولغان رايونلارنى باشقۇردى. جىيۇەن 16 - يىلى (1279 - يىلى) يۇەن سۇلالىسى ئۇدۇن (ھازىرقى خوتەن) دا ئايغاقچى ئەمرلەشكەر مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، تەڭرىتاغنىڭ جەنۇبىدىكى رايونلارنى باشقۇردى.

يۇڭلې 4 - يىلى (1406 - يىلى) مىڭ سۇلالىسى قۇمۇلدا ياساۋۇلخانا تەسىس قىلىپ، ئۇنى مەركىزىي ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان قىلدى. تەڭرىتاغنىڭ شىمالىدىكى ئۇيراتلارنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرى ۋە تارىم ئويمانلىقى، ئوتتۇرا ئاسىيانىڭ دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى يەرلىك ھاكىمىيەتلەرنى مىڭ سۇلالىسى بەلگىلەيدىغان بولدى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ چېگىنلۇك خانى شىنجاڭدا ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئالتاي ۋىلايىتى قوبدۇ مەسلىھەتچى ئامبىلىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولدى. قۇمۇل، بارىكۆل، ئۈرۈمچى

ۋىلايىتى گەنسۇنىڭ پەرمانبەردار مەھكىمىسىگە قارايدىغان بولدى. چىەنلۇڭ 27 - يىلى (1762-يىلى) ئىلى قاتارلىق جايلارنى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان جياڭجۇن مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇ، بالقاش كۆلىنىڭ شەرقىي، جەنۇبى ۋە ھازىرقى شىنجاڭنىڭ باشقا ۋىلايەتلىرىنى باشقۇردى.

§ 1. ئۆلكە دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار

1. شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇشى

تۇڭجى 3 - يىلى (1865 - يىلى) ئوتتۇرا ئاسىيادىكى قوقانلىق ھەربىي ئەمەلدارى ياقۇپبەگ شىنجاڭغا تاجاۋۇز قىلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى زوزۇڭتاڭنى قوشۇن باشلاپ تاجاۋۇزچىلارنى قوغلاپ چىقىرىشقا بۇيرۇدى. شىنجاڭ تىنچلاندۇرۇلغاندىن كېيىن زوزۇڭتاڭ بۇيرۇقنامىسىنى شىنجاڭنىڭ ئۇزاق مۇددەتلىك تىنچلىقى ئۈچۈن ئورۇنلاشتۇرۇش ئېلىپ باردى. زوزۇڭتاڭ ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمىنىڭ چېگرا رايونىنى ئۇنۇملۇك باشقۇرالماسلىقىدەك ئەمەلىي ئەھۋالغا ئاساسەن، گۇاڭشۇ 3 - يىلى (1877 - يىلى) «خان يارلىقى بويىچە ئومۇمىي ۋەزىيەتنى ئىگىلەش توغرىسىدا تەھلىل» دە شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلىشتىن ئىبارەت تەشەببۇسنى ئوتتۇرىغا قويدى.

گۇاڭشۇ 4 - يىلى زوزۇڭتاڭ «شىنجاڭ ۋەزىيىتى توغرىسىدا تەھلىل» دە ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمىنىڭ ھەربىي ئىشلار بىلەنلا بولۇپ كېتىپ، خەلق ئىشلىرى بىلەن كارى بولماسلىقتەك ئىللەتنى تۈگىتىشى قېيىن ئىكەنلىكىنى ئوتتۇرىغا قويدى. چۈنكى ئەينى ۋاقىتتا ئىلى ۋىلايىتى قايتۇرۇپ ئېلىنمىغانلىقتىن، ئۆلكە تەسىس قىلىش ھەققىدىكى تەكلىپ تەستىقلانمىدى. لېكىن، زوزۇڭتاڭ ياقۇپبەگنى قوغلاپ چىقىرىش داۋامىدا جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا قالدۇق ئىشلارنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىسى تەسىس قىلدى. قالدۇق ئىشلارنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىسى ئىشلەپچىقىرىشنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش ۋە راۋاجلاندۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە يەرلىكنىڭ خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، باج قاتارلىق ئىشلىرىنى قوشۇمچە ئىشلەپ، ئەمەلىيەتتە يەرلىك ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ فۇنكسىيەسىنى يۈرگۈزۈپ، ئۆلكە ۋە ھەر دەرىجىلىك يەرلىك مەمۇرىي ئورگانلارنى تەسىس قىلىش ئۈچۈن ئاساس سېلىپ بەردى.

گۇاڭشۇ 7 - يىلى (1881 - يىلى) چارروسىيە جۇڭگونىڭ ئىلى ۋىلايىتىنى قايتۇرۇپ بەردى. شەنشى، گەنسۇنىڭ باش ۋالىيسى تەن جۇڭلىن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلىش توغرىسىدا قايتا تەكلىپ بەردى. شۇ يىلى لیۇجىنتاڭ يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا ئۆلكە تەسىس قىلىشنىڭ كونكرېت لايىھىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئىككىنچى يىلى يالىۋاچ پىرقىسى، نوپۇس پىرقىسى تەكشۈرۈپ ماقۇللىغاندىن كېيىن، چىڭ ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلىش لايىھىسىنى تەستىقلىدى. گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى) چىڭ ھۆكۈمىتى لیۇجىنتاڭنى شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشلىكىگە، ۋېي گۇاڭتاۋنى پەرمانبەردارلىققا تەينەلەپ، رەسمىي ئۆلكە تەسىس قىلدى. گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى) لیۇجىنتاڭ، ۋېي گۇاڭتاۋلار

ئۇرۇمچىگە كېلىپ ۋەزىپىگە ئولتۇردى.

ئۇرۇمچى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ مەركىزى قىلىپ بېكىتىلدى. دەسلەپتە ئۆلكە قارىمىقىدا ئۈچ ۋىلايەت: ئۇرۇمچى ۋىلايىتى، ئاقسۇ ۋىلايىتى، قەشقەر ۋىلايىتى تەسىس قىلىندى. گۇاڭشۇ 14 - يىلى (1888 - يىلى) ئىلى، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرى تەسىس قىلىندى.

گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) ئۆلكە بويىچە جەمئىي تۆت ۋىلايەت، ئالتە مەھكىمە، سەككىز بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمە، ئىككى شۆبە مۇداپىئە مەھكىمىسى، ئىككى بۆلۈمگە قاراشلىق ئايماق، بىر ئايماق، 21 ناھىيە، ئىككى شۆبە ناھىيە تەسىس قىلىندى. (1 -قىسىم 1 - جەدۋەلگە قارالسۇن).

شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ چاڭ سۇلالىسىنىڭ گۇاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى) دىكى مەمۇرىي رايونلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

1 - قىسىم 1 - جەدۋەل

ئۆلكە بويىچە جەمئىي		تۆت ۋىلايەت، ئالتە مەھكىمە، سەككىز بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمە، ئىككى شۆبە مۇداپىئە مەھكىمىسى، ئىككى بۆلۈمگە قاراشلىق ئايماق، بىر ئايماق، 21 ناھىيە، ئىككى شۆبە ناھىيە
ئۇرۇمچى ۋىلايىتى (ئۇرگىنى ئۇرۇمچى مەھكىمىسىدە)	ئۇرۇمچى مەھكىمىسى	ئۇرۇمچى ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى، چىمسار ناھىيىسى، قۇتۇبى شۆبە ناھىيىسى، سانجى ناھىيىسى، فۇكاڭ ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى
	تۇرپان بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	پىچان ناھىيىسى
	بارىكۆل بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
	قۇمۇل بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
	كۆرقاراۋسۇ (شىخو) بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتى (ئۇرگىنى غۇلجا ناھىيىسىدە)	ئىلى مەھكىمىسى	قورغاس شۆبە مۇداپىئە مەھكىمىسى، سۇيدۇڭ ناھىيىسى، غۇلجا ناھىيىسى
	چاڭ بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
	تارباغاتاي بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
ئاقسۇ ۋىلايىتى (ئۇرگىنى ئاقسۇ كوناشەھەر مەھكىمىسىدە)	ئاقسۇ كوناشەھەر مەھكىمىسى	ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى، باي ناھىيىسى، كەلپىن شۆبە ناھىيىسى
	ئۆچتۇرپان بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
	كۇچا بۆلۈمگە قاراشلىق ئايماق	شايار ناھىيىسى
	يەنجى مەھكىمىسى	لوپنۇر ناھىيىسى، بۇگۇر ناھىيىسى، چاقلىق ناھىيىسى
قەشقەر ۋىلايىتى (ئۇرگىنى قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسىدە)	قەشقەر يېڭىشەھەر مەھكىمىسى	قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى
	يېڭىسار بۆلۈمگە قاراشلىق مەھكىمىسى	
	يەكەن مەھكىمىسى	تاشقورغان شۆبە مۇداپىئە مەھكىمىسى، مارالبېشى ئايماق، قاغىلىق ناھىيىسى، گۇما ناھىيىسى
	خوتەن بۆلۈمگە قاراشلىق ئايماق	كېرىيە ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى

شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) دىكى مەمۇرىي رايونلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

1 - قىسىم 2 - جەدۋەل

ئۇلكە بويىچە جەمئىي	ئون ۋىلايەت ئۇلكىگە بىۋاستە قاراشلىق بىر شەھەر	78 ناھىيە
ئۇرۇمچى شەھىرى		بىر شەھەر
ئۇرۇمچى ۋىلايىتى (ئۇرۇمچى شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	ئۇرۇمچى ناھىيىسى، فۇكاڭ ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى، مورى ناھىيىسى، مىچۇەن ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى، سانجى ناھىيىسى، تۇرپان ناھىيىسى، جىمىسار ناھىيىسى، قۇتۇبى ناھىيىسى، توقسۇن ناھىيىسى	12 ناھىيە
ئىلى ۋىلايىتى (غۇلجا ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	غۇلجا ناھىيىسى، تېكەس ناھىيىسى، مۇيدۇڭ ناھىيىسى، نىلقا ناھىيىسى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى، بورتالا ناھىيىسى، كۇنەس ناھىيىسى، چاپچال ناھىيىسى، ئارشاڭ ناھىيىسى، توققۇزتارا ناھىيىسى، قورغاس ناھىيىسى، جىڭ ناھىيىسى	12 ناھىيە
تارباغاتاي ۋىلايىتى (چۆچەك ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	چۆچەك ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، دۆربىلجىن ناھىيىسى، شىخو ناھىيىسى، قوبۇقسار ناھىيىسى، چاغانتوقاي ناھىيىسى	ئالتە ناھىيە
ئالتاي ۋىلايىتى (ئالتاي ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	ئالتاي ناھىيىسى، بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى، جىمنەي ناھىيىسى، چىڭگىل ناھىيىسى، قاباناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، بورچىن ناھىيىسى	بەتتە ناھىيە
قۇمۇل ۋىلايىتى (قۇمۇل ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	قۇمۇل ناھىيىسى، بارىكۆل ناھىيىسى، ئاراتۇرۇك ناھىيىسى	ئۈچ ناھىيە
يەنجى ۋىلايىتى (يەنجى ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	يەنجى ناھىيىسى، بۇگۇر ناھىيىسى، چاقىلىق ناھىيىسى، خېجىڭ ناھىيىسى، كورلا ناھىيىسى، چەرچەن ناھىيىسى، خوشۇت ناھىيىسى، لوپنۇر ناھىيىسى	سەككىز ناھىيە
ئاقسۇ ۋىلايىتى (ئاقسۇ ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	ئاقسۇ ناھىيىسى، ئاقچى ناھىيىسى، كۇچا ناھىيىسى، شايار ناھىيىسى، ئۈچتۇرپان ناھىيىسى، توقسۇ ناھىيىسى، ئاۋات ناھىيىسى، ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى، كەلپىن ناھىيىسى، باي ناھىيىسى	ئون ناھىيە
قەشقەر ۋىلايىتى (قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، ئۇلۇغچات ناھىيىسى، مارالبېشى ناھىيىسى، يېڭىسار ناھىيىسى، ئاتۇش ناھىيىسى، يوپۇغا ناھىيىسى، تاشقورغان ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى	توققۇز ناھىيە
يەكەن ۋىلايىتى (يەكەن ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	يەكەن ناھىيىسى، پوسكام ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى	تۆت ناھىيە
خوتەن ۋىلايىتى (خوتەن ناھىيىسىدە تۇرۇشلۇق)	خوتەن ناھىيىسى، چىرا ناھىيىسى، گۇما ناھىيىسى، نىيە ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى، كېرىيە ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى	بەتتە ناھىيە

2. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ تەسىس قىلىنىشى

شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق مۇكۇمىتى 1953 - يىل 6 - ئايدا «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ مىللىي رايونلاردا ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش پىلانى» نى تۈزۈپ چىقىپ، ئۇلكىگە باراۋەر كېلىدىغان شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى، 1 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى 1954 - يىلدىكى «ئاساسىي قانۇن» نىڭ 27 - ماددا 11-تارمىقىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 1955 - يىل 9 - ئاينىڭ 13 - كۈنى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇپ شىنجاڭ ئۇلكىسى تۈزۈلمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدىكى قارار» نى ماقۇللىدى. شىنجاڭ ئۇيغۇز ئاپتونوم رايونى 1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى رەسمىي قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئۇرۇمچى شەھرىگە ئورۇنلاشتى.

1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا بىر مەمۇرىي مەھكىمە، توققۇز ۋىلايەت، بەش ئاپتونوم ئوبلاست، ئۈچ شەھەر، 74 ناھىيە، ئالتە ئاپتونوم ناھىيە قارايدىغان بولدى. 1985-يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىغا سەككىز ۋىلايەت، بەش ئاپتونوم ئوبلاست، 15 شەھەر، 66 ناھىيە، ئالتە ئاپتونوم ناھىيە قارايدىغان بولدى. (1 - قىسىم 3 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 1985 - يىلدىكى مەمۇرىي رايونلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

1 - قىسىم 3 - جەدۋەل

ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي	بەش ئاپتونوم ئوبلاست، سەككىز ۋىلايەت، ئاپتونوم رايونغا قاراشلىق ئۈچ شەھەر، ئاپتونوم ئوبلاستقا قاراشلىق تۆت شەھەر، ۋىلايەتكە قاراشلىق سەككىز شەھەر، شەھەرگە قاراشلىق ئالتە رايون، 66 ناھىيە، ئالتە ئاپتونوم ناھىيە		
ئۇرۇمچى شەھىرى	تەڭرىتاغ رايونى، سايباغ رايونى، يېڭىشەھەر رايونى، شىمگو رايونى، تۈدۈڭخاباا رايونى، ئەنسەن كان رايونى، ئۇرۇمچى ناھىيىسى		شەھەرگە قاراشلىق ئالتە رايون، بىر ناھىيە
قاراماي شەھىرى			
شىخەنزە شەھىرى			
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى (غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	كۆيتۈن شەھىرى		بىر شەھەر
	ئىلى ۋىلايىتى (غۇلجا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	غۇلجا شەھىرى، غۇلجا ناھىيىسى، توققۇزتارا ناھىيىسى، تېكەس ناھىيىسى، قورغاس ناھىيىسى، كۈنەس ناھىيىسى، موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى، چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى، نىلقا ناھىيىسى	بىر شەھەر، يەتتە ناھىيە، بىر ئاپتونوم ناھىيە
	تارباغاتاي ۋىلايىتى (چۆچەك شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	چۆچەك شەھىرى، تولى ناھىيىسى، شىخو ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، دۆربىلجىن ناھىيىسى، چاغانتوقاي ناھىيىسى، قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى	بىر شەھەر، بەش ناھىيە، بىر ئاپتونوم ناھىيە
	ئالتاي ۋىلايىتى (ئالتاي شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	ئالتاي شەھىرى، جېمىنەي ناھىيىسى، چىڭگىل ناھىيىسى، كۆكتوقاي ناھىيىسى، بورچىن ناھىيىسى، قاباا ناھىيىسى، بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى	بىر شەھەر، ئالتە ناھىيە

سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى (سانجى شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	سانجى شەھىرى، فۇكالك ناھىيىسى، مىچۈەن ناھىيىسى، مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى، گۇچۇك ناھىيىسى، قۇتۇبى ناھىيىسى، جىمسار ناھىيىسى، ماناس ناھىيىسى	بىر شەھەر، ئالتە ناھىيە، بىر ئاپتونوم ناھىيە
بورتالا موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستى (بورتالا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	بورتالا شەھىرى، ئارشالك ناھىيىسى، جىڭ ناھىيىسى	بىر شەھەر، ئىككى ناھىيە
قۇمۇل ۋىلايىتى (قۇمۇل شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	قۇمۇل شەھىرى، ئاراتۇرۇك ناھىيىسى، بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	بىر شەھەر، بىر ناھىيە، بىر ئاپتونوم ناھىيە
تۇرپان ۋىلايىتى (تۇرپان شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	تۇرپان شەھىرى، توقسۇن ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى	بىر شەھەر، ئىككى ناھىيە
بايىنغولىن موڭغول ئاپتونوم ئوبلاستى (كورلا شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	كورلا شەھىرى، خېجىڭ ناھىيىسى، چەرچەن ناھىيىسى، خوشۇت ناھىيىسى، بۈگۈر ناھىيىسى، باغراش ناھىيىسى، لوپنۇر ناھىيىسى، يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى، چاقىلىق ناھىيىسى	بىر شەھەر، يەتتە ناھىيە، بىر ئاپتونوم ناھىيە
ئاقسۇ ۋىلايىتى (ئاقسۇ شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	ئاقسۇ شەھىرى، شايار ناھىيىسى، ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى، كۇچا ناھىيىسى، ئۈچتۇرپان ناھىيىسى، باي ناھىيىسى، كەلپىن ناھىيىسى، توقسۇ ناھىيىسى، ئاۋات ناھىيىسى	بىر شەھەر، سەككىز ناھىيە
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى (ئاتۇش شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	ئاتۇش ناھىيىسى، ئۈلۈغچات ناھىيىسى، ئاقچى ناھىيىسى، ئافتۇ ناھىيىسى	تۆت ناھىيە
قەشقەر ۋىلايىتى (قەشقەر شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	قەشقەر شەھىرى، مارالبېشى ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى، يەكەن ناھىيىسى، قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى، پوسكام ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى، يوپۇغا ناھىيىسى، يېڭىسار ناھىيىسى، تاشقورغان خاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى	بىر شەھەر، ئون ناھىيە، بىر ئاپتونوم ناھىيە
خوتەن ۋىلايىتى (خوتەن شەھىرىدە تۇرۇشلۇق)	خوتەن شەھىرى، خوتەن ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى، چىرا ناھىيىسى، گۇما ناھىيىسى، كېرىيە ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى، نىيە ناھىيىسى	بىر شەھەر، يەتتە ناھىيە

§ 2. ۋىلايەت دەرجىلىك مەمۇرىي رايونلار

1. ۋىلايەت (مەمۇرىي رايون، ۋىلايەت) لەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە بىرلەشتۈرۈلۈشى

مىنگو ھۆكۈمىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن شىنجاڭدا يەنىلا ۋىلايەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ،

ئالدىنقى چىك سۇلالىسى دەۋرىدىكى ئۇرۇمچى، ئاقسۇ، قەشقەر، ئىلى، تارباغاتايدىن ئىبارەت تۆت ئۆلايەت ساقلاپ قېلىنىدى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئەسلىدىكى ئىلى، تارباغاتاي ئۆلايىتى ئىلى ئۆلايىتى ۋە تارباغاتاي ئۆلايىتىدىن ئىبارەت ئىككى ئۆلايەت قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) ئالتاي ئۆلايىتى شىنجاڭ ئۆلكىسىگە ئايرىپ بېرىلىپ، ئالتاي ئۆلايىتى تەسىس قىلىنىدى. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) يەنجى، خوتەندىن ئىبارەت ئىككى ئۆلايەت تەسىس قىلىنىپ، ئۆلكە بويىچە ئۆلايەت سانى سەككىزگە يەتتى.

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) 3 - ئايدا مىنگو ھۆكۈمىتى ئۆلايەت تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، مەملىكەت بويىچە يەرلىك مەمۇرىي رايونلارنى ئۆلكە، ناھىيىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجە قىلىپ بېكىتىشنى قارار قىلدى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئۆزىگە بېرىلگەن ھوقۇقنى بىنائەن ھەرقايسى ئۆلكىلەردىكى ۋالىي مەھكىمىسىگە ياكى ۋالىي مەھكىمىسىگە ئوخشاپ كېتىدىغان ئورگانلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى شىنجاڭنىڭ زېمىنى كەڭ، قاتنىشى قولايسىز، دېپلوماتىيە ئىشلىرى كۆپ، جايلاردىكى ئەدلىيە ئورگانلىرى مۇكەممەل بولماسلىقتەك سەۋەبلەرنى كۆزدە تۇتۇپ، مىنگو ھۆكۈمىتىگە ۋىلايەتنى ساقلاپ قېلىش، نامىنى مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتىش توغرىسىدا ئىلتىماس سۇندى. شۇنىڭ بىلەن ئەسلىدىكى سەككىز ۋىلايەت سەككىز مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتىلدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) قۇمۇل مەمۇرىي رايونى تەسىس قىلىنىدى، مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) يەكەن مەمۇرىي رايونى تەسىس قىلىنىدى. بۇنىڭ بىلەن ئۆلكە بويىچە مەمۇرىي رايون جەمئىي ئونغا يەتتى.

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) مىنگو ھۆكۈمىتىنىڭ ۋىلايەت تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ ئۆلكە، ناھىيىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجە بويىچە يولغا قويۇش توغرىسىدىكى قارارى تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، مەملىكەت بويىچە ھەرقايسى ئۆلكىلەر ۋىلايەتنى ئەمەلدىن قالدۇرماي، ۋىلايەتنى مەمۇرىي رايونغا ئۆزگەرتتى، مەمۇرىي رايون يەنىلا ئۆلكىگە ۋەكالىتەن ناھىيىلەرنى باشقۇرۇش رولىنى ئويناندى. مۇشۇ ئەھۋالغا ئاساسەن، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن «ئۆلكىنىڭ مەمۇرىي تەپتىش ۋالىيسىنىڭ ۋاقتىلىق نىزامى» نى تۈزۈپ چىقىپ ۋە ئېلان قىلىپ، مەمۇرىي رايوننى ۋىلايەتكە ئۆزگەرتتى. شىنجاڭ ئۆلكىسى «نىزام» دىكى بەلگىلىمىلەرنى دەرھال ئىجرا قىلماستىن مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) غا كەلگەندىلا ئاندىن مەمۇرىي رايوننى ۋىلايەتكە ئۆزگەرتتى. 1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد قىلىنغاندا ئۆلكە بويىچە ئون ۋىلايەت بار ئىدى، بۇ ئون ۋىلايەت تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: ئۇرۇمچى، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، قۇمۇل، يەنجى، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، خوتەن.

1954 - يىل 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مەمۇرىي كېڭىشى مۇنداق تەستىق جاۋاب بەردى: ئۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ ئۇرۇمچى، مىچۈەن، سانجىدىن ئىبارەت ئۈچ ناھىيىنىڭ دائىرىسى بويىچە تەسىس قىلىنغان سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇرۇمچى ۋىلايىتى يەنىلا ساقلاپ قېلىنىدۇ، ۋالىي مەھكىمىسى يەنىلا ئۇرۇمچى شەھىرىدە بولىدۇ، نامى ئۆزگەرتىلمەيدۇ، ئۇنىڭغا تۇرپان، پىچان، گۇچۇڭ، ماناس، توقسۇن، جىمىسار، فۇكاڭ، مورى، قۇتۇبىدىن ئىبارەت توققۇز ناھىيە قارايدۇ. يەنجى ۋىلايىتىدىكى يەنجى، خېجىڭ، خوشۇت قاتارلىق ئۈچ ناھىيىنىڭ دائىرىسى بويىچە تەسىس قىلىنغان بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى قۇرۇلغاندىن كېيىن، يەنجى ۋىلايىتى يەنىلا ساقلاپ قېلىنىدۇ، ۋالىي مەھكىمىسى

كورلىغا كۆچۈرۈلۈپ، كورلا ئۆلايىتىگە ئۆزگەرتىلدۇ. ئۇنىڭغا كورلا، بۈگۈر، لوپنۇر، چاقىلىق، چەرچەندىن ئىبارەت بەش ناھىيە قارايدۇ.

1954 - يىلى مەمۇرىي كېڭەش جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇشنى تەستىقلىدى، ئۇنىڭغا خوتەن، يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇدىن ئىبارەت تۆت ئۆلايەت ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى قارايدىغان بولدى.

1955 - يىل 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى گوۋۇيۈەنى قەشقەر ئۆلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى. قەشقەر كوناشەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر، پەيزاۋات، يوپۇغا، مارالبېشى، يېڭىساردىن ئىبارەت ئالتە ناھىيىگە شۇنداقلا تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىگە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1955 - يىل 12 - ئايدا گوۋۇيۈەن ئىلى ئۆلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، غۇلجا، نىلقا، كۈنەس، توققۇزتارا، قورغاس، سۈيدۇڭ، تېكەس، موڭغۇلكۈرەدىن ئىبارەت سەككىز ناھىيىگە ۋە چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىگە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ 5 - سانلىق يىغىنىنىڭ قارارى ۋە گوۋۇيۈەننىڭ 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىكى تەستىقى بويىچە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى، يەكەن ئۆلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، قەشقەر ئۆلايىتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى ۋە يەكەن ئۆلايىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىدە جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى رەھبەرلىكىدىكى قەشقەر كوناشەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر، پەيزاۋات، يوپۇغا، مارالبېشى، يېڭىساردىن ئىبارەت ئالتە ناھىيە ۋە تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى ھەمدە سابىق يەكەن ئۆلايىتىگە قاراشلىق يەكەن، قاغىلىق، پوسكام، مەكىتتىن ئىبارەت تۆت ناھىيە بىردەك قەشقەر ئۆلايىتىگە ئايرىپ بېرىلدى. سابىق جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى رەھبەرلىكىدىكى ئاقسۇ، خوتەن ئۆلايەتلىرى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى ھەمدە يېڭىدىن قۇرۇلغان قەشقەر ئۆلايىتىگە ئاپتونوم رايون بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1958 - يىلى گوۋۇيۈەن ئۇرۇمچى ئۆلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، ئۇنىڭغا قاراشلىق گۇچۇڭ، فۇكاڭ، ماناس، جىمسار، قۇتۇبىدىن ئىبارەت بەش ناھىيە ۋە موري قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ رەھبەرلىك قىلىشىغا ئايرىپ بېرىلدى، تۇرپان، پىچان، توقسۇندىن ئىبارەت ئۈچ ناھىيە ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى.

1960 - يىل 11 - ئاينىڭ 12 - كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ئۆلايىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى. ئۇنىڭغا قاراشلىق كورلا، لوپنۇر، بۈگۈر، چەرچەن، چاقىلىقتىن ئىبارەت بەش ناھىيە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ تۇرۇشلۇق جايى يەنجىدىن كورلىغا كۆچۈرۈلدى.

1968 - يىل 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆلايەت رايونغا ئۆزگەرتىلدى.

1970 - يىلى گوۋۇيۈەن ئەسلىدە ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قاراشلىق بولغان تۇرپان، توقسۇن ناھىيىلىرىنى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئايرىپ بېرىشنى؛ ئەسلىدە ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قاراشلىق بولغان پىچان ناھىيىسىنى قۇمۇل رايونىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئايرىپ

بېرىشنى تەستىقلىدى.

1975 - يىل 1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى گوۋۇيۈەن تۆرپان رايونىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. تۆرپان رايونى ئەسلىدە ئۈرۈمچى شەھىرىگە قاراشلىق بولغان تۆرپان، توقسۇن ۋە ئەسلىدە قۇمۇل رايونىغا قاراشلىق بولغان پىچاندىن ئىبارەت ئۈچ ناھىيىدىن تەشكىل قىلىندى. رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت تۆرپان ناھىيىسىگە ئورۇنلاشتى.

1975 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئىلى رايونىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى. ئىلى رايونىغا ئەسلىدە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراشلىق بولغان غۇلجا، قورغاس، نىلقا، كۈنەس، توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۈرەدىن ئىبارەت يەتتە ناھىيە ۋە چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى ھەمدە غۇلجا شەھىرى قارايدىغان بولدى. رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت غۇلجا شەھىرىگە ئورۇنلاشتى.

1975 - يىل 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ۋە 12 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت گوۋۇيۈەنگە شىخەنزە رايونى تەسىس قىلىش توغرىسىدا ئىككى قېتىم ئىلتىماس سۇندى.

گوۋۇيۈەن 1976 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى شىخەنزە رايونىنى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. شىخەنزە رايونىغا شىخەنزە شەھىرى، ساۋەن، ماناس ناھىيىلىرى قارايدىغان بولدى. رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت شىخەنزە شەھىرىگە ئورۇنلاشتى. ئىككى يىللىق ئەملىيەت ئارقىلىق شىخەنزە رايونىنى تەسىس قىلىش مۇڭاپىق ئەمەس ئىكەن، دەپ قارالدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت شىخەنزە رايونىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى ئىلتىماس قىلدى. گوۋۇيۈەن 1978 - يىلى شىخەنزە رايونىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى. رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، ساۋەن ناھىيىسى تارباغاتاي رايونىغا، ماناس ناھىيىسى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئايرىپ بېرىلدى. شىخەنزە شەھىرى ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى.

1979 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئىلى رايونىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى. غۇلجا، نىلقا، كۈنەس، توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۈرە، قورغاستىن ئىبارەت يەتتە ناھىيە ۋە چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى ھەمدە غۇلجا شەھىرىگە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 14 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 1983 - يىل 10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى يوللىغان «ئىلى رايونىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى يوليورۇق سوراش دوكلاتى» غا ئاساسەن، ئىلى رايونىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى. ئەسلىدە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق غۇلجا، نىلقا، كۈنەس، توققۇزتارا، تېكەس، موڭغۇلكۈرە، قورغاستىن ئىبارەت يەتتە ناھىيە ۋە چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى ھەمدە غۇلجا شەھىرىگە ئىلى رايونى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. رايونلۇق مەمۇرىي مەھكىمە غۇلجا شەھىرىگە ئورۇنلاشتى.

2. ئاپتونوم ئوبلاستلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى

1953 - يىل 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى مەمۇرىي كېڭەش بايىنغولىن قاتارلىق بەش ئاپتونوم ئوبلاستنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. بۇ بەش ئاپتونوم ئوبلاست 1954 - يىلى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. كونكرېت ئەھۋالنى تۆۋەندىكى جەدۋەلدىن كۆرۈۋېلىڭ:

مىللىي ئاپتونوم ئوبلاستلارنىڭ قۇرۇلۇش ئەھۋالىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

1 ـ قىسىم 4 ـ جەدۋەل

ئاپتونوم ئوبلاست نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مەمۇرىي رايونى	تۇرۇشلۇق جايى
ھاينەنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1954.6.23	خېجىڭ، خوشۇت، يەنجىدىن ئىبارەت ئۈچ مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنىدۇ	يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1954.7.13	ئارشاڭ، بورتالا، جىڭدىن ئىبارەت ئۈچ مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنىدۇ	بورتالا ناھىيىسى
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	1954.7.14	ئاقچى، ئۈلۈغچات ناھىيىلىرى ۋە ئاتۇش، ئاشقورغان، يېڭىسار ـ ئۈچ ناھىيە چېگرىسى تۇتىشىدىغان قىرغىز مىللىتى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلار ۋە قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ئوپال رايونىنىڭ چوڭ بىر قىسىم مەمۇرىي رايونلىرى	ئاتۇش ناھىيىسى
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	1954.7.15	ئۈرۈمچى، مىچۈەن، سانجىدىن ئىبارەت ئۈچ مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنىدۇ	سانجى ناھىيىسى
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	1954.11.29	ئىلى، تارباغاتاي، ئالتايدىن ئىبارەت ئۈچ مەمۇرىي رايونغا بۆلۈنىدۇ	غۇلجا شەھىرى

3. رايون تەسىس قىلىنغان شەھەرلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى

مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچى شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. 1959 ـ يىلى گوۋۇيۈەن ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ دەرىجىسىنى كۆتۈرۈپ، ئۇنى قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنغان شەھەر قىلىپ ئۆزگەرتىشنى تەستىقلىدى. شەھەر قارىمىقىدا ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى تەڭرىتاغ رايونى، سايباغ رايونى، يېڭىشەھەر رايونى، شىمىگو رايونى، تۇدۇڭخاپا رايونى تەسىس قىلىنىدى ھەمدە ئەسلىدە سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىكىدىكى ئۈرۈمچى ناھىيىسى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ رەھبەرلىك قىلىشىغا ئايرىپ بېرىلدى.

1970 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى ئۈرۈمچى شەھىرىگە قاراشلىق نەسەن كان رايونى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. ئۇنىڭ مەمۇرىي رايونى ئالغۇي ۋە ئېۋىرغولدىن ئىبارەت ئىككى كان رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

§ 3. ناھىيە دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار

1. ناھىيىلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە بىرلەشتۈرۈلۈشى

چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭدا جەمئىي 21 ناھىيە تەسىس قىلغان ئىدى.

مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913 ـ يىلى) سابىق ئاقسۇ كونىشەھەر مەھكىمىسى ئاقسۇ ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى؛ يەنجى، قەشقەر يېڭىشەھەر، يەكەندىن ئىبارەت ئۈچ مەھكىمە ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى؛ تۇرپان، بارىكۆل، قۇمۇل، كۇرقارائوسۇ، جىڭ، چۆچەك، ئۈچتۇرپان،

يېڭسارىدىن ئىبارەت سەككىز بۇاستە قاراشلىق مەھكىمە ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى؛ قورغاس، تاشقورغاندىن ئىبارەت ئىككى شۆبە مۇداپىئە مەھكىمىسى ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى؛ كۆچا، خوتەندىن ئىبارەت ئىككى بۇاستە قاراشلىق ئايماق ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى؛ مارالبېشى ئايمىقى ناھىيىگە ئۆزگەرتىلدى؛ بۇنىڭ بىلەن ناھىيە سانى جەمئىي 16 گە يەتتى.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) دىن مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) غىچە ئارقا - ئارقىدىن يەنە 22 ناھىيە تەسىس قىلىندى، شۇ يىلى شىنجاڭ ئۆلكىسى بويىچە ناھىيە سانى جەمئىي 59 غا يەتتى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «ناھىيىلەرنىڭ تەشكىلىي قانۇنى» نى ئېلان قىلدى. مەزكۇر قانۇننىڭ 4 - ماددىسىدا: «ھەرقايسى ناھىيىلەر دائىرىسىنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، ئىشلىرىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ ئوچ دەرىجىگە بۆلۈنىدۇ، ئۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بېكىتىپ چىققاندىن كېيىن، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى مەمۇرىي پالاتاغا مەلۇم قىلىپ، گومىنداڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ ئېلان قىلىدۇ» دەپ بەلگىلەنگەنىدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەمۇرىي پالاتانىڭ تەستىقلىشىغا مەلۇم قىلغان ناھىيىلەرنىڭ دەرىجىسى تۆۋەندىكىدەك بولدى:

1 - دەرىجىلىك ناھىيە 12:

ئۇرۇمچى ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى، غۇلجا ناھىيىسى، ئاقسۇ ناھىيىسى، كۆچا ناھىيىسى، يەنجى ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى، يەكەن ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى، خوتەن ناھىيىسى، كېرىيە ناھىيىسى.

2 - دەرىجىلىك ناھىيە 14:

ماناس ناھىيىسى، قۇمۇل ناھىيىسى، تۇرپان ناھىيىسى، چۆچەك ناھىيىسى، شىخو ناھىيىسى، ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى، ئۇچتۇرپان ناھىيىسى، شايار ناھىيىسى، مارالبېشى ناھىيىسى، پەيزاۋات ناھىيىسى، زەرەپشان ناھىيىسى، يېڭسار ناھىيىسى، قاراقاش ناھىيىسى، لوپ ناھىيىسى.

3 - دەرىجىلىك ناھىيە 33:

سانجى ناھىيىسى، مىچۇەن ناھىيىسى، قۇتۇبى ناھىيىسى، فۇكاڭ ناھىيىسى، مورى ناھىيىسى، جىمىسار ناھىيىسى، ساۋەن ناھىيىسى، بارىكۆل ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، توققۇزتارا ناھىيىسى، سۇيدۇڭ ناھىيىسى، قورغاس ناھىيىسى، جىڭ ناھىيىسى، بورتالا ناھىيىسى، دۆربىلجىن ناھىيىسى، كەلپىن ناھىيىسى، ئاۋات ناھىيىسى، باي ناھىيىسى، توقسۇن ناھىيىسى، بۇگۇر ناھىيىسى، لوپنۇر ناھىيىسى، چاقىلىق ناھىيىسى، مەكىت ناھىيىسى، تاشقورغان ناھىيىسى، پوسكام ناھىيىسى، گۇما ناھىيىسى، چەرچەن ناھىيىسى، چىرا ناھىيىسى، ئالتاي ناھىيىسى، بورچىن ناھىيىسى، بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى، جىمىنەي ناھىيىسى، قابا ناھىيىسى.

مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) زەرەپشان ناھىيىسى ئەسلىدىن قالدۇرۇلۇپ، بۇ ناھىيىنىڭ مەمۇرىي رايونى يەكەن ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

مىنگونىڭ 22 - يىلىدىن 38 - يىلىغىچە (1933 - يىلىدىن 1949 - يىلغىچە) 17 مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى ناھىيە دەرىجىسىگە ئۆستۈرۈلدى، ئۇنىڭدىن باشقا بۇاستە قاراشلىق ناھىيىدىن ئۇچى تەسىس قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن ئۆلكە بويىچە ناھىيە سانى جەمئىي 78 گە يەتتى.

1949 - يىلدىن ئىلگىرى شىنجاڭدا ناھىيىلەرنىڭ تەسىس قىلىنىش ۋاقتىغا دائىر جەدۋەل
1 - قىسىم 5 - جەدۋەل

ناھىيە نامى	تەسىس قىلىنغان يىلى	ناھىيە نامى	تەسىس قىلىنغان يىلى
ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1886	چاقىلىق ناھىيىسى	1902
غۇلجا ناھىيىسى	1888	بۈگۈر ناھىيىسى	1902
قورغاس ناھىيىسى	1888	شايار ناھىيىسى	1902
سۈيدۇڭ ناھىيىسى	1888	تۇرپان ناھىيىسى	1913
بورتالا ناھىيىسى	1920	يەنجى ناھىيىسى	1913
توققۇزتارا ناھىيىسى	1932	ئاقسۇ ناھىيىسى	1913
تېكەس ناھىيىسى	1937	چەرچەن ناھىيىسى	1914
موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى	1937	توقسۇن ناھىيىسى	1936
ئارشاڭ ناھىيىسى	1939	خېجىڭ ناھىيىسى	1941
چاپچال ناھىيىسى	1939	كورلا ناھىيىسى	1943
نىلقا ناھىيىسى	1939	خوشۇت ناھىيىسى	1946
كۈنەس ناھىيىسى	1946	باي ناھىيىسى	1882
جىڭ ناھىيىسى	1913	ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى	1902
چۆچەك ناھىيىسى	1913	كۈچا ناھىيىسى	1913
شىخو ناھىيىسى	1913	ئۈچتۇرپان ناھىيىسى	1913
ساۋەن ناھىيىسى	1915	ئاۋات ناھىيىسى	1930
دۆربىلجىن ناھىيىسى	1918	كەلپىن ناھىيىسى	1930
بورچىن ناھىيىسى	1919	توقسۇ ناھىيىسى	1930
ئالتاي ناھىيىسى	1921	ئاقچى ناھىيىسى	1944
بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى	1922	قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى	1882
قابا ناھىيىسى	1930	قاغىلىق ناھىيىسى	1882
جىمىنەي ناھىيىسى	1930	پەيزاۋات ناھىيىسى	1902
چىڭگىل ناھىيىسى	1941	قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى	1913
كۆكتوقاي ناھىيىسى	1941	مارالبېشى ناھىيىسى	1913
چاغانتوقاي ناھىيىسى	1942	يېڭىسار ناھىيىسى	1913

قوبۇقسار ناھىيىسى	1942	تاشقورغان ناھىيىسى	1913
سانجى ناھىيىسى	1773	يەكەن ناھىيىسى	1913
گۈچۈك ناھىيىسى	1776	پوسكام ناھىيىسى	1921
فۇكاك ناھىيىسى	1776	مەكىت ناھىيىسى	1922
ماناس ناھىيىسى	1778	ئۇلۇغچات ناھىيىسى	1938
جىمىسار ناھىيىسى	1902	ئاتۇش ناھىيىسى	1942
قۇمۇل ناھىيىسى	1913	يوپۇغا ناھىيىسى	1943
بارىكۆل ناھىيىسى	1913	كېرىيە ناھىيىسى	1882
مىچۇەن ناھىيىسى	1928	گۇما ناھىيىسى	1902
قۇتۇبى ناھىيىسى	1929	لوپ ناھىيىسى	1902
مورى ناھىيىسى	1930	خوتەن ناھىيىسى	1913
ئاراتۇرۇك ناھىيىسى	1943	قاراقاش ناھىيىسى	1919
لوپنۇر ناھىيىسى	1898	چىرا ناھىيىسى	1929
پىچان ناھىيىسى	1902	نىيە ناھىيىسى	1946

1950 - يىلى مەمۇرىي كېڭەشنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق:

1) تارباغاتاي ئۆلايىتىگە قاراشلىق دۇربىلجىن ناھىيىسىنىڭ 8 ـ، 9 ـ، 13 - رايونلىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى ئاساسىدا تولى مەركىزىي رايونى قۇرۇلدى. تولى مەركىزىي رايونى تارباغاتاي ئۆلايىتىگە بىۋاستە قارايدىغان بولدى.

2) ئەسلىدە ئىلى ئۆلايىتىگە قاراشلىق يۇلتۇز ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يۇلتۇز ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى يەنجى ئۆلايىتىگە قاراشلىق خېجىڭ ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

3) خوشۇت ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى ئۇششاقتالدىن چىڭسخوزىغا يۆتكەلدى.

1952 - يىلى مەمۇرىي كېڭەش تولى مەركىزىي رايونىنى تولى ناھىيىسىگە ئۆزگەرتىشنى تەستىقلىدى. تولى ناھىيىسىگە تارباغاتاي ئۆلايىتى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1955 - يىل 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ تەكشۈرۈپ ماقۇللىشى بىلەن، غۇلجا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى غۇلجا شەھەر رايونىدىن مەركۇر ناھىيىنىڭ 3 - رايونى — جېلىلىيۈزىگە كۆچۈرۈلدى. ساۋەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۇرۇشلۇق ئورنى مەركۇر ناھىيىنىڭ 1 - رايونىدىن 3 - رايونى سەندۇخوزىغا يۆتكەلدى.

1955 - يىل 11 - ئاينىڭ 21 - كۈنى گوۋۇيۈەن ئاقتۇ ناھىيىسىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى تۆۋەندىكى ناھىيىلەردىن ئايرىپ چىقىلغان رايونلاردىن تەركىب تاپتى: تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ 2 ـ، 4 - رايونلىرىنىڭ يەتتە يېزىسى؛ پىچان ناھىيىسىنىڭ 6 ـ، 7 ـ، 8 - رايونلىرىنىڭ 19 يېزىسى؛ قەشقەر

كوناشەھەر ناھىيىسى تاشمىلىق رايونىنىڭ 6 ـ يېزىسى، سايباغ رايونىنىڭ 5 ـ يېزىسى، ئوپال رايونىنىڭ 10 ـ يېزىسى؛ ئۇلۇغچات ناھىيىسىنىڭ 3 ـ، 6 ـ رايونلىرىنىڭ ئىككى يېزىسى.

1958 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنى ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىشنى تەستىقلىدى. ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1962 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاقسۇ ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەن ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى بولدى.

1966 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن سۈيدۇڭ ناھىيىسى قورغاس ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلىپ، سۈيدۇڭ ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1970 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن باغراش ناھىيىسىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. خوشۇت ناھىيىسىنىڭ «سەكرەپ ئىلگىرىلەش»، «نۇرلۇق» گۇڭشېلىرى ۋە يەنجى ناھىيىسىنىڭ 5 ـ ئۇستەڭ گۇڭشېسىنىڭ ئۇچ ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى باغراش ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلىپ، مەزكۇر ناھىيىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى. ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېت بورسۇمغا ئورۇنلاشتى. باغراش ناھىيىسىگە بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىك قىلمىدىغان بولدى.

1983 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى گوۋۇيۈەن جەمئىيەتلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تۈرۈشلۇق ئورنىنى جەمئىيەتىدىن توپتېرەككە كۆچۈرۈشنى تەستىقلىدى.

2. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە ئۆستۈرۈلۈشى

مىنگونىڭ 18 ـ يىلى (1929 ـ يىلى) دىن ئىلگىرى شىنجاڭدا يارەمچى ئامبال تەيىنلەش تۈزۈمى يولغا قويۇلغانىدى. يارەمچى ئامبال ناھىيە مەھكىمىسى ئەۋەتكەن مەمۇرىي باشقۇرغۇچى خادىم بولۇپ، ئۇ باشقۇرىدىغان مەمۇرىي رايون شۆبە ناھىيە دەپ ئاتىلاتتى. شۆبە ناھىيە مەخسۇس مەھكىمە قۇرۇلغان مەمۇرىي رايون بولماستىن، بەلكى ئايرىپ چىقىلغان ناھىيىنىڭ بىر قىسمى بولغاچقا، ئۇنىڭغا ئۇلۇكە بىۋاستە رەھبەرلىك قىلماي، يەنىلا ئاشۇ ناھىيە رەھبەرلىك قىلاتتى.

مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) 2 ـ ئايدا مىنگو ھۆكۈمىتى يارەمچى ئامبال تەيىنلەش تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتتى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى مۇشۇ سەۋەبلىك «مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ تەشكىلىي نىزامى»نى تۈزۈپ چىقتى ھەمدە شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى ئېلان قىلىپ يولغا قويدى. «نىزام»دا «ھەرقايسى ئۇلكىلەر ناھىيە تەسىس قىلىش زۆرۈر تېپىلغان جايلاردا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرسا بولىدۇ» دەپ بەلگىلەندى. بۇ مەلۇم بىر مەمۇرىي رايوندا مۇستەقىل ناھىيە قۇرۇش زۆرۈر بولۇپ قېلىپ، لېكىن شەرت ـ شارائىتى بىر مەھەل تولۇق ھازىرلانمىغانلىقتىن، ئۇنتكۈنچى شەكىل سۈپىتىدە ئالدى بىلەن مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى قۇرۇپ، شەرت ـ شارائىتى پىشىپ يېتىلگەندىن كېيىن رەسمىي ناھىيە قۇرۇش دېگەنلىكتىن ئىبارەت. مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىگە قاراشلىق جايلار مۇستەقىل مەمۇرىي رايون بولۇپ، ئۇلكە بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدۇ. شۇڭا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىش ناھىيە قۇرۇشقا ئوخشاش ئۇلكە مەركىزى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىگە يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن كۆچكە ئىگە بولىدۇ. مىنگونىڭ 19 ـ يىلىدىن مىنگونىڭ 32 ـ يىلىغىچە (1930 ـ يىلدىن 1943 ـ يىلغىچە) شىنجاڭ

ئۆلكىسىدە تەسىس قىلىنغان 17 مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ نامى ۋە تەسىس قىلىنغان ۋاقتى تۆۋەندىكىچە:

توقسۇن مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)
قوشتولغاي مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)
ئۈلۈغچات مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)
كورلا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)
كۆكتوقاي مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى)
چىڭگىل مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى)
تېكەس مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى)
ئاراتۈرۈك مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلى)
نىلقا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)
خوشۇت مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)
خېجىڭ مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)
ئاتۇش مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)
ئاقچى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى)
چاغانتوقاي مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى)
يوپۇغا مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى)
كۆنەس مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى)
نىيە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى	مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى)

مىنگونىڭ 22 - يىلىدىن 38 - يىلىغا قەدەر (1933 - يىلىدىن 1949 - يىلغا قەدەر) يۇقىرىدا ئېيتىلغان 17 مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى پۈتۈنلەي ناھىيىگە ئۆستۈرۈلدى.

3. ئاپتونوم ناھىيىلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى

1953 - يىل 12 - ئاينىڭ 22 - كۈنى مەمۇرىي كېڭەش يەنجى قاتارلىق ئالتە ئاپتونوم ناھىيىنى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. بۇ ئالتە ئاپتونوم ناھىيە 1954 - يىلى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. كونكرېت ئەھۋالىنى جەدۋەلدىن كۆرۈۋېلىڭ:

مىللىي ئاپتونوم ناھىيىلەرنىڭ قۇرۇلۇش ئەھۋالىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

1 - قىسىم 6 - جەدۋەل

ئاپتونوم ناھىيە نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مەمۇرىي رايونى	تۇرۇشلۇق جايى
يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى	1954.3.15	يەنجى ناھىيىسى	يەنجى بازىرى
چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى	1954.3.25	چاپچال ناھىيىسى	چاپچال بازىرى
مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	1954.7.15	مورى ناھىيىسى	مورى بازىرى
قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى	1954.9.10	قوبۇقسار ناھىيىسى	قوبۇقسار ناھىيە بازىرى
تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى	1954.9.17	تاشقورغان ناھىيىسى	تاشقورغان ناھىيە بازىرى
بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	1954.9.30	بارىكۆل ناھىيىسى	بارىكۆل ناھىيە بازىرى

4 . شەھەرلەرنىڭ تەسىس قىلىنىشى

1952 - يىلى مەمۇرىي كېڭەشنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق غۇلجا شەھىرى، قەشقەر شەھىرى تەسىس قىلىندى. غۇلجا شەھىرىگە ئىلى ۋىلايىتى، قەشقەر شەھىرىگە قەشقەر ۋىلايىتى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1958 - يىل 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق قاراماي شەھىرى تەسىس قىلىندى. قاراماي شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قاراماي، مايتاغ، ئورقۇ، ئاقبۇلاق، قىزىلتاغ، تەڭرىتاغ كۆلى، داگۈەي، جۇڭگۈەي، شياۋگۈەي قاتارلىق رايونلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى قاراماي شەھىرىگە ئاپتونوم رايون بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغانلىقى، شەھەرلىك خەلق كومىتېتىنىڭ قارامايدا تۇرىدىغانلىقى، شەھەر قارىمىقىدا مايتاغ، ئورقۇ قاتارلىق ئىككى رايون تەسىس قىلىنىدىغانلىقى ھەمدە قاراماي، داگۈەي، جۇڭگۈەي، شياۋگۈەي قاتارلىق جايلاردا ئۇچ مەھەللە ئىش باشقارمىسى تەسىس قىلىنىدىغانلىقى، مايتاغ بازىرى ئەملدىن قالدۇرۇلىدىغانلىقى توغرىسىدا قوشۇمچە قارار چىقاردى.

1961 - يىل 1 - ئاينىڭ 25 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن قۇمۇل شەھىرى تەسىس قىلىندى. قۇمۇل شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى قۇمۇل بازىرى ۋە پاراۋۇز، تېيلۈك، پولات - تۆمۈر، ئالدىن يۇرۇر، قىزىلبايراق قاتارلىق بەش گۈڭشې ۋە راكىتا دېھقانچىلىق مەيدانىدىن ئىبارەت. قۇمۇل شەھىرىگە قۇمۇل ۋىلايىتى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1962 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى گوۋۇيۈەن قۇمۇل شەھىرىنى ئەملدىن قالدۇرۇشنى تەستىقلىدى، قۇمۇل شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قۇمۇل ناھىيىسىگە ئايرىپ بېرىلدى.

1975 - يىل 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى گوۋۇيۈەن ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى كۆيتۈن شەھىرىنى تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى. كۆيتۈن شەھىرىگە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1976 - يىل 1 - ئاينىڭ 2 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى شىخەنزە شەھىرى تەسىس قىلىندى. ساۋەن ناھىيىسىدىكى سابىق بېڭتۈەننىڭ شىخەنزە قوماندانلىق شتابىغا قاراشلىق مۇستەقىل تۈەنى، «7 - ماي» دېھقانچىلىق مەيدانى، «ئۇچقۇن» گۈڭشېسى، 145 - تۈەن دېھقانچىلىق مەيدانى شىخەنزە شەھىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى. شىخەنزە شەھىرىنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 460 كۋادرات كىلومېتر بولدى. شىخەنزە شەھىرىگە شىخەنزە رايونى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. 1978 - يىلى شىخەنزە رايونى ئەملدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن شىخەنزە شەھىرى ئاپتونوم رايونغا بىۋاستە قارايدىغان بولدى.

1977 - يىل 1 - ئاينىڭ 6 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق قۇمۇل شەھىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. قۇمۇل شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قۇمۇل بازىرى ۋە شەھەر ئەتراپىنى ئاساس قىلدى. كۆلىمى 58 كۋادرات كىلومېتر بولدى. قۇمۇل شەھىرىگە قۇمۇل ۋىلايىتى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1979 - يىل 6 - ئاينىڭ 23 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى كورلا شەھىرى تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ مەمۇرىي رايونى ئەسلى كورلا ناھىيىسىگە تەۋە كورلا بازىرى، يېڭىشەھەر، ئىتتىپاقتىن ئىبارەت ئۇچ مەھەللە ئىش باشقارمىسى ۋە تېكىنچى، يېڭىشەھەر، چاربىاغ گۈڭشېسى ۋە ئەسلىدە يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسىگە تەۋە تاشدەن مەھەللە ئىش باشقارمىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. كورلا شەھىرىگە باينغولىن موڭغۇل

ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1982 - يىل 2 - ئاينىك 16 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى: «قاراماي شەھىرىنى مەمۇرىي رايونىنى ئۆزگەرتمەسلىك، خادىملار شتاتىنى كۆپەيتمەسلىك پرىنسىپى ئاستىدا، قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنغان شەھەرگە ئۆزگەرتىشكە؛ شەھەر قارىمىقىدا تۆت رايون يەنى مايتاغ رايونى، قاراماي رايونى، جەرەنبۇلاق رايونى، ئورقۇ رايونى تەسىس قىلىشقا قوشۇلدى.

1983 - يىل 8 - ئاينىك 19 - كۈنى گوۋۇيۈەن كورلا ناھىيىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، كورلا ناھىيىسىنىك مەمۇرىي رايونىنى كورلا شەھىرىگە قوشۇۋېتىشنى تەستىقلىدى.

1983 - يىل 9 - ئاينىك 9 - كۈنى گوۋۇيۈەننىك تەستىقلىشى بىلەن:

ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى خوتەن شەھىرى تەسىس قىلىندى، خوتەن ناھىيىسىنىك خوتەن بازىرى، شۇرىۋلاق گۇڭشىسى، لاسكوي گۇڭشىسىنىك بىر قىسمى ۋە ناھىيىلىك سورتلۇق ئۇرۇق مەيدانىنىك مەمۇرىي رايونى خوتەن شەھىرىنىك مەمۇرىي رايونى قىلىندى. خوتەن شەھىرىگە خوتەن ۋىلايىتى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

قۇمۇل ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، قۇمۇل ناھىيىسىنىك مەمۇرىي رايونى قۇمۇل شەھىرىگە قوشۇۋېتىلدى.

1984 - يىل 9 - ئاينىك 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى قاراماي شەھىرىنىك دەرىجىسىنى چۈشۈرۈپ، ئۇنى قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنمىغان شەھەر قىلىپ قۇرۇشنى قارار قىلدى.

5. ناھىيىلەرنىڭ شەھەرگە ئۆزگەرتىلىشى

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ ئوتتۇرا، كىچىك شەھەرلەرنى راۋاجلاندۇرۇش توغرىسىدىكى فاكىجىنى ۋە خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ «ۋىلايەت، ئوبلاست، ئايماق تۇرۇشلۇق جايلاردا، پرىنسىپ جەھەتتە شەھەر تەسىس قىلىش» توغرىسىدىكى يولىيورۇقىغا ئاساسەن ئاپتونوم رايون 1983 - يىلدىن ئېتىبارەن، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمىلەر تۇرۇشلۇق جايلاردىكى ناھىيىلەرنى شەھەرگە ئۆزگەرتىش خىزمىتىنى تەدرىجىي قانات يايدۇردى. 1985 - يىلغا قەدەر سانجى، ئاقسۇ، چۆچەك، ئالتاي، تۇرپان، بورتالادىن ئىبارەت ئالتە ناھىيە شەھەرگە ئۆزگەرتىلدى. كونكرېت ئەھۋال تۆۋەندىكىچە:

1983 - يىل 7 - ئاينىك 21 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق سانجى ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سانجى شەھىرى تەسىس قىلىندى. سابىق سانجى ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى سانجى شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى.

1983 - يىل 8 - ئاينىك 19 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئاقسۇ ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاقسۇ شەھىرى تەسىس قىلىندى. سابىق ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى ھەمدە ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنىڭ «موللا قوغۇنچى» دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئورمانچىلىق تەجرىبە مەيدانىنىڭ 5 -، 6 - ئەترەتلىرى ئاقسۇ شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى.

1984 - يىلى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن چۆچەك ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، چۆچەك شەھىرى تەسىس قىلىندى. سابىق چۆچەك ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى چۆچەك شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى.

1984 - يىلى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن ئالتاي ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئالتاي شەھىرى تەسىس قىلىندى. سابىق ئالتاي ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى ئالتاي شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى.

1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن تۇرپان ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، تۇرپان شەھىرى تەسىس قىلىندى. سابىق تۇرپان ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى تۇرپان شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى.

1985 - يىل 6 - ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى بىلەن بورتالا ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بورتالا شەھىرى تەسىس قىلىندى. سابىق بورتالا ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى بورتالا شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى.

§ 4. يېزا دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونلار

1. يېزا (رايون) لارنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە قوشۇۋېتىلىشى

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدە ناھىيىدىن تۆۋەن ئورۇنلاردا شاڭيۈ تەسىس قىلىنىپ، بىر شاڭيۈ بىرقانچە كەنتنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇراتتى.

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ناھىيە قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىندى. بىر ناھىيىنىڭ مەمۇرىي رايونى بىرقانچە رايونغا ئايرىلاتتى، رايون كەنتلەرنى باشقۇراتتى. ئۆلكە بويىچە جەمئىي 161 رايون، 1900 كەنت بار ئىدى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت رايون، كەنت تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، جاڭزىلارنى كەنتكە ئۆزگەرتتى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىن باشلاپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يېڭى ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، شىنجاڭ بويىچە يېزا - بازارلارنىڭ باۋ - جيالىرىنى تەكشۈرۈپ رەتلەپ، ئەسلىدىكى رايونلارنى يېزا (بازار) غا، كەنت (مەھەللە) لەرنى باۋغا ئۆزگەرتتى. باۋ قارىمىقىدا جيا قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئۆلكە بويىچە جەمئىي 275 يېزا (بازار)، 2772 باۋ، 34 مىڭ 577 جيا تەسىس قىلىندى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى كونا ھاكىمىيەتنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئاساسىي قاتلام خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇش بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن ئەسلىدىكى مەمۇرىي رايونلارنى مۇناسىپ تۈردە ئۆزگەرتتى: يېزا رايونغا، باۋ يېزىغا، جيا كەنتكە ئۆزگەرتىلدى. 1950 - يىلى ئۆلكە بويىچە 269 رايون، 1584 يېزا، 7166 كەنت تەسىس قىلىندى. رايون، يېزىلار ئۈزلۈكسىز تەڭشىلىپ تۇردى. 1957 - يىلىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 357 رايون، 2135 يېزا (16 مىللىي يېزا شۇنىڭ ئىچىدە) تەسىس قىلىندى.

1958 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى يېزىلاردا خەلق كوممۇنىسى قۇرۇپ، ھاكىمىيەت بىلەن گەۋدىشى بىرلەشتۈرۈلگەن تۈزۈلمىنى يولغا قويۇپ، پەيدىنپەي رايوننى خەلق گەۋدىسىغا، يېزىلارنى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىگە، كەنتلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىگە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 603 خەلق گەۋدىسى؛ 7299 ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، 33 مىڭ 774 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بارلىققا كەلدى.

1984 - يىلدىن ئېتىبارەن 1982 - يىلى ئېلان قىلىنغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ

ئاساسىي قانۇنى» ۋە مەركەزنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشي ئايرىۋېتىلدى. ھەلق گۇڭشىلىرىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى يېزىلارنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىغا، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەتراپلىرىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى مەمۇرىي كەنتلەرنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىغا، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپلىرىنىڭ مەمۇرىي رايونلىرى تەبىئىي كەنتلەرنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىغا ئۆزگەرتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا (39 مىللىي يېزا شۇنىڭ ئىچىدە) 666 غا، مەمۇرىي كەنت 8199 غا يەتتى.

1984 - يىلدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدا تەسىس قىلىنغان مىللىي يېزىلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

1 - قىسىم 7 - جەدۋەل

مىللىي يېزا نامى	تەسىس قىلىنىشى تەستىقلانغان ۋاقتى	مىللىي يېزا نامى	تەسىس قىلىنىشى تەستىقلانغان ۋاقتى
قۇمۇل شەھىرى ئۇلانتاي قازاق يېزىسى	1984.6.9	فۇكالك ناھىيىسى سەنگۇك قازاق يېزىسى	1984.10.5
تېكەس ناھىيىسى خۇجېرتىسى موڭغۇل يېزىسى	1984.6.12	گۇچۇك ناھىيىسى ۋۇماچاك قازاق يېزىسى	1984.10.5
تېكەس ناھىيىسى كۆكتېرەك قىرغىز يېزىسى	1984.6.12	ئاقتۇ ناھىيىسى تار تاجىك يېزىسى	1984.10.11
ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى بوزدۇك قىرغىز يېزىسى	1984.6.16	دۆربىلجىن ناھىيىسى ئىمالغۇلىن موڭغۇل يېزىسى	1984.11.1
خوشۇت ناھىيىسى ئۇششاقتال خۇيزۇ يېزىسى	1984.7.24	دۆربىلجىن ناھىيىسى خۇجېرتىسى موڭغۇل يېزىسى	1984.11.1
ماناس ناھىيىسى چىگدىخوزا قازاق يېزىسى	1984.9.13	موڭغۇلكۆرە ناھىيىسى چوڭ مۇزارت يېگىشېرىق قىرغىز يېزىسى	1984.11.8
ماناس ناھىيىسى تاسسىرقاي قازاق يېزىسى	1984.9.13	موڭغۇلكۆرە ناھىيىسى چاغان ئۈسۈ موڭغۇل يېزىسى	1984.11.8
گۇما ناھىيىسى ناۋئابات تاجىك يېزىسى	1984.9.15	موڭغۇلكۆرە ناھىيىسى خوسۇمتۇر خارسۇن موڭغۇل يېزىسى	1984.11.8
گۇما ناھىيىسى كەڭقىر قىرغىز يېزىسى	1984.9.15	ئالتاي ناھىيىسى قانبۇتىبي موڭغۇل يېزىسى	1984.11.22
غۇلجا ناھىيىسى ئۇچئون خۇيزۇ يېزىسى	1984.9.18	بورچىن ناھىيىسى قۇمقاناس موڭغۇل يېزىسى	1984.11.22
نىلقا ناھىيىسى كۆكخوتقور موڭغۇل يېزىسى	1984.9.18	پوسكام ناھىيىسى بۇيلۇق تاجىك يېزىسى	1984.12.3
قورغاس ناھىيىسى ئىچىگاشەن شىبە يېزىسى	1984.9.18	يەكەن ناھىيىسى زەرەپشان تاجىك يېزىسى	1984.12.3
قورغاس ناھىيىسى سەنگۇك خۇيزۇ يېزىسى	1984.9.18	پىچان ناھىيىسى دۇڭبازار خۇيزۇ يېزىسى	1984.12.10

چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى مىللەتلەر خىزمىتى بېرىلسۇن	1984.9.18	شىخۇ ناھىيىسى جىرگىلتى گولىن موڭغۇل يېزىسى	1984.12.10
شىخۇ ناھىيىسى جىرگىلتى گولىن موڭغۇل يېزىسى	1984.9.18	شىخۇ ناھىيىسى تابلىغات موڭغۇل يېزىسى	1984.12.10
چۆچەك ناھىيىسى ئاشلىق داغۇز يېزىسى	1984.9.18	گۈچۈڭ ناھىيىسى چورىن قازاق يېزىسى	1984.12.20
قۇتۇبى ناھىيىسى تاشپەلەمپەي قازاق يېزىسى	1984.10.5	تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى كۆكيار قىرغىز يېزىسى	1985.3.10
سانجى شەھىرى ئاشلىق قازاق يېزىسى	1984.10.5	ئارانتۇرۇك ناھىيىسى نىرىنكىر قازاق يېزىسى	1985.4.8
مىچۇەن ناھىيىسى بەيياڭخې قازاق يېزىسى	1984.10.5	قۇمۇل شەھىرى دەۋەلدۇزۇك قازاق يېزىسى	1985.4.8
فۇكاڭ ناھىيىسى ئاققول قازاق يېزىسى	1984.10.5		

2. بازارلارنىڭ تەسىس قىلىنىشى ۋە قوشۇۋېتىلىشى

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يېزا - بازار باۋ - جيالىرىنى تەكشۈرۈپ رەتلىگەندە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «يېزا - بازار باۋ - جيالىرىنىڭ نوپۇسىنى تەكشۈرۈپ رەتلەشنى يولغا قويۇش چارىسى» دا: 3000 دىن ئارتۇق ئائىلە ئولتۇراقلاشقانلىكى جايلاردا بازار قۇرۇشنى بەلگىلىدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئۆلكە بويىچە بازار سانى 71 گە يەتتى.

1949 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى دېموكراتىك ئاساستا ھاكىمىيەت قۇرۇش داۋامىدا ئۆلكە بويىچە 27 بازار تەسىس قىلدى.

1956 - يىل 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى گۇۋۇيۈەننىڭ شەھەر، بازار تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى ئالاقىدار بەلگىلىمىلىرىگە ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، بازار تەسىس قىلىشنىڭ شەرتى توغرىسىدا مۇنداق بەلگىلىمە چىقاردى: مەلۇم مىقدارىدا سودا - سانائەت كەسپى بولغان، نوپۇسى 2000 دىن ئاشقان ناھىيە تۇرۇشلۇق جاي ياكى چوڭراق بازار، چازا، ئېغىزلاردا بازار تەسىس قىلىشقا بولىدۇ؛ نوپۇسى 2000 غا يەتمەيدىغان، لېكىن شۇ جاينىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، قاتناش مەركىزىگە ئايلانغان جايلاردا، بازار تەسىس قىلىش زۆرۈر تېپىلسا، بازار تەسىس قىلىشقا بولىدۇ؛ زاۋۇت، كان رايونلىرى شەرتكە ئۇيغۇن كەلسە، بازار تەسىس قىلىشقا بولىدۇ. يۇقىرىدىكى شەرتلەر ۋە جايلار سۇنغان دوكلاتلارغا ئاساسەن، 1956 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى شىنجاڭ بويىچە 52 بازار تەسىس قىلىشنى تەستىقلىدى.

1958 - يىلى خەلق گۇڭشىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن 12 ناھىيىنىڭ خەلق ھۆكۈمەتلىرى تۇرۇشلۇق جايلىرىدا بازار تۈزۈلمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ بويىچە بازارلارنىڭ سانى 40 قا چۈشۈپ قالدى. بۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئون بازار بازارلىق خەلق كومىتېتى دەپ ئاتالدى. قالغان 30 بازار بازارلىق گۇڭشىگە ئۆزگەرتىلىپ، بازار تەسىس قىلىشنىڭ

ئەھمىيىتى قالمىدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى 1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنى «ئاپتونوم رايوننىڭ بازار قۇرۇلمىسىنى تەڭشەش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش» توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقىرىپ، شىنجاڭدىكى بازارلارنى زور كۆلەمدە تەڭشىدى، تەسىس قىلىش زۆرۈرىيىتى بولمىغان بازارلارنى ئەمەلدىن قالدۇردى، بىر تۈركۈم بازارلارنى ئەسلىگە كەلتۈردى، بىر تۈركۈم بازارلارنى يېڭىدىن تەسىس قىلدى. تەڭشەش ئارقىلىق، ئاپتونوم رايون بويىچە بازار سانى 57 گە يەتتى. بۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: سۈيدۈڭ بازىرى، قورغاس بازىرى، توققۇزتارا بازىرى، تېكەس بازىرى، كۈنەس بازىرى، غۇلجا بازىرى، نىلقا بازىرى، چاپچال بازىرى، چۆچەك بازىرى، شىخو بازىرى، ساۋەن بازىرى، دۆربىلجىن بازىرى، تولى بازىرى، ئالتاي بازىرى، بورچىن بازىرى، كۆكتوقاي بازىرى، بورتالا بازىرى، جىمنسار بازىرى، مىچۈەن بازىرى، فۇكاڭ بازىرى، مانا‌س بازىرى، قۇتۇبى بازىرى، جىمنسار بازىرى، مىچۈەن بازىرى، فۇكاڭ بازىرى، موري بازىرى، كورلا بازىرى، بۈگۈر بازىرى، خېجىڭ بازىرى، يەنجى بازىرى، ئاقسۇ بازىرى، توقسۇ بازىرى، باي بازىرى، كۇچا بازىرى، ئاۋات بازىرى، ئۈچتۈرپان بازىرى، شايار بازىرى، ئاقسۇ كوناشەھەر بازىرى، ئاتۇش بازىرى، كانسۇ بازىرى، قەشقەر كوناشەھەر بازىرى، قەشقەر يېڭىشەھەر بازىرى، يەكەن بازىرى، يېڭىسار بازىرى، قاغىلىق بازىرى، مەكىت بازىرى، مارالبېشى بازىرى، پوسكام بازىرى، يوپۇغا بازىرى، خوتەن بازىرى، چىرا بازىرى، لوپ بازىرى، قۇمۇل بازىرى، بارىكۆل بازىرى، تۇرپان بازىرى، پىچان بازىرى، توقسۇن بازىرى.

1966 - يىلدىن 1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر 15 بازار تەسىس قىلىندى. ئۇلار مۇنۇلاردىن ئىبارەت: داخىيەن بازىرى، ئاراتۇرۇك بازىرى، ۋۇجياچۇي بازىرى (تەستىقلانغاندىن كېيىن بازارلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلمىدى)، جىڭ بازىرى، ئارشاڭ بازىرى، موڭغۇلكۈرە بازىرى، بېيتۈن بازىرى، قوبۇقسار بازىرى، تۆمۈرتام بازىرى (تولى ناھىيىسىدە)، قارابۇرا بازىرى (چاغانتوقاي ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جاي)، قابا بازىرى (كېيىن ئاقچى بازىرى دەپ ئۆزگەرتىلدى)، كۆكتوقاي بازىرى (كېيىن كوچىرجىس بازىرى دەپ ئۆزگەرتىلدى)، چەرچەن بازىرى، ئاقتۇ بازىرى، يېتىمبۇلاق بازىرى (چاقىلىق ناھىيىسىدە).

خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى 1984 - يىل 3 - ئايدا چاقىرغان ئۇششاق بازارلارنى تەرەققىي قىلدۇرۇش سۆھبەت يىغىنىدا، ھەرقايسى ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلاردىن بازارلارنىڭ پائال راۋاجلاندۇرۇش تەلەپ قىلىندى. ئاپتونوم رايون بۇ يىغىننىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇرۇش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى نامىدىن «ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ ،ھاكىمىيەت بىلەن گەۋدىلەندۈرۈش ئايرىپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش، نى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. «ئۇقتۇرۇش» تا، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۇرۇشلۇق جايلاردا بازار تەسىس قىلىنمىغان بولسا، بازار تەسىس قىلىش، يېزىلاردىكى ئاساسلىق بازارلاردا، قاتناش تۈگۈنلىرىدىكى چوڭ بىكەتلەردە مەلۇم سودا-سانائەت كەسپى ئاساسىي بولۇپ، نوپۇسى 2000 غا يەتمە بىرەك بازار تەسىس قىلىش؛ نوپۇسى 2000 غا يەتمەيدىغان چوڭ زاۋۇت، كان رايونلىرى، چېگرا رايونلاردىكى سودا بازارلىرىدا بازار تەسىس قىلىش بەلگىلەندى. يۇقىرىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، جايلار 1984 - يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گەۋدىلەندۈرۈش ئايرىپ، يېزا ھاكىمىيىتى قۇرۇش خىزمىتىگە بىرلەشتۇرۇپ، يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش ۋە خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە تەستىقلىتىش ئارقىلىق 57 بازار تەسىس

قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى تۇرۇشلۇق جايلاردا تەسىس قىلىنغان بازارلار 15 بولۇپ، بۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: ئېۋىلغا بازىرى (خوشۇت ناھىيىسىدە)، باغراش بازىرى، لوپنۇر بازىرى، چاقىلىق بازىرى، ئۇلۇغچات بازىرى، ئاقچى بازىرى، بارىن بازىرى (پەيزاۋات ناھىيىسىدە)، گۈما بازىرى، قارىقاش بازىرى، موغالا بازىرى (كېرىيە ناھىيىسىدە)، نىيە بازىرى، چىڭگىل بازىرى، بۇرۇلتوقاي بازىرى، توپتېرەك بازىرى (جىمىنەي ناھىيىسىدە)، كەلپىن بازىرى؛ زاۋۇت، كان رايونلىرى، چېگرالاردىكى سودا تۈگۈنلىرى ۋە قاتناش تۈگۈنلىرىدە شۇنداقلا دائىملىق ئولتۇرۇشلۇق نوپۇسى 2000 دىن ئاشىدىغان يېزا بازارلىرىدا 42 بازار تەسىس قىلىنىدى. ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: داۋانچىلىق بازىرى (ئۇرۇمچى ناھىيىسىدە)، يەتتە قۇدۇق بازىرى، يامانسۇ بازىرى (قۇمۇل شەھىرىدە)، چىچان بازىرى (تۇرپان شەھىرىدە)، پىچان پويىز ئىستانسىسى بازىرى، لۈكچۈن بازىرى (پىچان ناھىيىسىدە)، كۈمۈش بازىرى، كۆجەي بازىرى (توقسۇن ناھىيىسىدە)، تېرەك بازىرى (باي ناھىيىسىدە)، ئويتاغ بازىرى (ئاقتۇ ناھىيىسىدە)، ئاۋات بازىرى، ئاچال بازىرى (مارالبېشى ناھىيىسىدە)، سېرىقبۇيا بازىرى (مارالبېشى ناھىيىسىدە)، شېكەركۆل بازىرى (پەيزاۋات ناھىيىسىدە)، ياپچان بازىرى، خانئېرىق بازىرى (بۇ ئىككى بازار قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىدە)، ئېلىشقو بازىرى، خاكدى بازىرى، بەشكەنت بازىرى (بۇ ئۈچ بازار يەكەن ناھىيىسىدە)، كۆيباغ بازىرى (پوسكام ناھىيىسىدە)، چاۋاغ بازىرى (قاغىلىق ناھىيىسىدە)، لاسكۇي بازىرى (خوتەن شەھىرىدە)، باغچى بازىرى (خوتەن ناھىيىسىدە)، دۇۋا بازىرى (گۈما ناھىيىسىدە)، يورۇڭقاش بازىرى (لوپ ناھىيىسىدە)، شەنبە بازار بازىرى (كېرىيە ناھىيىسىدە)، گەنجىزا بازىرى (قۇكالىق ناھىيىسىدە)، دافېلىق بازىرى، چۇرگۇل بازىرى (بۇ ئىككى بازار قۇتۇبى ناھىيىسىدە)، تېيچاڭگۇ بازىرى (مىچۇەن ناھىيىسىدە)، سەنتەي بازىرى (جىمىسار ناھىيىسىدە)، كونا گۈچۈڭ بازىرى (گۈچۈڭ ناھىيىسىدە)، داخېيەنزى بازىرى (جىڭ ناھىيىسىدە)، قاربۇخ بازىرى (ئارشالىق ناھىيىسىدە)، دۆڭمازار بازىرى (غۇلجا ناھىيىسىدە)، ئايشىن سىرى بازىرى (چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسىدە)، چىڭسخوزا بازىرى (قورغاس ناھىيىسىدە)، زېكتى بازىرى (كۈنەس ناھىيىسىدە)، ئۈت بازىرى (تولى ناھىيىسىدە)، قوشتولغاي بازىرى (قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسىدە)، خاتۇبۇخ بازىرى، بەييانگۇ بازىرى (بۇ ئىككى بازار شىخۇ ناھىيىسىدە).

1977 - يىلى قۇمۇل شەھىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، قۇمۇل بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى؛

1979 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىزدا كورلا، خوتەن شەھەرلىرى تەسىس قىلىنىدى، سانجى، ئاقسۇ، چۆچەك، ئالتاي، تۇرپان، بورتالا قاتارلىق ئالتە ناھىيە شەھەرگە ئۆزگەرتىلدى. شەھەر تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن ياكى ناھىيە شەھەرگە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن ناھىيە ئورگىنى تۇرۇشلۇق بازارلارنىڭ ھەممىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. سۈيدۇڭ ناھىيىسى قورغاس ناھىيىسىگە قوشۇۋېتىلگەندىن كېيىن، قورغاس بازىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن

1965 - يىلدىن بۇرۇن تەسىس قىلىنغان 57 بازار 47 گە قىسقارتىلدى.

1985 - يىلى يەنە «55» يېڭى بازىرى (قاراماي شەھىرىدە) تەسىس قىلىنىدى. شۇنداق قىلىپ 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 120 بازار تەسىس قىلىنىدى.

II باب

مەمۇرىي رايون چېگرىسى ئۇستىدىكى تالاش ـ تارتىش ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

§ 1. ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى چېگرا تالاش ـ تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

1953 ـ يىلدىن 1958 ـ يىلغا قەدەر ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ ئىچكى قىسمىدىكى ئۆلايەت، ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلەر ئوتتۇرىسىدا جەمئىي 316 قېتىم چېگرا تالاش ـ تارتىشى يۈز بەردى.

1953 ـ يىلى كورلا بىلەن لوپنۇر ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايون چېگرىسى ئېنىق بۆلمىغانلىقتىن، ئىككى ناھىيە ئوتتۇرىسىدا سۇ ماجىراسى يۈز بەردى، بۇگۇر ناھىيىسى بىلەن كۆچا ناھىيىسى ئوتتۇرىسىدا ئوتلاق ماجىراسى ۋە چېگرا تالاش ـ تارتىشى يۈز بەردى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئوتتۇرىغا كىرىپ مۇرەسسە قىلدى. بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا قارار چىقىرىلمىغانلىقتىن، كېيىنمۇ تالاش ـ تارتىش ئۈزلۈكسىز داۋاملىشىپ تۇردى.

1958 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ھەرقايسى ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ چېگرا ئايرىش ماتېرىياللىرىنى توپلاش ئاساسىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايوننىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىش خەرىتىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ، تۇنجى قېتىم ئاپتونوم رايوننىڭ مەمۇرىي چېگرىسىنى سىزىپ چىقتى. ئەينى ۋاقىتتا، تېخنىكا ۋە ماتېرىيال چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، چېگرا سىزىقى تەخمىنىي سىزىلىپ قالغان. 1964 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى بۇ خەرىتىنى ئىشلىتىشنى توختىتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى.

1960 ـ يىلى خېجىڭ ناھىيىسى بىلەن توقسۇن ناھىيىسى ئوتتۇرىسىدا ئېچىرغولنىڭ تەۋەلىك مەسىلىسى ئۈستىدە تالاش ـ تارتىش يۈز بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە توقسۇن ناھىيىسىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى بىلەن بىرلىكتە نەق مەيدانىنى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. نەق مەيدانىنى تەكشۈرۈش، ئىككى تەرەپتىكى ئاممىنىڭ پىكرىنى ئېلىش، تولۇق كېڭىشىش ئاساسىدا، ئىككى تەرەپ ئېچىرغولنى بالغۇنتاي مەمۇرىي كومىتېتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىشكە بىردەك قوشۇلدى. بۇنىڭ بىلەن بالغۇنتاي رايونىدا مۇكەممەل پولات ـ تۆمۈر بازىسى شەكىللەندى شۇنداقلا

كان رايونىنى بىر تۇتاش پىلانلاش ۋە باشقۇرۇشقا قولايلىق يارىتىلدى، قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئىشلەپچىقىرىشىمۇ ناھايىتى تېزلا ھەل بولدى.

شۇ يىلى 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى كورلا ناھىيىسى بىلەن يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى ئوتتۇرىسىدا كۆمۈركان قېزىش توغرىسىدا تالاش - تارتىش يۈز بەردى. ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا ئۇر - ئۇر يۈز بېرىپ، كۆپ ئادەم يارىلاندى. 6 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 26 - كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەپتىش نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى، گېئولوگىيە ئىدارىسى، كان ئىشلىرى ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىن خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، نەق مەيدان خاماڭگوغا بېرىپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. ئىككى تەرەپنىڭ ئىقتىسادىي مەنپەئەتىگە ئېتىبار بېرىش ۋە ئىككى تەرەپتىكى خەلقنىڭ كۆمۈر ئىشلىتىش ۋە ئادەتتىكى سانائەت كۆمۈرى بىلەن تەمىنلىنىش ئېھتىياجىنى قاندۇرۇش ئۈچۈن، خىزمەت گۇرۇپپىسى ئىككى تەرەپنىڭ چېگرىسىنى يېڭىباشتىن ئايرىپ چىقتى ھەمدە كان رايونى ھەمكارلىق كومىتېتى قۇردى. بۇ ئىككى كومىتېت ئىككى تەرەپنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە ئىشچىلار ۋەكىللىرىدىن تەشكىل قىلىندى.

1963 - يىل 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ناھىيە، شەھەر چېگرا سىزىقىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا ئالاقە» نى يېزىپ چىقىپ، ناھىيە، شەھەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا مەسىلىسىنى مەمۇرىي مەھكىمە، ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىنىڭ ۋاقىت، ئورۇننى ئالدىن كېلىشىپ، بىرلىكتە مەسىلىھەتلىشىپ ئۆز جايىدا ھەل قىلىش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. ۋىلايەت، ئوبلاست، ئاپتونوم رايونغا بېۋاستە قاراشلىق شەھەرلەر ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتا، ئىككى تەرەپ بىرلىكتە سۆزلىشىش، كېڭىشىش ئارقىلىق بىردەك پىكىر ھاسىل قىلغاندىن كېيىن، ئىككى تەرەپنىڭ ئەمەل قىلىشىغا قولايلىق بولسۇن ئۈچۈن، چېگرا سىزىقىنىڭ ئورنىنى ئېنىق بېكىتىش ۋە تامغا بېسىش، كېلىشىم ھاسىل قىلالمىسا، يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىشى كېرەك دەپ كۆرسىتىلدى.

1964 - يىلى ئالتاي ۋىلايىتى بىلەن سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى ئوتتۇرىسىدا بېيساۋۇنىڭ مەمۇرىي چېگرىسى ئۈستىدە تالاش - تارتىش يۈز بەردى. ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى تۆمۈر داۋامەت، تالاش - تارتىش قىلغان ئىككى تەرەپ ۋە ئالاقىدار كەسىپىي تارماقلارنى يىغىپ، بېيساۋۇنىڭ چېگرىسىنى ئايرىش ئۈستىدە مۇھاكىمە ۋە مۇزاكىرە ئېلىپ باردى. يىغىنغا قاتناشقانلار چارۋا بېقىش مەسىلىسىدە ھەم تارىخقا ھۆرمەت قىلىش ھەم رېئاللىقنى نەزەرگە ئېلىش كېرەك، ئالتاي ۋىلايىتى بىلەن سانجى ئوبلاستىنىڭ بېيساۋودا ئارىلىشىپ چارۋا بېقىشتەك ئەمەلىي ئەھۋالنى ئىنكار قىلىشقا بولمايدۇ دەپ قارىدى. يىغىن ئالتاي ۋىلايىتى ۋە سانجى ئوبلاستىنىڭ مەمۇرىي چېگرىسى ئۈستىدە قارار چىقاردى.

1965 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 14 ۋىلايەت، ئوبلاست ئوتتۇرىسىدىكى ۋە 12 ناھىيە ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا سىزىقىنىڭ 30 نەچچە جايىدا ئىختىلاپ يۈز بېرىپ، ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئىتتىپاقلىققا تەسىر يەتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا قاراشلىق ھەر قايسى ناھىيىلەر ئوتتۇرىسىدىكى مەمۇرىي رايونلار ئارا يۈز بەرگەن ئىختىلاپنى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق پارتكوم، مەمۇرىي مەھكىمە ۋە ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتلىرى مۇھاكىمە قىلىپ بىر تەرەپ قىلغاندىن كېيىن، چېگرا پاسىلىنى رەسمىي بېكىتىپ چىقىدىغانلىقىنى، ۋىلايەت، ئوبلاست ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا پاسىلى ھەققىدىكى ئىختىلاپنى ئاپتونوم رايون بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، ئالدىدا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئاندىن چېگرا پاسىلىنى

بېكىتىدىغانلىقىنى؛ شىمالىي شىنجاڭ گۇرۇپپىسىغا ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پاتقان سۇگۇربايوۋ، جەنۇبىي شىنجاڭ گۇرۇپپىسىغا ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئەسخەت مەسئۇل بولىدىغانلىقىنى قارار قىلدى. ئىككى خىزمەت گۇرۇپپىسى شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگىچە، 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 18 - كۈنىگىچە شۇنداق ناھىيىلىرىدە شىمالىي شىنجاڭ ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بىر قىسىم رايونلارنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىشى توغرىسىدا يىغىن ئاچتى. يىغىندا، زور كۆپ ساندىكى رايونلارنىڭ مەمۇرىي چېگرىسى ئۈستىدە كېلىشىم ھاسىل قىلىنغان بولسىمۇ، يەنىلا ئاز ساندىكى جايلاردا بىر دەك پىكىرگە كېلىنمىدى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى 337 - نومۇرلۇق ھۆججەت ئارقىلىق يۇقىرىدىكى ئىككى يىغىندا چىقارغان چېگرا پاسىلى توغرىسىدىكى بەلگىلىمىنى تەستىقلاپ تارقاتتى. مەمۇرىي چېگرا پاسىلى ئېنىق بېكىتىلگەن ۋىلايەت، ئوبلاست، ئوتلاقلارنىڭ چېگرا پاسىلى ئۆزگەرتىلمەي ئەسلىدىكى ھالىتىدە ساقلاپ قېلىندى. ئاپتونوم رايون بويىچە ۋىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ مەمۇرىي چېگرا پاسىلىنىڭ ئومۇمىي ئۇزۇنلىقى 8346 كىلومېتر بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە تالاش - تارتىشىشتىن كېيىن كېڭىشىش ئارقىلىق ھەل قىلىنغىنى 3965 كىلومېتر، قالغان 4381 كىلومېترى ئۇزۇل - كېسىل ھەل قىلىنمىدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، ئاپتونوم رايونىنىڭ مەمۇرىي رايونلار چېگرىسى ئۈستىدىكى تالاش - تارتىش ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كومىتېتىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1977 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت 15 - نومۇرلۇق ھۆججەت ئارقىلىق ئاپتونوم رايونلۇق مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ھامىدىن نىياز، مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ئاپتونوم رايونلۇق چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ باشلىقى تۇرمۇن ئاتاۋۇللا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى سىدىق موسايوپ، مۇئاۋىن باشلىقى سۇلۇك فاخۇنلار ئۈستىگە ئالدى. رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا ئاپتونوم رايونلۇق مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ۋە خەرىتە نەشر قىلىش بىرلەشمە ئىشخانىسى تەسىس قىلىندى. بۇ ئىشخانا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، كارتوگرافىيە ئىدارىسى، دېھقانچىلىق - ئورمانچىلىق ئىدارىسى، چارۋىچىلىق ئىدارىسىنىڭ بەش كادىرىدىن تەركىب تاپتى. ئىشخانا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا تەسىس قىلىندى. سۇلۇك فاخۇنلۇق قوشۇمچە ئىشخانا مۇدىرى بولدى. 1978 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئاپتونوم رايونلۇق مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى ۋە ئۇنىڭ قارىمىقىدىكى مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ۋە خەرىتە نەشر قىلىش بىرلەشمە ئىشخانىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ كەسپىي ئىشلىرىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە كارتوگرافىيە ئىدارىسىگە قوشۇۋېتىشنى قارار قىلدى.

1978 - يىل 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى سۇلۇك فاخۇنلۇق ۋە سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، سانجى ناھىيىسى، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى مۇناسىۋەتلىك خادىملار ئىككى تەرەپ تالاش - تارتىش قىلغان رايونلارغا بېرىپ يىغىن ئېچىپ، تالاش - تارتىش ئىچىدە قالغان چېگرا پاسىلى مەسىلىسىنى كېڭىشىپ ھەل قىلدى.

ئىككى تەرەپ بىردەك پىكىرگە كەلگەندىن كېيىن، مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ئىشخانىسى بىر تەرەپ قىلىش پىكرى توغرىسىدىكى دوكلاتىنى يېزىپ چىققان بولسىمۇ، تاكى 1985 - يىلغا قەدەر تەستىق جاۋابقا ئېرىشەلمىدى.

§ 2. شىنجاڭ بىلەن قوشنا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

1959 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان 26 يىل ئىچىدە، ئاپتونوم رايون بىلەن قوشنا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ئوتتۇرىسىدا جەمئىي 26 قېتىم چېگرا تالاش - تارتىش ماجىراسى يۈز بەردى.

1. شىنجاڭ بىلەن چىڭخەي ئۆلكىسى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

1959 - يىلى شىنجاڭنىڭ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى بىلەن چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ خەيشى زاڭزۇ، موڭغۇل، قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ خەيشى ئوبلاستى دەپ ئاتىلىدۇ) تېمۇرلىك رايوندا ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ مەمۇرىي چېگرىسىنى ئايرىش توغرىسىدا ماجىرا يۈز بەردى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ 800 كىلومېتر كېلىدىغان چېگرا پاسىلى بولۇپ، ئۇ جەنۇب، ئوتتۇرا، شىمال بۆلەكلەرگە بۆلۈنىدۇ. تالاش - تارتىش ئاساسەن ئوتتۇرا بۆلەكتە، يەنى تاشپاختا كېنىدىن ئالار چارۋىچىلىق فېرمىسىغىچە بولغان تېمۇرلىك رايوندا يۈز بەردى. تالاش - تارتىش بولغان زېمىننىڭ كۆلىمى 3000 كۋادرات كىلومېتردىن كۆپرەك بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئوتلاق كۆلىمى تەخمىنەن 400 مىڭ مو. مەزكۇر رايوندا سۇ، ئوت - چۆپ ئەلۋەك بولۇپ، كان بايلىقى مول.

چىڭخەي ئۆلكىسى 1957 - يىلى ئالاردا دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرغانىدى. 1959 - يىلدىن كېيىن، شىنجاڭ - چىڭخەي چېگرىسىغا جايلاشقان تاشپاختا كېنىنى ئېچىش توغرىسىدا ئىككى تەرەپ ئوتتۇرىسىدا تالاش - تارتىش يۈز بەردى. چىڭخەي ئۆلكىسى بىلەن ئاپتونوم رايونىمىز تېلېگرامما بېرىش، ئۆزئارا ۋەكىل ئەۋەتىش قاتارلىق شەكىللەر بىلەن كېڭىشىش ئېلىپ بارغان بولسىمۇ، كېلىشىم ھاسىل قىلىنمىدى. بۇنىڭ بىلەن ماجىرا ئۆزلۈكسىز كېڭەيدى. ماڭيا بولسا داۋۇسنىڭ 50 كىلومېتر شەرقىگە جايلاشقان. 1959 - يىلنىڭ ئاخىرىدا چىڭخەي ئۆلكىسى ماڭيا رايونلۇق خىزمەت كومىتېتىنى شىنجاڭنىڭ چاقىلىق ناھىيىسىدىكى يۇشاشەن تېغىغا كۆچۈرۈپ كەلدى. 1960 - يىلى نەشىر قىلىنغان چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ خەرىتىسىدە ئەسلى شىنجاڭغا تەۋە بولغان 4000 كۋادرات كىلومېتىرلىق رايون چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ چېگرىسى ئىچىگە قوشۇۋېتىلگەن. 1965 - يىلى ماڭيا رايونلۇق خىزمەت كومىتېتى يەنە بىر قېتىم يۇشاشەن تېغىدىن شىنجاڭنىڭ چاقىلىق ناھىيىسى چېگرىسى ئىچىدىكى تاشپاختا كېنىغا كۆچۈپ كەلدى ھەمدە ئۇلار تاشپاختا كېنىنى ماڭيا بازىرىغا ئۆزگەرتتى.

1965 ـ يىل 7 ـ ئايدا چىڭخەي ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى خې يۈڭچىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ شىنجاڭ — چىڭخەي چېگرا ماجراسىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن ئۈرۈمچىگە كەلدى. ئاپتونوم رايونىمىز ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى مۇھەممەت ئىسمايىل، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى سۈزىجاڭنى ئۆلار بىلەن سۆھبەت ئۆتكۈزۈشكە ئەۋەتتى. مەسىلىنىڭ مەركىزي نۇقتىسى تېمۇرلىڭ رايونىنىڭ تەۋەلىك مەسىلىسى ئىدى.

تېمۇرلىڭ رايونى تارىختىن بۇيان شىنجاڭنىڭ باشقۇرۇشىدا بولۇپ كەلگەنىدى. مەزكۇر رايوننىڭ بارلىق يەر نامىلىرى ئۇيغۇرچە ئاتىلاتتى. 1959 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى چىڭخەي ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى 25 ـ نومۇرلۇق ئالاقە ئارقىلىق شىنجاڭ مالىيە نازارىتىگە چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ چارۋىچىلىرى ئالاردا چارۋا باققانلىقتىن چاقىلىق، چەرچەن ناھىيىلىرىگە باج تاپشۇرۇدىغانلىقى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قىلدى. مەزكۇر رايوندا تاشپاختا كېنى بارلىقىنى سېزىلگەندىن كېيىن، كان تومۇرىنىڭ بىر بۆلىكىنى چىڭخەي، بىر بۆلىكىنى شىنجاڭ ئاچتى، تاشپاختا كېنىنىڭ تەۋەلىك مەسىلىسىدە تالاش ـ تارتىش يۈز بەرگەندىن كېيىن، چىڭخەي ئۆلكىسىدىكى چارۋىچىلار شىنجاڭ يەرلىك ھۆكۈمىتىگە باج تاپشۇرۇشنى توختاتتى.

1964 ـ يىلى دۆلەت نەشىر قىلغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئومۇمىي خەرىتىسى» دە، تېمۇرلىڭ رايونى شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىگە سىزىلغانىدى. 1966 ـ يىلى دۆلەت خەرىتە نەشرىياتى نەشر قىلغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئومۇمىي خەرىتىسى» دە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ماقۇللىقىنى ئالماي تۇرۇپلا تېمۇرلىڭ رايونى چىڭخەي ئۆلكىسى چېگرىسى ئىچىگە سىزىپ قويۇلغان. شۇنىڭدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىز «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ خەرىتىلەر توپلىمى» نى نەشر قىلغاندا، تېخنىكا ۋە ماتېرىياللار كەلتۈرۈپ چىقارغان قالايمىقانچىلىقلار تۈپەيلىدىن، شىنجاڭغا قاراشلىق يېتىمبۇلاق چىڭخەي چېگرىسى ئىچىگە سىزىلىپ قالغانلىقتىن، ماجرا ئۆزلۈكسىز يۈز بېرىپ تۇردى.

1979 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنىدىن 27 ـ كۈنىگە قەدەر شىنجاڭ ـ چىڭخەي 2 ـ قېتىملىق كېڭىشىش يىغىنى چىڭخەي ئۆلكىسىنىڭ شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلدى. چىڭخەي ئۆلكىسى تەرەپتىن ئۆلكىلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى چى يىڭسەي كېڭەش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى شىك مىڭ مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىن دېھقانچىلىق ـ چارۋىچىلىق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى تۇرسۇن ئاتاۋۇللا كېڭىشىش گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مۇئاۋىن ئوبلاست باشلىقى بايۇلىن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئىشخانىسىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ مىيەنلەر مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. دۆلەت خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسى 2 ـ باشقارمىسىنىڭ باشلىقى لىيۇ جىڭجاڭنى كېڭىشىش يىغىنىغا قاتنىشىشقا ئەۋەتتى. كېڭىشىش يىغىنىدا، رايونىمىز يەنىلا 1965ـيىلى ئېچىلغان 1 ـ قېتىملىق كېڭىشىش يىغىنىدىكى چېگرا ئايرىش توغرىسىدىكى پىكرىدە چىڭ تۇردى. چىڭخەي تەرەپ بۇنىڭغا قوشۇلمىدى، ئىككى تەرەپنىڭ پىكرىدىكى پەرق بەك چوڭ بولغانلىقتىن، داۋاملىق كېڭىشىش مۇمكىن بولماي قالدى. دۆلەت خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتقان رايونلارنىڭ ئەھۋالىنى ئومۇمىيۈزلۈك ئىگىلەپ، ئىككى تەرەپنىڭ پىكرىنى گۇۋاھلاندۇرۇپ مەلۇم قىلدى.

1979 ـ يىل 9 ـ ئايدا تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتقان رايوندا ئۇر ـ ئۇر يۈز بېرىپ، بىرمۇنچە ئادەم يارىلىنىشتەك ئېغىر ھادىسە كېلىپ چىقتى. ئىككى تەرەپ رەھبىرلىرى ئورگانلىرىنىڭ ۋاقتىدا توسۇشى ئارقىسىدا، ۋەقە كېڭىيىپ كەتمىدى. لېكىن كىچىك ماجىرالار دائىم يۈز بېرىپ تۇردى.

1983 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتقان رايوندا ئۇر ـ ئۇر ۋەقەسى يۈز بېرىپ، بىر ئادەم ئۆلدى، بىر مۇنچە ئادەم يارىلاندى. مەركەز دۆلەتلىك مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خۇاڭ گۈاڭشۇ، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى لى لىرېن قاتارلىق بەش ئادەمدىن تەركىب تاپقان خىزمەت گۇرۇپپىسىنى شىنجاڭغا ئەۋەتتى، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن چېگرىداش ئۆلكىسى ئۆز خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنى نەق مەيدانغا ئەۋەتىپ ئەھۋال ئىگىلەپ ۋەقەنى تىنچىتتى، مەركەز خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە، شىنجاڭ، چېگرىداش خىزمەت گۇرۇپپىلىرى 10 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئۈرۈمچىگە كېلىپ، چېگرا كېڭىشىش يىغىنى ئاچتى.

كېڭىشىش يىغىنىدا دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خۇاڭ گۈاڭشۇ، چېگرىداش ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى خەن فۇسەي، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى تېمەن جۇڭلار سۆز قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى مۇھەممەت ئىسمائىل، چېگرىداش ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى خەلق ئىشلىرى باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جىن گۈيشېڭ مەزكۇر ئۆلكىلەرگە ۋەكالىتەن چېگرا مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدا مەخسۇس سۆز قىلدى. تولۇق كېڭىشىش ئارقىلىق تالاش-تارتىش بولۇۋاتقان رايوندا ئۇچرىشىشتىن ساقلىنىش پاسىلى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى ۋە نەق مەيداندا قوزۇق قېقىلىپ بەلگە سېلىنىپ كېيىنچە چېگرا پاسىلىنى رەسمىي بېكىتىشكە ئاساس سېلىندى.

1984 ـ يىل 6 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتقان رايوندا يەنە بىر قېتىم ئۇر ـ ئۇر ۋەقەسى يۈز بەردى. دۆلەت خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى مىنىستىرلىكى ۋە مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى 6 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى «13 ـ ئىيون» ۋەقەسىنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا ئوچ نۇقتىلىق پىكىرنى ئوتتۇرىغا قويدى. گوۋۈيۈەن 7 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى «بەش نۇقتا» لىق تېلېفون يولىيورۇقى بەردى. ئاپتونوم رايونىمىز ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يۈسۈپ مۇھەممىدىنى، چېگرىداش ئۆلكىسى مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى جىلغ شېڭمىڭ باشچىلىقىدىكى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسىنى ئەۋەتتى. مەركەز يەنىلا دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خۇاڭ گۈاڭشۇنى رىياسەتچىلىك قىلىشقا ئەۋەتتى. تەكشۈرۈشتىن قايتىغاندا، چېگرىداش تەرەپ ئۇرۇپ چېقىۋەتكەن ۋە بۇزۇۋەتكەن ئاپتونوم رايونىمىزغا تەۋە ئۆي ـ ئىمارەت، سېمونت، گېنېراتور، سۇ پومپىسىغا دائىر ئىقتىسادىي زىيان 200 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتكەنلىكى ئېنىقلاندى.

1985 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى تالاش ـ تارتىش بولۇۋاتقان رايوندا ئۇر ـ ئۇر ۋەقەسى يۈز بېرىپ، دۆلەت ۋە خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال ـ مۈلكىنى ئېغىر زىيانغا ئۇچراتتى. ۋەقە سادىر بولغاندىن كېيىن، مەركەز ۋە گوۋۈيۈەنبنىڭ يولىيورۇقى بويىچە، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن، چېگرىداش ئۆلكىسى دەرھال خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ تەكشۈرۈپ بىر تەرەپ قىلدى. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سۇڭ خەنلياڭ، چېگرىداش ئۆلكىسىنىڭ مۇئاۋىن ئۆلكە باشلىقى جىلغ شېڭمىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ نەق مەيدانغا باردى.

گوۋۇيۈەننىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسى يەنىلا دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى خۇاڭ گۇاڭشۇنىڭ باشچىلىقىدا ۋەقە يۈز بەرگەن جايغا يېتىپ كەلدى. ئىككى تەرەپنىڭ كېڭىشىشى ۋە مەركەز خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ياراشتۇرۇشى بىلەن، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىنىڭ 36 - تۈەنى ئىقتىسادىي زىيانىنى تۆلەش ھەمدە ئۇزۇنىڭ كان رايونىدىن چىڭخەي ئۇلكىسىگە بىر كۈادرات كىلومېتر يەرنى ماڭىيا بازىرىنىڭ كان ئېچىشى ئۈچۈن ئاجرىتىپ بېرىش قارار قىلىندى.

2. شىنجاڭ بىلەن گەنسۇ ئۇلكىسى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش-تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

شىنجاڭنىڭ قۇمۇل ناھىيىسى بىلەن چاقىلىق ناھىيىسى شەرقتە گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ سۇبېي موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى، دۇنخۇاڭ ناھىيىسى، ئەنشى ناھىيىسى، ئاقسايچىن قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى بىلەن تۇتىشىدۇ، چېگرا ئۇزۇنلىقى 600 كىلومېتردىن ئاشىدۇ. 1981 - يىل 6 - ئايدا شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن گەنسۇ ئۇلكىسى ئوتتۇرىسىدا مەمۇرىي چېگرا تالاش-تارتىشى يۈز بەردى. شىنجاڭ - گەنسۇ چېگرىسىدا تالاش - تارتىش بولۇۋاتقان ئاساسلىق ئىككى جاي يەنى، جەنۇبتا ئەنەنبا رايونى ۋە شىمالدا داخۇڭسەن - دۇڭبۇرتاغ رايونىدىن ئىبارەت بولۇپ، تالاش - تارتىشنىڭ مەركىزى نۇقتىسى ئوتلاق ۋە كان ئىدى.

(1) ئەنەنبا تالاش - تارتىش رايونى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ چاقىلىق ناھىيىسى گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ ئاقسايچىن قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى ۋە دۇنخۇاڭ ناھىيىسى بىلەن مۇشۇ يەردە تۇتىشىدۇ. تارىختىن بۇيان شىنجاڭنىڭ خەرىتىگە سىزىش ئۇسۇلى بىلەن دۆلىتىمىزنىڭ تارىختىن بۇيانقى خەرىتىلىرىدە ئايرىلغان چېگرا سىزىقى بىردەك بولۇپ كەلگەنىدى. لېكىن 1978 - يىلى نەشر قىلىنغان «گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ خەرىتىلەر توپلىمى» دىكى چېگرا سىزىقى ئوخشاش بولماي قالغان، بۇنىڭ بىلەن ئالاھەزەل 14 مىڭ كۋادرات كىلومېتر كېلىدىغان تالاش - تارتىش رايونى شەكىللىنىپ قالغان. بۇ رايون ئاقسايچىن قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ «تىنچلىق» يېزىسى تەرىپىدىن ئىگىلىۋېلىنغان. بۇ رايوندا 1000 دىن ئارتۇق ئاھالە، 40 مىڭ تۈياقتىن ئارتۇق چارۋا بولۇپ، ئۇلار چارۋىچىلىقنى ئاساس قىلىدۇ.

(2) داخۇڭسەن - دۇڭبۇرتاغ رايونى

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ قۇمۇل ناھىيىسى بىلەن گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ ئەنشى ناھىيىسى ۋە سۇبېي موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى مۇشۇ جايدا ئۇزۇنارا تۇتىشىدۇ. 1965 - يىلدىن ئىلگىرى مەزكۇر رايون مالىيەنجەن - مىڭشۇي تاشيولىنى چېگرا قىلاتتى، ئىككى تەرەپنىڭ خەت - ئالاقىلىرى، خەرىتىلىرى ۋە چارۋا بېقىش جەھەتلىرىدە زادىلا تالاش - تارتىش يۈز بەرمىگەنىدى، 1965 - يىلدىن كېيىن سۇبېي موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ چارۋا پادىلىرى مالىيەنجەن - مىڭشۇي تاشيولىدىن قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ داخۇڭسەن - دۇڭبۇرتاغ ئېتىكىگە ئۆتۈپ ئوتلىغانلىقتىن، ماجىرا كەچكىلىكتىن چوڭىيىدۇ، بەلكى يىلىايىن كۆپىيىدۇ. 1978 - يىلى نەشر قىلىنغان «گەنسۇ ئۇلكىسىنىڭ خەرىتىلەر توپلىمى» دا ئۇلكە چېگرىسى مالىيەنجەن - مىڭشۇي تاشيولىنىڭ غەربىدىن باشلاپ، داخۇڭسەن، گاۋسەنجەن، دۇڭبۇر تېغىچە كېڭەيتىۋېلىنغان، تالاش - تارتىش بولۇۋاتقان كۆلەم 1000 كۋادرات كىلومېتردىن ئېشىپ

كەتكەن.

3. شىنجاڭ بىلەن شىزاڭ ئاپتونوم رايونى ئوتتۇرىسىدىكى چېگرا تالاش - تارتىشى ۋە ئۇ ھەقتىكى كېڭىشىش

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى بىلەن شىزاڭ ئاپتونوم رايونى ئوتتۇرىسىدىكى پاسىل تاغ يەنى داۋان بۆلىكىدە تالاش - تارتىش يۈز بەردى. تالاش - تارتىش كۆلىمى 3000 كۋادرات كىلومېتر كېلىدۇ. پاسىل تاغ - داۋان تەبىئىي شەكىللەنگەن چېگرا پاسىلى بولۇپ، 20 - ئەسىرنىڭ 60 - 70 - يىللىرىنىڭ دەسلىپىدە نەشىر قىلىنغان مەملىكىتىمىزنىڭ بىر قىسىم خەرىتىلىرىدە پاسىل تاغ - داۋان چېگرا پاسىلى قىلىنىپ سىزىلغان بولۇپ، بۇ جايدا زادىلا ماجىرا بولۇپ باقمىغان ئىدى.

ئىككىنچى قىسىم

ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى

ئىككىنچى قىسىم

ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتى

مىللەت، چىلەك سۆزلىرىدىن بۇيان، غەربىي يۇرتنىڭ ئاساسىي قانۇن تەشكىلاتلىرى ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن مۇنبەبىشى ۋە ژانۇ، بەگ، تەيجى تۈزۈمىدىن ئىبارەت بولدى. شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن باشلاپ، ناھىيە قارىمىقىدا شانجۇ تەسىس قىلىش ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنىڭ ئەندىزىسىگە ئايلاندى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يېڭى ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، يېزا (بازار) باۋ - جيالىرى تەكشۈرۈپ رەتكە سېلىنغاندىن كېيىنلا ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتى مۇئەييەن ئاپپاراتقا ئىگە تەشكىلي شەكىلگە ئايلاندى. يېزىلاردا يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، يەنە بىر قانچە بۆلۈمچىلەر تەسىس قىلىنىپ، ئۆز تەۋەسىدىكى ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلدى. يېزا باشلىقى نامزاتىنى سايلاشتا، كۆرۈنۈشتىكى «سايلام» ئېلىپ بېرىلىپ، پۇقرالارنىڭ ئىشەنچىسى قولغا كەلتۈرۈلدى. لېكىن، بۇلارنىڭ ھەممىسى ھۆكۈمران سىنىپلارنىڭ مەنپەئەتىنى قوغداشنىلا مەقسەت قىلاتتى، ئەينى ۋاقىتتىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزي ھۆكۈمەتنىڭ يېڭى ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويغاندا «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تۈتاش كېپىللىك قىلىش، چېتىپ جازالاشنى يولغا قويۇش چارىسى» نى ئېلان قىلغانلىقى بۇنىڭ روشەن دەلىل - ئىسپاتى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەرمىللەت ئەمگەكچى خەلقىگە ھۆكۈمرانلىق قىلىپ كەلگەن باۋ-جيا تۈزۈمىنى دەرھال بىكار قىلغانلىقىنى جاكارلاپ، يېڭى تىپتىكى خەلق دېموكراتىك ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنى ئورنىتىپ، كونا ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنى ئۆزۈل - كېسىل ئۆزگەرتتى. چارۇچىلىق رايونلىرىدىكى كونا ھاكىمىيەتنى ئۆزگەرتىش ۋاقتىدا، ئۇزاقتىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەن ژانۇ، بەگ تەيجى تۈزۈمى بىكار قىلىندى. ئومۇمىي سايلام ئارقىلىق يېزىلىق خەلق قۇرۇلتىيى ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلدى، خەلق ۋەكىللىرى يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ تەركىبىدىكى خادىملارنى سايلاپ چىقتى، بۇنىڭ بىلەن ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنىڭ خاراكتېرى ماھىيەت جەھەتتىن ئۆزگەرتىلىپ، ئۇ، ئەمگەكچى خەلقنىڭ مەنپەئەتىگە ۋەكىللىك قىلىدىغان ھاكىمىيەتكە ئايلاندى. ئاپپارات تەسىس قىلىش جەھەتتە، 1954 - يىلغىچە شىنجاڭدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر كومىتېتتىن بەشنى تەسىس قىلىپ، خىزمەتلەرنى ئۆز ئالدىغا تەقسىم قىلىۋېلىپ ئىش بېجىردى. يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەتچى خادىملىرى دۆلەت تەمىناتى تۈزۈمىدىكى مەمۇرىي كادىرلاردىن ئىبارەت بولدى. ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنىڭ ئاپپاراتى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، خەلق دېموكراتىيە دىكتاتۇرىسىنى مۇستەھكەملەشتىكى تېگىشلىك رولىنى جارى قىلدۇردى.

1958 - يىلى مەملىكەت بويىچە ئەينى ۋاقىتتىكى يېزا ۋەزىيىتىنىڭ تەرەققىياتىغا ئاساسەن،

مەركەز يېزىلىق ھۆكۈمەتنى ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن خەلق گۈڭشېسىگە ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. شىنجاڭنىڭ ئاساسىي قانۇنى ھاكىمىيىتىمۇ خەلق گۈڭشېسىدىن ئىبارەت تەشكىلىي شەكىلگە ئۆزگەرتىلدى. 25 يىللىق ئەمەلىيەت داۋامىدا، خەلق گۈڭشېسى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتا مەلۇم رول ئوينىغان بولسىمۇ، لېكىن ئاساسىي قانۇنى ھاكىمىيىتى ئۇچۇن ئېيتقاندا، ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى بىرلەشتۈرۈشنىڭ پايدىسىدىن زىيىنى كۆپ بولدى. پارتىيە، ھۆكۈمەت ئىشلەپچىقىرىشنى ھەددىدىن ئارتۇق ئۆلۈك ۋە قاتتىق باشقۇرۇپ، ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى بولغان ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ ئاكتىپلىقىنى جارى قىلدۇرالمىغانلىقتىن، ئىشلەپچىقىرىشقا پايدا يەتكۈزەلمىدى. ئەكسىچە قىلىپ ئېيتقاندا، خەلق گۈڭشېسى ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرىدىغان تەشكىلات بولغاچقا، ئىشلەپچىقىرىشنىلا تۇتۇش بىلەن بەنت بولۇپ كېتىشتىن خالى بولالمىغانلىقتىن، ئاساسىي قانۇنلۇق ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ئەمەلىيەتتە باشقۇرىدىغان ئادەمى بولماسلىقتەك ھالەتكە چۈشۈپ قالدى. ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى بىر - بىرىدىن ئايرىش جەددىي زۆرۈر بولۇپ قالدى. مەركەزنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايون 1982 - يىلدىن باشلاپ نۆۋەتتىدا سىناق قىلىشقا باشلىدى. 1984 - يىلى ھاكىمىيەت بىلەن گۈڭشېنى ئايرىپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇش خىزمىتى پۈتۈنلەي ئاياقلاشتى. يېزىلىق (بازارلىق) خەلق ھۆكۈمىتى، مەمۇرىي كەنت، تەبىئىي كەنتتىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجىلىك ئاساسىي قاتلام تەشكىلىي شەكلى يولغا قويۇلۇپ، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ساغلام راۋاجلاندۇرۇلدى. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى بىلەن ھۆكۈمەت فونكسىيەسىنى كۈچلۈك يولغا قويغىلى بولىدىغان بولدى ھەمدە دېھقان، چارۋىچىلار ئاممىسىنىڭ يۇكى يېنىكلىتىلدى. ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ خەلق دېموكراتىيە دېكتاتۇرىيەسىنى مۇستەھكەملەش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى ئىلگىرى سۈرۈش، ۋەتەن بىرلىكىنى قوغداش، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشتا مۇھىم رول ئوينىماقتا.

I باب

مىنىستىر، سۇم، رايونلۇق مەھكىمە

§1. مىنىستىر

1. ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى

جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا بەگ تۈزۈمى ئۇزۇندىن بۇيان داۋاملىشىپ كەلگەنىدى. چېيىنلۇك 24 - يىلى (1759 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى

مالىمانچىلىقنى تىنچىتىشتا تۆھپە كۆرسەتكەن ئۇيغۇر ئاقسۆڭەكلىرىنى ۋە چىڭ سۇلالىسىغا ئىتائەت قىلىدىغان يەرلىك كاتتىباشلارنى ھەردەرىجىلىك بەگ قىلىپ تەيىنلەپ، ئۇيغۇرلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ھاكىمىيەت ئىشلىرىنى باشقۇردى. لېكىن بەگلەرنىڭ باقىۋەندىلىك تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ھەردەرىجىلىك بەگلەر مەنسەپدار (دۆلەت ۋەزىپىدەمەنسەپ تەرتىپى ئىچىدىكى دەرىجىسى بار مەنسەپدار) لارغا ئۆزگەرتىلدى. ئۇلارنىڭ دەرىجىسىنى بېكىتىش دۆلەتنىڭ ۋەزىپىگە تەيىنلەش، قالدۇرۇشى ئارقىلىق بولدى ھەمدە ئوخشاشمىغان ئۆلچەم بويىچە، ئىش ھەققى ئوچۇن ھەردەرىجىلىك بەگلەرگە يەر (تەسىنات ئېتىزى)، ئورتاقچى ئىنئام قىلىندى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى قاراشەھەر، كۇچا، ئۇچتۇرپان، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، يېڭىسار، خوتەنلەرگە ئەۋەتكەن مەسلىھەتچى ئامبال، خان ئامبال ۋە ئاغلاقچى ئامبالالار باشقۇرۇۋاتقان چوڭ شەھەر، كىچىك شەھەر ۋە چوڭ كەنتلەردە ھاكىمبەگ تەسىس قىلىپ، ھۆكۈمەت ئىشلىرىنى ئومۇميۈزلۈك بېجىردى. ئۇنىڭ مەنسەپ دەرىجىسى 3 - دىن 6 - گىچە بولۇپ، باشقۇرۇۋاتقان شەھەر - قورۇقنىڭ چوڭ - كىچىكلىكى، ئاھالىسىنىڭ ئاز - كۆپلۈكىگە قاراپ بېكىتىلدى. ھەرقايسى ھاكىمبەگلەر 7 - دەرىجىدىن يۇقىرى بىر قانچە بەگلەرگە باشچىلىق قىلدى، كۆپ بولغانلىرىنىڭ قولىدا 30، 40 ئادەم بار ئىدى. ھەرقايسى بەگلەرنىڭ قىلىدىغان ئىشى ئوخشاش بولمىغانلىقتىن، ئاتىلىشىمۇ بىردەك ئەمەس ئىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە مىڭبېگى، يۈزبېگى، ئون بېگى ۋە بازار بېگى ئاساسىي قاتلاملارنىڭ ئىشىنى ئاساسلىق باشقۇردى. ھەرقايسى كەنتلەرگە بىردىن مىڭبېگى قويۇلۇپ، مىڭغا يېقىن ئاھالىنى باشقۇردى. مىڭبېگى ھاكىمبەگكە تەۋە بولۇپ، مەنسىپى 5 - دەرىجىدىن 7 - دەرىجىگىچە توغرا كېلەتتى. كۆپ ساندىكىسى 7 - دەرىجىلىك بولاتتى. بەزى كەنتلەردە مىڭبېگى تەسىس قىلىنىش بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە مىراب بېگى تەسىس قىلىنىپ سۇ ئىشلىرىنى باشقۇردى. ئۇنىڭ مەنسەپ دەرىجىسى مىڭبېگى بىلەن ئوخشاش. مىڭبېگىنىڭ قول ئاستىدا يۈزبېگى (يۈزبېشى دەپمۇ ئاتىلاتتى)، يۈز بېگىنىڭ قول ئاستىدا ئونبېگى تەسىس قىلىنىپ ئون ئائىلىنى، بىر قانچە ئون ئائىلىنى باشقۇردى. بازار بېگى شەھەر بازارلىرىدا تەسىس قىلىنىپ بازارنىلا باشقۇردى. ئىلىدا ئىلى جىياڭجۈن يامۇلىغا قارايدىغان، 3 - دەرىجىگە توغرا كېلىدىغان بىر ھاكىمبەگ تەسىس قىلىنىپ، ئۇ، شۇ جايدىكى ئۇيغۇرلارنىڭ شەھەر بازارلىرىنى ئومۇميۈزلۈك باشقۇردى. ئۇنىڭ ئاستىدا يەنە مىڭبېگى، يۈزبېگى تەسىس قىلىندى. ئىلى، قارا شەھەردىكى يۈزبېگى 7 - دەرىجىلىك مەنسەپدار ھېسابلاندى، باشقا رايونلاردىكى يۈز بېگىنىڭ دەرىجىسى بېكىتىلمىدى.

بەگ تۈزۈمىنىڭ نۇقسانلىرى ئىنتايىن كۆپ. گۇاڭشۈنىڭ 8 - يىلى (1882 - يىلى) خان مۇپەتتىشى شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىغا مەسئۇل باش ۋالىيسى لىيۇجىنتاڭ ھەردەرىجىلىك بەگلەرنى قىسقارتىپ، ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئايماق، ناھىيىلەرگە ئوخشاش ئىش بېجىرگۈچى مۇتەۋەرلەر كېڭىشى تەسىس قىلىپ، باشقا كاتتىباشلار ئارقىلىق يېزا - شەھەرلەردىكى خەلقنى باشقۇرۇش توغرىسىدا تەكلىپ بەردى. چىڭ سۇلالىسى ئۇنىڭ تەكلىپىنى قوبۇل قىلىپ، شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندا، بەگ تۈزۈمىنى بىكار قىلدى.

2. قازاقلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى

چىيەنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) دىن باشلاپ بالقاش كۆلىنىڭ شەرقىي، جەنۇبى ۋە

ئاياگوز دەريانىڭ شەرقىدىكى جۇڭگو زېمىنىدا كۆچۈپ يۈرۈپ چارۋا بېقىۋاتقان قازاقلارنىڭ چوڭ يۇز ، ئوتتۇرا يۇز ۋە كىچىك يۇز قەبىلىلىرى ئارقا - ئارقىدىن چىڭ سۇلالىسىغا ئەل بولدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئۇلارنىڭ ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىدە كونا تۈزۈم — قەبىلە تۈزۈمىنى قوللىنىشىغا رۇخسەت قىلدى. قازاقلارنىڭ قەبىلە تۈزۈمى مۇنداق ئىدى:

ئەڭ ئالىي ھۆكۈمران خان، خانلىق ئاستىدا كىچىك خان، كىچىك خانلىق ئاستىدا ئۇلۇس، ئۇلۇسلىق ئاستىدا ئاروس تەسىس قىلىناتتى. ئاروس يەنە تائىپە يەنى قەبىلە دەپ ئاتىلاتتى. ئاروس بىر قانچە ئۇلۇدىن تەركىب تاپاتتى. ئۇلۇ — ئۇرۇق بولۇپ، 13 تىن 15 كىچە ئاتادىن تەركىب تاپاتتى. ئاتا - يەتتە ئەۋلاتتىن تۆۋەن بولغان بىر قانچە ئاۋۇلدىن تەشكىللىنەتتى. ئاۋۇل-قازاقلارنىڭ ئەڭ تۆۋەن ئىجتىمائىي تەشكىلاتى بولۇپ، قانداشلىق مۇناسىۋىتى بېقىن ئون نەچچە ئۆيلۈك چارۋىچىدىن تەركىب تاپاتتى.

شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى دۆلەت چېگرىسى ئىچىدىكى قازاقلارنىڭ ھەر قايسى قەبىلىلىرىدە تەيجى، مىڭبېشى (ئاغلاقچى، ئۇگۇرداي دەپمۇ ئاتىلاتتى) ، مۇئاۋىن مىڭبېشى (ئىگىلتەي) ، يۇز بېشى (زەنگىن) ، يارداملىق يۇز بېشى قويدى. تەيجىلىكنى خان، شاھزادە تەرىپىدىن بېكىتىلگەن كىشىلەر ئۈستىگە ئالدى. مىڭبېشىغا 3 - دەرىجىلىك مەنسەپ ھەدىيە قىلىندى. 1000 تۈتۈن، 100 تۈتۈن بىر ئاساسىي قانۇن تەشكىلاتى ھېسابلاندى. ئادەتتە بىر مىڭبېشى ئون يۇز بېشىنى باشقۇردى. مىڭبېشى، مۇئاۋىن مىڭبېشى تەمىناتتىن بەھرىمەن بولدى، مىڭبېشىنىڭ ھەربىرىگە يىلدا 60 سەر كۆمۈش بېرىلدى. تۈتۈن سانىنىڭ ئېشىشىغا ئەگىشىپ، مىڭبېشىنىڭ سانمۇ مۇناسىپ ھالدا كۆپەيدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا ئىلىدىكى كوزەي، ئالبان قەبىلىلىرىدە بىر تەيجى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا 12 مىڭبېشى، 12 مۇئاۋىن مىڭبېشى تەسىس قىلىندى؛ يۇز بېشى تۈزۈم بويىچە تەينىلەندى، ئۇنىڭ سانى بېكىتىلمىدى. تارباغاتايدىكى كېرەي، مەنبىت، ساربىلات، تۈرتۇ قەبىلىلىرىدە بىر تەيجى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا تۆت مىڭ بېشى، تۆت مۇئاۋىن مىڭبېشى، 27 يۇز بېشى، 27 مۇئاۋىن يۇزبېشى، 77 ئەللىكبېشى تەسىس قىلىندى. ئالتاي رايونىدىكى كېرەي، نايمان قاتارلىق قەبىلىلەرگە «شاھزادە» دەپ مەرتىۋە بېرىلدى. بىر ئەمەلدار ھۆكۈمرانلىق قىلدى، ئۇنىڭ قول ئاستىدا ئۇگۇرتايدىن تۆتى ھەمدە زالىن، زەنگىندىن بىر قانچىسى تەسىس قىلىنىپ، ئۇلار ئاساسىي قانۇنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇردى.

مىنگودىن كېيىن شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان «موڭغۇللارغا ئېتىبار بېرىش نىزامى» غا ئاساسەن، قازاقلارنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرىدە كونا تۈزۈمنى ساقلاپ قېلىشقا يەنى قازاقلارنىڭ ھەرقايسى قەبىلىلىرىدە مىڭبېشى تۈزۈمىنى داۋاملىق يۈرگۈزۈشكە يول قويۇلدى. مىڭبېشىنىڭ قارىمىقىدا يۇزبېشى، ئەللىكبېشى، ئونبېشى قويۇلدى. ھەرقايسى قەبىلىلىك كاتتىباشلار ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان چارۋىچىلاردىن مەلۇم ساندا چارۋا يىغىپ، ئۇنى ئۆزلىرىنىڭ تەمىناتى ئۈچۈن ئىشلەتتى. ئالتاي ۋىلايىتىدە: مىڭبېشىغا 80 تۈياق قوي، مۇئاۋىن مىڭبېشىغا 30 تۈياق قوي، يۇز بېشىغا 15 تۈياق قوي بېرىلدى؛ تارباغاتاي ۋىلايىتىدە: مىڭبېشىغا 100 تۈياقتىن 200 تۈياققىچە، يارداملىق يۇز بېشىغا 100 تۈياق، يۇزبېشىغا 40 تۈياق، مۇئاۋىن يۇز بېشىغا 20 تۈياقتىن 30 تۈياققىچە، ئەللىكبېشىغا ئون تۈياقتىن 20 تۈياققىچە قوي بېرىلدى.

§ 2. سوۋم

1. موڭغۇللار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قانۇن تەشكىلاتلىرى

چىڭنلۇڭ 20 - يىلى (1755 - يىلى) دىن باشلاپ چىڭ سۇلالىسى خالخا موڭغۇللىرىغا قارىتا يۇرگۈزگەن جاساق تۈزۈمى شىنجاڭدىكى موڭغۇللار ئارىسىدىمۇ يولغا قويۇلۇپ، ئالتاينىڭ ئورانخاي چارۋىچىلىق رايونىدا ۋە قۇمۇل، تۇرپانلاردىكى مۇسۇلمانلار ئارىسىدا خوشۇن، ئايماق تەسىس قىلىنىپ، مەنسەپدارلار بېكىتىلدى. ئاساسىي قانۇنلاردا سۇم (نىرۇ) تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. موڭغۇللارنىڭ كونا تۇرغۇت دېگەن بۆلىكىدە ئونايىنسۇ چوقتۇ ئايمىقى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئون خوشۇن تەسىس قىلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە قارا شەھەردە تەسىس قىلىنغىنى تۆت خوشۇن بولۇپ، جەنۇبىي تۆت خوشۇن دەپ ئاتالدى؛ تارباغاتايدا تەسىس قىلىنغىنى ئۈچ خوشۇن بولۇپ، شىمالىي ئۈچ خوشۇن دەپ ئاتالدى؛ شىخودا تەسىس قىلىنغىنى ئىككى خوشۇن بولۇپ، شەرقىي ئىككى خوشۇن دەپ ئاتالدى؛ جىڭدا تەسىس قىلىنغىنى بىر خوشۇن بولۇپ، غەربىي بىر خوشۇن دەپ ئاتالدى. موڭغۇللارنىڭ خوشۇن بۆلىكىدە كۆك توچلۇت ئايمىقى قۇرۇلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئۈچ خوشۇن تەسىس قىلىندى؛ يېڭى تۇرغۇت بۆلىكىدە ئىككى خوشۇن، قىپچاق يېڭى خوشۇن بۆلىكىدە بىر خوشۇن، ئالتاي ئورانخاي بۆلىكىدە يەتتە خوشۇن تەسىس قىلىندى. مۇسۇلمانلار توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان قۇمۇل ۋە تۇرپاندا بىردىن خوشۇن تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن خوشۇن سانى جەمئىي 25 كە يەتتى. خوشۇنغا قاراشلىق ئاھالىلەر بىر قانچە سۇمغا ئايرىلىپ ئاساسىي قانۇن تەشكىلاتى قىلىندى. ھەرقايسى خوشۇنغا بىر نەپەر جاساق تەيىنلەندى. جاساقلىققا ئۆز قەبىلىسىدە خان، شاھزادە، ئىنانچىخان، بېگى، بېزى، قورغان ئەمرى، بازار ئەمرى قاتارلىق مۇتەۋەرلىك ئورۇنغا ياكى پەخرى ئامبال قاتارلىق مەنسەپلەرگە ئىگە ئاقسۆڭەكلەر تەيىنلەندى.

جاساق بىر خوشۇننىڭ ھۆكۈمرانى بولۇپ، چېگرا ئىچىدىكى خەلقنى ۋە يەرلەرنى باشقۇردى. جاساقنىڭ قول ئاستىدا، ۋەزىپىسىز تەيجى، خوجىدار زەنگى، مۇھۇردارزەنگى قاتارلىق مەنسەپدارلار تەسىس قىلىنىپ، خوشۇننىڭ ئىشلىرى باشقۇرۇلدى ھەمدە ئوتۇغات (مىڭبېشىغا تەڭ)، يارداەمچى ئەمىر (يۈز بېشىغا تەڭ) تەيىنلىنىپ، ئاساسىي قاتلامارنىڭ ئىشلىرى بىر تەرەپ قىلىندى، ھەربىر يارداەمچى ئەمىر بىر سۇمغا باشچىلىق قىلىپ، ئاھالە، يەر - زېمىن، ئەسكىرىي ئىشلار، ئەرز - شىكايەت قاتارلىق ئىشلارنى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇردى. ھەربىر سۇمدا 300 ئادەم بار ئىدى. ھەربىر ئوتۇغات بىر قانچە يارداەمچى ئەمىرگە يېتەكچىلىك قىلدى. نوپۇس سانى بەك ئاز خوشۇندا، يارداەمچى ئەمىرلا تەسىس قىلىنىپ، ئوتۇغات قويۇلمىدى، خوجىدار زەنگى، مۇھۇردار زەنگىلەر ئوتۇغاتنىڭ ئىشىنى بىجا كەلتۈرەتتى. ئەينى چاغدا كونا تۇرغۇت بۆلىكىنىڭ ئون خوشۇنىدا جەمئىي 80 يارداەمچى ئەمىر، خوشۇن بۆلىكىنىڭ ئۈچ خوشۇنىدا جەمئىي 11 يارداەمچى ئەمىر، يېڭى تۇرغۇت بۆلىكىنىڭ ئىككى خوشۇنىدا جەمئىي بەش يارداەمچى ئەمىر، قىپچاق يېڭى خوشۇن بۆلىكىنىڭ بىر خوشۇنىدا بىر يارداەمچى ئەمىر، ئالتاي ئورانخاي

بۆلىكىنىڭ يەتتە خوشۇنىدا جەمئىي يەتتە يارەمچى ئەمىر، قۇمۇل مۇسۇلمانلىرىنىڭ بىر خوشۇنىدا 12 يارەمچى ئەمىر (كېيىن 13 كە كۆپەيتىلدى)، تۇرپان مۇسۇلمانلىرىنىڭ بىر خوشۇنىدا 19 يارەمچى ئەمىر (ئۇنىڭ ئىچىدىكى تۆت يارەمچى ئەمىر يەرلىك ئاغلاقچى ئامبالىنىڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدا ئىدى، كېيىن يارەمچى ئەمىر 20 گە كۆپەيتىلدى). تەسىس قىلىندى. يۇقىرىدىكى ھەرقايسى خوشۇنلاردا جەمئىي 137 يارەمچى ئەمىر تەسىس قىلىنىپ، ئۇلار 137 سۇمغا باشچىلىق قىلدى. ھەربىر سۇمغا يەنە بىردىن ئاتلىق ئەسكەر قوماندانى تەينىلىنىپ ھەربىي ئىشلارنى باشقۇردى. قۇمۇل مۇسۇلمانلىرى خوشۇنىدىكى يارەمچى ئەمىر دورغا دەپ، سۇم تۇرۇشلۇق جاي قورغان دەپ ئاتالدى.

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، يۇقىرىدا بايان قىلىنغان ھەرقايسى جايلاردا يەنىلا جاساق تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، سۇم يەنىلا ئاساسىي قانۇن تەشكىلاتى بولدى. ئۇ ۋاقىتتا، قۇمۇل، تۇرپاندا بىۋاستە قاراشلىق ئىككى مەھكىمە قۇرۇلدى، بۇ يەرلەردىكى مۇسۇلمانلارغا مۇشۇ بىۋاستە قاراشلىق مەھكىمىلەر رەھبەرلىك قىلدى. لېكىن قۇمۇل مۇسۇلمانلىرى شاھزادىسىنىڭ مەرتىۋىسى، زېمىنى، ئىمتىيازى ئۆزگەرمىدى. يەنىلا 13 سۇمنى باشقۇردى، ھەرقايسى سۇمدا بىردىن نىرۇ بېگى تەسىس قىلىنىپ، بىردىن پۇشكى ئۆز سۇمىنىڭ ئىشلىرىنى باشقۇردى. تۇرپان مۇسۇلمانلىرىنىڭ شاھزادىسى لۇكچۇن شەھىرىگە كۆچۈپ كەتتى. ئەسلىدىكى 20 سۇمنى باشقۇرۇش ھوقۇقى تۇرپان بىۋاستە قاراشلىق مەھكىمىسىگە تەۋە بولدى، جاساق تۈزۈمى نام جەھەتتىلا ساقلىنىپ قالدى.

مىنگونىڭ 1 ـ يىلى (1912 ـ يىلى) مەركىزىي ھۆكۈمەت «موڭغۇللارغا ئېتىبار بېرىش نىزامى» نى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا ئىچكى ـ تاشقى موڭغۇل خاقانى، شاھزادە، تەيجىلەر بۇرۇنقىدەكلا ۋارىسلىق قىلىدۇ، ئۇلارنىڭ شۇ خوشۇنىدىكى ئىمتىيازى ئۆزگەرمەيدۇ، يەنىلا ئۆزىگە قاراشلىق خەلق ۋە يەرلەرنى باشقۇرىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. شىنجاڭ ئۆلكىسى مۇشۇ «نىزام» غا ئاساسەن موڭغۇللارنىڭ ھەرقايسى بۆلەكلىرىنى، ئالتايىنىڭ ئورانخاي قاتارلىق جايلىرىدىكى جاساق تۈزۈمى يولغا قويۇلغان ئايماق، خوشۇنلارنى ساقلاپ قالدى. ئايماق، خوشۇن قارىمىقىدىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى يەنىلا سۇم بولدى. قۇمۇل مىنگونىڭ 2 ـ يىلى (1913ـيىلى) ناھىيە بولۇپ قۇرۇلدى، قۇمۇل مۇسۇلمانلىرىنىڭ جاساق تۈزۈمى ئۆزگەرتىلمىدى، خان يەنىلا 13 سۇمغا باشچىلىق قىلدى (ھەربىر سۇمدا 150 تۈتۈن، 500 دىن كۆپرەك ئادەم بار ئىدى). جىن شۇرېن ئۆلكىنىڭ ھوقۇقىنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، مىنگونىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) ئۆتكۈزۈلگەن 58 ـ قېتىملىق ئۆلكە ئىش بېجىرىش يىغىنىدا ئۆزىنىڭ قۇمۇل مۇسۇلمانلىرى ئارىسىدىكى ئەمەل ۋارىسلىقىنى بىكار قىلىپ، ئالمىشىپ تۇرىدىغان ئەمەلدار قويۇش مۇددىئاسىنى ئوتتۇرىغا قويدى ۋە يىغىندىن كېيىن ئادەم ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. كېيىن قۇمۇلدا دېھقانلار قوزغىلىڭى پارتلىغاندىن كېيىن، ئۇنى ئەمەلگە ئاشۇرۇش مۇمكىن بولمىدى. مىنگونىڭ 23 ـ يىلى (1934 ـ يىلى) شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە، قۇمۇل ۋاڭىنىڭ زېمىنى ۋە ئىمتىيازى بىكار قىلىنىپ، ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى 13 سۇمنىڭ ئاھالىسى ۋە يېرى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي قۇرۇلمىسىغا قوشۇۋېتىلدى.

2. شەھەر، مانجۇ قاتارلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردىكى ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتلىرى

چاك سۇلالىسى شىنجاڭنى بىرلىككە كەلتۈرۈشنىڭ ئالدى - كەينىدە، خېيلۇڭجياڭ، شېڭجىڭ (شېنياڭ) ، رېخې، جاڭ جياكۇ ۋە شىئەن، لياڭجۇ، جۇاڭلاڭ قاتارلىق جايلاردىن مانجۇ، شىبە، سۇلۇن (داغۇر) مىللەتلىرىنى ۋە موڭغۇللارنىڭ چاخار، ئىروت بۆلەكلىرىنىڭ ئەسكەرلىرىنى بالا - چاقىلىرى بىلەن قوشۇپ، سەككىز خوشۇنلۇق توزۇم بويىچە گازارما خوشۇنى قىلىپ تەشكىللەپ، ئىلى (ھازىرقى بورتالانى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ، ئۇرۇمچى، بارىكۆل، گۈچۈڭ قاتارلىق جايلارغا يۆتكەپ مۇداپىئەدە تۇرغۇزدى ھەمدە ئۇلارنى بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش، چارۋا بېقىش بىلەن قوشۇمچە شۇغۇللاندۇردى شۇنداقلا قەرەللىك مۇددەتتە تارباغاتاي، تۇرپان، ئاقسۇ، ئۇچتۇرپان، قەشقەر، يەكەن، يېڭسار قاتارلىق جايلارغا قوشۇن ئەۋەتىپ مۇداپىئە قىسىملىرىنى ئالماشتۇردى. يىلك (باتالىيون) مىللەت (قەبىلە) بويىچە تەشكىللەندى، شۇنىڭ بىلەن مانجۇ يىگى، شىبە يىگى، سۇلۇن يىگى، چاخار يىگى، ئۇيرات يىگى قۇرۇلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن شابنارلىقلار ئۇيرات يىگىدىن ئاجرىلىپ چىقىپ، شابنار يىگى قۇرۇلدى. ھەرقايسى يىگىلارغا بىردىن لەشكەر بېشى ئامبال تەينىلەندى، ئۇلار قوشۇنغا قوماندانلىق قىلدى. كونا مانجۇ يىگى ۋە شابنار يىگىدا لەشكەر بېشى ئامبال قويۇلمىدى، ئالدىنقىلىرى ئىلى جياڭجۈنىگە بىۋاستە قارايدىغان بولدى، كېيىنكىلىرىنى مۇئاۋىن باش قوماندان دەرىجىلىك بىر يارەمچى ئەمىر باشقۇردى. يىلك قارىمىقىدىكىلەر خوشۇن، خوشۇن قارىمىقىدىكىلەر نىرۇ (سۇم) دەپ ئايرىلدى. ھەربىر يىگىنىڭ ئۆزىگە قاراشلىق نىرۇلىرىنىڭ ئومۇمى سانىي ئاەتتە ئۇچ، بەزىلىرىنىڭ ئۇنىڭدىن كۆپرەك بولدى. كونا مانجۇ يىگىغا قاراشلىق نىرۇلار ئەڭ كۆپ بولغاندا 40 قا يەتتى. مانجۇ يىگىنىڭ خوشۇنىدا يارەمچى سەردار تەسىس قىلىنىپ، بىر ياكى ئىككى خوشۇننى باشقۇردى. باشقا ھەرقايسى يىگىلارنىڭ خوشۇنىغا شۇ يىگىنىڭ باش غوجىدارى ۋە مۇئاۋىن باش غوجىدارى قوماندانلىق قىلدى. نىرۇ ئاساسىي قاتلام تەشكىلاتى بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر يارەمچى ئەمىر تەسىس قىلىندى، ئۇ، شۇ نىرۇنىڭ ھەربىي ئىشلىرى، خەلق ئىشلىرىنى ئىدارە قىلدى ھەمدە ئايرىم ھالدا بىردىن مۇداپىئە، ئاتلىق ئەسكەر قوماندانى تەسىس قىلىپ، ھەربىي ئىشلارنى بىر ياقلىق قىلدى (بەزى نىرۇلاردا مۇداپىئە ئەمەلدارى تەسىس قىلىنمىدى) . ئۇلكە قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن، يۇقىرىدىكى ھەرقايسى يىگىلاردا جەمئىي 168 نىرۇ بولغانىدى.

ئۇلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن ھەرقايسى يىگىلار قىسقارتىلىپ ۋە قوشۇۋېتىلىپ، ئىلى يىگى، مانجۇ يىگى، كونا مانجۇ يىگى، شىبە يىگى، سۇلۇن يىگى، چاخار يىگى ساقلاپ قېلىنىپ، ھەم ئەسكەرلەرگە قوماندانلىق قىلدى، ھەم ئۆزىگە تەۋە ئاھالە ۋە يەرلەرنى باشقۇردى. ئۇنىڭدىن كېيىن، ھەرقايسى يىلك، خوشۇنلار يەنە قىسقارتىلىپ ۋە بىر - بىرىگە قوشۇۋېتىلىپ، ئىلى كونا مانجۇ يىگى، يېڭى مانجۇ يىگى، شىبە، سۇلۇن، چاخار، ئۇيرات يىگىلىرى ۋە گۈچۈڭ مانجۇ يىگىلا ساقلاپ قېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە گۈچۈڭ مانجۇ يىگىدا ئالتە خوشۇن تەسىس قىلىنغاندىن باشقا، قالغان يىگىلاردا بىردەك سەككىز خوشۇن تەسىس قىلىندى. چاك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىدا ھەربىر خوشۇن 100 — 300 ئائىلىلىك ئەسكەر ۋە پۇقرانى باشقۇردى. ئاز بولغانلىرى 30، 40 ئائىلىنى، كۆپ بولغانلىرى 400 دىن ئارتۇق ئائىلىنى باشقۇردى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەربىر خوشۇنغا 161 ئائىلە، 956 ئادەم توغرا كەلدى. ھەر قايسى يىگىلارنىڭ ئومۇمىي ئاھالىسى 51 مىڭ 638 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە 6300 دىن ئارتۇق رەسمىي ۋەزىپىدىكى مەنسەپدار بار

ئىدى. بۇ ۋاقىتتا، خوشۇننىڭ كۆلىمى ئىلگىرىكى نىرۋ بىلەن باراۋەر بولۇپ، خوشۇن ئاساسىي قانۇنى تەشكىلاتى بولۇپ قالدى.

مىنگودىن كېيىن تېكەس، بورتالا، دۆربىلجىن قاتارلىق جايلاردا مۇداپىئەدە تۇرغان ۋە چارۋا بېقىۋاتقان ئۇيرات يىگى، چاخار يىگى قاتىنا ھەربىي تۈزۈم ئىچىگە كىرگۈزۈلمەي، مەخسۇس چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان بولدى. لېكىن، سۇم (نىرۋ) يەنىلا ئاساسىي قانۇنى تەشكىلاتى ھېسابلاندى. ئىلى ۋىلايىتىدىكى كۆرە، خۇيىنىڭ (ھازىرقى غۇلجا شەھىرىنىڭ بايانداي يېزىسى)، چاپچال، قورغاس قاتارلىق جايلاردا مۇداپىئەدە تۇرۇۋاتقان ۋە بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈۋاتقان يېگى يىگى مانجۇ يىگى، كونا مانجۇ يىگى، شىبە يىگى، سۇلۇن يىگىمۇ ھەربىي تۈزۈم ئىچىگە كىرگۈزۈلمەي، مەخسۇس بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش بىلەن شۇغۇللىنىپ، ئۆز تۇرمۇشىنى ئۆزى قامدايدىغان بولدى. ئەسلىدىكى يارەمچى ئەمىرلەر مەھەللە باشلىقلىقىغا ئۆزگەرتىلىپ، بارلىق ئىشلارغا ئومۇمىيۈزلۈك مەسئۇل بولدى. مەھەللە باشلىقى تۇرغان كەنت - قورۇقلار كەك بولسا، بىر مىراپ قويۇلۇپ، ئورۇنباسار باشلىق بولدى. لېكىن، گۈچۈك مانجۇ يىگىدا خوشۇن قۇرۇلمىسى ساقلاپ قېلىنغانلىقتىن بىر شەھەر مۇداپىئە قوماندانى تەسىس قىلىنىدى، ئاھالىلەر ئاساسەن دۆلەت تەمىنلىگەن ئاشلىققا تايىنىپ ھايات كەچۈردى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) يىگىلار تارقىتىۋېتىلىپ، ئاھالىلەر شۇ جايدىكى مەمۇرىي قۇرۇلما ئىچىگە قوشۇۋېتىلدى.

§ 3. رايونلۇق مەھكىمە

شىنجاڭنىڭ ئايماق، ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلغان رايونلىرىدا ئەڭ دەسلەپكى ئاساسىي قانۇنلار ھاكىمىيىتى شاڭيۈلۇق تۈزۈمىدىن ئىبارەت ئىدى. ئۇلكە قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن شىمالىي شىنجاڭدا يەنى ماناسنىڭ شەرقىدىكى جايلاردا ئايماق، ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى مانا‌س، سانجى، ئۈرۈمچى، فۇكاڭ، گۈچۈڭ، بارىكۆل، قاتارلىق مەھكىمە، ئايماق، ناھىيىلەرنى تەسىس قىلدى. ئۇلكە قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلكە مىقياسىدا (ئەينى ۋاقىتتىكى قوبدۇ ئىش بېجىرىش ۋەزىرلىگە قاراشلىق ئالتاي رايونىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) ئومۇمىيۈزلۈك ئايماق، ناھىيە تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ناھىيە قارىمىقىدا شاڭيۈ تەسىس قىلىنىپ، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى قىلىنىدى. شاڭيۈلار بىر قانچە كەنتنى، ئون نەچچە كەنتنى، بىر قانچە ئون كەنتنى باشقۇردى، شاڭيۈ كەنتنىڭ چوڭ - كىچىكلىكىگە قاراپ بېكىتىلدى ھەمدە مىراب شاڭيۈنىڭ ئورۇنباساری قىلىنىدى. جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى شاڭيۈلارنىڭ قول ئاستىدا يەنە يۈز بېشى ۋە ئونبېشى تەسىس قىلىنىدى. ھەربىر ناھىيىدە تەسىس قىلىنغان شاڭيۈ سانى مۇقىم بولدى، نامزاتنى يەرلىك ئەھلىدارلار كۆرسىتەتتى، ئۇلاردىن ئىمتىھان ئېلىنىپ ۋە ھەرقايسى ۋىلايەتلەر تەكشۈرۈپ بېكىتەتتى ھەمدە ۋەزىپىگە تەينىلەش بۇيرۇقى بېرىلەتتى. شاڭيۈلارغا دۆلەت تەمىنات بەرمەيتتى، ئۇلارغا ئۆزى باشقۇرۇۋاتقان جايدىن يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلەتتى، يەردىن چىققان ھوسۇل ئۇلارنىڭ ئىش بېجىرىش راسخوتى ۋە ئىش ھەققى تەمىناتى قىلىناتتى.

مىنگونىڭ 18 - يىلى (1929 - يىلى) 10 - ئايدا مەركىزىي ھۆكۈمەت «ناھىيە تەشكىلىي قانۇنى» نى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭدا ناھىيە قارىمىقىدا رايونلۇق مەھكىمە قۇرۇش، رايون قارىمىقىدا

يېزا (بازار) لىق مەھكىمە قۇرۇش، رايون باشلىقى، يېزا (بازار) باشلىقى تەيىنلەش؛ يېزا (بازار) لىق مەھكىمىنىڭ قارىمىقىدا كەنت باشلىقى تەسىس قىلىش بەلگىلەندى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى كېيىنكى يىلى 2 - ئايدا «ناھىيە تەشكىلىي قانۇنى» نى ۋىلايەت، ناھىيىلەرنىڭ شۇ بويىچە ئىجرا قىلىشى ئۈچۈن چۈشۈرۈپ بەردى. ئەمەلىيەتتە زور كۆپ ساندىكى رايونلاردا ئىجرا قىلىنماي، ئاساسىي قانۇنىمىزدا يەنىلا شاڭيۇلۇق تۈزۈم ساقلاپ قېلىنىدى.

شېڭ شىسەي شىنجاڭدا ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەندە، 1 - قارارلىق ئۈچ يىللىق پىلان مەزگىلىدە (مىنگونىڭ 26 - يىلىدىن 28 - يىلىغىچە يەنى 1937 - يىلدىن 1939 - يىلغىچە) ئاساسىي قانۇنىمىزدا تۈزۈلمىسىنى ئىسلاھ قىلىشقا كىرىشىپ، شاڭيۇلۇق تۈزۈمىنى رايون، كەنت باشلىقى تۈزۈمىگە ئۆزگەرتىشنى ئوتتۇرىغا قويدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938-يىلى) ئۇلكىلىك سىياسىي كادىرلار تەربىيىلەش كۇرسىدا باشلانغۇچ كۇرس ئېچىلىپ، رايون، كەنت باشلىقلىرى تەربىيىلەندى (ئۇنىڭ ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئەسلىدىلا شاڭيۇ، داققال بولغانىدى). مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ ئاساسىي قانۇنىمىزدا رايون، كەنت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى 7 - ئايدا جۇبىن (ماۋزېمىنىڭ تەخەللۇسى) خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرى بولغاندىن كېيىن، 11 - ئايدا «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ رايون - كەنت تەشكىلىي نىزامنامىسى» نى يېڭىباشتىن ئېلان قىلدى. نىزامنامىدا مۇنداق دەپ بەلگىلەندى: ناھىيە قارىمىقىدا رايون تەسىس قىلىنىدۇ، رايون قارىمىقىدا كەنت تەسىس قىلىنىدۇ؛ رايون ۋە كەنتنىڭ مەمۇرىي ئاپپاراتى — رايونلۇق مەھكىمە ۋە كەنت مەھكىمىسى بولىدۇ؛ رايوندا رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، كەنتتە كەنت باشلىقى تەسىس قىلىنىدۇ. ئۇنى ئاۋام خەلق سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرىدۇ. ئۇنىڭ تەرتىپى مۇنداق بولىدۇ: ئالدى بىلەن مەزكۇر كەنت ئاھالىلىرى بەشتىن 11 گىچە كەنت ۋەكىلىنى سايلاپ چىقىدۇ. كەنت ۋەكىللىرى بىر نەپەر كەنت باشلىقى سايلايدۇ. رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى شۇ رايوندىكى كەنت ۋەكىللىرى يىغىنىدا سايلام ئارقىلىق ۋۇجۇدقا كەلتۈرۈلىدۇ. رايون، كەنت مەھكىمىلىرى، ئاجرىتىپ بېرىلگەن يەردىن چىققان ھوسۇلنى رايون، كەنت مەھكىمىلىرىنىڭ خىراجەت فوندى قىلىدۇ، دېھقانلارغا سېلىق چېچىشقا يول قويۇلمايدۇ. رايون، كەنت باشلىقلىرى تەمىناتتىن بەھرىمەن بولىدۇ، يىلدا رايون باشلىقىغا 20 كۈرە، كەنت باشلىقىغا 10 كۈرە بۇغداي يارىدەم بېرىلىدۇ. ئەينى ۋاقىتتا ھەرقايسى ناھىيىلەر ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ پەرمانى بويىچە رايون، كەنتلەرنى ئايرىدى ۋە ئارقا - ئارقىدىن رايون، كەنت باشلىقلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى، تەربىيىلەش دەرسلىكى سىياسەت، قانۇن، ئەمىر - پەرمان، يەرلىك ئاپتونومىيە، دېھقان - چارۋىچىلارنىڭ ساقلىقىنى ساقلاش ساۋاتلىرى، ساۋات چىقىرىش، چوت سوقۇش، ناخشا ئېيتىش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. جۇبىن يەنە «يېزىلاردا بىلىشكە تېگىشلىك ساۋاتلار توغرىسىدا لېكسىيە» تۈزۈپ چىقىپ، ئوقۇتۇش ماتېرىيالى سۈپىتىدە جايلارغا بېسىپ تارقىتىپ بەردى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) نىڭ ئاخىرىدا ئۇلكە بويىچە 50 نەچچە ناھىيە (مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى) دە رايون، كەنت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ، رايون، كەنت باشلىقلىرى سايلاپ چىقىلدى.

II باب

يېزا، بازار، خەلق گۇرۇھىسى

1§. يېزىلىق ھۆكۈمەت

1. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەت

ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ بۇيرۇقىغا بىنائەن، مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) دىن باشلاپ يېڭى ناھىيە تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، يېزا بازار باۋ - جيالىرىنى رەتلەپ تەكشۈرۈشكە كىرىشتى. ئارقا - ئارقىدىن «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنىڭ نوپۇسىنى رەتلەپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى»، «يېزا (بازار) لىق مەھكىمىلەرنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى»، «يېزا (بازار) لىق مەھكىمىلەرنىڭ ئىش بېجىرىش ئۇمۇمىي پرىنسىپى»، «باۋ ئىشخانىسىنىڭ ئىش بېجىرىش ئۇمۇمىي پرىنسىپى»، «يېزا (بازار) يىغىنى قائىدىسى»، «باۋ ئىشخانىسىنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى»، «يېزا (بازار) قائىدىسى»، «يېزا (بازار) باۋ - جيا باشلىقلىرىنى ۋەزىپىگە تەينىلەش، قالدۇرۇش ۋاقىتلىق چارىسى» نى ئېلان قىلدى. يۇقىرىدىكى قانۇن - بەلگىلىمىلەردە: ناھىيە قارىمىقىدا يېزا (بازار) تەسىس قىلىش، يېزا (بازار) قارىمىقىدا باۋ تەسىس قىلىش، باۋ قارىمىقىدا جيا تەسىس قىلىش، بىر يېزا (بازار) دا ئون باۋ بولۇش، بىر باۋدا ئون جيا بولۇش، بىر جيادا ئون ئائىلە بولۇش پرىنسىپى بويىچە باۋ - جيا ئائىلە سانى ئالتىدىن ئاز بولماسلىق، 15 تىن كۆپ بولماسلىق، يېزا (بازار) نامىنى شۇ جاينىڭ يەر نامى بىلەن ئاتاش، باۋ - جيا نامىنى رەت نومۇرى بويىچە ئاتاش، ئىلگىرىكى رايون ۋە كەنت (مەھەللە) نى پرىنسىپ جەھەتتە يېزا (بازار) ۋە باۋغا ئۆزگەرتىش، ئاھالىسى سانغا توشمىسا، ئايرىم قۇرۇش كېرەك دەپ بەلگىلەندى. ئۇلكە بويىچە يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنىڭ يىللىق خىراجىتىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى خامچوت تۈزۈپ، ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتكە تەستىقلىتىپ، چىقىم قىلدى.

يېزا (بازار) لارنىڭ مەمۇرىي ئاپپاراتى يېزا (بازار) لىق مەھكىمە بولۇپ، ئۇنىڭدا بىر يېزا (بازار) باشلىقى، ئىككى مۇئاۋىن يېزا (بازار) باشلىقى تەسىس قىلىندى. يېزا قارىمىقىدا خەلق ئىشلىرى مۇھاپىزەت بۆلۈمچىسى، ئىقتىساد - مەدەنىيەت بۆلۈمچىسى قۇرۇلدى. ھەربىر بۆلۈمچىگە بىردىن مۇدىر قويۇلۇپ، ئۇنى مۇئاۋىن يېزا (بازار) باشلىقى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى؛ ئىككى ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت شۇ يېزا (بازار) لاردىكى باۋجاڭلارنى يېزا (بازار) باشلىقى ۋە بىر مۇئاۋىن يېزا (بازار) باشلىقىنىڭ كۆرسۈتۈشكە تەشكىللەپ، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئۆزى تاللاپ تەينىلىدى؛ يەنە بىر مۇئاۋىن يېزا (بازار)

باشلىقىنى ساقچى پەيچۇسوسى (شۆبە پەيچۇسو) نىڭ باشلىقى قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى. خەلق ئىشلىرى مۇھاپىزەت بۆلۈمچىسى باۋ - جيالارنى رەتكە تۇرغۇزۇش - تەكشۈرۈش، نوپۇس ئېنىقلاش، كۆچۈرۈلگەن نوپۇسنى تىزىملاش، نوپۇس دەپتىرى ۋە كادىرلارنى تىزىملاش، ئۇرۇپ - ئادەت، قائىدە - يوسۇن، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەش، ئاسار - ئەتىقە، مەدەنىي مىراسلارنى باشقۇرۇش، خەلق ئىچىدىكى دەۋالارنى يارىشتۇرۇش، جەمئىيەت ئامانلىقى، خەلقنىڭ ئۆز - ئۆزىنى قوغدىشى، يېڭى تۇرمۇش ھەرىكىتىنى يولغا قويۇش قاتارلىق ئىشلارغا مەسئۇل بولدى. ئىقتىساد - مەدەنىيەت بۆلۈمچىسى دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى، چارۋىچىلىق بوز يەر ئېچىش، ئاشلىق ساقلاش، جامائەت ئىشلىرى، ھەمكارلىق ئىشلىرى، يېزا (بازار) لاردىكى ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرۇش، يەر مەمۇرىيىتى كەسپىگە مەسئۇل بولدى ھەمدە باج يىغىش، يول ياساش ۋە باشقا ياغاچ - كېسەك قۇرۇلمىلىق قۇرۇلۇشلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، مەركىزىي مەكتەپ (يېزا، بازارلاردا قۇرۇلغان) ، خەلق باشقۇرغان مەكتەپ (باۋ - جيالاردا قۇرۇلغان) لەرگە يېتەكچىلىك قىلىش، ساۋاتسىزلارنى تەكشۈرۈش، مەجبۇرىي ئوقۇتۇش قاتارلىق ئىشلارغا ھەمكارلاشتى. يۇقىرىدىكى ئىككى بۆلۈمچىدىن باشقا يەنە ئىككى خىزمەتچى تەسىس قىلىنىپ، يېزا (بازار) باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا (بازار) باشلىقى ۋە ھەرقايسى بۆلۈمچە مۇدىرلىرىنىڭ بۈيرۇقى بويىچە كاتىباتلىق، بوغالتىرلىق يۈگۈر - يېتىم ئىشلىرىنى قىلدى. يېزا (بازار) لاردا يېزا (بازار) مەمۇرىيىتى يىغىنى تەسىس قىلىنىدى. يىغىنغا قاتناشقۇچىلار يېزا (بازار) باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا (بازار) باشلىقلىرى، ھەرقايسى بۆلۈمچىلەرنىڭ مۇدىرلىرى، باۋجاڭلار، مەركىزىي مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرىدىن تەركىب تاپتى. يىغىن ئېچىلغاندا، مەزكۇر يېزا (بازار) دىكى ئالاقىدار ئورگانلار، تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى، مۇتەۋەلىرى تەكلىپ بىلەن قاتناشتۇرۇلدى ۋە ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئادەم ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇپ، يىغىنغا يېتەكچىلىك قىلدى. يېزا (بازار) مەمۇرىيەت يىغىنى يىلدا بىر قېتىم ئۆتكۈزۈلدى، يىغىندا يېزا (بازار) باشلىقى رەئىس بولۇپ، يېزا (بازار) نىڭ چوڭ - چوڭ ئىشلىرىنى مۇزاكىرە قىلدى. قوشۇلغانلار يېرىم سانغا يەتسە قارار شەكىللەندى.

باۋنىڭ ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى — باۋ ئىش بېجىرىش باشقارمىسى بولۇپ، بىردىن باۋ باشلىقى، مۇئاۋىن باۋ باشلىقى، خەلق ئىشلىرى مۇھاپىزەت خادىمى، ئىقتىساد - مەدەنىيەت خادىمى قويۇلدى (ئىككى خادىمنىڭ ۋەزىپىسى يېزىنىڭ ئىككى بۆلۈمچىسىنىڭ ۋەزىپىسى بىلەن ئوخشىشىپ كېتىدۇ) . ئۇلارغا تۇرمۇش قوشۇمچە يارەدەم خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى. باۋجاڭ، مۇئاۋىن باۋجاڭلارنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئادەم ئەۋەتىپ يېزا (بازار) مەھكىمىسى بىلەن بىرلىكتە شۇ باۋدىكى جياجاڭلار يىغىنى ئېچىپ كۆرسەتتى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت تاللاپ تەينىلىدى. باۋدا باۋ مەمۇرىيەت يىغىنى تەسىس قىلىنىدى، يىغىنغا قاتناشقۇچىلار باۋ جاڭ، مۇئاۋىن باۋجاڭ، ئىش بېجىرگۈچى، جياجاڭلار، خەلق باشقۇرغان مەكتەپلەرنىڭ مۇدىرلىرى، ئوقۇتقۇچىلىرىدىن تەركىب تاپتى. يىغىن ئېچىلغاندا مەزكۇر باۋدىكى ئالاقىدار تەشكىلاتلارنىڭ ۋەكىللىرى، مۇتەۋەلەر سىرتتىن قاتناشتۇرۇلدى. باۋ مەمۇرىيەت يىغىنى ئايدا بىر قېتىم ئېچىلدى. باۋجاڭ رەئىس بولدى، يىغىندا مەزكۇر باۋنىڭ مۇھىم ئىشلىرى مۇزاكىرە قىلىنىدى. قوشۇلغانلار يېرىم سانغا يەتسە قارار شەكىللەندى.

جيالاردا بىر جياجاڭ تەسىس قىلىنىدى. باۋجاڭلار شۇ جيادىكى تۇتۇن باشلىقلىرىنى يىغىپ

يىغىن ئېچىپ، جياجاڭ نامزاتىنى تاللاپ بېكىتىپ، يېزا (بازار) لىق مەھكىمە ئارقىلىق ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىپ ئەنگە ئالدۇردى. جياجاڭلارغا تەمىنات بېرىلمىدى. ئۇ، نوقۇل خالىسانە خاراكتېردىكى ۋەزىپە ھېسابلاندى.

خەلقە بولغان ھۆكۈمرانلىقنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە «شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ تۈتاش كېپىللىك قىلىش، چېتىپ جازالاشنى يولغا قويۇش چارىسى» نى ئېلان قىلدى، ئۇنىڭدا باۋجاڭلار ھەرقايسى جياجاڭلارغا، ھەرقايسى تۈتۈن باشلىقلىرىغا نازارەتچىلىك ۋە باشلامچىلىق قىلىپ، تۈتاش كېپىللىك قىلىش، چېتىپ جازالاشنى يولغا قويۇشى، بىر جيادىكى ئائىلىلەر ئەركىن بىرلىشىشى (بىرلەشكەن ئائىلە سانى بەشتىن كەم بولماسلىقى)، ھەرقايسى تۈتۈن باشلىقلىرى تۈتاش كېپىللىك قىلىش، چېتىپ جازالاش توختىمىغا ئورتاق ئىمزا قويۇشى كېرەك. ئەگەر جيا ئىچىدە بىرلىشمىگەن مۇڭاپىق ئائىلە بولمىسا ياكى ئۇنىڭ بىلەن بىرلىشمىگەن ئادەم بولمىسا، خوشنا جيادىكى ئائىلىلەر بىلەن بىرلەشسىمۇ بولىدۇ. ئۇيۇشقان ئائىلىلەر بىر - بىرىنى نازارەت قىلىشى كېرەك. بىر ئائىلە قانۇنغا خىلاپلىق قىلسا، ئۇنىڭ بىلەن بىرلەشكەن ھەرقايسى ئائىلىلەر چوقۇم پاش قىلىشى كېرەك. پاش قىلمىغانلار قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئائىلە بىلەن بىرلىكتە جازاغا تارتىلىدۇ، دەپ بەلگىلەندى.

شىنجاڭ ئۆلكىسىدە يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنى رەتلەش ۋە تەكشۈرۈش ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. بىرىنچى باسقۇچ مىنگۇنىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگە قەدەر ئۇرۇمچى، غۇلجا ناھىيىلىرىدە ۋە ۋالىي مەھكىمىسى تۇرۇشلۇق ئون يەردە يەنى ئۇرۇمچى، غۇلجا، قەشقەر، ئاقسۇ، چۆچەك، ئالتاي، خوتەن، يەنجى، قۇمۇل، يەكەن قاتارلىق جايلارنىڭ ناھىيە - بازارلىرىدا ئېلىپ بېرىلدى. ئىككىنچى باسقۇچ مىنگۇنىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنىگە قەدەر، ئۆلكە بويىچە ناھىيە بازارلىرى ۋە چېگرا رايونغا جايلاشقان 14 مۇھىم ناھىيە ۋە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ (بورتالا، ئارشاڭ، قورغاس، چاپچال، موڭغۇلكۈرە، ئۆلۈغچات، تاشقورغان، بارىكۆل، چۆچەك، چاغانتوقاي، قابا، جىمۇنەي، ئوچتۇرپان، ئاقچى) شەھەر، يېزىلىرىدا ئېلىپ بېرىلدى. ئۈچىنچى باسقۇچ شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 12 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە داۋاملىشىپ، ھەرقايسى ناھىيىلەرنىڭ يېزا - كەنتلىرى ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئېلىپ بېرىلدى. يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنى ئايرىشنىڭ ئالدى - كەينىدە، جايلار ئومۇميۈزلۈك رايون - كەنت باشلىقلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، مۇناسىۋەتلىك قانۇن-پەرمانلارنى ۋە يولغا قويۇش چارىسىنى تەتقىق قىلىپ ئۆگىنىدى. ئەسلىدە مىنگۇنىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) يېزا (بازار) لارنىڭ باۋ - جيالىرىنى ئايرىپ بولۇش پىلانلانغان بولسىمۇ، لېكىن ئەمەلىي سۈرئەت پىلانىنىڭ ئارقىدا قېلىپ يىل ئاخىرىغا بارغاندا پىلان 60% لا ئورۇندالدى. مىنگۇنىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) مەركىزىي ھۆكۈمەتنىڭ ئاساسىي قانۇننى يولغا قويۇش توغرىسىدىكى پەرمانىغا بىنائەن، ئاساسىي قاتلاملاردا خەلق رايىنى سىناش بويىچە ئاھالىلار يىغىنى، باۋ ئاھالىلىرى چوڭ يىغىنى، يېزا (بازار) ۋەكىللىرى يىغىنى تەسىس قىلىنىپ، خەلق رايىنى سىناش ئورگانلىرى يېزا (بازار) باشلىقىنى، باۋجاڭ، جياجاڭلارنى سايلاش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى ھەمدە ئاساسىي قاتلاملاردا پۇقرالارنىڭ قەسەمىيات يىغىنى

ئېچىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق چېگرىلارنىڭ سىرتىدىكى يېزا (بازار) لاردىكى باۋ - جيالار ئاساسىي جەھەتتىن رەتكە تۇرغۇزۇلۇپ، تەكشۈرۈلدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) دىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۆلكە بويىچە جەمئىي 704 يېزا (بازار)، 9351 باۋ، 80 مىڭ 602 جيا (مۆلچەرسان) تەسىس قىلىنغان (ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئىلگىرى قۇرۇلغان يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ).[1] گومىنداڭ ھۆكۈمرانلىقى ئاستىدىكى 55 ناھىيە (مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى) نىڭ 54 دە ئومۇميۈزلۈك باۋ يىغىنى ۋە يېزا (بازار) لىق خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) قىشتا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە يېزا (بازار) لاردىكى باۋ - جيا سانىنى قىسقارتىپ، ئاساسىي قاتلاملارنىڭ مەمۇرىي خىراجەت چىقىمىنى ئازايتىش ھەم يېزا (بازار) لىق مەھكىمىلەر، باۋ ئىش باشقارمىلىرىنىڭ يارىدەم خىراجىتىنى كۆپەيتىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. مىنگونىڭ 37-يىلى (1948 - يىلى) ئۆلكە بويىچە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايىتىدىن باشقا جايلاردا جەمئىي 275 يېزا (بازار)، 2772 باۋ، 34 مىڭ 577 جيا تەسىس قىلىندى.

1949 - يىل 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «نۆۋەتتىكى ھاكىمىيەت يۈرگۈزۈش فاڭجېنى» نى ئېلان قىلىپ، جايلاردىن كونا ھاكىمىيەتنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، باۋ - جيا تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇشنى تەلەپ قىلدى.

1950 - يىل 2 - ، 3 - ئايلاردا، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە قاراشلىق 25 ناھىيىدىن باشقا قالغان يەتتە ۋىلايەتكە قاراشلىق 53 ناھىيە ۋە ئۈرۈمچى شەھىرى، يەتتە قۇدۇق مەركىزىي رايونىدا ئازادلىق ئارمىيە ۋە ئۈچ ۋىلايەتتىن كەلگەن كادىرلار كونا ھاكىمىيەتنى ئۆتكۈزۈۋالدى. شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تېلېگراممىا ئارقىلىق جايلارغا يوليورۇق بېرىپ، كونا ھاكىمىيەتنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتى قۇرۇش توغرىسىدا تۆۋەندىكىچە كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى:

1) مىنگو دەۋرىدىكى يېزا (بازار) رايونغا، باۋ يېزىغا، جيا كەنتكە ئۆزگەرتىلمىدۇ.

2) رايون مەھكىمىسىدە بىر رايون باشلىقى، بىر مۇئاۋىن رايون باشلىقى، ئىككى كاتىپ، خەلق ئىشلىرى، مالىيە، ماۋارىپ، قۇرۇلۇش، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىرلىرىدىن بىردىن ئادەم تەيىنلىنىدۇ. رايونلۇق مەھكىمە ئۈچ دەرىجىگە ئايرىلىدۇ: 20 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالىسى بار رايونلۇق مەھكىمە 1 - دەرىجىلىك رايون بولۇپ، ئون كادىرلىق شتاتى بولىدۇ؛ ئاھالىسى 10 مىڭدىن 20 مىڭغىچە بولغان رايونلۇق مەھكىمە 2 - دەرىجىلىك رايون بولۇپ، توققۇز كادىرلىق شتاتى بولىدۇ (خەلق ئىشلىرى كادىرلىقىنى مۇئاۋىن رايون باشلىقى قوشۇمچە ئۆتەيدۇ)؛ ئاھالىسى 10 مىڭدىن تۆۋەن بولغان رايونلۇق مەھكىمە 3 - دەرىجىلىك رايون بولۇپ، سەككىز كادىرلىق شتاتى بولىدۇ (ماۋارىپ كادىرلىقىنى بىر كاتىپ قوشۇمچە ئۆتەيدۇ).

3) يېزىلىق ھۆكۈمەتتە يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، كاتىپ تەسىس قىلىنىدۇ.

---

① ئۈچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق 25 ناھىيە (مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى) دە، يېزا (بازار) باۋ - جيا تۈزۈمى بىكار قىلىنىپ، مىڭبېگى، يۈزبېگى تۈزۈمى بولغا قويۇلدى.

4) يېزىلىق ھۆكۈمەت قارىمىقىدا مەمۇرىي كەنت قۇرۇلىدۇ، مەمۇرىي كەنت قارىمىقىدا تەبىئىي كەنت قۇرۇلىدۇ. مەمۇرىي كەنتتە مۇدىر، تەبىئىي كەنتتە كەنت باشلىقى قويۇلىدۇ، چوڭراق تەبىئىي كەنتتە مۇئاۋىن كەنت باشلىقى تەيىنلەنسە بولىدۇ.

5) مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، مەمۇرىي كەنت مۇدىرى، تەبىئىي كەنت باشلىقى بىردەك تەمىنات تۇزۇمىدىكى كادىر ھېسابلانمايدۇ.

جايلار يۇقىرىدىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى باشلۇۋەتتى. يۇقىرى دەرىجىلىك ھۆكۈمەت رايون مەھكىمىسىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىقىغا شۇ جايدىكى ئابرويلۇق زاتلارنى تەيىنلىدى ياكى كادىر ئۆۋەتىپ ۋەزىپىگە تەيىنلىدى؛ ئادەتتىكى كادىرلار ياش زىيالىيلار ياكى يېزىلاردىكى ئاكتىپلار ئىچىدىن تاللاندى. 1950 - يىل 7 - ئاينىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئوچ ۋىلايەتتىن باشقا يەتتە ۋىلايەت ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىدە جەمئىي 258 رايونلۇق مەھكىمە قۇرۇلدى.

رايونلۇق مەھكىمە قۇرۇلغاندىن كېيىن، جايلار يېزا ھاكىمىيىتىنى ئۆزگەرتىش ۋە قۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلىدى. 30% يېزا دېھقانلار ئۈيۈشمىسى تەشكىللەش، ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ يەر، تېرىلغۇ ئۇلىغى، سۇ، ئۇرۇقلۇقنى تەڭشەش خىزمىتى داۋامىدا ئاكتىپلارنى تەربىيىلىدى، يېزا بويىچە ئاممىۋى چوڭ يىغىن ئېچىپ، دېموكراتىك ھالدا يېزا باشلىقى سايلاپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇردى؛ 55% يېزىدا ناھىيىلىك، رايونلۇق خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنىڭ رىياسەتچىلىكىدە ئاممىۋى چوڭ يىغىن ئېچىلىپ، باۋ - جيا تۈزۈمىنىڭ بىكار قىلىنغانلىقى جاكارلىنىپ، يېزا باشلىقى سايلاپ چىقىلدى؛ 15% يېزىدىكى يېزا باشلىقلىرىنى ناھىيە ياكى يېزا رەھبەرلىرى ناھىيىلىك ھەر ساھە، ھەرمىللەت خەلق قۇرۇلتىيىغا قاتناشقان ۋەكىللەر ئىچىدىن بۇاستە كۆرسىتىپ بېكىتتى. 1950 - يىلنىڭ ئاخىرىدا جەمئىي 1275 يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇلدى، رايون، يېزا، كەنت كادىرلىرى سانى جەمئىي 21 مىڭ 505 كە يەتتى.

1951 - يىلدىن ئېتىبارەن رايون، يېزىلاردا ئارقا - ئارقىدىن دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. ئۇلكە بويىچە سىر قېتىمدىن ئىككى قېتىمغىچە دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچقان يېزا 806؛ ئۈچ قېتىم يىغىن ئاچقان يېزا 471؛ تۆت قېتىم يىغىن ئاچقان يېزا 195، بەش قېتىم يىغىن ئاچقان يېزا 93. شۇ يىلى قەشقەر، ئاقسۇ، يەكەن ۋىلايەتلىرىدە خىيانەت قىلىپ چىرىكلەشكەن، قانۇن، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان، ئاممىنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزگەن چىرىكلەشكەن، قانۇن، ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغان، ئاممىنىڭ مەنپەئەتىگە زىيان يەتكۈزگەن رايون، يېزا خىزمەتچىلىرىدىن 6115 ئادەم تازىلاندى، 14 مىڭ 885 ئاكتىپ تاللىنىپ ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيىتى تولۇقلاندى.

1952 - يىلى دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتى يەر ئىسلاھاتىغا بىرلەشتۈرۈلۈپ ئېلىپ بېرىلدى. يەر ئىسلاھاتى خىزمىتى باشلانغاندىن كېيىن جايلاردا ئومۇمىيۈزلۈك دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىلدى. دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنىغا يېزىلاردىكى قول سانائەت ئىشچىلىرى، زىيالىيلار ۋە ئۇششاق سودىگەرلەر قاتناشتۇرۇلدى ھەمدە ئاكتىلىق باي دېھقانلار ۋە دىنىي زاتلار تەكلىپ بىلەن سىرتتىن قاتناشتۇرۇلدى. دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى يېزىلىق خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ ھوقۇقىنى ۋەكالىتەن يۈرگۈزۈپ، يېزىلىق ھۆكۈمەت كومىتېتىنى سايلىدى.

يېزىلىق ھۆكۈمەت كومىتېتى يەتتىدىن توققۇزغىچە ھەيئەتتىن تەركىب تاپتى، (چوڭ يېزىدا 11 نەپەر بولدى) يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ھەيئەتلەر ئىچىدىن باھالاپ سايلاپ چىقىلدى. ھەر قايسى ھەيئەتلەر خەلق ئىشلىرى، مالىيە، ئاشلىق، ئىشلەپچىقىرىش، مەدەنىيەت - ماارىپ، ئامانلىق ساقلاش، سۇ ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. 1953 - يىل 8 - ئايدا شىنجاڭ بويىچە 1483 يېزا يەر ئىسلاھاتى خىزمىتىنى ئورۇنداپ بولدى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى 539 يېزىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 11 مىڭ 953 يېزا (كەنت) كادىرى ئىچىدىكى يېزا (كەنت) ھاكىمىيەتلىرىگە كۆز بويىاپ كىرىۋالغان 1638 پومېشچىك، زومىگەر، بۇزۇق ئۇنسۇر تازىلاندى، 817 سى سايلامدا قېپقالدى، 9498 ى داۋاملىق سايلاندى، 3697 سى يېڭىدىن سايلاندى، شۇ يىلى 9 - ئايدا شىنجاڭدىكى 30 ناھىيىدە ئومۇمىي سايلام خىزمىتى سىناق تەرىقىسىدە ئىشلەندى، يېزىلىق خەلق قۇرۇلتايلىرى ئېچىلىپ، يېزا باشلىقلىرى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقلىرى سايلاپ چىقىلدى. يىل ئاخىرىدا 665 يېزا 1 - قارارلىق ئومۇمىي سايلام خىزمىتىنى تاماملىدى. 1954 - يىل 4 - ئايغا قەدەر ئۆلكە بويىچە ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنى ئومۇميۈزلۈك سايلاپ چىقىش خىزمىتى ئاخىرلاشتى.

1954 - يىلدىن باشلاپ يېزىلىق خەلق قۇرۇلتىيىنى ئايدا بىر قېتىم چاقىرىشتىن ئىبارەت ئەسلىدىكى بەلگىلىمە بىر يېرىم ئايدا بىر قېتىم چاقىرىشقا ئۆزگەرتىلدى، ۋاقتى بىر كۈندىن ئىككى كۈنگىچە بولدى. يېزىلىق خەلق ۋەكىلىنىڭ شەرتى: يېشى 18 گە توشقان (پومېشچىك، ئەكسىلئىنقىلابچى، تۆرمىدىكى جىنايەتچى، پۇقرالىق ھوقۇقىدىن مەھرۇم قىلىنغان ۋە روھىي كېسەلگە گىرىدار بولغانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ)، يىلبويى ئەمگەككە قاتنىشىدىغان، ئىستىلى توغرا، سىياسىي جەھەتتە ئىشەنچىلىك، خىزمەتتە قىزغىن، ئامما ئىشىنىدىغان، ئادىل ئىش بېجىرىدىغان، شەخسىيەتسىز پۇقرالاردىن بولۇشى كېرەك. ۋەكىل سانىنى تەقسىم قىلىشتا، 500 دىن يۇقىرى ئاھالىسى بار يېزىلاردا 50 تىن 80 گىچە؛ 100 دىن 500 گىچە ئاھالىسى بار يېزىلاردا 30 دىن 50 كىچە؛ 100 دىن تۆۋەن ئاھالىسى بار يېزىلاردا 20 دىن 30 غىچە ۋەكىل بولۇش كېرەك، دەپ بەلگىلەندى. 1950 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 20 ناھىيىدىكى 2578 ۋەكىل تەكشۈرۈلۈپ مەلۇمات قىلىنىشىچە، ئۇنىڭ ئىچىدە دېھقانلار 56.6% نى، ئىشچىلار 4.3% نى، سودا - سانائەتچىلەر 3% نى، ھەربىيلەر 12.1% نى، ئوقۇتقۇچىلار 1.6% نى، دوختۇرلار 4.2% نى، ئاخۇن، ئوقۇمۇشلۇق زاتلار 2.7% نى، ئايالالار 15.5% نى ئىگىلىگەن. يېزىلىق ھۆكۈمەتتە خەلق ئىشلىرى، ئىشلەپچىقىرىش، سۇ، ئامانلىق قوغداش، مەدەنىيەت - ماارىپ، سەھىيە قاتارلىق بەش كومىتېت قۇرۇلدى. ھەرقايسى كومىتېتلارنىڭ ۋەزىپىسى مۇنداق بولدى: خەلق ئىشلىرى كومىتېتى ئوتتىن مۇداپىئەلىنىش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، يېزا (كەنت) لەرنىڭ ئىسكىلات ئامبارلىرىنى باشقۇرۇش، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئائىلىسىنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق گۈللەندۈرۈش، ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش، خەلق ئىچىدىكى داۋالارنى مۇرەسسە قىلىش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى؛ ئىشلەپچىقىرىش كومىتېتى ئۆز - ئارا ياردەم بېرىش، ھەمكارلىشىشقا تەشكىللەش، تېرىقچىلىق تېخنىكىسىنى ئىسلاھ قىلىش، مو بېشى

مەسئۇلىتىنى ئۈستۈرۈشكە مەسئۇل بولدى؛ سۇ ئىشلىرى كومىتېتى ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى ياساش، رېمونت قىلىش، پىلان تۈزۈش، سۇ ئىشلىتىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا مەسئۇل بولدى؛ ئامانلىق قوغداش كومىتېتى يامان ئىش، يامان ئادەملەرنى ئېنىقلاش، ئوغرىلىق قىلىش، قىمار ئويناش، قاتىللىق قىلىش، مۇشتلىشىش قاتارلىقلارنىڭ ئالدىنى ئېلىپ، جەمئىيەت ئامانلىقىنى قوغداشقا مەسئۇل بولدى؛ مەدەنىيەت - مائارىپ، سەھىيە كومىتېتى يېزا (كەنت) لاردىكى ساۋات چىقىرىش كۇرسى، كەچكۇرسلارنى باشقۇرۇش، كەنت ئاھالىلىرىنى گېزىت ئوقۇشقا تەشكىللەش ۋە مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرۇش، تازىلىق تەكشۈرۈش، يېڭى ئۆسۈلدا تۇغۇت قوبۇل قىلىشنى تەشەببۇس قىلىپ، كېسەللىك ۋە ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى ئازايتىشقا مەسئۇل بولدى.

ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى مەمۇرىي كېڭىشىنىڭ «ھەر دەرىجىلىك مىللىي ئاپتونوم رايونلارنى قۇرۇش توغرىسىدىكى يوليورۇق» نىغا ئاساسەن، 1953 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە رايونغا باراۋەر كېلىدىغان مىللىي ئاپتونوم رايوندىن يەتتىنى، يېزىغا باراۋەر كېلىدىغان مىللىي ئاپتونوم رايوندىن توققۇزنى قۇرۇپ چىقتى، مىللىي ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتلىرى قۇرۇلدى. كومىتېتقا رەئىس قويۇلۇپ، رەئىسلىكىنى ئاپتونومىيە يۈرگۈزگەن مىللەت ئۈستىگە ئالدى. كېيىن «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» نىڭ مىللىي يېزا توغرىسىدىكى بەلگىلىمىسى، گوۋۇيۈەننىڭ «رايونغا باراۋەر كېلىدىغان مىللىي ئاپتونوم رايونلارنى ئۆزگەرتىش توغرىسىدىكى يوليورۇق» ى ۋە «مىللىي يېزىلارنى قۇرۇشقا دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدىكى يوليورۇق» نىغا ئاساسەن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 6 - كۈنى شىنجاڭ بويىچە ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، ئىلگىرى قۇرۇلغان، رايونغا باراۋەر كېلىدىغان يەتتە مىللىي ئاپتونوم رايوننى بىرەڭ رايونغا ئۆزگەرتىپ قۇردى. مىللەتلەرنىڭ ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، مىللىي رايون قارىمىقىدا يېزىلارنى قۇردى. ئىلگىرى قۇرۇلغان، يېزىغا باراۋەر كېلىدىغان مىللىي ئاپتونوم رايونلار بىرەڭ مىللىي يېزا قىلىپ ئۆزگەرتىپ قۇرۇلدى. مىللىي يېزىلاردا يېزىلىق خەلق كومىتېتى قۇرۇلدى.

1945 - يىلدىن كېيىن ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە باۋ - جيا تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مىڭبېگى، يۈزبېگى تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1949 - يىلدىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت خەلق ھۆكۈمىتى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، مىڭبېگى، يۈزبېگى تۈزۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، رايون، يېزا، كەنت چېگرا پاسىلى ئايرىلىپ، رايونلۇق، يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر قۇرۇلدى. ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلق قۇرۇلتايلىرى چاقىرىلىپ، يېزا باشلىقلىرى، كەنت باشلىقلىرى دېموكراتىك ھالدا سايلاپ چىقىلدى.

1951 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى ھەرىلى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ، ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلدى.

1954 - يىلنىڭ ئاخىرى شىنجاڭ بويىچە ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياقلاشقاندىن كېيىن، رايون، يېزىلارنىڭ سانى تەڭشەلدى ۋە ئۆزگەرتىلدى.

2 - قىسىم 1 - جەدۋەلگە قارالسۇن.

ئاپتونوم رايون بويىچە 1957 - يىلدىكى رايون، يېزىلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى
2 . قىسىم 1 - جەدۋەل

ئاتى / تۈرى / ۋىلايەت، شەھەر	شەھەر تەۋەسىدىكى رايون	ناھىيە تەۋەسىدىكى رايون	يېزا
ئۈرۈمچى شەھىرى	5		
قەشقەر شەھىرى			4
ئۈرۈمچى ۋىلايىتى		41	143
قۇمۇل ۋىلايىتى		4	33
كورلا ۋىلايىتى		7	43
ئاقسۇ ۋىلايىتى		8	205
قەشقەر ۋىلايىتى		79	630
خوتەن ۋىلايىتى		44	274
ئىلى ۋىلايىتى (غۇلجا شەھىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ)	5	94	418
تارباغاتاي ۋىلايىتى		26	116
ئالتاي ۋىلايىتى		18	63
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى		4	46
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى		7	30
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى		9	34
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى		16	96
جەمئىي	10	357	2135

2 . چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى يېزىلىق ھۆكۈمەت

مىنگونىك 32 - يىلى (1943 - يىلى) يېزا (بازار) باۋ - جيالىرى رەتكە تۇرغۇزۇلۇپ تەكشۈرۈلگەندە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چارۋىچىلىق رايونلىرىدىمۇ بىرەك يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنى رەتكە تۇرغۇزۇپ تەكشۈرۈش لازىملىقى توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. مىنگونىك 33 - يىلى (1944 - يىلى) 1 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ناھىيىلەردە ھەر دەرىجىلىك تەشكىلىي قانۇن پروگراممىسىنى يولغا قويۇش پىلانى» دا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەقىقەتەن زۆرۈر دەپ قارالسا، ناھىيە قارمىقىدا رايون تەسىس قىلىنسىمۇ بولىدۇ. رايوندا رايونلۇق مەھكىمە قۇرۇلۇپ، چارۋىچىلار قەيەرگە كۆچسە مەھكىمىمۇ شۇ يەرگە كۆچىدۇ. رايون

قارىمىقىدا يېزا تەسىس قىلىنىدۇ، دەپ بەلگىلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا «شىنجاڭ ئۇلكىسىدە يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىدىكى نوپۇسنى رەتكە تۇرغۇزۇپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى» دا، بىر يېزىدىكى ئاھالىنىڭ ھەممىسى چارۋىچى بولسا، ئۇلار دائىم تۇرۇشلۇق فېرمىنى ئاساس قىلىپ يېزا قۇرۇشى ھەمدە بۇ يېزا دائىم تۇرۇشلۇق ناھىيە تەۋەلىكىدە بولۇشى كېرەك. بۇنداق يېزىلار مەۋسۇمىنىڭ ئالمىشىش بىلەن باشقا ناھىيىگە چارۋا بېقىش ئۈچۈن يۆتكەلسە، باشقا ناھىيىنىڭ ۋاقتىلىق يېزىسى بولۇش بىلەن بىرگە شۇ ناھىيىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. ئەسلىدىكى جايغا قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، دائىم تۇرۇشلۇق ئورۇندىكى ناھىيىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولىدۇ. كۆچۈپ چىقىش، كۆچۈپ كىرىشنى يېزا باشلىقى مەزكۇر ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە ۋە باشقا ناھىيىلىك ھۆكۈمەتكە مەلۇم قىلىدۇ. رايون، يېزا باۋجاڭلىرى ھەر دەرىجىلىك كاتتىباشلار ئارىسىدىن تاللاپ قويۇلىدۇ. ئۇنىڭ نامى بۇرۇنقىدەك بولىدۇ. خوشۇن نامى داۋاملىق ساقلاپ قېلىنىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) مەركىزىي ھۆكۈمەت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش مەلۇمات جەدۋىلىنىڭ «شىنجاڭ» گرافىسى ئىچىگە 23 خوشۇن دەپ تولدۇردى.

چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى بىلەن دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى ئوتتۇرىسىدا مەلۇم پەرقلەر بار. 1950 - يىل 12 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ۋە ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ ئالاقىدار ھۆججەتلىرىنىڭ روھىغا ئاساسەن، «چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى چىڭ تۇتۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نى تارقاتتىپ، 1951 - يىلى ئۇلكە بويىچە چارۋىچىلىق ناھىيىلىرىدە خەلق دېموكراتىك ھاكىمىيىتىنى قۇرۇش خىزمىتىنى مەركىزىي خىزمەت قىلىپ تۇتۇشنى تەلەپ قىلدى. يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق ناھىيىلىرىدە، ھەرمىللەت، ھەرساھە خەلق ۋەكىللىرى يىغىنلىرى ئېچىلىپ، چارۋىچىلىق رايونلىرى خىزمەت كومىتېتى سايلاپ چىقىلدى. شۇنىڭدىن كېيىنلا غەربىي شىمال مەمۇرىي كومىتېتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ شىنجاڭنى تەكشۈرۈش گۇرۇپپىسى ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ ئەسەن چارۋىچىلىق رايونىدا چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى خىزمىتى ئوستىدە چوڭقۇر تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ «چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى تەكشۈرۈش» دوكلاتىنى يېزىپ چىقىپ، ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە تاپشۇردى. ئۇلكىلىك چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىش كومىتېتى مەمۇرىي كېڭەشنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيىنى ئەستايىدىل يولغا قويۇپ، مۇڭاپىق ھالدا مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە ئورگانلىرىنى قۇرۇش توغرىسىدىكى يولىيورۇقنىڭ روھىغا ئاساسەن، باقۇمەندە بولۇپ كەلگەن ژاڭ، خوجا، تەيجى تۇزۇمىنى بىكار قىلىشنى مۇھىم نۇقتا قىلىپ، 1951 - يىل 8 - ئايدا ئالتايدا كۇزلۇك غەللە - پاراق ئېلىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇشقا بىرلەشتۇرۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاساسىي قانۇن ھاكىمىنتىنى ئۆزگەرتىش بويىچە نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى، ئۇنىڭدىن كېيىن ئۇلكىدىكى بارلىق چارۋىچىلىق رايونلىرىغىچە ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتتى. كېيىنكى يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قۇرۇلغان ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتى مۇنداق بىر نەچچە خىل شەكىلدە بولدى:

چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى رايونلۇق مەھكىمە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىپ، رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى كومىتېتى تەسىس قىلىدى، رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، رايونلۇق ھۆكۈمەت ھەيئەتلىرى سايلاپ چىقىلدى. شۇنداقلا يەنە، بىر قەدەر ئىلغار، ھۆكۈمەتكە تايىنىدىغان، چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى ئامما قارشى تۇرمايدىغان چاڑىدارلار، قەبىلە باشلىقلىرى، دىنىي كاتتىباشلار رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقلىقىغا سايلاندى. چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنىڭ مەمۇرىي رايون دائىرىسى زورمۇ زور بىرلىككە كەلتۈرۈلمىدى ۋە ئايرىلمىدى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى ھاكىمىيەت قۇرۇش ئۈسۈلى مېخانىزىم ھالدا قوللىنىلماي، ئەكسىچە مەركۇر رايوننىڭ ئەسلىدىكى سىللىي قەبىلىلىرى ياكى بىر قانچە ئۇرۇق-جەمەتنىڭ ئادەتلەنگەن ئولتۇراق دائىرىسى بويىچە مۇۋاپىق ھالدا بېكىتىپ چىقىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا خەلق ئىشلىرى، چاڑۇنلارنى ئاسراش، مەدەنىيەت - ماۋارىپ، سەھىيە، ئامانلىق قوغداشتىن ئىبارەت تۆت كومىتېت تەسىس قىلىندى.

يېزىم دېھقانچىلىق، يېزىم چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى رايونلۇق مەھكىمە بۇ، دېھقانچىلىقنى ئاساس قىلىدىغان رايونلۇق مەھكىمە بولۇپ، چاڑۇنچىلار يۆتكەلگەندە، رايونلۇق مەھكىمە يۆتكەلمىدى، لېكىن مۇئاۋىن رايون باشلىقى ۋە مەلۇم ساندىكى ھەيئەتلەر چاڑۇنچىلار بىلەن بىللە ئىشلەشكە ئەۋەتىلدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا خەلق ئىشلىرى، ئىشلەپچىقىرىش، مەدەنىيەت - ماۋارىپ، سەھىيە، ئامانلىق قوغداشتىن ئىبارەت تۆت كومىتېت تەسىس قىلىندى.

100 ئۆيلۈك، 50 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېت چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى رايونلۇق مەھكىمە قارىمىقىدا 100 ئۆيلۈك، 50 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېت قۇرۇلدى. 100 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېت رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى، 50 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېت 100 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېتنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. ئاھالىسى 50 ئۆيلۈكتىن تۆۋەن چەت-ياقا جايلاردا مەمۇرىي گۇرۇپپا قۇرۇلدى. 100 ئۆيلۈك، 50 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېتلار چاڑۇنچىلار يىغىندا بىۋاستە سايلاپ چىقىلدى، بەشتىن يەتتىگىچە ۋە ئوچتىن بەشكىچە ھەيئەت ئەزاسى سايلاپ چىقىلدى، كېيىن ھەيئەت ئەزالىرى ئىچىدىن بىر مۇدىر سايلاپ چىقىلىپ، رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ تەكشۈرۈپ، تەستىقلاپ ۋەزىپىگە تەينىلىشى ئۈچۈن مەلۇم قىلىندى.

چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى يېزا، كەنت ھاكىمىيىتى 1952 - يىل 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ھەرىكىتىگە زىج بىرلەشتۈرۈپ، ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۈچەيتىش» توغرىسىدا يولىيورۇق تارقىتىپ، چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدىكى 100 ئۆيلۈك، 50 ئۆيلۈك مەمۇرىي كومىتېتلارنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يېزا ۋە كەنت قىلىپ ئۆزگەرتتى. چاڑۇنچىلىق رايونلىرىدا رايونلۇق، يېزىلىق خەلق قۇرۇلتىيى چاقىرىلىپ، رايون باشلىقى، مۇئاۋىن رايون باشلىقى، يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى ۋە ھەيئەت ئەزالىرى دېموكراتىك رەۋىشتە سايلاپ چىقىلدى.

1951 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە ئۆلكە بويىچە چاڑۇنچىلىق رايونلىرىنىڭ ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيەت سانىدا بىر مۇنچە ئۆزگىرىشلەر بولدى.

(2 - قىسىم 2 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1951 - يىلدىن 1954 - يىلغىچە ئۆلكە بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتىنىڭ سانىدىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى

2 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار / ئورۇن / سانى	چارۋىچىلىق رايونلىرى	يېرىم دېھقان، چىلىق، يېرىم چارۋا، چىلىق رايونلىرى	چارۋىچىلىق يېزىلىرى	يېرىم دېھقان، چىلىق، يېرىم چارۋا، چىلىق يېزىلىرى
1951	41	47	248	144
1952	41	47	249	144
1953	56	36	291	138
1954	79	36	273	148

§ 2 . بازارلىق ھۆكۈمەت

1 . دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بازارلىق ھۆكۈمەت

مىنگونىڭ دەسلىپىدە شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھەرقايسى ناھىيە بازارلىرى ۋە ناھىيە بازىرىغا يېقىن ھەرقايسى جاڭزىلار ئادەتتە مەزكۇر ناھىيىنىڭ مەركىزىي رايونى ياكى بازار رايونى قىلىپ تەسىس قىلىنىپ، شۇڭىۋ تەيىنلەپ باشقۇرۇلۇۋاتاتتى. شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە ئاساسىي قانۇنىمىزدا رايون، كەنت باشلىقى تۈزۈمى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، بازار رايونى مەھەللە بويىچە مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلدى، مەھەللىلەرگە مەھەللە باشلىقى تەيىنلەندى، ئۇلار يېزىلاردىكى كەنت باشلىقلىرى بىلەن باراۋەر ئىدى. ئۇرۇمچى، سانجى، غۇلجا قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ بازار رايونلىرىدا مەھەللە باشلىقى ئىش بېجىرىش ئورنى قۇرۇلۇپ، ھەرقايسى مەھەللە باشلىقلىرى يېغىلىپ ئىش بېجىردى. ئەينى ۋاقىتتا سانجى ناھىيىسىدىكى مەھەللە باشلىقى ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ ئىش بېجىرىش خىراجىتى ئاھالىلاردىن پاراۋانلىق پۇلى يىغىش چارىسى ئارقىلىق ھەل قىلىناتتى، ھەربىر ئائىلىدىن ئىككى مودىن تۆت موغىچە پۇل يىغىلاتتى. مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) يېزا (بازار) باۋ - جيالىرىنى رەتلەپ تەكشۈرگەندە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئېلان قىلغان «يېزا - بازارلارنىڭ باۋ - جيالىرىدىكى نوپۇسنى رەتلەپ تەكشۈرۈشنى يولغا قويۇش چارىسى» دا 3000 دىن كۆپ ئائىلە توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان مەھەللىلەردە بازار تەسىس قىلىش، ئۇنىڭ باۋ - جيا شتاتىنى شەھەرلەرنىڭ باۋ - جيا شتاتى بويىچە بىر تەرەپ قىلىش كېرەك، دەپ بەلگىلەندى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ئۆلكە بويىچە ئۇچ ۋىلايەت ۋاقىتلىق ھۆكۈمەتنىڭ قاراشلىق جايلاردىن باشقا جايلاردا جەمئىي 149 بازار قۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى بازار سانى كېمەيىپ 71 گە چۈشۈپ قالدى. بازاردا بازارلىق مەھكىمە تەسىس قىلىندى. بازارلىق مەھكىمىنىڭ مەمۇرىي شتاتى ۋە بازار باشلىقى، باۋجاڭ، جياجاڭلارنى ۋۇجۇنقا كەلتۈرۈش چارىسى يېزىلار بىلەن ئوخشاش بولدى.

ئۇرۇمچى ناھىيىسى مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) قىشتا يېزا (بازار) باۋ -

جيالىرىنى رەتلەپ تەكشۈرۈشنى ئاخىرلاشتۇرغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى مەھەللە باشلىقى ئىش بېجىرىش ئورنىنى ئۆلكە مەركىزىدىكى ھەرقايسى بازارلار بىرلەشمە ئىش بېجىرىش ياشقارمىسىغا ئۆزگەرتتى، بىر مۇدىر، ئۈچ مۇئاۋىن مۇدىر تەيىنلەندى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا خوجىلىق، خەلق ئىشلىرى، ساقچى، مالىيە، مەدەنىيەت بۆلۈمچىلىرى تەسىس قىلىندى. ھەربىر بۆلۈمچىگە بىردىن بۆلۈم باشلىقى، ئىككىدىن ئىش بېجىرگۈچى قويۇلدى. مۇدىر بازار رايونى ۋە شىمىگو، لىيۇداۋان بازىرى قاتارلىق شەھەر ئەتراپىدىكى بازارلارنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ئۈرۈمچى شەھىرى قۇرۇلۇپ، شەھەر ئىچىدە رايونلار ئايرىلدى، رايون مەھكىمىلىرى قۇرۇلدى، رايون قارىمىقىدا باۋ - جيالار ئايرىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) تۆت رايون قۇرۇلدى، كېيىنكى يىلى يەنە بىر رايون كۆپەيتىلىپ جەمئىي بەش رايون بولدى.

1952 - يىلدىن باشلاپ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بازارلاردا دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا كىرىشتى. نوپۇسى 3000 دىن 5000 غىچە بولغان شەھەر، بازارلاردا يېزا دەرىجىلىك بازار قۇرۇش، نوپۇسى 5000 دىن 15 مىڭغىچە بولغان شەھەر، بازارلاردا رايون دەرىجىلىك بازار قۇرۇش؛ بازارلىق ھۆكۈمەت ئاپپاراتى، خادىملار شتاتى ۋاقتىنچە ناھىيىنىڭ رايون، يېزىلىرىنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولۇش؛ بازار قارىمىقىدىكى ئوندىن 15 كىچە بولغان ئاھالىلار گۇرۇپپىسىدا بىردىن مەھەللە مەھكىمىسى قۇرۇش؛ مەھەللە مەھكىمىسى قارىمىقىدىكى 30 دىن 50 كىچە بولغان ئائىلىنى بىر ئاھالىلار گۇرۇپپىسى قىلىپ قۇرۇش بەلگىلەندى. مۇشۇ بەلگىلىمە بويىچە شىنجاڭدا ئارقا - ئارقىدىن بىر تۈركۈم بازار تەسىس قىلىنىپ، بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى قۇرۇلدى. كېيىن شەھەر، بازارلارنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىدا ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر ۋە ئاپتونوم رايوننىڭ تۈرلۈك ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شەھەر، بازارلاردا ھاكىمىيەت تەسىس قىلىش توغرىسىدا قارار» نى ئېلان قىلدى:

1، مەلۇم ساندا سودا - سانائەت كەسپى بولغان، ئاھالىسى 2000 دىن يۇقىرى بولغان ناھىيە بازارلىرى، بازار، چازا، ئېغىزلار ئاھالىسى گەرچە 2000 غا يەتمىسىمۇ، لېكىن چارۋىچىلىق رايونى، چەت - ياقا رايونلار بولۇپ، مەزكۇر جاينىڭ سىياسىي، ئىقتىساد، قاتناش مەركىزى بولغان؛ ئۆز ئالدىغا ھاكىمىيەت قۇرغان ياكى ھاكىمىيەت قۇرۇلمىغان شەھەر بازارلىرى شەھەر تەسىس قىلىش شەرتىنى ھازىرلىمىغان بولسا، بىرەك بازارغا ئۆزگەرتىپ تەسىس قىلىش كېرەك.

2، بازارلىق خەلق كومىتېتى يەرلىك ئاساسىي قائىلام تەشكىلاتى بولۇپ، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولىدۇ.

3، بازارنىڭ شتاتى: نوپۇسى 10 مىڭدىن يۇقىرى بولسا، شتاتى توققۇزدىن 13 كىچە بولىدۇ؛ 5000 دىن 10 مىڭغىچە بولسا، شتاتى بەشتىن سەككىزگىچە بولىدۇ؛ نوپۇسى 5000 دىن تۆۋەن بولسا شتاتى ئۈچتىن بەشكىچە بولىدۇ. مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىنىڭ شتاتى ئۈچتىن بەشكىچە بولىدۇ.

4، بازارلىق خەلق كومىتېتلىرىدا خەلق ئىشلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئىشلەپچىقىرىش - ھەمكارلىق، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش، مەدەنىيەت، ماارىپ، سەھىيە قاتارلىق ساھەلەرگە يارەمچى خادىملار قويۇلىدۇ؛ خەلق ئىشلىرى، ئامانلىقنى ساقلاش،

ئىشلەپچىقىرىش ـ ھەمكارلىق، مەدەنىيەت ـ مائارىپ، سەھىيە، مالىيىنى، ئاشلىقنى تەڭشەش قاتارلىق خىزمەت كومىتېتلىرى قۇرۇلىدۇ.

5، شەھەرلەردىكى مەھەللە مەھكىمىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، مەھەللە ئىش باشقارمىلىرى قۇرۇلىدۇ؛ بازارلىق (شەھەرلىك) خەلق كومىتېتلىرى قارىمىقىدا ئاھالىلار كومىتېتى قۇرۇلىدۇ؛ ئاھالىلار كومىتېتى قارىمىقىدا ئولتۇراقلىشىش ئەھۋالىغا قاراپ ئاھالىلار گۇرۇپپىسى قۇرۇلسا بولىدۇ.

«قارار» دا بازار كادىرلىرىنىڭ ئىش ھەققى تەمىناتى توغرىسىدا: مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىنىڭ خىزمەتچىلىرى دۆلەت خىزمەتچىلىرىنىڭ ئىش ھەققى ئۆلچىمىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. بازار باشلىقى رايون باشلىقى دەرىجىلىك ئىش ھەققى تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. (مەۋزىي 18 ـ دەرىجىدىن 22 ـ دەرىجىگىچە بولىدۇ)؛ بازارنىڭ باشقا كادىرلىرى رايونىنىڭ يارەمچى خادىملىرىغا ئوخشاش ئىش ھەققى تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولىدۇ. (مەۋزىي 21 ـ دەرىجىدىن 26 ـ دەرىجىگىچە بولىدۇ). ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ ھەيئەت ئەزالىرى 18 يۈەن، 20 يۈەن، 25 يۈەندىن ئىبارەت ئۈچ دەرىجە بويىچە تۇرمۇش قوشۇمچە يارەم پۇلى ئالىدۇ. ئاھالىلار كومىتېتىنىڭ تۇرلۇك خىراجىتى ئايدا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن بەش يۈەندىن ئېشىپ كەتمەسلىكى بەلگىلەندى.

1956 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 6 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ئومۇمىي سايلامغا بىرلەشتۇرۇپ بازار ۋە ئاھالىلار كومىتېتلىرىنى تەرتىپكە سېلىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. جايلار قۇرۇلغان بازارلىق ھۆكۈمەتلەرنى بىر قېتىمدىن ئومۇمىيۈزلۈك ئۆزگەرتىپ سايلاپ چىقتى، مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ 8 ـ سانلىق يىغىندا بەلگىلەنگەن ۋەكىللەر سانى بويىچە بازارلىق خەلق قۇرۇلتايلىرىنى چاقىرىپ، بازار باشلىقى، مۇئاۋىن بازار باشلىقى ۋە ھەيئەت ئەزالىرىنى سايلاپ، بازارلىق خەلق كومىتېتلىرىنى قۇرۇپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىرلىكتە بازارلىق خەلق كومىتېتىنىڭ نامى توغرىسىدا بىر تۇتاش بەلگىلىمە چىقاردى. يەنى بازار نامى ناھىيە نامى بىلەن ئاتالدى. بازاردا مەھەللە ئىش باشقارمىسى تەسىس قىلىنمىدى.

1958 ـ يىلى خەلق گۈڭشېلىشىش مەزگىلىدە بىر قىسىم بازارلىق خەلق كومىتېتلىرى خەلق گۈڭشېلىرى باشقۇرۇش كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلىپ، بازارلىق گۈڭشې دەپ ئاتالدى. 1964ـيىل 5 ـ ئايدىن 1965 ـ يىل 6 ـ ئايغىچە بازارلار ئىككىنچى قېتىم تەڭشەلگەندىن كېيىن، ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 57 بازارلىق خەلق كومىتېتى قالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بازارلىق خەلق كومىتېتى بازارلىق ئىنقىلابىي كومىتېتقا، بازار باشلىقى بازارلىق ئىنقىلابىي كومىتېت مۇدىرىغا، مۇئاۋىن بازار باشلىقى مۇئاۋىن مۇدىرغا ئۆزگەرتىلدى.

1984 ـ يىلى ھۆكۈمەت بىلەن گۈڭشې ئايرىلغاندىن كېيىن بازارلارنىڭ سانى تېز كۆپەيدى. 1985 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى كۆپىيىپ 120 گە يەتتى.

2. زاۋۇت، كان رايونلىرىدىكى بازارلىق ھۆكۈمەت

1954 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 27 ـ كۈنى شىخو ناھىيىسىنىڭ مايتاغ كان رايونى ئۆلكىلىك

خەلق ھۆكۈمىتىگە تۇنجى بولۇپ «كان رايونىنىڭ ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى لايىھىسى» نى سۇندى. كېيىنكى يىلى 2 - ئايدا ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى مايتاغ كان رايونلۇق مەۋرىي خىزمەت كومىتېتى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. بىردىن مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر، توققۇز ھەيئەت ئەزاسى تەيىنلەندى، بۇ كومىتېت شىخو ناھىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. كومىتېت قارىمىقىدا كاتىبات ئىشخانىسى ۋە خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، مەدەنىي - ماۋارىپ گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ كان رايونلىرىدا كان رايونلۇق مەۋرىي كومىتېت قۇرۇش تەييارلىق خىزمەتلىرىنى ئىشلەشكە ھەمكارلاشتى: ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئائىلە ئاۋابىئاتلار يېغىنى ئېچىپ، دېموكراتىك ھالدا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر ۋە ھەيئەت ئەزالىرىنى سايلاپ، كان رايونلۇق مەۋرىي خىزمەت كومىتېتى قۇرۇپ چىقتى. ئۇنىڭدىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئارقا - ئارقىدىن باداۋان كان رايونى (ئۈرۈمچى ناھىيىسىدە)، تۇدۇڭخابا كان رايونى (ئۈرۈمچى ناھىيىسىدە)، تۇرپان كان رايونىدا مەۋرىي خىزمەت كومىتېتى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. 1956 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى «زاۋۇت، كان رايونلىرىدا ھاكىمىيەت تەسىس قىلىش توغرىسىدا قارار» دا ھاكىمىيەت قۇرۇلغان ۋە ھاكىمىيەت قۇرۇلمىغان زاۋۇت، كان رايونلىرىدا بىردەك بازار تەسىس قىلىپ، بازارلىق خەلق كومىتېتى قۇرۇش كېرەك، دەپ بەلگىلىدى. شۇنىڭغا ئاساسەن، يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن تۆت كان رايونلۇق مەۋرىي خىزمەت كومىتېتى پۈتۈنلەي بازارلىق خەلق كومىتېتىغا ئۆزگەرتىلدى، يەنە كانسۇ (ئۇلۇغچات ناھىيىسىدە) ۋە كۆكتوقاي كان رايونلىرىدا بازار قۇرۇلدى.

1957 - يىلى كان رايونلىرىدا بازارلىق ھاكىمىيەت قۇرۇش داۋامىدا ساقلانغان تەشكىلىي ئاپپارات مۇكەممەل بولماسلىق، خىزمەت ۋەزىپىسى ئېنىق بولماسلىق، بازارغا قاراشلىق رايونلار ھەددىدىن زىيادە چوڭ بولۇپ كېتىش، ئاھالىلار كومىتېتى قۇرماسلىق قاتارلىق مەسىلىلەر ئومۇمىيۈزلۈك تەرتىپكە سېلىندى. بازار تەشكىلى مۇكەممەللەشتۈرۈلۈپ، بازارنىڭ رايونلارغا ئايرىلىشى مۇۋاپىق تەڭشەلدى، ئاھالىلار كومىتېتى قۇرۇلدى.

1964 - يىل 2 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ، كان رايونى ۋە نېفىتلىكتىكى بازارلارنى يېڭىباشتىن تەڭشەشنى، بازار تەسىس قىلىش شەرتىگە ئۇيغۇنلىرىنى ساقلاپ قېلىشنى، بازار تەسىس قىلىش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلارنى بىردەك ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. شۇ يىلى تۇرپان كان رايونىدىكى بازار ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1965 - يىل 6 - ئايدا تۇدۇڭخابا، باداۋان ۋە مايتاغ بازارلىرى ئۈرۈمچى ۋە قاراماي شەھەرلىرى تەۋەلىكىگە قوشۇۋېتىلدى، بۇنىڭ بىلەن كانسۇ ۋە كۆكتوقاي كان رايونلىرىدىكى بازارلارلا ساقلىنىپ قالدى.

1984 - يىلى يەنە يېڭىدىن بەش كان رايونىدا بازارلىق ھاكىمىيەت تەسىس قىلىنىدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە بازارلىق ھاكىمىيەت قۇرۇلغان كان رايونى يەتتىگە يەتتى. بۇلار: كانسۇ (ئۇلۇغچات ناھىيىسىدە)، كۆكتوقاي، يەتتە قۇدۇق (قۇمۇل شەھىرىدە)، يامانسۇ (قۇمۇل شەھىرىدە)، تېرەك (باي ناھىيىسىدە)، گەنجىزى (فۇكاڭ ناھىيىسىدە)، تيېچاڭگۇ (تولى ناھىيىسىدە) دىن ئىبارەت.

§ 3. خەلق گۇڭشىسى باشقۇرۇش كومىتېتى

1958 - يىل 5 - ئايدا جۇڭگو كومپارتىيىسىنىڭ 8 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 2 - ئومۇمىي يىغىنىدا «تولۇق غەيرەتكە كېلىپ، تىرىشىپ يۇقىرى ئۆرلەپ، كۆپ،

تېز، ياخشى، تېجەشلىك بىلەن سوتسىيالىزم قۇرۇش» باش لۇشيەنىي ئوتتۇرىغا قويۇلدى. 8 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى بېيدەيخېدا سىياسىي بيۇرونىڭ كېڭەيتىلگەن يىغىنى چاقىرىپ «يېزىلاردا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا قارار» نى مۇزاكىرە قىلدى ۋە ماقۇللىدى. پۈتۈن مەملىكەتتىكى باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلارغا ئوخشاش، شىنجاڭدىمۇ ئاساسىي قانۇن ھاكىمىيىتى يېزا ۋە مەللىيي يېزىدىن خەلق گۇڭشېسىگە ئۆزگەرتىلدى.

1. خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ قۇرۇلۇشى ۋە ئۆزگىرىشى

1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايون بويىچە تۇنجى خەلق گۇڭشېسى — خوتەن ناھىيە قىزىلبايراق گۇڭشېسى قۇرۇلدى. 9 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە 98% دېھقان ئائىلىسى، 70% چارۋىچى خەلق گۇڭشېسىگە ئەزا بولۇپ كىردى. رايون بويىچە گۇڭشي قۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ئەسلىدىكى 5887 ئالىي كوپېراتىپ ۋە 1069 باشلانغۇچ كوپېراتىپ ئاساسىدا، 500 دىن كۆپرەك خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى قۇرۇلدى.

1959 - يىلى ئاپتونوم رايون خەلق گۇڭشېلىرىنى تەرتىپكە سالدى، تەرتىپكە سېلىنغاندىن كېيىن 457 خەلق گۇڭشېسى ساقلىنىپ قالدى. بۇنىڭ ئىچىدە 65 گۇڭشي چارۋىچىلىق رايونلىرىدا بولۇپ، گۇڭشېگە ئەزا بولۇپ كىرگەن دېھقان - چارۋىچىلار 1 مىليون 151 مىڭ 467 ئائىلىگە يېتىپ، دېھقان - چارۋىچىلار ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 96.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1961 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتلىرىنىڭ قارمىقىدىكى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ كۆلىمىنى زور دەرىجىدە تەڭشىدى. (2 - قىسىم 3 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1961 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە خەلق گۇڭشېسى، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ۋە ئۇلارنىڭ نوپۇسىنىڭ كۆپىيىش - كېمىيىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

2 - قىسىم 3 - جەدۋەل

نامى	1961 - يىل	1963 - يىل	كۆپىيىش - كېمىيىش ئەھۋالى
خەلق گۇڭشېسى	441	727	+ 286
گۇڭشېدىكى ئوتتۇرىچە ئائىلە سانى	2176	1644	- 532
گۇڭشېدىكى ئوتتۇرىچە ئادەم سانى	10221	6343	- 3878
ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى	5354	5891	+ 537
ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىدىكى ئوتتۇرىچە ئائىلە سانى	223	203	- 20
ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتىدىكى ئوتتۇرىچە ئادەم سانى	842	783	- 59
ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى	23301	26836	+ 3535
ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى ئوتتۇرىچە ئائىلە سانى	51	44	- 7
ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى ئوتتۇرىچە ئادەم سانى	193	171	- 22

1965 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتى جەمئىي 535 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە شەھەر تەۋەسىدىكى گۇڭشې 12، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى 5689، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 25 مىڭ 897.

1966 - يىلدىن 1976 - يىلغىچە بىر قىسىم خەلق گۇڭشېلىرى كۆلەم جەھەتتىن تەڭشەلدى.

1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئەمەلىي بار بولغان گۇڭشې باشقۇرۇش كومىتېتى 603، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى 7299، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 33 مىڭ 774.

2. خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ ئاپپاراتى ۋە كادىرلىرى

1959 - يىل 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «خەلق گۇڭشېسىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە توغرىسىدا قارار» دا گۇڭشېدە گۇڭشې باشلىقى، مۇئاۋىن گۇڭشې باشلىقى ۋە بىر قانچە بۆلۈم باشلىقلىرى، يارەمچى خادىملار تەسىس قىلىنىدۇ. دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق بۆلۈمى، سانائەت بۆلۈمى، قاتناش بۆلۈمى، مالىيە - سودا بۆلۈمى، مەدەنىيەت - ماۋارىپ - سەھىيە بۆلۈمى، سىياسىي - قانۇن بۆلۈمى، ئەمگەك - قوراللىق بۆلۈمى، تۈرمۇش پاراۋانلىق بۆلۈمى، پىلان كومىتېتى، پەن - تېخنىكا كومىتېتى، ئىشخانا قۇرۇلىدۇ، دەپ بەلگىلىدى. جايلار يۇقىرىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، گۇڭشې ئەزالىرى قۇرۇلتىيى چاقىرىپ گۇڭشې باشلىقى، مۇئاۋىن گۇڭشې باشلىقىنى سايلاپ چىقتى، مۇناسىپ ئاپپاراتلارنى قۇردى.

1963 - يىل 3 - ئايدىن 10 - ئايغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە ئومۇمىي سايلام خىزمىتى ئېلىپ بېرىلدى. خەلق گۇڭشېلىرىدە سايلامغا قاتناشقانلار سانى گۇڭشېدىكى سايلىغۇچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 85 پرسەنتىنى ئىگىلىدى، جەمئىي 54 مىڭ 251 ۋەكىل سايلاپ چىقىلدى.

1964 - يىلدىن 1965 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون ھەر كەسىپ، ھەرساھەدىن خەلق گۇڭشېلىرىغا 509 كادىر ئەۋەتتى. شۇنىڭ بىلەن بىللە خىزمەت ھۆددىسىدىن چىقالمىغان بىر تۈركۈم كادىرلارنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇردى ۋە ئالماشتۇردى. 1965 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ئاپتونوم رايون بويىچە گۇڭشې دەرىجىلىك كادىر 12 مىڭ 525 كە يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە ئايال كادىر 1303، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان كادىر 9495. گۇڭشې، چوڭ ئەترەت، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىدىكى كادىرلار ئىچىدە، دۆلەتتىن ئىش ھەققى ئالىدىغان كادىر 10 مىڭ 453، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال كادىر 957، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان كادىر 8093؛ دۆلەت ئىش ھەققى تارقاتمايدىغان كادىر 145 مىڭ 76 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئايال كادىر 11 مىڭ 331، ئاز سانلىق مىللەتتىن بولغان كادىر 133 مىڭ 682.

1969 - يىلى خەلق گۇڭشېلىرىدا بىردەك ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلۇپ، خەلق گۇڭشېسى باشقۇرۇش كومىتېتىنىڭ ئورنىنى ئالدى. ئىنقىلابىي كومىتېتتا مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىر قويۇلدى. 1980 - يىلى گۇڭشې ئىنقىلابىي كومىتېتلىرى بىرۇڭراقى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ئورگان ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى.

§ 4. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1982 - يىل 4 - ئايدا ئېلان قىلىنغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ ئاساسىي قانۇنى» غا ئاساسەن، يېزىلاردىكى خەلق گۇڭشېلىرىنىڭ ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشې بىرلەشتۈرۈلگەن تۈزۈلمىسىنى ئۆزگەرتىش ئۈچۈن، ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىش ۋە يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇشنىڭ تەييارلىق خىزمىتىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ جايلاردىن ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىشتىن ئىلگىرى تەكشۈرۈپ - تەنتەك قىلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. ئارقىدىنلا كۆچ تەشكىللەپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرخىل شەكىلدىكى خەلق گۇڭشېلىرىغا بېرىپ، ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىش، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى باشلۇۋەتتى.

1. يېزا قۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش

1982 - يىل 10 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ باشچىلىقىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىلات بۆلۈمى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى، شتات كومىتېتى، ئەدلىيە نازارىتى، ج خ نازارىتى، يېزا ئىگىلىك كومىتېتى، دېھقانچىلىق نازارىتى، مالىيە نازارىتى، گۇڭشې، ئەترەت كارخانىلىرى ئىدارىسى، ئىتتىپاق كومىتېتى، ئايالار بىرلەشمىسى ۋە ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىكى كادىرلاردىن بولۇپ 68 كىشىلىك بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللىنىپ، 10 - ئاينىڭ 18 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنگىچە قەدەر تۇرپان ناھىيىسىنىڭ بەشيۇلتۇز گۇڭشېسىدا ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىش، يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى. نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ باشلىقى پېڭ جېننىڭ خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۇي نەيفۇغا يازغان «چوڭ رايون، كىچىك يېزا قۇرۇش» توغرىسىدىكى خېتىدىكى يولىيورۇقنىڭ روھى بويىچە ئىشلەندى. ئارقىدىن يەنە ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئەنەنچۇي خەلق گۇڭشېسىدا گۇڭشېنى ئاساس قىلىپ يېزا قۇرۇش بويىچە نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى ئىشلەندى.

2. گۇڭشېنى يېزا قىلىپ قۇرۇش

1983 - يىل 10 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەننىڭ «ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىپ يېزىلىق ھۆكۈمەت قۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» ىدا يېزىنىڭ دائىرىسى ئومۇمەن ئەسلىدىكى گۇڭشېنىڭ باشقۇرۇش دائىرىسىنى ئاساس قىلىش كېرەك، ئەگەر گۇڭشېنىڭ ئەسلىدىكى باشقۇرۇش دائىرىسى بەك چوڭ بولسا، مۇۋاپىق كىچىكلىتىشكە بولىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەكشۈرۈپ - تەنتەك قىلىش ئاساسىدا، 1984 - يىل 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى گۇڭشېنى يېزىغا ئۆزگەرتىش خىزمىتىنى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ باشچىلىقىدا ئالاقىدار نازارەت (ئىدارە) ۋە ۋىلايەت (ئوبلاست)، ناھىيىلەردىن خىزمەت ئەترىتى (گۇرۇپپىسى) تەشكىللەپ، خەلق گۇڭشېلىرىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، ئۇلارنىڭ يېزا قۇرۇش لايىھىسىنى تۈزۈشىگە، كادىرلارنى تەربىيىلىشىگە ياردەم بېرىپ، سايلام رايونلىرىنى مۇۋاپىق ئايرىپ، سايلىغۇچىلارنى تەكشۈرۈپ تىزىملاپ، خەلق ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىپ، دېموكراتىك ھالدا يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، كەنت باشلىقى، مۇئاۋىن كەنت باشلىقىنى سايلاپ چىقىشنى ېكىتتى. ئۇچ كۈندىن بەش كۈنگىچە ۋاقىت سەرپ قىلىپ كادىرلارنى تەربىيىلىدى. يەتتە - سەككىز كۈن ھەرخىل يىغىنلار ئېچىلىپ، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلدى. سەككىز كۈندىن 12 كۈنگىچە ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ كەنت كومىتېتى ۋە كەنت ئاھالىلار گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشقا بەش كۈندىن يەتتە كۈنگىچە ۋاقىت سەرپ قىلىندى. يېزا قۇرۇش ۋاقتى 42 كۈندىن 57 كۈنگىچە بولدى. كۆپ ساندىكى رايونلار بىر گۇڭشېنى بىر يېزا، بىر چوڭ ئەترەتنى بىر كەنت، بىر كىچىك ئەترەتنى بىر كەنت ئاھالىلار گۇرۇپپىسى قىلىپ قۇردى. ئايرىم رايونلاردا بىر گۇڭشې بىر قانچە يېزىغا ئايرىلدى، بىر قانچە گۇڭشې بىر يېزا قىلىپ بىرلەشتۈرۈلگەنلىرىمۇ بولدى، بىر چوڭ ئەترەت بىر يېزا قىلىپ قۇرۇلغان ئەھۋاللارمۇ بولدى. 1983 - يىلى گۇۋۇيۈەن «مىللىي يېزا قۇرۇش مەسىلىسى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتى قاتارلىق ئورۇنلار بىلەن بىرلىكتە ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشېنى ئايرىش، يېزىلىق ھاكىمىيەت قۇرۇش خىزمىتىگە بىرلەشتۈرۈپ 18 مىللىي يېزىنى ئەسلىگە كەلتۈردى، يېڭىدىن 21 مىللىي يېزا قۇردى. 1985-يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە يېزا 666 گە (39 مىللىي يېزىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ)، كەنت ئاھالىلار كومىتېتى 8199 غا يەتتى.

3. يېزىلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئاپپارات قۇرۇلمىسى ۋە كادىرلار قوشۇنى قۇرۇلۇشى

يېزىلىق پارتكوملاردا شۇجى، مۇئاۋىن شۇجى، كاتىپ ۋە تەشكىلات، تەشۋىقات، ئىنتىزام تەكشۈرۈش خادىمى قاتارلىق ئىش بېجىرگۈچىلەر قويۇلدى. يېزىلىق ھۆكۈمەتتە يېزا باشلىقى، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى، كاتىپ، خەلق ئىشلىرى، ئەدلىيە، مالىيە، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش، مەدەنىيەت - مائارىپ، پەن - تېخنىكا، ساھىيە، پىلانلىق تۇغۇت قاتارلىق ساھەلەرگە ياردەمچى خادىملار قويۇلدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 34 ناھىيىنىڭ 313 يېزىسىدىن ئىلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، يېزا كادىرلىرى 1260 قا يەتكەن، بۇنىڭ ئىچىدە 35 ياشتىن تۆۋەنلەر 282 بولۇپ، 22.38% نى؛ 36 ياشتىن 45 ياشقىچە بولغانلار 643 بولۇپ، 51.03% نى؛ 46 ياشتىن 55 ياشقىچە بولغانلار 310 بولۇپ، 24.60% نى؛ 56 ياشتىن يۇقىرىلار 25 بولۇپ، 1.98% نى ئىگىلىگەن. ئالىي تېخنىكوم مەدەنىيەت ساھەسىدىكىلەر 179 بولۇپ، 14.20% نى؛ ئوتتۇرا تېخنىكوم ساھەسىدىكىلەر 199 بولۇپ، 15.79% نى؛ تولۇق ئوتتۇرا مەكتەپ ساھەسىدىكىلەر 218 بولۇپ، 17.30% نى؛ تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپ ساھەسىدىكىلەر 569 بولۇپ، 45.16% نى؛ باشلانغۇچ مەكتەپ ساھەسىدىكىلەر 95 بولۇپ،

7.53% نى ئىگىلىگەن. كەنت كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، كادىرلار قىسقارتىلدى، دېھقانلارنىڭ سېلىقى يېنىكلىتىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا 36 ناھىيىنىڭ 2339 كەنت ئاھالىلار كومىتېتىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدا بولغان چاغدا، مۇقىم قوشۇمچە يارەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان كادىر 19 مىڭ 774 بولۇپ، ھەربىر كىشىنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق قوشۇمچە يارەم پۇلى 60 يۈەندىن ھېسابلانغاندا، جەمئىي بىر مىليون 186 مىڭ 440 يۈەن، يىلىغا 14 مىليون 237 مىڭ 280 يۈەن چىقىم قىلىنغان، كەنت ئاھالىلار كومىتېتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، مۇقىم قوشۇمچە يارەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان كادىر 13 مىڭ 303 كە چۈشۈپ، بۇرۇنقىغا قارىغاندا 6 مىڭ 471 ئادەم قىسقارغان. ھەربىر ئادەمنىڭ ئوتتۇرىچە ئايلىق قوشۇمچە يارەم پۇلىنى يۇقىرىقى ئۆلچەم بويىچە ھېسابلىغاندا، 798 مىڭ 180 يۈەن چىقىم قىلىنىپ، بۇرۇنقىدىن 388 مىڭ 260 يۈەن ئازايغان، بىر يىلدا 4 مىليون 659 مىڭ 120 يۈەن تېجەپ قىلىنغان.

2 - قىسىم 1 - سۈرەت

پارتىيىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزىلىرى ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرىدا مەسئۇلانغا بىرلەشتۈرۈپ ئائىلىلەرگىچە كۆتۈرە بېرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، خەلق گۇڭشىسىنىڭ تۈزۈلمىسى ئىسلاھ قىلىنىپ، يېزىلىق، بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى قۇرۇلدى. سۈرەتتە: ئۇرۇمچى ناھىيىسى سىشىخۇ يېزىسىدىكى ھەر مىللەت خەلقى يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى قۇرۇلغانلىقىنى قىزغىن تەبرىكلىمەكتە.

ئۈچىنچى قىسىم

ئېتىبار بېرىش، ئەپسۇس بېرىش

ئۇچىنچى قىسىم

ئېتىبار بېرىش، نەپقە بېرىش

I باب

ئارمىيىنى ھمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش

§ 1. ھۆكۈمەتنىڭ ھال سوراش پائالىيەتلىرى

1. ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ ھال سوراش پائالىيەتلىرى

مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) ياپون جاھانگىرلىكى ئېلىمىزنىڭ شەرقىي شىمالىدىكى ئۇچ ئۆلكىنى بېسۋېلىپ، شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقىنىڭ ھەققانىي غەزىپىنى قوزغىدى. ھەر مىللەت ۋەتەنپەرۋەر زاتلىرى مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) شىنجاڭ خەلقىنىڭ جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بىرلەشمىسىنى قۇردى. بۇ بىرلەشمە قۇرۇلغاندىن كېيىن ھۆكۈمەتكە ياردەملىشىپ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇپ، ۋەتەننى قۇتقۇزۇش لازىملىقىنى تەشۋىق قىلدى، ئاممىنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قوراللىق كۈچلەرگە ياردەم بېرىشكە تەشكىللىدى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) نىڭ بېشىدا جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بىرلەشمىسى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت نامىدىن ھەر مىللەت، ھەر ساھە زاتلىرىنى ئىئانە توپلاشقا سەپەرۋەر قىلىپ 2 مىليون 36 مىڭ 560 سەر كۈمۈش پۇل، سوۋېت ئىتتىپاقىدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ 3700 روبلى ئىئانە توپلاپ، شەرقىي سۇيىيۇەندىكى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارمىيىنگە ياردەم بەردى.

مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) «7 - ئىيۇل» لۇگۇچياۋ ۋەقەسى يۈز بەرگەندىن كېيىن، جۇڭگودا ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش ئومۇميۈزلۈك پارتلىدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت جاھانگىرلىككە قارشى تۇرۇش بىرلەشمىسى ئارقىلىق، ھەرقايسى تەبىقىلەردىكى زاتلارنى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئالدىنقى سەپكە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىئانە توپلاشقا كەڭ تۇردە شەپەرۋەر قىلدى. مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) 11 - ئايغا قەدەر،

شىنجاڭ ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى تۇرۇش ئالدىنقى سەپىگە يۆتكەپ بەرگەن ئىشانە پۇل جەمئىي 8 مىليون 410 مىڭ يۈەن دۆلەت پۇلىغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە يېڭى ئەسكەرلەر يىگىدىكى بارلىق كومانداىر - جەڭچىلەر 223 مىڭ 450 سەر تەڭگە، شىنجاڭ كاتولىك دىنى رايونىنىڭ دىنىي ئىشلار باشلىقى لۇپېيدې شەخسەن ئۆزىلا 500 مىڭ سەر تەڭگە ئىشانە قىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ئۇرۇمچى ئىشچىلار قۇتقۇزۇش باش ئۇيۇشمىسى ۋە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئارقا سەپ يارداەم بېرىش ئۇيۇشمىلىرىمۇ ئىشچىلار ئارىسىدا ئالدىنقى سەپتە ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان كومانداىر - جەڭچىلەرگە 100 مىڭ قۇر قىشلىق كىيىم - كېچەك ئىشانە قىلىش ھەرىكىتىنى قوزغىدى.

مىنگونىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئايلىق كىيىم، پايپاق توپلاپ ئارمىيىگە يارداەم بېرىش پائالىيىتىنى قوزغىدى. ھەرمىللەت ئامىمىسى ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش قىلىۋاتقان كومانداىر - جەڭچىلەرگە ئايلىق كىيىم، پايپاق سېتىۋېلىش ئۈچۈن جەمئىي 8 مىليون 232 مىڭ 100 يۈەن دۆلەت پۇلى ئىشانە قىلدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى دۆلەتلىك ھۆكۈمەت مەمۇرىي پالاتاسىنىڭ تەقدىرلىشىگە ئېرىشتى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ھەرمىللەت، ھەر ساھە زاتلىرىنى ئىشانە توپلاپ، ئۇرۇش ئايروپىلانى سېتىۋېلىپ، ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى ئۇرۇشقا يارداەم بېرىشكە چاقىردى. ئۆلكىگە بۇاستە قاراشلىق ئىدارە - ئورگانلار، تۇرۇشلۇق قىسىملار، ۋىلايەتلەر ۋە ئۇرۇمچى شەھىرى بەس - بەس بىلەن پۇل ئىشانە قىلدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ ھەرقايسى ئورۇنلىرى 361 مىڭ يۈەن (يېڭى پۇل) ئىشانە قىلغان. بىر ئايروپىلاننىڭ باھاسىنى 40 مىڭ يۈەن بويىچە ھېسابلىغاندا، تۇرۇشلۇق قىسىملار توققۇز ئايروپىلان؛ ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى سودا - سانائەتچىلەر سەككىز ئايروپىلان، تارباغاتاي ۋىلايىتىدىكى ئالتە ناھىيە 13 ئايروپىلان ئىشانە قىلغان. بۇنىڭ ئىچىدىكى تۆت ئايروپىلانىنى شىخو ناھىيىسى ئىشانە قىلغان.

1949 - يىل 9 - ئايدىن 1985 - يىلغا قەدەر ھەر باھار بايرىمى، ئارمىيە بايرىمى ۋە قۇربان ھېيتلاردا ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىك ئورگانلىرى «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش» پائالىيىتى ئۇيۇشتۇرۇپ، ھال سوراش ئۆمىكى ئەۋەتتى، رەھبەرلەر رادىئو نۇتقى سۆزلىدى، گېزىتلەردە باشماقالە ئېلان قىلىندى، ئارمىيە، خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ۋە سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، ھال سوراش بۇيۇملىرى تەقدىم قىلىندى. 36 يىلدىن بۇيان ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى زادىلا ئۈزۈلۈپ قالمىدى.

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىلىك ۋاقىتلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى بورھان شەھىدى دەرھال ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىگە پۇل ئاجرىتىپ قوي سېتىۋېلىپ، ماناس، مورى، تۇرپان قاتارلىق جايلاردىكى ھەقسىزتكە قايتقان كومانداىر - جەڭچىلەردىن ھال سوراش تۇغرىسىدا يولىيورۇق بەردى. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مەدەنىيەت، سودا - سانائەت ساھەسىدىكى ھەر مىللەت زاتلىرى پۇل ئىشانە قىلىپ ھەقسىزتكە قايتقان كومانداىر - جەڭچىلەردىن ھال سورىدى. 1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى خەلق ئازاتلىق ئارمىيىسىنىڭ بىرونېۋېك يېڭى ئۇرۇمچىگە كەلگەندە، ئۆلكىلىك ۋاقىتلىق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەشكىللىشى بىلەن ھەر مىللەت ۋە ھەر ساھەلەردىن بىر قانچە مىڭ ئادەم

سەندۈقىيغا بېرىپ يولنىڭ ئىككى قاسىنىقىدا تۇرۇپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئالدى ۋە ئۇلارغا گۈل ھەمدە ھال سوراش بۇيۇملىرى تەقدىم قىلدى.

1949 - يىل 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئېلىش، ھال سوراش كومىتېتى ھەرمىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرىنى تەشكىللەپ، ئازادلىق ئارمىيە گازارمىلىرىغا بېرىپ ھال سوراش پائالىيىتى ئېلىپ باردى.

1950 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش تەشۋىقات پروگراممىسى» نى ئېلان قىلىپ، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ ۋەتەن خەلق ئۈچۈن جاپا - مۇشەققەتكە چىداپ كۈرەش قىلىشتەك قەھرىمانە ئىش ئىزلىرىنى چوڭقۇر تەشۋىق قىلدى؛ مىللىي ئارمىيىنىڭ گومىنداڭنىڭ ئەكسىيەتچىل ھۆكۈمرانلىقىغا قارشى باتۇرانە ھەرىكەتلىرىنى تەشۋىق قىلدى؛ ھەقىقەتكە قايتقان قىسىملارنىڭ قاراڭغۇلۇقتا خاتىمە بېرىپ، يورۇقلۇققا ئىنتىلىشتەك شەرەپلىك ئىشلىرىنى تەشۋىق قىلدى. ئىككىنچى يىلى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 34 - قېتىملىق مەمۇرىي يىغىنىدا يېڭى يىلدىن باھار بايرىمىغىچە بولغان ۋاقىتنى «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ئېيى» قىلىپ بېكىتىش قارار قىلىنىدى ھەمدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى گاۋجىنچۈن مۇدىرلىقىدىكى، ئۆلكىلىك مەدەنىيەت - ماارىپ كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئىبراھىم تۇردى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئابدۇراخمان مۇھىتلار مۇئاۋىن مۇدىرلىقىدىكى شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھەرمىللەت، ھەر ساھەلەرنىڭ ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش كومىتېتى قۇرۇلۇپ، ئامما ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى سۆھبەت يىغىنى ئېچىلدى، ھال سوراش ئۆمىكى ئەۋەتىپ، تۇرۇشلۇق قىسىملار، ياردار - كېسەللەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ھال سورىدى. 1952 - يىلى باھار بايرىمىدا شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت سىلىكىيۇنى ۋاڭ جېن ئۆلكە ۋە ئۈرۈمچى شەھىرى بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن ھەر مىللەت، ھەرساھەنىڭ ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىغا قاتناشتى ھەمدە سۆز قىلدى. 1953 - يىلى باھار بايرىمىدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بىيۈروسىنىڭ شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. 1954 - يىل 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنىگە قەدەر مەركەز ھال سوراش ئۆمىكىنىڭ مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى يۈەن رېنيۈەن (ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ مۇئاۋىن مىنىستىرى)، شۇي گۇاڭپىڭ (مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى) ۋە غەربىي شىمال شۆبە ئۆمىكىنىڭ ئۆمەك باشلىقى ياڭ مىڭشۈەن، مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى چېڭ بورېن ھەمدە شىنجاڭ شۆبە ئۆمىكىنىڭ باشلىقى بورھان شەھىدى، مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقى ئەسقەت قاتارلىقلارنىڭ باشچىلىقىدا، شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۇرۇشلۇق قىسىملار ئورگىنى، لىيەندۈيلەر، ئىش ئورنى، دېھقانچىلىق مەيدانى، دوختۇرخانىلارغا بېرىپ ھال سورىدى. 1957 - يىل 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايون، شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئۈرۈمچى شەھىرى بىرلىكتە ھەرمىللەت، ھەرساھەنىڭ جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنى ئاچتى، ئارمىيە ۋە خەلقتىن 70 مىڭ ئادەم خەلق باغچىسىغا يىغىلىپ بىرلىكتە كۆڭۈل ئاچتى.

1951 - يىل 4 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئۈرۈمچىدىكى 80 مىڭ ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلقى

يىغىلىش ئۇتكۈزۈپ، جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىنىڭ ۋەتەنگە قايتقان ۋەكىلى جى نىڭچەن، لى ۋېيىيىڭ، جاڭپۇ قاتارلىقلارنى قارشى ئالدى. ئۆلكە، شەھەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرىدىن ۋاڭ جېن، بورھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى، تاۋسيوڭ، شۇي لىچىڭ، جاڭ باڭيىڭ، گاۋجىنچۈن، دېڭ لىچۈن، جاڭ شىچىن قاتارلىقلار قارشى ئېلىش يىغىنىغا قاتناشتى.

1962 - يىل 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنى ئېلىمىز ھۆكۈمىتى جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدىكى چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىمىزنىڭ ئۇرۇش توختىتىپ ئارقا سەپكە چېكىنىدىغانلىقى توغرىسىدا بايانات ئېلان قىلدى. 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 11 - ئاينىڭ 23 - كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پاتىقان سۇگۇرباييوپ ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى سىدىق موسايوپ مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى ھال سوراش ئۆمىكىنى ئەۋەتىپ كاك شۇا، رىنتۇ، چىكەن، جاگاك، كۇنشا، قاغىلىق، يەكەن، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردا تۇرۇۋاتقان جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىي سېپىدە ئۆزىمىزنى قوغداپ قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرى، ياردار - كېسەللەر ۋە ئۇرۇش ئۇچۇن مۇلازىمەت قىلغان ئارقا سەپ، ترانسپورت، يول ياساش قىسىملىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرىدىن ھال سورىدى، شۇنداقلا ھال سوراش بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى. ھال سوراش ئۆمىكى كاك شۇا ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى زىيارەت قىلدى.

12 - ئاينىڭ 6 - كۈنى ئاپتونوم رايون يەنە سىدىق موسايوپ ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى، ئىككىنچى مەخسۇس مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى ھال سوراش ئۆمىكىنى ئالتە ئەدەبىيات - سەنئەت ئۆمىكى بىلەن بىللە جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدىن زەپەر قۇچۇپ قايتقان قىسىملاردىن ھال سوراشقا ئەۋەتتى. ھال سوراش ئۆمىكى قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ قاتارلىق جايلاردا غەلىبىنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنى ئاچتى، ھال سوراش يۇزىسىدىن 157 قېتىم ئويۇن كۆرسەتتى، يىغىنغا قاتناشقان ھەربىي ۋە خەلق سانى 100 مىڭغا يەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەركەز ھال سوراش ئۆمىكىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىي سېپىدە ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىدا قۇربان بولغان ئون ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە - تاۋابىئاتلىدىن ئالاھىدە ھال - ئەھۋال سورىدى. 1963 - يىلى باھار بايرىمى مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئىنماۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، شۇجىسى لۇي جيەنرېن، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پاتىقان سۇگۇرباييوپ قاتارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكىتۈەننىڭ رەھبەرلىك ئورگىنى ۋە ئاپتوموبىل تۈەنگە كېلىپ ھال سورىدى، «تۆتتە ياخشى» لىيەندۋي، «بەشتە ياخشى» جەڭچىلەر[1] ۋەكىللىرىنى قوبۇل قىلدى. دوختۇرخانىدىكى ياردار - كېسەللەردىن ھال سورىدى، جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىي سېپىدە ئۆزىمىزنى قوغداپ قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىدا شەرەپ بىلەن يارلانغان كوماندىر - جەڭچىلەرگە زىياپەت بەردى. شۇ يىلى 2 - ئايدا پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى يۇي چيۈلى ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى، جاڭ تيەنمىن مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى ھال سوراش ئۆمىكىنى شىنجاڭدىكى قىسىملاردىن ھال سوراشقا ئەۋەتتى. ئۇلار ئۇرۇمچىدە يەتتە قېتىم ھال سوراش چوڭ يىغىنى، يەتتە قېتىم

① «تۆتتە ياخشى لىيەندۋي» - سىياسىي، ئىدىيىدە ياخشى، ھەربىي تەلىم - تەربىيىدە ياخشى، «3. 8» ئىستىلىدا ياخشى، تۇرمۇش باشقۇرۇشتا ياخشى دېگەنلىك؛ «بەشتە ياخشى جەڭچى» - سىياسىي، ئىدىيىدە ياخشى، ۋەزىپە ئىجرا قىلىشتا ياخشى، ئىنتىزامغا رىئايە قىلىشتا ياخشى، ئىتتىپاقلىق، ئۆز ئارا ياردەم بېرىشتە ياخشى، بەدەن چېنىقتۇرۇشتا ياخشى دېگەنلىك.

سۈھبەت يىغىنى ئاچتى، 12 قېتىم ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرسەتتى. 111 قېتىم كىنو قويۇپ بەردى. تاماشىبىنلارنىڭ سانى 80 مىڭدىن كۆپرەك ئادەم (قېتىم) غا يەتتى. 1965 - يىلى باھار بايرىمىدا ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىمىنوپ ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش ئوبيېكتلىرىغا رادىئو نۇتقى سۆزلەپ، ئۇلارنىڭ يېڭى يىلىنى تەبرىكلىدى. 1966 - يىلى باھار بايرىمىدا ئاپتونوم رايون ھال سوراش ئۆمىكى ئەۋەتىپ، ئالمىدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ بارلىق پونكىت، قاراۋۇلخانا، دوختۇرخانا، ھاۋارايى، ترانسپورت، ئالاقىلىشىش قاتارلىق ئورۇنلىرىغا بېرىپ ھال سورىدى، 29 قېتىم ھال سوراش چوڭ يىغىنى ئاچتى، ئون قېتىم «بەشتە ياخشى» جەڭچىلەرنىڭ ماۋجۇشى ئەسەرلىرىنى ئۆگىنىش ئاكتىپلىرى سۈھبەت يىغىنى ئاچتى. ھال سوراش يۇزىسىدىن 43 قېتىم سەنئەت نومۇرلىرىنى كۆرسەتتى، 22 قېتىم كىنو قويۇپ بەردى؛ 455 خالتا ھال سوراش بۇيۇمى، 500 كىلوگرام كىشمىش، 1000 كىلوگرام گۈلەقاق، 2312 يەششىك مېۋە كونسېرۋاسى، 2500 خاتىرە دەپتەر تەقدىم قىلدى. قىسىملاردىكى بەندىن يۇقىرى ئورۇنلارغا بىردىن ماۋجۇشى سۆرىتى، ئىككىدىن «ماۋجۇشى سۆزلىرىدىن ئۈزۈندە» ، بىردىن «لاۋسەنپىيەن»[①] تەقدىم قىلدى.

1974 - يىلى «1 - ئاۋغۇست» بايرىمىنىڭ ھارپىسىدا ئاپتونوم رايون ئاپتونوم رايونلۇق يۇقىرى سوت مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى قۇربان روزى ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى سۇڭ فاخۇڭ مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى ھال سوراش ئۆمىكىنى نېپىت سەنئەت ئۆمىكىدىكى 30 ئادەم بىلەن بىرگە شىزاڭنىڭ ئالى رايونىدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن ھال سوراشقا ئەۋەتتى. ھەربىر جەڭچىگە بىردىن يىپ - يىڭنە خالتىسى تەقدىم قىلدى. 1976 - يىلى «1 - ئاۋغۇست» بايرىمىنىڭ ئالدى - كەينىدە ئاپتونوم رايون ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، پۈتۈن شىنجاڭدىكى قىسىملاردىن ھال سورىدى ۋە ھال سوراش بۇيۇملىرى تەقدىم قىلدى. 1977 - يىل 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ۋە ئۇرۇمچى شەھىرى بىرلىكتە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلغانلىقىنىڭ 50 يىللىقىنى تەبرىكلەش چوڭ يىغىنى ئاچتى، تىك - تاك توپ مۇسابىقىسى، رەسىم كۆرگەزمىسى ۋە كىنو ھەپتىلىكى ئۆتكۈزۈلدى. ئون كىنو - تىياتىرخانىدا ئارمىيە - خەلق كەچكى كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى يىغىنغا قاتناشتى. 1978 - يىلى باھار بايرىمىدا ئاپتونوم رايون ئون كىنو - تىياتىرخانىدا ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە كەچلىك كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ فېڭ، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭيۈەنى لىيۈجېن، سىياسىي كومىسسارى گولىنشياڭ قاتارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى كۆڭۈل ئېچىش يىغىنىغا قاتناشتى. 1979 - يىل 12 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش شەرەپلىك ئەنئەنىسىنى جارى قىلدۇرۇپ، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ، ئارمىيە

① «لاۋسەنپىيەن» - ماۋزېدۇڭنىڭ «خەلق ئۈچۈن خىزمەت قىلايلى» ، «بېتىيونني خاتىرلەيمىز» ، «يۇگۇڭنىڭ تاغنى يۆتكىشى» دېگەن ئۈچ پارچە ئەسىرنى كۆرسىتىدۇ.

بىلەن خەلقنىڭ ئىتتىپاقلىقىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا كۆچەيتىش» توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى ھەمدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ باش كاتىپى مۇھەممەت ئىسمايىل مۇدىرلىقىدىكى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى رەخمۇپ ئابلىز، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى گۇاڭچىڭلار مۇئاۋىن مۇدىرلىقىدىكى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى ئىشخانىسى قۇرۇپ جايلاردىن ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت، ئارمىيە بىلەن خەلق ئىتتىپاقلىقى تەربىيىسىنى كۈچەيتىپ، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى ئەستايىدىل ھەل قىلىپ، نەپىقە، ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتىنى يەنمۇ ئەمەلىيلەشتۈرۈشنى تەلەپ قىلدى.

1980 - يىلى باھار بايرىمىدا ئاپتونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھىرى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش بويىچە داغدۇغىلىق يىغىن ئاچتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭفېڭ، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىنۈەنى شياۋچۈەنفۇ قاتارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى يىغىنغا قاتناشتى. ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد سۆز قىلدى.

1982 - يىل 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى بىرلىكتە باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن كەچلىك كۆڭۈل ئېچىش يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئېنىاۋ، ھەربىي رايونىنىڭ سىلكىنۈەنى شياۋچۈەنفۇ ۋە گۇجىڭشىڭ، تەن يۈلىن، ئىسمايىل ئەھمەد، سۇڭ جىخي، تۆمۈر داۋامەت قاتارلىق رەھبەرلەر يىغىنغا قاتناشتى. 7 - ئايدا ئاپتونوم رايون ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھامىدىن نىياز ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى مەخسۇت تىيىپوپ قاتارلىقلار مۇئاۋىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى ھال سوراش ئۆمىكىنى ئەۋەتتى، ئۇلار ھال سوراش بۇيۇملىرى (خېتى) نى ئېلىپ تۇدۇڭخابا، ماناس، شىخۇ قاتارلىق جايلاردا ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مانېۋرغا قاتنىشىۋاتقان قىسىملىرىدىن ھال سورىدى.

1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم «ئىككىنچى ھىمايە قىلىش پائالىيىتىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش مۇناسىۋىتى بىلەن باھار بايرىمى مەزگىلىدە، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. جايلار تەسىرلىك جانلىق خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئۆتكۈزدى. 25 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىرلىكتە چوڭ يىغىن ئۆتكۈزدى، ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە مەسئۇللىرىدىن ۋاڭ ئېنىاۋ، شياۋچۈەنفۇ، تەن يۈلىن، ئىسمايىل ئەھمەد، تۆمۈر داۋامەت قاتارلىقلار يىغىنغا قاتناشتى. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى ئۇيغۇلغەيرى يىغىنغا رياسەتچىلىك قىلدى. 2 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 4 - كۈنىگە قەدەر ۋاڭ ئېنىاۋ، ئىسمايىل ئەھمەد، تۆمۈر داۋامەتلەر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھال سوراش ئۆمىكىنى باشلاپ، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھاۋا ئارمىيە قوماندانلىق ئورنى، شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا بېرىپ ھال سورىدى. 2 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق، ئۇرۇمچى

شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، پېشقەدەم 8 - ئارمىيە جەڭچىلىرى، يېڭى 4 - ئارمىيە جەڭچىلىرى ۋە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ پېشقەدەم جەڭچىلىرىدىن 50 ئادەمنى تەكلىپ قىلىپ، كوئىنلون مېھمانخانىسىدا «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» پائالىيىتىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش يۇزىسىدىن سۆھبەت يېغىنى ئۆتكۈزدى. ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىياسىي كومىسسارى تەن يۈلىن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى تۆمۇر داۋامەت يېغىندا سۆز قىلدى. 1984 - يىل 1 - ئاينىڭ 31 - كۈنى كەچتە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى، سەككىز كىنو - تىياتىرخانىدا باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە كەچلىك كۆڭۈل ئېچىش يېغىنى ئۆتكۈزدى. 1984 - يىل 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەنتەربىيە سارىيىدا 1985 - يىللىق يېڭى يىل مۇناسىۋىتى بىلەن ئارمىيە - خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يېغىنى ئۆتكۈزدى. پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى ۋە 3000 نەپەر ھەربىي ۋە خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش يېغىنىغا قاتناشتى. ئارقىدىنلا ئاپتونوم رايون ھال سوراش باش ئۆمىكى تەشكىللىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى تۆمۇر داۋامەت باش ئۆمەك باشلىقى بولدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا بەش شۆبە ئۆمەك قۇرۇلدى ھەمدە ھەرمىللەت، ھەرساھە، دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار، زىيالىيلار ۋە نەپقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى 10 مىڭ يۇەنلىك ئائىلىلەرنىڭ ۋەكىللىرىنى قاتناشتۇرۇپ، ئىلى، بورتالا، قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ، تارباغاتاي، قۇمۇل قاتارلىق جايلارغا بېرىپ تۇرۇشلۇق قىسىم، قوراللىق ساقچى قىسىملىرىنىڭ كوماندىر - جەڭچىلىرى، بىر قىسىم ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە مەجرۇھ ھەربىيلەر بولۇپ، جەمئىي 226 ئورۇن، 33 مىڭ 942 ئادەمدىن ھال سورىدى. 1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملار، قوراللىق ساقچى قىسىملىرىدىكى بارلىق كوماندىر - جەڭچىلەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرگە يېزىلغان ھال سوراش خېتى» نى ئېلان قىلدى. شۇ كۈنى كەچتە خەلق تىياتىرى قاتارلىق ئون تىياتىرخانىدا باھار بايرىمى مۇناسىۋىتى بىلەن ئارمىيە ۋە خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش كەچلىك يېغىنى ئۆتكۈزۈلدى. ئاپتونوم رايون، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرىدىن ۋالۇ ئېنىماۋ، شىياۋچۈەنفۇ، تەن شەنخې، تۆمۇرداۋامەت قاتارلىقلار 10 مىڭ ھەرمىللەت ئارمىيە، خەلقى بىلەن بىرلىكتە يېڭى باھار بايرىمىنى خوشال - خۇرام ئۆتكۈزدى. 2 - ئاينىڭ 19 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى توختى ساۋىر تېلېۋىزىيە نۇتقى ئېلان قىلىپ، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىشتەك شەرەپلىك ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، بىرلىكتە «ئىككى مەدەنىيەت» قۇرۇلۇشىنى بەرپا قىلىپ، ئالا نەتىجىلەر بىلەن ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 30 يىللىقىنى كۈتۈۋېلىشنى تەلەپ قىلدى.

(3 - قىسىم 1 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

ئاپتونوم رايوندىكى بىر قىسىم ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ھال سوراش ئۇمەكلىرىنىڭ پائالىيىتىنگە دائىر جەدۋەل

3 ـ قىسىم 1 ـ جەدۋەل

يىل (بايرام)	ھال سوراش ئۇسكىنىڭ باشلىقى	ھال سورىغان ئورۇنلار	ھال سوراش بۇيۇملىرى
1951 ـ يىلى «1 ـ ئاۋغۇست» بايرىمى	1 ـ ئۇمەك، خېرۇي (شىنجاڭ تىنچلىق دېموكراتىيە ئىتتىپاقىنىڭ مەسئۇلى) 2 ـ ئۇمەك، ئىبراھىم تۇردى (ئۇلكىلىك رېۋىزىيە كومىتېتىنىڭ مۇدىرى) 3 ـ ئۇمەك، خوسىگۇك (ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)	ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق قىسىملار، قىسىم دوختۇرخانىسىدىكى ياردىدار ـ كېسەللەر	ھەربىر ئادەمگە بىر-دىن خاتىرە دەپتەر، بىر قۇتا سىياھ، كەمپىت، قۇرۇتۇلغان گۆشتىن بىر خالتا، جەمئىي 950 كىشىلىك.
1956 ـ يىلى باھار بايرىمى	1 ـ ئۇمەك، ئىمىن مەخسۇم 2 ـ ئۇمەك، ياقۇپبەك 3 ـ ئۇمەك، يالقۇن خېتىنلىك 4 ـ ئۇمەك، جاغدا	شىخەتزىدە تۇرۇشلۇق قىسىملار، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئورۇنلىرى، شىنجاڭ ھەربىي رايون سىلىكبۇسى، سىياسىي بۆلۈمى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈم ئورگىنى، ھەربىي رايون ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئورگىنى، قىسىم دوختۇرخانىسىدىكى ياردىدار ـ كېسەللەر	ھەربىر ئادەمگە بىر كىلوگرامدىن كەم-چىت.
1957 ـ يىلى باھار بايرىمى	1 ـ ئۇمەك، ئابدۇرېھىم سەئىدى (ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى) 2 ـ ئۇمەك، ماجۇڭسەي (ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)	شىنجاڭ ھەربىي رايون سىلىكبۇسى، ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى ئورگىنىدىكى قىسىملار ۋە بىكىتۈەن دوختۇرخانىسىدىكى ياردىدار ـ كېسەللەر	ھەربىر ئادەمگە بىر كىلوگرامدىن كەم-چىت
1959 ـ يىلى باھار بايرىمى	1 ـ ئۇمەك، ياسىن خوداۋەردى (ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ باشلىقى) 2 ـ ئۇمەك، سۇزىجاڭ (خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى) 3 ـ ئۇمەك، مەخسۇت تېيىپوپ (قاتناش نازارىتىنىڭ نازىرى) 4 ـ ئۇمەك، ماجۇڭسەي (ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)	شىنجاڭ ھەربىي رايون ئورگىنى، تۇرۇشلۇق قىسىملار، تۇمۇربۇل قىسىملىرى، قىسىم دوختۇرخانىسىدىكى ياردىدار ـ كېسەللەر	ھەربىر ئادەمگە بىر كىلوگرامدىن كەم-چىت
1962 ـ يىلى باھار بايرىمى	1 ـ ئۇمەك، تەن يۈكخوا (خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى) 2 ـ ئۇمەك، ۋالى جىلىلالى (ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكوم شۇجىسى)	تۇرۇشلۇق قىسىملار، قىسىم دوختۇرخانىسىدىكى ياردىدار ـ كېسەللەر	ھەربىر ئادەمگە بىر كىلوگرامدىن كەم-چىت
1964 ـ يىلى «1 ـ ئاۋغۇست» بايرىمى	جىلى چاڭجى (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى)	شىنجاڭ ھەربىي رايونى، جامائەت خەۋپسىزلىكى باش ئىدارىتى، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى دوختۇرخانىسىدىكى ياردىدار ـ كېسەللەر	ھەربىر ئادەمگە بىر-كىلوگرامدىن كەم-چىت

1966 - يىلى باھار پايرىمى	لۇي جيەنرېن (ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى)	شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى، جامائەت خەۋپسىزلىكى باش ئەترىتى ئورگىنى، دوختۇرخانىدىكى يارىدار - كېسەللەر	يارىدار - كېسەللەر- نىڭ ھەربىرىگە بىر كىلوگرامدىن كەم- چىت
1972 - يىلى باھار پايرىمى	لىۋشىڭ (ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)	شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ھاۋا ئارمىيە رەھبەرلىك ئورگىنى	
1973 - يىلى باھار پايرىمى	جاڭ شىگۇڭ (ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى، ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ھاۋا ئارمىيە رەھبەرلىك ئورگىنى	
1974 - يىلى باھار پايرىمى	باش ئۆمەك، لىۋشىڭ (ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى) ئىلى شۆبە ئۆمىكى، سۇن شې (ئىلىم ئويلاستىلىق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى) تارباغاتاي شۆبە ئۆمىكى، قاسىمبېك (ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى) بورتالا شۆبە ئۆمىكى، تۆربايىر (ئويلاستىلىق پارتكوم مۇئاۋىن شۇجىسى) ئالتاي شۆبە ئۆمىكى، جاڭ كې (ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى) تۆمۈرىول قىسىملىرى شۆبە ئۆمىكى، مەجىت قۇربان (ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك ئورگانلار پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى) قەشقەر، ئاقسۇ شۆبە ئۆمىكى، سەيدى مۇسايوپ (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى)	شىنجاڭ ھەربىي رايونى، ھاۋا ئارمىيە رەھبەرلىك ئورگىنى، چېگرا مۇداپىئە پونكىتى، قاراۋۇلخانا، تۆمۈرىول قىسىملىرى، يول ياسىغۇچى قىسىملارنىڭ 1 - ئىش رايونى	ھەربىر كومانىدىر - جەڭچىگە بىرىدىن خاتىرە دەپتەر، بىرىدىن ماي قەلەم
1975 - يىلى باھار پايرىمى	1 - ئۆمەك، ماھمۇر قاسىم (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى) 2 - ئۆمەك، سايىم رەقىپ (ئاپتونوم رايونلۇق جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى) 3 - ئۆمەك، مەي مياۋ (ئاپتونوم رايونلۇق مەدەنىيەت ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى)	چېگرا مۇداپىئە پونكىتلىرى، پەيجۇسولار، يول ياسىغۇچى قىسىملار	ھەربىر ئادەمگە بىر- دىن خاتىرە دەپتەر
1977 - يىلى باھار پايرىمى	جانابىل (ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)	شىنجاڭ ھەربىي رايون ئورگىنى، ھاۋا ئارمىيە قوماندانلىق شتابى، ھەربىي كادىرلار مەكتىپى	
1977 - يىلى «1 - ئاۋغۇست» پايرىمى	شاۋشيەنخۇا (ئاپتونوم رايونلۇق ئايالالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)	ئالمىدا تۇرۇشلۇق قىسىملار	ھەربىر ئورۇنغا بىر يۇرۇشتىن كىتاب، ھەربىر جەڭچىگە بىر كىلوگرامدىن كىشمىش، بىرىدىن لۆڭگە

1978 - يىلى باھار بايرىمى	جالاڭ شىگۈلاڭ (ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى)	شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئورگىنى، تۇرۇشلۇق قىسىملار، ياردىدار - كېسەللەر	ياردىدار - كېسەللەر- نىڭ ھەربىرىگە ئىككى كىلوگرامدىن كەم- چېت
1979 - يىلى باھار بايرىمى	تۆمۈر داۋامەت (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى)	شىنجاڭ ھەربىي رايون ئورگىنى، تۇرۇشلۇق قىسىملار، ياردىدار - كېسەللەر	ياردىدار - كېسەللەر - نىڭ ھەربىرىگە ئىككى كىلوگرامدىن كەم- چېت
1982 - يىلى باھار بايرىمى	تۆمۈر داۋامەت (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى)	ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئورگىنى، ھاۋا ئارمىيە قوماندانلىق شتابى، شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپى، دوختۇرخانا، 156 - ، 376 - دوختۇرخانىلار، بىر قىسىم ئىنقىلابىي قۇرباناڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر	ھەربىيلەردىن ھەربىر بەنگە، ئىنقىلابىي قۇرباناڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقانلاردىن ھەربىر ئائىلىگە بىردىن رەسىم، لىيەندىن يۇقىرى ئورۇنلارغا بىردىن ئاسما كالىندار، ياردىدار - كېسەللەرنىڭ ھەربىرىگە ئىككى كىلوگرامدىن مېۋە - چېۋە
1984 - يىلى باھار بايرىمى	چىگو (ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى)	ئۇرۇمچى ھەربىي رايون ئورگىنى، ھاۋا ئارمىيە قوماندانلىق شتابى، شەرقىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەكتىپى، دوختۇرخانا، ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەنسۇي مەدەنىيەت بەرپا قىلمىشتىكى ئىلغار ئورۇنلار، ئىنقىلابىي قۇرباناڭ، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر	ئاسما كالىندار، رەسىم تەقدىم قىلىندى، ياردىدار - كېسەللەرنىڭ ھەربىرىگە ئىككى كىلوگرامدىن مېۋە - چېۋە
1985 - يىلى باھار بايرىمى	باش ئۆمەك، تۆمۈر داۋامەت (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى)؛ ئىلى، بورتالا شۆبە ئۆمىكى، يۇمەنلىن (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)؛ قەشقەر، قىزىلسۇ شۆبە ئۆمىكى، يۈسۈپ مۇھەممىدى (ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى)؛ ئاقسۇ شۆبە ئۆمىكى، ئابدۇرېھىم ھامىت (ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىنىڭ شۇجىسى)؛ تارباغاتاي شۆبە ئۆمىكى، قۇسايىن سىيابايۇپ (ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى)؛ قۇمۇل شۆبە ئۆمىكى، گۈلاڭ ماڭ. جيانجاپۇيرسۇ (ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى)	دالا ئارمىيە شىلىرى، چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرى، ھاۋا ئارمىيە رادار قىسىملىرى، قوراللىق ساقچى قىسىملىرى، چېگرا مۇداپىئە پەيچۇسولىرى، تەكشۈرۈش پونكتلىرى	ھەربىر ئادەمگە بىر- دىن خاتىرە دەپتەر، بىردىن قەلەم، لىيەندۇيلەرگە ئاسما كالىندار، رەسىم.

2. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ھال سوراش پائالىيەتلىرى

1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 17 - كۈنى قۇمۇل ۋىلايىتى ئارمىيە، خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش چوڭ يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كىرگەنلىكىنى قارشى ئالدى. يىغىن ئاخىرلاشقاندا ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىق تامىقى يىيىلدى، ئارمىيە - خەلق ئىتتىپاقلىق ئويۇنى كۆرسىتىلدى؛ 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىدىن ھال سوراش ئۆمىكى ئۈرۈمچىگە كېلىپ، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش بويىچە ھال سوراش پائالىيەتلىرىنى ئېلىپ باردى، 10 - ئاينىڭ 26 - كۈنى يەنجى ناھىيىسىدىكى ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلقى كاتتا يىغىن ئۆتكۈزۈپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنى قارشى ئالدى ھەمدە خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە «خەلقنىڭ نىجاتكارى» دەپ خەت يېزىلغان لەۋھىنى تەقدىم قىلدى.

1950 - يىلى باھار بايرىمىدا ئۈرۈمچى، قۇمۇل، گۇچۇڭ، سانجى، قۇتۇبى، مىچۇەن قاتارلىق شەھەر، ناھىيىلەر ئەدەبىيات - سەنئەت ئەترەتلىرىنى تەشكىللەپ تۇرۇشلۇق قىسىملارغا بېرىپ، ھال سوراش يۇزىسىدىن ئويۇن قويۇپ بەردى، ھال سوراش بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى. 22 ناھىيە، شەھەردىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، جەمئىي 137 لەۋھە، 644 پارچە خەت، ئىككى كالا، 32 تۇياق قوي، 305 خالتا يېمەكلىك، 36 مىڭ 661 يۈەن 70 فۇڭ پۇل تەقدىم قىلىنغان.

1951 - يىل 5 - ئايدا ئۈرۈمچى ۋىلايىتىگە قاراشلىق گۇچۇڭ قاتارلىق ئالتە ناھىيە ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ 165 مىڭ 452 يۈەن كونا خەلق پۇلى، 70 يۈەن كۆموش تەڭگە، 250 تاختا چاي، 14 تۇياق قوي، 78 دانە ئاشلىق، 831 جىڭ كىشمىش، 816 جىڭ پاختا، 34 تاي رەخت - گەزلىمە، 126 ئايال كىيىم، لۆڭگە، پاختىلىق جىلىتكە قاتارلىقلارنى ئىئانە قىلدى، 300 پارچە ھال سوراش خېتى يېزىپ، ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئالدىنقى سېپىگە ماڭىدىغان جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىدىن ھال سورىدى. شۇ يىلى ئۈرۈمچى قاتارلىق جايلاردىكى شەھەرلىك، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر ئايالار بىرلەشمىسى، سودا - سانائەتچىلەر، دىنىي ئىشلار قاتارلىق خەلق تەشكىلاتلىرىنى تەشكىللەپ 644 پارچە خەت، 950 ئۆلۈش ھال سوراش بۇيۇمىنى ئېلىپ، تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى كوماندىر - جەڭچىلەر، ياردىدار - كېسەللەردىن ھال سورىدى، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى ئۆيلىرىنىڭ ئىشىكىگە 533 دانە «شەرەپلىك ھەربىي ئائىلىسى» تاختىسى ئاستى. 1953 - يىلدىن 1959 - يىلغا قەدەر ئارمىيە تۇرۇشلۇق 32 ناھىيە، شەھەر چوڭ ھېيت - بايرام كۈنلىرى ئۆزىگە قاراشلىق ئىدارە - ئورگانلار، زاۋۇت - كانلار، مەكتەپلەردىكى ھەرمىللەت ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلارنى تەشكىللەپ، تۇرۇشلۇق قىسىملارغا بېرىپ ھال سوردى، بىرلىكتە كۆڭۈل ئاچتى. ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلىلىرىگە بېرىپ ھال سوردى. ھەمدە خاتىرە بۇيۇملىرى تەقدىم قىلدى. ئامېرىكىغا قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بەرگەن ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابئاتلىرىنىڭ ئىشىكىگە «شەرەپ پانۇسى» ئاستى.

1960 - يىلدىن ئېتىبارەن يەرلىك ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئاپتونوم رايون تۇزگەن

«بىر تۇتاش تەشكىللەش، داۋالىغا بۆلۈپ ئېلىپ بېرىش» چارىسى بويىچە، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ۋە ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇردى. 1962 - يىلى 10 - ئايدا قەشقەر، خوتەن، ئاقسۇ قاتارلىق ۋىلايەتلەر ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىي لىنىيىسىدە ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىغا قاتناشقان چېگرا مۇداپىئە قىسىملىرىنىڭ زەپەر قۇچۇپ قايتىپ كەلگەنلىكىنى قارشى ئالدى ۋە ئۇلاردىن ھال سورىدى. شۇ يىلى باھار بايرىمىدا ئىلى قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، شۇ جايدىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى سەنئەت ئۆمەكلىرىنى باشلاپ، ھال سوراش بويۇملىرىنى ئېلىپ، تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى كوماندىر - جەڭچىلەر، يارىدار - كېسەللەردىن ھال سورىدى. جەمئىي 9840 پارچە ھال سوراش خېتى، 48 تۇياق قوي، ئىككى چوشقا، 637 كىلوگرام كەمپىت، كىشمىش، 96 قۇتا كونسېرۋا، 26 قاپ تاماكا، 3545 دانە خاتىرە دەپتەر، 4120 دانە كۇندىلىك بۇيۇم تەقدىم قىلدى.

1963 - يىلى باھار بايرىمىنىڭ ئالدى - كەينىدە ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلەر ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى سەنئەت ئۆمىكى، كىنو ئەترىتىنى باشلاپ، ھال سوراش بۇيۇملىرىنى ئېلىپ، تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن ھال سورىدى. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ تەڭرىتاغ رايونى، سايباغ رايونى تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بار 100 ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربان، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا قوشۇمچە يارەم بەردى. ئالتاي قاتارلىق ناھىيىلەر ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ ئىشكىگە «شەرەپلىك ھەربىي ئائىلىسى»، «شەرەپلىك ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسى» تاختىسىنى ئاستى.

1970 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەردەرىجىلىك ھۆكۈمەت ھال سوراش خېتىنى بىر تۇتاش باستۇرۇپ، نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا ئەۋەتىپ بەردى. 1975 - يىلى يەرلىك ھۆكۈمەتلەر تاغ ئىچىگە كۆچۈپ كىرگەن قىسىملارنىڭ نۇقتا تاللاش، نۇقتا بېكىتىش ئىشلىرىغا شەرتسىز ھالدا ئوڭايلىق يارىتىپ بەردى، گازارما قۇرۇلۇشى قىلىدىغان، كۆكتات تېرىيدىغان يەرلەرنى ئاجرىتىپ بەردى ھەم قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى كۆرسەتكۈچى ۋە تېخنىك كۈچلەر بىلەن تەمىنلىدى. 1978 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلىرىدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى 20 مىڭدىن كۆپرەك كادىرنى تەشكىللەپ، نەپىقە ئوبيېكتلىرى ئۈستىدە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» داۋامىدا زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان 3645 ئادەمنى ئاقلاپ، نامىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. 1979 - يىلى «36171» قىسىم تۇرپان ۋىلايىتىگە كەلگەندە، شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ قارشى ئېلىشىغا ئېرىشتى ھەمدە قىسمىغا 1328 ئېغىز ئۇي، گازارما قۇرۇلۇشى ئۈچۈن 3706 مو يەر، 487 مو كۆكتات تېرىيدىغان يەر ئاجرىتىپ بەردى. ۋىلايەتكە قاراشلىق ھەر قايسى ناھىيىلەر سودا، تەمىنات - سودا قاتارلىق تارماقلارنى تەشكىللەپ، گازارما رايونلىرىغا بېرىپ كوماندىر - جەڭچىلەر ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلدى. ئاشلىق، سودا تارماقلىرى قىسىم گازارمىلىرىنىڭ ئەتراپلىرىغا ئاشلىق - ماي، كۆكتات بىلەن تەمىنلەش پونكىتى قۇردى. پىچان ناھىيىسى 45 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ، قىسىم تۇرۇشلۇق جايغا بىر باشلانغۇچ مەكتەپ سېلىپ، قىسمىدىكى كادىرلار پەرزەنتلىرىنىڭ مەكتەپكە كىرىشى قىيىن بولۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلدى. ۋىلايەت بويىچە 150 نەپەر قىسىم كادىرىنىڭ پەرزەنتى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، قىسىم كادىرلىرىنىڭ 300 دىن كۆپرەك پەرزەنتى يەرلىك مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى.

1981 - يىلدىن 1982 - يىلغا قەدەر قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى بەش ناھىيە دەرىجىلىك

كادىر، ئون بۆلۈم دەرىجىلىك كادىر ئاجرىتىپ، بەش گۇرۇپپا تەشكىللەپ، 30 نەچچە يىلدىن بۇيان تۇرۇشلۇق قىسىم بىلەن يەرلىك ئوتتۇرىسىدا يۇز بەرگەن يەر ماجىرا مەسىلىسىنى بىر - بىرلەپ نەق مەيدانىدا تەكشۈرۈپ ھەل قىلدى. مەزكۇر ناھىيە ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەرگە 25 ئېغىز ئۆي سېلىپ بەردى. 2882 دانە ھەرخىل تۇرمۇش لازىمەتلىكلىرى، ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى ئېلىپ بەردى. 1982 - يىلى بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى ئوتتۇرا، باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ ئوقۇتقۇچى، ئوقۇغۇچىلىرى ۋە دېھقان - چارۋىچىلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ 1223 قۇر چاپان - ئىشتان ۋە يوتقان - كۆرپىسىنى ياماپ، يۇيۇپ بەردى. 8723 دانە ھال سوراش بۇيۇمى تەقدىم قىلدى. قىسمىنىڭ 6500 تۇياق مېلىنى باقىدىغان توت پەسىللىك ئوتلاق ھەل قىلىپ بەردى. 130 مىڭ يۇەن مەبلەغ سېلىپ، قىسىم ئۇچۇن چېگرا مۇداپىئە پونكىتىغا بارىدىغان 15 كىلومېتىرلىق تاشيول ياساپ بەردى.

1984 - يىلى يېڭى يىل، باھار بايرىمى، «1 - ئاۋغۇست»، قۇربان ھېيىت مەزگىللىرىدە 2800 ھال سوراش ئۆسكى (گۇرۇپپىسى) ئەۋەتىلدى، 460 مەيدان ھەرخىل شەكىلدىكى ئارمىيە، خەلق بىرلەشمە كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈلدى، چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرى، قىسىملاردىكى ياردار، كېسەللەر، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابىئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرگە 550 مىڭ يۇەن قىممىتىدىكى 100 نەچچە مىڭ پارچىدىن كۆپرەك ھال سوراش بۇيۇمى تەقدىم قىلىندى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلەر تۇرۇشلۇق قىسىملارغا گازارما قۇرۇش، كۆكتات تېرىش ئۇچۇن جەمئىي 227 مىڭ مو يەر، 745 مىڭ مو ئوتلاق، 1 مىليون 230 مىڭ مو مەشق مەيدانى ئاجرىتىپ بەرگەن؛ 3500 قىسىم كادىرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغان، 6000 دىن كۆپرەك قىسىم كادىرنىڭ پەرزەنتىنى مەكتەپكە قوبۇل قىلغان؛ نەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ 600 مىڭ يۇەنلىك قەرز پۇلىنى كېچىرىم قىلغان.

§ 2. ئاممىنىڭ ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى

1. ئاممىنىڭ ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتى

1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۇرازغالى قاتارلىق 12 ئادەم ئۇرۇمچىنىڭ نەنسەن تېغىدىكى قازاق چارۋىچىلارغا ۋەكالىتەن بورھان شەھىدى، تاۋسيۆلەرگە خەت يېزىپ، خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كەلگەنلىكىنى قارشى ئالىدىغانلىقىنى بىلدۈردى ھەمدە ئازادلىق ئارمىيىگە 50 تۇياق ئات سوۋغا قىلدى.

1951 - يىلى گۈچۈك قاتارلىق توت ناھىيىدىكى قازاق ئاممىسى قىسىملارنىڭ باندىتلارنى قورشاپ يوقۇتۇشى ئۇچۇن ئۇلارنى 1460 تۇياق ئات بىلەن تەمىن ئەتتى. شۇ يىلى 7 - ئايدا شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت خەلقى ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش

باش ئۆيۈشمىسىنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ ئىشانە توپلاشتىن ئىبارەت ۋەتەنپەرۋەرلىك مەجبۇرىيىتىنى قانات يايدۇردى. ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئوغۇلنىساخان ئانا پىيادە 80 چاقىرىم يول يۈرۈپ نەسەنگە بېرىپ، 1.5 كۇرە بۇغداي چىقىدىغان باشاق تەردى شۇنداقلا ئۆيىدە يىپ ئىگىرىپ تاپقان 45 مىڭ يۈەن پۇلى (كونا خەلق پۇلى) بىلەن قوشۇپ ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئالدىنقى سېپىگە ياردەم قىلدى. ئۇ يەنە مەھەللىدىكى قوشنا - قولۇملارنى تەشكىللەپ، مەھسۇلاتنى ئاشۇرۇپ، ئىقتىساد قىلىش مەجبۇرىيىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئامېرىكا جاھانگىرلىكىگە قارشى تۇرۇپ، چاۋشيەنگە ياردەم بېرىش ئۇرۇشىغا پۇل ۋە مادىدىي نەرسىلەرنى ئىئانە قىلدى. پىدائىي قىسىم جەڭچىلىرى سەممىي ھالدا ئۇنى «پىدائىي قىسمىنىڭ ئانىسى» دەپ تەرىپلىدى. 1952 - يىل 3 - ئايدا جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىنىڭ ۋەتەنگە قايتقان ۋەكىللەر ئۆمىكى شىنجاڭ گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى جيۇڭ يەن بىلەن چاۋشيەن خەلقىنىڭ جۇڭگونى زىيارەت قىلىش ئۆمىكىنىڭ باشلىقى سەي خېڭمو ئوغۇلنىساخان ئانىنىڭ ئۆيىگە بېرىپ ھال سورىدى. ئوغۇلنىساخان ئانا ئۆزىنى يوقلاشقا كەلگەن ھەربىر كىشىگە بىردىن چىمەن دوپپا تەقدىم قىلدى ھەمدە ئۆز قولى بىلەن تىككەن كىيىم - «ئولاق» بىلەن توي قىلغاندا ئانىسى بەرگەن كۆمۈش بىلەيزۈكىنى ئەڭ سۆيۈملۈك كىشىلەر - جۇڭگو خەلق پىدائىي قىسىملىرىغا سوۋغات قىلدى. 1952 - يىلى موڭغۇلكۇرە ناھىيىسىدىكى ھەرمىللەت ئاممىسى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن 57 تۇياق ئات، 92 تۇياق كالا، 480 تۇياق قوي، 366 يۈەن نەق پۇل ئىئانە قىلىپ، تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن ھال سورىدى. يەنجى، قورغاس قاتارلىق ناھىيىلەردىكى ئامما ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئىنقىلابىي قۇبانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن ھال سورىدى ۋە ئۇلارغا بايراملىق سوۋغات بۇيۇملىرى تەقدىم قىلدى. 1954-يىلى ئۇرۇمچى قاتارلىق جايلاردىكى ئامما ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش پاراۋانلىق كوپىراتىپى ۋە ھەرخىل كىچىك تېپتېكى ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتلىرىنى قۇرۇشىغا مەبلەغ سېلىپ بەردى.

1959 - يىلدىن 1961 - يىلغا قەدەر يۇز بەرگەن تەبىئىي ئاپەت جەريانىدا ھەرمىللەت ئاممىسى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش پائالىيىتىنى داۋاملىق ئېلىپ بېرىپ، قىسىملارغا كۆكتات، ئاشلىق يەتكۈزۈپ بەردى، نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىش ۋە ئىش بېجىرىشتا ھەربىيلەرگە ئالدىن ئېتىبار بەردى. ئامما پۇل يىغىپ ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا بايراملىق سوۋغات سېتىۋېلىپ تەقدىم قىلدى. ئىشكىلىرىگە چاغانلىق مەسنۇبلەرنى چاپلىدى.

ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ تەڭرىتاغ رايونىدىكى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ئۇلگىسى ئەن چۈنيى چوڭ ئانا 1971 - يىلدىن باشلاپ يىلدا ئون جۈپ لاتا خەي تىكىپ، قارا قۇرۇم تېغىنىڭ شېنشيەنۇەن قاراۋۇلخانىسىدىكى جەڭچىلەرگە ئەۋەتىپ بەردى، 1983 - يىلغا قەدەر ئۇلارغا جەمئىي 120 جۈپ لاتا خەي ئەۋەتتى. 1974 - يىلى خېجىڭ ناھىيىسىنىڭ ئارشات گۇڭشېسىدىكى ئايالار بىرلەشمىسىنىڭ مۇدىرى ساخەن (موڭغۇل) 20 ئايال بىلەن بىرلىشىپ، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، پۇل يىغىپ بىر قوي، بىر كالا سېتىۋېلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۇر يولىنى ياساۋاتقان تۆمۇريول قىسىملىرىنىڭ مەلۇم قىسمىغا تەقدىم قىلدى ھەمدە ئون ئادەمنى باشلاپ، ئات، كالا ئۇستىگە كىيىم تىكىش ماشىنىسى، كىر يۇيىدىغان تەڭنىلەرنى ئارتىپ، 68 كىلومېتر يىراقلىقتىكى ئىش ئورنىغا بېرىپ، 400 دىن ئارتۇق كىيىم - كېچەك،

يوتقان - كۆرپىلەرنى تىكىپ، ياماپ، سۆكۈپ يۇيۇپ بەردى. 1983 - يىلغا قەدەر ساخەن باشچىلىقىدىكى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش گۇرۇپپىسى تەرەققىي قىلىپ 100 نەچچە ئادەمگە يەتتى، ئۇلار قىسىم ئۇچۇن 2600 قۇر كىيىم - كېچەكنى تىكىپ، ياماپ (يۇيۇپ) بەردى، 840 يوتقان - كۆرپىنى سۆكۈپ يۇيۇپ بەردى، 900 كىلوگرام كالا، قوي گۆشى يېتكۈزۈپ بەردى. 1975 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەرمىللەت ئاممىسى مۇداپىئە ئالماشتۇرغان قىسىملار ئۇچۇن 10 مىڭ ئېغىزدىن كۆپرەك تۇرالغۇ ئۇي ئاجرىتىپ بەردى.

1982 - يىلى مەلۇم قىسىم ئۇرۇمچىنىڭ شەرقىي تاغ رايونىدا كەڭ كۆلەملىك ھەربىي مانېۋر ئۆتكۈزگەندە، ھەرمىللەت ئاممىسى ئۇلارغا 800 نەچچە ئېغىز ئۇي ئاجرىتىپ بەردى. تۇدۇڭخابا رايونىدىكى ھەرمىللەت ئاممىسى پۇل ئىئانە قىلىپ، 10 مىڭدىن كۆپرەك لۆڭگە سېتىۋېلىپ مانېۋرغا قاتناشقان قىسىملارغا تەقدىم قىلدى. لۆڭگىگە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە يېزىقتا «سۆيۈملۈك كىشىلىرىمىز ئازادلىق ئارمىيىگە تەقدىم» دېگەن خەت يېزىلغانىدى. 30 ناھىيە، شەھەردىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 1981 - يىلدىن 1983 - يىلغا قەدەر ھەرمىللەت ئاممىسىنىڭ ئازادلىق ئارمىيە ئۇچۇن تىكىپ، سۆكۈپ - يۇيۇپ بەرگەن كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپىسى 100 مىڭدىن كۆپرەككە، ئۇزلىرى ياسىغان ھال سوراش بۇيۇملىرى 40 مىڭغا، ئەۋەتكەن ھال سوراش خېتى 36 مىڭ پارچىغا يەتكەن. 1985 - يىلى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق مەلۇم قىسمىنىڭ رازۋېتكا چوڭ ئەترىتى يۇننەنگە بېرىپ جۇڭگو - ۋېيتنام چېگرىسىدىكى ئۇزۇنسىزنى قوغداپ، قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىغا قاتنىشىش ئۇچۇن ماڭغاندا، تۆمۇرىول ياقىسىدىكى ئاما پويىز ئىستانسىسىغا بېرىپ ئۇلارنى قىزغىن ئۇزۇتۇپ قويدى.

2. ئەقلىي كۇچ جەھەتتە ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش

1984 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى ئورگانلار، ئالىي مەكتەپلەر، پەن - تەتقىقات ئورۇنلىرى ھۆكۈمەتنىڭ چاقىرىقىغا ئاۋاز قوشۇپ، ئەقلىي كۇچ جەھەتتە ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش پائالىيىتىنى پائال قانات يايدۇرۇپ، قىسىملارنىڭ ئارمىيىدىمۇ، يەرلىكتىمۇ ئىشلىيەلەيدىغان ئىقتىساسلىق خادىملارنى يېتىشتۇرۇشىگە يارەملەشتى. شىنجاڭ ماۋزېدۇنى شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ ئورگان كادىرلىرى ئۇچۇن مەخسۇس ئالىي تېخنىكۇم سىنىپىدىن بىرنى، مەكتەپ سىرتىدا ئالىي تېخنىكۇم سىنىپىدىن تۆتنى ئېچىپ، 250 نەپەر قىسىم كادىرنى ئوقۇشقا قوبۇل قىلدى. شىنجاڭ داشۆ ھەربىي رايون ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى ئۇچۇن سىياسىي نەزەرىيە ئالىي تېخنىكۇم سىنىپىدىن بىرنى ئېچىپ، پەلسەپە، سىياسىي ئىقتىساد قاتارلىق 15 خىل دەرس تەسىس قىلىپ، قىسىملارغا 75 نەپەر سىياسىي نەزەرىيە كادىرى تەربىيىلەپ بەردى.

قورغاس ناھىيىسى ئالتە ئوقۇنتۇچى، ئىككى تېخنىكنى قىسىملارغا بېرىپ دەرس ئۆتۈشكە ئاجرىتىپ، قىسىمغا 100 دىن كۆپرەك كەسپىي تېخنىكا خادىمى تەربىيىلەپ بەردى. يەنە ھەربىي ئالىي مەكتەپلەرگە ئىمتىھان بېرىدىغان 50 جەڭچىنى ناھىيىدىكى نۇقتىلىق ئوتتۇرا مەكتەپكە تولۇق ئوتتۇرا سىنىپ دەرسلىكىنى تەكرارلاشقا ئورۇنلاشتۇردى. قابا ناھىيىسى دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى بويىچە تەربىيىلەش كۇرسى ئاچقاندا، قىسىمغا بىر قېتىمدىلا 40 نەپەر دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى شوپۇرى تەربىيىلەپ بەردى. ئالتاي ۋىلايىتىدىكى ھەردەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مۇناسىۋەتلىك تارماقلار بىلەن ئالاقە باغلاپ، قىسىم ئۇچۇن 630 نەپەر ھەرخىل

تېخنىك خادىم تەربىيىلەپ بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك مۇلازىمەت شىركىتى شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىلەن بىرلىكتە ئارمىيە بىلەن يەرلىك بىرلىشىپ قۇرغان مەكتەپ ئېچىپ، بوغالتىرلىق، مانتىيورلۇق، سۈرەت تارتىش، ئاشپەزلىك، باقمىچىلىق قاتارلىق يەتتە كەسىپنى تەربىيىلەش سىنىپى تەسىس قىلىپ، ھەربىلى قىسىم كۇرسانتلىرىدىن 400 دىن كۆپرەكنى قوبۇل قىلدى. موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىدىكى ھەرقايسى تارماقلار چېگرا مۇداپىئە جەڭچىلىرى ئۇچۇن 46 كەسىپنى سىنىپ ئېچىپ، ھەرخىل كەسىپلەر بويىچە 629 نەپەر ئىقتىساسلىق خادىم تەربىيىلەپ بەردى.

1984 - يىلى شىنجاڭ «1 - ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك شۇجۇەندىكى پېنسىيىگە چىققان پروفېسسورلاردىن جۇخۇيشۇن، ياگېڭشۇ، جۇدېيەنيۇ، جاڭ شۇزۇ قاتارلىق 14 ئادەم ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ رەئىسى دېڭ شياۋپىڭ، باش سىياسىي بۇ مۇدىرى يۈي چيۇلىغا بىرلىكتە ئىمزا قويۇپ خەت يېزىپ «دەرس مۇنبىرىگە قايتا چىقىپ، قولىغا بور ئېلىپ، بىلىمىنى جەڭچىلەرگە ئۆگىتىش» نى خالايدىغانلىقىنى بىلدۈرى. پروفېسسورلارنىڭ خېتى يولداش يۈي چيۇلىنىڭ ماقتىشىغا سازاۋەر بولدى ۋە بۇ خەت پۈتۈن ئارمىيىگە بېسىپ تارقىتىلدى. پروفېسسور جۇدېيەنيۇ ئارا تۇرۇك ھەربىي ئات فېرمىسىغا بېرىپ، بىر تەرەپتىن تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، بىر تەرەپتىن دەرس ئۆتۈپ، ھەربىي ئات فېرمىسىنىڭ ئىسلاھات لايىھىسىنى تۈزۈشىگە ياردەم بەردى. ئىلى شىفەن شۇجۇەنى بىر پروفېسسورنى مەلۇم چېگرا مۇداپىئە تۇەننىڭ كۇرسانتلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىپ بېرىشكە ئاجراتتى. كۆكتوقاي ناھىيىسىدىكى كۆكتوقاي كان رايونى 18 نەپەر پەن - تېخنىكا خادىمىنى قىسمىلارغا بېرىپ دەرس ئۆتۈشكە ئەۋەتتى. شىخەنزە تىببىي شۇجۇەنى مال دوختۇرلۇق فاكۇلتېتىنىڭ مۇنەۋۋەر لېكتورى ماجىچىڭ تۇرۇشلۇق قىسمىلارغا بېرىپ يۇقۇملۇق كېسەللىكلەر ئىلمىغا يېتەكچىلىك قىلدى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئون شەھىرى، قىسمىلار تۇرۇشلۇق 20 ناھىيە ۋە بىڭتۇەننىڭ 18 تۇەن - مەيدانىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، جەمئىي 210 دىن ئارتۇق ئوقۇتقۇچى، تېخنىك خادىم قىسمىلارغا بېرىپ دەرس ئۆتكەن، ئون ئالىي مەكتەپ قىسىم ئۇچۇن مەخسۇس ئالىي تېخنىكوم سىنىپىدىن 20 نى ئېچىپ بەرگەن، 30 مىڭدىن ئارتۇق كوماندىر - ئەسكەر تېخنىكا دەرىجە بويىچە لاياقەتلىك گۇۋاھنامىسى ئالغان. ئۇنىڭدىن باشقا 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەم ئالىي تېخنىكوم دەرسىنى ئۆگىنىۋېتىپتۇ.

§ 3. ۋەكىللەر يىغىنى

1. نەپقە ئوبيېكتلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى

نەپقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى نەمۇنچىلار ۋە ئىلغار نەپقە خىزمەتچىلىرىنى تەقدىرلەش، مەملىكەتلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى يىغىنىغا قاتنىشىدىغان ۋەكىللەرنى سايلاپ چىقىش ئۇچۇن، ئاپتونوم رايون 1956 - يىل 8 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 16 - كۈنىگە قەدەر ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى قېتىملىق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى يىغىنى چاقىردى. يىغىنىغا 172 ئاكتىپ

3 - قىسىم 1 - سۈرەت

قەشقەر بېكىتىدىكى ھەرمىللەت خەلقى شۇ جايدا تۇرۇشلۇق قىسىملار بىلەن بېلىق بىلەن سۈرەتكە چوققۇر مۇھەببەت ئورناتتى.. سۈرەتتە: ئۇيغۇر ئايال شۇ جايدا تۇرۇشلۇق قىسىم جەڭچىلىرى بىلەن سەمىمىي سۆھبەتلەشمەكتە.

قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 17، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 68، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر سەككىز، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر 79؛ ئۇيغۇر 83، خەنزۇ 45، قازاق 32، موڭغۇل تۆت، خۇيزۇ ئۇچ، قىرغىز ئۇچ، شىبە ئىككى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق سېپىدىن كەلگەنلەر 124، زاۋۇت ـ كان، كارخانا، ئورگانلاردىن كەلگەنلەر 38، شەھەر ئاھالىسى سەككىز، دىنىي زات ئىككى، سىرتتىن قاتناشقان نەپىقە خىزمىتى بويىچە نەمۇنچىلار ئۈچ.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى زېڭ دې، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى مۇھەممەت ئىمىنوپ يىغىنغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئىبراھىم تۇردى «ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى داۋامىدىكى رولى توغرىسىدا» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يېزا خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئىسمايىل ياسىنوپ، سانائەت نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى خەن شۇچى، جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى شۇمۇتۇك قاتارلىقلار يېزا ئىگىلىكى، سانائەت قۇرۇلۇش پىلانى ۋە ئامانلىق ساقلاش ـ قوغداش خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات بەردى.

يىغىن يوشۇرۇن ئاۋاز بېرىش شەكلىنى قوللىنىپ، مەملىكەتلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى يىغىنىغا قاتنىشىدىغان 12 ۋەكىلنى سايلاپ چىقتى. ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

خەلچىخان، ئايال، 24 ياش، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، پارتىيە ئەزاسى، مەكتەپ ناھىيە 3 ـ رايون 1 ـ يېزا دېھقانچىلىق كوپېراتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

ئىسكەندەر ئابدۇللا، ئەر، 27 ياش، قازاق، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي، بۇرچىن ناھىيە 1 ـ رايون 2 ـ يېزا دېھقانچىلىق كوپېراتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

ئابدۇراخمان، ئەر، 55 ياش، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، ئاتۇش ناھىيە كاتتايلاق رايونى 4 ـ يېزا دېھقانچىلىق كوپېراتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى.

دۆرجى، ئەر، 34 ياش، موڭغۇل، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي، پارتىيە ئەزاسى، خوشۇت ناھىيە شىدى يېزا 2 ـ كەنت ئالىي كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇش ھەيئەت ئەزاسى.

ئورازمان، ئەر، 26 ياش، قازاق، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي، پارتىيە ئەزاسى، موڭغۇلكۆر، ناھىيە 3 ـ رايون 6 ـ يېزا دېھقانچىلىق كوپېراتىپىنىڭ مۇدىرى.

ئايشەمخان، ئايال، 47 ياش، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، پارتىيە ئەزاسى، پىچان ناھىيىسىدىن، مۇئاۋىن يېزا باشلىقى.

مەنسۇر روزى، ئەر، 39 ياش، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، پارتىيە ئەزاسى، غۇلجا شەھىرى يېڭى شەھەر رايونىنىڭ مۇئاۋىن رايون باشلىقى.

تۇردى، ئەر، 70 ياش، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، پارتىيە ئەزاسى، يەنجى ناھىيىسىنىڭ كوپېراتىپ ئەزاسى.

ئابلاتاش، ئەر، 48 ياش، مەجرۇھ ھەربىي، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيە توققۇزاق رايون 5 ـ يېزىسىنىڭ كوپېراتىپ ئەزاسى.

چى چاڭلىن، ئەر، 24 ياش، خەنزۇ، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي، ئىتتىپاق ئەزاسى،

شىنجاڭ «1 ـ ئاۋغۇست» پولات زاۋۇتىنىڭ شوپۇرى.

ھەسەن غوجائەخمەت، ئەر، 28 ياش، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي، خوتەن ناھىيە ئىلىكتر ئىستانسىسىنىڭ مۇھاپىز،تېچىسى.

سۇن پېڭشيەن، ئەر، 52 ياش، خەنزۇ، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك جۇڭيى دوختۇرخانىسى بىرلەشمە ئامبولاتورىيىسىنىڭ باشلىقى.

1959 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنىدىن 29 ـ كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق 2 ـ قېتىملىق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى چوڭ يىغىنى ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئېچىلدى. يىغىنغا قاتنىشىشقا تېگىشلىك ۋەكىل 398 بولۇپ، ئەمەلىي قاتناشقان ۋەكىل 369 (ئەر 346، ئايال 23)، بۇلار يەتتە مىللەتتىن تەركىب تاپقان. بۇنىڭ ئىچىدە، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتى 30، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى 36؛ شەرەپلىك ھەربىيلەر 16، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر 132، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر 130. ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان تۇرۇشلۇق قىسىم ۋەكىللىرى 17، ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش بويىچە ئىلغار ئورۇنلار ۋەكىللىرى سەككىز.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى ژاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلكىۋەنى گوپىڭ، سىياسىي بۇنىڭ مۇدىرى شيۇڭخۇاڭلار ئېچىلىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى تەن يۈڭخۇا «ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، تېخىمۇ زور غەيرەتكە كېلىپ، ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنىڭ مەڭگۈ ئەڭ ئالدىنقى سەپىدە تۇرايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يېزا خىزمەت بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ژۇجيەنچۇن، سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لىيۇفېنشېڭ، جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى خي تۈيۈەنلەر يىغىندا سۆز قىلدى. يېپىلىش مۇراسىمىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ كاندىدات شۇجىسى لىن بومىن، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئابدۇللا زاكىروپ ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتكە ۋەكالىتەن ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش، ھەربىي سەپتىن قايتقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدىكى يەتتە ئىلغار ئورۇننى ۋە نەپىقە خىزمىتى نەمۇنىچىلىرىنى مۇكاپاتلىدى. چوڭ يىغىن پارتىيە مەركىزىي كومىتېتى، ماۋجۇشى ۋە جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە ھۆرمەت تېلېگراممىسى ئەۋەتتى، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى شەرەپلىك ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرگە تەشەببۇسنامە چىقاردى.

مۇكاپاتلانغان ئىلغار ئورۇنلار مۇنۇلار: شىنجاڭ 1 ـ ئۆكتەبر تراكتور زاۋۇتى، ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى ماشىنا ـ ئاپتوموبىل رېمونت زاۋۇتى، قەشقەر تاشيول ترانسپورت باشقۇرۇش ئىدارىسى، غۇلجا شەھىرى رايونلۇق خەلق كومىتېتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىلكىنبۇ ئامبۇلاتورىيىسى، ئالتاي ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى، قۇمۇل ناھىيە قۇمۇل بازىرى.

ئاپتونوم رايونلۇق 3 ـ قېتىملىق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر ۋەكىللىرى يىغىنى 1979 ـ يىل 11 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنىدىن 20 ـ كۈنىگە قەدەر ئۇرۇمچىدە ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 640 ۋەكىل قاتناشتى. يىغىنغا ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى تېمەن

جۇڭ رياسەتچىلىك قىلدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شوجىسى سۇڭ جىڭپ ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ھامىدىن نىياز «ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، يېڭى ئۇزۇن سەپەردە تېخىمۇ زور شان - شەرەپ قازىنايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى تەن يۈلىن يىغىنغا قاتنىشىپ سۆز قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شوجىسى جاڭ شىگۇڭ يېپىش نۇتقى سۆزلىدى. خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى يىغىنغا تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شوجىسى ۋاڭ فېڭ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى تۆمۇر داۋامەت قاتارلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى يىغىنغا قاتناشتى. يىغىن پۈتۈن شىنجاڭدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرگە يېزىلغان تەشەببۇسنامىنى ماقۇللىدى.

يىغىندا ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە تۆۋەندىكى 16 ئىلغار كوللېكتىپ تەقدىرلەندى:

قاغىلىق ناھىيىلىك 2 - ئوتتۇرا مەكتەپ، بورتالا ناھىيىلىك بازارلىق ئىنقىلابىي كومىتېتى، قۇمۇل تارانچى كان رايونى نەنچۇەن سودا دۇكىنى، باربكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى كۆيسۇ گۈڭشي سەنشىخۇ چوڭ ئەترىتىنىڭ 6 - كىنچىك ئەترىتى، قۇمۇل شەھىرى غەربىي ئۆستەڭ بېيگۇەن ئاھالىلار كومىتېتى، شىخەنزە شەھىرى ئۆچقۇن گۈڭشىسى، گۈچۈڭ ناھىيىلىك بازارلىق ئىنقىلابىي كومىتېتى، ئاتۇش ناھىيە تۇغۇرمىتى گۈڭشي مەيلى چوڭ ئەترىتى، شىخو ناھىيە بازارلىق 4 - ئاھالىلار كومىتېتى، دۆربىلجىن ناھىيە بازارلىق 4 - ئاھالىلار كومىتېتى، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك تاشقى سودا ئىدارىسى، بۈگۈر ناھىيىلىك قول سانائەت بىرلەشمىسىنىڭ تىككۈچىلىك گۈرۈپپىسى، ئۇرۇمچى شەھىرى تەڭرىتاغ رايونى شىمالىي ئازاتلىق كوچىسى ئىش باشقارمىسى، ئۇرۇمچى شەھىرى سايباغ رايونى خۇاڭخې كوچىسى ئىش باشقارمىسى، بورچىن ناھىيە «قىزىلبايراق» گۈڭشىسىنىڭ 3 - چوڭ ئەترىتى، قورغاس ناھىيە ئالغا فېرمىسى. يىغىن 31 ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى.

2. «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» ۋەكىللىرى يىغىنى

1982 - يىل 1 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 8 - كۈنىگە قەدەر تۇرپان ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە ۋە شۇ جايدا تۇرۇشلۇق قۇرۇقلۇق ئارمىيە مەلۇم شىسى بىرلىكتە ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش - خەلقنى سۆيۈش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخس ۋەكىللىرى يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا ھەرمىللەت ھەربىي ۋە خەلق ۋەكىللىرىدىن 1000 دىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. ھەرقايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى، خەلق ئىشلىرى ئىدارە (باشقارما) لىرىنىڭ باشلىقلىرى يىغىنغا سىرتتىن قاتناشتى. بۇ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تۇنجى قېتىملىق «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» يىغىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باش سىياسىي بۆلۈمى يىغىنغا تەبرىك تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىلىگىيۈەنى شياۋچۈەنفۇ، ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى جانابىل يىغىندا سۆز قىلدى. يىغىندا «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» بويىچە 138 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخس تەقدىرلەندى، «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە

تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۈيۈش ئەھدىنامىسى» تۈزۈپ چىقىلدى.

1983 - يىل 2 - ئاينىڭ 23 - كۈنىدىن 28 - كۈنىگە قەدەر ئۇرۇمچىدە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى بىرلىكتە چاقىرغان ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۈيۈش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپ، ئىلغار شەخسلەرنى تەقدىرلەش يىغىنى ئۆتكۈزۈلدى. يىغىنغا 311 ۋەكىل قاتناشتى، بۇلارنىڭ ئىچىدە يەرلىكتىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋەكىلى 81، ئىلغار شەخس 70؛ ئارمىيىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋەكىلى 74، ئىلغار شەخس 46، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەندىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋەكىلى 16، ئىلغار شەخس 14؛ قوراللىق ساقچى باش ئەتىرىتىدىكى ئىلغار كوللېكتىپ ۋەكىلى تۆت، ئىلغار شەخس ئالتە، ۋەكىللەر ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، قىرغىز، شىبەدىن ئىبارەت يەتتە مىللەتتىن تەركىب تاپتى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇدىرى تۆمۇر داۋامەت يىغىنغا رىياسەتچىلىك قىلدى ۋە ئېچىش نۇتقى سۆزلىدى. خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سىياسىي بۆلۈمى ئامىۋى خىزمەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى سۇڭ يىڭچى باش سىياسىي بۆلۈمىنىڭ يىغىنغا ئەۋەتكەن تەبرىك خېتىنى ئوقۇپ ئۆتتى؛ خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى نەپقە ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاڭ زىچىن خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ يىغىنغا ئەۋەتكەن تەبرىك خېتىنى ئوقۇپ ئۆتتى. ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى ساۋدانوپ زاھىر «ئارمىيىمىزنىڭ شەرەپلىك ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇپ، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۈيۈش خىزمىتىدە تىرىشىپ يېڭى ۋەزىيەت يارىتايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى؛ ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى تېمۇر جۇڭ «ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش شەرەپلىك ئەنئەنىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ ۋە ئۇنى جارى قىلدۇرۇپ، سوتسىيالىستىك مەدەنىيەتنى ئەكس ئەتتۈرىدىغان يېڭى تىپتىكى ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەتنىڭ، ئارمىيە بىلەن خەلقنىڭ مۇناسىۋىتىنى ئورنىتايلى ۋە راۋاجلاندۇرايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىدىن ۋاڭ ئېنماۋ، تەن يۈنلار يىغىنغا قاتناشتى.

يىغىندا 14 ئىلغار كوللېكتىپ تەقدىرلەندى، ئۇلار مۇنۇلار:

تارباغاتاي ۋىلايىتى، تۇرپان ۋىلايىتى، باربكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، پىچان ناھىيىسى، شىخو ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى، بورتالا ناھىيىسى، كۇچا ناھىيىسى، دۆربىلجىن ناھىيىسى، چاقىلىق ناھىيىسى، بۇگۇر ناھىيىسى، چاغانتوقاي ناھىيىسى، گۇما ناھىيىسى.

1983 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 13 ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە قىسىم تۇرۇشلۇق 40 ناھىيە، شەھەر «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» يىغىنى چاقىرىپ، ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە 2975 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسنى، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۈيۈش بويىچە 2710 ئىلغار كوللېكتىپ ۋە ئىلغار شەخسنى تەقدىرلىدى.

1984 - يىل 2 - ئايدا ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر تۆۋەندىن يۇقىرىغا مەملىكەتلىك

«ئىككىنى ھىمايە قىلىش» يىغىنىغا قاتنىشىدىغان ئىلغار كوللېكتىپتىن 16 نى، ئىلغار شەخستىن ئالتىنى سايلاپ چىقتى.

ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپلار:

3 ـ قىسىم 2 ـ سۈرەت

ھەرمىللەت پېئونېرلىرى ئاپتونوم رايونلۇق 1 ـ قېتىملىق «ئىككىنى ھىمايە قىلىش» ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشقان ۋەكىللەرنىڭ يىغىن مەيدانىغا كىرىشىنى قىزغىن قارشى ئالماقتا.

جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، شىمالىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى، «36101» قىسىم، «36171» قىسىم، «36115» قىسىم، دۆلەت مۇداپىئە پەن ـ تېخنىكا كومىتېتى «89800» قىسىم، ئالاھىدە تەكلىپ قىلىنغان دالا ئارمىيە 12 ـ دوختۇرخانىسى.

ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە ئىلغار كوللېكتىپلار مۇنۇلار:

تۇرپان ۋىلايەتلىك مەمۇرىي مەھكىمە، بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى، كۆچا ناھىيىسى، گۇچۇڭ ناھىيىسى، شىخو ناھىيىسى، خوشۇت ناھىيىسىنىڭ ئۇششاقتال گۇڭشىبى، ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بېكىتۈەنىنىڭ 142 ـ تۈەنى، ئۇرۇمچى نېفىت ـ خىمىيە سانائىتى زاۋۇتى.

نەپىقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى ئىلغار شەخسلەر:

پۇرۇڭاجامبۇل، ئەر، موڭغۇل، 1 ـ دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىي، ئارشاڭ ناھىيىسىنىڭ

چارۋىچىسى.

دۇسۇنيۇ، ئايال، خەنزۇ، ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە تاۋابىئاتى، لوپ ناھىيىسىنىڭ ئىشچىسى.

پاتەمخان، ئايال، ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتى، پىچان ناھىيىسىدىن، چوڭ ئەترەتنىڭ ياچېيكا شۇجىسى.

جالال يىپىك، ئايال، خەنزۇ، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي، بۇرچېن ناھىيىلىك ئىتتىپاق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى.

كامېلبېك، قازاق، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي، كۇنەس ناھىيىسىنىڭ ئورمان مۇھاپىزەتچىسى.

جۇجىنخۇا، ئەر، خەنزۇ، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي، قاراماينىڭ نېفىت ئىشچىسى.

1984 - يىل 8 - ئاينىڭ 1- كۈنى چاقىرىلغان مەملىكەتلىك «ئىككىنچى ھېمايە قىلىش» ۋەكىللىرى يىغىنىدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، ئازادلىق ئارمىيە باش سىياسىي بۆلۈمى خوشۇت ناھىيىسىنىڭ ئۇششاقتال گۈڭشېسىگە «ئارمىيىنى ھېمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش بويىچە ئۇلگىلىك ئورۇن» دەپ شەرەپلىك نام بەردى؛ ئارشاڭ ناھىيىسىدىكى 1 - دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىي پۇرۇاجامبۇلغا «ئۇلگىلىك ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىي» دەپ شەرەپلىك نام بەردى.

ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ «36101» قىسمى، «36171» قىسمى، دۆلەت مۇداپىئە پەن - تېخنىكا كومىتېتىنىڭ «89800» قىسمى تەقدىرلەندى.

Ⅱ باب

ئېتىبار بېرىش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش

§ 1. ئاساسا ئېتىبار بېرىش

ئاممىنىڭ ئېتىبار بېرىشى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش، ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش، نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىشتىن ئىبارەت ئۈچ باسقۇچنى بېسىپ ئۆتتى.

1. ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش

1951 - يىلى غۇلجا، سۇيدۇڭ (ھازىرقى قورغاس)، چاپچال، يەنجى، لوپ، شىخو، سانجى

قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ ئىدارە - ئورگان، تەشكىلات، مەكتەپلىرىدىكى كادىرلار ۋە ئوقۇتقۇچى - ئوقۇغۇچىلار دېھقانچىلىقنىڭ ئالدىراش مەۋسۇمىدە 500 ئۆيلۈكتىن كۆپرەك ھەربىي ئائىلىنىڭ تېرىقچىلىق، ئوت ئوتاش، ئوما ئىشلىرىغا ياردەم بېرىدى. ئۇنىڭغا قاتناشقانلار 5000 ئادەم (قېتىم) دىن كۆپرەككە يەتتى. سۈيدۈك ناھىيىسىنىڭ 1 - رايون 2 - يېزىسىدىكى دېھقانلار ئۆيۈشمىسىنىڭ 60 ئەزاسىدىن تەركىب تاپقان ئۈچ ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش گۇرۇپپىسى 12 ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ يېرىنى ۋەكالىتەن تېرىپ بەردى.

1952 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «ئەتىيازلىق تېرىلغۇغا بىرلەشتۇرۇپ ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئىگىلىك تىكلىشىگە ئەستايىدىل ياردەم بېرىش» توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقاتتى. بۇ ئۇقتۇرۇشقا ئاساسەن، جايلار ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇش ۋە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ داۋاملىرى، نامرات ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىپ، يەر، ئاشلىق، ئۇرۇق ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى تەڭشەپ بەردى. قەشقەر يېڭىشەھەر، مارالبېشى، يوپۇغا، بۇگۇر، گۇچۇڭ قاتارلىق بەش ناھىيە 218 ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربان ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا 671 مو تېرىلغۇ يەر، 248 تۈياق ئېكىن كالا، 5509 جىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىق، 18 مىڭ 475 جىڭ ئۇرۇق ۋە بىر قىسىم ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرىنى تەڭشەپ بەردى. تاشقورغان ناھىيىسىدىكى ئامما ئۆز ئىختىيارىلىقى بىلەن ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا 2831 تۈياق سۈتلۈك ئۆچكە، 210 تۈياق ئېكىن كالا تەڭشەپ بەردى. سۈيدۈك، تۇرپان، قەشقەر كوناشەھەر قاتارلىق ناھىيىلەر ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش ئۆزۈمىنى يولغا قويدى. قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىسى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ 71 ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربان، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا 127 مو يەرنى ۋەكالىتەن تېرىپ بەردى، 104 مو يەرنىڭ بۇغدىيىنى ئورۇپ بەردى. قۇمۇل ۋىلايىتى يەر ئىسلاھاتى داۋامىدا 44 ئۆيلۈك نامرات ئىنقىلابىي قۇربان ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتىغا 575 مو يەر، 42 مىڭ 800 جىڭ ئاشلىق تەقسىم قىلىپ بەردى. ئۆي - ماكانى يوق بەش ئائىلىگە ئون ئېغىز ئۆي تەقسىم قىلىپ بەردى. سۈيدۈك، مەكىت ناھىيىلىرى 535 ئۆيلۈك نامرات ئىنقىلابىي قۇربان، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى ۋە ھەربىي سەپتىن شەرەپ بىلەن قايتقانلارغا 7007 مو يەر، 35 تۈياق ئېكىن كالا ۋە ئات، 19 دانە ھارۋا، 150 دانە دېھقانچىلىق سايمىنى، 29 مىڭ جىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىق تەقسىم قىلىپ بەردى.

1954 - يىلى يوپۇغا، شايار، توقسۇن، ئاۋات، باي، فۇكاك، غۇلجا، سۈيدۈك، تۇرپان قاتارلىق ناھىيىلەر ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قارىتا تۇراقلىق ياردەم بېرىش، ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىشنى يولغا قويدى. 1955 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تېرىلغۇ يەرلىرىنى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش گۇرۇپپىسىدىن 1300 دىن كۆپرەكى قۇرۇلدى.

2. ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش

1956 - يىلى ئاپتونوم رايوندا يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيىلەشتۇرۇش ئەمەلگە ئاشتى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى 6 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى جايلارغا ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويۇپ، ئۇنى ئىلگىرىكى ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىش تۈزۈمىنىڭ ئورنىغا دەسسىتىشنى تەلەپ قىلدى. قەشقەر يېڭىشەھەر، ساۋەن، ئاتۇش، قۇتۇبى، گۇما قاتارلىق ناھىيىلەر ئالدى بىلەن سىناق قىلدى. ئېتىبار بېرىش ئۆلچىمى ۋە ھېسابلاش ئۇسۇلى جەھەتتە شۇ جايدىكى تۇرمۇش سەۋىيىسى ئوتتۇرا ھال كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ پۈتۈن يىللىق ئەمگەك كۈنى ئۆلچەم قىلىنىپ، ئۆزى ئىشلەيدىغان ئەمگەك كۈنى كېمەيتىلىپ، قالغان پەرقلىق قىسمى ئېتىبار بېرىش قىسمى قىلىنىدى. ئېتىبار بېرىشتىن بۇرۇن يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق كوپېراتىپى باشقۇرۇش ھەيئىتىنىڭ بېكىتىشىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، باڭ چېقىرىش ئارقىلىق ئېلان قىلىنىپ، يىل ئاخىرىدا نەقلەشتۇرۇلدى.

1957 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 35 ناھىيە ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتى 44 كە، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتى 568 گە يەتتى. 1958 ـ يىلى «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» تە ئېتىبار بېرىش توختىتىپ قويۇلدى. 1961 ـ يىلى بەلگىلىمە بويىچە گۈڭشې ئەزالىرىغا قالدۇرۇق يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلگەندە، مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەر ئائىلىسىدىكى نوپۇس سانىغا قوشۇپ ھېسابلىنىپ، ئۇلارغا بىر ئولۇشتىن قالدۇرۇق يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

1962 ـ يىلى ئاساسا ئېتىبار بېرىش تۈزۈمى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1963 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 28 ـ كۈنى «ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. ئېتىبار بېرىلىدىغان ئىش نومۇرىنى ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى بولغان ئورۇن ئۇستىگە ئالدى. ھېسابلاش ئۇسۇلى مۇنداق بولدى: پۈتۈن ئەترەتنىڭ كىشى بېشىغا ئوتتۇرىچە ئىش نومۇرى X ئېتىبار بېرىلىدىغان ئائىلىلەردىكى ئومۇمىي جان سانى = ئېتىبار بېرىشكە تېگىشلىك ئىش نومۇرى. ئۆزى ئىشلەپ تاپقان نومۇرغا گۈڭشې ئەزالىرىغا ئوخشاش ھەق بېرىلدى. باھالاپ بېكىتىش ئۇسۇلى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىلەن كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى كونكرېت پىكىر قويۇپ، ئەزالار يىغىنىدا باھالاپ ماقۇللاتقاندىن كېيىن، چوڭ ئەترەت تەكشۈرۈش، گۈڭشې تەستىقلاش ئارقىلىق ئەمگەك ئىش نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىش كېنىشكىسىنى تارقىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. ئېتىبار بېرىلىدىغان ئائىلىلەر كېنىشكىسى ئارقىلىق ئۆز ئەترىتىنىڭ نەقپۇل، ئاشلىق ۋە باشقا ماددىي ئەشيالارنى تەقسىم قىلىشقا قاتنىشىدىغان بولدى ھەمدە ئېتىبار بېرىلىدىغان ئوبيېكتلارنىڭ قوشۇمچە ئەمگەك كۈچى ياكى پېرىم ئەمگەك كۈچلىرىگە ئىش تەقسىماتى ۋە كەسىپ جەھەتتە ئېتىبار بېرىلىپ، ئۇلار ئۆزىنىڭ قۇربى يېتىدىغان ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكلىرىگە قاتنىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىنىدى. كوللېكتىپ ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە تەسىر يەتكۈزمەسلىك شەرتى ئاستىدا، ئۇلارنىڭ ئائىلە قوشۇمچە كەسپىنى ياخشى يولغا قويۇشىغا، قالدۇق يېرىنى ياخشى تېرىپ، كىرىمنى ئاشۇرۇشىغا

يار يۆلەك بولۇندى. ئاكتىپ ئىشلەپ، ئۆزى ئىشلەپ تاپىدىغان ئىش نومۇرىنى ئاشۇرۇۋەتكەنلەرنىڭ ئېتىبار بېرىش ئىش نومۇرى قىسقارتىلمىدى؛ ئاكتىپ ئىشلىمەي، ئەسلى بېكىتىلگەن ئۆزى ئىشلەپ تاپىدىغان ئىش نومۇرىنى ئورۇندىيالمىغانلارنىڭ ئېتىبار بېرىش ئەمگەك نومۇرى قوشۇپ بېرىلمىدى. ئەمگەك كۆچى يوق ياكى ئەمگەك كۆچى ئاز ھەربىي كوماندىرلارنىڭ، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئىشلەپچىقىرىش ئېترىتى يەنە بىر قىسىم ئەمگەك نومۇرى قوشۇپ بەردى. شۇ ئېتراتتىكى ئادەتتىكى ئەزالارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى بويىچە ئوزۇقلۇق ئاشلىق ۋە باشقا ماددىي ئەشيالار بىلەن تەمىنلىدى، ھەربىي كوماندىرلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئېترىتىنىڭ تەقسىم قىلىش باھاسى ياكى دۆلەتنىڭ بىر تۇتاش سېتىۋېلىش باھاسى بويىچە ھەق تۆلىدى. 1964 - يىلى 22 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ئېتىبار بېرىلگەن ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 4152 ئائىلىگە يېتىپ، ئېتىبار بېرىشكە تېگىشلىك ئائىلىلەرنىڭ 50 پىرسەنتىنى ئىگىلەپ، 1963 - يىلدىكىگە قارىغاندا 16% ئاشقان. ئېتىبار بېرىلگەن ئەمگەك كۈنى 29 مىڭ 595 كە يەتكەن. ئەمگەك كۈنى قىممىتى تۆۋەن بولغانلىقتىن، ھەر بىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 40 يۈەن 85 فۇڭدىن توغرا كەلگەن. ئەڭ كۆپ بولغانلىرىنىڭ 100 يۈەن ئۆچۈرىسىدە بولغان. 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلىنىپ، ئەمگەك كۈنى بىلەن ئېتىبار بېرىش تۈزۈمى يەنە بىر قېتىم ئىلاجسىز توختاپ قالدى.

1979 - يىل 12 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە مەجرۇھ ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش، قوشۇمچە يارەم بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، ئېتىبار بېرىش خىزمىتىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى قارار قىلدى. ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئەمگەك ئىش نومۇرىدا ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئوبيېكتلار تۈرۈشلۇق ئاساسىي ھېسابات بىرلىكى ئورۇنلىرىدىكى ئەزالارنىڭ ئوتتۇرىچە تۇرمۇش سەۋىيىسى ئۆلچەم قىلىندى. ئۇنى ھېسابلاش ئۇسۇلى — ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئوبيېكتلارنىڭ ئائىلىسىدىكى ھەر بىر كىشىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش نومۇرى بىلەن ئۇلار تۇرۇشلۇق ئىشلەپچىقىرىش ئېترىتىدىكى ھەر بىر كىشىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئىش نومۇر سانىنى سېلىشتۇرغاندا، كۆرۈلگەن پەرقلىق ئىش نومۇرى جەھەتتە ئۇلار تۇرۇشلۇق ئېترەت ئېتىبار بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئىش نومۇرىنى ھېسابلىغاندا، شۇ ئېترەتتىكى ئوتتۇرىچە ئىش نومۇرىدىن سەل - پەل يۇقىرى ھېسابلىنىپ، ئۇلارنىڭ تۇرمۇشىنىڭ ئادەتتىكى ئەزالار ئائىلىسىنىڭ ئەملي تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولۇپ قالماسلىقىغا كاپالەتلىك قىلىندى. باھالاپ بېكىتىش ئۇسۇلى — ئەزالارنىڭ چوڭ يېغىندا باھالاپ ماقۇللاش، چوڭ ئېترەت تەكشۈرۈپ تەستىقلاش، گۇۋاھنامە ئەنگە ئېلىش، ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىش كېنىشكىسىنى تولدۇرۇپ تارقىتىپ بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئائىلىلەر قولىدىكى كېنىشكىسى بىلەن ئۆز ئېترىتىنىڭ نەقپۇل، ئاشلىق ۋە باشقا ماددىي ئەشيالار تەقسىماتىغا قاتناشتى. شۇ يىلى رايونىمىز بويىچە جەمئىي 6372 ھەربىي ئائىلىسى ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولۇپ، ئېتىبار بېرىشكە تېگىشلىك ئائىلىنىڭ 57.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، ئېتىبار بېرىلگەن ئىش نومۇرى پۈلغا سۈندۇرۇلغاندا 800 مىڭ يۈەنگە، ئېتىبار

بېرىلگەن ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلىسى 262 گە، مەجرۇھ ھەربىيلەر 82 گە يەتتى. پىدائىي ئەسكەرلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئامما ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولمىدى.

1981 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئومۇميۈزلۈك ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى سانجى ئوبلاستىدا بەش ۋىلايەت (ئوبلاست)، 12 ناھىيىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى (باشقارمىلىرى) باشلىقلىرى قاتناشقان يىغىن چاقىردى. 9 - ئاينىڭ بېشىدا يەنە ئىلى، ئالتاي، ئۈرۈمچى، خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ قاتارلىق ئالتە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر ۋە 12 ناھىيە، شەھەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارە (باشقارما) باشلىقلىرى يىغىنى ئېچىپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا ئېتىبار بېرىش خىزمىتىنى ئومۇميۈزلۈك كېڭەيتىشنى مۇھاكىمە قىلدى ۋە ئورۇنلاشتۇردى. يىغىندا پىچان ناھىيىسى تەجرىبە تونۇشتۇردى. يىغىندىن كېيىن ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى (بۆلۈملىرى) نىڭ باشلىقلىرى خىزمەت گۇرۇپپىلىرىنى باشلاپ ھەر بىر گۇڭشې بويىچە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئېتىبار بېرىش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى بىر مۇئاۋىن ھاكىمنى ئېتىبار بېرىش خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرۇشقا ئاجراتتى. بورتالا ناھىيىسىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان 168 ھەربىيىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ ھەر بىرىگە 3000 ئەمگەك نومۇرى بىلەن، 255 ئۆيلۈك ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ ھەر بىرىگە 2000 ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىشنى قارار قىلدى، شۇ يىلى ئاپتونوم رايوندىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان 11 مىڭ 89 ئۆيلۈك ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى ئىچىدە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولغانلار %82.5 نى ئىگىلەپ، 1980 - يىلدىكىدىن %25 ئاشتى. ئېتىبار بېرىلگەن ئىش نومۇرى 16 مىليون 109 مىڭ 367 بولۇپ، نەقپۇلغا سۇندۇرغاندا 2 مىليون 294 مىڭ 957 يۈەنگە يېتىپ، ئالدىنقى يىلدىكىدىن 1 مىليون 430 مىڭ يۈەن ئاشتى. ھەر بىر ئائىلىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 250 يۈەندىن ئېتىبار بېرىلدى. تارباغاتاي ناھىيىسىنىڭ ئاشىلى گۇڭشىسى يېڭى نۇر 2 - ئەترىتى توققۇز ھەربىي ئائىلە تاۋابىئاتىنىڭ ھەر بىرىگە 4000 ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بەردى. ئۇنى پۇلغا سۇندۇرغاندا 1240 يۈەن بولۇپ، ئاپتونوم رايون بويىچە ئەڭ يۇقىرى ئېتىبار بېرىش ئۆلچىمى ھېسابلىنىدۇ.

ئومۇميۈزلۈك ئېتىبار بېرىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن ئۇنىڭ ئىجتىمائىي ئۈنۈمى ناھايىتى ياخشى بولدى. 1981 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەربىي سەپكە تىزىملاتقانلار 70 مىڭ ئادەمدىن ئارتۇق بولۇپ، قوبۇل قىلىنىدىغانلار سانىدىن ئالتە ھەسسە ئېشىپ كەتتى. مۇداپىئە 3 - شىسىدا 733 شىنجاڭلىق جەڭچى بولۇپ، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ ئىلھام بېرىشى بىلەن ۋەزىپە ئىجرا قىلىش مەشقى داۋامىدا 401 ئادەم خىزمەت كۆرسىتىپ تەقدىرلەندى.

(3 - قىسىم 2 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1981 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېزىلىرىدىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ئەھۋالى

3 - قىسىم 2 - جەدۋەل

ئايرىمىسى / سانى / رايونلار	ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ ئومۇمىي ئائىلە سانى	ئېتىبار بېرىلگەن ئائىلە سانى	ئىگىلىگەن نىسبىتى %	ئېتىبار بېرىلگەن ئەمگەك نومۇرىنىڭ پۈلغا سۈندۇرۇلغاندىن كېيىن ھەر بىر ئائىلىگە توغرا كەلگىنى (يۈەن)
تارباغاتاي ۋىلايىتى	1495	1354	90.6	398
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	2516	2498	99.3	224
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	507	507	100	195
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	905	905	100	558
تۇرپان ۋىلايىتى	470	470	100	206
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراشلىق ناھىيە، شەھەرلەر	1598	1489	93	221
قۇمۇل ۋىلايىتى	395	312	78.9	248
ئالتاي ۋىلايىتى	331	264	79.8	285
ئۈرۈمچى شەھىرى (ناھىيىسى)	507	484	85	70
شىخەنزە شەھىرى	59	59	100	112
قاراماي شەھىرى	2	2	100	225
ئاقسۇ ۋىلايىتى	1277	399	31	256
قەشقەر ۋىلايىتى	1103	314	28.5	143
خوتەن ۋىلايىتى	178	79	44	90
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	145	13	9	153

3. نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىش

1982 - يىلدىن ئېتىبارەن يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئارقا - ئارقىدىن مەھسۇلاتقا بىرلەشتۈرۈپ ھۆددىگە بېرىش مەسئۇلىيىتە تۈزۈمى يولغا قويۇلغانلىقتىن، بۇرۇنقى ئېتىبار بېرىش چارىسى ئۆزگەرگەن يېڭى ئەھۋالغا ئۇيغۇنلىشالمايدىغان بولۇپ قالدى. بىر قىسىم ناھىيە، گۈڭشىلەر ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىشنى نەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىشكە ئۆزگەرتىشكە باشلىدى. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتى 13 مىڭ 239 بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولغىنى 9815

ئائىلىگە يېتىپ، 74.1% نى ئىگىلىدى، ئېتىبار بېرىلگەن ئەقپۇل 3 مىليون 659 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ھەر بىر ئائىلىگە 372 يۈەندىن توغرا كەلدى. شىخەنزە شەھىرىدە ھەر بىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە 600 يۈەندىن ئېتىبار بېرىلدى.

1984 - يىلى كۆپ ساندىكى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى بىر تۇتاش ئۇلچەمنى يولغا قويۇپ، ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە ھەر بىر ئائىلىگە ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئوتتۇرىچە ئەقپۇل سانىنى 269 يۈەنگە چۈشۈردى. بۇنىڭ بىلەن ھەر بىر ئائىلىگە ئېتىبار بېرىلمىدىغان ئەقپۇل 103 يۈەن كەملەپ كەتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى بۇ ئىشنى سەزگەندىن كېيىن ۋاقتىدا تۈزەتتى.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ يېزىلاردىكى ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىشتە يېزا - بازارلار تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ ئېتىبار بېرىش مەسئۇلىيەت چارىسى يولغا قويۇلدى. جايلار ئىشلەپچىقىرىش ۋە پايدا تەقسىمات ئەھۋالىغا ئاساسەن، بىر پۈتۈن ئەمگەك كۆچىنىڭ يىللىق ئوتتۇرىچە ئەمەلىي كىرىمىنىڭ ئۆچتىن ئىككى قىسمى بويىچە ئەقپۇل بىلەن ئېتىبار بەردى. ئەقپۇل بىلەن ئېتىبار بېرىشتىن سىرت، يەنە باشقا جەھەتلەردىمۇ ئېتىبار بېرىلدى. مەسىلەن: ياشلار چاقىرىقىغا بىنائەن ھەربىي سەپكە كىرگەندىن كېيىن، ھۆددىگە ئالغان يەر، قالدۇرۇق يەر، قالدۇرۇق چارۋا ساقلاپ قېلىنىپ، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى باشقۇرىدىغان بولدى. سانجى، دۆربىلجىن، تارباغاتاي قاتارلىق ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلەر ئائىلىسىدە ئەمگەك كۆچى كەمچىل بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ياردەملىشىپ، ۋەكالىتەن تېرىپ بېرىشنى يولغا قويدى. 70 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا رايون، يېزىلاردىكى ياشىنىپ قالغان تەنھا ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي 1 - ، 2 - دەرىجىلىك مەجرۇھلانغان ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان تەنھا ھەربىيلەر، كېسەل سەۋەبى بىلەن يۇرتىغا قايتقان، ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشالمايدىغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ 30 مىڭدىن ئارتۇق خالىس ئەمگەك كۈنى كېچىرىم قىلىنغان ياكى كېمەيتىلگەن. ئۇرۇمچى، شىخەنزە، بورتالا شەھەرلىرىدىكى ھەر قايسى ئورۇنلار ئولتۇراق ئۆيى تەقسىم قىلغاندا، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى (بولۇپمۇ ئۇرۇشقا قاتناشقان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى) ، ھەربىي سەپتىن بوشانغان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرگە ئالدىن ئېتىبار بەرگەن. ئۇرۇمچىدە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرگە گاز ئۇچقىق سەپلەپ بېرىلگەن. بورتالا شەھىرى يېزىلار بىر تۇتاش تەڭپۇڭلاشتۇرۇپ ئېتىبار بېرىش-مۇكاپاتلاش چارىسىنى يولغا قويۇپ، يېزىلاردىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بەرگەن. ئېتىبار بېرىش ئاساس سانى 500 يۈەندىن 600 يۈەنگىچە بولغان. بىر يىل مەجبۇرىيەت ئۆتىگەنلەرگە 30% ؛ ئىككى يىل مەجبۇرىيەت ئۆتىگەنلەرگە 70% ؛ ئۈچ يىل مەجبۇرىيەت ئۆتىگەنلەرگە 100% بويىچە ئېتىبار بېرىلگەن. مۇددەتتىن بىر يىل ئارتۇق مەجبۇرىيەت ئۆتىسە ئېتىبار بېرىش سانىنى 10% ئاشۇرغان. 1 - ، 2 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن ھەربىي رايوندىن يۇقىرى ئورگانلار تەرىپىدىن شەرەپ نامى بېرىلگەنلەرگە 300 يۈەن مۇكاپات بېرىلگەن؛ 3 - دەرىجىلىك خىزمەت كۆرسەتكەن ياكى شىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلار تەرىپىدىن ئىلغار (نەمۇنىچى) شەخس دەپ نام بېرىلگەنلەرگە 100 يۈەندىن مۇكاپات بېرىلگەن؛ تۆەن دەرىجىلىك ئورۇنلار تەرىپىدىن ئۇلگىلىك پارتىيە ئەزاسى، مۇنەۋۋەر ئىتتىپاق ئەزاسى دەپ باھالانغان ياكى ئومۇمىي بۇيرۇق بىلەن تەقدىرلەنگەنلەرگە 30 يۈەن مۇكاپات

بېرىلگەن؛ يىلى دەرىجىلىك ئورۇن تەرىپىدىن بىر قېتىم تەقدىرلەنگەنلەرگە ئون يۈەن مۇكاپات بېرىلگەن؛ لىيەن دەرىجىلىك ئورۇن تەرىپىدىن بىر قېتىم تەقدىرلەنگەنلەرگە بەش يۈەن مۇكاپات بېرىلگەن. ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىچىدىكى ناھىيە دەرىجىلىك نەمۇنىچى بولۇپ باھالانغانلارغا 30 يۈەن؛ ئوبلاست دەرىجىلىك نەمۇنىچى بولۇپ باھالانغانلارغا 50 يۈەن؛ ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك نەمۇنىچى بولۇپ باھالانغانلارغا 80 يۈەن، مەملىكەت دەرىجىلىك نەمۇنىچى بولۇپ باھالانغانلارغا 100 يۈەن مۇكاپات بېرىلگەن. جەڭچىلەر مەجبۇرىيەت ئۆتەش مەزگىلىدە، گۈناھ يېزىش، ئاگاھلاندۇرۇش بېرىش جازاسىغا ئۇچرىسا، شۇ يىلقى ئېتىبار بېرىلگەن پۇل تۆپ سانى ئىچىدىن 32% تۆتۈپ قېلىنغان؛ پارتىيىدىن چىقىرىش، ئىتتىپاقتىن چىقىرىش، ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش جازاسىغا ئۇچرىسا، شۇ يىلقى ئېتىبار بېرىلگەن پۇل تۆپ سانى ئىچىدىن 70% تۆتۈپ قېلىنغان؛ ھەربىيدىن قوغلاندى قىلىش، ھۆكۈم ئېلان قىلىش جازاسىغا ئۇچرىسا، ئېتىبار بېرىش ئەھلىدىن قالدۇرۇلغان. تەنھا، ياشانغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرگە ئېتىبار بېرىلمەيدىغان پۇل تۆپ سانىنىڭ 30 — 40 پىرسەنتى بويىچە ئېتىبار بېرىلگەن؛ ئەمگەك ئىقتىدارىدىن قېپقالغان مەجرۇھلار، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ پۈتۈن يىللىق كىرىمى ئاممىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن بولسا، مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرگە ئېتىبار بېرىلمەيدىغان پۇل تۆپ سانىنىڭ 20 — 30 پىرسەنتى بويىچە ئېتىبار بېرىلگەن؛ ھەربىي سەپتىن قايتقان تەنھا، ياشانغان ھەربىيلەرگە، مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرگە ئېتىبار بېرىلمەيدىغان پۇل تۆپ سانىنىڭ 30 پىرسەنتى بويىچە ئېتىبار بېرىلگەن. كېسەل سەۋەبى بىلەن يۇرتىغا قايتقان، ئەمگەك ئىقتىدارىنى يوقاتقان ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرگە ئېتىبار بېرىلمەيدىغان پۇل تۆپ سانىنىڭ 20 پىرسەنتى بويىچە ئېتىبار بېرىلگەن. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يەنە ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، 2 - دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ پەرزەنتلىرىنى ئىشچى قوبۇل قىلىشتا، ئالدىن قوبۇل قىلىش، ئەسكەر قوبۇل قىلىشتا ئالدىن قوبۇل قىلىش؛ مەكتەپكە قوبۇل قىلىشتا، ئالدىن قوبۇل قىلىش؛ ئوقۇۋاتقان مەزگىلدە ئوقۇش خىراجىتىنى كېمەيتىش ۋە كېچىرىم قىلىش، ئوقۇش يارەدەم پۇلىنى ئالدىن تارقىتىپ بېرىش؛ ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر ئايروپىلان، پويىز، پاراخوت، ئوزۇن يوللۇق ئاپتوبۇسقا ئولتۇرسا، بىلەت باھاسىنى تۆۋەنلىتىپ ئېتىبار بېرىش؛ ئاپتونوم رايون دائىرىسى ئىچىدە باغچا، قەدىمكى يادىكارلىقلار، كۆرگەزمىلەرنى ئېكسكۇرسىيە قىلغاندا بىلەت ئالماسلىق لازىم، دەپ بەلگىلىدى. (3 - قىسىم 3 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1985 - يىل 12 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. بۇنىڭ بىلەن ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئاممىۋى ئېتىبار بېرىش خىزمىتى قانۇنىي كاپالەتكە ئىگە بولدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ يېزىلاردىكى ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ئەھۋالىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

3 - قىسىم 3 - جەدۋەل

تۈرى / سانى يىللار	ئائىلە سانى	ئېتىبار بېرىلگەنلەر سانى	ئېتىبار بېرىلىدىغانلار ئىچىدە ئېتىبار بېرىلگەن نىسبىتى%	ئېتىبار بېرىلگەن پۇل (يۈەن)	ھەربىر ئائىلىگە ئوتتۇرىچە ئېتىبار بېرىلگەن پۇل
1979 - يىل	11000	6372	57.9	800000	125
1980 - يىل	13741	7636	55.5	860000	112
1981 - يىل	11089	9149	82.5	2294957	250
1982 - يىل	13741	9121	66.3	2709000	297
1983 - يىل	13239	9815	74.2	3659000	372
1984 - يىل	12190	9182	75.3	2470000	269
1985 - يىل	10515	8234	78.3	2376000	288

§2. مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم

1950 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەربىي سەپتىن چېكىنىپ يۇرتىغا قايتقان ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر ئىچىدىكى ئائىلىسىدە قىينىچىلىقى بارلارغا ماددىي نەرسىلەر ئارقىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. ئائىلىسى يېزىدا بولغان ھەر بىر ئادەمگە ئايدا بېرىلىدىغان قوشۇمچە ياردەم ئاشلىقى 15 جىڭدىن، ئائىلىسى شەھەردە بولغانلارغا 20 جىڭدىن ئاشۇرۇۋېتىلمىدى. ھەربىي ستاژى بەش يىلدىن يۇقىرى بولۇپ، ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ تۇرمۇشى ھەقىقەتەن قىينىچىلىقتا قالغانلارغا ياردەم بېرىلىدىغان ئاشلىق مۇڭاپىق كۆپەيتىپ بېرىلدى، لېكىن ئالدىنقى ئىككى بەلگىلىمىنىڭ تۆتتىن بىرىدىن ئاشۇرۇۋېتىلمىدى. ئىگە - چاقسىز ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارى يوق ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا قارىتا كەنت ئاھالىلار يىغىنى ئىسىملىكنى ئوتتۇرىغا قويۇش، يېزىلىق ھۆكۈمەت ئىسپات بولۇش، ناھىيە (شەھەر) دىن يۇقىرى خەلق ھۆكۈمىتىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش ئارقىلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىلىدىغان ئاشلىق كۆپەيتىلىپ، ئادەتتىكى ئاممىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى بىلەن ئوخشاش بولۇش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىنىدى. 1951 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىگە نەپقە ئاشلىقىدىن 200 مىڭ جىڭ بۇغداي، ئېتىبار بېرىش قوشۇمچە ياردەم پۇلىدىن 95 مىڭ 500 يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1955 - يىل 5 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتناشمىغان ھەم تۇرمۇشىنى قامداشقا ئامالسىز قالغان نامرات ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىشنى بەلگىلىدى. 15 ياشتىن يۇقىرى بولغانلارنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 17 جىڭدىن 25 جىڭغىچە؛ 15 ياشتىن تۆۋەن، ئۈچ ياشتىن

يۇقىرى بولغانلارنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 14 جىڭدىن 21 جىڭغىچە ئۇن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. ئۇچ ياشتىن تۆۋەنلەرگە بېرىلمىدى. پەرزەنتلىرى مەكتەپكە كىرىپ ئوقۇشتا قىينىچىلىقى بارلارغا قوشۇمچە ياردەم بېرىشتە ئۈرۈمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرى ھەر بىر ئادەمگە يىلدا قوشۇمچە ياردەم بېرىلمەيدىغان پۇلنى 60 يۈەندىن ئاشۇرۇۋەتمىدى. باشقا كىچىك شەھەر ـ بازارلار ۋە يېزا، كەنتلەر ھەر بىر ئادەمگە يىلدا قوشۇمچە ياردەم بېرىلمەيدىغان پۇلنى 35 يۈەندىن ئاشۇرۇۋەتمىدى.

1963 ـ يىلى مۇددەتلىك، ئۇلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۇبيېكتلىرىنىڭ دائىرىسى كېڭەيتىپ تەنھا، قېرى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان، دېرەكسىز يوقالغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى؛ ئەمگەك كۈچىدىن قالغان ۋە پەرزەنتلىرىنىڭمۇ بېقىشقا قۇربى يەتمەيدىغان ئاتا ـ ئانىلىرى ۋە جۈرىسى؛ باقمىدىغان ئادەمى يوق، بېقىش مۇمكىنچىلىكى يوق 16 ياشتىن تۆۋەن پەرزەنتلىرى؛ تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بار ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى؛ 2 ـ «ب» دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مەجرۇھ ھەربىيلەر؛ قېرى، ئاجىز بولۇپ، ئەمگەك ئىقتىدارىنى يوقاتقان ۋە تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بار ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر؛ كېسەل سەۋەبى بىلەن يۇرتىغا قايتقان، ئۇزاق مۇددەت ئەمگەككە قاتنىشالمايدىغان، تۇرمۇشىدا قىينىچىلىقى بار ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرگىچە ئۆز ئىچىگە ئالدى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئوبيېكتلار ئىچىدە ئىدارە ـ ئورگانلار، زاۋۇت ـ كانلار، كەسىپي كارخانا ئورۇنلىرىغا تەئەللۇق بولغانلىرىنى بولسا، ئۇلار ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق ئورۇن تۇرمۇش قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىپ بېردى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1963 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە قەرەللىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولغان نەپقە ئوبيېكتلىرى 551 گە، ۋاقىتلىق قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغانلىرى 6859 غا يەتكەن. 1965-يىلدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايون بويىچە نەقپۇل بىلەن قەرەللىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۆلچىمى شەھەرلەردە ئولتۇراقلاشقان ھەر بىر ئادەمگە ئايدا سەككىز يۈەندىن 15 يۈەنگىچە (جان سانى تۆتتىن يۇقىرى بولغان ئائىلىلەرگە بېرىلمەيدىغان قوشۇمچە ياردەم ئايدا 45 يۈەندىن ئېشىپ كەتمەسلىك) قوشۇمچە ياردەم بېرىش؛ يېزىلاردا ھەر بىر ئادەمگە ئايدا تۆت يۈەندىن ئالتە يۈەنگىچە (جان سانى تۆتتىن يۇقىرى ئائىلىلەرگە بېرىلمەيدىغان قوشۇمچە ياردەم 25 يۈەندىن ئېشىپ كەتمەسلىك) قوشۇمچە ياردەم بېرىش، كىچىك شەھەر ـ بازارلاردىكىلەرگە بېرىلمەيدىغان قوشۇمچە ياردەم ئۆلچىمى كىچىك شەھەر ـ بازارلاردىكى ئادەتتىكى ئاھالىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى بىلەن ئوخشاش بولۇش كېرەكلىكى بەلگىلەندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، قەرەللىك ياردەم ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

1979 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى نەپقە بېرىش، ئېتىبار بېرىش سىياسىتىنى قايتا تەكشىلەپ «ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ۋە مەجرۇھ ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. يېزىلاردا ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا ئالتە يۈەندىن 15 يۈەنگىچە؛ كىچىك شەھەرلەر ۋە بازارلاردا ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 15 يۈەندىن 20 يۈەنگىچە؛ ئۇرۇمچىدە ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 20 يۈەندىن 25 يۈەنگىچە مۇددەتلىك ياردەم بېرىلدى. شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىدا تۇرۇۋاتقان ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىدىن 39 ى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 40 يۈەندىن 50 يۈەنگىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، تارقىلىپ كېتىش سەۋەبلىك ئولتۇراقلىشىپ قالغان قىزىل ئارمىيە جەڭچىسىدىن

70 ى بولۇپ، ئۇلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 10 يۈەندىن 20 يۈەنگىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى.
1979 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولغان نەپىقە ئوبيېكتلىرى 1925 كە، مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم چىقىمى 363 مىڭ 889 يۈەنگە يەتتى.
1983 - يىل 1 - ئايدىن ئېتىبارەن خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، يېزىلاردا ئولتۇراقلاشقان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى (خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان، دېرەكسىز يوقالغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە ھەربىي سەپتىن قايتقان تەنھا، ياشانغان ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 10 يۈەندىن كۆپەيتىپ بېرىشنى، يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئۇچ خىل نەپىقە ئوبيېكتلىرى ئۇرۇمچىدە ئولتۇرۇشلۇق بولسا، ھەر ئايدا 15 يۈەندىن كۆپەيتىپ بېرىشنى؛ 1949-يىلدىن بۇرۇن ھەربىي سەپكە قاتناشقان، يېزىدىكى 3 - دەرىجىلىك تەنھا، ياشانغان مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا سەككىز يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىشنى قارار قىلدى.
1984 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى كۆپەيتىلگەندىن كېيىنكى مۇددەتلىك، ئۇلۇچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۇلۇچمىنى رەسمىي ئېلان قىلدى ھەمدە گوۋۇيۈەننىڭ ئالاقىدار روھىغا ئاساسەن مۇددەتلىك، ئۇلۇچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش دائىرىسىنى كېڭەيتتى:
(1) مۇددەتلىك، ئۇلۇچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش شەرتىگە ئۇيغۇن كېلىدىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى (قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان، دېرەكسىز يوقالغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئىچىدە يېزىدا ئولتۇراقلاشقانلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 25 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىش، شەھەر - بازارلاردىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 20 يۈەندىن 30 يۈەنگىچە، ئۇرۇمچى شەھىرىدىكىلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 35 يۈەندىن 40 يۈەنگىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىش.
(2) ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 60 يۈەندىن، غەربىي يول ئارمىيىسىدىكى پېشقەدەم جەڭچىلەر (تارقىلىپ كېتىپ شۇ جايدا ئولتۇراقلىشىپ قالغان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى) نىڭ ھەر بىرىگە ھەرئايدا 45 يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىش.
(3) يېزىلاردا ئولتۇرۇشلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان تەنھا، ياشانغان ھەربىيلەرنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 25 يۈەن؛ ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ئارمىيىگە قاتناشقان ۋە 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن بۇرۇن ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتنىشىپ ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم ھەربىيلەرگە مۇددەتلىك ياردەم بېرىش دائىرىسى 100% بولىدۇ؛ ئازادلىق ئۇرۇش مەزگىلىدە ۋە 1945 - يىل 9 - ئاينىڭ 2 - كۈنىدىن كېيىن، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ھەمدە 1949 - يىلدىن كېيىن ھەربىي سەپكە قاتناشقان ھەربىيلەرگە مۇددەتلىك، ئۇلۇچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش دائىرىسىنى 30% بويىچە ئىگىلەش.
(4) يېزىلاردىكى 1949 - يىلدىن بۇرۇن ھەربىي سەپكە قاتناشقان 3 - دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەرگە مەجرۇھلۇق نەپىقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلگەندىن سىرت، ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا سەككىز يۈەندىن قوشۇمچە ياردەم بېرىش.
1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇددەتلىك، ئۇلۇچەملىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولغان نەپىقە ئوبيېكتلىرى 8575 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى 808، ھەربىي سەپتىن قايتقانلار 6576، ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار 920،

باشقىلار 271، مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم چىقىمى 1 مىليون 530 مىڭ يۈەن بولدى.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1955 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدە ھەربىي سەپتىن قايتقان ئايال جەڭچىلەر ئىچىدىكى مۇقىم كىرىمى يوقلارغا مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىشنى قارار قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىككى قېتىم خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ سەككىز ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ 19 ناھىيە ۋە شەھىردە نەپقە سىياستىنىڭ ئەملىيلىشىش ئەھۋالىنى تەكشۈردى.

1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولۇۋاتقان ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ھەربىر كىگە ھەر ئايدا ئۇچ يۈەندىن تۇرمۇش پۇلى قوشۇپ بېرىشنى قارار قىلىپ، ھەر بىر ئادەمنىڭ ھەر ئايلىق مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم پۇلىنى 28 يۈەنگە يەتكۈزدى.

1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن، خىزمىتى يوق ئىنقىلابىي قۇربانلار، خىزمەت ئۈستىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئەسكەر جەڭچىلىرىگە مۇددەتلىك نەپقە بېرىش يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر 9825 كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش مەزگىلىدە ئارمىيىگە قاتنىشىپ ھەربىي سەپتىن قايتقان 5261 ھەربىيگە مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىلىدىغان بولدى.

(3 - قىسىم 4 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئەھۋالى

3 - قىسىم 4 - جەدۋەل

تۈرى / سانى / يىللار	جەمئىي ئادەم سانى	ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتى	ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر	ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر	ھەربىي سەپتىن بوشانغان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى	غەربىي يول ئارمىيىسىنىڭ پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى	باشقىلار	مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇپ بېرىلگەن پۇل (يۈەن)
1980	4827	1454	2981	367	5	20		408000
1981	5673	642	3994	905	5	25	102	1065000
1982	6684	683	4480	1332	5	25	159	1225287
1983	7002	685	4790	1332	13	23	159	1530000
1984	8575	808	6576	920	13	23	235	1784000
1985	10204		8593	1232	13	28	332	2779000

ئىزاھات: 1980 - يىلدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ سانى ۋاقىتلىق قۇتقۇزۇش بېرىلگەنلەر سانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

§ 3. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان نەپقە ئوبيېكتلىرىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئەھۋالى

50 ـ يىللارنىڭ باشلىرىدا ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان نەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ نەپقە قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى ئۈچۈن 2 مىليون 900 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. 1954 ـ يىلى يەنى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا 165 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىپ، ئۇلارنىڭ چارۋا سېتىۋېلىپ، خاتىرجەم تىرىكچىلىك قىلىشىغا ياردەم بەردى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 1982 ـ يىل 10 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ «ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان ئىنقىلابىي قۇربانلار، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە قارىتىلغان سىياسەتنى ئەمەلىيلەشتۈرۈش مەسىلىسى توغرىسىدىكى دوكلات» نى تەستىقلاپ تارقاتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى تۆت خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ جايلارنىڭ خىزمەتلىرىگە ياردەملەشتۈردى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ بىر قىسىم ناھىيىلىرىدە رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلۇپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتىنىڭ ئارخىپلىرىنى تەكشۈرۈشكە مەخسۇس ئادەم تەشكىللەندى، بۇ خىزمەتكە مەسئۇل يولداشلار ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى مەزگىلىدىكى رەھبەرلەرنى زىيارەت قىلدى، سۆھبەت يىغىنلىرى ئاچتى، كەڭ تۇردە تەشۋىق قىلدى، قاتلامۇ ـ قاتلام تەكتىنى ئېنىقلىدى. ئىككى يىلدىن كۆپرەك خىزمەت ئىشلەش ئارقىلىق 14 مىڭ ئادەمدىن 10 مىڭ 985 ئادەم ئېنىقلاپ چىقىلدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدە ئىنقىلابىي قۇربان دەپ ئېتىراپ قىلىنغانلار 1290، ئۇلارنىڭ مىللەت ئايرىمىسى مۇنداق: قازاق 554، ئۇيغۇر 377، رۇس 144، قىرغىز 49، موڭغۇل 46، شىبە 38، خۇيزۇ 37، تاجىك 32، تاتار بەش، ئۆزبېك تۆت، داغۇر ئۈچ، خەنزۇ بىر. يۇقىرىدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىچىدە ھازىر دۆلىتىمىز ئىچىدە تەكشۈرۈپ ئېنىقلانغان بۇۋاستە تۇغقىنى بارلار 358، شەرەم تۇغقانلىرى بارلار 371، ئۇرۇغ : تۇغقانلىرى سىۋۇيت ئىتتىپاقىغا چىقىپ كەتكەنلەر 310، ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرىنىڭ ئىز ـ دېرىكى يوقلار 247، تۆت ئادەمنىڭ ئارخىپى بولمىغانلىقتىن، تەستىقلانمىدى؛ مەجرۇھ ھەربىي دەپ ئېتىراپ قىلىنغانلار 56، كېسەل بىلەن قازا تاپقانلار 35، دېرەكسىز يوقالغان ھەربىيلەر ئون، ھەربىي سەپتىن قايتقانلار 9703 (بۇنىڭ ئىچىدە: ئۆز رايونىمىزدىكىلەر 5687، سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەنلەر 3688، كېسەل بىلەن قازا تاپقانلار 328).

1984 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ئاپتونوم رايون 1 مىليون يۈەن ئاجرىتىپ ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان نەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم خىراجىتى ئۈچۈن ئىشلەتتى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا 500 مىڭ يۈەن، تارباغاتاي ۋىلايىتىگە 250 مىڭ يۈەن، ئالتاي ۋىلايىتىگە 120 مىڭ يۈەن، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا 50 مىڭ يۈەن، قەشقەر ۋىلايىتىگە 50 مىڭ يۈەن، تۇرپان ۋىلايىتىگە 30 مىڭ يۈەن تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

§ 4. ئەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ ھالال ئەمگەك بىلەن بېيىشىغا يار - يۆلەك بولۇش

1981 - يىلدىن ئېتىبارەن ئاپتونوم رايون ئەپقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدىكى نامرات ئائىلىلەرنى يار - يۆلەك بولۇش ئوبيېكتلىرى ئىچىگە كىرگۈزدى. 1984 - يىلدىن كېيىن ئەپقە ئوبيېكتلىرىغا يار - يۆلەك بولۇشقا ئۆزگەرتىلىپ، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىگە ۋە ئىقتىدارىغا ئىگە ئەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىغا يار - يۆلەكلىك قىلىندى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا تەكرار ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىش ئىقتىدارىغا ئىگە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئەمگەك ئارقىلىق بېيىشىغا يار - يۆلەك قىلىندى.

1984 - يىلى ئېلىپ بېرىلغان تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئەپقە ئوبيېكتلىرى جەمئىي 67 مىڭ 401 ئائىلە، 165 مىڭ 173 ئادەم بولۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى يېزا ئاھالىسىنىڭ ئىككى پىرسەنتىنى (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ)، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئەپقە ئوبيېكتلىرى ئائىلە سانىنىڭ 62 پىرسەنتىنى، نوپۇسنىڭ 8 . 50 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. ئەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى شۇ جايدىكى خەلقنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن تۆۋەنلەر شىمالىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلىرىدا ئوتتۇرىچە %30 نى، جەنۇبىي شىنجاڭدا %40 نى ئىگىلىگەن. كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى 120 يۈەندىن تۆۋەن بولغان ئەپقە ئوبيېكتلىرى ئائىلىسى 19 مىڭ 134 بولۇپ، يېزىلاردىكى ئەپقە ئوبيېكتلىرىنىڭ 30 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. بۇلارنىڭ ئىچىدە ئەمگەك ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن يوقاتقانلار 6760 ئائىلە، 7076 ئادەم (2 - دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مەجرۇھ ھەربىيلەر 224، تەنھا، ياشانغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى 632 ئائىلە، 948 ئادەم، يېزىلاردا تۇرۇۋاتقان ھەربىي سەپتىن قايتقان قىزىل ئامىيە جەڭچىلىرى سەككىز، ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم ھەربىيلەر 4898، كېسەل سەۋەبى بىلەن يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەر 924، ھەربىي سەپتىن بوشانغان روھىي كېسەللەر 74)، ئۇلاردىن باشقا يار - يۆلەك بولۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەن ئائىلە 12 مىڭ 374. يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق بېيىپ كېتەلەيدىغان ئەپقە ئوبيېكتلىرى ئائىلىسى 48 مىڭ 267.

1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە يار - يۆلەك بولۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلگەن ئەپقە ئوبيېكتلىرى 3730 ئائىلە بولۇپ، بۇلار يار - يۆلەك بولۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈشكە تېگىشلىك ئائىلىلەرنىڭ 30 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئائىلىمۇ ئائىلە يار - يۆلەك بولۇش توختىمى تۈزۈش، ئائىلىلەرنى كۆتۈرە ئېلىپ يار - يۆلەك بولۇش، كۆپ تەرەپلىمە يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق ئىككىنچى يىلى 1536 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، بۇ، يار - يۆلەك قىلىنغان ئائىلىلەرنىڭ 41 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق ھالال ئەمگەك بىلەن

بېيىغان نەپقە ئوبيېكتلىرىغا 2874 ئائىلە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 1674 ئائىلە روناق تېپىپ كەسپىي ئائىلىگە ئايلاندى. بۇ بىر قىسىم كەسپىي ئائىلىلەر ئىچىدە كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى 500 يۈەندىن ئاشىدىغانلار 1274 كە، 1000 يۈەندىن ئاشىدىغانلار 332 گە، 10 مىڭ يۈەندىن ئاشىدىغانلار 68 گە يەتتى.

جايلارنىڭ نەپقە ئوبيېكتلىرىغا يار - يۆلەك بولۇش ئۈسۈلى — يار - يۆلەك بولۇشنى بېكىتىشتىن بۇرۇن، ناھىيە، گۇڭشېلار ئائىلىنۇ ئائىلە ئېنىقلاش، ئائىلىدىكى جان سانى، ئەمگەك كۈچى، شەخسىنىڭ تېخنىكا جەھەتتىكى ئارتۇقچىلىقى، ئىشلەپچىقىرىش يولىي ۋە ئىقتىسادىي ئەھۋالىنى ئېنىقلاش، ئىككىنچى قەدەمدە ھەر قايسى ئائىلىلەرنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىنى چىقىش قىلىپ، يار - يۆلەك بولۇنىدىغان ئائىلىنى بېكىتىپ چىقىش، ئەڭ ئاخىرىدا يار - يۆلەك بولۇش تۈرلىرىنى بېكىتىش، مەبلەغ توپلاشقا ياردەملىشىش، تېخنىكا ۋە خام ئەشيا بىلەن ئالدىن تەمىنلەش، مەھسۇلاتلىرىنى ئالدىن سېتىۋېلىشتىن ئىبارەت بولىدۇ. نەپقە ئوبيېكتلىرىغا يار - يۆلەك بولۇش مەبلىغىنى ھەل قىلىش چارىسى بىرىنچىدىن ئۆزى توپلاشقا، ئىككىنچىدىن بانكىدىن قەرز ئېلىشقا، ئۈچىنچىدىن خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ مەبلەغ جەھەتتىن ياردەم بېرىشىگە تايىنىشتىن ئىبارەت بولىدۇ. تۈرمۇشقا تەسىر يەتكۈزمەسلىك ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، مۇددەت بويىچە تارقىتىلىدىغان نەپقە سوممىسىنى ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى ئورنىدا ئىشلىتىشى ئۈچۈن بىر قېتىمدىلا تارقىتىپ بېرىلدى. يار - يۆلەك بولۇشتا يەنە ھەر قايسى تارماقلارنى ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىشقىمۇ ئەھمىيەت بېرىلدى.

1985 - يىلى شەھەر - بازارلاردا يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق بېيىغان نەپقە ئوبيېكتلىرى 685 ئائىلىگە يەتتى. يېزىلاردا يېڭىدىن كۆپەيگەن يار - يۆلەك قىلىنىدىغان نەپقە ئوبيېكتلىرى 2528 ئائىلىگە يېتىپ، نەپقە ئوبيېكتلىرى ئىچىدە ھالال ئەمگىكى بىلەن بېيىغان ئائىلىلەر 5402 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 300 دىن كۆپرەك ئادەم ئىقتىسادىي بىرلەشمە گەۋدىگە قاتناشتى. 1419 ئائىلە كەسپىي ئائىلىگە ئايلاندى، كىرىمى 10 مىڭ يۈەندىن ئاشقان ئائىلە 102 گە يەتتى.

Ⅲ باب

ئىنقىلابىي قۇربانلارنى تەقدىرلەش

§ 1. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى بېكىتىش شەرتى ۋە ئۇنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش

1950 - يىلى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ شەرتى توغرىسىدا مۇنداق بەلگىلىمە چىقاردى: (1) ئىنقىلابىي ھەربىيلەر ئۇرۇشقا قاتنىشىش ۋە دۆلەت ئىشلىرى يولىدا قۇربان بولغان بولسا؛ (2) ئىنقىلابىي خىزمەتچى خادىملار دۇشمەنگە قارشى كۈرەشتە ياكى خىزمەت ئۈستىدە قۇربان بولغان بولسا؛ (3) خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى ئۇرۇشقا قاتنىشىش يولىدا قۇربان بولغان بولسا؛ (4) ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ يارىسى قوزغىلىپ ئۆلگەن بولسا. كېيىنچە يەنە قوشۇمچە بەلگىلىمە چىقىرىلدى:

ئىنقىلابىي خىزمەتچىلەر جىنايەتچىلەرنى يالاپ ئېلىپ ماڭغاندا دۈشمەننىڭ تۈيۈقسىز ھۇجۇمىغا ئۇچراپ ياكى باندىتلارنىڭ بۇلاڭ ـ تالىڭىغا ئۇچراپ قۇربان بولسا؛ خەلقنىڭ ھايات ياكى ئومۇمنىڭ مال ـ مۈلكىنى قوتقۇزۇش يولىدا ھاياتىدىن ئايرىلغان، ئىش ئىزلىرى ئالاھىدە بولۇپ كېيىنكىلەرگە ئۈلگە بولالايدىغان بولسا. يۇقىرىدىكى شەرتلەرگە ئۇيغۇن كەلگەنلەرنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە يوللاپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، ئىنقىلابىي قۇربان دەپ ئېتىراپ قىلىشقا بولىدۇ.

مالىيە مىنىستىرلىكى، تاشقى ئىقتىساد ـ سودا مىنىستىرلىكىنىڭ چەت ئەللەرگە چىقىپ ياردەم بېرىۋاتقان خادىملار خىزمەت ئۈستىدە قۇربان بولسا، ئىنقىلابىي قۇربان، دەپ بېكىتىشكە بولىدۇ، دېگەن پىكىرگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى 1974 ـ يىل 2ـ ئايدا، ئاپتونوم رايوندىن پاكىستانغا يول ياساش ئۈچۈن بېرىپ قۇربان بولغان 72 ئىشچىنى ئىنقىلابىي قۇربان، دەپ تەستىقلىدى. 1980 ـ يىل 4 ـ ئايدا گۇۋۇيۈەن «ئىنقىلابىي قۇربانلارنى تەقدىرلەش نىزامى» نى ئېلان قىلغاندىن كېيىن، بۇ خىزمەت توختىتىلدى.

1984 ـ يىل 7 ـ ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى تۆۋەندىكى خادىملارنى ئىنقىلابىي قۇربان، دەپ ئېتىراپ قىلىش كېرەكلىكى توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى: قولىدا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتى تارقاتقان ئىنقىلابىي قۇربان، دېگەن كېنىشكىسى بولغانلار؛ ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئارخىپىدا ئىنقىلابىي قۇربان، دەپ تىزىملانغانلار؛ 1949 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنىدىن كېيىن ناھىيىدىن يۇقىرى خەلق ھۆكۈمەتلىرى تارقاتقان «شەرەپلىك ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلىسى» تاختىسى بارلار ھەمدە يەرلىك ئامما ئېتىراپ قىلىدىغانلار؛ 1954 ـ يىل 12 ـ ئايدىن بۇرۇن ناھىيىدىن يۇقىرى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىگىلەپ كېلىۋاتقان ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتى ئىچىدە بارلار.

بىر يىلدىن كۆپرەك تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1985ـ يىل 7 ـ ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تەستىقلىغان «شېنىڭ شىسەي تەرىپىدىن قەتل قىلىنغان ئىنقىلابىي زاتلار ۋە ئىلغار ياشلارنى ئىنقىلابىي قۇربان، دەپ تونۇش توغرىسىدىكى تۆت تۈرلۈك بەلگىلىمە» نى تارقاتتى: (1) 1934 ـ يىل 7 ـ ئايدىن 1936 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغىچە سوۋېت ئىتتىپاقى تەرىپىدىن شىنجاڭغا خىزمەتكە ئەۋەتىلگەن جۇڭگو تەۋەلىكىدىكى پارتىيە ئەزالىرى بولۇپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق خائىن ۋە تروتسكىچى بولمىغانلار. (2) 1937 ـ يىل 5 ـ ئايدىن كېيىن قىزىل ئارمىيە 4 ـ يۆنىلىش ئارمىيىسىنىڭ شىنجاڭغا كەلگەن كوماندىر، جەڭچىلىرى؛ ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭغا خىزمەتكە، ئۆگىنىشكە ئەۋەتكەن پارتىيىلىك كادىرلار؛ پارتىيىمىز سوۋېت ئىتتىپاقىغا خىزمەت، ئۆگىنىش ۋە داۋالىنىشقا ئەۋەتكەن خادىملاردىن قايتىش سەپىرىدە شىنجاڭدا قىسقا مۇددەت تۇرۇپ قالغاندا، شېنىڭ شىسەي تەرىپىدىن قەتل قىلىنغان پارتىيىلىك كادىرلار. (3) 1937 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 1944 ـ يىل 9 ـ ئايغىچە پارتىيىمىزنىڭ خىزمىتىگە ياردەملەشكەنلىكى تەكشۈرۈپ ئىسپاتلانغان ۋەتەنپەرۋەر زاتلار. (4) 1937 ـ يىل 5 ـ ئايدىن 1944 ـ يىل 9 ـ ئايغىچە ھەقىقەتەن پارتىيىمىزنىڭ ۋەزىپىلىرىنى قوبۇل قىلغان، پارتىيىنىڭ تەسىرىگە ئۇچراپ، ئىلغار پائالىيەتلەر بىلەن شۇغۇللانغان ھەر مىللەت ئىنقىلابىي ياشلىرى.

1985 ـ يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلىغان شىنجاڭدا قۇربان بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار جەمئىي 183 كە يەتتى. بۇنىڭغا قېرىنداش ئۆلكە، رايونلاردىن كۆچۈپ كەلگەن ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ قوشقاندا، 1985 ـ يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ سانى 1496 ئائىلە، 5140 ئادەمگە يەتتى. (3 ـ قىسىم 5 ـ جەدۋەلگە قارالسۇن)

1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋە ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت تارماقلىرى تەستىقلىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىسىملىكى

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تەستىقلىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار

3 - قىسىم 5 - جەدۋەل

ئىنقىلابىي قۇربانلار- نىڭ ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ھايات ۋاقتىدا تۇرغان ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	تەستىقلىغان ۋاقتى
چېن تەنچيۇ	ئەر	خەنزۇ	ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ۋەكىلى	1946 .8
ماۋ زېمىن	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرى	1946 .8
لىن جىلۇ	ئەر	خەنزۇ	كۇچا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى	1946 .8
چياۋ گوجېن	ئەر	خەنزۇ	ج ك پ شىمالىي جۇڭگو بيۇروسى ئىشچىلار ھەرىكىتى كومىتېتىنىڭ شۇجىسى	1946 .8
ۋۇ ماۋلىن	ئەر	خەنزۇ		1946 .8
چى تيەنمىن	ئەر	خەنزۇ		1946 .8
چېن جېنيا	ئەر	خەنزۇ	8 - ئارمىيە شەرەپلىك ھەربىيلەر مەكتىپى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى	1946 .8
ۋاڭ دېشياڭ	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتى	1946 .8
پېڭ رېنفا	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ ئاۋىئاتسىيە ئەترىتى	1946 .8
ئەخمەتجان قاسىمى	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى	1949 .10
ئىسھاقبېك مۇنۇنوپ	ئەر	قىرغىز	ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ باش قوماندانى	1949 .10
ئابدۇكېرىم ئابباسوپ	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىي ھۆكۈمىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرى	1949 .10
دەلىلقان سۇگۇربايوپ	ئەر	قازاق	ئۇچ ۋىلايەت مىللىي ئارمىيىسىنىڭ مۇئاۋىن باش قوماندانى	1949 .10
لو جى	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ جۇڭگو - سوۋېت دوستلۇق جەمئىيىتىنىڭ رەھبىرى	1949 .10
دۇ چۇڭيۈەن	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ شۇيۈەنىنىڭ باشلىقى	1983 .5 .2

ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئىسىملىكى

ئىنقىلابىي قۇربانلار-نىڭ ئىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ھايات ۋاقتىدا تۇرغان ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	تەستىقلىغان ۋاقتى
يالقۇن دېچى	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
چېن ۋېيجۇ	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
ۋاڭ جىكۈن	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
جۇ شېڭ	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
ما يۈخۇي	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
جاڭ رېن	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
ۋاڭ خاۋگۈي	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
چىڭ دېڭچېڭ	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
جاڭ شىجى	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
ۋاڭ جاۋفېڭ	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
لى چۈەنلۇ	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
فەن شۆدو	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
شيا چاڭچېڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
زىيا ئەخمەت	ئەر	قازاق	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1950
موسايوپ ئاخۇن	ئەر	ئۇيغۇر	گۇما ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .7
ناۋ شىگو	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
دو ۋەنشېڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
زو شىڭفا	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
جاڭ خۈەيچېڭ	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
يالقۇن فۇشەن	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
جياڭ شىڭسەي	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
چۇ فۇگۇي	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
ۋاڭ يۈسەي	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8
نيۇ فاشەن	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1951 .8

لى جىنيۇەن	ئەر	خەنزۇ	گۇچۇڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	8 . 1951
ما يېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	فۇكاڭ ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	11 . 1951
مۇخپۇل	ئەر	ئۇيغۇر	مورى ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	8 . 1952
گالى رېشىت	ئەر	ئۇيغۇر	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	8 . 1953

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى تەستىقلىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار

ئىنقىلابىي قۇربانلار-نىڭ ئىسىم . فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ھايات ۋاقتىدا تۇرغان ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	تەستىقلىغان ۋاقتى
قاسىمجان قەمبىرى	ئەر	ئۇيغۇر	جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى	3 . 1956
لىۋ دىيەنيىڭ	ئەر	خەنزۇ	ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى	5 . 1956
لۇتېۋللا مۇتەللىپ	ئەر	ئۇيغۇر	شائىر	8 . 1956
خەن جىيۇەن	ئەر	خەنزۇ	قۇتۇبى ناھىيىلىك چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ باشلىقى	1957
ئەن يەنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 7 - شى 21 تۇەننىڭ شوپۇرى	1957
ئابدۇقېيۇم	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىلىك جامائەت خەۋپسىزلىكى ئىدارىسى	7 . 4 . 1960
ۋاڭ مىڭرۇ	ئەر	خەنزۇ	خوتەن ۋىلايەتلىك پارتكوم شۇجىسى	7 . 7 . 1961
لى رېنخي	ئەر	خەنزۇ	ئۇرۇمچى تۆمۈرىول ئىدارىسى	12 . 8 . 1961
لىۋ جېندۇڭ	ئەر	خەنزۇ	ئۇرۇمچى تۆمۈرىول ئىدارىسى	16 . 2 . 1963
ۋۇ ۋېنبىن	ئەر	خەنزۇ	ئۇرۇمچى تۆمۈرىول ئىدارىسى	16 . 2 . 1963
سۇڭ يۈەنجى	ئەر	خەنزۇ	ئۇرۇمچى تۆمۈرىول ئىدارىسى	16 . 2 . 1963
ئىمىر سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىيە چوڭ ئەترەت شۇجىسى	12 . 3 . 1963
قادىر نىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاپتونوم رايونلۇق سېمونت زاۋۇت ئىشچىسى	10 . 11 . 1964
چېن خۇڭجۇ	ئەر	خەنزۇ	بېڭتۈەن قۇرۇلۇش 1 - شى سۇ ئېلېكتر ئىستانسىسى	25 . 2 . 1965
جاڭ فېڭسىڭ	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل تۆمۈرىول ئوچاستىكىسى ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى	18 . 6 . 1965
جيا شيۇجېن	ئايال	خەنزۇ	ئاقتۇ ناھىيىسىنىڭ تەرجىمانى	10 . 9 . 1966
يۈەن شېڭشۇ	ئەر	خەنزۇ	جىمۇنەي ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى	18 . 12 . 1966

ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئەستىقلىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار

ئىنقىلابىي قۇربانلار-نىڭ ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	هايات ۋاقتىدا تۇرغان ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	ئەستىقلىغان ۋاقتى
سۈن لۇڭجېن	ئايال	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 9 - شى 12 - تۈەننىڭ چارۋىچىسى	1969 .6 .10
جيالك ۋېنشۇ	ئەر	خەنزۇ	قەشقەر ياشانغانلار، مېيىپلار ساناتورىيىسىنىڭ باشلىقى	1970 .4 .24
لۈەن پىڭ	ئەر	خەنزۇ	نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى	1972 .9 .23
لىيۇ ۋەنجېڭ	ئەر	خەنزۇ	نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى	1972 .9 .23
شياۋ سى	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى شىركىتى	1972 .6 .28
دۇك تىڭشېك	ئەر	خەنزۇ	جىمۇنەي ناھىيىسى گۈڭشې مۇئاۋىن مۇدىرى	1973
دۇ خۇڭلياك	ئەر	خەنزۇ	بىڭتۈەن غەيرىي رەڭلىك مېتال شىركىتى 306 - كانى	1973
فۇ مىڭفۇ	ئەر	خەنزۇ	قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ياردەمچى خادىمى	1974
تۇڭ شىتەي	ئەر	خەنزۇ	لوپ ناھىيىلىك دېھقانچىلىق ماشىنىلىرى زاۋۇتى	1974 .11 .22
ئۆمەر روزى	ئەر	ئۇيغۇر	گۇما ناھىيىسى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى باشلىقى	1974 .11 .22
ۋۇ شىنفۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋۇ چۈنشى	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم رگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى ۋېيشىن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋاڭ سۈڭچى	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
شيا زۇگۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى جىجۈن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جاڭ دېەنجۈن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
دۇك گۇاڭياك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
دۇ چۈنبىن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لىيۇ چېڭدۇك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
سۇك نېەندي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974

چېن رېنرۇك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خۇاك تەيخې	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
زېك جاۋفەن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
فۇ كۆيشېك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جېن شىشيۈك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
شياۋ گوماۋ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لىۋ شۇ مىك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
چېن شتيەن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى چۇنيۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى گوسى	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى يۈگېن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جاك يۈەنشېك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
چېن جىنگو	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
رېن سۈڭگۈي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لو گۈاڭرۇك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
يەن شىنكۈي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
شا جىبىك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
چې زۇلىن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خۇاك دىڭخەي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ياك يۈڭكو	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
يې جۇچىك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ژاك يەنژېن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974

لى چوندې	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خې شىنخۇك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لىيۇ شىسۇي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خەن گۇك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋاك شىنگۇي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جىن شۇچىن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋۇ شۇيجيې	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جۇ جيەنپىڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
فۇ فۇچياك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ياك گېنتيەن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
چېن شۇخې	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ساۋ جېنگاك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋېن شۇمىڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خۇاك جىنجۇك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
گاۋ خۇەيفۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
چىك چىشۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جاك ياۋسىن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى شىباۋ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
زو جىخەن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋاك شەنيىك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
شياك مېيخۇا	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋەن شۇچىك	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974

شۇ باۋچۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
دەي شىچاڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جىن سەيجاڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
گۇك شۇيچىڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
شى شېڭفېي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
گاۋجيانپېي	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
شىڭ دېزۇن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
سۇي پۇشياڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
دۇەن ۋاڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لى ۋېيجۇن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
سەي يۈمىن	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خەن يىڭمىڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
چۇي خۇڭجۇ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
جۇ شۇچىڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
لىۋ جىمىڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
ۋۇ جىرۇڭ	ئەر	خەنزۇ	پاكىستانغا ياردەم بەرگۈچى قۇرۇلۇش ئەترىتىنىڭ ئىشچىسى	1974
خۇاڭ چېڭۈبن	ئەر	خەنزۇ	چېڭگىل ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى	1975 .6 .24
ۋاڭ بېنخوا	ئەر	خەنزۇ	بىڭتۈەن 36 - تۈەن تاش پاختا يىڭى	1976 .6 .30
سۇڭ جىنشياڭ	ئەر	خەنزۇ	بىڭتۈەن 146 - تۈەن 6 - لىيەنسىڭ لىيەنجاڭى	1976 .11 .12
دىڭ خەنچىڭ	ئەر	خەنزۇ	ئاقسۇ ساقلىقنى ساقلاش - كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكىتى	1976 .11 .24
خۇاڭ دۇڭجيەن	ئەر	خەنزۇ	جەنۇبىي شىنجاڭ تۇمۇرىولىي خەلق ئەسكەرلىرى يىڭى	1977 .4 .14
ياڭ زېڭچياڭ	ئەر	خەنزۇ	مورى ناھىيىسىنىڭ خەلق ئەسكىرى	1977 .5 .3
ما جىڭۈبن	ئەر	خەنزۇ	ئاۋات ناھىيىلىك دوختۇرخانا	1978 .4 .19
شىن جيەنشى	ئەر	خەنزۇ	ماناس ناھىيە شىنخۇ دېھقانچىلىق مەيدانى	1978 .4 .21

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەستىقلىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار

ئىنقىلابىي قۇربانلار- نىڭ ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	ھايات ۋاقتىدا تۇرغان ئورنى ۋە ۋەزىپىسى	تەستىقلىغان ۋاقتى
جاۋ فۇلىن	ئەر	خەنزۇ	پىچان ناھىيىلىك كۆمۈركان	1980 .1 .30
نۇرباۋۇدۇن	ئەر	ئۇيغۇر	خوتەن ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى	1980 .6 .7
ئىسمائىل مۇھەممەت سەيىت	ئەر	ئۇيغۇر	خوتەن ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى	1980 .6 .7
مەخسۇت ياقۇپ	ئەر	ئۇيغۇر	خوتەن ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى	1980 .6 .7
ناسىر ھاجى	ئەر	ئۇيغۇر	خوتەن ناھىيىلىك ساسىي كېنىشىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى	1980 .6 .7
شياۋ يۈگۇ	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 6 . شى 108 . تۈەنى	1980 .11 .19
فېڭ يۈ	ئەر	خەنزۇ	ساۋەن ناھىيە ئاۋانگارت گۈڭشي كەمبەغەل دېھقان، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى- نىڭ رەئىسى	1980 .11 .19
نىياز تۇنىياز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيە گۈڭشي ئەزاسى	1980 .8
شىن يۈەنخۇا	ئەر	خەنزۇ	تۆمۈرىول ئىدارىسى قۇمۇل سۇ . ئېلېكتر ئوچاستىكىسى	1981 .8 .19
جياۋ گۈاڭيىڭ	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 5 . شى 91 . تۈەنى	1981 .9 .1
فەن باۋلياڭ	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 5 . شى 91 . تۈەنى	1981 .9 .1
چېن شىنخۇا	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 5 . شى 83 . تۈەنى	1981 .11 .9
جۇ گاۋشىەن	ئەر	خەنزۇ	ئىلى ئوبلاستلىق چ خ ئىدارىسى	1981 .11 .26
جاڭ مىنسۇن	ئەر	خەنزۇ	سانجى ئوبلاستلىق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1982 .3 .12
جېن فۇشىەن	ئەر	خەنزۇ	سانجى ئوبلاستلىق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ كادىرى	1982 .3 .12
جاۋ ۋېنيۇ	ئەر	خەنزۇ	مورى ناھىيىلىك ئورمانچىلىق مەيدانىنىڭ مۇھاپىزەتچىسى	1982 .3 .25
جاڭ لاۋسى	ئەر	خەنزۇ		1982 .5 .15
جاڭ ۋېنئەن	ئەر	خەنزۇ	قۇتۇبى ناھىيىلىك نەسىللىك كالا فېرمىسى	1982 .11 .2
جاڭ يەن	ئەر	خەنزۇ	بىڭتۈەن 147 . تۈەن ئوقۇغۇچىسى	1982 .11 .18
جاۋ جيې	ئەر	خەنزۇ	ئاپتونوم رايونلۇق مۇھىت ئاسراش ئىدارىسى	1983 .7 .15
جېن خېڭ	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 9 . شى 168 . تۈەنى	1983 .9 .14

ژالە مىڭخۇي	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 9 - شى 168 - تۈەنى	14. 9. 1983
لىيەن گوجېن	ئەر	خەنزۇ	يېزا ئىگىلىك 8 - شى 148 - تۈەنى	29. 9. 1983
ئىسمايىل ئەمەت	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇرۇمچى پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	2. 5. 1984
ئىبراھىم يولۋاس	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	10. 7. 1984
غوپۇر كېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئاقسۇ پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى	10. 7. 1984
فەن مىنگېن	ئەر	خەنزۇ	چىرىتال 1 - كان ئىشچىسى	23. 7. 1984
نۇرغالى	ئەر	قازاق	بۇرچىن ناھىيە گۈڭشې ئەزاسى	7. 8. 1984
قەيسەر	ئەر	قازاق	بۇرچىن ناھىيە گۈڭشې ئەزاسى	7. 8. 1984
ئابدۇكېرىم	ئەر	ئۇيغۇر	ئۇلۇغچات ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى	11. 9. 1984
ئوتناسىن	ئەر	موڭغۇل	موڭغۇلكۆرە ناھىيىلىك چ خ ئىدارىسى	23. 11. 1985
چياۋ گورېن	ئەر	خەنزۇ	شىنجاڭ شۇيۇەن ئوقۇغۇچىسى	2. 12. 1985
تېمەن يۈگۈي	ئەر	خەنزۇ	كۆچا ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كاتىپى	2. 12. 1985

§ 2. ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى توزۇش

1. ئاپپاراتنىڭ تەسىس قىلىنىشى

خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى توزۇش ئىشخانىسى «ئىنقىلابىي قۇربانلارنى تەقدىرلەش نىزامى» نىڭ 7 - ماددىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن قۇرۇلدى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى بۇ ئىشخانىنى ناھىيە دەرىجىلىك كەسىپىي ئورۇن دەپ تەستىقلىدى. ئۇنىڭ ئاساسىي ۋەزىپىسى مەشھۇر ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەۋەررۇكلىرى ۋە كۆرەش تارىخى ماتېرىياللىرىنى توپلاش - رەتلەش ۋە كۆرگەزمە قىلىش؛ «ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتى» نى تۈزۈپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ يۈكسەك پەزىلىتىنى زور كۈچ بىلەن تەشۋىق قىلىشتىن ئىبارەت. 1984 - يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى «شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى» نى تۈزۈش تەھرىر ھەيئىتى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ داڭمىي ئەزاسى فۇڭېن مۇدىر ھەيئىتى بولدى. خەلق ئىشلىرى

نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى يۆچۈەنيى، تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى ئابدۇسالام ئابباسوپ، پارتىيە تارىخى كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى چېڭ شاۋيۇ، شىنجاڭ خەلق نەشرىياتىنىڭ باش مۇھەررىرى جاڭ ياخەنلەر مۇئاۋىن مۇدىر ھەيئىتى بولدى. تەھرىر ھەيئەت ئەزاسى سەككىز كىشىدىن تەركىب تاپتى. تەھرىر ھەيئەت قارىمىقىدا «شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى» تەھرىر بۆلۈمى قۇرۇلدى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى توزۇش ئىشخانىسى كۇندىلىك تەھرىرلىك كەسپىنى بېجىردى.

2 . ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ رويخېتى

شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ رويخېتىنى توزۇش خىزمىتى 1980 - يىلدىن ئېتىبارەن باشلاندى. خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ «ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ رويخېتىنى ياخشى توزۇش قاتارلىق خىزمەتلەر توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» ى تارقىتىلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇنى 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ش خ (1980) 108 - نومۇرلۇق ھۇججەت ئارقىلىق جايلارغا تارقىتىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى بار بولغان ئۇرۇمچى شەھىرى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، قۇمۇل، قەشقەر، ئالتاي مەمۇرىي مەھكىمىلىرىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، باشقارمىلىرىدىن بىر رەھبىرىي كادىرنى مەسئۇل قىلىپ، ئىككىدىن ئۇچكىچە ئادەمدىن تەركىب تاپقان بەنزە تەشكىللەپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار سانى بىرقەدەر كۆپ ناھىيە، شەھەرلەردىكى خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى مەخسۇس ئادەمنى مەسئۇل قىلىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەۋەررۇكلىرى ۋە كۆرەش تارىخى ماتېرىياللىرىنى ئەستايىدىل توزۇشنى ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ رويخېتىنى توزۇپ باستۇرۇشنى تەلەپ قىلدى، 10 - ئاينىڭ بېشىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ گۇچۇڭ ناھىيىسىدە نۆۋەتتىدا سىناق قىلدى. 12 - ئايدا نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش تەجرىبىلىرى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا تارقىتىپ بېرىلدى. 1981-يىل 6 - ئاينىڭ 13 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى يەنە بىر قېتىم «ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتىنى چىڭ تۇتۇپ يېزىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەر خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، كۆچ تەشكىللەپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتىنى توزۇشكە كىرىشتى. 1981 - يىلى ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتىنىڭ 1 - قىسمى ئاساسىي جەھەتتىن پۈتكۈزۈلدى. ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتىنىڭ 1 - قىسمىغا 1430 نەپەر ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرىنىڭ رويخېتى كىرگۈزۈلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 831، ئۇيغۇر 283، قازاق 168، تاجىك 50، شىبە 35، خۇيزۇ 29، موڭغۇل 27، قىرغىز، دۇڭشياڭ، داغۇر، جۇاڭزۇ مىللەتلىرىدىن بولۇپ جەمئىي يەتتە.

(3 - قىسىم 6 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قوزغىلانلارنىڭ سانى ۋە ئۇلارنىڭ تۇرلەرگە ئايرىلىشىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى
(بىرىنچى قىسىم 1984 - يىل 12 - ئاي)

3 - قىسىم 6 - جەدۋەل

تۈرى / ئادەم سانى / ۋاقتى	ئىنقىلابىي قوزغىلانلار سانى	قوزغىلان بولۇش سەۋەبى						قوزغىلان بولغان ۋاقتىدىكى ۋەزىپىسى ۋە سالاھىيىتى						مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى، دۆلەت مۇداپىئە مىنىستىرلىكى نام بەرگەنلەر
		ئۇيغۇر رايونىدىكى قوزغىلانلار	خىزمەت ئۇستىسىدە قوزغىلان بولغانلار	دېھقانلار ھەربىي قالقىنى بولغانلار	دۇشمەن تەرىپىدىن ئۆلتۈرۈلگەنلەر	كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار	قوزغىلان بولۇش سەۋەبى ئېنىق بولمىغانلار	ئۇلكە، جۇن دەرىجىلىك	ۋىلايەت، شى دەرىجىلىك	ناھىيە، تۇمەن دەرىجىلىك	يىگىدىن تۆۋەن دەرىجىلىك	جەمئىي	يەر ئاستى خىزمەتچىلىرى، خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى	
جەمئىي	1430	976	240	14	136	29	35	7	7	32	323	841	138	82	6
1 ، 2 - قېتىملىق ئىچكى ئىنقىلابىي ئوزۇش دەۋرى	49	24	5	1	16	2	1	1	1	5	5	19	17	1	
ياپون تاجاۋۇزچىلىرىغا قارشى ئۇرۇش دەۋرى	467	347	34	8	57	4	17	2	2	10	155	237	31	30	
ئازادلىق ئۇرۇش دەۋرى	411	330	24	3	41	5	8	3	3	7	128	189	47	34	
جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن	482	264	175		20	16	7	1	1	10	33	396	33	8	6
قوزغىلان بولغان ۋاقتى ئېنىق بولمىغانلار	21	11	2	2	2	2	2				2		10	9	

3. ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالى

شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش خىزمىتى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ «ئۇچ يىلدىن بەش يىلغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە ئۆلكە، ئاپتونوم رايون ۋە بۈاستە قاراشلىق شەھەرلەردىكى داڭلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ۋەزىپىسى بىر قەدەر يۇقىرى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىنى پەيدىنپەي توپلاش ۋە تۈزۈپ بېسىش» توغرىسىدىكى تەلىپى بويىچە ئىشلەندى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى تۆمۈر داۋامەت، دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى فۇۋېن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش خىزمىتىگە بۈاستە رەھبەرلىك قىلدى. «شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالى» نىڭ 1 - قىسمىغا دېڭ فا، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق تۆت مەشھۇر ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ تەرجىمھالى كىرگۈزۈلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە دېڭ شياۋپىڭ، لى شيەننيەن، چېن يۈن، ۋاڭ جېن قاتارلىق پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىنىڭ بېغىشلىمىلىرى بار. كېيىن «تەڭرىتاغقا تۆكۈلگەن ھالال قان»، «ئەجداتلارنىڭ ئۆتمۈش تۇغرىسىدا ئېيتقانلىرى» ناملىق مەجمۇئەنىڭ 1 - قىسمى — «تۇرمىدە ئۆتكەن تۆت يىل» شىنجاڭ خەلق نەشرىياتى تەرىپىدىن نەشر قىلىنىپ تارقىتىلدى.

1985 - يىل 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 11 - كۈنىگە قەدەر شىنجاڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالىنى تۈزۈش ھەيئىتى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلىكتە ئۇرۇمچىدە بىرىنچى قېتىملىق شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش، تەھرىرلەش خىزمىتى يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا 50 تىن ئارتۇق ئادەم قاتناشتى. يىغىندا مەملىكەتلىك 3 - قېتىملىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش، تەھرىرلەش خىزمىتى يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. مەركەز رەھبەرلىرىنىڭ ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش، تەھرىرلەش خىزمىتى توغرىسىدا قىلغان سۆزلىرى ئۆگىنىلدى. مەملىكەت بويىچە تەرجىمھالى تۈرغۇزۇلغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ئاپتونوم رايونىمىزدا تەرجىمھالى تۈرغۇزۇلىدىغان ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش ۋەزىپىسى ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ھەرقايسى تارىخىي دەۋرلىرىدىكى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىسىملىكىگە تۈزىتىش كىرگۈزۈلدى ۋە تولۇقلاندى، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالىنى تۈزۈش ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلارنى تەقدىرلەش خىزمىتى تەجرىبىلىرى ئالماشتۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ دائىمىي ھەيئەت ئەزاسى فۇۋېن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى سەيپۇللايوپ، ماھنۇر قاسىم، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى لى جىڭشۇەن قاتارلىقلار يىغىنغا قاتناشتى. فۇۋېن، لى جىڭشۇەنلەر مۇھىم سۆز قىلدى.

§ 3. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرىلەش قۇرۇلۇشلىرى

شىنجاڭدا ئۆتكەن ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرى خاتىرە مۇنارى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن ھەر مىللەت خەلقى چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، ئەخمەتجان قاسىمى، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئۆچمەس تۆھپىسىنى خاتىرىلەش ئۈچۈن بىرقانچە قېتىم ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ھەرمىللەت، ھەر ساھە خەلق ۋەكىللىرى

يىغىندا «شىنجاڭدا ئۆتكەن ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرى خاتىرە مۇنارى» ياساش تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. بۇ تەكلىپ ھۆكۈمەتنىڭ ئېتىبار بېرىشىگە ۋە ھەرقايسى ساھەلەرنىڭ قوللىشىغا ئېرىشتى. 1954 - يىل 8 - ئايدا غەربىي - شىمال مەمۇرىي كومىتېتى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ خەلق باغچىسىدا «شىنجاڭدا ئۆتكەن ھەر مىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرى خاتىرە مۇنارى» نى ياساشنى تەستىقلىدى ھەمدە 78 مىڭ 881 يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بەردى، بۇ قۇرۇلۇش 1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 20 - كۈنى باشلىنىپ، 1956 - يىل 3 - ئاينىڭ 29 - كۈنى پۈتكۈزۈلدى. خاتىرە مۇنارىنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 1296 كۋادرات مېتر كۋادرات مېتر كېلىدۇ. مۇنار گەۋدىسى 729 كۋادرات مېتر كېلىدىغان تەكشى سۇپىغا تۇرغۇزۇلغان بولۇپ، ئېگىزلىكى سەككىز مېتر كېلىدۇ. تۆت تەرىپىگە خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە تۆت خىل يېزىقتا ماۋجۇشىنىڭ «كوممۇنىزمغا قارشى تۇرۇش مۇمكىن ئەمەس، ئۇچقۇندىن يانغىن چىقىدۇ، قازا تاپقان ئىنقىلابىي قۇربانلار مەڭگۈ ياشىسۇن!» دېگەن بېغىشلىمىسى يېزىلدى.

ئۇرۇمچى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1954 - يىلى ئۆلكىلىك 1 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى ياساش توغرىسىدىكى تەكلىپ لايىھىسى ماقۇللاندى. 1955 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىغا جايلاشقان قالغاچلىقتا ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ياسالدى.

1956 - يىل 5 - ئاينىڭ 31 - كۈنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قەبرىستانلىق ياساش ئۈچۈن 100 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى، كېيىن يەنە 50 مىڭ يۈەن قوشۇپ بەردى. قەبرىستانلىق ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 700 مودىن كۆپرەك بولۇپ، قەبرىلەر سىمونت بىلەن قوپۇرۇلدى، قەبرە تاختىسىغا خەنزۇچە، ئۇيغۇرچە، قازاقچە، موڭغۇلچە يېزىقلاردا ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالى ئويۇلدى. قەبرىلەرنىڭ ئالدىغا بىرقانچە مىڭ ئادەم سىغىدىغان تەزىيە بىلدۇرۇش مەيدانى ياسالدى.

1956 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چىن تەنچيۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەسىتىنى كۆچۈرۈپ دەپنە قىلىش ھەيئىتى ئۇرۇمچى ليۇداۋان ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىدا چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇلارنىڭ جەسەت سۆڭىكىنى كۆچۈرۈش مۇراسىمى ئۆتكۈزدى. 7 - ئاينىڭ 2 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئاپتونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى يەرلىككە قويۇش چوڭ يىغىنى ئېچىپ، چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەسەت سۆڭىكىنى ليۇداۋاندىن قالغاچلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا يۆتكەپ دەپنە قىلدى. ئارقىدىن يەنە چياۋگوجېن، ۋۇماۋلىنلارنىڭ جەسەت سۆڭىكى تېپىلىپ، ئۇلارمۇ ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا كۆچۈرۈلدى. 7 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئاپتونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرىدىن 3000 دىن ئارتۇق ئادەم ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىدا چىن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ، چياۋگوجېن، ۋۇماۋلىن قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان قەبرىسىنىڭ پۈتكەنلىكى مۇناسىۋىتى بىلەن كاتتا مۇراسىم ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەسىتىنى كۆچۈرۈش ھەيئىتىنىڭ مۇدىرى ۋاڭ ئېنماۋ يىغىندا ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئىش ئىزلىرىنى تونۇشتۇرۇپ ئۆتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۇرۇمچى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ئېغىر

بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، ئىنقىلابىي قۇربان چىاۋگوجېن، ژۇماۋلىنلارنىڭ قەبرىسى پارتلىتىۋېتىلدى. 1974 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 120 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ ئۇنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈردى. دۆلەتنىڭ مۇئاۋېن رەئىسى دۇڭ بىۋۇ بەش ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ قەبرە تېشىغا بېغىشلىما يېزىپ بەردى. 1975 - يىلى ئاپتونوم رايون قۇرۇلغانلىقىنىڭ 20 يىللىقىنى خاتىرىلەش مەزگىلىدە، خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىدىن 450 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىلىپ، كەڭ كۆلەمدە رېمونت قىلىندى. چوڭ رېمونت قىلىنغاندىن كېيىن، دەرۋازا كۆلرەك گرانت تاش بىلەن توغرا تام شەكلىدە قويۇرۇلدى. ئۈستى ئاق قاشتېشى بىلەن بېزەلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە دۇڭ بىۋۇنىڭ «ئۇرۇمچى شەھىرى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى» دېگەن بېغىشلىمىسى ئويۇلدى، قەبرىستانلىق ئىچى بۇك - باراقسان دەرەخلەر بىلەن پۈركەندى. مەيدانىنىڭ ئۇدۇلىغا جايلاشقان سۇپا ئۈستىگە ئېگىزلىكى ئىككى مېتىر 20 سانتىمېتىر، ئېغىرلىقى يەتتە تونىنا كېلىدىغان ئۇيۇل مەرمەر تاشتىن ياسالغان بەش قەبرە قويۇرۇلدى. ئوتتۇرىغا چېن تەنچيۇنىڭ، سول تەرىپىگە ماۋزېمىن، چياۋگوجېنىنىڭ، ئوڭ تەرىپىگە لىن جىلۇ، ژۇماۋلىنىنىڭ قەبرىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قەبرىلەرنىڭ يېنى ۋە سالاسۇنىنىڭ ئۈستىگە بېكىتىلگەن قار لەيلىسى ۋە كىچىك گۈلچەمبىرەك ھەمدە قەبرە تۆپىسىدىكى قىزىلبايراق ۋە بەشيۇلتۇز ناھايىتى نەپىس نەقىشلەنگەن بولۇپ، ئىسىق قانلىرىنى تەكرىتاغقا ئاققۇزغان ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ خۇددى ئالىيجاناپ، پاك تەكرىتاغ قار لەيلىسىگە ئوخشاش، ھەر مىللەت خەلقىنىڭ قەلبىدە مەڭگۈ ئېچىلىپ تۇرىدىغانلىقىغا سىمۋول قىلىنغان. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون 200 مىڭ يۈەن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، چېن تەنچيۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانىنىڭ ئارقا تەرىپىگە ئىنقىلابىي قۇربان دۇچۇڭيۈەن، چى تىيەنمىنلارنىڭ قەبرىسىنى ياسىدى، چېن جېنيا، پېك رېنفا، ژاك دېشياك قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قەبرىسىنى يېڭىباشتىن رېمونت قىلدى. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايون يەنە 100 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ قەبرىلەرنى رېمونت قىلدى. قەبرىستانلىقتا ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرى كۆرگەزمە زالى قۇرۇلدى. زال ئىشىكىنىڭ دەل ئوتتۇرىسىدىكى قوڭۇر رەڭلىك مەرمەر تاش ئۈستىگە مەركىزىي مەسلىھەتچىلەر كومىتېتىنىڭ مۇدىرى دېك شياۋپىڭنىڭ «ئىنقىلابىي قۇربان چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇلار مەڭگۈ ھايات!» دېگەن بېغىشلىمىسى ئويۇلدى. زال ئىچىگە چېن تەنچيۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى قىممەتلىك سۈرەتلىرى ۋە تەۋەررۈكلىرى قويۇلدى. دۆلەت رەئىسى لى شيەننيەن «ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ روھى ياشىسۇن!»، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ نامى مەڭگۈ ئۆچمەيدۇ!» دەپ بېغىشلىما يېزىپ بەردى. پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرىدىن جۇدې، چېن يى، خې لۇڭ، دېك يېڭچاۋ، جاۋزىياڭ قاتارلىقلار ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا كېلىپ تەزىيە بىلدۈردى. ھەر يىلى قەبرىستانلىققا كېلىپ تەزىيە بىلدۈرىدىغان چەت ئەللىك مېھمانلار ۋە ھەرمىللەت، ھەر ساھە ئاممىسىنىڭ سانى جەمئىي 150 مىڭغا يەتتى.

غۇلجا ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1955 - يىلى مالىيە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى 24 مىڭ 417 يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابى رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قەبرىسىنى يېڭىلاپ ياسىدى. 1959 - يىل 8 - ئايدا پۇل ئاجرىتىلىپ غۇلجا شەھىرىدىكى خەلق باغچىسى ئىچىگە غۇلجا ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ياسالدى. بۇ قەبرىستانلىق ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 53 موغا يېتىدۇ. قەبرىستانلىققا

ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، لوجى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى. ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىسى ئالدىغا شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۇسلۇبىغا خاس ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرە مۇنارى قوپۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئۇيغۇرچە، خەنزۇچە، قازاقچە، موڭغۇلچە يېزىقتا رەئىس ماۋزېدۇڭنىڭ 1949 - يىل 10 - ئايدا يازغان «مىللىي ئازادلىق ۋە خەلق دېموكراتىيە ئىشلىرى ئۈچۈن ئىشلەپ قۇربان بولغان يولداش ئەخمەتجان قاسىمى، يولداش ئىسھاقبېك مونونوپ، يولداش ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، يولداش دەلىلقان سۇگۇربايوپ، يولداش لوجىلارنىڭ روھى مەڭگۈ ھايات!» دېگەن بېغىشلىمىسى ئويۇلدى.

قۇمۇل ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1951 - يىلى قۇمۇل شەھىرىنىڭ شەرقىدىكى چوڭ گازارمىدا ئىگىزلىكى 10 مېتىر كېلىدىغان خاتىرە مۇنار ياسىلىپ، ئۈستىگە تاش پۈتۈك ۋە 319 ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ ئىسمى ئويۇلدى. بۇ خاتىرە مۇنارى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 1979 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى 50 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، قۇمۇل ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى يېڭىدىن ياسىدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن ئورنى 40 مو كېلىدۇ. يېڭىدىن ئالتە سۇپا بىلەن (6 - جۈملىدىن سىمۇولى) خاتىرە مۇنارى ياسالدى. مۇنارنىڭ ئىگىزلىكى 16 مېتىر كېلىدۇ (16 - شىنىڭ سىمۇولى قىلىنغان). ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ئىچىگە باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىش داۋامىدا قۇربان بولغان 16 - شىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى لوشاۋۇبي ۋە باشقا ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى.

ئالتاي ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ئالتاي ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1957 - يىل 5 - ئايدا ياسالدى، ئىگىلىگەن ئورنى 70 مو كېلىدۇ. ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن بىرى بولغان دەلىلقان سۇگۇربايوپ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار مۇشۇ قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىندى.

مارالبېشى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى مارالبېشى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 2 - جۈملىدىكى 10 - شىسىدىكى شىنجاڭنى ئازاد قىلىش يولىدا قۇربان بولغان 300 دىن ئارتۇق ئىنقىلابىي قۇربانىنى خاتىرىلەش يۈزىسىدىن 1950 - يىلى ياسالدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 30 مو كېلىدۇ. 1962 - يىل 10 - ئايدا مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى تەرىپىدىن «خەلقنى سۆيۈش نەمۇنىچىسى» دەپ نام بېرىلگەن ئىنقىلابىي قۇربان قادىر ھېزىم مۇشۇ قەبرىستانلىققا دەپنە قىلىندى.

گۇچۇڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى گۇچۇڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1964 - يىلى ياسالدى. ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 21 مو كېلىدۇ. بۇ قەبرىستانلىققا خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ باندىتلارنى قورشاپ يوقىتىش داۋامىدا قازا تاپقان جەڭچىلىرى دەپنە قىلىندى.

قاغىلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1965 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى قاغىلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى ياساشنى تەستىقلىدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 110 مو كېلىدۇ. قەبرىستانلىققا جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىنىڭ غەربىي سېپىدە ئۆزىمىزنى قوغداپ، قايتارما زەربە بېرىش كۈرىشى داۋامىدا قۇربان بولغان كۈرەش قەھرىمانى لوگۇاڭشۇي، ئىسمايىل مۇھەممەت، ۋېي جەنجۇڭ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە

قىلىندى.

تولى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى تولى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1968 - يىل 8 - ئايدا ياسالدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 15 مو كېلىدۇ. 1985 - يىلى 15 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىلىپ رېمونت قىلىندى، ئۇنىڭغا جۇڭگو - سوۋېت چېگرىسىنى قوغداش يولىدا قۇربان بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى.

ئاراتۆرۈك ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ئاراتۆرۈك ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1978 - يىل 10 - ئايدا ياسالدى، ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى تۆت مو كېلىدۇ. دەرۋازا ئۈدۈلىغا ئىگىزلىكى ئون مېتر كېلىدىغان ئاراتۆرۈك 40 كۇنلۇك مۇداپىئە ئۇرۇشىنىڭ خاتىرە مۇنارى ياسالدى. ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ئىچىگە نەنىسۈەن چوڭ ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى داۋامىدا تەلىم - تەربىيە لۇيى بويىچە ئەمگەك نەمۇنچىسى دەپ نام ئالغان، ئون قېتىم چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەن قەھرىمان لىيەنىڭ باشلىقى جاۋفۇگۈي دەپنە قىلىندى.

چۆچەك ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى 1979 - يىل 10 - ئايدا ياسالدى. ئۇنىڭ ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى ئون مو كېلىدۇ. ئۇ يەرگە جۇڭگو - سوۋېت چېگرىسىنى قوغداش داۋامىدا قۇربان بولغان ئىنقىلابىي قۇربانلار دەپنە قىلىندى.

مايتاغ - كۆچا تاشيولى ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارى مايتاغ - كۆچا تاشيولى ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە مۇنارى 1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئىلقا ناھىيىسىنىڭ چومار دېگەن يېرىدە ياسالدى. مۇنار ئىگىزلىكى 11.9 مېتر بولۇپ، بىتون بىلەن قاتۇرۇلدى، ئۇستىگە مەرمەر تاش چاپلانغان مۇنارنىڭ ئۈدۈل يۈزىگە «مايتاغ - كۆچا تاشيولىنى ياساش داۋامىدا ھاياتىدىن ئايرىلغان يولداشلار مەڭگۈ ھايات!» دېگەن خەت ئويۇلدى. مۇنارنىڭ سۈپىسىغا جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى قۇرۇلۇش قىسمىلىرىنىڭ قۇرۇلۇش داۋامىدا شەرەپ بىلەن قۇربان بولغان 128 كوماندىر، جەڭچىسىنىڭ ئىسمى ئويۇلدى.

§ 4. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرى

1949 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى، ئىسھاقبېك مونونوپ، ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، دەلىلقان سوگۇرباپوپ ۋە لوجىلار ئايرۇپلان بىلەن بېيپىڭغا 1 - نۆۋەتلىك جۇڭگو خەلق سىياسىي مەسلىھەت كېڭىشى يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كېتىۋاتقان يول ئۈستىدە ئايروپلان ھادىسىسىگە ئۇچراپ قۇربان بولدى. شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسىنىڭ شۇجىسى، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇۋەققەت قوماندانى ۋاڭ جېن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن سەممىي ھال سورىدى.

1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت، ھەرساھە خەلقى يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان قازا بولغانلىقىنىڭ بىر يىللىقىنى خاتىرىلىدى. خاتىرىلەش يىغىنىغا ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى رىياسەتچىلىك قىلدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتىيە،

ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرى، ھەرقايسى ئورگان، خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ ۋەكىللىرى ۋە ھەرقايسى ۋىلايەتلەرنىڭ ۋالىيلىرى، ناھىيىلەرنىڭ ھاكىملىرى ۋە ئۇرۇمچى يېڭى ئىتتىپاق باش ئۇيۇشمىسىنىڭ ئەزالىرى يىغىنغا قاتناشتى. يېڭى ئىتتىپاق باش ئۇيۇشمىسى يەنە مىخ مەتبەئە بىلەن «ئىنقىلابىي قۇربان ئەخمەتجان قاسىمى ئەسەرلىرىدىن تاللانما» دىن 2000 نۇسخا بېسىپ تارقاتتى. شۇ كۈنى قۇمۇل ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت، ھەرساھە خەلقىمۇ خاتىرلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزدى. 9 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئىلى ۋىلايىتى ۋە غۇلجا شەھىرىدىكى ئىدارە - ئورگان، خەلق تەشكىلاتلىرى، مەكتەپلەر ھەمدە ئالتاي، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولۇپ 4000 دىن ئارتۇق ئادەم غۇلجا ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىدا داغدۇغىلىق يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانىنى خاتىرلىدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ رەئىسى بورھان شەھىدى، مۇئاۋىن رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، گاۋجىنچۇن ۋە ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بيۇروسى تەشۋىقات بۆلۈمىنىڭ باشلىقى دېڭ لىچۇن مەخسۇس ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ غۇلجىغا بېرىپ خاتىرلەش يىغىنىغا قاتناشتى. بورھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى خاتىرلەش نۇتقى سۆزلىدى. ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ قازا بولغانلىقىنىڭ بىر يىللىقىنى خاتىرلەش مەزگىلىدە «شىنجاڭ گېزىتى» بىرقانچە سان ئالاھىدە ستون ئاجرىتىپ پۈتۈن بەتكە چوڭ ماۋزۇ بىلەن خاتىرلەش ماقالىلىرىنى باستى. غۇلجىدا نەشر قىلىنغان ئۇيغۇرچە «يېڭى يول گېزىتى» مەخسۇس ستون ئاجرىتىپ، ھەرقايسى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى ئەسەرلىرى، ماقالىلىرى ۋە ئۇلارنى خاتىرلەش ماقالىلىرىنى باستى. 1956 - يىل 4 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ئاپتونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە خەلقىدىن 1700 دىن ئارتۇق ئادەم ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ خەلق باغچىسىغا ياسالغان «شىنجاڭدىكى ھەرمىللەت ئىنقىلابىي قۇربانلىرىنىڭ خاتىرە مۇنارى» ئالدىدا ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرلەش ئامىمۇي چوڭ يىغىنى ئاچتى. ئاپتونوم رايونلۇق رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، مۇئاۋىن رەئىسى ئىمىنوپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى ساۋدانوپ زاھىر، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومىنىڭ شۇجىسى رېن گېبەي ۋە سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ ئۇرۇمچىدە تۇرۇشلۇق باش كونسۇلخانىسىنىڭ مۇئاۋىن كونسۇلى رۇكوپ قاتارلىقلار يىغىنغا قاتناشتى. خاتىرلەش يىغىنى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە ۋە ھەرقايسى خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ مەسئۇللىرى ھەمدە سوۋېتلىك دوستلار لېئوداۋانغا بېرىپ چېن تەنچېۋ، ماۋزېمىن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ قەبرىسىنى سۈپۈردى. كومىۋنىستىك ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ بىرمۇنچە ئەزالىرى ۋە پىئونېرلار تۇركۈمگە بۆلۈنۈپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا بېرىپ قەبرە سۈپۈردى.

1959 - يىل 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ئاپتونوم رايوندىكى 1200 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى ئۇرۇمچىدە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان ۋاپاتىنىڭ ئون يىللىقىنى خاتىرلەش بويىچە داغدۇغىلىق چوڭ يىغىن ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى، ئاپتونوم رايونلۇق ئورۇنباسارى سەيپىدىن ئەزىزى، مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ رەئىسى بورھان شەھىدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى ۋۇكەيجاڭ، لۇي جيەنرېن، زېڭ تاۋ، لى چۈەن، كاندىدات شۇجىلىرى چى گو، لىن بومىن، ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى شىن لەنتىڭ، ياڭ خېتىڭ، ئەسكەت

زاكىروپ، شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سەنئەتچىلىك شىن يۈەنلىن، سىياسىي بۆلۈمنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى شىيۇڭ خۇاڭ، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى جاڭ جۇڭخەن، ئۇرۇمچى شەھەرلىك پارتكومنىڭ 1 - شۇجىسى رېن گېبەي، شەھەر باشلىقى ياسىن خۇدابەردى قاتارلىقلار بىلەن ھەرقايسى خەلق تەشكىلاتلىرىنىڭ مەسئۇللىرى خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتناشتى. خاتىرىلەش يىغىنىغا يەنە ئىنقىلابىي قۇربان ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئىنقىلابىي ئىش ئىزلىرى كۆرگەزمىسىنى ئېكسكۇرسىيە قىلدى.

شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئالتاي ۋىلايىتىدىكى ھەر مىللەت كادىر ۋە ئامما ۋەكىللىرىدىن 1100 دىن ئارتۇق ئادەم ئىنقىلابىي قۇربان دەلىلقان سۈگۈرباپوپنىڭ يېڭىدىن قۇرۇلغان قەبرىستانلىقىدا يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان ۋاپاتىنىڭ ئون يىللىقىنى خاتىرىلىدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق كومىتېتى ۋە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى ۋەكىل ئەۋەتىپ خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتناشتۇردى. ئىنقىلابىي قۇربان دەلىلقان سۈگۈرباپوپنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىمۇ خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتناشتى.

شۇ يىلى 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى چۈشتىن كېيىن ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ مەركىزى غۇلجا شەھىرىدە 1500 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى ئىسھاقبېك كۆلۈبىدا يىغىلىش ئۆتكۈزۈپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش نەپەر ئىنقىلابىي قۇربان ۋاپاتىنىڭ ئون يىللىقىنى خاتىرىلىدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىدىن بورھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى، لۈي جيەنربن، زاكىروپ قاتارلىقلار ئالاھىدە غۇلجا شەھىرىگە بېرىپ خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتناشتى. ئىنقىلابىي قۇربان ئەخمەتجان قاسىمنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىمۇ خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتناشتى. بۇرھان شەھىدى، سەيپىدىن ئەزىزى، لۈي جيەنرېنلەر يىغىندا سۆز قىلدى. يىغىندىن كېيىن ئاپتونوم رايون، ئاپتونوم ئوبلاست، غۇلجا شەھىرىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرى غۇلجا شەھىرىنىڭ خەلق باغچىسىغا بېرىپ، ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىسىنىڭ يوپۇقىنى ئېچىش مۇراسىمىغا قاتناشتى ۋە ئايرىم - ئايرىم ھالدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق كومىتېتى ھەمدە ھەر مىللەت، ھەر ساھەگە ۋەكالىتەن گۈلچەمبىرەك تەقدىم قىلدى.

1982 - يىل 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى پارتىيە گۇرۇپپىسى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا «چېن تەنچيۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋاپاتىنىڭ 40 يىللىقىنى ۋە ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قازا تاپقانلىقىنىڭ 35 يىللىقىنى خاتىرىلەش پائالىيىتى ئۆتكۈزۈش توغرىسىدىكى دوكلات» نى سۇندى. پارتكوم قوشۇلىدىغانلىق ھەققىدە تەستىق سالدى. كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق خاتىرىلەش پائالىيىتىگە تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى قۇرۇلدى. تەييارلىق كۆرۈش ھەيئىتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، ھۆكۈمەت، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكتۇەنى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى 28 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. تۇمۇر داۋامەت مۇدىر، جانابىل، فۇڭبن، سەيپۇللايوپ، ئىمنوپ ھامىد، كالك لىزي، مۇھەممەت ئىسمايىل، رەخمۇپ ئابلىز قاتارلىقلار مۇئاۋىن مۇدىر بولدى. تەييارلىق

كۆرۈش ھەيئىتى قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىنىدى. (خەلق ئىشلىرى نازارىتىدا ئىش بېجىرىدى). ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مەخسۇس خاتىرىلەش پائالىيىتى خىراجىتى ئۈچۈن 250 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بەردى. چېن تەنچيۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋاپاتىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش چوڭ يىغىنى 1983 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق تىياتىرخانىسىدا ئوتكۈزۈلدى. يىغىنغا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى تۆمۈرداۋامەت رىياسەتچىلىك قىلدى. ۋاڭ ئېنماۋ «ئەجداتلارنىڭ ئىرادىسىگە ۋارىسلىق قىلىپ، ئىنقىلابىي ئەنئەنىنى جارى قىلدۇرۇپ، شىنجاڭنى ئېچىش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش، چېگرا رايونىنى قوغداش ئۈچۈن تىرىشىپ كۈرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە رەھبەرلىرىدىن شياۋچۈەنفۇ، تەن يۈلىن، ئىسمايىل ئەھمەد، جاڭىللار ۋە شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنلىك رەھبەرلىرى يىغىنغا قاتناشتى. مەملىكەتلىك سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى بورھان شەھىدى ۋە تەكلىپكە بىنائەن خاتىرىلەش يىغىنىغا قاتنىشىش ئۈچۈن كەلگەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى دوستلىرى، ئۇرۇغ - تۇغقانلىرى، شىنجاڭدا كۆرەش قىلغان، خىزمەت قىلغان پېشقەدەم ئىنقىلابىي كادىرلاردىن خۇاڭ خوچىڭ، ساكۇئىلياۋ، گاۋدېڭباڭ، جۇچۈنلىك، لى ۋورۇ، شىي لياڭ، كاڭ لىرى، ۋاڭ يۈنشۇ، جۇدەنخۇا، چېن يىنسۇ قاتارلىق 108 مېھمان ھەمدە شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ۋەكىللىرىدىن ئاز كەم 1000 نەپەر يىغىنغا قاتناشتى. يىغىندىن كېيىن ۋەكىللەر ئۈرۈمچى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىغا بېرىپ، چېن تەنچيۇ، ماۋزېمىن، دۇچۇڭيۈەن، لىن جىلۇ قاتارلىق ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى سۈپۈردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن ئىنقىلابىي قۇربانلارغا گۈلچەمبىرەك تەقدىم قىلدى. تۆمۈر داۋامەت تەزىيە نۇتقى سۆزلىدى.

3 - قىسىم 3 - سۈرەت

1983 - يىل 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئۈرۈمچىدە چېن تەنچيۇ قاتارلىق نۇت ئىنقىلابىي قۇربان ۋاپاتىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش چوڭ يىغىنى ئاچتى.

IV باب

نەپقە بېرىش

§ 1. ئىنقىلابىي قۇربانلارغا نەپقە بېرىش

1. بىر قېتىملىق نەپقە

مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر، خەلق ساقچىلىرى، دۆلەت خىزمەتچىلىرى، ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى قۇربان بولغاندىن كېيىن ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەستىقلانغانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا بىر قېتىملىق نەپقە پۇلى بېرىلدى.
(3 - قىسىم 7 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

ئىنقىلابىي قۇربانلارغا بېرىلىدىغان بىر قېتىملىق نەپقە پۇلى ئۆلچىمى (1)

3 - قىسىم 7 - جەدۋەل　　(ئاشلىق بويىچە ھېسابلاندى، بىرلىكى: جىڭ)

ئارمىيىدىكى ۋەزىپىسى	ئورگان خىزمەتچىلىرىنىڭ ۋەزىپىسى	1949 - يىلى	1950 - يىلى	1952 - يىلى
جەڭچى	ئادەتتىكى كادىر	600	600	1200
بەنجاڭ، پەيجاڭ، لىيەنجاڭ	رايون باشلىقى، بۆلۈم باشلىقى	800	800	1800
يىگجاڭ، تۇەنجاڭ	ھاكىم	1000	1000	3000
لۇيدىن يۇقىرى	ۋالىيدىن يۇقىرى		1200	4800
	ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى		500	1200

بىر قېتىمدىن ئارتۇق چوڭ خىزمەت كۆرسەتكەنلەرگە تۆتتىن بىر قىسىم نەپقە ئاشلىقى قوشۇپ تارقىتىپ بېرىلدى.

ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ نەپقە ئاشلىقىنى ئۆلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى تۆۋەندىكى تەرتىب بويىچە بىر قېتىمدىلا ئېلىپ كېتىدۇ: ئاتا - ئانىسى؛ ئايالى، ئېرى؛ ئوغلى، قىزى؛ 16 ياشتىن تۆۋەن ئۇكا - سىڭلىسى؛ ئىنقىلابىي قۇربانىنى بېقىپ چوڭ قىلغان ھەمدە ئىنقىلابىي قۇربانغا تايىنىپ تۇرمۇش كۆچۈرىدىغان باشقا ئۇرۇغ - تۇغقانلىرى.

ئىنقىلابىي قۇربانلارغا بىر قېتىمدىلا بېرىلىدىغان نەپقە پۇلى ئۆلچىمى (2)

3 . قىسىم 8 - جەدۋەل خەلق پۇلى بويىچە ھېسابلاندى، بىرلىكى: يۈەن.

تارمىيىدىكى ۋەزىپە دەرىجىسى	ئورگان خىزمەتچىلىرىنىڭ ۋەزىپە دەرىجىسى	1953-يىلى	1955-يىلى	1979-يىلى	1980-يىلى	1984-يىلى
شى دەرىجىلىك ياكى 13 - دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار	مەركەز ئورگىنىدىكى مەھكىمە (ئىدارە) باشلىقلىرى، مۇئاۋىن مەھكىمە (ئىدارە) باشلىقلىرى، ئۆلكە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى نازارەت (ئىدارە) باشلىقلىرى، مۇئاۋىن نازىر (ئىدارە باشلىقى)، مەمۇرىي مەھكىمە ۋالىيىسى، مۇئاۋىن ۋالىيىسى ياكى مەمۇرىي 13 - دەرىجىدىن يۇقىرى كادىرلار ھەمدە يۇقىرىدىكى ۋەزىپە بىلەن تەڭ دەرىجىلىك باشقا خادىملار	550	650	700	1000	2400
تۆەن دەرىجىلىك ياكى 14 - دەرىجىدىن 17 - دەرىجىگىچە بولغان كادىرلار	مەركەز، ئۆلكە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى باشقارما (بۆلۈم) باشلىقى، مۇئاۋىن باشقارما (بۆلۈم) باشلىقى، ھاكىم، مۇئاۋىن ھاكىم ياكى مەمۇرىي 14 - دەرىجىدىن 17 - دەرىجىگىچە بولغان كادىرلار ۋە يۇقىرىدىكى ۋەزىپە بىلەن تەڭ باشقا خادىملار	350	450	650	950	2300
يىلغا دەرىجىلىك ياكى 18 - دەرىجىدىن 20 - دەرىجىگىچە بولغان كادىرلار ياكى ھەربىي ستاژى 20 يىلدىن يۇقىرى بولغان پىدائىي ئەسكەرلەر	مەركەز، ئۆلكە دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ باشقارمىلىرىغا قاراشلىق بۆلۈم باشلىقى، بۆلۈم ئەزاسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، گۇڭشې مۇدىرى، مۇئاۋىن مۇدىرى ياكى 18 - دەرىجىدىن 20 - دەرىجىگىچە بولغان كادىرلار ھەمدە يۇقىرىدىكى ۋەزىپە بىلەن تەڭ دەرىجىلىك باشقا خادىملار	350	350	600	900	2200
لىەن، پەي دەرىجىلىك ياكى 21 - دەرىجىدىن تۆۆەن كادىرلار، ياكى ھەربىي ستاژى 20 يىلغا يەتمىگەن پىدائىي ئەسكەرلەر	مەركەز، ئۆلكە دەرىجىلىك ئورگانلارنىڭ ئىش بېجىرگۈچىسى، ناھىيە، گۇڭشېلەردىكى ئادەتتىكى كادىرلار ياكى 21 - دەرىجىدىن تۆۆەن كادىرلار ھەمدە شۇ ۋەزىپىگە تەڭ باشقا خادىملار	210	280	550	850	2100
بەنجالاڭ، جەڭچى دەرىجىلىك ئىشچى خادىملار		140	120	500	800	2000
ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى		140	150	470	800	2000
خەلق ئاممىسى					800	2000

1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن، ئىنقىلابىي قۇربان ھەپ تەستىقلانغان ھەربىيلەر ۋە باشقا خادىملاردىن ھايات ۋاقتىدا ئىش ھەققى كىرىمى بارلىرىغا بىر قېتىملىق بېرىلىدىغان نەپقە ئۆلچىمى جەھەتتە شۇ ئادەمنىڭ قۇربان بولغان ۋاقتىدىكى 40 ئايلىق ئىش ھەققى بويىچە ھېسابلاپ تارقىتىپ بېرىش؛ ھايات ۋاقتىدا ئىش ھەققى كىرىمى يوقلىرىغا ياكى ئىش ھەققى ئارمىيىدە 23 - دەرىجىدىكى پەي دەرىجىلىك كادىرنىڭ ئىش ھەققى ئۆلچىمىدىن تۆۋەن بولغانلارغا، قۇربان بولغان ۋاقتىدا ئارمىيىدىكى 23 - دەرىجىدىكى پەي دەرىجىلىك كادىرنىڭ 40 ئايلىق ئىش ھەققى بويىچە ھېسابلاپ تارقىتىپ بېرىش يولغا قويۇلدى. ھەربىي ئىشلار كومىتېتى ياكى چوڭ ھەربىي رايونلار تەرىپىدىن قەھرىمان، نەمۇنىچى دەپ نام بېرىلگەن ئىنقىلابىي قۇربانلارغا بىر قېتىملىق نەپقە پۇلىنىڭ ئۆچتىن بىر قىسمى كۆپەيتىپ بېرىلىدىغان بولدى. شەرەپ بىلەن 2 - دەرىجىلىكتىن يۇقىرى خىزمەت كۆرسەتكەن ھەربىيلەر، ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرىدىن ئىنقىلابىي قۇربان دەپ تەستىقلانغانلارغا بىر قېتىملىق نەپقە پۇلىنىڭ تۆتتىن بىر قىسمى كۆپەيتىپ بېرىلىدىغان بولدى.

شىنجاڭنىڭ يەرلىك ئىش ھەققى كىرىمىنى ھېسابلاش تۈرلىرى ئاساسىي ئىش ھەققى، ۋەزىپە ئىش ھەققى، رايون قوشۇمچە تۇرمۇش يارەم پۇلى، ستاژ قوشۇمچە يارەم پۇلى، لەيلىمە ئىش ھەققىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ، چېگرا يارەم پۇلى، زىيالىيلار قوشۇمچە يارەم پۇلى، كىتاب - ژۇرنال پۇلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ.

2. مۇددەتلىك نەپقە

1) ئادەتتىكى نەپقە

1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن كەسپى يوق ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا دۆلەت مۇددەتلىك نەپقە بېرىدىغان بولدى. يېزىلاردا ئولتۇراقلاشقان ھەربىر كىشىگە ئايدا 35 يۈەن، تەنھا قېرى - چۆرىلەرگە 45 يۈەن؛ شەھەر، ناھىيە بازىرىدا ئولتۇراقلاشقان ھەر بىر ئادەمگە ئايدا 40 يۈەن، تەنھا قېرى - چۆرىلەرگە 50 يۈەن؛ ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئولتۇراقلاشقان ھەر بىر ئادەمگە ئايدا 50 يۈەن، تەنھا قېرى - چۆرىلەرگە 60 يۈەن بېرىلىدىغان بولدى. مۇددەتلىك نەپقىدىن بەھرىمەن بولىدىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۇنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئۆلگۈچىنىڭ يېرىم يىللىق مۇددەتلىك نەپقە سوممىسى دەپنە يارەم پۇلى ئورنىدا تارقىتىپ بېرىلدى.

2) ئالاھىدە نەپقە

1950 - يىلى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبىرى ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق ئالتە نەپەر ئىنقىلابىي قۇربانىنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئالاھىدە نەپقە بېرىشنى قارار قىلىپ، مالىيە نازارىتى بىۋاستە نەپقە پۇلى تارقىتىپ بەردى. 1952 - يىل 7 - ئايدىن كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نەپقە راسخوتى ئىچىدىن چىقىم قىلىشقا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، ئۆلچىمى مۇنداق بولدى:

ئەخمەتجان قاسىمى، ئائىلە تاۋابىئاتى يەتتە، ئايلىق نەپقە پۇلى 144.11 يۈەن؛

دەلىلقان سوگۇربايوپ، ئائىلە تاۋابىئاتى ئالتە، ئايلىق نەپقە پۇلى 133.53 يۈەن؛

ئابدۇكېرىم ئابباسوپ، ئائىلە تاۋابىئاتى ئالتە، ئايلىق نەپقە پۇلى 133.53 يۈەن؛

ئابدۇرېشىت، ئائىلە تاۋابىئاتى ئالتە، ئايلىق نەپقە پۇلى 98.53 يۈەن؛
غېنى كېرىموپ، ئائىلە تاۋابىئاتى تۆت، ئايلىق نەپقە پۇلى 77.35 يۈەن؛
ئوسمانجان ناسىروپ، ئائىلە تاۋابىئاتى تۆت، ئايلىق نەپقە پۇلى 77.35 يۈەن؛
ئىسھاقبېك مونونوپنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى سوۋېت ئىتتىپاقىغا كەتكەن، لوجىنىڭ ئايالى ياتلىق بولۇپ كەتكەن سەۋەپلىك، ئۇلارغا نەپقە پۇلى بېرىلمىدى.

جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسىنىڭ مۇدىرى قاسىمجان قەمبىرى كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن 1954 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئۇنىڭ ئۇچ بالىسىنىڭ ھەر بىرىگە ئايدا 50 يۈەندىن نەپقە بېرىشنى ئۇقتۇردى.

1956 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ 56 - قېتىملىق يىغىنىنىڭ 134 - نومۇرلۇق ئۇقتۇرۇشىدا «يولداش لىۋدىيەنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئىنقىلابىي قۇربان ئائىلە تاۋابىئاتلىرى قاتارىدا يەتتە جانغا 9 - ئايدىن ئېتىبارەن ھەر ئايدا 250 يۈەن نەپقە پۇلى بېرىلسۇن» دېيىلگەن.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە يۇقىرىدا ئېيتىلغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئالاھىدە نەپقە پۇلى بېرىش توختىتىپ قويۇلدى. 1974 - يىلى نەپقە پۇلى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، توختىتىپ قويۇلغان مەزگىلدىكى نەپقە پۇلى تولۇقلاپ بېرىلدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ 1985 - يىلدىكى خىزمەت ئورنىدا بولمىغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ئارمىيەدىن بوشانغان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىگە مۇددەتلىك نەپقە بېرىشكە دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

3 - قىسىم 9 - جەدۋەل

جەمئىي ئادەم سانى	ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتى			خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى			كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتى			ئارمىيەدىن بوشانغان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى ۋە غەربىي يول ئارمىيىسىنىڭ پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى
	ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە		ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە		ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە		
		شەھەر - بازارلاردىكى	پېزا - كەنتلەردىكى		شەھەر - بازارلاردىكى	پېزا - كەنتلەردىكى		شەھەر - بازارلاردىكى	پېزا - كەنتلەردىكى	
1075	862	359	503	29	9	20	148	41	107	36

§ 2. قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقە

1. بىر قېتىملىق نەپقە

مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەر، خەلق ساقچىلىرى، دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار، ئازادلىق ئارمىيىسىنىڭ شتاتىغا كىرگۈزۈلگەن، ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان رەسمىي ئىشچى - خىزمەتچىلەر، ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى قاتارلىقلار قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئۆز لايىقىدا يەرلىككە قويۇلۇپ، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىغا ئېتىبار بېرىلدى. دۆلەت يەنە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا بىر قېتىملىق نەپقە پۇلى تارقىتىپ بەردى. كەسپىي، كارخانا ئورۇنلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۆز ئورنى نەپقە بەردى.

ھەربىيلەر ۋە دۆلەتنىڭ ئورگان خىزمەتچىلىرى قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئۆز ئورنى نەپقە بەردى.

ھەربىيلەر ۋە دۆلەتنىڭ ئورگان خىزمەتچىلىرى قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئولتۇرۇشلۇق بولغان ناھىيە، شەھەرلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىر قېتىملىق نەپقە پۇلىنى تارقىتىپ بەردى.

2. مۇددەتلىك نەپقە

XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىدا قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئوخشاش ئامما ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولغاندى. تېرىقچىلىق، يېغىم ئىشلىرى ۋەكالىتەن ئىشلەپ بېرىلىپ، تۇرمۇش قىيىنچىلىقىغا ياردەم بېرىلەتتى. يېزا ئىگىلىكى كوپېراتسىيىلەشتۈرۈلگەندىن كېيىن ئەمگەك نومۇرى بىلەن ئېتىبار بېرىشتىن ۋە مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىشتىن بەھرىمەن قىلىندى. 1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن خىزمەت ئورنىدا بولمىغان، خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا مۇددەتلىك نەپقە بېرىش يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭ ئۆلچىمى مۇنداق: خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يېزىلاردا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 35 يۈەن، تەنھا قېرى-چۈرلەرگە 45 يۈەن؛ شەھەر، ناھىيە بازارلىرىدا ئولتۇراقلاشقانلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 40 يۈەن، تەنھا قېرى - چۈرلەرگە 50 يۈەن، ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئولتۇراقلاشقان ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 50 يۈەن، تەنھا قېرى - چۈرلەرگە 60 يۈەن بېرىلىدۇ. كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يېزىلاردا ئولتۇرۇشلۇق بولسا،

ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 30 يۈەن، تەنھا قېرى - چۆرىلەرگە 40 يۈەن، شەھەر، ناھىيە بازىرىدا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 35 يۈەن، تەنھا قېرى - چۆرىلەرگە 45 يۈەن؛ ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئولتۇرۇشلۇق بولسا، ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 40 يۈەن، تەنھا قېرى - چۆرىلەرگە 50 يۈەن بېرىلىدۇ. مۇددەتلىك نەپقىدىن بەھرىمەن بولىدىغان، خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ژاپات بولغان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى كېسەل بىلەن ژاپات بولغاندىن كېيىن، ئۆلگۈچىنىڭ بېرىم يىللىق مۇددەتلىك نەپقە پۇلى ئومۇمىي سوممىسىغا باراۋەر كېلىدىغان دەپنە يارىدەم پۇلى بېرىلىدۇ. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە مۇددەتلىك نەپقىدىن بەھرىمەن بولىدىغان، خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 29، كېسەل بىلەن ژاپات بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 148.

دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار خىزمەت ئۇستىدە قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ژاپات بولغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىر قېتىملىق نەپقە پۇلىنىلا تارقىتىپ بەردى. ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بولسا، كادىرلار تارماقلىرىنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە ئەسلىدىكى خىزمەت ئورنى ئورگانىنىڭ پاراۋانلىق خىراجىتى ئىچىدىن مۇۋاپىق تۇرە ژاقىتلىق ياكى مۇددەتلىك قوشۇمچە يارىدەم بەردى. مۇبادا ئورگانىنىڭ مۇنداق خىراجەتنى چىقىم قىلىشىدا قىيىنچىلىقى بولسا، ئەسلىدىكى خىزمەت ئورنىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتى ئىچىدىن چىقىم قىلىنىدى.

§ 3. ياردار، مەجرۇھ خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقە

1. ياردار، مەجرۇھلارنىڭ دەرىجىسى ۋە ئۇنى باھالاپ بېكىتىش

ئىنقىلابىي ئۇرۇش ۋە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرى داۋامىدا، قىسىملاردىكى كوماندىر - جەڭچىلەر، ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى، ئىنقىلابىي خىزمەتچىلەر ئىنقىلاب ۋە قۇرۇلۇش يولىدا يارىلىنىپ مەجرۇھلانسا، دۆلەت بېرىدىغان نەپقە ۋە ئېتىبار بېرىشتىن بەھرىمەن بولدى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى نەپقە بېرىدىغان ئوبيېكتلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى ۋە سابىق جۇڭگو ئىشچى - دېھقان قىزىل ئارمىيىسى، 8 - ئارمىيە، يېڭى 4 - ئارمىيە ۋە جۇڭگو كوممۇنىستىك پارتىيىسى رەھبەرلىكىدىكى باشقا خەلق قوراللىق قىسىملىرىدىكى ھەربىيلەردىن ئۇرۇش ۋە خىزمەت ئۇستىدە يارىلىنىپ مەجرۇھلانغانلار؛ ئۇرۇشقا ياكى ئۇرۇش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى، خەلق ساقچىلىرىدىن ئۇرۇش ۋە خىزمەت ئۇستىدە يارىلىنىپ مەجرۇھلانغانلار؛ دۆلەت ئورگانلىرى، دېموكراتىك پارتىيە - گۇرۇھلار، خەلق تەشكىلاتلىرىدىكى خىزمەتچى خادىملار ھەمدە قىسىملاردىكى ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان شتاتلىق خادىملاردىن ئۇرۇش ۋە خىزمەت ئۇستىدە يارىلىنىپ مەجرۇھلانغانلار.

مەجرۇھلۇق دەرىجىسى تۆت دەرىجە، ئالتە بۆلەككە بۆلۈندى، يەنى: ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي يوقاتقان، كۈندىلىك تۇرمۇشتا باشقىلارنىڭ غەمخورلۇقىغا تايىنىدىغانلار پەۋقۇلئاددە مەجرۇھ؛ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىنى ئاساسىي جەھەتتىن يوقاتقان، كۈندىلىك تۇرمۇشتا باشقىلارنىڭ يار - يۆلەك بولۇشىغا مۇھتاج بولىدىغانلار 1 - دەرىجىلىك مەجرۇھ؛ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىنىڭ كۆپ قىسمىنى يوقاتقان، كۈندىلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىقتىدارى بىرقەدەر زور تەسىرگە ئۇچرىغانلار 2 - (ئا) دەرىجىلىك مەجرۇھ؛ بىر قىسىم ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارىنى يوقاتقان، كۈندىلىك تۇرمۇشى مۇئەييەن تەسىرگە ئۇچرىغانلار 2 - (ب) دەرىجىلىك مەجرۇھ؛ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارى ۋە كۈندىلىك تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىقتىدارى مەلۇم تەسىرگە ئۇچرىغانلار 3 - (ئا) دەرىجىلىك مەجرۇھ؛ ئەمگەك قىلىش ئىقتىدارى ۋە كۈندىلىك تۇرمۇشى قولايسىز بولغانلار 3 - (ب) دەرىجىلىك مەجرۇھ ھېسابلاندى.

1952 - يىلى، 1962 - يىلى، 1972 - 1973 - يىللىرى، 1981 - 1982 - يىللىرى ئۆلكە، ئاپتونوم رايون بويىچە تۆت قېتىم مەجرۇھلۇقنى باھالاش، گۇۋاھنامە ئالماشتۇرۇش خىزمىتى ئىشلەندى.

1950 - يىلى شىنجاڭ ئۆلكىسى بويىچە ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىي 536 گە يەتتى. 1951-يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى 475 ئادەمنىڭ دەرىجىسىنى، مەجرۇھلىقىنى يېڭىباشتىن باھالاپ بېكىتتى. 1952 - يىلى ئۆلكە بويىچە ئىنقىلابىي مەجرۇھ سانى 441 بولدى، بۇنىڭ ئىچىدە، خىزمەتتىكىلەر 226 (2 - (ئا) دەرىجىلىكى 31، 2 - (ب) دەرىجىلىكى 31، 3 - (ئا) دەرىجىلىكى 73، 3 - (ب) دەرىجىلىكى 91)؛ يېزىدىكىلەر 215 (پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىكى بىر، 1 - دەرىجىلىكى تۆت، 2 - (ئا) دەرىجىلىكى 50، 2 - (ب) دەرىجىلىكى 57، 3 - (ئا) دەرىجىلىكى 43، 3 - (ب) دەرىجىلىكى 60).

1972 - يىلدىن 1973 - يىلغىچە مەجرۇھلار باھالىنىپ، گۇۋاھنامە ئالماشتۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايون بويىچە ئىنقىلابىي مەجرۇھ 3417 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە: ھەربىيلەر 96% نى، ساقچىلار 0.67% نى؛ خىزمەتچى خادىملار 3.3% نى؛ خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى 0.026% نى ئىگىلىدى. خىزمەتتىكىلەر 2843 (پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىكى ئىككى، 1 - دەرىجىلىكى 13، 2 - (ئا) دەرىجىلىكى 138، 2 - (ب) دەرىجىلىكى 476، 3 - (ئا) دەرىجىلىكى 1022، 3 - (ب) دەرىجىلىكى 1192)؛ يېزىدىكىلەر 574 (پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىكى بىر، 1 - دەرىجىلىكى 14، 2 - (ئا) دەرىجىلىكى47، 2 - (ب) دەرىجىلىكى 114، 3 - (ئا) دەرىجىلىكى 219، 3 - (ب) دەرىجىلىكى 179). 1974-يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايون بويىچە پاكىستانغا بېرىپ تاشىيول ياساش داۋامىدا يارىلىنىپ مەجرۇھلانغانلارنىڭ مەجرۇھلۇق دەرىجىسىنى باھالاش ئىشى ئىشلەندى. 1984 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن كېيىن توختىتىلدى.

1985 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون بويىچە ئىنقىلابىي مەجرۇھلار سانى 5120 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە: ھەربىيلەر 4653، ساقچىلار 28، خىزمەتچىلەر 405، خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرى 34. پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىك مەجرۇھلار 0.016% نى، 1 - دەرىجىلىكلەر 1% نى، 2 - (ئا) دەرىجىلىكلەر 5.47% نى، 2 - (ب) دەرىجىلىكلەر 17.89% نى، 3 - (ئا) دەرىجىلىكلەر 35.76% نى، 3 - (ب) دەرىجىلىكلەر 39.62% نى ئىگىلىدى.

(3 - قىسىم 10 - جەدۋەلگە قارالسۇن).

يىللاردىن بۇيانقى ئىنقىلابىي مەجرۇھ خادىملارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

3 . قىسىم 10 . جەدۋەل

يىل چېكى	ئومۇمىي سانى	خىزمەتتىكىلەر	پېنسىيەتكىلەر
1950	536		
1951	475		
1952	441	226	215
1953	893	645	248
1954	741	655	186
1955	789	565	224
1956	506	362	144
1957	1265	1034	231
1958	1522	1115	407
1959	1867	1398	469
1960	1978	1502	476
1961	2582	1991	591
1962	2658	2226	432
1963	2983	2551	432
1964	2821	2256	565
1972	3417	2843	574
1978	4412	3981	431
1979	4663	3877	786
1980	5063	4365	698
1981	4698	4002	696
1982	4685	3975	710
1983	4833	4122	711
1984	4556	3849	707
1985	5120	4400	720

2. نەپقە ئۆلچىمى

مەجرۇھلارغا بېرىلىدىغان نەپقە ئۆلچىمى ئوخشاشمىغان مەجرۇھلۇق دەرىجىسى، ئوخشاشمىغان خىزمەت ئورنىغا ئاساسەن بېكىتىلىدى. ئۇرۇشتا مەجرۇھلانغان خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقە خىزمەت ئۆستىدە مەجرۇھلانغان خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقىدىن يۇقىرى بولدى. يېزىدىكى مەجرۇھ خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقە خىزمەتتىكى مەجرۇھ خادىملارغا بېرىلىدىغان نەپقىدىن يۇقىرى بولدى. مەجرۇھلارغا بېرىلىدىغان نەپقە ئۆلچىمى 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە يەتتە قېتىم تەڭشەلدى.

1950 - يىلدىن 1952 - يىلغىچە مەجرۇھلۇق نەپقە پۇلى ئورنىدا 1 - ئاي بىلەن 7 - ئاينىڭ بېشىدا ئاشلىق تارقىتىپ بېرىلدى. 1953 - يىلدىن كېيىن خەلق پۇلى بىلەن ھېسابلىنىدىغان بولدى. ئۇرۇش، خىزمەت ئۆستىدە مەجرۇھلانغان پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىك، 1-دەرىجىلىك مەجرۇھلارغا، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. 2 - (ئا) دەرىجىلىك، (ب) دەرىجىلىك مەجرۇھلارنىڭ نەپقە پۇلى ئىككى يىلدىن كېيىن يېرىمى قىسقارتىلىپ، ئۆمرىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر تارقىتىپ بېرىلدى. 3 - دەرىجىلىكلەرنىڭ مەجرۇھلۇق پۇلى (ئاشلىقى) بىر قېتىمدىلا تارقىتىپ بېرىلدى. پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىك، 1 - ، 2 - دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەر نەپقە ئېلىۋاتقان مەزگىلدە كېسەل سەۋەبى بىلەن ئۆلۈپ كەتسە، ئالغان نەپقە پۇلىدىن باشقا يەنە ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا بېرىم يىللىق مەجرۇھلۇق پۇلى ۋە نەپقە ئاشلىقى بېرىلدى.

1965 - يىلى يېزىلاردىكى 3 - دەرىجىلىك ئىنقىلابىي مەجرۇھ خادىملارغا ئۇرۇشتا ياكى خىزمەت ئۆستىدە مەجرۇھ بولۇپ قالغانلىقىدىن قەتئىينەزەر، 3 - (ئا) دەرىجىلىك ھەر بىر ئادەمگە يىلدا 30 يۈەن، 3 - (ب) دەرىجىلىك ھەر بىر ئادەمگە يىلدا 24 يۈەن قوشۇمچە يارەم بېرىلىدىغان بولدى. قوشۇمچە يارەم پۇلى بىر دەك ھەر يىلى 1 - ئايدا بىر قېتىمدىلا تارقىتىپ بېرىلدى.

1978 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە يېزىلاردىكى 3 - دەرىجىلىك ئىنقىلابىي مەجرۇھ خادىملار كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن، مەجرۇھلۇق نەپقە پۇلى بېرىلگەندىن باشقا يەنە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئۆلگۈچىنىڭ بېرىم يىللىق نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. پېنسىيەگە چىققان ياكى ياشىنىپ قېلىش، تېنى ئاجىزلىشىش، مەجرۇھ بولۇش سەۋەبى بىلەن خىزمەتتىن چېكىنىش قۇنتۇزۇش پۇلى ئېلىۋاتقان ئىنقىلابىي مەجرۇھلارغا خىزمەتتىكىلەرگە ئوخشاش مەجرۇھلۇق نەپقە پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. لېكىن، پېنسىيە پۇلى (قۇنتۇزۇش پۇلى) غا خىزمەتتىكىلەرنىڭ مەجرۇھلۇق نەپقە پۇلىنى قوشقاندا، يېزىلاردىكى ئوخشاش دەرىجىلىك مەجرۇھلارنىڭ نەپقە ئۆلچىمىدىن تۆۋەن بولۇپ قالسا، پېنسىيە پۇلى (قۇنتۇزۇش پۇلى) ۋە خىزمەتتىكىلەرنىڭ مەجرۇھلۇق نەپقە پۇلىنى ئالماي، يېزىدىكىلەرنىڭ مەجرۇھلۇق نەپقە پۇلىنى ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى. دەم ئېلىش ساناتوريىلىرى ۋە تارقاق بېقىلىۋاتقان، بېقىش تەمىناتىدىن بەھرىمەن بولىدىغان ئىنقىلابىي مەجرۇھلارنىڭ تەمىناتى (بېقىش پۇلى ۋە خىزمەتتىكىلەرنىڭ مەجرۇھلۇق پۇلىنى كۆرسەتمەيدۇ) تەڭشەلگەندىن كېيىن، يېزىلاردىكى تەڭ

دەرىجىلىك مەجرۇھلارنىڭ نەپقە ئۆلچىمىدىن تۆۋەن بولسا، يېزىدىكىلەرنىڭ ئۆلچىمى بويىچە تارقىتىپ بېرىلدى.

1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى مالىيە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ 1979 - يىل 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن، يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي مەجرۇھلارغا قوشۇمچە يېمەكلىكلەر ئۈچۈن بېرىلىدىغان باھا قوشۇمچە يارىمىنى كۆپەيتىپ بېرىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى تەستىقلىدى. پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىك، 1 - دەرىجىلىكلەرگە، ئادەتتىكى رايونلاردا ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 6.50 يۈەن، نوقۇل چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ناھىيىلەر، چېگرادىكى ناھىيىلەر ۋە «ئۇچ جەھەتتە ئېتىبار بېرىلىدىغان» ناھىيىلەردە ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا سەككىز يۈەن؛ 2 - (ئا) دەرىجىلىك، (ب) دەرىجىلىكلەرگە، ئادەتتىكى رايونلاردا ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 4.50 يۈەن، نوقۇل چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان، چېگرادىكى ناھىيىلەر ۋە «ئۇچ جەھەتتە ئېتىبار بېرىلىدىغان» ناھىيىلەردە، ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا ئالتە يۈەن؛ 3 - (ئا)، (ب) دەرىجىلىكلەرگە، ئادەتتىكى رايونلاردا ھەر بىر ئادەمگە 3.50 يۈەن، نوقۇل چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ناھىيىلەر، چېگرادىكى ناھىيىلەر ۋە «ئۇچ جەھەتتە ئېتىبار بېرىلىدىغان» ناھىيىلەردە ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا بەش يۈەن كۆپەيتىپ بېرىلدى.

1983 - يىلى ئاپتونوم رايون يەنە مۇنداق بەلگىلىمە چىقاردى: ئۇرۇش ۋە خىزمەت ئۈستىدە مەجرۇھلانغان ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ يارىسى قوزغىلىپ دوختۇرخانىدا يېتىپ داۋالانغان مەزگىلدىكى تاماق خىراجىتىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى داۋالانغۇچى ئۆزى ئۈستىگە ئالدى، ئۈچتىن ئىككى قىسمىنى، خىزمەتتىكىلەر، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققانلار بولسا، ئەسلى ئورنى ياكى دەم ئېلىش، پېنسىيە پۇلى تارقىتىپ بېرىۋاتقان ئورۇنلار ئاتچوت قىلدى؛ يېزىدىكىلەرگە ناھىيىلىك، شەھەرلىك، شەھەرگە قاراشلىق رايونلۇق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى نەپقە خىراجىتى ئىچىدىن ئاتچوت قىلىپ بەردى. يېزىدىكى ئايرىم مەجرۇھلار دوختۇرخانىدا داۋالىنىۋاتقاندا تاماق پۇلىنىڭ ئۈچتىن بىر قىسمىنى ئۆز ئۈستىگە ئېلىشتا قىينالسا، ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەستىقلىسا، پۈتۈنلەي ئاتچوت قىلىۋېتىلدى.

1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي مەجرۇھلارغا تۇرمۇش قوشۇمچە يارىمى پۇلى تارقاتتى. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن پەۋقۇلئاددە دەرىجىلىك، 1 - دەرىجىلىك مەجرۇھلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 12 يۈەن، 2 - دەرىجىلىك مەجرۇھلارغا ئالتە يۈەن، 3 - دەرىجىلىك مەجرۇھلارغا تۆت يۈەن بېرىلدى. قۇتۇبى شەھەپلىك ھەربىيلەر ساناتورىيىسىدىكى ھەر بىر ئادەمنىڭ ئايلىق تاماق ئۆلچىمى 5 - ئايدىن باشلاپ 40 يۈەنگە ئۈستۈرۈلدى، ئۇنىڭدىن كېيىن تۆت يۈەن گۆش باھا قوشۇمچە يارىمى پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى (يەرلىك مالىيە ئۈستىگە ئالغان 1.50 يۈەننى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ).

(3 - قىسىم 11 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1950 - يىلدىن 1984 - يىلغىچە بولغان مەجرۇھلۇق

3 - قىسىم 11 - جەدۋەل

رايون ئايرىمىسى / يىل - قېتىم / دەرىجىسى		ئۇرۇشتا							خىزمەت ئۇستىدە						
		1950 - يىلى 1 - قېتىم	1950 - يىلى 2 - قېتىم	1953 - يىلى 3 - قېتىم	1955 - يىلى 4 - قېتىم	1978 - يىلى 5 - قېتىم	1980 - يىلى 6 - قېتىم	1984 - يىلى 7 - قېتىم	1950 - يىلى 1 - قېتىم	1952 - يىلى 2 - قېتىم	1953 - يىلى 3 - قېتىم	1955 - يىلى 4 - قېتىم	1978 - يىلى 5 - قېتىم	1980 - يىلى 6 - قېتىم	1984 - يىلى 7 - قېتىم
پەۋقۇلئادە دەرىجىلىك	نەپقە سوممىسى	1300	2800												
	مەجرۇھلۇق سوممىسى	300	500	390	420	520	676	741			360	380	480	624	673
	ئېتىبار بېرىش سوممىسى								1500	2800					
1 - دەرىجىلىك	نەپقە سوممىسى	1000	2400												
	مەجرۇھلۇق سوممىسى	200	400	330	360	460	598	647			300	330	430	559	603
	ئېتىبار بېرىش سوممىسى								1100	2400					
2 - دەرىجىلىك ئا	نەپقە سوممىسى	900	1100												
	مەجرۇھلۇق سوممىسى	150	300	168	190	260	338	507			150	170	240	312	455
	ئېتىبار بېرىش سوممىسى								900	1200					
2 - دەرىجىلىك ب	نەپقە سوممىسى	600	800												
	مەجرۇھلۇق سوممىسى	100	250	125	136	196	255	385			115	126	186	242	348
	ئېتىبار بېرىش سوممىسى								600	1000					
3 - دەرىجىلىك ئا	نەپقە سوممىسى	600	1000												
	مەجرۇھلۇق سوممىسى	400	600	200	220	100	130	234			160	176	100	130	234
	ئېتىبار بېرىش سوممىسى								600	1200					
3 - دەرىجىلىك ب	نەپقە سوممىسى	400	800												
	مەجرۇھلۇق سوممىسى	300	500	150	165	80	104	182			130	140	80	104	182
	ئېتىبار بېرىش سوممىسى								400	1000					

ئىزاھات: جەدۋەلدىكى سان - ساناقلارنىڭ1950 - يىلدىكى يىلدىن1952 - يىلدىكىسى ئاشلىق سانىنى كۆرسىتىدۇ(جىلد) ؛

نەپقە ئۇلۇچىمىگە دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

خىزمەتتىكىلەرنىڭ مەجبۇرىلىق نەپقە سوممىسى							ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق قىسكەرلىرى، خەلق قىشچىلىرى نەپقە سوممىسى						
ئۇرۇشتا							خىزمەت ئۇستىدە						
1950 - يىلى 1 - قېتىم	1952 - يىلى 2 - قېتىم	1953 - يىلى 3 - قېتىم	1955 - يىلى 4 - قېتىم	1978 - يىلى 5 - قېتىم	1980 - يىلى 6 - قېتىم	1984 - يىلى 7 - قېتىم	1950 - يىلى 1 - قېتىم	1952 - يىلى 2 - قېتىم	1953 - يىلى 3 - قېتىم	1955 - يىلى 4 - قېتىم	1978 - يىلى 5 - قېتىم	1980 - يىلى 6 - قېتىم	1984 - يىلى 7 - قېتىم
	500	66	72		94	132	300	400	53	62		81	120
300	400	58	60		78	118	200	320	42	50		65	108
200	300	40	44		57	96	150	240	33	38		49	86
150	250	33	36		47	84	100	200	27	30		39	76
100	200	27	30		39	70	80	160	21	24		31	64
80	150	20	24		31	60	60	120	16	20		26	56

1950 - يىلى 1 - قېتىم	1952 - يىلى 2 - قېتىم	1953 - يىلى 3 - قېتىم	1955 - يىلى 4 - قېتىم	1978 - يىلى 5 - قېتىم	1980 - يىلى 6 - قېتىم	1984 - يىلى 7 - قېتىم
1000	1800	350	360	460	598	
800	1200	280	300	400	520	
600	1100	150	160	230	299	
900	900	100	110	170	221	
1000	1000	130	140	100	130	
800	800	100	110	80	104	

1953 - يىلدىن كېيىنكىسى نەقپۇل سانىنى كۆرسىتىدۇ (يۈەن) .

V باب

نەپىقە كەسپىي ئورۇنلىرى

§ 1. شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتوريىلىرى

1962 - يىلى جۇڭگو - ھىندىستان چېگرىسىدا ئۇزۇمزنى قوغداپ قايتارما زەربە بېرىش ئۇرۇشىدىن كېيىن، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ساناتورىيىسى ئىچىدە ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر دەم ئېلىش ئورنى قۇرۇلۇپ، 11 ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىي قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1963 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىغا ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر ساناتورىيىسىدىن بىرنى سېلىشنى تەلەپ قىلىپ دوكلات سۇنغانىدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنى بۇ دوكلاتقا قوشۇلىدىغانلىقى ھەققىدە تەستىق جاۋاپ يازدى ۋە كاپىتال سالىنى 50 قىلىپ بېكىتىپ بەردى. ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى 650 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1964-يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى لايىھىلەش ۋەزىپىسىنى چۈشۈردى، ساناتورىيە ئورنى قۇتۇبى ناھىيىسىنىڭ باغىرى ئەتراپىدىن تاللاندى. كۆلىمى 80 مو، 5 - ئايدا ئىش باشلىنىپ، 10 - ئايدا پۈتكۈزۈلدى. ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 5000 كۋادرات مېتر بولۇپ، دەم ئېلىش بىناسى، ئىشخانا، ئاشخانا، پارقازان ئۆيى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتقى ياسالدى. نامى قۇتۇبى شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتورىيىسى دەپ ئاتىلىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە بۇ‌ئاستە قارايدىغان بولدى، بۇ ساناتورىيىنىڭ دەرىجىسى ناھىيە - تۈەن دەرىجىلىك بولۇپ، قارىمىقىدا ئىشخانا، داۋالاش ئۆيى تەسىس قىلىندى. 1965 - يىل 11 - ئايدا بېقىلىدىغان خادىملارنى قوبۇل قىلدى. 1980 - يىل 8 - ئايدا ئۇنىڭ نامى قۇتۇبى شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتورىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. بىر كارىۋاتقا 8.0 ئادەم توغرا كېلىش نىسبىتى بويىچە خىزمەتچى خادىملار سەپلەندى. 1985 - يىلى ئەمەلىي دەم ئېلىۋاتقان خادىم 29 غا، خىزمەتچى 31 گە يەتتى.

ساناتورىيىگە كىرىپ دەم ئېلىۋاتقان مەجرۇھ ھەربىيلەرگە بىردەك ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭنىڭ يېزىلىرىدا تۇرۇۋاتقانلارنىڭ مەجرۇھلۇق نەپىقە ئۆلچىمىگە قوشۇمچە يېمەكلىكلەرگە قوشۇپ بېرىلىدىغان باھا يارىمى پۇلى قوشۇپ ئايمۇ - ئاي تارقىتىپ بېرىلدى. ساناتورىيىگە قوبۇل قىلىنغان، يېزىدا ئولتۇراقلاشقان ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ تاماق پۇلىنى پۈتۈنلەي دۆلەت ئۈستىگە ئالدى، ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا بەش يۈەندىن پارچە راسخوت پۇلى تارقىتىپ

بېرىلدى.

تاماق ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: ھەر بىر ئادەم ھەر ئايدا 30 يۈەن ئۆلچەم بىلەن ئاشخانىدا تاماق يەيدى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى 1 ـ دەرىجىلىكتىن يۇقىرى مەجرۇھ ھەربىيلەر 15 يۈەن تاپشۇردى، دۆلەت 15 يۈەن قوشۇپ بەردى؛ 2 ـ دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەر ئون يۈەن تاپشۇردى، دۆلەت 20 يۈەن قوشۇپ بەردى؛ 3 ـ دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەر بەش يۈەن تاپشۇردى، دۆلەت 25 يۈەن قوشۇپ بەردى. تاماقخانىدا تاماق يېمەكنىلەرگە قوشۇمچە يارىدەم بېرىلمەيدى. 1985 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى بېقىلمۇاتقان خادىملارنىڭ تاماق يارىدەم پۇلىنى 40 يۈەنگە ئۆستۈردى، شەخسلەر تاماق پۇلى تاپشۇرمايدىغان بولدى.

يوتقان ـ كۆرپىنى ساناتورىيە بىر تۇتاش تىكىپ، ئادەم ئېلىۋاتقان خادىملارنىڭ ئىشلىتىشىگە تارقىتىپ بەردى. كىيىم ـ كېچەك جەھەتتە، پەۋقۇلئادە دەرىجىلىك، 1 ـ دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەر ئۆزلىرى ئېلىپ ياكى تىكتۇرۇپ كىيدى؛ باشقا دەرىجىدىكى مەجرۇھ ھەربىيلەر ۋە ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرگە ساناتورىيە كونكرېت ئەھۋالغا ئاساسەن، ۋاقتىلىق قۇنۇقۇرۇش چارىسى بويىچە ھەل قىلىپ بەردى.

ئادەم ئېلىۋاتقان خادىملاردىن بىۋاستە ئۇرۇغ ـ تۇغقانلىرى بارلىرى ھەر ئىككى يىلدا بىر قېتىم تۇغقان يوقلاشتىن بەھرىمەن بولدى، يول كىراسىنى دۆلەت ئاتچوت قىلىپ بەردى، پەۋقۇلئادە دەرىجىلىك، 1 ـ دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەر تۇغقان يوقلىسا، ساناتورىيە ئادەم قوشۇپ ماڭدۇردى.

§ 2. شەرەپ ساناتورىيىسى

1981 ـ يىل 9 ـ ئايدىكى مەملىكەتلىك نەپقە كەسپىي ئورۇنلىرى خىزمەت يىغىنىنىڭ روھىغا ئاساسەن، 1982 ـ يىلدىن ئېتىبارەن بەش ناھىيىدە شەرەپ ساناتورىيىسى قۇرۇلدى. 1984-يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى 350 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ، غۇلجا، بورتالا، چۆچەك شەھەرلىرىدە ئۈچ شەرەپ ساناتورىيىسى قۇردى، جەمئىي ناھىيىلىك شەرەپ ساناتورىيىسى كېڭەيتىپ قۇرۇلدى، شەرەپ ساناتورىيىلىرىگە تەنھا، ياشانغان ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، تەنھا، ياشانغان مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ 16 ياشقا توشمىغان يېتىم پەرزەنتلىرى قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى.

(3 ـ قىسىم 12 ـ جەدۋەلگە قارالسۇن)

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى شەھەر ساناتورىيىلىرىنىڭ ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

3 ـ قىسىم 12 ـ جەدۋەل　　بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

ساناتورىيە نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	كاربۇات سانى	خىزمەتچى خادىملار	يىللىق خراجەت		ساناتورىيىدىكى ياشانغانلار		
				كەسپىي خراجەت	ئىشلەپ چىقىرىش ـ تىن قىلىغان كىرىم	جەمئىي	تەنھا ياشانغان، مەجبۇرى، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىلەر	تەنھا ياشانغان ئىنقىلابىي قۇربانلار
بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1982	16	4	2	0.01	8	8	
ماناس ناھىيىلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1983	10	3	1		5	5	
جىمىسار ناھىيىلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1983	20	4	1		10	9	1
موري قازاق ئاپتونوم ناھىيىلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1984	10	3	0.7		5	5	
نىلقا ناھىيىلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1984	12	3	0.6	0.02	12	2	10
تارباغاتاي ۋىلايەتلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1985	30	10	0.7	0.02	25	20	5
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق شەھەر ساناتورىيىسى	1985					قوبۇل قىلىنمىغان		
ئىلى ۋىلايەتلىك شەھەر ساناتورىيىسى	1985					قوبۇل قىلىنمىغان		

ئۆلكە، ئاپتونوم رايونىمىز 1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئارىلىقتىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرگە دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

3 - قىسىم 13 - جەدۋەل

ئوبيېكتلار / سانى / يىل چېكى	ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى		كېسەل بولغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى		دېرەكسىز يوقالغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى		ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى		يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن بوشاپ قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى	يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر	يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر	كېسەل بولغان يېزىدا ئولتۇراقلاشقان ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى				
1950	1943						4247			3508		
1951	2220						3665			3983		
1952	1399	4698					12114	24886		3518		
1953												
1954	1956						17394			7000		
1955	1956						14118			7666		
1956	1164	5900					8703	41322		16410		
1957	1211	5610					9623	46256		17215		
1958	1170	5407					9293	45154		16334	13400	
1959	1242	5678					6488	33286		15385	20291	74
1960	1024	4276					6857	29691		14176	15507	283

159	10197	22497		28577	7396					4723	1193	1961
	16853	22130	22	25369	6937	105	24	612	136	3966	1062	1962
	13079	15531	22	22576	6242	264	90	1039	235	3670	916	1963
	17733	17406	12	22576	6242	264	90	1039	235	3670	916	1964
	13079	22261	12	28295	8588	264	90	1039	235	4131	1008	1965
	13079	36320	12	26947	6832	264	90	1039	235	4024	1004	1966
	16514	47492	12		16020						994	1975
	17678	47492	12		21000						1100	1976
	16514	33486	20		28000						1100	1978
830	33622	24222	19	95417	25513	237	92	169	320	3622	1409	1979
1097	26123	26790	27	130738	40785	846	266	579	184	3811	1378	1980
899	38718	22328	28	14090	41090	425	122	660	202	3886	1406	1981
924	35098	17976	28	167291	41965	425	122	918	271	5382	1821	1982
878	39397	19980	28	165377	42576	277	80	776	259	4629	1624	1983
607	36644	19681	28	169640	45281	277	80	776	241	4351	1682	1984
536	81674	47903	30	227649	64072			663	219	5140	1469	1985

تۆتىنچى قىسىم

ئورۇنلاشتۇرۇش

تۆتىنچى قىسىم

ئورۇنلاشتۇرۇش

I باب

ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1953 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئۆلكىلىك ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى قۇرۇلدى، بۇ كومىتېت 17 ئادەمدىن تەركىب تاپتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئابدۇراخمان مۇھىتى مۇدىرلىقىنى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى زېڭ دى مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئالدى. كومىتېت قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. شىنجاڭ ھەربىي رايونى سىياسىي بۆلۈم كاتىبات باشقارمىسىنىڭ باشلىقى جياڭ شېڭ ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىشخانا مۇدىرى گوجىڭپۇ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. ئىشخانىدا مالىيە، مەشققە تەشكىللەش، كادىرلار بۆلۈملىرىدىن ئىبارەت ئۈچ بۆلۈم قۇرۇلدى. ھەر قايسى بۆلۈم خىزمەتچىلىرى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋە ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى، كادىرلار نازارىتى، قاتناش نازارىتى، مالىيە نازارىتى قاتارلىق بەش ئورۇندىن تاللاپ ئەۋەتكەن كادىرلاردىن تەركىب تاپتى. ھەربىي سەپتىن قايتقانلارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ۋەزىپىسى تاماملانغاندىن كېيىن، كومىتېت داۋاملىق ساقلاپ قېلىنىپ، خىزمەتچى خادىملار ئەسلىدىكى ئورۇنلىرىغا قايتتى.

1955 - يىل 6 - ئاينىڭ 29 - كۈنى تەكشەش ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئىبراھىم تۇردى مۇدىر بولدى. شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى ئىشخانىسىغا ئۈچ كادىر شتاتى بەردى. ئالاھىدە ئەھۋاللار بولسا، خەلق ئىشلىرى، كادىرلار، مالىيە، قاتناش، سەھىيە،

ئەمگەك، مەدەنىيەت - ماۋارىپ ۋە ئارمىيە قاتارلىق سىستېمىلاردىن ۋاقىتلىق كادىر ئاجرىتىلىپ خىزمەتلەرگە يارەملەشتۈرۈلدى. ئۆلكىلىك ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى.

ئۈرۈمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرى ۋە تېكەس، كونەس، نىلقا، سۈيدۇڭ، قورغاس، غۇلجا، موڭغۇلكۈرە، چۆچەك، تولى، دۆربىلجىن، ئالتاي، بۈرچىن، يەنجى، باي، كۇچا، خوتەن، يەكەن، گۇمۇ، قۇمۇل، تۇرپان، ماناس، جىڭ قاتارلىق 22 ناھىيە ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى قۇردى. باشقا ۋىلايەت، ناھىيە، شەھەرلەر كومىتېت تەسىس قىلماي، مۇناسىپ ۋاقىتلىق ئاپپارات قۇرۇپ ئالاقىدار ئىشلارنى بېجىردى.

1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى پاتىقان سۇگۇربايوپ ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتىنىڭ مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ئىبراھىم تۇردى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىياسىي كومىسسارى زوچى مۇئاۋىن مۇدىر بولدى.

1958 - يىلى يەرلىكتىكى ئورگانلار ئىخچاملانغانلىقتىن، ھەربىي سەپتىن قايتقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ھەر دەرىجىلىك ئەسكىرىي ئورگانلار مەسئۇل بولۇپ ئىشلەيدىغان بولدى.

1959 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ھەر دەرىجىلىك ئەسكىرىي ئورگانلار ئورۇنلاشتۇرغاندىن سىرت، قىسمىنىڭ تۆۋەندىن يۇقىرى ئورۇنلىرىمۇ قوبۇل قىلىدىغان ئورۇنلارغا بىۋاستە تونۇشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرىدىغان بولدى.

1974 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. ئىشخانا ئورنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدە بولدى. ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ ھەممىسىدە بىردەك ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىلىرى قۇرۇلۇپ، خادىملىرى پىلان كومىتېتى، خەلق ئىشلىرى، ئەمگەك، جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئاشلىق قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلار ۋە شۆبە ھەربىي رايون، خەلق قوراللىق بۆلۈملىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن تەركىب تاپتى، ھەر دەرىجىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرىدىغان خىزمەت ئاپپاراتى بولدى. ئىشخانا خەلق ئىشلىرى (ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى) تارماقلىرىدا تەسىس قىلىندى.

1977 - يىل 5 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايون ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق (شەھەرلىك) ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىلىرىغا ئىككىدىن ئۈچكىچە، ناھىيە (شەھەر) لەرگە بىردىن ئىككىگىچە كادىر شتاتى چۈشۈرۈپ بەردى.

1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى. گۇرۇپپا باشلىقلىقىنى ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى تېمەن جۇڭ قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. ئۈرۈمچى ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىكىيۈەنى شىن يۈەنلىن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى پېك ۋۇيۈەر مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. سابىق ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت قارمىقىدا قۇرۇلغان ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى ئىشخانىسى

بولدى. بۇ ئىشخانا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا تەسىس قىلىنىپ، پىلان ۋەيۇ قوشۇمچە ئىشخانا مۇدىرى بولدى. ئىشخانىغا ئالتە شتات بېرىلىپ، كۇندىلىك ئورۇنلاشتۇرۇش كەسپىنى بېجىردى. ۋىلايەت، ئوبلاست (شەھەر) لاردا خەلق ئىشلىرى، پىلان كومىتېتى، ئەمگەك، جامائەت خەۋپسىزلىكى ۋە شۆبە ھەربىي رايون بىرلىكتە ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى. ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق (شەھەرلىك) ئىشخانىلارغا بىردىن ئىككىگىچە مەخسۇس كادىر شتاتى بېرىلدى، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) ئىشخانىلاردا بىردىن ئىككىگىچە كادىر ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلىدى.

1981 - يىل 3 - ئاينىك 31 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن ئۈرۈمچى ھەربىي رايونى بىرلىكتە ئەسلىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ نامىنى «ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ۋە ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى» غا، ئەسلىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىنىڭ نامىنى رەھبەرلىك گۇرۇپپا ئىشخانىسىغا ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرمۇ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى ئاپپاراتلىرىنى تولۇقلىدى ۋە كۈچەيتتى.

1983 - يىل 11 - ئاينىك 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ۋە ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ نامىنى «ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ۋە ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى» غا ئۆزگەرتتى. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىلىرىنىڭ نامى ۋە ئونىڭ تەركىبىدىكى خادىملارمۇ مۇناسىپ ھالدا ئۆزگەرتىلدى ۋە تەڭشەلدى.

1985 - يىل 4 - ئاينىك 18 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى خۇاڭ باۋجاڭنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ۋە ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىشنى قارار قىلدى.

§ 2. شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى

1. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان رايونىمىز تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار

1952 - يىلى مەۋرىي ئىشلار پالاتاسى ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان

ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش پرىنسىپىنى «ئەسلى يۇرتىغا ئورۇنلاشتۇرۇش، دەرىجىمۇ دەرىجە مەسئۇل بولۇش» دەپ بەلگىلىدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئۆلكىلىك ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى بۇ پرىنسىپنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، 1953-يىلدىن ئېتىبارەن ھەربىي سەپتىن قايتىپ يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بارغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشقا باشلىدى.

«يەر ئىسلاھاتى قانۇنى» نىڭ 14 -، 15 - مادداللىرىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرىنى بىر ئۇلۇش يەرگە ئىگە قىلىش لازىملىقى توغرىسىدىكى روھىغا ئاساسەن، 1957 - يىلدىن بۇرۇن يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، يېرى، ئولتۇراق ئۆيى يوق ياكى يېرى، ئولتۇراق ئۆيى كەمچىل بولغان ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەرنىڭ زور كۆپ سانلىكلىرىگە يەر، ئۆي تەڭشەپ بېرىلدى ھەمدە يېزىلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپى ياكى ئىشلەپچىقىرىش ھەمكارلىق گۇرۇپپىلىرىغا قاتنىشىشقا ۋاقتىدا تەشۋىشكۈرۈپ بېرىلدى. 1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە گۇما ناھىيىسى ھەربىي سەپتىن قايتقانلاردىن جەمئىي 124 ئادەمنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان 80 ئادەم ئىچىدە، يەر ئىسلاھاتى ۋاقتىدا ئۆي، يەر تەقسىم قىلىپ بېرىلمىگەنلەرگە ھۆكۈمەت ئومۇمىنىڭ ئۆيى (يېرى) ئىچىدىن 94 ئېغىز ئۆي، 465 مو يەر ھەل قىلىپ بەردى.

1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئالتاي، بۇرچىن، غۇلجا، سۈيدۇڭ، قورغاس، شىخو، جىڭ، پەيزاۋات، باي، يەركەن، يېڭىسار، يەنجى، كۇچا، بۈگۈر، ئۈرۈمچى قاتارلىق ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ ئالدىنقى يېرىم يىللىق مەلۇماتىغا قارىغاندا، ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرىدىن جەمئىي 655 ى قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان، بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 523. ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر يېزىلارغا قايتقاندىن كېيىن، زور كۆپ سانلىكلىرى ئاكتىپ رول ئوينىدى. شايار ناھىيىسىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي بارات مەخمۇت ئۆگەن دەريالىنىڭ سۈيى ئۇلغىيىپ، دەريادىن يار كەتكەن جىددىي پەيتتە ئاممىنى يېتەكلەپ كەلكۈن بىلەن ئېلىشىپ، يار ئاغزىنى ئېتىپ، 1200 مو شال، 200 مو قوناق، 100 مو كېۋەزنى زىياندىن ساقلاپ قالغان. گۇما ناھىيە 3 - يېزىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىي تۇرسۇن نىياز كوپېراتىسىيىلىشىش ھەرىكىتى داۋامىدا ئۆزى باشلامچىلىق بىلەن كوپېراتىسىيىگە قاتنىشىپلا قالماي، يەنە ئىدىيىۋى ئەندىشىدە بولۇۋاتقان 218 ئۆيلۈك دېھقانغا كوپېراتىسىيىگە قاتنىشىش توغرىسىدا خىزمەت ئىشلىگەن، ئۆزى بولسا كوپېراتىپنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرلىقىغا سايلانغان. لوپ ناھىيىسىنىڭ 3 - رايونىدا 1956 - يىل 5 - ئايدا ئەكسىلئىنقىلابىي توپلاڭ يۈز بېرىپ، مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ ئۇچ كادىرى باغلاپ ئېلىپ كېتىلىپ ئۆلۈم خەۋپى ئاستىدا قالغاندا، ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەسەن بۇ ئىشتىن خەۋەر تېپىپ، دەرھال ئۇچ ئاكتىپ بىلەن بىرلىشىپ، باغلاپ كېتىلگەن كادىرلارنى قوتقۇزۇپ قالغان. 1956 - يىل 8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي قۇرۇلۇش ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر ۋە ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى بويىچە سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنى

چاقىرىلدى، يىغىنغا قاتناشقان ھەربىي سەپتىن قايتقانلار ۋەكىلى 79 بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە مۇكۆلكۈر، ناھىيىسىنىڭ 3 - رايون 6 - يېزىسىدىكى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنىڭ مۇدىرى ئورازمان، قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىنىڭ توققۇزاق 5 - يېزىسىدىكى كوپېراتسىيە ئەزاسى ئابلاتاش، بۇرچىن ناھىيىسىنىڭ 1 - رايون 2 - يېزىسىدىكى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى ئىسكەندەر ئابدۇللا، خوشۇت ناھىيىسىنىڭ لياڭدې يېزا 2 - كەنت يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنىڭ باشقۇرۇش ھەيئىتى دۇرجى قاتارلىق تۆت ئادەم مەملىكەتلىك ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن قايتقانلار ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنغا قاتنىشىدىغان ۋەكىل بولۇپ سايلاندى.

1957 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 26 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان 2675 ھەربىي ئىچىدە، 562 ھەربىي ھەر دەرىجىلىك كەنت كادىرلىقىنى ئۈستىگە ئالغان، بۇلار يېزىغا قايتقان ھەربىيلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 21 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. كورلا ۋىلايىتى ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يېزىغا قايتقان ھەربىيلەردىن 153 نى ئورۇنلاشتۇردى، بۇلارنىڭ ئىچىدە 27 سى يېزا باشلىقى، 32 سى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنىڭ مۇدىرى، 12 سى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپىنىڭ كاتىپى، 41 ى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ باشلىقى بولدى. بۇلار قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانىنىڭ 2. 73 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدو.

1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرىدىن جەمئىي 7889 ى قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1974 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ھەربىي سەپتىن بوشانغان جەمئىي 9563 ھەربىي قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1981 - يىل 3 - ئاينىڭ 31 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ھوججەت چۈشۈرۈپ، دۆلەتنىڭ مەخسۇس ئۆي قۇرۇلۇشى كۆرسەتكۈچىدىن باشقا، ئاپتونوم رايون يەنە ھەر يىلى يېزىلاردىكى شۇ يىلى ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ 20 پىرسەنتى بويىچە ھەر بىر كىشىگە 0. 5 كۇب مېتر ياغاچ ماتېرىيالى قوشۇپ بېرىش كېرەك، دەپ بەلگىلىدى. 1982 - يىل 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئولتۇراق ئۆي يوق ياكى ئولتۇراق ئۆيى ئېغىر ھالدا يېتىشمەيدىغان ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي سېلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي ياردەم پۇلى ئورنىدا ھەربىي مالىيىدىن 250 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىشنى بەلگىلىدى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يەنە 1983 - يىلى كۈز پەسلىدىن ئېتىبارەن، ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆي قوشۇمچە ياردەم خىراجىتىنى ئەسلىدىكى ئاساستا 50 مىڭ يۈەن كۆپەيتىپ، 300 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزۈشنى بەلگىلىدى.

(4 - قىسىم 1 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ بېرىلگەن خىراجەت ۋە ياغاچ ماتېرىياللىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

4 - قىسىم 1 - جەدۋەل

يىللار / سانى / رايونلار	1981		1982		1983		1984		1985	
	خىراجەت (تۆمەن يۈەن)	ياغاچ (كۇب مېتر)	خىراجەت (تۆمەن يۈەن)	ياغاچ (كۇب مېتر)	خىراجەت (تۆمەن يۈەن)	ياغاچ (كۇب مېتر)	خىراجەت (تۆمەن يۈەن)	ياغاچ (كۇب مېتر)	خىراجەت (تۆمەن يۈەن)	ياغاچ (كۇب مېتر)
ئومۇمىي سان	20.8	239	23.4	386	30	434	30	475	29.8	567
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	4	60	4.5	92	5.5	75	5	85	4	100
قۇمۇل ۋىلايىتى	1	14	1.5	23	1	35	1.8	35	1.5	40
تۇرپان ۋىلايىتى	1	25	1.2	20	2	15	1.5	20	1.5	30
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1	15			2.5	45	2	45	2	45
ئۇرۇمچى ناھىيىسى			0.5	15	0.5	8	0.6	12	0.6	12
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	6.5	30	2	51	3.5	72	2.8	75	2.3	90
تارباغاتاي ۋىلايىتى			2.5	50	3.5	40	2.5	45	2.5	60
ئالتاي ۋىلايىتى			2.5	45	1	23	2.5	25	2.5	40
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	0.5	25	0.8	10	1.5	15	1.2	20	1.2	30
قەشقەر ۋىلايىتى	2.5	35	2.8	30	4	45	4.1	40	4.7	45
ئاقسۇ ۋىلايىتى	2.5	10	2.8	30	3.5	45	3.2	45	3.5	45
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	0.5	10	0.5	5	0.5	6	0.8	8	1	10
خوتەن ۋىلايىتى	1.3	15	1.8	15	1	10	2	20	2.5	20

1981 - يىلى ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيى سېلىۋېلىشىغا ياردەم بېرىش خىراجىتى ئاپتونوم رايون تەرىپىدىن بىرەك ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان ھەربىيلەر تۇرۇشلۇق ئورۇنلارغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى. شۇ يىلى قەشقەر ۋىلايىتى يەنە ۋىلايەتنىڭ ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىدىن ئۆزگە قاراشلىق ناھىيىلەردىكى يۇرتىغا قايتقان، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە 27 مىڭ يۈەن ئۆي سېلىۋېلىشىغا ياردەم

بېرىش خىراجىتى ئاجرىتىپ بەردى.

1982 - يىلى قۇمۇل، سانجى، خوتەن، بايىنغولىن قاتارلىق ژىلايەت، ئوبلاستلاردىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ يۇرتىغا قايتقان 864 ھەربىيگە 469 ئېغىز ئۆي سېلىپ بېرىلگەن، 193 ئېغىز ئۆي رېمونت قىلىپ بېرىلگەن؛ 176 دانە ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش بۇيۇمى يارىدەم قىلىنغان؛ 195 كىلوگرام پاختا، 847 مېتر يىپ رەخت، 65 دانە تور پاختا يارىدەم قىلىنغان.

1974 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان 23 مىڭ 445 ھەربىي دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

(4 - قىسىم 2 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1974 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر سانىغا دائىر جەدۋەل

4 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ئادەم سانى	2225	1803	2364	906	1456	809	3405	2827	1864	1891	1772	2123

1974 - يىلدىن باشلاپ شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى بىر تۇتاش باشقۇرىدىغان بولدى. 1974 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە جەمئىي 19 مىڭ 138 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

(4 - قىسىم 3 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەننىڭ 1974 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشىغا دائىر جەدۋەل

4 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ئادەم سانى	1596	172	1037	1609	891	421	1317	1742	1999	2346	2068	3940

2. شەھەر - بازارلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئاپتونوم رايونىمىز تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار

جايلاردىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىلىرى شەھەر - بازارلارغا قايتىپ كەلگەن ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئومۇمەن ئۇلارنىڭ تېخنىكا ئالاھىدىلىكى، تەن قۇرۇلۇشى ۋە ئائىلىسىنىڭ ئىقتىسادىي ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئىدارە - ئورگان، زاۋۇت، كان - كارخانا ۋە كەسىپى ئورۇنلارغا خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇردى. 1953 - يىلى ئۈرۈمچى شەھىرى 1 - تۈركۈمدە قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرغان 67 نەپەر ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرىنىڭ 47 سى زاۋۇت، كان، كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى، 13 ى قول سانائەت ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇچى مەدەنىيەت بىلىملىرىنى تولۇقلاپ ئۆگىنىش ئۈچۈن مەكتەپكە كىردى، تۆتى كېسەل سەۋەبىدىن ئۆيىدە داۋالانغاچ ئورۇنلاشتۇرۇشنى كۈتۈپ تۇردى.

خوتەن ۋىلايىتى 1956 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ھەربىي سەپتىن قايتقان 924 ھەربىينى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. شەھەر - بازارلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان 330 ھەربىي ئىنچىكە، ئىدارە - ئورگان، زاۋۇت، كان، كارخانا، كەسپىي ئورۇنلارغا ئورۇنلاشقىنى 241 بولۇپ، ھەربىي سەپتىن قايتقانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 26 پىرسەنتىنى، شەھەر - بازارلارغا ئورۇنلاشقانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 73 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى؛ قول سانائەت كوپىراتىپى ۋە باشقا كەسىپلەرگە ئورۇنلاشقانلار 89 بولۇپ، ھەربىي سەپتىن قايتقانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 9.6 پىرسەنتىنى، شەھەر - بازارلارغا ئورۇنلاشقانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 27 پرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1956 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى شەھەر - بازارلاردىكى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ، ئايرىم شەھەر - بازارلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە ئاھمىيەت بەرمىگەنلىكى، ھەتتا ئىككى قېتىم ئۆزىنى ئۆلتۈرۈۋېلىش، بىر قېتىم ئۆزىنى يارىدار قىلىش ۋەقەسىنىڭ كېلىپ چىقىشىغا سەۋەبچى بولغانلىقىنى سەزدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان بەزى ھەربىيلەر ئۆزىنىڭ خىزمىتى ئەھمىيلەشمىگەنلىكتىن، كوچىلاردا سەرسان بولۇپ يۈرگەن، يۇقىرىغا ئەرز قىلغان.

1957 - يىلى شەھەر - بازارلار «ئەسلى يۈرتى ئورۇنلاشتۇرۇش، دەرىجىمۇ دەرىجە مەسئۇل بولۇش» ۋە «دائىرىگە بۆلۈپ ھۆددىگە بېرىش» روھى بويىچە ھەربىي سەپتىن قايتقانلاردىن 4860 ھەربىينى ئورۇنلاشتۇردى.

1958 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى گۇۋۇيۈەن «مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ھەربىيلەرنىڭ ھەربىي سەپتىن بوشىنىشىنى بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدىكى ۋاقتىلىق بەلگىلىمە» دە: «خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىگە پىدائىي بولۇپ قاتناشقان جۇنشى (يۇقىرى دەرىجىلىك ئەسكەر) ۋە ئەسكەرلەر 1957 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە ئاساسىي جەھەتتىن سەپتىن قايتىپ بولدى. بۇنىڭدىن كېيىن، مەجبۇرىيەت ئۆتەشتىن بوشىنىدىغان جۇنشى ۋە ئەسكەرلەر ئىچىدە ئاز ساندىكى پىدائىي ئەسكەرلەر بولغاندىن سىرت، قالغان ھەممىسى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان ئەسكەرلەر بولۇشى كېرەك. مەجبۇرىيەت ئۆتەپ قايتقان ئەسكەرلەرنى «قەيەردىن كەلگەن بولسا، شۇ يەرگە قايتۇرۇش» پرىنسىپى بويىچە مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك، دەپ كۆرسىتىلدى. شۇ يىلى ئورگان، خادىملار ئىخچاملانغانلىقتىن، بىر قىسىم ئورۇنلار ۋە ئاپپاراتلار بىرلەشتۇرۇۋېتىلدى ۋە ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى قارىمىقىدا تەسىس قىلىنغان ھەربىي سەپتىن قايتقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتىمۇ تەسىرگە ئۇچراپ، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە ئەسكىرىي ئورگانلار مەسئۇل بولۇپ بېجىرىدىغان بولدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، خىزمىتىنى، ۋەزىپىسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدىكى سىياسەت، بەلگىلىمىلەر ئىجرا قىلىندى.

1959 - يىلدىن 1966 - يىلغىچە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى قوبۇل قىلىش، ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى نامدا ھەر دەرىجىلىك ئەسكىرىي ئورگانلار بېجىرسىمۇ، ئەمەلىيەتتە قىسىملاردىكى تۆۋەندىن يۇقىرى ئورۇنلار بىۋاستە يەرلىكتىكى ئورۇنلارغا تونۇشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرۇپ كەلدى.

1967 - يىلدىن 1973 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر قىسىملار ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى بىۋاستە قوبۇل قىلىدىغان ئورۇنلارغا تونۇشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇردى.

1974 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارغا

قارىتىلغان «قەيەردىن كەلگەن بولسا، شۇ يەرگە قايتۇرۇش» تىن ئىبارەت ئورۇنلاشتۇرۇش پرىنسىپىنى قايتا تەكىتلىدى. شۇ يىلى شەھەر - بازارلاردىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغان 1279 ھەربىينىڭ 225 ى قىسىم تەرىپىدىن بىۋاستە يەرلىككە تونۇشتۇرۇپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇلار شەھەر - بازارلاردا قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار سانىنىڭ 17.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى تۆمۈر يول لىنىيىسىنى مۇھاپىزەت قىلىش، چارلاش خىزمىتىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن 1976 - يىلدىن ئېتىبارەن، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ئىدارىسىگە ھەربىي سەپتىن بوشانغان 352 ھەربىينى تاللاپ ئەۋەتىپ بەردى. بۇنىڭ ئىچىدە 1976 - يىلى ئەۋەتىلگىنى 47، 1977 - يىلى ئەۋەتىلگىنى 25، 1978 - يىلى ئەۋەتىلگىنى 280.

گۇۋۇيۈەننىڭ شەھەر - بازارلاردىكى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغانلارغا قارىتا «سىستېمىلار بويىچە ۋەزىپە تەقسىم قىلىش، ھۆددىگە ئېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش» چارىسىغا ئاساسەن، 1983 - يىلى ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتى 110 ئادەمنى ئورۇنلاشتۇرغاندىن سىرت، قالغانلىرى بىردەك ئۆزىنىڭ ئاتا - ئانىسى خىزمەت قىلىۋاتقان ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر - بازارلاردىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان 5932 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 187 نەپىرى قىسمىدا مەجبۇرىيەت ئۆتەش مەزگىلىدە 3 - دەرىجىلىكتىن يۇقىرى خىزمەت كۆرسەتكەنلىكى ياكى تۆھىندىن يۇقىرى ئورۇنلارنىڭ تەقدىرلىنىشىگە ئېرىشكەنلىكى سەۋەبلىك، ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش تارماقلىرى ئالدىن كۆرسىتىپ ئىمتىھان ئېلىپ، ياخشىلىرىنى كادىرلىققا قوبۇل قىلىپ ئىشلەتكەنلىرىدۇر. ئۇرۇمچى شەھىرى كادىر بولۇشنى خالىمىغان ياكى ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەن 27 ئادەمدىن ئۆزىنىڭ تېخنىكا ئالاھىدىلىكى ياكى ئارزۇسىغا ئاساسەن، 15 ئادەمنى ئۇرۇمچى نېفىت - خىمىيە باش زاۋۇتىغا ئورۇنلاشتۇردى. قالغان 12 ئادەمنىمۇ تېخنىكا ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، ئېتىبار بېرىپ ئورۇنلاشتۇردى. شۇ يىلى بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى شەھەر - بازارلاردىكى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغان 410 ئادەمنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى 81 ئادەم جىددىي ئېھتىياجلىق بولغان جەنۇبىي شىنجاڭ تۆمۈريول سىستېمىسىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايون شەھەر - بازارلاردىكى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغان 4513 ئادەمنى قوبۇل قىلدى. ئۇن ئۇلايەت، ئوبلاست، شەھەرگە قاراشلىق 23 ناھىيە (شەھەر) دىكى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغان 505 ئادەم «سىستېما، رايون ھالقىپ تەڭشەپ، بىر تۇتاش تەقسىم قىلىش» چارىسى بويىچە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە، ئۇرۇمچى تۆمۈريول ئىدارىسى 366 ئادەمنى، غەربىي - شىمال نېفىت قېدىرىش ئەترىتى 18 نى، قاراماي نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى توققۇزنى، جۇڭگو خەلق بانكىسىنىڭ ئۇرۇمچى شۆبىسى 50 نى، جۇڭگو خەلق سۇغۇرتا شىركىتىنىڭ ئۇرۇمچى شۆبىسى 30 نى، ئاپتونوم رايونلۇق پوچتا - تېلېگراف ئىدارىسى 32 نى ئورۇنلاشتۇردى.

(4 - قىسىم 4 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1974 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شەھەر - بازارلاردىكى ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشىغا دائىر جەدۋەل

4 - قىسىم 4 - جەدۋەل

يىللار	1974	1975	1976	1977	1978	1979	1980	1981	1982	1983	1984	1985
ئادەم سانى	1279	2268	2506	2429	8617	1172	4248	5865	5717	1750	5932	4513

§ 3. باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، بىۋاستە قاراشلىق شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى

1: دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار

1976 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتى پۈتۈن مەملىكەت، پۈتۈن ئارمىيىگە جۆئگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سەنمۇبۇسى، باش سىياسىي بۆلۈمى، باش ئارقا سەپ بۆسىنىڭ 1976 - يىل 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىكى «ھەربىي سەپتىن بوشانغان پېشقەدەم جەڭچىلەرنىڭ چېگرا رايونلارغا بېرىپ ئەترەتلەرگە ماكانلىشىشنى ئىلتىماس قىلغانلىق مەسىلىسى توغرىسىدىكى يولىيورۇق سوراش دوكلاتى» نى تارقاتتى. 3 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر ۋە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ شىددى يۇقىرى دەرىجىلىك ئورۇنلىرىغا گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ يولىيورۇقىنى تارقاتتى. 1976 - يىلى ئەترەتلەردە ماكانلىشىش ئۈچۈن باشقا ئۆلكىلەردىن ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ شىنجاڭغا كەلگەن 1195 ئادەم ۋە ئۇلارنىڭ 909 ئائىلە تاۋابئاتى قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى باشقا ئۆلكىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىي 44، ئائىلە تاۋابئاتى 25. ھەربىي سەپتىن بوشانغان بۇ بىر تۈركۈم ھەربىيلەر شېنىياڭ، جىنەن، فۇجۇ، ۋۇخەن، كۈنمىڭ قاتارلىق بەش ھەربىي رايونغا قاراشلىق 127 ئورۇندىن كەلگەن. ئۇلارنىڭ ئائىلىسى 24 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايوندا بولۇپ، شەندۇڭ، سىچۈەن ئۆلكىلىرى تەۋەسىدىن بولغان ئادەم سانى ھەممىدىن كۆپ، ئۇنىڭدىن قالسا خېنەن، جياڭسۇ قاتارلىق ئۆلكە، رايونلارنىڭ ئىككىنچى ئورۇندا تۇرىدۇ. يەنە بېيجىڭ، تىيەنجىن، شاڭخەي قاتارلىق شەھەرلەردىن كەلگەنلەرمۇ بار. ئۇلار يەتتە ۋىلايەت، ئوبلاستقا قاراشلىق 28 ناھىيىگە تەقسىم قىلىندى: ئالتاي ۋىلايىتىگە 683، تارباغاتاي ۋىلايىتىگە 327، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيە، شەھەرلەرگە 443، بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا 102، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا 290، شىخەنزە رايونىغا 44، قۇمۇل ۋىلايىتىگە 215 ھەربىي تەقسىم قىلىندى، ئۇلارنىڭ ئىچىدە پەيدىن يۇقىرى دەرىجىلىك

كادىر ئون، بەنجالك 279، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ئايال ئۇچ.

شىنيالك، جىنەن ھەربىي رايونلىرىدىن بوشانغان ھەربىيلەر ئولتۇرغان ئىككى مەخسۇس پويىز شىنجالك تەۋەسىگە كىرىشى بىلەنلا، يول ياقىسىدىكى جايلاردىكى ئارمىيە، خەلقنىك قارشى پويىز شىنجالك تەۋەسىگە كەلگەندە، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى، ئىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ئۇلار ئورۇنچىگە كەلگەندە، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى، ئورۇنچى ھەربىي رايونىنىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ۋە 20 مىڭغا يېقىن ھەرمىللەت ئاممىسىنىك قىزغىن قارشى ئىلىشىغا ئېرىشتى. ھۆكۈمەتنىك ئالاقىدار تارماقلىرى ئۇلارنى ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى، 8 - ئارمىيە خاتىرە سارىيى ۋە ماۋزېمىننىك ئۆيىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئۇيۇشتۇردى. بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىگە ئەترەتلەردە ماكانلىشىش ئۈچۈن بارغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان 30 ئادەم 5000 دىن ئارتۇق ھەر مىللەت ئاممىسىنىك قارشى ئىلىشىغا مۇيەسسەر بولدى. ناھىيە رەھبەرلىرى ئۆز جايىنىك ئەھۋالىنى تونۇشتۇرۇپ، ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى تەقسىم قىلىپ، ماكانلىشىش داۋامىدىكى قىيىنچىلىقلارنى ھەل قىلىپ بەردى.

1976 - يىلى مالىيە مىنىستىرلىكى ئاپتونوم رايونىمىزغا كېلىپ ئەترەتلەرگە ماكانلاشقان ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن 1 مىليون 500 مىڭ يۈەن چۇشۇرۇپ بەردى، ئاپتونوم رايون ئەترەتلەرگە ماكانلاشتۇرۇش ۋەزىپىسى بولغان ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرگە مەخسۇس ئورۇنلاشتۇرۇشقا ئىشلىتىش ئۈچۈن 2355 كۇب مېتر ياغاچ ماتېرىيالى ئاجرىتىپ، ئەترەتلەرگە ماكانلاشقان ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىنىك ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش جەھەتتىكى قىيىنچىلىقلىرىنى ھەل قىلدى.

1978 - يىل 3 - ئاينىك 10 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى ھۆججەت تارقىتىپ، ئاپتونوم رايونىمىزغا كېلىپ ئەترەتلەردە ماكانلىشىشى تەستىقلانغان ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنىنىك قىسمىدىن بوشىنىشتىن بۇرۇنقى تۇغقان يوقلاش يول كىرا خىراجىتى، بىللە ئورۇنلىشىدىغان ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، پەرزەنتلىرى ۋە سوغۇق رايونلاردا ئالماشتۇرىدىغان كىيىم - كېچەك، رەخت، پاختا، كىيىم - كېچەك قوشۇمچە يارەم پۇلى قاتارلىق خىراجەتلەرنى قىسمەن كۆتەرگەندىن باشقا، ئاپتونوم رايون ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار ۋە ئۇلارنىنىك ئايالى، بالاغەتكە يەتكەن ئوغۇل - قىزلىرىنىك ھەربىرىگە 650 يۈەن، بالاغەتكە يەتمىگەن ئوغۇل - قىزلىرىنىك ھەربىرىگە 250 يۈەندىن ئورۇنلاشتۇرۇش راسخوتى بېرىشنى بەلگىلىدى. بۇ خىراجەتنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرىدىغان گۇڭشې، مەيدانلار بىر تۇتاش ئىگىلەپ ئىشلىتىدىغان بولدى.

1978 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي، باينغولىن، قۇمۇل، سانجى قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا قاراشلىق ھەرقايسى ناھىيىلەرمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئەترەتلەرگە ماكانلىشىدىغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان 1169 ئادەمنى ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بىلەن قوشۇپ ئورۇنلاشتۇردى. 1979 - يىلى يېزىلاردىكى ئەترەتلەرگە ماكانلىشىدىغان ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار ۋە ئۇلارنىنىك ئائىلە تاۋابىئاتلىرى بولۇپ 90 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1976 - يىلدىن 1979 - يىلغا قەدەر باشقا ئۇلكىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان 2193 ئادەم، ئۇلارنىنىك ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 1170 ئادەم قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىنىك زور كۆپ ساندىكىسى مۇقىم ئولتۇراقلىشىپ، چېگرا رايونىنى گۈللەندۈرۈش، دۆلەت مۇداپىئەسىنى مۇستەھكەملەش داۋامىدا تېگىشلىك رول

ئويىنىدى. 1978 - يىلى ئالتاي ئۆلايىتىنى تەكشۈرۈشكە قاتناشتى، ئىككىسى گۈڭشىنىڭ مۇدىر، مۇئاۋىن مۇدىرى، بىرسى پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى، ئۈچى ئىتتىپاق ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، يەتتىسى چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، 17 سى ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقى، ئالتىسى گۈڭشي كاسسىرى، 12 سى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىنىڭ بوغالتىرى، يەتتىسى خەلق ئەسكىرى لىيەنجاڭى، 13 ى خەلق ئەسكىرى پەيجاڭى، ئۈچى يالاڭئاياق دوختۇر، ئۈچى خەلق باشقۇرغان مەكتەپ ئوقۇتقۇچىسى بولغان. ئاممۇ «باشلامچى تۇرنا» دەپ نام بەرگەن بۇرچىن ناھىيە قىزىلبايراق گۈڭشي 3 - چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى، ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ ئەترەتتە ماكانلاشقان ۋاڭ شىڭيى باشقا 11 سەبدىشى بىلەن زىچ ئىتتىپاقلىشىپ، چوڭ ئەترەت ئەزالىرى بىلەن بىرلىكتە جاپالىق ئىشلەپ، ئىككى يىلغا يېقىن ۋاقىت ئىچىدە، چوڭ ئەترەتنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتىنى 1976 - يىلدىكى 410 مىڭ جىڭدىن 760 مىڭ جىڭغا يەتكۈزدى. 1979 - يىلى ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتىنى 950 مىڭ جىڭغا، سانائەت، قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىش كىرىمىنى 210 مىڭ يۈەنگە يەتكۈزدى. گۈڭشي ئەزالىرىنىڭ ئەمگەك نومۇرى قىممىتى ئەسلىدىكى 60 پۈكىدىن 1 يۈەن 50 پۈكىغا يەتكۈزۈلۈپ، ئۇزاققىچە پارتىيە تەشكىلاتى بولمىغان، ئۆلايەت، ناھىيىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىك ئورۇن كۆپ قېتىم خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپمۇ مەسىلىنى ھەل قىلالمىغان «كونا چىگىش» بولغان، ئارقىدا قالغان ئەترەت ئىلغار چوڭ ئەترەتكە ئايلاندى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان ئايال جاڭ يىپىڭنىڭ ئائىلىسى بېيجىڭ شەھىرىدە بولۇپ، دادىسى دۆلەت پىلان كومىتېتىنىڭ كادىرى ئىدى. 1976 - يىلى جاڭ يىپىڭ ۋۇخەن ھەربىي رايونىدىن بوشىنىپ ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ بۇرچىن ناھىيىسى «دولقۇن» گۈڭشىسى 4 - چوڭ ئەترىتىگە كېلىپ ماكانلاشتى. ئۇ، چوڭ ئەترەت پارتىيە ياچېيكىسىنىڭ شۇجىسى بولۇپ سايلانغاندىن كېيىن، ئاممىنى يېتەكلەپ يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇپ، ئۇدا بىر قانچە يىل ئاشلىق مەھسۇلاتىنى ئاشۇردى: ئاشلىق مەھسۇلاتى 1976 - يىلى 740 مىڭ جىڭغا، 1977 - يىلى 1 مىليون جىڭغا، 1978 - يىلى 1 مىليون 150 مىڭ جىڭغا يەتكۈزۈلدى؛ گۈڭشي ئەزالىرىنىڭ دارامىتمۇ ئۆزلۈكسىز يۇقىرى كۆتىرىلدى: 1976 - يىلى ئوتتۇرىچە ئەمگەك نومۇرى قىممىتى 91 پۈك، 1977 - يىلى 1 يۈەن 20 پۈك، 1978 - يىلى 1 يۈەن 40 پۈك بولدى. 1978 - يىلى ئۇ، گۈڭشىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى بولۇپ سايلاندى. 1979 - يىل 11 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق 3 - قېتىملىق ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى، مەجرۇھ ھەربىيلەر، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر ۋەكىللىرى يىغىنىنىڭ ۋەكىلى بولۇپ سايلاندى. 1984 - يىلى يەنە شەرەپ بىلەن مەملىكەتلىك ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش ئاكتىپلىرى ۋەكىللىرى يىغىنىغا قاتناشتى.

لېكىن يەنە بىر قىسىم جايلاردىكى كادىرلار ئەھمىيەت بەرمىگەنلىكتىن، ئۇلارنىڭ ھۆكۈمەت تەرىپىدىن بېرىلىدىغان تەمىناتى ئەقلەشتۇرۇلمەي، ئۇلار ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش جەھەتتە بەزى كونكرېت قىيىنچىلىقلارغا يولۇقتى. بەزىلىرى ئولتۇراق ئۆيى، قالدۇرۇق يەر، قالدۇرۇق چارۋىغا ۋاقتىدا ئىگە بولالمىدى. بەزىلىرى ئىشچى، كادىر قوبۇل قىلىش، يۇقىرى مەكتەپلەرگە چىقىش جەھەتتە شۇ جايدىكى گۈڭشي ئەزالىرىغا ئوخشاش باراۋەر ھوقۇقتىن بەھرىمەن بولالمىدى، بىر قىسىم كىشىلەر ئۈمىدسىزلىنىپ، چېگرا رايوندا بىر ئۆمۈر دېھقان بولۇش ئىشەنچىسىنى يوقاتتى. 1979 - يىلى ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىنىڭ ئەترەتلىرىدە

ماكانلاشقان 135 ھەربىي ئىچىدىكى 31 ى شۇ يىلى ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كەتتى. قالغان 100 دىن ئارتۇقى ئىدىيىدە خاتىرجەم بولالمىدى. بۇ ئىشلار ئالتاي ۋىلايىتىدىكىسى ئەترەتلەردە ماكانلاشقان ھەربىي سەپتىن بوشانغان بىر قىسىم ھەربىيلەرنىڭ 1979 - يىلى ۋە 1982 - يىلى ئىككى قېتىم ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە بېيجىڭغا بېرىپ مەسلىنى ھەل قىلىشنى تەلەپ قىلىپ ھال ئېيتىشىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. 1982 - يىل 9 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ ئالتاي ۋىلايىتىدىكى ئەترەتلەردە ماكانلاشقانلار ئوستىدە ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىشنى تاپشۇردى. 1983 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئالتاي ۋىلايىتىگە شۇ قېتىمقى تەكشۈرۈش دوكلاتىنى تەستىقلاپ چۈشۈرۈپ بەردى. ئالتاي ۋىلايىتى تۇرالغۇ ئۆيى يوق ئالتە ئۆيلۈك ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيگە ئۆي سېلىپ بەردى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان 13 ئائىلىك ئادەمنىڭ ئورۇغ - تۇغقانلىرىنى نوپۇسقا ئالدى ۋە قالدۇرۇق يەر تەقسىم قىلىپ بەردى. ئايرىم ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئۇلارغا قالدۇرۇق چارۋا تەقسىم قىلىپ بەردى. ئىشلەپچىقىرىش جەھەتتە قىينىچىلىقى بار، ھەربىي سەپتىن بوشانغان 23 ئۆيلۈك ھەربىيگە 2500 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بەردى. بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى ئالتە ئۆيلۈك قىينىچىلىقى بار ئائىلىنى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئوبيېكتى قىلىپ يار - يۆلەك بولدى. ھەمدە ئىشچى، كادىر قوبۇل قىلىش ۋە يۇقىرى مەكتەپكە چىقىشتا شۇ جايدىكى گۇڭشې ئەزالىرىغا ئوخشاش مۇئامىلە قىلدى.

2. زاۋۇت، كان رايونلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار

1955 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، ھەربىي سەپتىن قايتقان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى لياۋنىڭ، جېجىياڭ ئۆلكىلىرىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغانلاردىن ئاپتوموبىل - ماشىنا شوپۇرلىرى، ماشىنا رېمونتچىلىرى، مانتيور، كەپشەرلەش ئىشچىسى، سېلىسار، ياغاچچى، بالون رېمونت ئىشچىسى، ستانوك ئىشچىسى، ھەرخىل تىببىي خادىملار (جۈملىدىن مال دوختۇرى) دىن تەركىب تاپقان جەمئىي 675 ئادەمنى ئاپتونوم رايونلۇق قاتناش نازارىتى، شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى قاتارلىق ئورۇنلارغا تاللاپ ئەۋەتتى.

1956 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرى ئىچكى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا ئۆزلىكىدىن كەلگەن ھەربىي سەپتىن قايتقانلاردىن 624 ئادەمنى ئورۇنلاشتۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە 40 ئادەمنىڭ ھەربىي سەپتىن بوشانغانلىق گۇۋاھنامىسى بولمىغانلىقى ئۈچۈن، ئۇلار ۋاقىتلىق ئىشچىلىققا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قالغانلىرى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى زاۋۇت، كان، كارخانىلار ۋە كەسىپىي ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1958 - يىلى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى ئىچكى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا ئۆزلىكىدىن كەلگەن ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان 220 ئادەمنى ئورۇنلاشتۇردى.

1977 - يىلى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن بوشانغان باشقا ئۆلكە تەۋەلىكىدىكى

ھەربىيلەردىن شوپۇر، ماشىنا رېمونت ئىشچىلىقىغا 561 ى تاللاپ ئېلىپ قېلىندى. 1978 - يىل 3 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت گوۋۇيۈەن، مەركىزىي ھەربىي ئىشلار كومىتېتىنىڭ يولىورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، پاكىستانغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن يول ياساۋاتقان جەڭچىلەرنىڭ تۇرمۇشىغا ئېتىبار بېرىش، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نېفىت قېيدىرىش - ئېچىش خىزمىتىنىڭ سۈرئىتىنى تېزلىتىشنى نەزەردە تۇتۇپ، پاكىستانغا ياردەم بېرىپ بولۇپ ھەربىي سەپتىن بوشانغان، شىنجاڭدا قېلىشنى خالايدىغان باشقا ئۆلكە تەۋەلىكىدىكى ھەربىيلەردىن شوپۇر ۋە ھەرخىل رېمونت ئىشچىلىقىغا 7005 ى تاللاپ ئېلىپ قېلىندى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى ئۇلارنى شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى، غەربىي - شىمال نېفىت قېيدىرىش قوماندانلىق شتابى، نېفىت تىرانسپورت شىركىتى ۋە گېئولوگىيە ئىدارىسى قاتارلىق ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇردى. شىنجاڭ نېفىت - خىمىيە سانائىتى باش زاۋۇتىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ھەربىي سەپتىن بوشانغان 900 دىن ئارتۇق ئادەمنىڭ 30 پىرسەنتى ئىدارە، زاۋۇت، سېخ بويىچە ئىلغار خىزمەتچى بولۇپ باھالاندى، 80 ئادەم كادىرلىققا ئۆستۇرۇلدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغان جەڭچىلەردىن تەركىب تاپقان خىمىيە سانائەت مېنىستىرلىكى نېفىت تىرانسپورت شىركىتىنىڭ 3 - ئەترىتى يىلبويى قاقاس چۆل - جەزىرىلەردە قاتناپ تىرانسپورت ۋەزىپىسىنى ئايمۇ ئاي ئاشۇرۇپ ئورۇندىغانلىقتىن «يىمىرىلمەس جەڭگىۋار كوللېكتىپ» دېگەن شەرەپلىك نامغا ئېرىشتى. ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ مۇشۇ شىركەتنىڭ چوڭ رېمونت زاۋۇتىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان خادىم، كومپارتىيە ئەزاسى فېڭ جاۋلىن جىددىي پەيتتە كۆكرەك كېرىپ مەيدانغا چىقىپ، سۇغا چۈشۈپ كەتكەن بالىنى قۇتقۇزۇش يولىدا ھاياتىدىن ئايرىلدى.

3. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان باشقا ئۆلكە (ئاپتونوم رايون، شەھەر) تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلار

1983 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى باشقا ئۆلكە تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان 4823 ئادەمنى ئېلىپ قېلىپ ئورۇنلاشتۇردى.

1) 1983 - يىلى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن بوشانغان باشقا ئۆلكە تەۋەلىكىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان 2000 ئادەم تاللاپ ئېلىپ قېلىنىپ، يېزىلاردىن ھەربىي سەپكە قاتناشقانلار ئىچىدىن 2000 ئادەم تاللاپ ئېلىپ قېلىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار ئىچىدىكى 1500 ئادەم بىۋاستە تاللاپ ئېلىپ قېلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. قالغان 500 ى 1980 - يىلنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن بوشانغان ھەربىيلەر ئىدى. ئۇلار ھەربىي مەجبۇرىيەت ئۆتىگەن مەزگىلدە، قىسىم تۇرۇشلۇق جايدىكى قىزلار بىلەن توي قىلغانلىقتىن بىكىتۈەن ئۇلارنىڭ قېينىنچىلىقىغا ئېتىبار بېرىشنى كۆزدە تۇتۇپ، قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇردى.

2) 1984 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى باشقا ئۆلكە، رايونلارنىڭ بىر قىسىم شەھەرلىرىدىن بىر تۈركۈم جىنايەتچىلەرنى قوبۇل قىلىپ باشقۇردى. قوغدىغۇچى كۈچلەرنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىكى باشقا ئۆلكە تەۋەلىكىدىن بولغان، يېزىلاردىن ھەربىي سەپكە قاتنىشىپ بوشانغانلاردىن 400 ئادەم تاللاپ ئېلىپ قېلىنىپ

ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈىنىدە جىنايەتچىلەرگە قاراشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.
3) 1985 - يىلى شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملاردىن شۇ يىلى بوشانغان، باشقا ئۆلكە تەۋەلىكىدىكى يېزىلاردىن ھەربىي سەپكە قاتناشقانلار ئىچىدىن 2423 ئادەم تاللاپ ئېلىپ قېلىنىپ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈىنىنىڭ دېھقانچىلىق تۈەن - مەيدانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

§ 4. ھەربىي يېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتلىرى

ھەربىي يېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتلىرى — يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ سەپەر ئۇستىدىكى قىسىملارنىڭ تاماق، ياتقىنى ئورۇنلاشتۇرىدىغان تەشكىلىي ئاپپاراتلىرىدۇر. ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرى ۋاقىتلىق ۋە دائىملىق دەپ ئىككىگە ئايرىلىدۇ.

1. ۋاقىتلىق ھەربىي تەمىنات پونكىتى

1953 - يىل 3 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى بىلەن بىرلىكتە «1953 - يىلى يۇرتىغا قايتىپ قۇرۇلۇش بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى تېخىمۇ ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا يولىيورۇق» تارقاتتى. مەمۇرىي مەھكىمە، شەھەر ۋە ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر بىر قەدەر كۆپ بولغان ناھىيە (شەھەر) لەردىكى خەلقنى ھۆكۈمەتلىرى 5 - ئاينىڭ بېشىدا شىكىشكىشيا، يەتتە قۇدۇق، قۇمۇل، تۇرپان، ئۈرۈمچى، يەنجى، كۇچا، ئاقسۇ، يەكەن، قەشقەر، خوتەن، سۇيدۇڭ (بۇگۇنكى قورغاس)، غۇلجا، شىخو، جىڭ، تولى، ئالتاي، سەنساكۇ (مارالبېشى ناھىيىسىدە) دىن ئىبارەت 18 قاتناش تۇگۈنىدە بىر قېتىمدا 200 ئادەمنى قوبۇل قىلالايدىغان ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنى قۇردى. ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىغا ھەر دەرىجىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر كومىتېتلىرى مەسئۇل بولدى، ھەربىي قىسىم ئادەم ئەۋەتىپ قاتناشتۇردى. خىزمەتچى خادىملار جايلاردىكى خىزمەتتىكى خادىملاردىن تاللىنىپ، ئايرىم شتات تەسىس قىلىنمىدى. ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرى قۇرۇلغان جايلاردا ھۆكۈمەت مەسئۇل بولۇپ ئاممىدىن ئۆي، مېھمانخانا، ۋە قىسىملارنىڭ مېھمانخانىلىرىنى ئاريەت ئالدى. ئاشپەزلەر ئەۋزالغا قاراپ ۋاقىتلىق يوللاپ ئىشلىتىلدى. قازان - قۇمۇچ، كېگىز - كېچەك، سېلىنچا قاتارلىقلارنى يەرلىك ھۆكۈمەت تەييارلىدى، يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەشنى يەرلىك ھۆكۈمەت ھەل قىلدى. تاماق يىگەن قىسىملار بەلگىلەنگەن ئۆلچەم بويىچە تاماق خىراجىتى تۆلىدى.

جايلاردا ۋاقىتلىق ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، قىسىملار ئالدىن مەلۇم قىلىنغان پىلان بويىچە ئالدى بىلەن سوغۇق رايونلار، كېيىن ئىسسىق رايونلار، ئالدى بىلەن تاغلىق رايونلار، كېيىن شەھەر - بازارلار، ئالدى بىلەن يىراق، كېيىن يېقىندىكىلەرگە توشۇش تەرتىپى بويىچە مۇددەت ۋە تۇرکۈمگە بۆلۈپ توشۇدى. ھەر قايسى تەمىنات پونكىتلىرى پونكىتقا كىرگەن كوماندىر - جەڭچىلەرنىڭ ئىسسىق سۇ بىلەن يۇيۇنۇشى، ئىسسىق تاماق - قورۇمىغا ئېغىز تېگىشى، قاياقسۇ ئىچىشى، ئىسسىق ئۆيدە يېتىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

1956 - يىل 1 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئۇقتۇرۇشىنى تەستىقلاپ تارقاتتى، يەكەن، يەنجى، سەنساكۇ، ئاقسۇ، باي، كۈمۇش (توقسۇن ناھىيىسىدە) ، بۈگۈر قاتارلىق جايلاردا بىر قېتىمدا 250 ھەربىينى قوبۇل قىلالايدىغان ھەربىي تەمىنات پونكىتى، يەتتە قۇدۇق، قۇمۇل، شىڭشىڭشيا، ئۈرۈمچىلەردە بىر قېتىمدا 300 ھەربىينى قوبۇل قىلالايدىغان ھەربىي تەمىنات پونكىتى؛ بۈرچىن، قوبۇقسار، تولى، شىخو، جىڭلاردا بىر قېتىمدا 200 ھەربىينى قوبۇل قىلالايدىغان ھەربىي تەمىنات پونكىتى؛ سۈيدۇڭ، ماناس، پىچانلاردا چاي - سۇ بىلەن كۈتۈۋېلىش پونكىتى؛ تۈرپاندا بىر قېتىمدا 600 ئادەمنى قوبۇل قىلالايدىغان ھەربىي تەمىنات پونكىتى؛ قەشقەردە بىر قېتىمدا 500 ئادەمنى قوبۇل قىلالايدىغان ھەربىي تەمىنات پونكىتى قۇرۇلدى. سەنساكۇ ھەربىي تەمىنات پونكىتى مارالبېشى ناھىيە بازىرىدىن 20 كىلومېتر يىراقلىقتا بولغانلىقتىن، يېمەك - ئىچمەك، ياتاق بىلەن تەمىنلەش ئىنتايىن قىيىن ئىدى، شۇڭا، مارالبېشى ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى كۆچ تەشكىللەپ، ئىچىدىغان سۇ ۋە ماددىي ئەشيالارنى توشۇپ تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىپ، يەتتە تۈركۈمدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان 1426 ھەربىينى ئۈچ قېتىم يولغا سالدى.

(4 - قىسىم 1 - خەرىتىگە، 4 - قىسىم 5 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1954 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە بولغان كۈتۈۋېلىش ئەھۋالىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

4 - قىسىم 5 - جەدۋەل

يىللى / سانى — تۈرى	ئومۇمىي ئادەم سانى	يولغا سېلىنغان ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار	يولغا سېلىنغان يېڭى ئەسكەرلەر
جەمئىي	25975	23375	2600
1954	9767	8267	1500
1955	4135	4135	
1956	5450	4350	1100
1957	6623	6623	

1958 - يىلدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكىتۈمىنى ئارقا - ئارقىدىن جىلغا، شىخو، پىچان، يەتتە قۇدۇق، قۇمۇل، شىڭشىڭشيا، توقسۇن، سەنساكۇ، تۈرپان قاتارلىق جايلاردا قاتناش تىرانسپورت پونكىتى قۇردى. يەرلىكتىكى ئاممىۋىي ئىشلەپچىقىرىش ئىشلىرىنى تەسىرگە ئۇچراتماسلىق ئۈچۈن، 1958 - يىل 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرى كومىتېتى بىلەن مالىيە نازارىتى بىرلىكتە تارقاتقان «مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقانلاردىن ھەربىي سەپتىن بوشىنىپ قايتقانلارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۈتۈۋېلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» تا، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكىتۈمىنى قاتناش - تىرانسپورت پونكىتى قۇرغانلىكى جايلاردا، سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۈتۈۋېلىش ئىشىنى بىردەك بېكىتۈمەن تىرانسپورت پونكىتى ئۈستىگە ئالىدۇ. تۈرۈشلۇق جايدىكى ھۆكۈمەت ئادەم ئەۋەتىپ قاتناشتۇرىدۇ، ئۇنىڭ ۋەزىپىسى ئاساسەن بېكىتۈمەنىڭ تىرانسپورت پونكىتى بىلەن ئالاقىلىشىپ سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنى ياتاق، تاماق ۋە ماددىي ئەشيا بىلەن تەمىنلەش مەسىلىسىنى ھەل قىلىشتىن ئىبارەت، ئىشلەپچىقىرىش -

قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى تراڭسپورت پونكىتى قۇرمىغان جايلاردا، يەرلىك ھۆكۈمەت بەلگىلەنگەن ۋاقىت ۋە تەلەپ بويىچە سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋېلىش پونكىتلىرىنى ۋاقىتلىدا قۇرۇشى لازىم، دەپ بەلگىلەندى. يىل ئاخىرىدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى گەنسۇدىن 4200 ئەسكەر قوبۇل قىلدى. لەنجۇ ھەربىي رايونى بىلەن شىنجاڭ ھەربىي رايونى خۇتلىيۇخې ۋوگزالىدا تاپشۇرۇپ بېرىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى. كېيىنكى يىلى 1 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ھەربىر تۇركۈمى تەخمىنەن 600 ئەسكەردىن تەركىب تاپقان يەتتە تۇركۈم ئەسكەر ئاي ئاخىرىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق ھەر قايسى قىسىملارنىڭ مەشىق ئورۇنلىرىغا يەتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ يېڭى ئەسكەرلەرنىڭ شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى ياتاق، تاماقلىرىنى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ ھاۋالە قىلىشى بىلەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئاپتوموبىل تراڭسپورت باشقارمىسىنىڭ ھەرقايسى مۇناسىۋەتلىك تراڭسپورت پونكىتلىرى ھەل قىلدى.

1959 - يىل 1 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئالاھىدە جىددىي تېلېگراممىا تارقىتىپ ھەرقايسى تراڭسپورت پونكىتلىرىدىن ئاشلىق، يېقىلغۇ، كۆكتات، گۆش بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلىشنى تەلەپ قىلدى. يەتتە قۇدۇق، كۇمۇش قاتارلىق جايلاردىكى ھۆكۈمەتلەر يەنە خەلق ئاممىسىنى سەپەرۋەر قىلىپ 8000 جىڭ ئوتۇن يىغىپ، سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنىڭ ئىسسىنىشىنى تەمىن ئەتتى. بىكىتۈەن تراڭسپورت پونكىتلىرىغا يارەملىشىپ كۆتۈۋېلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلىدى.

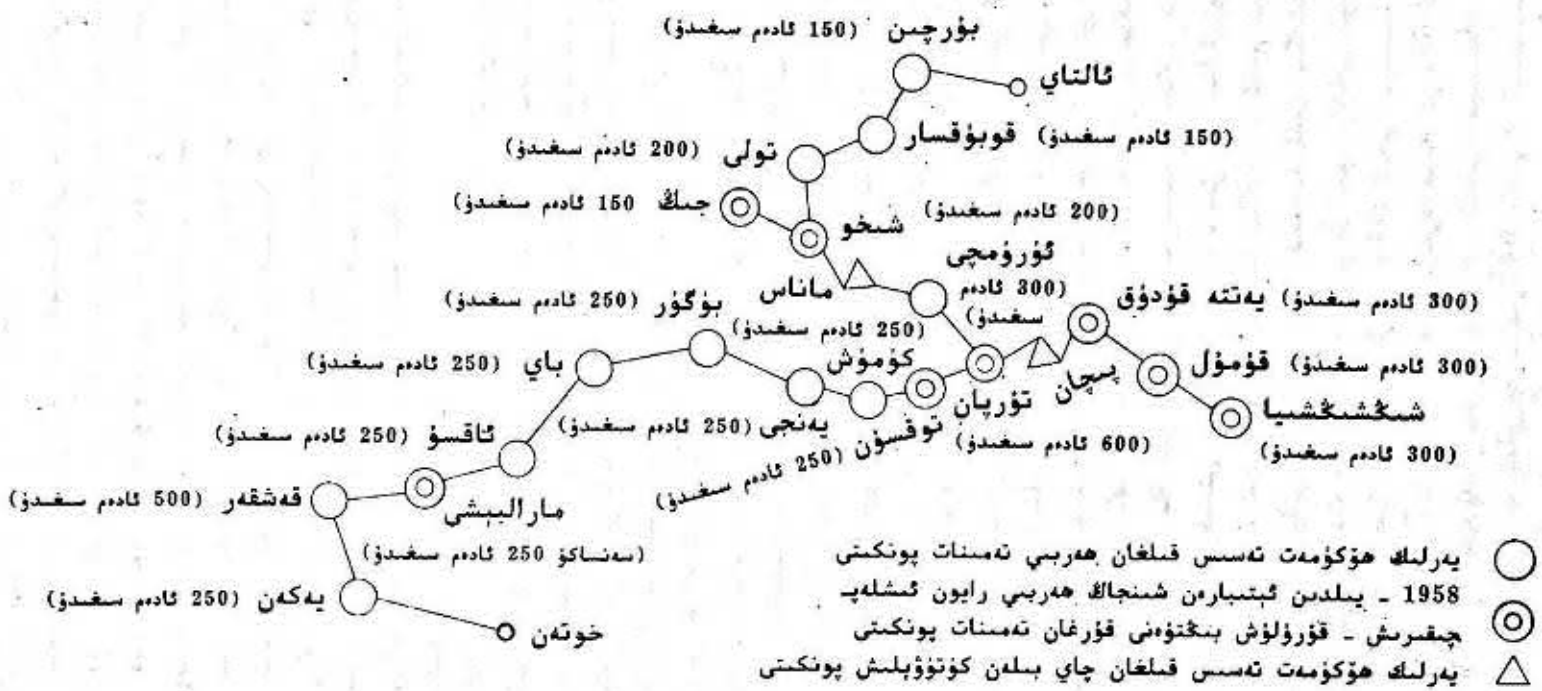
1963 - يىلى شىنجاڭ ھەربىي رايونى شىنجاڭ چېگرىسى ئىچىدىكى تاشيول لىنىيىسىگە جايلاشقان ئاساسلىق شەھەر - بازارلاردا ۋە قاتناش تۈگۈنلىرىدە ھەربىي پونكىتلارنى كېڭەيتىپ ۋە كۆپەيتىپ قۇرۇپ، تەدرىجىي ھالدا يەرلىك ھۆكۈمەت تەسىس قىلغان سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنى. كۆتۈۋېلىش ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنىڭ ئورنىغا دەسسەتتى.

سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنىڭ ئادەم سانى ئاز چاغلاردا، ھەربىي پونكىت ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋالدى، يەرلىك ھۆكۈمەت ئاشلىق، يېقىلغۇ، كۆكتات، گۆش بىلەن تەمىنلەشكە كاپالەتلىك قىلدى؛ سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنىڭ ئادەم سانى كۆپ چاغلاردا، يەرلىك ھۆكۈمەت ئادەم ئەۋەتىپ قاتناشتۇرۇپ، شۇ جايلاردىكى شۆبە ھەربىي رايونلار ياكى خەلق قوراللىق بۆلۈملىرى ھەربىي پونكىت بىلەن بىرلىكتە سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋېلىشقا رەھبەرلىك قىلىش بەنزىسى تەشكىللەپ، يەرلىكتىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر كومىتېتىنىڭ بىر تۈتاش رەھبەرلىكىدە، ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋېلىشتا تارقاق ئورۇنلاشتۇرۇش چارىسىنى قوللاندى. 1965 - يىل 1 - ئايدا ئۇرۇمچىدە تۇرۇپ ئۆتكەن ھەربىيلەر 8158 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە، قونغانلار 13 مىڭ 109 ئادەم/قېتىمغا، تاماق يىگەنلەر 32 مىڭ 617 ئادەم/قېتىمغا يەتتى. ئۇرۇمچى مېھمانخانىسىدا تاماق يىگەنلەر 23 مىڭ 150 ئادەم/قېتىمغا، قونغانلار 8718 ئادەم / قېتىمغا؛ ئۆكتەبىر تراكتور زاۋۇتى كۆتۈۋېلىپ تاماق بەرگەنلەر 2320 ئادەم / قېتىمغا، بو يەردە قونغانلار 1144 ئادەم / قېتىمغا؛ ئاممىۋى مېھمانخانا كۆتۈۋېلىپ تاماق بەرگەنلەر 3059 ئادەم / قېتىمغا، بۇ يەردە قونغانلار 601 ئادەم / قېتىمغا؛ سايباغ رايونلۇق مېھمانخانا كۆتۈۋېلىپ تاماق بەرگەنلەر 3439 ئادەم / قېتىمغا؛ ئاپتونوم رايونلۇق تەمىنات سودا كوپىراتىپى كۆتۈۋېلىپ تاماق بەرگەنلەر649 ئادەم / قېتىمغا؛ شەھەرلىك پوچتا -

(4 - قىسىم 1 - خەرىتىگە قارالسۇن)

شنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ 1953 - يىلدىن 1962 - يىلغىچە بولغان يېمەك - ئىچمەك
بىلەن تەمىنلەش پونكىتلىرىنى كۆرسىتىش خەرىتىسى

4 - قىسىم 1 - خەرىتە

تېلېگراف تەمىنلەش باشقارمىسى كۈتۈۋېلىپ قوندۇرغانلار 661 ئادەم / قېتىمغا؛ سۇ ئىشلىرى نازارىتى كۈتۈۋېلىپ قوندۇرغانلار 661 ئادەم / قېتىمغا؛ ئورمانچىلىق نازارىتى كۈتۈۋېلىپ قوندۇرغانلار 534 ئادەم / قېتىمغا؛ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىناكارلىق 1 - شىسى ماشىنىسازلىق زاۋۇتى كۈتۈۋېلىپ قوندۇرغانلار 790ئادەم / قېتىمغا يەتتى.

1972 - يىل 11 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاقسۇ ئۇلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ سەپەر ئۇستىدىكى 15 مىڭ ھەربىينى كۈتۈۋېلىش لازىملىقى، ئەگەر كۆپ بولغاندا كۈنىگە ئۈتىدىغان ئادەم سانىنىڭ 1600 كىشىگە يېتىدىغانلىقى ھەققىدىكى ئۇقتۇرۇشىنى تاپشۇرۇۋالدى. ئاقسۇ ئۇلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە ئاقسۇ شۆبە ھەربىي رايونى بىرلىكتە سەپەر ئۇستىدىكى قىسىملارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۈتۈۋېلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، يەرلىك پارتكومىنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى يالڭ چىنىڭ رەھبەرلىكىدە، تارقاق كۈتۈۋېلىش چارىسىنى قوللاندى. ھەربىي پونكىتقا يارەملىشىش ئۈچۈن يەرلىك ھۆكۈمەت 17 ئاشپەز ئاجراتتى، كۈنىگە 1100 ئادەمنى تاماق بىلەن كۈتۈۋالدى؛ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ ترانسپورت پونكىتى 500 ئادەمنى تاماق بىلەن، 300 ئادەمنى ياتاق بىلەن تەمىنلىدى؛ ئۇلايەتلىك قۇرۇلۇش شىركىتى 300 كىشىلىك ياتاق ئورۇنلاشتۇردى؛ ئۇلايەتلىك مالىيە - سودا مەكتىپى 200 كىشىلىك ياتاق؛ ئۇلايەتلىك تاشقى - سودا شىركىتى 300 كىشىلىك ياتاق؛ ئاپتونوم رايوننىڭ ئاقسۇدا تۇرۇشلۇق گېئولوگىيە 8 - چوڭ ئەترىتى 200 كىشىلىك ياتاق؛ ئاقسۇ ناھىيىلىك ئاشلىق ئىدارىسى 400 كىشىلىك ياتاق؛ ئاقسۇ ناھىيىلىك قول - سانائەت بىرلەشمىسى 1000 كىشىلىك ياتاق ئورۇنلاشتۇرۇپ، قىسىملارنىڭ ئوڭۇشلۇق مېڭىشقا كاپالەتلىك قىلدى.

2. دائىملىق ھەربىي تەمىنات پونكىتى

1962 - يىلى لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈريولى ئۇرۇمچىگە تۇتاشتۇرۇلدى. شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، يەرلىك ھۆكۈمەت قۇمۇل، پىچان، داخىيەن (تۇرپان تەۋەسىدە)، ئۇرۇمچى تۆمۈريول ۋوگزالىنىڭ ئەتراپىدا دائىملىق تۆت ھەربىي تەمىنات پونكىتى قۇردى. كۈتۈۋېلىش ۋەزىپىسىنى سودا تارماقلىرىنىڭ ئاساسلىق ساراي، مېھمانخانىلىرى زىيانمۇ تارتماسلىق، پايدىمۇ ئالماسلىق پرىنسىپى ئاستىدا ئۈستىگە ئالدى. كۈتۈۋېلىش ۋەزىپىسى چىققاندا، سىرتقا قارىتىلغان تىجارەتنى توختاتتى، قىسىملار كەتكەندىن كېيىن سىرتقا قارىتىلغان تىجارەتنى ئەسلىگە كەلتۈردى. سەپەر ئۇستىدىكى قىسىملارنىڭ بىخەتەرلىكىگە كاپالەتلىك قىلىش، ھەربىي مەخپىيەتلىكىنىڭ ئاشكارىلىنىپ قېلىشىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، قىسىملار چۈشىدىغان ساراي، مېھمانخانىلارنىڭ خىزمەتچى خادىملىرى ئۈستىدە ئالدىنئالا تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىلدى ۋە تەڭشەلدى. كۈتۈۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئىجرا قىلىشقا قاتنىشىدىغان خىزمەتچىلەرگە ئومۇمىيۈزلۈك مەخپىيەتلىكنى ساقلاش ۋە ۋەتەنپەرۋەرلىك تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. 1963 - يىل 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ دوكلاتىنى تەستىقلاپ تارقىتىپ، تەسىس قىلىنىپ بولغان تۆت ھەربىي تەمىنات پونكىتىنىڭ ھەربىرىگە بىردىن مەخسۇس كادىر كۆچەيتىپ بەردى ۋە بۇ پونكىتلار يەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلىدىغان بولدى. مالىيە نازارىتى ھەرقايسى پونكىتقا بىر قىسىم كىچىككىنە نەرسە - كېرەك سېتىۋېلىش خىراجىتى ۋە كۈتۈۋېلىش خىراجىتى ئاجرىتىپ بەردى: قۇمۇل پونكىتىغا 5000 يۆەن، پىچان پونكىتىغا 10 مىڭ يۆەن، داخىيەن پونكىتىغا 6000 يۆەن، ئۇرۇمچى پونكىتىغا 10 مىڭ يۆەن بېرىلدى. ئۇرۇمچى، داخىيەن پونكىتلىرىنىڭ

باشلىقلىقىنى مۇئاۋىن شەھەر باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ھاكىم قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى؛ قۇمۇل، پىچان پونكىتلىرىنىڭ باشلىقلىقىنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈملىرىنىڭ باشلىقلىرى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. ھەرقايسى پونكىتلارنىڭ مۇئاۋىن باشلىقلىقىنى ھەرقايسى پويىز ئىستانسىسلىرىدا تۇرۇشلۇق ھەربىي ۋەكىل، سودا، ئاشلىق قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلاردىكى مەسئۇل يولداشلار قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. داخىيەن پونكىتى ناھىيە بازىرىغا يىراق بولغانلىقتىن، سەپەر ئۈستىدىكى قىسىملارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋېلىش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش ئۈچۈن، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى مەخسۇس رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇردى. شۇ يىلى 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى گوۋۇيۈەن «ھەربىي يېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتلىرى، سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكىتلىرىنى تەشكىلىي جەھەتتىن باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى» (لايىھە) نى ئېلان قىلدى. تۇمۇرىيول، قاتناش تارماقلىرى باش سەنمۇبۇ ھەربىي قاتناش بۆلۈمىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنى قۇرۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزۈپ بىر تۇتاش قۇرۇلۇش قىلمىدىغان بولدى. 1964 - يىلدىن ئېتىبارەن غەربىي - شىمال تۇمۇرىيول قۇرۇلۇش ئىدارىسىنىڭ مەسئۇللىقىدا قۇمۇل، پىچان، داخىيەن، ئۈرۈمچى قاتارلىق ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىدا بىرلا قېتىمدا 750 تىن 1200 گىچە ئادەم قوبۇل قىلالايدىغان ئاشخانا سېلىندى، ھەرقايسى پونكىتلار قۇرۇلۇش، كۆتۈۋېلىش ئىشلىرىغا دەخلى يەتكۈزمەسلىكنى ئىشقا ئاشۇردى. 1964 - يىل 6 - ئاينىڭ مەلۇم بىر كۈنى ئاخشىمى قۇمۇل ۋىلايىتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ بىر تۇرکۈم ھەربىي ئاتتىنىڭ قۇمۇل ھەربىي تەمىنات پونكىتىدىن ئۆتىدىغانلىقى، كۆپ مىقداردا يەم - خەشەك ھازىرلاش كېرەكلىكى توغرىسىدىكى يولىيورۇقىنى تاپشۇرۇپ ئالدى. قۇمۇل مەمۇرىي مەھكىمىسى ۋە قۇمۇل شۆبە ھەربىي رايونىنىڭ رەھبەرلىرى شەخسەن ئۆزلىرى ئىدارە كادىرلىرى ۋە 100 دىن ئارتۇق جەڭچىنى باشلاپ ئىككى سائەت ئىچىدە 20 مىڭ جىڭ ئوت - چۆپ، 70 مىڭ جىڭ بوغۇز تەييارلىدى ۋە بەلگىلەنگەن ۋاقىتتا پويىزغا چاپلاپ بېرىپ، ھەربىي ئات قاچىلانغان مەخسۇس پويىزنىڭ ئۆز ۋاقتىدا يولغا چىقىشىغا كاپالەتلىك قىلدى.

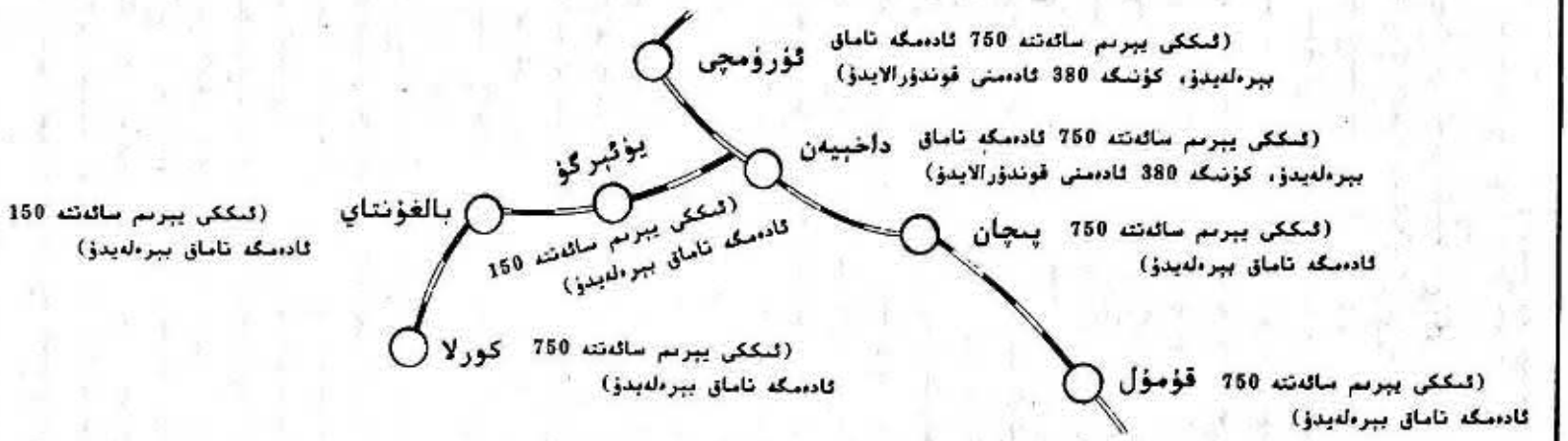
1965 -يىل 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ دوكلاتىنى تارقاتتى، مالىيە نازارىتى قۇمۇل ھەربىي تەمىنات پونكىتىغا 12 مىڭ يۈەن، داخىيەن ھەربىي تەمىنات پونكىتىغا 15 مىڭ يۈەن پۇل ئاجراتتى، بۇ ئىككى پونكىتنىڭ ئاشخانا ئۈسكۈنىلىرى دەسلەپكى قەدەمدە ھەل قىلىندى. ھەربىي تەمىنات ۋەزىپىسى ئۆزلۇكسىز ئېشىپ بېرىۋاتقان ئەھۋال ئاستىدا، ھەربىي تەمىنات پونكىتىدىكى خادىملار بۇرۇنقى قوشۇمچە ۋەزىپىدىكى خادىملاردىن مەخسۇس ۋەزىپىدىكى خادىملارغا ئۆزگەرتىلىپ، شتاتى بىردىن ئۈچكىچە ياكى بەشكىچە كۆپەيتىلدى. 1979 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر تۆت ھەربىي تەمىنات پونكىتىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى 49 غا يەتتى. 1979 - يىل 9 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تاپشۇرۇقى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۈرۈمچى تۆمۇرىيول ھەربىي ۋەكىللەر ئىش باشقارمىسى بىلەن بىرلىكتە تۆنجى نۆۋەتلىك ھەربىي تەمىنات پونكىتى خىزمەت يىغىنى ئاچتى. يىغىندا ۋۇخەن، نېيجياڭ ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنىڭ قۇرۇلۇش تەجرىبىلىرى ئۆگىنىلدى. 12 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «ھەربىي يېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتلىرىنىڭ قۇرۇلۇشىنى كۈچەيتىش» توغرىسىدىكى ھۆججىتى چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، 1980 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئۈرۈمچى تۆمۇرىيول ھەربىي ۋەكىللەر ئىش باشقارمىسى، ئۈرۈمچى ھەربىي رايون ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلىكتە 2 - قېتىملىق ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرى خىزمەت يىغىنى ئاچتى. ئاپتونوم رايوندىكى ھەرقايسى ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنىڭ شارائىتى ناچار،

ئۇسكۇنىلىرى ئاددىي بولۇشتەك ئەھۋالغا بىرلەشتۈرۈپ، ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىنىڭ ئاشخانا سايمانلىرىنى قانداق قىلىپ ماشىنىلاشتۇرۇش مەسىلىسى ھەققىدە مۇزاكىرە قىلىنىدى.
4 ـ ئاينىڭ 7 ـ كۈنى مالىيە نازارىتى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلىكتە ھەرقايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرالغۇ ئۆيى، ماشىنا ۋە ئاشخانا سايمانلىرى سېتىۋېلىشى ئۈچۈن يەرلىك مالىيىدىن 300 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بېرىلگەنلىكى توغرىسىدا بىرلەشمە ئۇقتۇرۇش تارقاتتى. 6 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى ھەرقايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىدىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ شتات سانىنى چۈشۈرۈپ بەردى: ئۇرۇمچى ھەربىي تەمىنات پونكتىنىڭ 18، قۇمۇل ھەربىي تەمىنات پونكتىنىڭ 15، داخىيەن ھەربىي تەمىنات پونكتىنىڭ 15، پىچان ھەربىي تەمىنات پونكتىنىڭ سەككىز قىلىپ بېكىتىلدى. شۇ يىلى ھەرقايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرى 183 مىڭ 10 ئادەم / قېتىم كۆتۈرۈلدى. (كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار، ئائىلە تاۋابئاتلار، بالىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) بۇنىڭ ئىچىدە قۇمۇل ھەربىي تەمىنات پونكتى 55 مىڭ 191 ئادەم / قېتىم، داخىيەن ھەربىي تەمىنات پونكتى 81 مىڭ ئادەم / قېتىم؛ پىچان ھەربىي تەمىنات پونكتى 6819 ئادەم / قېتىم، ئۇرۇمچى ھەربىي تەمىنات پونكتى 40 مىڭ ئادەم / قېتىم كۆتۈرۈلدى. ھەر قايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرى قىسىملارنى ئىسسىق تاماق، ئىسسىق قورۇما، قايناقسۇ بىلەن تەمىنلىدى.
1981 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 26 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ھەرقايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىنىڭ ئاشخانا سايمانلىرىنى سېتىۋېلىپ تولۇقلاش ئېھتىياجىغا ئاساسەن، ھەرقايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىنىڭ ئاشخانا سايمانلىرىنى سېتىۋېلىشى ئۈچۈن 75 مىڭ يۈەن خىراجەت كۆپەيتىپ بەردى: ئۇرۇمچى ھەربىي تەمىنات پونكتىغا 30 مىڭ يۈەن، قۇمۇل، پىچان، داخىيەن ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىنىڭ ھەربىرىگە 15 مىڭ يۈەندىن بېرىلدى.
1983 ـ يىلى پويىز خېجىمگە قاتنايدىغان بولدى. ئۇرۇمچى تۆمۈرىيول ھەربىي ۋەكىللەر ئىش باشقارمىسى ۋە ئۇرۇمچى ھەربىي رايونىنىڭ پىكرىگە ئاساسەن، يۇئېرگۇ (ئۇرۇمچى شەھىرى تەۋەسىدە)، كورلا، بالغۇنتاي (خېجىمگە ناھىيىسى تەۋەسىدە) پويىز ئىستانسىلىرى بېشىدا تۆمۈرىيول قىسىملىرىنىڭ «89205» قىسمى مەسئۇل بولۇپ، دۆلەتنىڭ تۆمۈرىيول قۇرۇلۇش پىلانى ۋە تەلىپى بويىچە ئۇچ ھەربىي تەمىنات پونكتى قۇردى. 8 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، تۆمۈرىيول قىسىملىرىنىڭ «89205» قىسمى ۋە «89323» قىسمى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى قاتناش ـ ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى، ئۇرۇمچى تۆمۈرىيول ھەربىي ۋەكىللەر ئىش باشقارمىسى، ئۇرۇمچى تۆمۈرىيول ئىدارىسى ۋاقىتلىق باشقۇرۇش ئورنى، يۇئېرگۇ پويىز ئىستانسىسى ھەربىي ۋەكىللەر ئىش باشقارمىسى، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، خېجىمگە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، بالغۇنتاي رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قاتارلىق ئورۇنلاردىن تەركىب تاپقان بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، بېگىدىن قۇرۇلغان ئۇچ ھەربىي تەمىنات پونكتىنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىش توغرىسىدا يولىورۇق بەردى. 9 ـ، 10 ـ ئايلاردا بۇ پونكتلار يەرلىك ھۆكۈمەتنىڭ ئىشلىتىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1985 ـ يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون تۆمۈرىيول لىنىيىسىدە قۇمۇل، پىچان، داخىيەن، ئۇرۇمچى، يۇئېرگۇ، كورلا، بالغۇنتايدىن ئىبارەت يەتتە ھەربىي تەمىنات پونكتى قۇردى.

(4 ـ قىسىم 2 ـ خەتكە قارالسۇن)

1962 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شىنجاڭنىڭ تۆمۈرىول لىنىيىسىدىكى دائىملىق
ھەربىي بېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكىتلىرىنى كۆرسىتىش خەرىتىسى

4 - قىسىم 2 - خەرىتە

1966 - يىلدىن 1985- يىلغا قەدەر ھەربىي تەمىنات پونكتلىرى تۇرگۇم بويىچە بولدىن ئۇنكەن قىسىملارنى ياتاق، تاماق بىلەن كۇتۇۋالغانلىقىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

4 - قىسىم 6 - جەدۋەل

پونكىت نامى / ئادەم سانى / يىللار	جەمئىي	ئۇرۇمچى ھەربىي تەمىنات پونكتى	داخىلەن (تۇرپان) ھەربىي تەمىنات پونكتى	پىچان ھەربىي تەمىنات پونكتى	قۇمۇل ھەربىي تەمىنات پونكتى
جەمئىي ئادەم/قېتىم سانى	3751574	1160597	1355801	372515	862661
1966	59839		12645		47194
1967	6629		1706	1678	3245
1968	125209		54071	30788	40350
1969	148467		58539	31036	53092
1970	169477	15884	87612	31139	34842
1971	165141	50896	81329		32916
1972	153516	47407	40486	32707	32916
1973	257476	86750	114548	17666	38512
1974	334779	143712	107940	27940	55187
1975	319188	95690	140951	32086	50461
1976	307274	82449	112923	38640	73262
1977	294370	88209	101992	37890	66279
1978	422339	182210	93769	33443	112917
1979	338262	47299	117290	42251	131422
1980	183010	40000	81000	6819	55191
1981	107229	40000	60000	2460	4769
1982	71168	40000	25000	1590	4578
1983	176722	130091	35000	1042	10589
1984	69249	40000	20000	3700	7549
1985	42230	30000	9000	840	2390

گوۋۇيۈەن 1965 - يىلى ئىلان قىلغان «ھەربىي يېمەك - ئىچمەك تەمىنات پونكتى ۋە سۇ بىلەن تەمىنلەش پونكتلىرىنى تەشكىلىي جەھەتتىن باشقۇرۇش ۋاقتىلىق چارىسى» دىكى «ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىغا ئېھتىياجلىق بولغان ئۈي، ئوسكۇنىلەرنى ئۆزى تۇرۇشلۇق شەھەرلىك، ناھىيىلىك خەلق كومىتېتلىرى مەسئۇل بولۇپ ھەل قىلىدۇ» دېگەن بەلگىلىمىگە ئاساسەن، 1982 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايون 300 مىڭ يۈەن، ئۇرۇمچى شەھىرى 150 مىڭ يۈەن، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى 100 مىڭ يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ، ئۇرۇمچى ھەربىي تەمىنات پونكتى 100 مىڭ يۈەن راسخوت تەييارلاپ جەمئىي 650 مىڭ يۈەن سەرپ قىلىپ، ئېگىزلىكى بەش قەۋەت كېلىدىغان 3600 كۋادرات مېتىرلىق كۆتۈۋېلىش بىناسى سېلىشنى تەستىقلىدى. بۇ قۇرۇلۇش 1984 - يىلى پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. 1984 - يىلى ئاپتونوم رايون 200 مىڭ يۈەن، ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى 100 مىڭ يۈەن، تۇرپان ۋىلايىتى 50 مىڭ يۈەن جەمئىي 350 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ داخىيەن ھەربىي تەمىنات پونكتىنىڭ كۆتۈۋېلىش بىناسىنى سالدى. ئۇنىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 1800 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. ئىككى پونكت كۆتۈۋېلىش بىناسىنى سېلىش داۋامىدا ئۇرۇمچى ھەربىي رايونى ئادەم كۆچى ۋە ماددىي ئەشيا جەھەتتە ياردەم بەردى.

1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە ھەربىي تەمىنات پونكتلىرى خىزمەت يېغىنى ئېچىپ، جېڭجۇدا چاقىرىلغان مەملىكەتلىك ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىنىڭ خىزمىتىنى ئىسلاھ قىلىش بويىچە نەق مەيداندا تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يېغىنىنىڭ روھىنى يەتكۈزۈپ، «تىنچ ۋاقىت بىلەن ئۇرۇش ۋاقتىنى بىرلەشتۈرۈش، ئومۇميۈزلۈك پايدىلىنىش» تىن ئىبارەت پونكت قۇرۇش ئاڭچىنىنى ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ھەربىي تەمىنات پونكتلىرى خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسىنى ھەم قىسىملار ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش، ھەم جەمئىيەت ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىش ئىزىغا سالدى. يېغىندىن كېيىن ھەر قايسى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرى ھەربىي تەمىنات ۋەزىپىسىنى ئورۇندىشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، پائال جەمئىيەتكە يۈزلىنىپ، سەپەر ئۈستىدىكى يولۇچىلارنى كۆتۈۋېلىش، ئاشخانىدا تاماق ھۆددىگە ئېلىش، ماشىنا توختىتىش مەيدانىنى ئىجارىگە بېرىش، يېغىنلارنى كۆتۈۋېلىش، مەجلىسخانىلارنى ئىجارىگە بېرىش، قوشۇمچە يېمەكلىكلەرنى پىششىقلاپ ئىشلەش ئارقىلىق كىرىمنى ئاشۇرۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى ياخشىلاپ، خىراجەتنىڭ كەم قىسمىنى تولۇقلىدى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر يالغۇز ئۇرۇمچى ھەربىي تەمىنات پونكتىلا يولۇچىلارنى كۆتۈۋېلىش، ماشىنا توختىتىش مەيدانىنى ئىجارىگە بېرىش، كىچىك ماگىزىن ئېچىپ تىجارەت قىلىش، يۇك - تاقلارنى ساقلاش، زال ۋە مەجلىسخانىلارنى ئىجارىگە بېرىش، يېغىنلارنى كۆتۈۋېلىش قاتارلىق ئىشلاردىن 509 مىڭ يۈەن كىرىم قىلىپ، ھەرخىل باج ئۈچۈن يۇقىرىغا 33 مىڭ 400 يۈەن تاپشۇردى، مەزكۇر پونكتنىڭ كەسپىي خىراجىتى يېتىشمىگەنلىكتىن 20 مىڭ يۈەن ياردەم پۇلى بېرىلدى. ئىشلەپچىقىرىش ئۈچۈن 27 مىڭ يۈەن دەسمايە سالدى. يەنە ئۇرۇمچى شەھەرلىك مالىيە ئىدارىسى بىلەن ئىقتىسادىي ھۆددىگەرلىك توختىمى ئىمزالاپ، پايدا تەقسىم قىلىشنى يولغا قويۇپ، ئۈچ يىلدا جەمئىي 11 مىڭ 680 يۈەن مۇكاپات ئالدى، ھەربىر ئىشچى - خىزمەتچى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 390 يۈەن مۇكاپاتقا ئېرىشتى، بۇ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش، ئاكتىپچانلىقىنى ئىشقا سېلىشتا زور رول

ئويندى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر يۇقىرىگۆ ۋە پىچاندىن باشقا ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرى خېمىر يۇغۇرۇش، ھورنان سېلىش، چۆپ يېيىش، كۆكتات توغراش، گۆش توغراش، پۇرچاق پىشلىقى، ياساش قاتارلىق ئىشلارنىڭ ھەممىسىنى ماشىنىلاشتۇرۇپ بولدى. 10 مىڭ ئادەم تاماق يېيىشكە توغرا كەلسە، بەش-ئىل قورۇما بىلەن بىر شورپىنى ئىككى يېرىم سائەتتىلا تەييارلاپ بولۇش ھالىتىگە يەتتى.

1985 - يىلدىكى ھەربىي تەمىنات پونكىتلىرىنىڭ مۇلازىمەت خادىملىرى ۋە قاتناش قوراللىرىغا دائىر جەدۋەل

4 - قىسىم 7 - جەدۋەل

ساني / تۈرى / ئورۇن	جەمئىي ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە							ماشىنا	بۇنىڭ ئىچىدە	
		پونكىت باشلىقى	مۇئاۋىن پونكىت باشلىقى	ئۇنچى	كادىر	ئىشچى	شوپۇر	ئاشپەز		چوڭ ماشىنا	كىچىك ماشىنا
جەمئىي	89	5	3	1	19	45	5	11	6	1	5
ئۇرۇمچى	49	1	1	1	8	28	1	9	3	1	2
داخپەن (تۇرپان)	15		2		2	9	2		2		2
پىچان	5	1			2		1	1	1		1
قۇمۇل											
يۇقىرىگۆ	5	1			2		1	1			
كورلا	12	1			3	8					
بالغۇنتاي	3	1			2						

Ⅱ باب

دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ئورۇنلاشتۇرۇش ئاپپاراتلىرى

1958 - يىلدىن باشلاپ ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلار يەرلىكنىڭ باشقۇرۇشىغا

ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شىنجاڭ تەۋەسىدە ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ سانى ئىنتايىن ئاز بولغانلىقتىن، قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ئىشلىشىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. شەھەر - بازارلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق ناھىيە (شەھەر) لەردىكى رايونلار ياكى مەھەللە ئىش باشقارمىلىرى باشقۇردى؛ يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرىنى ئۆزلىرى تۇرۇشلۇق گۇڭشې، ئەترەتلەر باشقۇردى ھەمدە ۋەكالىتەن پېنسىيە پۇلى تارقىتىپ بەردى.

1981 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايوندا ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر ۋە ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ ئىشخانىسى بولدى. 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش بۆلۈمى قۇرۇلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون دۆلەت تەقسىم قىلغان ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش ئاپپاراتىنىڭ 17 مەمۇرىي شتاتىدىن ئوننى ئاجرىتىپ ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىغا ئىككىنى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش بۆلۈمىگە ئوچىنى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە تارباغاتاي، قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىلىرىغا بىردىن تەقسىم قىلىپ بەردى. باشقا ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىلىرى بەلگىلىگەن كادىرلار بۇ خىزمەتنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئېلىپ باشقۇردى.

1983 - يىل 11 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاپتونوم رايون ھەربىي سەپتىن بوشانغان ۋە ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق ھەربىي سەپتىن بوشانغانلار ۋە ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قىلىپ ئۆزگەرتتى. جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇشقا باشلىدى.

1985 - يىل 3 - ئاينىڭ 12 - كۈنى دۆلەت شىنجاڭ ھەربىي رايونىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى باشقۇرۇش ئاپپاراتىغا 43 مەمۇرىي شتات (ئەسلىدە ئالتىسى بار ئىدى، يېڭىدىن 37 سى قوشۇپ بېرىلدى)، 34 كەسپىي شتات تەقسىم قىلىپ بەردى. 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونلۇق ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلدى، ئىشخانا ئورنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە بولدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى يۈچۈەنيى ئىشخانا مۇدىرلىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، مەمۇرىي شتات 12 قىلىپ بېكىتىلدى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، مەمۇرىي

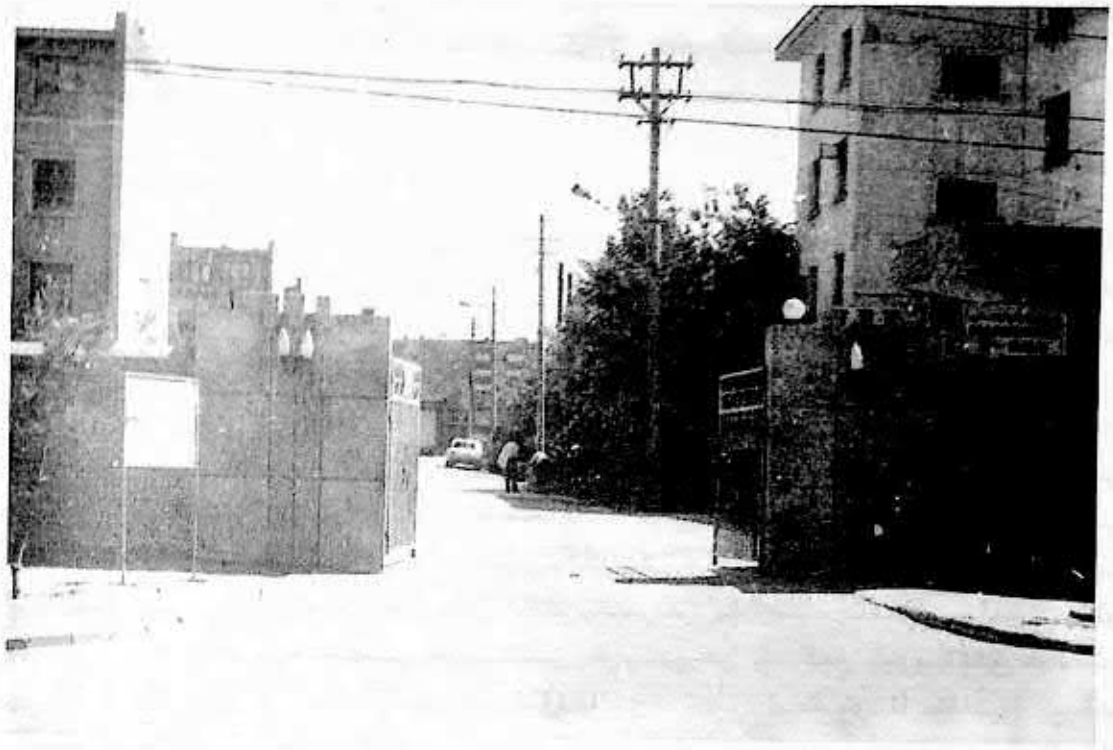
شتاتى ئۇچتىن سەككىزگىچە كۆپەيتىلدى. ئىلى، قەشقەر ژىلايەتلىك، سانجى ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارە (باشقارما) لىرىدا ئىككىدىن مەمۇرىي شتات تەسىس قىلىندى. باشقا ژىلايەت، ئوبلاستلاردا ۋە قاراماي، شىخەنزە شەھەرلىرىدە بىردىن مەمۇرىي شتات تەسىس قىلىندى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئارمىيەدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلار 1 ـ ساناتوريىسىدە 14 كەسپىي شتات؛ ئىلى، سانجى، قەشقەر، كورلا شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىدا بىردىن كەسپىي شتات تەسىس قىلىندى.

2. ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشى

1981 ـ يىلى دۆلەت ئاپتونوم رايونغا بىرىنچى تۇركۈمدە ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنىڭ 108 يۇرۇش ئولتۇراق ئۆي قۇرۇلۇشى ۋەزىپىسىنى چۈشۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە تۆەن دەرىجىلىكلەرنىڭ 71 يۇرۇش، ھەربىر يۇرۇشى 70 كۋادرات مېتر؛ يىگىت دەرىجىلىكتىن تۆۋەن بولغانلارنىڭ 37 يۇرۇش، ھەربىر يۇرۇشى 52 كۋادرات مېتر. ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 6894 كۋادرات مېتر، كېتىدىغان خىراجەت 1 مىليون 360 مىڭ يۈەن، پولات 20 تونىنا، ياغاچ 200 كۇب مېتر، سېمونت 100 تونىنا ھېسابلاندى ھەم شۇ جايدىكى خەلقنىڭ ئادەتتىكى قۇرۇلۇش ئۆلچىمى بويىچە ياسىلىدىغان بولدى. 6 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى جايلارغا ئۆي قۇرۇلۇش ۋەزىپىسىنى چۈشۈردى. جايلاردىكى ھۆكۈمەتنىڭ پىلان، مالىيە ۋە ماددىي ئىشىا تارماقلىرى خىراجەتكە ۋە قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرىنى يۆتكەشكە مەسئۇل بولدى؛ پىلان كومىتېتى، بىناكارلىق سىستېمىسى لايىھىلەشنى ئۈيۇشتۇردى ۋە كۈچ ئورۇنلاشتۇردى. يەر باشقۇرۇش تارماقلىرى يەر سېتىۋېلىشقا مەسئۇل بولدى، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تۇرالغۇ ئۆي سېلىنىدىغان نۇقتىلارنى تاللاش، تەقسىم قىلىشقا مەسئۇل بولدى، ئۆي باشقۇرۇش تارماقلىرى ئۆي باشقۇرۇش، رېمونت قىلىش ۋە ئۆي ئىجارىسى يىغىشقا مەسئۇل بولدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى يەنە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى ئارمىيەدىن پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنىڭ تۇرالغۇ ئۆي كۆلىمىنى دەرىجە بويىچە ھەربىر يۇرۇشىنى ئۆچ كۋادرات مېتر ئاشۇرۇپ سوغۇقتىن ساقلىنىش دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈشنى، ئۇرۇمچىدىن باشقا ژىلايەت، ئوبلاستلار سېلىنىدىغان ئومۇمىي مەبلەغ سانىنى ئاشۇرۇۋەتمەسلىك ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، مۇۋاپىق ئىگىلەشنى قارار قىلدى.

1984 ـ يىلى دۆلەت ئاپتونوم رايونغا 2 ـ تۇركۈمدە ئارمىيەدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقىدىغان كادىرلار ئۆچۈن 71 يۇرۇش تۇرالغۇ ئۆي سېلىش ۋەزىپىسىنى چۈشۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە تۆەن دەرىجىلىكلەرنىڭ تۇرالغۇ ئۆيى 63يۇرۇش، يىگىت دەرىجىلىكلەرنىڭ تۇرالغۇ ئۆيى سەككىز يۇرۇش. ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 4820 كۋادرات مېتر. بۇنىڭغا 970 مىڭ يۈەن ئاجرىتىلدى. 11 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى ئىككى تۇركۈم تۇرالغۇ ئۆي قۇرۇلۇشى ۋەزىپىسىنى جايلارغا چۈشۈردى. ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى بۇ ۋەزىپىنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، بىر رەھبەرنى ئۆي قۇرۇلۇشى خىزمىتىنى تۇتۇشقا ئاجراتتى.

4 ـ قىسىم 3 ـ سۈرەت

ئۈرۈمچى شەھىرى ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار 1 ـ دەم ئېلىش ئورنى

1985 ـ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار ئۈچۈن جەمئىي 124 يۇرۇش ئۆي سېلىندى (سېتىۋېلىندى)، بۇنىڭ ئىچىدە تۆەن دەرىجىلىكلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيى 88 يۇرۇش، يىگىدىن تۆۋەن دەرىجىلىكلەرنىڭ ئولتۇراق ئۆيى 36 يۇرۇش. ئومۇمىي قۇرۇلۇش كۆلىمى 8084 كۋادرات مېتر. ئولتۇراق ئۆيلەرنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى: ئۈرۈمچى شەھىردە 97 يۇرۇش، سانجى شەھىردە ئالتە يۇرۇش، قەشقەر شەھىردە بەش يۇرۇش، قۇمۇل شەھىردە تۆت يۇرۇش، غۇلجا شەھىردە بىر يۇرۇش، ئاقسۇ شەھىردە بىر يۇرۇش، تۇرپان شەھىردە بىر يۇرۇش، ماناس، ساۋەن، شىخو، دۆربىلجىن، قابا، چاپچال، كۆنەس، قاغىلىق، خوتەن ناھىيىلىرىنىڭ ھەر قايسىسىدا بىر يۇرۇش. 11 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى، شىنجاڭ ھەربىي رايونى دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار خىزمىتى ئىشخانىسى بىرلىكتە خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، پۈتكۈزۈلگەن 124 يۇرۇش تۇرالغۇ ئۆينى تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالدى.

1983 - يىل 9 - ئايدىن 1985 - يىل 10 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قىسمىلارغا ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ ئۇلتۇراق ئۆيلەرگە كۆچۈپ كىرىشى توغرىسىدا 94 پارچە «ئۇقتۇرۇشنامە» تارقاتتى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئولتۇراق ئۆيگە كۆچۈپ كىرىش رەسمىيىتىنى بېجىرگەن ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىر 65 كە يەتتى.

3. سىياسىي ۋە تۇرمۇش پاراۋانلىق تەمىناتى

ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ «ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ سىياسىي تەمىناتىنى ئۆزگەرتمەسلىك، تۇرمۇش تەمىناتىدا سەل - پەل ئېتىبار بېرىش» يولىيورۇقىنىڭ روھىغا ئاساسەن، ئۇلارنىڭ ھەرخىل تەمىناتىنى ئۆزلۈكسىز ياخشىلىدى ۋە ئۆستۈردى.

1) سىياسىي تەمىناتى

ھەرقايسى جايلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى يەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خەلق ئىشلىرى ئىدارە (باشقارما، بۆلۈم) پارتىيە ياچېيكىلىرى ئۆز تىزىملىكىگە كىرگۈزۈپ، پارتىيىنىڭ تەشكىلىي تۇرمۇشىغا قاتناشتۇردى. 1982 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە كادىرلار 1 - دەم ئېلىش ئورنى قۇرۇلدى، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار كۆچۈپ كىرگەندىن كېيىن، ئۆز ۋاقتىدا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلۇپ، پارتىيە گۇرۇپپىلىرى تەسىس قىلىندى.

جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ ھۈججەت كۆرىدىغان سورۇنى ۋە ۋاقتىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ بەردى. 1983 - يىلدىن ئېتىبارەن ئۇرۇمچى شەھىرى كادىرلار دەم ئېلىش ئورنىنى ھۈججەت تارقىتىلىدىغان ئورۇن قاتارىغا كىرگۈزۈپ، ئىككى يۇرۇش ھۈججەتنى كۆپەيتىپ تارقاتتى.

ئاپتونوم رايون، ھەربىي رايونىنىڭ چوڭ تېپتىكى سىياسىي پائالىيەتلىرى ئۆتكۈزۈلگەندە، ئۇلار تەكلىپ قىلىنىپ قاتناشتۇرۇلدى، مۇناسىۋەتلىك يىغىنلارغا سىرتتىن قاتناشتۇرۇلدى. ھەر يىللىق باھار بايرىمى، «1 - ئاۋغۇست» بايرىمى قاتارلىق ھېيىت - بايراملاردا شۇ جايدىكى ھەردەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى ئۇلاردىن ھال سورىدى.

2) تۇرمۇش پاراۋانلىق تەمىناتى

1982 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرى كادىرلار 1 - دەم ئېلىش ئورنى دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار ئۈچۈن مەخسۇس داۋالىنىش ئۆيى تەسىس قىلدى. باشقا جايلاردا ئولتۇرۇشلۇق ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارغا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ھۆددىگە ئېلىپ داۋالاش كېنىشكىسىنى يارەملىشىپ ھەل قىلىپ بەردى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق دوختۇرخانىلار دورا تارقىتىش، داۋالاش - ساقلىقنى ساقلاش، دوختۇرخانىدا يېتىش، دوختۇرخانىدىن يۆتكەش، داۋالىنىش پۇلىنى ئاتچوت قىلىپ بېرىش قاتارلىق جەھەتلەردە، ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارغا ئېتىبار بەردى. 1983 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ ھەمىسى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىدىغان بولدى.

1983 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى جاپالىق جېڭىرا مۇداپىئە سېپىدە ئون يىلدىن ئارتۇق ئىشلەپ ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققانلارنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىنى ئۆستۈردى. باشقا رايونلاردا خىزمەت قىلغىنىغا 30 يىلدىن ئاشقانلارنىڭ پېنسىيە پۇلىنى 5% ئاشۇرۇپ بەردى. ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە (شەھەر) لەر دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارغا ئالاھىدە ئېھتىياجلىق تاۋارلار بىلەن تەمىنلەش كېنىشكىسى تارقىتىپ بەردى. ھەر يىللىق ھېيت - بايراملاردا ئۇلار ئېتىبار باھادا گۆش، بېلىق، تۇخۇم، ئۆي قۇشلىرى قاتارلىق قوشۇمچە يېمەكلىكلەر بىلەن تەمىن ئېتىلدى، ھۆكۈمەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك تارماقلىرى ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ ئۆيلىرىگچە بېرىپ مۇلازىمەت قىلدى. ھەرىيلى قىش پەسلىدە ئادەم ئاجرىتىپ قىشلىق كۆكتات ئەكىلىپ ساقلاپ بەردى، كۆمۈر چۈشۈرۈپ بەردى، سۇ، پار، تۇرۇبىا يوللىرىنى رېمونت قىلىپ بەردى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەنە تۇركۈمگە بۆلۈپ، دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان 22 ئۆيلۈك كادىرغا گاز ئوچىقى ھەل قىلىپ بەردى.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايون دۆلەتلىك ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلىرى ئۈچۈن مۇلازىمەت قىلىدىغان ماشىنا كۆرسەتكۈچى ئىچىدىن ئالتە ماشىنا سېتىۋېلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىغا بىرىنى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسىغا بىرىنى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك كادىرلار دەم ئېلىش ئورنىغا تۆتنى تەقسىم قىلىپ بەردى.

4. مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش پائالىيىتى

1982 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەتلەر ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار بىر قەدەر مەركەزلەشكەن كادىرلار دەم ئېلىش ئورۇنلىرىدا مەدەنىي پائالىيەت ئۆيى، قىرائەتخانا، ئۆگىنىش ئۆيى قۇردى، مەدەنىي كۆڭۈل ئېچىش سايمانلىرىنى سېتىۋالدى، ھەرخىل گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتېرى بولدى، ھېيت - بايراملاردا شاھمات، توپ تۇرلىرى بويىچە مۇسابىقە ئۆتكۈزدى، ئەدەبىيات - سەنئەت نومۇرلىرى كۆرسەتتى، باشقا جايلارغا ئېلىپ بېرىپ ئېكسكۇرسىيە، سەيلە - سايا ھەت پائالىيەتلىرى بىلەن شۇغۇللاندۇردى.

5. بىرگە كۆچۈپ كەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1984 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار بىلەن بىللە كۆچۈپ كەلگەن جۆرىسى، پەرزەنتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرغان جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىسپات يېزىپ بەرگەندىن كېيىن، ج خ تارماقلىرى نوپۇسقا ئالدى. ئەسلىدە خىزمىتى بار جۆرىسى، پەرزەنتلىرىنى خىزمەتكە تەقسىم قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرغان جايدىكى ئەمگەك، كادىرلار تارماقلىرى مەسئۇل بولدى؛ پەرزەنتلىرى مەكتەپكە كىرمەكچى (يۆتكەلمەكچى) بولسا، ماۋارىپ تارماقلىرى مەكتەپكە كىرىش (يۆتكىلىش) رەسمىيىتىنى بېجىرىپ بەردى؛ بالاغەتكە يەتكەن پەرزەنتلىرى شەھەر - بازارلاردىكى ئىش كۈتۈپ تۇرغان ياشلارغا ئوخشاش ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. كادىرلار پېنسىيىگە چىقىشتىن بۇرۇن ھەربىيدە تۇرغۇزۇپ

باققان پەرزەنتلىرى ھەربىي سەپتىن بوشانغاندىن كېيىن، ئاتا - ئانىسى ئورۇنلاشقان جايغا بېرىپ خىزمەت قىلمىدىغان بولدى. 1985 - يىلغا قەدەر ئاپتونوم رايون ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ خىزمىتى بار، بىللە كۆچۈپ كەلگەن جۆرىسى، پەرزەنتلىرىدىن توققۇز ئادەمنى ئورۇنلاشتۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى شەھىرى ئورۇنلاشتۇرغان كادىر ئۈچ، ئىشچى تۆت، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى ئورۇنلاشتۇرغان كادىر ئىككى، بۇلارنىڭ ھەممىسى ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

§ 2. ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى 1956 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ كەسپىي دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. 1957 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەسئۇل بولۇپ باشقۇرىدىغان ۋە پېنسىيە پۇلى تارقىتىپ بېرىدىغان بولدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونىدىكى ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ھەر قايسى قىسىملار ئۆز ئالدىغا بىر تەرەپ قىلدى.

1978 - يىلدىن باشلاپ ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئاساسىي قۇرۇلۇش قىسىملىرى ئىچىدىكى پېنسىيىگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن خادىملارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى.

1982 - يىل 8 - ئايدىن باشلاپ ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى يەنىلا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇردى. 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان 988 ئىشچى - خىزمەتچى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىقىدا قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

(4 - قىسىم 8 - جەدۋەلگە قارالسۇن).

ئارمىيىدىن پېنسىيىگە چىققان ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

4 - قىسىم 8 - جەدۋەل

يىللار	1981	1982	1983	1984	1985
ئادەم سانى	147	162	221	219	239

§ 3. يەرلىكتىكى خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

بۇ پاراگرافتا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرغان يەرلىكتىكى خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارنىڭ بىر قىسىم ئەھۋالى بايان قىلىنىدۇ.

1: خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1951 - يىل 12 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «1951 - يىل ئىچىدە ئىنقىلابىي خىزمەتچى خادىملارنى خىزمەتتىن چېكىندۈرۈپ بىر تەرەپ قىلىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن خادىملارغا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىر قېتىملىق خىزمەتتىن چېكىندۈرۈش پۇلى (ئىشلەپچىقىرىش قوشۇمچە يارداىم پۇلى دەپ ئاتالدى) تارقىتىپ بەردى. خىزمەتتىن چېكىندۈرۈش پۇلى ئاشلىق بويىچە ھېسابلاندى، ئۇنىڭ ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: كادىرلارغا 500 جىڭ، قارا خىزمەتچىلەرگە 300 جىڭ بېرىلدى. خىزمەت قىلغان ۋاقتى بەش يىل بولغانلارغا ھەر ئايدا ئون جىڭ، ئالتە يىلدىن ئون يىلغىچە بولغانلارغا ھەر ئايدا 20 جىڭ، 11 يىلدىن 15 يىلغىچە بولغانلارغا ھەر ئايدا 40 جىڭ، 16 يىلدىن ئارتۇق بولغانلارغا ھەر ئايدا 80 جىڭ قوشۇپ بېرىلدى. ئىشچى - خىزمەتچىلەر خىزمەتتىن چېكىنىش رەسمىيىتىنى ئۆتىگەندىن كېيىن، بىللە كۆچۈپ كەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلىرى يەنى جۆرىسى، پەرزەنتلىرىگە يول خىراجىتى بەرگەندىن باشقا، يەنە ھەربىر ئادەمگە 100 جىڭدىن يارداىم ئاشلىقى كۆپەيتىپ بېرىلدى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان خىراجەتلەر نەپىقە كەسپىي خىراجىتى ئىچىدىن چىقىم قىلىندى. 1985 - يىلغا قەدەر، شىنجاڭ بويىچە يەنە خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن 145 ئىشچى - خىزمەتچىگە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خىزمەتتىن چېكىنىش پۇلى تارقىتىپ تۇردى.

2. پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1958 - يىل 2 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن باشلاپ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى گوۋۇيۈەننىڭ «ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى پېنسىيىگە چىقىرىش يولى بىلەن بىر تەرەپ قىلىش توغرىسىدا قارار» نى ئىجرا قىلىشقا كىرىشىپ، بىر قىسىم پېنسىيە پۇلى تارقاتتى. 1978 - يىل 5 - ئاينىڭ 24 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ «ئىشچىلارنى پېنسىيىگە چىقىرىش، خىزمەتتىن چېكىندۈرۈش ۋاقتىلىق چارىسى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بۇ ئىشنى نەپىقە خىزمىتى ئىچىگە كىرگۈزۈپ، پېنسىيە پۇلىنى داۋاملىق تارقىتىۋەردى.

1981 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 4 - قېتىملىق دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنىدا 1981 - يىلدىن باشلاپ، پارتىيە، ھۆكۈمەت ئورگانلىرى، ئاممىۋى تەشكىلاتلار ۋە كەسپىي ئورۇنلاردىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن، ئەسلىدىكى خىزمەت

ئورنى مەسئۇل بولۇپ باشقۇرۇش، پېنسىيە پۇلىنى ئەسلىدىكى ئورنى تارقىتىپ بېرىش، مالىيە نازارىتى مۇناسىپ هالدا خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى كۆپەيتىش - كېمەيتىش قارار قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى يېڭىدىن پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى قوبۇل قىلمايدىغان بولدى ۋە بۇرۇن باشقۇرۇپ كېلىۋاتقان پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى ئەسلىدىكى خىزمەت ئورنىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئەسلىدىكى خىزمەت ئورنى ئەمەلدىن قالغانلارغا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى پېنسىيە پۇلى تارقىتىپ بەردى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىنجاڭ بويىچە يەنە 1963 ئادەمگە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى پېنسىيە پۇلى تارقىتىپ تۇردى.

3. خىزمەتتىن ئايرىلىپ دەم ئېلىشقا چىققان خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1978 - يىل 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن ئېتىبارەن دەم ئېلىشقا چىقىرىش تۈزۈمى يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرۇۋاتقان پېنسىيىگە چىققان خادىملار ئىچىدىكى دەم ئېلىشقا چىقىش شەرتىگە توشىدىغانلىرى دەم ئېلىشقا ئۆزگەرتىلدى ھەمدە 1978 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن ئىش ھەققى تولۇقلاپ تارقىتىپ بېرىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى شىنجاڭ بويىچە يەرلىكتىن دەم ئېلىشقا چىققان 39 كادىرنىڭ ئىش ھەققى خامچوتى ۋە چىقىمىغا مەسئۇل بولدى.
(4 - قىسىم 9 - جەدۋەلگە ۋە 4 - قىسىم 10 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خىزمەتتىن چېكىنىش، پېنسىيە، دەم ئېلىش پۇلى تارقىتىپ بەرگەن خادىملارنىڭ تارقىلىشىغا دائىر جەدۋەل

4 - قىسىم 9 - جەدۋەل

تۈرى / ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر	جەمئىي	خىزمەتتىن چېكىنىدۇرۇلگەنلەر	پېنسىيىگە چىققانلار	پېنسىيىگە چىققانلاردىن دەم ئېلىشقا ئۆزگەرتىلگەنلەر
جەمئىي	2147	145	1963	39
ئۈرۈمچى شەھىرى	593		593	
شىخەنزە شەھىرى	277		277	
قاراماي شەھىرى	17		17	
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	37		37	
ئىلى ۋىلايىتى	227	21	204	2

تارباغاتاي ۋىلايىتى	18	2	13	3
ئالتاي ۋىلايىتى	12	1	9	2
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	83	8	74	1
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	7		6	1
قۇمۇل ۋىلايىتى	9		6	3
تۇرپان ۋىلايىتى	19		18	1
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	36		36	
ئاقسۇ ۋىلايىتى	31		31	
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	152	93	59	
قەشقەر ۋىلايىتى	535	13	522	
خوتەن ۋىلايىتى	94	7	61	26

1979 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تارقاتقان خىزمەتتىن چېكىنىش پۇلى، پېنسىيە پۇلى ۋە دەم ئېلىش پۇلىغا دائىر جەدۋەل

4 - قىسىم 10 - جەدۋەل

يىللار	خىزمەتتىن چېكىنگەن، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققانلار سانى	پۇل سانى (ئون مىڭ يۈەن)
1979	2860	221.8
1980	2883	228.31
1981	3282	268.76
1982	2425	230.5
1983	2347	227.3
1984	2135	217.5
1985	2147	257.3

Ⅲ باب

چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. يەرلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلاشتۇرغانلار

1. يۆتكەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش

شىنجاڭ تىنچلىق يىلىدىن ئازاد قىلىنغاندىن كېيىن، ھەممە ساھەنى يېڭىباشتىن گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن، ھەر قايسى كەسىپ، ھەر قايسى ساھەلەر كۆپلىگەن ئەمگەك كۈچىگە مۇھتاج بولدى. 1958 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ بېيجىڭدىكى يىغىنىدا 2 - بەشيىللىق پىلان مەزگىلىدە جياڭسۇ، خۇبېي، خۇنەن، ئەنخۇي قاتارلىق تۆت ئۆلكىدىن شىنجاڭنىڭ قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن 2 مىليون ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنى سەپەرۋەر قىلىش قارار قىلىندى.

1959 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايوندا ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش - تەقسىملەش كومىتېتى قۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى شىن لەنتىڭ بۇ كومىتېتنىڭ مۇدىر ھەيئەت ئەزالىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يېزا خىزمەت بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئىسمايىل ياسىنوپ، سانائەت - قاتناش سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى لى يۈڭخي، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېڭتۈەنى سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇدىرى لىيۈيسۈنلار مۇئاۋىن مۇدىر ھەيئەت ئەزالىقىنى قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. ئىشخانا ئاۋۋال ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسىدە، كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە تەسىس قىلىندى. ئىشخانا مۇدىرلىقىنى ئاۋۋال ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ باشلىقى جاڭ شيۈگۈي، كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن

نازىرى تەن يۈكۈنۈۋا قوشۇمچە ئۇستىگە ئالدى.

چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ يۆتكەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇشقا كېتىدىغان خىراجەتنى يېزا ئىگىلىك، بوزىيەر ئۆزلەشتۇرۇش مىنىستىرلىكى «مەركەز ۋە يەرلىك بىرلىكتە ھەل قىلىدۇ» دەپ بەلگىلىدى. دۆلەت چىقىم قىلىدىغان خىراجەت تۆۋەندىكى يەتتە تۈرنى، يەنى: ماشىنا ـ كېمە ھەققى، قىشلىق كىيىم ـ كېچەك ياردەم پۇلى، يول ئۇستىدە بېكەت قۇرۇش خىراجىتى، يول ئۇستىدىكى تاماق ياردەم پۇلى، يول ئۇستىدىكى دورا ـ داۋالىنىش پۇلى، تەشۋىقات خىراجىتى، كرانتىن قىلىش خىراجىتى قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالدى. يۇقىرىدىكى خىراجەت ئاساسەن خەلق گۇڭشېسى قاتارلىق كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدىكى ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلىدىغان ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارغا ئىشلىتىلدى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى زاۋۇت، كان، كارخانىلارغا بارىدىغان ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارغا دۆلەت پەقەت تەشۋىقات خىراجىتى ۋە كرانتىن قىلىش خىراجىتىنىلا ھەل قىلىپ بەردى، قالغانلىرىنى ئادەم ئىشلەتكەن ئورۇن چىقىم قىلدى. 1959 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق كومىتېتى «ھەر قايسى ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى كۆتۈۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ھەقىقىي ياخشى ئىشلەش توغرىسىدىكى بىرلەشمە يولىيورۇق» چۈشۈردى. 3 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش كومىتېتىنىڭ مۇدىرى ئەنۋەر جاكۇلىن ئۆمەك باشلىقلىقىدىكى خۇبېي قاتارلىق ئۆلكىلەردىن شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن كەلگەن ياشلارنى قارشى ئېلىش ۋەكىللىرى ئۆمىكى تۈنجى تۇركۈمدە شىنجاڭغا كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى داغدۇغىلىق كۈتۈۋالدى.

1959 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنىدىن 9 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنىگىچە 5500 كىلومېتر كېلىدىغان تاشيول غول لىنىيىسىنىڭ 25 جايىدا تاماق، ياتاق بېكىتى، 11 جايدا چاي ـ سۇ بېكىتى قۇرۇلدى، 600 دىن ئارتۇق ماشىنا ـ ئاپتوموبىل ئىشقا سېلىندى. چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۇچۇن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 140 مىڭ 327 ئادەم، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 13 مىڭ 802 ئادەم كۈتۈۋېلىندى. بۇنىڭ ئىچىدە، خۇبېيلىقلار 48 مىڭ 258، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى 6879؛ جياڭسۇلۇقلار 61 مىڭ 106، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى 3309؛ ئەنخۇيلۇقلار 30 مىڭ 963، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتى 3614. 16 ياشتىن 25 ياشقىچە بولغانلار 60% نى، 26 ياشتىن يۇقىرىلار تەخمىنەن 40% نى؛ پارتىيە ئەزالىرى 4.2% نى، ئىتتىپاق ئەزالىرى 13.4% نى ئىگىلىدى؛ كادىر 340 بولۇپ، بۇلارنىڭ ئىچىدە ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك كادىر 32.

1959 ـ يىلى شىنجاڭغا كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار «يېزا ئىگىلىكىنى ئاساس قىلىش، سانائەت ۋە باشقا تارماقلارنىڭ ئىھتىياجىغا مۇۋاپىق ئېتىبار بېرىش» پرىنسىپىغا ئاساسەن تەقسىم قىلىندى. خەلق گۇڭشېلىرىغا 40 مىڭ 396 ئادەم تەقسىم قىلىنىپ، 34.48% نى ئىگىلىدى؛ ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكتۇەنگە 43 مىڭ 325 ئادەم تەقسىم قىلىنىپ، 30.89% نى ئىگىلىدى؛ سانائەت، قاتناش سىستېمىسىغا 19 مىڭ 580 ئادەم تەقسىم قىلىنىپ، 13.95%

نى ئىگىلىدى؛ دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى سىستېمىسىغا 25 مىڭ 168 ئادەم قىلىنىپ، 17.93% نى ئىگىلىدى؛ سودا سىستېمىسىغا 1634 ئادەم تەقسىم قىلىنىپ، 1.16% نى ئىگىلىدى؛ مەدەنىيەت - ماارىپ سىستېمىسىغا 1213 ئادەم تەقسىم قىلىنىپ، 0.86% نى ئىگىلىدى؛ دۆلەت ئورگانلىرىغا 983 ئادەم تەقسىم قىلىنىپ، 0.73% نى ئىگىلىدى (تەپسىلاتىنى 4 - قىسىم 11 -، 4 - قىسىم 12 - جەدۋەللەردىن كۆرۈۋېلىڭ).

1959 - يىل 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا جياڭسۇ، خۇبېي ئۆلكىلىرىنىڭ ھال سوراش ئۆمىكى ئۈرۈمچىگە يېتىپ كەلدى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تاپشۇرۇقىغا بىنائەن، كۆتۈۋېلىش ھەيئىتى تەشكىللەپ، ھال سوراش ئۆمىكى بىلەن بىرگە شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن ھال سورىدى.

1959 - يىلى دۆلەت چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى يۆتكەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن جەمئىي 7 مىليون 505 مىڭ 454 يۈەن 38 پۇڭ چىقىم قىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، يېزا ئىگىلىك، بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش، مالىيە، ئەمگەك مىنىستىرلىكلىرى بىرلىكتە ئاجراتقىنى 6 مىليون 860 مىڭ 161 يۈەن 79 پۇڭ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك مالىيىسىدىن ئاجرىتىلغىنى 645 مىڭ 292 يۈەن 59 پۇڭ بولدى. ھەربىر ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئۈچۈن ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 53 يۈەن چىقىم قىلىندى.

1960 - يىلى ئاپتونوم رايون پىلان بويىچە داۋاملىق رەۋىشتە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كېلىدىغان ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى يۆتكىدى. ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمەت تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، نۇقسانلارنى تۈزىتىش ئۈچۈن، 3 -، 5 -، 7 - ئايلاردا ئۈدا ئۈچ قېتىم مۇھىم يىغىن ئاچتى.

3 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 26 - كۈنگە قەدەر، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى يۆتكەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە تۈنجى قېتىملىق يىغىن ئۆتكۈزۈلدى. بۇ يىغىنغا 160 ئادەم قاتناشتى. ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى شىن لەنتىڭ «1959 - يىلدىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى كۆتۈۋېلىش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى ئەھۋالى ۋە 1960 - يىلدىكى خىزمەتلەر ھەققىدە» پىكىر دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى تەن يۈڭخۇا «ياشلارنى چېگرا رايونلارنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىش بويىچە مەملىكەتلىك نەق مەيدان يىغىنى توغرىسىدا يەتكۈزمە دوكلات» بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى لۇجيەنرېن خۇلاسە سۆز قىلدى. يىغىن ئاياغلاشقاندا، يۆتكەش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىگە قاتناشقان ئورۇنلارنىڭ ۋەكىللىرى بىرلىشىپ «چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى كۆتۈۋېلىش، ئورۇنلاشتۇرۇش ئورۇنلىرىدا قىزىلبايراق مۇسابىقىسىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا تەشەببۇسنامە» ئېلان قىلىپ، «بىرنى ئورۇنلاشتۇرسا، بىرنى مۇستەھكەملەش، ئەمگەك كۈچىنى كۆپەيتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش» تەشەببۇسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

1959 - يىلى جياڭسۇ، خۇبېي، كەنخوي ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار سانىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

4 - قىسىم 11 - جەدۋەل

سەپەرۋەر قىلىنغان ئۆلكىلەر / ئادەم سانى / سىستېما، ئورۇن	ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئومۇمىي ئادەم سانى			جياڭسۇ ئۆلكىسى		
	جەمئىي	ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئۆلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	جەمئىي	ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئۆلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
ئومۇمىي جەمئىي	154129	140327	13802	64415	61106	3309
سانائەت، قاتناش، ئاساسىي قۇرۇلۇش	20668	19580	1088	7075	6886	189
بۇنىڭ ئىچىدە مېتاللورگىيە	4281	4116	165			
كۆمۈر	4204	3968	236	2312	2225	87
نېفىت	496	458	38			
ماشىنىسازلىق	1102	1009	93	319	303	16
خىمىيە سانائىتى	226	198	28			
يېنىك سانائەت	2132	2094	38	195	194	1
ئېلېكتر ئېنېرگىيە	390	390		930	390	
قاتناش	4890	4611	279	2747	2711	36
قۇرۇلۇش كومىتېتى	1321	1185	136			
گېئولوگىيە	514	488	26			
«تېخنىك» پولات زاۋۇتى	374	364	10	374	364	10
«تېخنىچى» پولات زاۋۇتى	422	401	21	422	401	21
موتسالا كان رايونى	316	298	18	316	298	18
دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى، چارۋىچىلىق	28346	25168	3178	5078	4776	302
بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق	2714	2588	126	2714	2588	126
بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش	15778	13698	2080	1627	1498	129
چارۋىچىلىق	6995	6478	517	546	506	40
ئورمانچىلىق	515	469	46	191	184	7
سۇ ئىشلىرى	2344	1935	409			
سودا، ئاشلىق، تاشقى سودا	1720	1634	86	1686	1608	78
بۇنىڭ ئىچىدە سودا	730	688	42	696	662	34
ئاشلىق	328	322	6	328	322	6
تاشقى سودا	662	624	38	662	624	38

4 ـ قىسىم 11 ـ جەدۋەلنىڭ داۋامى

خوجىلىق ئۆلكىسى			ئەنخۇي ئۆلكىسى		
جەمئىي	ياش ـ ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	جەمئىي	ياش ـ ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
55137	48258	6879	34577	30963	3614
7819	6992	827	5774	5702	72
624	531	93	3657	3585	72
1475	1326	149	417	417	
496	458	38			
785	708	77			
226	198	28			
237	200	37	1700	1700	
2143	1900	243			
1321	1185	136			
514	488	26			
11647	9900	1747	11621	10492	1129
8237	6902	1335	5914	5298	616
3003	2747	256	4446	4225	221
324	285	39			
1083	966	117	1261	969	292
34	26	8			
34	26	8			

4 ـ قىسىم 11 ـ جەدۋەلنىڭ داۋامى

سەپەرۋەر قىلىنغان تۈلكىلەر / ئادەم سانى / سىستېما، ئورۇن		ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئومۇمىي ئادەم سانى			جىياڭسۇ تۈلكىسى		
		جەمئىي	ياش، ئوتـ. تۇرا ياشـ. لىمقلار	تۇلارنىڭ ئائىلە تاۋا. بىتاتلىرى	جەمئىي	ياش، ئوتـ. تۇرا ياشـ. لىمقلار	تۇلارنىڭ ئائىلە تاۋا. بىتاتلىرى
مەدەنىيەت، ماتارىپ، سەھىيە		1331	1214	117	306	306	
بۇنىڭ ئىچىدە	سەھىيە	203	203		203	203	
	تىببىي شۇيۈەن	103	103		103	103	
	«1 ـ ئاۋغۇست» يېزا ئىگىلىك شۇيۈەنى	510	460	50			
	قىزىللىشىش، مۇتەخەسسىـ لىشىش پولات زاۋۇتى	515	448	67			
دۆلەت ئورگانلىرى		1006	983	23	781	758	23
بۇنىڭ ئىچىدە	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تەشكىـ لات بۆلۈمى	21	21		21	21	
	چ خ نازارىتى	225	225				
	ئالاقە باشقارمىسى	100	100		100	100	
	شىنجاڭ ھەربىي رايونى	660	637	23	660	637	23
ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى		48290	43352	4938	11902	11282	620
ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيە		52768	48396	4372	37587	35490	2097
بۇنىڭ ئىچىدە	سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	35328	31852	3476	20147	18946	1201
	قۇمۇل ۋىلايىتى	5994	5641	353	5994	5641	353
	ئىلى ۋىلايىتى	2159	2047	112	2159	2047	112
	تارباغاتاي ۋىلايىتى	2003	1996	87	2083	1996	87
	بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1433	1379	54	1433	1379	54
	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	1094	1016	78	1094	1016	78
	ئۈرۈمچى ناھىيىسى	1056	1032	24	1056	1032	24
	تۇرپان ناھىيىسى	1505	1408	97	1505	1408	97
	پىچان ناھىيىسى	1026	1005	21	1026	1005	21
	توقسۇن ناھىيىسى	1090	1020	70	1090	1020	70

4 ـ قىسىم 11 ـ جەدۋەلنىڭ داۋامى

خوجىلىق ئۆلكىسى			ئەنخۇي ئۆلكىسى		
جەمئىي	ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئۆلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	جەمئىي	ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئۆلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
293	267	26	732	641	91
293	267	26	217	193	24
			515	448	67
225	225				
225	225				
35119	30848	4271	1269	1222	47
			15181	12906	2275
			15181	12906	2275

1959 - يىلى شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىخىتۇەنسىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغان چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارغا دائىر جەدۋەل
4 - قىسىم 12 - جەدۋەل

كەلگەن ئۆلكە، ۋىلايەت، ناھىيە		ئورۇنلاشقان ئورۇن	ئورۇنلاشقان نۇقتا
جياڭسۇ ئۆلكىسى	ياڭجۇ ۋىلايىتى	يېزا ئىگىلىك 2 - شى	يەنجى، كورلا، لوپنۇر
		يېزا ئىگىلىك 6 - شى	گۇچۇڭ، موري
		يېزا ئىگىلىك 7 - شى	شىخو، جىلىڭ، بورتالا، چۆچەك
		يېزا ئىگىلىك 8 - شى	ساۋمن (شىخەنزە)، ماناس
		يېزا ئىگىلىك 10 - شى	بۈرۈلتوقاي
		بىناكارلىق 1 - شى	قۇكالك
		سۇ ئىشلىرى 2 - تۈەنى	شىخەنزە
	خۇەيسىن ۋىلايىتى	يېزا ئىگىلىك 2 - شى	يەنجى
		يېزا ئىگىلىك 8 - شى	شىخەنزە
		بىناكارلىق 2 - شى	قۇكالك
	شۇجۇ ۋىلايىتى	سۇ ئىشلىرى 2 - تۈەنى	شىخەنزە
	چاڭجۇ ۋىلايىتى	يېزا ئىگىلىك 8 - شى	شىخەنزە
	جېنجياڭ	يېزا ئىگىلىك 8 - شى	شىخەنزە
خۇنەي ئۆلكىسى	چىچۇن ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 1 - شى	ئاقسۇ
		يېزا ئىگىلىك 6 - شى	قۇتۇبى، مىچۇەن
		سۇ ئىشلىرى 2 - تۈەنى	شىخەنزە
		بىخىتۇەن يېزا ئىگىلىك شۇيۇەنى	شىخەنزە
	يىڭشەن ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 2 - شى	يەنجى
		بىناكارلىق 1 - شى	ئۈرۈمچى، شىخەنزە، ئىلى
	خۇاڭمەي ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 2 - شى	يەنجى، كورلا، لوپنۇر
		يېزا ئىگىلىك 7 - شى	شىخو، ئۈرمچى، جىلىڭ، چۆچەك
	شىنجۇ ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 4 - شى	غۇلجا، سۇيدۇڭ، موڭغۇلكۈرە، نىلقا، تېكەس
		يېزا ئىگىلىك 8 - شى	ساۋمن، ماناس
		يېزا ئىگىلىك 10 - شى	ئالتاي
		بىناكارلىق 2 - شى	قۇكالك، پىچان
		يېزا ئىگىلىك 4 - شى	ئىلى
	خۇاڭگالك ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 5 - شى	قۇمۇل، تۇرپان، بارىكۆل
		يېزا ئىگىلىك 8 - شى	شىخەنزە
		بىناكارلىق 1 - شى	ئۈرۈمچى
		ماتورلاشقان تىرانسپورت باشقارمىسى	ئۈرۈمچى
	شىشۇي ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 7 - شى	شىخو
		بىناكارلىق 1 - شى	ئۈرۈمچى
		يېزا ئىگىلىك 10 - شى	بۈرۈلتوقاي، كۆكتوقاي
	داۋي ناھىيىسى	ماتورلاشقان تىرانسپورت باشقارمىسى	ئۈرۈمچى
		يېزا ئىگىلىك 7 - شى	شىخو
		بىناكارلىق 2 - شى	قۇكالك
	لوتىەن ناھىيىسى	بىناكارلىق 2 - شى	قۇكالك، پىچان
		بىخىتۇەن كۇن - خۇرۇم زاۋۇتى	ئۈرۈمچى

	ئېچىلغۇ ناھىيىسى	بىناكارلىق 2 - شى	ئۆكالەت
	گۈلئەچى ناھىيىسى	بىناكارلىق 2 - شى	ئۆكالەت
	ياڭشەن ناھىيىسى	بىناكارلىق 2 - شى	ئۆكالەت
ئەتىۋارى ئۆلكىسى	ئۈيالەڭ ناھىيىسى	يېزا ئىگىلىك 8 - شى	شىخەنزە
		بىناكارلىق 1 - شى	ئورۇمچى
	شۇشىەن ناھىيىسى	بىناكارلىق 1 - شى	ئورۇمچى

5 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋېلىش نەق مەيدان يىغىنى ئېچىلىپ، ياتاق، تاماق بىلەن كۆتۈۋېلىش خىزمىتى جەھەتتىكى تەجرىبىلەر ئالماشتۇرۇلدى.

7 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 7 - كۈنىگە قەدەر ئىككىنچى قېتىملىق چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى يىغىنى ئېچىلدى. ئاپتونوم رايون، بىكتۈەن، شەھەر، ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيىلەر ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش ۋەزىپىسى بار گۈڭشېلەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرى يىغىنغا قاتناشتى. يىغىندا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىدە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەر نۇقتىلىق تەكشۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىدىن لۇجيەنرېن، شىن لەنتىڭ ۋە دۆلەت يېزا ئىگىلىك، بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش مىنىستىرلىكى ئاھالىلارنى كۆچۈرۈش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى شۇي لىجى قاتارلىقلار يىغىندا سۆز قىلدى.

ئۇچ قېتىملىق يىغىندا يەكۈنلەنگەن ئاساسلىق تەجرىبىلەر مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

1) چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئېھتىياجلىق تۇرالغۇ ئۆي، يېمەك - ئىچمەك، ئىشلەپچىقىرىش سايمانلىرى، تۇرمۇش بۇيۇملىرى ۋە تىببىي دورا قاتارلىق جەھەتلەردە بالدۇر تەييارلىق كۆرۈش.

2) ئۆز - ئارا ھەمكارلىشىشقا تەشكىللەپ، تۇرمۇش ۋە ئىشلەپچىقىرىشتىكى كونكرېت مەسىلىلەرنى ۋاقتىدا ھەل قىلىش.

3) چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىچىدىكى كادىرلار ئارقىلىق ۋە ئۇلارغا تايىنىپ خىزمەت ئىشلەشكە ماھىر بولۇش.

4) سىياسىي - ئىدىيىۋى خىزمەتنى ياخشى ئىشلەش.

5) دائىم تەكشۈرۈپ تۇرۇش، تەجرىبىلەرنى ۋاقتىدا يەكۈنلەش ۋە ئالماشتۇرۇش.

1960 - يىل 9 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئەنخۇي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن 150 كىشىلىك ھال سوراش ئۆمىكى ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى. ئۆمەك بىلەن بىللە كەلگەن تىياتىر ئۆمىكى شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىغا بېرىپ ئەنخۇيلۇق ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن ھال سورىدى.

1960 - يىلى چېگرا رايونغا يارەدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 105 مىڭ 230 ئادەم، ئائىلە تاۋابىئاتىدىن 21 مىڭ 471 ئادەم يۆتكەپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە جياڭسۇ ئۆلكىسىدىن كەلگەنلەر 60 مىڭ 239، ئائىلە تاۋابىئاتى 12 مىڭ 708؛ خۇبېي ئۆلكىسىدىن كەلگەنلەر 44 مىڭ 991، ئائىلە تاۋابىئاتى 8763. ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتىنىڭ چىقىم تۈرى ئۆتكەن يىلدىكىگە ئوخشىمايدىغان بولۇپ، 7 مىليون 646 مىڭ 620 يۈەن 53

پۈك ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتىدىن باشقا، ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىچىدىكى تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بارلارغا ۋاقىتلىق قوتقۇزۇش بېرىلىپ، يەنە 2 مىليون 999 مىڭ 505 يۈەن چىقىم قىلىنىدى (4 - قىسىم 13 - جەدۋەلگە قارالسۇن).

1961 - يىلى گەنسۇ ئۆلكىسى ئوتكۇزۇپ بەرگەن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن خېنەنلىك ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 10 مىڭ 108 ئادەم، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن 11 مىڭ 524 ئادەم قوبۇل قىلىنىپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى، دۆلەت 1 مىليون 58 مىڭ 778 يۈەن 68 پۈك چىقىم قىلدى.

1961 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى يۆتكەش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياقلاشتى (ئۇمۇمىي تارقىلىش ئەھۋالىنى 4 - قىسىم 14 - جەدۋەلدىن كۆرۈڭ). ئۇچ يىل ئىچىدە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن جەمئىي 255 مىڭ 665 ئادەم قوبۇل قىلىنىدى، ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى ئۈچۈن دۆلەت 16 مىليون 210 مىڭ 853 يۈەن 59 پۈك چىقىم قىلدى، مەخسۇس تۇر بويىچە ئۆي قۇرۇلۇشى ئۈچۈن 35 مىڭ كۇبمېتر ياغاچ ماتېرىيالى چۆشۈرۈپ بەردى، 1 مىليون مېتر رەخت بېلىتى تارقاتتى، 1 مىليون جىڭ پاختا يۆتكەپ بەردى.

1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش - تەقسىملەش كومىتېتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ بىرلىكتە ئىش بېجىرىشىنى قارار قىلدى. 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم يەنە ئاپتونوم رايونلۇق ئاققۇنلارنى بىر ياقلىق قىلىش ئىشخانىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش - تەقسىملەش كومىتېتىغا قوشۇۋېتىشنى قارار قىلدى.

1959 - يىلى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئورۇنلاشتۇرۇش نۆقتىلىرىغا يېتىپ كەلگەندىن كېيىن، خەلق گۇڭشېلىرىدىكى ھەر دەرىجىلىك تەشكىلاتلار ۋە گۇڭشېي ئەزالىرى ئاممىسى ئولتۇراق ئۆي، تۇرمۇش، كېسىلىنى داۋالاش، ئىشلەپچىقىرىش جەھەتلەردە ناھايىتى كۆپ ئېتىبار بەردى. چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار قىش پەسلىدىكى ئېتىز - ئېرىق قۇرۇلۇشى ۋە سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشىغا ئاتلاندى، ئۇلارنىڭ كەيپىياتى تۇراقلىق بولدى. ئۇزاق ئۆتمەي بىر قىسىم كىشىلەر ئىدىيە جەھەتتە تەۋرىنىشكە باشلىدى. 1960 - يىلىنىڭ بېشىدا بىر قىسىم كىشىلەر ئۆز مەيلىچە يۇرتىغا قايتىپ كەتتى. 1960 - يىل 2 -، 3 - ئايلاردا ئورۇنلاشتۇرغان ئورۇندىن ئۆز مەيلىچە كېتىپ قالىدىغانلار بارغانسېرى كۆپەيىشكە باشلىدى. سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان 40 مىڭ ئادەم ئىچىدىن كېتىپ قالغانلار 5000 غا يەتتى. بەزى ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ يېرىمىدىن كۆپرەكى ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتتى. 1962 - يىل 10 - ئايدا ئىلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، شىنجاڭ بويىچە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كېلىپ قايتىپ كەتكەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ سانى 45 مىڭ 907 ئادەمگە يېتىپ، ئەسلىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار سانىنىڭ 18 پرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئۆز يۇرتىغا تۇرمۇشلاپ قايتىپ كېتىشتە ئاساسەن مۇنداق ئۈچ خىل سەۋەپ بار:

بىرىنچى، تۇرمۇشىدىكى قىيىنچىلىقلار ھەل قىلىنمىغان بىر قىسىم دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدىكى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىش ھەققىگە ئىگە بولالمىغان، گۇڭشېدا پايدا تەقسىماتىغا

قاتنىشالمىغان. پىچان ناھىيىسىنىڭ چىقتىم گۈڭشې بازار ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتىدىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار تۇرمۇش قىينىچىلىقى تۇپەيلىدىن 12 ئادەم يېپ ئەدىيالىنى، 11 ئادەم پاختىلىق پەلتوسىنى، ئىككى ئادەم يوتقىنىنى سېتىۋەتكەن. موري، مىچۇەن ناھىيىلىرىدىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن كۆپ ساندىكى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ ئۆيىنى ئارىيەت ئېلىپ ئولتۇرغان. ئۇلار قىشلىق سۇ قۇرۇلۇشى ئىش ئورنىدا تۇت، بەش ئاي جاپالىق ئىشلىگەندىن كېيىن ئۆز ئەترەتلىرىگە قايتىپ بارغاندا، كۆپ ساندىكى ئۆيلەرنى ئۆي ئىگىسى قايتۇرۇۋالغانلىقتىن، ماكانسىز قالغان.

ئىككىنچى، ئاز ساندىكى ئاساسىي قاتلام كادىرلىرى ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى خورلاپ، قانۇن - ئىنتىزامغا ئېغىر ھالدا خىلاپلىق قىلىپ، يامان تەسىر پەيدا قىلغان. مەلۇماتقا قارىغاندا، سانجى ناھىيىسى «كومىسسىيون» دېھقانچىلىق مەيدانىدىكى ئاز سانلىق كادىرلار ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى باغلىغان، ئېسىپ قويغان، ئۇرغان، سوغۇقتا توڭلاتقان. 1960 - يىل 1 - ئاينىڭ بېشىدىن 2 - ئاينىڭ بېشىغىچە بولغان 38 كۈن ئىچىدە 150 تىن كۆپرەك ئادەم زىيانكەشلىككە ئۇچرىغان. ئۇنىڭ ئىچىدىكى كۆپ ساندىكىلىرى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار بولۇپ، بەش ئادەم مېيىپ بولۇپ قالغان، 29 ئادەم يارىلانغان، ئىككى ئادەم نېرۋىسىدىن ئاداشقان، ئىككى ئايالنىڭ چېچى چۈشۈپ كەتكەن.

ئۈچىنچى، شۇ جايدىكى بىر قىسىم كادىرلار ۋە ئاممىدا سىرتتىن كەلگەنلەرنى چەتكە قېقىش كەيپىياتى پەيدا بولۇپ، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلارنى «ئادەم كۆپ، يەرئاز جايدىن شىنجاڭغا تىلەمچىلىك قىلغىلى كەلگەن» ، «بىزنىڭ مەنپەئەتىمىزگە چاڭ سالدى» ، «چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەنلەر بۇ يەرگە كېلىشتىن بۇرۇن بىز ئاق ئۇندا پىشۇرۇلغان ھورنېنى، لەغمەن يەيتتۇق، ھازىر ھورنانمۇ يېيەلمەس بولۇپ قالدۇق» دېيىشكەن. شۇنىڭ بىلەن ئۇلارنى چەتكە قېقىپ، كەمسىتكەن. موري ناھىيىسى «شەرق شامىلى» گۈڭشىبىسىدا كونا ئەزالارنىڭ ئايلىق ئوزۇقلۇق نورمىسى 36 جىڭدىن 38 جىڭغىچە بولسا، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ 30 جىڭدىن 32 جىڭغىچە بولغان. ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى ئەمگەككە تەقسىم قىلغاندا، كونا ئەزالارغا يېنىك، ئەمگەك نورمۇرى جىق تېگىدىغان ئىش تۈرلىرىنى تەقسىم قىلسا، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارغا ئېغىر، ئەمگەك نورمۇرى تۆۋەن ئىش تۈرلىرىنى تەقسىم قىلىپ بەرگەن. بىر قىسىم جايلاردىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ كەمسىتىشكە، خورلاشقا ئۇچراپ ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىشىدەك ئەھۋال ناھايىتى تىزلا مەركەز ۋە ئاپتونوم رايوندىكى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماقلار تەرىپىدىن سېزىۋېلىنىدى. يېزا ئىگىلىك، بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكى ئاھالىلارنى كۆچۈرۈش ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى شۇلىجى باشچىلىقىدا شىنجاڭغا كەلگەن خىزمەت گۇرۇپپىسى 1960 - يىل 5 - ئاينىڭ 10 - كۈنى مەركەزگە بۇ ئەھۋالنى دوكلات قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش - تەقسىملەش كومىتېتى 5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومغا «موري ناھىيىسىدىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتى ھەققىدىكى تەكشۈرۈش دوكلاتى» نى سۇندى.

چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئىچىدىكى قىينىچىلىقى بارلارغا ۋاقىتلىق ياردەم بېرىش تەقسىمات لايىھىسى

4 ـ قىسىم 13 ـ جەدۋەل

بىرلىكى: يۈەن

رايونلار	ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئادەم سانى	ھەربىر كىشىگە ئوتتۇرىچە توغرا كەلگىنى	تەقسىم قىلىنغان پۇل
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	42737	46.60	1991545
قۇمۇل ۋىلايىتى	9641	40	385640
تۇرپان ناھىيىسى	2908	30	87240
پىچان ناھىيىسى	2505	30	75150
توقسۇن ناھىيىسى	2520	40	100800
ئۈرۈمچى شەھىرى	2062	30	60960
قاراماي شەھىرى	300	30	9000
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيە، شەھەرلەر	3247	30	97440
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	2379	30	71370
تارباغاتاي ۋىلايىتى	1996	30	59880
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	2015	30	60480
جەمئىي	72310		2999505

6 ـ ئاينىڭ 3 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شىنجاڭ بويىچە ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، مۇستەھكەملەش خىزمىتىگە قارىتا ئېنىق تەلەپلەرنى ئوتتۇرىغا قويدى: بىرىنچى، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئورۇنلاشقان ئورۇنلاردىكى پارتكوملاردا بىر نەپەر شۇجى بۇ خىزمەتنى باشقۇرۇشى لازىم؛ ئىككىنچى، ھەر دەرىجىلىك پارتىيە تەشكىلاتلىرى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى داۋاملىق تەكشۈرۈپ، مەسىلەرنى ئۆز ۋاقتىدا بايقاپ ھەل قىلىش كېرەك؛ ئۈچىنچى، ناھىيە ۋە گۈڭشېلەردە ھەر ئىككى يىلدا بىر قېتىم چېگرا

رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋەكىللىرى سۆھبەت يىغىنى ئېچىش، ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە ئاپتونوم رايون يىلدا بىر قېتىم چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئېچىش كېرەك. 1961 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۆچلىرىنى يۆتكەش - تەقسىملەش كومىتېتىنىڭ «چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن يېڭىباشتىن قايتىپ كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەش توغرىسىدىكى بىر قانچە پىكىر» نى تارقاتتى. ھۆججەتتە بەش تۈرلۈك تەدبىر ئوتتۇرىغا قويۇلدى:

① يېڭىباشتىن قايتىپ كەلگەن خادىملارنى پرىنسىپ جەھەتتە ئەسلىدىكى ئورنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ، ئۇلارنى يېنىكلىك بىلەن يۆتكەۋېتىشكە بولمايدۇ؛ ② چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن خادىملار ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كېتىشتىن بۇرۇن ئالمىغان ئىش ھەققى ياكى ئەمگەك نومۇرىنى ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن ئەسلى سانى بويىچە قايتۇرۇپ بېرىشى، تۆتۈپ قالماسلىقى كېرەك؛ ③ چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئەسلى يۇرتىغا قايتىپ كېتىشتىن بۇرۇن تەقسىم قىلىپ بېرىلگەن قالدۇرۇق يەرنى گۈڭشې باشقارمىسىغا تېرىشىغا تەقسىم قىلىپ بېرىۋەتكەن بولسا، ئۇلار قايتىپ كەلگەندىن كېيىن پرىنسىپ جەھەتتە يەنە شۇ كىشىگە قايتۇرۇپ بېرىشى كېرەك؛ ④ چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار يېڭىباشتىن قايتىپ كەلگەندىن كېيىن، بۇرۇن نوپۇستىن ئۆچۈرۈۋېتىلگەنلىرى بولسا، شۇ جايدىكى ئەمگەك ياكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىسپات يېزىپ بېرىپ، نوپۇسىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشى كېرەك؛ ⑤ يېڭىباشتىن قايتىپ كەلگەن خادىملارنى تەنقىد قىلماسلىق، تەكشۈرۈش يازغۇزماسلىق، چارە كۆرمەسلىك، ئىجابىي ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىش لازىم. يۇقىرىدىكى سىياسەت ۋە تەدبىرلەر بىر يىل ئىجرا قىلىنغاندىن كېيىن ئەسلىدىكى يۇرتىغا قايتىپ كەتكەن چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭدىكى ئەسلى ئورۇنلاشتۇرۇلغان رايون ۋە ئورۇنلارغا قايتىپ كەلدى. 1962 - يىل 11 - ئايدا ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۇچ يىل مابەينىدە شىنجاڭغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغان ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ 75 پىرسەنتى مۇستەھكەملەنگەن.

شىنجاڭغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار شىنجاڭنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىدا مۇھىم رول ئوينىدى. سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى 100 مىڭ ئەمگەك كۆچى ئىچىدە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلاردىن 40 مىڭ ئادەم بولۇپ، ئۇلار ئوبلاست بويىچە 80% تىن كۆپرەك ئېتىز - ئېرىق سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1959 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە بولغان ئىككى يىل ئىچىدە 18 سۇ ئامبىرى، 310 ئېرىق - ئۆستەڭ ياساپ، 1 مىليون 300 مىڭ مو تېرىلغۇ يەرنى كېڭەيتتى. چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار «ئۇلۇغۋار ئىرادە تىكلەپ، تولۇق غەيرەتكە كېلىپ، زور كۈچ سەرپ قىلىپ، قاتتىق تەر ئاققۇزۇپ، ئىككى قولىمىز بىلەن چۆلنى بوستان قىلىپ، تەبىئەتنى بويسۇندۇرۇپ، بايلىقلارنى

ئېچىپ، شىنجاڭنى باغۇ - بوستانلىققا ئايلاندۇرمىز» دېگەن شۇئارنى ئوتتۇرىغا قويدى. موري قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىدىكى لۈك ۋاڭمياۋ سۇ ئامبىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، شۇ جايدىكى ھەرمىللەت ئاممىسى «چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار بولمىغان بولسا، لۈك ۋاڭمياۋ سۇ ئامبىرى بولمىغان بولاتتى» دەپ ماختاشتى. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۈەنى بىناكارلىق 1 - شى ھەممىباب ماشىنىسازلىق زاۋۇتىنىڭ قۇيمىچىلىق سېخىدىكى شاگىرت ئىشچى زېلىك جىشېەن تېخنىكىنى تىرىشىپ ئىگىلەپ، ئۇسكۇنىلەرنى دادىل ئىسلاھ قىلىپ، پولات ئورچۇق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنى ھەربىر كىشى بەشنى ئىشلەشتىن 24 نى ئىشلەشكە يەتكۈزۈپ، ئىش ئۈنۈمىنى بەش ھەسسە ئۆستۈردى. تەييار مەھسۇلات نىسبىتىنى 62% تىن 85% كە يەتكۈزدى. قۇتۇبى ناھىيىسىنىڭ «قىزىلبايراق» گۈڭشېسىدا سايلاپ چىقىلغان 78 قىزىلبايراقدار ئىچىدە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەنلەر 68 بولۇپ، 85% نى ئىگىلىدى. 1961 - يىلى تارباغاتاي ۋىلايىتى نەسىللىك كالا فېرمىسى ۋە باغۋەنچىلىك مەيدانىدىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن 120 ياش ئەمگەك نەمۇنىچىسى بولۇپ باھالاندى، ماناس ناھىيىسى باۋجىيادىيەن يېزا ئىگىلىك ئوتتۇرا مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى قېنىڭ يۇنجاڭ ئاپتونوم رايونلۇق ۋە مەملىكەتلىك مەدەنىي - ماارىپ سېپىدىكى قەھرىمانلار ئۈچرىشىش يىغىنىغا قاتناشتى. چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن خېلى كۆپ ساندىكى ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار يەنە گۈڭشې، ئەترەتلەردە رەھبىرى كادىرلىق، كاتىپلىق، بوغالتىرلىق، ئوقۇتقۇچىلىق قاتارلىق ۋەزىپىلەرنى ئۈستىگە ئېلىپ، ئاساسىي قاتلام كادىرلار قوشۇنىدىكى تايانچلارغا ئايلاندى.

2. ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى كۆچۈرۈش خىزمىتى

يېزا ئىگىلىك بوزىەر ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكى چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈشتە خاتىرجەم قىلىش ئۈچۈن، كېيىنكى يىلدىن باشلاپ ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى كۆچۈرۈپ كېلىشنى قارار قىلدى. ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى كۆچۈرۈش خىراجىتى 1959 - يىل 3 - ئاينىڭ 3 - كۈنى يېزا ئىگىلىك بوزىەز ئۆزلەشتۈرۈش مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى، ئەمگەك مىنىستىرلىكىنىڭ «ئەمگەكچى ياشلارنىڭ چېگرا رايونلارنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشىغا ياردەم بېرىشكە قاتنىشىش جەھەتتىكى خىراجەت چىقىمىغا دائىر مەسىلىلەر توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نىڭ بەلگىلىمىلىرى بويىچە، زاۋۇت - كان، قاتناش، ئورمانچىلىق، مالىيە - سودا ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش قاتارلىق دۆلەت ئىگىلىكىدىكى كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرىنىڭ كارخانا تەرىپىدىن چىقىم قىلىندى. دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرى ۋە خەلق گۈڭشېلىرىگە ئورۇنلاشتۇرۇلغانلىرىنىڭ بولسا، مەركەز ئاجراتقان ئاھالىلارنى كۆچۈرۈش خىراجىتىدىن چىقىم قىلىندى.

1961 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش - تەقسىملەش كومىتېتى ئۇيۇشتۇرغان چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى شىنجاڭغا كۆچۈرۈش خىزمىتى تۆت قېتىم ئىشلەندى. 1961 - يىلى 11

مىلك 524 ئادەم؛ 1963 - يىلى 6350 ئادەم؛ 1964 - يىلى 13 مىلك 638 ئادەم، 1965 - يىلى 8722 ئادەم كۆچۈرۈپ كېلىندى. پارچە - پۈرات قوبۇل قىلىنغان ئائىلە تاۋابىئاتلارنى قوشقاندا، 1965 - يىلغا قەدەر جەمئىي 87 مىلك 57 ئادەم كۆچۈرۈپ كېلىندى.
(4 - قىسىم 15 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

§ 2. ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنىگە ئورۇنلاشتۇرۇش

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق 1963 - يىل 7 - ئايدىن 1966 - يىل 10 - ئايغا قەدەر، شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى بېيجىڭ، شاڭخەي، تيەنجىن، ۋۇخەندىن ئىبارەت تۆت شەھەردىن ۋە جياڭسۇ، جېجياڭ ئۆلكىلىرىدىن چېگرا رايونغا يارەم بېرىش ئۈچۈن كەلمەكچى بولغان 126 مىلك 700 ئادەمنى يۆتكىدى ۋە ئورۇنلاشتۇردى. كېيىن، دۆلەت ئورۇنلاشتۇرۇش سىياسىتىنى تەكشىگەنلىكتىن، زىيالىي ياشلار نۆۋەتسىنى ئۆزگەرتىش، ئاتا - ئانىلىرىنىڭ خىزمەت ئورنىغا كىرىش، خىزمىتىنى يۆتكەش، خىزمەتتىن چېكىنىش قاتارلىق يوللار بىلەن 85 مىلك 500 ئادەم ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، ئاتا - ئانىسىنىڭ خىزمەت ئورنىغا كىرىش ۋە زىيالىي ياشلار نۆۋەتسىغا يۆتكىلىش يولى بىلەن ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنلەر 35 مىلك 500. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بىكىتۈەنىنىڭ سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇش ئىشلىرىغا داۋاملىق قاتنىشىۋاتقان ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار جەمئىي 41 مىلك 200 بولۇپ، ئۇلارنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى تۆۋەندىكىدەك:

بېيجىڭ شەھىرىدىن كەلگەنلەر 3100 بولۇپ، ئۇلار يېزا ئىگىلىك 2 - 3 - شىلىرى، ئاپتونوم رايونلۇق قۇرۇلۇش بىناكارلىق ئىدارىسى، بىكىتۈەنگە بىۋاستە قاراشلىق 221 - تۈەنگە ئورۇنلاشتى.

شاڭخەي شەھىرىدىن كەلگەنلەر 30 مىلك بولۇپ، ئۇلارنىڭ 11 مىلك 500 ى يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىغا، 5900 ى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىغا، 1600 ى يېزا ئىگىلىك 3 - شىسىغا، 1500 ى يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىغا، 600 ى يېزا ئىگىلىك 5 - شىسىغا، 500 ى يېزا ئىگىلىك 6 - شىسىغا، 800 ى يېزا ئىگىلىك 7 - شىسىغا، 700 ى يېزا ئىگىلىك 10 - شىسىغا، 3300 ى ئورۇمچى رايونىغا ۋە بىكىتۈەنگە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارغا ئورۇنلاشتى.

تيەنجىن شەھىرىدىن كەلگەنلەر 3100 بولۇپ، ئۇلار يېزا ئىگىلىك 5 -، 6 -، 10 - شىلىرى ۋە شىخەنزە رايونىغا ئورۇنلاشتى.

ۋۇخەن شەھىرىدىن كەلگەنلەر 2300 بولۇپ، ئۇلار يېزا ئىگىلىك 4 -، 7 - شىلىرى ۋە شىخەنزە رايونىغا ئورۇنلاشتى.

جياڭسۇ ئۆلكىسىدىن كەلگەنلەر 1300 بولۇپ، ئۇلار يېزا ئىگىلىك 1 -، 3 -، 6 - شىلىرى ۋە خوتەن رايونىغا ئورۇنلاشتى.

جېجياڭ ئۆلكىسىدىن كەلگەنلەر 1400 بولۇپ، ئۇلار يېزا ئىگىلىك 3 -، 4 - شىلىرى ۋە شىخەنزە رايونىغا ئورۇنلاشتى.

1959 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن شىنجاڭغا كەلگەن ياشلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تارقىلىش ئەھۋالى

4 - قىسىم 14 - جەدۋەل

لوزكە ئايرىسىي / سانى / لورزنلاشتۇرۇلغان ئورۇن	جەمئىي			جىياڭسۇ			خوبىي			گەنسۇي			خېنەن		پارچە - پوزات يۇتكەل- گەن ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
	كىچىك جەمئىي	چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياشلار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياشلار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياشلار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياشلار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	چېگرا رايونغا ياردەمگە كەلگەن ياشلار	1961 - يىلى بىر تۇتاش يۇتكەل- گەن ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
جەمئىي	314012	255665	58347	137362	121345	16017	108891	93249	15642	34577	30963	3614	10108	10108	11524
ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بېكەتلىرى	102463	80619	21844	29832	25988	3849	62165	53414	8742	1269	1222	47			4206
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	51545	39601	11944	29723	25756	2957	3764	2929	835	11956	9906	2050			2102
قۇمۇل ۋىلايىتى	11717	9859	1858	10979	9859	1120									138
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاسىتە قاراشلىق ناھىيىلەر	10695	10044	651	2159	1047	172	1532	1276	256				6721	6721	83
تارباغاتاي ۋىلايىتى	6013	5383	630	2083	1996	87							3387	3387	243
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	2939	2530	409	1433	1379	54	1374	1151	223						32
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	2658	2036	622	1096	1014	78	1238	1018	220						124
ئۈرۈمچى شەھىرى	8536	7467	1069	4304	4038	266	449	429	20	3225	3000	225			308
قارامای شەھىرى	376	309	58				367	309	58						
تۇرپان ناھىيىسى	3863	2919	944	3308	2919	389									405
پىچان ناھىيىسى	2275	2030	245	2149	2030	119									86
توقسۇن ناھىيىسى	3061	2531	530	2894	2531	363									107
شىنجاڭ ھەربىي رايونى	3255	2540	715	1878	1629	249	1195	911	284						182
سانائەت، قاتناش، ئاساسىي قۇرۇلۇش سىستېمىسى	44568	37891	6677	21019	18128	2891	15000	14061	1539	5774	5702	72			1975
دېھقانچىلىق، ئورمانچىلىق، سۇ ئىشلىرى، چارۋىچىلىق سىستېمىسى	54266	44811	9455	21219	17968	3251	19661	16351	3310	11621	10492	1129			1365
ئائىلىق، ناشقى سودا سىستېمىسى	3122	2819	303	2037	1991	126	1037	908	129						28
مەدەنىيەت، مائارىپ، ساھىبە سىستېمىسى	2124	1830	294	1028	922	106	293	267	26	732	641	91			56
دۆلەت ئورگانلىرى	545	446	99	221	221		225	225							84

ئىزاھات: 1) 1961 - يىلى بىر تۇتاش يۇتكەلگەن 11 مىڭ 524 ئائىلە تاۋابىئاتى ئىچىدە جىياڭسۇلۇقلار 7624، خوبىيلىقلار 3900.

2) پارچە - پوزات يۇتكەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار يول كىراسىنى ئانچوت قىلىش ئەھۋالىغا ئاساسەن مەلۇمات قىلىندى: جىياڭسۇلۇقلار 6000، گەنسۇيلۇقلار 3000، خوبىيلىقلار 2550.

چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن باش، ئوتتۇرا ياشلىقلار ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

4 . قىسىم 15 . جەدۋەل

كۆچۈپ چىققان رايون / تاۋەم سانى / ۋاقتى	جەمئىي			جىياڭسۇ ئۆلكىسى			خوبېي ئۆلكىسى			ئەنخۇي ئۆلكىسى			خېنەن ئۆلكىسى		
	كىچىك جەمئىي	باش، ئوتتۇرا ياشلىق لار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	باش، ئوتتۇرا ياشلىق لار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	باش، ئوتتۇرا ياشلىق لار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	باش، ئوتتۇرا ياشلىق لار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى	كىچىك جەمئىي	باش، ئوتتۇرا ياشلىق لار	ئائىلە تاۋابىئاتلىرى
جەمئىي	342722	255665	87057	167834	121345	46489	118263	93249	25014	41083	30963	10120	15542	10108	5434
1959 . يىلى شىنجاڭغا كەلگەنلەر سانى	154129	140327	13802	64415	61106	3309	55137	48258	6879	34577	30963	3614			
1960 . يىلى شىنجاڭغا كەلگەنلەر سانى	126701	105230	21471	72947	60239	12708	53754	44991	8763						
1961 . يىلىى گەنسۇدىن يۆتكەپ كەلگەنلەر	10108	10108											10108	10108	
1961 . يىلى بىر تۇغاش يۆتكەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار	11524		11524	7624		7624	3900		3900						
1959 . يىلدىن 1961 . يىلغىچە پارچە - پۈرات يۆتكەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار	11550		11550	6000		6000	2550		2550	3000		3000			
1963 . يىلى بىر تۇغاش يۆتكەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار	6350		6350	3878		3878	654		654	965		965	853		853
1964 . يىلى بىر تۇغاش يۆتكەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار	13638		13638	8380		8380	1602		1602	1080	1080		2576		2576
1965 . يىلى بىر تۇغاش يۆتكەلگەن ئائىلە تاۋابىئاتلار	8722		8722	4590		4590	665		665	1461		1461	2005		2005

بەشىنچى قىسىم

ھاياتتىن قۇتقۇزۇش ۋە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

بەشىنچى قىسىم

ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ۋە ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش

I باب

ئاپەتتىن قوتقۇزۇش

شىنجاڭ تەبئىي ئاپەت كۆپ يۈز بېرىدىغان رايون. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى ھەر يىلى كەلكۈن، قۇرغاقچىلىق، ئۇشۇق، مۆلدۈر، كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا‌شلىقى قاتارلىق ئاپەتلەرگە ئۇچراپ تۇرىدۇ. شىنجاڭ يەنە كېلىپ دۆلىتىمىز بويىچە يەر تەۋرەش كۆپ بولىدىغان رايونلارنىڭ بىرى. تارىختىن بۇيان ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتى شىنجاڭدا بىر مۇھىم خىزمەت بولۇپ كەلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 10 - يىلىدىن شۈەنتۇڭ 3 - يىلى (1884 - يىلدىن 1911 - يىل) غىچە شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك مەھكىمىلەر چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە ئاپەت ئەھۋالىنى 160 قېتىم مەلۇم قىلدى؛ مىنگۇونىڭ 1 - يىلىدىن 13 - يىلى (1912 - يىلدىن 1924 - يىل) غىچە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت مەركىزىي ھۆكۈمەتكە ئاپەتتىن قوتقۇزۇش توغرىسىدا 78 قېتىم دوكلات سۇندى؛ مىنگۇونىڭ 25 - يىلىدىن 33 - يىلى (1936 - يىلدىن 1944 - يىل) غىچە ھەر قايسى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەر ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە ئاپەت ئەھۋالىنى 120 قېتىم دوكلات قىلدى؛ 1960 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە تەبئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 853 مىڭ 921 موغا، نابۇت بولغان زىرائەت كۆلىمى 294 مىڭ 211 موغا يەتتى؛ 1981 - يىلى 64 ناھىيە (شەھەر) دىكى 2 مىليون 522 مىڭ مو ئاشلىق زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچراپ، 309 مىليون جىڭ ئاشلىق زىيان بولدى. چىڭ سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن، ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى پۇل، ئاشلىق تارقىتىپ قوتقۇزغان بولسىمۇ، لېكىن ئاساسلىق قوتقۇزۇش تەدبىرى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ دېھقانچىلىق ىبجىنى كەچۈرۈم قىلىشتىن ئىبارەت ئىدى. گۈاڭشۈ 10 - يىلىدىن مىنگۇونىڭ 12 - يىلى (1884 - يىلدىن 1923 - يىل) غىچە شىنجاڭ بويىچە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ دېھقانچىلىق ىبجىدىن 118 مىڭ 448 دادەن ئاشلىق، سېلىق ئورنىدا ئېلىنىدىغان 338 مىڭ 482 جىڭ ئوت - چۆپ ۋە يەم - خەشەك كەچۈرۈم قىلىندى. جۈڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى

قۇرۇلغاندىن كېيىن، شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇش، ئىقتىسادچىللىق بىلەن قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈش، ئامما ئۆز - ئارا ياردەم بېرىش، ھۆكۈمەتنىڭ زۆرۈر قۇتقۇزۇش بېرىشىنى قوشۇمچە قىلىش» فاكتىجىنىنى ئىجرا قىلىپ، ئاممىنى تەبىئىي ئاپەتكە تاقابىل تۇرۇپ كۈرەش قىلىشقا تەشكىللىدى. ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن هامان ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلىق پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش 1 - سەپىگە بېرىپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قوماندانلىق قىلدى. پەۋقۇلئادده ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەندە پارتىيە ۋە دۆلەت رەھبەرلىرى شىنجاڭغا كېلىپ ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن هال سورىدى. ئامما ئارىسىدا ئۆز - ئارا ئۆتنە - يېرىم قىلىش، ئىش تېپىپ بېرىش ئارقىلىق قۇتقۇزۇش، خەير - ساخاۋەت ساقلىرىدىن ئاشلىق تارقىتىش، ئىئانە توپلاش قاتارلىق كۆپ خىل، ئۆز - ئارا ياردەم بېرىپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشتەك پائالىيەتلەر قانات يايدۇرۇلدى. شىنجاڭدا قۇرغاقچىلىق، ئۇششۇك، مۆلدۈر، كېسەللىك ۋە ھاشارات زىياندا‌شلىقى، بوران، يەر تەۋرەش، ئوت ئاپىتى قاتارلىقلار زىيىنى بىر قەدەر چوڭ تەبىئىي ئاپەت ھېسابلىنىدۇ.

§ 1. سۇ ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

گۈاڭشۇ 13 - يىلى 4 - ئاينىڭ 13 - كۈنىدىن 26 - كۈنى (1887 - يىل 6 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 17 - كۈنى) گىچە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ئاقسۇ كوناشەھەر ئايمىقى، ئۇچتۇرپان مەھكىمىسى، باي ناھىيىسى ئۇدا يامغۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 13 - ، 15 - ، 16 - كۈنلىرى ئاقسۇ كوناشەھەر ئايمىقىدا ئۇدا قاتتىق يامغۇر يېغىپ، تاغدىن كەلگەن كەلكۈن كەلدى. يېڭىشەھەر يامۇل مەھكىمىسىنىڭ گازارمىلىرى، شەھەر سېپىلىنىڭ كۆپىنچىسى ئۆرۈلۈپ كەتتى، بازار ئىچى - سىرتىدىكى، دەريا ياقىسىدىكى خەلق ئۆيلىرى، كۆۋرۈك، يول ۋە كونا شەھەرنىڭ شەرقىي دەرۋازىسىنى كەلكۈن بۇزۇۋەتتى. زىرائەتلەرنى كەلكۈن ئېقىتىپ كەتتى، بىرمۇنچىسى سۇ ئاستىدا قالدى. ئالتە ئۇلۇشتىن ئون ئۇلۇشكىچە بولغان 18 مىڭ 430 مو تېرىلغۇ يەردىكى زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى. 10 مىڭ 590 مو يەردىن ھېچقانداق ھوسۇل چىقمىدى. جەمئىي 29 مىڭ 20 مو زىرائەت زىيانغا ئۇچرىدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن، ئايماق مەھكىمىسى قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجراتتى. غەللە - پاراق ئۇچۇن ئېلىنىدىغان 137 دانەن ئاشلىق، سېلىق ئورنىدا ئېلىنىدىغان 16 مىڭ 663 جىڭ ئوت - چۆپ كەچۈرۈم قىلىندى. يەنە 332 دانەن پاراق ئاشلىق ۋە سېلىق ھېسابىدىكى 36 مىڭ323 جىڭ ئوت - چۆپ كېچىكتۈرۈپ ئېلىنىدىغان بولدى. 15 - ، 16 - كۈنلىرى ئۇچتۇرپان مەھكىمىسىگە قاراشلىق بازار ئىچى ۋە شەرقتە ياڭخى، توخسۇن، غەربتە قارايۇلغۇن، جەنۇبتا بەشكېرەم، قاغاتۇر، شىمالدا قاراباغ قاتارلىق كەنتلەر قاتتىق بوران - يامغۇرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچراپ، ئۆي ۋە كۆۋرۈك، يوللار ۋەيران بولدى. 1000 مودىن كۆپرەك يەردىكى بۇغداي، پۇرچاقنى ئېقىتىپ كەتتى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن مەھكىمە ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانلارنى كۈزگى زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىشقا تەشكىللىدى. 16 - كۈنىدىن 26 - كۈنگىچە باي ناھىيىسىنىڭ ناھىيە بازىرىدىكى داۋان، چىشاخي، توغراق ئۆستەڭ قاتارلىق كەنتلىرىدە بىر قانچە كۈن سىم - سىم يامغۇر يېغىپ، كەلكۈن كېلىپ كەنتلەردىكى ۋە دەريا ياقىسىدىكى پۇقرالارنىڭ ئۆيلىرىنى، ئېرىق - ئۆستەڭلەرنى

كەلكۈن بۇز ۇۋەتتى. 10 مىڭ 48 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. كەلكۈن ئاپىتىدىن كېيىن يەنە مۆلدۈر ياغدى. ناھىيىلىك مەھكىمە دېھقانلارنى دەرھال كۆزلۈك زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىشقا ئۇيۇشتۇردى. ئاپەتكە ئۇچرىغان يەردىن ئېلىنغان 94 دادەن پاراق ئاشلىق، 8556 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىقى كېيىنكى يىلىغا كېچىكتۈرۈلدى.

گۈاڭشۈ 18 - يىلى (1892 - يىلى) يەكەندە دەريا سۈيى شىددەت بىلەن ئۇلغىيىپ، 140 ئېغىز ئۆينى ئۇرۇۋەتتى، 58 مىڭ 500 مو تېرىلغۇ يەر سۇ ئاستىدا قالدى. ھۆكۈمەت مەھكىمىسى قۇتقۇزۇش بەردى. گۈاڭشۈ 20 - يىلى (1894 - يىلى) ئۇرۇمچى ناھىيىسىدىكى «يۈڭفېڭ» ئۆستەڭنىڭ توسمىسىنى يار ئېلىپ كېتىپ، توسما ئېغىزى بىلەن سۇ بۆلۈش تومۇسى ئوتتۇرىسىدىكى مىڭ گەز ئارىلىققا لانتا تىنىپ كەتتى. داشىگۈغا كېلىكۈن كېلىدى. «گۈڭشېڭ»، «تەيپىڭ» ئۆستەڭلىرىنى يار ئېلىپ كەتتى. باش مۇپەتتىش تاۋمو ھەربىي گازارمىغا كەلكۈن بۇز ۇۋەتكەن قۇرۇلۇشنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. گۈاڭشۈ 25 - يىلى 6 - ئاينىڭ 11 - كۈنى (1899 - يىل 7 - ئاينىڭ 18 - كۈنى) باي ناھىيىسىنىڭ چوڭ - كىچىك قېمىز، داۋان، چىقىشتۈمەن، ئۆستەڭبۇيى، ئۈنباش قاتارلىق جايلىرىدا مۆلدۈر ياغدى. 19 - كۈنى چوڭ - كىچىك قېمىز قاتارلىق جايلاردا گۈلدۈرماماسلىق قاتتىق يامغۇر يېغىپ، تاغ سۈيى كەلكۈنگە ئايلىنىپ 33 ئېغىز ئۆينى ئۇرۇۋەتتى، دەريا ياقىسىدىكى كۆزلۈك زىرائەتلەر سۇ ئاستىدا قالدى. 18 مىڭ 493 مو يەردىكى زىرائەت، 226 ئۆيلۈك دېھقان ئاپەتكە ئۇچرىدى. شۇ يىلى قەشقەر كونىشەھەر ناھىيىسىنىڭ ئاتۇش، ئاستو، ئارخۇ قاتارلىق جايلىرىنى سۇ بېسىپ كېتىپ، 3392 مو يەردىن ھېچقانداق ھوسۇل ئالغىلى بولمىدى. 254 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. ناھىيىلىك مەھكىمە ئۇلارغا قۇتقۇزۇش بەردى. گۈاڭشۈ 27 - يىلى 5 - ئاينىڭ 2 -، 3 - كۈنلىرى (1901 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 -، 18 - كۈنلىرى) كۆچانىڭ تەكلىك قاتارلىق كەنتلىرىگە ئۇشتۇمتۇت كەلكۈن كېلىپ، ئاھالىلارنىڭ ئۆيلىرى، ئېرىق - ئۆستەڭ، ئېتىزلارنى كۆپلەپ ۋەيران قىلدى. ئايماق مەھكىمىسى قۇتقۇزۇش بېرىش بىلەن بىرلىكتە ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان پاراق ئاشلىقنى كەچۈرۈم قىلىۋەتتى.

مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) شايار ناھىيىسىدە ئۆگەن دەرياسىغا كەلكۈن كېلىپ، قاشقا يار كېتىپ، غەربتىكى ياقا بۆلاق قاتارلىق كەنتلەرنىڭ 2576 مو يېرىنى سۇ بېسىپ كەتتى، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئېتىزلاردىن ئېلىنىدىغان پاراق ئاشلىق، پاختا، ئوت - چۆپلەر كېيىنكى يىلى كېچىكتۈرۈپ ئېلىنىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 24 - كۈنىدىن 26 - كۈنىگە قەدەر كۆچا ناھىيىسى تەۋەسىدىكى ئۆگەن دەرياسىغا تاشقىن كېلىپ، جەنۇب تەرەپتىكى ئۇچ كەنت، ئوتتۇرا — جەنۇبىي تەرەپتىكى 12 كەنت، غەرب تەرەپتىكى ئىككى كەنتنىڭ 9474 مو زىرائىتىنى سۇ بېسىپ كەتتى. 414 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. بۇ يەرلەردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق، ئوت - چۆپ سېلىقى كەچۈرۈم قىلىندى. شۇ يىلى كۆچا ناھىيىسىنىڭ شەرقىي، غەربىي، يۇقىرى، ئوتتۇرا ۋە جەنۇبىي تەرەپلىرىدىكى يېزىلارنىڭ 11 كەنتى داۋاملىق سۇ ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ئاپەت ئېغىر بولغان روزى ھاجى كەنتىدە 2560 مو يەر ۋەيران بولدى. تىنىپ كەتكەن لاي - قۇم دەستىدىن تېرىقچىلىق قىلىشقا مۇمكىن بولمىدى. يۇقىرى ئېقىندىكى كەنتلەرنىڭ 7324 مو يېرى سۇ ئاستىدا قالدى. ئىككى كەنتتە 48 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. روزى ھاجى كەنتىدىن ئېلىنىدىغان پاراق ئاشلىق، ئوت - چۆپ سېلىقى پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىندى. يۇقىرى ئېقىندىكى كەنتلەردىن ئېلىشقا تېگىشلىك پاراق ئاشلىق، ئوت -

چۆپ سېلىقىنىڭ بىر قىسمى كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى غۇلجا ناھىيىسىنىڭ چۈلۈقاييوزى قاتارلىق جايلىرىدا مۆلدۈر يېغىپ زىرائەتلەرگە زىيان يەتكۈزدى، ئارقىدىن يەنە تاغ سۈيى ئۇلغىيىپ، 3842 مو يەردىكى زىرائەت سۇ، لاتقا ئاستىدا قالدى، 76 داەن پاراق ئاشلىقىنىڭ ھەممىسى كەچۈرۈم قىلىندى، مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) يەنجى تەۋەسىدە تاغدىن كەلگەن كېلىپ، ناھىيە بازىرىنىڭ ئەتراپلىرىنى سۇ بېسىپ كەتتى، مىڭغا يېقىن ئائىلە، 10 مىڭ مودىن كۆپرەك يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى. يەر بېجى پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) يەنجى ناھىيىسىنىڭ باۋتۇخۇ قاتارلىق جايلىرىنى سۇ بېسىپ كەتتى، 5080 مو يەردە ئاپەت يۈز بەردى. غەللە - پاراق ۋە خوراش ھەققى بولۇپ جەمئىي 8.99 داەن ئاشلىق، 8895 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىقى ۋە كۆموش، تۇز پۇلى، ئوت - چۆپ ھەققى، ئىئانە ئۇچۇن يىغىلىدىغان كۆموش پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى مىچۇەن ناھىيىسىنىڭ يۇقىرى - تۆۋەن توغراقلىق ۋە جياڭجياۋەن كەنتلىرىدە كەلگەن كېلىپ، 1880 مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى، پاراق ئاشلىق، ئوت - چۆپ سېلىقى كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ غەربىي قوۋۇق رايونىدا سۇ ئاپىتى يۈز بېرىپ، 398 ئېغىز ئۆينى ئۆرۈۋەتتى، 157 ئائىلە، 603 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى، شەھەر مەمۇرىيىتى كومىتېتى تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغانلارغا قوتقۇزۇش ئورنىدا بىر ئايلىق ئوزۇقلۇق ئاشلىق بەردى؛ تۇرمۇشىنى پۈتۈنلەي قامدىيالمايدىغانلارغا چوڭلار (8 ياشتىن يۇقىرىلار) غا ئايدا 30 جىڭ، كىچىكلەرگە ئايدا 15 جىڭ ئۇلچەمدە ئۇچ ئايلىق ئوزۇقلۇق ئاشلىقى بەردى. ئىمكانقەدەر ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىنىڭكىدىن تۇرالغۇ تېپىپ بەردى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەنزۇ ئاھالىلارغا خەنزۇ مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئۆي ئىجارە ئېلىپ بەردى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاتۇش ناھىيىسىدە سۇ ئاپىتى يۈز بەردى. ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت 300 مىڭ يۇەن كۆموش تەڭگە قوتقۇزۇش پۇلى، 300 داەن بۇغداي، قوناق ئاجرىتىپ ئىمىن ھاجىنى بىر تەرەپ قىلىشقا ئەۋەتتى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) يازدا، پىچان ناھىيىسىنىڭ تۇيۇق قاتارلىق كەنتلىرىدە كەلگەن كېلىپ بىر مۇنچە ئېتىز ۋە ئۆيلەرنى سۇ بېسىپ كەتتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يەرلىك ئورۇنلارنى سەپەرۋەر قىلىپ جەمئىي 50 مىڭ يۇەن پۇل ئىئانە توپلاپ، ئاپەت ئەھۋالىغا قاراپ قوتقۇزۇش تارقىتىپ بەردى. 7 - ۋە 9 - ئايلاردا قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ بايتوقاي، يۇقىرى - تۆۋەن تازغۇن يېزىلىرىدا كەلگەن كېلىپ 1557 مو كوزلۇك زىرائەت ۋە كۆزگى بۇغداينى سۇ بېسىپ كەتكەنلىكتىن، ئاپەتكە ئۇچرىغان يەردىن ئېلىنىدىغان بەش داەن غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 35 - يىلى 6 - ئاينىڭ 2 - كۈنى (1946 - يىل 8 - ئاينىڭ 4 - كۈنى) مورى ناھىيىسىدە قاتتىق يامغۇر يېغىپ، كەلگەن كېلىپ 81 ئادەم ئۆلدى، كۆپلىگەن ئۆي، توسما - توغانلار بۇزۇلۇپتىلدى. 3000 مو ئېتىز سۇ ئاستىدا قالدى. نۇرغۇن چارۋا ئۆلدى، ئۇلكىلىك ئىجتىمائىيەت باشقارمىسى قوتقۇزۇش خىراجىتىدىن پۇل ئاجرىتىپ قوتقۇزۇش بەردى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 7 - ئايدا تۇرپاندا تاغدىن كەلگەن كېلىپ، كارىز، ئۆيلەرنى سۇ بېسىپ كەتتى. تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغانلار 94 ئائىلە، 294 ئادەمگە يەتتى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن بىر قېتىمدىلا چوڭلارغا تۆت يۇەن، كىچىكلەرگە ئىككى يۇەندىن جەمئىي 1888 يۇەن كۆموش تەڭگە قوتقۇزۇش

بېرىلدى. شۇ يىلى ئاۋات ناھىيىسى سۇ ئاپىتىگە ئۇچراپ، 250 ئېغىز ئۆي ۋەيران بولدى، 1166 مو يەر سۇ ئاستىدا قالدى. 53 مىليارد يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى؛ ئۇلۇغچات، ئاتۇش، پەيزاۋات، قەشقەر كوناشەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىلىرى سۇ ئاپىتىگە ئۇچراپ، 33 مىڭ 687 مو تېرىلغۇ يەرنى سۇ ۋەيران قىلىۋەتتى. 3350 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ، 76 كۆۋرۈك، 38 كىلومېتىر تاش يول بۇزۇلدى. 12 مىڭ 540 تۈياق چارۋا ئۆلدى ياكى تارقىلىپ كەتتى. تۆت ئادەم ئۆلدى. 600 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. ناھىيىلىك، يېزىلىق ھۆكۈمەتلەر ئاشلىق ئاجرىتىپ قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى. پىچان، چاقىلىق، تاشقورغان ناھىيىلىرى سۇ ئاپىتىگە ئۇچرىغاندا ھەر بىر ناھىيىگە 10 مىڭ يۈەندىن قوتقۇزۇش خىراجىتى بېرىلدى، پىچان ناھىيىسىگە ئۇنىڭدىن سىرت 200 ئادەم قوتقۇزۇش ئاشلىقى بېرىلدى.

1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنى 7 - ئاينىڭ بېشى، 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى، 7 - ئاينىڭ 28 - كۈنلىرى يەنجى، كۆچا، شايار، قۇمۇللاردا سۇ ئاپىتى يۈز بەردى. تۆت ناھىيىدە 2000 مودىن ئارتۇق كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. يەنجى ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيىسى گاۋشۇرېن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە يازغان دوكلاتىدا: «ئاپەتكە ئۇچرىغان نامرات دېھقانلارغا ھۆكۈمەت قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەرگەندىن باشقا، ئاپەتكە ئۇچرىغان باشقا ئاھالىنىڭ بىر يىللىق يەر بېجى كەچۈرۈم قىلىندى»، دەپ يازدى. ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتى شايار ناھىيىسىدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان نامرات ئاھالىغا بىر ئادەمگە بەش شىڭدىن، جەمئىي 70 ئادەمنى قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى. ئۇنىڭدىن باشقا ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ساقلىغان جۇغلانما ئاشلىقتىن ئادەتتىكىچە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە 100 ئادەمدىن كۆپرەك ئاشلىق قەرز بەردى.

1952 - يىلى خوتەن، يەكەن، قەشقەر، ئاقسۇ، يەنجى، ئۈرۈمچى، ئالتايدىن ئىبارەت يەتتە ۋىلايەتنىڭ 26 ناھىيىسىدە سۇ ئاپىتى يۈز بەردى. 78 مىڭ 905 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، زور كۆپ ساندىكى زىرائەتلەرنىڭ مەھسۇلاتى 60% دىن ئارتۇق كېمەيدى، 32 ئادەم، 884 تۈياق چارۋا ئۆلدى. 15 مىڭ 88 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى. 584 چوڭ - كىچىك كۆۋرۈك بۇزۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاتۇش ناھىيىسىدە ئاپەت ئەڭ ئېغىر بولۇپ، 3064 ئائىلە، 16 مىڭ 316 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا ئىككى قېتىمدا 400 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) ئاجرىتىپ، قەشقەر ۋىلايىتىگە 300 مىليون يۈەن، يەكەن ۋىلايىتىگە 50 مىليون يۈەن، ئاقسۇ ۋىلايىتىگە 50 مىليون يۈەن قوتقۇزۇش بەردى.

1953 - يىل 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن 8 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىغىچە ئۈرۈمچى شەھىرى ۋە ئۈرۈمچى، مىچۈەن، سانجى، ماناس، توقسۇن، يەنجى، بۇگۇر، خېجىڭ، خوشۇت، قەشقەر يېڭىشەھەر، مارالبېشى، تاشقورغان، يوپۇغا، يەكەندىن ئىبارەت 14 ناھىيىدە ئارقا - ئارقىدىن سۇ ئاپىتى يۈز بەردى. ئۈرۈمچى شەھىرىدە كەلكۇن سۈيىنىڭ ئېغىم مىقدارى ئەڭ يۇقىرى بولغاندا بىر سېكۇنتىغا 335 كۇب مېتىرغا، دولقۇن ئىگىزلىگى ئىككى مېترغا يەتتى. 3 - كۆۋرۈك، ئوتتۇرا كۆۋرۈك، چوڭ كۆۋرۈك ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ئۈرۈمچى دەريالىسىنىڭ ئىككى قىرغىقىدىكى قاتناش ئۇزۇلۈپ قالدى، دەريانىڭ غەربىي قىرغىقىدا بېسىلغان گېزىت - ژۇرناللار ئايروپىلان بىلەن شەرقىي قىرغىقىغا توشۇلدى، 1586 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى گاۋجىنچۈن ئورگان، ھەربىي قىسىملار، مەكتەپلەردىن ئاجرىتىلغان 6000 دىن ئارتۇق خىزمەتچىنى باشلاپ 1 - سەپكە بېرىپ ئاپەتتىن قوتقۇزدى.

1958 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ بېشىدا شىنجاڭنىڭ جەنۇبىي ھاۋا بوشلۇقىغا سوغۇق ھاۋا ئېقىمى كىردى. كورلىدىن تارتىپ ئاقسۇ ۋىلايىتىگىچە قاتتىق يامغۇر ياغدى. ئۇرۇمچىدىن يەنجىگىچە، يەنجىدىن باي ناھىيىسىگىچە بولغان تاشيول قاتنىشى ئۇزۇلۇپ قالدى. 8 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنى سەھەر سائەت بىردە، كۈچا ناھىيە بازىرىدا ئىككى سائەت قاتتىق يامغۇر ياغدى. سائەت تۆت يېرىمدا ناھىيە بازىرىدىكى دەريا ـ ئېقىنلارنىڭ سۇيى ئۇلغىيىپ كەتتى. سائەت بەش يېرىمدا ناھىيە بازىرىنىڭ مەركىزىدىكى ئىتتىپاق كۆۋرۈكىنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى، كەلكۈن سۇيى كۈچا ناھىيە بازىرىغا بېسىپ كىردى. سائەت توققۇزدا شەھەرنىڭ شىمالىدىكى لىن جىلۇ چوڭ توسمىسى① بەش جايدىن يار كەتتى، سۇنىڭ ئېقىم مىقدارى سېكۇنتىغا 342 كۇب مېتىرغا يەتتى. كۈچا ناھىيە بازىرى بىپايان دېڭىزغا ئايلاندى. سەككىز ئاھالىلار كومىتېتى ۋە كۆكتاتچىلىق كوپېراتىپىنى سۇ بېسىپ كەتتى. 2428 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. بۇ، پۈتۈن ناھىيە بازىرىدىكى 4509 ئائىلىنىڭ 53.8 پرسەنتىنى ئىگىلىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق 8248 ئادەمگە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلگەنلەر 480، 32 ئائىلىدە بىر جانمۇ تىرىك قالمىدى. ئۆلگەنلەر ئىچىدە ئاھالە 405، كادىر 13، كادىرلار ئائىلە ـ تاۋابىئاتى 23، باشقا جايلاردىن كەلگەنلەر 22، يېزىدىن تۇغقان يوقلاش ئۈچۈن بازارغا كەلگەنلەر يەتتە، جىنايەتچى ئون. ئۆلگەن چوڭ ـ كىچىك چارۋا 697 تۇياق، زىيان بولغان ئالتۇن 494 سەر، كۈمۈش 8004 سەر، سۇ ئاستىدا قالغان كۆكتات 500 مو.

كۈچادا سۇ ئاپىتى يۈز بەرگەن كۈنى، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ باش كاتىپى تېخ جۇڭ ئالاقىدار تارماقلارىدىكى خادىملارنى باشلاپ، ئايروپىلان بىلەن كۈچاغا بېرىپ ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا قوماندانلىق قىلدى. 14 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى پۈتۈن شىنجاڭغا ئاپەت رايونىغا كىيىم ـ كېچەك، ماددىي ئەشيا، يېمەكلىك يارىدەم بېرىش توغرىسىدا جىددىي ئۇقتۇرۇش تارقاتتى. شۇ كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى سەيپىدىن ئەزىزى، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى لۇجيەنرېن خىزمەتچى خادىملارنى ۋە 30 نەپەر تىببىي داۋالاش خادىمىنى باشلاپ، ئىككى ئايروپىلانغا ئولتۇرۇپ كۈچاغا يېتىپ باردى. شۇ ھامان سەيپىدىن ئەزىزى باشچىلىقىدىكى كەلكۈننىڭ ئالدىنى ئېلىش ـ ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ھەيئىتى تەسىس قىلىندى. ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ھەيئىتىگە كۈچا ناھىيىسىنىڭ پارتىيە ـ ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىدىن سىرت، يەنە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن باش كاتىپى قالى ئاباكوپ، سودا نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى خې جۇڭخۇا، ئاپتونوم رايونلۇق قول سانائەتنى باشقۇرۇش ئىدارىسىنىڭ باشلىقى ۋاڭ دىيەنجۇن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى سۈزىجاڭ، قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ نازىرى ياڭ چىڭشەن قاتارلىقلار قاتناشتى. ئاپەتتىن قوتقۇزۇش ئۈچ باسقۇچقا بۆلۈپ ئىشلەندى: (1) ئېرىق ـ ئۆستەڭلەر راۋانلاشتۇرۇلدى، چوڭ توسمىلار ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، كەلكۈندىن مۇداپىئە كۆرۈلدى. ئامما كەلكۈن سۇيى ئىچىدىن ئادەملەرنى قوتقۇزۇشقا سەپەرۋەر قىلىندى. خۇشنا ۋىلايەت، ناھىيىلەردىن يۆتكەلگەن كادىر، ئامما ئەڭ كۆپ بولغان كۈنى 14 مىڭغا يەتتى. كېچە ـ كۈندۈز جىددىي قوتقۇزۇش ئارقىلىق كەلكۈن سۇيى ئىچىدىن 3000 دىن كۆپرەك ئادەم قوتقۇزۇۋېلىندى. (2) نەرسە ـ كېرەكلەر قېزىپ چىقىرىلدى ۋە جەسەتلەر يەرلىككە قويۇلدى. 8 ـ ئاينىڭ 19 ـ كۈنى چۈشكىچە بارلىق جەسەتلەر يەرلىككە قويۇلۇپ بولدى؛ 8200 يۇەن خەلق

① 30 ـ يىللارنىڭ ئاخىرىدا، كومۇنىست لىن جىلۇ كۈچا ناھىيىسىنىڭ ھاكىمى بولغان مەزگىلدە ئامىنى تەشكىللەپ ياسىغان توسما بولۇپ، كېيىنچە يەرلىك خەلق ئۇنى «لىن جىلۇ توسمىسى» دەپ ئاتىغان.

پۇلى، 87 سەر ئالتۇن، 2960 سەر كۈمۈش قېزىپ چىقىرىلدى. (3) ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە ئۇلارغا قوتقۇزۇش بېرىلدى. دۆلەت مەخسۇس 3 مىليون يۈەن ئاجراتتى. شىنجاڭدىكى ھەر مىللەت، ھەر ساھە ياردەم قىلغان پۇل 578 مىڭ 477 يۈەن، كىيىم - كېچەك 107 مىڭ 411 قۇر، يوتقان - كۆرپە، كېگىز - كېچەك، ئەدىيال 2921، ئاياغ كىيىم 15 مىڭ 664 جۈپ، ئۇن 379 مىڭ 892 جىڭ، ئاشلىق 1 مىليون جىڭ، پىششىق بىمەكلىك 112 مىڭ 125 جىڭ. ئۇنىڭدىن باشقا 2267 پارچە ھال سوراش تېلېگراممىسى، خەت - چەك تاپشۇرۇپ ئېلىنىدى. 25 قېتىم ئايروپىلان قاتنىدى، 1231 ئاپتوموبىل/قېتىم يۈك توشۇلدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ كىيىم - كېچەك، بىمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ جاي مەسىلىسى ناھايىتى تېز ھەل قىلىنىپ، كىشىلەرنىڭ كۆڭلى تىندى. 9 - ئاينىڭ 18 - كۈنى شىنجاڭدا خىزمەتلەرنى كۆزدىن كەچۈرۈۋاتقان ج ك پ مەركىزىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى، جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى جۇدې كۈچاغا بېرىپ، ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى، گوۋۇيۈەن ۋە رەئىس ماۋزېدۇڭغا ۋەكالىتەن ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى. ئامما ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىگە باھا بېرىپ: «36 يىل ئىلگىرى سۇ ئاپىتىگە ئۇچرىغان ۋاقتىمىزدا، بايلار، مۇشتۇمزورلار بېيىپ كەتكەنىدى. كۈچا، ئۇرۇمچىلەردە ئەمەلدارلار كۆرمەك بولسىمۇ، بىرەر نانغىمۇ ئەسقاتمىغانىدى. ھازىرقى ھۆكۈمەت ئەدىيال، كىيىم - كېچەك، يوتقان، كۆرپە قاتارلىق ھەممە لازىمەتلىكلەرنى تارقىتىپ بەردى، بىزگە ئاتا - ئانىمىزدىنمۇ چارە كۆيۈندى» ، دېيىشتى.

1964 - يىل 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 18 - كۈنگە قەدەر ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئۇدا ئىككى كېچە - كۈندۈز يامغۇر يېغىپ، 17 مىڭ 632 ئېغىز كېسەك ئۆي ئۇرۇلۇپ كېتىش خەۋپىگە دۇچ كەلدى. شەھەر بويىچە زاۋۇتلاردا ئىككى كۈن ئىش توختاپ قالدى، دۇكانلار تاقالدى، مەكتەپلەردە دەرس توختىدى، ئىدارە - ئورگانلاردا ئىش بېجىرىلمىدى، خەتەرلىك ئۆيلەردىكى شەھەر خەلقى ئىدارە، مەكتەپ، زال، تىياتىرخانىلارغا كۆچۈرۈلدى. يامغۇردىن كېيىن مەلۇم بولۇشچە، ئەمەلىيەتتە 3370 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلگەن، بىرمۇ ئادەم ئۆلمىگەن. 5 - ئايدا قەشقەر ۋىلايىتى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى، خوتەن ۋىلايىتىدە قاتتىق يامغۇر يېغىپ، ئاپەت ئەھۋالى بىر قەدەر ئېغىر بولدى، جەمئىي 7734 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چۈشتى، 11 مىڭ 569 تۈياق چارۋا ئۆلدى، 27 ئادەم قازا تاپتى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن بۇ ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت تارماقلىرى كۆپ خىل تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، ۋاقتىدا قوتقۇزغانلىقتىن، ئادەم ۋە دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن بولىدىغان زىيان ئەڭ تۆۋەن چەككە چۈشۈرۈلدى.

1971 - يىل 7 - ئاينىڭ 5 - كۈنىدىن 7 - كۈنگە قەدەر ئاقسۇ ۋىلايىتىدە قاتتىق يامغۇر ياغدى. ئاقسۇ كونىشەھەر ۋە ئاقسۇ ناھىيىلىرىدە ئۈچ كۈندە 81.7 مىللىمېتر يامغۇر يېغىپ، يىللىق يېغىن مىقدارى 70 مىللىمېتردىن 16% ئېشىپ كەتتى. ۋىلايەت بويىچە ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنىڭ كۆلىمى 70 مىڭ 597 موغا، مۇتلەق ھوسۇل بەرمىگەن كۆلەم 44 مىڭ 887 موغا يەتتى. 3798 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ كەتتى، 9676 تۈياق چارۋا، يەتتە ئادەم ئۆلدى. ئاقسۇدىكى ۋىلايەت، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى كادىرلار بىرىنچى سەپكە بېرىپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش بىلەن شۇغۇللىنىپ، يازلىق يىغىمنى، تەكرار تېرىشنى چىڭ تۇتتى، سۇ ئاپىتىدىن قوتقۇزۇش تەدبىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئامىنى قەھەتچىلىكتىن ئوڭۇشلۇق

ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت يەتتە كىشىلىك هال سوراش گۇرۇپپىسىنى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردىكى خەلقتىن هال سوراشقا ئەۋەتتى.

1974 - يىل 6 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 25 - كۈنىگىچە ئاقسۇ ۋىلايىتىدە يەنە قاتتىق يامغۇر ياغدى. ئۈچتۇرپان ناهىيىسىدە ئىككى كۈندە 81.7 مىللىمېتر يامغۇر ياغدى. بۇنداق قاتتىق يامغۇر تارىختا ئاز كۆرۈلگەن بولۇپ 11 ئادەم قازا تاپتى. ۋىلايەت، ناهىيە رەهبەرلىرى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونغا بېرىپ ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا قوماندانلىق قىلدى، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى هەمدە خادىملارنى تەشكىللەپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ ئۆرۈلگەن ئۆيلىرىنى رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بەردى.

§ 2. قۇرغاقچىلىق ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

گۈاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى) گۈچۈڭ ناهىيىسىدە، ئەتىياز، ياز كىرگەندىن بۇيان قۇرغاقچىلىق كۆپ يۈز بېرىپ، داۋان دەرياسى، دۇڭۈەن، يۈڭفېڭچۇ ئۆستىگى، ئاراگېڭىر ۋە غەربىي گېڭىر، غەربىي - شەرقىي كانىز، بەييانخې، نيۇ ۋاڭگۇڭ، موري دەرياسى، پىڭدىڭسەن قاتارلىق 20 دىن كۆپرەك جاي ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى. تېرىلغان بۇغدايلار ئونىمدى، بىر تالمۇ هوسۇل چىقمىغان يەر كۆلىمى 50 مىڭ 798 موغا يەتتى. ئېلىشقا تېگىشلىك 2042 دادەن غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىندى. ئاپەتكە ئۇچرىغان ئائىلىلەرنىڭ ئالدىنقى يىلى تاپشۇرالماي نىسى قالغان ئاشلىقى ۋە شۇ يىلى قەرز قالغان ئۇرۇقلۇقى كېلەر يىلى كۈزگە كېچىكتۈرۈلدى، هەمدە ئىنتايىن نامرات ئائىلىلەر بىلەن نامرات ئائىلىلەرگە ئايرىم - ئايرىم قوتقۇزۇش بېرىلدى. كېيىنكى يىلى 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ يەنە ئەتىيازلىق قوتقۇزۇش تارقىتىلىپ، چوڭ - كىچىك نوپۇسقا ئوخشاشلا ئوچ ئايلىق ئوزۇقلۇق ئاشلىق بېرىلدى. شۇ يىلى ئۇرۇمچى ئايمىقىنىڭ ئۇرۇمچى، سانجى، فۇكاڭ، ماناس، قوتۇبى ناهىيىلىرىدە بىرلا ۋاقىتتا قۇرغاقچىلىق يۈز بېرىپ، ئۇرۇمچىدە 7532 مو، سانجىدا 12 مىڭ 830 مو، فۇكاڭدا 4479 مو، ماناستا 11 مىڭ 373 مو، قوتۇبىدا 2266 مو يەردىكى يازلىق زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنمىدىغان غەللە - پاراق كېيىنكى يىلى كۈزگە كېچىكتۈرۈلدى. كېچىكتۈرۈلگەن غەللە - پاراق ئۇرۇمچىنىڭ 291 دادەن، سانجىنىڭ 544 دادەن، فۇكاڭنىڭ 279 دادەن، ماناسنىڭ 396 دادەن، قوتۇبىنىڭ 92 دادەن بولدى.

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) بېڭسار ناهىيىسىگە قاراشلىق جايلاردا ناهايىتى ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يۈز بەردى. %70 تىن يۇقىرى ئاپەتكە ئۇچرىغان تېرىلغۇ كۆلىمى 335 مىڭ 175 موغا، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئائىلە 1615 كە يەتتى. ئاپەتتىن كېيىن بۇلتۇر كېچىكتۈرۈلگەن 217 دادەن غەللە - پاراق ئاشلىقى، 29 مىڭ 394 جىڭ ئوت - چۆپ ۋە باشقا سېلىقلار كەچۈرۈم قىلىندى. شۇ يىلى تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك 724 دادەن غەللە - پاراق ۋە 84 مىڭ 643 جىڭ ئوت - چۆپنىڭ 30 پىرسەنتى كېلەر يىلىغا كېچىكتۈرۈلدى. ئىلگىرى قەرز بېرىلگەن 600 دادەن كۆمىسقوناق كېلەر يىلى ئۆسۈمسىز قايتۇرۇۋېلىشقا كېچىكتۈرۈلدى. مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى) قاغىلىق، پەيزاۋات، مارالبېشى ناهىيىلىرى ئۇدا قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىدى. قاغىلىق ناهىيىسىنىڭ كۈموش، مەڭلىك قاتارلىق كەنتلىرىدە

21 مىڭ 251 مو يەر ئاپەتكە ئۇچرىدى، تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك غەللە - پاراق، ئوت - چۆپ سېلىقى ۋە ئونىڭ خوراش قىسمى سېلىقى، توز سېلىقى، تالۇن ھەققى، ئوت - چۆپ ئوچۇن يىغىلىدىغان ئىشانە قاتارلىقلار 1674 سەر كۈمۈشكە سوندۇرۇلۇپ، پوتونلەي كەچۈرۈم قىلىندى؛ پەيزاۋات ناھىيىسىنىڭ ئۆدەكلىك، قارا يولغۇن كەنتلىرىدە 8338 مو يەردىكى كوزلوك زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، يازلىق ئاشلىقتىن ھوسۇل چىقمىدى، كوزگى بۇغداي تېرىقسىز قالدى، 667 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى، تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك 129 دادەن ئاشلىق، 16 مىڭ 967 جىڭ ئوت - چۆپ ۋە خوراش ئاشلىقى، خوراش پۇلى، توز سېلىقى، تالۇن ھەققى قاتارلىقلار 70% كەچۈرۈم قىلىندى، قالغان قىسمى كېلەر يىلىغا كېچىكتۈرۈلدى؛ مارالبېشى ناھىيىسى مەكىت يېزىسىنىڭ ھەر قايسى كەنتلىرىدە 58 مىڭ 117 مو يەرنىڭ 90% تىن كۆپرەك كۆلىمى ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئەرتەي، سەنتەيگە قاراشلىق ھەر قايسى كەنتلەردە 60% تىن كۆپرەك ئاپەتكە ئۇچرىغان يەر كۆلىمى 49 مىڭ 940 موغا يەتتى، جەمئىي 1963 دادەن غەللە - پاراق، 258 مىڭ 399 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىقى كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) فۇكاڭ ناھىيىسىنىڭ موگۇ زاۋۇتى، ئۇگۇڭچۇ، سەنگۇڭتەي، تۇدۇنزى، سەنداۋخې قاتارلىق كەنتلىرىدە 6326 مو يەردىكى زىرائەت يوزدە - يوز زىيانغا ئۇچراپ، 239 دادەن غەللە - پاراق ۋە ئونىڭ بىلەن بىللە ئېلىنىدىغان خوراش ھەققى، يەر بېجى بىردەك كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) ياز ۋە كوز پەسىللىرىدە غولجا ناھىيىسىدە قاتتىق قۇرغاقچىلىق بولدى، بايانداي قاتارلىق كەنتلەردە يازلىق ئاشلىقتىن ھوسۇل چىقمىدى. كوزگى زىرائەتلەرنى تېرىغىلى بولمىدى. تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك غەللە - پاراق ۋە ئوت - چۆپ سېلىقى كەچۈرۈم قىلىندى ۋە كېچىكتۈرۈپ ئېلىنىدىغان بولدى. تۇرپان ناھىيىسىنىڭ مۇرتوق، سىڭگىم قاتارلىق جايلىرىدا، پىچان ناھىيىسىنىڭ لۇكچۇن، لەنگەر قاتارلىق جايلىرىدا يازلىق زىرائەتلەر ئاپەتكە ئۇچرىغانلىقتىن، ئېلىنىدىغان غەللە - پاراقنىڭ يېرىمى كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 25 - يىلى (1936 - يىلى) تۇرپان ناھىيىسىدە قۇرغاقچىلىق يوز بەرگەنلىكتىن، كارىزلار قۇرۇپ كەتتى، ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) موري ناھىيىسىدە ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتى يوز بەرگەندە، خەلق ئىشلىرى نازارىتى مالىيە نازارىتى ۋە باج ئىدارىسى بىلەن بىرلىكتە تەكشۈرۈپ، ئەھۋالىيەتشۇرۇپ غەللە - پاراقنى كېمەيتتى ۋە كەچۈرۈم قىلدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) قۇمۇلدا ياز ۋە كوز پەسلىدە يامغۇر ئاز يېغىپ، سەكراغولدا ئېغىر ئاپەت يوز بەردى، ئولتۇرۇشلۇق ئاھالىلار ئاستانە، توغۇچى، لاپچوق، قارا دۆۋىلەرگە بېرىپ ئولتۇراقلاشتى. ۋالىي مەھكىمىسى قىش پەسلىدىكى قوتقۇزۇش لايىھىسى بويىچە بىر تەرەپ قىلدى.

1950 - يىلى يوپۇغا ناھىيىسىدە ئەتىياز ۋە ياز پەسىللىرىدە ئۇدا قۇرغاقچىلىق يوز بېرىپ، دەريا - ئېقىندىكى سۇلار قۇرۇپ كەتتى. ناھىيە بويىچە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ۋەزىپىسى ئاران 20% ئورۇندالدى. 464 ئائىلە، 2600 ئادەم قەھەتچىلىنىڭ دەستىدىن باشقا ناھىيىلەرگە قېچىپ كەتتى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، كىشىلەرنى خاتىرجەم قىلدى. 7 - ئاينىڭ ئاخىرىدا سۇ كېلىشتىن بۇرۇن، سىرتقا قېچىپ كەتكەن خەلقنىڭ كۆپ قىسمى يۇرتىغا قايتىپ كېلىپ، كوزلوك زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىپ، ئېغىر قۇرغاقچىلىق مەزگىلىدىن ئۆتۈۋالدى.

1980 - يىلى يازدا جەنۇبىي، شىمالىي شىنجاڭ رايونلىرىدا يېغىن مىقدارى ئومۇمىيۈزلۈك 20% تىن 40% كەچە كېمەيمەپ كەتتى. ئېغىر قۇرغاقچىلىق ئاپىتىگە ئۇچرىغان تېرىلغۇ كۆلىمى 2 مىليون موغا يەتتى، يوپوغا، مارالبېشى قاتارلىق ناھىيىلەردە ئادەم ۋە چارۋىلار ئىچىدىغان سۇ قىسلىشىپ كەتتى. ئامما شورلۇق سۇ ئىچكەچكە، 1000 دىن ئوشۇق ئادەم كېسەل بولۇپ قالدى، 32 ئادەم ئۆلدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئوت - چۆپلەر قۇرۇپ كەتتى. ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ 70 مىليون مو يايلىقى قۇرغاقچىلىققا ئۇچرىدى. ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى قۇدۇق كولاپ، قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەشكىللىدى. گۇما ناھىيىسى 286 قۇدۇق كولاپ 20 مىڭ 500 مو يەرنى سۇغاردى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق تاشيول قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىپ، 130 مىڭ يۈەن كىرىم قىلدى. 4 - ئايدىن 8 - ئايغىچە دۆلەت بۇ ناھىيىگە 215 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى. 3 مىليون 200 مىڭ جىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى ھەل قىلىپ بەردى. تۇرپان ناھىيىسى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى شور قېزىش، مرابىت پاراشۇكى ياساش، تىرانسپورت بىلەن شۇغۇللىنىش قاتارلىق قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىغا تەشكىللىدى. دېھقانچىلىق، سۇ ئىنشائاتى تارماقلىرى يېزا ئىگىلىكىگە ياردەم بېرىش خىراجىتىدىن 337 مىڭ يۈەن سۇ ئىنشائاتى مەبلىغى ئاجرىتىپ بەردى. بۇنىڭ بىلەن بۇ ناھىيىدىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش ئىشلىرى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، كەيپىياتى مۇقىملاشتۇرۇلدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا موندىق تەدبىرلەر قوللىنىلدى: «1» بىر قىسىم چارۋىلار دېھقانچىلىق رايونلىرىغا يۆتكەپ بېقىلدى. «2» بىر قىسىم چارۋىلار دېھقانلارنىڭ ۋەكالىتەن بېقىپ بېرىشىگە تاپشۇرۇلدى. «3» يەم - بوغۇز كۆپەيتىلىپ، قىشلىق ئوت - چۆپىنىڭ سەرپىياتى ئازايتىلدى. «4» ۋىلايەت، ئوبلاست دائىرىسى ئىچىدە ئوتلاقلار تەڭشەلدى. «5» خوشنا ۋىلايەت، ئوبلاستلار بىلەن كېڭىشىپ ئوتلاق ئارىيەت ئېلىندى.

§ 3. ئۇششۇك ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

گۇاڭشۇ 10 - يىلى (1884 - يىلى) 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بارىكۆل تەۋەسىدە تۈيۈقسىز قاتتىق قار يېغىدى، بۇغداي، پۇرچاقلارنىڭ ھەممىسى ئۇششۇپ كەتتى. ئېلىنغان 20% — 30% ئاشلىق توڭمەندە تارتىلغاندا، قاپ - قارا كۆيدەك ئۇن بولۇپ، يېگىلى بولمىدى. بۇنىڭ بىلەن ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق ئارقا - ئارقىدىن قېچىشقا باشلىدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن لىيۇ جىنتاڭ گۇچۇڭ ناھىيىسىگە ئامباردىكى ئاشلىقنى تارقىتىپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا بۇيرۇق بەردى. 3000 دادەن ئاشلىق تارقىتىلىپ، قىشلىق كىيىم - كېچەكلەر ئىئانە قىلىندى؛ قاۋۇل ئەمگەك كۆچلىرى ھاممالىق قىلىپ كۇن ئېلىشقا تەشكىللەندى شۇنداقلا ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ ئىلگىرىكى يىللاردىن قەرز قالغان باج - پاراقلىرى كۆتۈرۈۋېتىلدى. گۇاڭشۇ 13 - يىلى (1887 - يىلى) 7 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا جىمسار ناھىيىسىنىڭ تاغ باغرىدىكى جايلاردا قىبراۋ چۈشۈپ، قار يېغىپ، زىرائەتلەرنى ئۇششۇتىۋەتتى، زىرائەت تولۇق دان تۇتالمىدى، ھەتتا مايسا يوپۇرماقلىرى سارغىيىپ كەتتى، 50 نەچچە ئائىلە بىر ئازمۇ ھوسۇل ئالالمىدى. 3630 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان

يەرلەردىن ئېلىنىدىغان 200 دادەن غەللە - پاراق كېلەر يىل كۆزگە كېچىكتۈرۈلدى. 7 - ئايدا قېلىن قار يافدى، بارىكۆلدىكى شەرقىي داچۇەن، شەرقىي، غەربىي ئۆستەڭلەر، چولاق - كىچىك قارا غول، لۇفاڭگۇ، شەرقىي دادۇن قاتارلىق ئون نەچچە جايدا قاردىن كېيىنن مۇزغا ئوخشاش قىراۋ چۈشۈپ، بالدۇر تېرىلغان بۇغداي، پۇرچاق، ئارپا قاتارلىق زىرائەتلەرنىڭ غولىنى چاشقان قىيىۋەتتى، كېيىن تېرىلغانلىرى ئۇششۇپ كەتتى، 10%، 20%، 30% ئەتراپىدا ھوسۇل ئېلىندى. شەرقىي - شىمالدىكى ساسەنزى، لىيۇ گۇدا 40 مىڭ 323 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان 3070 دادەن غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىندى. ئالدىنقى ئىككى يىلدىكى قەرز قالغان غەللە - پاراق ۋە گۇاڭشۇ 13 - يىلىقەرز بېرىلگەن ئۇرۇقلۇق كېيىنكى يىلى ئېلىنىدىغان بولدى. ئەھۋالغا قاراپ قوتقۇزۇش بېرىلدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتە ئوز ۇقلۇق ئاشلىق ۋە ئۇرۇقلۇق ياردەم بېرىلدى. 7 - ئاينىڭ 9 - كۈندىن 11 - كۈنىگە قەدەر (1887 - يىل 7 - ئاينىڭ 27 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە) ماناس ناھىيىسىنىڭ ئەتراپىدىكى تۆت يېزىدا ئۇدا قېلىن قار يېغىپ، كۆزلۈك زىرائەتلەرنى ئۇششۇتۇۋەتتى، شالىنىڭ 50 پىرسەنتى، ئاق قوناق، تېرىقنىڭ 70 پىرسەنتى ئاپەتكە ئۇچرىدى. كېچىكىپ تېرىلغان زىرائەتلەردىن بىر تالمۇ ھوسۇل چىقمىدى. پەرمانبەردار مەھكىمىسى، ئۇرۇمچى ئايمىقى ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، يەرلىك ئاھالىلار تېرىغان كۆزلۈك زىرائەتلەر ئۇششۇپ كەتكەن بولسىمۇ، يازلىق ئاشلىقتىن ھوسۇل ئالغان بولغاچقا، ئومۇملاشتۇرۇپ ھېسابلىغاندا، ئاپەت زىيان سالمىغانغا باراۋەر دەپ قارىدى. يېڭىدىن ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلار كۆزلۈك زىرائەتلەرنىلا تېرىغانلىقتىن سۇندۇرۇپ ھېسابلاشقا مۇمكىن بولمىدى. شۇڭا يېڭى ئولتۇراقلاشقان ئاھالىلار تاپشۇرىدىغان تەننەرخ پۇلى كېچىكتۈرۈلۈپ، كېلەر يىلى ئېلىنىدىغان بولدى.

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) بارىكۆلنىڭ شىيۇەنزى، دۇڭشياڭ، داچۇەن، دۇڭسىچۇ قاتارلىق جايلىرىدا يېغىلىق بۇلۇپ خەلق قېچىپ كەتكەنلىكتىن، تېرىلغۇ مەۋسۇمى ئۆتۈپ كېتىپ، مايسىلارغا ئۇششۇك تېگىپ، 30 مىڭ مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئېلىشقا تېگىشلىك غەللە - پاراق ۋە ئوت - چۆپ سېلىقى كەچۈرۈم قىلىندى ياكى كېچىكتۈرۈلدى. مىنگونىڭ 29 - يىلدىن 31 - يىلغىچە (1940 - يىلدىن 1942 - يىلغىچە) شىمالىي شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدا قىشتا قاتتىق سوغۇق بولۇپ، ئوتلاقلار قېلىن قار ئاستىدا قالدى، بىر مۇنچە چارۋىلار ئاچلىقتىن توڭلاپ ئۆلدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چارۋىچىلارغا ئوت - چۆپ تەييارلاپ، ئېغىل - قوتان ياسۇېلىشى ئۈچۈن 839 مىڭ يۈەن قەرز پۇل ئاجرىتىپ بەردى. بۇ قەرز پۇل ئۇرۇمچى، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، قۇمۇل قاتارلىق رايونلارغا تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. يەنە يەنجى، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق رايونلارغىمۇ ئاز مىقداردا قەرز پۇل بېرىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) قىشتا بۇرۇلتوقاي ناھىيىسىدىن ماناس ناھىيىسىنىڭ تاغلىق رايونىغا كۆچۈپ كەلگەن قازاق چارۋىچىلارنىڭ چارۋىلىرى تاغدا قار قېلىن يېغىپ كەتكەنلىكتىن، ئوت - چۆپ يېتىشمەي كۆپلەپ قىرىلىپ كەتتى. ماناس ناھىيىلىك بانكا چارۋىچىلارغا قەرز پۇل بەردى. كېيىن ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئادەم ئەۋەتىپ ھال سورىدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ئەتىيازدا پەيزاۋات ناھىيىسىنىڭ تاغلىق رايونلىرىدا قېلىن قار يېغىپ، قىرغىز چارۋىچىلارنىڭ نۇرغۇن چارۋىلىرى توڭلاپ ئۆلدى، ئامىنىڭ يېمەك - ئىچمىكى ئۆكسۈپ قالدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتە 50

دادەن بۇغداي ۋە كۆمىسقوناقنى ئۆسۈمسىز قەرز بەردى.

1952 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 13 ـ كۈنىدىن 14 ـ كۈنىگە قەدەر قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدا تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەن 2 . 4 گرادۇسقا چۈشۈپ قالدى. خوتەن ۋىلايىتىدە 72 مىڭ 543 مو يەردىكى كېۋەز، كۆمىسقوناق ۋە قوغۇن ـ تاۋۇز، كۆكتاتنىڭ 40 پىرسەنتى ئۇششۇپ كەتتى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن بۇ ئىككى ۋىلايەتتىكى ئولايەت، ناھىيە رەھبەرلىرى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا بىرىپ ئامىنى زەربىدارلىق بىلەن تولۇقلاپ تېرىشقا ۋە قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشنى قانات يايدۇرۇپ، كىرىمنى ئاشۇرۇپ قەھەتچىلىكتىن ئامان ـ ئېسەن ئۆتۈۋېلىشقا تەشكىللىدى.

1955 ـ يىلى ئەتىيازدا قاتتىق سوغۇق ھاۋا ئېقىمى پۈتۈن شىنجاڭغا تەسىر كۆرسەتتى. 18 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 100 مىڭ 218 مو يەردىكى بۇغداي، 2018 مو يەردىكى كېۋەز ۋە 2600 مو يەردىكى باشقا زىرائەت ئۇششۇپ كەتكەن. ئاپەت ئېغىر بولغان باي ناھىيىسىدە 46 مىڭ 736 مو كۆزگى بۇغداي ئۇششۇپ كەتكەن، بۇ، مۇشۇ ناھىيىنىڭ كۆزگى بۇغداي ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 52.9 پىرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ. بۇ ناھىيىدىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ 284 مو كۆزگى بۇغدىيىنىڭ ھەممىسى ئۇششۇپ نابۇت بولغان. ئاقسۇ ۋىلايىتىنىڭ توققۇز ناھىيىسىدە جەمئىي 20 مىڭ 434 تۈياق قوي ـ ئۆچكە، 2050 تۈياق كالا، 438 تۈياق ئات، 301 ئېشەك، ئىككى تۆگە توڭلاپ ئۆلگەن. كۆچا ناھىيىسىدىكى 95% مېۋىلىك دەرەخ، توقسۇ ناھىيىسىدىكى شاپتۇللارنىڭ ھەممىسى ئۇششۇپ كەتكەن. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ئاقسۇ ۋىلايىتى 90 نەپەر كادىر ئاجرىتىپ يېزىلارغا ئەۋەتىپ، دېھقانلارنىڭ زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىش ئىشلىرىغا ياردەملەشتۈردى. ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەتلەر ئۆزگەرتىپ تېرىش، تولۇقلاپ تېرىش، ئوغۇتلاش، قوم تۆكۈش، نېپىز سۇغىرىپ، شور ئېقىتىش قاتارلىق چارىلار بىلەن قوتقۇزۇۋېلىندى. باي، توقسۇ ناھىيىلىرىدە ئۇششۇپ كەتكەن 79 مىڭ 628 مو زىرائەتتىن 65 مىڭ 189 مو زىرائەت قوتقۇزۇش ئارقىلىق تىرىلدۇرۇۋېلىندى. بۇ، ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانچىلىق زىرائەتلىرى كۆلىمىنىڭ 85 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاپەتتىن قوتقۇزۇش توغرىسىدا يولىورۇق تارقىتىپ، ئالاقىدار تارماقلاردىن ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا مەخسۇس پۇل ئاجراتتى.

1980 ـ يىلى ئەتىيازدا شىنجاڭ بويىچە سوغۇق ئۆزاق داۋاملاشتى. ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، خوتەن، بايىنغولىن قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 870 مىڭ موغا يەتتى. 1 مىليون 238 مىڭ 800 تۈياق چارۋا توڭلاپ ئۆلدى. يالغۇز بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىلا 277 مىڭ تۈياق چارۋا ئۆلدى. شىنجاڭ بويىچە ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردا ئەتىيازلىق تېرىلغۇ 21 كۈندىن بىر ئايغىچە كېچىكىپ كەتتى، يازلىق ئاشلىق زىرائىتى 2 مىليون 270 مىڭ مو كام تېرىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ بىرىنچى شۇجىسى ۋاڭ فېڭ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمائىل ئەھمەد ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى، ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا دائىر مەسىلىلەرنى مۇھاكىمە قىلىپ، ھەل قىلدى. جايلار ئومۇمىيۈزلۈك زەربىدارلىق بىلەن تېرىش، تولۇقلاپ تېرىشقا سەپەرۋەر قىلىندى. ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن بۇگۇر ناھىيىسىدە بۇغداي مەھسۇلاتى 3 مىليون 200 مىڭ جىڭ كېمەيىپ كەتتى. لېكىن ئاپەتتىن كېيىن ۋاقتىدا ئۆزگەرتىپ قوناق تېرىلغانلىقتىن، قوناق

مەھسۇلاتى 900 مىڭ جىڭ ئاشتى. شالنىڭ ئېتىز - ئېرىق پەرۋىشى كۈچەيتىلىپ، ئوغۇت كۈپەيتىپ بېرىلگەنلىكتىن شال مەھسۇلاتى 700 مىڭ جىڭ ئاشتى. ئاشقان قىسمى بىلەن كېمەيگەن قىسمىنى بالانس قىلغاندا، ئاشلىق زىرائەتلىرىدىن بولغان ئەملىي زىيان 1 مىليون 600 مىڭ جىڭغا يەتتى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يەم - خەشەكنى تېز يەتكۈزۈپ بېرىش، يايلاق يۇتكەش، ئېغىل - قوتانلارنى تولۇقلاپ سېلىش قاتارلىق تەدبىرلەر قوللىنىلىپ ئاپەت زىيىنى ئازايتىلدى.

§ 4. مۇلدۇر ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

گۇاڭشۇ 22 - يىلى 5 - ئاينىڭ 26 - كۈنى (1896 - يىل 7 - ئاينىڭ 6 - كۈنى) قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ خانئېرىق قاتارلىق كەنتلىرىدە بوران ئارىلاش يامغۇر يېغىپ، تۈيۇقسىز چوڭقۇقى مۇشتەك كېلىدىغان مۇلدۇر چۈشتى، مۇلدۇر بىر سائەت چۈشۈپ، يەر يۈزىنى مۇز قاپلاپ كەتتى، كۆزلۈك زىرائەتلەرنىڭ ھەممىسىنى نابۇت قىلىۋەتتى. پۈتۈنلەي ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم 12 مىڭ 351 موغا يەتتى، 1274 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى. 63 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چۈشتى، بىر ئادەم يارىلاندى، 120 كالا، 25 ئات، 179 ئېشەك ئۆلدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق، ئوت - چۆپ سېلىقى كەچۈرۈم قىلىنىدى ۋە كېچىكتۈرۈلدى، ئاپەت ئەھۋالىغا ئاساسەن قۇتقۇزۇش بېرىلدى. گۇاڭشۇ 27 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - كۈنى (1901 - يىلى 6 - ئاينىڭ 28 - كۈنى) مارالبېشى مەھكىمىسىگە قاراشلىق مەكىت ۋە يۇقىرىقى ۋۇتەيگە قاراشلىق تېرەكلىك قاتارلىق تۆت كەنتتە تۈيۇقسىز مۇلدۇر يېغىپ، 15 مىڭ 219 مو زىرائەتنى پۈتۈنلەي نابۇت قىلىۋەتتى، بايراقچى قاتارلىق ئالتە كەنتتە زىرائەتلەرنىڭ 50، 60 پىرسەنتىنى زىيانغا ئۇچراتتى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقە قۇتقۇزۇش بېرىلدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىنىدى.

مىنگونىڭ 1 - يىلى دېھقانلار كالېندارى بويىچە 5 - ئاينىڭ 29 - كۈنى (مىلادىيە 1912 - يىل 7 - ئاينىڭ 13 - كۈنى) ماناس ناھىيىسىنىڭ بۇرۇلتۇڭگۇ، نيۇچۈەنزى، چاڭلىباۋ، شىنخۇچۇ قاتارلىق جايلىرىدا مۇلدۇر يېغىپ، 6364 مو يەردىكى يازلىق زىرائەتنى زىيانغا ئۇچراتتى. 128 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. 35 دادەن غەللە - پاراق، 5631 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىقى كېيىنكى يىلى ئېلىنىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ماناس ناھىيىسىنىڭ نيۇچۈەنزى، شى لياڭخۇ قاتارلىق جايلىرىدا ئىككى سائەت مۇلدۇر يېغىپ، بۇغداي پۈتۈنلەي نابۇت بولۇپ ھوسۇل ئېلىنمىدى. 3004 مو زىرائەت، 46 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى، يىغىۋېلىشقا تېگىشلىك 90 دادەن غەللە - پاراق بىرەڭ كەچۈرۈم قىلىنىدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) 8 - ئاينىڭ 29 - كۈنى ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ قۇمباش، تۆۋەنكى دولان، تۆۋەنكى بەشئېرىق، تۆگمەنبېشى قاتارلىق كەنتلىرىدىكى بارلىق زىرائەتلەر مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچراپ، 41 مىڭ 511 مو يەردىكى زىرائەت نابۇت بولدى، 833 ئائىلە ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىدى. 1089 دادەن غەللە - پاراق، 99 مىڭ 760 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىقىدىن 217 دادەن ئاشلىق، 19 مىڭ 952 جىڭ ئوت - چۆپ كەچۈرۈم قىلىنىپ، قالغىنى كېلەر يىلىغا كېچىكتۈرۈلدى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنىڭ شەرق

تەرىپىدىكى يېزىلاردا مۆلدۈر يېغىپ، 1831 مو يەردىكى زىرائەتنىڭ 80 پىرسەنتى، 1712 مو يەردىكى زىرائەتنىڭ 70 پىرسەنتى، 624 مو يەردىكى زىرائەتنىڭ 60 پىرسەنتى زىيانغا ئۇچرىدى، ئاپەتتە زىيانغا ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى جەمئىي 4167 موغا يەتتى. 34 داەن غەللە - پاراق، 4242 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىشتۇرمىسىدىن 11 داەن ئاشلىق، 1393 جىڭ ئوت - چۆپ كەچۈرۈم قىلىنىپ، قالغىنى كېلەر يىلىغا كېچىكتۈرۈلدى. %80 زىيانغا ئۇچرىغان يەردىن %40، %70 زىيانغا ئۇچرىغان يەردىن %20، %60 زىيانغا ئۇچرىغان يەردىن %10 غەللە - پاراق، ئوت - چۆپ كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) فۇكالڭ ناھىيىسىنىڭ تۆگۈڭ كەنتى ۋە بىڭخۇ كەنتىدە مۆلدۈر ئاپىتى يۈز بېرىپ، 8588 مو يەردىكى زىرائەت پۈتۈنلەي زىيانغا ئۇچرىدى. 650 مو زىرائەتنى سۇ ئېقىتىپ كەتتى. 327 ئادەم ئاپەت سەۋەبىدىن ناھايىتى نامراتلىشىپ كەتتى، 340 ئادەم ئادەتتىكىچە نامراتلىشىپ كەتتى. ئېغىر دەرىجىدە نامراتلاشقان ئائىلىلەرگە ئۇچ ئايلىق ئوزۇقلۇق ئاشلىق (چوڭلارغا بىر دادەن، كىچىكلەرگە بەش كۈرە بۇغداي) ، ئادەتتىكىچە نامراتلاشقان ئائىلىلەرگە ئىككى ئايلىق ئاشلىق (چوڭلارغا بەش كۈرە، كىچىكلەرگە 5 . 2 كۈرە) جەمئىي 386 داەن بۇغداي تارقىتىپ بېرىلدى. 566 داەن غەللە - پاراق پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىندى. 6 - ئاينىڭ 6 - كۈنى سانجى ناھىيىسىنىڭ شاڭيۈەنتىڭ، جېنىي كەنتلىرى، قۇتۇبى ناھىيىسىنىڭ شىمسخۇ، دۇڭتەن كەنتلىرى، مىچۈەن ناھىيىسى تۆۋەنكى توغرا قلىقىنىڭ غەربىي شىمال يېزىسى قاتارلىق جايلار ۋە ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ دادىيوپۇ دېگەن جايلىرىدا ئۈدا مۆلدۈر ھۈجۈمىغا ئۇچراپ، جەمئىي 54 مىڭ 57 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئاپەت تۈپەيلىدىن 3929 ئادەم ئىنتايىن نامراتلىشىپ كەتتى، 1329 ئادەم ئادەتتىكىچە نامراتلاشتى. جەمئىي 28 مىڭ 965 داەن ئوزۇقلۇق ئاشلىق قوتقۇزۇش ھېسابىدا بېرىلدى. 556 داەن غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىندى. 478 داەن غەللە - پاراق كېچىكتۈرۈپ ئېلىنىدىغان بولدى. ماناس ناھىيىسىنىڭ شىنخۇ قاتارلىق جايلىرىدا مۆلدۈر سەۋەبىدىن 2485 مو يەردىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان ئون داەن غەللە - پاراق كەچۈرۈم قىلىندى، قالغان 64 داەن غەللە - پاراق ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئېلىنىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 يىلى) 7 - ئاينىڭ 9 - كۈنى ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنىڭ قارانچىسۇ، كۆكبېشى، يۇقىرى بۇلاق قاتارلىق كەنتلىرىدە 14 مىڭ مو يەردىكى قارا ئاشلىق زىرائىتى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. قارا ئاشلىقتىن ئېلىنىدىغان 300 داەن غەللە - پاراق پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىندى.

مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) چاقىلىق ناھىيىسىنىڭ كەكلىك كەنتى، تېتىراق كەنتى ۋە ئاقسۇ ناھىيىسىنىڭ تۆۋەنكى 5 - رايون، ساقساق قاتارلىق جايلىرىدا ئاشلىق زىرائەتلىرى مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، ئىككى ناھىيە ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەتلەردىن ئېلىشقا تېگىشلىك غەللە - پاراقنى پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلدى. مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى) قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسىنىڭ بايتوقاي، تازغۇن قاتارلىق توققۇز كەنتىدە 1226 مو زىرائەت، 263 ئائىلە مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەتلەردىن ئەسلى ئېلىشقا تېگىشلىك 35 داەن غەللە - پاراق، 3786 جىڭ ئوت - چۆپ سېلىقى پۈتۈنلەي كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 12 - يىلى (1923 - يىلى) ساۋەن ناھىيىسىنىڭ بۈرۈلتۆگۈ قاتارلىق جايلىرىدا 3480 مو زىرائەت يۇزدە - يۇز مۆلدۈر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 139 داەن غەللە - پاراق (بۇغداي) ، خوراش ھەققى ئۈچۈن ئېلىنىدىغان 20 سەر كۈمۈش كەچۈرۈم قىلىندى. مىنگونىڭ 29 -

يىللىق (1940 - يىلى) موڭغۇلكۆرە ناھىيىسىدە مۆلدۈر يېغىپ، 2903 مو يەردىكى زىرائەتنى سوقۇپ قۇرۇتۇۋەتتى، غەللە - پاراقمۇ كەچۈرۈم قىلىۋېتىلدى.

1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 15 - كۈنى بۈگۈر ناھىيىسىدىكى توققۇز ئائىلىلىك دېھقان تاغقا چارۋا باقىلى چىققاندا، ئۇشتۇمتوت مۆلدۈر يېغىپ كېتىپ توققۇز كالا، ئىككى ئات، ئىككى ئېشەك، 297 تۇياق قوي ئۆلدى. ئۇنتۇرا دېھقاندىن يۇقىرى تەركىبتىكى بۇ توققۇز ئائىلىلىك دېھقان گەرچە ئاپەتكە ئۇچرىغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇلارنىڭ تۇرمۇشى بۇنىڭلىق بىلەن تەسىرگە ئۇچرىمىدى.

1954 - يىل 6 - ئاينىڭ 26 - كۈنى بورتالا ناھىيىسىنىڭ 2 - رايون 4 - يېزىسىدا ئۇشتۇمتوت مۆلدۈر ياغدى. مۆلدۈرنىڭ چوڭلۇقى كەپتەر تۇخۇمىدەك بولۇپ، قېلىنلىقى يېرىم مېتر كەلدى. 140 ئائىلىنىڭ 3268 مو كۆلەمدىكى زىرائىتى زىيانغا ئۇچرىدى، تۆت ياشلىق بىر بالىنى مۆلدۈر سوقۇپ ئۆلتۈردى. دەل - دەرەخلەرنىڭ پوستى قالمىدى. ناھىيە - يېزا رەھبەرلىرى ئاپەت رايونلىرىغا چوڭقۇر چۆكۈپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا، زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىشقا تەشكىللىدى.

1956 - يىل 8 - ئاينىڭ 25 - كۈنى چۈشتىن كېيىن باي ناھىيىسىنىڭ 4 - يېزىسىدا يېرىم سائەتتىن ئارتۇق مۆلدۈر ياغدى. قېلىنلىقى 15 سانتىمېتردىن 30 سانتىمېترغىچە كەلدى. 125 توخۇ، بىر كالا ئۆلدى. يېزا بويىچە ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 3364.35 موغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە بىر تالمۇ دان چىقمىغان كۆلەم 889.95 موغا، 50% تىن يۇقىرى ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم 1132.15 موغا، 50% تىن تۆۋەن ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم 1342.25 موغا يەتتى. ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان دېھقانلارغا ئوزۇقلۇق ئاشلىق سېتىۋېلىش ئۈچۈن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى.

1957 - يىل 7 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 30 - كۈنىگە قەدەر ئاۋات، باي، شايار، ئاقسۇ كونىشەھەر، توقسۇ، ئاقسۇدىن ئىبارەت ئالتە ناھىيىنىڭ توققۇز يېزىسى مۆلدۈرنىڭ ھۇجۇمىغا ئۇچرىدى. مۆلدۈرنىڭ دىئامېترى 1.5 سانتىمېتر ئەتراپىدا بولۇپ، يېرىم سائەت ئۆپچۆرىسىدە ياغدى. قېلىنلىقى 25 سانتىمېترغا يەتتى، ئەڭ كۆپ چۈشكەن جايدا ھەر بىر كۋادرات مېتر يەرگە 650 دانە چۈشتى. باي، شايار، توقسۇدىن ئىبارەت ئۈچ ناھىيىنىڭ ئالتە دېھقانچىلىق كوپېراتىپىدىن ئىبلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، مۆلدۈر جەمئىي 14 مىڭ 384.19 مو بۇغداي، كېۋەز، كۆممىقوناق، قىچا، زىغىر قاتارلىق زىرائەتلەرنى سوقۇۋەتكەن، 11 مىڭ 690.1 مو كۆلەمدىكى يەردە رەسمىي ئاپەت يۈز بەرگەن، ئۇنىڭ ئىچىدە 70% تىن يۇقىرى زىيان بولغان كۆلەم 3948.4 مو بولۇپ، رەسمىي ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەمنىڭ 33.77 پىرسەنتىنى؛ 50% تىن 70% كىچە زىيان بولغان كۆلەم 3309.5 مو بولۇپ، رەسمىي ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەمنىڭ 28.31 پىرسەنتىنى؛ 50% تىن تۆۋەن زىيان بولغان كۆلەم 4432.2 مو بولۇپ، رەسمىي ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەمنىڭ 37.91 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. ۋىلايەت، ناھىيىلەردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى ئاپەت رايونلىرىغا چوڭقۇر چۆكۈپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى كۆزلۈك ئاشلىق زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىشقا، قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى قانات يايدۇرۇپ، قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈۋېلىشقا تەشكىللىدى.

1959 - يىل 8 - ئاينىڭ 13 -، 14 -، 15 - كۈنلىرى ساۋەن، شىخو ناھىيىلىرى ئۈچ

قېتىم مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى، مۇلدۇر ئاپىتى مەركەزلىك هالدا ساۋەن ناهىيىسىنىڭ «شەرق شامىلى» گۇڭشېسىدە يۈز بېرىپ، 42 مىڭ 442 مو كۆلەمدىكى زىرائەتنى ئاپەتكە ئۇچراتتى. بۇ، مۇشۇ گۇڭشېدىكى ئومۇمىي تېرىلغۇ كۆلىمىنىڭ 87.23 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. رەسمىي ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەم 15 مىڭ 107 موغا، زىيان (نەق پۇلغا سۇندۇرغاندا) 705 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، گۇڭشي كوللېكتىپ ئومۇمىي كىرىمىنىڭ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. شىخو ناهىيىسىدە 18 مىڭ 795 مو كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، ناهىيە دەرىجىلىك ئورگان، كارخانىلار 50 مىڭ 181 يۈەنلىك زىيانغا ئۇچرىدى. شىخو ناهىيىسىنىڭ شۇجى، مۇئاۋىن شۇجىلىرى هاكىم، مۇئاۋىن هاكىملىرى تۆت خىزمەت گۇرۇپپىسى باشلاپ ئاپەتكە ئۇچرىغان ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرىگە بېرىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن هال سورىدى. ناهىيە دەرىجىلىك ئىدارىلەر، كەسپىي - كارخانا ئورۇنلىرى ۋە ئاپەتكە ئۇچرىمىغان گۇڭشي، ئەترەتلەرنىڭ ماشىنىلىرىنى تەشكىللەپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلارنىڭ زەربىدارلىق بىلەن يېغىۋېلىش، ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇش ئىشلىرىغا ۋە قوغۇن - تاۋۇز، كاۋا - قاپاق، سەي - كۆكتاتلىرىنى سېتىشىغا ياردەملەشتى. مۇلدۇر سوقۇۋەتكەن بولسىمۇ، لېكىن ئەي بولۇش ئىمكانىيىتى بار سەي - كۆكتاتلارنى سۇغۇرۇش، چاناش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ، 80% ئەتراپىدىكى پىسخۇلەك، تۇرۇبلارنى قوتقۇزۇپ قالدى. ناهىيىلىك بانكا ئاپەتتىن قوتقۇزۇش قەرز پۇلى بەردى. ساۋەندىكى ناهىيە، گۇڭشي رەهبەرلىرىمۇ ئاپەت رايونلىرىغا بېرىپ ئامىنى ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا تەشكىللىدى ۋە ئۇنىڭغا قوماندانلىق قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى، دېھقانچىلىق نازارىتى بىرلەشمە خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ساۋەن ناهىيىسىنىڭ ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلدى.

1972 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى بورتالا، ئارشاڭ ناهىيىلىرى مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئاپەتكە ئۇچراش دائىرىسىنىڭ ئۇزۇنلۇقى 150 كىلومېتىرغا، كەڭلىكى 15 كىلومېتىرغا يەتتى، ۋاقىت جەھەتتە قىسقا بولغانلىرى ئون مىنۇت، ئۇزۇن بولغانلىرى بېرىم سائەتكە يېقىن داۋاملاشتى. يەتتە گۇڭشي، مەيدانىنىڭ 38 ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى ئاپەتكە ئۇچرىدى. 51 مىڭ 583 مو زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە مەهسۇلاتى 70% تىن كۆپرەك كېمىيىپ كەتكەن كۆلەم 10 مىڭ 181 موغا، مەهسۇلاتى 40% تىن 60% كىچە كېمىيىپ كەتكەن كۆلەم 4907 موغا، مەهسۇلاتى 30% تىن تۆۋەنرەك كېمىيىپ كەتكەن كۆلەم 34 مىڭ 735 موغا يەتتى. ئۇنىڭدىن باشقا 1760 مو زىرائەت مۇلدۇر سۇيى ئاستىدا قالدى. بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومىنىڭ ئىككى مۇئاۋىن شۇجىسى ئىككى ناهىيىنىڭ رەهبەرلىرى بىلەن بىرلىكتە ئاپەت رايونلىرىغا بېرىپ ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا يېتەكچىلىك قىلدى ۋە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنە قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى، خىمىيىۋى ئوغۇت، مۇلدۇر ئاتار زەمبىرەك قاتارلىقلارنى يۆتكەپ ئاپىرىپ بەردى. ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردا تېرىق، ئارپا، كەنجى قىچا قاتارلىق زىرائەتلەر تولۇقلاپ تېرىلدى. ئامما سەپەرۋەر قىلىنىپ بۇزۇلغان ئېرىق - ئۆستەڭلەر رېمونت قىلىندى.

1980 - يىل 5 -، 6 - ئايلاردا قەشقەر يېڭىشەهەر، قەشقەر كوناشەهەر، يەكەن، يېڭىسار، مارالبېشى، يوپۇغا، قەشقەر، پەيزاۋات، ئاتۇش، ئاقتۇ، كۇچا، شايار، ئاقسۇ، ئاقسۇ كوناشەهەر، ئۇچتۇرپان، ئاۋات، بۇگۇردىن ئىبارەت 17 ناهىيە (شەهەر) مۇلدۇر ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 1 مىليون 260 مىڭ مو دېھقانچىلىق زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئېغىر

ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم 450 مىڭ موغا يەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى ژالڭ فېڭ ۋە ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد جەنۇبىي شىنجاڭغا بېرىپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى ۋە ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىگە قوماندانلىق قىلدى. ئاپتونوم رايوندىكى ئالاقىدار تارماقلار ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتى بىلەن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى بىرلەشتۈرۈپ ئېلىپ باردى. ئۇلايەت، ئوبلاستلارغا ياردەم قىلىنغان پۇل، ماددىي نەرسىلەرنىڭ قىممىتى 63 مىليون 530 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بانكا 2 مىليون يۈەن قەرز پۇل بەردى، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى 4 مىليون 990 مىڭ يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق زىرائەتلەرنى تولۇقلاپ تېرىشقا، ئۇزگەرتىپ تېرىشقا ۋە قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى قانات يايدۇرۇشقا تەشكىللەندى ھەمدە بىر قىسىم دېھقانچىلىق بېجى كېمەيتىلدى ۋە كېچىرىم قىلىندى.

§ 5. كېسەللىك ۋە ھاشارەت زىيانداشلىقى ئاپىتىدىن قوتقۇزۇش

گۇاڭشۇنىڭ 12 - يىلى (1886 - يىلى) تۇرپان مەھكىمىسىگە قاراشلىق توقسۇن، ئىلانلىق، سۇ بېشى، خاندو قاتارلىق 19 جايدا كېسەللىك ۋە ھاشارەت زىيانداشلىقى ئاپىتى يۈز بەردى. يازلىق، كۈزلۈك زىرائەتلەردىن تامامەن دېگۈدەك ھوسۇل ئېلىنمىدى. ئېغىر ئاپەتكە ئۇچرىغان 220 ئائىلە تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك 1481 دانە غەللە - پاراقنىڭ 888 دانە كېچىرىم قىلىندى، 593 دانە ئۇچ يىلغا بۆلۈپ ئېلىنىدىغان بولدى.

گۇاڭشۇ 22 - يىلى (1896 - يىلى) 6 - ئايدا ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ شىمالىي يېزىسىدىكى ئاستىن، ئۈستۈن ۋۇتۇڭۇ، شىيالياڭزى، جيالڭ جياۋەن قاتارلىق جايلىرىدا چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى، 943 مو بۇغداي %80 تىن %90 كىچە زىيانغا ئۇچرىدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنە قوتقۇزۇش بېرىلدى، ئاپەتكە ئۇچرىغان يەرلەردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق ۋە ئوت - چۆپ سېلىقى كېچىرىم قىلىندى ياكى كېيىنگە سۈرۈلدى. گۇاڭشۇنىڭ 23 - يىلى (1897 - يىلى) 7 - ئاينىڭ ئالدىنقى ئون كۈندە قوتۇبى سەييارە ئامبال باشقۇرۇش ئورنىغا قاراشلىق فاڭساڭخۇ، ساڭ جياچۇ قاتارلىق جايلارنى چېكەتكە قارا بۇلۇتتەك قاپلاپ، بۇغدايلارنى قىرقىۋەتتى. 9279 مو كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. 7 - ئاينىڭ 14 - ، 15 - كۈنلىرى ماناس ناھىيىسىنىڭ دۆڭنەن يېزىسىنىڭ تاش دەريالىق قاتارلىق جايلىرىدا چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى، 2812 مو كۆلەمدىكى زىرائەت %70 تىن %80 كىچە ئاپەتكە ئۇچرىدى، 22 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى، ھۆكۈمەت ئەھۋالغا قاراپ ئۇلارغا قوتقۇزۇش بەردى. گۇاڭشۇنىڭ 24 - يىلى 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى (1898 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى) ئىلىنىڭ چىڭگوزا ئەتراپىدىكى جايلاردا چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى، بۇ ئاپەت شەرقتە شاۋدۇڭگۇغىچە، غەربتە داخېگۇغىچە بولغان 50 نەچچە چاقىرىم ئارىلىقتا كېڭەيدى، ھەربىي قوشۇن، قورغان مەھكىمىسى 1300 دىن ئارتۇق ئەسكەرنى ئەۋەتىپ چېكەتكە يوقاتتى. گۇاڭشۇنىڭ 28 - يىلى (1902 - يىلى) 6 - ئاينىڭ بېشىدا مانباش مەھكىمىسىگە قاراشلىق باتەي ئوتلىقىدا چېكەتكە پەيدا بولدى، مۇشۇ ئاينىڭ 8 - كۈنى (7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى) بىر قانچە مىڭ قاراقۇشقاچ ۋە چېكەتكە تۈيۈقسىز پەيدا بولدى، يەرلىك ھۆكۈمەت 600 دىن ئارتۇق ئەسكەر ۋە دېھقانىنى تەشكىللەپ، بىر ئايدىن كۆپرەك ۋاقىت چېكەتكە

يوقاتتى.

مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) 6 - ئايدا جىڭ ناھىيىسىنىڭ موڭغۇللارنىڭ كونا تۇرغۇت بۆلىكىگە قاراشلىق چېگرىسى تەۋەسىدىكى ساسەنزى ئەتراپىدىكى قۇمۇشلۇق كۆلدە كەڭلىكى بىر قانچە چاقىرىم كېلىدىغان جايدا چېكەتكە يامراپ كەتتى، چېكەتكە دەستىدىن يەر يۈزىنىمۇ ئېنىق كۆرگىلى بولمىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت 34 موڭغۇل ئەسكەرنى ۋە 32 يەرلىك ئاھالىنى چىقىرىپ، يۆگجى كۆلىدىن 106 ئىشلەمچىنى ئاجرىتىپ، تولۇق تاش بىلەن قۇمۇشلارنى باستۇرۇپ، شاخ - شۇمبىلارنى يېيىتىپ، پورۇخ چېچىپ، ئوت قويۇپ كۆيدۈردى. چېكەتكە يوقاتقۇچى ئەسكەر ۋە ئاھالىغا ھەر كۈنى بىر يېرىم جىڭدىن ئۇن تارقىتىپ بېرىلدى. چېكەتكە يوقىتىش يەتتە كۈن داۋاملاشتى، جەمئىي 1806 جىڭ ئۇن تارقىتىلدى. شۇ يىلى قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ تاشۇبۇلىق قاتارلىق جايلىرىدا 543 مو كۆلەمدىكى زىرائەت چېكەتكە ئاپىتىگە ئۇچرىدى، 100%، 70%، 60%، 50% ئاپەتكە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمىدىن ئېلىنمىدىغان غەللە - پاراقنىڭ 70 پىرسەنتى، 50 پىرسەنتى ۋە ئون پىرسەنتى كېچىرىم قىلىندى، قالغان قىسمى ئۇچ يىل، ئىككى يىل كېچىكتۈرۈپ ئېلىنمىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 29 - يىلى (1940 - يىلى) بارىكۆل ناھىيىسىنىڭ 240 كۋادرات كىلومېتر، ئاراتۇرۇك ناھىيىسىنىڭ 1200 كۋادرات كىلومېتر، شىخو ناھىيىسىنىڭ 30 كۋادرات كىلومېتر زېمىنى چېكەتكە ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئۇنىڭدىن باشقا چاپچال ناھىيىسىنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدا چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى. ھەر قايسى ناھىيىلەر خەلقنى چېكەتكە يوقىتىشقا تەشكىللەپ، ئېتىزلاردىكى چېكەتكىلەرنى پۈتۈنلەي يوقاتتى. مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) شىمالىي شىنجاڭنىڭ شەرقىدىكى قۇمۇل، بارىكۆلدىن غەربتە ئارشاڭ، قورغاسلارغىچە بولغان ئارلىقتىكى تېرىلغۇ يەر، ئوتلاق بولۇپ جەمئىي 700 مىڭ گېكتار يەر چېكەتكە ئاپىتىگە ئۇچرىدى، چېكەتكىلەر خوددى قار - يامغۇردەك كۆپىيىپ، دېھقانچىلىق ئىشلىرىنى خەتەرلىك ئەھۋالغا چۈشۈرۈپ قويدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 20 نەچچە ئايروپىلان (قېتىم) چىقىرىپ، 100 تونىدىن ئارتۇق دورا، 70 تونىنا بېنزىن، 1000 پۇتتىن ئارتۇق پۈروخ تەييارلاپ، ئامما، ئەسكەر، ئوقۇغۇچى بولۇپ جەمئىي 50 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمنى چېكەتكە يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلىپ، 600 گېكتاردىن ئارتۇق ئېتىز - ئېرىق ۋە ئوتلاقنى قۇتقۇزۇپ قالدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) چاپچال، ماناس، فۇكاڭ، مىچۈەن ناھىيىلىرىدە چېكەتكە ئاپىتىگە يۈز بەردى. چاپچال ناھىيىسىنىڭ شەھەر ئەتراپىدا ۋە 1 -، 2 - كەنتلىرىدە بىر كۋادرات مېتر يەرگە 1000 دن ئارتۇق چېكەتكە توغرا كەلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئەۋەتكەن تېخنىكا يېتەكچىسى باج ئىدارىسى، ساقچى ئىدارىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسىدىكى خادىملار بىلەن بىرلىكتە جايلارغا بېرىپ دېھقانلار، ئوقۇغۇچىلارنى يەرلىك ئۇسۇل بىلەن چېكەتكە يوقىتىشقا سەپەرۋەر قىلدى. ئۆلكىلىك قۇرۇلۇش نازارىتى ئەۋەتكەن تېخنىك خادىملار دورا، سايمانلارنى ئېلىپ ماناس، فۇكاڭ، مىچۈەن ناھىيىلىرىگە بېرىپ خەلقنى چېكەتكە يوقىتىشقا تەشكىللىدى.

1951 - يىلى ساۋەن، شىخو، ماناس، قۇتۇبى، ئۈرۈمچى، مىچۈەن، فۇكاڭدىن ئىبارەت يەتتە ناھىيىدە ئېغىر چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى. 250 مىڭ مو كۆلەمدىكى دېھقانچىلىق زىرائىتى ئاپەتكە ئۇچرىدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردىكى دېھقان، چارۋىچىلارغا 100 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. 1952 - يىل 5 - ئايدا ئۈرۈمچى، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، قۇمۇل، يەنجى، ئاقسۇدىن ئىبارەت يەتتە

ۋىلايەتنىڭ 19 ناھىيىسىدە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى. ئۇرۇمچى ۋىلايىتىدە ئاپەت ئەڭ ئېغىر بولدى. چېكەتكە ھۇجۇمىغا ئۇچرىغان يەر كۆلىمى 1 مىليون 190 مىڭ موغا، ئېتىز - ئېرىق كۆلىمى 350 مىڭ موغا يەتتى. ج ك پ مەركىزي كومىتېتى شىنجاڭ شۇبە بيۇروسى ۋە ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋىلايەتلەردە چېكەتكە يوقىتىشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى، ناھىيىلەردە چېكەتكە يوقىتىش ھەيئىتى، رايونلاردا چېكەتكە يوقىتىش چوڭ ئەترىتى، يېزىلاردا چېكەتكە يوقىتىش كىچىك ئەترىتى، كەنتلەردە چېكەتكە يوقىتىش گۇرۇپپىسى قۇرۇش توغرىسىدا يولىيورۇق بەردى. چېكەتكە يوقىتىشتا ئادەم كۈچى ئاساس، دورا قوشۇمچە قىلىندى، يەتتە ۋىلايەتتە جەمئىي 380 مىڭ ئادەم سەپەرۋەر قىلىندى. چېكەتكە يوقىتىشقا قاتناشقانلارنىڭ 40 پىرسەنتى ئايالىلار ۋە بالىلار ئىدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى دېھقانچىلىق نازارىتى، ماۋارىپ نازارىتى، شۇبە بيۇرو كادىرلار مەكتىپى، مىللەتلەر شۇيۈەنى، ئۆلكىلىك ئوتتۇرا مەكتەپ قاتارلىق ئورۇنلاردىكى كادىر، كۇرسانتلاردىن بولۇپ 4800 ئادەمنى تۇدۇڭخابا، لوسگۇڭ، لىيۇداۋان قاتارلىق جايلارغا بېرىپ چېكەتكە يوقىتىشقا تەشكىللىدى، ژاقىتنى قولغا كەلتۈرۈش ئۈچۈن چېكەتكە يوقىتىشقا قاتناشقان ئاممىا كېچىدە دالىدا يېتىپ قوپتى. تۇخۇمىنى كولاپ چىقىرىش، ئازگالغا كۆمۈش، ئوتتا كۆيدۈرۈش، تولۇق بىلەن باستۇرۇش، قورشاپ يوقىتىش قاتارلىق چارىلار قوللىنىلىپ، 20 كۈن ئىچىدىلا 350 مىڭ مو يەرگە يامراپ كەتكەن چېكەتكىلەرنىڭ كۆپ قىسمى يوقىتىلدى. چېكەتكە قىرغۇنچىلىقى، يەۋەتكەن مايسا كۆلىمى 11 مىڭ 527 مو دەپ ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى. 1955 - يىلى جىمسار، ماناس قاتارلىق 17 ناھىيىدە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى. 97 مىڭ 822 مو كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. سوۋېت ئىتتىپاقى شىنجاڭغا چېكەتكە يوقىتىشقا ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئەۋەتتى، ئۇلارنىڭ سەككىز ئايروپىلانى چېكەتكە يوقىتىشقا قاتناشتى. 1957 - يىلى بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ داخىي، كۇيسۇ يېزىلىرىدا چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى، ئاپەت يۈز بەرگەن كۆلەم 300 مىڭ موغا يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە دېھقانچىلىق زىرائىتى كۆلىمى 45 مىڭ 724 مو بولۇپ داخىي يېزىسىنىڭ 97% نى ئىگىلىدى. چېكەتكە سىبىرىيە چېكەتكىسى، جۈھن چېكەتكىسى ۋە تۇركمەن چېكەتكىسى دەپ ئۈچ خىلغا ئايرىلىدۇ. مەزكۇر ناھىيە 50 كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىپ، 6400 ئادەمنى سەپەرۋەر قىلىپ، ئادەم كۈچى بىلەن ئۇرۇپ يوقىتىش، دورا پاراشوكى چېچىش، زەھەرلىك يەمچۈكلەرنى بېرىش قاتارلىق ئۇسۇللارنى قوللىنىپ، 36 مىڭ 239 مو كۆلەمدىكى زىرائەتنى ئاپەت زىيىنىدىن ساقلاپ قالدى.

1980 - يىلى ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، بورتالا، ئۇرۇمچى قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە ئېغىر دەرىجىدە چېكەتكە ئاپىتى يۈز بەردى. چېكەتكە يوقىتىش داۋامىدا بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا شىنجاڭدا بۇرۇن كۆرۈلۈپ باقمىغان زىياندىش ھاشارەت «قاراڭغۇ ئورمان ھۇررەكچە پاشىسى» بايقالدى. بۇ خىل زىياندىش ھاشارەت ئاپىتىگە ئۇچرىغان زىرائەت كۆلىمى 4 مىليون 810 مىڭ موغا، يايلاق كۆلىمى 15 مىليون موغا يەتتى. زىيانغا ئۇچرىغان زىرائەت ئىچىدە بۇغداي كۆلىمى 89 مىڭ مو بولۇپ، بورتالا ئوبلاستىنىڭ ئۇمۇمىي بۇغداي كۆلىمىنىڭ 59 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، شۇ سەۋەبلىك بۇغدايدىن 5 مىليون 400 مىڭ جىڭ مەھسۇلات كېمىيىپ كەتتى. بۇ، «قاراڭغۇ ئورمان ھۇررەك پاشىسى» نىڭ جۇڭگودا تۇنجى قېتىم بايقىلىشى بولۇپ، ئۇنىڭ قايسى دۆلەتتىن كەلگەنلىكى ھەققىدە بىرەر خاتىرە قالدۇرۇلمىغاندى. بەزىلەر بۇ خىل ھاشارەت زىيىنى بۇغدايدا بولىدىغان «راك كېسىلى» دىن ئىبارەت دەپىشتى.

ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردىكى ھەر دەرىجىلىك پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىكى ئاممىنى سەپەرۋەر قىلىپ ئادەم كۈچى بىلەن قورشاپ يوقىتىش، دورا پاراشوكى چېچىش قاتارلىق تەدبىرلەرنى قوللىنىپ چېكەتكە ئاپىتىنى يوقاتتى. ئالتاي ناھىيىسى لاماجاۋ ئوتلاقلىقىنى قوغداپ قىلىش ئۈچۈن ئادەم تەشكىللەپ، ئۇچ قېتىم قورشاپ يوقىتىش ئېلىپ باردى. كېسەللىك ھاشارەت ئاپىتى ئېغىر بولغان رايونلاردا ئومۇمىيۈزلۈك تولۇقلاپ تېرىش چارىسى قوللىنىلىپ زىيان ئازايتىلدى. ئالاقىدار تارماقلار «قاراڭغۇ ئورمان ھۈررەك پاشىسى» دىن مۇداپىئە كۆرۈشىنىڭ تەدبىرلىرى ئۇستىدە تەتقىقات ئېلىپ بېرىشقا باشلىدى.

§ 6 . بوران ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) پىچان ناھىيىسىنىڭ تويۇق قاتارلىق جايلىرى قارا بوران ھۈجۈمىغا ئۇچراپ ئۇزۇم مەھسۇلاتى كېمىيىپ كەتتى، 1827 دېھقان ئاپەتكە ئۇچرىدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئاشلىق تارقىتىپ قۇتقۇزۇش ئېلىپ باردى. شۇ يىلى 11 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن كېيىنكى يىلى 2 - ئاينىڭ ئاخىرىغىچە چوڭ جانغا بىر كۈرە، كىچىك جانغا بىرىم كۈرە ئاق قوناق تارقىتىپ بېرىلدى. جەمئىي تارقاتقان ئاشلىق 1551 دادەنگە يەتتى.

1950 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى توقسۇن ناھىيىسى بوران ئاپىتىگە ئۇچرىدى. 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى تۇرپان ناھىيىسىدە يەنە بوران چىقتى. ناھىيە بازىرى ئەتراپىدىكى ئەرگۈڭلۈق دېھقان مۇختارنى قارا قويۇن ئۇچۇرۇپ قۇمغا كۆمۈۋەتكەنلىكتىن ھاياتىدىن ئايرىلدى. ناھىيە بويىچە 3532 مو بۇغداي مايىسى، 316 مو كېۋەز مايىسى، 314 مو ئاق قوناق مايىسى زىيانغا ئۇچرىدى، 24 كارىز گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى. ناھىيىلىك پارتكوم ۋە ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ناھىيە بويىچە ئىدارە - ئورگان خىزمەتچىلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ دائىرىلەر بويىچە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى ھۆددىگە بەردى. ئىشچىلار ۋە شەھەر ئاھالىلىرىمۇ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قاتناشتى.

1952 - يىل 5 - ئاينىڭ 13 - ، 14 - كۈنلىرى خوتەن، گۇما، چىرا، قارىقاش، لوپ، پوسكام، جىڭدىن ئىبارەت يەتتە ناھىيە بوران ھۈجۈمىغا ئۇچرىدى، 6138 مو كۆلەمدىكى دېھقانچىلىق زىرائىتى زىيانغا ئۇچرىدى، 130 ئېغىز ئۆي، 771 تۈپ دەرەخ ئۈرۈلۈپ چۈشتى. خوتەن ۋالىي مەھكىمىسى رەھبەرلىرى ئاپەتكە ئۇچرىغان ناھىيىلەردىكى ئورگان كادىرلىرى بىلەن بىرلىكتە ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا بېرىپ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىگە قاتناشتى.

1957 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - ، 18 - كۈنلىرى ۋە 4 - ئاينىڭ 21 - كۈنى توقسۇن ناھىيىسىدە ئىككى قېتىم قاتتىق بوران چىقتى. بوران نابۇت قىلىۋەتكەن بۇغدايلار 15 مىڭ 456 موغا يەتتى. ئاپەت ئۆتۈپ كەتكەندىن كېيىن، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئېتىزلار تولۇقلاپ ۋە ئۆزگەرتىپ تېرىلدى.

1961 - يىل 5 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىگە قەدەر تۇرپان، پىچان، توقسۇن، قۇمۇل، كۇچا، توقسۇ، بايدىن ئىبارەت يەتتە ناھىيىدە بوران چىقتى. بوراننىڭ داۋاملاشقان ۋاقتى قىسقا بولغانلىرىنىڭ 13 سائەتكە، ئۇزۇن بولغانلىرىنىڭ 24 سائەتكە يەتتى. بوران كۈچى ئاجىز بولغانلىرىنىڭ يەتتە بالغا، كۈچلۈك بولغانلىرىنىڭ 12 بالغا يەتتى. تۇرپان، بوران كۈچى ئاجىز بولغانلىرىدە بوران ناھايىتى قاتتىق چىقتى. تۇرپان، پىچان، توقسۇن، كۇچا، توقسۇ، توقسۇن ناھىيىلىرىدە بوران ناھايىتى قاتتىق چىقتى.

بايدىن ئىبارەت ئالتە ناھىيىدە 450 مىڭ مو كۆلەمدىكى زىرائەت ئاپەتكە ئۇچرىدى. بۇران 29 مىڭ مو بۇغداي، 50 مىڭ مو ئاق قونىاق، 51 مىڭ مو كېۋەز، 8400 مو قوغۇن - تاۋۇز، سەي - كۆكتاتنى ۋە 7000 مو باشقا زىرائەتنى نابۇت قىلىۋەتتى. تۇرپان ناھىيىسىدە تۆت ئادەم ئۆلدى. ئون ئادەم يارىلاندى. 74 ئېغىز ئۆي ئۇرۇلۇپ چۈشتى. 1977 تۆپ دەل - دەرەخ ئۇرۇلۇپ كەتتى، 144 كارىز ۋەيران بولدى. 1000 تۈياقتىن ئارتۇق قوي - ئۆچكە زىيان بولدى، 40 تۈياق تۆگە ئۆلدى. توقسۇن ناھىيىسىدە ئىككى ئادەم ئۆلدى، بەش ئادەم يارىلاندى، 40 ئېغىز ئۆي، 1100 تۆپ دەرەخ ئۇرۇلۇپ چۈشتى، 34 كارىز ۋەيران بولدى، 400 تۈياق قوي - ئۆچكە ئۆلدى. ئالغۇي ئېغىزى ئۆستىكىنىڭ 12 كىلومېتر ئۇزۇنلۇقتىكى قىسمى تىنىپ كەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى لۇجيەنرېن تۇرپان ناھىيىسىگە بېرىپ ئاپەتتىن قوتقۇزۇشقا قوماندانلىق قىلىپ، ئاممىنىڭ دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىنى تولۇقلاپ، ئۆزگەرتىپ تېرىشىغا، ئۆي - ماكانلىرىنى رېمونت قىلىپ ئىسلىگە كەلتۈرۈۋېلىشىغا ياردەم بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 33 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ، تۇرپان ناھىيىسىگە 2 تۈمەن، توقسۇن ناھىيىسىگە 8000 يۈەن، پىچان ناھىيىسىگە 5000 يۈەن تەقسىم قىلىپ بەردى. تۇرپان ناھىيىسىنىڭ «قىزىلبايراق» گۇڭشېسىنىڭ ئون چوڭ ئەترىتى بىر قېتىمدىلا 5516 يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى ئالدى. 259 ئائىلە، 938 ئادەم ھۆكۈمەتنىڭ قوتقۇزۇشىغا ئېرىشتى، ھەر بىر ئائىلىگە ئاز بولغاندا 10 يۈەندىن، كۆپ بولغاندا 40 يۈەندىن قوتقۇزۇش پۇلى تەگدى.

1979 - يىل 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى قارابوران شىنجاڭنىڭ 14 ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ 60 نەچچە ناھىيىنى قاپلىدى. تۇرپان، تارباغاتاي، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرىدە بۇران كۈچى 12 بالغا يەتتى، بۇران سەكۈنتىغا 40 مېتر تېزلىك بىلەن 24 سائەت داۋاملاشتى. بۇران چىققانلىقى جايلاردا ئاسمان - زېمىننى قاراڭغۇلۇق قاپلىدى. سوغۇق بولمىدىغان رايونلاردا قار ياغدى، سوغۇق بولمايدىغان رايونلاردا توپا ياغدى. ئاتوش ناھىيىسىنىڭ كاتتايلاق گۇڭشېسىنىڭ ئېتىزلىرىدا بۇران ئۇچۇرۇپ كەلكەن قۇمنىڭ قېلىنلىقى 10 - 15 سانتىمېتردا يەتتى. شىنجاڭ بىلەن ئىچكى ئۆلكىلەر ئوتتۇرىسىدىكى ۋە شىنجاڭ تەۋەسىدىكى ئالاقە ئۈزۈلۈپ قالدى.

1979 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن ئېتىبارەن ئۇزۇلۇپ قالغان ئالاقە ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈشكە باشلىدى. لەنجۇ - شىنجاڭ تۆمۈر يولىنىڭ تەڭرىتاغدىن تارتىپ ئۇچ بۇلاق پونكىتىغىچە بولغان ئارىلىقتا 12 ۋاگون ئاغدۇرۇلۇپ، يول ياقىسىغا سىڭايان بولۇپ قالدى. تۇرپان ناھىيىسىنىڭ چىچان خىمىيە سانائىتى زاۋۇتىنىڭ 15 مېتر ئېگىزلىكتىكى تۇرخۇنى ئۇرۇلۇپ چۈشتى. ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىكى قاتتىق بوران شىنجاڭ بويىچە 1 مىليون 90 مىڭ مو كۆلەمدىكى دېھقانچىلىق زىرائىتىنى ئېغىر ئاپەتكە ئۇچراتقان. بۇنىڭ ئىچىدە بۇغداي 690 مىڭ مو، ياغلىقدان 180 مىڭ مو، كېۋەز 30 مىڭ مو، باشقا زىرائەت 190 مىڭ مو. زىيان بولغان چوڭ - كىچىك چارۋا 329 مىڭ تۈياق، ياردار بولغان ئادەم 447، ئۆلگەن ئادەم 100، دېرەكسىز يوقالغان ئادەم 15. بوران سەۋەبىدىن بىر قانچە قېتىم ئوت ئاپىتى يۈز بەردى. تۇرپان پويىز ئىستانسىسىدا توشۇلۇش ئالدىدا تۇرغان قۇمۇشلارغا ئوت كېتىپ، ئوت ئۆچۈنلىرى تۆمۈر يول قىسملىرى 5 -، 6 - شىلىرىنىڭ ئىسكىلاتىغا ئوت كېتىش ھادىسىسىنى كەلتۈرۈپ چىقاردى. 22 مىليون يۈەن قىممەتلىك ماددىي ئەشيا زىيان بولدى، 450 مىڭ جىڭ ئاشلىق، 60 مىڭ جىڭ ساپ پاختا كۆيۈپ كەتتى. 4 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئوت ئاپىتى يۈز بەرگەندىن كېيىن ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم جىددىي يىغىن چاقىرىپ، شۇجى ئىسمايىل ئەھمەد

باشچىلىقىدىكى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، بەش ھال سوراش ئۆمىكىنى ئېغىر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا ئەۋەتىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سوريدى، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى تەكشۈردى ۋە ئۇنىڭغا ھەيدەكچىلىك قىلدى. ئاپتونوم رايون يەرلىك مالىيىدىن تۆت قېتىمدا 5 مىليون 90 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ جايلارنىڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ئىشلىرىغا ئىشلىتىشى ئۈچۈن تەقسىملەپ بەردى. قەشقەر ۋىلايىتى ناھىيە دەرىجىلىك 25 كادىرنى، ئىدارە خىزمەتچىلىرىدىن 580 ئادەمنى ئاجرىتىپ 1 - سەپكە ئەۋەتىپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا قاتناشتۇردى. جايلاردا تۇرۇشلۇق قىسىملار ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىزمىتىگە ئومۇمىيۈزلۈك قاتناشتى. تولى ناھىيىسىدىكى «راكېتا» چارۋىچىلىق فېرمىسىنىڭ ئىشچىسى سىدىق ئۆز ئائىلىسىنىڭ خېيىم - خەتىرى بىلەن ھېسابلاشماي، قار - بوران ئىچىدە كوللېكتىپنىڭ چارۋىسىنى قوتۇلدۇرۇپ چىقتى. قار - بوران ئۇنىڭ كىگىز ئۆيىنى كۆمۈۋەتتى، ئايالى ۋە بالىلىرى قازا تاپتى.

1981 - يىل 4 - ئاينىڭ 30 - كۈنى تۇرپان ۋىلايىتىگە قاراشلىق ئۈچ ناھىيە بوران ئاپىتىگە ئۇچرىدى. بوراننىڭ داۋاملاشقان ۋاقتى 24 سائەتكە يەتتى. 11 بال قارا بوران ئىككى سائەت داۋاملاشتى. زىيانغا ئۇچرىغان زىرائەتلەرنى پۈلغا سۇندۇرۇغاندا 1 مىليون يۈەنگە يەتتى، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى ئىسمايىل ياسىنوپ ھال سوراش ئۆمىكىنى باشلاپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سوريدى.

1983 - يىل 4 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا تۇرپان، بايىنغولىن، قىزىلسۇ، قەشقەر، ئالتايدىن ئىبارەت بەش ۋىلايەت، ئاپتونوم ئوبلاست يەنە بىر قېتىم بوران ئاپىتىگە ئۇچرىدى. شامال كۈچى ئەڭ ئاجىز بولغاندا توققۇز بالغا، ئەڭ كۈچلۈك بولغاندا 12 بالغا يەتتى. بوراندىن كېيىن سوغۇق ئېقىم پەيدا بولدى. قەشقەر ۋىلايىتىدە تېمپېراتۇرا نۆلدىن تۆۋەنگە چۈشۈپ قالدى. قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ بىر قىسىم جايلىرىدا 50 - 60 سانتىمېتر قېلىنلىقتا قار ياغدى. 350 مىڭ مو كۆلەمدىكى ھەر خىل زىرائەتنى بوران ئۈچۈرۈپ كەتتى ياكى ئۇششۇتىۋەتتى، 30 مىڭ تۇياق چارۋا زىيان بولدى. يەتتە ئادەم ئۆلدى. تۇرپان ناھىيىسىدە 35 ئۆيلۈك دېھقانىنىڭ تۇرالغۇ ئۆيىگە ئوت كېتىپ، ئىككى ئادەم كۆيۈپ كەتتى. توقسۇن ناھىيىسىدە بوران سەۋەبىدىن ئالتە كۆمۈر قۇدۇقىدا گاز پارتلاپ 22 ئادەم ئۆلدى، ئالتە ئادەم يارىلاندى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ دائىمىي ئەزاسى ھامىدىن نىياز، ئاپتونوم رايوننىڭ مۇئاۋىن رەئىسى سۇلۇق خەنلىياڭ خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ توقسۇن ناھىيىسىگە بېرىپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سوريدى، قازا تاپقانلارنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا تەسەللى بەردى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى دەل پەيتىدە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇردى.

§ 7. يەر تەۋرەش ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

گۇاڭشۇ 15- يىلى 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى (1889 - يىل 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى) ئىلى جىياڭجۇن مەھكىمىسىگە قاراشلىق سۈيدۇڭ قاتارلىق توققۇز شەھەردە ئالتە بال يەر تەۋرىدى. شەھەر سېپىللىرىگە چاك كەتتى، يوللار ۋەيران بولدى. يەر تەۋرىگەندىن كېيىن جىياڭجۇن

مەھكىمىسى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت دەرھال تەكشۈرۈپ، رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈردى ۋە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنە قوتقۇزۇش بەردى. گۇاڭشۇ 19 - يىلى 11 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 20 - كۈنگە قەدەر (1893 - يىل 12 - ئاينىڭ 17 - كۈنىدىن 27 - كۈنگە قەدەر) كۆچا، ئاقسۇ ناھىيە بازارلىرىدا ۋە بازار ئەتراپىدا ئارقا - ئارقىدىن 6.75 بال 6.50 بال يەر تەۋرىدى. كۆچا شەھەر سېپىلى ۋە 556 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، توققۇز ئادەم ئۆلدى، 33 ئادەم يارىلاندى. ئاقسۇ شەھىرى سېپىلىنىڭ ئۈستى تەرىپىگە كەڭ دائىرىدە چاك كەتتى، قورام تاشلار گۆمۈرۈلۈپ چۈشتى، تۈزلەڭ يەرلەر يېرىلىپ، سۇ چىقىپ كەتتى. ئاپەتكە ئۇچرىغان يەر يۈزى كۆلىمى 300 چاقىرىمدىن 400 چاقىرىمغا يەتتى، يارىلانغان، ئۆلگەنلەرنىڭ سانىنى ھېسابلاپ چىقىشقا مۇمكىن بولمىدى. ئۆلكە، نازارەت ئاپەتكە ئۇچرىغان ھەر بىر ئائىلىگە بىر سەردىن كۈمۈش تارقىتىپ بەردى، ئامما قۇمۇش، شاخلار بىلەن كەپە تىكىپ ئولتۇردى. ھەر بىر ئۆلگۈچىنىڭ ئائىلە - تاۋابىئاتلىرىغا مەرھۇمنىڭ ئاخىرەتلىك گۈللىرى ئۈچۈن ئۈچ سەردىن كۈمۈش بېرىلدى. يارىلانغانلارنىڭ ھەر بىرىگە بىر دادەن بۇغداي بېرىلدى. گۇاڭشۇنىڭ 21 - يىلى 5 - ئاينىڭ 13 - ، 15 - ، 16 - كۈنلىرى (1895 - يىل 7 - ئاينىڭ 5 - ، 7 - ، 8 - كۈنلىرى) سىركۆل (ھازىرقى تاشقورغان) ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭغا يېقىن ئەتراپتىكى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا يەتتە بال يەر تەۋرىدى. قورغان - تاملار گۆمۈرۈلۈپ چۈشتى، كۈنگۈرىلىرى ۋەيران بولدى. ئۈچ ئىستىھكام بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى، ئۆي - ئىمارەت، گازارما، ئاشلىق ساقلىرى ئۆرۈلۈپ چۈشتى، يېقىن ئەتراپتىكى ئاھالىلارنىڭ بىر مۇنچە ئولتۇراق ئۆيلىرى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. 17 - كۈنىدىن 29 - كۈنگىچە داۋاملىق قاتتىق يەر تەۋرىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوتتۇرا، كىچىك تېپتىكى يەر تەۋرەش 80 نەچچە قېتىم يۈز بەردى. پۈتۈن شەھەردىكى ئۆي - ئىمارەتلەر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچراپ، بىرسىمۇ ساق قالمىدى. قاتتىق يەر تەۋرىگەندە يەر يۈزى دولقۇنەك ھېلى يۇقىرى كۆتۈرۈلسە، ھېلى چۆكۈپ تۇردى. گۇاڭشۇنىڭ 22 - يىلى 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنى (1896 - يىل 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى) سىر كۆلگە قاراشلىق بىستان، تادۇنباش، ماريالىڭ قاتارلىق جايلاردا 6.5 بال يەر تەۋرەپ، 30 مىنوت داۋاملاشتى. 42 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 11 ئادەم ئۆلدى ۋە يارىلاندى. شەھەر ئەتراپىدا 20 كىگىز ئۆي توپا ئاستىدا قالدى، 155 كالا، 52 ئات، ئالتە تۆگە، 690 قوي - ئۆچكە ئۆلدى. ئىستىھكامنىڭ ھەربىي گازارما ئۆيلىرىدىن بىر مۇنچىسى بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىدى. يەر تەۋرىگەندىن كېيىن ھۆكۈمەت ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنە قوتقۇزۇش بەردى ۋە بۇزۇلغان قۇرۇلۇشلارنى تەكشۈرۈپ رېمونت قىلىپ ئەسلىگە كەلتۈرۈپ بەردى. گۇاڭشۇنىڭ 22 - يىلى 9 - ئاينىڭ 26 - كۈنى (1896 - يىل 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنى) قەشقەر كونا شەھەر ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى يېزا - كەنتلەردە يەر تەۋرەپ، ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردا 73 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، يەتتە ئادەم ئۆلدى، بەش ئادەم يارىلاندى، تاغ ئىچىدىكى قىرغىز مىللىتى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان جايلاردا 182 ئېغىز ئۆي، ئۈچ مەسچىت ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 13 تۈياق ئات - كالا، ئۈچ تۆگە، 35 تۈياق قوي - ئۆچكە ئۆلدى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنە قوتقۇزۇش پۇلى بەردى. ئاپەتكە ئۇچرىغان قىرغىزلارغا 256 سەر كۈمۈش تارقىتىپ بەردى. گۇاڭشۇنىڭ 28 - يىلى 7 - ئاينىڭ 19 - كۈنى (1902 - يىل 8 - ئاينىڭ 22 - كۈنى) ئەتىگەن سائەت سەككىزدە ئاتۇشتا 8.25 بال قاتتىق يەر تەۋرىدى. بۇ، شىنجاڭ تارىخىدىكى بىر قېتىملىق ئەڭ چوڭ يەر تەۋرەش بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يەر تەۋرەش بىر يېرىم مىنۇت داۋاملاشتى، تەۋرەش

دەرىجىسى 10 گىرادۇستىن ئېشىپ كەتتى، تاغلار گۈمۈرۈلۈپ چۈشتى، يەر يېرىلدى، 10 مىڭلىغان ئۆي ئۆرۈلۈپ، مىڭغا يېقىن ئادەم ئۆلدى، چارۋىلارنىڭ ئۆلۈش، يارىلىنىش ئەھۋالى ئىغىر ھەم ئىچىنىشلىق بولدى. يەر تەۋرەش شەرقتە ئۇرۇمچىدىن غەربتە چاررووسىيىنىڭ ئوتتۇرا ئاسىيا رايونىغىچە، جەنۇبتا خوتەندىن شىمالدا ئىلىغىچە تەسىر كۆرسەتتى. تەسىر كۆرسىتىش دائىرىسىنىڭ ئوتتۇرىچە دىئامېترى 540 كىلومېترغا، كۆلىمى 930 مىڭ كۋادرات كىلومېترغا يەتتى. قەشقەر يېڭىشەھەر، قەشقەر كونا شەھەر قاتارلىق مەھكىمە، ئايماق، ناھىيىلەر ئاپەتكە ئۇچرىدى، ھەرقايسى مەھكىمە، ئايماق، ناھىيىلەر ئاپەتكە ئۇچرىغانلارغا قوتقۇزۇش پۈلى تارقاتتى، ئاپەتكە ئۇچرىغان جايلاردىن ئېلىنىدىغان غەللە - پاراق ۋە ئوت - چۆپ سېلىقى كېچىرىم قىلىندى. گۇاڭشۇنىڭ 32 - يىلى 11 - ئاينىڭ 8 - كۈنى (1906 - يىل 12 - ئاينىڭ 23 - كۈنى) ساۋەن، ماناستا يەر تەۋرىدى. تەۋرەش مەركىزى ساۋەن ناھىيىسىنىڭ غەربىي - جەنۇبىدا بولۇپ، دەرىجىسى 7.7 بال بولدى. چۆچەك، شىخو، تۇرپان، يەنجى ناھىيىلىرى بۇ قېتىملىق يەر تەۋرەشنىڭ تەسىرىگە ئۇچرىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ماناس ناھىيىسىنىڭ بۇرۇلتۇڭگۇ، شىچاڭزى، جۇاڭلىياڭمياۋ، نيۇچۈەنزى، داتاڭ قاتارلىق جايلىرىدا ئاپەت ئېغىر بولدى. يەر تەۋرىگەندىن كېيىن ماناس ناھىيىلىك مەھكىمە ئادەم ئەۋەتىپ قوتقۇزدى ھەمدە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە 345 دادەن ئاشلىق ئوتتۇرا بەردى. مىنگۇنىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) ماناس قاتارلىق ناھىيىلەر يەر تەۋرەش ئاپىتىگە ئۇچرىغاندا ئوتتۇرا بېرىلگەن 345 دادەن ئاشلىق كېچىرىم قىلىندى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 2 - ئايدىن 4 - ئايغىچە بۈگۈر، كۈچا، توقسۇ ناھىيىلىرىدە يەر تەۋرىدى. بۈگۈر ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلاردا يەر تەۋرەش 54 كۈن داۋاملاشتى. تۆت ئادەم ئۆلدى ۋە يارىلاندى. 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن باشلاپ ۋابا كېسىلى تارقىلىپ، ناھىيە بازىرى ۋە ئۇنىڭ ئەتراپىدىكى جايلاردا 1500 ئادەم كېسەلگە مۇپتىلا بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېڭسار، چېدىر قاتارلىق يېزىلارمۇ بار. كۈچا ناھىيىسىدە 300 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، 50 تۇياق چارۋا ئۆلدى. توقسۇ ناھىيىسىدىكى كونا ئۆيلەر ئۆرۈلۈپ چۈشتى، باشقا ئۆي - ئىمارەتلەرنىڭ تەڭدىن تولىسى قىيسىيىپ قالدى. بازار ئەتراپىدىكى يېزىلاردا دېھقانلارنىڭ 52 ئېغىز ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشتى، بىر ئادەم ئۆلدى، بىر ئادەم ئېغىر يارىلاندى. 28 تۇياق قوي - ئۆچكە ۋە ئېشەك تام ئاستىدا قالدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن ئۆلكىلىك سەھىيە باشقارمىسى دوختۇرلارنى بۈگۈر ناھىيىسىگە قوتقۇزۇش - داۋالاشقا ئەۋەتتى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بۈگۈر ناھىيىسىگە 500 مىليارد يۈەن (كۈمۈش پۇلغا سوندۇرغاندا 8000 يۈەن)، كۈچا ناھىيىسىگە 300 مىليارد يۈەن (كۈمۈش پۇلغا سوندۇرغاندا 4800 يۈەن) قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بەردى.

1949 - يىل 10 - ئايدىن بۇيان كىچىك تېپتىكى يەرتەۋرەش شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ئۈزلۈكسىز يۈز بېرىپ تۇردى. چوڭراق ۋە چوڭ يەر تەۋرەش ئۇچتۇرپان، ئۇلۇغچات، قەشقەر كونا شەھەر، قەشقەر قاتارلىق ناھىيە ۋە شەھەرلەردە يۈز بېرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق ئىشلەپچىقىرىشى، خەلقنىڭ ھاياتى ۋە مال - مۈلكىگە غايەت زور زىيان سالدى. يۇقىرىدا ئېيتىلغان ناھىيە، شەھەرلەر ئىزچىل ھالدا يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇشتىكى نۇقتىلىق رايونلار بولۇپ كەلدى.

1955 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن سائەت 11 - 12 لەردە، ئۇلۇغچات ناھىيىسىدە ئۇدا ئىككى قېتىم يەتتە بال يەر تەۋرەپ، 313 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ئۇچ

ئادەم ئۆلدى، ئالتە ئادەم يارىلاندى. قالدۇق يەر تەۋرەش 5 - ئاينىك 5 - كۈنىگىچە داۋاملاشتى. تەۋرەش مەركىزى ئۇلۇغچات ناھىيىسىنىك 1 -، 2 - رايونلىرى بولۇپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئائىلىلەر ئومۇمىي سانىنىك 43 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 2 - رايونىنىك سارپا دېگەن جايىدا 21 ئۆيلۈك ئاھالە بولۇپ، ئۇنىك ئىچىدىكى 20 ئائىلىنىك ئۆيى ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن شىنجاڭ ئۆلكىسى ۋە قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى خادىم ئەۋەتىپ ھال سوراش ئۆمىكى تەشكىللەپ، ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا چۈشۈر چۆكۈپ ھال سورىدى، ئامماننى توپا ئاستىدا قالغان ئاشلىق ۋە قورال - سايمانلارنى قېزىشقا، ئۆي - ماكانلىرىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشكە، قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىشنى قانات يايدۇرۇشقا سەپەرۋەر قىلدى. ناھىيە بويىچە ئاپەتكە ئۇچرىغان 58% خەلق ھۆكۈمەتنىك ئىقتىسادىي جەھەتتىكى ياردىمىگە ئېرىشتى.

1971 - يىل 6 - ئاينىك 15 - كۈنى ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىك يېڭىئاۋات گۈڭشېسىدە ۋە بىڭتۈەن يېزا ئىگىلىك 1 - شىسىنىك 4 - تۈەن 6 - لىيەنى تۈرۈشلۇق جايدا ئالتە بال يەر تەۋرىدى. 1000 ئېغىزدىن ئارتۇق ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى كۆرۈلمىدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئاپتونوم رايونلۇق سەھىيە ئىدارىسى، ئاساسىي قۇرۇلۇش ئىدارىسى، ئىنقىلابىي كومىتېت ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى قاتارلىق ئورۇنلارنىك تۆت كادىرىنى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونغا ئەۋەتىپ ۋىلايەت، ناھىيە رەھبەرلىرىنىك يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇشىغا يارەملەشتۇردى. ناھىيە، گۈڭشېلەر ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلققە 2500 يۈەن قىممىتىدىكى تۇرمۇش بۇيۇملىرىنى تارقىتىپ بەردى . (ئۆي سېلىشتا ئىشلىتىلىدىغان ياغاچ، كىگىز، قازان - قۇمۇچ قاتارلىقلارمۇ بۇنىك ئىچىدە) . ئاقسۇ ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئۇچتۇرپان ناھىيىسىگە 10 مىڭ يۈەن ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ بەردى.

1983 - يىل 2 - ئاينىك 13 - كۈنى ۋە 4 - ئاينىك 5 - كۈنى ئۇلۇغچات ناھىيىسىدە ئىككى قېتىم يەر تەۋرىدى. 1 - قېتىمقىسى 6.8 بال، 2 - قېتىمقىسى 6.2 بال تەۋرىدى. تەۋرەش مەركىزى تويۇن گۈڭشېسىنىك چارۋىچىلىق رايونىدا بولغانلىقى، بۇ يەردە يەر كەك، ئادەم شالاك بولغانلىقى، ئۇنىك ئۇستىگە كۈندۈزى تەۋرىگەنلىكى ئۈچۈن، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرى كۆرۈلمىدى، 3093 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى.

1985 - يىل 8 - ئاينىك 23 - كۈنى چۈشتىن كېيىن بېيجىنك ۋاقتى سائەت 8 دىن 41 مىنۇت ئۆتكەندە، ئۇلۇغچات ناھىيە بازىرىدا ۋە قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىنىك ئوپال يېزىسىدا بىرلا ۋاقىتتا 7.4 بال يەر تەۋرىدى. ئۇلۇغچات ناھىيىسى بازىرىدا 20 ئادەم ئۆلدى، 33 ئادەم ئېغىر يارىلاندى، 70 ئادەم يېنىك يارىلاندى، 2304 ئائىلە، 10 مىڭ 682 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى. 14 مىڭ 27 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى. ناھىيىلىك 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە 1 -، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنىڭ سىنىپلىرى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتقى خارابىلىققا ئايلاندى. ئوپال يېزىسىدا 45 ئادەم ئۆلدى، 102 ئادەم ئېغىر يارىلاندى، 54 ئادەم يېنىك يارىلاندى. 4098 ئائىلە، 19 مىڭ 388 ئادەم ئاپەتكە ئۇچرىدى، 20 مىڭ 914 ئېغىز ئۆي ئۆرۈلۈپ چۈشتى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى شۇ كۈنى كېچىدە جىددىي يىغىن چاقىرىپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىك شۇجىسى لى جيايۇ ھال سوراش ئۆمىكىنى باشلاپ ئاپەت يۈز بەرگەن رايونغا يېتىپ باردى. پارتىيە

مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەن دەرھال ھال سوراش تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. 24 - كۈنى كەچقۇرۇن ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۈسىنىڭ شۇجىسى خۇچىلى، گوۋۇيۈەننىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى تيەن جيۇن، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۇي ئەيفۇلار ئۇرۇمچىگە يېتىپ كەلدى، 25 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەدنىڭ ھەمراھلىقىدا ئايروپىلان بىلەن قەشقەرگە يېتىپ بېرىپ، شۇ كۈنى چۈشتە ئۇلۇغچات ناھىيە بازىرىغا باردى، خۇچىلى قاتارلىقلار ماشىنىدىن چۈشۈپلا ئەك ئېغىر بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغان 1 - ئوتتۇرا مەكتەپ ۋە 1 -، 2 - باشلانغۇچ مەكتەپلەرنى كۆزدىن كەچۈردى، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ئۆيمۇ - ئۆي ھال سورىدى. كادىرلار چوڭ يېغىنى ئېچىپ ئاممىنىڭ جاسارىتىگە ئىلھام بېرىپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى يۈسۈپ مۇھەممىدى باشچىلىقىدا ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى قاتارلىق ئالاقىدار نازارەت، ئىدارىلار قاتناشقان يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇش، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش قوماندانلىق شتابى قۇرۇپ، ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىگە بىر تۇتاش قوماندانلىق قىلدى. قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسىمۇ ئاپەتتىن قوتقۇزۇش قوماندانلىق ئاپپاراتى قۇردى. قىزىلسۇ ئوبلاستلىق شۆبە ھەربىي رايون 180 ھەربىي، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونى 208 ھەربىي ئاجراتتى، ئۇلار نەق مەيدانغا يېتىپ بېرىپ يارىدارلارنى قوتقۇزدى. ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتى يۇقىرىدىن تۆۋەنگىچە ئۈز ۋاقتىدا، توغرا ئىشلەنگەنلىكتىن، قازا بولغانلارنى دەپنە قىلىش خىزمىتى يەر تەۋرىگەندىن كېيىنكى ئىككىنچى كۈنى چۈشتىن بۇرۇنلا ئاخىرلاشتۇرۇلدى. يارىدارلار 2 - كۈنى چۈشتىن كېيىن پوتۇنلەي قوتقۇزۇۋېلىندى، ئېغىر يارىدارلارنىڭ ھەممىسى 2 - كۈنى دوختۇرخانىلارغا ئەۋەتىلدى. يەر تەۋرەپ 2 - كۈنى ئۇلۇغچات ناھىيە بازىرىنىڭ سۇ، توك يوللىرى رېمونت قىلىنىپ راۋانلاشتۇرۇلدى. 25 - كۈنى سودا دۇكانلىرى تىجارەت قىلىشقا باشلىدى، 28 - كۈنى ئىدارە - ئورگانلار بۇرۇنقىدەك ئىشقا چۈشتى. يەر تەۋرەپ 3 - كۈنى ئوپال يېزىسى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ يېمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ جاي مەسىلىسىنى ھەل قىلدى.

ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى قوتقۇزۇش ئۇچۇن، دۆلەت 10 مىليون يۈەن، ئاپتونوم رايون 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن پۇل ئاجراتتى. ئۇلۇغچات ناھىيىسىگە 6 مىليون يۈەن، ئوپال يېزىسىغا 6 مىليون 500 مىڭ يۈەن تەقسىملەپ بېرىلدى. ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ تۇرالغۇ جاي، كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك، داۋالىنىش ئىشلىرى ئۈچۈن ئۇلۇغچات ناھىيىسى 3 مىليون 500 مىڭ يۈەن، ئوپال يېزىسى 5 مىليون يۈەن سەرپ قىلدى؛ ياشانغانلار ساناتورىيىسى، بالىلار باغچىسى، مەكتەپ، دوختۇرخانا قاتارلىق پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىنى يېڭىباشتىن قۇرۇش ئۈچۈن ئۇلۇغچات ناھىيىسى 2 مىليون 500 مىڭ يۈەن، ئوپال يېزىسى 1 مىليون 500 مىڭ يۈەن سەرپ قىلدى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنى، نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى، تۆمۈرىول ئىدارىسى قاتارلىق بىرمۇنچە تارماق ۋە ئورۇنلار ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلاردىكى خەلققە زور كۆچ بىلەن ياردەم بەردى. بۇنىڭ ئىچىدە نەقىۋل 2 مىليون 623 مىڭ يۈەن؛ ماددىي ئەشيالاردىن 479 دانە چېدىر، 32 دانە كۆچمە ئۆي، ئۇچ ماشىنا، ئالتە تراكتور، 72 تونىنا پولات ماتېرىيال، 100 تونىنا سېمونت، 100 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 2150 تونىنا ماي قەغەز، 93 كۇب مېتر ياغاچ، 300 تونىنا سىم، 20 يەششىك بەش خىل مېتال بۇيۇم، 20 يۈرۈش ياغاچ ئىشىك - دەرىزە، بىر دانە سەلەركە ماشىنىسى، ئۇچ دانە موتسىكلىت، ئون تونىنا كىرسىن، ئون تونىنا بېنزىن، ئون تونىنا سەلىيەركە، 5105 مېتر رەخت، 1170 پارچە كىگىز بار. قەشقەر ئۆلايىتىدىكى ھەرقايسى ئورۇنلارنىڭ ئاپەت رايونلىرىغا ياردەم بەرگەن ماددىي

ئەشيالىرىنىڭ قىممىتى 390 مىڭ يۈەنگە، ئىشانە قىلغان پۇل 50 مىڭ يۈەنگە يەتتى. قەرىنداش ۋىلايەت، ئوبلاستلار ئۇلۇغچات ناھىيىسىنىڭ ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلىرىغا 210 مىڭ يۈەن قىممىتىدە ماددىي ئەشيا ياردەم قىلدى. 829 مىڭ 425 يۈەن نەقپۇل ئىشانە قىلدى. سەندۇڭ، چىڭخەي، گۇاڭشى قاتارلىق ئۆلكە، ئاپتونوم رايونلار ئاپەتكە ئۇچرىغان رايونلاردىكى ئاممىغا ھال سوراش تېلېگراممىسى ئەۋەتتى. شەنشى ئۆلكىسىنىڭ فۇچېڭ ناھىيىسى چېنجۇاڭ بېرزېنت زاۋۇتى ئاپەت رايونىغا چېدىر ئەۋەتتى. سەنشى ئۆلكىسى جيېشيۇ ناھىيىسىدىكى مېيىپ ياش خاۋجىنرۇڭ ئۆزى ئادەتتىكى ۋاقىتلاردا تىجەپ يىغقان 100 يۈەن پۇلىنى ئاپەت رايونلىرىدىكى خەلقە ئەۋەتىپ بەردى. خەلقئارادىكى بىر قىسىم دوستلارمۇ ھال سوراش تېلېگراممىسى ۋە ئىشانە پۇل ئەۋەتتى.

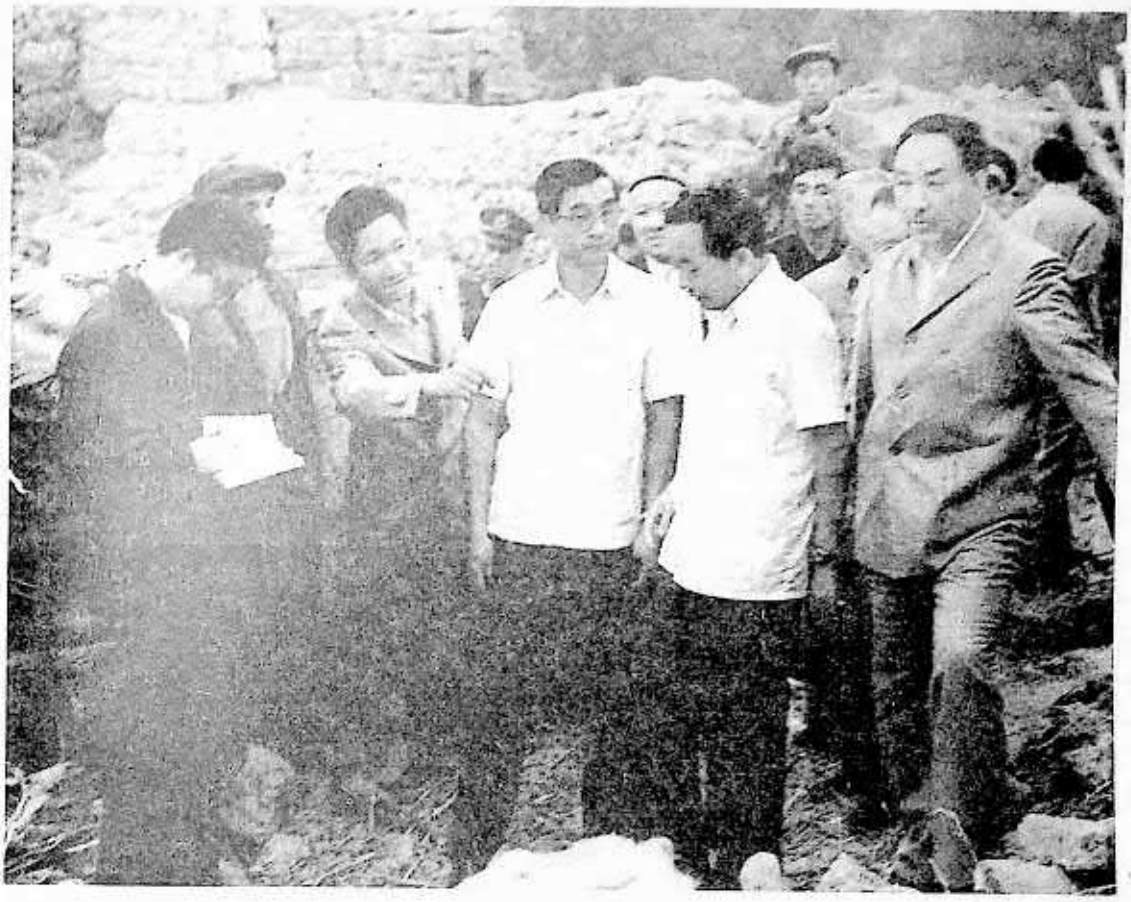
8 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ 1 ـ شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، شۇجىسى تۆمۈر داۋامەت، سابىق ئۈرۈمچى ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭگۈيۈەنى شياۋچۈەنفۇ، سىياسىي كومىسسارى تەن شەنجي، سابىق نەنجىن ھەربىي رايونىنىڭ مۇئاۋىن سىلىڭگۈيۈەنى جاڭ شىچىن، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىنىڭ سىلىڭگۈيۈەنى گاۋخۇەنچاڭ قاتارلىق رەھبەرلەر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلارغا بېرىپ ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتىن ھال سورىدى.

5 ـ قىسىم 1 ـ سۈرەت

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىچۈسىنىڭ شۇجىسى خۇجىلى (ئالدىنقى رەت ئوڭدىن 3 ـ كىشى)، گىۋۇيۈەنىنىڭ مۇئاۋىن زۇڭلىسى ئېن جيېۋن (ئالدىنقى رەت ئوڭدىن 2 ـ كىشى)، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ مىنىستىرى سۈي تەيفۇ (ئالدىنقى رەت ئوڭدىن 1 ـ كىشى)، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەد (ئالدىنقى رەت ئوڭدىن 4 ـ كىشى)، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى لى جيايۇ (ئالدىنقى رەت ئوڭدىن 5 ـ كىشى) لەر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرىنىڭ ئاپەتتىن قوتقۇزۇش خىزمىتى ھەققىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلىماقتا.

5 ـ قىسىم 2 ـ سۈرەت

ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شۇجىسى خۇجىلى، گوۋۇيۈەنىڭ مۇئاۋىن زوڭلىسى تېەن جىيۈن، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەدلەر ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردا ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈرمەكتە.

10 ـ ئاينىڭ 21 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم شۇجىسى سۈڭ خەنلياڭ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى ھاپىز رەخمەتنىڭ ھەمراھلىقىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن، ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى يەنە بىر قېتىم يوقلىدى، يەر تەۋرەشكە تاقابىل تۇرۇپ، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئۆي ـ ماكانىنى يېڭىباشتىن سېلىش ۋە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ قىشلىق تۇرالغۇ جاي ئەھۋاللىرىنى تەكشۈردى.

11 ـ ئاينىڭ بېشىدا ئۇلۇغچات ناھىيىسى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنىڭ قىشلىق تۇرالغۇ جايىنى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل قىلدى. يەر تەۋرەشتىن كېيىن ناھىيە بازىرى ۋە يېزىلاردا ئۆيى يوق ئائىلە 1791 گە يەتكەنىدى. تىرىشچانلىق ئارقىلىق 800 ئائىلىلىك ئادەمنىڭ ئۆيى رېمونت قىلىندى، 258 ئائىلىلىك كىشى ئىككى ئائىلە بىرلىشىپ ئولتۇردى، 40 ئائىلىلىك ئادەم

ئىشخانىدا ياتتى، 82 ئائىلىلىك ئادەم چېدىر ياكى كىگىز ئۆيدە ياتتى، 355 ئائىلىلىك ئادەم گەمە كولاپ ئولتۇردى، 240 ئائىلىلىك ئادەم ئاددىي ئۆي ياساپ ئولتۇردى، 16 ئائىلە ناھىيە بازىرىدىن يىراقلارغا كۆچۈرۈلدى. 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىدىكى ئاپەت يۈز بەرگەن رايونلاردا ئولتۇراق ئۆيى رېمونت قىلىنغانلار 3247 ئائىلە بولۇپ، بۇ، رېمونت قىلىشقا تېگىشلىك 3317 ئائىلىلىك ئۆينىڭ 97.8 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

ئۇلۇغچات ۋە قەشقەر كوناشەھەر ناھىيىلىرىدە يەر تەۋرىگەن 4 - كۈنى، يەنى 1985 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى دەل قۇربان ھېيت كۈنى ئىدى. شۇڭا ھۆكۈمەت ئالايىتەن ئاپەتكە ئۇچرىغان ھەر بىر ئادەمگە بىر جىڭ گۈرۈچ، بىرىم جىڭ سۇ يېغى، بىرىم جىڭ گۆش تارقىتىپ بەردى. ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆپ سانلىق كىشىلەر 8 - ئاينىڭ 26 - كۈنى چۈشتىن كېيىن يۇقىرىدا ئېيتىلغان ھېيتلىق نەرسىلەرنى تاپشۇرۇۋالدى.

§ 8. ئوت ئاپىتىدىن قۇتقۇزۇش

شۇەنتۇڭ 2 - يىلى 7 - ئاينىڭ 14 - كۈنى (1910 - يىل 9 - ئاينىڭ 3 - كۈنى) ئۆلكە مەركىزى ئۈرۈمچى شەھىرىدە تېنىجىنلىك سودىگەرلەر بىلەن شەنشى، گەنسۇلۇق سەرگەردانلار ئوتتۇرىسىدا تاياق - توقماق بىلەن ئۇرۇشۇش يۈز بەردى. ۋاڭ گاۋشىڭ قاتارلىقلار تېنىجىنلىك سودىگەرلەرنىڭ دۇكانلىرىغا ئوت قويۇۋەتتى، ھازىرقى داشىزى ئەتراپى كۆيۈپ، كۆلگە ئايلاندى. 170 ئائىلە ئاپەتكە ئۇچرىدى. ئاپەت يۈز بەرگەندىن كېيىن خەزىنىدىن 325 مىڭ 586 سەر كۈمۈش ئىئانە قىلىپ، كۈمۈش قەرز بېرىلدى، مۇلكىي، ھەربىي ئەمەلدارلار 59 مىڭ 102 سەر كۈمۈش ئىئانە قىلىپ، ئاپەتكە ئۇچرىغان سودىگەرلەرنىڭ ئۆز ئىشلىرىنى ئوڭشىۋېلىشى ئۈچۈن مەبلەغ جەھەتتىن يارەدەم قىلدى. خەزىنىدىن قەرزبېرىلگەن كۈمۈش كېيىنكى يىلى 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ تۆرلۈك مالىلار بىر تۇتاش بېجىي تىۇرى ئىچىدە 20% قوشۇپ قايتۇرۇۋېلىندى. مىنگۇنىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى سۈيدۈك ناھىيە بازىرىنىڭ جەنۇبىي قوۋۇقىدا ئوت ئاپىتى يۈز بېرىپ، 100 دىن ئارتۇق ئائىلىنىڭ ئۆيلىرى كۆيۈپ كەتتى. ئىلى ۋىلايىتى 5000 سەر ئۆلكە كۈمۈش پۇلى ئاجرىتىپ قوتقۇزۇش بەردى.

1949 - يىلدىن بۇيان شىنجاڭدا ئوت ئاپىتى داۋاملىق يۈز بېرىپ تۇردى، ئۇنى ج خ تارماقلىرى بىر تەرەپ قىلدى. 1985 - يىلدىن بۇرۇن 61 - تۈەن - مەيدانا يۈز بەرگەن ئوت ئاپىتى ئادەم ئەڭ كۆپ ئۆلگەن بىر قېتىملىق ئوت ئاپىتى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ.

شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن، سابىق يېزا ئىگىلىك 4 - شىسىگە قاراشلىق 61 - تۈەن - مەيدانى ئىلى ۋىلايىتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى. بۇ تۈەن - مەيدانا ئۇزۇنلۇقى 42 مېتر، كەڭلىگى 15 مېتر، ئىگىزلىكى 4.70 مېتر، ئۆگزىسىنىڭ ئەڭ ئېگىز يېرىنىڭ يەر يۈزى بىلەن بولغان ئارىلىقى 7.70 مېتر كېلىدىغان بىر كۆلۈپ بار ئىدى، ئۇنىڭ ئۆگزىسى ماي قەغەز يېپىتىلغان كېمىرەڭگى، تورسىمان ئەگمە ئۆگزە ئىدى، بۇ كۆلۈپقا 1400 دىن ئارتۇق ئادەم سىغاتتى. 1976 - يىلى رەئىس ماۋزېدۇڭ ۋاپات بولغاندا ئىشچى - خىزمەتچىلەر ماۋجۇشىنى ياد ئېتىپ قويغان 1000 دىن ئارتۇق گۈلچەمبىرەكنىڭ ھەممىسى مۇشۇ كۆلۈپقا قويۇلغانىدى. 1977 - يىل 2 - ئاينىڭ 18 - كۈنى كەچتە، كۆلۈپتا

كىنو قويۇلۇپ، 1000 دىن ئارتۇق ئادەم كىنو كۆرگىلى كىرىدۇ. بېيجىڭ ۋاقتى سائەت 9:25 ئوتكەندە خىزمەتچى جاۋشىيەنجىننىڭ ئوغلى جاۋگۇاڭخوي (ئوغۇل، 12 ياش) بىلەن گوجيەنجۇن (ئوغۇل، 12 ياش)، لى بىڭ (ئوغۇل، 10 ياش)، ماسۇڭپىڭ (ئوغۇل، 12 ياش) قاتارلىقلار كۇلۇب ئىچىدە پوجاڭزا ئاتىدۇ، جاۋگۇاڭخوي ئاتقان «يەر يولۇسى» ماركىلىق پوجاڭزا يەر بىغىرلاپ بېرىپ، گۈلچەمبىرەكلەرنىڭ ئارىسىغا كىرىپ كېتىپ گۈلچەمبىرەكلەرگە ئوت كېتىدۇ، ئوت بىردەمدىلا بارلىق گۈلچەمبىرەكلەرگە تۇتۇشۇپ كېتىدۇ. ھېلىقى توت بالا قورقۇپ قېچىپ كېتىدۇ. كۇلۇبنىڭ ئەسلىدە يەتتە ئىشكى بولۇپ، ئۇنىڭ تۆتى سىم بىلەن تولغاپ ئېتىۋېتىلگەن، ئىككىسى خىش بىلەن قوپۇرۇۋېتىلگەن، كىرىپ - چىقىشقا پەقەت بىرلا ئىشىك قالدۇرۇلغانىدى. ئۇنىڭدىن باشقا 19 دېرىزىنىڭ ھەممىسى خىش بىلەن ئېتىۋېتىلگەنىدى. كۇلۇبقا ئوت كەتكەندىن كېيىن كىنو كۆرۈۋاتقان 1000 دىن ئارتۇق ئادەم شۇ زامان ئالاقزادە بولۇپ، پاتپاراقلىشىپ كېتىدۇ. چىقىش ئېغىزى ئېتىۋېتىلگەنلىكتىن، ھېچكىمۇ قېچىپ چىقىپ كېتەلمەيدۇ. يېرىم سائەتتىن كېيىن زالنىڭ ئۆگزىسى تامامەن گۈمۈرۈلۈپ چۈشۈپ، ماي قەغەزلەر ئادەملەرنىڭ باش ئۈستىگە يېپىلىپ يالقۇنجاپ كۆيۈشكە باشلايدۇ. مەيدان شتابى ئەھۋالنى سائەت 10 ئەتراپىدا ئىلى ۋىلايىتىگە خەۋەر قىلىدۇ. ئوت ئۆچۈرۈش ئەترىتى ئەتىگەن سائەت 0 دە نەق مەيدانغا يېتىپ بېرىپ قالدۇق ئوتنى ئۆچۈرۈشكە باشلايدۇ. بۇ ئاپەتتە 707 ئادەم ئۆلۈپ، 14 ئادەم ئېغىر، 101 ئادەم يېنىك يارىلىنىدۇ. ئۆلگەنلەر ئىچىدە سەككىز جەسەتنى تونىغىلى بولمايدۇ. تونىغىلى بولىدىغان 699 جەسەت ئىچىدە ئەر 391 بولۇپ، 55.9% نى، ئايال 308 بولۇپ، 44.1% نى، 17 ياشتىن كىچىك ياش - ئۆسمۈر ۋە كىچىك بالىلار 575 بولۇپ، 82.3% نى ئىگىلەيدۇ. ئۆلگەنلەر ئىچىدە ئىشچى 60، كادىر ئالتە؛ باشقا جايلاردىن تۇغقان يوقلاشقا كەلگەنلەر 25، ئازسانلىق مىللەت كىشىلىرى 42.

شۇ كۈنى ئەتتىگەن سائەت بىردە ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق پارتكومنىڭ مۇئاۋىن شۇجىسى قاسىمبېك، ئەتىسى ئىلى ۋىلايەتلىك پارتكومنىڭ شۇجىلىرى خۇاڭ چېڭ، شيې گاۋجۇڭ قاتارلىقلار نەق مەيدانغا يېتىپ بېرىپ، ۋاقتىلىق قوتقۇزۇش قوماندانلىق شتابى قۇردى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى لى جاۋمىڭ، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى خۇخەييۈن قاتارلىقلارمۇ ئىككىنچى كۈنى نەق مەيدانغا يېتىپ باردى. يېقىن ئەتراپتىكى جۇڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسىمۇ بىر لەينى يۆتكەپ ئەۋەتىپ جەسەت قېزىشقا قاتناشتۇردى. كېچىلەپ 200 كۇب مېتر ياغاچ ۋە 230 ياغاچچى يۆتكەپ كېلىنىپ جەسەت ساندۇقى ياسالدى. 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى چۈشتىن بۇرۇن 707 جەسەتنىڭ ھەممىسى يەرلىككە قويۇلدى. ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ۋە گوۋۇيۈەن سەھىيە مىنىستىرلىكى ھەمدە باش ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىنىڭ ساقلىقنى ساقلاش بۆلۈمىگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ بېيجىڭ ۋە ئەنجىڭدىن ئالتە نەپەر كۆيۈك تاشقى كېسەللىكلەر دوختۇرى يۆتكەپ كەلدى. ئۇلار شىنجاڭ تىببىي شۆيۈەنى كۆيۈك بۆلۈمىنىڭ مۇدىرىنىڭ ھەمراھلىقىدا 2 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئايروپىلان بىلەن غۇلجا شەھىرىگە بېرىپ، يارىدارلارنى قوتقۇزۇش خىزمىتىگە كىرىشىپ كەتتى. 115 يارىدارنىڭ ھەممىسى قوتۇلدۇرۇۋېلىندى. ئاپتونوم رايون، ئوبلاست، ۋىلايەتلەردىكى پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە كادىرلىرىدىن تەشكىل قىلىنغان ھال سوراش خىزمەت گۇرۇپپىسى قازا تاپقان 416 ئادەمنىڭ ئائىلىسىدىن بىر - بىرلەپ ھال سورىدى. 2 - ئاينىڭ 22 - كۈنى چۈشتىن كېيىن تەزىيە يىغىنى ئېچىلدى. لى جاۋمىڭ، قاسىمبېك، شيې گاۋجۇڭ قاتارلىقلار تەزىيە يىغىنىغا

قاتنىشىپ، قازا تاپقانلارنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىدىن يەنە بىر قېتىم سەممىي ھال سورىدى. ئىللى ۋىلايىتى 60 كادىر ئاجرىتىپ خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، بۇ تۇمەن - مەيداننىڭ ئەتىيازلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەشكىللىشىگە ياردەملەشتى.

II باب

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش

§ 1. مۇساپىرلارنى قوتقۇزۇش

1. سەرگەردان مۇساپىرلارنى قوتقۇزۇش

ياقۇپ بەگ ۋە چارروسىيە شىنجاڭغا بېسىپ كىرگەن دەۋرده، ھازىرقى جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭ رايونلىرىدىكى نەچچە 100 مىڭ دېھقان باشقا يۇرتلارغا سەرگەردان بولۇپ چىقىپ كېتىپ، دېھقانچىلىق قىلىنمىغاچقا، يەيدىغان ئاشلىق قالمىغانىدى. چىڭ سۇلالىسى ئارمىيىسى ياقۇپ بەگنى يېڭىپ، جەنۇبىي شىنجاڭنى قايتۇرۇۋالدى، شۇنداقلا دېپلوماتىك سۆھبەت ئۇنتكۇزۇش ئارقىلىق ئىلى رايونىنى قايتۇرۇۋېلىپ، سەرگەردان دېھقانلارنى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇردى، ھۆكۈمەت ئۇلارغا كالا، سايمان، ئۇرۇقلۇق قەرز بەردى ھەمدە ھەر قايسى جايلاردا سۇ ئىنشائاتلىرىنى كۆپلەپ بەرپا قىلىپ، ئېگىلىكنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، دېھقانچىلىقنى يولغا قويدى. شىمالىي شىنجاڭدىكى ئۇرۇمچى ۋىلايىتىدە ھۆكۈمەت قەرز پۇل بېرىپ، مۇساپىرلارنى ئېرىق - ئۆستەڭ قېزىشقا ھەيدەكچىلىك قىلدى ھەم ياردەم بەردى ياكى يەرلىك ھۆكۈمەت ئۇرۇنلىرى سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى بىلەن شۇغۇللىنىۋاتقان مۇساپىرلار ئۈچۈن ئىشانە توپلاپ، ئۇلارغا ئىش ھەققى ئۈچۈن ئاشلىق بەردى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى قېپقالغان ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىلىرى شۇ جايدىكى ئاقساقاللارغا ھەمكارلىشىپ، مۇساپىر ئۇستىلارنى توپلاپ، سۇ ئىنشائاتى قۇرۇلۇشى قىلىش يولى بىلەن ئۇلارغا ئىش تېپىپ بېرىپ ھەر كۈنى ئوزۇقلۇق ئاشلىق تارقىتىپ بەردى، يالللۇالغان ئۇستىلارغا يەنە ئۆز ۋاقتىدا ئىش ھەققى ئۈچۈن كۆمۈش بېرىپ تۇردى.

2. موڭغۇل مۇساپىرلارنى قوتقۇزۇش

چوڭ يۇلتۇز، كىچىك يۇلتۇزلاردا كۆچمەن چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان كونا تۇرغۇت قەبىلىسىنىڭ جەنۇبىي تارمىقىغا مەنسۇپ موڭغۇل چارۋىچىلار ياقۇپ بەگ باستۇرۇپ كىرگەندە باتۇرلۇق بىلەن قارشىلىق كۆرسىتىپ مەغلۇپ بولغاندىن كېيىن، ئىلىدىكى كۈنەس ۋە شىخو

ئەتراپىغا كۆچۈپ كېلىپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. تۆۋجى 8 - يىلى (1869 - يىلى) چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى موڭغۇللارنىڭ بۇ قەبىلىسىگە 20 مىڭ سەر كۈمۈش تۆلەم بەردى. گۈاڭشۇ 2 - يىلى (1876 - يىلى) يەنە قەبىلە خەزىنىسىدىن كۈمۈش ئاجرىتىلىپ، بۇ قەبىلىنىڭ پۇقرالىرىغا قوتقۇزۇش بېرىلدى ھەمدە مۇۋاپىق جاي تاللاپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. گۈاڭشۇ 4 - يىلى (1878 - يىلى) بۇ قەبىلىدىكى 77 مىڭ 800 دىن ئارتۇق پۇقرا كۈنەس، شىخو قاتارلىق جايلاردىن يۇلتۇزغا قايتىپ كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۆز كۈنىنى ئالالايدىغانلار 3000 دىن كۆپرەك بولۇپ، قالغانلىرى نامرات، ئاچ - يالىڭاچ ئىدى. ئىلى جياڭجۈنى جىن شۇن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ ماقۇللىقىنى ئېلىپ، ئۇلارغا قوتقۇزۇش بېرىشكە 40 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتتى، كېيىن خان مۇپەتتىشى، شىنجاڭنىڭ ھەربىي ۋالىيسى زوزۇڭتاڭ قاراشەھەردىكى قېپقالغان ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىسىغا پەرمان چۈشۈرۈپ، شۇ يىلى 9 - ئايدىن (1878 - يىل 10 - ئايدىن) تاكى گۈاڭشۇ 6 - يىلى 9 - ئايغىچە (1880 - يىل 10 - ئايغىچە) بۇ قەبىلىگە 24 مىڭ 578 سەر نەق كۈمۈش، 729 مىڭ 94 جىڭ ئاشلىق، 15 مىڭ 422 سەر كۈمۈش قىممىتىدىكى قوشقارنى بەلگىلەنگەن سان بويىچە داۋاملىق بېرىپ تۇردى. گۈاڭشۇ 7 - يىلى (1881 - يىلى) بۇ خىل قوتقۇزۇش ۋاسىللار مەھكىمىسىنىڭ نامىدا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. گۈاڭشۇ 8 - يىلى (1882 - يىلى) بۇ قەبىلىدىكى 333 پۇقرا ئىلىدىن قايتىپ كەلدى، ئۇلارنىڭ 185 ئات، تۆگىسى يولدا بۇلاپ كېتىلدى، كالا ۋاباسى تارقىلىپ، نۇرغۇن چارۋىسى ئۆلۈپ كەتتى. كېيىنكى يىلى شىنجاڭنىڭ باش مۇپەتتىشى لىيۇجىنتاڭ چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە تەستىقلىتىپ، مەزكۇر قەبىلىنىڭ ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىش، تۇرالغۇ قۇرۇلۇشى خىراجىتى ئۈچۈن ۋاسىللار مەھكىمىسىنىڭ نامىدا 10 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ بەردى. قارا شەھەردىكى قېپقالغان ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىدارىسى قائىدە بويىچە ئۇلارغا قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى ھەمدە پۇل قەرز بېرىپ كۈتۈۋالدى. تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ گۈۋاھلىقى بىلەن ئۇلارغا كېرەكلىك بۇقىلارنى بەردى.

گۈاڭشۇ 7 - يىلى 8 - ئاي (1881 - يىل 9 - ئاي) دا ئىلى جياڭجۈنى چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىگە: «قاراشەھەردىكى موڭغۇللارنىڭ خوشۇت بۆلىكىدىكى ئاھالىسى ياقۇپ بەگنىڭ زىيانكەشلىكىگە ئۇچراپ، ئاچارچىلىقتا قىينىلىپ قالدى. شۇڭا قوتقۇزۇش بېرىشنى تەلەپ قىلمىز» دەپ دوكلات سۇندى. كېيىن چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى قەبىلە خەزىنىسىدىن 20 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ، چېن شۇننىڭ تارقىتىپ بېرىشىگە تاپشۇردى.

گۈاڭشۇنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى شىخو تەۋەسىدىكى تۇرغۇتلارنىڭ شەرقىي قەبىلىسى بىلەن جىڭ تەۋەسىدىكى كونا تۇرغۇتلارنىڭ غەربىي قەبىلىسىنىڭ ھەر قايسىسىغا 10 مىڭ سەردىن كۈمۈش ئاجرىتىپ قوتقۇزۇش بەردى.

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە دۆلىتىمىزنىڭ تاشقى موڭغۇل كىرولون (ھازىرقى ئولانباتۇر) رايونىدىكى خالقا قەبىلىسىنىڭ بىر قىسىم موڭغۇل ئاقسۆڭەكلىرى چارروسىيىنىڭ كۈشكۈرتىشى بىلەن تاشقى موڭغۇلىيىنى «مۇستەقىل» قىلىشنى پىلانلىغانىدى، كېيىن قوبدۇنى قورال كۈچى بىلەن ئىگىلىۋالدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) قوبدۇ تەۋەسىدىكى موڭغۇللارنىڭ زاخاچىن بۆلىكىنىڭ سول خوشۇنى بېلى غومبو - ئوچۇرنىڭ باشچىلىقىدا مىنگو ھۆكۈمىتىگە ئىتائەت قىلدى، ياڭ زېڭشىن مالىيە نازارىتىگە 2000 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ ئۇلارغا قوتقۇزۇش بېرىش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى. مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى)

تاشقى موڭغۇلىيىنىڭ سىياسىي ۋەزىيىتى قالايمىقانلىشىپ، قۇبدۇ تەۋەسىدىكى دۆربۆت قەبىلىسىنىڭ ھەر قايسى بۆلەكلىرى ئارقا - ئارقىدىن شىنجاڭغا قېچىپ كەلدى، مەركىزىي ھۆكۈمەت بېيلى ناسكدۇرجى قەبىلىسىگە 2000 سەر كۆمۈش قۇتقۇزۇش بېرىشنى بۇيرۇدى. شۇ يىلى دۆربۆت قەبىلىسىنىڭ سولقانات ئىنانچىخانى سامتىنجامسو باشچىلىقىدىكى قەبىلىسى ئۇرۇش ۋە قەھەتچىلىك تۈپەيلىدىن قۇتقۇزۇش بېرىشنى ئىلتىماس قىلدى، يالڭ زېڭشىن يىل ئاخىرىدا 2000 سەر كۆمۈش قۇتقۇزۇش بېرىشكە يارلىق چۈشۈردى.

تاشقى موڭغۇلىيە ئالتايغا ھۇجۇم قىلغان مەزگىلدە، ئالتايدىكى تۈرغۈت قەبىلىسىنىڭ ئايماق باشلىقى شاھزادە مىشىك دوڭغوروپ تاشقى موڭغۇلىيىدىكى خالقا قەبىلىسى ئەسكەرلىرىنىڭ پاراكەندىچىلىك سېلىشىدىن قېچىپ، مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) 5 - ئايدا ئۆزىگە تەۋە ئۇچ سۈمدىكى جەمئىي 690 ئائىلە، 3000 دىن ئارتۇق ئادەمنى باشلاپ بەيتىك تېغىغا قېچىپ كەلدى. 8 - ئاينىڭ بېشىدا يەنە جىمسارداكى سىچاڭخۇ ئەترايىغا كۆچۈپ بېرىپ، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى. بىر قانچە قېتىم كۆچۈش ئارقىسىدا، مال - چارۋىلىرى ئۆلۈپ تۈگىگەنلىكتىن تىرىكچىلىك يولى تاپالماي، تۈرمۈشى قىيىنچىلىق ئىچىدە قالدى. 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ ئۆلكىلىك مەھكىمىسى بۇ قەبىلىگە 2000 سەر كۆمۈش پۇل ۋە قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئۆلكىلىك مەھكىمە مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تەستىقلىتىپ، 10 - ئايدا جىمسار ناھىيىسىگە 20 مىڭ جىڭ ئاق ئۇن ئاجرىتىپ، بۇ ئۇننى شاھزادە مىشىك ئەڭ نامرات ئائىلىلەرنى تاللاپ تارقىتىپ بېرىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. كېيىنكى يىلى 4 - ئايدا يەنە 10 مىڭ جىڭ ئاق ئۇن ئاجرىتىپ بېرىلدى. قىشتا مەركىزىي ھۆكۈمەت يەنە 30 مىڭ جىڭ ئاق ئۇن تارقىتىپ بېرىشنى بۇيرۇدى. يۇقىرىدىكى ئاشلىقلار بۇ قەبىلىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە قۇتقۇزۇش ئورنىدا تارقىتىپ بېرىلدى. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) ئۆلكىلىك مەھكىمە جىمسار ناھىيىسىگە: مىشىك دوڭغوروپ شاھزادىغا 500 تۇياق ئات، شۇ قەبىلىدىكى ھەربىر نامرات ئائىلىگە بىردىن ئات ئاجرىتىپ بېرىشنى، جەمئىي 800 ئات بېرىشنى بۇيرۇدى. ئالتايدىكى موڭغۇللارنىڭ ئورانخاي بۆلۈكى، موڭغۇللارنىڭ يېڭى خوشۇت ۋە يېڭى تۈرغۈت بۆلەكلىرىنىڭ مۇئاۋىن ئايماق باشلىقى بېيلى ماكسىمجاب باشچىلىقىدىكى ئىككى سۈمدىكى موڭغۇل ئاھالىسى يەنىلا ئالتايدا قېلىپ چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللاندى، ئۇلار ھەر يىلى تاشقى موڭغۇلىيە ئەسكەرلىرىنىڭ پاراكەندىچىلىكىگە ئۇچراپ تۈرغاچقا، چارۋىلار ئېغىر تالاپەتكە ئۇچرىدى، خەلق ئىنتايىن نامراتلىشىپ كەتتى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 10 - ئايدا يالڭ زېڭشىن موڭغۇللارغا قۇتقۇزۇش بېرىش جەمئىيىتىنىڭ ئەزاسى لىيۇكۇنشەن، موڭغۇل ئىشلىرى مەسلىھەتچىسى شاھزادە ناچىكۈڭ (ئۇ، موڭغۇل بولۇپ، بۇ ئۇنىڭ خەنزۇچە ئاتىلىشى - باش مۇھەررىر) لارنى قۇتقۇزۇش پۇللىرىنى ئېلىپ ئالتايغا بېرىپ، ھەر قايسى قەبىلىلەردىكى موڭغۇل ئاھالىسىغا قۇتقۇزۇش بېرىشكە ئەۋەتتى. يېڭى تۈرغۈت قەبىلىسىنىڭ ئىككى سۈمىغا 2000 سەر كۆمۈش، موڭغۇللارنىڭ يېڭى خوشۇت قەبىلىسىنىڭ دۆلەت نايىبى دامدىن سەدىن باشچىلىقىدىكى قەبىلىلىرىگە 1600 سەر كۆمۈش قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. 11 - ئايدا يەنە ئورانخاي موڭغۇللىرىنىڭ بېيلى بالدىندۇرجى باشچىلىقىدىكى قەبىلىلىرىگە 2000 سەر كۆمۈش قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى.

3. قازاق مۇساپىرلارنى قۇتقۇزۇش

مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە تاشقى موڭغۇلىيە قۇبدۇنى بېسىۋالغان چاغدا، قۇبدۇ

تەۋەسىدىكى قازاقلار موڭغۇلىيە قوشۇنلىرىنىڭ بۇلاڭ - تالاڭ ۋە قىرغىن قىلىشىغا چىدىماي ئالتايغا قېچىپ كەلدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 3 - ئايدا ئالتاينىڭ ئىش بېجىرگۈچى ئەمەلدارى لىيۇچاڭبىڭ مەركىزىي ھۆكۈمەتكە تەستىقلىتىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك مالىيە نازارىتىدىن 30 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ قوتقۇزۇش بەردى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) 10 - ئايدا مەغلۇپ بولغان ئاق گۋاردىيىچى ئەسكەرلەر تارباغاتاي رايونىغا قېچىپ كېلىپ، تارباغاتايدىكى قازاق چارۋىچىلارنى دەھشەتلىك تالان - تاراج قىلىپ، ئۇلارغا ئېغىر زىيان سالدى. يالاڭ زېڭشىن بېيجىڭ ھۆكۈمىتىدىن قوتقۇزۇش بېرىشنى تەلەپ قىلدى. بېيجىڭ ھۆكۈمىتى 10 مىڭ يۈەن پۇل ئاجرىتىپ بەردى. يالاڭ زېڭشىن جايلارغا ئادەم ئەۋەتىپ زىيان ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، پۇللارنى تارقىتىپ بەردى.

4. روسىيىلىك مۇساپىرلارنى قوتقۇزۇش

مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) دىن باشلاپ، روسىيە «ئۆكتەبىر ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئۇرۇشتا مەغلۇپ بولغان ئاق گۋاردىيىچىلەر ۋە باشقا مۇساپىرلاردىن تەخمىنەن 40 مىڭغا يېقىن ئادەم ئارقا - ئارقىدىن جۇڭگوغا قېچىپ كەلدى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمىتى ئۇلارنى تارباغاتاي، ئىلى ۋە بورتالا قاتارلىق جايلارغا ئورۇنلاشتۇردى ھەمدە ئۇلارغا قوتقۇزۇش بەردى. مەغلۇپ بولغان ئاق گۋاردىيىچى ئەسكەرلەرنىڭ ھەربىرىگە كۈنىگە بىر يېرىم جىڭدىن ئاق ئۇن تارقىتىپ بېرىلدى. مۇساپىرلارغا ئون كۈنگىچە كۈنىگە ھەربىر ئادەمگە بىر جىڭدىن ئۇن تارقىتىپ بېرىلدى. ئون كۈندىن كېيىن ئۇلار ئۆزلىرى تىرىكچىلىك قىلدى. مىنگونىڭ 9 - يىلى (1920 - يىلى) 9 - ئايدا چۆچەكتە قوتقۇزۇش ئىدارىسى قۇرۇلۇپ، مەغلۇپ بولغان روس ئەسكەرلىرىنى ۋە مۇساپىرلارنى قوتقۇزۇشقا مەسئۇل بولدى. قوتقۇزۇش ئىدارىسى قوتقۇزۇش ئاشلىقىنى شەھەر، يېزا ئاھالىلىرىگە نان ياقتۇرۇپ، روسىيە مۇساپىرلىرىغا تەقسىم قىلىپ بەردى. چېگرىدىن قېچىپ كىرىپ ئون كۈنگىچە تىرىكچىلىك قىلىشقا مادارى يەتمىگەن ئىنتايىن نامرات 2106 مۇساپىرغا داۋاملىق قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىلدى. قىش كىرگەندىن كېيىن يەيدىغىنى ۋە كىيىدىغىنى يوق مۇساپىرلار ئۈچۈن يەنە 7200 سەر كۆمۈش ئاجرىتىلىپ، شۇ جايلاردىكى جۇڭگولۇق، روسىيىلىك سودىگەرلەر ئارىسىدا ئىناۋەتلى بار خەير - ساخاۋەتچى زاتلارنىڭ تارقىتىپ بېرىشىگە تاپشۇرۇلدى. ئەينى چاغدا چۆچەك، ئالتايلاردىمۇ زاپاس ئاشلىق كۆپ بولمىغاچقا، ئامما سارايسىمگە چۈشۈپ قالغانىدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئورۇمچى، سانجى، قۇتۇبى، ساۋەن، شىخو قاتارلىق ناھىيىلەردىن چۆچەك، ئالتايغا ئاشلىق يۆتكەشنى ئورۇنلاشتۇردى. شىخو ناھىيىسىدە يۆتكەپ - توشۇش ئىدارىسى تەسىس قىلىنىپ، مەخسۇس مۇشۇ ئىشقا مەسئۇل قىلىندى. شىنجاڭغا كىرگەندىن كېيىن ئۆز نېسىۋىسىگە شۈكرى - قانائەت قىلىپ يۈرگەن شىربىاكوۋ قىسمىنىڭ ئۆز كۈنىنى ئۆزى ئېلىشىغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئىلى مەھكىمىسىگە 3000 سەر كۆمۈش ئاجرىتىپ بېرىشنى بۇيرۇدى.

5. شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىكى مۇساپىرلارنى قوتقۇزۇش

مىنگونىڭ 20 - يىلى (1931 - يىلى) سوۋېت ئىتتىپاقىغا كىرگەن شەرقىي - شىمال ياپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى پىدائىيلار قوشۇنىدىكى ماجەنشەن قاتارلىقلارنىڭ قىسىملىرى مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) چۆچەك ئارقىلىق شىنجاڭغا كىردى. ئۇلار ئائىلە تاۋابىئاتلىرى

بىلەن قوشۇلۇپ جەمئىي 20 مىڭدىن ئاشاتتى. ئۇلارنىڭ كىيىم - كېچەكلىرى يىرتىلغان، ئوزۇق - تۈلۈكى قالمىغان ئىدى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ مالىيە جەھەتتە قىيىنچىلىقى بولغاچقا، چۆچەكتىكى ئاممىنى كىيىم - كېچەك ئىئانە قىلىپ ياردەم بېرىشكە سەپەرۋەر قىلدى. ئەينى ۋاقىتتا چۆچەك ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 30 مىڭدىن ئاشمايتتى. لېكىن ئامما قىزغىنلىق بىلەن ئىئانە قىلغاچقا، يېرىم ئايغا يەتمىگەن ۋاقىت ئىچىدە ئىئانە قىلىنغان جۇۋا، پاختىلىق كىيىم، پىيما، يالاڭ چاپانلار ئۈچ ئېغىزلىق ئامبارغا لىق توشتى. بۇنىڭ بىلەن مۇساپىرلارنىڭ كىيىم - كېچەكى ھەل بولدى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 8 - ئايغا قەدەر، شىنجاڭدا قېپقالغان شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىنىڭ ئوفېتسىر - ئەسكەرلىرى ۋە ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى 5000 دىن ئاشتى. ئۇلارنىڭ بىر قىسمى تىرىكچىلىك قىلىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولسىمۇ ئەمما كۆپىنچىسى يېتىم - يېسىر، تۇل، قېرى، ئاجىز، مېيىپ كىشىلەر بولۇپ، تىرىكچىلىك قىلىشتا قىينىلاتتى. ئۇلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتكە قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىش توغرىسىدا ئىلتىماس سۇندى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) نىڭ ئاخىرىدا گومىنداڭ ھۆكۈمىتى ھەربىي مەمۇرىي بۆلۈمىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىنىڭ ئەسكەرلىرىنى ھەربىي سەپتىن قايتۇرۇش جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىكى مۇساپىرلارنى يۇرتىغا قايتۇرۇپ، ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى 150 مېيىپ ھەربىي، تۇل ئايال ۋە يېتىم بالا ئۇلكىلىك دارىلئېتامغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 30 جىڭدىن ئۇن بېرىلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 2 - ئايدا شەرقىي - شىمالنىڭ سىياسىي ماھەسىدىكى مۇھىم ئەرباب مودىخوي ئۇرۇمچىدىكى شەرقىي - شىماللىق يۇرتداشلار جەمئىيىتىگە 100 مىڭ يۇەن ئالتۇن دوللار پۇل ئىئانە قىلىپ، شىنجاڭدا تۇرۇۋاتقان شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىكى مۇساپىرلارغا قۇتقۇزۇش بەردى.

6. غەربىي يول مۇساپىرلىرىنى قۇتقۇزۇش

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدە ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابى پارتلىدى. بىر قىسىم ئاھالىلار ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدىن ئۆزىنى دالدىغا ئېلىش ئۈچۈن، ئارقا - ئارقىدىن شەرققە قاراپ قاچتى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 4 - ئايغىچە ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىن قېچىپ چىققان مۇساپىرلار 130 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى. ئەينى چاغدا قېچىپ چىققان بۇ ئاھالىلار غەربىي يول مۇساپىرلىرى دەپ ئاتالغانىدى. ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) «غەرب تەرەپتىكى ناھىيىلەردە ۋاقىتلىق ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش چارىسى» نى ئېلان قىلدى ۋە مۇساپىرلار قېچىپ بارغان جايلاردىكى ناھىيىلىك ھۆكۈمەتلەرنى ئۇلارنى قۇتقۇزۇشقا بۇيرۇدى. بۇ ھەقتىكى كونكرېت بەلگىلىمە مۇنداق بولدى: مۇساپىرلار ئارىسىدىكى نامرات ھەم تۇرمۇشتا ئۆزىنى قامداش ئىقتىدارى يوقلارنىڭ چوڭلىرىغا بىرجىك، بالىلارغا يېرىم جىڭدىن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى، كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە بېرىش (بەزىدە ئەرسىلەرنىڭ ئورنىغا پۇل تارقىتىش)، كېسەل، مېيىپ، ھەرىكەت قىلالمايدىغانلارنى مۇساپىرلارنى يىغىۋېلىش ئورنىغا ياكى دارىلئېتامغا ۋاقىتلىق ئاپىرىپ بېرىش؛ گومىنداڭ ئىلكىدىكى جايلاردىن قېچىپ چىققانلارغا پۇل بېرىپ يۇرتىغا قايتۇرۇش؛ ئالاھىدە سەۋەبلەر تۈپەيلىدىن ئۆز يۇرتىغا قايتالمىغانلارنى شۇ جايدا ئىشلەپ

تىرىكچىلىك قىلىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشتىن ئىبارەت. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) قىشتا ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى سانجى، قوتوبى ناھىيىلىرىدە قوتقۇزۇش پونكىتى قۇرۇپ، غەربىي يول مۇساپىرلىرىغا قوتقۇزۇش بەردى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 2 - ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، قوتقۇزۇلغانلار 70 مىڭ 685 ئادەمگە يەتكەن. 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىلىك بىرلەشمە ھۆكۈمەت قۇرۇلغاندىن كېيىنمۇ بۇ خىل ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمىتى داۋاملىق ئىشلەندى. ئۆلكە مەركىزىدە مۇساپىرلارنى يىغىۋېلىش ئورنىدىن ئىككىسى (شەھەر ئىچىدە بىرسى، چىداۋاندا بىرسى) قۇرۇلۇپ، 600 دىن كۆپرەك ئادەم يىغىۋېلىندى. بۇ ئىككى جاي قېرى، ئاجىز، تۇل ئايال مۇساپىرلارنىڭ ۋاقتىلىق ماكانى قىلىندى. بۇ ئىككى ئورۇندىكى مۇساپىرلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر كۈنىدە بىرىم جىڭ ئۇن (بەش ياشتىن كىچىكلەرگە بىرىمى)، 100 يۈەندىن تاماق پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. قىشتا ھەربىر ئۆيگە كۈنىگە 30 جىڭدىن (كېيىن 40 جىڭغا كۆپەيتىلدى) كۆمۈر تارقىتىپ بېرىلدى. يىل ئاخىرىدا ئۆلكە مەركىزىدە قوتقۇزۇش بېرىلگەن، ماكانسىز مۇساپىر 20 مىڭ 711 گە يېتىپ، بەش ئاي داۋامىدا چوڭلارغا تۆت كۈرە، بالىلارغا ئىككى كۈرىدىن قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىلدى. شۇ يىلى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە 40 مىليون يۈەن (يېڭى پۇل) قوتقۇزۇش پۇلى ئاجراتتى.

§ 2. نامراتلارنى قوتقۇزۇش

1. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارنى قوتقۇزۇش

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن ھۆكۈمەت دائىرىلىرى يېزىلاردىكى نامراتلارغا ئاپەت يۈز بەرگەن يىللىرى قوتقۇزۇش بەردى. ئادەتتىكى يىللاردا، ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئىنتايىن نامرات ئائىلىلەر ۋە ئادەتتىكى نامرات ئائىلىلەرگە جامائەت ساقلىرىدىن قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى شۇنداقلا ئۇرۇقلۇق، كالا ۋە دېھقانچىلىق سايمانلىرىنى قەرز بېرىپ، كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىن قايتۇرۇۋالدى. ئالاھىدە نامرات ئائىلىلەرگە يەنە باشقا ئەرسىلەر بىلەن قوتقۇزۇش بېرىلدى. مەسىلەن: چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 18 - يىلى 6 - ئايدا ئالتايدىكى ئۇرانخاي قەبىلىسى قىمىنچىلىقتا قالغاندا، چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتى ئىلى - تارباغاتاي ۋىلايىتىگە ئۇلارغا مال - چارۋا تارقىتىپ بېرىپ، قىمىنچىلىقتىن قوتۇلدۇرۇش توغرىسىدا يارلىق چۈشۈردى. گۈاڭشۈ 21 - يىلى 1 - ئايدا (1895 - يىل 2 - ئايدا) باش مۇپەتتىش تاۋمو قەشقەر، يەكەن، خوتەن قاتارلىق جايلاردىكى قىمىنچىلىقتا ئۇچرىغان ئاھالىلاردىن 171 ئادەمنى ھىندىستانىنىڭ بەگ - خوجىلىرى، باي سودىگەرلىرى قۇل قىلىپ سېتىۋالغانلىقىدىن خەۋەر تېپىپ، ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقى بىلەن ھۆكۈمەت تەرەپتىن كۈمۈش چىقىرىپ، ئاھالىنى قايتۇرۇۋېلىپ قويۇپ بەردى.

مىنگونىڭ ئالدىنقى مەزگىللىرىدە شىنجاڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنىلا چىڭ سۇلالىسى ھۆكۈمىتىنىڭ تۈزۈمى بويىچە، ئاپەت يۈز بەرگەن يىللىرى دېھقانچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە جامائەت سېخىدىن قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بەردى. ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدە نامراتلارغا ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا، ھۆكۈمەت تەرەپ شىنجاڭدا يەنە - تۆۋەندىكىدەك قوتقۇزۇش بېرىش ئۇسۇللىرىنى قوللاندى:

ئاھالىلار بوز يەر ئېچىشقا دەۋەت قىلىنىدى. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) 6 - ئايدا پىچان ناھىيىسىنىڭ لەنجىن يېزىسىغا قېزىلغان ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى كارىز پۈتكەندە، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت باي ئائىلىلەرنى ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى كارىز ۋە يەرلەرنى ئىجارىگە ئېلىپ، نامرات دېھقانلار بىلەن ئورتاقلىشىپ تېرىشقا بۇيرۇدى. مىنگونىڭ 6 - يىلى (1917 - يىلى) 2 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بارىكۆلنىڭ ناھىيە ئامبىلىغا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ بىنەم يەرلەرنى ئاۋۋال نامرات، ئىشسىز كىشىلەرگە ئىجارىگە بېرىشنى، ئىجارىگە بېرىلگەن ھامان ئىجارىگە ئالمىغان ئائىلىلەر ئۆزلىرى ئىگىلىۋالغان يەرلەرنى ئۆزلىكىدىن قايتۇرۇپ بېرىشنىي، يەنە باشقىلارغا ئىجارىگە بېرىۋەتمەسلىكنى تەلەپ قىلدى. 7 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە يەكەن ناھىيىسىنىڭ ئامبىلىغا بۇيرۇق بېرىپ يېڭىئاۋاتتا بوزيەر ئاچقۇزدى. يەر ئېچىشقا كۆچمە يەتمەيدىغان نامراتلارغا جامائەت سېڭىدىن ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىلىپ، كۆزدە قايتۇرۇۋېلىنىدى. دېھقانلار ئۆزلەشتۈرگەن بوز يەرلەرگە 3 - يىلى باج قويۇلۇپ، ئۇنىڭ يېرىمى ئېلىنىدى، 4 - يىلى تولۇق باج ئېلىنىدى.

باج - سېلىق يېنىكلىتىلدى. مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) 10 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بارىكۆل مەھكىمىسىگە بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئالۋان - ياساقنى ئەمەلدىن قالدۇردى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) 10 - ئايدا بۇرچىن ناھىيىسىگە شۇ يىللىق غەللە - پاراقنى ۋە سېلىق ئورنىدا ئېلىنىدىغان ئوت - چۆپنى كېچىرىم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈرۈلدى.

خوشۇن ئاھالىسىغا يار - يۆلەك بولۇندى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ تۈزۈمى بويىچە مانجۇ يېڭىدىكى ئەسكەر ۋە ئاھالىلار دۆلەت تەرىپىدىن ئاشلىق بىلەن تەمىنلىنەتتى، شۇڭلاشقا ئەينى چاغدا ئۇلار «خانلىق ئاشلىقى يەيدىغانلار» دەپ ئاتىلاتتى. كېيىن مانجۇ يېڭىنىڭ ئاھالىسى كۆندىن - كۈنگە كۆپەيىپ، ئەسكەر كۆپ، تەمىنات ئاز بولغانلىقتىن، تۇرمۇش كۈنسايىن ئوسال‌لىشىپ كەتتى. شۇنىڭ ئۈچۈن ئاھالىسىگە بېرىلىدىغان ھەرخىل تەمىنات بىردەك ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، خوشۇن يېڭىنىڭ مالىيە مەنبەسى ئۆزۈلۈپ قالدى. بۇ ۋاقىتتا گۈچۈڭدىكى مانجۇ يېڭىنىڭ خوشۇن ئاھالىسى كۆپەيىپ 2000 دىن ئېشىپ كەتتى. ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى ئىشسىز قېلىپ، تۇرمۇشى ئىنتايىن قىيىنچىلىق ئىچىدە قالدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 7 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت گۈچۈڭدىكى قورۇقچىبەگكە بۇيرۇق بېرىپ چىڭ گېداخۇ، جياۋچاڭچۇ، 2 - ئات فېرمىسى قاتارلىق جايلاردىكى بوز يەرلەرنى خوشۇن يېڭىنىڭ ئېچىشىغا بەردى. ياش، ئوتتۇرا ياش ئەر ئەسكەرلەرنىڭ جان سانىغا قاراپ يەر بېرىلدى؛ زاۋۇت قۇرۇلۇپ، خوشۇن ئاھالىسى ئىشقا ئۆگىتىلدى؛ دۇكان ئېچىلىپ تېنى ئاجىزلارغا سودا قىلىش ئۆگىتىلدى. ئۇلار سودا قىلىشنى ئۆگىنىۋالغاندىن كېيىن باشقىلارنىڭ سودا ئىشلىرىغا ياردەملەشتى ياكى ئۆز ئالدىغا دۇكان ئاچتى؛ ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى ئات فېرمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاتلار بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى خوشۇن ئاھالىسىگە يەر ئاغدۇرۇش ئۈچۈن تەقسىم قىلىپ بېرىلدى. ھۆكۈمەت ئىلكىدىكى تۇغمەنلەر خوشۇن ئاھالىسىنىڭ جان بېقىشى ئۈچۈن ئىشلىتىشكە بېرىلدى؛ مەكتەپلەر تەرتىپكە سېلىنىپ، خوشۇن تەۋەسىدىكى بالىلار مەكتەپكە قوبۇل قىلىندى. خوشۇن ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، گۈچۈڭدىكى مانجۇ يېڭى خوشۇن ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇش ئىشلىرى بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇلدى. گۈچۈڭ مانجۇ يېڭىنىڭ 20% تەمىناتى (14 مىڭ سەر كۆمۈشكە تەڭ) خوشۇن ئاھالىسىنىڭ تۇرمۇشىنى يولغا سېلىش خىراجىتى قىلىندى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) 4 - ئايدا تۇرلۇك تۇرمۇش يوللىرىدىن

ئېلىنغان پايدا 6500 سەر كۈموشتىن ئاشتى. شۇ يىلى 9 - ئايدا مانجۇ يىگى تارقىتىۋېتىلىپ، ئىككى يىللىق تەمىنات ئاشلىقىنىڭ 60 پىرسەنتى (85 مىڭ 632 سەر كۈموشكە تەڭ) بۇ يىگىدىكى ئەسكەرلەر بىلەن ئاھالىگە دېھقانچىلىق، سانائەت، سودا كەسىپلىرى بىلەن شۇغۇللىنىشقا تارقىتىپ بېرىلدى.

XX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرىدا ئۇدا بىر قانچە يىل يۇز بەرگەن ئۇرۇش مالىمانچىلىقى دەستىدىن يەرلەر ئاق قېلىپ، دېھقانلار ۋەيران بولدى. ئۇرۇش مالىمانچىلىقىدىن بۇرۇن شىنجاڭدا 11 مىليون 430 مىڭ مو تېرىلغۇ يەر بار ئىدى. ئۇرۇش مالىمانچىلىقى داۋامىدا 6 مىليون 800 مىڭ مو يەر ئاق قالدى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) غىچە ئاران 4 مىليون 600 مىڭ مو يەر تېرىلىپ كەلدى. شىمالىي شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى %90 دېھقان، جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدىكى %50 دېھقان ئۇرۇش ئاپىتىگە ئۇچرىدى. ئاشلىق يېتىشمەي، مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆرلەپ، دېھقانلار ئىنتايىن نامراتلىشىپ كەتتى. مىنگونىڭ 23 - يىلى (1934 - يىلى) 1 - ئايدا ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ئايغاقچىسى بورھان شەھىدى ئالتايغا كەلگەندە، شۇ جايدىكى خەنزۇلار ئولتۇراقلاشقان كەنتلەر پۈتۈنلەي بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغانلىقىنى، باشقا مىللەتلەر ئولتۇراقلاشقان كەنتلەردە تېرىقچىلىق قىلىشقا ئامال بولماي قالغانلىقىنى؛ چارۋىلار يازدىكى ئېغىر قۇرغاقچىلىق، قىشتىكى قېلىن قار تۈپەيلىدىن مىڭلاپ - تۈمەنلەپ ئۆلۈپ كەتكەنلىكىنى؛ ئاچلىقتىن ئۆلۈپ كېتىۋاتقان ئادەملەرنىڭمۇ بارلىقىنى كۆرۈپ، ئالتاي ۋىلايىتىنىڭ ۋالىيسى شارىپقان بىلەن مەسلىھەتلىشىپ، سوۋېت ئىتتىپاقىدىن 10 مىڭ پۇت بۇغداي (163 مىڭ 800 كىلوگرامغا باراۋەر) سېتىۋېلىپ، ئاھالىلەرگە ئوزۇقلۇق، ئۇرۇقلۇق ئۈچۈن تارقىتىپ بەردى. شۇ يىلى 4 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «سەككىز تۈرلۈك خىتاپنامە» ئېلان قىلدى، ئۇنىڭ بىرسى «يېزىلارغا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش بېرىش» بولۇپ، دېھقانلارغا ئۇرۇقلۇق، ئېكىن چارۋا قەرز بېرىلدى ھەمدە ئۆلكىلىك بانكا قەرز پۇل تارقىتىپ بەردى. ئۇرۇقلۇقنىڭ كۆپ قىسمى سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ئالغان قەرز پۇلغا سوۋېت ئىتتىپاقى تەۋەسىدىن سېتىۋېلىپ كېلىندى. مىنگونىڭ 23 - يىلىدىن 25 - يىلىغىچە (1934 - يىلىدىن 1936 - يىلىغىچە) جەمئىي 20 مىليون 640 مىڭ يۈەن قەرز پۇل بېرىلىپ، 120 مىڭ دانەن ئۇرۇقلۇق، 2200 ئېكىن كالا، 3000 ئات سېتىۋېلىندى. مىنگونىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) دىن باشلاپ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ 1 -، 2 -، 3 - قارارلىق ئۇچ يىللىق پىلانلىرىدا يېزا ئىگىلىك قەرز پۇلى يېزا ئىگىلىك قۇرۇلۇش پىلانىغا كىرگۈزۈلۈپ، دېھقانلارغا ئۇرۇقلۇق، ئېكىن چارۋا، دېھقانچىلىق سايمانلىرى، پىلە ئۇرۇقى سېتىۋېلىشقا داۋاملىق قەرز بېرىپ تۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 2 - قارارلىق ئۇچ يىللىق پىلاندا (مىنگونىڭ 29 - يىلىدىن 31 - يىلىغىچە) جەمئىي 2 مىليون 518 مىڭ يۈەن قەرز پۇل بېرىلدى. 206 مىڭ 685 دانەن ئۇرۇقلۇق تارقىتىلدى. مىنگونىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت داۋاملىق تۇرمە ئەتىيازلىق تېرىلغۇدا قەرز پۇل تارقىتىش، جامائەت ساقلىرىدىن ئاشلىق قەرز بېرىش قاتارلىق ئۇسۇللار ئارقىلىق نامراتلارنى قوتقۇزدى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەۋسۇمىدە، ھەربىر ئائىلىگە بىر چارەك ئۇرۇقلۇق سېتىۋېلىشقا يەتكۈدەك قەرز پۇل تارقىتىش پىرىنسىپى بويىچە 112 مىليون يۈەن دۆلەت پۇلى (2 مىليون يۈەن ئۆلكە پۇلىغا تەڭ) قەرز پۇل تارقىتىپ بېرىلدى. ئايلىق ئۇسۇمى 1.5 تىيىن بولدى ھەمدە ھەرقايسى ناھىيىلەردىن باي ئائىلىلەرنى نامراتلارغا ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىشكە سەپەرۋەر قىلىش تەلەپ قىلىندى. سىياسىي ۋەزىيەت

تۇراقسىز بولغانلىقى، مال باھاسى ئۆچقاندەك ئۆرلەپ، پۇلنىڭ كۆرسى تېز چۈشۈپ كەتكەنلىكتىن تارقىتىلغان قەرز پۇل خەلقنىڭ نامراتلىقى، مالىيىنىڭ قۇرۇپ كېتىشىدەك ۋەزىيەتنى پەيدا قىلدى. شۇ ۋاقىتتا ھەردەم رېجىملىك ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى خەلقنىڭ كۆڭلىنى تىنچىتىش ئۈچۈن، بىر قانچە جىددىي چارىلارنى قوللاندى. مىنگۇنىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) شىنجاڭ گارنىزونىنىڭ باش قوماندانى تاۋسيۇ ۋە ئۇنىڭ قول ئاستىدىكى بارلىق كوماندىر - ئەسكەرلەر بىر كۈن ئاشلىق ئىقتىساد قىلىپ، 200 دادەن بۇغداي، ئاق قوناق تېجەپ، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئۇرۇقلۇقى سۈپىتىدە تارقىتىش ئۈچۈن ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسىغا تاپشۇرۇپ بەردى. گۇما ناھىيىسى ھۆكۈمەت سېڭدىن ھەربىر ئائىلىگە ئىككى دادەن بەش كۈرە ئاشلىق سېتىپ بېرىپ، خەلقنىڭ نارازىلىقىنى پەسەيتتى. قۇمۇل ۋالىي مەھكىمىسى ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىلىرىنى دارىلئاجىزىنلارغا پۇل ئاجرىتىپ ياردەم بېرىشكە؛ ناھىيىلەرنىڭ مەسئۇلىيەت كېڭەشلىرىنى خەير - ساخاۋەتچى زاتلارنى سەپەرۋەر قىلىپ، نامراتلارغا قوتقۇزۇش بېرىشكە بۇيرۇدى.

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن تارتىپ يېزىلاردا يەر ئىسلاھاتى يولغا قويۇلۇشنىڭ ھارپىسىغچە، شىنجاڭ بويىچە 3 مىليوندىن ئارتۇق دېھقانىنىڭ 80 پىرسەنتىنىڭ يېرى يوق ياكى يېرى ئاز بولغاچقا، نامرات تۇرمۇش كەچۈرەتتى. ئۇنىڭ ئۈستىگە ئوسمان، جانىمقان، يولۋاس قاتارلىق باندىتلار قوراللىق توپىلاڭ كۆتىرىپ، خەلقنىڭ مال - مۈلكىنى بۇلاپ، قۇمۇل، ئۈرۈمچى، ئالتاي قاتارلىق جايلاردىكى قىسمەن دېھقانلارنى خانىۋەيران قىلىۋەتتى. يۇقىرىدىكى ئۈچ ۋىلايەتتىنلا 12 مىڭ دېھقانىنىڭ يېمەك - ئىچمەك، تۇرالغۇ ئۆيلىرى بولمىغاچقا، ھۆكۈمەتنىڭ جىددىي قوتقۇزۇشىغا توغرا كەلدى.

شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىر تەرەپتىن يۇقىرىغا ئەھۋالنى جىددىي مەلۇم قىلىپ، يەنە بىر تەرەپتىن ھەردەم رېجىملىك ھۆكۈمەتلەرگە جىددىي ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، جايلاردىن «ئامما ئۈز ئارا ياردەم بېرىش، ئىش تېپىپ بېرىش ئارقىلىق قوتقۇزۇشنى قوشۇمچە قىلىش» فاكتىنى بويىچە قوتقۇزۇش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. «بىرەر ئادەمنىڭمۇ توڭلاپ ئۆلۈشىگە، بىرەر ئادەمنىڭمۇ ئاچلىقتىن ئۆلۈشىگە يول قويماسلىق» نى ئالاھىدە تەكىتلىدى. 1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 12 - كۈنى غەربىي - شىمال خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى شىنجاڭغا 1 مىليارد 371 مىليون 772 مىڭ يۈەن (كونا پۇل ھېسابىدا) قوتقۇزۇش پۇلى بەردى. كېيىن يەنە 330 مىڭ جىڭ قوتقۇزۇش ئاشلىقى بەردى. شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئاشلىق، پۇللارنى ۋىلايەتلەرگە تېزدىن تەقسىم قىلىپ بەردى، ۋىلايەتلەر ناھىيە، يېزىلار ئارقىلىق قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تەقسىم قىلىپ بەردى.

(5 - قىسىم 1 - جەدۋەلگە قارالسۇن)

ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە «ئۇرۇغ - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلەر ئۆز - ئارا ياردەم بېرىش، قوشنىلار ئۆز - ئارا ياردەم بېرىش، بايلار نامراتلارغا ياردەم بېرىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش» ئامىمىۋى ھەمكارلىق خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1950 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئومۇمىي بۇيرۇق چىقىرىپ، ئۆلكە بويىچە ئورگان، مەكتەپلەردە ئومۇمىي بۇيرۇق ئېلان قىلىنغان كۈندىن باشلاپ ھەربىر كىشى ھەر كۈنى بىر سەر سوك تېجەش چاقىرىق قىلىندى. بۇ، ماۋاشلىقلارنىڭ ماۋاشىدىن، تەمىنلەش تۇزۇمىدىكىلەرنىڭ ئۇنىدىن تۇتۇپ قېلىندى. بۇ ئومۇمىي بۇيرۇق شۇ يىلى

12 ـ ئاينىمىك 31 ـ كۈنىگىچە ئىجرا قىلىنىپ، جەمئىي 545 مىليون 237 مىڭ 560 يۈەن نەق پۇل، 9445 جىمىڭ ئۇن يىغىلدى. پۇل ۋە ئۇننى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بېرىش ئۈچۈن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى جايلارغا بىر تۈتاش بۆلۈپ بەردى. ئالتاي ۋىلايىتىدىكى 1459 ئائىلە قىيىنچىلىقى بار 1535 ئائىلىگە 247 مىليون 757 مىڭ 890 يۈەن نەق پۇل، 106 ئات، 90 كالا، 2509 قوي، 38 كىلوگرام پەمىل چاي، 69 جىمىڭ گۆش، 244 جىمىڭ قوي يۇڭى، 144 مېتر رەخ، سەككىز جىمىڭ قوي مېيى، 322 جىمىڭ ياڭيۇ، 751 باغ ئوت ـ چۆپ، 262 دانە تىرنا ـ ساپان، بىر دانە يامبۇ، تۆت دانە بىلەيزۈك، ئالتە قۇر كىيىم، ئۈچ بېلىق تورى، 169 ئىنەك، 12 مىڭ 929 ساغلىق بەردى.

1950 ـ يىلى ۋىلايەتلەر قوبۇل قىلغان ئاشلىق، پۇل ئەھۋالى

5 ـ قىسىم 1 ـ جەدۋەل

ۋىلايەت (شەھەر) لەر	قوتقۇزۇش پۇلى (كونا خەلق پۇلى، 100 مىليون يۈەن)	قوتقۇزۇش ئاشلىقى (10 مىڭ جىمىڭ)
ئۈرۈمچى شەھىرى	1.0	13.2
ئۈرۈمچى ۋىلايىتى	1.6	
ئىلى	1.0	
تارباغاتاي	0.5	2.2
ئالتاي	0.5	8.8
قۇمۇل	0.5	5.28
يەنجى	0.7	1.1
ئاقسۇ	1.2	2.2
قەشقەر	1.2	
يەكەن	1.3	
خوتەن	1.2	

1952 ـ يىلى ئەتىيازدا قۇمۇل ۋىلايىتىدە 3606 ئادەمنىڭ، يەنجى ۋىلايىتىدە 1612 ئادەمنىڭ، ئۈرۈمچى ۋىلايىتىدە 8416 ئادەمنىڭ، تارباغاتاي ۋىلايىتىدە 2028 ئادەمنىڭ جەمئىي 15 مىڭ 662 ئادەمنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالدى. 5 ـ ئايدا بارىكۆلدە ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالغانلار 2000 غا، مورى ناھىيىسىدە 2500 گە يەتتى، ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالغان بەزى ئائىلىلەر ياۋا كۆكتاتلارنى كولاپ يىدى. ھەرقايسى ھۆكۈمەتلەر بىرتەرەپتىن، ئۆز ۋاقتىدا دۆلەت ئامبىرىدىن ئاشلىق چىقىرىپ قوتقۇزۇش بەرسە، يەنە بىر تەرەپتىن ئاممىنى ئۆز ئارا ياردەم بېرىش، ئۆز ئارا قوتقۇزۇشقا سەپەرۋەر قىلدى، ئۈرۈمچى ۋىلايىتىدىكى ئاممىغا 3440 تۇياق

قوي، 80 مىڭ جىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىق قەرز بېرىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىككى قېتىمدا 110 مىڭ جىڭ قوتقۇزۇش ئاشلىقى، كونا خەلق پۇلى ھېسابىدا 520 مىليون يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى ئاجرىتىپ، ئالاقىدار ۋىلايەتلەرگە تەقسىم قىلىپ بەردى.
(5 ـ قىسىم 2 ـ جەدۋەلگە قارالسۇن).

1952 ـ يىلدىكى قوتقۇزۇش ئاشلىقى، قوتقۇزۇش پۇلىنى تەقسىملەش ئەھۋالى
5 ـ قىسىم 2 ـ جەدۋەل

ۋىلايەتلەر	قوتقۇزۇش پۇلى (كونا خەلق پۇلى، 100 مىليون يۈەن)	قوتقۇزۇش ئاشلىقى (10 مىڭ جىڭ)
ئۇرۇمچى	2.0	4.4
تارباغاتاي	0.5	
قۇمۇل	1.5	6.6
يەنجى	1.0	
قەشقەر	0.2	

ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالغان ئائىلىلەرنىڭ شۇ يىللىق ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش ئۈچۈن، ئۇرۇمچى ۋىلايىتى دېھقانلارغا دۆلەت ئامبىرىدىن 400 مىڭ جىڭ ئۇزۇقلۇق ئاشلىق قەرز بەردى. دېھقانچىلىق نازارىتى كونا خەلق پۇلى ھېسابىدا 100 مىليون يۈەن ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى قەرز بەردى. شۇ يىلى 6 ـ ئاينىڭ 2 ـ كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى مورى، گۈچۈڭ، فۇكاڭ، جىمىسار ناھىيىلىرىگە قوتقۇزۇش ئاشلىقى ۋە قوتقۇزۇش پۇلىنىڭ تارقىتىلىش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى.

دۆلەت مالىيە كۆچمىنىڭ ئەسلىگە كېلىشىگە ئەگىشىپ، شىنجاڭغا ئاجرىتىپ بېرىلىدىغان قوتقۇزۇش كەسپىي خىراجىتىمۇ يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا 1951 ـ يىلدىن 1958 ـ يىلغىچە يېزىلارغا جەمئىي 3 مىليون 721 مىڭ 43 يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلغان، قوتقۇزۇش ئالغانلار ھەر يىلى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 90 مىڭ ئادەمگە يەتكەن. سەككىز يىلدا جەمئىي 700 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن كۆپرەك قوتقۇزۇش بېرىلگەن. 1956 ـ يىلى 76 ناھىيىگە 445 مىڭ 82 يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى بېرىلىپ، 69 مىڭ 864 ئادەم قوتقۇزۇلدى. ھۆكۈمەتنىڭ قوتقۇزۇش بېرىشى ئارقىلىق، قىسمەن رايونلاردىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇشى خېلى ياخشىلاندى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 1957 ـ يىلى يەكەن قاتارلىق 11 ناھىيىدىكى نامرات ئائىلىلەر ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 1956 ـ يىلدىكىدىن 22% ئازايغان.

1959 ـ يىلدىن 1961 ـ يىلغىچە تەبىئىي ئاپەت يۈز بەرگەندە شىنجاڭ بويىچە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى زىيانغا ئۇچرىدى، يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەر خېلى كۆپەيدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا 1962 ـ يىلى نامرات ئائىلىلەردىكى ئادەم سانى 580 مىڭدىن كۆپرەككە يېتىپ، دېھقان ـ چارۋىچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 17 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. دۆلەتنىڭ

شۇ يىللىق قوتقۇزۇش پۇلى ۋە كوللېكتىپنىڭ قوشۇمچە ياردەم پۇلىمۇ تېز كۆپەيمەپ، بۇ ئىككى تۈردىكى چىقىم جەمئىي 2 مىليون 850 مىڭ 272 يۈەنگە يەتكەن.

1961 - يىلى «يېزا خەلق گۇڭشېڭىنىڭ خىزمەت نىزامى» (60 ماددا) ئېلان قىلىنىپ، يولغا قويۇلدى. ئۇنىڭدىكى ئىجتىمائىي سۇغۇرتىغا ئالاقىدار بەلگىلىمىلەر ۋە «ئاممىنىڭ، كوللېكتىپنىڭ كۆچمە تايىنىش، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشنى ئاساس قىلىش، ھۆكۈمەتنىڭ زۆرۈرىي قوتقۇزۇشىنى قوشۇمچە قىلىش» قاتارلىقلارغا ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش ئارقىلىق، 1963 - يىلى چاقىرغان 10 - قېتىملىق ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنىدا «يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر، نامرات ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش ۋە شەھەرلەرنىڭ قوتقۇزۇش خىزمىتىنى سىناق قىلىش چارىسى» (دەسلەپكى نۇسخىسى) ئوتتۇرىغا قويۇلدى ھەمدە ماقۇللاندى. «سىناق قىلىش چارىسى» دا پىرىنسىپ جەھەتتىن قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ شەرتى مۇنداق بەلگىلەندى: ئائىلىسىدە ئادەم سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، ئائىلە ئىقتىسادىي ئاساسىي ئاجىز ياكى ئاساسلىق ئەمگەكچىسى ئۇزاق مۇددەت كېسەل بولۇپ قېلىپ، كىرىمى ئاساسلىق تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغان گۇڭشې ئەزالىرى، تەبىئىي ئاپەتكە ياكى باشقا بەختسىزلىككە ھادىسىلىرىگە ئۇچراش تۈپەيلىدىن تۇرمۇشى قىيىنچىلىقتا قالغان گۇڭشې ئەزالىرى قىيىنچىلىقى بار ئائىلە ھېسابلىنىدۇ. قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى كۆرسىتىپ، گۇڭشې ئەزالىرى چوڭ يىغىنىدا ماقۇللىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى تەستىقلىدى. ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرىنىڭ قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوشۇمچە ياردەم بېرىش خىراجىتى كوللېكتىپنىڭ جامائەت پاراۋانلىقى فوندىدىن چىقىم قىلىندى. «سىناق قىلىش چارىسى» نى ئەملىيەتنىڭ سىنىقىدىن ئۆتكۈزۈش ئۈچۈن، 1964 - يىل 4 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى فۇكاڭ ناھىيىسىنىڭ «تەڭرى كۆلى» گۇڭشې شىگگۇاڭ ئەترىتىگە «سىناق قىلىش چارىسى» نى نۆۋەتتىدا سىناق قىلىش خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، شىنجاڭ بويىچە ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا ئوقتۇرۇش تارقىتىپ، جايلاردىن ئەتىيازلىق قەھەتچىلىكتىن ۋە ئوشۇكتىن قوتقۇزۇشقا بىرلەشتۈرۈپ، «سىناق قىلىش چارىسى» دىكى بەلگىلىمىلەرنى ئىجرا قىلىپ، يېزىلاردىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوتقۇزۇش بېرىش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، تۈزۈتۈش كىرگۈزۈش پىكىرلىرىنى ئوتتۇرىغا قويۇشنى تەلەپ قىلدى. توققۇزتارا، خوتەن، قەشقەر يېڭىشەھەر، مارالبېشى قاتارلىق ناھىيىلەر خىزمەتلەرنى ئەستايىدىل قانات يايدۇرۇپ، تەجرىبىلەرنى يەكۈنلىدى. خوتەن ناھىيىسىنىڭ لايقا گۇڭشې پارتكومى يەتتە كادىر ئاجرىتىپ، گۇڭشې بويىچە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاشنىڭ مۇنداق يەتتە تۈرلۈك تەدبىرىنى تۈزۈپ چىقتى ھەم ئىجرا قىلىندى:

1) قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قالدۇرۇق يېرى ناچار بولسا، پۈتۈنلەي ياخشى يەرگە، ئۆيىگە يىراق بولسا پۈتۈنلەي ئۆيىگە يېقىن يەرگە ئالماشتۇرۇپ بېرىش.

2) ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى مەسئۇل بولۇپ، ھەربىر قىيىنچىلىقى بار ئائىلىدە بىر تۈپتىن ئۈرۈك، ياڭاق، شاپتۇل دەرىخى بولۇشىنى ئىشقا ئاشۇرۇش.

3) جان سانى بەشتىن كۆپ بولسا، ئىككى ساغلىق قوي، جان سانى بەشتىن ئاز بولسا بىر ساغلىق قوي بېقىش، قوينى كوللېكتىپ تەمىنلەپ بېرىپ، پۇلغا سۇندۇرۇپ، تۇرمۇشىغا

بۆلۈپ قايتۇرۇۋېلىش.

4) ھەربىر ئائىلە بىردىن كەتمەن، بىردىن تاغار تەييارلاش.

5) قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قەرزىنى تۆۋەندىكى ئۇچ خىل چارە بويىچە بىر تەرەپ قىلىش:

(1) قەرزنى قايتۇرۇشقا قۇربى يەتمىسە، كوپېراتسىيىگە كىرگەن ۋاقتىدىكى پاي فوندى ئارقىلىق قايتۇرۇش؛

(2) ئەگەر پاي فوندى قوشمىغان ھەم ئىككى - ئۇچ يىل ئىچىدە قايتۇرۇشقىمۇ كۆچى يەتمىسە، گۇڭشې ئەزالىرى چوڭ يىغىندا مۇزاكىرە قىلىپ ماقۇللانغاندىن كېيىن قەرزنى كىممەيتىش ۋە كەچۈرۈم قىلىش؛

(3) ئىككى، ئۇچ يىلدا قەرزنىڭ بىر قىسمىنى قايتۇرالايدىغانلار مۇددەتكە بۆلۈپ قايتۇرۇش، قايتۇرالمىغان قىسمىنى گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ مۇزاكىرىسىدىن ئۆتكۈزگەندىن كېيىن كېمەيتىش ياكى كەچۈرۈم قىلىش؛

6) قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللىنىشىغا ۋە ئۆي قۇرۇلۇشىنى ياقىشىغا ۋاقىت چىقىرىپ بېرىش ئۈچۈن، ئۇلارنى يىراق يەرلەرگە ئەمگەككە ئەۋەتمەسلىك

7) كادىرلار ۋە گۇڭشې ئەزالىرى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىۋېلىشىغا تەشەببۇسكارلىق بىلەن ياردەم بېرىش.

1962 - يىللىق ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

5 - قىسىم 3 - جەدۋەل

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئومۇمىي نوپۇس سانى	قۇتقۇزۇلغان ئادەم سانى		قۇتقۇزۇش پۇلى (يۈەن)		قۇتقۇزۇش تۈرلىرى			
	ھۆكۈمەت قۇتقۇزۇش بەرگىنى	كوللېكتىپ قوشۇمچە ياردەم بەرگىنى	ھۆكۈمەت قۇتقۇزۇش بەرگىنى	كوللېكتىپ قوشۇمچە ياردەم بەرگىنى	مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش		ۋاقتىلىق قۇتقۇزۇش	
					ئادەم	پۇل	ئادەم	پۇل
339936	201448	89764	1659352	1190920	37443	621108	253769	2229164

1965 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «يېزىلارنىڭ سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى پىكىر» نى ئوتتۇرىغا قويىدى، بۇ پىكىرنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق كومىتېتى جايلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا تارقىتىپ بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭغا سوتسىيالىستىك تەربىيە خىزمىتى ئىشلەۋاتقان رايونلاردا قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قۇتقۇزۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ئۈچۈن ئۇچ خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى. مۇشۇ بىر يىلدا دۆلەتنىڭ يېزىلارغا بەرگەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش پۇلى سوتسىيالىستىك تەربىيە يۈرگۈزۈلۋاتقان رايونلارغا مەركەزلىك ئىشلىتىلدى. يالغۇز قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىگىلا 403 مىڭ يۈەن بېرىلىپ، قۇتقۇزۇش بېرىلگەن ئائىلىلەر ناھىيىدىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ

28.3 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. مەزكۇر ناھىيىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە 2067 ئېشەك ئېلىپ بېرىلدى. يەكەن ناھىيىسى دۆلەتنىڭ قوتقۇزۇشى بىلەن كوللېكتىپنىڭ ياردىمىنى ئورگانىڭ ھالدا بىرلەشتۈرۈپ، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولدى. بۇ ناھىيىنىڭ 2 - گۇڭشي 2 - باشقۇرۇش رايونى تۇرمۇشتا قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى مەقسەتلىك ھالدا پىلە بېقىش، خامانغا قاراش، قوي بېقىش، ئورمانغا قاراش، گىلەم توقۇش قاتارلىق يېنىك، مۇقىم ئىشلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، ئۇلارنىڭ كىرىمىنى ئاشۇردى؛ قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قالدۇرۇق يەرنى كۆپرەك بېرىپ ياكى ياخشى يەرلەرنى بېرىپ، ئۇرۇق سالمىغان ۋە ھوسۇل يىغۇالمىغان چاغدا ئەترەت كادىرلىرى ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ ياردەم بەردى؛ جامائەت پاراۋانلىق فوندىنى ئىشلىتىپ، قالدۇرۇق چارۋىسى يوق قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە 289 تۈياق قوي ئېلىپ بەردى؛ جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن 175 يۈەن ئاجرىتىپ ياغاچ سېتىۋېلىپ، 176 ئەمگەك كۈچى چىقىرىپ قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە 45 ئېغىز ئۆي سېلىپ بەردى؛ قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى ھەربىر ئادەم ھەربىلى تاپشۇرۇشقا تېگىشلىك 1.2 يۈەن ھەمكارلىق داۋالاش خىراجىتىنى پاراۋانلىق فوندىدىن چىقىم قىلىپ، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى ھەمكارلىق داۋالاشتىن باشقا گۇڭشي ئەزالىرى بىلەن ئوخشاش بەھرىمەن قىلدى؛ قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ پەرزەنتلىرىنىڭ بىر قىسىم ئوقۇش خىراجىتىنى كوللېكتىپ ھەل قىلىپ بەردى؛ دۆلەت بەرگەن 3500 يۈەن ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش پۇلىنى تەڭ تەقسىم قىلىۋەتمەي، قىينىچىلىقى ئېغىر ئائىلىلەر ۋە دۇيلەرگە بەردى.

1964 - ۋە 1965 - يىللاردىكى ئىككى يىللىق ئەملىيەت داۋامىدا، ئاساسىي قاتلاملارنىڭ پىكىرىنى ئاڭلاش، تولۇقلاش، تۈزىتىش كىرگۈزۈش ئاساسىدا، 1965 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 11 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، ئۇلارغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى» (تۈزىتىلگەن نۇسخا) ماقۇللىنىپ، شىنجاڭنىڭ يەرلىك قوتقۇزۇش بېرىش قانۇن - قائىدىلىرى سۈپىتىدە يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى. خەلق گۇڭشىسى تۈزۈلمىسى مەۋجۇد بولۇپ تۇرغان 20 نەچچە يىلدىن بۇيان، شىنجاڭنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا دېھقان، چارۋىچىلار ئارىسىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە مۇشۇ قانۇن - قائىدە بويىچە قوتقۇزۇش بېرىلىپ كەلدى. ئادەتتىكى رايونلاردا كوللېكتىپتىن نورما ئاشلىقغا قوشۇمچە ياردەم بېرىلىپ، دۆلەتنىڭ قوتقۇزۇش پۇلىغا تۇرمۇشقا زۆرۈر بولغان باشقا بۇيۇملار ئېلىپ بېرىلدى. ئالاھىدە نامرات رايونلاردا كوللېكتىپنىڭ جامائەت پاراۋانلىق فوندى بولمىسا، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قايتۇرۇپ سېتىۋالغان نورما ئاشلىقىنىڭ پۇلى دۆلەت بەرگەن قوتقۇزۇش پۇلى ئىچىدىن ھەل قىلىندى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارمىقىدىكى ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇردى. ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر مەلۇم قىلغان ئېھتىياجلىق سانغا ئاساسەن ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش كەسپىي خىراجىتىنى تەقسىم قىلىش لايىھىسىنى چۈشۈردى

(5 - قىسىم 4 - جەدۋەلگە قارالسۇن).

1969 - يىلدىكى بىر قىسىم قوتقۇزۇش خىراجىتىنى تەقسىم قىلىش ئەھۋالى

5 - قىسىم 4 - جەدۋەل

ۋىلايەتلەر	قوتقۇزۇش پۇلى (بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن)
جەمئىي	71.2
ئۇرۇمچى شەھىرى	4
قاراماي شەھىرى	0.2
تۇرپان ناھىيىسى	0.4
پىچان ناھىيىسى	0.2
توقسۇن ناھىيىسى	0.5
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىغا بىۋاستە قاراشلىق ناھىيە، شەھەرلەر	6.2
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	5
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	5
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	5
ئاقسۇ ۋىلايىتى	8
قەشقەر ۋىلايىتى	12.5
خوتەن ۋىلايىتى	9
قۇمۇل ۋىلايىتى	3.2
تارباغاتاي ۋىلايىتى	4
ئالتاي ۋىلايىتى	4.5
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	3.5

1971 - يىل 5 - ئايدىن 6 - ئايغىچە ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى خوتەن ۋىلايىتىدىكى خەلق ئاممىسىنىڭ تۇرمۇش ئەھۋالىنى ئىگىلەشكە خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتتى. خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋىلايەتنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىنى ئادەتتىكىچە تەكشۈرگەندىن سىرت، قاراقاش ناھىيىسىنىڭ «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشېسى ۋە گۈما ناھىيىسىنىڭ «راكېتا» گۈڭشېسىنى نۇقتىلىق تەكشۈردى، تەكشۈرۈش ئارقىلىق يۇقىرىدىكى ئىككى ناھىيىدە دېھقانلارنىڭ 6 مىليون 500 مىڭ جىڭ، ۋىلايەت بويىچە 15 مىليون جىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالغانلىقىنى بايقىدى. خىزمەت گۇرۇپپىسى دەرھال ۋىلايەتلىك ئىنقىلابىي كومىتېت ۋە ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتقا بۇ ئەھۋالنى ئىنكاس قىلدى ھەمدە ۋىلايەتنىڭ تۆۋەنگە بېرىپ بولغان 520 مىڭ يۈەن خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى ئاساسىدا،

يەنە 400 مىڭ يۈەن ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى ئاجرىتىپ بېرىش توغرىسىدىكى ئىلتىماسىغا قوشۇلدى، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت خىراجەتنى كۆپەيتىپ ئاجرىتىپ بېرىپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلگەن ئاشلىقىنى سېتىۋالىدىغان پۇلىنى ئۆز ۋاقتىدا ھەل قىلدى.

ئاپتونوم رايونىمىز يېزىلاردىكى تۆتۈپ قېلىنىدىغان جامائەت پاراۋانلىق فوندى سوممىسىغا دائىر جەدۋەل

5 ـ قىسىم 5 ـ جەدۋەل　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	جامائەت پاراۋانلىق فوندى	يىللار	جامائەت پاراۋانلىق فوندى
1965	8070759	1976	14913942
1966	11061972	1977	14510626
1967	9302868	1978	14946933
1968	7307921	1979	20448599
1969	7945423	1980	19429429
1970	9417566	1981	17318000
1971	10302978	1982	1941390
1972	9495294	1983	22484200
1973	10930395	1984	22986900
1974	10108395	1985	22959800
1975	13089971		

1977 ـ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئاتۇش، قەشقەر كونا شەھەر، قەشقەر يېڭى شەھەر، پەيزاۋات، مارالبېشى، خوتەن، قاراقاش، لوپنۇر ئىبارەت سەككىز ناھىيىنى نامرات ناھىيە قىلىپ بېكىتتى، شۇنىڭدىن كېيىن ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمىتىنىڭ مۇھىم نۇقتىسى جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىغا يۆتكەلدى. 1977 ـ يىلدىن 1981 ـ يىلغىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى يۇقىرىقى ناھىيىلەرگە 7 مىليون 40 مىڭ يۈەن ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى تارقاتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئوزۇقلۇق ئاشلىق ئۈچۈن 2 مىليون 170 مىڭ يۈەن، كىيىم ـ كېچەك ئۈچۈن 2 مىليون 720 مىڭ يۈەن، تۇرالغۇ ئۈي ئۈچۈن 420 مىڭ يۈەن، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز ـ ئۆزىنى قوتقۇزۇش مەبلىغى ئۈچۈن 1 مىليون 730 مىڭ يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى سەرپ قىلىندى. شىنجاڭنىڭ يەرلىك مالىيىسىدىن بۇ سەككىز ناھىيىگە 17 مىليون 340 مىڭ يۈەن ھەقسىز ياردەم بېرىلدى. بانكىدىن 59 مىليون 640 مىڭ يۈەن قەرز پۇل تارقىتىلدى. بۇ ئۇچ تۈرلۈك خىراجەت جەمئىي 84 مىليون 20 مىڭ يۈەنگە يەتتى. نەپ ئالغانلار 350 مىڭ ئائىلە، 1 مىليون 230 مىڭ ئادەمگە يېتىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر بىر ئائىلىگە 240 يۈەندىن، ھەربىر ئادەمگە 68 يۈەندىن توغرا كەلدى.

1982 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان يېزىلاردىكى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش ئەھۋالىنى تەھلىل قىلىشقا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 6 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرلەر	شۇ يىللىق قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر			قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغان ئائىلە				قوتقۇزۇش پۇلى سانى		
	ئائىلە		ئادەم	ئائىلە		ئادەم		دۆلەت بەرگەن قوتقۇزۇش	كوللېكتىپ مىڭ قوشۇمچە پاراسىي پۇنۇن قوتقۇزۇش پۇلى % تىنى ئىگىلەيدۇ	
يىللار	ئائىلە سانى	پېزا ئىگىلىگەن ئائىلىسى قىچە ئىگىلىگەن %	ئادەم سانى	قىينىچىلىقى بار ئائىلە	قىينىچىلىقى بار ئائىلىنىڭ % تىنى ئىگىلەيدۇ	ئادەم سانى	قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر- دىكى ئادەم سانىنىڭ % تىنى ئىگىلەيدۇ		كوللېكتىپ مىڭ قوشۇمچە پاراسى	
1982	224407	13.6	900443	203955	90.9	777047	86.3	426.6	153.1	26.4
1983	184381		785320	143659	77.9	574557	73.2	558.6	228.4	29
1984	185465		777124	119380	64.4	507371	65.5	767.5	294.3	27.7
1985	151734		642848	102872	67	417936	65	606.8	238.7	28.2

شىنجاڭ بويىچە 1951 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتىنىڭ نەقچوتىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 7 - جەدۋەل

بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

يىللار	پۇل سانى	يىللار	پۇل سانى	يىللار	پۇل سانى
1951	39.2	1963	1233.3	1975	876.4
1952	34.8	1964	1147.6	1976	952.3
1953	100.5	1965	1222.5	1977	935.8
1954	101.9	1966	933.7	1978	1040.3
1955	106.4	1967	641.5	1979	1150.8
1956	189.4	1968		1980	1298.9
1957	217.5	1969	443.2	1981	1171.9
1958	273.1	1970	452.4	1982	1367.3
1959	158.5	1971	520.4	1983	1492.5
1960	499.6	1972	578.5	1984	1778.2
1961	815.3	1973	692	1985	1706.8
1962	1762.1	1974	748		

ئىزاھات:

مەزكۇر جەدۋەلگە كىرگۈزۈلگەن پۇل سانى يېزىلارنىڭ، شەھەرلەرنىڭ ئىجتىمائىي قوتقۇزۇشىدىن ئىبارەت ئىككى تۈرلۈك خىراجەتنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ.

2. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارنى قوتقۇزۇش

چىلە سۇلالىسى دەۋرىدە ئىلى جىياڭجۇن مەھكىمىسى چارۋىچىلىق رايونلىرىدا كالا، ئات، تۆگە، قوي فېرمىلىرىنى تەسىس قىلىپ، ئۇششاق چارۋىلارنى كۆپەيتىپ، ئۇنى چارۋىچىلارنىڭ بېقىشىغا قەرز بېرىپ، نامرات چارۋىچىلارنىڭ تىرىكچىلىك قىلىشىغا ياردەم بەردى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) 9 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تارباغاتاي ۋىلايىتىگە چىلە سۇلالىسىنىڭ كونا قائىدە - يوسۇنلىرىنى ئۆزگەرتىپ، چۆچەك، دۆربىلجىن ناھىيىلىرىدىكى چارۋىچىلاردىن بەلگىلىمە بويىچە ئېلىنىدىغان ئوتلاق بېجى ۋە ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى يايلاقلارنىڭ يىللىق ئىجارىسىنى يېغقاندىن سىرت، باشقا بارلىق باج - سېلىق، ھاشار، كونا قەرزلەرنى كەچۈرۈم قىلىش توغرىسىدا بۇيرۇق چۈشۈردى. XX ئەسىرنىڭ 30 - يىللىرى شىنجاڭدا ئۇدا ئۇرۇش - يېغىلىق بولغانلىقتىن، چارۋا سانى مىنگونىڭ دەسلەپكى يىللىرىدىكى 18 مىليون 750 مىڭ تۇياقتىن ئازىيىپ 3 مىليون تۇياقتىن كۆپرەككە چۈشۈپ قالدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت چارۋىچىلارغا قەرز پۇل تارقىتىپ، چېدىر، زاپاس ئوت - چۆپ ھەمدە ئەسلىلىك چارۋا سېتىۋېلىشقا پۇل قەرز بەرگەن بولسىمۇ، بىراق ئۇنۇمى ناھايىتى تۆۋەن بولدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) ئوسمان قالايمىقانچىلىق چىقارغانلىقتىن ئالتاي ۋىلايىتىدىن 45 مىڭدىن كۆپرەك قازاق، موڭغۇل چارۋىچى ئۇرۇش قالايمىقانچىلىقى تۈپەيلىدىن ماناس دەرياسىنىڭ شەرقىدىكى ھەرقايسى ناھىيىلەرگە كۆچۈپ كەتتى، ئۇلارنىڭ كۆپىنچىسى نامراتلار ئىدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 7 - ئاي ۋە 11 - ئايلاردا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت گۇڭچۇڭ (بەيتىڭ تېغىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ)، مورى قاتارلىق ناھىيىلەرگە ئىككى قېتىم ئادەم ئەۋەتىپ (كېيىنكى قېتىمدا غەربىي - شىمال بارگاھىنىڭ 3 - گۇرۇپپىسى بىلەن بىرلىشىپ ئادەم ئەۋەتتى) نامرات قازاق، موڭغۇل چارۋىچىلارغا قوتقۇزۇش پۇلى تارقاتتى. ئالدىنقى قېتىمدا چوڭ جانغا 4000 يۈەن (ئاران 20 جىڭ ئاشلىق سېتىۋالغىلى بولىدۇ)، كىچىك جانغا 2000 يۈەن ئۆلكە پۇلى تارقاتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) 5 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت شىمالىي شىنجاڭ چارۋىچىلىرىنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش ھەيئىتى قۇردى، ئۇزۇن ئۆتمەيلا جەمئىيەت باشقارمىسى «ئالتايدىن شەرق ۋە غەربتىكى ناھىيىلەرگە كۆچۈپ كەتكەن قازاق دېھقان، چارۋىچىلارنى قوتقۇزۇش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ، بۇرۇنقى پۇل ئاجرىتىشقا تايىنىپ قوتقۇزۇش چارىسىنى ئۆزگەرتىپ، ئىشلەپچىقىرىشقا مەدەت بەرمەكچى بولدى. «چارە» دە ئائىلىسىدە 48 قويى ياكى ئوندىن ئارتۇق چوڭ چارۋىسى بار ئادەتتىكى نامرات ئائىلىلەرگە چارۋىچىلىق قەرز پۇلى بېرىپ، ئۇلارغا ئوتلاق ئايرىپ بېرىش؛ ئائىلىسىدە قويى 40 تىن ياكى چوڭ چارۋىسى ئوندىن ئاز، ناھايىتى نامرات ئائىلىلەرگە ئۆزۈقلۇق، ئېكىن كالا سېتىۋېلىش ئۈچۈن قەرز پۇل بېرىش بەلگىلەندى. مۇشۇ ئىشلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشتىن بۇرۇن ئۈچ ئايلىق ئۆزۈقلۇق ئاشلىق قوتقۇزۇش بېرىلدى. بۇنىڭ ئۈچۈن 4 مىليون 50 مىڭ جىڭ ئاشلىق، 81 مىليارد ئۆلكە پۇلى ئاجرىتىشقا توغرا كېلەتتى. ھالبۇكى مەركىزىي ھۆكۈمەت ئاجرانقان ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى ئاران 1 مىليارد يۈەن ئۆلكە پۇلىغا توغرا كېلەتتى، يەرلىك مالىيىنىڭمۇ ئۈنچىلىك پۇلنى چىقىرىشقا مادارى يەتمىگەچكە، يۇقىرىدىكى چارە ئاخىرى قۇرۇق گەپكە ئايلىنىپ قالدى. ۋەزىيەتنىڭ قىستىشى تۈپەيلىدىن، ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى چارۋىچىلارنىڭ تۇرمۇشىنى ياخشىلاش كومىتېتى بىلەن بىرلىشىپ، شۇ يىلى 1 مىليارد 283

مىليون 300 مىلك يۇەن ئۆلكە پۇلى چىقىم قىلىپ، موڭغۇل، قازاق چارۋىچىلارغا ۋاقىتلىق جىددىي قۇتقۇزۇش بەردى. قۇتقۇزۇلغانلار جەمئىي 39 مىلك 500 دىن كۆپرەك (گەنسۇ ئۆلكىسى ۋە ئافغانىستاندىن قايتىپ كەلگەن ئاز ساندىكى نامرات قازاق، ئۇيغۇر، قىرغىز ئاھالىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) كە يېتىپ، كىشى بېشىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 32 مىلك 489 يۇەندىن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. ئەينى ۋاقىتتا بىر جىلك ئاشلىقنىڭ باھاسى 20 مىلك يۇەن ئىدى، شۇ بويىچە ھېسابلىغاندا، بۇ پۇلغا 1.6 جىلك ئاشلىق سېتىۋالغىلى بولاتتى.

1950 - يىلى شىنجاڭدا 78 ناھىيە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە چارۋىچىلىق ئاساس قىلىنىدىغان ناھىيە 22، يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق قىلىدىغان ناھىيە 33، چارۋىچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىدىغان ئومۇمىي نوپۇس 600 مىڭغا، چوڭ - كىچىك چارۋا 15 مىليونغا يېتەتتى. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى زامانىسىدىن قېپقالغان شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق ئىشلىرى بەك قالاق ئىدى، ئۇنىڭ ئۈستىگە ئازادلىقنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئوسمان باندىتنىڭ بۇلاڭچىلىقى، بۇزغۇنچىلىقى تۈپەيلىدىن، ھەرمىللەت چارۋىچىلىرىنىڭ تۈرمۇشى بەك نامراتلىشىپ كەتكەنىدى. شۇڭلاشقا، چارۋىچىلىق رايونلىرى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى ئىدى.

1953 - يىلى ئېچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى شىنجاڭدىكى نامرات چارۋىچىلارنى قۇتقۇزۇش ئۈچۈن 8 مىليارد 700 مىليون يۇەن مەخسۇس پۇل (كونا خەلق پۇلى) ئاجراتتى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بۇ پۇلنى ئورۇمچى، قۇمۇل، يەنجى، ئالتاي ۋىلايەتلىرىدىكى 22 ناھىيىگە بۆلۈپ بېرىپ، 2202 ئائىلە، 8198 ئادەمنىڭ ئۆز ماكانىغا قايتىشىغا ياردەم بەردى.

ماكانىغا قايتقان چارۋىچىلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى كەمچىل بولغاچقا، ھۆكۈمەت ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىدىن بىر قىسىم پۇل ئاجرىتىپ، ئۇلارغا چارۋا ئېلىپ بەردى. 1953 - يىلى ئورۇمچى ۋىلايىتى تارقىلىپ كەتكەن چارۋىچىلارنى ئورۇنلاشتۇرغاندا، 12 مىلك 13 قوي - ئۆچكە، 148 كالا، 53 ئات قۇتقۇزۇش بەردى. 1709 ئائىلە، 7210 چارۋىچى قۇتقۇزۇشقا ئېرىشىپ ۋىلايەت بويىچە چارۋىچىلار ئومۇمىي سانىنىڭ 18 پرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1954 - يىلى كۆكتوقاي، چىڭگىل، بۇرۇلتوقاي قاتارلىق 14 ناھىيىگە 4122 قوي قۇتقۇزۇش ھېسابىدا تارقىتىلىپ، 297 ئۆيلۈك چارۋىچى قۇتقۇزۇلدى.

ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇشتىن سىرت، ھۆكۈمەت يەنە قەرز پۇل تارقىتىش چارىسى ئارقىلىق نامرات چارۋىچىلارنىڭ قوشۇمچە كەسىپ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇپ، تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىۋېلىشىغا ياردەم بەردى. 1950 - يىلدىن 1955 - يىلغىچە ھۆكۈمەت شىنجاڭ بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىغا 53 مىليارد 200 مىليون يۇەن قەرز پۇل (كونا خەلق پۇلى) تارقاتتى. چارۋىچىلارغا 120 دانە چۆپ ئورۇش ماشىنىسى، 51 مىلك دانە چالغا، 2100 دانە ئۇۋمىلتىقى، 200 دانە سارماي ئايرىش ماشىنىسى، 5000 دانە يۈك قىرقىش قايچىسى ئېلىپ بەردى. ئالتاي ۋىلايىتى ئالتاي، بۇرچىن، جىمىنەي، بۇرۇلتوقاي، كۆكتوقاي ناھىيىلىرىدىكى نامرات چارۋىچىلارنى ئوۋ ئوۋلاش، ئوتۇنچىلىق، توزچىلىق، تىرانسپورت، دەرەخ كېسىش قاتارلىق قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشقا تەشكىللەپ، جەمئىي 5 مىليارد 800 مىليون يۇەن (كونا خەلق پۇلى) كىرىم قىلدى. نامرات چارۋىچىلار يۇقىرىقىدەك كىرىمگە 28 چوڭ چارۋا، 83 قوي، 5857 مېتر رەخ، 90 تاختا چاي، 50 مىلك 706 جىلك ئاشلىق، 20 مىلك 674 جىلك ئۇن، 1000 جىلك گۈرۈچ سېتىۋالدى. ئالتاي ناھىيىسىنىڭ 4 - رايونىدىكى قازاق چارۋىچى مۇقاشباينىڭ ئائىلىسىدە 13 جان، ئۈچ ئەمگەك كۈچى بار ئىدى، 1949 - يىلى

ئاران بەش ئېتى، بىر تۆگىسى، ئىككى كالىسى، تۆت قويى بار ئىدى، 1952 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، مۇقاشباي 13 ئات، ئىككى تۆگە، 11 كالا، 40 قويغا ئىگە بولدى.

خەلق ھۆكۈمىتى تۇرلۇك تەدبىرلەرنى قوللىنىپ نامرات چارۋىچىلارغا ئۆز ۋاقتىدا ياردەم كۆچى بىلەن قوتقۇزۇش بەرگەنلىكتىن باشقا جايلارغا كەتكەن چارۋىچىلار ئارقا - ئارقىدىن يۇرتىغا قايتىپ كەلدى. كۆكتوقاي ناھىيىسىنىڭ نوپۇسى 1951 - يىلدىكى 4000 دىن ئارتۇق ئادەمدىن 1955 - يىلغا كەلگەندە كۆپىيىپ 17 مىڭغا يەتتى. شۇ بىر مەزگىلدە چارۋىمۇ تېز كۆپىيىپ، 1951 - يىلدىكى 58 مىڭ تۇياقتىن 107 مىڭ تۇياققا يەتتى. 1954 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۆلكە بويىچە ئومۇمىي چارۋا سانى 17 مىليون 80 مىڭ تۇياقتا يەتتى. پامىر ئېگىزلىكى ئوچتاش چارۋىچىلىق فېرمىسىدىكى ئەۋلادمۇ ئەۋلاد ئېزىش ۋە ئېكسپىلاتاتسىيىگە ئۇچراپ كەلگەن تاجىك مالچى بوۋاي مۇنداق بىر ناخشا ئېيتقانىدى:

ياشاپتىم ئۆتكۈردە يىگىرمە قىش - ياز،
چېدىر ئۆي بەخش ئەتتى ماڭا بۇ دەۋران.
يوق ئىدى ئۆتمۈشتە ھەتتا پايتىمام،
بۇگۈن تەل يىپ - يېڭى كۆرپە ھەم يوتقان.
باقمەن پادىنى ئېتىمغا مىنىپ،
يالاڭئاياغ باسمايمەن يولنى ھېچقاچان.

1958 - يىلغا كەلگەندە ئاپتونوم رايون بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىغا 2 مىليون يۆەن قوتقۇزۇش پۇلى، 560 مىڭ 375 جىڭ قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىلدى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدا سوتسىيالىستىك ئۆزگەرتىش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، نۇرغۇن چارۋىچىلار دۆلەت بىلەن خۇسۇسلار شېرىكچىلىكىدىكى چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا كىرىپ، تۇرمۇشى كاپالەتكە ئىگە بولدى.

§ 3 . ئەتىيازدىكى قەھەتچىلىكتىن قوتقۇزۇش

يەر ئىسلاھاتى ۋە چارۋىچىلىق رايونلىرى ئىسلاھاتى يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، دېھقانلارغا يەر تەقسىملەپ بېرىلدى، چارۋىچىلار چارۋىغا ئىگە بولدى، ھەرمىللەت خەلقىنىڭ تۇرمۇشى ياخشىلاندى، بىراق ئىشلەپچىقىرىش شەكلى قالاق، ئاتلىق ئىقتىسادىي ئاساسى ئاجىز بولغانلىقتىن ئۇنىڭ ئۈستىگە تۇرلۇك تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ ھۇجۇمى تۈپەيلىدىن ھەر يىلى ئەتىيازدا بىر قىسىم دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى يېتىشمىدى، كۆكتات كەمچىل بولغاچقا ئايرىم رايونلاردا ئىششىق، قارا تەمرەتكە كېسەللىكلىرى پەيدا بولدى. ھەر دەرىجىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتلەر ئەتىيازلىق قەھەتچىلىكتىن قوتقۇزۇشقا ئىنتايىن ئەھمىيەت بەردى. شىنجاڭ بويىچە 1952 - يىلى 630 مىليون يۆەن (كونا خەلق پۇلى)، 1955 - يىلى 219 مىڭ 450 يۆەن ئەتىيازلىق قەھەتچىلىكتىن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى. ئىشلەپچىقىرىشنىڭ تەرەققىياتىغا ئەگىشىپ، شىمالىي شىنجاڭدىكى ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالمىغان ئايلىلەر بارغانسېرى ئازايدى. بىراق جەنۇبىي شىنجاڭ يېزىلىرىدا ئەتىيازدا يەنىلا 10% تىن 15% كىچە دېھقانلىنىڭ ئاشلىقى كەملەپ تۇردى. ھۆكۈمەتنىڭ ئالاقىدار تارماقلىرى، بولۇپمۇ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى

ئەتىيازلىق قەھەتچىلىكتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىنى باشتىن - ئايلىق بوشاشتۇرۇپ قويمىدى. 1959 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە بولغان ئۇچ يىللىق تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە، ھەر دەرىجىلىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئوزۇقلۇق ئاشلىق نورمىسى بەلگىلەش قاتارلىق كونكرېت سىياسەتلەرنى تۈزۈپ چىقىپ، خەلق ئاممىسىنىڭ قەھەتچىلىكتىن ئۆتۈشىگە كاپالەتلىك قىلدى. بىراق، 1960 - يىلى باي ناھىيىسىدە ئاچلىقتىن ئادەم ئۆلۈش ۋەقەسى يۈز بەردى.

1959 - يىل كۈزدە، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم جايلارغا ئاشلىق سېتىۋالغاندا، جايلارنىڭ ئۆلچىمى بويىچە دېھقانلارنىڭ نورما ئاشلىقى، ئوزۇقلۇقى ۋە يەم - بوغۇزنى قالدۇرۇپ قويۇش توغرىسىدا يوليورۇق بەردى. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكوم نورما ئاشلىق، ئوزۇقلۇق، يەم - بوغۇزلارنى يىغىۋالماسلىقتىن ئىبارەت ئۇچنى يىغىۋالماسلىق، سىياستىنى بەلگىلىدى. باي ناھىيىسىنىڭ شۇ يىلدىكى نورما ئاشلىق ئۆلچىمى 378 جىڭ قىلىپ بەلگىلەندى. ناھىيىلىك پارتكوم يۇقىرىنىڭ يوليورۇقىنى ئىجرا قىلماي، مەھسۇلاتنى يالغان مەلۇم قىلىپ ئاشلىقنى ھەددىدىن ئارتۇق كۆپ سېتىۋالدى.

1960 - يىلى 1 - ئايدىن باشلاپ نۇرغۇن دېھقانلىنىڭ ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالدى. گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ بەزىلىرى ئىششىق كېسىلىگە گىرىپتار بولغان بولسىمۇ، يەنىلا ئېتىزلىقتا ئىشلەپ يۈردى، بەزىلىرى ھەتتا ئورنىدىن قوپالمىدى. 2 - ئايدا گۇڭشې ئەزالىرى ئارىسىدا نورمالسىز ئۆلۈش ھادىسىلىرى يۈز بەردى. شۇ يىلى باي ناھىيىسىنىڭ ئامبىرىدا 19 مىليون جىڭ قالدۇق ئاشلىق بار ئىدى، ۋىلايەتنىڭ بەلگىلىمىسى بويىچە بۇ ناھىيە 9 مىليون 400 مىڭ جىڭ ئاشلىقنى قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىشكە ھوقۇقلۇق بولسىمۇ، بىراق، 2 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنگىچە ئاران 440 مىڭ جىڭ ئاشلىقنىلا قايتۇرۇپ سېتىپ بەردى. 2 -، 3 - ئاي مەزگىلىدە گۇڭشېلار ناھىيىلىك پارتكومغا، ۋە ناھىيىلىك پارتكومنىڭ بىرىنچى شۇجىسى خې رۇيگە 156 قېتىم ئاشلىق يېتىشمەسلىك ئەھۋالىنى دوكلات قىلدى. 32 قېتىم يازما دوكلات، 32 قېتىم ئېغىزچە دوكلات، 92 قېتىم تېلېفون ئارقىلىق دوكلات قىلغان بولسىمۇ، بىراق خې رۇي دوكلاتلارنى «بېسىپ قويۇش، ئارقىغا سۈرەش، كارى بولماسلىق» تەك بىئوروكراتلىق پوزىتسىيەسىدە بولغان. قېيىر گۇڭشې پارتكومىنىڭ شۇجىسى جاڭ شاۋجۇن ناھىيىلىك پارتكوم بىلەن خې رۇيگە ئالتە قېتىم يازما دوكلات قىلىپ ئىككى قېتىم تېلېفون بېرىپ، ئاممىنىڭ ئاشلىقى توغىپ كەتكەن جىددىي ئەھۋالنى ئەينەن ئىنكاس قىلغان بولسىمۇ، ناھىيىلىك پارتكوم ئەكسىچە ئۇنى توردىن چۈشۈپ قالغان ئوڭچى ئۇنسۇر دەپ قاراپ، ئۇنى كۆرەش قىلماقچى بولدى.

3 - ئاينىڭ 18 - كۈنى ۋىلايەتلىك شۆبە تەپتىش مەھكىمىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گوجەنجۇڭ بايغا بېرىپ، چارۋىلارنى كۆپلەپ ئۆلتۈرۈش سەۋەبىنى تەكشۈرگەندە، ئادەم ئۆلۈش ئەھۋالىنى بايقىغان. ئۇ دەرھال ناھىيىلىك پارتكومغا ۋە خې رۇيگە دوكلات قىلغان بولسىمۇ، ناھىيىلىك پارتكومنىڭ رەددىيە بېرىشىگە ۋە تەنقىدىگە ئۇچرىغان. گوجەنجۇڭ يەنە ۋىلايەتلىك پارتكومغا ئەھۋالنى ئىنكاس قىلغان بولسىمۇ، بىراق، ۋىلايەتلىك پارتكوم تەدبىر قوللانمىغانلىقتىن، ئاخىرى نۇرغۇنلىغان گۇڭشې ئەزالىرىنىڭ ئۆلۈپ كېتىش، كېسەل بولۇپ يېقىلىپ قېلىشتەك ئېغىر ئاقىۋەتلەر كېلىپ چىققان.

3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق ئورمانچىلىق نازارىتىنىڭ بايغا ئەۋەتكەن خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئەزاسى ياۋيۈەنشۇەننىڭ بايدا ئاچلىقتىن ئادەم

ئۆلگەن ئەھۋال توغرىسىدىكى دوكلاتنىى تاپشۇرۇپ ئېلىپ، دەرھال ۋىلايەتلىك پارتكومنى بايغا ئادەم ئەۋەتىپ ئەھۋالنى تەكشۈرۈشكە بۇيرۇدى.

3 ـ ئاينىك 25 ـ كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم مۇئاۋىن ۋالىي مامۇت ئىسلامنى داۋالاش خادىملىرى بىلەن بىللە بايغا ئەۋەتتى.

3 ـ ئاينىك 29 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىك 1 ـ شۇجىسى ۋالىك ئېنىماۋ ۋىلايەتلىك پارتكومنىك شۇجىسى خې جىڭنەنگە ئۇزۇن يوللۇق تېلېفون بېرىپ، ئۇنىڭدىن باي ناھىيىسىدە يۈز بەرگەن مەسىلىنى چوقۇم ياخشى بىر تەرەپ قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

3 ـ ئاينىك 30 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم تېلېفون يىغىنى چاقىردى، ۋالىك ئېنىماۋ رەئىس ماۋزېدۇڭنىك باي ۋەقەسى توغرىسىدىكى يولبورۇقىنى يەتكۈزدى. كەچتە ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكوم جىددىي تېلېفون يىغىنى چاقىرىپ، ھەرقايسى ناھىيىلەرگە باي ۋەقەسىنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش قىلدى.

3 ـ ئاينىك 31 ـ كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكومنىك شۇجىسى خې جىڭنەن خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ بايغا كەلدى.

ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومۇ 3 ـ ئاينىك 31 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق رېۋىزىيە نازارىتىنىك مۇئاۋىن نازىرى لىيۇياۋسىڭنى بايغا ئەۋەتتى، ئۇ، خې جىڭنەن بىلەن بىرلىكتە ئادەم ئۆلۈش ئەھۋالىنى تەكشۈردى. 4 ـ ئاينىك 2 ـ كۈنى ئاپتونوم رايوننىك مۇئاۋىن رەئىسى ياك خېتىك، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىك نازىرى مۇسايوف سىدىق خىزمەت گۇرۇپپىسى ۋە 30 تىببىي خادىمنى باشلاپ، 20 مىك يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلىنى ئېلىپ بايغا باردى. 4 ـ ئاينىك 6 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىك باش كاتىپى ياك كې بايغا باردى. 4 ـ ئاينىك 7 ـ كۈنى ۋىلايەتلىك پارتكوم باي ناھىيىلىك پارتكومنىك كېڭەيتىلگەن يىغىنىغا رىياسەتچىلىك قىلىپ، خې رۇينىك خاتالىقىنى پاش قىلدى. 4 ـ ئاينىك 9 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىك 1 ـ شۇجىسى ۋالىك ئېنىماۋ بايغا بېرىپ، ناھىيىلىك كېڭەيتىلگەن يىغىنىغا قاتناشتى. 4 ـ ئاينىك 11 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم بايدا خەلق تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇرۇش بويىچە نەق مەيدان يىغىنى ئاچتى. يىغىنغا قەشقەر ۋىلايەتلىك پارتكوم، قىزىلسۇ ئوبلاستلىق پارتكوم، كورلا ۋىلايەتلىك پارتكوم، بايىنغولىن ئوبلاستلىق پارتكومىلارنىك 1 ـ شۇجىلىرى ۋە بەزى ناھىيىلىك پارتكوملارنىك 1 ـ شۇجىلىرى قاتناشتى. ئاقسۇ ۋىلايەتلىك پارتكومنىك دائىمىي ئەزالىرى ۋە ناھىيىلەرنىك 1 ـ شۇجىلىرى، ھاكىملىرىمۇ يىغىنغا قاتناشتى.

ناھىيىلىك پارتكومنىك كېڭەيتىلگەن يىغىنى ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىك تەستىقى ئارقىلىق خې رۇي باي ناھىيىلىك پارتكومنىك 1 ـ شۇجىلىق ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلىنىپ، پارتىيىدىن چىقىرىلدى، قانۇن بويىچە جازالاندى؛ ناھىيىلىك پارتكوم شۇجىچۇنىك شۇجىسى ئەن چاڭلۇك ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئۇنىڭغا پارتىيە ئىچىدە قالدۇرۇپ سىناش جازاسى بېرىلدى؛ ھاكىم ياسىن ئىمىننىك پارتىيە ئىچى ۋە سىرتىدىكى بارلىق ۋەزىپىسى ئېلىپ تاشلاندى.

4 ـ ئاينىك باشلىرى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىك خىزمەت گۇرۇپپىسى بايغا بارغاندىن كېيىن، ئاممىنىك تۇرمۇشىنى ئورۇنلاشتۇردى؛ كېسەللەرنى داۋالاپ، ئېغىر ۋە خەتەرلىك كېسەللەرنى قۇتقۇزدى؛ ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشىنى تەشكىللىدى. ئاممىنىك نورمال ئاشلىق ئۆلچىمى ئەسلىدىكى 378 جىڭدىن 430 جىڭغا كۆپەيتىلدى. ئاشلىقى ئۆكسۈپ قالغان

گۈڭشي، ئەتراپتىكى يېتەرلىك ئاشلىق قايتۇرۇپ سېتىپ بېرىلدى. ئاپتونوم رايون ۋە ۋىلايەتتىن ئاجرىتىلغان كادىرلار گۈڭشي - ئەتراپتىكى بېرىپ، جامائەت ئاشخانىلىرىنىڭ خىزمەتلىرىنى كونكرېت تۈتۈپ، ئاممىنىڭ ئۆزلىرىگە تېگىشلىك نورما ئاشلىقىدىن تولۇق بەھرىمەن بولۇشىغا كاپالەتلىك قىلدى. خەتەرلىك، ئېغىر كېسەللەر دوختۇرخانىدا داۋالىتىلدى، ۋاقىتلىق تەسىس قىلىنغان ئىككى دوختۇرخانىمۇ كېسەللەرنى داۋالىدى. ئادەتتىكى ئىششىق كېسەللەر چوڭ ئەتراپتىكى يېغىپ داۋالىتىلدى. 4 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن كېيىن كېسەل بولۇش، ئۆلۈپ كېتىش، چارۋىلارنى ئۆلتۈرۈش ۋە ئىشلەپچىقىرىش توختاپ قىلىشتەك ۋەزىيەت ئاساسىي جەھەتتىن ئۆزگەرتىلدى. 5 - ئاينىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئاچلىقتىن كېسىلى قوزغالغان كىشىلەرنىڭ سالامەتلىكى پۈتۈنلەي ئەسلىگە كېلىپ، ئىشقا چىقىش نىسبىتى 90% تىن ئاشتى. 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ناھىيە بويىچە ئەتىيازلىق تېرىلغۇ كۆلىمى 682 مىڭ موغا يېتىپ، پىلاننىڭ 93 پرسەنتىنى ئىگىلىگەن. بۇ ۋەقەنىڭ بىر تەرەپ قىلىنىشىدىن ئاساسا ئىنتايىن رازى بولغان.

1976 - يىلى ئەتىيازدا مارالبېشى، قەشقەر كوناشەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر، يوپۇغا، ئاتۇش ناھىيىلىرىدە ئېغىر قەھەتچىلىك يۈز بېرىپ، ئىششىق، قارا تەمرەتكە كېسەللىرى تارقالدى. ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە ئىشخانىسى، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، دېھقانچىلىق ئىدارىسى يۇقىرىقى ناھىيىلەرگە ئۆز ۋاقتىدا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ خىزمەت گۇرۇپپىسى ئۆيمۇ ئۆي يۈرۈپ، دېھقانلارنىڭ نورما ئاشلىقىنى تەكشۈرۈپ، ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىغا ھەقىقىي ئەھۋالنى ئۆز ۋاقتىدا، توغرا يەتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ 1 - شۇجىسى سەيپىدىن ئەزىزى بۇ قېتىمقى ئەتىيازلىق قەھەتچىلىكتىن قوتقۇزۇش خىزمىتىگە ئۆزى بىۋاسىتە قوماندانلىق قىلىپ، جەنۇبىي شىنجاڭغا جىددىي ئاشلىق يۆتكەپ، دېھقانلارنىڭ نورما ئاشلىقىغا كاپالەتلىك قىلدى، ئەتىيازلىق تېرىلغۇ ئىشلەپچىقىرىشى نورمال يولغا قويۇلدى.

§ 4 . جامائەت سېپكى

چىڭ سۇلالىسىنىڭ كاڭشى دەۋرىدە يېزا، كەنتلەردە جامائەت سېپكى، شەھەر - بازارلاردا ئېھتىياج سېپكى تەسىس قىلىنىشقا باشلىغانىدى، كېيىنچە بۇ بىر تۈزۈمگە ئايلىنىپ قالدى، خەلق ئۆز تىرىكچىلىكىنىڭ غېمىنى ئۆزى قىلىش، ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش مەقسىتىدە مول ھوسۇل ئېلىنغان يىللىرى پۇقرالار ئامبارغا ئاشلىق ئىئانە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلىنىپ، ھوسۇل كاملىغان يىللىرى ئىئانە قىلىش توختىتىلدى، ھەر يىلى ئەتىيازدا قەرز بېرىلىپ، قىش پەسلىدە ساڭغا قايتۇرۇۋېلىندى. چېيەنلۇك، جياچىڭ دەۋرلىرىدە شىمالىي شىنجاڭغا قاراشلىق ھۆكۈمەت ساڭلىرى (ئايماق، ناھىيىلەردىكى ساڭلار) ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ھۆكۈمەت ساڭلىرىغا تەقلىد قىلىپ، ئەتىياز پەسلىدە ئاھالىلارغا ئوزۇقلۇق ئاشلىق، ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىپ، قىش پەسلىدە ئۆسۈم قوشۇپ قايتۇرۇۋالدى. ھۆكۈمەت ئاشلىق تارقىتىپ، ئۆسۈمدىن پايدا ئېلىش غەرىزىدە ھەر يىلى ئەتىيازدا باي ياكى كەمبەغەل بولۇشىدىن، ھوسۇل ئېلىش ياكى ئالالماسلىقىدىن قەتئىينەزەر، ھەممە ئائىلىگە ئاشلىق، ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىپ،

بۇنى ئالۋان - سېلىققا ئايلاندۇرۇۋالدى. بۇ تۈزۈم 40 يىلدىن كۆپرەك داۋام قىلدى. جياچىڭنىڭ 12 - يىلى (1807 - يىلى) خان ئوردىسى ئۈرۈمچى باش بۇغى خې نىڭگېبغا مۇنداق ئىللەتنى تۈگىتىپ، بۇ تۈزۈمنى نامرات ئائىلىلەرگە ئاشلىق، ئۇرۇقلۇق قەرز بېرىپ، 10% ئۆسۈم بىلەن قايتۇرۇۋېلىشقا ئۆزگەرتىش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈردى. شىنجاڭدا ئۆلكە تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، جايلاردا جامائەت ساقلىرى كەينى - كەينىدىن قۇرۇلدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرلىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا شىنجاڭنىڭ كۆپ ساندىكى ئايماق، ناھىيىلىرىدە جامائەت ساقلىرى قۇرۇلۇپ، خېلى نۇرغۇن ئاشلىق جۇغلاندى. مەسىلەن: مىنگونىڭ 4 - يىلى 9 - ئايدا (1915 - يىل 10 - ئايدا) ئۇچتۇرپان ناھىيىسىنىڭ جامائەت سېڭدىكى ئاشلىق 51 مىڭ 144 داەنگە يەتتى. مىنگونىڭ 5 - يىلى 10 - ئايدا (1916 - يىل 11 - ئايدا) قاغىلىق ناھىيىسىدە 13 جامائەت سېڭى قۇرۇلۇپ، جۇغلىغان ئاشلىقى 9858 داەنگە يەتتى (مىنگونىڭ 11 - يىلى 8 - ئايدا 4586 داەن كەملەپ كەتتى). مىنگونىڭ 8 - يىلى 3 - ئايدا (1919 - يىل 4 - ئايدا) لوپ ناھىيىسىدە بەش جامائەت سېڭى قۇرۇلۇپ، جۇغلىغان ئاشلىقى 15 مىڭ 196 داەنگە يەتتى. 4 - ئايدا جىمىسار ناھىيىسىدە تۆت جامائەت سېڭى قۇرۇلۇپ، جۇغلىغان ئاشلىقى 697 داەنگە يەتتى. مىنگونىڭ 9 - يىلى 2 - ئايدا (1920 - يىل 3 - ئايدا) كېرىيە ناھىيىسىدە تۆت جامائەت سېڭى قۇرۇلۇپ، جۇغلىغان ئاشلىقى 7488 داەنگە يەتتى. مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى) پوسكام ناھىيىسى قاغىلىق ناھىيىسىدىن ئايرىلىپ چىققاندا، ئۆلكىلىك مەھكىمە ئىككى ناھىيىنىڭ پېرى، باج - سېلىق، ھۆكۈمەتنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى ئايرىپ بەرگەندىن سىرت، يەنە پوسكام ناھىيىسىگە قاراشلىق يۇقىرى پوسكام، تۆۋەن پوسكام، مەشىت كەنتلىرىدىكى ئوچ جامائەت سېڭىنى 508 داەن ئاشلىقى بىلەن پوسكام ناھىيىسىنىڭ ئىگىدارچىلىقىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، جامائەت ساقلىرى ياخشى باشقۇرۇلماي قەرز بەرگەندە كەم ئۇلچەپ، يىغقاندا ئارتۇق ئالغان. مىنگونىڭ 5 - يىلى (1916 - يىلى) لوپ ناھىيىسىدىكى ئامما ئۇلكىلىك مەھكىمىگە: دېھقانلار ئەتىياز پەسلىدە ئاشلىق قەرز ئالغاندا ئون چارەك دەپ بەرگىنى سەككىز چارەك چىقتى، كۈزدە ئاشلىقنىقايتۇرغاندا ھەر ئون چارەكىنىڭ تۆپىسىدىن يەنە ئىككى چارەكنى ئوشۇق ئېلىۋالدى. ئەسلىدە خەلقە قولايلىق يارىتىپ بېرىشنى گۈزدە تۇتىدىغان بۇ سىياسەت ئەكسىچە خەلقنى ھالسىرىتىدىغان سىياسەتكە ئايلىنىپ قالدى، دەپ ئەرز قىلدى. 12 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت جايلارغا بۇنىڭدىن كېيىن خەلق جامائەت ساقلىرىدىن ئاشلىق قەرز ئالسا، ھۆكۈمەت كۇرىسىدە تارقىتىپ، ھۆكۈمەت كۇرىسىدە يىغۇۋېلىش، ئەسلىدە بېرىلگەن ئاشلىققا 10% ئۆسۈم قوشۇپ، قايتۇرۇۋېلىش لازىم، كەم بېرىش، ئارتۇق قايتۇرۇۋېلىشقا ھەرگىز بولمايدۇ، خىلاپلىق قىلغۇچىلار قاتتىق بىر تەرەپ قىلىنىدۇ، ھەرگىز كەچىلىك قىلىنمايدۇ، دەپ پەرمان چۈشۈردى.

مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلى) 3 - قېتىملىق ئۆلكىلىك خەلق ۋەكىللىرى يىغىنىدا ئۆلكە مەركىزىدە ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش باش ئۇيۇشمىسى تەسىس قىلىش، ۋىلايەت، ناھىيىلەردە شۆبە ئۇيۇشمىلارنى تەسىس قىلىش قارار قىلىندى. ئامما ئۇيۇشمىغا ئاشلىق ئىئانە قىلدى ھەمدە بۇرۇنقى جامائەت ساقلىرىدىكى ئاشلىقلار يىغۇۋېلىندى، جامائەت ساقلىرىدىكى ئاشلىقلارنى ھۆكۈمەت بىلەن خەلق بىرلىكتە باشقۇردى. ئەمەلىيەتتە بۇ ئامبارلارنى خەلق قۇرۇپ ھۆكۈمەت باشقۇردى. ھەر يىلى كۈزلۈك يىغىمدىن بۇرۇن جايلار باش ئۇيۇشما بېسىپ تارقاتقان تەشۋىقات تىزىسى بويىچە تەشۋىق قىلىپ، كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىن

ئىشانە قىلىنغان ئاشلىقنى ساقلاپ كىرگۈزدى. ئاپەت بولغان يىللىرى ئىشانە قىلىش توختىتىلدى. مىنگونىنچ 29 - يىلى (1940 - يىلى) نىڭ ئاخىرلىرى شىنجاڭ بويىچە 77 ئورۇندا ئاشلىق جۇغلاش ئۇيۇشمىسى تەسىس قىلىنىپ (بەزى ناھىيىلەردە يەنە يېزا، كەنتلەردە ئاشلىق جۇغلاش شۆبە ئۇيۇشمىلىرى تەسىس قىلىندى)، جۇغلانغان ئاشلىق 100 مىڭ داۋەنگە يەتتى. ئادەتتە، ئەتىيازدا بۇ ئاشلىقنىڭ 50 پرسەنتى قەرز بېرىلەتتى، بەزىدە جامائەت ساقلىرىدىكى ئاشلىق بازارغا سېلىنىپ، ئاشلىق باھاسى نورماللاشتۇرۇلاتتى. قەرز بېرىلگەن ئاشلىق كۈزدە 10% ئۈسۈم بىلەن قوشۇپ يىغۇۋېلىناتتى. ئەگەر ئېغىر ئاپەت يۈز بەرسە جامائەت سېڭدىن قوتقۇزۇش بېرىلىپ، بۇ ئاشلىق ۋە ئۇنىڭ ئۈسۈمى ئېلىنمايتتى.

مىنگونىنچ 30 - يىلى (1941 - يىلى) 7 - ئايدا جۇبىن خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇۋەققەت نازىرى بولدى شۇنداقلا 9 - ئايدا ئۆلكىلىك ئاشلىق جۇغلاپ، قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش باش ئۇيۇشمىسىنىڭ ۋېيىۋەنجاڭلىقىغا سايلاندى. جۇبىن ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلدە «ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش جەمئىيىتىنىڭ تەشۋىقات تىزىمى» نى بېسىپ تارقىتىپ، مول ھوسۇل ئالغان يىللىرى ئاشلىق جۇغلاشنىڭ خەلقنىڭ تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىپ، يېزىلارنىڭ ئىقتىسادىنى راۋاجلاندۇرۇشتىكى ئەھمىيىتىنى شەرھىلىدى ھەمدە جامائەت ئاشلىقىنى يىغىش چارىسىنى بەلگىلەپ، باي ئائىلىلەرنى مادارىغا قاراپ ئۆزلىكىدىن ئىشانە قىلىشقا سەپەرۋەر قىلدى. شۇ يىلى كۈزدە ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىنىڭ يېزا، كەنت ئاقساقاللىرى دېھقانلارغا جامائەت ئاشلىقى سېلىقى سالدى، ئۆلكىلىك ئاشلىق جۇغلاش باش ئۇيۇشمىسى سېلىشنى بىكار قىلىش توغرىسىدا قارار چىقىرىپ، جامائەت ئاشلىقىنىڭ ئۆزلىكىدىن ئىشانە قىلىش پرىنسىپى ئاساسىدا يىغىلىدىغانلىقىنى، سېلىق سېلىشقا يول قويۇلمايدىغانلىقىنى قايتا تەكىتلىدى. ئىشانە قىلىنىدىغان ئاشلىقنىڭ بەك كۆپ ياكى بەك ئاز بولۇپ قېلىشىدىن ساقلىنىش ئۈچۈن، باش ئۇيۇشما ئىشانە قىلىدىغان ئاشلىق ئۆلچىمىنى بەلگىلەپ چىقىپ، جايلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بەردى. مىنگونىنچ 31 - يىلى (1942 - يىلى) ئەتىيازدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئاشلىق جۇغلاش باش ئۇيۇشمىسىنىڭ شىنجاڭ بويىچە جۇغلىغان ئاشلىقى 93 مىڭ 518 داۋەنگە يەتكەن. 3 - ئايدا جۇبىن رىياسەتچىلىك قىلغان ئۆلكىلىك ئاشلىق جۇغلاپ قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش باش ھەيئىتىنىڭ 1 - قېتىملىق يىغىنىدا «جامائەت ئاشلىقىنى قەرز بېرىش ئۆلچىمى» ۋە «جامائەت ئاشلىقىنى قەرز بېرىپ يىغۇۋېلىشقا ھالقىسمان مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى» مۇزاكىرە قىلىنىپ، ماقۇللاندى. ئۇنىڭدىن كېيىن جۇبىن يەنە «شىنجاڭ ئاشلىق جۇغلاش ئۇيۇشمىسىنىڭ جامائەت ساقلىرىدىكى ئاشلىق زاپىسىنى باشقۇرۇش پرىنسىپى» ۋە «تەپسىلىي پرىنسىپ» نى ئۆزى رىياسەتچىلىك قىلىپ تۈزۈپ چىقتى. بۇ تۈزۈملەر مۇنداق بەلگىلەندى: ھەر يىلى ئەتىيازلىق تېرىلغۇ مەزگىلىدە جامائەت ساقلىرىدىكى ئاشلىقنى دېھقانلارغا قەرز بەرگەندە، قەرز بېرىلىدىغان ئومۇمىي ئاشلىق سانى ئىشانە قىلىنىپ جۇغلانغان ئومۇمىي ئاشلىق سانىنىڭ يېرىمى ياكى ئۇچتىن ئىككى قىسمىدىن ئېشىپ كېتىشكە بولمايدۇ؛ كۈزلۈك يىغىمدىن كېيىن 10% ئۈسۈم بىلەن بىللە يىغۇۋېلىنىدۇ؛ باش ئۇيۇشما تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن نامرات ئائىلىلەر قەرز ئالغان ئاشلىقنىڭ ئۈسۈمىنى كەچۈرۈم قىلىشقا بولىدۇ، شۇ يىلى ئاپەت يۈز بەرسە، دەسمايىسى بىلەن ئۈسۈمىنى قايتۇرۇش كېيىنكى يىلىغا كېچىكتۈرۈلىدۇ. جامائەت ساقلىرىغا ئاشلىق ئىشانە قىلغۇچىلار ئاۋۋال ئاشلىق قەرز ئېلىشقا ھوقۇقلۇق. جامائەت سېڭدىكى ئاشلىقنى قەرز بېرىش ۋە يىغىشتا ھالقىسمان

مەسئۇل بولۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلىدۇ. دېھقانلار ئاشلىق قەرز ئېلىشتا ئالدى بىلەن رايون، كەنت باشلىقلىرىغا ئىلتماس قىلسا، رايون، كەنت باشلىقلىرى شۇ دېھقانلىق ئىسىم ـ فامىلىسى، قەرز ئالماقچى بولغان ئاشلىق سانىنى جەدۋەللەشتۈرۈپ، شۇ جايدىكى ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىسىغا سۇنغاندىن كېيىن، ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىسىنىڭ ھەيئەتلىرى رايون، كەنت باشلىقلىرى يىغىندا مۇزاكىرە قىلىپ، ئاشلىق قەرز ئالغۇچى ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ ئىسىملىكى بىلەن قەرز بېرىلمىغان ئاشلىق سانىنى بەلگىلەيدۇ. ئاشلىق قەرز ئالغۇچى ئائىلە باشلىقى بەلگىلەنگەن ئاشلىق سانى بويىچە «ئاشلىق قەرز ئېلىش مەسئۇلىيەت جەدۋىلى» نى تولدۇرۇپ، رايون باشلىقى ياكى كەنت باشلىقى تەكشۈرۈپ تامغا بېسىپ، رايون (كەنت) مەھكىمىسى دەپتەرگە چۈشۈرۈپ ئاشلىق قەرز ئالغۇچى ئائىلە باشلىقى جەدۋەلنى ئېلىپ، ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىسىغا بېرىپ، ھۆججەت يېزىپ بېرىپ قەرز ئالىدۇ. ئۆيۈشما قەرز ھۆججىتىگە ئاساسەن ھېسابقا يازىدۇ. رايون (كەنت) مەھكىمىسى ئاشلىق قەرز ئالغان ئائىلە باشلىقىنىڭ ئىسىم ـ فامىلىسى ۋە قەرز ئالغان ئاشلىقنىڭ سانىنى ئاممىغا ئوچۇق ئېلان قىلىدۇ. قەرز بېرىلگەن ئاشلىقلارنى يىغىدىغان چاغدا، ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىسى ئاشلىقنى تاپشۇرۇۋالغاندىن كېيىن، قەرز ئېلىش ھۆججىتىگە تاپشۇرۇپ ئېلىندى دېگەن تامغىنى باسقاندىن كېيىن، بۇ ھۆججەتنى ئاشلىق قەرز ئالغۇچى ئائىلە باشلىقىغا قايتۇرۇپ بېرىدۇ، ئاشلىق قەرز ئالغۇچى ئائىلە باشلىقى ھۆججەتنى ئېلىپ رايون (كەنت) مەھكىمىسىگە بېرىپ دەپتەردىن ئۆچۈرگۈزىدۇ. ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىسى ۋە رايون، كەنت باشلىقلىرى تەكشۈرۈپ ھەيدەكچىلىك قىلىشقا مەسئۇل بولىدۇ. مىنگۇنىڭ 31 ـ يىلى (1942 ـ يىلى) نىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭدىكى ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىلىرىنىڭ جامائەت سېڭىدىكى ئاشلىقى جەمئىي 115 مىڭ 500 دانەنگە يەتتى.

مىنگۇنىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 9 ـ ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت جايلاردىكى ئاشلىق جۇغلاش ئۆيۈشمىلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ ۋەزىپىلىرىنى ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈملىرىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى، بىراق ئاشلىق جۇغلاپ قويۇشچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش تۈزۈمى يەنىلا بۇرۇنقىدەك داۋاملىشىۋەردى. ئەينى چاغلاردا قەھەتچىلىككە تەييارلىق كۆرۈش تۈزۈمى يەنىلا بۇرۇنقىدەك داۋاملىشىۋەردى. ئەينى چاغلاردا قىسمەن ناھىيىلەردە جۇغلانغان ئاشلىق خېلىلا كۆپ ئىدى. 58 مىڭدىن كۆپرەك نوپۇسى بار چىرا ناھىيىسىدە 3700 دانەن، 80 مىڭدىن كۆپرەك نوپۇسى بار قاراقاش ناھىيىسىدە 3600 دانەن، پىچان ناھىيىسىدە 2500 دانەندىن ئارتۇق ئاشلىق توپلانغان ئىدى. كېيىن جۇغلانغان ئاشلىق ئازىيىشقا قاراپ يۈزلەندى. مىنگۇنىڭ 35 ـ يىلى (1946 ـ يىلى) ئەتىيازدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، قۇمۇل، مورى، مىچۇەن، سانجى، ماناس، ساۋەن، توقسۇن، لوپنۇر، چەرچەن، باي، ئاقسۇ كونىشەھەر، توقسۇ، شايار، قەشقەر كونىشەھەر، قەشقەر يېڭىشەھەر، مارالبېشى، يېڭىسار، ئۈلۈغچات، يوپۇغا، مەكىت، يەكەن، قاغىلىق، پوسكام، گۇما، قاراقاش، چىرا، لوپ، خوتەندىن ئىبارەت 28 ناھىيىدە 25 مىڭ 766 دانەن ئاشلىق جۇغلانغان.

1949 ـ يىلى شىنجاڭ ئازاد بولغاندىن كېيىن، جايلاردىكى جامائەت ساقلىرى مالىيە ۋە ئاشلىق تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى، 1950 ـ يىل 5 ـ ئايدىن باشلاپ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1950 ـ يىل 8 ـ ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، شىنجاڭ بويىچە كۆپ ساندىكى ناھىيىلەردە جامائەت سېڭى بولۇپ، جەمئىي 7000 دانەندىن ئارتۇق ئاشلىق ساقلانغان، 1952 ـ يىل

5 . ئايدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ئوقتۇرۇش تارقىتىپ، جايلاردىن ئاممىنىڭ ئاشلىق جۇغلاش تەجرىبىلىرىنى يەكۈنلەپ، جامائەت ساقلىرىنى تەرتىپكە سېلىپ، دېموكراتىك باشقۇرۇشنى كۈچەيتىشنى تەلەپ قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1952 - يىل 8 - ئايدا ۋە 10 - ئايدا ئىككى قېتىم ئوقتۇرۇش تارقىتىپ، جايلاردىن جامائەت ساقلىرىنى تەرتىپكە سېلىشنى تەلەپ قىلدى ھەم يېزا، كەنتلەرنى بىرلىك قىلىپ، جامائەت سېگى قۇرۇش، يېزا، كەنت باشلىقلىرى ياكى دېھقانلار ئۈيۈشمىلىرىنىڭ مۇدىرلىرى جامائەت سېگىنىڭ مۇدىرلىقىنى ئۈستىگە ئېلىش، جامائەت ساقلىرىدىكى ئاشلىقلارنى قەرز بېرىش ۋە قايتۇرۇۋېلىشقا ئامما ۋەكىللىرى نازارەتچىلىك قىلىشنى ئېنىق بەلگىلىدى.

تەرتىپكە سېلىش جەريانىدا ئىلگىرى جامائەت سېگى يوق ناھىيىلەردىمۇ جامائەت ساقلىرى قۇرۇلدى. مەسىلەن: ئالتاي، بورچىن، قابا، جىمنەي ناھىيىلىرىدە جەمئىي 22 جامائەت سېگى قۇرۇلۇپ، 125 مىڭ 352 جىڭ ئاشلىق جۇغلاندى، يەنە 9800 يۈەن (كونا خەلق پۇلى) ئىئانە قىلىندى. يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش يولغا قويۇلغاندىن كېيىن، جايلاردىكى جامائەت ساقلىرى ئۆزلىكىدىن ئەمەلدىن قالدى.

§ 5 . نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش

«ج ك پ خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ يېزىلاردىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى توغرىسىدا مەركەزگە يازغان دوكلات» دا: «يېزىلاردىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمىتى ئاساسىدا راۋاجلانغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئاساسىي ئالاھىدىلىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشغا يار - يۆلەك بولۇپ، ئۆز كۈچىگە تايىنىپ ئىش كۆرۈشنى ئاساس قىلىپ، پىلان تۈزۈپ، مەلۇم مەزگىل ئىچىدە نامراتلىق قىياپىتىنى ئۆزگەرتىپ، پارتىيىنىڭ قوتقۇزۇش فاكتورىنى تېخىمۇ ياخشى ئىزچىل ئىجرا قىلىشتىن ئىبارەت» دەپ ئوتتۇرىغا قويۇلدى.

1978 - يىل 9 - ئايدا 7 - قېتىملىق مەملىكەتلىك خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى مەزگىلىدە سىچۈەن، خۇبېي، گۇاڭدۇڭ، خېيلۇڭجياڭ ئۆلكىلىرى تۇنجى قېتىم نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇردى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تەجرىبىلەرنى مەملىكەت بويىچە خەلق ئىشلىرى سىستېمىسىدا كېڭەيتتى.

10 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى «7 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنىنىڭ مۇھىم خاتىرىسى» نى تەستىقلاپ تارقىتىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بۆلۇش خىزمىتىنى بىر ئېنىق ۋەزىپە سۈپىتىدە مەملىكەت بويىچە ئورۇنلاشتۇردى. 1978 - يىل 12 - ئايدا ئاپتونوم رايون 12 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنى چاقىردى، يىغىندا شىنجاڭ بويىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدىن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى سىناق قىلىپ يولغا قويۇش تەلەپ قىلىندى. 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى ئىككى باسقۇچنى باشتىن كەچۈردى:

1. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلىش

1979 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى قاراقاش ناھىيىسىنىڭ توخۇلا گۈڭشېڭىغا خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنى نۇقتىدا سىناق قىلدى. بۇ گۈڭشېڭنىڭ 2 -، 5 -، 6 - چوڭ ئەتراپتىكى جەمئىي 17 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى سىناق نۇقتىسى قىلىندى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى مەخسۇس 10 مىڭ يۈەن كەسپىي خىراجەت ئاجرىتىپ، يۇقىرىقى ئۈچ چوڭ ئەتراپتىكى 204 نامرات ئائىلىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇشغا يار - يۆلەك بولدى؛ كېيىنكى يىلى نامرات ئائىلىلەرگە تارقىتىلغان 144 قوي 169 غا كۆپەيدى؛ 170 توخۇ، ئۆردەك 220 گە كۆپەيدى. مەزكۇر بىرلىگەن ئائىلىلەرنىڭ قالدۇرۇق يەرلىرىنىڭ مەھسۇلاتى 10% دىن 15% گىچە ئاشتى؛ چوڭ ئەتراپتىنى بىرلىك قىلىپ قۇرغان ئىجتىمائىي پاراۋانلىق بېلىقچىلىق مەيدانىغا 50 مىڭ بېلىقجان قويۇپ بېرىلىپ، ئەي بولغان بېلىقنىڭ كۆپىنچىسى بىر جىڭدىن ئارتۇق چوڭلىدى؛ پاراۋانلىق خىش زاۋۇتى ۋە پاراۋانلىق گىلەم زاۋۇتى 7000 يۈەن پايدا ئالدى. ئۈچ چوڭ ئەتراپتىكى ئادەتتىكى نامرات ئائىلىلەر 2 - يىلىلا نامراتلىقتىن قوتۇلدى. بەك نامرات ئائىلىلەرنىڭ 10 پرسەنتى نامراتلىقتىن قوتۇلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى نۇقتىدا سىناق قىلىپ، دەسلەپكى تەجرىبىلەرنى قولغا كەلتۈرگەندىن كېيىن، 1980 - يىل 6 - ئاينىڭ 17 - كۈنى شىنجاڭدىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ «دۆلەت يېزا ئىگىلىك كومىتېتىنىڭ ،يېزا ئىگىلىك كومىتېتى قىسقا خەۋىرى، نىڭ 30 - سانىنى تارقاتقانلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تارقىتىپ، ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدىن ئۈنى ئەستايىدىل ئۆگىنىش ۋە مۇزاكىرە قىلىشنى، جايلارنىڭ ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ، شۇ جايدىكى پارتكوم، ھۆكۈمەتلەرنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە، ئالاقىدار تارماقلار بىلەن زىچ ماسلىشىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى ھەقىقىي تۈردە ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. شۇ يىلى كېرىيە، قەشقەر كونا شەھەر، ماناس، گۇما، بورتالا، كۈنەس، قورغاس، نىلقا، غۇلجا، لوپنۇر، چاقىلىق، باربكۆل، كورلا، باغراش، يەنجى، ساۋەن، مىچۈەن، توققۇزتارا، چاپچالدىن ئىبارەت 19 ناھىيىدە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش بويىچە نۇقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1981 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ش خ ئى (1981) 28 - نومۇرلۇق ئۇقتۇرۇشنى تارقىتىپ، جايلاردىن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ قانات يايدۇرۇلۇش ئەھۋالىنى تەكشۈرۈش ۋە يەكۈنلەشنى تەلەپ قىلدى. شۇ يىلى 10 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كومىتېتى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلەشمە ھۆججەت چۈشۈرۈپ، ئەنخۇي ئۆلكىسى لەيئەن ناھىيىسىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش تەجرىبىلىرىنى كۆچۈرۈپ تارقاتتى ھەمدە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ۋىلايەتلەردە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ ئومۇميۈزلۈك قانات يايدۇرۇلماسلىقىدىكى ئاساسىي سەۋەب نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئىشلار كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈلمەي، خىزمەتنى يالغۇز خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىلا تۇتۇپ، ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ماسلىشىشى يېتەرلىك بولمىغانلىقى، شۇڭا تەرەققىياتنىڭ ئاستا بولغانلىقىنى كۆرسىتىپ بەردى. جايلاردىكى يېزا ئىگىلىك كومىتېتلىرى ۋە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك

بولۇش خىزمەت پىلانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، شۇ جايدىكى پارتىيە ھۆكۈمەت رەھبەرلىرىنىڭ بىر تۈتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا سۈنۈپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى ئەستايىدىل ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 30 ناھىيىدە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. 1982 - يىلى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلغان ناھىيە 42 گە، گۇڭشې 144 كە يەتتى.

1979 - يىلدىن 1982 - يىلغىچە بولغان تۆت يىللىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش جەريانىدا ئاپتونوم رايون بويىچە يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەر 1979 - يىلدىن بۇرۇنقى 300 مىڭ ئائىلە، 1 مىليون 280 مىڭ ئادەمدىن 224 مىڭ ئائىلە، 900 مىڭ ئادەمگە ئازايدى؛ نامرات ئائىلىلەرنىڭ دېھقان ئائىلىلىرى ئومۇمىي سانى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 17.92% تىن 14.25% گە، ئادەم سانىنىڭ ئومۇمىي ئادەم سانى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 18.83% تىن 13.06% كە تۆۋەنلىدى. خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ، بايىنغولىندىن ئىبارەت بەش ئۆلايەت، ئوبلاستنىڭ يېزىلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەر سانىمۇ 1979 - يىلدىن بۇرۇنقى 242 مىڭ ئائىلىدىن 158 مىڭ ئائىلىگە ئازىيىپ، شىنجاڭ بويىچە يېزىلاردىكى نامرات ئائىلە ئومۇمىي سانى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 80.67% تىن 70.54% كە تۆۋەنلىدى.

2. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنىڭ قانات يايدۇرۇلۇشى

1982 - يىل 12 - ئاينىڭ 15 - كۈنى دۆلەت ئىقتىساد كومىتېتى، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى، جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى، سودا مىنىستىرلىكى، تاشقى ئىقتىساد - سودا مىنىستىرلىكى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، بېلىقچىلىق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، مائارىپ مىنىستىرلىكى، دۆلەتلىك ماددىي ئەشيالار ئىدارىسىدىن ئىبارەت توققۇز مىنىستىرلىك، كومىتېت ھەر قايسى ئۆلكە، ئاپتونوم رايون، بۆلۈستە قاراشلىق شەھەر، ھەر قايسى كەسىپىي تارماقلارغا «يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى ئەستايىدىل ياخشى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، «نامرات ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىغا يار - يۆلەك بولۇش ئومۇمىي ۋەزىيەتكە مۇناسىۋەتلىك، ستراتېگىيىلىك ئەھمىيەتكە ئىگە چوڭ ئىش، ئۇ ھۆكۈمەتنىڭ ھەر قايسى تارماقلىرى ۋە ھەرقايسى كادىرلارنىڭ باش تارتىپ بولمايدىغان مەسئۇلىيىتى»، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشتا «ئىرادىسىگە ۋە تۆپ نېگىزگە يار - يۆلەك بولۇش لازىم. ئىرادىسىگە يار - يۆلەك بولۇش دېگەنلىك — نامرات ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ جاسارەت بىلەن يۇقىرى ئۆرلەش ئىرادىسىنى تۇرغۇزۇشقا يار - يۆلەك بولۇپ، نوقۇل ھالدا قۇتقۇزۇشقا تاينىنۇبلىش ئىدىيىسىنى تۇغدۇرۇش دېگەنلىك. تۆپ نېگىزگە يار - يۆلەك بولۇش دېگەنلىك — ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشتىن قول سېلىپ، تۇرلۇك ئامالالار بىلەن نامرات ئائىلىلەرنىڭ كۆتىرە ئالغان ئېتىز، قالدۇرۇق يەرلەرنى ياخشى تېرىپ، كۆپ خىل ئىگىلىك بىلەن شۇغۇللىنىپ، بېيىش يوللىرىنى كەڭ ئېچىپ، كىرىمنى كۆپەيتىپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇشىغا يارىدەم بېرىش دېگەنلىك»، دەپ كۆرسىتىلدى. «ئۇقتۇرۇش» تا توققۇز مىنىستىرلىك، كومىتېتنىڭ قارىمىقىدىكى كەسىپىي تارماقلارنىڭ ئۆز كەسىپىنى ئاساس قىلىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە يارىدەم بېرىشى تەلەپ قىلىندى. 1983 - يىل 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق يېزا ئىگىلىك كومىتېتى، مالىيە نازارىتى، دېھقانچىلىق نازارىتى، چارۋىچىلىق نازارىتى، ئاشلىق نازارىتى،

ماتارىپ نازارىتى، سودا نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى، ناشقى سودا ئىدارىسى، سۇ مەھسۇلاتلىرى ئىدارىسى، ماددىي ئەشيالار ئىدارىسى، گۇڭشي، ئەترەت كارخانىلىرى ئىدارىسى، تەمىنات سودا كوپىراتىپى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىن ئىبارەت 14 ئورۇن شىنجاڭ بويىچە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىكى كەسىپي تارماقلارغا مەركەزدىكى توقۇز مىنىستىرلىك، كومىتېتنىڭ ئوقتۇرۇشىنى تارقاتتى. ئۇنىڭدا «جايلاردىكى ئالاقىدار تارماقلاردىن ئۆز ئورۇنلىرىنىڭ كەسپىگە بىرلەشتۈرۈپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پىلانى ۋە تەدبىرلەرنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، شۇ جايدىكى ھۆكۈمەتلەرنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە، نامراتلىقنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، ئۇچ يىلدىن بەش يىلغىچە ئۆز رايونىدىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ قىيىنچىلىقىنى ئۈنۈمۈرسال توگىتىپ، ئۇچ يىلدىن بەش يىلغىچە ئۆز رايونىدىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ قىيىنچىلىقىنى تۈپتىن ئۆزگەرتىش» تەلەپ قىلىنىدى.. 7 - ئايدا ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى ئىشخانىسىنىڭ گوۋۇيۈەن ئىشخانىسى (1983) 53 - نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقىتىپ، «ئۇچ يىلدىن بەش يىلغىچە بولغان ۋاقىت ئىچىدە نامرات ئائىلىلەرنى مۇددەت ۋە تۈرگۈمگە بۆلۈپ نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش» نى ئېنىق ئوتتۇرىغا قويدى. 11 - ئايدا چاقىرىلغان مەملىكەت بويىچە 19 ئۆلكە (شەھەر، ئاپتونوم رايون) نىڭ بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش سۆھبەت (شەھەر، ئاپتونوم رايون) نىڭ بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ قەدىمنى تېزلىتىش، نامرات ئائىلىلەرنىڭ يىغىندا، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ قەدىمنى تېزلىتىش، نامرات ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش سۈرئىتىنى تېزلىتىشتىن ئىبارەت «ئىككىنچى تېزلىتىش» شۇئارى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 67 ناھىيە (شەھەر)، 400 دىن ئارتۇق گۇڭشىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت، ئوبلاستتىكى 42 ناھىيە (شەھەر) ئىچىدىكى 30 ناھىيە (شەھەر) دە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى قانات يايدۇرۇلدى. نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنى قانات يايدۇرغان جايلاردا ۋىلايەت (ئوبلاست)، ناھىيە (شەھەر) لىك پارتكوم ۋە ھۆكۈمەت بۇ خىزمەتنى بىۋاستە تۇتتى، ئالاقىدار تارماقلار ماسلاشتى. ئاپتونوم رايون بويىچە 8 مىليون يۆەن نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش مەبلىغى توپلاندى، بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئاجراتقىنى 3 مىليون يۆەن، قالغان 5 مىليون يۆەننى يەرلىك مالىيە، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق، تاشقى سودا، تەمىنات - سودا قاتارلىق تارماقلار توپلىدى. يەكەن ناھىيىسى 200 مىڭ يۆەن، چاقىلىق ناھىيىسى 100 مىڭ يۆەن مەبلەغ توپلاپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا ئىشلەتتى، يەكەننىڭ توپلىغان مەبلىغى ناھىيىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىراجىتىنىڭ 80 پىرسەنتىنى، چاقىلىقنىڭ توپلىغان مەبلىغى ناھىيىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىراجىتىنىڭ 60 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا قاتناشقان كادىر قەشقەر ۋىلايىتىدە 19 مىڭ ئادەمگە، بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا 2360 ئادەمگە يەتتى. شۇ يىلى شىنجاڭ بويىچە 40 مىڭ ئائىلىگە يار - يۆلەك بولۇش پىلانلانغانىدى، ئەمەلىيەتتە 15 مىڭ ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى. قەشقەر ۋىلايىتى يار - يۆلەك بولغان نامرات ئائىلىدىن 70 پىرسەنتىنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى ئاشتى، 40 ئائىلە كالا، 1310 ئائىلە قول ھارۋىسى سېتىۋالدى، 13 مىڭ 40 ئائىلە قوي باقتى، 2480 ئائىلە مېۋىلىك باغ قىلدى، 5000 ئائىلە ئۆيلىرىنى يېڭىلىدى ياكى يېڭىدىن سالدى. بۈگۈر ناھىيىسىدە 1983 - يىلى 492 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە نورمىدا ئاشلىقى 200 جىڭدىن، 541 جىڭغا، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 65 يۆەندىن، 176 يۆەنگە كۆپەيدى. چاقىلىق ناھىيە ئوتام گۇڭشي شىڭخو چوڭ ئەترىتىدە 18 ئائىلە

نامراتلىقتىن قوتۇلۇپ، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە نورما ئاشلىقى 687 جىڭغا، ئوتتۇرىچە كىرىمى 287 يۈەنگە يەتتى. يوپۇغا ناھىيىسى يار - يۆلەك بولغان نامرات ئائىلىدىن 161 ئائىلە كىيىم تىكىش ماشىنىسى، 94 ئائىلە رادىئو سېتىۋالدى. نامراتلىقتىن قۇتۇلغان دېھقانلار+ «ئىلگىرى نامراتلىقتا كۈن كەچۈرەتتۇق، تىلىمىز قىسقا ئىدى، ئادەملەرنى كۆرگەندە بېشىمىزنى تۆۋەن سالغىلىتىپ يۈرەتتۇق؛ ھازىر نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇق، ئائىلىمىزدە ئاشلىق ئۆكسىمەيدۇ، قەددىمىز رۇسلاندى، خاتىرجەم بولدۇق» دېيىشتى. 1984 - يىلى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى 1 - نومۇرلۇق ھۆججىتىدە «يېزىلاردىكى نامرات دېھقانلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى زوركۈچ سەرپ قىلىپ، ھەقىقىي تۈردە ياخشى ئىشلەش» نى تەلەپ قىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇ يىلى بېشىدا چاقىرىلغان خىزمەت يىغىنىدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومىنىڭ شۇجىسى ۋاڭ ئېنماۋ، ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى ئىسمايىل ئەھمەدلەر نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش — پارتىيە ۋە ھۆكۈمەتنىڭ بىر تۈرلۈك مۇھىم سىياسىتى، نامرات ئائىلىلەرنىڭ بېيىش يولىغا مېڭىشىغا ھەقىقىي تۈردە ياردەم بېرىش كېرەك، دەپ تەكىتلىدى. شۇ يىلى 3 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى دائىمىي ھەيئەتلەر يىغىنى چاقىرىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى مەخسۇس مۇزاكىرە قىلدى. شۇ يىلى 4 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىن 14 - كۈنگىچە جەنۇبىي شىنجاڭ بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنى قەشقەردە چاقىرىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىنغا جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ۋىلايەت (ئوبلاست)، ناھىيە (شەھەر) لەر ۋە سانجى، قۇمۇل، تۇرپان ۋىلايەت (ئوبلاست) لىرىنىڭ بەزى ناھىيىلىرى، شۇنىڭدەك ئۇرۇمچى ناھىيىسىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە مەسئۇل بولغان پارتىيە، ھۆكۈمەت رەھبەرلىرى؛ شىنجاڭ بويىچە ۋىلايەت، ئوبلاستلار، ئۇرۇمچى شەھىرى، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرى، شىمالىي شىنجاڭنىڭ قىسمەن ناھىيىلىرىنىڭ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرى؛ ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى، سۇ ئىشلىرى نازارىتى، تەمىنات سودا كوپېراتىپىنىڭ مەسئۇللىرى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئىقتىساد كومىتېتى، پارتكوم ئىقتىسادىي خىزمەت بۆلۈمى، چارۋىچىلىق نازارىتى، ئورمانچىلىق نازارىتى، تاشقى سودا نازارىتى، ئاشلىق نازارىتى، سەھىيە نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسى قاتارلىق ئورۇنلاردىكى باشقارما (ئىشخانا) لارنىڭ مەسئۇللىرى بولۇپ جەمئىي 170 ئادەم قاتناشتى. يىغىنىنىڭ ۋەزىپىسى — نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ بەش يىللىق (1984 - يىلدىن 1988 - يىلغىچە) نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش پىلانىنى تۈزۈشتىن ئىبارەت بولدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئابدۇراخمان ئىسكەندەر «دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىدە يېڭى ۋەزىيەت يارىتىش ئۈچۈن كۆرەش قىلايلى» دېگەن تېمىدا دوكلات بەردى. قەشقەر ۋىلايىتى ۋە باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ھەمدە قەشقەر كونا شەھەر، چىرا، يۇپۇغا، بۈگۈر، چاقىلىق قاتارلىق ناھىيىلەرنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت مەسئۇللىرى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى تونۇشتۇردى. يىغىندا «دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىدە چوقۇم ئۇچ بۇرۇلۇش ياساش، بەش يىل ئىچىدە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھازىرقى نامرات ئائىلىلەرنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇش» ۋەزىپىسى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. ئۇچ بۇرۇلۇش ياساشنىڭ بىرىنچىسى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش

خىزمەتىدە خەلق ئىشلىرى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق قاتارلىق بىر، ئىككى تارماق يالغۇز تۇتۇشتىن، بۇ خىزمەتنى پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئىشلار كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈپ، پارتكوم، ھۆكۈمەتلەرنىڭ بىر تۇتاش رەھبەرلىكىدە، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشلامچى بولۇپ، ئالاقىدار تارماقلار بىرلىكتە ماسلىشىپ، ھەرقايسى تەرەپلەردىكى كۈچلەرنى تەشكىللەپ، نامراتلىقنى ئۈنۈمۈرسال تۈگىتىشكە بۇرۇلۇش؛ ئىككىنچىسى، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە غەمخورلۇق قىلىپ، نوقۇل ھالدا تۇرمۇشىغا قوتقۇزۇش بېرىشتىن، تۇرمۇشىغا قوتقۇزۇش بېرىش بىلەن ئىشلەپچىقىرىشقا يار - يۆلەك بولۇشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈشكە بۇرۇلۇش؛ ئۈچىنچىسى، نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولۇشتا نوقۇل ھالدا ماددىي جەھەتتىن ياردەم بېرىشتىن، ئىدىيىۋى تەربىيە بىلەن ماددىي ياردەمنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈپ، ئىرادىسىگە، تۇپ نېگىزىگە يار - يۆلەك بولۇشقا بۇرۇلۇشتىن ئىبارەت. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدىكى يېزىلارنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسى چوڭ پەرقلىنىدىغان ئەھۋالغا ئاساسەن، يۇقىندا نامرات ئائىلىلەر ۋە نامراتلىقتىن قوتۇلدۇرۇش ئۆلچىمى پىرىنسىپ جەھەتتە: ئائىلىسىدىكى ئاساسلىق ئەمگەك كۈچى ئۆلۈپ كەتكەن، ئېغىر كېسەل بولۇپ قالغان، ئۆزۈن ۋاقىت كېسەل بولغان، مېيىپ، لەقۋا بولغان ياكى ئائىلىسىدە جان سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، ئائىلىنىڭ ئىقتىسادىي ئاساسىي ئاجىز، كىرىمى ئاساسىي تۇرمۇشىنى قامداشقا يەتمەيدىغان دېھقانلار؛ ياكى ئائىلىسى كۆتۈلمىگەن ۋەقەگە يولۇقۇپ، ئېغىر زىيان تارتقان، قىسقا مۇددەت ئىچىدە ئۆزىنىڭ تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغان دېھقانلار نامرات ئائىلە قىلىپ بېكىتىلىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. يار - يۆلەك بولۇش ئارقىلىق ئائىلىسىنىڭ ئاشلىقى (جۈملىدىن ئوزۇقلۇقى) ئۆزىگە يېتىدىغان، كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە نورما ئاشلىقى 500 جىڭدىن تۆۋەن بولمىغان؛ ئائىلە كىرىمى ئارقىلىق ئاساسىي تۇرمۇشىنى قامدىيالايدىغان، تۇرالغۇ ئۆيى، كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپىلىرى، زۆرۈر تۇرمۇش بۇيۇملىرى بولغان؛ قالدۇرۇق چارۋىلىرى، قول (ئېشەك) ھارۋىسى، زۆرۈر ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى بولغان، ئاددىي تەكرار ئىشلەپچىقىرىش ئىقتىدارىغا ئىگە بولغان دېھقانلارنى نامراتلىقتىن قوتۇلدى، دەپ قاراشقا بولىدۇ.

جەنۇبىي شىنجاڭ دائىرىسى بويىچە ئېچىلغان يىغىن ئاخىرلاشقاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى 4 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ش ھ (1984) 42 - نومۇرلۇق ھۆججەتنى ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ «دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى توغرىسىدا دوكلات» نى تەستىقلاپ تارقىتىپ، يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى بويىچە ھەر دەرىجىلىك رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىلىرىنى قۇرۇش؛ كوللېكتىپ ۋە دۆلەت نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش مەبلىغى توپلاش؛ يار - يۆلەك بولىدىغان نامرات ئوبيېكتلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىن بۇرۇنقى، ئىشلەپچىقىرىش داۋامىدىكى، ئىشلەپچىقىرىشتىن كېيىنكى تۇرلۇك مۇلازىمەت خىزمەتلىرىنى ياخشى ئىشلەش؛ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ يۆكىنىپ يېنىكلىتىشتىن ئىبارەت سىياسەت مەسىلىلىرىنى ھەل قىلدى. 42 - نومۇرلۇق ھۆججەتنى تارقىتىش بىلەن بىرلا ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايونلۇق دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنى قۇرۇش تەستىقلاندى. ئاپتونوم رايونلۇق مۇئاۋىن رەئىسى تېمۈرجۇڭ گۇرۇپپا باشلىقى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئابدۇراخمان ئىسكەندەر، مالىيە نازارىتىنىڭ مەسلىھەتچىسى

سايىتوف، دېھقانچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى غوپۇر خوجا، چارۋىچىلىق نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى كېرىم سەيىلەر مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى، ئالاقىدار نازارەت، ئىدارە، كومىتېت، ئىشخانىلارنىڭ 12 مەسئۇلىگۇرۇپپا ئەزاسى بولدى. 6 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم 33 - نومۇرلۇق ھۆججەتنىي تارقىتىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنىڭ تۈرلۈك فائچىن، سىياسەتلىرنى يەنمۇ ئايدىڭلاشتۇرۇپ، ھەر دەرىجىلىك پارتكوملارغا كونكرېت تەلەپلەرنى قويدى. 6 - ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ ماقۇللىشى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋىلايەت، ئوبلاست ۋە بىر قىسىم ناھىيىلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرىدىن 30 ئادەمنى تەشكىللەپ، ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونىنىڭ كۆچمە چارۋا ئارقىلىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش تەجرىبىلىرىنى تەكشۈرۈش ۋە ئۆگىنىشكە ئەۋەتتى. ئۇلار شىنجاڭغا قايتقاندىن كېيىن، دەرھال بورتالا، چاپچال، نىلقا، قابا، چىڭگىل، قوتۇبى، خېجىلىك، ئۇلۇغچات، تاشقورغان ناھىيىلىرىدە كۆچمە چارۋا ئارقىلىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش بويىچە نۆقتىدا سىناق قىلدى. ئۇلارنىڭ ئاساسلىق ئۇسۇلى مۇنداق بولدى: چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش مەبلىغىنى بىر تۇتاش توپلاپ، يېشىغا يەتكەن چىشى چارۋا (ئۇششاق چارۋىنى ئاساس قىلىپ) سېتىۋېلىپ، شۇ يىلى يار - يۆلەكلىك قىلىنىدىغان ئائىلە قاتارىغا كىرگۈزۈلگەن چارۋىچىلارنىڭ بېقىشىغا تارقىتىپ بەردى، تۇغۇلغان ئوغلاق، پاخلانلار ۋە باشقا چارۋا مەھسۇلاتلىرى يار - يۆلەك بولىنىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئىگىدارچىلىقىدا قالدۇرۇلدى. توختامدا بەلگىلەنگەن يار - يۆلەك بولۇش مۇددىتى توشقاندىن كېيىن، يار - يۆلەككە ئېرىشكەن ئائىلىلەر ئۆزلىرىگە تارقىتىپ بەرگەن چارۋىنى ئەسلىدىكى سانى، سورتى بويىچە ئەينەن قايتۇردى، ئاندىن بۇ چارۋا كېيىنكى تۇركۈمدە پىلانغا كىرگۈزۈلگەن نامرات ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بېرىلدى. بۇ چارۋىلارنى نامرات ئائىلىلەر باققان مەزگىلدە ئۆسۈم، پىرسەنت، باج ئېلىنمىدى. 11 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 4 - كۈنىگىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا شىمالىي شىنجاڭنىڭ چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنى نۆقتىدا سىناق قىلىش خىزمىتىدىن دوكلات بېرىش يىغىنى ئۆتكۈزدى. يىغىنغا بورتالا، ئىلى، تارباغاتاي، ئالتاي، سانجى، ئۈرۈمچى قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارە (باشقارما) لىرىنىڭ مەسئۇللىرى، بورتالا، جىڭ، ئارشاڭ ناھىيىلىرىنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل ھاكىملىرى ۋە بورتالا، ئۈرۈمچى، جىڭ، ئارشاڭ، چاغانتوقاي ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقلىرى قاتناشتى. يىغىندا، دوكلات قىلىش بىلەن نەق مەيداننى ئېكسكۇرسىيە قىلىش ئۆز ئارا بىرلەشتۇرۇلۇپ، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشنى نۆقتىدا سىناق قىلىش تەجرىبىلىرى يەكۈنلەندى. چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەر بىلەن نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇشنىڭ ئۆلچىمى پىرىنسىپ جەھەتتىن بەلگىلەندى: جان سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، كىرىمى چىقىمنى قامداپ كېتەلمەيدىغانلار؛ ئاساسلىق ئەمگەك كۈچى كېسەلچان بولۇپ قالىپ، ئۆزاق مۇددەت ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنالماي قىيىنچىلىققا ئۇچرىغانلار؛ تەبىئىي ئاپەت، سۈنئىي ئاپەت ۋە كۈتۈلمىگەن ۋەقەگە ئۇچراپ قىيىنچىلىققا قالغانلار؛ ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرى ئېغىر كەمچىل بولغانلار؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى 100 — 150 يۈەنگە يەتمەيدىغانلار نامرات ئائىلە دەپ قارىلىدىغان؛ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى 100 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە

بولغانلار؛ مەلۇم ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىغا ئىگە، ئات، كالا، قوي، ئېغىل، يۇك قىرقىش قايچىسى قاتارلىق ئىشلەپچىقىرىش قوراللىرى بولغانلار؛ خېلى ياخشى، بوران - يامغۇرغا دالدا بولغىدەك كىگىز ئۆيلىرى بولغانلار؛ يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك ۋە تۇرمۇشقا زۆرۈر كېرەكلىك بولغان بۇيۇملىرى ئاساسىي جەھەتتىن ھەل بولغانلار نامراتلىقتىن قوتۇلغان ئائىلە دەپ قارىلىدىغان بولدى.

شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنىدىن 1985 - يىل 1 - ئاينىڭ 21 - كۈنىگىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسىنىڭ ھاۋالىسى بىلەن جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بايىنغولىن، ئاقسۇ، قىزىلسۇ، قەشقەر، خوتەندىن ئىبارەت بەش ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ 1984 - يىللىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ، باھالاپ، سېلىشتۇردى. تەكشۈرگۈچىلەر 4400 كىلومېتر مۇساپىنى بېسىپ، 33 كۈن ئىچىدە 24 ناھىيە (شەھەر) گە قاراشلىق 36 يېزا، 48 كەنت ئاھالىلار كومىتېتى، 63 كەنت ئاھالىلار گۇرۇپپىلىرىغا بېرىپ، 97 نامرات ئائىلىنىڭ زىيارەت قىلدى. سەييارە تەكشۈرۈشكە قاتناشقان 16 ئادەم ئىچىدە، مۇشۇ بەش ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارە (باشقارما) لىرىنىڭ باشلىقىدىن بەش ئادەم، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقىدىن ئۈچ ئادەم، ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىگە مەسئۇل كەسپىي كادىرلاردىن تۆت ئادەم، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ رەھبەرلىرى ۋە كەسپىي كادىرلىرىدىن تۆت ئادەم بار. تەكشۈرۈشكە شۇ ۋىلايەت، ئوبلاست رەھبەرلىرىدىن تۆت ئادەم، 24 ھاكىم، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ 43 كادىرى قاتناشتى. تەكشۈرۈش نەتىجىسىدە قەشقەر ۋىلايىتى 1984 - يىللىق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىدە ئىلغار ۋىلايەت؛ بۇگۇر، ئاۋات، ئاقتۇ، يوپۇغا، كېرىيە ناھىيىلىرى ئىلغار ناھىيە بولۇپ باھالاندى.

1984 - يىلى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىدە كۆرۈنەرلىك نەتىجىلەر قولغا كەلدى. جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ مەلۇماتىغا قارىغاندا، جەمئىي 11 مىليون 758 مىڭ يۆەن (يېزا ئىگىلىك بانكىسى بەرگەن قەرز پۇل بۇنىڭ سىرتىدا) مەبلەغ توپلانغان. بۇنىڭ ئىچىدە، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بەرگىنى 4 مىليون 200 مىڭ يۆەن، دېھقانچىلىق تارماقلىرى بەرگىنى 1 مىليون 815 مىڭ يۆەن، چارۋىچىلىق تارماقلىرى بەرگىنى 54 مىڭ يۆەن، ئورمانچىلىق تارماقلىرى بەرگىنى 81 مىڭ يۆەن، سۇ ئىشلىرى تارماقلىرى بەرگىنى 60 مىڭ يۆەن، تەمىنات - سودا تارماقلىرى بەرگىنى 6000 يۆەن، ماۋارىپ تارماقلىرى بەرگىنى 599 مىڭ يۆەن، سەھىيە تارماقلىرى بەرگىنى 85 مىڭ يۆەن، يېزا - بازار كارخانىلىرى بەرگىنى 67 مىڭ يۆەن، يېزا - بازار كوللېكتىپ ئىگىلىكىدىكىلەرنىڭ بەرگىنى 1 مىليون 762 مىڭ يۆەن، يەرلىك مالىيە بەرگىنى 672 مىڭ يۆەن، باشقا پۇللار 2 مىليون 357 مىڭ يۆەن. ماددىي ئەشيا جەھەتتە دۆلەت بەش ۋىلايەت ئوبلاستقا جەمئىي 1668 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 6032 تۆياق ئېكىن كالا، 4917 ئېشەك، 22 ئات، 28 مىڭ 968 قوي، 9341 قول ھارۋىسى، 468 دانە سوقا ياردەم بەردى؛ كوللېكتىپتىن 13 تونىنا خىمىيىۋى ئوغۇت، 15 كالا، 27 ئات، 6636 قوي ياردەم بېرىلدى. خوتەن ۋىلايىتى ۋە قىزىلسۇ ئاپتونوم ئوبلاستى نامرات ئائىلىلەرنى كوللېكتىپ ئىقتىسادىدىن پۇل چىقىرىپ 839 مىڭ جىڭ نورما ئاشلىق بىلەنھەقسىز تەمىنلىدى. ئاقسۇ، قەشقەر، قىزىلسۇ، خوتەن ۋىلايەت،

(ئوبلاست) لىرىدىكى كوللېكتىپ ئىگىلىك نامرات ئائىلىلەردىن ئېلىنمىدىغان ئوچ تۇردىكى جەمئىي 220 مىڭ 670 يۈەن قالدۇرۇق، 528 مىڭ 968 كۈنلۈك خالىس ئەمگەك، 1 مىليون 171 مىڭ 792 يۈەن قەرز پۇل كېمەيتىلدى ۋە كەچۈرۈم قىلىندى. دۆلەت يۇقىرىدىكى ژىلايەت (ئوبلاست) لارنىڭ 417 مىڭ 920 يۈەن دېھقانچىلىق بېجىنى، 36 مىڭ 327 يۈەن داۋالىنىش خىراجىتىنى، 6696 يۈەن توك ھەققىنى، 271 مىڭ يۈەن ئوقۇش خىراجىتىنى كېمەيتتى ۋە كەچۈرۈم قىلدى. قەشقەر ژىلايىتى نامرات ئائىلىلەرنىڭ 414 مىڭ 411 كۈن خالىسانە ئەمگىكىنى، 729 مىڭ 879 يۈەن قەرز پۇلىنى كېمەيتتى ۋە كەچۈرۈم قىلدى، 4709 نامرات ئائىلىگە 18 مىڭ 152 مو ياخشى ۋە ئۆيگە يېقىن يەرنى ئالماشتۇرۇپ بەردى. 1984 - يىلى 35 مىڭ 762 كادىر، پارتىيە - ئىتتىپاق ئەزاسى ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىشقا قاتناشتى. بۇنىڭ ئىچىدە: ناھىيە دەرىجىلىك كادىر 41، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلاردىكى بۆلۈم باشلىقى ۋە يېزا، بازار دەرىجىلىك كادىر 3701، ناھىيە، يېزا ئورگانلىرىنىڭ كەسپىي كادىرى 6076، كەنت ئاھالە كومىتېتلىرى، كەنت ئاھالىلار گۇرۇپپىلىرىنىڭ كادىرلىرى ۋە يېزىلاردىكى پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى 25 مىڭ 944. كېرىيە ناھىيىسىدە، ناھىيە، يېزا دەرىجىلىك نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپلا قالماستىن، ناھىيە دەرىجىلىك ئورگانلار، تارماقلاردىمۇ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى. ناھىيە بويىچە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىسى 72 گە، ئەزالىرى 216 گە يەتتى. جەمئىي 831 كادىر ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ يار - يۆلەك بولۇشقا قاتناشتى، ئۇلار، ھۆددىگە ئالغان 700 ئائىلىنىڭ ھەممىسى شۇ يىلىلا نامراتلىقتىن قۇتۇلدى.

3. نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئەھۋالى

1984 - يىلى شىنجاڭ بويىچە 61 مىڭ 143 ئائىلىگە يار - يۆلەك بولۇش پىلانلانغاندى، شۇ يىلى 25 مىڭ 535 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى 41.76% كە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ژىلايەت، ئوبلاست 33 مىڭ 31 ئائىلە، 126 مىڭ 719 ئادەمگە يار - يۆلەك بولۇشنى پىلانلىغان ئىدى، ئەمەلىيەتتە 43 مىڭ 82 ئائىلە، 168 مىڭ 58 ئادەمگە يار - يۆلەك بولدى. يىل ئاخىرى يېزا، بازاردىن يۇقىرى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇشقا رەھبەرلىك قىلىش گۇرۇپپىلىرى تەكشۈرۈپ، ئوتكۇزۇۋالغاندا 22 مىڭ 699 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش ئۆلچىمىگە يەتتى. بۇ ئەمەلىيەتتە يار - يۆلەك بولۇنغان ئائىلە سانىنىڭ 68.52 پىرسەنتىنى، يار - يۆلەك بولۇش پىلانلانغان ئائىلە سانىنىڭ 72.68 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلىلەرنىڭ ئومۇمىي نوپۇس سانى 88 مىڭ 600 گە يېتىپ، ئەمەلىيەتتە يار - يۆلەك بولۇنغان نوپۇس سانىنىڭ 71.52 پىرسەنتىنى، يار- يۆلەك بولۇشنى پىلانلىغان نوپۇسنىڭ 91.69 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بايىنغولىن، قىزىلسۇ، خوتەن ژىلايەت (ئوبلاست) لىرىدىكى نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلىلەر ئىچىدە 57 ئائىلىنىڭ ئاشلىق مەھسۇلاتى 10 مىڭ جىڭدىن، ئالتە ئائىلىنىڭ كىرىمى 10 مىڭ يۈەندىن ئېشىپ كەتتى، 13 ئائىلە كەسپىي ئائىلىگە ئايلاندى. بەش ژىلايەت، ئوبلاستتىكى نامراتلىقتىن قۇتۇلغان ئائىلىلەرنىڭ ئاشلىق ئومۇمىي مەھسۇلاتى 61 مىليون 614 مىڭ 446 جىڭغا، ئائىلە بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئاشلىق 2714 جىڭغا، كىشى بېشىغا توغرا

كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئاشلىق 695 جىڭگا يەتتى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراشلىق چاقىلىق، لوپنۇر، بۈگۈر، يەنجى، خېجىلك، باغراش، چەرچەن ناھىيىلىرى ۋە كورلا شەھىرىدىكى نامراتلىقتىن قوتۇلغان 1988 ئائىلىنى تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، ئۇلارنىڭ 1983 - يىلدىكى ئاشلىق بىرلىك مەھسۇلاتى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 141.9 جىڭ بولغان بولسا، 1984 - يىلى 281.4 جىڭگا يېتىپ، 139.5 جىڭ ئاشقان، ئېشىش ھەجمى 97.96% بولغان؛ ئاشلىقنىڭ ئومۇمىي مەھسۇلاتى 1983 - يىلى 5 مىليون 646 مىڭ 139 جىڭ بولغان بولسا، 1984 - يىلى 10 مىليون 523 مىڭ 688 جىڭگا يېتىپ، 4 مىليون 877 مىڭ 548 جىڭ مەھسۇلات كۆپەيىپ، 86.38% ئاشقان؛ 1983 - يىلى ئائىلە بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە ئاشلىق 2840 جىڭ بولغان بولسا، 1984 - يىلى 5293 جىڭگا يېتىپ، 2453 جىڭ كۆپەيىپ، 86% ئاشقان. خوتەن، قەشقەر، قىزىلسۇ، ئاقسۇ ژىلايەت (ئوبلاست) لىرىدا نامراتلىقتىن قوتۇلغان 20 مىڭ 464 ئائىلە (79 مىڭ 660 ئادەم) نىڭ ساپ ئىقتىسادىي كىرىمى جەمئىي 12 مىليون 723 مىڭ 929 يۈەنگە يېتىپ، كىشى بېشىغا 159.72 يۈەندىن توغرا كەلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، قەشقەردە 145 يۈەندىن، ئاقسۇدا 174 يۈەندىن، قىزىلسۇدا 105.60 يۈەندىن توغرا كەلدى. قەشقەر ژىلايىتىدە نامراتلىقتىن قوتۇلغان ئائىلىلەر ئىچىدە 4176 ئائىلىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى 200 يۈەندىن يۇقىرى، 2053 ئائىلىنىڭ 300 يۈەندىن يۇقىرى، 954 ئائىلىنىڭ 400 يۈەندىن يۇقىرى بولدى. يەنە قەشقەر ژىلايىتىدىكى نامراتلىقتىن قوتۇلغان 10 مىڭ 448 ئائىلىنى تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، بۇلارنىڭ ئىچىدىكى 2049 ئائىلە ژېلىسىپىت، 1649 ئائىلە رادىئولۇق ئۇنئالغۇ، 584 ئائىلە كىيىم تىكىش ماشىنىسى، 2712 ئائىلە ئېكىن كالىسى، 48 ئائىلە گىلەم، 11 ئائىلە تىراكتور سېتىۋالغان.

1984 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 141 مىڭ 518 ئائىلىلىك چارۋىچى ئىچىدە 28 مىڭ نامرات ئائىلە بار ئىدى، ئۇلار ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 19.7 پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى. شۇ يىلى 1 مىليون 600 مىڭ يۈەن چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش مەبلىغى توپلاندى، بۇ پۇلغا 34 مىڭ 405 تۈياق نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش كۆچمە چارۋىسى سېتىۋېلىنىپ، يار - يۆلەك بولۇنىدىغان 1415 ئائىلىنىڭ ھەربىرىگە 24 تۈياقتىن قوي تارقىتىپ بېرىلدى، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش دائىرىسى 30 ناھىيە (شەھەر) نىڭ 60 يېزا (گۈدۈكى) سىغچە كېڭەيدى.

سەككىز ناھىيىنىڭ 1977 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 8 - جەدۋەل　　بىرلىكى: يۈەن

ناھىيىلەر / يىللار	قەشقەر كونا شەھەر	قەشقەر يېڭىشەھەر	پەيزاۋات	مارالبېشى	خوتەن	قاراقاش	لوپ	ئاتۇش
1977	44.25	48.59	34.41	48.53	50.13	49.13	45.71	38.15
1981	128.03	129.38	106.63	285.81	226.28	155.39	171.17	101.78
1985	175.82	217.49	202.60	426.12	323.19	199.83	211.64	200.72

ئاپتونوم رايونلۇق «ئىككىگە يار - يۆلەك بولۇش» خىزمىتى بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى 1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 22 - كۈنىدىن 24 - كۈنىگىچە كۆنەس ناھىيىسىدىكى ناراتتا چاقىرىلدى، شىمالىي شىنجاڭدىكى ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيىلەرنىڭ رەھبەرلىرى ۋە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ مەسئۇللىرى، جەنۇبىي شىنجاڭدىكى بەش ۋىلايەت، ئوبلاستنىڭ ۋەكىللىرى ھەمدە شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولۇپ 180 ئادەم يىغىنغا قاتناشتى. يىغىندا گوۋۇيۈەننىڭ «خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى قاتارلىق تارماقلارنىڭ يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىشىنى راۋاجلاندۇرۇپ، نامراتلىقنى تۈگىتىپ، بېيىشىغا يار - يۆلەك بولۇش توغرىسىدىكى يولىيورۇق سوراش دوكلاتىنى تەستىقلاپ تارقاتقانلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى» يەنى گوۋۇيۈەننىڭ (1985) 65 - نومۇرلۇق ھۆججىتى ۋە خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى شۇ يىلى 6 - ئايدا سۈجۈدا چاقىرغان مەملىكەتلىك نامراتلارغا، نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئابدۇراخمان ئىسكەندەر «ئىككىگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەجرىبىلىرىنى ئالماشتۇرۇش يىغىنىنىڭ روھى يەتكۈزۈلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى ئابدۇراخمان ئىسكەندەر «ئىككىگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى تەرىپلەپ ياخشى ئىشلەپ، شىنجاڭنى يۇكسەلدۇرۇش، شىنجاڭنى گۈللەندۈرۈش ئۈچۈن تۆھپە قوشايلى» دېگەن تېمىدا خىزمەت دوكلاتى بەردى. ئۇچ ۋىلايەت، ئوبلاست، يەتتە ناھىيىنىڭ ۋەكىللىرى يىغىندا تەجرىبە تونۇشتۇردى، ھەمدە يىغىندا ۋەكىللەرگە 30 پارچە تېپىك ماتېرىيال تارقىتىپ بېرىلدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ دائىمىي ئەزاسى، سىياسىي قانۇن كومىتېتىنىڭ شۇجىسى ھامىدىن نىياز «قۇرۇق گەپنى تاز قىلىپ، ئەمەلىي ئىشنى كۆپ ئىشلەپ، ئىككىگە يار - يۆلەك بولۇش، خىزمىتىنى يېڭى سەۋىيىگە كۆتۈرەيلى» دېگەن تېمىدا سۆز قىلدى. ئاپتونوم رايونىنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى يۈسۈپ مۇھەممەدى «تونۇشنى ئۆستۈرۈپ، رەھبەرلىكنى كۈچەيتىپ، نامراتلىقنى تۈگىتىپ، بېيىش قەدىمىنى تېزلىتەيلى» دېگەن تېمىدا خۇلاسە سۆزى قىلدى. بۇ قېتىمقى يىغىندا: دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى پارتىيە، ھۆكۈمەتنىڭ مۇھىم ئىشلار كۈن تەرتىپىگە كىرگۈزۈش؛ بۆلۈم، ئىدارىلار يېزىلارنى ھۆددىگە ئېلىپ، پارتىيە، ئىتتىپاق ئەزالىرى، كادىرلار ئائىلىلەرنى ھۆددىگە ئېلىپ يار - يۆلەك بولۇش مەسئۇلىيىتىنى تۈزۈمنى يولغا قويۇش؛ ئىجتىمائىي كۈچلەرگە تايىنىپ، نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش مەبلىغىنى كەڭ تۇردە توپلاش؛ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش كۆچمە چارۋىسى تارقىتىپ بېرىش؛ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدىلىرىنىڭ تەرەققىياتىنى تېزلىتىش؛ ھەرقايسى تارماق، ھەرقايسى تەرەپلەردىكى ئىجتىمائىي كۈچلەرگە تولۇق تايىنىپ، تەڭ تۇتۇپ، ئورتاق باشقۇرۇشتىن ئىبارەت تەجرىبىلەر يەكۈنلەندى.

ئاپتونوم رايوندىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى ۋە نامراتلىقتىن قوتۇلغاندىن كېيىنكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمىنىڭ ئۆزگىرىشىگە دائىر جەدۋەل

5 ـ قىسىم 9 ـ جەدۋەل　　بىرلىكى: يۈەن

يىللار	ئاپتونوم رايونىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى	نامرات ئائىلىلەرنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كەلگەن ئوتتۇرىچە كىرىمى			نامرات ئائىلىلەرنىڭ نامراتلىقتىن قوتۇلغاندىن كېيىنكى كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە كىرىمى		
		جەنۇبىي شىنجاڭ	شىمالىي شىنجاڭ	چارۋىچىلىق رايونلىرى	جەنۇبىي شىنجاڭ	شىمالىي شىنجاڭ	چارۋىچىلىق رايونلىرى
1979	102.46	45	50	55	75	80	85
1980	107.01	45	50	55	75	80	85
1981	113.98	50	55	60	80	85	90
1982	137.78	60	70	80	85	90	95
1983	206.85	60	70	80	85	90	95
1984	251.17	80	90	100	100	120	150
1985	325.61	100	120	150	120	150	180

1985 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 12 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن ئاپتونوم رايونلۇق پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتى بىرلىشىپ، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، جۇڭگو پەن ـ تېخنىكا جەمئىيىتىنىڭ «پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» نى كۆچۈرۈپ تارقاتتى، شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ بويىچە پەن ـ تېخنىكا ئارقىلىق نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش ئەۋج ئالدى.

1985 ـ يىل 10 ـ ئايدىن 11 ـ ئايغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدىن 11 ئادەم بېيجىڭ، خېبېي، سەنشى، شەنشى قاتارلىق ئۆلكە، شەھەرلەرگە بېرىپ، نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش تەجرىبىلىرىنى ئۆگەندى. ئۇلار شىنجاڭغا قايتقاندىن كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1 مىليون 400 مىڭ يۈەن مەخسۇس پۇل ئاجرىتىپ، تولى، بۇگۇر، كەلپىن، ئاتۇش، قەشقەر يېڭىشەھەر، گۇمىدىن ئىبارەت ئالتە ناھىيىگە نۆقتىلىق يارەم بېرىپ، يۇقىرىدىكى ناھىيىلەرنىڭ نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولىدىغان ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدىلەرنى راۋاجلاندۇرۇشىغا ئىلھام بەردى.

1985 ـ يىلى چارۋىچىلىق رايونلىرى تارقاتقان نامراتلارغا يار ـ يۆلەك بولۇش چارۋىسى 125 مىڭ 469 تۇياقنى يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە، شىمالىي شىنجاڭدا تارقىتىلغىنى 96 مىڭ 528

تۇياق. تارقىتىش دائىرىسى 4400 ئائىلىگە يېتىپ، ھەربىر ئائىلىگە كۆپ بولغاندا 50 تۇياقتىن، ئاز بولغاندا 20 تۇياقتىن چارۋا توغرا كەلدى. نامرات ئائىلىلەر كۆچمە چارۋىلارنى كۆكئوت قويۇپ باققانلىقتىن، كۆپ قىسمى تولۇق ئورۇقلىنىپ، تولۇق بوغاز بولۇپ، تولۇق تۇغۇپ، تولۇق ئەي بولدى. ئايرىم ئائىلىلەرنىڭ قويلىرىنىڭ قوش گېزىك تۇغۇش نىسبىتى 12%، 18% گە يەتتى. ئومۇمىي كۆلەمدىكى تۇغۇش، ئەي بولۇش نىسبىتى 80% تىن ئېشىپ كەتتى. بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى 183 ئۆيلۈك چارۋىچىنى تەكشۈرۈشتىن قارىغاندا، دەسلەپتە 6258 ساغلىق تارقىتىپ بېرىلگەن ئىكەن، ئۇنىڭ ئىچىدىكى يېڭىدىن يېشىغا يەتكەن تۇغمىغان 1200 ساغلىقنى ۋە قىشتىن ئۆتەلمەي ئۆلۈپ كەتكەن 335 قوينى ھېسابقا ئالمىغاندا، قالغانلىرى 4253 تۇياق قوزىلىغان، 3604 قوزا ئەي بولغان، ئەي بولۇش نىسبىتى 85% كە يەتكەن. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش قويى 56 مىڭ 92 نى قوزىلىغان بولۇپ، ئۇنىڭ ئەي بولۇش نىسبىتى 84.89% كە يەتكەن.

شىمالىي شىنجاڭنىڭ كېچىكىپەرەك باشلانغان نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتى 1985 - يىلى خېلى زور تەرەققىياتقا ئېرىشتى. 44 ناھىيە (شەھەر) دىن كۆيتۈن شەھىرىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ۋەزىپىسى بولمىغاندىن سىرت، قالغان 43 ناھىيە (شەھەر) نىڭ ھەممىسىدە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش قانات يايدۇرۇلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، شىمالىي شىنجاڭ رايونىدىكى نامرات ئائىلىلەرنىڭ سانى 70 مىڭدىن 50 مىڭغا تۆۋەنلەپ، ئومۇمىي دېھقان ئائىلىلىرى ئىچىدە ئىگىلىگەن نىسبىتى 11.14% تىن تۆۋەنلەپ 7% گە چۈشتى.

1985 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش تۈنجى ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدىسى يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسىنىڭ يۈكئىنىڭ يېزىلىق ئىككىگە يار - يۆلەك بولۇش قۇمۇش مەھسۇلاتلىرى شىركىتى مەيدانغا كەلدى. يىل ئاخىرىغا كەلگەندە شىنجاڭ بويىچە نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدىسى44 كە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ 31 ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدىسى ئىچىدە، توققۇز ئىقتىسادىي ئەمەلىي گەۋدە شۇ يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشەلمىگەندىن سىرت، قالغانلىرى شۇ يىلى قۇرۇلۇپ، شۇ يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشىپ، شۇ يىلى پايدا ئالدى. بۇ ئىقتىسادىي گەۋدىلەرگە 397 نامرات ئائىلە قوبۇل قىلىندى.

1985 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى 64 مىڭ 806 نامرات ئائىلىگە يار - يۆلەك بولۇنۇپ، ئەمەلىيەتتە 37 مىڭ 421 نامرات ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلدى، نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى 57.74% كە يەتتى.

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى پىلان - مالىيە باشقارمىسى تۈزۈپ چىققان 1984 - ۋە 1985 - يىللىق «خەلق ئىشلىرى كەسپىي مەلۇمات ماتېرىيالى» دا خاتىرىلىنىشىچە، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 178 مىڭ 531 نامرات ئائىلىگە يار - يۆلەك بولۇنغان، ئەمەلىيەتتە 81 مىڭ 590 ئائىلە نامراتلىقتىن قۇتۇلۇپ، جەمئىي نامراتلىقتىن قۇتۇلۇش نىسبىتى 45.7% كە يەتكەن.

Ⅲ باب

شەھەر - بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش

§ 1. ۋاقىتلىق ۋە مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، شەھەر - بازارلاردا تۇرمۇشتا تىرىكچىلىك يولى تاپالمىغان نامراتلارنى ھۆكۈمەت ئۇماچخانىسى بىمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلىگەنىدى. ھۆكۈمەت تەرەپ قۇتقۇزۇش بەرگەندىن باشقا چىك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا شەھەر - بازارلاردىكى سودىگەرلەر، يۇرتداشلار ئۇيۇشمىلىرىمۇ ئارىلاپ نامراتلارغا قۇتقۇزۇش بېرەتتى. ئۆلكە مەركىزى ئۇرۇمچىدىكى سودا ساھەسىدىكىلەرمۇ مەبلەغ ئىئانە قىلىپ، يېتىم - يېسىر نامراتلارغا قۇتقۇزۇش بېرەتتى.

ھەر يىلى دېھقانلار كالىندارى بويىچە 1 - ئاينىڭ 1 - ۋە 15 - كۈنلىرى بىر قىسىم سودىگەرلەر پارچە پۇللارنى تەييارلاپ، تىلەمچىلەرگە سەدىقە بېرەتتى. دارىلئاجىزىن، قىشلاش ئورنىدىكى يېتىم - يېسىر ۋە نامراتلارمۇ كوچا - رەستىلەرگە چىقىپ سودىگەرلەردىن پۇل سەدىقە ئالاتتى. ئۆلكە مەركىزىدە تەسىس قىلىنغان ھەر قايسى ئۆلكىلەرنىڭ يۇرتداشلار ئۇيۇشمىلىرىمۇ ئۇرۇمچىدە سەرگەردان بولۇپ يۇرگەن ئۆز يۇرتلۇق نامراتلارغا ئارىلاپ كىيىم - كېچەك، يېمەك - ئىچمەك بىلەن قۇتقۇزۇش بېرەتتى. ئاپەت يۈز بەرگەن، ياخشى ھوسۇل ئېلىنمىغان، يېغىلىق بولغان مەزگىللەردە جەمئىيەتتىكى خەيرى - ساخاۋەت تەشكىلاتلىرى سودىگەرلەرنى، ئۇيۇشمىلارنى پۇل ئىئانە قىلىشقا قوزغاپ، ئۇماچخانا قۇرۇپ مۇساپىرلار بىلەن نامراتلارغا قۇتقۇزۇش ئىشى بېرەتتى.

مىنگو دەۋرىدە تەبىئىي ئاپەت ئېغىر بولغان يىللاردا نامراتلارغا قىشلىق قۇتقۇزۇش بېرىلەتتى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) 10 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت قىشلىق قۇتقۇزۇش بېرىش ئۈچۈن ئۇرۇمچى ناھىيىسىگە 30 مىڭ سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ بەرگەنىدى، ئۇنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن مالىيە نازارىتى ئادەم چىقىرىپ نازارەت قىلىپ، ئۆلكە مەركىزىدىكى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا، كەنتلەردىكى ئىنتايىن نامرات، ئادەتتىكىچە نامرات ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بەردى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) يەنە ئۇرۇمچى ناھىيىسىگە قىشلىق قۇتقۇزۇش خىراجىتى ئۈچۈن 28 مىڭ 660 سەر كۈمۈش ئاجرىتىپ بېرىلدى. مىنگونىڭ 22 - يىلى (1933 - يىلى) 12 - ئايدا ماجۇڭيىڭ قوشۇنىنىڭ ماشىمىڭ، ماچۇەنلۇلار باشچىلىقىدىكى قىسىملىرى ئۆلكە مەركىزى ئۇرۇمچىنى قورشۇۋلىپ، ئۆلكە قوشۇنلىرى بىلەن شىخې كوچىسى، چوڭ كۆۋرۈك، قىزىلتاغ، جىجۇشەن ئەتراپىدا كەسكىن جەڭ قىلىپ، بىر قانچە كۈن تىركەشتى. شىخې كوچىسىدىكى ئاھالىلارنىڭ ئولتۇراق ئۆيلىرىنى ئۆلكە ئارمىيىسى

كۆيدۈرۈۋەتتى، باغچا ئەتراپى ئىككى تەرەپنىڭ زەمبىرەك ئوقلىرىدا خارابلىققا ئايلاندى. شەھەر ئۇزاق مەزگىل قامال قىلىنغانلىقتىن، ئاشلىق، يېقىلغۇ ئىنتايىن جىددىيلىشىپ قالدى، كوچىلاردا تىلەمچىلەر كۆپەيىپ كەتتى. ۋۇگېجېن، گۇك بېيدىك، مياۋپېيرەن قاتارلىق كىشىلەرنىڭ باشلامچىلىقىدا خەيرىي - ساخاۋەت جەمئىيىتى قۇرۇلدى، بۇ جەمئىيەت ھەر قايسى ساھەلەردىن ئىئانە توپلاپ، ئۇماچخانا قۇرۇپ مۇساپىرلار بىلەن نامراتلارنى ئۇماچ بىلەن تەمىن ئەتتى. 1 - ئۇماچخانا ئەنلياڭدا قۇرۇلۇپ، كۇنىگە 200 ئادەمنى؛ 2 - ئۇماچخانا خۇنەن - خۇبېي ئۇيۇشمىسىدا قۇرۇلۇپ، كۇنىگە 30 ئادەمنى؛ 3 - ئۇماچخانا جەنۇبىي قوۋۇقتىكى شەنشى مەسچىتىدە قۇرۇلۇپ كۇنىگە 500 ئادەمنى، 4 - ئۇماچخانا جەنۇبىي مەسچىتتە قۇرۇلۇپ، كۇنىگە 700 ئادەمنى ئۇماچ بىلەن تەمىن ئەتتى؛ ئۇنىڭدىن كېيىن ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى قىشلىق قوتقۇزۇش تەسىس قىلىپ، شەھەر - بازارلاردىكى تەنھا قېرى - چۆرى، يېتىم - يېسىر، مېيىپ نامراتلارغا، بەشتىن ئارتۇق پەرزەنتى بار يوقسۇل ئائىلىلەرگە، مۇساپىرلار، ئاپەتكە ئۇچرىغان ئاھالىلارغا، پاپون باسقۇنچىلىرىغا قارشى قۇرۇش قىلىۋاتقان ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قوتقۇزۇش بەردى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) كۇز ۋە قىش پەسلىدە ئۆلكە مەركىزى ئۇرۇمچىدە ۋە ئاز ساندىكى ناھىيىلەردە قىشلىق قوتقۇزۇش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، يەرلىكنىڭ قوتقۇزۇش پۇلى ئارقىلىق قوتقۇزۇش بەردى. بەزىلىرى سودا ئۇيۇشمىلىرى، ئايالار ئۇيۇشمىسى، مىللەتلەر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى ۋە يېزا، بازار باشلىقلىرىنى سەپەرۋەر قىلىپ، خەلق ئىچىدە ۋە ئارمىيە ئىچىدە ئىئانە توپلاپ قوتقۇزۇش بەردى. ئۇرۇمچى ۋىلايىتىدىكى ناھىيىلەردە جەمئىي 2 مىليون 90 مىڭ يۇەن ئۆلكە پۇلى، بىر قانچە 100 قۇر قىشلىق كىيىم - كېچەك توپلاندى. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 25 - كۇنىدىن كېيىن يىلى 2 - ئاينىڭ 13 - كۇنىگىچە ئۇرۇمچى قىشلىق قوتقۇزۇش ھەيئىتى 43 مىڭ 499 جىڭ قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ، 1880 ئائىلە، 7492 ئادەمگە قوتقۇزۇش بەردى. ھەر بىر كىشى ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 5.8 جىڭ ئاشلىققا ئېرىشتى. ئۇرۇمچى، گۇچۇڭ، سانجى، قوتۇبى ناھىيىلىرىدىكى 426 نامرات ئائىلىگە 340 يۇرۇش پاختىلىق كىيىم، 583 دانە يوتقان، كىگىز، 161 جۇگا، 271 دانە تېرە، پاختىلىق، ئەستەرلىك چاپان تارقىتىپ بېرىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا غەربىي يول مۇساپىرلىرى توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان سانجى، قوتۇبى، ماناس قاتارلىق ناھىيىلەردە قوتقۇزۇش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، ئىئانە توپلاش، قوتقۇزۇش پائالىيەتلىرى قانات يايدۇرۇلدى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يەنە ماناس، قوتۇبى ناھىيىلىرىدىكى نامراتلارغا ۋە يوقسۇل مۇساپىرلارغا ئۈچ ئايلىق قوتقۇزۇش ئاشلىقى ئۈچۈن 7850 يۇەن ئۆلكە پۇلى، ئۇرۇقلۇق، كالا، دېھقانچىلىق سايمانلىرى سېتىۋېلىش ئۈچۈن 16 مىڭ 180 يۇەن ئۆلكە پۇلى، جەمئىي 24 مىڭ 30 يۇەن قەرز پۇل تارقاتتى.

مىنگونىڭ 36 -يىلى (1947 - يىلى) قىش پەسلىلىك قوتقۇزۇش داۋاملىق يولغا قويۇلدى، ئۇرۇمچى، سانجى، قوتۇبى، ماناس، تۇرپان ناھىيىلىرىدىلا جەمئىي 3750 ئادەمگە قوتقۇزۇش بېرىلدى. ھەربىر ئادەمگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 141 يۇەندىن قوتقۇزۇش پۇلى توغرا كەلدى.

قىشلىق قوتقۇزۇشتىن سىرت، مىنگو دەۋرىدە نامراتلارغا يەنە باشقا بەزى قوتقۇزۇشلارمۇ بېرىلدى. مەسىلەن: مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) ئەتىيازدا جەنۇبى شىنجاڭدىن ئۇرۇمچىگە ئاشلىق يۆتكەپ كېلىپ، ئاچلىق، كېسەللىك، ئات - تۆگىلىرى ھالىدىن كەتكەنلىك تۈپەيلىدىن يۈرتىغا قايتىپ كېتەلمەي تۇرۇپ قالغان 178 ئاتچى ۋە تۆگىچىگە قوتقۇزۇش بېرىلدى ۋە ئۇز يۈرتلىرىغا كېتىۋېلىشى ئۈچۈن پۇل يارەم قىلىندى. مىنگونىڭ 36 - يىلى

(1947 - يىلى) 7 - ئايدا ئۇرۇمچى سىفەن مەكتىپىدە ئوقۇۋاتقان ئىلى، چۆچەكلىك ئوقۇغۇچىلارنىڭ كىيىم - كېچەك، ئاياق كىيىم قاتارلىق جەھەتلەردىكى تۇرمۇش خىراجىتى ئۈچۈن قۇتقۇزۇش بېرىلدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئەتىيازدا ئۆلكە مەركىزىدىكى ھەرقايسى ئىدارە - ئورگان، خەلق تەشكىلاتلىرى، مەكتەپلەردىن پۇل، ماددىي بۇيۇملار ئىئانە توپلىنىپ، نامرات شەھەر ئاھالىلىرىگە قۇتقۇزۇش بېرىلدى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) جەنۇبىي شىنجاڭدىن ئۇرۇمچىگە سودىگەرچىلىك قىلىش ئۈچۈن كېلىپ ۋەيران بولغان ئائىلىلەرگە ئۆز يۇرتىغا كېتىۋېلىشى ئۈچۈن پۇل يارەم قىلىندى. ئوقۇش خىراجىتىي يېتىشمەسلىك، تۇرمۇش قىيىنچىلىقى سەۋەبىدىن نەنجىڭ مەركىزىي داشۇ، لەنجۇ داشۇلەردىن شىنجاڭغا قايتۇرۇلغان ئويغۇر، موڭغۇل، شىبە ئوقۇغۇچىلارغا تۇرمۇش قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. ئۇرۇمچىدىكى نامرات شەھەر ئاھالىلىرىگە 30 مىليارد يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىلدى. مىنگونىڭ 33 - ، 35 - ، 38 - يىللىرى ئاشلىق باھاسى شىددەت بىلەن ئۆرلەپ كەتكەنلىكتىن، ئۇرۇمچىدە ھۆكۈمەت ئاشلىقى ئارقىلىق باھا مۇقىملاشتۇرۇلۇپ، ھۆكۈمەت خىزمەتچىلىرى، ئوقۇتقۇچىلار ۋە نامرات پۇقرالارغا تۆۋەن باھادا ئاشلىق سېتىپ بېرىلدى.

1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن كېيىن، شىنجاڭ بويىچە شەھەر - بازارلاردىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى «ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇشنى ئاساس قىلىش، دۆلەتنىڭ قۇتقۇزۇشىنى قوشۇمچە قىلىش» ئاڭچىنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، مېيىپلار، قېرى - چۆرىلەر، يېتىم - يېسىرلار، ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىچىدىكى تۇرمۇشى قىيىن ئائىلىلەرگە مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش بەردى، قۇتقۇزۇش خاراكتېرىدىكى ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشقاندىن كېيىن، كىرىمى تۇرمۇشىنى قامداشقا يەتمەيدىغانلارغىمۇ قۇتقۇزۇش بېرىلدى. 1949 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قۇتقۇزۇش ئاشلىقى ياكى قۇتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ بېرىلدى. ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا 20 جىڭدىن 30 جىڭغىچە مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش ئاشلىقى بېرىلدى، بالىلارغا مۇۋاپىق كېمەيتىپ بېرىلدى. مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش پۇلى ھەربىر ئادەمگە ھەر ئايدا بەش يۈەندىن ئون يۈەنگىچە بېرىلدى. ۋاقتىلىق ۋە مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش پۇلى ۋە ئاشلىقى شەخسى ئىلتىماس قىلىپ، ئاھالىلار كومىتېتى مۇزاكىرە قىلىپ ئىسىملىكىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مەھەللە ئىش باشقارمىسى تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن، ئائىلىلەرگە تارقىتىپ بېرىلدى.

1950 - يىلى ئەتىيازدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ھەربىي ئاشلىقتىن 100 دادەن ئۆتنە ئېلىپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قۇتقۇزۇش بەردى. 1950 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز ئۆزىنى قۇتقۇزۇش بىلەن قۇتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۇرۇش چارىسىنى قوللىنىپ، ئىگە - چاقسىز، قېرى - چۆرى، ئاجىز، كېسەلچان، مېيىپلارغا، ئىشسىز قالغان ئىشچىلارغا ۋە مۇقىم كىرىمى يوق كىشىلەرگە ياكى مۇقىم كىرىمى بولسىمۇ، ئۆزىنىڭ ئاساسلىق تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغان 2000 دىن ئارتۇق ئادەمگە قۇتقۇزۇش ئاشلىقى ۋە پۇلى تارقىتىپ بەردى. 10 - ئايدىن 11 - ئايغىچە ھەرقايسى چوڭ شەھەر - بازارلاردا شىمالىي ئەنخوي، شىمالىي جياڭسۇ، خېبېي، خېنەنلەردىكى تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقتە 10 مىڭ يۈرۈش كىيىم - كېچەك ئىئانە قىلىندى. ئىئانە توپلاش پائالىيىتى 11 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاياقلاشتى. قىش پەسلىدە شەھەر، بازارلاردىكى ئىشسىزلار

كۆپىيىپ كەتكەچكە، جايلار يەنە قىشلىق كىيىم - كېچەك ئۈچۈن ئىئانە قىلىنغان پۇلنىڭ 40 پىرسەنتىنى قىش پەسىللىك قوتقۇزۇشقا ئاجراتتى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئىئانە قىلىنغان پۇلنىڭ ھەممىسى قىشلىق قوتقۇزۇشقا سەرپ قىلىندى. شۇ يىلى 12 - ئايدىن 1951 - يىل 3 - ئايغىچە ئۇرۇمچى شەھىرىدە تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بار ئىشسىز قالغان ئىشچىلارغا ۋە شەھەر ئاھالىسىگە قوتقۇزۇش پۇلى ياكى قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىلدى. چوڭ جاننىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 20 جىڭدىن، كىچىك جانغا 10 جىڭدىن جەمئىي 67 مىڭ 50 جىڭ قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىلدى.

1952 - يىلدىن باشلاپ جىنايىي ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ ئائىلىلىرىدىكى تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بارلارمۇ قوتقۇزۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرى تۇتۇپ تۇرۇلىۋاتقان مەزگىلدە، كېسەل سەۋەبىدىن ئۆلۈپ كەتسە، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا بەش تاختا چاي، ئون مېتر ئاق رەخت قوتقۇزۇش بېرىلدى. جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى ياكى جىنايەتچىلەر قويۇپ بېرىلگەندىن كېيىن ئۇلارنىڭ ئائىلىلىرى ھەقىقەتەن قىيىنچىلىققا ئۇچرىسا، چوڭ جاننىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 30 جىڭ، كىچىك جانغا 15 جىڭ قوتقۇزۇش ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىلدى. مۇبادا ئۇلار قېرى، ئاجىز، كېسەلمەن بولسا ۋە ئۇششاق بالىلىرى بولسا، ئەھۋالغا قاراپ مۇۋاپىق مىقداردا ئۇن قوشۇپ بېرىلدى. جاماەت خەۋپسىزلىكى نازارىتى 20 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) چىقىم قىلىپ تۇرمۇشتا قىيىنلىپ قالغان 15 نەپەر جىنايى ئىشلار جىنايەتچىسىنىڭ ئائىلىسىدىكى 57 ئادەمگە (بۇنىڭ ئىچىدە 42 كىچىك بالا بار) ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا ئىشلىتىش ئۈچۈن تارقىتىپ بەردى. 1953 - يىلى قەشقەر شەھىرى 137 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) ئاجراتتى. بۇ پۇلنىڭ 5 مىليون يۈەنىنى جىنايى ئىشلار جىنايەتچىلىرىنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى ئىچىدىكى تۇرمۇش قىيىنچىلىقى بارلارغا تارقىتىپ بەردى، شۇنىڭ بىلەن جەمئىي 586 ئائىلە، 1461 ئادەمگە قوتقۇزۇش بېرىلدى.

1954 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىغا ئاساسەن، «ئىشسىز ئىشچىلار (جۈملىدىن ئىشسىز زىيالىلار) دىن باشقا ھەرخىل ئىشسىزلار» شەھەر - بازارلاردىكى قوتقۇزۇش دائىرىسىگە كىرگۈزۈلدى. شۇ يىلى ئۆلكە بويىچە شەھەر - بازارلاردا جەمئىي 12 مىڭ 439 ئادەم (قېتىم) گە 5 مىليارت 41 مىليون 415 مىڭ 257 يۈەن (كونا خەلق پۇلى) قوتقۇزۇش بېرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 3707 ئادەم (قېتىم) ئىشسىزغا 621 مىليون 28 مىڭ 310 يۈەن (كونا خەلق پۇلى) قوتقۇزۇش بېرىلدى.
1955 - يىلنىڭ بېشىدا ئۇرۇمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرى ۋە قۇمۇل، كۇچا بازارلىرىدا قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ تېگى - تەكتى تەكشۈرۈلۈپ، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر تىزىملاندى. ئۇرۇمچى، غۇلجا شەھەرلىرى ۋە قۇمۇل بازىرىدىلا قوتقۇزۇشقا تېگىشلىك 2686 ئائىلە، 9171 ئادەم تىزىملاندى. دۆلەتنىڭ سېلىقىنى يەڭگىللىتىش، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا رىغبەتلەندۈرۈش ئۈچۈن، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى بىر تۈركۈم ئىشسىز ياكى مۇقىم كەسپى يوق شەھەر - بازار نامراتلىرىنى يېزىلارغا بېرىپ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىشنى قارار قىلدى. 1955 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدىن 60 ئائىلە، 350 ئادەم گۈنجۈڭ ناھىيىسىنىڭ يېزىلىرىغا چۈشۈشكە سەپەرۋەر قىلىندى. ئۇلارغا 17 مىڭ 500 يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىپ

بېرىلدى. 1955 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر - بازارلاردىن جەمئىي 26 مىڭ ئادەم يېزىلارغا بېرىپ ئىشلەپچىقىرىشقا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىندى.

1956 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ ئوقتۇرۇشىغا ئاساسەن، ئىشسىز قالغان ئىشچىلار ۋە زىيالىيلارنى قوتقۇزۇش خىزمىتىنى ئىشلەشكە كىرىشتى. ئالدىنقى يېرىم يىلدا ئۈرۈمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرىدە جەمئىي 2323 ئائىلىدىكى 8559 ئادەمگە 106 مىڭ يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى. 1957 - يىلى 1 - ئايدىن 8 - ئايغىچە ئۈرۈمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرىدە ۋە كۆچا، باي، گۇچۇڭ بازارلىرىدا جەمئىي 3417 ئادەم (قېتىم) گە 57 مىڭ 363 يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى تارقىتىلدى. 1956 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ئۈرۈمچى، غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىرىدە قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر سانى شۇ يىللىق شەھەر ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 5.20 پىرسەنتىنى، ئادەم سانى شۇ يىللىق شەھەر ئومۇمىي نوپۇسنىڭ 4.10 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1949 - يىل 10 - ئايدىن 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 867 مىڭ 242 يۈەن شەھەر ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى چىقىم قىلىندى.

1958 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە شەھەر - بازارلاردا «پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ھەرىكىتى» كەڭ قانات يايدۇرۇلدى. 1960 - يىلى يەنە شەھەر خەلق گۈڭشىسى تەشكىل قىلىندى، شۇنىڭ بىلەن شەھەر - بازارلاردىكى قوتقۇزۇلىدىغانلار سانى يىلمۇ - يىل ئازايدى. 1960 - يىلى ئۈرۈمچى، غۇلجا، قارامايى، قەشقەر شەھەرلىرىدە قىينىچىلىقى بار 7146 ئائىلە، 13 مىڭ 430 ئادەم قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولدى. 1958 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە يۇقىرىدىكى تۆت شەھەردە قوتقۇزۇش ئالىدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى ئادەم سانى شۇ شەھەرلەردىكى ئومۇمىي نوپۇسنىڭ ئايرىم - ئايرىم ھالدا 3.80 پىرسەنتىنى، 2.50 پىرسەنتىنى ۋە 1.42 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. لېكىن بىر قىسىم شەھەر - بازارلار پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشنى كەڭ قانات يايدۇرۇش پائالىيىتى داۋامىدا «نامرات ئائىلىلەرنى يوقىتىش» شۇئارىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، قوتقۇزۇش ئالىدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشقاندىن كېيىن ئولارنىڭ كىرىمى ئۆزلىرىنىڭ ئاساسلىق تۇرمۇشىنى قامداشقا يەتسۇن ياكى يەتمىسۇن، ئولارغا قوتقۇزۇش بېرىشنى بىردەك ئەمەلدىن قالدۇرۇۋەتتى. كېسەلچان ياكى ئەمگەك كۈچىدىن قېلىپ قالغانلىقتىن ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشالمايدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە بېرىلىدىغان قوتقۇزۇشمۇ ئازايتىلدى ياكى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىلدى. قەشقەر شەھىرىدە 1960 - يىللىق قوتقۇزۇش پۇلى 7 - ئايغىچە چۈشۈرۈپ بېرىلمىدى. يەكەن بازىرى يۇقىرىغا نامرات ئائىلىلەر قوتقۇزۇش پۇلى مەلۇم قىلغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بىر قىسىم نامرات ئائىلىلەر داۋاملىق «توگىدى» دەپ مەلۇم قىلغان بولسىمۇ، ئەمەلىيەتتە بىر قىسىم نامرات ئائىلىلەر داۋاملىق تىلەمچىلىك قىلدى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بۇ خىل ئەھۋالنى تۈزەتتى.

1961 - يىل 1 - ئايدىن 8 - ئايغىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە 32 ئائىلە، 109 ئادەم مۇددەتلىك قوتقۇزۇلدى، 94 ئائىلە، 394 ئادەم ۋاقىتلىق قوتقۇزۇلدى، ئولار ئوچۇن جەمئىي 20 مىڭ 905 يۈەن قوتقۇزۇش پۇلى چىقىم قىلىندى. بۇ قوتقۇزۇش پۇلى كۆپىنچە ئائىلىسىدە جان سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، يېتىم، تەنھا، قېرى - چۈرى ۋە مېيىپلارغا، ئۆزۈندىن بۇيان كېسەل بولۇپ قالغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر شۇنىڭدەك ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىشكە، ئەمگەك بىلەن تەربىيەلەشكە ئېلىنغانلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا بېرىلدى. 1962 - يىلى شىنجاڭ بويىچە

شەھەر - بازارلاردا قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر 19 مىڭدىن ئارتۇقىقا يېتىسىپ، شەھەر - بازارلاردىكى ئومۇمىي ئادەم سانىنىڭ 2.4 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى، قەشقەر، غۇلجا شەھەرلىرىدە مۇددەتلىك قوتقۇزۇش ئالىدىغانلار 654 ئائىلە، 1419 ئادەم، ۋاقىتلىق قوتقۇزۇش ئالىدىغانلار 1812 ئائىلە، 6902 ئادەم.

1963 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا شىنجاڭ بويىچە شەھەر - بازارلاردا مۇددەتلىك قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار 1469 ئائىلە، 3307 ئادەم، ۋاقىتلىق قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار 6882 ئائىلە، 24 مىڭ 572 ئادەم بولۇپ، ئۇلارغا يىلىغا 310 مىڭ يۆەندىن ئارتۇق قوتقۇزۇش پۇلى چىقىم قىلىندى. 1964 - يىلىنىڭ بېشىدىكى تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئۇرۇمچى، قەشقەر، غۇلجا، قاراماي شەھەرلىرىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلە جەمئىي 6480 گە، ئادەم جەمئىي 17 مىڭ 320 گە يەتكەن. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلە شەھەردىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 1.39 پىرسەنتىنى؛ قەشقەر شەھىرىدە 6.16% نى؛ غۇلجا شەھىرىدە 2.88‰ نى؛ قاراماي شەھىرىدە 0.23% نى ئىگىلىگەن. 1964 - يىلىنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا شىنجاڭ بويىچە 190 مىڭ يۆەندىن ئارتۇق قوتقۇزۇش پۇلى چىقىم قىلىندى.

1965 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق 11 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شەھەر - بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى قوتقۇزۇش چارىسى» ماقۇللاندى. ئۇنىڭدا شەھەر - بازارلاردىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ شەرتى مۇنداق بېكىتىلدى: ئاساسەن ئەمگەك كۈچىدىن قالغان، تۇرمۇشتا يۆلەنچۈكى يوق قېرى، ئاجىز، كېسەلچان، مېيىپ شەھەر ئاھالىلىرى؛ ئائىلىسىدە جان سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، كىرىمى ئاساسىي تۇرمۇشىغا يەتمەيدىغان شەھەر ئاھالىلىرى؛ ئاساسلىق ئەمگەك كۈچى ئۇزاقتىن بۇيان كېسەلچان بولۇپ قالغان ياكى بەختسىزلىككە ئۇچراپ، تۇرمۇشى قىينىچىلىقتا قالغان شەھەر ئاھالىلىرى قىينىچىلىقى بار ئائىلە ھېسابلىنىدۇ. شۇنىڭدىن ئېتىبارەن شىنجاڭ بويىچە شەھەر - بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمىتى قانۇنىي ئاساسقا ئىگە بولدى. 1965 - يىلدىن تارتىپ «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئوتتۇرىلىرى ۋە ئاخىرىغىچە ئەمگەكچى خەلق ئائىلىسىدىن كېلىپ چىقىدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوتقۇزۇش بېرىلمىدى. ئەمگەك ئىقتىدارى يوق پومپىچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچى، بۇزۇق ئۇنسۇرلارغا شۇ جايدىكى ئاممىنىڭ تۇرمۇش سەۋىيىسىدىن تۆۋەن ئۆلچەمدە قوتقۇزۇش بېرىلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، قوتقۇزۇش خىزمىتى توختاپ قالمىدى. قوتقۇزۇش ئالىدىغانلار سانى بارغانسېرى كۆپەيدى. 1977 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە شىنجاڭ بويىچە شەھەر - بازارلاردا ھەر يىلى 10 مىڭ ئادەم (قېتىم) دىن كۆپرەك مۇددەتلىك قوتقۇزۇش، 60 مىڭ ئادەم (قېتىم) ۋاقىتلىق قوتقۇزۇش بېرىلدى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايون يەنە بىر قېتىم قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر ئىچىدىكى قوتقۇزۇش بېرىش ئوبيېكتلىرىنى بېكىتىپ چىقتى: ئىگە - چاقسىز، تۇرمۇش مەنبەسى يوق، يېتىملار، قېرى - چۆرىلەر، مېيىپلار، بالىلار ۋە مۇقىم كەسپى يوق تۇرمۇشى قىيىن ئاھالىلارغا قوتقۇزۇش بېرىلىدىغان بولدى.

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونىمىز شەھەر - بازارلىرىدىكى قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قۇتقۇزۇش بېرىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 — قىسىم 10 - جەدۋەل

يىللار	قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر		دۆلەتنىڭ قۇتقۇزۇشىدىن بەھرىمەن بولىدىغانلار			بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەتنىڭ مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قۇتقۇزۇشىدىن بەھرىمەن بولىدىغانلار		
	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	ئائىلە سانى	ئادەم سانى (قېتىم)	پۇل سانى (10 مىڭ يۈەن)	ئائىلە سانى	ئادەم سانى	پۇل سانى (10 مىڭ يۈەن)
1980	7590	21704		36107	71.43	1747	3870	30.4
1981	7801	20815		36904	75.05	2344	4850	38.79
1982	7520	21642		28576	77.7	2018	5735	34.4
1983	7328	21623			90.4	2065	4334	44.9
1984	7540	28916			88.1	2323	5151	52.1
1985	8452	32816	5566	17770	102.9		2676	62.8

1950 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش بېرىش ئۆلچىمى تەكشىلىنىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئاخىرىدا، بەزى شەھەر - بازارلار قۇتقۇزۇش ئۆلچىمىنى ئۆز ئالدىغا ئۆستۈردى. 1980 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايون مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش ئۆلچىمىنى 10 يۈەندىن 13 يۈەنگىچە تەكشىدى. تۆت جاندىن ئارتۇق نوپۇسى بار ئائىلىلەرگە ھەر ئايدا بېرىلىدىغان قۇتقۇزۇش 50 يۈەندىن ئاشۇرۇلمىدى. مۇددەتلىك قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا 3.5 يۈەندىن قوشۇمچە يېمەكلىكلەرگە قوشۇپ بېرىلىدىغان يارداەم پۇلى بېرىلدى. 1984 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايون مال باھاسىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش ئۆلچىمىنى يەنە بىر قېتىم 16.50 يۈەندىن 20 يۈەنگىچە تەكشىدى. 1985 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن باشلاپ مۇددەتلىك قۇتقۇزۇش ئالىدىغانلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا ئوچ يۈەن تۇرمۇش يارداەم پۇلى قوشۇپ بېرىلدى. شۇنىڭ بىلەن قۇتقۇزۇش ئۆلچىمى 19.50 يۈەندىن 23 يۈەنگىچە بولدى.

§ 2. ئالاھىدە قۇتقۇزۇش

1. گومىنداڭ ھۆكۈمىتى تەسىس قىلغان ئالاھىدە قۇتقۇزۇش

گومىنداڭ ئۆلكىنىڭ ھاكىمىيىتىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ئالاھىدە قۇتقۇزۇش كەسپىنى تەسىس قىلدى. بىرىنچىدىن، شېڭ شىسەي تۇرمىگە سولىغان، قەتل قىلغان كىشىلەرنىڭ ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا قۇتقۇزۇش بېرىلدى. شېڭ شىسەي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن

مەزگىلدە، مىڭلىغان، تۈمەنلىگەن ھەر مىللەت ئەمەلدارلىرى، مۆتىۋەرلىرى، سودىگەرلەر، پۇقرالار تۈرمىگە تاشلانغان ۋە قەتل قىلىنغانىدى. شۇڭا شىمىي يۆتكىلىپ كەتكەندىن كېيىن زىيانكەشلىككە ئۇچرىغانلارنىڭ يېتىم بالىلىرى، تۇل قالغان ئاياللىرى ياكى ئۆزلىرى نۇرغۇن يىللار تۈرمىدە يېتىپ چىققاندىن كېيىن تۈرمۇش يولى تاپالمىغان كىشىلەر ئارقا - ئارقىدىن ئۆلكە مەركىزىگە ۋە جايلاردىكى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرىغا بېرىپ ئەرز قىلىپ، ياردەم بېرىشنى تەلەپ قىلدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) كۈز ۋە قىش پەسىللىرىدە ئۆلكە مەركىزىگە ئەرز ئېيتىش ئۈچۈن كەلگەنلەر 5000 دىن ئېشىپ كەتتى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 900 مىڭ يۈەن دۆلەت پۇلى ئاجرىتىپ ۋاقىتلىق قوتقۇزۇش بەردى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) خەلق ئىشلىرى نازارىتى بۇ كەسىپنى ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت 2 مىليون يۈەندىن كۆپرەك يېڭى پۇل ئاجرىتىپ، 992 ئادەمگە قوتقۇزۇش بەردى. ئىككىنچىدىن، ئۆيلىرىنى ھەربىي قوشۇنلار بۇزۇۋەتكەنلىكتىن نامراتلىشىپ كەتكەن مۇساپىرلارغا قوتقۇزۇش بېرىلدى. گومىنداڭ قوشۇنلىرى ماناس، خېجىڭ، ئاقسۇ، قاغىلىق قاتارلىق ناھىيە، شەھەرلەردە خەلقنىڭ ئۆيلىرىنى بۇزۇپ گازارما ئەتراپىنى ئوچۇقچىلىققا ئايلاندۇرغانىدى. ئۆيلىرى بۇزۇلغان خەلق ماكانسىز قېلىپ، تۇرمۇشتا قىينىلىپ قالدى. ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى بۇيرۇقنا بىنائەن ئۇلارغا قوتقۇزۇش بەردى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) مۇشۇ تۇر ئوچۇنلا 566 مىليون 420 مىڭ يۈەن ئۆلكە پۇلى چىقىم قىلىنىدى.

2. قوشۇنلارنى خەل، مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچام قىلىشتا قىسقارتىلغان، خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن قېرى، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قوتقۇزۇش

1961 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە قوشۇنلارنى خەل، مەمۇرىي ئورۇنلارنى ئىخچام قىلىشتا ئاپتونوم رايوندىكى دۆلەت ئورگانلىرى، خەلق تەشكىلاتلىرى ۋە كارخانا، كەسىپي ئورۇنلاردىن 383 مىڭ ئادەم قىسقارتىلدى ۋە خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 80 مىڭ ئادەم خىزمەتتىن قىسقارتىلىپ ۋە چېكىندۈرۈلۈپ، يېزىلارغا ئەۋەتىلدى. 1962 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خىزمەتتىن قىسقارتىلغان، چېكىندۈرۈلگەن قېرى، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەر (ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ۋە جايلاردىكى دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى، چارۋىچىلىق فېرمىلىرىدىكى يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) گە قوتقۇزۇش بېرىشكە باشلىدى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قوتقۇزۇش ئالغۇچىلارنىڭ ئىدارىسىنىڭ ئىسپاتىغا ئاساسەن، تەكشۈرۈپ تەستىقلاش ئارقىلىق قوتقۇزۇش كېنىشكىسى تارقىتىپ، شۇ ئادەمنىڭ ئەسلىدىكى ئىش ھەققىنىڭ 30 پىرسەنتى بويىچە ئايمۇ - ئاي قوتقۇزۇش بەردى (بۇ، قىسقارتىپ 30% قوتقۇزۇش بېرىش دەپ ئاتالىدى)، بەلگىلەنگەن دوختۇرخانىنىڭ ھەق ئېلىش تالونىغا ئاساسەن، ئۇلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنىڭ ئۆچتىن ئىككى قىسمىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان، لېكىن باشقا جايغا كۆچۈپ كەتكەن قېرى، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە كۆچۈپ بارغان جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئەسلى جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ تونۇشتۇرۇش خېتى ۋە شۇ ئادەمنىڭ قوتقۇزۇش كېنىشكىسىگە ئاساسەن، قوتقۇزۇش خىراجىتىنى

ئايمۇ ئاي تارقىتىپ بەردى. 1962 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون بويىچە %30 قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان 255 ئادەمگە بىر يىلدا 24 مىڭ 520 يۈەن قوتقۇزۇش خىراجىتى چىقىم قىلىندى.

1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى گوۋۈيۈەن ئالاقىدار شەرتلەرگە ئۈيغۇن كېلىدىغان خىزمەتتىن قىسقارتىلغان، چېكىنىدۈرۈلگەن پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىسلىدىكى ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 40 پىرسەنتى بويىچە قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولسا بولىدۇ، دەپ ئوقتۇرۇش تارقاتتى. 12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى %40 قوتقۇزۇش بېرىشنىڭ كونكرېت چارىسىنى تۈزۈپ چىقتى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئۈرۈمچى رايونىدىكى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك دۆلەت ئورگانلىرى، كارخانا ئورۇنلار، خەلق تەشكىلاتلىرىدىن خىزمەتتىن قىسقارتىلغان، چېكىنىدۈرۈلگەن پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە %40 قوتقۇزۇش بېرىشنى تىزىملاش - ئىسپات جەدۋىلىنى تۈزۈپ تارقاتتى. 1966 - يىلى بۇ خىزمەت ئۈزۈلۈپ قالدى. %30 قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغانلار %40 قوتقۇزۇش بېرىشكە ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، قوتقۇزۇش خىراجىتىنى تارقىتىش توختىتىپ قويۇلدى. 1980 - يىل 2 - ئايغا كەلگەندىلا ئاپتونوم رايون خىزمەتتىن قىسقارتىلغان، چېكىنىدۈرۈلگەن پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن ئەينى ۋاقىتتىكى ۋە ھازىرقى ئەھۋالى گوۋۈيۈەننىڭ 1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىدىكى ھۆججىتىگە ئۈيغۇن كەلگەنلىرىگە، تەستىقلانغان كۈندىن باشلاپ، شۇ ئادەمنىڭ ئەسلىدىكى ئۆلچەملىك ئىش ھەققىنىڭ 40 پىرسەنتى بويىچە قوتقۇزۇش خىراجىتى بېرىلىدۇ، بۇرۇنقىسى قايتا تولۇقلاپ بېرىلمەيدۇ، دەپ قايتا بەلگىلىمە چىقاردى. قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار ئادەتتە ئەسلىدىكى ئورنىنىڭ ئىسپاتىنى ئېلىپ، ئۆزى تۇرۇشلۇق ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا ئىلتىماس قىلىپ، تەكشۈرۈش ئارقىلىق شەرتكە ئۈيغۇن كەلگەنلەر ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىلغاندىن كېيىن قوتقۇزۇش بېرىلدى. باشقا جايلارغا كۆچۈپ كەتكەن، %40 قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولۇش شەرتىگە ئۈيغۇن كېلىدىغانلار ئالدى بىلەن ئۆزى ئەسلى تۇرغان جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەكشۈرۈپ، تەستىقلاپ، %40 قوتقۇزۇش بېرىش كېنىشكىسىنى تولدۇرۇپ، بىر ئايلىق قوتقۇزۇش خىراجىتىنى تارقىتىپ بەرگەندىن كېيىن، شۇ ئادەم ئولتۇرۇشلۇق جايدىكى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ داۋاملىق قوتقۇزۇش بېرىشىگە يوللاپ بېرىلدى. %40 قوتقۇزۇش خىراجىتى شۇ ئادەم خىزمەتتىن چېكىنىشتىن بۇرۇن ئىشلىگەن ئورۇنلاردىكى ئالىدىغان ئۆلچەملىك ئىش ھەققىگە ھازىر تۇرۇشلۇق رايونىنىڭ تۇرمۇش ياردەم پۇلىنى قوشۇپ %40 بويىچە ھېسابلاپ، ئۇنىڭغا يەنە 3.5 يۈەن قوشۇمچە يېمەكلىك ياردەم پۇلى قوشۇپ بېرىلدى. يۇقىرىدىكى تەلەپ بويىچە ھېسابلانغان قوتقۇزۇش پۇلى 30 يۈەنگە يەتمىسە، 30 يۈەن بويىچە تارقىتىپ بېرىلدى. %40 قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغۇچىلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىگە، بەلگىلەنگەن دوختۇرخانىنىڭ ھەق ئېلىش تالونىغا ئاساسەن، ئۆچتىن ئىككى قىسمى بويىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. ياتاقتا يېتىپ داۋالانغان ياكى باشقا دوختۇرخانىغا يۆتكىلىپ داۋالانغانلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىگە بەلگىلەنگەن دوختۇرخانىنىڭ ئىسپاتى ھەم شۇ جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن، ئۆچتىن ئىككى قىسمى بويىچە قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى، قالغان خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈردى. تۇرمۇشى قىيىن بولغانلارغا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ۋاقىتلىق قوتقۇزۇش

بەردى. 40% قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغۇچىلار ۋاپات بولغاندىن كېيىن، شۇ ئادەمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى تۆت ئايلىق قوتقۇزۇش خىراجىتىگە باراۋەر دەپنە خىراجىتى بېرىلدى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەستىقلىغان 40% قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار 765 ئادەمگە، چىقىم قىلىنغان قوتقۇزۇش خىراجىتى 266 مىڭ يۈەن (داۋالىنىش خىراجىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) گە يەتتى. 1981 - يىلى قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغانلار 794 كە، چىقىم قىلىنغان قوتقۇزۇش خىراجىتى 301 مىڭ يۈەنگە يەتتى. 1982 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى تارمىقى 1958 - يىلدىن كېيىن خىزمەتكە قاتنىشىپ، خىزمەت ئۇستىدە يارلىنىپ مېيىپ بولغان، 1961 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنگىچە خىزمەتتىن قىسقارتىلغان، چېكىنىدۇرۇلگەن مۇقىم ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن گۇۋاھنامىسى 1965 - يىلدىكى «ھازىر ئەمگەك كۈچىدىن پۈتۈنلەي قالغان ياكى ئاساسىي جەھەتتىن قالغان، قېرى، ئاجىز، كېسەلچان، ئۆزۈن مەزگىل كېسەل بولۇپ، ئەمگەك قىلىشقا بىر قەدەر زور تەسىر يەتكەن ھەم ئائىلە تۇرمۇشىدا تايانچسىز قالغان» دېگەن شەرتكە ئويغۇن كېلىدىغانلارغا 40% قوتقۇزۇش بېرىلىدىغانلار قاتارىدا مۇئامىلە قىلىدى. 1982 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى ئاپتونوم رايوندىكى 40% قوتقۇزۇش بېرىلىدىغانلارغا مەخسۇس 1 مىليون 280 مىڭ يۈەن پۇل تارقاتتى. 11 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى مۇشۇ پۇلدىن 1 مىليون 160 مىڭ يۈەننى شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا چۈشۈرۈپ بەردى. قالغان 120 مىڭ يۈەن پۇلنى 40% قوتقۇزۇش بېرىش خىزمىتىنىڭ خىراجىتى قىلدى.

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى 40% قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولغانلار سانىغا ۋە قوتقۇزۇش سوممىسىغا دائىر جەدۋەل

5 — قىسىم 11 - جەدۋەل

يىللار / تۈرلەر	يىل ئاخىرىدىكى قوتقۇزۇش ئالىدىغان ئادەم سانى	يىللىق قوتقۇزۇش سوممىسى (مىڭ يۈەن)
1980	765	26.6
1981	794	29.7
1982	860	28.5
1983	1116	37.5
1984	1196	51
1985	1476	50.7

3. سىرتقى ئۆلكە (ئاپتونوم رايون) لەردىن شىنجاڭغا كۆچۈپ كەلگەن پىشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قوتقۇزۇش

1985 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايون 1957 - يىلىدىن بۇرۇن خىزمەتكە قاتناشقان،

1961 - يىلدىن 1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنىگىچە بولغان ئارىلىقتا باشقا ئۆلكە، ئاپتونوم رايوندىكى ئىدارە - ئورۇنلاردىن قىسقارتىلىپ، شىنجاڭغا كۆچۈپ كېلىپ ئولتۇراقلاشقان، 40% قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولۇش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بولسىمۇ، لېكىن تۇرمۇشتا ھەقىقەتەن قىيىنچىلىقى بار پېشقەدەم ئىشچى - خىزمەتچىلەر خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ قۇتقۇزۇش ئوبيېكتلىرى قاتارىغا كىرگۈزۈلدى. ئۇلارغا بېرىلىدىغان قۇتقۇزۇش ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 30 - كۈنىدىن بۇرۇن ئىنقىلابىي خىزمەتكە قاتناشقانلىرىغا، ئائىلىسى شەھەر - بازارلاردا ئولتۇرۇشلۇق بولسا 30 يۈەن، يېزىدا ئولتۇرۇشلۇق بولسا 25 يۈەن قۇتقۇزۇش بېرىلدى. 1949 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە خىزمەتكە قاتناشقانلىرىغا، ئائىلىسى شەھەر - بازارلاردا ئولتۇرۇشلۇق بولسا، 25 يۈەندىن، يېزىلاردا ئولتۇرۇشلۇق بولسا 20 يۈەندىن قۇتقۇزۇش بېرىلدى. قۇتقۇزۇش بېرىلگەنلەر ئۆلۈپ كەتسە، شۇ ئادەمنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى تۆت ئايلىق قۇتقۇزۇش خىراجىتىگە باراۋەر دەپنە خىراجىتى تارقىتىپ بېرىلدى.

§ 3. ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قۇتقۇزۇش

مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىل) 7 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ جەمئىيەت باشقارمىسى ئورۇمچىدە بىر نامرات‌لار زاۋۇتى قۇرۇپ، 300 ئادەمنى ئورۇنلاشتۇردى. قۇبۇل قىلىنغانلارنىڭ كۆپىنچىسى غەربىي يول مۇساپىرلىرى ئىدى. ئاز ساندىكىسى مىنگونىڭ 27 - 28 - يىللىرى (1938 -، 1939 - يىللىرى) سوۋېت ئىتتىپاقىدىن ۋەتەنگە قايتىپ كەلگەن نامرات مۇھاجىرلار ئىدى. بۇ زاۋۇتتا تىككۈچىلىك، كۆن - خۇرۇم ئىشلەش، موزدوزلۇق، پېيىنچىلىك بۆلۈملىرى بار ئىدى. بۇ زاۋۇت ئالغان پايدىنىڭ 20 پىرسەنتى ئىشچىلارغا مۇكاپات قىلىپ، 20 پىرسەنتى خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىگە قوشۇمچە ياردەم قىلىپ بېرىلەتتى، 60 پىرسەنتى ئىشلەپچىقىرىش ئوبوروت مەبلىغى ۋە جامائەت فوندى قىلىناتتى. بۇ زاۋۇت قۇرۇلغاندىن كېيىن ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىش ھەققى ئالىدىغان بولدى، خىراجەت جەھەتتە ئۆزىنى ئۆزى تەمىنلىدى، لېكىن ئالغان پايدىسى بەك ئاز بولدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى 600 مىليون يۈەن ئىشلەپچىقىرىش مەبلىغى ئاجرىتىپ، بۇ زاۋۇتنى مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) كۆزگىچە داۋاملاشتۇردى.

1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە جايلاردىكى بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى ھەر خىل ئىشسىزلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىپ ۋە تەشكىللەپ، ئىش تېپىپ بېرىش ئارقىلىق قۇتقۇزۇش قىلدى. 1950 - يىل 10 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە قىش پەسىللىك ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق قۇتقۇزۇش ھەيئىتى قۇرۇلۇپ، دۆلەت ئەمگەك مۇنىستىرلىكى ئاجرىتىپ بەرگەن ئىشسىز قالغان ئىشچىلارنى قۇتقۇزۇش پۇلى، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى

ئاجرىتىپ بەرگەن قوتقۇزۇش ئاشلىقى، غەربىي — شىمال باش ئىشچىلار ئۈيۈشمىسى قايتۇرۇپ بەرگەن، شائخەيدىكى ئىشسىز ئىشچىلارنى قوتقۇزۇش ئۈچۈن ئىئانە قىلىشتا توپلانغان قوتقۇزۇش پۇلى ھەمدە ھەر ساھە ئىئانە قىلغان پۇللار ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا بېرىلگەن قەرز پۇل ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق قوتقۇزۇش فوندى قىلىنىپ، ئىشسىزلار كۆمۈر قېزىش، يۇڭ چوشۇرۇش، تاختاي تىلىشقا، تۆمۈرچىلىك، ياغاچچىلىق، ھاك زاۋۇتلىرىدا ئىشلەشكە تەشكىللەندى. 1951 - يىلى ئەتىيازدا يەنە 1408 ئادەم بىناكارلىق قۇرۇلۇشىغا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىنىدى. 1952 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە 1500 ئادەم يول ۋە سۇ قۇرۇلۇشىغا قاتناشتۇرۇلدى. 700 دىن ئارتۇق ئادەم يېزىلارغا بېرىپ يالىنىپ ئىشلەشكە تەشكىللەندى؛ غۇلجا شەھىرىدە 500 ئادەم سۇ قۇرۇلۇشىغا، 574 ئادەم يېزىلارغا بېرىپ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتنىشىشقا تەشكىللەندى. 1953 - يىلى قەشقەر شەھىرىدە 136 ئائىلىلىك 497 ئادەم ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش پائالىيەتلىرىگە قاتناشتۇرۇلدى.

1954 - يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىگە - چاقسىز، يېتىم، قېرى - چۈرى، مېيىپلار ۋە بالىلار ئىچىدىكى ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە، قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا تەشكىللىدى. ئۇرۇمچىدە 428 نەپەر قوتقۇزۇش ئوبيېكتى 48 ۋاقىتلىق ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىسىغا تەشكىللەندى. كېيىنكى يىلى 8 - ئايدا ئىشلەپچىقىرىش گۇرۇپپىلىرى 120 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە دائىملىق گۇرۇپپا 87، ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشقان ئادەم جەمئىي 1116. 1955 - يىلى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەر - بازارلاردىكى كەمبەغەللەر (كۆپىنچىسى ئىشسىز ۋە مۇقىم كەسپى يوقلار) نى يېزىلارغا بېرىپ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىشقا باشلىدى. ئۇرۇمچى، غۇلجا شەھەرلىرىدىن 274 ئائىلە، 1101 ئادەم گۇچۇڭ، مورى، بارىكۆل، سۈيدۇڭ، قورغاس ناھىيىلىرىنىڭ يېزىلىرىغا بېرىشقا سەپەرۋەر قىلىنىدى. ھۆكۈمەت ۋە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئۆلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە تۇرمۇش جەھەتتىكى قىينىچىلىقىنى ھەل قىلىشىغا ياردەملەشتى. 1955 - يىلدىن 1957 - يىلغا قەدەر ئۇرۇمچى، قەشقەر، غۇلجا، قۇمۇل، گۇچۇڭ، ماناس، كۇچا قاتارلىق شەھەر - بازارلاردا 21 مىڭ ئادەم يېزىلارغا بېرىپ دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىنىدى.

1958 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش پائالىيىتى قانات يايدۇرۇلدى. ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇش خاراكتېرىدىكى بىر مۇنچە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا راۋاجلاندۇرۇلۇپ، شەھەر - بازارلاردىكى قوتقۇزۇش بېرىلىدىغان قىينىچىلىقى بار ئائىلىلەر زور دەرىجىدە ئازايتىلدى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە 1957 - يىلى مۇددەتلىك قوتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان 178 ئائىلە بار ئىدى. 1957 - يىل 6 - ئايدا كېمىيىپ 16 ئائىلە قالدى. 1958 - يىل 1 - ئايدىن 5 - ئايغىچە 52 مىڭ 447 يۇەن قوتقۇزۇش خىراجىتى چىقىم قىلىنغان ئىدى، 1959 - يىل 1 - ئايدىن 5 - ئايغىچە 5589 يۇەن چىقىم قىلىنىدى. 1960 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى پاراۋانلىق زاۋۇتلىرى ئارقا - ئارقىدىن كەسىپكە ئۇيغۇن كېلىدىغان سانائەت - قاتناش تارماقلىرىغا

ئوتكۈزۈپ بېرىلدى. 1962 - يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر - بازارلاردىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز ئۆزىنى قوتقۇزۇش ئىشلىرى پەيدىنپەي ئازايدى، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇش تەشكىلاتلىرى 1966 - يىلغا بارغاندا، ئاساسىي جەھەتتىن تارقىلىپ كەتتى.

1978 - يىلى شەھەر - بازارلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز ئۆزىنى قوتقۇزۇش پائالىيىتى يېڭىباشتىن قانات يېيىشقا باشلىدى. گۈچۈك ناھىيىسىدىكى ئاھالىلار كومىتېتلىرى ئىشلەپچىقىرىش، مۇلازىمەت خاراكتېرلىك 37 زاۋۇت قۇرۇپ، 740 ئادەمنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى ئوبيېكتى 233 بولۇپ، ئىشقا ئورۇنلاشقانلار ئومۇمىي سانىنىڭ 30 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئۈرۈمچى شەھىرى 24 ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى (گۈرۈپپىسى) قۇرۇپ، 549 ئادەمنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى ئوبيېكتى 343، بۇ سان، ئىشقا ئورۇنلاشقانلار سانىنىڭ 62.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1979 - يىلى شىنجاڭ بويىچە ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا قاتناشقان قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى ئادەم سانى 1000 دىن كۆپرەككە يەتتى.

1980 - يىلدىن ئېتىبارەن بەزى شەھەر - بازارلار ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشقا قاتناشقان غەيرى مېيىپ خادىملارنى كارخانىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇپ، مېيىپلارنى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى؛ بەزى شەھەر - بازارلار ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇش خاراكتېرىدىكى زاۋۇتلارنى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى زاۋۇتلىرىغا ئۆزگەرتتى. 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەر - بازارلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇش ئىشلەپچىقىرىشى ئاساسىي جەھەتتىن پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا ئۆزگەرتىلدى.

§ 4. تىلەمچىلەرنى قوتقۇزۇش

چەك سۆلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ باشلىرىدا، جايلاردا قىشلاش ئورۇنلىرى قۇرۇلۇپ، قىش كىرگەندە تىلەمچىلەر يىغىۋېلىنىدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى قېرى، كېسەلچان، مېيىپ تىلەمچىلەردىن يىلىۋىي شۇ يەردە تۇرىدىغانلارمۇ بار ئىدى. قىشلاش ئورنى قۇرۇلمىغان شەھەر - بازارلاردا تىلەمچىلەرنى ئۇماچخانىلار يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىن ئېتەتتى ھەمدە قېرى، كېسەلچان، مېيىپ تىلەمچىلەرنى دائىملاشتۇرىنىلار يىغىۋالاتتى. مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) جايلاردىكى قىشلاش ئورۇنلىرىنىڭ تەمىنلەش ئۇلچىمى دائىملاشتۇرىنىلار بىلەن ئوخشاش بولدى. قىشلاش ئورۇنلىرىنىڭ يىغىۋالغانلارنى سىغدۇرۇش ئىمكانىيىتى ئاز بولۇپ، تەمىناتى ناچار بولغاچقا، يىغىۋېلىنغانلارنىڭ قورسىقى تويمايتتى، ياتاقلىرى ئىسسىمايتتى. نۇرغۇنلىغان تىلەمچىلەر كېچە - كۈندۈز كوچىلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرۈپ، كېچىسى ئۆزلىرى جاي تېپىپ پانالىناتتى. ئەينى ۋاقىتتا، ئۈرۈمچى شەھىرىدىكى چىڭخۇاڭمياۋ بۇتخانىسى تىلەمچىلەر يىغىلىدىغان جاي ئىدى. سەرگەردان قېرى، مېيىپلارنىڭ «ساياھەت خاتىرىسى» دېگەن

كىتابىنىڭ ئاپتورى لىيۇپىڭ گۇاڭشۇ 34 - يىلى (1908 - يىلى) شىنجاڭغا سۈرگۈن قىلىنغاندا، چىڭخۇاڭمياۋ بۇتخانىسىدا پانالانغان ۋە تىلەمچىلەر توپىغا قوشۇلۇپ، دوختۇرلۇق قىلىپ كۈن كۆچۈرگەن، چېگرا شەھەردە داڭق چىقارغانىدى. لىيۇ پىڭ نامرات كېسەللەرنى ھەقسىز داۋالاپ دورا بەرگەنىدى.

شىڭ شىسەي ھاكىمىيەت يۈرگۈزگەن مەزگىلدە قېرى، كېسەلمەن، مېيىپ تىلەمچىلەرنى جايلاردىكى دائىلىئاجىزلىنىش قوبۇل قىلىپ باقتى. شىڭ شىسەي ھاكىمىيىتىنىڭ ئاخىرقى مەزگىلىدە تىلەمچىلەر، سەرگەردانلار پەيدىنپەي ئازايدى. مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) قاراقاش ناھىيە بازىرىغا توپلىشۇالغان تىلەمچىلەر 1660 تىن ئاشاتتى. ئۇلار ئومۇمىي ئاھالىنىڭ ئىككى پىرسەنتىنى ئىگىلەيتتى. يەنجى ناھىيە بازىرىغا توپلىشۇالغان تىلەمچىلەر 100 دىن ئاشاتتى. چىرا ناھىيىسىدە تىلەمچىلەر ئىنتايىن كۆپ بولغاچقا، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ئۇلارنى يىغىپ باشقۇراتتى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى ئۇلارنىڭ تەمىنات چىقىمىنى كۆتىرەتتى، بالىلار ۋە ياشلارنى كەسپىي مەكتەپلەرگە ئەۋەتىپ بېرەتتى. گومىنداڭ شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ھاكىمىيىتىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن شەھەر - بازارلاردىكى تىلەمچىلەر تېخىمۇ كۆپىيىپ كەتتى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 3 - ئايدا ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى ئۆلكە مەركىزىدىكى تىلەمچىلەرنى يىغىۋېلىش چارىسىنى تۈزۈپ چىقتى. ئۇنىڭدا: تىلەمچىلەرنى ساقچى ئىدارىسى يىغىدۇ؛ دائىلىئاجىزلىنار ئۇچ ئاي تەربىيىلەپ باقىدۇ؛ ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە بولغانلىرىنى دائىلىئاجىزلىنار بىرەر كەسىپكە تونۇشتۇرۇپ بېرىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. دېھقانچىلىق رايونلىرىدىن كەلگەنلەر يۇرتىغا قايتۇرۇلۇپ ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشتۇرۇلدى. 6 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت يىغىۋېلىنغانلارغا قوتقۇزۇش بېرىش ئۈچۈن 787 مىڭ 680 يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى. 154 ئادەم يىغىۋېلىنىدى. كېيىنچە ھەر يىلى شۇ تەرىقىدە يىغىۋېلىنغان بولسىمۇ، سانى ناھايىتى ئاز ئىدى، كوچا — رەستىلەردىكى تىلەمچىلەر كۆپەيسە كۆپەيدىكى ئازايمىدى. مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) قىشتا ئۇرۇمچى قىشلىق قوتقۇزۇش ھەيئىتى 65 مىليون 450 مىڭ يۈەن ئۆلكە پۇلى، 1000 جىڭدىن ئارتۇق ئاشلىق، 630 مىڭ جىڭ كۆمۈر، 525 قۇر پاختىلىق كىيىم، ئاياق كىيىم، پايپاق ئىشانە توپلاپ، خوتەن كوچىسىدا ۋاقتىلىق يىغىۋېلىش ئورنى تەسىس قىلىپ، 270 تىلەمچى، نامرات ئاھالىنى يىغىۋالدى، كېيىنكى يىلى 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدا يىغىۋېلىنغانلار ئۆز كۈنىنى ئۆزلىرى ئېلىش ئۈچۈن يىغىۋېلىش ئورنىدىن ئايرىلدى. ئۆز كۈنىنى ئالالمايدىغان قېرى - چۆرىلەر، بالىلار ئۆلكىلىك دائىلىئاجىزلار ۋە دائىلىئىتاملارغا ئەۋەتىپ بېرىلدى.

مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) ئۇرۇمچى شەھىرىگە ئېقىپ كېلىۋالغان نامراتلار بەك كۆپ بولغانلىقتىن، ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ خوتەن كوچىسىدا 70 نەچچە ئېغىز ئۆي سېتىۋېلىپ، نامراتلارنى يىغىۋېلىش ئورنى قۇردى. شۇ يىلى قىشتا ئۇرۇمچى قىشلىق قوتقۇزۇش ھەيئىتى يەنە ۋاقتىلىق يىغىۋېلىش ئورنى قۇرۇپ، تەخمىنەن 500 تىلەمچىنى يىغىۋالدى. بىر قىسىم ناھىيە بازارلىرىدىمۇ تىلەمچىلەر كۆنسايىن كۆپىيىپ كەتتى. مىنگونىڭ 37 - يىلى 1 - ئايدا يەكەن ناھىيىسى: قىش كىرگەندىن بۇيان ھاۋا بەك

سوغۇق بولۇپ، مال باھاسى ئۇچقاندەك ئۆرلەپ، نامراتلارنىڭ تۇرمۇشى قىيىنلىشىپ كەتتى، تىلەمچىلىك قىلىپ كۈن ئۆتكۈزۈدىغانلار چوڭ. كىچىك كوچىلارغا توشۇپ كەتتى، شۇڭا ئالاھىدە، قۇتقۇزۇش بېرىشنى سورايمىز، دەپ دوكلات قىلدى. ناھىيىلىك ھۆكۈمەت ھەر قايسى ساھەلەردىن ئىشانە توپلاپ قۇتقۇزۇش بەردى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى كۆلۈبىدا قۇتقۇزۇش ئورنى ۋە ئۇماچخانا قۇردى. قۇتقۇزۇلغان ئادەم سانى 500 بىلەنلا چەكلەندى. ھەر بىر ئادەم ئىككى ئاي (1 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنىگىچە) بېقىلدى.

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە ئىگە - چاقسىز، تۇرمۇش كەچۈرۈش ئىقتىدارى يوق سەرگەردان تىلەمچىلەر دارىلئاجىزىنلار ياكى دارىلئېتاملارغا يىغىۋېلىنىپ بېقىلدى. ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە بولغانلار ئادەتتە كۆچمەن سەرگەردانلار قاتارىدا يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1957 - يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايوندىكى ئاققۇنلار سانى ناھايىتى تېز كۆپەيدى. شەھەر - بازارلاردىكى سەرگەردان تىلەمچىلەر بىر تۇتاش يىغىۋېلىپ قايتۇرۇلدى ۋە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1978 - يىل 7 - ئايدا ئۇرۇمچىدە سەرگەردان تىلەمچىلەرنى يىغىۋېلىش ئورنى قۇرۇلدى. يىغىۋېلىش ئورنى يىغىۋېلىنغان، ئەمما ئۆي - ماكانى بارلارنى ئۇرۇمچى يىغىۋېلىپ قايتۇرۇش پونكىتىغا ئەۋەتىپ بەردى. قالغانلىرى ئەمگەك تەربىيىسى بېرىلگەندىن كېيىن قويۇپ بېرىلدى.

ئۇرۇمچى يىغىۋېلىش ئورنى قۇرۇلغاندىن تارتىپ تاكى 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 5709 ئادەم (قېتىم) سەرگەردان تىلەمچىنى يىغىۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدە يىغىۋېلىپ قايتۇرۇلغان، سىرتقى ئۆلكىلەردىن ئېقىپ كەلگەنلەر 2476 ئادەم (قېتىم) بولۇپ، 43.4% نى، ئاپتونوم رايوندىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلاردىن ئېقىپ كەلگەنلەر 3233 ئادەم (قېتىم) بولۇپ، 56.6% نى ئىگىلىدى. سەرگەردان تىلەمچىلەرنىڭ ئاز بىر قىسمى ئاپەتكە ئۇچرىغان ياكى تۇغقان يوقلاپ ۋە خىزمەت ئىزدەپ كەلگەنلەر، زور كۆپچىلىكى تىلەمچىلىك بىلەن جان باقىدىغانلار ئىدى. تىلەمچىلەر بىر كۈندە ئاز بولغاندا تۆت - بەش يۈەن، كۆپ بولغاندا ئون نەچچە يۈەن تاپالايدىغان بولغاچقا، يىغىۋېلىنغان چاغدىمۇ بەزى تىلەمچىلەرنىڭ يېنىدىن 100 يۈەنلەپ پۇل چىققان. يىغىۋېلىش ئورنى 1983 - يىلى يىغىۋالغان 1080 ئادەم ئىچىدە، 203 ئادەم قايتا - قايتا يۇرتىغا قايتۇرۇلسىمۇ، يېنىپ كېلىۋالغان سەرگەردان تىلەمچىلەر بولۇپ، بۇلار 18.6% نى ئىگىلىدى. ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ يامانلىق تېغى ۋە خېيجىياسەن تېغىدا 1965 - يىلى ئولتۇراقلىشىشقا باشلىغان، 1985 - يىلغىچە ئولتۇراقلىشىپ قالغان ئاققۇنلار 6000 دىن ئېشىپ كەتتى. بۇنىڭ ئىچىدىكى ئۇزاق مۇددەتلىك سەرگەردان تىلەمچىلەر يىلمۇ يىل كۆپەيدى. نۇرغۇنلىرى بالا - چاقىلىرىنى بىللە ئېلىپ كەلگەنلەر ئىدى. يىغىۋېلىش ئورنى ياكى يىغىۋېلىپ قايتۇرۇش پونكىتى مۇھىم ھېيىت - بايراملار ۋە چوڭ ئىجتىمائىي پائالىيەت ئۆتكۈزۈلگەن ۋاقىتلاردىلا ئۇلارنى يىغىۋېلىپ، پائالىيەت ئاخىرلاشقاندىن كېيىن قويۇۋېتەتتى.

شەھەر - بازارلاردىكى سەرگەردان تىلەمچىلەرنى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 12 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	پونكىت سانى	ئىشچى - خىزمەتچى سانى	يىغىۋېلىنغان خادىملارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى										چىقىم قىلىنغان خەراجەت (10 مىڭ يۈەن)
			ئالدىنقى يىلىنىڭ ئاخىرىدا پونكىتتا بار ئادەم سانى	پونكىتقا كىرگەن ئادەم (قېتىم) سانى			بىر تەرەپ قىلىنغان ئادەم سانى					يىل ئاخىرىدا پونكىتتا بار ئادەم سانى	
				جەمئىي	پونكىتقا بۇۋاستە يىغىۋېلىنغىنى	باشقا پونكىتتىن يۆتكەپ كېلىنگىنى	جەمئىي	يولغا سېلىپ قويۇلغىنى	پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىغا ئەۋەتىلگىنى	باشقا تارماقلارغا يۆتكەلگىنى	باشقىلار	يىغىۋېلىنغان مەزگىلدە ئۆلگەن ئادەم سانى	
1980	32	254	726	14537	12686	1851	14753	8304		941	5508	21	489	83
1981	20	281	489	19211	14145	5066	19163	12140		1641	5382	17	520	78.9
1982	20	293	520	24814	23589	1216	24878	14716	31	1278	8853	15	441	110.1
1983	20	297	441	20062	18819	1243	20045	10802	75	1774	7394	18	440	46.6
1984	21	294	440	16482	15554	928	16478	10601	61	1165	4651	18	426	102.7
1985	18		426	12579	10904	1675	12621	6194	33	651	5743	14	304	104.5

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە پونكىت قۇرۇلمىغان جايلاردا سەرگەردان تىلەمچىلەرنى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 13 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	پونكىت قۇرۇلۇپ مىڭغان جايلار سانى	ئىشچى-خىزمەتچى سانى	ئوتكەن يىل ئاخىرىدا پونكىتتا بار ئادەم سانى	پونكىتقا كىرگەن ئادەم (قېتىم) سانى		بىر تەرەپ قىلىنغان ئادەم (قېتىم) سانى					ئۆلگەن ئادەم سانى	يىل ئاخىرىدا پونكىتتا بار ئادەم سانى
				جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە بۇۋاقسىتە يىغىۋېلىنغىنى	جەمئىي	يۇرتىغا يولغا سېلىپ قويۇلغىنى	پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىغا ئەۋەتىلگىنى	باشقا تارماقلارغا ئەۋەتىلگىنى	باشقىلار		
1980			830	920	512	938	479	160	233	66	4	61
1981		22	61	2964	1722	2988	1973	675	191	149	5	32
1982	31	26	32	2727	2568	2710	2260	3	311	136	1	48
1983	31	34	48	2261	2040	2255	1633	4	361	257	0	54
1984	17	26	54	2036	1935	2023	1708	35	221	59	1	66
1985	14	11	66	1033	988	1077	798	0	269	10	1	21

§ 5. تارقىلىپ كەتكەن ئەسكەرلەرنى يولغا سېلىپ قويۇش ۋە سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش

1. تارقىلىپ كەتكەن ئەسكەرلەرنى يولغا سېلىپ قويۇش

1950 - يىلى جايلاردىكى خەلق ھۆكۈمەتلىرى گومىنداڭنىڭ شەھەر - بازارلاردىكى تارقىلىپ كەتكەن ئەسكەرلىرىنى، جاھانكەشتى نوچىلارنى يىغىۋېلىپ، شىنجاڭلىقلىرىنى شەھەر - بازارلار مەخسۇس ئادەم تەشكىللەپ، ئۆز ناھىيە (شەھەر) لىرىدىكى خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشقا ئورۇنلاشتۇرۇشىغا تاپشۇرۇپ بەردى؛ شىنجاڭلىق ئەمەلدارنى شەھەر - بازارلار يىغىۋالغاندىن كېيىن ئۈرۈمچى شەھىرىگە ئەۋەتىپ بەردى. ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ئائىلىسى غەربىي - شىمالدىكى ئۆلكىلەردىكىلەرنى ئۈرۈمچى شەھىرى ئەسلى يۇرتىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە تاپشۇرۇپ بەردى، ئائىلىسى باشقا ئۆلكىدىكىلەرنى شىنجاڭ ۋاقىتلىق يولغا سېلىپ قويۇش ئەترىتى شىئەن شەھەرلىك يولغا سېلىپ قويۇش ئىش باشقارمىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. غەربىي - شىمال ھەربىي - مەمۇرىي كومىتېتى شىنجاڭغا مەخسۇس يولغا سېلىپ قويۇش خىراجىتى (ئۇ يەنە «ئەسىرلەرنى بىر تەرەپ قىلىش خىراجىتى» دەپمۇ ئاتالدى) ئاجرىتىپ بەردى. 1951 - يىلى گومىنداڭنىڭ تارقىلىپ كەتكەن ئەسكەرلىرىنى يولغا سېلىپ قويۇش، ئۈرۈنلاشتۇرۇش خىزمىتى ئاساسەن ئاياقلاشتى.

2. سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن ئۈرۈمچى، غۇلجا، قەشقەر قاتارلىق شەھەر - بازارلارغا نۇرغۇنلىغان ئىشسىز سەرگەردانلار (لۇكچەك، تىلەمچى، زەھەرلىك چېكىملىك چەككۈچىلەر، ئىپپېتىنى ساتىدىغانلار، ئوغرى ۋە باشقىلار) توشۇپ كەتتى. جايلاردىكى ھۆكۈمەت تارماقلىرى «تەربىيىلەش» سىياسىتىنى ئىجرا قىلىپ، ئادەتتىكى سەرگەردانلارغا ئاساسا نازارەت قىلىش بىلەن نوپۇس باشقۇرۇشنى كۈچەيتىش چارىسىنى قوللاندى، جەمئىيەت تەرتىپىنى قالايمىقانلاشتۇرىدىغان ئاز ساندىكى سەرگەردانلارنى يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتتى. 1950 - يىلدىن 1952 - يىل 10 - ئايغىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە 500 دىن ئارتۇق سەرگەردان يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1952 - يىل 12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۈرۈمچى شەھىرىدە سەرگەردانلارنى يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىدىغان ئەمگەككە ئادەتلەندۈرۈش ئورنى قۇرۇپ، 13 مىڭ يۆەن خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى. 1953 - يىل غۇلجا شەھىرى، قەشقەر شەھىرى، يەكەن ناھىيىسى، قاغىلىق ناھىيىسى قاتارلىق جايلاردىمۇ ئەمگەككە ئادەتلەندۈرۈش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. ئەمگەككە ئادەتلەندۈرۈش ئورنىغا سەرگەردانلارنى يىغىۋالغاندا، ئادەتتە تەكشۈرۈپ تىزىملاش ئاساسىدا، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ تەكشۈرۈپ ماقۇللىشىدىن ئۆتكۈزۈپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىنىڭ يارەملىشىشى بىلەن ئۇلار مۇددەت ۋە تۈركۈمگە بۆلۈپ يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىلدى. 1953 - يىلدىن بۇرۇن سەرگەردانلارنى يىغىۋېلىش مۇددىتى ئۇچ ئاي بولغانىدى، 1953 - يىلدىن كېيىن يېرىم يىل قىلىپ ئۆزگەرتىلدى ھەم يىغىۋېلىنغان سەرگەردانلارنىڭ ئىپادىسىگە قاراپ، ئۆزگەرتىش مۇددىتى ئۇزارتىلدى ياكى قىسقارتىلدى.

قاغىلىق ناھىيىلىك ئەمگەككە ئادەتتىكىدەك ئورنى 1953 - يىل 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى قۇرۇلغاندىن تارتىپ، 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگىچە يىغىۋالغان 65 ئادەمنىڭ ئىچىدىكى 53 ئادەم يىغىۋېلىش ئوبيېكتى بولمىغاچقا، قەشقەر ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى 10 - ئايدا قاغىلىق ناھىيىلىك ئەمگەككە ئادەتتىكىدەك ئورنىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. 1953 - يىل 2 - ئايدا شىنجاڭدىكى يەتتە دارىلئاجىزىن ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسىگە ئۆزگەرتىلىپ، سەرگەردانلارنى يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 1954 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۇرۇمچى شەھىرى، غۇلجا شەھىرى، قەشقەر شەھىرى، يەكەن ناھىيىلىرىدىكى ئەمگەككە ئادەتتىكىدەك ئورۇنلىرى يىغىۋالغان 263 ئادەم شۇ جايلاردىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىغا قاراشلىق ئەمگەك بىلەن ئۆزگەرتىش ئەتراپلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىلىرى سەرگەردانلارنى يىغىۋېلىشنى توختاتتى.

1956 - يىلى ئۇرۇمچى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى، قەشقەر ۋىلايىتىدە سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. ئاساسەن، قايتا - قايتا تەربىيە بېرىلىۋاتقان ئۆزگەرمىگەن تىلەمچىلەر، كېسىل ھۆكۈم قىلىش شەرتىگە توشمايدىغان ئوغرى، ئالدامچى، قىمارۋازلار، سولامچىلار ۋە نەشە ساقۇچىلار يىغىۋېلىندى. 1957 - يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدا سەرگەردانلارنى يىغىۋالىدىغان ئۇچ ئەتراپ جەمئىي 305 ئادەمنى يىغىۋالدى. بۇنىڭ ئىچىدىكى 114 ئادەم قويۇپ بېرىلىپ، ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە پاراۋانلىق ئورۇنلىرىغا ئەۋەتىپ بېرىلدى. 68 ئادەم قېچىپ كەتتى. 1957 - يىل 8 - ئايدا خوتەن ۋىلايىتىدە سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپتى قۇرۇلدى. 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايوندىكى تۆت سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپتى 351 ئادەمنى يىغىۋالدى. 1950 - يىلدىن 1957 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇچ مىليون يۇەن سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش خىراجىتى چىقىم قىلىنىپ، شەھەر - بازارلاردىكى 1500 دىن ئارتۇق سەرگەردان مەركەزلىك يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىلدى. ئادەملەر يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىلگەندىن كېيىن، كۆپىنچىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى ۋە ئۆزى ئىش تېپىپ ئىشلىدى. 1952- يىلدىن 1959 - يىلغىچە ئۇرۇمچى شەھىرىدە 962 سەرگەردان يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە لۇكچەك، ئوغرى، ئالدامچى، يولسىز ئەرز ئېيتىپ كېلىپ جەدەل چىقارغۇچىلار %40نى، زېناخورلار%40 نى، رىئاللىقتىن نارازى بولغان ئەكسىيەتچى ئىدىيىدىكىلەر %5 نى، ئەپيونكەشلەر، باج ئوغرىلىغان، باج يوشۇرغانلار %15 نى ئىگىلىدى. يىغىۋېلىپ ئۆزگەرتىش ئارقىلىق 534 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۇرۇمچى سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپىدىكى نەق ئادەم 181 گە يەتكەنىدى.

1960 - يىلى ئىلى، خوتەنلەردىكى سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپلىرى ئارقا - ئارقىدىن تارقىلىپ كەتتى. يىل ئاخىرىدا ئۇرۇمچى، قەشقەرلەردىكى سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپلىرى جەمئىي 308 ئادەمنى يىغىۋالدى. 1961 - يىلى ئىككى سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەتراپتىكى يىغىۋېلىنغانلار ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۆزگەرتىش ئەتراپلىرى تارقىتىۋېتىلدى.

IV باب

ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ۋە ئورۇنلاشتۇرۇش

§ 1. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە يولغا سېلىپ قويۇش

1. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە يولغا سېلىپ قويۇش ئاپپاراتى

1955 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەمگەك قاتارلىق تارماقلار بىرلىكتە 11 ئادەمدىن تەركىب تاپقان شىنجاڭ ئۆلكىلىك شەھەرلەرگە ئېغىر كىسەل ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش كومىتېتى قۇردى. بىر قىسىم شەھەر - بازارلاردىمۇ ئېغىر كىسەل ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش كومىتېتى ياكى خىزمىتى گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى، بۇ ئورۇنلار ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش خىزمىتىنى ئاساسلىق باشقۇرىدىغان تارماقلار بولۇپ قالدى.

1958 - يىلدىن ئېتىبارەن ئورۇمچى شەھىرى ۋە بەزى ناھىيىلەردە ئېغىر كىسەل ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش پونكىتلىرى (ئورنى) قۇرۇلدى. 1960 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاساسلىق قاتناش تۈگۈنلىرىدە ۋاقىتلىق يىغىۋېلىش پونكىتلىرىنى قۇردى. 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئورۇمچى، يەنخۇ، داخېيەن، قۇمۇلدىن ئىبارەت تۆت ئورۇندا نۆۋەتلىك يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى رەسمىي قۇرۇلدى. 1962 - يىلىنىڭ بېشىدا يەنە شىخەنزە، شىخو، ئىلى، يەنجى، كۇچا، ئاقسۇ، قەشقەردىن ئىبارەت يەتتە ئورۇندا نۆۋەتلىك يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى قۇرۇلدى. يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىدا قوش رەھبەرلىك يولغا قويۇلدى، يەنى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى يولغا سېلىپ قويۇش ۋەزىپىسىنى چۈشۈردى، خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى، پونكىتلارنىڭ خىزمەتلىرىنى تەكشۈردى؛ ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردىكى خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى (باشقارمىلىرى) يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش جەھەتتىكى كۈندىلىك خىزمەتلەرگە ۋە كادىرلارنىڭ يۆتكىلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. 11 پونكىتنا جەمئىي 23 شتات تەسىس قىلىندى، خىزمەت ئېھتىياجى بىلەن ھەر قايسى پونكىتلار ئاققۇنلار ئاققۇنلارنى باشقۇرۇش چارىسىنى قوللاندى. 1964 - يىل 4 - ئايدا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىنىڭ شتاتى 108 گە يەتتى. كېيىن يەنخۇ پونكىتى ئورۇمچى پونكىتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1967 - يىل 4 - ئايدا ھەر قايسى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش

پونكتلىرىنىڭ يولغا سېلىپ قويۇش دائىرىسى بېكىتىلدى.
(5 - قىسىم 14 - جەدۋەلگە قارالسۇن) .

ھەر قايسى يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتلىرىنىڭ يولغا سېلىپ قويۇش دائىرىسى

5 - قىسىم 14 - جەدۋەل

پونكىت نامى	يەغمۇرلۇش، قايتۇرۇش دائىرىسى
ئۈرۈمچى يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	ئۈرۈمچى شەھىرى (ناھىيىسى) ، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، تارباغاتاي، ئالتاي ۋىلايەتلىرى، قورغاس ناھىيىسى
قۇمۇل يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	قۇمۇل ۋىلايىتى، پىچان ناھىيىسى
داخىيەن يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	تۇرپان، توقسۇن ناھىيىلىرى
شىخو يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى، شىخو ناھىيىسى
ئىلى يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	ئىلى ۋىلايىتىدىكى (قورغاس ناھىيىسىدىن باشقا) ھەر قايسى ناھىيىلەر
شىخەنزە يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	شىخەنزە بوزىەر ئۆزلەشتۇرۇش رايونى
يەنجى يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى
كۇچا يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	كۇچا، شايار، توقسۇ، باي ناھىيىلىرى
ئاقسۇ يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	ئاقسۇ ۋىلايىتى كۇچا پونكتىنىڭ باشقۇرۇشىدىن تاشقىرىقى ھەر قايسى ناھىيىلەر
قەشقەر يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى	قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرى

1970 - يىل 9 - ئايدا داخىيەن يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى «ئۈرۈمچى يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتىنىڭ داخىيەن شۆبە پونكتى» قىلىپ ئۆزگەرتىلدى. شۆبە پونكت ئۈرۈمچى يەغمۇرلۇش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتىنىڭ رەھبەرلىكىدە بولدى،

خىراجىتى بىر تۇتاش ھېسابلاندى. شۇبە پونكىت يەنىلا تۇرپان، توقسۇن ناھىيىلىرىدىكى ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش، تەكشۈرۈش ئىشلىرىغا، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى پونكىتلىرىدا يىغىۋېلىنغان ئاققۇنلارنى ئۆتكۈزۈۋېلىش، يەتكۈزۈپ بېرىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. 1971 - يىل 9 - ئايدا ئۈرۈمچى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى (داخىيەن شۇبە پونكىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) دىن باشقا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرى بىر تۇتاش ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، ناھىيىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1972 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايون «دائىرىلەر بويىچە پۇل ئاجرىتىپ بېرىش» چارىسىنى يولغا قويۇپ، يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىنىڭ خىراجىتىنى بىر قېتىمدىلا ۋىلايەت، ئوبلاست، ناھىيىلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى ئىچىگە قوشۇۋەتتى، جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بۇ خىراجەتنى بىر تۇتاش باشقۇرۇپ ئىشلەتتى. 1974 - يىل 4 - ئايدا ئۈرۈمچى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتىنىڭ داخىيەن شۇبە پونكىتى تۇرپان ناھىيىسىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە نۇرغۇن ناھىيىلەر ئۆز ئالدىغا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىنى قۇردى. 1978 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، شىنجاڭ بويىچە 87 ناھىيە، شەھەر ئىچىدىكى 50 ناھىيە، شەھەر ئۆز ئالدىغا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى قۇرغان. بۇ پونكىتلارنىڭ خىراجىتىنىڭ بىر قىسمى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش خىراجىتىدىن چىقىم قىلىندى. بەزىلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ھەل قىلىندى. 1980 - يىلى ھەر قايسى ناھىيىلەر ئۆز ئالدىغا قۇرغان يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1981 - يىلى ئاپتونوم رايون يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتىدىن 20 نى بېكىتتى. 1985 - يىلى 18 لا پونكىت قالدى. ئۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: ئۈرۈمچى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، غۇلجا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، شىخو يىغىۋېلىش - يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، ئالتاي يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، قەشقەر يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، ئاقسۇ يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، قۇمۇل يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، كورلا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، بورتالا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، يەكەن يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، قاغىلىق يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، كۆچا يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، ئۈرۈمچى شەھەرلىك يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، شىخەنزە يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، كۆيتۈن يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، سانجى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، خوتەن يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى، تۇرپان يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى.

2. ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش ۋە يولغا سېلىپ قويۇش

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى چاغلاردا، باشقا ئۆلكىلەردىكى ئايەتكە ئۇچرىغان بىر قىسىم خەلق ۋە ئۆلكىمىزدىكى دېھقانلار شەھەر - بازارلارغا قارىغۇلارچە ئېقىپ كىردى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى يۇرتىغا قايتىشنى خالايدىغانلارغا يۇرتىغا قايتىش ئۈچۈن ئىقتىسادىي ياردەم بەردى. 1951 - يىلى غەربىي - شىمال ھەربىي - مەمۇرىي

كومىتېتى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلقنى يۇرتىغا يولغا سېلىپ قويۇش ئۈچۈن شىنجاڭغا 50 مىليون يۈەن (كونا خەلق پۇلى) چۆشۈرۈپ بەردى. 1953 - يىلدىن باشلاپ يولغا سېلىپ قويۇش خىراجىتى خەلق ئىشلىرى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىراجىتى ئىچىدىن چىقىم قىلىنىدى. يىغۇۋېلىش، تىزىملاش، تەكشۈرۈش ئارقىلىق باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلار يۇرتىغا قايتۇرۇلدى؛ ئۆلكىمىزنىڭ يېزىلىرىدىن ئۆز مەيلىچە ئېقىپ كېلىۋالغانلار يۇرتىغا قايتىشقا سەپەرۋەر قىلىندى.

1955 - يىل 3 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن يىل ئاخىرىغىچە شىنجاڭدىكى ئاساسلىق شەھەر - بازارلار 6752 ئاققۇننى تىزىملاپ تەكشۈردى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكىسى 3985، غۇلجا شەھىرىدىكىسى 1088. 10 - ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئۇرۇمچى شەھىرى، غۇلجا شەھىرى، قۇمۇل ناھىيىسىگە ئېقىپ بارغان 4555 ئاققۇن ئىچىدە باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەنلىرى 3206 بولۇپ، 70.4% نى؛ ئاپتونوم رايونىڭ يېزىلىرىدىن ئېقىپ كەلگەنلىرى 1349 بولۇپ، 29.6% نى ئىگىلىدى.

1958 - يىلى باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلار ئۈزلۈكسىز كۆپەيدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى «ئىمكانقەدەر نەسىھەت قىلىپ قايتۇرۇش، نەسىھەت قىلىسىمۇ قايتىشقا ئۇنىمىغانلارنى يىغۇۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش» چارىسىنى قوللىنىپ، ئاققۇنلارنى يىغىپ يولغا سېلىپ قويدى. 1958 - يىل 10 - ئايدىن 1959 - يىل 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنىگە قەدەر ئۇرۇمچى شەھىرىگە كەلگەن ئاققۇنلار 26 مىڭ 465 بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە يىغۇۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇلغىنى 11 مىڭ 971، كوچىلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرگىنى 10 مىڭ 832 (باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن كەلگەن ئاققۇنلار 7992، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يېزىلىرىدىن كەلگەن ئاققۇنلار 2840)، ئائىلە تاۋابىئاتلىرى 3662.

يىغۇۋېلىش داۋامىدا نەسىھەت قىلىش ئارقىلىق ئۆز يۇرتىغا قايتىشنى خالايدىغانلار يول كىرىسىنى ئۆزلىرى كۆتەردى. ھەقسىزتەن قىسىنچىلىقى بارلارغا مۇۋاپىق قوشۇمچە يارەم بېرىلدى، ئۆز يۇرتىغا قايتىپ كېتىشكە زادىلا قۇدرىتى يەتمىگەنلەرنى يىغۇۋېلىش پونكىتلىرى يولغا سېلىپ قويدى. 1959 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 8 - كۈنىگە قەدەر ئۇرۇمچى شەھىرىدە 488 ئاققۇن ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر قايسى ناھىيىلەرگە 1490 ئاققۇن قايتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ناھىيىلىرىگە قايتۇرۇلغىنى 1140.

1960 - يىلنىڭ بېشىدا پويىز قۇمۇلغا بېتىپ كەلگەندە باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن شىنجاڭغا كېلىدىغان ئاققۇنلار شىددەت بىلەن كۆپەيدى، 1 - ئايدىن 2 - ئايغىچە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن كۈنىگە 300 - 400 ئاققۇن ئېقىپ كىردى. 2 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا قۇمۇل پويىز ئىستانسىسى ئەتراپىغا 10 مىڭدەك ئاققۇن توپلىنىپ قالدى. 1960 - يىل 12 - ئايدا ۋە 1961 - يىل 10 - ئايدا 600 نەپەر سىغدىغان ئۇرۇمچى يىغۇۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتىدىكى يىغۇۋېلىنغان ئاققۇنلار 1000 دىن ئېشىپ كەتتى. بەزى ئۆلكە، رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلار نەسىھەت بىلەن قايتۇرۇلۇشتىن ئۆزىنى قاچۇرۇپ، ئالدىنئالا پويىزدىن چۈشۈۋېلىپ، قاقاس چۆللۇكىنى پىيادە باستى، قىش پەسلىدىكى قەھرىتان سوغۇقتا بەزىلىرى ئۇششۇپ

يارىلاندى، بەزىلىرى ھەتتا توڭلاپ قالدى. 1961 - يىل 1 - پەسلىدە داخىيەن، ئۇرۇمچى يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىدىكى 108 ئاققۇن يولبويى ئاچ قورساق ماڭغانلىقى، ئۇنىڭ ئۈستىگە سوغۇق ئۆتۈپ كەتكەنلىكى ئۈچۈن تېنى ئاجىزلاپ، كېسەلگە گىرىبتار بولۇپ ۋاقتىدا داۋالىنالماي ياكى داۋالاش ئۇنۇم بەرمەي ئۆلۈپ كەتتى. 1961 - يىلى ئاپتونوم رايون ئۇرۇمچى، يەنخۇ، داخىيەن، قۇمۇللاردا نۇقتىلىق يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتىدىن تۆتنى قۇرغاندىن سىرت، يەنە جەنۇبىي ۋە شىمالىي شىنجاڭلاردىكى ئاساسلىق قاتناش تۈگۈنلىرىدە تاماق، ياتاق جەھەتتە يارىدەم قىلىش نۇقتىسىدىن 17 نى قۇردى. قاتناش نازارىتى نۇقتىلىق يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىغا ماشىنا سەپلەپ بېرىپ، تۇرمۇشقا كېرەكلىك قوتقۇزۇش ئەشيالىرىنى توشۇپ بەردى. 12 - ئايدا ئۇرۇمچى، يەنخۇ يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىدا 2800 ئاققۇن يىغىلىپ قالدى. 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى 12 كادىر ئاجرىتىپ باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن كەلگەن ئاققۇنلارنى ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇردى، ھەر بىر كادىر يەتتە، سەككىز ئۆلكە، رايوندىن كەلگەن 100 دىن ئارتۇق ئاققۇننى يولغا سېلىپ قويدى. بەلگىلىمە بويىچە ھەر قايسى ئۆلكە، رايونلارنىڭ يىغۇبلىش پونكىتلىرىغا يەتكۈزۈپ بېرىشكە ئامال بولمىغانلىقتىن ئاققۇنلار سەپەر ئۈستىدىلا قويۇۋېتىلدى. 1962 - يىلدىن كېيىن ئاپتونوم رايون «قايتۇرۇشنى ئاساس قىلىش، ئورۇنلاشتۇرۇشنى قوشۇمچە قىلىش» چارىسىنى قوللاندى. 1962 - يىل 2 - ئايدا ئاپتونوم رايونىمىزدا 16 كىشىلىك يولغا سېلىپ قويۇش ئەترىتى قۇرۇلدى، ئۇلار يەنخۇ يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتىدا تۇردى، باشقا يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتىدىكىلەر يولغا سېلىپ قويۇلىدىغانلارنى يەنخۇ پونكىتىغا ئاپىرىپ بەردى، يەنخۇ يولغا سېلىپ قويۇش ئەترىتى بۇ ئاققۇنلارنى ھەر قايسى ئۆلكە، رايونلاردىكى مۇناسىپ پونكىتلارغا تاپشۇرۇپ بەردى.

1962 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايون چېگرا رايونغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن يېزىلارغا كەلگەن ياش ۋە ئوتتۇرا ياشلىقلار، قىسقارتىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەر، ئاققۇنلاردىن ئىبارەت «ئۈچ خىل كىشىلەر» نى تەرتىپكە سالدى. ئورۇنلاشتۇرۇلغان بولسىمۇ يەنە ئېقىپ چىقىپ كەتكەن ئۈچ خىل ئاققۇنلار يىغۇبلىپ تەكشۈرۈلدى، شىنجاڭدا قېلىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنى خالايدىغانلارنى يەرلىك ھۆكۈمەت دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە چارۋىچىلىق فېرمىلىرىغا ئورۇنلاشتۇردى. ئۆز يۇرتىغا قايتىشنى تەلەپ قىلغۇچىلار يىغۇبلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرى ئارقىلىق ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلدى؛ ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىكىلىرى نەسىھەت بىلەن قايتۇرۇلدى ياكى ئۆز يۇرتىغا ئاپىرىۋېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، جايلار يەنە مەلۇم گۇڭشې، چوڭ ئەترەتلەرگە ھەددىدىن ئارتۇق ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئۈچ خىل كىشىلەرنى تەڭشەپ چىقتى. ئاۋۋال ئاققۇنلارنى ۋە قىسقارتىپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەرنى تەڭشەش، ئاندىن كېيىن چېگرا رايونغا يارىدەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى تەڭشەش پرىنسىپ قىلىندى. تەڭشەلگەنلەر ناھىيىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلۈپ، يىغۇبلىش پونكىتلىرىنىڭ ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇشى ئۈچۈن تاپشۇرۇپ بېرىلدى. بۇ بىر يىلدا ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى يېزىلىرىدىن تەڭشەلگەن 6019 نەپەر ئۈچ خىل ئادەم ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى.

1961 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر قايسى جايلىرىدا قايتا - قايتا قايتۇرۇلسىمۇ يەنىلا كېلىۋېلىپ، ئۇزۇن مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلەر كۆپ بولغاچقا، ئۇرۇمچى، غۇلجا، چۆچەك، سانجى قاتارلىق جايلاردا ئارقا - ئارقىدىن مەجبۇرىي يىغىۋېلىش ئورۇنلىرى (ئەترەتلىرى) قۇرۇلۇپ، يولغا سېلىپ قويۇش بىلەن ئورۇنلاشتۇرۇش بىرلەشتۈرۈلگەن سىياسەت يولغا قويۇلدى. ئۇرۇمچى مەجبۇرىي يىغىۋېلىش ئورنى 1961 - يىل 11 - ئايدا قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1962 - يىل 2 - ئاينىڭ باشلىرىغىچە ئۇزۇن مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلەردىن 1100 ئادەمنى يىغىۋالدى. 1962 - يىل 8 - ئايدىن يىل ئاخىرىغىچە يىغىۋېلىنغان 682 ئادەم ئىچىدە 239 ى ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى. 93 ئادەم ئاپتونوم رايونىمىزدا ھەر قايسى ناھىيىلىرىگە قايتۇرۇلدى، 70 ئادەم يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1964 - يىل 7 - ئايدا ئۇرۇمچى مەجبۇرىي يىغىۋېلىش ئورنى ئۇرۇمچى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىش قويۇش پونكىتىغا قوشۇۋېتىلدى، باشقا مەجبۇرىي يىغىۋېلىش ئورۇنلىرىمۇ كەينىدىن ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، 1963 - يىل 5 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدىن باشلاپ مەملىكەت بويىچە ھەر قايسى ئۆلكە، رايونلار ئۇزۇن مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلەرنى بىر تۇتاش يىغىۋالدى ۋە بىر تەرەپ قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى شىنجاڭدا ئۇزۇن مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلەرنى يىغىۋېلىش خىزمىتى بويىچە مەخسۇس تېلېفون يىغىنى ئاچتى. مەلۇماتقا قارىغاندا 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنىگە قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇزۇن مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلەردىن 4043 ئادەم يىغىۋېلىنغان، بۇنىڭ ئىچىدە 357 ئادەم يۇرتىغا قايتۇرۇلغان، 2285 ئادەم بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تۈەن - مەيدانلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان، 185 ئادەم ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىغا ئۈەتىپ بېرىلگەن. 1963 - يىلى ئۇزۇن مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن 5082 ئادەم يىغىۋېلىنىپ، ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلغان ۋە يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان.

يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش جەريانىدا بەزى پونكىتلار ئاققۇنلارنى ۋاقىتلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكلىرىگە قاتنىشىشقا تەشكىللىدى، بۇنىڭدىن قىلىنغان كىرىمنىڭ بىر قىسمى پونكىتنىڭ خىراجىتىگە تولۇقلىما قىلىندى، بىر قىسمى يىغىۋېلىنغانلارغا تەقسىملەپ بېرىلدى. مەسىلەن: 1962 - يىلى ئۇرۇمچى، يەنخۇ، غۇلجا، يەنجى، ئاقسۇدىن ئىبارەت بەش پونكىت ئىشلەپچىقىرىشتىن جەمئىي 133 مىڭ 600 يۈەن كىرىم قىلدى. 1965 - يىلى قەشقەر، كۇچا، ئاقسۇ، ئىلى، شىخو، قۇمۇلدىن ئىبارەت ئالتە پونكىت ئىشلەپچىقىرىشتىن جەمئىي 64 مىڭ 300 يۈەن كىرىم قىلدى. 1966 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەر قايسى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرى ئاققۇنلار ۋە يىغىۋېلىنغان باشقا كىشىلەرنى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىشقا تەشكىللەپ، ئۆزلىرىنىڭ قايتىش يول خىراجىتىنى ئۆزلىرىگە تاپقۇزدى. ئەمگەك قىلغانلارنىڭ ھەر بىرىگە كۈنىگە نورمىلىق ئاشلىق بەرگەندىن تاشقىرى، يەنە 200 گىرام ئاشلىق قوشۇپ بەردى. 1966 - يىلى ۋە 1968 - يىلى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرى ئىشلەپچىقىرىش ئەمگىكىگە قاتنىشىشقا تەشكىللىگەن ئادەم سانى ئايرىم ھالدا 21 مىڭ 878 ئادەم (قېتىم) غا ۋە 4137 ئادەم (قېتىم) غا يەتتى.

1958 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە ئافقۇنلارنى يىغۇيلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 15 - جەدۋەل

يىللار / تۈرلەر	يىغۇيلىنغان ئادەم (قېتىم) سانى			يولغا سېلىپ قويۇلغان ئادەم (قېتىم) سانى			باشقا تارماقلارغا ئەۋەتىپ بېرىلگەن ئادەم (قېتىم) سانى				يىغۇيلىش، يولغا سېلىپ قويۇش داۋامىدا		يىل ئا- خىرىدا پونكىتتا ئەق بار ئادەم سانى	چېگىم قىلىنغان خەۋ- راجەت (10 مىڭ يۈەن)
	جەمئىي	باشقا ئۆلكە، رايونلار- دىن كەلگەن ئاققۇن- لار	ئاپىتو- نوم را- يونىدىن ھەر قا- يسى جاي- لىرىدىن ئېگىپ كەلگەن- لەر	جەمئىي	باشقا ئۆلكە، رايونلار- غا قا- تنۇرۇل- غانلار	ئاپىتونوم رايون- دىكى ھەر قايسى ناھىيىلەرگە قايتۇرۇلغانلار (ئۆز خىراجىتى بىلەن قايتقان- لارنى ئۆز ئىچە- گە ئالمىدۇ)	جەمئىي	پارا- ۋان- لىق كەس- پىي ئو- رۇن- لىرى	ئورۇن- لاشتۇ- رۇش دېھقان- چىلىق مەيدان- لىرى	چ خ تار- ماق- لىرى	ئۆلگەن ئادەم سانى	قېچىپ كەتكەن ئادەم (قې- تىم) سانى		
1958	157203													
1959	172378			35000	29000	6000								
1960	314000			100091	100091									
1961	239131	217764	21367	15050	12408	2642	256	256				225		
1962	74677	35374	39303	53844	39916	13928	948	203		745	6385	96	930	232
1963	53483	23832	29651	35136	14146	20990	657	364		293	5800	16	1142	140.7
1964	52325	32894	19431	36679	23596	13083	617	44	343	230	7429	19	1258	117.9
1965	42392	27054	15338	36595	33655	2940	506	68	322	116	3462	12	1513	151.5
1966	88634	76004	12630	37596	32548	5048	1172	22	326	824	14390	17	19826	160
1967	66967	59436	7531	62221	59374	2847	178	103	48	27	5515	17	287	202
1968 - يىل (1 - ئايدىن 9 - ئايغىچە)	12144	8407	3737	9492	7624	1868	242	2	19	221	2089	4		

1958 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە بولغان ئاققۇنلارنى تۈرگە ئايرىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 16 - جەدۋەل

يىللار / تۈرلەر	باشقا تۈلكە، رايونلار- دىن ئە- قىپ كەلگەن- دىن كە- چىن يە- غىنۋېلىنە- غان ئاققۇن- لار	باشقا تۈلكە رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلارنىڭ كېلىش مەنبەسى ۋە كەسپى										ئاپتونوم رايونىنىڭ ھەر قايسى جايلىرى- دىن ئە- قىپ كەل- گەندىن كېيىن يېغىۋېلىنە- غان ئاققۇن- لار	ئاپتونوم رايوندىن چىققانلار ئايرىمىسى%			
		كېلىش مەنبەسى %							كەسپى %							
		گەنسۇ	خېنەن	سىچۈەن	شەنشى	جياڭسۇ	ئەنخۇي	باشقا تۈلكە، رايونلار	دېھقانلار	ئىشچىلار	ئوقۇغۇچىلار	باشقىلار	تۇرۇنلاش- تۇرۇلغان- دىن كې- چىنمۇيەنە- لا ئېقىپ يۈرگەن باشقا تۈل- كە، رايون- دىن كەل- گەن ئاق- قۇنلار	ئاپتونوم رايوندىن قىسقارتە- لىپ تۇرۇنە- گە چوشۇ- رۇلگەنلەر	چېگرا را- يونغا يار- دەم بې- رىش چۈن كەل- گەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار	ئاپتو- نوم را- يونىنىڭ بېرا نو- پوسى
1958 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە	146802	11	26.2	11.6	12.5	8.9	4.3	25.5	44.2	10.2	40.4	5.2				
1961	110790	54.7	7.2	8.2	3.9	1.9	1.4	22.7	69.8	5.5	18.6	6.1	21367			
1962	35374	39.5	9.7	15.3	5.4	2.9		27.2	67	9.1	17.5	6.4	39303	61.1	4.6	3.2	31.1
1963	23832	24	15.4	19.3	6.5	8.3	6	20.5	60.6	13.9	17.7	5.8	29651	23.1	3.9	5.1	67.9
1964	32894	10.5	17.8	15.7	12.1	9.6	7.2	27.1	59.9	8.5	24.6	7	19431	44.5	4.2	6.2	45.1
1965	27054	19.2	23.2	9	10.8	5.7	6.3	19.5					15338				
1966	76004												12630				
1967	59436	33.2	16.2	9.5	10.7	6	5.4	19					7531				
1968- يىل 1- ئايدىن 9- ئاي- غىچە	8407												3737				

1958 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە بولغان ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ئەھۋالىنى ۋە يىغىۋېلىنغانلارنىڭ تۈرگە ئايرىلىش ئەھۋالىنى 5 - قىسىم 15 - جەدۋەل ۋە 5 - قىسىم 16 - جەدۋەللەردىن كۆرۈۋېلىڭ.

1970 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايون 1970 - يىل 5 - ئاينىڭ ئاخىرىدىن ئىلگىرى باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلار ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ كۆرەش ئوبيېكتلىرى ھەمدە قانۇنغا خىلاپلىق قىلغان ئاققۇنلار تەكشۈرۈپ چىقىلىپ جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىنىڭ يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىغا ماسلىشىشى بىلەن ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى (بېيجىڭ شەھىرى، تەيەنجىن شەھىرى، شەرقىي شىمالدىكى ئۆلكىلەر، ئىچكى موڭغۇل ئاپتونوم رايونى ۋە دېڭىز يېقىنىدىكى چوڭ شەھەرلەردىن ئېقىپ كەلگەنلەر قايتۇرۇلماي ئۆز جايىدا رېجىمغا ئېلىنىپ، ئەمگەك قىلدۇرۇلدى ياكى ئاممىنىڭ نازارەت قىلىپ ئەمگەككە سېلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى). «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونىڭ كۆپ سانلىكى ناھىيىلىرى ئۆز ئالدىغا يىغىۋېلىش پونكىتلىرىنى قۇرۇپ، قايتۇرۇش ئوبيېكتلىرىنى نۆۋەتلىق يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىغا يەتكۈزۈپ بەردى. بەزى يىغىۋېلىش پونكىتلىرى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» نىڭ ئاخىرىقى مەزگىلىدە ئاققۇنلارنى مۇناسىپ پونكىتلارغا يولغا سېلىپ قويۇش بەلگىلىمىسىگە خىلاپلىق قىلىپ، ئاققۇنلارنى بىۋاستە باشقا ئۆلكە، رايونلارغا ئېلىپ باردى، ئۇ تەرەپ تاپشۇرۇپ بېرىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش رەسمىيىتىنى بېجىرىپ بېرىشنى رەت قىلغاندا، قايتۇرۇپ بارغان خادىملارنى ئۆز مەيلىگە قويۇۋەتتى. 1973 - يىلى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش خىزمىتى نورمال ئىزغا چۈشتى، يولغا سېلىپ قويۇلىدىغان ئاققۇنلار يەنىلا ئۈرۈمچى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتى تەرىپىدىن بىر تۇتاش يولغا سېلىپ قويۇلدى.

1978 - يىلىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلار بىردىنلا كۆپۈيۈپ كەتتى، 3 - ئاينىڭ باشلىرىغا قەدەر ئىلى ۋىلايىتىگە قاراشلىق ناھىيىلەرگە 4000 دىن ئارتۇق ئاققۇن ئېقىپ كەلدى. يول ياقىسىدىكى يىغىۋېلىش پونكىتلىرى 1252 ئاققۇننى يىغىۋالدى. 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىر تۈركۈم كادىرلارنى پويىز ئىستانسىسى، قاتناش بېكىتى ۋە يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىغا بېرىپ ئەسمەھەت بىلەن قايتۇرۇش خىزمىتىگە ياردەملىشىشكە ئاجراتتى ھەمدە تېلېفون ئارقىلىق ئاققۇنلار بىر قەدەر كۆپرەك ئېقىپ كەلگەن ئۆلكىلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىنىڭ ئەسمەھەت قىلىپ ئاققۇنلارنى توسۇۋېلىشى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قىلدى.

1978 - يىلىنىڭ 2 - پەسلىدە باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلارنىڭ شىددەت بىلەن كۆپىيىپ كېتىش ۋەزىيىتى تېزگىنلەندى.

1965 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىنىڭ يىغىۋېلىش ئوبيېكتلىرى ئاققۇنلاردىن باشقا يەنە ئۆتكۈنچىلەر، ھال ئېيتىپ كەلگەنلەر، قانۇنغا خىلاپ قىلمىشى بولۇپ، جىنايى جاۋابكارلىقىنى سۈرۈشتە قىلىش ئۆلچىمىگە توشمىغانلاردىن ئىبارەت بولدى. 1979 - يىلدىن باشلاپ ھەر قايسى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ

قويۇش پونكتلىرى شەھەر - بازارلاردىكى سەرگەردان تىلەمچىلەرنى ۋە سەرتقى جايلاردىن شەھەر - بازارلارغا ئېقىپ كىرگەن ماكانسىز كىشىلەرنى يىغىۋېلىپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرى يىغىۋېلىشقا تېگىشلىكلىرىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى تارماقلىرىغا ئوتكۈزۈپ بەردى، يىغىۋېلىش ئوبيېكتلىرىغا تەۋە ئەمەسلىرىنى بىرەك قويۇپ بەردى.

1960 - يىلى جەنۇبىي شىنجاڭدا ئاققۇنلارنى ياتاق - تاماق بىلەن كۈتۈۋېلىش پونكتى قۇرۇلغاندا، بەزى پونكتلار مەخسۇس دوختۇر ۋە دورا بۇيۇملىرىنى سەپلىدى، كۈتۈۋېلىش پونكتى ۋە كېيىن قۇرۇلغان ۋاقىتلىق يىغىۋېلىش پونكتلىرى ئېغىر كېسەلگە گىرىپتار بولغانلارنى دوختۇرخانىلارغا ئەۋەتىپ داۋالىدى، داۋالىنىش پۇلىنى يىغىۋېلىش پونكتلىرى چىقىم قىلدى. 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايوندا نۇقتىلىق يىغىۋېلىش پونكتلىرى قۇرۇلغاندىن كېيىن، سەھىيە نازارىتى بەزى پونكتلارغا تىببىي خادىم ۋە دورا بۇيۇملىرىنى سەپلەپ داۋالاش ئورنى قۇردى، ئېغىر كېسەلگە گىرىبدار بولغان ئاققۇنلارنى دوختۇرخانىلارغا ئاپىرىپ داۋالاتتى. داۋالاش ئورنى قۇرۇلمىغان پونكتلار ئېغىر كېسەللەرنى دوختۇرخانىلارغا ئەۋەتىپ داۋالاتتى.

1962 - يىل 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئۈرۈمچى ئۇزاق مۇددەت ئېقىپ يۈرگەنلەرنى مەجبۇرىي يىغىۋېلىش پونكتىدا قارا كېزىك كېسىلى تارقىلىپ، 23 ئادەم يۇقۇملاندى، 20 ئادەمگە قويۇلغان دىئاگنوز ئېنىق بولمىدى. ئۈرۈمچى شەھەرلىك سەھىيە ئىدارىسى، 3 - خەلق دوختۇرخانىسى، يۇقۇملۇق كېسەللەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش پونكتى يىغىۋېلىش ئورنىنى تاشقىي مۇھىتتىن ئايرىۋېتىش، دېزىنفېكسىيە قىلىش ۋە داۋالاش جەھەتتە جىددىي تەدبىر قوللاندى.

2 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا كېسەللىك ئەھۋالى ئاساسىي جەھەتتىن تېزگىنلەندى.

2 - ئاينىڭ 20 - كۈنىگە قەدەر يەتتە ئادەم مېيىپ بولۇپ قالدى. يەتتە ئادەم داۋاملىق داۋالاندى، باشقا بىمارلارنىڭ ھەممىسى داۋالاپ ساقايتىلدى. 1962 - يىلى داۋالاش ئورنى قۇرۇلمىغان پونكتلاردا شۇ جايدىكى تىببىي داۋالاش - سەھىيە تارماقلىرىنىڭ يارەملىشىشى ئارقىسىدا داۋالاش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى ياكى داۋالاش گۇرۇپپىلىرى تەشكىللىنىپ، قەرەللىك مۇددەتتە پونكتلارغا بېرىپ كېسەللەرنى داۋالىدى ۋە يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئالدى. يىغىۋېلىنغانلار يىغىۋېلىنغان مەزگىلدە ياكى يول ئۈستىدە ئۆلۈپ كەتسە، يىغىۋېلىش پونكتلىرى دەپنە قىلدى.

1964 - يىلى يىغىۋېلىش پونكتلىرىنىڭ داۋالىنىش خىراجىتى بىر يىلدا يىغىۋېلىنغان ئادەم (قېتىم) سانى بويىچە ھەر بىر ئادەم (قېتىم) نىڭ ئوتتۇرا ھېسابىدا 30 . 0 يۈەندىن، دەپنە خىراجىتى 60 يۈەندىن ئېشىپ كەتمىدى. ئاپتونوم رايونىمىزدىكى 11 نۇقتىلىق يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش ئەترىتى 1962 - يىلى 50 مىڭ 232 يۈەن، 1965 - يىلى 32 مىڭ 70 يۈەن داۋالىنىش خىراجىتى چىقىم قىلدى. 1962 - يىلدىن 1979 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى نۇقتىلىق يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتلىرىغا ھەر يىلى مۇئەييەن مىقدارىدا كىيىم - كېچەك ياكى رەخت، پاختا تارقىتىپ بەردى. مەسىلەن: 1962 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە يىغىۋېلىش، يولغا سېلىش پونكتلىرى يىغىۋېلىنغانلار ئىچىدىكى تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىقى بارلارغا 6237 قۇر كىيىم - كېچەك تارقىتىپ بەردى. 1965 - يىلى يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتلىرىغا 3000 مېتر پاختا رەخت، 900 جىڭ پاختا تارقىتىپ بېرىلدى (1961 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر يىغىۋېلىنغانلارنىڭ تۇرمۇش ئۇلچىمىنى 5 - قىسىم 17 - جەدۋەلدىن كۆرۈڭ).

1961 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بىغۇبلىنغانلارنىڭ تۇرمۇش ئۇلچىمىگە دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 17 - جەدۋەل

يىللار	تاماق ئۇلچىمى(يۇەن / كۈن)	ئاشلىق نورمىسى(گرام / كۈن)
1961	0.4	420
1962	0.4	350
1964	0.50 ~ 0.45	420
1965	0.31 ~ 0.21	450
1980	0.32	
1985	0.55	

§ 2. ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1. ئادەتتىكى ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئىچكى جايلاردىكى ۋەيران بولغان دېھقانلار ۋە شەھەر - بازارلاردىكى سەرگەردان ئىشسىزلاردىن بولۇپ يىلىغا تەخمىنەن 10 مىڭلاپ ئاققۇن شىنجاڭغا ئۆزۈلمەي كېلىشكە باشلىدى. ھۆكۈمەت دائىرىلىرى ئۇلارنى ئاققۇنلار ياكى سەرگەردانلار دەپ ئاتىدى. چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) ئۇرۇمچى رايونىدىلا شەنشى، گەنسۇدىن كەلگەن ئاققۇنلار 10 مىڭغا يەتتى. مىنگونىڭ دەسلىپىدە، شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدىكى گېلاۋخۇيلار ھۆكۈمەت دائىرىلىرىگە قارشى چىققاندا، ئاققۇنلار بۇ ئىشقا ئارىلىشىپ قالغانلىقتىن، باستۇرۇشقا ئۇچرىغانىدى. بەزى سەرگەردانلار بىر مەھەل ھەربىيلىككە قوبۇل قىلىنىدى، سەرگەردانلار ئىچىدىكى بىر قىسىم كىشىلەر ئەپيۇن تېرىشنى ئۆزىگە كەسىپ قىلىۋېلىپ، ئەتىيازدا يەر ئىجارىگە ئېلىپ ئەپيۇن تېرىيتتى، كۈزدە ئەپيۇن شىرنىسىنى يىغىۋېلىپ يۇرتىغا قايتىپ كېتەتتى. شۇڭلاشقا ئۇلار «گۈلچى» لەر دەپ ئاتىلاتتى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئەپيۇن تېرىشنى چەكلەش توغرىسىدا پەرمان چۈشۈرگەن بولسىمۇ، لېكىن ئاققۇنلار يەنىلا ئوغرىلىقچە ئەپيۇن تېرىپ يۈردى. كېيىنكى يىلى ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئورۇمچى، فۇكاڭ، گۈچۈڭ قاتارلىق ناھىيىلەرنى نازارەت قىلىپ، ئەپيۇن تېرىغان بىرقانچە جىنايەتچىنى تۇتۇۋېلىپ ئۇلۇمگە مەھكۇم قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئاققۇنلارنىڭ ئەپيۇن تېرىش ئىشى سەل بېسىقىپ قالدى. بىراق ئىچكى ئۇلكىلەردىن شىنجاڭغا تېرىكچىلىك قىلىش ئۈچۈن كەلگەن ئاققۇنلار بارغانسېرى كۆپەيدى. مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) قۇمۇل چازىسىنىڭ دوكلاتىغا ئاساسلانغاندا، ئىچكىرى ئۇلكىلەردىن شىنجاڭغا كۈنىگە نەچچە يۈزلەپ ئاققۇن كەلگەن. ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن مىنگونىڭ 4 - يىلى (1915 - يىلى) دىن باشلاپ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئىچكىرى ئۇلكىلەردىن چىققان

ئاققۇنلار ۋە ئۆلكىمىزدىكى نامراتلارنى قوبۇل قىلىپ ھۆكۈمەت ئىگىلىكىدىكى بوز يەرلەرنى ئېچىشقا چاقىرىق قىلدى. مىنگونىڭ 10 - يىلىغىچە (1921 - يىلغىچە) ئۆلكە بويىچە سۇغىرىلىدىغان ئېتىز بىر مىليون موغا يەتتى. شۇ مەزگىلدە، خۇنەنلىكلەر ئۇرۇمچىنى ناھىيىسىنىڭ ئۇچبۇلاق دېگەن يېرىدە تېرىقچىلىق قىلدى. تيەنجىنلىكلەر ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ ئەتراپىدا سەي - كۆكتات تېرىپ كۆپ پايدا ئالدى. مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە گەنسۇنىڭ ئەنشى، يۈمىن ئەتراپلىرىدا ئۇدا بىرنەچچە يىل ئاپەت يۈز بېرىپ، نۇرغۇنلىغان مۇساپىرلار شىنجاڭغا قېچىپ چىقتى. ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بۇ مۇساپىرلارنى قۇمۇلنىڭ بوز يەرلىرى بىرقەدەر كۆپ بولغان توخۇلا ئەتراپىغا ئورۇنلاشتۇردى. مىنگونىڭ 28 - يىلى (1939 - يىلى) يازدا گەنسۇلۇق 900 دىن ئارتۇق مۇساپىر شىنجاڭغا ئېقىپ كەلدى، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇلارنى تۇرکۈمگە بۆلۈپ ساۋەن ناھىيىسىگە بوز يەر ئېچىپ تېرىقچىلىق قىلىشقا ئورۇنلاشتۇردى.

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) نىڭ ئالدى - كەينىدە ياپون تاجاۋۇزچىلىرى جۇڭگوغا تاجاۋۇز قىلىش ئۇرۇشىنى كېڭەيتتى. بۇ چاغدا ئىچكىرى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا كېلىدىغان مۇساپىرلار ۋە ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق كۈنسايىن كۆپەيدى. مىنگونىڭ 30 - يىلىدىن 31 - يىلىغىچە بولغان ئىككى يىل ئىچىدە جەمئىي نەچچە ئون تۇرکۈم مۇساپىر قوبۇل قىلىندى. بۇنىڭ ئىچىدىكى 41 - تۇرکۈمدىكى 103 ئادەم مىنگونىڭ 31 - يىلى 7 - ئايدا ئۇرۇمچىگە ئورۇنلاشتۇرۇلدى. مىنگونىڭ 37 - يىلى (1948 - يىلى) گەنسۇدىن ئىككى تۇرکۈم مۇساپىر شىنجاڭغا ئېقىپ كەلدى. 1 - تۇرکۈمدىكى 137 ئادەم موري ناھىيىسىگە ئېقىپ كىرىدى. ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى ئورۇنلاشتۇرۇشنى تەستىقلىدى ۋە ھەر بىر ئادەمگە 50 يۈەندىن (شىنجاڭ پۇلى) قوتقۇزۇش خىراجىتى بەردى. يەنە بىر تۇرکۈمدىكى 616 ئادەم قۇمۇلغا ئېقىپ كىردى. ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى قۇمۇل ۋالىي مەھكىمىسىگە تېلېگراممىا ئەۋەتىپ، مۇساپىرلارغا قىشلىق قوتقۇزۇش بېرىشنى ئۇقتۇردى.

XX ئەسىرنىڭ 50 - يىللىرىنىڭ دەسلەپكى مەزگىللىرىدە ئىچكىرىدىكى بىر قىسىم ئۇلۇكە - شەھەرلەردىكى دېھقانلار ۋە شەھەر ئاھالىلىرى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن شىنجاڭغا كۆچۈپ كېلىپ، ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش ئەمگەكلىرى بىلەن شۇغۇللاندى. 70 - يىللارنىڭ ئاخىرىلىرى شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەن ئاققۇنلار شىنجاڭدىكى كۆچمەنلەرنىڭ مۇھىم تەركىبىي قىسمىغا ئايلاندى.

1) كۆچۈرۈش جەريانى

1 - باسقۇچ: 1954 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە

ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئاھالىلار شىنجاڭغا خىزمەت تېپىپ تىرىكچىلىك قىلىش مەقسىتىدە كېلەتتى. ئەينى ۋاقىتتا شىنجاڭدىكى ئىدارە - ئورگانلار، زاۋۇت - كارخانىلار ۋە قۇرۇلۇش تارماقلىرى ئادەمگە جىددىي ئېھتىياجلىق بولغاچقا، ئىدارىلار ۋە شەخسلەر ئىچكىرىگە خەت يېزىپ، دېھقانلار، ئىشچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلارنى شىنجاڭغا چاقىرتىپ كېلىدىغان ئەھۋاللار ناھايىتى كۆپ ئىدى. مەسىلەن: 1954 - يىلى ئۆلكىلىك نېفىت شىركىتىنىڭ ئىشچىسى لى شۆشەن يۇرتىغا خەت يېزىپ ئۇچ ئادەم چاقىرتقان؛ سېمونت - خىش كەسپىي بويىچە دۆلەت بىلەن خۇسۇسىيلار شىركىلىشىپ مەبلەغ سالغۇچى تەرەپ ۋەكىلى يالڭ يۈيى يۇرتى سەندۇڭغا بىر قېتىم بېرىپ، ئون دېھقاننى ئۆزى بىلەن بىللە ئېلىپ كەلگەن. ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى قۇرۇلۇش

تارماقلىرى يەرلىك ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى يۇقىرى، ساپاسى تۆۋەن، ئىچكىرىدىكى ئىشچىلارنىڭ ئىش ھەققى تۆۋەن، ساپاسى يۇقىرى دەپ قاراپ، ئەمگەك تارماقلىرىنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى ئالماي تۇرۇپ، 1954 - يىلى بىر قېتىمدىلا ئىچكىرىدىن 113 ئىشچى قوبۇل قىلغان. ئەينى ۋاقىتتىكى شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئارقا سەپ تەمىنات بۆلۈمىمۇ ئوخشاش ئۇسۇل بىلەن ئىچكىرىدىن كۆپلەپ ئىشچى قوبۇل قىلغان، ھەر ئىككى تەرەپ ئۆزئارا بىر - بىرىگە ئېھتىياجلىق بولغان ئەھۋال ئاستىدا، شىنجاڭغا كەلگەن كۆچمەنلەر سانى يىلمۇ يىل كۆپەيدى: ئۇرۇمچى شەھىرىگە كەلگەنلەر 1955 - يىلى 3490 ئادەمگە، 1956 - يىلى 10 مىڭدىن ئارتۇق ئادەمگە يەتتى. قۇمۇل ۋىلايىتىگە كەلگەنلەر 1956 - يىلى 4000 دىن ئارتۇق ئادەمگە يەتتى. 1954 - يىلدىن 1958 - يىل 8 - ئايغىچە ئىچكى ئۆلكىلەردىن ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىن شىمالىي شىنجاڭدىكى ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا ئېقىپ بېرىۋاتقانلار سانى 52 مىڭغا يەتتى. ئىچكى جايلاردىن كەلگەن كۆچمەنلەر 20 نەچچە ئۆلكە، رايوندىن كەلگەن بولۇپ، ئۇنىڭ ئىچىدە گەنسۇ بىلەن سەندۇڭدىن كەلگەنلەر ئەڭ كۆپ.

2 - باسقۇچ: 1959 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە

1959 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە ئىچكى ئۆلكىلەردىكى ئاپەتكە ئۇچرىغان خەلق شىنجاڭغا كۆپلەپ ئېقىپ كىرىشكە باشلىدى. 1959 - يىلى شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەنلەر 53 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى.

1960 - يىلى ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن شىنجاڭغا ئېقىپ كېلىش يۇقىرى دولقۇنغا كۆتىرىلدى. 1 - پەسىلدە قۇمۇلغا 39 مىڭ 914 ئادەم يەنى كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 403 ئادەم؛ 2 - پەسىلدە 35 مىڭ 700 ئادەم يەنى كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 397 ئادەم؛ 3 - پەسىلدە 34 مىڭ 49 ئادەم يەنى كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 378 ئادەم؛ 4 - پەسىلدە 43 مىڭ 775 ئادەم يەنى كۈنىگە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 717 ئادەم ئېقىپ كەلدى. مۇشۇ بىر يىلدا قۇمۇلغا ئېقىپ كەلگەنلەر سانى 153 مىڭ 438 گە يەتتى.

1960 - يىلى قۇمۇل ئارقىلىق كەلگەن ئاققۇنلارنىڭ ئەسلى يۇرتىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

5 - قىسىم 18 - جەدۋەل

ئۆلكە ئايرىمىسى	ئادەم سانى	ئۆلكە ئايرىمىسى	ئادەم سانى
خېنەن ئۆلكىسى	44072	سەندۇڭ ئۆلكىسى	5293
گەنسۇ ئۆلكىسى	28961	جېجياڭ ئۆلكىسى	4975
خۇنەن ئۆلكىسى	23938	سەنشى ئۆلكىسى	4632
سىچۈەن ئۆلكىسى	20708	خۇبېي ئۆلكىسى	1625
جياڭسۇ ئۆلكىسى	11214	باشقا ئۆلكىلەر	1901
ئەنخۇي ئۆلكىسى	6119		
جەمئىي	153438		

ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ 1961 - يىلدىكى ھۆججىتىدە: «1960 - يىلى شىنجاڭغا ئېغىپ كەلگەن ئاققۇنلار 300 مىڭدىن ئېشىپ كەتتى، كېيىن خەلق ئىگىلىكىنىڭ تەڭشىلىشى ۋە ۋەزىيەتنىڭ تەدرىجىي ياخشىلىنىشىغا ئەگىشىپ، ئاققۇنلار سانى يىلمۇ يىل تۆۋەنلىدى. 1961 - يىلى ئاققۇنلارنىڭ سانى تۆۋەنلەپ 239 مىڭغا، 1962 - يىلى 80 مىڭ 205 كە، 1963 - يىلى ئەڭ زور دەرىجىدە تۆۋەنلەپ 53 مىڭ 403 كە چۈشتى» دەپ كۆرسىتىلگەن.

3 - باسقۇچ: 1964 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە

1964 - يىل ئەتىيازدىن باشلاپ ئىچكى ئۆلكىلەردىن ئۆز مەيلىچە شىنجاڭغا ئېغىپ كەلگەن ئاھالىلارنىڭ سانى يەنە 1962 - يىلدىكى ساندىن ئېشىپ كەتتى، 1965 - يىلى سەل - پەل ئازايدى. 1966 - يىلى يەنە قايتىدىن ئۆرلەپ، 76 مىڭ 60 نەن كۆپرەك ئادەمگە يەتتى، 1967 - يىلى ئازىيىپ، 59 مىڭ 400 دىن كۆپرەككە چۈشۈپ قالدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» ئاخىرلىشىپ ئۆزاق ئۆتمەي، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت 1977 - يىلى ھۆججەت تارقىتىپ، ھەر قايسى جايلاردىن 1970 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭغا كەلگەن دېھقانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ۋە نوپۇسقا ئېلىشنى تەلەپ قىلدى. بىراق كىشىلەر شىنجاڭغا يەنە كۆپلەپ ئادەم ئورۇنلاشتۇرىدىكەن دېگەن خاتا تۈيغۇغا كېلىپ قالدى. بىرمۇنچە كىشىلەر ئىچكى ئۆلكىلەردىكى تۇرمۇشتا قىينىلىۋاتقان ئۇرۇغ - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىگە خەت يېزىپ، شىنجاڭغا كېلىپ ئورۇنلىشىشنى تەلەپ قىلغانلىقتىن، كۆچمەنلەر يەنە تۇركۈملەپ شىنجاڭغا كېلىشكە باشلىدى. بۇ قېتىمقى ئېقىپ كېلىشنىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، ئاققۇنلار سانى كۆپ بولۇپلا قالماستىن، بەلكى ئائىلە بىرلىك قىلىنىپ نىشانلىق كۆچۈپ كېلىشتى.

2) ئاققۇنلارنىڭ كەسپى ۋە تەركىبى

خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ تەكشۈرۈشىگە قارىغاندا، 1960 - يىلى قۇمۇلغا ئېغىپ كەلگەن 153 مىڭ 438 ئادەمنىڭ كەسپىي ئەھۋالى مۇنداق بولغان: ئوقۇغۇچىلار 70 مىڭ 707 بولۇپ، 46% نى؛ دېھقانلار 54 مىڭ 151 بولۇپ، 35.3% نى؛ ئىشچىلار 10 مىڭ 302 بولۇپ، 6.7% نى؛ خىزمەتچىلەر 10 مىڭ 300 بولۇپ، 6.7% نى؛ ھەربىي سەپتىن قايتقان، چېكىنگەنلەر 7978 بولۇپ 5.3% نى ئىگىلىگەن. ئۇلارنىڭ تەركىب ئەھۋالى مۇنداق بولغان: كەمبەغەل دېھقانلار 85 مىڭ 959 بولۇپ، 56% نى؛ ئوتتۇرا دېھقانلار 60 مىڭ 492 بولۇپ، 39% نى؛ ئىشچىلار 2881 بولۇپ، 1.9% نى؛ پومېشچىك، باي دېھقانلار 4106 بولۇپ، 3% نى ئىگىلىگەن.

3) ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە قوتقۇزۇش

(1) 1955 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە

1953 - يىل 4 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ مەمۇرىي كېڭىشى ھەر قايسى ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونلارغا «دېھقانلارنىڭ شەھەرلەرگە قارىغۇلارچە ئېقىپ كىرىشىنى توسۇش توغرىسىدا يولىيورۇق» چۈشۈردى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1954 - يىل 6 - ئاينىڭ 24 - كۈنى جايلارغا ئوقتۇرۇش تارقاتتى: ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى گەنسۇ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە يازما ئوقتۇرۇش ئەۋەتىپ ھەمدە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلىپ شىنجاڭغا ۋاقتىنچە كۆچلەپ ئەمگەك كۈچى ئورۇنلاشتۇرالمايدىغانلىقى، پىلاندىن سىرت قارىغۇلارچە ئېقىپ كەلگەنلەرنى توسۇش كېرەكلىكى، ئىلگىرى باشقا ئۆلكىلەردىن ئېقىپ

كەلگەنلەر ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن مەزكۇر ئۆلكىدە قېلىپ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىشنى خالىسا، ئىشچىلارنى ئەمگەك تارماقلىرى تىزىملاپ بىر تەرەپ قىلىدىغانلىقى، دېھقانلارنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئامال قىلىپ ئورۇنلاشتۇرىدىغانلىقى توغرىسىدا» چۈشەندۈرۈش بەردى.

ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى «شەھەرلەرگە قارىغۇلارچە ئېقىپ كىرگەنلەرنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. بۇ «چارە» دە: «باشقا ئۆلكىلەردىن ئېقىپ كەلگەنلەرنى بىر تەرەپ قىلىشتا، دېھقانلار، ئىشچىلار ۋە باشقا ئەمگەكچى خەلقتىن بولۇپ، مەزكۇر ئۆلكىدە ئۇزاق مۇددەت دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللىنىشنى خالىسا، يېرى كۆپ يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇشقا تەشكىللەپ ۋە سەپەرۋەر قىلىپ، ئۇلارنى دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللاندۇرۇش؛ تېخنىك ئىشچىلار ۋە ئوقۇغۇچىلارنى تەكشۈرۈپ سىياسىي جەھەتتە پاك بولۇپ، شەرتكە ئويغۇن كەلسە ۋە زاۋۇت، كان، كارخانا، بىناكارلىق تارماقلىرى ئېھتىياجلىق بولسا، ئالاقىدار تارماقلار مۇزاكىرىلىشىپ ئىشقا تونۇشتۇرۇپ قويۇش كېرەك. پۈل تېپىش ئۈچۈن كەلگەن ۋاقىتلىق ئىشچىلار ياكى قوشۇمچە كەسىپ بىلەن شۇغۇللانغۇچىلارغا مۇۋاپىق ئىش تېپىلمىسا، تەربىيە بېرىپ يۇرتىغا قايتۇرۇپ ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللاندۇرۇش كېرەك. ئۆزگەرتىشتىن ئۆزىنى قاچۇرغان پومېشچىك، سەرگەردان، ئوغرىلارنى بىردەك ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇپ، شۇ جايلاردىكى يەرلىك ھۆكۈمەتلەرنىڭ بىر تەرەپ قىلىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىش كېرەك. ئەگەر قانۇنغا خىلاپ بۇزغۇنچىلىق ھەرىكەتلىرى سېزىلسە، جايلار قانۇن بويىچە بىر تەرەپ قىلىش لازىم» دەپ بەلگىلەندى. ئۇنىڭدا يەنە: يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ئىشلەپچىقارغۇچىلارغا ئېھتىياجلىق يەر، ئۆي قاتارلىقلارنى يەرلىك ھۆكۈمەت ئومۇمنىڭ يېرى، ئومۇمنىڭ ئۆيلىرى ئىچىدىن تەڭشەپ ھەل قىلىپ بېرىش كېرەك. ئېھتىياجلىق دېھقانچىلىق سايمانلىرى ۋە ئورۇقلۇقنى ئەھۋالغا قاراپ قەرز پۇل تارقىتىپ بېرىش، شۇنداقلا مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوتقۇزۇش بېرىش ياكى ئاشلىق ئۆتنە بېرىش ئارقىلىق ئورۇقلۇق، ئوزۇقلۇق ئاشلىق جەھەتتىكى قېينىچىلىقنى ھەل قىلىپ، ئۇلارنى خاتىرجەم ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە قىلىش لازىم» دەپ بەلگىلەندى.

1955 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى خەلق ئىشلىرى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، ئەمگەك قاتارلىق مۇناسىۋەتلىك تارماقلار ئادەم ئاجرىتىپ، شىنجاڭ ئۆلكىلىك ئۆز مەيلىچە شەھەرلەرگە ئېقىپ كىرىۋالغان ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش كومىتېتى قۇردى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا قۇرۇلغان ئىشخانا «شەھەرلەرگە قارىغۇلارچە ئېقىپ كىرىۋالغان ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش چارىسى» نى يولغا قويۇش ئاپپاراتى سۈپىتىدە شىنجاڭ مىقياسىدا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى قانات يايدۇردى.

1955 - يىلدىن 1958 - يىلغىچە ئىچكى ئۆلكىلەردىن شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەن 14 مىڭ 505 ئاققۇن ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە 5023 ئاققۇن شەھەرگە، 9302 ئاققۇن يېزىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1955 - يىلى گۈچۈك ناھىيىسىگە 184 ئائىلىلىك ئاققۇن ئورۇنلاشتۇرۇلدى، يەرلىك ئورۇنلار ئۇلارغا 95 ئېغىز ئۆي ھەل قىلىپ بەردى، 3082.5 مو تېرىلغۇ يەر تەڭشەپ بەردى، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئادەم بېشىغا 16.8 مودىن تېرىلغۇ يەر توغرا كەلدى. ئوزۇقلۇق ئاشلىق ۋە ئىشلەپچىقىرىش ۋاستىلىرىنى ھەل قىلىش ئۈچۈن 18 مىڭ يۈەن قەرز پۇل ھەل قىلىپ بەردى. 1958 - يىلى بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى 2400 كۆچمەننى قوبۇل قىلغاندا، ئوبلاستلىق خەلق ھۆكۈمىتى ھەر قايسى ناھىيىلەرگە ھۇججەت چۈشۈرۈپ، «كۆچمەنلەر شەھەر - بازارلاردىن ئۆتكەندە ياكى يېزا ئىگىلىك كوپېراتىپلىرىغا يېتىپ بارغاندا،

ئۇلارنى قوبۇل قىلىش - ئۇزۇتۇشقا مەخسۇس ئادەم مەسئۇل بولۇش شۇنداقلا قارشى ئېلىشقا تەشكىللەش لازىم. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، كۆچمەنلەر مىللىي تەركىبى، تىلى ۋە دىنىي ئېتىقادى جەھەتتە ئۆلار بىلەن بىردەك بولغان يېزا ۋە كوپىراتىپلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇشى كېرەك» دەپ تەكىتلىدى.

1958 - يىلى ئەتىيازدا ساۋەن ناھىيىسى ئورۇنلاشتۇرغان 600 نەپەر ئاققۇنىلىك تارقىلىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 19 - جەدۋەل

رايون ئايرىمىسى	كوپىراتىپ ئايرىمىسى	ئادەم سانى	رايون ئايرىمىسى	كوپىراتىپ ئايرىمىسى	ئادەم سانى
ساۋەن رايونى	سىخې كوپىراتىپى	60	شىخەنزە رايونى	تاڭنۇرى كوپىراتىپى	25
	دوستلۇق كوپىراتىپى	18		نوڭگۇڭ كوپىراتىپى	28
	چاڭشىلىك كوپىراتىپى	17		ئالغا كوپىراتىپى	20
	نۆڭشىلىك كوپىراتىپى	5		بەشيولتۇز كوپىراتىپى	30
	چۇنگۇاڭ كوپىراتىپى	5		ئۇچقۇن كوپىراتىپى	27
	مىنلەن كوپىراتىپى	25		غالىبىيەت كوپىراتىپى	20
	ئالغا كوپىراتىپى	22			
	1 - ماي كوپىراتىپى	22			
	چاڭشىلىك كوپىراتىپى	18			
	ئاۋانگارت كوپىراتىپى	36			
	1 - ئاۋغۇست كوپىراتىپى	34			
	يوڭشىلىك كوپىراتىپى	13			
سەندوخوز رايونى	قىزىلىۋلتۇز كوپىراتىپى	12	نيوچۇنزى رايونى	تىەنخې كوپىراتىپى	15
	قىزىلبايراق كوپىراتىپى	15		شىننۇڭ كوپىراتىپى	20
	شىڭفېن كوپىراتىپى	24		فىڭخې كوپىراتىپى	25
	شىڭچىيەن كوپىراتىپى	15			
	لىيەنفىلىك كوپىراتىپى	17			
	يۆەنفىلىك كوپىراتىپى	9			
	ئامىۋى كوپىراتىپ	23			

1959 - يىلى ئىچكىرىدىكى ھەر قايسى ئۆلكە(رايون) لەردىن شىنجاڭغا كەلگەن بىر قىسىم ئاققۇنلارنىڭ تەركىبىگە دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

5 - قىسىم 20 - جەدۋەل

ئۆلكە ئايرىمىسى	ئادەم سانى			يېشى		ئىشچى	دېھقان	ئوقۇغۇچى	ھەربىي	كادىر
	ئومۇمىي سانى	ئەر	ئايال	30～18	45～31					
خېنەن	2105	2073	32	2030	75	332	1212	465	78	18
سىچۈەن	1914	1749	165	1862	52	566	465	733	105	45
خۇنەن	747	728	19	735	12	224	219	228	49	27
سەندۇڭ	439	437	2	366	73	104	237	76	16	6
خۇبېي	242	236	6	225	17	60	95	83	4	
جيانگسۇ	348	345	3	294	54	91	161	64	18	14
ئەنخۇي	214	205	9	207	7	64	98	45	3	4
جېجيانگ	284	267	17	256	28	87	118	68	8	3
شەنشى	201	195	5	150	51	61	81	52	5	2
گۇاڭشى	200	195	5	198	2	24	72	86	15	3
خېبېي	154	150	4	149	5	42	70	27	9	6
گۇاڭدۇڭ	63	63		60	3	9	14	29	9	2
گۇيجۇ	63	60	3	57	6	31	21	5	3	3
لياۋنىڭ	41	41	1	39	2	14	14	11	2	
سەنشى	34	34		34		7	13	12	1	1
جياڭشى	30	30		29	1	6	18	5	1	
ئىچكى موڭغۇل	23	23		23		6	11	5	1	
جىلىن	14	14		14		3	5	4	2	
يۈننەن	9	9		9		1	4	2	2	
خېبېلوڭجيانگ	4	4		4		1	2			
جەمئىي	7129	6858	271	6741	388	1733	2930	2000	331	135

ئىزاھات: جەدۋەلدە كۆرسىتىلگەن كوپېراتىپلار بېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرىنى كۆرسىتىدۇ.

2. 1959 - يىلدىن 1965 - يىلغىچە

1959 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنى گوۋۇيۈەن «يېزىلاردىكى ئەمگەك كۈچلىرىنىڭ قارىغۇلارچە سىرتقا ئېقىپ كېتىشىنى چەكلەش توغرىسىداجىددىي ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى 292 - نومۇرلۇق مەخپىي ھۆججەت چۈشۈرۈپ، جايلاردىن 1959 - يىل 3 - ئاينىڭ 11 - كۈنىدىن بۇرۇن شىنجاڭغا ئېقىپ كەلگەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۇنىڭدىن كېيىن شىنجاڭغا كەلگەنلەرنى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى تەن يۈڭخۇا خىزمەت گۇرۇپپىسىنى باشلاپ قۇمۇلغا بېرىپ، يەرلىك ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ئەسمەت ئارقىلىق توسۇش خىزمىتىگە ياردەملەشتى. ئۇرۇمچى شەھىرى 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش گۇرۇپپىسى قۇردى. ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاستلارمۇ ئارقا - ئارقىدىن ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشخانىسى قۇردى. گەنسۇ ئۆلكىسى 1960 - يىلى 62 كادىرنى ۋېيىا ۋە قۇمۇلدا تۇرۇشقا ئەۋەتتى. ئۇلار 345 مىڭ يۈەن چىقىم قىلىپ، يېرىم يىل ئەسمەت ئارقىلىق توسۇش خىزمىتى ئىشلەپ ئاران 3000 دىن كۆپرەك ئادەمنى يۇرتىغا قايتۇردى. بۇ شۇ يىلى گەنسۇ ئۆلكىسىدىن شىنجاڭغا ئېقىپ كىرگەن 50 مىڭ ئاققۇننىڭ ئالتە پرسەنتىنى ئىگىلەيدۇ.

1959 - يىلى جەمئىي 25 مىڭ 888 ئاققۇن ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىشى بىلەن شۇغۇللىنىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلغانلار ئاران 2453. قالغانلارنىڭ ھەممىسى سانائەت - قاتناش ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش سىستېمىلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1400 ئادەم ۋاقتىلىق ئىشچى قاتارىدا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىمۇ يېغىۋېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئورۇنلىرىنى قۇردى. مەسىلەن: قۇمۇل ناھىيىسىنىڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرغان «قىزىل بايراق» دېھقانچىلىق مەيدانى قاتارلىقلار. 1960 - يىل 46 مىڭ 482 ئاققۇن ئورۇنلاشتۇرۇلدى، بۇنىڭ ئىچىدە سانائەتكە 30 مىڭ 551، يېزا ئىگىلىككە 11 مىڭ 261، مالىيە - سودىغا 989، مەدەنىيەت - مائارىپقا 458، جەنۇبىي شىنجاڭ ھەربىي رايونىغا 3223 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1960 - يىل 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ھەر دەرىجىلىك ھۆكۈمەت تارماقلىرىغا شەھەر - بازارلاردا ئىشچى - خىزمەتچى قاتارىدا ئورۇنلاشتۇرغان ئاققۇنلار ئىچىدىكى دائىملىق نوپۇسى يوقلارنى ئۆزى تۇرۇشلۇق ئورۇنلار جامائەت خەۋپسىزلىك تارماقلىرىغا ئىلتىماس سۇنۇپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن، نوپۇسقا ئېلىش ھەمدە ئىچكىرىدىكى ئەسلى تۇرۇشلۇق يۇرتىدىكى نوپۇسىنى ئۆچۈرۈۋېتىش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش تارقىتىپ، يېزىلارغا ئورۇنلاشقانلارنىڭمۇ نوپۇس رەسمىيىتىنى بېجىرىپ بېرىپ، شىنجاڭدىكى ئاققۇنلارنىڭ ئۆزۈندىن بۇيان سۆرۈلۈپ كېلىۋاتقان نوپۇسقا ئورۇنلۇشۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىشنى تەلەپ قىلدى.

1961 - يىل 12 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشخانىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش - سەپلەش كومىتېتى ئىشخانىسىغا قوشۇۋېتىشنى قارار قىلدى.

دۆلەت ئۆز مەيلىچە شىنجاڭغا كېلىپ دېھقانچىلىق بىلەن شۇغۇللانغان كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋە قوتقۇزۇش ئۈچۈن مەخسۇس پۇل ئاجراتتى. 1962 - يىلى شىنجاڭ بويىچە جەمئىي 1 مىليون 614 مىڭ يۈەن خىراجەت چىقىم قىلىندى. 1964 - يىلى ئاپتونوم رايون يەنە «بىر ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلسا، دۆلەت 200 يۈەن ئاجرىتىپ بېرىدۇ» دەپ بەلگىلىمە چىقاردى.

1959 ـ يىل ئۈز مەيلىچە كۆچۈپ كەلگەن بىر قىسىم ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 ـ قىسىم 21 ـ جەدۋەل

قوبۇل قىلغان ئورۇن	تەستىقلانغان پىلاندىكى سانى	تەستىقلىغۇچى ئورگان	نەق قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى
قاتناش نازارىتى	3000	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى، ئەمگەك يۆتكەش ـ سەپلەش كومىتېتى	3053
ماشىنىسازلىق ئىدارىسى	400	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	480
«1 ـ ئاۋغۇست» پولات زاۋۇتى	480	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	498
قۇرۇلۇش كومىتېتى	1500	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	1734
سۇ ئىشلىرى 2 ـ تۈەنى	1500	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	1428
سۇ ئىشلىرى نازارىتى	1000	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	982
ئۇرۇمچى تۆمۈريول ئىدارىسى ماتېرىيال زاۋۇتى	100	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	120
يېزا ئىگىلىك 1 ـ شىسى	10	ۋېيىيا خەلق كومىتېتى	10
كورلا ۋىلايىتى	2000	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	2200
بارىكۆل سۇ ئىشلىرى ئىدارىسى	3000	قۇمۇل ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسى	476
يېزا ئىگىلىك 4 ـ شىسى	4000	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	456
چارۋىچىلىق نازارىتى	1500	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	850
بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش نازارىتى	1000	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	900
ئورمانچىلىق نازارىتى	500	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	300
دېھقانچىلىق نازارىتى	500	ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسى	200
قۇمۇل سۇ ئىشلىرى ئاساسىي قۇرۇلۇش چوڭ ئەترىتى	2000	قۇمۇل ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسى	727
ئاقسۇ ۋىلايەتلىك سودا ئىدارىسى	3	ۋېيىيا پارتكومى	3
قۇرۇلۇش كومىتېتى	200	ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم	154
جەمئىي	22693		14571

3. 1966 ـ يىلدىن 1978 ـ يىلغىچە

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە باشقا ئۆلكە (رايون) لەردىن كۆچۈپ كەلگەن ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش خىزمىتىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارىمىقىدىكى ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئاساسلىق باشقۇردى. بۇ مەزگىلدىكى سىياسەت يەنىلا ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئاساس قىلدى. 1970 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت: «ئاپتونوم رايوندىكى ئاققۇنلارنى

دەرھال ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇش كېرەك. باشقا رايونلاردىن كەلگەن، تەكشۈرۈش ئارقىلىق ئەمگەكچى خەلق ۋە ياخشى ئادەم ئىكەنلىكى ئىسپاتلانغانلارنى ئەستايىدىل مەسئۇل بولۇپ ئورۇنلاشتۇرۇش، ئاققۇنلارنى بىردەك يېزىلارغا ئورۇنلاشتۇرۇش كېرەك» دەپ بەلگىلەندى. 1970 - يىلى جەمئىي 20 مىڭ ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1977 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ھۆججىتىگە ئاساسەن، 1970 - يىلدىن كېيىن شىنجاڭغا كەلگەن ئاققۇنلارمۇ بىردەك ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1958 - يىلدىن 1978 - يىلغىچە بولغان 20 يىل ئىچىدە باشقا ئۆلكە (رايون) لەردىن شىنجاڭغا كۆچۈپ كەلگەن ئاققۇنلار 1 مىليون 486 مىڭدىن كۆپرەككە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە 423 مىڭدىن كۆپرەك ئاققۇن ئۆز يۇرتلىرىغا قايتۇرۇلدى، شىنجاڭغا 937 مىڭ ئاققۇن ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇنىڭدىن باشقا 126 مىڭدىن ئارتۇق ئاققۇن ھۆكۈمەت تەرىپىدىن رەسمىي ئورۇنلاشتۇرۇلمىغان بولسىمۇ، لېكىن شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا ماكانلىشىپ قالدى.

1962 - يىلى كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش قوشۇمچە يارداىم خىراجىتىنىڭ تەقسىم قىلىنىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

5 - قىسىم 22 - جەدۋەل　　بىرلىگى: تۇمەن يۈەن

ئورۇنلاشتۇرۇلغان رايونلار	ئورۇنلاشتۇرۇش قوشۇمچە يارداىم خىراجىتى سوممىسى
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	89
قۇمۇل ۋىلايىتى	2
ئاقسۇ ۋىلايىتى	12
قەشقەر ۋىلايىتى	15
خوتەن ۋىلايىتى	7
ئۈرۈمچى شەھىرى	1
تۇرپان ناھىيىسى	0.1
پىچان ناھىيىسى	0.1
توقسۇن ناھىيىسى	0.2
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	20
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	15
جەمئىي	161.4

2. دۇڭشياڭ مىللىتى ۋە زاڭزۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1) دۇڭشياڭ مىللىتىنى ئورۇنلاشتۇرۇش

ئەسلىدە گەنسۇ ئۆلكىسىنىڭ لىنشيا خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراشلىق دۇڭشياڭ ئاپتونوم ناھىيىسىدىكى دۇڭشياڭ مىللىتى دېھقانلىرى 1960 - يىلى ئۆپچۈرىسىدە شىنجاڭغا كۆچۈپ

كېلىپ، زور كۆپ ساندىكىلىرى ئىلى ۋىلايىتىگە ماكانلاشتى. 1982 - يىلدىكى ئاھالىنى ئومۇميۈزلۈك تەكشۈرۈشتە ئېلىنغان سانلىق مەلۇماتقا قارىغاندا، شىنجاڭغا كۆچۈپ كەلگەن دۇڭشيالىق مىللىتى 40 مىڭ 319 نا يېتىپ، مەملىكەت بويىچە 279 مىڭ 397 دۇڭشيالىق مىللىتىنىڭ 14 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

2) زاڭزۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش

1954 - يىلى شىزاڭنىڭ خېيخې، شىكاڭ ۋە چىڭخەينىڭ يۈشۇ قاتارلىق جايلىرىدىكى بىر قىسىم زاڭزۇ چارۋىچىلار شىنجاڭنىڭ چەرچەن ناھىيىسىگە كۆچۈپ كەلدى، كېيىنچە ھۆكۈمەت ئۇلارنى چەرچەن، خېجىڭ، خوشۇت قاتارلىق ناھىيىلەرگە ئورۇنلاشتۇردى. بۇ بىر قىسىم زاڭزۇلارنىڭ شىنجاڭغا كۆچۈپ كېلىشىدىكى سەۋەبى، دۆلەت مىللەتلەر ئىشلىرى كومىتېتىنىڭ كادىرى لوساڭ داۋانىڭ مۇشۇ رايونغا كېلىپ تەكشۈرۈشىگە ئاساسلانغاندا، بىرىنچىدىن، كىشىلەر يامان ئادەملەرنىڭ ئۆسەك سۆزلىرىگە ئىشىنىپ كەتكەن. مەسىلەن: «جۇڭگو — ئامېرىكا ئۇرۇشى پارتلاپتۇ، ئامېرىكا شىزاڭغا بومبا تاشلايدىكەن» دېگەندەك سۆزلەرگە ئىشىنىپ قالغان. ئىككىنچىدىن، فېئودال خۇراپاتلىققا ئىشەنگەن. بىر قىسىم زاڭزۇلار ئىچىدە ئاتالمىش «تەڭرى كىتابى» تارقىلىپ يۈرگەن. «تەڭرى كىتابى» دا: «شىمالىي تەرەپتە (شىنجاڭنى كۆرسىتىدۇ) ئوجى بېنلۇڭ (زاڭزۇچە جەننەت مەنىسىدە) دېگەن بىر جاي بار، ئۇ يەردە ئۆزى ئۇنۇپ، ئۆزى پىشىدىغان زىرائەتلەر، يەنە قارلىق تاغ، پەرىشتە مېۋىسى بار. ئۇنى ئادەم يېسە، 500 نەچچە ياش ياشايدۇ. تاغ باغرىدا كەۋسەر سۇيى ئاقىدىغان بۇلاق بار. ئۇ يەردە ھەممە نەرسە ئاسماندىن چۈشىدۇ» دەپ يېزىلغانمىش. 1954 - يىلى 45 ئائىلىلىك 197 ئادەم كۆچۈپ كەلدى، ئۇلار ئۆزلىرى بىلەن بىللە 8721 تۇياق چارۋا ئېلىپ كەلدى. چەرچەن ناھىيىسىگە 27 ئائىلىلىك 99 ئادەم؛ خېجىڭ ناھىيىسىگە 15 ئائىلىلىك 78 ئادەم؛ خوشۇت ناھىيىسىگە ئۇچ ئائىلىلىك 20 ئادەم ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بۇ زاڭزۇلارنى تۇنجى ئادەم تۇنجى تۈركۈمگە بۆلۈپ باشلاپ كەلگەن. 1 - تۈركۈمنىڭ كاتتىبېشى رىلاما؛ 2 - تۈركۈمنىڭ كاتتىبېشى ئابازاشى؛ 3 - تۈركۈمنىڭ كاتتىبېشى گامابېنبو؛ 4 - تۈركۈمنىڭ كاتتىبېشى چى سۇن. 1960 - يىلغىچە چەرچەن ناھىيىسىدىكى زاڭزۇلار 203 ئائىلە، 404 ئادەمگە يەتتى، بۇ ناھىيىدە ئوتلاق ئاز بولغانلىقتىن، 1961 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى زاڭزۇلارنىڭ ھەممىسىنى خېجىڭ ناھىيىسىگە كۆچۈرۈشنى قارار قىلدى. ئۇلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئۈچۈن 100 مىڭ يۈەن قوشۇمچە يارىدەم خىراجىتى ئاجراتتى. 1982 - يىلى خېجىڭ ناھىيىسىنىڭ بايىنبولاق رايونىدىكى زاڭزۇ چارۋىچىلارنىڭ سانى 1990 گە يەتتى.

3. ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى

1963 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى 850 مىڭ يۈەندىن كۆپرەك خىراجەت ئاجرىتىپ، ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى قۇرۇشقا تەييارلىق قىلدى. «شەرق قىزارىدى — 54» تېپلىق تراكتۇردىن ئىككىنى، چوڭ تېپتىكى دېھقانچىلىق ماشىنىسىدىن 26 نى سېتىۋالدى. 1964 - يىل 7 - ئايدا قەشقەر ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ تاپشۇرۇقى بويىچە يېڭىسار ناھىيىسىنىڭ «شەرق شامىلى» دېھقانچىلىق مەيدانىنى «شەرق شامىلى» ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتتى. 8 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورۇمچى شەھەرلىك پاراۋانلىق ساناتورىيىسىنىڭ

باغۇەنچىلىك مەيدانى (1961 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك سەرگەردانلارنى ئۆزگەرتىش ئەترىتى تارقىتىۋېتىلگەندىن كېيىن قۇرۇلغان) ئاساسىدا، ئۇرۇمچى شياۋدىيوپو ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىنى قۇردى. ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى ئۆزاق مۇددەت سەرگەردان بولۇپ يۈرگەنلەرنى تەربىيىلەيدىغان، ئورۇنلاشتۇرۇدىغان كەسپىي ئورۇن بولۇپ، قوش رەھبەرلىك يولغا قويۇلغانىدى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ماددىي ئەشيالارنى يۆتكەپ ئاجرىتىپ بېرىش، ئورۇنلاشتۇرۇلغانلارنى تەقسىم قىلىش، ئىشلەپچىقىرىش ۋە مالىيە پىلانىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىشكە مەسئۇل بولدى؛ مەمۇرىيەت، كادىرلار ئىشلىرىنى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق كومىتېتى ۋە قەشقەر ۋىلايەتلىك ۋالىي مەھكىمىسى بىۋاستە باشقۇردى. دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئىچكى قىسمىدا بىر تۈتاش رەھبەرلىك يولغا قويۇلۇپ، دەرىجىگە بۆلۈپ باشقۇرۇلدى، مالىيە جەھەتتە «پۈل باشقۇرۇش، كىرىم - چىقىمنى ئايرىم ھېسابات قىلىش، يېتىشمىگەن قىسمىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش، ئاشقىنىنى يۇقىرىغا تاپشۇرۇش» چارىسى قوللىنىلدى. 11 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا ئىككى ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىغا 333 نەپەر دائىملىق سەرگەردان قوبۇل قىلىندى. 1965 - يىلى 271 ى قوبۇل قىلىندى، ج خ تارماقلىرى ۋە پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىغا بۇنىڭ ئىچىدىن 14 ئادەم ئەۋەتىپ بېرىلدى، 73 ئادەم قېچىپ كەتتى، ئىككى ئادەم ئۆلدى. يىل ئاخىرىدا دېھقانچىلىق مەيدانىدا 515 ئادەم قالدى. شۇ يىلى ئىككى ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى 94 مىڭ يۇەن زىيان تارتتى. 1964 - يىلدىن 1968 - يىلغىچە يېڭسار «شەرق شامىلى» ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىغا خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1 مىليون يۇەن مەبلەغ سالدى ۋە قوشۇمچە ياردەم بەردى. 1968 - يىلدىن 1970 - يىلغىچە يىلدا 200 مىڭ جىڭدىن ئارتۇق قايتا تەمىنلەش ئاشلىقى ئىستېمال قىلىندى. 1970 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى 300 مىڭ يۇەن قوشۇمچە ياردەم بېرىپ «شەرق شامىلى» ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىنى يېڭسار ناھىيىسىنىڭ يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىغا ئۆزگەرتىشكە ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئۇرۇمچى شياۋدىيوپۇ دېھقانچىلىق مەيدانى 1969 - يىلى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. بۇ مەيدان 1970 - يىلدىن 1974 - يىلغىچە ئۇرۇمچى جەنۇبىي دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىدا بولدى. ۋەكالىتەن باشقۇرۇش مەزگىلىدە، ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ باشقۇرۇش چارىسى بويىچە كارخانا باشقۇرۇشنى يولغا قويدى، لېكىن ئىشلەپچىقىرىشتا يەنىلا زىيان تارتتى. 1975 - يىل 1 - ئايدا شياۋدىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى قايتىدىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. خاراكتېر جەھەتتە ئۇنىڭغا يەنىلا يەرلىك دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قاتارىدا مۇئامىلە قىلىندى. 1975 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە شياۋدىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى 904 مىڭ يۇەن زىيان تارتتى. 1975 - يىلى زىيان تارتقان 183 مىڭ يۇەننى ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە ئىدارىسى قوشۇمچە ياردەم ئارقىلىق تولۇقلاپ بەردى. كېيىنكى يىللاردا كۆرۈلگەن زىيان ئۆچۈن خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىدىن قوشۇمچە ياردەم بېرىلدى. 1981 - يىلىنىڭ ئاخىرى خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەت گۇرۇپپىسى ئەۋەتىپ، ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنى تەرتىپكە سالدى، رەھبەرلىك بەنزىلىرىنى ئالماشتۇردى، ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلمىلىرىنى تەڭشىدى، دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئىچكى قىسمىدا بىر تۈتاش رەھبەرلىكنى يولغا قويۇپ، دەرىجىگە ئايرىپ باشقۇرۇش، دەرىجىگە ئايرىپ

ھېسابات قىلىش، پايدا - زىيانغا ئۆزى مەسئۇل بولۇش چارىسىنى قوللاندى ھەمدە دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا سىياسەت خاراكتېرلىق قوشۇمچە ياردەم بەردى (ماۋارىپ خىراجىتى، ئىشچى - خىزمەتچىلەر پېنسىيە پۇلىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ).

1964 - يىل 11 - ئايدىن باشلاپ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى مەيدان ئەزالىرىغا قارىتا تەمىنات تۈزۈمىنى يولغا قويدى، يېرىم يىلدىن كېيىن ئەمگىكىگە قاراپ ھەق بېرىش تۈزۈمىنى يولغا قويدى، ئاشلىق بىلەن تەمىنلەشتە، يېرىم يىل ئەمگەك قىلسا، ئاساسىي نورما ئاشلىقىغا قوشۇمچە ياردەم ئاشلىقى قوشۇپ بېرىش چارىسى قوللىنىلدى، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئايلىق ئوزۇقلۇق نورمىسى 24 جىڭ، تاماق خىراجىتى 11 يۈەن قىلىپ بېكىتىلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا تۆت يۈەن تۈرمۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىلدى (بۇنىڭ 30 پىرسەنتى ئەمگەك مۇكاپاتى قىلىنىدى). تۈرمۇشىدا ھەقسىزتەن قىيىنچىلىقى بارلارغا قوتقۇزۇش بېرىلدى.

1965 - يىلى شياۋدىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى مەيدان ئەزالىرىغا 8855 يۈەن قىممەتلىكى يوتقان - كۆرپە، كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، كىگىز - كېچەك قاتارلىق تۈرمۇش بۇيۇملىرىنى تارقىتىپ بەردى. 1970 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۈرمۇش ۋە ئىش ھەققى تەمىناتىغا قارىتا دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئۇلچەملىك تەمىناتى بويىچە مۇئامىلە قىلىندى.

ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى قۇرۇلغاندىن باشلاپ داۋالاش ئورۇنلىرى قورۇلدى، شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا يەنە دوختۇرخانا بىلەن توختاملىق داۋالىنىش تۈزۈمى ئورنىتىلغانىدى، مەيدان ئەزالىرى ئىزچىل رەۋىشتە ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشتىن بەھرىمەن بولۇپ كەلدى.

1964 - يىلدىن 1974 - يىلغىچە شياۋدىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىغا 2000 دىن ئارتۇق دائىملىق سەرگەردان ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئەمگەك تەربىيىسى ئارقىلىق، ئۇلارنىڭ زور كۆپ ساندىكىلىرى چۆچەك، شىخەنزە قاتارلىق رايونلارغا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1975 - يىلدىن كېيىن ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا دائىملىق سەرگەردانلار قوبۇل قىلىنمىدى. مەيدان ئەزالىقىدىن يېزا ئىگىلىك ئىشچىلىقىغا ئۆزگەرتىلىپ، دېھقانچىلىق مەيدانىدا ماكانلىشىپ قالغانلار 1985 - يىلغا كەلگەندە 115 كە چۈشۈپ قالدى، ئۇلارنىڭ پەرزەنتلىرىمۇ دېھقانچىلىق مەيدانىدا ئوقىدى ۋە ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1975 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ماشىنىلاشقان توخۇ فېرمىسى قۇرۇش ئۈچۈن مەبلەغ سالدى. 1985 - يىلغىچە جەمئىي 1 مىليون 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىندى. ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى پەيدىنپەي تەرەققىي قىلىپ، توخۇ بېقىشنى مۇھىم نۇقتا قىلغان، دېھقانچىلىق ۋە قوشۇمچە كەسىپنى ئومۇميۈزلۈك راۋاجلاندۇرغان دېھقانچىلىق مەيدانلىرىغا ئايلاندى. 1982 - يىلى ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى 99 مىڭ يۈەن پايدا ئالدى. 1985 - يىل 9 - ئايدا كۆلەم جەھەتتە 50 مىڭ دانە توخۇ باقالايدىغان ماشىنىلاشقان توخۇ فېرمىسى ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى قاتارلىق ئالاقىدار تارماقلارنىڭ تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشى ئارقىلىق لايىقەتلىك ئۇلچىمىگە يەتتى. شۇ يىلنىڭ ئاخىرىدا توخۇچىلىق مۇھىم نۇقتا قىلىنغان تۈرلۈك ئىشلەپچىقىرىشتىن 240 مىڭ يۈەندىن ئارتۇق پايدا ئېلىندى.

ئالتىنچى قىسىم

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق

ئالتىنچى قىسىم

ئىجتىمائىي پاراۋانلىق

چىك سۇلالىسى ۋە مىنگو دەۋرلىرىدە شىنجاڭنىڭ بەزى شەھەر - بازارلىرىدا دارىلئاجىزىن، قىشتىن ئۆتكۈزۈش ئورنى، ئۇماچخانىلار بار ئىدى. جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۆلەت ۋە كوللېكتىپ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ياشانغانلار ساناتورىيىسى، شەھەر - بازارلاردا ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ساناتورىيىسى قۇرۇپ تەنھا قېرى - چۆرىلەر، يېتىم بالىلار ۋە تۇرمۇشتا يۆلەنچۈكى يوق ئاغرىقچان، مېيىپلارنى قوبۇل قىلىپ باقتى.

شەھەر - بازارلاردا مېيىپلارنىڭ تەربىيە ئېلىش، ئىشقا ئورۇنلىشىش ئىشلىرىغا مەدەت بېرىلدى ۋە راۋاجلاندۇرۇلدى.

I باب

دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرنى بېقىش ۋە تەمىنلەش

§ 1. تارقاق ئولتۇراقلاشقانلارنى بېقىش ۋە تەمىنلەش

1950 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە جايلاردىكى ھۆكۈمەت ئورۇنلىرى ئىگە - چاقسىز تەنھا، يېتىم - يېسىر، تۇل ۋە مېيىپلارغا قەرەللىك، ئۇلۇچەملىك قۇنۇقۇزۇش بېرىشنى يولغا قويدى. پۇل ئورنىغا ئۇن بەردى. ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا بېرىلىدىغان ئۇلۇچەم چوڭ جانغا (16 ياشتىن يۇقىرىلارغا) 14 جىڭدىن 21 جىڭغىچە، كىچىك جانغا (ئۇچ ياشتىن 15 ياشقىچە بولغانلارغا) ئون جىڭدىن 18 جىڭغىچە بولدى (ئۇچ ياشقا توشمىغانلارغا بېرىلمىدى). ھۆكۈمەت تارماقلىرى

يەنە بىر قىسىم قۇتقۇزۇش ئالدىغان كىشىلەرنى ئۆزىنىڭ قۇدرىتى يېتىدىغان ئىشلەپچىقىرىشقا ۋە ھەمكارلىق پائالىيىتىگە قاتنىشىشقا سەپەرۋەر قىلىدى. 1956 - يىل 1 - ئايدا دۆلەت «1956 - يىلدىن 1967 - يىلغىچە مەملىكەت بويىچە يېزا - ئىگىلىكىنى راۋاجلاندۇرۇش پروگراممىسى (لايىھە)» دا يېزا ئىگىلىك ئىشلەپچىقىرىش كوپېراتىپلىرى ئەمگەك كۈچى كەمچىل ياكى پۈتۈنلەي ئەمگەك كۈچى يوق، تۇرمۇشتا يۆلەنچۈكسىز قېرى - چۈرى، ئاجىز، يېتىم - يېسىر، تەنھا، تۇل، مېيىپ كوپېراتىپ ئەزالىرىغا قارىتا يېمەك - ئىچمەك، كىيىم - كېچەك، يېقىلغۇ، تەربىيىلەش (بالىلار ۋە ئۆسمۈرلەرنى) ، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى ئۇزۇتۇش ئىشلىرىغا كاپالەتلىك قىلىشتىن ئىبارەت «بەشتە كاپالەتلەندۇرۇش» سىياسىتىنى يولغا قويۇشنى ئوتتۇرىغا قويدى. 1956 - يىلنىڭ ئالدىنقى يېرىمىدىن باشلاپ ئاپتونوم رايوندىكى بىر قىسىم باشلانغۇچ كوپېراتىپلار ئالىي كوپېراتىپقا ئۆزگەرتىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا بەشتە كاپالەتلەندۇرۇش خىزمىتى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويۇلۇشقا باشلىدى.

1956 - يىلنىڭ كېيىنكى يېرىمىدىن 1957 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا بەشتە كاپالەتلەندۇرۇش خىزمىتىنى سىناق قىلىش داۋامىدا ئالدى بىلەن بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمىنى بېكىتىش، ئاندىن ئۆزى ئىشلەپ تاپىدىغان ئەمگەك گۈنجى ۋە باشقا كىرىملىرىنى بېكىتىش، ئەڭ ئاخىرىدا كوپېراتىپ قوشۇپ بېرىدىغان سانىنى بېكىتىشتىن ئىبارەت «ئۈچنى بېكىتىش» چارىسى قوللىنىلدى. كوپېراتىپ ئەمگەك كۈنى (يىل ئاخىرىدا پۈلغا سۈندۈرىلىدۇ) نەق پۇل ياكى ماددىي نەرسە بېرىش شەكلى بىلەن قوشۇمچە يارەم بەردى. 1956 - يىلى قەشقەر كونا شەھىرى ناھىيىسىنىڭ 7 - رايون 2 - يېزىسىدا جەمئىي 751 ئائىلە بولۇپ، ئۆزىنى مەلۇم قىلىش ۋە دېموكراتىك باھالاش ئارقىلىق بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان 33 ئائىلە، 53 ئادەم باھالاپ چىقىلدى. ئۇنىڭ ئىچىدە تولۇق بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغانلار بەش ئائىلە، قىسمەن كاپالەتلەندۇرۇلىدىغانلار 28 ئائىلە. 1956 - يىلى مەزكۇر كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئوتتۇرىچە تۇرمۇش سەۋىيىسى 16 ئەمگەك كۈنىگە توغرا كەلگەن بولغاچقا، بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمى ئادەتتىكى كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭكىدىن سەل - پەل تۆۋەن بولۇش پرىنسىپى بويىچە 15 ئەمگەك كۈنى قىلىپ باھالاپ بېكىتىلدى، نەق پۇلغا سۈندۈرغاندا 59 يۈەن 25 پۇڭ بولدى (360 جىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىق، يازلىق، قىشلىق كىيىم - كېچەك، قىشلىق ئوتۇن قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) . 33 ئائىلە، 53 ئادەمنىڭ شۇ يىلى ئۆزى ئىشلەپ تاپقان ئەمگەك كۈنى 256 گە، كوپېراتىپ قوشۇپ بەرگەن ئەمگەك كۈنى 524 كە يەتتى. قوشۇپ بەرگەن ئەمگەك كۈنىنى نەق پۇلغا سۈندۈرغاندا 2069 يۈەن 80 پۇڭ بولدى، دېمەك، يېزا بويىچە بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلمەيدىغان ھەر بىر ئەزا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن يىلىغا 0.74 پۈتۈن سېلىمغىنى ئۈستىگە ئالدى. 1957 - يىلى خوتەن ناھىيىسىنىڭ 2 - رايون 2 - يېزىسىغا قاراشلىق 2 - ۋە 4 - كوپېراتىپلىرىدا جەمئىي 459 ئائىلە، 1855 نوپۇس بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدىن بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان 12 ئائىلە، 15 ئادەم باھالاپ چىقىلدى. بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ھەر بىر ئەزانىڭ يىللىق تۇرمۇش ئۆلچىمى 500 جىڭ بۇغداي بولدى. ئۆزى ئىشلەپ تاپقان ئەمگەك كۈنى ۋە باشقا كىرىملەرنى چىقىرىۋەتكەندىن باشقا، بۇ ئىككى يېزا شۇ يىللىق جامائەت پاراۋانلىق فوندى ئىچىدىن بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەرگە يارەم بېرىش ئۈچۈن ئاجراتقان تۇرمۇش خىراجىتىنى بۇغدايغا سۈندۈرغاندا 12 مىڭ جىڭ بۇغداي بولۇپ، (جامائەت فوندىنىڭ 31.6 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى) ، بەشتە

كاپالەتلەندۈرۈلمەيدىغان ھەر بىر ئەزا ئۈتتۈرا ھېساب بىلەن ئالتە جىڭدىن سېلىقنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

1958 - يىلىنىڭ بېشىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ 26 ناھىيىسى تەكشۈرگەن ماتېرىياللىرىغا ئاساسەن ھېسابلاپ چىقىشچە شىنجاڭ بويىچە دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا جەمئىي 27 مىڭ 500 ئائىلە، 50 مىڭ 600 نوپۇس تايانچىسىز، تەنھا، تۇل، يېتىم - يېسىر، مېيىپلار بولۇپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ تەخمىنەن 25 پىرسەنتىنى، ئومۇمىي نوپۇس سانىنىڭ 1.1 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

5 - ئاينىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلگەن كوپېراتىپ ئەزاسى 32 مىڭدىن كۆپرەككە يېتىپ، تەنھا، تۇل، يېتىم - يېسىر، مېيىپلار ئائىلە سانىنىڭ 65 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن.

1959 - يىلدىن 1961 - يىل ئارىلىقىدىكى تەبىئىي ئاپەت يۈز بەرگەن مەزگىلدە، جايلاردا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، ياردەم بېرىش ئۇلچىمى ئازراق تۆۋەنلىتىلىپ، زور كۆپ ساندىكى كوپېراتىپ، ئەترەتلەر بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان كوپېراتىپ ئەزالىرىنىڭ ئەڭ ئاساسلىق تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىپ كەلدى.

1963 - يىل 6 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى «يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى بېقىش - تەمىنلەش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش سىناق چارىسى (دەسلەپكى ئىشلىتىلگەن نۇسخا)» نى تۈزۈپ چىقتى. فۇكاڭ، كۇچا، قەشقەر قوناقھەر، خوتەن، بۇرچىن ناھىيىلىرىدە نۆۋەتتىدا سىناق قىلىندى.

1965 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 11 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنىدا «يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى (تۈزىتىلگەن نۇسخا)» غا تۈزىتىش كىرگۈزۈلۈپ ماقۇللىنىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا ئومۇمىيۈزلۈك يولغا قويۇلۇشقا باشلىندى. «چارە» دە مۇنۇلار بەلگىلەندى:

1. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئوبيېكتلار ئەمگەك ئىقتىدارىدىن پۈتۈنلەي ياكى قىسمەن ئايرىلغان، تۇرمۇشتا يۆلەنچۈكى يوق قېرى، ئاجىز، يېتىم - يېسىر، تۇل، مېيىپ گۇرۇپپا ئەزالىرى ۋە 15 ياشتىن كىچىك يېتىم بالىلاردىن ئىبارەت بولۇشى لازىم. پەرزەنتلىرى بولسىمۇ لېكىن پەرزەنتلىرى بىلەن بىرگە تۇرمايدىغان قېرى، مېيىپلارنىڭ پەرزەنتلىرىگە ئاتا - ئانىسىنى بېقىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىش، ئۇلارنى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئوبيېكتلار قاتارىغا كىرگۈزمەسلىك كېرەك. پومېشچىك، باي دېھقان، ئەكسىلئىنقىلابچىي، بۇزۇق ئۇنسۇرلار ئىچىدىكى قېرى، ئاجىز، يېتىم - يېسىر، تۇل ۋە مېيىپلارنى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئوبيېكتلار ئىچىگە كىرگۈزۈشكە بولمايدۇ.

2. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئوبيېكتلارنى باھالاپ بېكىتمەشتە، ئۆزى ئىلتىماس قىلىش، كەمبەغەل، تۆۋەن ئوتتۇرا دېھقانلار جەمئىيىتى تەشكىلى بىلەن ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى باشقۇرۇش ھەيئىتى مۇزاكىرە قىلىپ ئىسىملىكنى ئوتتۇرىغا قويۇش، تەمىنلەش - بېقىش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش پۇل سانىنى بېكىتىش، گۇرۇپپا ئەزالىرى چوڭ يىغىنىدا باھالاش، ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى تەكشۈرۈش، گۇرۇپپىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بېرىش ۋە باڭ ئارقىلىق ئېلان قىلىپ، ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىگە مەلۇم قىلىپ، ئەنگە ئالدۇرۇش كېرەك.

3. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى تەمىنلەش، بېقىش دائىرىسى تاماق، كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە، تۇرالغۇ ئۈي، داۋالاش، دەپنە، پارچە خراجەت پۇلى ۋە يېتىم بالىلارنى ئوقۇتۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ قىيىنچىلىق دەرىجىسىگە قاراپ تولۇق ياكى قىسمەن تەمىنلەش يولغا قويۇلىدۇ. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى تەمىنلەش ئۆلچىمى شۇ جايدىكى ئۇزۇقلۇق ئەزالىرىنىڭ ئادەتتىكى تۇرمۇش سەۋىيىسى بىلەن ئوخشاش بولىدۇ.

4. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئوبيېكتلارنى تەمىنلەش، بېقىش ۋە قوشۇمچە ياردەم خراجىتى جامائەت پاراۋانلىق فوندى ئىچىدىن چىقىم قىلىنىپ، بىر قېتىمدىلا ياكى مۇددەتكە بۆلۈپ تارقىتىپ بېرىلىدۇ.

5. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش چارىسىدا كوللېكتىپ بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش ياكى تارقاق بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش يولغا قويۇلىدۇ.

1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە 32 مىڭ 192 ئائىلە، 56 مىڭ 350 نوپۇس بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلدى، بۇ، يېزا ئومۇمىي ئائىلە سانىنىڭ 2.1 پىرسەنتىنى ۋە ئومۇمىي نوپۇس سانىنىڭ 0.9 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى.

1966 - يىلدىن 1977 - يىلغىچە يېزىلاردا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش خىزمىتى ئۇزۇلۈپ قالمىدى، ئىقتىسادى بىر قەدەر قىيىن بولغان گۇڭشي، ئەترەتلەرمۇ يەنىلا بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ ئاساسىي ئۇزۇقلۇق ئاشلىقى، تۇرمۇش ۋاستىلىرىغا كاپالەتلىك قىلىپ كەلدى.

1978 - يىلى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۇزۇمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىغا ئەگىشىپ، يېزىلارنىڭ كوللېكتىپ ئىقتىسادى راۋاجلاندى، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنىڭ تەمىنلەش، بېقىش ۋە ئۇلارغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش كاپالەتكە ئىگە بولدى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە 21 مىڭ 861 ئائىلە، 32 مىڭ 782 ئادەم بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلدى، بۇنىڭ ئىچىدە تارقاق تەمىنلەپ بېقىلغانلار 20 مىڭ370 ئائىلە، 30 مىڭ 217 ئادەمگە يەتتى.

1978 - يىلدىن كېيىن زور كۆپ ساندىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى يەنىلا كوللېكتىپ ئىگىلىك تەمىنلەپ باقتى، دۆلەت مۇۋاپىق قوشۇمچە ياردەم بەردى. ئاز ساندىكى كەنت (ئەترەتلەر) بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش ئېتىزى ئاجرىتىپ، ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىنىڭ ۋەكالىتەن تېرىپ، ئۇلارنى بېقىشنى ھۆددىگە بەردى. ئۇنىڭ تەمىنلەش ئۆلچىمى مۇنداق بولدى: شىمالىي شىنجاڭدا ھەر بىر ئادەمگە ئايدا 40 جىڭدىن 50 جىڭغىچە ئاق ئۇن، بىر جىڭ سۇ يېغى، يىلدا 1000 جىڭدىن 2000 جىڭغىچە كۆمۈر بېرىش؛ جەنۇبىي شىنجاڭدا ھەر بىر ئادەمگە يىلدا 600 جىڭ داندىق ئاشلىق، ئالتە جىڭ سۇ يېغى، 600 جىڭدىن 1000 جىڭغىچە يېقىلغۇ بېرىش، باشقا خراجەت جەھەتتە، شىمالىي، جەنۇبىي شىنجاڭدا ئوتتۇرىچە ھەربىر ئادەمگە يىلدا 35 يۈەن يوتقان، كۆرپە، كىيىم - كېچەك خراجىتى، 40 يۈەن داۋالاش پۇلى، 45 يۈەن ئۈي رېمونت خراجىتى بېرىشتىن ئىبارەت بولدى. ئۈي رېمونت خراجىتىنى ئادەتتە گۇڭشي خەلق ئىشلىرى كادىرى بىر تۇتاش ئىگىلەپ، مەخسۇس پۇلنى مەخسۇس ئورۇنغا ئىشلەتتى.

1983 - يىلدىن 1984 - يىلغا قەدەر جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش خىزمىتىنى تەكشۈردى. تەكشۈرۈش داۋامىدا مەيلى قايسى خىلدىكى ئىشلەپچىقىرىش مەسئۇلىيىتى تۇزۇمى يولغا قويۇلۇشتىن قەتئىينەزەر، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش

سىياسىتى ئۆزگەرمەيدىغانلىقى تەشۋىق قىلىندى. بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش ئوبيېكتى بولسىمۇ، لېكىن باھالانماي قالغانلارغا ياردەملىشىپ، يېڭىباشتىن باھالاپ بېكىتىپ، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش تەمىناتى بېرىلىپ، بەشتە كاپالەتلىك قىلىش خىزمىتىنىڭ تەرەققىياتى ئىلگىرى سۈرۈلدى. بىر قىسىم ناھىيە، يېزىلار بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش سىياسىتىنى ئىجرا قىلىش داۋامىدا، يەنە كونكرېت نىزاملارنى تۈزۈپ چىقىپ، «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش بويىچە تەمىنلەش - بېقىش گۇۋاھنامىسى» نى تولدۇرۇپ تارقاتتى.

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە تارقاق ئولتۇراقلاشقان بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەرنى تەمىنلەش - بېقىش ئەھۋالى

6 - قىسىم 1 - جەدۋەل

يىللار	تەمىنلەپ بېقىلغان ئادەم سانى				تەمىنلەپ بېقىش خىراجەت سوممىسى (10 مىڭ يۈەن)	
	جەمئىي	ياشانغانلار	مېيىپلار	يېتىم بالىلار	كوللېكتىپ تەمىنلىگىنى	دۆلەت قوشۇۋېتىش بەرگىنى
1980	30217	22458	4660	3099	99.58	58.18
1981	30479	21770	4788	3921	134.21	55.04
1982	28969	22440	2779	3750	183.1	33.2
1983	31926	23089	4329	4508	256.7	45.2
1984	30083	21411	4551	4121	355	1.7
1985	28044	20578	3198	4268	211.6	10.6

§ 2. يىغىپ تەمىنلەش، بېقىش

1956 - يىلى شىمالىي شىنجاڭدىكى بىر قىسىم رايونلار بەشتە كاپالەتلەندۈرۈش خىزمىتىنى يولغا قويۇش داۋامىدا، سىناق تەرىقىسىدە ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇردى. 1958 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە ياشانغانلار ساناتورىيىسى 57 گە يېتىپ، بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان 739 ئوبيېكت قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى. 1959 - يىلى ئاپتونوم رايونىمىزدىكى بەزى چارۋىچىلىق ناھىيىلىرى ۋە يېرىم دېھقانچىلىق، يېرىم چارۋىچىلىق ناھىيىلىرىدە ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلمىغاندىن باشقا، زور كۆپ سانلىكى يېزا ئىگىلىك ناھىيىلىرىدە ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلۇپ، بىر قىسىم بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر ساناتورىيىگە قوبۇل قىلىندى. 6 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ 59 ناھىيىدىن ئالغان مەلۇماتىغا قارىغاندا

ياشانغانلار ساناتوريىسىدىن 1043 ى قۇرۇلۇپ، 18 مىڭ 960 ئادەم قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغان. ئۇلارنىڭ ئىچىدە قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى ئونغا يەتمەيدىغان ساناتوريە 197، قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى 11 دىن 20 گىچە بولغان ساناتوريە 605، قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى 30 غىچە بولغان ساناتوريە 156، قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى 31 دىن 40 قىچە بولغان ساناتوريە 51، قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى 41 دىن 90 گىچە بولغان ساناتوريە 34. ياشانغانلار ساناتوريىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە گۈڭشي بىۋاستە باشقۇردى، كېيىن ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترەتلىرى باشقۇرىدىغان بولدى. جايلاردا ياشانغانلار ساناتوريىلىرى تەمىنلەش - بېقىشقا قولايلىق، مۇھىتى بىر قەدەر ياخشى جايغا ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، ئۇلارنىڭ كۈندىلىك تۇرمۇشىدىن خەۋەر ئالىدىغان مەخسۇس ئادەم سەپلەندى، كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپىسى كاپالەتكە ئىگە قىلىندى. مەبلىغى يېتىشمەيدىغان گۈڭشىلارغا ھۆكۈمەت قۇتقۇزۇش خىراجىتى تارقىتىپ قوشۇمچە يارەدەم بەردى ياكى ئامما ئىنانە قىلىشقا تەشكىللىدى. 1959 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، قۇتۇبى، چىرا قاتارلىق توققۇز ناھىيىنىڭ 35 ياشانغانلار ساناتوريىسىدىكى 548 ئادەمگە 192 كىگىز، يوتقان، 639 قۇر يازلىق كىيىم، 170 پاختىلىق چاپان، 120 جۈپ ئۈتۈك، 99 دانە باش كىيىم بېرىلگەن؛ قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىدىكى ئامما 42 ياشانغانلار ساناتوريىسىدىكى 825 ئادەمگە 3000 دىن ئارتۇق كىيىم - كېچەك، 133 يۈەن نەق پۇل ئىنانە قىلغان؛ چەرچەن ناھىيىسىدىكى ئامما بىر قېتىمدىلا 3000 يۈەندىن ئارتۇق پۇل ئىنانە قىلغان. ياشانغانلار ساناتوريىلىرى يەنە بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئوبيېكتلارنى چامى يېتىدىغان ئەمگەكلەرگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، كوللېكتىپ تەمىنلەيدىغان قوشۇمچە يارەدەم سېلىنمىسى يېنىكلەتتى. 1959 - يىلدىن 1961 - يىلغا قەدەر داۋاملاشقان تەبىئىي ئاپەت مەزگىلىدە يېزىلارنىڭ كوللېكتىپ ئىقتىسادى قىيىنچىلىققا يولۇقۇپ، زور كۆپ ساندىكى ياشانغانلار ساناتوريىسى تاقىلىپ، ئاز ساندىكى ياشانغانلار ساناتوريىسى ساقلىنىپ قالدى. 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئورۇمچى ناھىيىسىنىڭ ئەنەنچۇي گۈڭشىبىسىدىكى ياشانغانلار ساناتوريىسىدە يەنىلا 43 ئادەم بېقىلدى، ئىككى خىزمەتچى، بىر ئاشپەز سەپلەندى، ئۇلار 62 مو يەرگە ئاشلىق، كۆكتات تېرىدى ۋە توخۇ، توشقان، غاز، قوي، ئىنەك باقتى. ساناتوريىدىكى ھەر بىر ئادەمگە ئايدا ئىككى يۈەن پارچە خىراجەت پۇلى، ھەر بىر ئەمگەك كۈنىگە 30 پۇڭ قوشۇمچە يارەدەم پۇلى بېرىلدى. 1958 - يىل 9 - ئايدىن 1961 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، گۈڭشي جامائەت پاراۋانلىق فوندىدىن 14 مىڭ 342 يۈەن ئاجرىتىپ، ياشانغانلار ساناتوريىسىنىڭ تەمىنلەش، بېقىش خىراجىتى قىلىپ ئىشلەتتى.

1963 - يىلدىن باشلاپ ياشانغانلار ساناتوريىلىرى يىلدىن يىلغا كۆپەيدى. 1966 - يىلىنىڭ ئاخىرى شىنجاڭ بويىچە ياشانغانلار ساناتوريىسى 382 گە، خىزمەتچىسى 459 غا، تەمىنلەپ بېقىلغان ئادەم 4641 گە يەتتى. تەمىنلەش، بېقىش چارىسى مۇنداق بولدى: ھەر يىلى يېز ۋە كوز پەسلىدىكى دارامەت تەقسىم قىلىنىشتىن ئىلگىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ياشانغانلار ساناتوريىسىگە ئاشلىق، ياغ، يېقىلغۇ ئاجرىتىپ بەردى. گۈڭشي، ئەترەتلەر يەنە ياشانغانلار ساناتوريىلىرىگە بىر قىسىم تېرىلغۇ يەر، مېۋىلىك باغ ۋە ئۈششاق چارۋا ئاجرىتىپ بەردى. بېقىلمۇاتقانلار ئۆزلىرىنىڭ چامى يېتىدىغان ئەمگەك ئارقىلىق ئاشلىق، مايلىقدان، قوغۇن - تاۋۇز، كۆكتات، گۆش، تۇخۇم ئىشلەپچىقىرىپ تۇرمۇشىغا تولۇقلىما قىلدى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، زور تۇركۈمدىكى ياشانغانلار ساناتوريىلىرى

تارقىتىۋېتىلدى، 1977 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە ئاران 62 ياشانغانلار ساناتورىيىسى، 77 خىزمەتچى، ساناتورىيىدە 823 ياشانغان كىشىلا قالدى. ساقلىنىپ قالغان ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىنىڭ كۆلىمى كىچىك بولۇپ، تۇرمۇشتا ئاساسەن ئۆزىنى - ئۆزى قامداپ كەلدى.

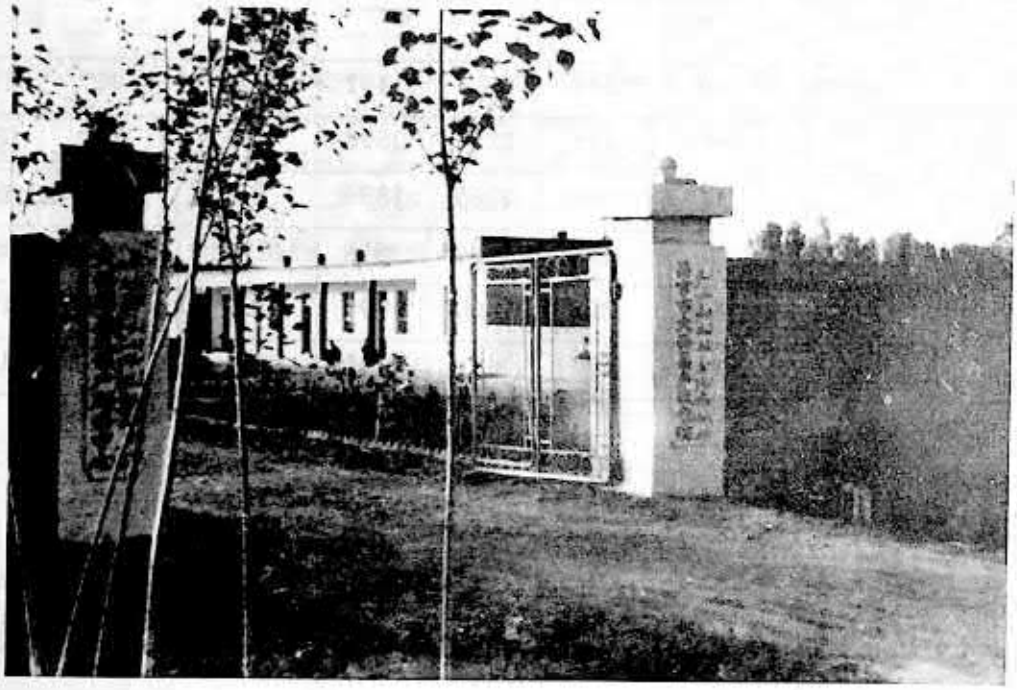
1978 - يىلى يېزىلاردىكى ياشانغانلار ساناتورىيىلىرى كەينى - كەينىدىن ئەسلىگە كېلىشكە باشلىدى. 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭ بويىچە ياشانغانلار ساناتورىيىسىنىڭ سانى 100 گە، خىزمەتچىسى 228 گە، قوبۇل قىلىپ بېقىلغانلار 1484 كە يەتتى. ياشانغانلار ساناتورىيىسى ئىككى خىلغا ئايرىلدى: بىرى، گۈڭشې، ئەترەتلەر كوللېكتىپ ئىقتىسادىدىن تەمىنلەيدىغان، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇنتۇزۇش بېرىپ، يار - يۆلەك بولىدىغان ساناتورىيىلەر، بۇ خىلدىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى كۆپ سانىنى تەشكىل قىلىدۇ. ياشانغانلارنىڭ ئوزۇقلۇق ئاشلىقى، قوشۇمچە يېمەكلىكلىرى قاتارلىقلارنى كوللېكتىپ تەمىنلىدى ۋە كىيىم - كېچەك، داۋالاش خىراجەتلىرى خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىدىن ھەل قىلىندى، ساناتورىيىدىكى ئۆي - ئىمارەتلەر ئادەتتە قۇنتۇزۇش خىراجىتىنى ئىشلىتىش ئارقىلىق سېلىندى. يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسىدىكى شىگىشىن گۈڭشې، «يۇڭنىڭ» گۈڭشې ياشانغانلار ساناتورىيىلىرى «ئۇچكە يېقىن، بىرده گۈزەل بولۇش» تەلىپى بويىچە گۈڭشې ئورگىنىغا، دوختۇرخانىغا، كىنوخانىغا يېقىن، مۇھىتى گۈزەل ئورۇننى تاللاپ، 20 ئېغىزدىن ئۆي سېلىپ، 46 ياشانغان ئادەمنى قوبۇل قىلىپ باقتى. ئۆي سېلىش ئۇچۇن كېتىدىغان مەبلەغنى گۈڭشې، ئەترەتلەر ئۆزى تەييارلىدى. ناھىيىنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىدىن بەرگەن قوشۇمچە ياردەم پۇلىنى توك چىرىقى، توك سىمى، رادىئو، ئاشخانا سايمانلىرى، ئوستەل، ئورۇندۇق سېتىۋېلىش ئۇچۇن ئىشلەتتى. ساناتورىيىدە بېقىلىۋاتقان ھەر بىر ئادەمگە ئايدا 40 جىڭ ئاق ئۇن، بىر جىڭ گۆش، يېرىم جىڭدىن بىر جىڭغىچە ماي، تاماق خىراجىتى ئۇچۇن بەش يۈەندىن ئالتە يۈەنگىچە پۇل بەردى. بۇنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترەتلىرى ئۇستىگە ئېلىپ، ئايمۇ ئاي ساناتورىيىگە تاپشۇردى، داۋالىنىش ھۆددىگە بېرىلدى، ھەقسىز كىنو كۆرسىتىلدى. ئىككىنچى بىر خىلى، تۇرمۇش خىراجىتى جەھەتتە ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى تەمىنلەيدىغان ياكى ئۆزىنى - ئۆزى يېرىم تەمىنلەيدىغان، گۈڭشې، ئەترەتلەر ۋە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ياردەم بەرمەيدىغان ياكى ئاز ياردەم بېرىدىغان ساناتورىيىلەر. بۇ خىلدىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى ئاز ساندا بولۇپ، ئۇلارغا كوللېكتىپ مۇۋاپىق مىقداردا يەر، مېۋىلىك باغ ئاجرىتىپ بەردى. دېھقانچىلىق ئالدىراش ۋاقتىدا، كوللېكتىپ تېرىش، يىغىشقا ياردەم بەردى. ساناتورىيىدە يەنە ئۆي قۇشلىرى ۋە چارۋىلار بېقىلدى ۋە باشقا قوشۇمچە ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللىنىلدى، كىرىم ئۆز ئالدىغا مۇستەقىل ھېسابات قىلىندى. قۇتۇبى ناھىيىسى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» گۈڭشىسى شىسىخۇ چوڭ ئەتراتىنىڭ ياشانغانلار ساناتورىيىسىدە ئالتە ياشانغان ئادەم، بىر ئاشپەز بولۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى 50 مو يەرنى ۋەكالىتەن تېرىپ بەردى، 30 قوي، بىر چوشقا باقتى. يىللىق ئاشلىق مەھسۇلاتى 5000 جىڭغا يەتتى. بۇنىڭ بىلەن ئاشلىق، ماي، گۆش، كۆكتات، خىراجەت جەھەتتە ئۆزىنى - ئۆزى تەمىنلەپ، بانكىغىمۇ ئامانەت پۇل قويالايدىغان بولدى. ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسىنىڭ بازار گۈڭشې ياشانغانلار ساناتورىيىسىدە 59 ياشانغان ئادەم، 12 خىزمەتچى بولۇپ، ئۇلارنىڭ 80 مودىن ئارتۇق تېرىلغۇ ئېتىزى، 18 مو مېۋىلىك بېغى، 30 تۇياق چارۋىسى بار ئىدى، 1979 - يىلى ئۇلارنىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش ساپ كىرىمى 16 مىڭ يۈەنگە يېتىپ، ئۆزىنى - ئۆزى يېرىم تەمىنلىيەلەيدىغان بولدى.

6 - قىسىم 1 - سۈرەت

غۇلجا شەھىرى خەنبالا يېزىلىق پاشانغانلار سانائورىيىسىدىكى ئۇيغۇر بوۋايلارنىڭ باناق ئۆيى

6 - قىسىم 2 - سۈرەت

سانجى شەھىرى داشچۇ يېزىسىدىكى باشانغانلار سانائورىبىسىنىڭ سىرتقى كۆرۈنۈشى

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئاپتونوم رايوندىكى ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىنىڭ ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

6 - قىسىم 2 - جەدۋەل

يىللار	ساناتورىيە سانى	ئىشچى - خىزمەتچى سانى	يىغىپ بېقىلغانلار سانى .				دۆلەت پار- دەم قىلغان پۇل (تۇ- مەن)	كوللېكتىپ تەسىسلىگەن قىسمىنى پۇلغا سوندۇرغاندا (تۇمەن)
			جەمئىي	ياشان- غانلار	مېيىپ- لار	يېتىم بالىلار		
1980	97	200	1392	970	324	98	12.82	15.61
1981	102	218	1576	1267	195	114	16.21	17.19
1982	132	289	1839	1365	297	177	27.2	24.3
1983	141	299	1818	1509	195	114	23.2	26.2
1984	155	302	1793	1460	228	105	61.6	46.8
1985	164	313	2010	1676	190	144	75.6	68.2

II باب

شەھەر - بازارلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى

§ 1. قېرى، مېيىپلار پاراۋانلىق ئىشلىرى

1. دارىلئاجىزلىن، دارىلئېتىم

شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۇلكە دائىرىلىرى جايلارغا دارىلئاجىزلىن، دارىلئېتىم قۇرۇپ، شەھەر - بازارلاردىكى يېتىم - يېسىرلار، قېرى - چۈرىلەر، كېسەلمەنلەر، مېيىپلار، نامرات - يوقسۇللارنى قوبۇل قىلىپ بېقىشنى ھەمدە ئۇنىڭغا قوشۇپ قېرى، كېسەلمەن، مېيىپ تىلەمچىلەرنى قوبۇل قىلىپ بېقىشنى تاپشۇردى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە دارىلئاجىزلىنار كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. يۇقىرىدىكى دارىلئاجىزلىن، دارىلئېتاملار ھۆكۈمەت تەرىپىدىن ئېچىلغان بولغاچقا، كېتەرلىك پۇل ۋە ئاشلىقنى پەرمانبەردار مەھكىمىسى ياكى مالىيە نازارىتى قوبۇل قىلىپ بېقىش سان چېكى، تەمىنلەش ئۇلچىمى بويىچە ئاجرىتىپ بەردى. دارىلئاجىزلىن (دارىلئېتام) نىڭ قوبۇل قىلىپ بېقىش چەك سانى ئۇزاققىچە كۆپەيتىلمىدى ياكى ئازايتىلمىدى. مەسىلەن: فۇكاڭ، شايار ناھىيىلىرىدىكى دارىلئاجىزلارنىڭ

مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى) قوبۇل قىلىپ بېقىش سان چېكى 20 بولغان بولسا، مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) يەنىلا 20 بولدى.

مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) ئۆلكە بويىچە 32 دارىلىشاجىزىن ۋە دارىلىشتام بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە ئۆلكە تەسىس قىلىنغاندىن تارتىپ، چىڭ سۇلالىسىنىڭ ئاخىرىغىچە بولغان ئارىلىقتا قۇرۇلغىنى 24، مىنگو ۋاقتىدا كۆپەيتىپ قۇرۇلغىنى سەككىز. ئۇنىڭغا جەمئىي 1214 يېتىم - يېسىر، نامراتلار قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى (ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسىدىكى دارىلىشاجىزىندا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ). مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) دارىلىشاجىزىنىڭ تەمىنلەش ئۆلچىمى بويىچە ھەر بىر ئادەمگە ئايدا 15 جىڭ بۇغداي ئۇنى بېرىلدى (بارىكۆل، تاشقورغاندا ئارپا، ئىلى، خوتەندە قوناق، تۇرپاندا ئاق قوناق ئۇنى بېرىلدى). يىلدا قىشلىق كىيىم - كېچەك ئۈچۈن سەككىز مىسقالدىن بىر سەرگىچە كۈمۈش بېرىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە شىمالىي شىنجاڭنىڭ كۆپ ساندىكى رايونلىرى ۋە جەنۇبىي شىنجاڭدىكى مەكتەپ ناھىيىسىدە بىر سەر، جەنۇبىي شىنجاڭنىڭ كۆپ قىسىم رايونلىرى ۋە شىمالىي شىنجاڭنىڭ گۇچۇڭ، بورتالا ناھىيىلىرىدە سەككىز مىسقال ياكى توققۇز مىسقال كۈمۈش بېرىلدى.

چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ۋە مىنگونىڭ ئالدى - كەينىدىكى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ دارىلىشاجىزىن، دارىلىشتاملىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

6 - قىسىم 3 - جەدۋەل

ساناتورىيە نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى	مىنگونىڭ 21 - يىلى (1932 - يىلى) قوبۇل قىلىنغان ئادەم سانى
جىمىسار ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى)	25	25
فۇكاڭ ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 24 - يىلى (1898 - يىلى)	20	20
مىچۈەن ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى)	30	
قۇتۇبى ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	مىنگونىڭ 7 - يىلى (1918 - يىلى)	30	30
شىخو ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	20	20
دۆربىلجىن ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	مىنگونىڭ 13 - يىلى (1924 - يىلى)	10	10
بورتالا ناھىيىلىك دارىلىشاجىزىن	مىنگونىڭ 10 - يىلى (1921 - يىلى)	10	20

جىلك ناھىيىلىك دارىلئاجىز زىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	30	30
قۇمۇل ناھىيىلىك يېتىم، نامراتلار ساناتورىيىسى	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)	28	28
پىچان ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 21 - يىلى (1895 - يىلى)	30	30
تۇرپان ناھىيىلىك دارىلئاجىز زىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	44	44
يەنجى ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	6	24
كۇچا ناھىيىلىك دارىلئاجىز زىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	166	156
باي ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 21 - يىلى (1895 - يىلى)	95	96
ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 30 - يىلى (1904 - يىلى)		50
شايار ناھىيىلىك دارىلئاجىز زىن	مىنگونىڭ 8 - يىلى (1919 - يىلى)	20	20
ئۈچتۇرپان ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 20 - يىلى (1894 - يىلى)	80	80
مارالبېشى ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى)	40	40
پەيزاۋات ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 28 - يىلى (1902 - يىلى)	45	55
يېڭىسار ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	63	63
تاشقورغان ناھىيىلىك .ارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 19 - يىلى (1893 - يىلى)	26	26
مەكىت ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	مىنگونىڭ 17 - يىلى (1928 - يىلى)	10	10
يەكەن ناھىيىلىك دارىلئاجىز زىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 25 - يىلى (1899 - يىلى)	71	75
پوسكام ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى)	10	10
زەرەپشان ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چىلك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 17 - يىلى (1891 - يىلى)	75	75

قاغلىق ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 15 - يىلى (1889 - يىلى)	70	70
گۇما ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 31 - يىلى (1905 - يىلى)	30	30
خوتەن ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 12 - يىلى (1886 - يىلى)	86	86
قارىقاش ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	مىنگونىڭ 11 - يىلى (1922 - يىلى)	40	30
لوپ ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 30 - يىلى (1904 - يىلى)	39	39
چىرا ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 30 - يىلى (1904 - يىلى)	18	18
كېرىيە ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن	چاك سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۇ 13 - يىلى (1887 - يىلى)	47	47

2 . قىشلاش ئورنى، ئۇماچخانا

چاك سۇلالىسى مەزگىلىدە مۇھىم ئايماق، ناھىيىلەردە دارىلئاجىزىن ۋە قىشلاش ئورنى قۇرۇلغانىدى، كېيىن يەنە بېقىۋېلىش ئورنى، دەپمۇ ئاتىلىپ، ئاساسەن تىلەمچىلەرنى ۋە ئاش - ماكانسىز قالغانلارنى يىغىۋېلىپ، قىش پەسلىدىن تارتىپ، كېيىنكى يىلى ئەتىيازغىچە جەمئىي بەش ئاي باقاتتى. شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن، قىشلاش ئورنى بىردەك تۆت پەسىللىك تۇرالغۇ ئورنىغا ئۆزگەرتىلدى ۋە ئادەتتىكى يېتىم - يېسىر، نامراتلارنى قوبۇل قىلىپ باقتى. ئېھتىياجلىق پۇل - پېچەك، ئاشلىق قاتارلىقلارنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت بېقىش سان چەكلىمىسىگە ئاساسەن تەمىنلەش ئۆلچىمى بەلگىلەپ ئاجرىتىپ بەردى. مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە، يەنە بىر قىسىم قىشلاش ئورۇنلىرى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) قىشلاش ئورۇنلىرى جەمئىي 19 غا، قوبۇل قىلىپ بېقىلغانلار 882 گە يەتتى (ئۇرۇمچىنىڭ شەرقىي قوۋۇق قىشلاش ئورنىدا بېقىلغانلار سانىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ). مىنگونىڭ 21 - يىلى قىشلاش ئورنى كۆپەيىپ 22 گە يەتتى؛ چاك سۇلالىسىنىڭ ئاخىرى، مىنگونىڭ دەسلەپكى مەزگىلىدە ئۇرۇمچى، غۇلجا ناھىيىلىرىدە بەش ئۇماچخانا (ئۇرۇمچىدە بىرى بار ئىدى) قۇرۇلۇپ قىش پەسلىدە تىلەمچى، ئاش - تاماقسىز قالغان كىشىلەر ۋە يېتىم - يېسىرلارغا ئۇماچ بېرىلدى، ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى قېرى، كېسەل، مېيىپلار تۆت پەسىلنىڭ ھەممىسىدە ئۇماچ بىلەن تەمىنلەندى. مىنگونىڭ 19 - يىلى (1930 - يىلى) غۇلجىدىكى تۆت ئۇماچخانىدا 1143 ئادەم (قېتىم) ئۇماچ بىلەن تەمىنلەندى، ئۇرۇمچىدىكى ئۇماچخانىلار قىش پەسلىدىلا ئۇماچ بىلەن تەمىنلىدى. ھەرقايسى قىشلاش ئورۇنلىرى، ئۇماچخانىلارنىڭ قۇرۇلغان ۋاقتى ۋە مىنگونىڭ 19 - يىلى قوبۇل قىلىپ بېقىلغان (يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەنگەن) ئادەم سانىنى، مىنگونىڭ 21 - يىلى قوبۇل قىلىپ بېقىلغان ئادەم سانىنى 6 - قىسىم 4 - جەدۋەل، 6 - قىسىم 5 - جەدۋەللەردىن كۆرۈۋېلىڭ.

شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ چىڭ سۇلالىسى دەۋرىدىكى ۋە مىنگوئىڭ ئالدىنقى مەزگىلىدىكى قىشلاق ئورۇنلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

6 ـ قىسىم 4 ـ جەدۋەل

ئورۇن نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مىنگوئىڭ 19 ـ يىلى (1930 ـ يىلى) قوبۇل قىلىپ بېقىلغان ئادەم سانى	مىنگوئىڭ 21 ـ يىلىدىكى (1932 ـ يىلىدىكى) قوبۇل قىلىپ بېقىش چېكى
ئۈرۈمچى شەرقىي قوۋۇق قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 11 ـ يىلى (1885 ـ يىلى)		
ئۈرۈمچى غەربىي قوۋۇق قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 11 ـ يىلى (1885 ـ يىلى)	119	110
ئۈرۈمچى جەنۇبىي قوۋۇق قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 11 ـ يىلى (1885 ـ يىلى)	80	
ئۈرۈمچى چوڭ كۆۋرۈك قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 11 ـ يىلى (1885 ـ يىلى)	90	
گۈچۈڭ خۇاڭچۈيىەن قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 24 ـ يىلى (1898 ـ يىلى)	21	40
گۈچۈڭ xx قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 24 ـ يىلى (1898 ـ يىلى)	19	
مورى قىشلاق ئورنى	مىنگوئىڭ 7 ـ يىلى (1918 ـ يىلى)	30	30
بارىكۆل قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 21 ـ يىلى (1895 ـ يىلى)	25	25
سانجى قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 ـ يىلى (1902 ـ يىلى)	20	30
ماناس قىشلاق ئورنى	چىڭ سۇلالىسىنىڭ گۈاڭشۈ 28 ـ يىلى (1902 ـ يىلى)	20	
ساۋەن قىشلاق ئورنى	مىنگوئىڭ 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى)		23
ئالتاي قىشلاق ئورنى	مىنگوئىڭ 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى)		10
بۈرچىن قىشلاق ئورنى	مىنگوئىڭ 10 ـ يىلى (1921 ـ يىلى)	10	10
بۈرۈلتوقاي قىشلاق ئورنى	مىنگوئىڭ 10 ـ يىلى (1921 ـ يىلى)	10	10

چۆچەك قىشلاش ئورنى	مىنگونىلىك 20 - يىلى (1931 - يىلى)		38
سۈيدۈك قىشلاش ئورنى	چىلىك سۇلالىسىنىلىك گۇاڭشۇ 30 - يىلى (1904 - يىلى)	25	
لوپنۇر قىشلاش ئورنى	مىنگونىلىك 8 - يىلى (1919 - يىلى)	45	45
چاقسلىق قىشلاش ئورنى	چىلىك سۇلالىسى گۇاڭشۇ 33 - يىلى (1907 - يىلى)	40	40
بۈگۈر قىشلاش ئورنى	چىلىك سۇلالىسىنىلىك گۇاڭشۇ 30 - يىلى (1904 - يىلى)	18	18
ئاقسۇ قىشلاش ئورنى	چىلىك سۇلالىسىنىلىك گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)	135	135
قەشقەر يېڭىشەھەر قىشلاش ئورنى	چىلىك سۇلالىسىنىلىك گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)	100	100
قەشقەر كونىشەھەر قىشلاش ئورنى	چىلىك سۇلالىسىنىلىك گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)	75	75

شىنجاڭ ئۇلكىسىنىلىك چىلىك سۇلالىسى دەۋرىدىكى ۋە مىنگونىلىك ئالدىنقى مەزگىللىدىكى ئۇماچخانىلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

6 - قىسىم 5 - جەدۋەل

ئورۇن نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مىنگونىلىك 19 - يىلى (1930 - يىلى) يېمەك - ئىچمەك بىلەن تەمىنلەنگەن ئادەم سانى
ئۇرۇمچى قىشلىق ئۇماچخانىسى	چىلىك سۇلالىسىنىلىك گۇاڭشۇ 11 - يىلى (1885 - يىلى)	يېمەك - ئىچمەك بىلەن قەرەلسىز تەمىنلەنگەن ئادەم سانى
غۇلجا شەھەرئىچى مەسچىتىسى ئۇماچخانىسى	مىنگونىلىك 17 - يىلى (1928 - يىلى)	361
غۇلجا شەرقىي قوۋۇق مەسچىتى ئۇماچخانىسى	مىنگونىلىك 17 - يىلى (1928 - يىلى)	256
غۇلجا نەنپەنزى ئۇماچخانىسى	مىنگونىلىك 17 - يىلى (1928 - يىلى)	263
غۇلجا جەنۇبىي قوۋۇق سىرتىدىكى بازار ئۇماچخانىسى	مىنگونىلىك 17 - يىلى (1928 - يىلى)	263

3. ساخاۋەتخانا، ياشانغانلار ساناتورىيىسى

(1) ساخاۋەتخانا (ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش، بېقىش ساناتورىيىسى)

شىنجاڭ شىمالىي ئوڭكىنىڭ ھاكىمىيىتىنى ئۆتكۈزۈۋېلىشنىڭ ئالدى - كەينىدە ئەسلىدىكى دارىلئاجىزىن، دارىلئېتىم، قىشلاش ئورنى، ئۇماچخانىلارنىڭ زور كۆپ سانىدىكىسى ئوچ يىللىق ئۇرۇش مالىمانچىلىقى تۈپەيلىدىن بۇزغۇنچىلىققا ئۇچرىغانىدى. مىنگۇنىڭ 26 - يىلى (1937 - يىلى) دىن ئېتىبارەن بىر قىسىم شەھەر - بازارلاردا ساخاۋەتخانىلار ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلدى. مىنگۇنىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) نىڭ باشلىرىدا شىنجاڭ بويىچە جەمئىي 26 ساخاۋەتخانا (ھەرقايسى مىللەتلەرنىڭ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى قۇرغان قۇتقۇزۇش ئاپپاراتلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) بار ئىدى، ئۇلاردا 3042 يېتىم - يېسىر ۋە نامرات - يوقسۇللار قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى. خىراجەتنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خامچوت بويىچە ئاجرىتىپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ساخاۋەتخانىلار ئۆز ئەزالىرىنى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش ۋە بېقىشنى يولغا قويدى. ئۇلار سېۋەت توقۇش، سەي - كۆكتات تېرىش، كېسەك قۇيۇش، چىغ ئاياغ توقۇش، كونۇبرت ياساش قاتارلىق ئىشلارنى قىلاتتى. ساخاۋەتخانىلارنىڭ كۆپۈنچىسىنىڭ ئۆيلىرى كونا، تامىقى ناچار، ئەمگەك سىجىللىقى ئېغىر بولغانلىقتىن ئادەملىرى پات - پات قېچىپ كېتەتتى.

مىنگۇنىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) جۇبىن (ماۋزېمىن) خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولغاندىن كېيىن ئۇرۇمچى رايونىدىكى ساخاۋەتخانىلارنى كۆزدىن كەچۈرۈپ، ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلەرنى ئىگىلەپ چىقتى. ئۇزۇن ئۆتمەي خەلق ئىشلىرى نازارىتى «رايون، ناھىيىلەردىكى ساخاۋەتخانىلارنى تەرتىپكە سېلىش پروگراممىسى» ۋە «ساخاۋەتخانىلارنىڭ نامراتلارنى باشقۇرۇش ۋە ئىش بىجىرىش تەپسىلىي پرىنسىپلىرى» نى تۈزۈپ بېكىتتى. «پروگراممىا» دا تەشكىلىي تۈزۈمنى چىڭىتىپ، ئىشلەپچىقىرىشنى كېڭەيتىپ، تەربىيىنى كۈچەيتىپ، تۇرمۇشنى ياخشىلاش ئوتتۇرىغا قويۇلدى ۋە شىنجاڭ بويىچە ساخاۋەتخانىلارنىڭ قۇرۇلۇشى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. بېقىلغۇچىلارنىڭ ساخاۋەتخانىغا كىرىش شەرتى، خىراجەت بىلەن تەمىنلىنىش ئۇلچىمى، ساخاۋەتخانىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش تۈرلىرى قاتارلىقلار توغرىسىدا ئېنىق بەلگىلىمە چىقىرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا بېقىلغۇچىلارغا سىياسىي، مەدەنىيەت جەھەتلەردە تەربىيە بېرىش، ساۋات چىقىرىش كۇرسى ئېچىش، ياپون جاھانگىرلىكىگە قارشى ئۇرۇش ۋەزىيىتى ھەققىدە لېكسىيە سۆزلەش، مۇۋاپىق كۆڭۈل ئېچىشنى تەشەببۇس قىلىش ئوتتۇرىغا قويۇلدى. شۇ يىلى جايلار دارىلئاجىزىنلارنى تەرتىپكە سالدى. ئەسلىدىكى 26 دارىلئاجىزىن بىرلەشتۇرۇلۇپ، 13 كە قىسقارتىلدى. مىنگۇنىڭ 31 - يىلى (1942 - يىلى) دارىلئاجىزىنلارغا قوبۇل قىلىپ بېقىلغانلار 2287 ئادەمگە يەتتى. مىنگۇنىڭ 32 - يىلى (1943 - يىلى) ئۇرۇمچى، قۇمۇل، گۇچۇڭ، ماناس، ئالتاي، چۆچەك، غۇلجا، تۇرپان، يەنجى، چەرچەن، كۇچا، ئاقسۇ، قەشقەر كونا شەھەر، يەكەن، قاغىلىق، خوتەن، كېرىيە قاتارلىق ناھىيە بازارلىرىدىكى دارىلئاجىزىنلار 17 گە يەتتى. مىنگۇنىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 3 - ئايدا ئۇرۇمچىدىكى دارىلئاجىزىن ئۆلكىلىك دارىلئاجىزىنغا ئۆزگەرتىلىپ، بىۋاستە خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە قارايدىغان بولدى. باشقا دارىلئاجىزىنلار ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن قىلىپ ئۆزگەرتىلىپ، ئۆزى تۇرۇشلۇق ناھىيىدىكى ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان، قوشنا ناھىيىلەردىكى يېتىم - يېسىر، نامرات - يوقسۇللارنىمۇ قوبۇل قىلىدىغان بولدى.

شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى دارىلشاجىزىنلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

6 - قىسىم 6 - جەدۋەل

نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	مىنگونىلىق 33 - يىلىي (1944 - يىلىي) قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغان ئادەم سانى	مىنگونىلىق 37 - يىلى (1948 - يىلى) ياكى 38 - يىلى (1949 - يىلى) قوتقۇزۇلغان ئادەم سانى		
			يىل	دارىلشاجىزىن گۇمان قىلىنغان	دارىلشاجىزىن سىرتىدا	جەمئىي
ئۇرۇمچى ئۇلكىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 27 - يىلى (1938 - يىلى)	320	37 - يىلى	453	214	667
قۇمۇل ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 10 - ئاي (1943 - يىلى 10 - ئاي) دىن بۇرۇن	40	38 - يىلى	14	18	32
گۇچۇڭ ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 29 - يىلى 8 - ئاي (1940 - يىلى 8 - ئاي)	40	38 - يىلى	87	26	113
ماناس ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 29 - يىلى 2 - ئاي (1940 - يىلى 2 - ئاي)	60	37 - يىلى	87	44	131
ئالتاي ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 7 - ئاي (1943 - يىل 7 - ئاي) دىن بۇرۇن	60				
چۆچەك ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 7 - ئاي (1943 - يىلى 7 - ئاي) دىن بۇرۇن	120				
غۇلجا ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 12 - ئاي (1943 - يىل 12 - ئاي) دىن بۇرۇن	150				
تۇرپان ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 7 - ئاي (1943 - يىل 7 - ئاي) دىن بۇرۇن	40				
يەنجى ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 31 - يىلى 2 - ئاي (1942 - يىل 2 - ئاي) دىن بۇرۇن	42	38 - يىلى	19	47	66
چەرچەن ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 7 - ئاي (1943 - يىل 7 - ئاي) دىن بۇرۇن	20	37 - يىلى			28
كۇچا ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 5 - ئاي (1943 - يىل 5 - ئاي)	60	37 - يىلى			92
ئاقسۇ ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 31 - يىلى 7 - ئاي (1942 - يىل 7 - ئاي)	190				
قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 30 - يىلى 2 - ئاي (1941 - يىل 2 - ئاي)	260				
يەكەن ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 31 - يىلى 8 - ئاي (1942 - يىل 8 - ئاي)	150	38 - يىلى			311
قاغىلىق ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 32 - يىلى 5 - ئاي (1943 - يىل 5 - ئاي)	86				
خوتەن ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 31 - يىلى 4 - ئاي (1942 - يىل 4 - ئاي)	140	38 - يىلى	230	170	400
كېرىيە ناھىيىلىك دارىلشاجىزىن	مىنگونىلىق 31 - يىلى 6 - ئاي (1942 - يىل 6 - ئاي)	60	37 - يىلى	81	330	411

ئىزاھات: ① 1944 - يىلدىن كېيىن ئالتاي، چۆچەك، ئۇلجا ناھىيىلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتۈپ كەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى دارىلئاجىزىنلاردا قۇتقۇزۇش بېرىلگەن ئادەم سانى ئېنىق ئەمەس. ② جەدۋەلدە كۆرسىتىلگەن «دارىلئاجىزىن ئىچىدىكى» ئادەم سانى دارىلئاجىزىندا تۇرغان ئادەم سانىنى كۆرسىتىدۇ؛ «دارىلئاجىزىن سىرتىدىكى» ئادەم سانى ئۇنىڭغا كىرمىگەن بولسىمۇ، لېكىن قائىدە بويىچە قۇتقۇزۇش بېرىلگەن ئادەم سانىنى كۆرسىتىدۇ. ③ «قۇرۇلغان ۋاقتى» گرافىسىدىكى يىل، ئاي — مەزكۇر دارىلئاجىزىنىڭ ئارخىپ خاتىرىسىگە ئاساسلانغان ۋاقتىنى كۆرسىتىدۇ، قۇرۇلغان ۋاقتى دېگەنلىك ئەمەس.

XX ئەسىرنىڭ 40 - يىللىرىنىڭ ئوتتۇرا مەزگىلىدە قوبۇل قىلىپ بېقىلىدىغان ئادەم سانى كۆپەيگەن بولغان دارىلئاجىزىنلاردا نامراتلار، مېيىپلار، يېتىم بالىلار، ئانا - بالىلارنى بېقىش ئورۇنلىرى (ياكى شۆبە ساناتورىيىلەر) تەسىس قىلىنىپ، بېقىلغۇچىلار تۇرلەرگە بۆلۈنۈپ باشقۇرۇلىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەرقايسى دارىلئاجىزىنلاردا ھۇنەر ئۆگىنىش ئورۇنلىرى قۇرۇلدى. ئۆلكىلىك دارىلئاجىزىنىڭ ھۇنەر ئۆگىنىش ئورنىدا تىككۈچىلىك، توقۇمىچىلىق، ئىلمە - توقۇلما، تامچىلىق، ياغاچچىلىق، تېرىقچىلىق، پارچە سېتىش قاتارلىق تۇرلەر تەسىس قىلىندى. مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) مارالبېشى ناھىيىلىك دارىلئاجىزىن پۇلدار ئائىلىلەر ۋە مۇتئەرلەرنى سەپەرۋەر قىلىپ، 100 مىڭ يۈەن پاي توپلاپ ماتا توقۇپ 20 مىڭ يۈەن پايدا ئېلىپ، دارىلئاجىزىنىڭ سىرتىدىكى يېتىم - يېسىرلارغا قۇتقۇزۇش بېرىشكە، بېقىلغۇچىلارنىڭ يوتقان - كۆرپە، كىيىم - كېچەكلىرىنى ھەل قىلىشقا ئىشلەتتى. لېكىن، سىياسىي ۋەزىيەت داۋالغۇپ تۇرغانلىقتىن، زور كۆپ ساندىكى دارىلئاجىزىنلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش كۇنسېرى تۆۋەنلەپ كەتتى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ئۆلكىلىك دارىلئاجىزىن شۇغۇللىنىپ كەلگەن تۇرلەردىن پەقەت چايخانا، كۆكتاتچىلىق، كېسەك قۇيۇشتىن ئىبارەت ئۇچ خىللا قالدى، يەنە مۇسۇلمان نامراتلارنىڭ شۆبە ساناتورىيىسى قۇرۇلدى. 6 - ئايغا قەدەر ئۆلكىلىك دارىلئاجىزىن قۇتقۇزۇش بەرگەن 400 ئادەم ئىچىدە دارىلئاجىزىندىكىلەر 239 ئادەم بولۇپ، كۆپىنچىسى كېسەل، قېرى، مېيىپلار ئىدى. دارىلئاجىزىن سىرتىدىكى 161 ئادەم ئىچىدە بىر قىسىم كىشىلەر ماكانسىز بولغاچقا، كوچا - رەستىلەردە سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن. دارىلئاجىزىن ئىچىدە شىپاخانا بولسىمۇ، لېكىن دوختۇر بولمىغانلىقتىن، سىرتتىن دوختۇر تەكلىپ قىلىناتتى، دوختۇر ساناتورىيىگە ھەپتىدە ئىككى قېتىم كېلىپ ھەر قېتىمدا ئىككى سائەت كېسەل كۆرەتتى.

1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا جايلاردىكى خەلق ھۆكۈمەتلىرى گومىنداڭ ھۆكۈمىتىدىن قېچىپقالغان 14 دارىلئاجىزىننى، ئۇنىڭدىن باشقا ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىنىڭ ئۇچ دارىلئاجىزىننى ئۆتكۈزۈۋالدى. 17 دارىلئاجىزىنىڭ ئۆزىدە 176 باشقۇرغۇچى، مۇلازىمەتچى خادىم، 2319 بېقىلغۇچى بار ئىدى. 1950 - يىلى ۋە 1951 - يىلى دارىلئاجىزىنلار تەرتىپكە سېلىندى ۋە قوشۇۋېتىلدى، بېقىلىۋاتقانلار ئېنىقلاپ چىقىلدى. 1951 - يىلى 10 - ئايدا ئۆلكە بويىچە ئۇرۇمچى شەھىرى، گۈچۈڭ ناھىيىسى ۋە ئۇرۇمچى، ئىلى، تارباغاتاي، ئاقسۇ، قەشقەر، يەكەن، خوتەن ۋىلايەتلىرىدىكى توققۇز دارىلئاجىزىن ساقلاپ قېلىندى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك، گۈچۈڭ ناھىيىلىك دارىلئاجىزىنلاردىن باشقا يەتتە دارىلئاجىزىندا جەمئىي 20 باشقۇرغۇچى، ئالتە مۇلازىم، 652 بېقىلغۇچى بار ئىدى. تەكشۈېتىلگەن باشقۇرغۇچى، مۇلازىم ۋە قۇتقۇزۇش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بېقىلغۇچىلارنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خىزمەتكە تونۇشتۇرۇپ بەردى. ۋاقتىنچە

خىزمەت تاپالمىغانلارنىڭ ئەھۋالىغا قاراپ ھەر بىر ئادەمگە 80 جىڭدىن 120 جىڭغىچە قوشۇمچە ياردەم ئاشلىقى تارقىتىپ بېرىلدى.

1952 - يىلى دارىلئاجىزلىرىنىڭ ماكانسىز، ياشانغان، تېنى ئاجىز، ئەمگەك كۈچىدىن قالغان ۋە ئىگە - چاقسىز مېيىپلار، روھىي كېسەللەرنى قوبۇل قىلىپ بېقىشقا باشلىدى. بېقىلغۇچىلارنى ئادەتتە ۋىلايەت، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەكشۈرۈپ تەستىقلىدى.

1952 - يىلى 8 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى يەتتە دارىلئاجىزنىڭ (ئۈرۈمچى شەھىرى، گۈچۈڭ ناھىيىسىدىكى دارىلئاجىزلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) 960 ئادەمنى قوبۇل قىلىپ باقتى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى تەنھا قېرى - چۈرىلەر 366، مېيىپلار 233 (ئەمالار 157)، روھىي كېسەللەر 198، پارالىچ بولۇپ قالغانلار 163.

1953 - يىل 2 - ئايدا دارىلئاجىزلار «ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى» دەپ ئاتالدى. 1954 - يىلى ئۈرۈمچى ۋىلايەتلىك ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى ۋە گۈچۈڭ ناھىيىلىك ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئىككى ساناتورىيىدە بېقىلۇاتقانلار ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى؛ تارباغاتاي ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ساناتورىيىدىكى بېقىلغۇچىلار ئىلى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۈرۈمچى شەھىرى، ئىلى، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرى ۋە يەكەن ناھىيىسىدىكى ئالتە ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسىدە 779 ئادەم بېقىلدى. 1956 - يىلى يەكەن ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بېقىلۇاتقانلار قەشقەر ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1950 - يىلى دارىلئاجىزلىرىدا بېقىلۇاتقانلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 30 جىڭ ئاشلىق بېرىلەتتى، باشقا خىراجەتلەر ئۈچۈن پۇلنىڭ ئورنىغا ئۇن بېرىلەتتى؛ ساقلىق ساقلاش خىراجىتى ئۈچۈن ھەر بىر ئادەمگە ھەر ئايدا ئىككى جىڭ ئۇن، كىيىم - كېچەك خىراجىتى ئۈچۈن ھەربىر ئادەمگە بىر يىلدا 115 جىڭ ئۇن بېرىلەتتى. 1951 - يىل 4 - ئايدىن باشلاپ بېقىلۇاتقانلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا 35 جىڭ ئۇن، ساقلىقنى ساقلاش خىراجىتى ئۈچۈن پۇلنىڭ ئورنىغا ئۈچ جىڭ ئۇن بېرىلىدىغان بولدى. قالغان باشقا خىراجەتلەرنى ھەرقايسى ساناتورىيىلەر ئىشلەپچىقىرىشتىن قىلغان كىرىمى ئىچىدىن ھەل قىلدى. 1954 - يىل 1 - ئايدىن 1956 - يىل 6 - ئايغىچە بېقىلۇاتقانلارنىڭ تۇرمۇش خىراجىتى جەھەتتە پەرقلىق قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى قوللىنىلدى، يەنى ھەر بىر ئادەمگە بېرىلىدىغان ئايلىق تۇرمۇش خىراجىتىنىڭ ئالتىدىن بەش قىسمىنى دۆلەت تەمىنلىدى، ئالتىدىن بىر قىسمى ئىشلەپچىقىرىش كىرىمى ئىچىدىن ھەل قىلىندى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1954 - يىلدىن 1956 - يىلغا قەدەر ھەر يىلى بېقىلۇاتقان ھەر بىر ئادەمگە 20 يۈەن قىممىتىدە قىشلىق كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە تارقىتىپ كەلدى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە دارىلئاجىزلاردا داۋالاش ئۇسكۇنىلىرى يوق ئىدى. بېقىلۇاتقانلار جىددىي كېسەلگە گىرىپتار بولغاندا يېقىن ئەتراپتىكى دوختۇرخانىلاردا ھەقسىز داۋالىناتتى. قېرى، ئاجىز، كېسەل، مېيىپلار كۆپرەك ئۆلۈپ

كېتەتتى. 1951 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك دارىلئاجىزلىرىدا 65 ئادەم قازا قىلدى. 1952 - يىل 1 - ئايدىن 6 - ئايغىچە 42 ئادەم قازا قىلدى. 1953 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك دارىلئاجىزلىرىدا ئاددىي داۋالاش ئۆيى قۇرۇلۇپ، بىرنەچەر دوختۇر سەپلەپ بېرىلدى. 1954 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى بىلەن شەھەرلىك 6 - رايون ساقلىقنى ساقلاش ئورنى داۋالاش توختىمى تۈزدى، بۇنىڭ بىلەن كېسىلى ئېغىرلار دوختۇرخانىدا ۋاقتىدا داۋالىنالايدىغان بولدى. شۇ يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى داۋالاش خىراجىتى ئۈچۈن 17 مىليون 565 مىڭ 375 يۈەن (كونا خەلق پۇلى) چىقىم قىلدى.

(2) ياشانغانلار ساناتورىيىسى

1956 - يىل 5 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىلىرى ئاساسىدا ئۈرۈمچى، ئىلى، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەنلەردە بەش ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇپ، شەھەر - بازارلاردىكى ئىگە - چاقسىز، ئەمگەك كۈچىدىن قالغان، ياشىنىپ قالغان تەنھا، تۇل، مېيىپ كىشىلەرنى قوبۇل قىلىپ باقتى. ياشانغانلار ساناتورىيىسى بېقىشنى ئاساس قىلىش فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، قوبۇل قىلىپ بېقىلىۋاتقانلارنى مۇۋاپىق

ياشانغانلار ساناتورىيىسى سەككىزگە يەتتى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىنىڭ كىرىمى يىلدىن - يىلغا كېمەيتىپ كەتتى. ياشقۇرۇشمۇ بىرخىل بولمىدى. 1973 - يىلى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستىدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى توپلاپ بېقىش بىلەن تارقاق بېقىشنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت ياشقۇرۇش چارىسىنى قوللاندى. مەسىلەن: كونەس ناھىيىسىدە قۇرۇلغان ياشانغانلار ساناتورىيىسىگە قېرى، مېيىپلار توپلاپ بېقىلدى. نىلقا ناھىيىسى مېيىپلارنى ئامىنىڭ ئۆيىگە ئورۇنلاشتۇرۇپ، تۇرمۇش خىراجىتىنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئاجرىتىپ بەردى.

1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون بويىچە ئۇرۇمچى، قۇتۇبى، ئاقسۇ، خوتەن، يەكەن، ئىلىدىكى ئالتە ياشانغانلار ساناتورىيىسى 498 ئادەمنى قوبۇل قىلىپ باقتى. 1979 - يىلى ياشانغانلار ساناتورىيىسى خىراجىتىنى ئۆزى كۆتىرىدىغان (خىراجىتىنى ئىدارىسى كۆتىرىدىغانلارمۇ بۇنىڭ ئىچىدە) ئىگە - چاقسىز، پېنسىيىگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىنگەن ياشانغان كىشىلەرنى قوبۇل قىلىپ بېقىشقا باشلىدى. يىل ئاخىرىدا ئالتە ياشانغانلار ساناتورىيىسىگە 535 ئادەم قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى، بۇنىڭ ئىچىدە خىراجىتىنى ئۆزى كۆتىرىدىغانلار ئالتە. قوبۇل قىلىنىدىغان خىراجىتىنى ئۆزى كۆتىرىدىغانلارنىڭ ھەممىسى شۇ جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلدى. خىراجىتىنى ئۆزى كۆتىرىدىغانلارنىڭ خىراجىتى تۇرمۇش خىراجىتى، داۋالىنىش خىراجىتى، باشقۇرۇش خىراجىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالدى، ئۇنى شۇ كىشى ئۆز قەرىلىدە تاپشۇردى ياكى ئىدارىسى بانكا ئارقىلىق يەتكۈزۈپ بەردى. 1980 - يىل 2 - ئايدىن باشلاپ ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىدە شەھەر - بازارلاردىكى ماكانسىز، ئىگە - چاقسىز، تۇرمۇشىنى قامدىيالمايدىغان قېرى - چۆرىلەر، مېيىپلار قوبۇل قىلىنىپ، ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن بېقىلدى. ئىشقا ئورۇنلىشىش ئىمكانىيىتىگە ئىگە ئەما، گاس، گاچىلار قايتا قوبۇل قىلىنمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ياشانغانلار ساناتورىيىسى «بېقىشنى ئاساس قىلىش» فاكتىنى يېڭىباشتىن ئىزچىللاشتۇرۇپ، قوبۇل قىلىپ بېقىلغۇچىلارنى تۇرلەرگە بۆلۈپ باشقۇرۇش بىلەن نۆۋەتلىك ئېتىبار بېرىشنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت باشقۇرۇش چارىسىنى قوللاندى؛ پېنسىيىگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىنگەن قېرى - چۆرىلەر بىلەن جەمئىيەتتىكى ئادەتتىكى قېرى - چۆرىلەرنى، مېيىپلار بىلەن ساغلام قېرى - چۆرىلەرنى، تۇرمۇش ئۆرپ - ئادىتى ئوخشاشمايدىغان مىللەتتىن بولغان قېرى - چۆرىلەر بىلەن خەنزۇ قېرى - چۆرىلەرنى ئايرىم - ئايرىم ياتاقتا ئورۇنلاشتۇرۇپ باشقۇردى.

1982 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە بۇ ۋاستە قاراشلىق قۇتۇبى ياشانغانلار ساناتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. سابىق قۇتۇبى ياشانغانلار ساناتورىيىسى قوبۇل قىلىپ بېقىش دائىرىسىدىكى سانجى، قۇمۇل، تۇرپان قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ شەھەر - بازارلىرىدىن قوبۇل قىلىپ بېقىلىدىغان ئوبېيكتلارنى ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلاتقاندىن كېيىن ئۇرۇمچى ياشانغانلار ساناتورىيىسىگە قوبۇل قىلدى. 1984 - يىلى قۇمۇل، تارباغاتاي ۋىلايەتلىرىدە ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلدى، تارباغاتاي ياشانغانلار ساناتورىيىسى شۇ يىلى بېقىلىدىغان ئوبېيكتلارنى قوبۇل قىلدى. قۇمۇل ياشانغانلار ساناتورىيىسى شەھەرگە يىراقراق، ئۇنىڭ ئۈستىگە مەخسۇس ماشىنا ۋە تېلېفون بولمىغانلىقتىن تاكى 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بېقىلغۇچىلارنى قوبۇل قىلالمىدى.

1957 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئاپتونوم رايوندىكى ياشانغانلار ساناتورىيىلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە بېقىلغان خادىملارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

6 - قىسىم 7 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	ساناتورىيە سانى	كارۋات سانى	ئىشچى - خىزمەتچى سانى				قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغان خادىملارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى					
			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە			ئۆتكەن يىل ئاخىرىدا ساناتورىيىدىكى ئادەم سانى	ساناتورىيە - يېڭە كىرگەن ئادەم سانى	ساناتورىيەدىن چىققان ئادەم سانى	ئۆزگىلەر سانى	يىل ئاخىرىدا	
				تېببىي خادىملار	سېستىرالار	باشقا خادىملار					ساناتورىيەدىكى ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە: خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرۈدىغانلار
1957	5		45				1054	549	377	164	1062	
1960	5		57				1513	391	290	235	1379	
1963	5		66				1012	376	97	91	1200	
1965	6		75				1237	176	168	89	1156	
1980	8	869	344	113		231	964	582	805	68	673	9
1981	14	775	287	47		240	683	213	461	47	688	31
1982	7	698	273	10	82	181	610	80	94	47	549	11
1983	7	718	234	12	50	172	549	85	36	50	548	13
1984	9	694	237	9	50	178	548	95	40	60	543	11
1985	9	914	372	39	90	243	543	388	50	51	827	99

§2. بالىلار پاراۋانلىق ئىشلىرى

1. دارىلىشتام

مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلى) بىر قىسىم يەرلىك ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار بالىلارغا قۇتقۇزۇش بېرىش ئىشلىرىنى يولغا قويدى. پوسكام ناھىيىسىدە مىنگونىڭ 30 - يىلى بىر دارىلىشتام قۇرۇلۇپ 100 دىن ئارتۇق يېتىم بالا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى. مىنگونىڭ 33 - ۋە 34 - يىللىرى (1944 — 1945 - يىللىرى) چىرا ۋە خوتەن ناھىيىلىرىدىكى ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىلىرى دارىلىشتام (كەسپىي مەكتەپ دەپمۇ ئاتالدى) قۇرۇپ، شۇ جايدىكى يېتىم بالىلار ۋە سەرگەردان بالىلارنى قوبۇل قىلىپ باقتى، ئۇنىڭ خىراجىتىنى ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى شەھەر - يېزا خەلقىدىن يىغىدىغان ھوشۇر - زاكاتتىن ئاجرىتىپ بەردى.

يەكەن ناھىيىلىك ئۇيغۇر مەدەنىيەت ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى قۇرغان دارىلئېتام مىنگونىلىك 38 - يىلىغىچە (1949 - يىلغىچە) جەمئىي 300 يېتىم بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى.

2. مۇساپىر بالىلار مەكتىپى

مىنگونىلىك 33 - يىلى (1944 - يىلى) 10 - ئايدىن كېيىنكى يىلى 8 - ئايغىچە گومىندالىق ھۆكۈمىتى مەركىزىي قۇتقۇزۇش كومىتېتىغا قاراشلىق شىئەن، لويالىق، پىڭلۇ، جىيۇن مۇساپىر بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىلىرىدىن 720 مۇساپىر بالا شىنجاڭغا ئېلىپ كېلىنىپ بېقىلدى. شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت قۇمۇل، تۇرپاندا ياشلار بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىسى ۋە ئۇلگە كۆرسىتىش باشلانغۇچ مەكتىپى (قۇرۇقلۇق ئارمىيە 45 - شى ۋەكالىتەن باشقۇردى) نى قۇرۇپ، 560 مۇساپىر بالىنى ئورۇنلاشتۇرۇپ تەربىيىلىدى. ئۇنىڭدىن باشقا 160 تىن ئارتۇق مۇساپىر بالا ئۇرۇمچى ئۇلكىلىك سىغەن مەكتىپىنىلىك شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپىگە، ئۇلكىلىك سىغەن، قىزلار سىغەن ۋە قۇمۇل سىغەن مەكتەپلىرىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىلدى. مىنگونىلىك 35 - يىلى (1946 - يىلى) 10 - ئايدا ئۇلكىلىك ھۆكۈمەت ئۇرۇمچىدە خالىس مەكتەپ قۇرۇپ، قۇمۇل، تۇرپان، ئۇرۇمچىلەردىكى سىنىپتىن كۆچەلمىگەن 376 مۇساپىر بالىنى داۋاملىق تەربىيىلىدى. كېيىن قىز مۇساپىرلار ئىچكى ئۇلكىلەرگە قايتۇرۇلۇپ ئورۇنلاشتۇرۇلدى. مىنگونىلىك 36 - يىلى (1947 - يىلى) كۇزدە خالىس مەكتەپ ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئەلاچى ئوقۇغۇچىلار ئۇلكىلىك سىغەن مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتىپ بېرىلدى. قالغان ئوقۇغۇچىلار ئىچىدىكى 12 ياشتىن چوڭ، خېلى ئوقۇش تارىخى بارلىرى ئۇرۇمچى ئوغۇللار، قىزلار ئوتتۇرا مەكتەپلىرىگە، سىغەنگە ۋە كەسپىي مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى؛ مەدەنىيەت سەۋىيىسى تۆۋەن، بارار جايى بولمىغانلار ئۇلكىلىك سىغەن مەكتىپىنىلىك شۆبە باشلانغۇچ مەكتىپىگە ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى. ئائىلىسى بارلار ئۆز يۇرتىغا قايتۇرۇلدى؛ 12 ياشقا توشمىغانلار ئۇلكىلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە ئۆگىنىشكە ئەۋەتىلدى.

3. بالىلار ساناتورىيىسى

مىنگونىلىك 36 - يىلى (1947 - يىلى) 6 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئۇلكىلىك بالىلار ساناتورىيىسى قۇرۇلۇپ، ئۇچ ياشتىن 12 ياشقىچە بولغان 500 يېتىم بالا ۋە مۇساپىر بالا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى. (1) غەربىي يولدىن ئېقىپ كەلگەن يېتىم بالىلار ۋە نامرات بوز يەر ئۆزلەشتۈرگۈچى دېھقانلار، مۇساپىرلارنىڭ پەرزەنتلىرى؛ (2) باشقا مۇساپىرلار بىلەن شۇ ساناتورىيىدىكى ئوقۇتقۇچى، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پەرزەنتلىرى بېقىلدى. بالىلار ساناتورىيىسىدە بالىلار بۆلۈمى ۋە باشلانغۇچ مەكتەپ بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، دۆلەت ماۋارىپ مىنىستىرلىكى ئېلان قىلغان خەلق مەكتەپلىرى، كەسپىي مەكتەپلەر، بالىلار ساناتورىيىسى دەرسلىكى بويىچە دەرس ئوتۇلدى. يېشى سەل چوڭراقلارغا بالىلار ئارمىيىسى تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىپ، ئەلەم بىلەم شۇغۇللىنىش روھى يېتىشتۈرۈلدى ۋە كەسپىي مەشق قىلدۇرۇلۇپ، ئىشلەپچىقىرىش ھونەر - سەنئىتى ئۆگىتىلدى. ئون ياشلىق بالىلار ھەر كۈنى ئىككى، ئۈچ سائەت ئەمگەك قىلدى. 12 ياشلىق بالىلار كۈنىگە ئۈچ، تۆت سائەت ئەمگەك قىلدى. ساناتورىيە ئىشلەپچىقىرىشتىن قىلغان كىرىمدىن پۇل ئاجرىتىپ، نەتىجىسى ئەلا بالىلارنى مۇكاپاتلىدى. بالىلار ئوقۇش پوتتۇرگەندىن كېيىن تىرىكچىلىك يولىنى ئۆزلىرى تاپتى ياكى يۇقىرى مەكتەپلەردە

ھەقسىز ئوقۇدى. ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلەش خىراجىتىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت ئاجرىتىپ بەردى ھەم خەيرى - ساخاۋەت تەشكىلاتلىرى ئىئانە قىلدى ياكى جەمئىيەتتىكى ئاممىدىن ئىئانە توپلاندى. مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 7 - ئايدا ئۆلكىلىك بالىلار ساناتورىيىسى جەمئىي 574 بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى. شۇ يىلى شىنجاڭ بويىچە بالىلار ساناتورىيىسى تۆتكە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۇچ ۋىلايەت ھۆكۈمىتىگە قاراشلىق ساناتورىيە ئىككى.

1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى تۆت بالىلار ساناتورىيىسىنى، 68 باشقۇرغۇچى، مۇلازىم خادىمنى، 574 بالىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 1950 - يىلى ۋە 1951 - يىلى بالىلار ساناتورىيىلىرى ئىككى قېتىم تەرتىپكە سېلىندى ۋە قىسقارتىلدى. 1951 - يىل 10 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرى ۋە ئىلى ۋىلايىتىدە ساقلاپ قېلىنغان ئىككى بالىلار ساناتورىيىسىدە 24 باشقۇرغۇچى كادىر، ئون مۇلازىمەتچى، 320 بالا قالدى. ساناتورىيە ئالاقىلىشىش ئارقىلىق بېقىش شەرتىگە ئۇيغۇن كەلمەيدىغان بەزى بالىلارنى باشقا مەكتەپلەرگە ئوقۇشقا ئەۋەتىپ بەردى ياكى ئورۇنلاشتۇردى. بەزىلىرىنى ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىنىڭ بېقىشىغا بەردى.

1952 - يىل 1 - ئايدا ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى 1949 - يىلدىن ئىلگىرى قۇرۇلغان ئاقسۇ كوناشەھەر دارىلئىبتامىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 8 - ئايدا يەكەن ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتى يەكەن يېڭى ئىتتىپاق دارىلئىبتامىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، يەكەن بالىلار ساناتورىيىسىگە ئۆزگەرتتى. 11 - ئايدا قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسى قەشقەر يېڭى ئىتتىپاق بالىلار ساناتورىيىسىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، قەشقەر ۋىلايەتلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە ئۆزگەرتتى. 1953 - يىلى ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىلىك دارىلئىبتام ئاقسۇ ۋىلايەتلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. يەكەن، خوتەن بالىلار ساناتورىيىلىرى قەشقەر ۋىلايەتلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە قوشۇۋېتىلدى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ بويىچە ئۇرۇمچى شەھىرى بىلەن ئاقسۇ، قەشقەر، ئىلىدىن ئىبارەت ئۇچ ۋىلايەتنە تۆت بالىلار ساناتورىيىسى تەسىس قىلىندى. 1954 - يىلىنىڭ ئاخىرى تۆت بالىلار ساناتورىيىسىدە نەق بار بالا 625 كە يەتتى. 1952 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەرقايسى بالىلار ساناتورىيىلىرى ئاساسلىق قىلىپ ئەمگەك كۈچى ۋە باقىدىغان ئۇرۇغ - تۇغقانلىرى يوق يېتىم بالىلارنى ۋە ئاپىتكە ئۇچراش سەۋەبىدىن ئاتا - ئانىسى باقالماي، جەمئىيەتتە سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن بالىلارنى قوبۇل قىلىپ باقتى.

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، بالىلار ساناتورىيىلىرى «تەربىيىلەشنى ئاساس قىلىش» فاڭجېننىڭ ئىزچىللاشتۇرۇپ، ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارغا مەدەنىيەت تەربىيىسى بەردى. ساناتورىيىلەردە ئومۇمەن باشلانغۇچ مەكتەپ ئوقۇتۇش تۈزۈمى بويىچە ئوخشىمايدىغان يىللىقلار ۋە سىنىپلار تەسىس قىلىنىپ، مەدەنىيەت دەرسى ئوتتۇلدى. بەزى ساناتورىيىلەردە سىنىپ تەسىس قىلىنمىغاچقا، بالىلار ساناتورىيە سىرتىدىكى مەكتەپلەرگە قاتناپ ئوقۇدى شۇنداقلا ساناتورىيە سىرتىدىكى بالىلار ساناتورىيە ئىچىدىكى مەكتەپلەرگىمۇ كېلىپ ئوقۇدى. 1953 - يىل 11 - ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئىلى بالىلار ساناتورىيىسىدە ئۇيغۇر، خەنزۇ، قازاق، موڭغۇل، شىبە، رۇس، ئۆزبېك، تاتار مىللىتىدىن 166 بالا بار بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇيغۇر 76، قازاق 49. بالىلارنىڭ 82 سى ساناتورىيە ئىچىدىكى ئۇچ سىنىپتا ئوقۇغان، 84 ى يېقىن ئەتراپتىكى مىللىي باشلانغۇچ مەكتەپتە ئوقۇغان. 1953 - يىلى قەشقەر بالىلار ساناتورىيىسىدىكى 625 بالا بالىلار ساناتورىيىسى ئاچقان مەكتەپتە ئوقۇدى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى 230 ى ساناتورىيىدە بېقىلىۋاتقان بالىلار بولۇپ، قالغان 395 ى سىرتتىن ساناتورىيىگە قاتناپ

ئوقۇيدىغان ئوقۇغۇچىلار ئىدى. 1955 - يىلى شىنجاڭ بويىچە بالىلار ساناتورىيىلىرىدە ئىشلەش ۋە ئوقۇش تەلىم - تەربىيە چارىسى يولغا قويۇلۇپ، بالىلارغا ھەم مەدەنىيەت، ھەم ئەمگەك ھۈنەر - سەنئىتى بويىچە تەربىيە بېرىلدى.

خەلق ھۆكۈمىتى بالىلار ساناتورىيىسىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، ساناتورىيىلەرگە تىببىي خادىملارنى ۋە ئاددىي داۋالاش ئۇسكۇنىلىرىنى سەپلەپ بەردى. 1950 - يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بالىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئاسراش، داۋالاش خىراجىتىنى تۈرمۇش تەمىنات ئۆلچىمى (پۇل ئورنىغا ئۇن بېرىلەتتى) ئىچىگە كىرگۈزدى. ساناتورىيىدىكى بالىلارنىڭ ھەر بىرىگە ھەر ئايدا داۋالاش، ساقلىقنى - ساقلاش خىراجىتى ئۈچۈن ئىككى جىڭ ئۇن بېرىلدى، خىراجەت يېتىشمىگەندە، ئايرىم قوشۇمچە يارەم پۇلى ئاجرىتىپ بېرىلدى. مەسىلەن: 1951 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى شەھەرلىك بالىلار ساناتورىيىسىگە تىببىي دورا قوشۇمچە يارەم خىراجىتى ئۈچۈن 2000 يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. 1950 - يىلدىن 1956 - يىل 6 - ئايغىچە ھەر بىر بالىنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمى ھەر ئايدا 30 جىڭ ئاشلىق، قوشۇمچە يېمەكلىك ئۈچۈن 10 جىڭ ئۇن، ھەر بىر ئادەمنىڭ يىللىق كىيىم - كېچەك خىراجىتى ئۈچۈن 130 جىڭ ئۇن بېرىلىدىغان قىلىپ بېكىتىلدى. 1953 - يىل 11 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى شىنجاڭدىكى تۆت بالىلار ساناتورىيىسىگە يونقان - كۆرپە، كىيىم - كېچەك خىراجىتى ئۈچۈن 10 مىڭ 250 يۈەن پۇل تارقىتىپ بەردى. 1954 - يىلدىن 1956 - يىلغىچە بالىلارنىڭ ھەر بىرىگە يىلدا تەخمىنەن 20 يۈەن قىممىتىدىكى يونقان - كۆرپە، كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، پايپاق قاتارلىق تۇرمۇش بۇيۇملىرى تارقىتىپ بېرىلدى.

4. ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىسى

1956 - يىلى بالىلار ساناتورىيىسى ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىسىگە ئۆزگەرتىلدى. ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىلىرى ناھىيە، بازارلاردىكى 15 ياشقا توشمىغان ئىگە - چاقسىز يېتىم بالىلارنى، ئاتا - ئانىسى باقالمىغانلىقتىن كوچىلاردا سەرگەردان بولۇپ يۈرگەن بالىلارنى قوبۇل قىلىپ باقتى. 15 ياشقا توشقان بالىلارنى ئوقۇشقا ئىمتىھان بەرگۈزۈپ، ساناتورىيىدىن ئۆزۈتۈپ قويۇش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى، ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلىرى داۋاملىق يۇقىرى ئۆرلەپ ئوقۇدى، ئىمتىھاندىن ئۆتەلمىگەنلىرى ئۇرۇغ - تۇغقانلىرىنىڭ بېقىشىغا تاپشۇرۇپ بېرىلدى ياكى خىزمەتكە تونۇشتۇرۇپ قويۇلدى. 1957 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىلىرى خىزمەتكە تونۇشتۇرغانلار ۋە يۇقىرى مەكتەپكە ئوقۇشقا ئەۋەتىپ بەرگەنلەر 734 كە يەتتى.

ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىلىرى قۇرۇلغاندىن تارتىپ تاشلىۋېتىلگەن بوۋاقلار ۋە يېتىم بالىلارنى قوبۇل قىلىپ بېقىشتا باشقىلارنىڭ بېقىۋېلىشىغىمۇ يول قويدى. لېكىن، بېقىۋالغۇچىنىڭ يۇقۇملۇق كېسىلى بولماسلىقى، توغرا كەسپى بولۇشى، شۇجايدىكى يېزا دەرىجىلىك مەمۇرىي ئورگانىنىڭ ئىسپاتى بولۇشى تەلەپ قىلىندى. بالىلار بېقىۋېلىنغاندىن كېيىن، ساناتورىيە بەلگىلىمە بويىچە بېقىۋالغۇچىنىڭ ئائىلىسىگە بالىنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىنى بەردى. 1957 - يىلدىن 1963 - يىلغا قەدەر شىنجاڭ بويىچە 164 بالا بېقىۋېلىندى، بۇنىڭ ئىچىدە 1959 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىسىدىنلا بېقىۋېلىنغان بالا 59؛ 1961 - يىلى بېقىۋېلىنغان 94 بالا ئىچىدە باي ناھىيىلىك ئۆسمۈرلەر ساناتورىيىسىدىن بېقىۋېلىنغىنى 77.

ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى بوۋاق بالىلارنى بېقىش، ئوقۇش پېشىدىكى ئۆسمۈرلەرگە ئىشلەش - ئوقۇش تەربىيىسى بېرىشنى يولغا قويۇپ، ئوقۇتۇشنى ئاساس قىلىپ، مۇۋاپىق ھالدا پېنسىيە ئەمگەكلەرگە تەشكىللىدى. 1962 - يىلدىن كېيىن ھەرقايسى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى، بولۇپمۇ جەنۇبىي شىنجاڭدىكى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى بالىلارنى ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى قىلىپ تەشكىللەپ، مەخسۇس كۆكتات تېرىش، چوشقا بېقىش، قوي بېقىش قاتارلىق ئەمگەكلەر بىلەن شۇغۇللاندۇردى، ھەر كۈنى ئىككى سائەت مەدەنىيەت دەرسى ئۆتتى. 1965 - يىل 3 - ئايدا ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرىدە يەنە يېرىم ئوقۇپ، يېرىم ئىشلەش ماۋارىپى يولغا قويۇلدى.

1960 - يىل 1 - ئايدا ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى مېيىپ ئۆسمۈرلەرنى قوبۇل قىلىپ بېقىشقا باشلىدى. بۇنىڭدا خىزمەتتىكى، ئارمىيەدىكى كادىرلارنىڭ مېيىپ پەرزەنتلىرى ئوبيېكت قىلىندى. كونكرېت شەرتى: داۋالاپ ساقايتىش قىيىن بولغان، ئائىلىسى خەۋپ ئېلىپ كېتەلمەيدىغان، ئائىلە باشلىقىنىڭ خىزمىتىگە تەسىر يەتكۈزىدىغان 13 ياشتىن كىچىك مېيىپ بالا بولۇشى كېرەك دەپ بەلگىلەندى. مېيىپ بالىلارنىڭ تۇرمۇش، داۋالىنىش خىراجىتىنى ئادەتتە مېيىپ بالىنىڭ ئائىلىسى ئۈستىگە ئالدى، ئائىلىسى ئۈستىگە ئېلىشتا قىينالسا، ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئەھلىي ئەھۋالغا قاراپ كېمەيتتى ۋە كېچىرىم قىلدى. شۇ يىلى شىنجاڭ بويىچە ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى توققۇز مېيىپ بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى.

1963 - يىلى 13 بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى.

1960 - يىلى ئەتىيازدا باي، توقسۇ، كۇچا، شايار قاتارلىق ناھىيىلەردە ئاچارچىلىق سەۋەبىدىن ئىششىق كېسىلى يۈز بەردى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇتقۇزۇش بېرىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئاجرىتىپ بەرگەن پۇل بىلەن توقسۇ، باي ناھىيىلىرىدە ئىككى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى قۇردى (توقسۇ ناھىيىسىنىڭ ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى گۇڭشې قۇرۇش، دۆلەت قوشۇمچە يارىدەم بېرىش چارىسى بويىچە قۇرۇلدى) . يىل ئاخىرىغىچە توقسۇدا 130 ۋە بايدا 297 بالا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى. 1964 - يىل 2 - ئايدا توقسۇ ناھىيىسىدىكى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى باي ناھىيىلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى بىلەن بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى.

1958 - يىلدىن 1963 - يىل 5 - ئايغىچە ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئۇرۇمچى شەھىرى، قەشقەر، ئاقسۇ ۋىلايەتلىرى (ئاقسۇ كونا شەھەر ناھىيىسىدە قۇرۇلدى) ، باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى (لوپنۇر ناھىيىسىدە قۇرۇلدى) دا ئۆسمۈرلەرنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىلىرىنى قۇرۇپ، كەپسىز بالىلارنى مەخسۇس قوبۇل قىلىپ باقتى. 1958 - يىلى ئۇرۇمچى بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسى 149 بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى. 1959 - يىلى ساناتوريىدە نەق بار ئادەم 215 كە يەتتى، 1963 - يىلى 38 گە چۈشۈپ قالدى. 1961 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى گەنسۇ ئۆلكىسىدىن 1183 بېتىم بالىنى كەلتۈرۈپ، ئاقسۇ ۋىلايەتلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە 300 نى، قەشقەر ۋىلايەتلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە 440 نى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە 300 نى، ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە 143 نى ئورۇنلاشتۇردى.

باينىغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسى 1963 - يىل 5 - ئايدىن 1965 - يىل 2 - ئايغىچە جەمئىي 92 بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى. 40 بالىنى باشقا جايغا يۆتكەپ بەردى. 1965 - يىل 2 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ساناتوريىدىكى نەق

بالا سانى 52 گە يەتتى. 1963 - يىل 11 - ئايدا قەشقەر ۋىلايەتلىك بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، بالىلار بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسىگە يۆتكەلدى. 1965 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسى ئۈرۈمچى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە قوشۇۋېتىلدى. 1967 - يىل 9 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق بالىلارنى تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسىدە يېشى چوڭىيىپ كەتكەن بالىلاردىن ئاران 17 سى قالغانلىقتىن، يىل ئاخىرىدا پۈتۈنلەي ئورۇنلاشتۇرۇلۇپ، تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇ يىلى ئاقسۇ ۋىلايەتلىك بالىلارنى بېقىش - تەربىيىلەش ساناتوريىسى ئاقسۇ بالىلار ساناتوريىسىگە قوشۇۋېتىلدى.

1960 - يىلى شىنجاڭ بويىچە ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرىغا 1143 بالا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلدى، 1962 - يىلى 1844 گە يەتتى، 1965 - يىلى 1059 بالا قالدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بەزى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇۋېتىلدى. قوبۇل قىلىنىپ بېقىلىۋاتقانلارنىڭ سانى پەيدىن پەي ئازىيىپ كەتتى. 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرى ئاپتونوم رايون بويىچە ئىلى، ئۈرۈمچى، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىدىلا ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى ساقلىنىپ قالدى ھەمدە ئۇلار 265 بالىنى قوبۇل قىلىپ باقتى.

1980 - يىلى ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى ئوقۇش يېشىدىكى بالىلارغا قارىتا تەربىيىلەشنى ئاساس قىلىش، تەربىيىلەش بىلەن بېقىشنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت ساناتوريىە باشقۇرۇش ئاڭچىنىنى ئەسلىگە كەلتۈردى. بۇ ئاڭ بالىلارنى بېقىشنى يولغا قويدى؛ پۈت - قولى مېيىپ ياكى ئەقلىي جەھەتتە مېيىپ بالىلارنى بېقىش - تەربىيىلەشنى يولغا قويدى. بالىلار 16 ياشقا كىرگەندىن كېيىن خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى دەرھال ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. ئوتتۇرا دەرىجىلىك كەسپىي مەكتەپلەرگە كىرگەن بالىلارنى مەكتەپ ئوقۇش پۇلى بىلەن تەمىنلىدى. 5 - ئايدا ئۆسمۈرلەر ساناتوريىلىرى خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرىدىغان، ئەر - خوتۇن ئىككىيلەن ئىشلەيدىغان ئائىلىلەر بولۇپ، بالىسىدىن خەۋەر ئالالمايدىغان، تۇرمۇشتا ئۆزىنىڭ ھاجىتىدىن چىقالمايدىغان، پۈت - قولى مېيىپ بالىلارنى قوبۇل قىلىشقا باشلىدى. خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرىدىغان بالىلارنىڭ ئاتا - ئانىسى تۇرۇشلۇق ئورۇن يازما ئىلتىماس يازدى، ئۇنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى تەستىقلىدى. بالىلار ساناتوريىسىگە كىرىش ۋاقتىدا سالامەتلىكى تەكشۈرۈلۈپ، قوبۇل قىلىش كارتىسى تولدۇرۇلدى، مەخسۇس ئارخىپ تۇرغۇزۇلدى. خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرىدىغان بالىلارنىڭ تۇرمۇش، داۋالىنىش خىراجىتى ئۆلچەم بويىچە ئېلىنىدى، باشقۇرۇش خىراجىتى ھەرئايدا بەش يۈەندىن يەتتە يۈەنگىچە ئېلىنىدى. خىراجەتنى ئاتا - ئانىسى تۇرۇشلۇق ئورۇن بانكا ئارقىلىق ئاجرىتىپ بېرىدى.

1982 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايوندىكى بەش ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى بىرلەشتۈرۈلۈپ ئۈرۈمچى شەھەرلىك، قەشقەر شەھەرلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسى قۇرۇلدى. ئىلى، ئاقسۇ، قەشقەر، خوتەن قاتارلىق جايلاردىكى قوبۇل قىلىنىپ بېقىلىۋاتقان خەنزۇ بالىلار ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ ئوقۇتۇلدى، مىللىي بالىلار قەشقەر شەھەرلىك ئۆسمۈرلەر ساناتوريىسىگە مەركەزلەشتۈرۈلۈپ ئوقۇتۇلدى. ئاشلىق، نوپۇس رەسمىيىتى بىللە كۆچۈرۈلدى. بالىلار 16 ياشقا توشقاندا، ئەسلى تۇرۇشلۇق رايونى ئېلىپ كېتىپ ئورۇنلاشتۇردى، ئاشلىق، نوپۇس رەسمىيىتىمۇ بىللە كۆچۈرۈپ كېتىلدى.

1957 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئاپتونوم رايوندىكى بالىلار ساناتورىيىلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە ساناتورىيىدە بېقىلغۇچىلارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

6 - قىسىم 8 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	ساناتورىيە سانى	كارىۋات سانى	ئىشچى - خىزمەتچى سانى				قوبۇل قىلىپ بېقىلغان خادىملارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى				
			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە			ئۆتكەن يىل ئاخىرىدا ساناتورىيىدە بېقىلىۋاتقانلار سانى	ساناتورىيە ئىچىدىن كەتكەن ئادەم سانى	ساناتورىيە سىرتىدىن كەلگەن ئادەم سانى	ئۆلگەنلەر سانى	يىل ئاخىرىدا
				شىپىي خادىملار	سېستىرالار	باشقا خادىملار					ساناتورىيە ئىچىدىكى ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە: خىراجەتنى ئۆزى كۆتۈرىدىغانلار
1957	4		46				509	183	238	1	563	
1960	6		77				570	314	668	3	921	
1963	8		154				1910	285	145	3	1767	
1965	7		132				1508	625	176		1059	
1980	4	134	50	2		48	203	30	9	2	180	12
1981	5	238	85	22		63	212	96	114	3	227	12
1982	2	200	47	1	9	37	114	36	100	5	173	27
1983	2	200	53	1	9	43	173	26	56	10	193	20
1984	2	200	57	2	11	44	193	47	29	4	171	19
1985	2	210	62	3	12	47	171	33	40	2	176	17

§3. روھىي كېسەللەر پاراۋانلىق ئىشلىرى

مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) ئۆلكىلىك سەھىيە باشقارمىسى باشقۇرىدىغان ئۆلكىلىك روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، ئۆلكىلىك قۇتقۇزۇش ساناتورىيىسىدە روھىي كېسەللەر دەم ئېلىش ئۆيى قۇرۇلدى. 1949 - يىلنىڭ ئاخىرىدا خەلق ھۆكۈمىتى قۇتقۇزۇش ساناتورىيىسىنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، شەھەر - بازارلاردىكى ئىگە - چاقسىز، خەۋپ ئالىدىغان ئادەمى يوق روھىي كېسەللەرنى قوبۇل قىلىپ باقتى. 1950 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭ بويىچە 11 ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ساناتورىيىسى 128 روھىي كېسەلنى قوبۇل

قىلىپ باقتى. 1952 - يىل 8 - ئايدا يەتتە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ساناتوريىسىدىكى روھىي كېسەللەرنىڭ سانى 198 گە يەتتى. 1955 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئالتە ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتوريىسى (ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ساناتوريىسى) 106 روھىي كېسەلنى قوبۇل قىلىپ باقتى. 1956 - يىل 5 - ئايدىن 9 - ئايغىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ يەكەن ناھىيىسىدە، ئىلى ۋىلايىتىنىڭ غۇلجا شەھىرىدە ۋە ئۈرۈمچى شەھىرىدە روھىي كېسەللەر پاراۋانلىق ساناتوريىسى قۇردى. (تۆۋەندە قىسقارتىپ روھىي كېسەللەر ساناتوريىسى دەپ ئاتالدى) . 1958 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئوچ روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىگە قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغان ئادەم سانى 448 گە يەتتى. 1959 - يىلى ئاقسۇ، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە روھىي كېسەللەر ساناتوريىلىرى قۇرۇلدى. 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا بەش روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىگە قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغانلار سانى 619 غا يەتتى. 1964 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى قۇكالەت ناھىيىسىدە نازارەتكە بېۋاستە قاراشلىق گەنجىزى روھىي كېسەللەر ساناتوريىسى قۇردى. كېيىنكى يىلى بۇ ساناتورىيە قۇتۇبى شەرەپلىك ھەربىيلەر ساناتوريىسىنىڭ ئىچىگە كۆچۈپ كىرىپ «قۇتۇبى روھىي كېسەللەر پاراۋانلىق ساناتوريىسى» دەپ ئاتالدى، مەمۇرىي جەھەتتە شەرەپلىك ساناتوريىنىڭ رەھبەرلىكىنى قوبۇل قىلدى. 1965 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئالتە روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىدىكى نەق بار ئادەم سانى 672 گە يەتتى.

1965 - يىل 3 - ئايدا يېزىلاردىكى داۋالىنىش ئىمكانىيىتى يوق ھەم ئىشلەپچىقىرىشقا تەسىر يەتكۈزگەن، غالجىر تىپىدىكى روھىي كېسەللەر قوبۇل قىلىش ئوبيېكتى ئىچىگە كىرگۈزۈلدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە روھىي كېسەللەر ساناتوريىلىرى قوبۇل قىلىپ باقىدىغانلار سانى ئازايمىدى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا يەنە روھىي كېسەللەر ساناتوريىسى قۇرۇلدى.

1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا شىنجاڭدىكى يەتتە روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىگە قوبۇل قىلىنىپ بېقىلغانلار سانى 641 گە يەتتى.

1978 - يىلى روھىي كېسەللەر ساناتوريىلىرى شەھەرلەردىكى قوش خىزمەتچىلەر ئائىلىلىرىدىكى خەۋپ ئالدىغان ئادەمنى يوق روھىي كېسەللەر ۋە خىزمەت، ئىشلەپچىقىرىش، جەمئىيەت تەرتىپىگە ئېغىر تەسىر يەتكۈزگەن روھىي كېسەللەرنى خىراجەتنى ئۆزى تۆلىسە، قوبۇل قىلىپ بېقىشقا باشلىدى. قوبۇل قىلىنغاندا ئاساسلىق باشقۇرغۇچى خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈلدى. شۇ يىلىنىڭ ئاخىرى ئۈرۈمچى شەھەرلىك روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىدىكى 192 روھىي كېسەل ئىچىدە 78 ى خىراجەتنى ئۆزى تۆلىدى.

1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا يەتتە روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىدىكى 741 روھىي كېسەل ئىچىدە 108 ئادەم خىراجەتنى ئۆزى تۆلىدى. 1980 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن قوبۇل قىلىپ بېقىلىندىغان ئوبيېكتلارنى مۇنداق بېكىتتى: شەھەر - بازارلاردىكى ماكانسىز، ئىگە - چاقسىز، ئىقتىسادىي مەنبەسى يوق روھىي كېسەللەر ۋە ھەربىي سەپتىن بوشانغان، چېكىنگەن ھەربىيلەر ئىچىدىكى روھىي كېسەللەر؛ خىراجەتنى ئۆزى تۆلەپ بېقىلىدىغان ئوبيېكتلار: قوش خىزمەتچى ئائىلىسىدىكى داۋالاش ئۇنۇمى ناچار، قارايدىغان ئادەمى يوق، خىزمەت ۋە تۇرمۇشقا ئېغىر تەسىر يەتكۈزگەن روھىي كېسەللەر ھەمدە يېزىلار، چېگرا رايونلاردىكى ئىشلەپچىقىرىش ۋە جەمئىيەت ئامانلىقىغا ئېغىر تەسىر يەتكۈزگەن روھىي

كېسەللەردىن ئىبارەت بولدى. خىراجەتنى ئۆزى كۆتىرىدىغانلارنى قوبۇل قىلىپ بېقىش داۋامىدا ئەمگەك نەمۇنىچىلىرى، تۆھپە يارانقان پەن - تېخنىكا خادىملىرى، ئۇزاق ۋاقىت دالادا خىزمەت قىلغانلار، ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، مېيىپ ھەربىيلەرنىڭ ئائىلىسىدىكى خەۋەر ئالىدىغان ئادەمى يوق روھىي كېسەللەرگە ئالدىن ئېتىبار بېرىلدى. خىراجەتنى ئۆزى كۆتىرىدىغان كېسەللەرنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرى تۇرۇشلۇق ئورۇن شۇ جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا ئىلتىماس سۇنسا، تەستىقلانغاندىن كېيىن قوبۇل قىلغۇچى ساناتورىيىگە بەلگىلىگەن ھەق ئۆلچىمى بويىچە بانكىدىن پۇل ئاجرىتىپ بېرىش چارىسى بويىچە خىراجەت تاپشۇرۇدى.

1960 - يىلدىن بۇرۇن روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرى روھىي كېسەللەرنى سولاپ قويۇش، باغلاپ قويۇشتەك قوپال باشقۇرۇش چارىسىنى قوللانغانىدى. 1960 - يىلدىن 1964 - يىلغىچە روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرى ئەمگەك، كۆڭۈل ئېچىش، داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت ساناتورىيە فاڭجېنىنى قوللىنىپ باشقۇرۇش چارىسىنى ياخشىلىغانلىقتىن، كېسەللەرنىڭ ساقىيىش نىسبىتى 20% ئەتراپىدا بولدى.

1980 - يىلى روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرى «بېقىش بىلەن داۋالاشنى بىرلەشتۈرۈش» فاڭجېنىنى ئىزچىللاشتۇرۇپ، داۋالاش، ئەمگەك، كۆڭۈل ئېچىش، تەربىيىلەشنى بىرلەشتۈرۈش پىرىنسىپىنى ئىجرا قىلدى، كېسەللەرنى رايون، تۈرلەرگە ئايرىپ مۇئامىلە قىلدى، ئۇچ دەرىجىلىك باشقۇرۇش بىلەن ئايرىم ئېتىبار بېرىشنى بىرلەشتۈرۈشتىن ئىبارەت داۋالاش چارىسىنى يولغا قويدى.

1956 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شىنجاڭ بويىچە روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرى داۋالاپ ساقايتقان ياكى كېسىلى ياخشىلىنىپ ساناتورىيىدىن چىققانلار سانى 4742 گە يەتتى. ئاپتونوم رايونلۇق روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى قۇرۇلغان دەسلەپكى مەزگىلدە، سەھىيە تارماقلىرى ساناتورىيىنىڭ داۋالاش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولۇپ، تىببىي داۋالاش خادىملىرىنى سەپلەپ بەردى. 1958 - يىلى روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرىنىڭ مەۋرىي، داۋالاش جەھەتتىكى ئىشلىرىنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرىدىغان بولدى. سەھىيە تارماقلىرى يەنە تىببىي داۋالاش خادىملىرىنى سەپلەپ بەرمەيدىغان بولدى. 1961 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن سەھىيە نازارىتى بىرلىكتە روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرىدىكى كەسپىي دوختۇر، سېستىرالارنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. ئۆگىنىش ۋاقتى يېرىم يىل ۋە بىر يىل بولدى. روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرىنىڭ كەسپىي دوختۇرلىرىدىن 12 نى، سېستىرالاردىن تۆتنى يېتىشتۇرۇپ چىقتى. بېقىلغۇچىلارنىڭ كۆپىيىشى بىلەن روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرىدە تىببىي داۋالاش خادىملىرى، بولۇپمۇ كەسپىي دوختۇرلار كەملىك قىلىپ قالدى. 1978 - يىل 10 - ئايدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، ئاپتونوم رايوندىكى يەتتە روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى 983 روھىي كېسەلنى قوبۇل قىلىپ باققان، كەسپىي دوختۇر ئاران يەتتە بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە 200 دىن ئارتۇق ئادەمنى بېقىۋاتقان ئاقسۇ روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسىدە كەسپىي دوختۇر سەپلەنمىگەن.

1978 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن سەھىيە نازارىتى بىرلىكتە تۇنجى ئايلىق تىببىي داۋالاش خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسىدىكى 36 تىببىي خادىمنى تەربىيىلىدى ۋە ئۇلارغا ئوقۇش تاماملاش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەردى. 1981 - يىلدىن باشلاپ ئىلى، قۇتۇبى، ئۈرۈمچى، يەكەن روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرى سىرتقا

ئەۋەتىپ تەربىيىلەش بىلەن دەرسلىك ماتېرىياللارنى ئۆزى تۈزۈپ مەركەزلەشتۈرۈپ ئۆگىتىشنى بىرلەشتۈرۈش چارىسىنى قوللىنىپ، بىر تۈركۈم تىببىي - داۋالاش خادىملىرىنى تەربىيىلەپ چىقتى.

1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى 50 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىپ شىخەنزە تىببىي شۆيۈەنى بىلەن بەش يىل ئىچىدە روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرى ئۈچۈن 50 نەپەر تىببىي - داۋالاش خادىمى تەربىيىلەپ بېرىش توغرىسىدا توختام ئىمزالىدى. توختامدا: قوبۇل قىلىنغانلاردىن ئوقۇش پۈتتۈرۈش ئىمتىھانىدا لاياقەتلىك بولغانلارغا ئالىي مەكتەپ دىپلومى تارقىتىپ بېرىلىدۇ، دەپ بەلگىلەندى. شۇ يىلى ئاپتونوم رايوندىكى روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرىنىڭ توققۇز خىزمەتچىسى چوڭلار ماۋارىپى ئىمتىھانىغا قاتنىشىپ شىخەنزە تىببىي شۆيۈەنىگە ئوقۇشقا قوبۇل قىلىندى.

1958 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى روھىي كېسەللەر ساناتورىيىلىرىنىڭ ئىشچى - خىزمەتچىلىرى ۋە بېقىلغۇچىلارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

6 - قىسىم 9 - جەدۋەل

تۈرى / يىللار	ساناتورىيە سانى	كارىۋات سانى	ئىشچى - خىزمەتچى سانى				بېقىلغۇچىلارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى				
			جەمئىي	بۇنىڭ ئىچىدە			ئۆتكەن يىل ئاخىرىدا ساناتورىيىدىكى ئادەم سانى	ساناتورىيەگە كىرگەن ئادەم سانى	ساناتورىيەدىن كەتكەن ئادەم سانى	ئۆلگەن ئادەم سانى	يىل ئاخىرىدا
				تېببىي خادىملار	سېستىرالار	باشقا خادىملار					ساناتورىيىدىكى ئادەم سانى	بۇنىڭ ئىچىدە: خىزمەتتىن ئۆزى كۆتۈرىۋەتكەنلەر
1958	2		32				206	127	72	3	258	
1960	4		82				554	184	138	72	518	
1963	5		84				466	177	90	37	516	
1965	6		105				564	221	92	21	672	
1980	7	637	198		127	71	531	420	146	32	773	203
1981	7	845	308		239	69	731	485	430	30	756	253
1982	7	970	307	63	159	85	839	216	219	20	816	251
1983	7	1046	413	67	174	172	816	222	158	34	846	292
1984	7	1030	372	90	149	133	846	277	262	28	833	236
1985	7	850	247	50	131	66	833	397	542	17	671	268

1956 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى ئىجتىمائىي كەسپىي پاراۋانلىق ئورۇنلىرىدا قوبۇل قىلىنىپ بېقىلىۋاتقان خادىملارنىڭ تۇرمۇش ئۇلچىمىنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالى

6 - قىسىم 10 - جەدۋەل

يىللار	ياشانغانلار ساناتوريىسى				بالىلار ساناتوريىسى				روھىي كېسەللەر ساناتوريىسى			
	تاماق پۇلى ئاي/ يۈەن	دوراپۇلى ئاي/ يۈەن	پارچە خىراجەت ئاي/ يۈەن	كېسىم - كېچەك خىراجىتى يىل/يۈەن	تاماق پۇلى ئاي/ يۈەن	دورا پۇلى ئاي/ يۈەن	پارچە خىراجەت ئاي/ يۈەن	كېسىم - كېچەك خىراجىتى يىل/يۈەن	تاماق پۇلى ئاي/ يۈەن	دورا پۇلى ئاي/ يۈەن	پارچە خىراجەت ئاي/ يۈەن	كېسىم - كېچەك خىراجىتى يىل/يۈەن
1956 - يىل 7 - ئاي		1.50	1.00	25.00		1.50	2.00	30.00		3.00	1.00	40.00
1961 - يىل 4 - ئاي		1.50	1.00	25.00		1.50	2.00	25.00		2.00	1.00	35.00
1963 - يىل 7 - ئاي		1.50	1.00	25.00		1.50	2.00	30.00		3.00	1.00	40.00
1980 - يىل 5 - ئاي	10.50	2.00	2.50	48.00	11.50	2.00	4.00	60.00	13.50	3.00	2.50	65.00
1984 - يىل 3 - ئاي	18.00			68.00	20.00			80.00	22.00			85.00
1985 - يىل 7 - ئاي	26.00				28.00				30.00			

ئىزاھات: 1956 - يىل 7 - ئايدىن 1980 - يىل 4 - ئايغىچە بېقىلغۇچىلارنىڭ ئايلىق تاماق پۇلچىمى: ياشانغانلار ساناتوريىسىدە ئاشلىق 29 جىڭ، ياغ ئون سەر، گۆش بىر جىڭ؛ بالىلار ساناتوريىسىدە ئاشلىق 24 جىڭ، ياغ ئون سەر، گۆش بىر جىڭ؛ روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىدە ئاشلىق 30 جىڭ، ياغ بىر جىڭ، گۆش ئىككى جىڭدىن تۆت جىڭغىچە بولدى. 1980 - يىل 5 - ئايدىن باشلاپ ياشانغانلار ساناتوريىسىدە ئاشلىق 29 جىڭ، ياغ بەش سەر، گۆش ئىككى جىڭ؛ بالىلار ساناتوريىسىدە ئاشلىق 26 جىڭ، ياغ بەش سەر، گۆش ئىككى جىڭ، روھىي كېسەللەر ساناتوريىسىدە ئاشلىق 31 جىڭ، ياغ بىر جىڭ، گۆش تۆت جىڭدىن ئالتە جىڭغىچە بولدى.

ئاپتونوم رايوندىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىدىكى مۇلازىمەتچى خادىملار بىلەن بېقىلغۇچىلارنىڭ نىسبىتىدىكى ئۆزگىرىش ئەھۋالى

6 - قىسىم 11 - جەدۋەل

يىللار	ياشانغانلار ساناتوريىسى	بالىلار ساناتوريىسى	روھىي كېسەللەر ساناتوريىسى
1959	1:50	1:40	1:10
1961	1:35	1:16	1:8
1963	1:30	1:15	1:8
1980	1:4	1:3.5	1:2.5
1985	1:3	1:4	1:2

§ 4 . پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى

1957 - يىلى شەھەر - بازارلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى يۇكسىلىشكە باشلىدى. يىل ئاخىرىدا ئۈرۈمچى شەھىرىدە ھەر خىل ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى 55 كە، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 1263 كە يەتتى.

1958 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى يۇقىرى دولقۇنغا كۆتىرىلىپ، ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەر، ئىشسىزلارنىڭ كۆپ قىسمى ئىشلەپچىقىرىشقا قاتناشتۇرۇلدى. 1958 - يىلدىكى مەلۇماتقا قارىغاندا، 8 - ئاينىڭ 20 - كۈنى قاراماي شەھىرىدە ئىشلەپچىقىرىش ئورنى 109 غا، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 1963 (زور كۆپچىلىكى ئائىلە - تاۋابىئاتلار) كە يەتكەن؛ 8 - ئاينىڭ ئاخىرىدا قەشقەر شەھىرىدە ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتى (گۈرۈپپىسى) 581 گە، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 9379 غا يەتكەن؛ 10 - ئاينىڭ 10 - كۈنى غۇلجا شەھىرىدە ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى 205 كە، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 1741 گە يەتكەن؛ 12 - ئاينىڭ ئاخىرىدا ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئىشلەپچىقىرىش ئورنى 441 گە، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 4377 گە يەتكەن. 1959 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون بويىچە پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى 4800 گە، ئىشلەپچىقىرىش بىلەن شۇغۇللانغۇچىلار 67 مىڭغا يەتتى. بۇ ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ بەزىلىرىنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىۋاسىتە باشقۇردى، بەزىلىرىنى مەھەللە ئاھالىلار كومىتېتى ئاساسلىق باشقۇردى، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەبلەغ جەھەتتە پاردەم بەردى؛ يەنە ئامما ئۆزلىرى قۇرغانلىرىمۇ بار، مەبلەغ مەنبەسى جەھەتتە، بەزىلىرىگە شەھەر - بازارلارنىڭ ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىدىن مەدەت بېرىلدى؛ بەزىلىرى بانكىدىن قەرز پۇل ئالدى، بەزىلىرىنى ئىشلەپچىقارغۇچىلار مەبلەغ توپلاپ قۇردى. ئىشلەپچىقىرىش مۇلازىمەت تۈرلىرى ۋە يولغا قويغان كەسىپلەر ئاساسەن تۆمۈر تاۋلاش، ماشىنا رېمونت قىلىش، كىچىك تىپتىكى ياساش كەسپى، تامچىلىق، توقۇمىچىلىق، بوياقچىلىق قاتارلىق 30 نەچچە خىلغا يەتتى. لېكىن، ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ خام ئەشيا مەنبەسى ۋە مەھسۇلاتلىرىنى سېتىش يولى راۋان بولمىغانلىقى، پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشنىڭ يولغا قويۇلۇشى تېز بولۇپ كەتكەنلىكى، تەجرىبە كەمچىل بولغانلىق سەۋەبلىك جايلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىشى ئاساسىي جەھەتتىن پىلانسىز، كۆرسەتكۈچسىز، تەدبىرسىز بولۇپ، باشقۇرۇشمۇ قالايمىقانلىشىپ كەتتى.

1960 - يىلى جايلار شەھەر - بازارلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى تەرتىپكە سالدى ۋە قىسقارتىپ بىر - بىرىگە قوشۇۋەتتى. 1960 - يىلدىن 1961 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئېچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ 1959 - يىلدىكى ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىغا ئاساسەن، پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىنى ئارقا - ئارقىدىن يەرلىك ئالاقىدار تارماقلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىشكە باشلىدى. ئۇلار يەرلىكنىڭ كىچىك تىپتىكى سانائەت، قول سانائەت كارخانىسى بولۇپ قالدى. 1960 - يىلنىڭ ئاخىرىدا ئۈرۈمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان يەتتە پاراۋانلىق زاۋۇتىدا 943 ئىشچى - خىزمەتچى (ئۇنىڭ ئىچىدىكى 13 ى مېيىپ) بار ئىدى. 1961 - يىلى ئاران ئۇچلا زاۋۇت قالدى. 1960 - يىل 10 - ئايدا يەكەن ناھىيىسى ئەما، گاس،

گاچىلار زاۋۇتى قۇردى، بۇنىڭدىكى 19 ئىشچى - خىزمەتچى ئىسچىدە ئەمما، گاس، گاچا ۋە پۇت - قولى مېيىپلاردىن 13 ى، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىدىن تۆتى بار ئىدى. 1962 - يىل 9 - ئايغا كەلگەندە ئاپتونوم رايون بويىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى 25 كە، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 761 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمىي خەلق مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدىكى ئورۇن ئىككى، ئۇنىڭدىن كېيىن بەزى زاۋۇتلار يەرلىك كارخانىلارغا قوشۇۋېتىلدى، بەزىلىرى توختىتىپ قويۇلدى.

1978 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايون بويىچە پەقەت ئۈچلا پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورنى بولۇپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك «قىزىل قوغدىغۇچى» ئۇنىۋېرسال زاۋۇتىدا 161 ئىشچى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 97 مېيىپ بولۇپ، 60.3% نى ئىگىلىدى، پاراۋانلىق سۇلياۋ زاۋۇتىدا 113 ئىشچى - خىزمەتچى بار ئىدى. بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپلار 44 بولۇپ، 38.9% نى ئىگىلىدى؛ يەكەن موخورکا زاۋۇتىدا 101 ئىشچى بار ئىدى، بۇنىڭ ئىچىدە 94 نەپەر مېيىپ بولۇپ، 93.1% نى ئىگىلىدى.

1980 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش باشقارمىسى قۇردى. ئۇ، سىرتقا نىسبەتەن «شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى» دەپ ئاتىلىپ، بىۋاستە قاراشلىق ئىككى پاراۋانلىق كارخانىسىنى باشقۇردى. 1984 - يىل 2 - ئايدا شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى ئۆز ئالدىغا تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى قۇرۇلدى. شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئۆزىگە قاراشلىق سېلىندىر زاۋۇتى، باسما زاۋۇتى، قەغەز يەشىك زاۋۇتى، تەمىنات - سودا جىگلى بۆلۈمى، ئۆي - جاھازلىرى زاۋۇتى، ئەينەكچىلىك ھۈنەر - سەنئىتى زاۋۇتى قاتارلىق ئالتە ئىشلەپچىقىرىش ئورنىدا ئادەم ئىشلىتىش تۈزۈمى ۋە مۇكاپاتلاش تۈزۈمى ئىسلاھ قىلىنىپ، كارخانا باشقۇرۇشتا ئۆزىگە ئۆزى خوجا بولۇش ھوقۇقى كېڭەيتىلىپ، ھۆددىگەرلىك مەركەز قىلىنغان ھەر خىل شەكىلدىكى ئىقتىسادىي مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلدى. 1985 - يىلى يەنە پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش كارخانىلىرىدا زاۋۇت باشلىقى (جىگلى) مەسئۇلىيەت تۈزۈمى يولغا قويۇلۇپ باشقا رەھبىرىي كادىرلارنى تەكلىپ قىلىپ ئىشلىتىش تۈزۈمى يولغا قويۇلدى.

1982 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق شەھەر - بازارلىرىدا قۇرۇلغان ۋە يېڭىدىن قايتۇرۇۋېلىنغان (ئەسلىدىكى يەرلىك كارخانىلارغا قوشۇۋېتىلگەن زاۋۇتلار) پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى 57 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكىلەر 28، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكىلەر 29 بولۇپ ئىشچى - خىزمەتچىسى جەمئىي 2674. بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپلار 819، ئۇلار ئومۇمىي ئىشچى - خىزمەتچى سانىنىڭ 30.63 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. يىللىق ئومۇمىي مەھسۇلات قىممىتى 6 مىليون 586 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 548 مىڭ يۈەنگە يەتتى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق ۋىلايەت، ئوبلاستلىرىدا ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتلىرى قۇرۇلدى، بەزى يېزا - بازارلارمۇ پاراۋانلىق زاۋۇتى قۇردى. ئاپتونوم رايون بويىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتلىرى 57 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى زاۋۇت 28، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى زاۋۇت 29، جەمئىي ئىشچى - خىزمەتچىسى 2649، بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپلار 1152 بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 43.49 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. يىللىق مەھسۇلات

قىممىتى 19 مىليون 73 مىڭ يۈەنگە، پايدىسى 3 مىليون 269 مىڭ 900 يۈەنگە يەتتى.

پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ پايدىسىنى تەقسىم قىلىشتا، 1982 - يىلدىن ئىتىبارەن خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان زاۋۇتلاردا 40% پايدا يۇقىرىغا تاپشۇرۇلدى، 60% پايدا زاۋۇتنا قالدۇرۇلدى؛ مەھەللە پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىدا 10% پايدا رايونلۇق (شەھەرلىك) پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى باشقۇرۇش ئورگىنىغا تاپشۇرۇلدى، 20% پايدا مەھەللە ئىش باشقارمىسىغا تاپشۇرۇلدى، 70% پايدا زاۋۇتنا قالدۇرۇلدى، كېچىرىم قىلىنغان باج پۇلى پايدا ئىچىگە كىرگۈزۈلمەي، ئىشلەپچىقىرىش فوندى قىلىندى. پايدىسى 1000 يۈەندىن تۆۋەن بولسا يۇقىرىغا پايدا تاپشۇرۇلمىدى. يۇقىرىغا تاپشۇرۇلغان پايدا ئاساسەن پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا يار - يۆلەك بولۇشقا ئىشلىتىلدى. زاۋۇتنا قالدۇرۇلغان پايدىنىڭ 50% تىن كۆپرەكى ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇشقا ئىشلىتىلدى، قالغانلىرى پاراۋانلىق فوندى ۋە مۇكاپات فوندى قىلىندى.

1980 - يىلدىن باشلاپ ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەھەللە ئاھالىلار كومىتېتى ۋە كەسىپي كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشىنى يولغا قويۇشىغا مەدەت بەردى ۋە ئونىڭغا ھەمكارلاشتى. شىنجاڭ نېفىت باشقۇرۇش ئىدارىسى 1980 - يىلى قاراماي شەھىرىنىڭ مايتاغ رايونىدا پاراۋانلىق كىيىم - كېچەك زاۋۇتى قۇردى. 1984 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئەمگەك ئىقتىدارىغا ئىگە 148 مېيىپ ئوغۇل - قىز پۈتۈنلەي زاۋۇتنا ئورۇنلاشتۇرۇلدى. ئۇرۇمچى تۆمۈر يول ئىدارىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك 2 - يېنىك سانائەت ئىدارىسى ۋە ئىشلەپچىقىرىش قۇرۇلۇش بىكىتۈەننىڭ يېزا ئىگىلىك 6 - شىسى پاراۋانلىق يېمەكلىكلەر زاۋۇتى، ئاياغ كىيىم، كىيىم - كېچەك زاۋۇتى، ئېلېكتر سايمانلىرى زاۋۇتلىرىنى قۇرۇپ ئۆز سىستېمىسى، ئۆز قارىمىقىدىكى مېيىپلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇردى. 1985 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە يەككە تىجارەتچىلەر مەبلەغ توپلاپ پاراۋانلىق زاۋۇتى قۇردى. يىل ئاخىرىدا شەخسلەر بىرلىشىپ قۇرغان پاراۋانلىق زاۋۇتلىرى توققۇزغا، ئىشچى - خىزمەتچىلىرى 282 گە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە مېيىپلار 56 ئادەم بولۇپ، ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئومۇمىي سانىنىڭ 19.86 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىدە مېيىپ يەككە سودا - سانائەتچىلەر كۆپىيىپ 20 ئائىلىگە يەتتى.

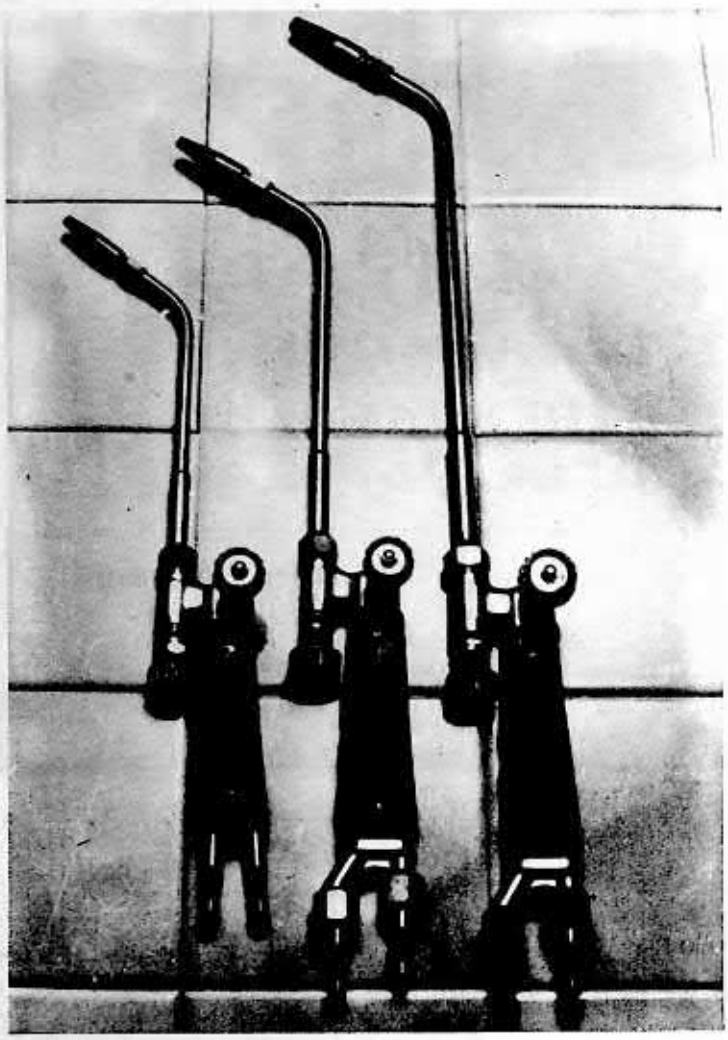
ئاپتونوم رايوندىكى باج تارماقلىرى 1983 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ مېيىپلار 50% نى تەشكىل قىلىدىغان پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىدىن سودا - سانائەت بېجى ئالماسلىق؛ مېيىپلار 50% گە يەتمىگەن بولسا، بەلگىلىمە بويىچە باج ئېلىش، ئىشلەپچىقىرىش تىجارىتى داۋامىدا زىيان كۆرۈلسە قەرەللىك ھالدا سودا - سانائەت بېجىنى كېمەيتىپ، كېچىرىم قىلىپ ئىتىبار بېرىشنى بەلگىلىدى. 1984 - يىل 10 - ئايدىن باشلاپ مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ 1984 - يىللىق ئۇقتۇرۇشىدىكى بەلگىلىمىلەر ئىجرا قىلىندى. مېيىپلار 35% تىن كۆپرەكنى ئىگىلىگەن پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ئەمگەك مۇلازىمىتى، رېمونتچىلىق، مۇلازىمەت خاراكتېرلىك كەسىپلەر بىلەن شۇغۇللىنىپ تاپقان كىرىمدىن تىجارەت بېجى ئېلىنمىدى. مېيىپلار 50% تىن كۆپرەكنى ئىگىلىگەن پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىنىڭ مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىشتىن قىلغان كىرىمدىن مەھسۇلات بېجى ياكى ئاشقان قىممەت بېجى

ئېلىنمىدى؛ مېيىپلار %35 تىن كۆپرەكنى تەشكىل قىلغان پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى مەھسۇلات ئىشلەپچىقىرىش، سېتىشتا زىيان تارتسا ياكى پايدىسى ئاز بولۇپ قالغان بولسا، مەھسۇلات بېجى ياكى ئاشقان قىممەت بېجى ئېلىنمىدى؛ سۇنئىي پوت - قول زاۋۇتى ئىشلەپچىقارغان مېيىپلار ئىشلىتىدىغان مەھسۇلاتلاردىن مەھسۇلات بېجى ئېلىنمىدى. 1984 - يىل 12 - ئايدىن باشلاپ مالىيە مىنىستىرلىكىنىڭ يەنە بىر بەلگىلىمىسى ئىجرا قىلىنىپ مېيىپلارنىڭ ئەمگەك مۇلازىمىتى، رېمونتچىلىق، مۇلازىمەت كەسپىدىن تاپقان كىرىمىدىن تىجارەت بېجى ئېلىنمىدى؛ مېيىپلار ئۆز ئالدىغا تىجارەت بىلەن شۇغۇللىنىپ، سودا دەسمايىسى ئاز بولۇپ قېلىپ باج تاپشۇرۇپ تۇرمۇشىدا قىيىنچىلىق تۇغۇلۇپ قېلىش ئېھتىمالى بولسا، قەرەللىك تۇرەە باج كېمەيتىلىپ، كېچىرىم قىلىنىپ ئېتىبار بېرىلدى. 1985 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ ئورۇنلاشقان مېيىپلار %40 تىن كۆپرەكنى ئىگىلىگەن (%40 نى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرى ۋە مۇلازىمەت خاراكتېرلىك پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش زاۋۇتلىرىنىڭ ئۆزى تەييارلىغان مەبلەغ بىلەن ئورۇنلاشتۇرغان ئىشلەپچىقىرىش خاراكتېرىدىكى قورۇلۇش مەبلىغىدىن قورۇلۇش بېجى ئېلىنمىدى.

1980 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى بىر ئېزغا چۇشۇرۇلگەندىن كېيىن، پاراۋانلىق سانائەت كارخانىلىرىنىڭ مەھسۇلات سۈپىتى تەدرىجىي يۇقىرى كۆتۈرۈلدى. ئورۇمچى تەڭرىتاغ ماشىنىسازلىق زاۋۇتى (سابىق «قىزىل قوغدىغۇچى» ئۇنىۋېرسال زاۋۇتى) ئىشلەپچىقارغان 12 — HOI تىپلىق كەپشەرلىگۈچ ۋە 30 — GOI تىپلىق كەپشەرلىگۈچ 1982 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ئەلا مەھسۇلات مۇكاپاتىغا ئېرىشتى. 1984 - يىلى ئىشلەپچىقارغان «دەۋر نۇرى» ماركىلىق ئېتىلما شۇمۇرۇش شەكلىدىكى كەپشەرئارقىلىق كەسكۈچتىن ئىبارەت يۇرۇشلەشكەن مەھسۇلاتى (6 - قىسىم 3 - رەسىمگە قارالسۇن) ماشىنىسازلىق سانائەت مىنىستىرلىكى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات گۇۋاھنامىسىغا، 1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات گۇۋاھنامىسىغا ئېرىشتى (6 - قىسىم 4 - رەسىمگە قارالسۇن). A 500 ۋە A 300 تىپلىق كەپشەرلەش نۆكچىلىرى مەملىكەت بويىچە ئوخشاش كەسىپتىكى 21 زاۋۇت قاتناشقان 1985 - يىللىق مەھسۇلاتلارنى باھالاش يىغىندا 2 - لىككە ۋە 6 - لىككە ئېرىشىپ، مەھسۇلاتى 17 ئۆلكە، شەھەرگىچە سېتىلدى ھەمدە شياڭگاڭ بازىرىغا كىرىپ، سىنگاپورغىچە سېتىلدى. شىنجاڭ سېلىندىر زاۋۇتى 1985 - يىلى سېلىندىرنى قاپارتمىسىز ئىشلەشتەك قىيىن ئۆتكەلگە ھۇجۇم قىلىپ، مەملىكەت بويىچە 80 نەچچە سېلىندىر زاۋۇتى ئىچىدە قاپارتمىسىز سېلىندىر ئىشلەيدىغان ئىككىنچى زاۋۇتقا ئايلاندى. مەزكۇر زاۋۇت ئىشلەپچىقارغان «ئازاد» ماركىلىق ئاپتوموبىل ۋە «130» تىپلىق ئاپتوموبىل سېلىندىرىنىڭ يۇرۇشلەشكەن مەھسۇلاتى 1985 - يىلى ئاپتونوم رايون دەرىجىلىك تېخنىكىلىق باھالاشتىن ئۆتتى.

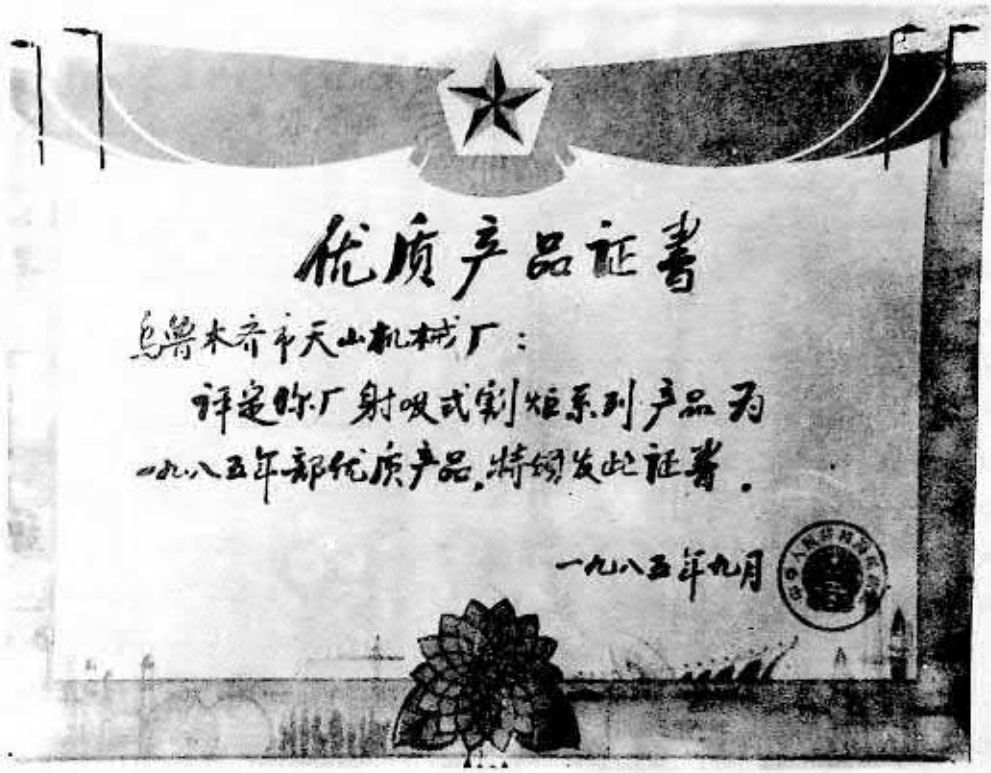
1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلغان ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كارخانىلىرىنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى 6 - قىسىم 12 - جەدۋەل ۋە 6 ؛ قىسىم 13 - جەدۋەلدىن كۆرۈۋېلىڭ.

6 - قىسىم 3 - سۈرەت

ئۈرۈمچى شەھەرلىك تەقرىناغ ماشىنىسازلىق زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى — ئېتىلما سۈمۈرۈش شەكلىدىكى كەپشەر ئارقىلىق كەسكۈچ

6 - قىسىم 4 - سۈرەت

جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تارقاتقان ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات گۇۋاھنامىسى

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان
ئومۇمىخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا دائىر
مەلۇمات جەدۋىلى

جەدۋەل 6 - قىسىم 12 - جەدۋەل

سومما بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرلەر / يىللار	كارخانا سانى	ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى									پايدا - زىيان ئەھۋالى			
		جەمئىي	باشقۇرغۇچى خادىملار	ئىشلەپچىقارغۇچى خادىملار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدىكى مېيىپلار سانى: ئىشلەپچىقىرىش-غۇچىلار ئىچىدە ئىگىلىگەن % ى	جەمئىي	كۆزى مېيىپلار	گاس-گاچىلار	پۈت - قول مېيىپ بولغۇچىلار	ئەقلى مېيىپلار	مۇقىم مۇلۇك-لۇق ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن قىممىتى	كۆچمە مەبلەغ	يىللىق مەھسۇلات قىممىتى	پايدا - زىيان
														پايدا		زىيان	
														كارخانا سانى	پايدا سوممىسى	كارخانا سانى	زىيان سوممىسى
1980	8	506	54	452	34.74	157	2	150	5		162.30	72.50	252.20	4	40.40	4	1.40
1981	19	1221	109	1112	40.47	450	6	244	200		134.39	119.45	313.73	10	34.26	9	9.49
1982	28	1627	176	1451	41.35	600	12	302	286		296.60	227.80	395.90	16	48.90	12	15.20
1983	26	1612	196	1416	44.77	634	8	313	313		367.60	261.20	643	20	74.60	6	4.80
1984	27	1823	354	1469	50.51	742	27	353	362		531.10	220.30	921.70	22	129,2	5	4
1985	32	1715	233	1482	55.03	809	16	390	378	25	684.40	826	1419.6	29	292.2	3	1.73

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى ئىجتىمائىي پارلامېنتلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

جەدۋەل 6 - قىسىم 13 - جەدۋەل

سومما بىرلىكى: 10 مىڭ يۈەن

تۈرلەر / يىللار	كارخانا سانى	ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى			ئىشچى - خىزمەتچىلەر ئىچىدىكى مېيىپلار سانى							پايدا - زىيان ئەھۋالى					
		جەمئىي	باشقۇرغۇچى خادىملار	ئىشلەپچىقارغۇچى خادىملار	جەمئىي	ئىشلەپچىقارغۇچىلار ئىچىدە ئىگىلىمەيدىغانلارنىڭ % ى	كۆزى مېيىپلار	گاس گاپلار	يۆت - قول مېيىپلار	ئۆتلى مېيىپلار	مۇقىم مۇلۇك ئىشلەتكىلى قىممىتى	كۆچمە مەبلەغ	يىللىق مەھسۇلات قىممىتى	پايدا		زىيان	
														كارخانا سانى	پايدا سومىسى	كارخانا سانى	زىيان سومىسى
1980	29	436	27	409		5.38	7	15			52.90	11.20	100.30	20	9.80	9	0.15
1981	37	655	51	604		26.16		127	31		95.29	11.95	205.62	28	13.53	9	1.40
1982	29	1047	131	916	219	23.91	2	130	87		163.10	49.10	262.70	23	25.10	6	4.00
1983	26	758	81	677	266	39.29	6	192	68		146.10	73.50	266.30	21	33.10	3	1.50
1984	33	95	122	828	335	40.46	5	180	150		154.40	79.00	417.60	29	42.30	2	2.10
1985	21	934	111	823	343	41.67	2	158	171	12	278.80	297.70	487.70	17	34.79	4	3.39

§ 5. سوئنئي پۇت - قول ئىشلەپچىقىرىش ۋە سېلىش

1959 - يىلدىن بۇرۇن شىنجاڭدا سوئنئي پۇت - قول ياساش كەسپى يوق ئىدى. ئاز ساندىكى پۇت - قولى مېيىپلار ئىچكىرى ئۆلكىلەرگە بېرىپ، پۇت - قول سالدۇرۇپ كېلەتتى. 1957 - يىلى شەنشى ئۆلكىسىدىكى شىئەن شەھەرلىك سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ تەكلىپىگە ئاساسەن، بىر تېخنىك خادىمنى شىنجاڭنىڭ ئىلى ۋىلايىتىگە ئۇچ ۋىلايەت ئىنقىلابىدا مەجرۇھلانغان 10 نەچچە ھەربىي ئۇچۇن سوئنئي پۇت - قول ئۆلچەشكە ئەۋەتتى. كېيىنكى يىلى سوئنئي پۇت - قولنى غۇلجىغا ئېلىپ بېرىپ ئۇلارغا سېلىپ قويدى.

1958 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا مەملىكەتلىك سوئنئي پۇت - قول خىزمىتى يىغىنىدا سەندۇق، خېنەن ئۆلكىلىرىدىكى سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتلىرى شىنجاڭغا يارەملىشىپ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى قۇرۇپ بېرىش قارار قىلىندى. يىغىندىن كېيىن سەندۇق ئۆلكىلىك سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى ئىككى نەپەر، خېنەن سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى بىر نەپەر تېخنىك خادىمنى شىنجاڭنىڭ زاۋۇت قۇرۇش خىزمىتىگە يارەملىشىشكە ئەۋەتتى. 1959 - يىل 6 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىۋاستە رەھبەرلىك قىلىدىغان شىنجاڭ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى قۇرۇلدى. شۇ يىلى 5 - ئايدا تىجارەت باشلىغان ئۇرۇمچى شەھىرى تەڭرىتاغ رايونلۇق سوئنئي پۇت - قول سېلىش بۆلۈمى يىل ئاخىرىدا شىنجاڭ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتىغا قوشۇۋېتىلدى. سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى ئامبارنى سېخ قىلىپ ئىشلىدى، 1961 - يىلى يەنە كونا ئۆيلەرنى ئارىيەتكە ئېلىپ سېخ قىلدى، ئىشلەپچىقىرىش شارائىتى قىيىن ئىدى. 1965 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى شىنجاڭ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتىغا يېڭى زاۋۇت ئۆيى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەر ياتقى سېلىش ئۇچۇن 300 مىڭ يۈەن ئاجرىتىپ بەردى. قۇرۇلۇش 1966 - يىل 6 - ئايدا پۈتۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى.

1971 - يىل 5 - ئايدا شىنجاڭ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى ۋە نامى ئۇرۇمچى شەھەرلىك سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتىغا ئۆزگەرتىلدى. 1980 - يىلىنىڭ بېشىدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ رەھبەرلىكىگە ئۆتكۈزۈۋېلىنىپ، ئۇرۇمچى سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى دەپ ئاتالدى، 1984 - يىلى يەنە شىنجاڭ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى دەپ ئاتالدى.

شىنجاڭ سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى 1959 - يىلى 36 دانە سوئنئي پۇت شەكىل توزىگۈچ ۋە كېسەل ئايىقى ئىشلەپ چىقاردى. 1960 - يىلى 222 نى ياسىدى. ئۇنىڭ ئىچىدە سوئنئي قولمۇ بار. 1964 - يىلى ئادەتتىكى سوئنئي پۇت - قول مەھسۇلاتلىرىنى مۇقىم ئىشلەپچىقىرالايدىغان بولدى. 1964 - يىلدىن 1979 - يىلغا قەدەر 20، 30 خىل سوئنئي پۇت - قول ياسىلىپ، مەھسۇلات مىقدارى تەدرىجىي ئاشتى. 1979 - يىلى مەملىكەتلىك سوئنئي پۇت - قول خىزمىتى يىغىنىدىن كېيىن شىنجاڭنىڭ سوئنئي پۇت - قول ئىشلەپچىقىرىشىدا يېڭى ئىلغار تېخنىكىلار كىرگۈزۈلۈشكە باشلىدى. 1980 - يىلى سوئنئي پۇت - قول زاۋۇتى ئېپوكسى سىمولاسىنى ماتېرىيال قىلىپ ياپونىيەدىن كىرگۈزۈلگەن

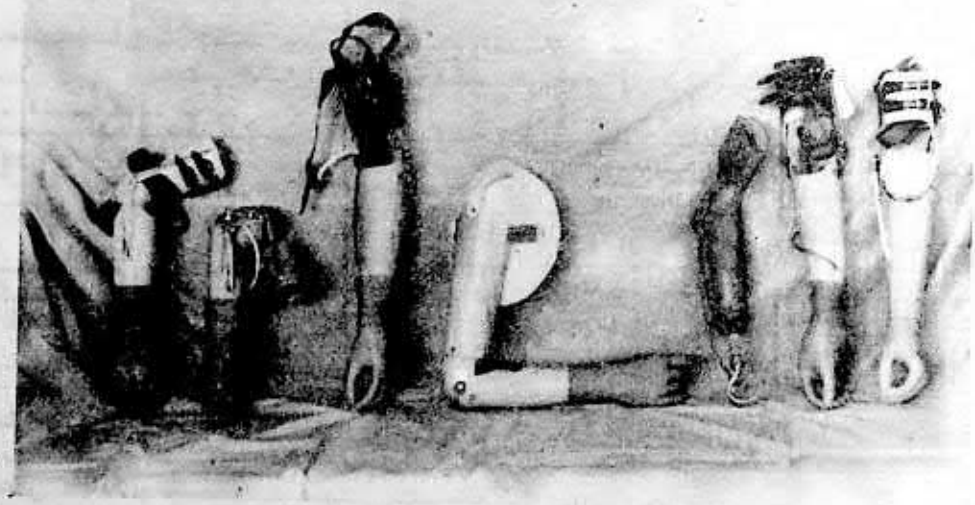
PTB تېپلىق سۇنئىي پاقالچەكنى سىناق تەرىقىسىدە ياساپ، 1981 - يىلى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. 1983 - يىلى غەربىي گېرمانىيىدىن كىرگۈزۈلگەن پۈتۈنلەي تاقىشىپ تۇرىدىغان سۇنئىي پاقالچەكنى سىناق تەرىقىسىدە ياسىدى ۋە ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتى. 1984 - يىلى سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتى دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن سۇنئىي پۈت - قول ماتېرىياللىرىدىن مېتىل مېتاكرىلاتنى ئىشلىتىپ ياپونىيە، غەربىي گېرمانىيىدىن كىرگۈزۈلگەن تېخنىكا بويىچە يېڭى تېپتىكى سۇنئىي پۈت - قول ئىشلەپچىقاردى. 1985 - يىلى ئىككى خىل يېڭى تېپتىكى سۇنئىي پۈت - قولنىڭ يىللىق ئىشلەپچىقىرىش مىقدارى زاۋۇتنىڭ سۇنئىي پاقالچەك ئىشلەپچىقىرىش مىقدارىنىڭ 19 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. 1985 - يىلى ھەر خىل تېپتىكى سۇنئىي پۈت - قول، شەكىل تۇزىگۈچ ۋە كېسەللەر ئايلىق كېسىمىدىن 60 نەچچە خىلنى ئىشلەپچىقاردى. 1959 - يىل 6 - ئايدىن 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە شىنجاڭ سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتى تۆت خىل ئاساسلىق سۇنئىي پۈت - قولدىن 26 مىڭنى ئىشلەپچىقاردى. دۆلەتنىڭ باج بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتىدا ئىشلەنگەن سۇنئىي پۈت - قول مەھسۇلاتىدىن بىر دەك باج ئېلىنمىدى.

شىنجاڭ سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتى قۇرۇلغاندىن تارتىپ ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەرگە ئالدىن مۇلازىمەت قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، جەمئىيەتتىكى پۈت - قولى مېيىپلارغا يۈزلەندۈرۈلدى. 1959 - يىلدىن 1960 - يىلغىچە شىنجاڭدىكى پۈت - قولى مېيىپلار سۇنئىي پۈت - قول سالدۇرماقچى بولسا، سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتىغا كېلىپ سالدۇرۇش تەلەپ قىلىنىدى. مېيىپ ھەربىيلەر، ئومۇمەن ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ئىسپاتى ۋە ئۆزىنىڭ مېيىپلىق گۇۋاھنامىسىنى ئېلىپ، سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتىغا كېلىپ سالدۇردى، شۇ كىشىنىڭ ۋە خەۋەر ئالىدىغان ئادەمنىڭ يول كىرايى، ياتاق، تاماق خىراجىتىنى شۇ جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بەردى. سۇنئىي پۈت - قول سېلىش خىراجىتىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى نەپىقە خىراجىتىدىن چىقىم قىلدى؛ جەمئىيەتتىكى پۈت - قولى مېيىپلار ئىدارىسىنىڭ ئىسپاتىنى ئېلىپ، سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتىدا خىراجەتنى ئۆزى كۆتىرىپ سۇنئىي پۈت - قول سالدۇردى. 1959 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە شىنجاڭ بويىچە ئاز ساندىكى كۆتۈلمىگەن ھادىسىگە ئۇچراپ مېيىپ بولۇپ قالغان مېيىپلارغا سۇنئىي پۈت - قول سېلىشتا خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇنتۇزۇش ۋە قوشۇمچە ياردەم بەردى.

1981 - يىل 8 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى كەسپىي خىراجەتكە بىردانە سۇنئىي پۈت - قول مەشغۇلات ماشىنىسى سېتىۋېلىپ سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتىغا بەردى. 10 - ئايدا سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتى سەييارە سۇنئىي پۈت - قول سېلىش مۇلازىمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ، يېزىلارغا بېرىپ مۇلازىمەت قىلدى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى جەمئىيەتتىكى ئائىلە كىرىمى تۆۋەن، تۇرمۇشى قىيىن، ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن مەجرۇھلانغان پۈت - قولى مېيىپ كىشىلەرنىڭ سۇنئىي پۈت - قول سېلىش ھەققىنى ئېلىشتا كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسىنى قوللاندى. سۇنئىي پۈت - قول، بەل ئومۇرتقا تۇۋرۇگىنى رۇسلىغۇچ ۋە كېسەل ئايىقىغا ئېلىنمىدىغان ھەق كېمەيتىلدى ۋە كېچىرىم قىلىندى. كونكرېت كېمەيتىش، كېچىرىم قىلىش، قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى مۇنداق بولدى: يېزىلاردىكى قۇنتۇزۇش ئوبېكتلىرى، زىيالىي ياشلار ئىچىدىكى ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن مەجرۇھلانغانلار سۇنئىي پۈت - قول سالدۇرسا، ھەققىنى كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم

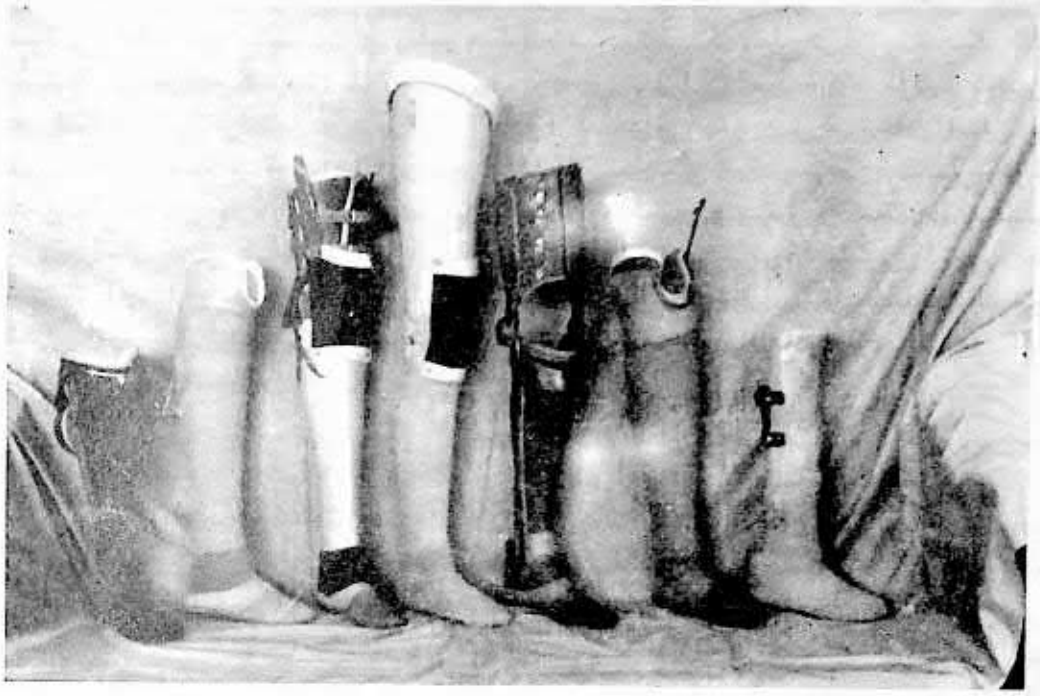
قىلىش قوشۇمچە ياردەمدىن 70% دىن 100% كىچە بەھرىمەن بولۇش، كېمەيتىلمىگەن، كېچىرىم قىلىنمىغان قىسمىنى شۇ كىشى ئۆزى ياكى يەرلىك ھۆكۈمەت ئۇستىگە ئېلىش؛ شەھەر - بازارلاردىكى مۇددەتلىك قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان ئوبيېكتلار (ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىدىكى بېقىلۇاتقان كىشىلەرنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە ئائىلىنىڭ ئوتتۇرىچە كىرىمى بىر جانغا ئون يۈەندىن توغرا كەلمەيدىغان، مۇقىم كەسپى يوق كىشىلەر (ئائىلە ئەزالىرىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئىچىدىكى ھەر خىل سەۋەبلەر بىلەن مېيىپ بولغانلار سۈنئىي پۈت - قول سالدۇرسا، ھەقنى كېمەيتىش، كېچىرىم قىلىش قوشۇمچە ياردەمدىن 80% تىن 100% كىچە بەھرىمەن بولۇش، كېمەيتىلمىگەن، كېچىرىم قىلىنمىغان قىسمىنى يەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قۇتقۇزۇش خىراجىتى ئىچىدىن ئاتچوت قىلىپ بېرىشتىن ئىبارەت. جەمئىيەتتىكى سۈنئىي پۈت - قول سالدۇرىدىغان باشقا خادىملارنىڭ سۈنئىي پۈت - قول سېلىشنا كېمەيتىش، كېچىرىم قىلىشتىن بەھرىمەن بولۇش ئۆلچىمى 6 - قىسىم 14 - جەدۋەلدە كۆرسىتىلدى.

6 - قىسىم 5 - سۈرەت

شىنجاڭ سۈنئىي پۈت - قول زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى — سۈنئىي قول

6 ـ قىسىم 6 ـ سۈرەت

شىنجاڭ سۇنئىي پۇت ـ قول زاۋۇتىنىڭ مەھسۇلاتى — سۇنئىي پۇت

جەمئىيەتتىكى بىر قىسىم پۇت ـ قولى مېيىپ كىشىلەرگە سۇنئىي پۇت ـ قول سېلىش ھەققىي كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش قوشۇمچە ياردىمى بېرىش ئۈلچىمى

6 ـ قىسىم 14 ـ جەدۋەل

يېزىلاردىكى غەيرىي قۇنقۇزۇش ئوبيېكتى بولغان پۇت ـ قولى مېيىپلار ئۈچىدە		شەھەر ـ بازارلاردىكى مۇقىم كەسپى يوق پۇت ـ قولى مېيىپلار ئۈچىدە	
ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە يىللىق كىرىمى	سۇنئىي پۇت ـ قول سېلىش ھەققىنى كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش جەھەتتىكى قوشۇمچە ياردەم % ى	ئائىلىسىنىڭ كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان ئوتتۇرىچە ئايلىق كىرىمى	سۇنئىي پۇت ـ قول سېلىش ھەققىنى كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش جەھەتتىكى قوشۇمچە ياردەم % ى
50 يۈەنگە يەتمەيدىغانلار	100 — 66	11 — 15 يۈەن	75 — 66
51 يۈەندىن 100 يۈەنگىچە بولغانلار	65 — 51	16 — 20 يۈەن	65 — 51
101 يۈەندىن 150 يۈەنگىچە بولغانلار	50 — 31	21 — 22 يۈەن	50 — 41
151 يۈەندىن 200 يۈەنگىچە بولغانلار	30 — 15	23 — 25 يۈەن	40 — 20

سۇنئىي پۇت - قول سېلىش ھەققىنى كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان مېيىپلارنى ئادەتتە ئىشلەپچىقىرىش چوڭ ئەترىتى ياكى كەنت (مەھەللە) تەستىقلاپ، كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش قوشۇمچە ياردەمدىن بەھرىمەن بولۇش ئېلىتماسنامىسىنى تولدۇردى، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەكشۈرۈپ تەستىقلىدى ھەم كېمەيتىش، كېچىرىم قىلىش دەرىجىسىنى بېكىتىپ بەردى. تەكشۈرۈپ بېكىتكەن كېمەيتىلگەن، كېچىرىم قىلىنغان قىسمى خەلق ئىشلىرى نازارىتى يېزىلارغا بېرىپ، سۇنئىي پۇت - قول سېلىش ئۇچۇن ئاجرىتىپ بەرگەن مۇلازىمەت خىراجىتى ئىچىدىن چىقىم قىلىندى. 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە مۇلازىمەت گۇرۇپپىسى قەشقەر، خوتەن، بايىنغولىن، ئىلى، تارباغاتاي، بورتالا، ئالتاي، سانجى، تۇرپاندىن ئىبارەت توققۇز ۋىلايەت، ئوبلاستتىكى 64 ناھىيە (شەھەر) گە بېرىپ، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرى ۋە شەھەر - بازارلاردىكى پۇت - قولى مېيىپلارغا 975 دانە سۇنئىي پۇت - قول سېلىپ بەردى. بۇنىڭ ئىچىدە ھەقنى كېمەيتىپ ئېلىش، كېچىرىم قىلىش قوشۇمچە ياردەمى ئارقىلىق سېلىنغان سۇنئىي پۇت - قول 606.

1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتى مېيىپلارنىڭ 993 دانە سۇنئىي پۇت - قولىنى رېمونت قىلىپ بەردى.

1982 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى غۇلجا، كورلا، قەشقەر شەھەرلىرىدە سۇنئىي پۇت - قول رېمونت قىلىش پونكتى قۇردى، ھەر بىر پونكتتا سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتىدا يېرىم يىل تەربىيىلەنگەن ئۇچ رېمونتچى سەپلەندى. سۇنئىي پۇت - قول رېمونت قىلىش پونكتى ئاپتونوم ئوبلاستلىق ۋە ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورنى بولۇپ، كارخانا باشقۇرۇش ئۇسۇلى يولغا قويۇلدى، رېمونت قىلىش پونكتى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتى ئىچىگە قۇرۇلدى. ئۇنىڭ مالىيە، بوغالتېرىيە، ئىشلەپچىقىرىش، سېتىش قاتارلىق ئىشلىرىنى پاراۋانلىق زاۋۇتى ۋەكالىتەن باشقۇردى. كەسپىي جەھەتتە شىنجاڭ سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتى يېتەكچىلىك قىلدى. 1982 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ھەر قايسى پونكتلارغا 5000 يۈەن خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى. 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى بۇ خىراجەتنى شۇ جاينىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى ئىچىگە كىرگۈزدى. تېخنىكا باشقۇرۇش جەھەتتىكى مەسىلىلەر تۇپەيلىدىن غۇلجا، كورلا سۇنئىي پۇت - قول رېمونت قىلىش پونكتلىرى ئاساسىي جەھەتتىن خىزمەتنى ۰قانات يايدۇرالمىدى. قەشقەر سۇنئىي پۇت - قول رېمونت قىلىش پونكتى 1983 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە سۇنئىي پۇت - قولدىن 21 نى ئىشلەپچىقاردى، 14 سۇنئىي پۇت - قولنى رېمونت قىلدى، ئۇچ يىلدا 9000 يۈەن، 12 مىڭ يۈەن، 3000 يۈەن زىيان تارتتى.

سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتى 1972 - يىلدىن باشلاپ دوختۇرخانىلاردا ئىشلىتىلىدىغان تۆمۇر كېسەل كارىۋىتى ياساشنى ئاساس قىلغان قوشۇمچە كەسپىنى قانات يايدۇردى. 1977 - يىلى ئادەتتىكى پۇقرالار ئىشلىتىدىغان تۆمۇر كارىۋات ئىشلەپچىقىرىشقا پەيدىن - پەي يۈزلەندى. 1970 - يىلى سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتىنىڭ ئىشلەپچىقىرىشتىن يارانقان پايدىسى 4000 يۈەنگە

يەتتى، 1972 - يىلى 400 يۈەن زىيان تارتتى. قوشۇمچە كەسىپ قانات يايدۇرۇلغاندىن كېيىن پايدىسى يىلدىن - يىلغا كۆپەيدى. 1974 - يىلى 22 مىڭ يۈەنگە، 1978 - يىلى 77 مىڭ يۈەنگە، 1982 - ، 1983 - يىللىرى 200 مىڭ، 300 مىڭ يۈەنگە يەتتى. بۇنىڭ ئىچىدە قوشۇمچە كەسىپتىن يارىتىلغان پايدا باشتىن - ئاخىر 80% — 90% تىن يۇقىرى بولدى. 1984 - يىل 1 - ئايدا قوشۇمچە كەسىپ سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتىدىن ئايرىپ چىقىلىپ، ئۆز ئالدىغا شىنجاڭ پاراۋانلىق ئۈي جاھازلىرى زاۋۇتى بولۇپ قۇرۇلدى.

1959 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە شىنجاڭ سۇنئىي پۇت - قول زاۋۇتىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى ۋە سۇنئىي پۇت - قول ئىشلەپچىقىرىش، سېلىش كەھۋالى

6 - قىسىم 15 - جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى			ئىشلەپچىقارغان، سالغان ئاساسلىق پۇت - قول سانى				يىللىق مەھسۇلات قىممىتى (10 مىڭ يۈەن)
	جەمئىي	باشقۇرغۇچى خادىملار	ئىشلەپچىقارغۇچى خادىملار	جەمئىي	سۇنئىي قول	سۇنئىي پۇت	شەكىل تۈزىگۈچ	كېسەل ئايىغى
1959	14	3	11	36		8	12	16	0.61
1960	14	3	11	247	9	42	92	104	2.21
1965	12	3	9	599	4	74	292	229	2.55
1970	13	3	10	836	8	65	439	324	3.75
1975	44	8	36	990	19	93	398	480	3.77
1980	61	10	51	1308	41	147	188	932	4.28
1981	66	8	58	1356	22	154	208	972	5.28
1982	78	9	69	1725	77	235	319	1094	6.6
1983	80	9	71	1697	91	229	337	1040	6.2
1984	32	7	25	2078	88	253	416	1321	5.52
1985	32	7	25	1893	58	242	396	1197	8.49

Ⅲ باب

مېيىپلار تەشكىلاتى

§ 1. ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى

1. ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى تەشكىلى

1980 - يىل 1 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى (تۆۋەندە قىسقارتىپ جەمئىيەت دەپ ئاتىلىدۇ) قۇرۇلدى. بەش شتات تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى شىخەنزە، قەشقەر شەھەرلىرىدىمۇ جەمئىيەت قۇرۇلۇپ، ئۇچتىن شتات تەسىس قىلىندى. 1960 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا قۇرۇلغان ئۇرۇمچى شەھەرلىك جەمئىيەت «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قالدى، 1979 - يىلى قايتا ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، تۆت شتات تەسىس قىلىندى. 1983 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەتنىڭ شتاتى ئۈچكە، شىخەنزىدىكى جەمئىيەتنىڭ شتاتى ئىككىگە تەڭشەلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا كەلگەندە ئۇرۇمچى شەھەرلىك جەمئىيەت 24 ئاساسىي قاتلام شۆبە جەمئىيىتى، شىخەنزە شەھەرلىك جەمئىيەت 16 ئاساسىي قاتلام گۇرۇپپىسى قۇردى.

1980 - يىل 1 - ئايدا ئاپتونوم رايون تۆنجى قېتىملىق ئەما، گاس، گاچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈپ، جەمئىيەتنىڭ مۇدىرىيەت ئەزالىرىنى سايلاپ چىقتى. 1984 - يىل 7 - ئايدا 2 - نۆۋەتلىك ئەما، گاس، گاچىلار ۋەكىللىرى يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، يېڭى مۇدىرىيەت ئەزالىرى سايلاپ چىقىلدى.

1 - نۆۋەتلىك جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق رەھبىرىي ئەزالىرى

مۇدىر:

رەخمۇپ ئابلىز، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشلىقى

مۇئاۋىن مۇدىرلار:

جالال جۇلا، خەنزۇ، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى

شى جۇنجالا، خەنزۇ، ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى

نۇر تىيىپ، ئاپتونوم رايونلۇق ماارىپ ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى

يې يۈنىڭ، خەنزۇ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپىنىڭ ئوقۇتقۇچىسى

باش كاتىپ:

جاۋ فۇچىڭ، شىبە، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدىن، مۇئاۋىن باشقارما باشلىقى

2 - نۆۋەتلىك جەمئىيەتنىڭ ئاساسلىق رەھبىرىي ئەزالىرى

رەئىس:
هاپىز رەخمەت، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى
مۇئاۋىن رەئىسلەر:
زاخمان ئەختەم، ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ـ كادىرلار نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى
تۆلەۋقان، قازاق، ئاپتونوم رايونلۇق ماتارىپ نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرى
يۈەن يۈلىن، خۇيزۇ، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى
مالىتيەن، خەنزۇ، ئەما، ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار ساناتورىيىسىنىڭ ۋىراچى
رىزۋان، گاس، گاچا، ئۇرۇمچى شەھەرلىك تەكشۈرتاغ كىيىم ـ كېچەك زاۋۇتىنىڭ ئىشچىسى
باش كاتىپ:
جاڭ جىجۇڭ، خەنزۇ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىن، باشقارما باشلىقى

2. ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ خىزمىتى

1) ئەما، گاس، گاچىلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش

1980 ـ يىلدىن بۇيان جەمئىيەت يارەملىشىپ ئىشقا ئورۇنلاشتۇرغان ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ سانى كۆپەيدى. 1985 ـ يىلغا كەلگەندە خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى رەھبەرلىك قىلىدىغان ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكى ۋە كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىغا 566 ئەما، گاس، گاچا ئورۇنلاشتۇرۇلدى؛ مەھەللە، زاۋۇت، كان، كارخانىلار قۇرغان پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىغا ئورۇنلاشتۇرۇلغان ۋە ھەر قايسى ئورۇنلار تارقاق ئورۇنلاشتۇرغان ھەمدە يېزىلاردا دېھقانچىلىق ئىشلەپچىقىرىشىغا قاتناشقانلار 8000 دىن كۆپرەككە يەتتى؛ يەنە 40 نەپەر ئەما ئۈۋۈلاپ داۋالاش خىزمىتى بىلەن شۇغۇللاندى.

1980 ـ يىلدىن 1985 ـ يىلغىچە ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئورۇنلىرىدىكى ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ ئىشقا ئورۇنلىشىش ئەھۋالى

6 ـ قىسىم 16 ـ جەدۋەل

تۈرلەر / يىللار	ئومۇمخەلق مۇلۇكچىلىكىدىكى				كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىكىدىكى			
	كارخانا سانى	ئەما، گاس، گاچا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى			كارخانا سانى	ئەما، گاس، گاچا ئىشچى ـ خىزمەتچىلەر سانى		
		جەمئىي	ئەمالار	گاس، گاچىلار		جەمئىي	ئەمالار	گاس، گاچىلار
1980	8	152	2	150	29	22	7	15
1981	19	250	6	244	37	127		127
1982	28	314	12	302	29	132	2	130
1983	26	321	8	313	26	198	6	192
1984	27	380	27	353	33	185	5	180
1985	32	406	16	390	21	160	2	158

2) ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپى

1960 - يىل 2 - ئايدا ئۇرۇمچى ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپى قۇرۇلدى. ئۇنىڭغا خەلق ئىشلىرى نازارىتى رەھبەرلىك قىلدى. 1971 - يىل 5 - ئايدا بۇ مەكتەپ ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ رەھبەرلىك قىلىشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1978 - يىلى قەشقەر شەھەرلىك گاس - گاچىلار مەكتىپى قۇرۇلدى. بۇ ئىككى مەكتەپ ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 50 تىن ئارتۇق ئوقۇغۇچىنى قوبۇل قىلدى. 1983 - يىل 10 - ئايدا شىخەنزىدە خەلق باشقۇرۇشىدىكى گاس - گاچىلار مەكتىپى قۇرۇلدى. 1984 - يىل 10 - ئايدا ئەما، گاس، گاچىلار مەكتەپلىرى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىدىن ماۋارىپ تارماقلىرىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

3) مەدەنىيەت، تېخنىكا تەربىيىسى

1984 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك، قەشقەر شەھەرلىك جەمئىيەتلەر بىلەن بىر قىسىم ئاساسىي قاتلام شۆبە جەمئىيەتلەر سەككىز قارار ساۋات چىقىرىش كۇرسى ۋە ئىككى قارار باشلانغۇچ مەكتەپ دەرسىنى تولۇقلاش كۇرسى ئاچتى. ساۋات چىقىرىش ئۆگىنىشىگە 110، تولۇقلاش ئۆگىنىشىگە 34 ئەما، گاس، گاچا ئىشچى - خىزمەتچى قاتناشتى. 1985 - يىلى 77 ئادەم ساۋات چىقاردى، بۇ گاس، گاچىلار ئىچىدىكى ساۋاتسىز ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانىنىڭ 61 پىرسەنتىنى ئىگىلىدى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك تەڭرىتاغ كىيىم - كېچەك زاۋۇتى ۋە تەڭرىتاغ ماشىنىسازلىق زاۋۇتى مەدەنىيەت تەربىيىسىگە بىرلەشتۈرۈپ، تېخنىكا جەھەتتىن تەربىيىلەپ يېتىشتۈردى. 1985 - يىلى ئىككى زاۋۇتتىكى گاس - گاچا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ 90 پىرسەنتىنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى بىلەن تېخنىكا دەرىجىسى تەڭلەشتى. 10% ئادەمنىڭ تېخنىكا سەۋىيىسى ئۆزىنىڭ تېخنىكا دەرىجىسىدىن ئېشىپ كەتتى. تەڭرىتاغ ماشىنىسازلىق زاۋۇتىنىڭ گاس - گاچا ئىشچىسى گو جياڭن ئۆزلىكىدىن تىرىشىپ ئۆگىنىپ، 1983 - يىلى تېخنىك ئۇنۋانىغا ئېرىشتى. ئۇنىڭ رىياسەتچىلىكىدە لايىھەلىنىپ ياسالغان يۇرۇشلەشكەن كەپشەرلەش ماشىنىسى مەھسۇلاتى 1984 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئەلا سۈپەتلىك مەھسۇلات نامىنى ساقلاپ كەلدى. جۇڭگو ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى 1984 - يىلى ئۇنىڭغا مەدەنىيەت، تېخنىكا ئۆگىنىش بويىچە مۇنەۋۋەر مۇكاپاتى بەردى. تەڭرىتاغ ماشىنىسازلىق زاۋۇتىنىڭ گاس - گاچا ستانوك ئىشچىسى چىن جىشىن 1985 - يىل 5 - ئايدا ۋۇخەندە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك مېيىپلار كەسپىي تېخنىكا مۇسابىقىسىدا، سىلىسارلىق تۈرى بويىچە 2 - لىككە ئېرىشتى، ئۇ، 9 - ئايدا كولۇمبىيىدە ئۆتكۈزۈلگەن، 60 دۆلەت قاتناشقان مېيىپلارنىڭ تېخنىكا ماھارىتى كۆرسىتىش مۇسابىقىسىدا 10 - لىككە ئېرىشتى. شۇ يىلى ئۇ، گاس - گاچا ئىشچى رىزۋان، يۆلەيشۇنلەر بىلەن بىرلىكتە جۇڭگو ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى تارقاتقان مەدەنىيەت، تېخنىكا ئۆگىنىش بويىچە مۇنەۋۋەر مۇكاپاتىغا ئېرىشتى.

4) گاس - گاچىلارنىڭ قول ئىشارىتى تىلى، ئەمالار يېزىقى

1958 - يىلدىن 1959 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى بەش كادىرنى تاللاپ جۇڭگو گاس، گاچىلار پاراۋانلىق جەمئىيىتى ئورۇنلاشتۇرغان گاس - گاچىلار خىزمىتى كادىرلىرىنىڭ يېتەكچىلىكىدە گاچىلارنىڭ قول ئىشارەت تىلى، قول بارمىقى ھەرپى ۋە گاس، گاچىلارنىڭ پاراۋانلىق كەسپىنى ئۆگىنىشكە ئائىتتى. 1980 - يىلدىن 1981 - يىلغىچە ئۇرۇمچى شەھەرلىك جەمئىيەت ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىدىكى كادىرلار، ئىشچىلار ئۆچۈن ئۆچ

قارار قول ئىشارەت تىلى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. 1985 - يىل 7 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى، پاراۋانلىق زاۋۇتلىرى ۋە جەمئىيەتنىڭ خىزمەتچىلىرى ئۈچۈن بىر قارار قول ئىشارەت تىلى ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى.

1982 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت بىلەن ئۇرۇمچى شەھەرلىك جەمئىيەت تەرجىمە قىلىپ توزغان «ئۇيغۇرچە گاس - گاچىلار قول ئىشارىتى تىلى سۆزلۈكلىرىنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن قول ھەرىكىتى» (ئۈچ قىسىم) خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مائارىپ نازارىتى، مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ تەستىقلىنىپ، 11 - ئايدا سىناق تەرىقىسىدە كېڭەيتىپ يولغا قويۇلدى.

1963 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى مىللەتلەر تىل - يېزىق خىزمىتى كومىتېتى ۋە ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپى بىلەن بىرلىكتە بىر يۈرۈش «ئۇيغۇرچە ئەمالار يېزىقى لايىھىسى» (دەسلەپكى ئورىگىنال) نى لايىھىلەپ توزۇپ چىقتى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپىدە ئۇيغۇر ئەما ئوقۇغۇچىلار ئاز بولغانلىقتىن، رەسمىي يولغا قويۇشقا مۇمكىن بولمىدى.

5) مەدەنىي - تەنتەربىيە پائالىيەتلىرى

1980 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى خەلقئارا ئەمالار بايرىمى مەزگىلىدە، ئۇرۇمچى شەھەرلىك جەمئىيەت، تەنتەربىيە كومىتېتى ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپىدە ئەما، گاس، گاچىلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. شەھەرلىك ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپى ۋە ھەر قايسى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىدىكى 160 نەپەر ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، خۇيزۇ، چاۋشيەنزۇ، جۇاڭزۇ ئوقۇغۇچى ۋە ئىشچى يېنىك ئاتلېتكا، توپ تۇرلىرى، شاھمات قاتارلىق 19 تۈر بويىچە مۇسابىقىگە قاتناشتى. بۇنداق تەنھەرىكەت يىغىنلىرى 1981 - يىلى، 1982 - يىلى يەنە ئىككى قېتىم ئۆتكۈزۈلدى.

1982 - يىل 3 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس، گاچا مېيىپلار تەنھەرىكەت جەمئىيىتى قۇرۇلدى ھەمدە شەھەرگە قاراشلىق پاراۋانلىق زاۋۇتىدا ۋە ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپىدە ھەر خىل توپ كومانداسىدىن 26 سى قۇرۇلدى. كۈز پەسلىدە ئۇرۇمچىدە گاس، گاچىلارنىڭ توپ مۇسابىقىسى، ئەمالارنىڭ شاھمات مۇسابىقىسى ئۆتكۈزۈلدى. 1982 - يىل 10 - ئايدا شىنجاڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتىنىڭ مەجرۇھ ئىشچىسى شۇ شىنچاۋ جۇڭگو ۋەكىللەر كومانداسىنىڭ ئەزاسى سۈپىتىدە شياڭگاڭدا ئۆتكۈزۈلگەن 3 - نۆۋەتلىك يىراق شەرق ۋە جەنۇبىي تىنچ ئوكيان رايونى مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنىدا ئەرلەر 2 - دەرىجىلىك A گۇرۇپپىسىنىڭ يەككە تىك - تاك توپ ئويناش ۋە يىراقتا سەكرەش مۇسابىقىسىدا كۈمۈش مېدالغا ئېرىشتى. 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 21 - كۈنىدىن 25 - كۈنگىچە قەدەر ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت ئۇرۇمچىدە شەنشى، گەنسۇ، شىنجاڭدىن ئىبارەت ئۈچ ئۆلكە، ئاپتونوم رايون بويىچە گاس، گاچىلارنىڭ توپ تۇرلىرى تەكلىپ مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى. مۇسابىقىغا تەنھەرىكەتچى، تەربىيىر، كوماندا يېتەكچىلىرى بولۇپ 72 ئادەم قاتناشتى. 1983 - يىل 10 - ئايدا تېنەجىندە ئۆتكۈزۈلگەن 13 ئۆلكە، شەھەر، ئاپتونوم رايونىنىڭ تەنھەرىكەت تەكلىپ مۇسابىقىسىدا، 15 ئەما، ياردەر، مېيىپتىن تەشكىللەنگەن شىنجاڭ ۋەكىللەر كوماندىسى ئەرلەر تىك - تاك توپ تۇرى بويىچە كوللېكتىپ ئويناشتا ۋە يەككە ئويناشتا چېمپىيون بولدى. يېنىك ئاتلېتكا تەنھەرىكەتچىسى شۇ شىنچاۋ ئۈچ مېتر 33 سانتىمېتىرلىق نەتىجە بىلەن يىراقتا سەكرەش چېمپىيونى بولدى. باشقا تۇرلەردىمۇ خېلى ياخشى نەتىجىلەر قولغا كەلتۈرۈلدى. بىر ئالتۇن لوڭقا، يەتتە ئالتۇن مېدال، ئۈچ مىس مېدالغا ئېرىشتى. 1984 - يىل 6 - ئاينىڭ 25 - كۈنىدىن 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنگىچە، ئاپتونوم رايون ئۇرۇمچىدە تۇنجى قېتىملىق مېيىپلار تەنھەرىكەت مۇسابىقىسى ئۆتكۈزدى.

شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىدىكى ئەمالارنىڭ ئۇۋۇلاپ داۋالاش ئورۇنلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

6 ـ قىسىم 17 ـ جەدۋەل

ئورۇن نامى	ئەما دوختۇر سانى
ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار ساناتورىيىسىنىڭ ئۇۋۇلاپ داۋالاش بۆلۈمى	4
ئۈرۈمچى شەھىرى تەڭرىتاغ رايونلۇق ئۇۋۇلاش ئامبولاتورىيىسى	5
ئۈرۈمچى سايباغ رايونلۇق ئۇۋۇلاش ئامبولاتورىيىسى	5
ئۈرۈمچى شەھەرلىك جۇڭگو تىبابىتى دوختۇرخانىسىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
شىنجاڭ پولات ـ تۆمۈر شىركىتىنىڭ ساقلىقنى ساقلاش بۆلۈمى	1
شىنجاڭ بىناكارلىق 1 ـ شىركىتى شىپاخانىسى	1
شىخەنزە شەھەرلىك ئەمالارنىڭ ئۇۋۇلاش ئامبۇلاتورىيىسى	2
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق سودا شىركىتى شىپاخانىسى	1
تۇرپان «بەشىۋلتۇز» يېزىلىق دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
فۇكاڭ ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستلىق دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
سانجى ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
مىچۈەن ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
قۇمۇل ۋىلايەتلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
قۇتۇبى ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
جىمىسار ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
ساۋەن ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ ئۇۋۇلاش بۆلۈمى	1
ئۈرۈمچى شەھەرلىك ئارشالڭ ساناتورىيىسى	2
غۇلجا شەھەرلىك ئەمالارنىڭ ئۇۋۇلاش ئامبۇلاتورىيىسى	2

يەتتە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەردىن كەلگەن سەككىز ۋەكىللەر كوماندىسىدىكى 48 ئەما، گاس، گاچا ۋە ئاقساق ـ چۇلاق تەنھەرىكەتچى مۇسابىقىغا قاتناشتى. بۇ قېتىمقىسى تەنھەرىكەت مۇسابىقىسىنىڭ يېنىك ئاتلېتىكا مۇسابىقىسىدا ئۇچ تۈر بويىچە 1983 ـ يىلى تەنجىندە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك يارىدار ـ مېيىپلار تەنھەرىكەت تەكلىپ مۇسابىقىسىنىڭ ئوچۇق مەيدان

مۇسابىقىسىدىكى ئەڭ ياخشى نەتىجىدىن تۆت ئادەم (قېتىم) ئېشىپ كەتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە: خوتەنلىك تەنھەرىكەتچى ئابدۇغېنى، ئۈرۈمچى شەھىرىدىن نيې بىڭ ئەرلەر A گۇرۇپپىسىنىڭ 8 - دەرىجىلىك چوڭۇن توپ ئېتىش مۇسابىقىسىدا 8.23 مېتىرلىق ۋە 8.11 مېتىرلىق نەتىجە بىلەن خېبېي تەنھەرىكەتچىسى جاڭ شىجيەن يارانقان 7.97 مېتىرلىق رېكورتنى بۇزۇپ تاشلىدى؛ ئۈرۈمچى تەنھەرىكەتچىسى شۇ شىنچاۋ A گۇرۇپپا 2 - دەرىجىلىكلەر بويىچە يىراقىغا سەكرەش مۇسابىقىسىدا 3.36 مېتىرلىق نەتىجە بىلەن 1983 - يىلى ئۆزى تېخىنجىندە ئوچۇق مەيدانداا يارانقان 3.33 مېتىرلىق نەتىجىنى بۇزۇپ تاشلىدى؛ بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىنىڭ تەنھەرىكەتچىسى خۇ يەنخۇڭ A گۇرۇپپا 6 - دەرىجىلىكلەرنىڭ 100 مېتىر ئارىلىققا قىسقا يۈگۈرۈش مۇسابىقىسىدا 14 سېكونت ئالتە دەقىقىلىق نەتىجە بىلەن شاڭخەي تەنھەرىكەتچىسى لۇ شىڭچاڭ يارانقان 14 سېكونت 83 دەقىقىلىق رېكورتنى بۇزۇپ تاشلىدى. 1984 - يىل 7 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ياردار - مېيىپلار تەنھەرىكەت جەمئىيىتى قۇرۇلدى. جەمئىيەت كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىكى ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ۋەكىللىرىدىن بولۇپ، جەمئىي 35 ئادەمدىن تەركىب تاپتى. 1984 - يىل 10 - ئايدا ئەنخۇي ئۆلكىسىنىڭ خېفېي شەھىرىدە ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك تۇنجى قېتىملىق ياردار - مېيىپلار تەنھەرىكەت يىغىنىغا شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكىنىڭ 21 نەپەر گاس، گاچا، ئاقساق - چولاق تەنھەرىكەتچىسى قاتناشتى. مارۇخۇ ئەرلەرنىڭ A گۇرۇپپا 9 - دەرىجىلىكلىرى بويىچە دېسكا ئېتىش مۇسابىقىسىدا 14.58 مېتىرلىق نەتىجە بىلەن چېمپىيون بولدى ۋە نەيزە ئېتىش بويىچە 2 - بولدى؛ ئابدۇغېنى ئەرلەرنىڭ A گۇرۇپپىسى 8 - دەرىجىلىكلەر بويىچە 5000 مېتىرغا يۈگۈرۈش ۋە نەيزە ئېتىشتىن ئىبارەت ئىككى تۈرده 2 - لىككە ئېرىشتى؛ ۋاڭ شياۋپىڭ چولاق ئاياللار A گۇرۇپپىسىنىڭ 6 - دەرىجىلىكلىرى بويىچە نەيزە ئېتىش مۇسابىقىسىدا 2 - لىككە ئېرىشتى؛ شىنجاڭ ۋەكىللەر ئۆمىكى تىك - تاك توپ بويىچە كوللېكتىپ 2 - لىككە ۋە يەككە ئويناش بويىچە 2 - لىككە ئېرىشتى. جەمئىي بىر ئالتۇن مېدال، 12 كۈمۈش مېدال، 13 مىس مېدالغا ئېرىشتى. 1985 - يىل 10 - ئايدا خاڭجۇدا ئۆتكۈزۈلگەن مەملىكەتلىك ياردار - مېيىپلارنىڭ تىك - تاك توپ لەۋھە تالىشىش مۇسابىقىسىدا، شىنجاڭ ۋەكىللەر كوماندىسى ئەر چولاقلار گۇرۇپپىسى بويىچە كوللېكتىپ 6 - لىككە، ئەر گاس، گاچىلار گۇرۇپپىسى بويىچە 16 - لىككە ۋە چولاقلار گۇرۇپپىسى بويىچە يەككە ئويناشتا 4 - لىككە ئېرىشتى.

1984 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت مەدەنىيەت نازارىتى، رادىئو - تېلېۋىزىيە نازارىتى بىلەن بىرلىكتە ئىككى ئۇيغۇر ناخشىچىنى تاللاپ، ئون ناخشا - مۇزىكىنى لېنتىغا ئېلىپ خەلق ئىشلىرى، مەدەنىيەت، رادىئو - تېلېۋىزىيە مىنىستىرلىكلىرى جۈڭگو مۇزىكانتلار جەمئىيىتى، جۈڭگو ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى بىلەن بىرلىكتە ئۆتكۈزگەن مەملىكەتلىك ئەمالار مۇزىكىسى ئۇنتالىغۇ لېنتىسىنى باھالاپ - سېلىشتۇرۇشقا قاتناشتۇردى. ئۇيغۇر ناخشىچى داۋۇت ناسىر نىڭ «تاڭ نۇرى» ۋە «تاغ سۇلىرى» ناملىق يالغۇز كىشىلىك ناخشىسى 2 - دەرىجىلىك مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

6) ئەمالارنىڭ ئۆۋۈلاپ داۋالاش ئىشلىرى

1960 - يىلى ئۈرۈمچى ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپى قۇرۇلغاندىن كېيىن، بېيجىڭدا خىزمەت قىلىۋاتقان ياش ئەما دوختۇر ما لىتيەننى مەكتەپكە كېلىپ، ئەما ئوقۇغۇچىلار سىنىپىنىڭ ئۆۋۈلاپ داۋالاش ئوقۇتۇشىغا مەسئۇل بولۇشقا تەكلىپ قىلدى. شۇ يىلى مەكتەپ

ئەمالار ئۇۋۇلاپ داۋالاش ئامبولاتۇرىيىسى ئاچتى. 1985 - يىلى 75 ئەما ئۇرۇمچى ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپىدە ئۇۋۇلاپ داۋالاش بويىچە تەربىيىلەندى. ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت 1981 - يىلى ۋە 1984 - يىلى بىر نەپەردىن ئەما ياشنى تاللاپ لوياڭ ئەمالار ئۇۋۇلاپ داۋالاش كەسپىي مەكتىپىگە ئوقۇشقا ئەۋەتتى. 1981 - يىل 7 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق جەمئىيەت ئۇرۇمچىدە ئەمالارنىڭ ئۇۋۇلاپ داۋالىشى بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى. بىر قىسىم ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردىن كەلگەن 18 ئەما ئۇۋۇلاپ داۋالاش خادىمى يىغىنغا قاتناشتى. ئاپتونوم رايونلۇق جۇڭيى دوختۇرخانىسىنىڭ ئۇۋۇلاپ داۋالاش دوختۇرى ۋاڭ چۈن ۋە ئاپتونوم رايونلۇق كادىرلار ساناتورىيىسىنىڭ ئەما ئۇۋۇلاپ داۋالاش دوختۇرى مالىتيەن يىغىندا تەجرىبە تونۇشتۇردى. مالىتيەن «ئەمالار ھەپتىلىك ژۇرنىلى» دا «ئۇۋۇلاش ماھارىتىنى يېڭىنە سانچىشنىڭ ئورنىدا ئىشلىتىش» ۋە «غول - مۇرە ئاغرىقىنى ئۇۋۇلاپ ساقايتىش توغرىسىدا 50 مىسال» قاتارلىق ئىككى ئىلمىي ماقالىسىنى ئېلان قىلدى. بۇ ئىلمىي ماقالىلەر مەملىكەت بويىچە ئەما ئۇۋۇلاپ داۋالاش دوختۇرلىرىنىڭ تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنىنىڭ تېپىك ماتېرىيالى ئىچىگە كىرگۈزۈلدى، مالىتيەن جۇڭگو ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتىنىڭ 1984 - يىللىق ئوقۇش مۇكاپات پۇلىغا ئېرىشتى.

7) ئىجتىمائىي مۇلازىمەت

1981 - يىلدىن ئېتىبارەن ئۇرۇمچى شەھىرى ھەر يىلى 8 - ئاينى «ئەما، گاس، گاچىلار ئۇچۇن ياخشى ئىش قىلىپ بېرىش ئېيى» قىلىپ بېكىتىپ، شەھەر بويىچە ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ سالامەتلىكىنى بىر قېتىم ھەقسىز تەكشۈردى. شەھەر ئىچىدە ئەمالار كوچا ئاپتوبۇسىغا چىقسا ھەق ئالماسلىق توزۇمىنى يولغا قويدى. 1985 - يىلى شىخەنزە شەھەرلىك جەمئىيەت بىلەن كوچا ئاپتوبۇس شىركىتى 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن شەھەر ئىچىدە ئەمالار بىلەن پۇتى مېيىپلارنى ھەقسىز ئاپتوبۇسقا ئولتۇرغۇزۇشنى قارار قىلدى.

1985 - يىل 11 - ئايدا شىخەنزە شەھەرلىك جەمئىيەت، ئىتتىپاق كومىتېتى، ئايالار بىرلەشمىسى بىرلىكتە مېيىپلار نىكاھ تونۇشتۇرۇش ئورنى قۇرۇپ، مېيىپ ياشلار ئۇچۇن «ئەلچى» بولدى.

§ 2. مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى

1985 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى (تۆۋەندە قىسقارتىلىپ «فوندى جەمئىيىتى» دەپ ئاتىلىدۇ) ئۇرۇمچىدە قۇرۇلدى. فوندى جەمئىيىتى - ئىجتىمائىي پاراۋانلىق تەشكىلاتى قىلىنىپ، ئالتە كەسپىي شتات تەيىنلەندى. ئۇنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋەكالىتەن باشقۇردى. فوندى جەمئىيىتىگە بىر مۇدىرىيەت باشلىقى، ئۈچ مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقى، 34 دائىمىي مۇدىرىيەت ئەزاسى تەيىنلەندى. ھەمدە جەمئىيەتنىڭ ھەر قايسى ساھەلىرىدىكى مەشھۇر زاتلار ۋە ئاپتونوم رايوندىكى ئالاقىدار رەھبەرلەر پەخرىي مۇدىرىيەت باشلىقى، پەخرىي مۇدىرىيەت ئەزالىقىغا تەكلىپ قىلىندى. فوندى جەمئىيىتى قۇرۇلغاندىن كېيىن، 1985 - يىلنىڭ ئاخىرىغىچە 79 ئورۇن ۋە ئون مىڭغا يېقىن شەخس فوندى جەمئىيىتىگە 820 مىڭ يۈەن نەقىۋل، 20 مىڭ يۈەن

قىممىتىدىكى ماددىي بۇيۇم ئىئانە قىلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە 14 ئورۇن 10 مىڭ يۈەن ئىئانە قىلدى. 1984 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇرۇمچى چىيەنتاڭجيالڭ يولى بويىدىن 40 مو يەر سېتىۋېلىپ ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزى قۇردى. بۇنىڭغا 1985 - يىلى بىر مىليون 500 مىڭ يۈەن مەبلەغ سېلىنىدى. بۇنىڭ ئىچىدە دۆلەت سالغان مەبلەغ 1 مىليون 50 مىڭ يۈەن، فوندى جەمئىيىتى سالغان مەبلەغ 450 مىڭ يۈەن. 1985 - يىلى فوندى جەمئىيىتى ھال - ئەھۋال ئېيتىپ كەلگەن مېيىپلارنى 26 قېتىم (قېتىم) كۆتۈۋېلىپ، 26 پارچە ئەرزنى بىر تەرەپ قىلدى، بەش قېتىم ئائىلە زىيارىتى قىلدى، 12 مېيىپنىڭ ئوقۇشقا چىقىش، خىزمەتكە ئورۇنلىشىش، تىجارەت بىجىنى كېچىرىم قىلىش، سىياسەتنى ئەملىيلەشتۈرۈش ۋە ئائىلە تەۋەلىرىنىڭ نوپۇسىنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشلىرىغا ياردەم بەردى. 8 - ئايدا يەنە شۇبتىسىيە مېيىپلار تەشكىلاتى خەلقئارا ياردەم بېرىش جەمئىيىتىنىڭ باشلىقى كېنىگىر ئەپەندى، بالىلارنى قوتقۇزۇش جەمئىيىتىنىڭ تۈرلەرگە مەسئۇل مۇدىرى دىكىس خانىم قاتارلىقلار كۆتۈۋېلىندى.

ش ئۇ ئا ر مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتىنىڭ پەخرىي مۇدىرىيەت ئەزالىرى ۋە مۇدىرىيەت باشلىقلىرىنىڭ ئىسىملىكى

پەخرىي باشلىقى:
تۆمۈر داۋامەت
پەخرىي مۇدىرىيەت ئەزالىرى
(ئۇيغۇر ئېلىپبە تەرتىبى بويىچە تىزىلدى)
تۈرسۇن ئاتاۋۇللا، تەن يۈخۇا، تىمىچان ، جىڭ لىڭ، خەن يۈۋېن، شار شىبېك، شۇ شۇجى، قۇربان غالى، قەمبەرخانىم ، گۈڭ مىڭ ، لىيۇ زىمۇ، لىيۇ زوڭخاۋ، لى شۇەنخۇا، ماھسۇر قاسىم، مامبىسۇن، مۇھەممەت ئىسمايىل، ۋاڭ يۈخۇ، ۋاڭ شىجېن (ئايال) ، ئىسھاقجان، ياقۇپ دامۇللا، گېرىشا، ياڭ يىچىڭ، يۈي جەنلىن

مۇدىرىيەت باشلىقى:
ھاپىز رەخمەت

مۇئاۋىن مۇدىرىيەت باشلىقلىرى:
مۇھەممەت ئىمىن، مۇڭ فاخۇڭ، يۈەنيۈلىن

يەتتىنچى قىسىم

نىكاھ، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

يەتتىنچى قىسىم

نىكاھ، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

I باب

نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش

§ 1. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى

1950 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. شۇ يىلى غەربىي شىمال خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئۆلكىلىك (شەھەرلىك)، ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدىن نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش كەسپىي كادىرى سەپلەشنى، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش باشقارمىسى تەسىس قىلىشنى تەلەپ قىلدى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ۋە موري ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈملىرى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنى باشلىۋەتتى. 1951 - يىلى ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى شەھەر - بازارلاردا ئومۇميۈزلۈك نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىش ئىشلىرىنى تىزىمغا ئېلىپ، توي خېتى، نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسى تارقاتتى. ئەينى ۋاقىتتا، دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش تۈزۈمى يولغا قويۇلمىغانىدى. 1952 - يىلى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى رايونلۇق مەھكىمىلەرنىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. 1955 - يىل 6 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى گۇۋۇيۈەن تەستىقلىغان «نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى» نى ئېلان قىلدى. «چارە» دىكى بەلگىلىمىلەر بويىچە، 1956 - يىلى دېھقانچىلىق رايونلىرىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى يېزىلارنىڭ بېجىرىشىگە، نىكاھتىن ئاجرىشىش، يارىشۇپلىشىنى تىزىملاش خىزمىتى رايوننىڭ بېجىرىشىگە تاپشۇرۇپ بېرىلدى (رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلغان بولسا، يەنىلا ناھىيە بېجىردى). چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى رايوندا بېجىرىلدى. ساۋەن، دۆربىلجىن قاتارلىق ناھىيىلەردە

نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى يېزىلاردا سىناق قىلىندى. 1957 - يىلى 43 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، 364 يېزا - بازار نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغان، بۇ يېزا - بازار ئومۇمىي سانىنىڭ تەخمىنەن 30 پىرسەنتىنى؛ 169 رايون - بازار نىكاھتىن ئاجرىشىش ئىشلىرىنى تىزىملىغان، بۇ، رايون، بازار ئومۇمىي سانىنىڭ تەخمىنەن 70 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. 1957 - يىلى ئۇرۇمچىدە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى رايونلۇق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ بېجىرىشىگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى. 1959 - يىل 3 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقى بىلەن شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنى سىستېمىسىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنى جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىڭتۈەننىڭ شۇ تەۋەدىكى تۈەندىن يۇقىرى سىياسىي ئورگانلىرىغا ۋەكالەتەن بېجىرىشنى ھاۋالە قىلدى. يېزىلاردا خەلق گۇڭشېسى قۇرۇلغاندىن كېيىن، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى خەلق گۇڭشېلىرى بېجىردى. 1962 - يىلى شەھەرلەردىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى پەيدىنپەي مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىغا، شەھەرگە قاراشلىق رايونلارغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى. 1965 - يىل 7 - ئايدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ قوشۇلۇشى بىلەن ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى 1000 ئەتراپىدا بولغان، شۇ جايدىكى ھۆكۈمەت تۇرۇشلۇق جايدىن ئىككى كۈنلۈك يىراقلىقتا جايلاشقان دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، ئورمانچىلىق مەيدانلىرىدىكى سىياسىي ئورگانلار نىكاھ ئىشلىرىنى ۋەكالەتەن تىزىملىدى. 9 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھىرىدە نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىش، يارىشىش، باشقا مىللەتلەر بىلەن نىكاھلىنىش ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى ھەرقايسى مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىغا چۈشۈرۈپ بېرىلدى. 1968 - يىل 1 - ئايدا نىكاھلىنىشنى تىزىملاشتىن باشقىلىرىنىڭ ھەممىسىنى ھەرقايسى رايونلۇق خەلق ئىشلىرى بۆلۈملىرى بېجىرىدىغان بولدى. 1983 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇرۇمچى، قەشقەر، غۇلجا، شىخەنزە، خوتەن شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىدا چەت ئەلگە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنى بەلگىلىدى. 1984 - يىلى ھۆكۈمەت بىلەن گۇڭشې ئايرىلىپ، يېزىلىق، بازارلىق ھاكىمىيەتلەر قۇرۇلغاندىن كېيىن، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشنى يېزىلىق، بازارلىق خەلق ھۆكۈمەتلىرى بېجىرىدىغان بولدى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئېلىنغان تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، ئاپتونوم رايون بويىچە 1080 ئورۇندا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى (ۋەكالەتەن بېجىرىدىغان ئورگانىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) قۇرۇلغان. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيە (رايون) دەرىجىلىكى 68، يېزا (بازار، مەھەللە) دەرىجىلىكى 795، بىڭتۈەننىڭ تۈەن - مەيدان، دۆلەت ئىگىلىكىدىكى دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىدىكى ۋەكالەتەن بېجىرىدىغان ئورگان 217.

1956 - يىلدىن باشلاپ يېزا دەرىجىلىك نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى كادىرى بېجىرىپ كەلدى. لېكىن ئىجرا قىلىش داۋامىدا بىر مۇنچە يېزا - بازارلار بۇ بەلگىلىمىگە خىلاپلىق قىلىپ، خەلق ئىشلىرى كادىرى ئەمەس كىشىلەرنى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا قويغان. 1961 - يىلى ئۇرۇمچى سايباغ رايونىنى تەكشۈرۈشكە ئاساسلانغاندا، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچىلار ئون نەچچە قېتىم ئالماشتۇرۇلغان. خەت - چەك ئېلىپ تارقىتىش خادىمى، ماشىنىستلار نىكاھ ئىشلىرىنى قوشۇمچە تىزىملىغان، 1985 - يىلى كورلا شەھىرى ئىتتىپاق مەھەللە ئىش باشقارمىسىدىكى 12 خىزمەتچى ئىچىدە سەككىز نەپىرى (مۇدىر، كاتىپ،

بوغالتىر، كاسسىر، ئايالار كادىرى، ستاتىستىكا خادىمى، قوراللىق بۆلۈم كادىرى، ئاشپەز) نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغان. بۇنىڭغا ئوخشاش قوشۇمچە ئىشلەيدىغان، ۋەكالىتەن ئىشلەيدىغان ئەھۋاللار ئۆزۈلمەي سادىر بولۇپ تۇرغان. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايون بويىچە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خادىملىرى 1100 گە يەتتى، بۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى كادىرى ئاران 700 بولۇپ، 63% نى ئىگىلىدى، قالغانلىرى كاتىپ، ئايالار كادىرلىرىدىن ئىبارەت.

§ 2. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى

1. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشتا، تەكشۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش

نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرىنىڭ خىزمەتچىلىرى نىكاھلانغۇچىلارنىڭ ئىلتىماسى ۋە گۇۋاھنامە، ھۆججەتلىرىنى قانۇندىكى بەلگىلىمىلەرگە ئاساسەن، تەكشۈرگەندىن كېيىن، گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش - بەرمەسلىكنى بەلگىلىدى.

1950 - يىلدىن 1953 - يىلغىچە نىكاھ تىزىملىتىشنى ئىلتىماس قىلغان ھەر ئىككى تەرەپ شەخسەن ئۆزلىرى كېلىپ، تىزىملاش ئورگانلىرىغا ئىدارىسىنىڭ تونۇشتۇرۇشىنى؛ دوختۇرخانا، شىپاخانىلارنىڭ كېسەل يوقلىقى ھەققىدىكى ئىسپاتنى؛ گۇۋاھچىنىڭ يازما ئىسپاتىنى تاپشۇردى (تونۇشتۇرغۇچى ئۆزى كەلدى). نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچىلار تەكشۈرگەندىن كېيىن گۇمان ھىس قىلمىسا، ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تامغىسى بېسىلغان نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسىنى تارقىتىپ بەردى (ئەر، ئايالىنىڭ ھەربىرىگە بىر نۇسخىدىن بېرىلدى). نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسىنىڭ دەپتەر ھەققىلا ئىلىنىدى. شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۇەنىدىكى 61 ئورۇندا تۇەندىن يۇقىرى سىياسىي ئورگانلار شۇ جايدىكى ھۆكۈمەتكە ۋەكالىتەن نىكاھلانغۇچى ئىككى تەرەپنى تەكشۈرۈپ، ئۇلارنىڭ نىكاھلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدا ئالاقە يېزىپ، يەرلىك ھۆكۈمەتكە تونۇشتۇردى، يەرلىك ھۆكۈمەت بەلگىلىمىگە ئاساسەن نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسىنى تولدۇرۇپ، نىكاھلانغۇچىلارغا يەتكۈزۈپ بېرىش ئۈچۈن، تۇەندىن يۇقىرى سىياسىي ئورگانلارغا ئەۋەتىپ بەردى. قايتىدىن يارىشۇالغانلارغا يەنە بىر خىل يارىشۇبلىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىلدى. مۇشۇ مەزگىلدە نىكاھتا ئەركىن بولغان - بولمىغانلىقى، نىكاھ سوۋىسى، مەجبۇرلاش، نىكاھقا چات كىرىۋېلىش ۋە قوش نىكاھلىنىش، بالدۇر نىكاھلىنىش، كىچىك خوتۇن ئېلىش، باشقىسىنىڭ نامىدا تىزىملىتىش، ئالداش ھادىسىلىرى بار - يوقلىقى نۇقتىلىق تەكشۈرۈلدى. ئەر - ئايال ئىككى تەرەپنىڭ ئۆزلىرىدىن سورالغان سوئال - سوراقتا ئەھمىيەت بېرىلدى.

1953 - يىلدىن كېيىن يارىشۇبلىش گۇۋاھنامىسى بېرىش، قايتا نىكاھلىق بولۇش، توي قىلىشتىن بۇرۇن سالامەتلىكنى تەكشۈرتۈش، تونۇشتۇرغۇچىنى تەكلىپ قىلىش قاتارلىق ئىشلارغا ئۆزگەرتىش كىرگۈزۈلدى؛ يارىشۇبلىشنى تەلەپ قىلغانلارنىڭ ئەسلىدىكى نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسى تاپشۇرۇۋېلىنىپ، نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسىغا ۋە كۆتەككە «يارىشۇالدى» دېگەن خەت ئەسكەرتىپ يېزىپ قويۇلىدىغان بولدى. سوت مەھكىمىسى ھۆكۈم بىلەن ئاجراتقانلار بولسا،

ئەسلىدىكى سوت مەھكىمىسىگە ئۇقتۇرۇش قىلىنىدى؛ قايتا نىكاھلانغۇچىلارنىڭ ئەسلىدىكى نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسى قايتا نىكاھلانغان بىر تەرەپنىڭ ياكى ئىككى تەرەپنىڭ ئەسلىدىكى جۈرىسى بىلەن ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتىنى ئۈزگەنلىك توغرىسىدىكى ئىسپاتى بولغاچقا، يېڭىۋىلىنمىدى، لېكىن نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسىگە قاچان، قەيەردە كىم بىلەن قايتا نىكاھلانغانلىقى ئەسكەرتىپ قويۇلۇپ، قوش نىكاھلىق بولۇشنىڭ ئالدى ئىلىنىدى؛ توي قىلىشتىن بۇرۇن سالامەتلىكنى تەكشۈرۈشتە، ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن بولۇش تەكتىلىنىپ، كېسىلى يوقلىغى ھەققىدىكى ئىسپاتنى تاپشۇرۇش توغرىسىدا قانۇنىق بەلگىلىمە چىقىرىلمىدى، تونۇشتۇرغۇچىنىڭ نەق مەيدانغا كېلىپ گۇۋاھلىق بېرىشى زۆرۈر شەرت قىلىنمىدى. 1954 - يىل 1 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئىشخانىسى مەركىزىي خەلق ھۆكۈمىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى، جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سىياسىي بۆسنىڭ ئۇقتۇرۇشىنى تۆۋەنگە تارقاتتى، مەجبۇرىيەت ئۇنتۇلغان ھەربىيلەر نىكاھلانماقچى بولسا، شۇ جايدىكى خەلق ھۆكۈمىتىگە تىزىمغا ئېلىش توغرىسىدا ئىلتىماس قىلدى، تۇغدۇن يۇقىرى دەرىجىلىك سىياسىي ئورگانىنىڭ نىكاھلىنىش توغرىسىدىكى ئىسپاتى بولسا، ئاندىن تىزىمغا ئېلىنىدى. ئارمىيىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ نىكاھ ئىشلىرى شۇ جايدىكى ھۆكۈمەتنىڭ مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىسى بويىچە بېجىرىلدى.

1961 - يىلى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش-ئورگانلىرى ئەر - ئايال ھەر ئىككى تەرەپنىڭ بىرلىككە كەلتۈرۈلگەن نىكاھلىنىش ئىلتىماسنامىسىنى تولدۇرۇشنى تەلەپ قىلدى. نوپۇسى بولمىسا، تىزىملانمىدى. 1980 - يىلى نىكاھلىنىش يېشىنى ئەمەلىي يېشى بويىچە ھېسابلاش، نوپۇس دەپتىرىدىكى تۇغۇلغان يىل، ئاي، كۈنىنى ئاساس قىلىش يولغا قويۇلدى. نىكاھلىنىشنى تىزىملاشتا سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش جەدۋىلىنى تاپشۇرۇش توغرىسىدا يېڭىباشتىن بەلگىلىمە چىقىرىلدى، بۇنىڭدا تۇنۇقاق، سىفىلىس، روھىي كېسەل، دەلدۇش قاتارلىق كېسەللىكلەرنى تەكشۈرۈش ئاساس قىلىنىدى. نىكاھلانغۇچىلار تىزىمغا ئېلىش ئورگانلىرىدىن سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش جەدۋىلىنى ئېلىپ، بەلگىلەنگەن دوختۇرخانا، شىپاخانا ياكى يۇقۇملۇق كېسەللىكلەرنىڭ ئالدىنى ئېلىش تارماقلىرىغا بېرىپ تەكشۈرتتى. جۈڭگو خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى باش سىياسىي بۆسنىڭ 1980 - يىلدىكى بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، جەڭچىلەر مەجبۇرىيەت ئۇنتىش مەزگىلىدە، ئۇزۇن تۇرۇشلۇق جايدىكى پۇقرالار بىلەن نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلسا، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىر دەك بېجىرىپ بېرەتتى.

1981 - يىلدىن ئېتىبارەن قانۇنغا خىلاپ نىكاھ ئىشلىرىنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، تىزىملاش تەرتىپى ئۆزگەرتىلدى: بالدۇر نىكاھلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، نىكاھلانغۇچىلارنىڭ ئىدارىسىنىڭ ئىسپات قەغىزى، نوپۇس دەپتىرى ياكى نوپۇس كارتىسىنى بىللە ئېلىپ كېلىشى تەلەپ قىلىنىدى؛ ئۇنىڭ دوپپىسىنى بۇنىڭغا كەيگۈزۈپ قويۇشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، يالاڭباش چۈشكەن رەسىمدىن ئۈچ پارچىنى نىكاھلىنىش ھەققىدىكى ئىسپاتى ۋە ئۈچۈن، ئىلتىماسنامە ئۈستىگە چاپلاش بەلگىلەندى؛ نىكاھقا چات كىرىۋېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن، نىكاھلىنىشنى ئىلتىماس قىلغان يىگىت ۋە قىز بىلەن ئايرىم - ئايرىم سۆھبەتلىشىپ ۋە ئۇلارنى تەكشۈرۈپ، مۇھەببەتلەشكەن ۋاقتى، ئائىلە ئەھۋالى، خىزمەت ئورنى، مۇھەببەت ئاساسى، ياش ئەھۋالى ئېنىقلاندى، نىكاھ قانۇنىدىكى ئادەتتىكى ساۋاتلار سوراپ كۆرۈلدى، رەسمىيەتنىڭ تولۇق ياكى تولۇق بولمىغانلىقىغا، زوھىي ھالىتى تەبىئىي ياكى تەمەسلىكىگە،

نىكاھلىنىش پېشىغا توشقان ياكى توشمىغانلىقىغا قارالدى. قوش نىكاھلىنىشنىڭ، يېقىن تۇغقانلار نىكاھلىنىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ئۈچۈن نىكاھلانغۇچىلاردىن بىر تەرەپنىڭ نوپۇسى تۇرۇشلۇق جايدا تىزىمغا ئېلىنىدى، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ نوپۇسى شۇ جايدا بولمىسا، تىزىمغا ئېلىنمىدى. ئەر - ئايال ھەر ئىككى تەرەپ جەزمەن ئۆزى كېلىپ تىزىملىتىش تەلەپ قىلىنىدى.

1983 - يىلى چەت ئەلگە چىقىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشتا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ «جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنىڭ دۆلەت ئىچىدىكى پۇقرالار بىلەن، شياڭگاڭ، ئاۋمىنلىق قېرىنداشلارنىڭ ئىچكى جايلاردىكى پۇقرالار بىلەن نىكاھلىنىش ئىشلىرىنى تىزىملاشقا ئالاقىدار بىر نەچچە بەلگىلىمە» ۋە «جۇڭگو پۇقرالىرى بىلەن چەت ئەللىكلەرنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا ئالاقىدار بىر نەچچە بەلگىلىمە» بويىچە بېجىرىلدى.

2. نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تىزىملاشتا، تەكشۈرۈپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش

1949 - يىلى شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولۇشتىن ئىلگىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاز سانلىق مىللەتلەر شەرىئەت قائىدىسى بويىچە نىكاھتىن ئاجرىشاتتى، ئەرلەر خوتۇنىنى تالاق قىلىشقا ھوقۇقلۇق بولۇپ «ئۈچ تالاق» دېسىلا، ئەر - خوتۇنلۇق مۇناسىۋىتى ئۈزۈلەتتى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، نىكاھتىن ئاجرىشىش بارا - بارا سوت ئارقىلىق ھۆكۈم قىلىنىدى. «نىكاھ قانۇنى» ئېلان قىلىنغاندىن كېيىن، ئەر - ئايال ھەر ئىككى تەرەپ كېلىشىش ئارقىلىق نىكاھتىن ئاجرىشىدىغان بولدى، ئىدارىسى ياكى مەھەللە ئىش باشقارمىسىنىڭ، يېزىلىق ھۆكۈمەتنىڭ كېلىشتۇرۇپ باققانلىق ھەققىدىكى تونۇشتۇرۇشى ۋە ئاجراشقۇچىلارنىڭ ئىلتىماسى ھەمدە يازما كېلىشىمنامىسىنى ئېلىپ نىكاھلىنىشنى تىزىمغا ئېلىش ئورگانلىرىغا بېرىپ رەسمىيەت ئۆتەپ، ئەسلىدىكى نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسىنى تاپشۇرۇپ بېرىپ، نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسى ئالىدىغان بولدى. ئەگەر بىرلا تەرەپ نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلسا ۋە پەرزەنتلىرى، مال - مۈلكى ھەققىدە تالاش - تارتىش بولسا، سوت مەھكىمىسى ھۆكۈم چىقىرىدىغان بولدى.

1955 - يىلى «نىكاھ قانۇنى» نىڭ 6 - ماددىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى، سوت مەھكىمىسى نىكاھتىن ئاجرىشىش توغرىسىدا ھۆكۈم چىقىرىلغانلار ۋە كېسىمنامە قەغىزى بېرىلگەنلەرگە نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تىزىمغا ئېلىش رەسمىيىتىنى قايتىدىن بېجىرىپ بەرمەيدىغان ۋە نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بەرمەيدىغان بولدى. پەقەت ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن ئاجراشماقچى بولغان ھەم مال - مۈلۈك ۋە پەرزەنتلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش جەھەتتە كېلىشىمگە كەلگەنلەرنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىش ئىلتىماسىنىلا قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلىدىغان بولدى.

1961 - يىلدىن ئېتىبارەن نىكاھتىن ئاجراشتۇرۇش رەسمىيىتىنى بېجىرىش تەرتىپى، رەسمىيىتى تېخىمۇ مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. ئەر - ئايال ھەر ئىككەيلەن بىللە كېلىپ، ئۆز قولى بىلەن نىكاھتىن ئاجرىشىش ئىلتىماسنامىسىنى تولدۇرۇش (پەرزەنتلىرى، مال - مۈلكى ھەققىدىكى كېلىشىمنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) تەلەپ قىلىنىدى.

1981 - يىلدىن كېيىن نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تىزىملاشتا نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئۆزى ئىختىيار قىلىش، مۇھەببىتى ھەققەتەن بۇزۇلغان بولۇش ئاساس قىلىنمىدىغان بولدى. لېكىن،

كېلىشتۈرۈش خىزمىتى يەنىلا ئالدىنقى ئورۇنغا قويۇلدى. ھەر ئىككى تەرەپنىڭ قايتا ئويلىشىشىغا پۇرسەت يارىتىپ بېرىش ئۈچۈن، تىزىمغا ئېلىشنى ئىلتىماس قىلىش بىلەن گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش ئارىلىقىدا بىر ئايدىن ئۈچ ئايغىچە مۆھلەت قالدۇرۇلدى.

§ 3. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئەھۋالى

1. ئۆز مىللىتىدىكىلەر بىلەن نىكاھلىنىشنى تىزىملاش

«نىكاھ قانۇنى» نىڭ 27 - ماددا 2 - تارمىقىدىكى بەلگىلىمە ۋە شىنجاڭدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھ ئادىتىگە ئاساسەن، 1952 - يىل 1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى «شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق يولغا قويۇلىدىغان تولۇقلىما بەلگىلىمىسى» ئېلان قىلىنىپ يولغا قويۇلدى. ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىشقا تىزىملىتىشتىكى ئەڭ تۆۋەن ياش چەكلىمىسى ئوغۇللارنىڭ 18 ياش، قىزلارنىڭ 16 ياش بولدى. 3 - ئايدا ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، ئاياللار بىرلەشمىسى، كومۇنىستىك ياشلار ئىتتىپاقى قاتارلىق تەشكىلاتلار نىكاھ قانۇنىنى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدا تەشەببۇسنامە چىقاردى. «شىنجاڭ گېزىتى» نىكاھ قانۇنىنى ئىجرا قىلىش توغرىسىدا باش ماقالە ئېلا قىلدى. كۆپ ساندىكى رايونلار زومىگەرلەرگە قارشى تۇرۇپ، ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى ھەرىكىتىگە بىرلەشتۈرۈپ ئاممىۋى چوڭ يىغىن، دېھقانلار ۋەكىللىرى يىغىنى، ئاياللار ۋەكىللىرى يىغىنىدىن پايدىلىنىپ «نىكاھ قانۇنى» نى تەشۋىق قىلدى ۋە چوڭقۇرداردى. رەسمىي كۆرگەزمىسى ئېچىش، كوچا - رەستىلەردە ئويۇن قويۇش، گېزىت ئوقۇش گۇرۇپپىسى تەشكىللەش، ساۋات چىقىرىش كۇرسى، كەچكۇرس ئېچىش ئارقىلىق «نىكاھ قانۇنى» ئۆگىنىلدى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ 2 - رايون 2 - كوچىسىدىكى 80% تىن ئارتۇق قورامىغا يەتكەنلەر «نىكاھ قانۇنى» نى ئۆگەنگەن. قەشقەر ئاياللار قۇرۇلتىيى ۋەكىللىرى «چوڭپەردىنى چۆرۈپ تاشلاپ، فېئودالىلىق ئېكسپىلاتاتسىيىگە قارشى تۇرۇپ، نىكاھتا ئۆز - ئۆزىگە ئىگە بولۇش» تەكلىپىنى ئوتتۇرىغا قويدى. ئاقسۇ، كۇچا، تۇرپان قاتارلىق ناھىيىلەر نىكاھتىن ئاجرىشىش سەۋەبى بىلەن ئاياللارنىڭ ئۆلتۈرگەن جىنايەتچىلەرنى ئوچۇق سوت قىلدى. ئەرلەر ھاكىمىيىتى ئىدىيىسىنى تەنقىد قىلىپ، ئاياللارنىڭ ئورنىنى يۇقىرى كۆتۈردى. تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، 1952 - يىلى ئۆلكە بويىچە نىكاھ ئەنزىسى تۈپەيلىدىن ئۆلتۈرۈلگەن ئايال 53 كە يەتكەن. بۇ مەزگىلدە دىن نىكاھ ئىشلىرىغا كۆپرەك ئارىلىشىۋالغانىدى.

«نىكاھ قانۇنى» نى تەشۋىق قىلىش ئارقىلىق نىكاھ ئىشلىرىدا ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولۇش، ئەركىن بولۇشنى تەلەپ قىلىدىغانلار كۆپەيىشكە باشلىدى. باراۋەرلىك يوق ئائىلىلەر ئىچىدە نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلىدىغانلارمۇ كۆپەيدى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، كۇچا ناھىيىسىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 40 ئادەمنىڭ، ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 30 ئادەمنىڭ ئىچىدە بىر ئادەم نىكاھتىن ئاجرىشىشنى تەلەپ قىلغان.

1953 - يىل 2 - ئايدا گوۋۇيۈەن زۇڭلىسى جۇئېنلەي «نىكاھ قانۇنى» نى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدا قىلغان دوكلاتىدا 1953 - يىل 3 - ئاينى «نىكاھ قانۇنى» نى تەشۋىق قىلىش،

ئىزچىللاشتۇرۇش پائالىيىتى ئېيى قىلىپ بېكىتتى. شىنجاڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونى بولغانلىقتىن، ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى شىنجاڭدا ۋاقتىنچە ئىجرا قىلماسلىقنى قارار قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى «نىكاھ قانۇنى»ۋە ئۆلكىنىڭ قوشۇمچە بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، «شىنجاڭ ئۆلكىسىدە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشتا دىققەت قىلىشقا تېگىشلىك ئىشلار» نى تۈزۈپ چىقتى. ئۇنىڭ مۇھىم نۇقتىسى: نىكاھلىنىشقا تىزىملىتىشنى ئىلتىماس قىلغۇچىلارنى ئىنچىكە تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈش، ئەر - ئايال ھەر ئىككى تەرەپ ھەقىقەتەن ئۆزلىرى ئىختىيار قىلغان، نىكاھ سودىسى بولمىغان، قوش نىكاھلىنىش، كىچىك خوتۇن ئېلىش، مەجبۇرلاش، چات كىرىۋېلىش، قانۇندا بەلگىلەنگەن نىكاھلىنىش يېشىغا يەتمەي تۇرۇپ نىكاھلىنىش، باشقىلارنىڭ نامىدا تىزىملىتىش، ئالدامچىلىق قاتارلىق ئەھۋاللار بولمىغان بولۇش، نىكاھلىنىشقا تىزىملاش بەلگىلىمىسىگە ئۇيغۇن كەلگەنلەرنى، تىزىملاپ گۇۋاھنامە تارقىتىپ بېرىش؛ نىكاھلىنىشنى ئىلتىماس قىلغانلارنى سالامەتلىكىنى تەكشۈرتۈش ئىسپاتىنى تاپشۇرۇشقا زورلىماسلىقتىن ئىبارەت. شۇ يىلى ئاقسۇ ۋىلايىتىدىن ئېلىنغان تولۇقسىز مەلۇماتقا قارىغاندا، نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 14 مىڭ 876 جۈپكە، نىكاھتىن ئاجراشقانلار 2361 جۈپكە؛ ئۇرۇمچى شەھىرىدە نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 2990 جۈپكە، نىكاھتىن ئاجراشقانلار 1215 جۈپكە يەتكەن. 1954 - يىلدىن باشلاپ ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش مەلۇمات جەدۋىلى تۈزۈمىنى يولغا قويدى. 1955 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 90 مىڭ 494 جۈپكە، نىكاھتىن ئاجراشقانلار 25 مىڭ 105 جۈپكە يەتكەن؛ 1958 - يىلى 45 ناھىيە، شەھەردىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا، نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 83 مىڭ 731 جۈپكە، نىكاھتىن ئاجراشقانلار 24 مىڭ 962 جۈپكە يەتكەن. مۇشۇ مەزگىلدە شەھەر رايونىدا توي قىلغان، نىكاھتىن ئاجراشقانلارنىڭ زور كۆپچىلىكى ئۆزلىكىدىن نىكاھلىنىشقا تىزىملاش ئورگانلىرىغا بېرىپ قانۇن بويىچە رەسمىيەت ئۆتمىدى. 1959 - يىلىنىڭ بېشىدا ئاپتونوم رايونلۇق 2 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيىنىڭ 1 - يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى ۋاقىتلىق قوشۇمچە بەلگىلىمىسى» بىكار قىلىندى. ئاپتونوم رايون بويىچە ئەڭ تۆۋەن قانۇنىي نىكاھلىنىش يېشى قاتارلىق نىكاھقا ئالاقىدار مەسىلىلەر «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى نىكاھ قانۇنى» بويىچە ئىجرا قىلىندى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە، نىكاھ ئىشلىرى داۋاملىق تىزىملىتىلىپ، كېچىكسىپ توي قىلىش تەشەببۇس قىلىنغان بولسىمۇ، لېكىن تەكشۈرۈلمىدى ۋە مەلۇمات قىلىنمىدى. 1980 - يىلى يېڭى نىكاھ قانۇنى ئېلان قىلىنىشتىن بۇرۇن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ئاپتونوم رايونلۇق ئاياللار بىرلەشمىسى، ئالىي خەلق سوت مەھكىمىسىدىن ئىبارەت ئالاقىدار تارماقلار ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھ، ئائىلە ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ تەتقىق قىلدى. بەش ئاپتونوم ئوبلاست، بىر قىسىم ۋىلايەت ۋە ئاپتونوم ناھىيىلەرنىڭ پىكرىنى ئالدى. 1981 - يىل 1 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى» نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىسى» (تۆۋەندە «قوشۇمچە بەلگىلىمە» دەپ ئاتىلىدۇ) نى ئېلان قىلدى. «قوشۇمچە بەلگىلىمە» دە، ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىش

يېشى ئوغۇللارنىڭ 20 ياشتىن، قىزلارنىڭ 18 ياشتىن تۆۋەن بولماسلىقى كېرەك، دەپ بەلگىلەندى. نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىشتا قانۇنىي رەسمىيەت بېجىرىلىپ، ھەر تەرەپنىڭ ئاغزاكى ياكى خەت ئارقىلىق قارشى تەرەپكە نىكاھتىن ئاجراشقانلىقىنى ئۇقتۇرۇپ قويۇشتەك ئۇسۇللار مەنئىي قىلىندى. ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئارقا - ئارقىدىن يىغىن ئېچىپ، 1980 - يىل 12 - ئايدا ئۇنتكۇزۇلگەن ئاپتونوم رايونلۇق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتى سۆھبەت يىغىنىنىڭ روھىنى ئىزچىللاشتۇردى. «نىكاھ قانۇنى»، «نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش چارىسى» نى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلىپ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش كادىرلىرى تەربىيىلەندى. ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەھەللە، گۈزەشپلارغا ماسلىشىپ، زاۋۇت، كان، يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىغا بېرىپ، رادىئو لېكسىيىسى سۆزلەش، قارا تاختاي گېزىتى چىقىرىش، رەسىم كۆرگەزمىسى ئېچىش، تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى بېسىپ تارقىتىش، تەشۋىقات ماشىنىسى چىقىرىش قاتارلىق كۆپ خىل شەكىللەرنى قوللىنىپ، يېڭى نىكاھ قانۇنىنى تەشۋىق قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى 5 - ئايدا ۋە 12 - ئايدا قەشقەر، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى، شىخەنزە شەھىرىنى تەكشۈرۈپ توي قىلىشتىن بۇرۇنقى سالامەتلىكنى تەكشۈرۈشتە شەكىلۋازلىق قىلىش ۋە تەكشۈرۈش دائىرىسىنى كېڭەيتىۋېتىش، ھەق ئېلىش ئۇلچىمىنى ئۆستۈرۈۋېلىش قاتارلىق مەسىلىلەرنى تۈزەتتى، سالامەتلىكنى ئومۇمىيۈزلۈك تەكشۈرۈشنى ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن تەكشۈرتۈشكە ئۆزگەرتتى، بۇلارغا نىسبەتەن ئامما سىنىكاسىمۇ خېلى ياخشى بولدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1981 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 120 مىڭ 30 جۈپكە يېتىپ، 1980 - يىلدىكى 107 مىڭ 73 جۈپتىن 12% كۆپەيگەن؛ نىكاھتىن ئاجراشقانلار 37 مىڭ 745 جۈپ بولۇپ، 1980 - يىلدىكى 43 مىڭ 161 جۈپتىن 14% ئازايغان. 1982 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇرۇمچى شەھىرىدە نىكاھلىنىشتىن بۇرۇن سالامەتلىكنى تەكشۈرتۈش لازىملىقى توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى. نىكاھلىنىشقا ئىلتىماس قىلغانلىكى ئۈر - ئايال سەھىيە، داۋالاش تارماقلىرىغا تەكشۈرتكۈزدى. تەكشۈرتمىگەنلەرنى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى نىكاھقا تىزىملىمىدى. 1983 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى قەشقەر، ئۇرۇمچى، شىخەنزە شەھەرلىرىدە نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش سۆھبەت يىغىنى ئاچتى. يۇقىرىدىكى ئۈچ شەھەردىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى خادىملار قىسقا مۇددەت تەربىيىلەندى ۋە ئۇلاردىن سىناق ئېلىندى.

12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى ۋە دۆلەت پىلانلىق تۈغۈت كومىتېتىگە مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش ئارقىلىق، قەشقەر ۋىلايىتىدىكى «نىكاھلىنىشقا رۇخسەت قىلىش گۇۋاھنامىسى» گە ئاساسەن تىزىملاش ۋە مەلۇم تارماقلارنىڭ كېچىكىپ توي قىلىش يېشىنى بۇغۇپ، نىكاھلىنىشقا تىزىملاش ئۇسۇلى تۈزىتىلدى. 1985 - يىلى قۇمۇل شەھىرىنىڭ نىكاھلىنىشنى تىزىملاشتا رەنە پۇلى ئېلىشتەك ئۇسۇللىرى تۈزىتىلدى؛ قەشقەر ۋىلايىتىدە ئىلتىماس قىلغان كۈننىڭ ئۈزىدە تەكشۈرۈپ، شۇ كۈنى تىزىملايدىغان «بازار كۈنى» دىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش تۈزۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، نىكاھلىنىشتىن 60 كۈن بۇرۇن ئىلتىماس قىلىش، نىكاھتىن ئاجرىشىشتىن 90 كۈن بۇرۇن ئىلتىماس قىلىشتىن ئىبارەت نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش تۈزۈمى ئورنىتىلدى. 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون بويىچە نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار جەمئىي 731 مىڭ 320 جۈپكە يېتىپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر

يىلى 146 مىڭ 264 جۈپ ئادەم توي قىلدى؛ نىكاھتىن ئاجراشقانلار 218 مىڭ 366 جۈپ بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 43 مىڭ 673 جۈپ ئادەم نىكاھتىن ئاجراشتى؛ يارىشۋالغانلار 35 مىڭ 687 جۈپ بولۇپ، ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ھەر يىلى 7137 جۈپ ئادەم يارىشۋالدى. نىكاھلىنىش، نىكاھتىن ئاجرىشىش نىسبىتى 1956 - يىلى تەخمىنەن 1:4؛ 1984 - يىلى 1:3 بولدى. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا، 1981 - يىلدىن بۇيان قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىدە نىكاھلىنىشقا تىزىملاتقانلار 282 مىڭ 896 جۈپكە، نىكاھتىن ئاجراشقانلار 144 مىڭ 512 جۈپكە يېتىپ، نىكاھلىنىش بىلەن ئاجرىشىش نىسبىتى 1:2 بولغان.

2. ئوخشىمايدىغان مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىشىنى تىزىملاش

1950 - يىلى دۆلەت ئوخشىمايدىغان مىللەتلەر، بولۇپمۇ دىنىي ئېتىقادى ئوخشىمايدىغان مىللەتلەرنىڭ ئۆز - ئارا نىكاھلىنىشى توغرىسىدا «ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ ئۆرپ - ئادەتىگە ھۆرمەت قىلىش، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىغا پايدىلىق بولۇشنى پرىنسىپ قىلىش، . . . خۇيزۇ - خەنزۇ مىللەتلىرى ئارا ئەر - ئاياللار نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلسا مۇشۇ پرىنسىپقا بويسۇنىشى كېرەك» دېگەن بەلگىلىمىنى چىقاردى. ئەينى ۋاقىتتا، خەنزۇلار بىلەن خۇيزۇلار ئۆز - ئارا نىكاھلانغاندىن باشقا، يەنە خەنزۇلار ئۇيغۇر، قازاق، شىبە، موڭغۇل مىللەتلىرى بىلەن نىكاھلانغاندى ھەمدە ئاز سانلىق مىللەتلەر ئۆز - ئارا نىكاھلانغاندى. 1955 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى خوتەن ۋالىي مەھكىمىسى ۋە شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىغا: «شىنجاڭنىڭ ئاز سانلىق مىللەتلەر رايونلىرىدىكى مىللەتلەر ئۆز - ئارا نىكاھلىنىش مەسىلىسىگە ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش، ئاممىنىڭ نارازىلىقىنى قوزغاپ قويماسلىق لازىم، ئەگەر، خەنزۇ ئەر، ئاياللار ئۇيغۇر، خۇيزۇ ئەر، ئاياللار بىلەن نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلسا، شەخسىي مەنپەئىتىنى ئومۇمنىڭ مەنپەئىتىگە بويسۇندۇرۇش پرىنسىپى بويىچە ئەر- ئايال ھەر ئىككى تەرەپكە سۆز بىلەن قايىل قىلىش تەربىيىسى بېرىپ، ئۇلارنى نىيىتىدىن ۋاز كېچىشكە رىغبەتلەندۈرۈش لازىم. ئەگەر سۆز بىلەن قايىل قىلىش ئۇنۇم بەرمەي، ئەر - ئايال ھەر ئىككى تەرەپ ۋاز كېچىشكە ئۇنىماي تۇرۇۋالسا، ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئائىلە باشلىقلىرى قوشۇلسا شۇنداقلا ئامما ۋە مىللەت ۋەكىللىرى باشقىچە پىكىردە بولمىسا، نىكاھلىنىشقا تىزىملىتىشقا بولىدۇ.» دەپ تەستىق چۈشۈردى. لېكىن تىزىمغا ئالدۇرۇشقا كەلگەن ئەر - ئاياللارنىڭ كۆپىنچىسى قەتئىي پوزىتسىيىدە بولۇپ، نىكاھتا ئەركىن بولۇشنى تەكىتلەپ تۇرۇۋالغانلىقى، ئائىلە باشلىقلىرىنىڭ، ئۇرۇغ - تۇغقان، دوست - بۇرادەرلىرىنىڭ توسقۇنلۇق قىلىشى ۋە قارشى تۇرۇشى سەۋەبلىك نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى ئورگانلار بۇ ئىشنى بىر تەرەپ قىلىشتا قىيىن ئەھۋالغا چۈشۈپ قالدى. 1957 - يىل 2 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ج ك پ شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى «ئەر خەنزۇ كادىرلارنىڭ ئۆزى تۇرۇشلۇق جايدىكى ئاز سانلىق مىللەت قىز - چوكانلىرى بىلەن نىكاھلىنىشى مەنئىي قىلىنىدۇ» دەپ قايتا تەكىتلىدى. 1958 - يىل 8 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى قەشقەر مەمۇرىي مەھكىمىسىگە: «مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، ئىلگىرىكى پرىنسىپلاردا چىڭ تۇرۇش كېرەك . . . . . ئەگەر ھەر ئىككى تەرەپنىڭ ئاتا - ئانىسى قوشۇلغان بولسا ھەمدە ئامما قارشى تۇرمىسا، تۇيۇقسىز قىلىشقا رۇخسەت قىلىشقا بولىدۇ.» دەپ تەستىق جاۋاپ بەردى. 1962 - يىل 8 - ئاينىڭ 23 - كۈنى خەلق ئىشلىرى

نازارىتى كۆچا ناھىيىلىك خەلق كومىتېتىگە ناھىيىلىك دوختۇرخانىنىڭ خۇيزۇ خىزمەتچىسى × ××بىلەن كۆچا قېدىرىش - تەكشۈرۈش باشقارمىسىنىڭ خەنزۇ خىزمەتچىسى ××× نىڭ توي قىلىشىغا قوشۇلمايدىغانلىقى توغرىسىدا تەستىق جاۋاب بەردى. گەرچە مەنئىي قىلىش توغرىسىدا قائىدە - بەلگىمىلەر چىقىرىلغان بولسىمۇ، لېكىن ئۇخشاش بولمىغان مىللەت ئۇغۇل - قىزلىرىنىڭ ئۆز - ئارا مۇھەببەتلىشىشى ئوبيېكتىپ مەۋجۇدىيەت بولۇپ، ئۇنىڭدىن ساقلىنىش مۇمكىن بولماي كەلدى. قەشقەر، ئۈرۈمچى، كۆچا، خېجىلىك قاتارلىق جايلاردا ئوخشاشمىغان مىللەتلەردىن ئۆز - ئارا نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلغان كىشىلەرنىڭ بەزىلىرى ئىلاجسىز ئۆز نىيىتىدىن ۋاز كەچتى، بەزىلىرى قېچىپ كېتىپ ئىچكى ئۆلكىلەردە توي قىلدى، بەزىلىرىنىڭ ئاتا - ئانىسى ھەر تەرەپكە بېرىپ ئەرز قىلدى. 1980 - يىل 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ ‹جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتىنىڭ نىكاھ قانۇنى› نى ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىسى (لايىھە)» توغرىسىدىكى ئىزاھاتىدا: «ئوخشاشمىغان مىللەتلەرنىڭ ئۆز - ئارا نىكاھلىنىشى توغرىسىدا رايونلار، تارماقلارنىڭ پىكرى بىرەك بولمىدى. قايتا - قايتا مۇزاكىرە قىلىش ئارقىلىق، بۇ مەسىلىلەر بىر قەدەر مۇرەككەپ بولغانلىقتىن ئۇنى تېخىمۇ ئىلگىرىلىگەن ھالدا مۇھاكىمە قىلىشقا توغرا كېلىدۇ، دەپ قارالغاچقا، بۇ لايىھىدە بەلگىلىمە چىقىرىلمىدى.» دەپ كۆرسىتىلدى. «نىكاھ قانۇنى» نىڭ روھىغا ۋە شىنجاڭنىڭ ئالاھىدىلىكىگە ئاساسەن، 1982 - يىل 9 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى «نۆۋەتتىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالى ۋە پىكىر» دە، ئېھتىياتچانلىق بىلەن مۇئامىلە قىلىش، بىرىنچىدىن، تەشەببۇس قىلماسلىق، ھەر ئىككى تەرەپكە ئەستايىدىل ئويلىنىپ، يېنىكلىك بىلەن ئىش كۆرمەسلىك توغرىسىدا تەربىيە بېرىش؛ ئىككىنچىدىن، ئۇلارنى قوغداپ، ئۇچىنچىسى كىشىنىڭ زىيانكەشلىك قىلىشىغا يول قويماسلىق كېرەك. ھەر ئىككى تەرەپ ئۆز ئىختىيارلىقى بىلەن مۇھەببەتلىشىپ، چوڭقۇر مۇھەببەت ئورناتقان ۋە توي قىلىشنى قەتئىي تەلەپ قىلىپ تۇرۇۋالغان ھەمدە ئەمەلىيەتتە نىكاھ مۇناسىۋىتىنى شەكىللەندۈرگەنلەر بولسا، ئۇلارنىڭ ئاتا - ئانىسىنى سۆز بىلەن قايىل قىلغاندىن كېيىن، ئۇلارنىڭ نىكاھ ئىشىنى ئەمەلگە ئاشۇرۇشقا يول قويۇشقا بولىدۇ، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرى ئوخشاشمىغان مىللەتلەرنىڭ نىكاھلىنىش ئىشلىرىنى تىزىمغا ئالغاندا، نىكاھلانغۇچىلارنى ئۆرپ - ئادەت، تۇرمۇش پەرقى جەھەتتە ئەتراپلىق ئويلىنىشقا يېتەكلەش، مۇھەببەت ئاساسىنىڭ ئاجىزلىقىنى سېزىلسە، نىكاھلىنىش تەلىپىدىن ۋاز كېچىش توغرىسىدا نەسىھەت قىلىش ۋە سۆز بىلەن قايىل قىلىش؛ مۇھەببىتى چوڭقۇر بولغانلارنىڭ ئاتا - ئانىسىغا نەسىھەت قىلىپ، ئۇلارغا قانۇننى ئاڭلىق ئىجرا قىلىش، پەرزەنتلىرىنىڭ نىكاھ جەھەتتىكى ھوقۇق - مەنپەئىتىگە ھۆرمەت قىلىش توغرىسىدا تەربىيە بېرىش؛ ئائىلە باشلىقى، پەرزەنتلىرى ھەممىسى ئۆز پىكرىدە چىڭ تۇرۇۋالسا، نىكاھلانغۇچىلارنىڭ ئۆز - ئۆزىگە خوجا بولۇش ھوقۇق - مەنپەئەتىنى قانۇن بويىچە قوغداپ، نىكاھلىنىشقا تىزىمغا ئىلىش رەسمىيىتىنى بېجىرىپ بېرىش لازىم، دەپ ئايدىڭلاشتۇرۇلدى.

مەلۇمات قىلىنىشىچە، 1981 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە ئۈرۈمچى شەھىرىدە ئوخشاشمىغان مىللەتلەردىن 1222 جۈپ ئادەم توي قىلغان. بۇ توي قىلغانلار ئومۇمىي جۈپ سانىنىڭ 2.2 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن، بۇنىڭ ئىچىدە، تەڭرىتاغ رايونىدىكىسى 457 جۈپ بولۇپ، 2.84% نى ئىگىلىگەن. 1983 - يىلى غۇلجا ناھىيە مەكتىپى ئىلى ۋىلايىتىدىكى

ئالتە ناھىيىنىڭ 13 گۈڭشي، 85 ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى شۇنداقلا بىر قىسىم ئورگانلار ۋە مەھەللىدىكى ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، شىبە، موڭغۇلدىن ئىبارەت بەش مىللەتتىن تۇرغان قىلغان 6034 جۈپ ئەر - خوتۇننى تەكشۈرگەن، ئۇنىڭ ئىچىدە ئوخشاشمىغان مىللەتلەردىن ئۆز - ئارا نىكاھلانغانلار 169 جۈپكە يېتىپ، توي قىلغانلار ئومۇمي جۈپ سانىنىڭ 2.80 پىرسەنتىنى ئىگىلىگەن. ئىقتىسادنىڭ راۋاجلىنىشى، قاتناش ئىشلىرىنىڭ تەرەققي قىلىشى، نوپۇسنىڭ ئېقىشىنىڭ تېزلىشىشى، مىللەتلەر ئوتتۇرىسىدىكى ئالاقىنىڭ كۈچىيىشىگە ئەگىشىپ، مىللەتلەرنىڭ ئۆز - ئارا نىكاھلىنىش نىسبىتى خېلى يۇقىرى كۆتۈرىلدى.

ئوخشاشمىغان مىللەتلەرنىڭ ئۆز - ئارا نىكاھلىنىشى 22 مىللەتكە چېتىشلىق بولۇپ، خۇيزۇلار بىلەن خەنزۇلاردىن ئۆز - ئارا نىكاھلانغانلار بىر قەدەر كۆپ، خەنزۇلار بىلەن مانجۇلار، ئۇيغۇرلار بىلەن خەنزۇلارنىڭ ئۆز - ئارا نىكاھلىنىشى 2 - ئورۇندا تۇرىدۇ. يەنە ئۇيغۇرلار خۇيزۇ، ئۆزبېك، تاجىك، قىرغىز، تۇجيا، شىبە، موڭغۇل، قازاقلار بىلەن توي قىلغان؛ خەنزۇلار رۇس، شىبە، موڭغۇل، جۇاڭزۇ، چاۋشيەن مىللىتى، زاڭزۇ، بەيزۇ، شېزۇ، قازاق، داغۇر، تۇڭزۇ، تۇجيازۇ، ياۋزۇ مىللەتلىرى بىلەن توي قىلغان؛ شىبەلەر خۇيزۇ، موڭغۇل، قازاق، رۇس، چاۋشيەن مىللەتلىرى بىلەن توي قىلغان؛ خۇيزۇلار سالا، شىبە، قازاق، مانجۇ مىللەتلىرى بىلەن توي قىلغان.

ئىلگىرىكى بىر قانچە يىللاردىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

7 - قىسىم 1 - جەدۋەل　　بىرلىكى: جۈپ

تۈرلەر / يىللار	نىكاھلىنىش ئەھۋالى			نىكاھتىن ئاجرىشىش ئەھۋالى			ئىلاۋە
	تىزىمغا ئېلىنغانلار	تىزىمغا ئېلىنمىغانلار	يارىشىۋالغانلار	تىزىمغا ئېلىنغانلار	كېلىشتۈرۈش ئارقىلىق ئەپلەشكەنلەر	سوتقا چۈشۈرۈپ بېرىلگەنلەر	
1954	46363	5237	1443	16393	3892	2768	تولۇقسىز مەلۇمات
1955	65389	7415	2405	25105	5059	3582	ئۈچ شەھەر، 79 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇمات
1956	59079	8246			5502		61 ناھىيە، شەھەردىن ئېلىنغان مەلۇمات
1957	58656	8240			7540		39 ناھىيە، شەھەردىن ئېلىنغان مەلۇمات

45 ناھىيە، شەھەردىن ئېھ- تىنغان مەلۇمات	1874	7783	24962	1619	8163	58769	1958
41 ناھىيە، شەھەردىن ئېھ- تىنغان مەلۇمات	2077	5571	34160	1479	5490	61382	1962
64 ناھىيە، ئۈچ شەھەردىن ئېلىنغان مەلۇ- مات	2363	8973	47791	3172	10057	95669	1963
28 ناھىيە، شەھەردىن ئېھ- تىنغان مەلۇمات	1479	6545	31133	5045	6982	54171	1964
	2522	11323	47887	6857		102942	1979
	3621		43161	5419		107033	1980
	4409		37745	6351		120030	1981
	17563	8700	46669	7766	11817	147390	1982
	6573	2083	44585	8518	11637	154861	1983
	5640	9811	43495	7457	9814	152617	1984
			44862	5684	13708	158923	1985

3. چەت ئەلگە چىتىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش

1983 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن بۇرۇن ئاپتونوم رايونىمىزدا شەھەر، ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى چەت ئەلگە چىتىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى بولۇپ كەلدى. نىكاھلىنىشقا ئىلتىماس قىلغان ئەر - ئاياللار ئىچىدىكى دۆلەت پۇقراسى ئۆزىنىڭ نوپۇسى تۇرۇشلۇق جايدىكى جامائەت خەۋپسىزلىكى پەيچۇسولىرى يېزىپ بەرگەن نوپۇس ئىسپاتىنى، ئۆزى ئىشلەۋاتقان خىزمەت ئورنى ياكى شەھەر، بازار (مەھەللە ئىش باشقارمىسى)، يېزىلىق خەلق ھۆكۈمىتى يېزىپ بەرگەن مىللىتى، كەسپى ۋە نىكاھلىنىش

ئەھۋالى توغرىسىدىكى ئىسپاتنى؛ چەت ئەللىك تەرەپ دۆلىتىمىزنىڭ چەت ئەلدە تۇرۇشلۇق ئەلچىخانىسى، كونسۇلخانىسى شۇ كىشىنىڭ جۇرىسىنىڭ يوقلىقى ھەققىدە يېزىپ بەرگەن ئىسپاتنى، شىياڭگاڭ، ئاۋمىنلىق قېرىنداشلار شىياڭگاڭ، ئاۋمىنىنىڭ پۇقرالىق كېنىشكىسى، شىياڭگاڭ، ئاۋمىنلىق قېرىنداشلارنىڭ يۇرتىغا قايتىش كېنىشكىسىنى ياكى ماتروسلۇق كېنىشكىسىنى، ئېلىمىزنىڭ ئەدلىيە مەمۇرىي ئورگانلىرى ھاۋالە قىلغان شىياڭگاڭ ئادۇۋاكاتلار ئورنى ئېتىراپ قىلغان نىكاھلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى ئىسپاتنى، نىكاھلىنىشنى ئىلتىماس قىلغۇچىنىڭ زادىلا نىكاھلانمىغانلىقى توغرىسىدىكى ئادۇۋكات ئىسپات بەرگەن بايانناتامىسنى؛ ئاۋمىن مەمۇرىيەت ئىدارىسى ياكى ساقچى ئىدارىسى يېزىپ بەرگەن نىكاھلىنىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى ئىسپاتنى؛ چەت ئەلدىكى ياكى شىياڭگاڭ، ئاۋمىنىدىكى كەسپى ياكى ئىشەنچىلىك ئىقتىسادىي كىرىم مەنبەسى توغرىسىدىكى ئىسپاتنى؛ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگانلىرى بېكىتكەن ناھىيىدىن يۇقىرى دەرىجىلىك دوختۇرخانىلارنىڭ نىكاھلىنىشتىن بۇرۇنقى سالامەتلىكنى تەكشۈرۈش ئىسپاتنى بىرگە ئېلىپ كېلىشى كېرەك. بۇئاستە نىكاھلىنىشنى تەلەپ قىلغۇچىلار نىكاھتىن ئاجراشقان بولسا، نىكاھتىن ئاجرىشىش گۇۋاھنامىسىنى تەكشۈرتۈشى، جۇرىسى قازا قىلغان بولسا، جۇرىسىنىڭ قازا قىلغانلىقى توغرىسىدىكى ئىسپاتنى تەكشۈرتۈشى، بىللە تۇرۇش مۇناسىۋىتى بولغانلار، بىللە تۇرۇش مۇناسىۋىتىنى ئۈزگەنلىك كېلىشىمىنى تەكشۈرتۈشى كېرەك.

نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلغان ئەر - ئايال ھەر ئىككى تەرەپ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنىغا بېرىپ، نىكاھتىن ئاجرىشىش توغرىسىدا ئىلتىماس قىلىشى، دۆلەت ئىچىدىكى نىكاھتىن ئاجرىشىش تەرتىپى بويىچە نىكاھتىن ئاجرىشىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشى كېرەك. جۇڭگو پۇقرالىرى ئۆزىنىڭ چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇرىسى بىلەن نىكاھتىن ئاجرىشىشنى ئىلتىماس قىلسا، چەت ئەل تەۋەلىكىدىكى جۇرىسىنىڭ نىكاھتىن ئاجرىشىشقا قوشۇلغانلىق توغرىسىدىكى خېتىنى بىللە ئالغاچ كېلىشى ۋە ئېتىراپ قىلىش رەسمىيىتىنى بېجىرىشى لازىم.

1983 - يىل 3 - ئاي ۋە 8 - ئايدا خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى «جۇڭگو مۇھاجىرلىرى دۆلەت ئىچىدىكى پۇقرالار بىلەن، شىياڭگاڭ، ئاۋمىنلىق قېرىنداشلار ئىچكى ئۆلكىلەردىكى پۇقرالار بىلەن نىكاھلانغاندا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىمغا ئېلىشقا دائىر بىر قانچە بەلگىلىمە» ۋە «جۇڭگو پۇقرالىرى چەت ئەللىكلەر بىلەن نىكاھلانغاندا نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىمغا ئېلىشقا دائىر بىر قانچە بەلگىلىمە» نى ئېلان قىلدى. شۇ يىلى 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ يۇقىرىدىكى ئىككى بەلگىلىمىنى تۆۋەنگە تارقاتتى ۋە شىنجاڭنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۈرۈپ مۇنداق كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى: (1) ئاپتونوم رايوندا چەت ئەلگە چېتىشلىق نىكاھ ئىشلىرى. كۆپ بولمىغانلىقتىن، ئۈرۈمچى، قەشقەر، شىخەنزە، غۇلجا، خوتەندىن ئىبارەت بەش شەھەردىكى خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى مەخسۇس چەت ئەلگە چېتىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنى قىلىپ بەلگىلەندى. (2) چەت ئەلگە چېتىشلىق نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشتا بىردەك پولات تامغا ئىشلىتىلىدۇ. (3) نىكاھلىنىشقا ئىلتىماس قىلغان ئەر، ئايال ھەر ئىككى تەرەپ نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئورگىنىغا ھەر بىر نىكاھلىنىش گۇۋاھنامىسى ئۈچۈن 50 پۇڭ، تىزىملاش رەسمىيەت ھەققى ئۈچۈن 25 يۈەن خەلق پۇلى تاپشۇرىدۇ. تەرجىمە ھەققىنى ئۆزى كۆتىرىدۇ.

ئاپتونوم رايوندا 1980 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان چەت ئەلگە، شىمالىغا ۋە جۇڭگو مۇھاجىرلىرىغا چېتىلىدىغان نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش
ئەھۋالىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

7 - قىسىم 2 - جەدۋەل

رايونلار / تۈرلەر / يىللار		نىكاھلىنىشقا رۇخسەت قىلىنغانلار (نەپەر)						ئاجرىشىشقا رۇخسەت قىلىنغانلار (جۈپ)		
		جەمئىي	ئەر	ئايال	شىمالىدا نوپۇسى بار جۇڭگو پۇقرالىرى	شىمالىغا مۇناسىۋىتى بار جۇڭگو مۇھاجىرلىرى	چەت ئەلدە تۇرۇشلۇق جۇڭگولۇقلار	چەت ئەللىكلەر	ئۇيغۇر	نىكاھتىن ئاجراشقانلار سانى	ئىلاۋە
1980	كۈيتۈڭ شەھىرى	1		1		1					
	غۇلجا ناھىيىسى	1		1				1			
1981	گۇچۈڭ ناھىيىسى	1		1				(چاۋشيەنلىك)			
	كۈيتۈڭ شەھىرى	1		1			1				
1982	ئۈرۈمچى شەھىرى								1	1	ئاجراشقۇچىنىڭ بىرسى ئاۋسترالىيىلىك
	سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	1		1				1			
	خوتەن ناھىيىسى	1		1			1				
1983	ئۈرۈمچى شەھىرى	2		2	1			1 (ئەنگلىيە مۇھاجىرى)			
	قاراماي شەھىرى	1		1				1			
1984	ئۈرۈمچى شەھىرى	3		3	2		1 (ئامېرىكا ئۇيغۇرلىكىدىكى جۇڭگولۇق)				
	قەشقەر شەھىرى	1		1				1 (پاكىستانلىق)			
	غۇلجا شەھىرى	2		2	1			1 (تۈركىيەلىك)			
1985	ئۈرۈمچى شەھىرى	3		3	2		1 (ئامېرىكا ئۇيغۇرلىكىدىكى جۇڭگولۇق)				
	شىخەنزە شەھىرى	2		2	2						
	قەشقەر شەھىرى	1		1				1			
	ئىلى ۋىلايىتى	1		1	1						

Ⅱ باب

دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش

يېڭى جۇڭگو قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن شىنجاڭنىڭ دەپنە ئىشلىرىنى ئاساسا ۋە ئاز ساندىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار خەلق ئارىسىدىكى ئەنئەنىۋى ئۇسۇل بويىچە باشقۇرۇپ كەلگەنىدى. 1950 - يىلدىن كېيىن دۆلەتنىڭ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى پەيدىنپەي قانات يايدۇردى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردە دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتلىرىنى كەينى - كەينىدىن قۇرۇشقا كىرىشتى. دەپنە ئىشلىرى يەرلىك ئۇسۇل بىلەن ئۆتكۈزۈلدى. ئايرىم رايونلاردىلا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش يولغا قويۇلدى. 70 - يىللاردىن ئېتىبارەن تۇرپان، قەشقەر قاتارلىق رايونلاردىكى ئاساسا تېرىلغۇ يەرلەرنى تېجەش ئۈچۈن، بىر جايىنى قەبرىستانلىق قىلىپ، شامگۈر كولاپ دەپنە قىلىش ئۇسۇلىنى قوللىنىپ، ياخشى ئۇنۇمگە ئېرىشتى. دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش تارماقلىرى ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاممىنى مەخسۇس مېيىت ئۇزىتىش ماشىنىسى بىلەن تەمىنلەپ، ئاممىغا قولايلىق يارىتىپ بەردى.

§ 1. دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى

1959 - يىلدىن ئىلگىرى شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا مەخسۇس دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئاپپاراتى بولمىسىمۇ، لېكىن شەخسلەر تاۋۇت، كۇجە، قەغەز، ھاممالىلىق ۋە قەبرە كولاش - قوپۇرۇش تىجارىتى بىلەن شۇغۇللىناتتى. ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى سۇلۇك گوشياڭ قاتارلىق كىشىلەر مېيىت قويۇش ئۈچۈن سېلىپ، ھازىرالارغا ئاخىرەتلىك ئىشلارنى بېجىرىپ بېرەتتى. ئۇيغۇل تۇرغۇن ئائىلىسىدىكى نۆۋەتچىلىك ھەزرىتى ئاپپاق خوجا مازىرىدا گۈركارلىق، قەبرە قوپۇرۇش بىلەن شۇغۇللانغان، جايلاردىكى بىر مۇنچە مازار، قەبرىستانلىقلار تەبىئىي شەكىللەنگەن بولۇپ، بىر نۆۋەتچى پىلانلانمىغان، ئۇنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئادەم قويۇلمىغانىدى. خەنزۇلارنىڭ «ئائىلە جەمەت قەبرىسى»، «يۇرتداشلار قەبرىسى» بولغان ۋە قالايمىقان دەپنە قىلىنىۋەرگەنىدى؛ ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلىدىغان ئاساسا مەسچىد بويىچە يەرلىك نۆۋەتچى، قەبرىسىنى ئۆزلىرى قوپۇراتتى، شۇنداقلا بەزىلەرنىڭ ئائىلە جەمەتى قەبرىستانلىقى بار ئىدى. 1959 - يىل 6 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى خۇسۇسلار ئىگىلىكىدىكى مېيىت قويۇش ئۈچۈن كەسپىنى ئۆزگەرتىپ، سۇلۇك گوشياڭ قاتارلىق كىشىلەرنى تەكلىپ قىلىپ، ئۇرۇمچى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى سارىيىنى قۇردى، ئۇنىڭ ئورنى

«لۇڭچۇەن» كوچىسى (سەنشىخاڭزا) 187 - نومۇرلۇق ھويلىدا بولدى. 1960 - يىلى «سەكرەپ ئىلگىرىلەش» كوچىسى 3 - نومۇرلۇق ھويلىغا كۆچۈرۈلدى. دەپنە ئىشلىرى سارىيىغا بىر مۇدىر، بىر بوغالتىر، بىر كاسسىر، 14 خىزمەتچى قويۇلدى. دەپنە ئىشلىرى سارىيى دۇڭسەندىكى خەنزۇلار قەبرىستانلىقىنى ئۆتكۈزۈۋېلىپ، ئاممىنىڭ دەپنە ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشقا كىرىشتى. 1961 - يىلى گۇلساي، نەنزىگو، مىللىي قەبرىستانلىقتىن ئىبارەت ئۈچ ئورۇندا ئاز سانلىق مىللەتلەرگە مۇلازىمەت قىلىش پونكتى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى. 1962 - يىلى ئۈرۈمچى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى سارىيىنىڭ نامى ئۈرۈمچى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىغا (تۆۋەندە دەپنە ئىشلىرى ئورنى دەپ ئاتىلىدۇ) ئۆزگەرتىلىپ، شەھەر رايونى ئىچىدىكى نەنزىگو، گۇلساي مىللى قەبرىستانلىقلىرىنى ئۆتكۈزۈۋالدى. 1965 - يىل 5 - ئايدا دەپنە ئىشلىرى ئورنى بىلەن ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى بىرلەشتۈرۈۋېتىلدى. 1970 - يىلى ئىككى ئورۇن ئايرىۋېتىلدى. دەپنە ئىشلىرى ئورنىغا ئۈرۈمچى شەھەرلىك جەسەت كۆيدۈرۈش مەيدانى، خەنزۇلار قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى، مىللىي قەبرىستانلىقنى باشقۇرۇش پونكتى قارايدىغان بولدى. مىللىي قەبرىستانلىقنى باشقۇرۇش پونكتى 1971 - يىلدىن باشلاپ ئاز سانلىق مىللەتلەرنىڭ دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا كىرىشتى. 1979 - يىلى دەپنە ئىشلىرى ئورنى شەھەرنىڭ جەنۇبىدىكى قارلىغاچلىق جەسەت كۆيدۈرۈش مەيدانىغا كۆچۈپ بېرىپ، بىر ئورۇن بولۇپ، ئىككى ۋېۋىسكا ئېسىپ بىرلىكتە ئىش بېجىردى ۋە تىجارەت قىلدى.

1975 - يىل 8 - ئايدا بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا دەپنە ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلدى. ئىگىلىگەن ئورنى 4594 كۋادرات مېتر بولۇپ، 73 مىڭ 608 يۈەن مەبلەغ سېلىندى. 1977 - يىلى غۇلجا شەھىرىدە دەپنە ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلدى. 1979 - يىلى شىخەنزە، قۇمۇل شەھەرلىرىدە دەپنە ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلدى. 1980 - يىلى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستىدا دەپنە ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلدى. 1982 - يىل 3 - ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ تەلىپىگە ئاساسەن، ئاپتونوم رايون بويىچە ئۆتكۈزۈلگەن دەپنە ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش سۆھبەت يىغىنىدا «كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى پۈختا قەدەم بىلەن راۋاجلاندۇرۇش، يەرلىك ئۇسۇلدا دەپنە قىلىشنى پەيدىنپەي ياخشى باشقۇرۇش، دەپنە ئادەتىنى ئىسلاھ قىلىشنى ئاكتىپ تەشەببۇس قىلىش» يۇنىلىشى ئوتتۇرىغا قويۇلۇپ، ئاپتونوم رايونىمىزدا يەرلىك ئۇسۇلدا دەپنە قىلىشنى ئاساس قىلىش، دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇپ، شۇ جايىنىڭ دەپنە ئىسلاھاتىغا دائىر ئىشلارنى بىر تۇتاش باشقۇرۇش لازىملىقى ئايدىڭلاشتۇرۇلدى. شۇ يىلى قاراماي شەھىرى ۋە ئاقسۇ ناھىيىسىدە دەپنە ئىشلىرى ئورنى قۇرۇلدى. 1983 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى، ئەمگەك - كادىرلار نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلىكتە ھۆججەت چۈشۈرۈپ، 16 ۋىلايەت، ئوبلاست تۇرۇشلۇق شەھەر، ناھىيىلەردىكى دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورگانلىرىغا 62 شتات كۆپەيتىپ بەردى. بۇنىڭ ئىچىدە ئۈرۈمچى، قاراماي، شىخەنزە شەھەرلىرىگە بەش؛ كورلا، سانجى، غۇلجا، قەشقەر، ئاقسۇ، خوتەن، قۇمۇل، كۇيتۇڭ شەھەرلىرىگە تۆت؛ تۇرپان، چۆچەك، ئالتاي، بورتالا، ئاتۇش ناھىيىلىرىگە ئۈچ شتات كۆپەيتىپ بېرىلدى. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايون بويىچە دەپنە ئىشلىرى ئورۇنلىرى 13 كە، دەپنە ئىشلىرى خىزمەتچىلىرى 145 كە (بۇنىڭ ئىچىدە ۋاقىتلىق ئىشچى، توختاملىق ئىشچى 25)، دەپنە ئورۇنلىرىغا قاراشلىق جامائەت قەبرىستانلىقى بىر قانچىگە يەتتى.

§ 2 . يەرلىك ئۇسۇل بىلەن دەپنە قىلىش

1962 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە بولغان بىر مەزگىل ئىچىدە، تۇرپان ناھىيىسىنىڭ بەشيۇلتۇز گۈڭشېمىدىكى بىر قىسىم ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپىدىكى تېرىلغۇ يەر كۆلىمىنى كېڭەيتىش ۋە ئوغۇت توپلاش باھانىسىدا قەبرىستانلىقنىڭ توپىسىنى ئۆز مەيلىچە كولاپ، قەبرىستانلىقنىڭ قاشا تېمىنى بۇزۇپ، قەبرىستانلىقتا ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىپ، تېرىلغۇ يەر ئېچىپ، ئاممىنىڭ ناھايىتى زور نارازىلىقىنى قوزغىدى. تۇرپان ناھىيىلىك خەلق كومىتېتى ئىدارە - ئورگانلار، گۈڭشېلەرگە بۇنداق ئۇسۇلنى قەتئىي تۈزىتىش توغرىسىدا ئۆز ۋاقتىدا ئۇقتۇرۇش قىلدى ۋە مۇناسىۋەتلىك گۈڭشې، ئەتراپتىكى قەبرىستانلىقنى بۇزۇش ئىشىنى مۇۋاپىق بىر تەرەپ قىلىشقا بۇيرۇدى. 1963 - يىل 9 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋىلايەت، ئاپتونوم ئوبلاست، ناھىيە، شەھەرلەرگە تۇرپان ناھىيە «بەشيۇلتۇز» گۈڭشېمىدىكى بىر قىسىم ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپتىكى ئاممىنىڭ مەنپەئىتىگە زىيان يەتكۈزۈپ، ئاممىنىڭ كۆڭلىنى رەنجىتكەن خاتا قىلمىشىنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەنقىد قىلدى، جايلاردىن كادىرلارغا، بولۇپمۇ گۈڭشې، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپتىكى كادىرلىرىغا مىللىي ئۆرپ - ئادەتكە ھۆرمەت قىلىپ، مىللەتلەر ئىتتىپاقلىقىنى قوغداش توغرىسىدا تەربىيە بېرىشنى تەلەپ قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «ئىدارە - ئورگانلار، زاۋۇت - كانلار، مەكتەپلەر، خەلق گۈڭشېلىرى، ئىشلەپچىقىرىش ئەتراپتىكى ئاساسىي قۇرۇلۇش قىلىش، ئېرىق - ئۆستەڭ چېپىش، سۇ ئامبىرى ياساش قاتارلىقلار ئۈچۈن ئاممىۋى قەبرىستانلىقنى ئىگىلەشكە توغرا كەلگەندە، ئالدى بىلەن شۇ جايدىكى ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق كومىتېتلىرىغا قەبرىستانلىقنى سېتىۋېلىپ ئىشلىتىش توغرىسىدىكى ئىلتىماس، قەبرە كۆچۈرۈش پىلانى ۋە قۇرۇلۇش پىلان لايىھىسىنى تاپشۇرۇشى كېرەك. تەكشۈرۈپ تەستىقلىغاندىن كېيىن، قەبرە ئىگىلىرىگە قەبرىنى كۆچۈرۈش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش قىلىش، يەر ئىشلەتمەكچى بولغان ئورۇن قەبرە ئىگىلىرىگە مۇۋاپىق تۇرۇدە قەبرە كۆچۈرۈش خىراجىتى بېرىش لازىم. ئىگىسىز قەبرىلەرنى يەر ئىشلەتكۈچى ئورۇن مۇۋاپىق كۆچۈرۈشى لازىم. لېكىن، ناھىيىلىك، شەھەرلىك خەلق كومىتېتلىرى تەكشۈرۈپ تەستىقلاشتىن بۇرۇن، ياكى تەكشۈرۈپ تەستىقلىمىسا، ھەرقانداق ئورۇن ياكى شەخسنىڭ ھەرقانداق بانا سەۋەب بىلەن ئۆز ئالدىغا قەبرىنى بۇزۇپ، قەبرىستانلىق، مازارلارنى ئىگىلەپ ئىشلىتىشىگە يول قويۇلمايدۇ. خىلاپلىق قىلغۇچىلار قانۇنغا بىر تەرەپ قىلىنىدۇ» دەپ ئېنىق بەلگىلىدى.

شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى جايلىرىدا دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورۇنلىرى ئارقا - ئارقىدىن قۇرۇلغاندىن كېيىن، بىر قىسىم رايونلاردىكى شەھەر، ناھىيىلەر تارىختا تەبىئىي شەكىللەنگەن قەبرىستانلىقلارنى پىلانغا ئېلىپ باشقۇرۇپ، خەنزۇ، مىللىي قەبرىستانلىق دەپ ئايرىپ، بىر تۇتاش ھەق ئېلىش ياكى ھەقسىز باشقۇرۇشنى يولغا قويدى.

1. ئۇرۇمچى دۇڭسەن جامائەت قەبرىستانلىقى

دۇڭسەن جامائەت قەبرىستانلىقى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ شىمىگو رايونىدىكى شەرقىي تاغ

قاپتىلىغا جايلاشقان. كۆلىمى 2108 مو كېلىدۇ. تارىختىن بۇيان خەنزۇلارنىڭ قەبرىسى مۇشۇ يەرگە مەركەزلەشكەن بولۇپ، ئۇزى تاللاپ يەرلىككە قويىدىغان بىر قانچە قەبرىستانلىق رايونلىرى شەكىللەنگەن. 1960 - يىلى ئۇرۇمچى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى بۇ قەبرىستانلىقنى ئۆتكۈزۈۋالدى ۋە خەنزۇلارنىڭ جامائەت قەبرىستانلىقى رايونى قىلىپ بېكىتتى. قەبرىستانلىق يېنىدا قورال - سايمان ئۆيى ۋە ئىش بېجىرىش، تۇرمۇش ئۇچۇن ئىشلىتىلىدىغان ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىندى، ئۇنىڭ كۆلىمى جەمئىي 50 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. ئىككى گۈركار قويۇلدى. 1962 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنىدىن باشلاپ يەرلىككە قويۇلغانلار تىزىمغا ئېلىنىپ، نومۇر سېلىندى ۋە رويخەتلەشتۈرۈلدى. يەرلىككە قويۇلغان ۋاقتى، ئەر - ئاياللىق جىنسىي پەرق بويىچە سەككىز خىل قەبرىستانلىق رايونى قىلىپ ئايرىلدى. بۇنىڭ ئىچىدە، ئەرلەر رايونى، ئاياللار رايونى، ئازادلىق ئارمىيە رايونى، بالىلار رايونى، خىرىستىيانلار رايونى، داغۇر رايونى، رۇس رايونى ۋە بەش خىل ئۇنسۇرلار رايونى بار. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە بەش خىل ئۇنسۇرلار قەبرىستانلىق رايونى «0 - نومۇرلۇق قەبرىستانلىق رايونى» دەپ ئۆزگەرتىلدى. 1977 - يىلى بۇ قەبرىستانلىق تاقىۋېتىلدى. چاۋشيەن مىللىتى، موڭغۇل، زاڭزۇ، شىبە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت مېيىتلىرىنى خەنزۇلار رايونىغا دەپنە قىلىندى. قەبرە ئۆزۈنلۇقى 2.5 مېتر، ئۇستىنىڭ كەڭلىكى بىر مېتر ئون سانتىمېتر، ئاستىنىڭ كەڭلىكى 95 سانتىمېتر، چوڭقۇرلۇقى 1.5 مېتر. قەبرە بىلەن قەبرە ئارىلىقى بەش مېتر، رەت ئارىلىقى ئۇچ مېتر قالدۇرۇلدى.

1981 - يىلى ئەسلىدىكى ئىشخانا ئۆيىنىڭ يېنىغا شىنجاڭ ھەربىي رايونى «36008» قىسمىنىڭ ئالاقىلىشىش قۇرۇلۇش تۈەنى پىششىق خىشتىن 30 كۋادرات مېتر كېلىدىغان ئىككى ئېغىز ئۆي سېلىپ بەردى ۋە سۇ تۇرۇبىسى ھەم توك ئۇلاپ بەردى. 1985 - يىلغا قەدەر بۇ قەبرىستانلىقتا ئالتە ئىشچى ئىشلىدى. بۇنىڭ ئىچىدە ۋاقىتلىق ئىشچى تۆت. 1960 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر بۇ يەرگە جەمئىي 12 مىڭ 837 مېيىت قويۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە ئاساسىي قۇرۇلۇش سەۋەبى بىلەن 1400 قەبرە باشقا - باشقا جايلاردىن يۆتكەپ كېلىندى.

2. قەشقەر ئۇيغۇر قەبرىستانلىقى

قەشقەر ئۇيغۇر قەبرىستانلىقى قەشقەر شەھىرىنىڭ ئاپپاق خوجام مازىرىنىڭ شىمالىغا جايلاشقان. ئەتراپىدىكى 50 نەچچە مو كېلىدىغان خوسۇسىي مازارلار بىلەن تۇتىشىپ تۇرىدۇ. 1954 - يىلدىن بۇرۇن ئاپپاق خوجام مازىرىنىڭ يېنىدا شەخسلەرنىڭ باشقۇرۇشىدىكى كەڭ كەتكەن مازارلىق ۋە قارايىدىغان ئادەمى يوق كىچىك قەبرىستانلىقلار بار ئىدى. 1954 - يىلى قەشقەر شەھىرىدىكى مۇقامچى تۇردى ئاخۇن ۋاپات بولغاندىن كېيىن ئاپپاق خوجام مازىرىنىڭ 70 مېتر كەينىگە دەپنە قىلىندى. شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغاندىن كېيىن، قەشقەر ۋىلايىتىنىڭ تۇنجى ۋالىيسى قاسىمجان قەمبىرىمۇ 1956 - يىل 3 - ئايدا مۇشۇ جايغا دەپنە قىلىندى. شۇنىڭدىن كېيىن بۇ يەر ئۇيغۇر كادىرلار قەبرىستانلىقىغا ئايلىنىپ، بىرلىكسەپ بۆلۈمى ئاساسلىق باشقۇرىدىغان بولدى. ئۇنىڭ كۆلىمى 7.8 مو كېلىدۇ. 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر بۇ جايغا ناھىيە، تۈەن دەرىجىلىكتىن يۇقىرى ۋە جەمئىيەتتە تەسىرى بار زاتلاردىن 20 ئادەم دەپنە قىلىندى. بۇ 20 قەبرىنىڭ ھەممىسى سېمونت، قىزىل خىش بىلەن ياسالدى. كۆلىمى ئەڭ چوڭى 24 كۋادرات مېتر، ئەڭ كىچىكى 15 كۋادرات مېتر كېلىدۇ.

1982 - يىلى قەشقەر شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئەسلىدىكى كۆلىمى 6.5 مو كېلىدىغان قەبرىستانلىق («مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇن ئۇيغۇر قەبرىستانلىقى ئىدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دا بۇزۇۋېتىلگەن) ئاساسىدا، 13 مىك 345 يۇەن مەبلەغ سېلىپ، 24 مو يەر سېتىۋېلىپ، ئۇيغۇر قەبرىستانلىقىغا قوشۇپ بەردى. شۇنىڭ بىلەن بۇ يەرگە ئادەتتىكى كادىرلار ۋە ئاممىۋى قويۇلىدىغان بولدى. بۇ قەبرىستانلىقنى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى باشقۇردى. ئۇيغۇر كادىرلار قەبرىستانلىقىنى شەھەرلىك بىرلىكسەپ بۆلۈمى شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ بىر تۇتاش باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. قەبرىستانلىققا ئىككى ئىشچى قويۇلدى، بولارنىڭ بىرى ۋاقتىلىق ئىشچى. 1984 - يىلى جامائەت قەبرىستانلىقى ئۈچۈن 215 كۋادرات مېتر كېلىدىغان يەتتە ئېغىز ئۆي سېلىندى. ئۇنىڭ ئىچىدە 30 كۋادرات مېتىرلىق بىر ئېغىز ئىشخانا بار. جامائەت قەبرىستانلىقىدىكى ھەر 10 كۋادرات مېتر يەرگە بىرتاش يەرلىك قېزىلىپ، شام گۈر قىلىندى، ئۇنىڭغا بىر قانچە ئەۋلادنى دەپنە قىلغىلى بولىدۇ. تاش يەرلىكنىڭ ئۇزۇنلۇقى بىر مېتر، كەڭلىكى بىر مېتر، چوڭقۇرلۇقى 1.5 مېتر قېزىلىپ، ئۇنىڭ يان تەرەپلىرىگە بىردىن ئۇچكىچە ياكى ئۇچتىن كۆپ ئىچ يەرلىك (لەھەت) كولاندى. ئىچ يەرلىكنىڭ چوڭقۇرلۇقى 0.5 مېتر، ئۇزۇنلۇقى 2.5 مېتر، كەڭلىكى بىر مېتر، ئېگىزلىكى بىر مېتر بولدى. مەلۇماتقا قارىغاندا، 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، جامائەت قەبرىستانلىقىدىكى 120 نەچچە قەبرىگە مېيىت دەپنە قىلىنغان. تەكشۈرۈشكە قارىغاندا 15 شام گۈرگە ئۇچتىن مېيىت، 35 شام گۈرگە ئىككىدىن مېيىت قويۇلغان.

7 - قىسىم 1 - سۈرەت

§ 3 . كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش

1 . كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش ئىشلىرىنى باشقۇرۇش چارىسى

1976 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانلىرىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش خىزمىتى بويىچە سۆھبەت يىغىنى ئۆتكۈزدى. ئاپتونوم رايونلۇق پارتكومنىڭ شۇجىسى خې لىنجاۋ يىغىنغا قاتناشتى ۋە سۆز قىلدى، ئۇ، كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانلىرىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈش خىزمىتىنى پائال ياخشى ئىشلەشنى تەلەپ قىلدى. 1978 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئالتە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانىنىڭ 12 نەپەر كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش ئىشچىسىنى تەشكىللەپ، ئۇرۇمچى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانىدا ئۇچ ئاي كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش ئىشچىلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى.

1982 - يىل 3 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايون بويىچە دەپنە ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش يىغىنى ئۆتكۈزدى ۋە «كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى پۈختا قەدەم بىلەن راۋاجلاندۇرۇش» پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويدى. شىنجاڭدا گەرچە ئىسلام دىنىغا ئېتىقاد قىلمايدىغان 5 مىليوندىن كۆپرەك ئاھالە بولسىمۇ، لېكىن يېرى كەڭ، ئاھالىسى تارقاق بولغانلىقتىن كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى قارىغۇلارچە تەشەببۇس قىلىشقا ۋە ئۇنى راۋاجلاندۇرۇشقا بولمايدۇ، پەقەت ئاھالىسى نىسبىي ھالدا مەركەزلەشكەن شەھەر - بازارلاردىلا پەيدىنپەي راۋاجلاندۇرۇشقا بولىدۇ. 1983 - يىلى جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى ئىشخانىسى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى پارتكۇرۇپپىسىنىڭ «كومپارتىيە ئەزالىرىنىڭ ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى ئاددىي ئۆتكۈزۈش، باشلامچىلىق بىلەن كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى يولغا قويۇشى لازىملىقى توغرىسىدىكى دوكلات» نى تەستىقلاپ تارقاتقانلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشنى تارقاتتى. شىنجاڭنىڭ ئەمەلىيىتىگە بىرلەشتۈرۈپ، 1984 - يىل 2 - ئايدا جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق كومىتېتى ئىشخانىسى «جۇڭگو كومۇنىستىك پارتىيىسى مەركىزىي كومىتېتى تەستىقلاپ تارقاتقان خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى پارتىيە گۇرۇپپىسىنىڭ «كومپارتىيە ئەزالىرى ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى ئاددىي ئۆتكۈزۈش، باشلامچىلىق بىلەن كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى يولغا قويۇش لازىملىقى توغرىسىدىكى دوكلات» نى ئىزچىللاشتۇرۇش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تارقىتىپ، كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش يولغا قويۇلغان رايونلاردا ئولتۇراقلاشقان خەنزۇ كومپارتىيە ئەزالىرى ۋاپات بولغاندىن كېيىن، چوقۇم كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى تەلەپ قىلىپ، جەسەت كۆلى قالدۇرماسلىقنى تەشەببۇس قىلدى. كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى مەيدانى قۇرۇلغان ئۇرۇمچى، شىخەنزە، كورلا، قۇمۇل شەھەرلىرى مۇۋاپىق شەھەر ئەتراپى رايونلىرىنى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى دائىرىسىگە كىرگۈزدى. 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگىچە خەلق ئىشلىرى نازارىتى شىخەنزىدە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش خىزمىتى بويىچە سۆھبەت يىغىنى ئېچىپ، دەپنە مۇلازىمەت تۈرلىرىدىن ھەق ئېلىش ئۆلچىمىنى بىر تۇتاش بېكىتىپ چىقتى ۋە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونلىرىنى ئايرىش ئىشىنى مۇھاكىمە قىلدى. يىغىندىن كېيىن ئۇرۇمچى، شىخەنزە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانلىرى بىر تۇتاش

بەلگىلىمىگە ئاساسەن، ھەق ئېلىش ئۇلچىمىنى تەڭشىدى. شىخەنزە رايونىدىكى 80% تىن يۇقىرى زاۋۇت، كان، تۇمۇن مەيدانلاردا دەپنە قىلىش ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش گۇرۇپپىلىرى قۇرۇلدى، شەھەر رايونىدا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش نىسبىتى 95% كە يەتتى. شىخەنزە شەھەرلىك توك بىلەن تەمىنلەش شىركىتى، قەغەز زاۋۇتى، «1 - ئاۋغۇست» شېكەر زاۋۇتىنىڭ كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش نىسبىتى 100% كە يەتتى.

1985 - يىل 2 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ئەمگەك - كادىرلار نازارىتى، مالىيە نازارىتى، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكتۇمىنى بىرلىكتە «كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى يولغا قويۇش، كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونلىرىنى ئايرىش ۋە ئالاقىدار مەسىلىلەر توغرىسىدىكى بىر قانچە بەلگىلىمە» نى ئېلان قىلدى، تۇنجى ئۇرۇندىكى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى مەركەز قىلىنغان ھالدا تۆت كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى مۇنداق ئايرىپ چىقىلدى: ئۇرۇمچى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى: شەھەر رايونى، شەھەر ئەتراپىدىكى ھەر قايسى ئورۇنلار ۋە سانجى شەھىرى رايونى، ئۇرۇمچى، مىچۇەن ناھىيىلىرىنىڭ شەھەر - بازارلىرى ھەمدە يېزا ئىگىلىك 6 - شىسىنىڭ ۋۇجاچۇدە تۇرۇشلۇق ئورۇنلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ؛ شىخەنزە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى: شەھەر رايونى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا ئىگىلىك 8 - شىسىگە قاراشلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق تۇمۇن - مەيدانلىرى، ماناس، ساۋۇن، ناھىيىلىرىنىڭ بازارلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. كورلا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى: شەھەر رايونى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى يېزا ئىگىلىك 2 - شىسىگە قاراشلىق دېھقانچىلىق - چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. قۇمۇل كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونى: شەھەر رايونى ۋە شەھەر ئەتراپىدىكى زاۋۇت، كان، تۇمۇن - مەيدانلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. شىخەنزە شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى «دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇشنى سىناق قىلىش نىزامى» نى تۈزۈپ چىقتى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، كادىرلار ئىدارىسى، مالىيە ئىدارىسى، ئەمگەك ئىدارىسى، سودا - سانائەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىسى، بىكتۇمۇن يېزا ئىگىلىك 2 - شىسى بىرلىكتە «كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى يولغا قويۇشتىكى مۇكاپاتلاش - جازالاش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ، كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنى يولغا قويۇش، قەبرىگە دەپنە قىلىشنى چەكلەش، ئۆلۈم - يېتىم ئىشلىرىنى ئاددىي - سادىدا ئۆتكۈزۈش توغرىسىدا كونكرېت بەلگىلىمە چىقاردى؛ خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن تۆت كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش رايونىدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى «دەپنە ئىشلىرى ئىسلاھاتى قىسقا خەۋەرلىرى»، «كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش توغرىسىدىكى تەشۋىقات ماتېرىيالى»، «دەپنە ئىشلىرى ئىسلاھاتى توغرىسىدىكى تەشۋىقات تىزىسى» قاتارلىق تەشۋىقات ماتېرىياللىرىنى بېسىپ، كوچا - مەھەللە، زاۋۇت، يېزا، چارۋىچىلىق رايونلىرىغىچە تارقىتىپ ۋە چاپلاپ، تەشۋىقات تاختىسى، رادىئو، تەشۋىقات ماشىنىلىرىدىن پايدىلىنىپ، كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىشنىڭ پايدىسى، قەبرىگە دەپنە قىلىشنىڭ زىيىنىنى تەشۋىق قىلدى. تەكشۈرۈشكە قاتناشقان، ئاپتونوم رايوندىكى 15 ناھىيە، شەھەر (رايون) ۋە 40 قا يېقىن دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق، تۇمۇن - مەيدانلىرىدا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش يولغا قويۇلغان. ئۇرۇمچى ۋە شىخەنزىلەرنىڭ شەھەر رايونلىرىدا كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش نىسبىتى 70% كە ۋە 90% كە يەتكەن.

1985 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن 21 - كۈنىگە قەدەر خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇرۇمچى، شىخەنزە، بايىنغولىن، قۇمۇلدىن ئىبارەت ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى،

دېنە ئىشلىرى ئورۇنلىرىنى تەشكىللەپ، ئاپتونوم رايوندىكى تۆت كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش رايونىنىڭ دېنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش خىزمىتىنى تەكشۈرۈپ، سېلىشتۇرۇپ باھالىسىدى. شىخەنزە شەھەرلىك دېنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانى ئىلغار كوللېكتىپ بولۇپ، ئۈرۈمچى شەھەرلىك دېنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنىنىڭ كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانى 2 - بولۇپ باھالاندى.

2. كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانى

ئۈرۈمچى دېنە - ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى قۇرۇلغاندىن كېيىن، دۇچسەن جامائەت قەبرىستانلىقىدا ھەر يىلى 20 دىن ئارتۇق جەسەت يەرلىك ئۇسۇلدا كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىندى. 1964 - يىلى كۆيدۈرۈلگەن جەسەت 50 كە كۆپەيدى. يەرلىك ئۇسۇلدا كۆيدۈرۈپ دېنە قىلغان باشقا جايلارمۇ بار. 1965 - يىل 7 - ئايدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى «ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ دېنە ئىشلىرى ئىسلاھاتى خىزمىتى توغرىسىدىكى پىكرى» نى ئوتتۇرىغا قويۇپ، «ئاھالىسى 200 مىڭدىن ئاشىدىغان شەھەرلەر، جۈملىدىن سانائەت شەھەرلىرىدە كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانى بولمىسا، پەيدىنپەي قۇرۇپ، كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىشنى كېڭەيتىش» نى تەلەپ قىلدى. 12 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق كومىتېتىنىڭ ماقۇللىقىنى ئېلىپ، ئۈرۈمچى شەھەرلىك كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانىنى قۇردى ۋە 1970 - يىلى ئىشلىتىشكە باشلىدى. 1976 - يىل 3 - ئاينىڭ 24 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت شىخەنزە، كورلا، سانجى، قەشقەر، ئىلى، قارامايلاردا كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانلىرىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشنى تەستىقلىدى. ئاپتونوم رايون خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى ئۈچۈن بىر مىليون يۈەن مەبلەغ سالدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مالىيە مىنىستىرلىكى شائخەيدە ئىشلەنگەن «130» تىپلىق ئالتە ماشىنىنى ئالتە ئورۇندىكى كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانىغا تەقسىم قىلىپ بەردى. خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى 12 كۆيدۈرۈش ماشىنىسى يۆتكەپ بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى ھەربىر كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانغا، جۈملىدىن دېنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورۇنلىرىغا 15 تىن كەسپىي شتات ئاجرىتىپ بەردى.

كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىشنى يولغا قويۇش ئەملىيىتى قەشقەر، ئىلى، سانجى قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەتلەر توپلىشىپ ئولتۇراقلاشقان رايونلاردا كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىشنى يولغا قويۇشقا بولمايدىغانلىقىنى ئىسپاتلىدى. 1979 - يىلىنىڭ ئاخىرىدىن 1980 - يىلغا قەدەر قەشقەر، ئىلى، سانجى كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانلىرىنىڭ قۇرۇلۇشى ئارقا - ئارقىدىن توختىتىلدى. قاراماي شەھىرى سانائەت، كان رايونى بولغاچقا، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ زور كۆپ ساندىكىسى ئىچكى ئۆلكىلەردىن كەلگەن، يېشى چوڭىيىپ پېنسىيىگە چىققاندىن كېيىن كۆپ ئەمەس ئىدى، مۇشۇ يۇرتىغا قايتىپ كەتكەنلىكتىن، قارامايدا قازا بولىدىغانلارنىڭ سانى كۆپ ئەمەس ئىدى، مۇشۇ سەۋەبتىن بۇ يەردىكى كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانىنىڭ قۇرۇلۇشىمۇ توختىتىپ قويۇلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتى قۇمۇل شەھەرلىك كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانىنى قۇرۇشقا تەييارلىق كۆرۈشنى تەستىقلىدى. سابىق سانجى كۆيدۈرۈپ دېنە قىلىش مەيدانىنىڭ ئۈسكۈنىلىرى قۇمۇلغا يۆتكەلدى. ئۇنىڭدىن باشقا ئاساسىي قۇرۇلۇش خىراجىتى ئۈچۈن 160 مىڭ يۈەن پۇل ۋە ئون ئەمگەك كۈچى كۆرسەتكۈچى ئاجرىتىپ بېرىلدى.

1979 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى بۇ كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانىغا 15 كەسىپي شتات تەستىقلاپ بەردى.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى تۆتكە، ئىشچى - خىزمەتچىلەر سانى 52 گە، چېخ تېپىدىكى بېنزىن يېقىلغۇدىغان ئوچاق سەككىزگە (بۇنىڭ ئىچىدىكى ماي يېقىلغۇدىغان تۆت ئوچاق كۆمۈر قالايدىغان ئوچاققا ئۆزگەرتىلدى)، تۈرمۇش ماشىنىسى ئىككىگە، جەسەت توشۇش ماشىنىسى يەتتىگە يەتتى. ئۇنىڭ ئىچىدە ئاز سانلىق مىللەتلەر جەسەت توشۇش ماشىنىسى بىر، جەسەت كۆلى ساقلاش ئۆيى يەتتە كورپۈس.

1) ئۈرۈمچى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى

ئۈرۈمچى كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى ئۈرۈمچى شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى قارلىغاچلىق يولى 52 - نومۇرلۇق ھويلا ئىچىگە جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىغا تۆت كىلومېتر كېلىدۇ. 1965 - يىلى تەييارلىق قىلىنىپ، كېيىنكى يىلى قۇرۇلۇش باشلانغانىدى، 1969 - يىل 12 - ئايدا پوتۇپ سىناق قىلىندى. كېيىنكى يىلى 6 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئىشقا سېلىنىپ كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش كەسپى رەسمىي باشلاندى. مەيداننىڭ ئومۇمىي كۆلىمى 63 مىڭ 329 كۋادرات مېتر بولۇپ، ئاپتونوم رايون 330 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى. 2 . 681 كۋادرات مېتر كۆيدۈرۈش ئۆيى، 92 كۋادرات مېتر تەزىيە بىلدۈرۈش زالى، 4 . 272 كۋادرات مېتر مۇراسىم زالى، 92 . 349 كۋادرات مېتر جەسەت كۆلى ساقلاش ئۆيى، 92 . 346 كۋادرات مېتر دەم ئېلىش ئۆيى، 358 كۋادرات مېتر ئىشخانا، ئامبار، 140 كۋادرات مېتر ئاپتوموبىل قويۇش ئۆيى سېلىندى. مەزكۇر مەيدانغا كۆيدۈرۈش ئوچىقىدىن ئىككىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1981 - يىلى يازدا ئۇنىڭ بىرسى كۆمۈر قالىنىدىغان ئوچاققا ئۆزگەرتىلىپ، بىر جەسەتنى كۆيدۈرۈش تەننەرخى ئەسلىدىكى 21 يۈەن 50 پۇلدىن ئۇچ يۈەن 84 پۇلغا چۈشتى. 1970 - يىلدىن 1985 - يىلغا قەدەر 14 مىڭ 367 قېتىم جەسەت كۆيدۈرۈلدى.

2) شىخەنزە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى

شىخەنزە كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى شىخەنزە شەھەر ئەتراپى رايونىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىغا 13 كىلومېتر كېلىدۇ، بۇ مەيدان 1976 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى. ئاپتونوم رايون 310 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى. قۇرۇلۇش كۆلىمى 1700 كۋادرات مېتر. 1979 - يىل 12 - ئايدا پوتكۇزۇلۇپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇلدى. كۆيدۈرۈش ئۆيى، جەسەت قويۇش ئۆيى، جەسەت كۆلى قويۇش زالى، تەزىيە بىلدۈرۈش زالى، ئىشخانا قاتارلىق ئەسلىمەلەر قۇرۇلدى. چېخ تېپىدىكى بېنزىن يېقىلغۇدىغان ئىككى ئوچاق ئورۇنلاشتۇرۇلدى. 1984 - يىلى ماي يېقىلغۇدىغان بىر ئوچاق كۆمۈر قالىنىدىغان ئوچاققا ئۆزگەرتىلىپ، بىر جەسەتنى كۆيدۈرۈش تەننەرخى ئەسلىدىكى 14 يۈەندىن ئىككى يۈەن 24 پۇلغا چۈشۈرۈلدى. 1979 - يىل 12 - ئايدىن 1985 - يىلىنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، 4430 قېتىم جەسەت كۆيدۈرۈلدى.

3) بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى

بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى كورلا شەھىرىنىڭ جەنۇبىدىكى 18 كىلومېتر يىراقلىققا جايلاشقان بولۇپ 1977 - يىلى قۇرۇلۇشقا باشلىغانىدى، ئاپتونوم رايون 200 مىڭ يۈەن مەبلەغ سالدى، بۇ مەيداننىڭ ئىگىلىكىدىن يەر كۆلىمى 22 مىڭ 2 . 63 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. قۇرۇلۇش كۆلىمى 89 . 2251 كۋادرات مېتر، كۆيدۈرۈش ئۆيى، تەزىيە زالى، ئىشخانا، جەسەت ساقلاش ئۆيى قاتارلىق مۇئەسسەسىلەر قۇرۇلدى. 1981 - يىلى

ئاپتونوم رايونلۇق دېنە ئىشلىرنى باشقۇرۇش ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

7 - قىسىم 3 - جەدۋەل.

يىللار / تۈرلەر	دېنە ئىشلىرى ئاپپاراتى		ئىشچى خىزمەتچىلەر سانى		كۆيدۈرۈش ئورنى سانى (دانە)	جەسەت تۇتۇش ئاپتوموبىلى (دانە)	مۇقىم مۇلۇك (10 مىڭ يۈەن)	ئايلانما مەبلەغ (10 مىڭ يۈەن)	يىلدا كۆيدۈرۈلگەن جەسەت سانى	قەبرىستانلىق ئەھۋالى		ئەسكەرتىش
	دېنە ئىشلىرى ئورنى	كۆيدۈرۈش مەيدانى	جەمئىي	يۇنلۇق ئىچىدىكى ۋاقىتلىق ئىشچى، توختاملىق ئىشچى						قەبرىستان لىق سانى (ئورۇن)	ئىشچى - خىزمەتچى سانى (نەپەر)	
1959	1			17						1		قەبرىستان لىق ساندا تولۇقسىز مەلۇمات ئاساس قىلىندى
1969		1								2		
1979	5	1			2	118	10.2	1217				
1980	6	2	121		4	11	166.6	8.6	1777		17	
1981	7	3	111		6	14	176.8	2.6	1542			
1982	9	3	158		6	12	168.1	9.2	1734	11	37	
1983	10	3	158		6	13	197.9	8.8	2077	14	44	
1984	10	4	154		8	12	228.5	9	2618	17	42	
1985	13	4	145	25	8	12			3190		15	

پۈتكۈزۈلۈپ ئىشلىتىشكە تاپشۇرۇپ بېرىلدى. شۇ يىلى 91 جەمئىت كۆيدۈرۈلدى. 1983 - يىلى 116 جەمئىت، 1985 - يىلى 227 جەمئىت كۆيدۈرۈلدى. 1984 - يىلى بېنزىن يېقىلغۇسىغان بىر ئوچاق كۆمۈر يېقىلغۇسىغان ئوچاققا ئۆزگەرتىلدى.

4) قۇمۇل كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى

قۇمۇل كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانى قۇمۇل شەھىر ئەتراپىغا جايلاشقان بولۇپ، شەھەر رايونىغا ئون كىلومېتر كېلىدۇ. بۇ مەيداندا 1980 - يىلى قۇرۇلۇش باشلانغانىدى، ئىگىلىگەن يەر كۆلىمى 16 مىك كۋادرات مېتر كېلىدۇ. ئاپتونوم رايون 300 مىك يۈەن مەبلەغ سالدى. 1984 - يىل 4 - ئايدا پۈتۈپ رەسمىي ئىش باشلىدى. جەمئىت كۆيدۈرۈش ئۆيى، تەزىيە زالى، ئىشخانا، دەم ئېلىش ئۆيى قاتارلىق مۇئەسسەسىلەرنىڭ كۆلىمى 5. 698 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. جەمئىت كۆلى ساقلاش زالى قۇرۇلمىدى. جەمئىت كۆلى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ۋاقىتلىق دەم ئېلىش ئۆيىگە قويۇلدى، بۇ ئۆينىڭ كۆلىمى 36 كۋادرات مېتر كېلىدۇ. ئىككى كۆيدۈرۈش ماشىنىسى ئورۇنلاشتۇرۇلدى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى ماي يېقىلغۇسىغان بىرى ئوسكۇنىلەر يۇرۇشلەشمىگەنلىكى ئۈچۈن ئىشلىتىلمىدى. بىرى كۆمۈر قالايدىغان مەشكە ئۆزگەرتىلدى. بۇ كۆيدۈرۈپ دەپنە قىلىش مەيدانىغا قۇمۇل شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرىنى باشقۇرۇش ئورنى رەھبەرلىك قىلدى. 1984 - يىل 4 - ئايدىن 12 - ئايغىچە قەدەر 13 جەمئىت كۆيدۈرۈلدى، 1985 - يىلى 118 جەمئىت كۆيدۈرۈلدى.

ئاپتونوم رايوندىكى دەپنە ئىشلىرى ئورگانلىرى ۋە خادىملار ئەھۋالىغا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

7 - قىسىم 4 - جەدۋەل

نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئاپپارات قۇرۇلمىسى	خادىملار				ئادرېسى
			كادىر	ئىشچى	قوغدىغۇچى	بۇنىڭ ئىچىدە: ۋاقىتلىق ئىشچى	
ئۈرۈمچى شەھىرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1959 - يىل 6 - ئاي	مالىيە ئىشخانىسى، جەمئىت كۆيدۈرۈش مەيدانى، ئۇچ قەبرىستانلىق باشقۇرۇش پونكىتى، ياغاچچىلىق گۇرۇپپىسى	5	26	31	4	ئۈرۈمچى شەھىرلىك جەنۇبىدىكى قارلىغاچلىق يولى 52 - قورۇ
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستلىق دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1975 - يىل 8 - ئاي	بىردىن ئىشخانا، مالىيە ئىشخانىسى، جەمئىت كۆيدۈرۈش مەيدانى، مىللىي، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكىتى	3	31	34		كورلا شەھىرى سايباغ يولى

شىخەنزە شەھەر- لىك دەپنە ئىشلە- رى ئورنى	1979 - يىلى	ئىشخانا، مالىيە ئىشخانىسى، كۆيدۈرۈش مەيدانى، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى	8	11	19	1	شىخەنزە شەھىرى 42 - كىچىك رايون
قۇمۇل شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1979 - يىل 10 - ئاي	ئىشخانا، مالىيە ئىشخانىسى، جەمئىي كۆيدۈرۈش مەيدانى، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى	6	10	16		قۇمۇل - بارىكۆل تاشيولىنىڭ غەربىي تەرىپىدە
غۇلجا شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1977 - يىل 1 - ئاي	بىردىن مىللىي، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى			7	3	غۇلجا شەھىرى ئازاد يولى 6 - كوچا 31 - نومۇر- لۇق قورۇ
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاست- لىق دەپنە ئىشلە- رى ئورنى	1980 - يىلى	خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش ئورنى	2	6	8		سانجى شەھىرى ئۇرۇمچى - ئىلى تاشيولى ئۇستىدە
قاراماي شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1982 - يىلى	بىردىن مىللىي، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى			7	3	
ئاقسۇ شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1982 - يىلى	بىردىن مىللىي، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى	1	1	2		
قەشقەر شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1981 - يىل 11 - ئاي	بىردىن ئۇيغۇر، خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى	1	3	4	1	قەشقەر شەھىرى پايناپ يولى 94 - نومۇرلۇق قورۇ
بورتالا شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1985 - يىل 7 - ئاي	خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى بىر	1	3	4		بورتالا شەھىرى بېيجىڭ يولى
خوتەن ۋىلايەتلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1985 - يىلى		4	10	14	9	خوتەن شەھىرى جامىدا كەنتى
تۇرپان شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1985 - يىل 8 - ئاي	خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى بىر	1	2	3	1	تۇرپان شەھىرى كونا مەھەللە 2 - يېنىك سانائەت ئىمارىسى ھويلە- سىدا
ئالتاي شەھەرلىك دەپنە ئىشلىرى ئورنى	1984 - يىل 5 - ئاي	خەنزۇ قەبرىستانلىقىنى باشقۇرۇش پونكتى بىر	1	2	3	1	ئالتاي ئالتۇنتاغ كوچا قەبرىستانلىق يولى

Ⅲ باب

ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

§ 1. 30 ـ 40 ـ يىللاردىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

مىنگونىڭ 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 11 ـ ئايدا گومىنداڭ مەركىزىي كومىتېتى ئىجتىمائىي ئىشلار مىنىستىرلىكى «مەملىكەت بويىچە خەلق تەشكىلاتلىرىنى ئومۇملاشتۇرۇپ تىزىمغا ئېلىش چارىسى» نى تۈزۈپ چىقتى ۋە ئېلان قىلىپ يولغا قويدى. مىنگونىڭ 34 ـ يىلى (1945 ـ يىلى) 3 ـ ئايدا ئۇلكىلىك ئىجتىمائىي ئىشلار باشقارمىسى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى باشقۇرۇش، تەشكىللەش، تەربىيىلەش، قوماندانلىق قىلىش، نازارەت قىلىش ۋە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنىڭ ئۆز ـ ئارا مۇناسىۋىتىنى ماسلاشتۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىردى. مىنگونىڭ 36 ـ يىلى (1947 ـ يىلى) نىڭ ئاخىرىغىچە ئۇلكە مەركىزى ئۇرۇمچىدە جەمئىيەت ئىشلىرى باشقارمىسى جەمئىي 51 ئىجتىمائىي تەشكىلاتنى تىزىملاپ، رويخەتكە ئالدى. مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) 7 ـ ئاينىڭ ئاخىرىغىچە ناھىيىلەردىكى جەمئىي 190 ئىجتىمائىي تەشكىلات تىزىمغا ئېلىندى.

ئۇلكە مەركىزى ئۇرۇمچىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى
7 ـ قىسىم 5 ـ جەدۋەل

تەشكىلات نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئاساسلىق مەسئۇللىرى	ئەزا سانى
قازاق، قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1934 ـ يىل 8 ـ ئاي	مادەنبەك، ئوۋۇسقالى، دەلىلقان	
خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1934 ـ يىل 9 ـ ئاي	ئېردەنى، جيازىشىن، خەيمۇ	
ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1934 ـ يىل 10 ـ ئاي	چىنگىزخان، ئىسمائىل، قادىر	
خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1937 ـ يىل 2 ـ ئاي	لىۋشياۋلى، خەن فۇجۇڭ، لياڭ كېشۇن	
تاتار مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1938 ـ يىل 8 ـ ئاي	نۇسرەت، زاكىر، يۈسۈپجان	

ئۆزبېك مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1938 . يىل 9 . ئاي	ئادالەتخان، پولات	
شىبە، داغۇر، مانجۇ مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1939 . يىل 10 . ئاي	جۇلۇك فۇ، بوداجىلۇك، لىيودې-مېن، دۇلۇك مىنچالۇك	
شىنجاڭ ئۇلكىلىك ئايالىلار ئۇيۇشمىسى	1943 . يىل 9 . ئاي	خۇشۇفېن	6728
شىنجاڭ جۇڭگوچە داۋالاش ئۇيۇشمىسى	1943 . يىل 12 . ئاي	شۇي شىلۇك، لىيوخەيبالۇك، شۇلىپې	288
شىنجاڭ پوچتا ئىشلىرى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1945 . يىل 10 . ئاي	مابىڭلىن	713
خەلق ماتارىپى تەتقىقات جەمئىيىتى	1945 . يىل 12 . ئاي	سەي زۇڭشيەن	
شىنجاڭ قانۇن ئىلمىي جەمئىيىتى	1946 . يىل 1 . ئاي	شىنداۋ ئاچاريا، مياۋپېيرەن	
شىنجاڭ جۇڭخۇا خىرىستىئان دىنى ئۇيۇشمىسى	1946 . يىل 2 . ئاي	لى كەيخۇەن، جالۇك يۇلۇك، جالۇك داتۇلۇك	240
شىنجاڭ سودىگەرلەر بىرلەشمىسى	1946 . يىل 3 . ئاي	سۇي شيەنشيالۇك، خەن شياۋ-تۇەن	26313
شىنجاڭدىكى چىڭخەيلىك يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسى	1946 . يىل 5 . ئاي	ماجىلياللۇك	1800
شىنجاڭدىكى گەنسۇلۇق يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسى	1946 . يىل 6 . ئاي	جالۇك ياشاۋ	
«ئالتاي» ئايلىق ژۇرنىلى رېداكسىيە-سى شىنجاڭ شۇبەسى	1946 . يىل 6 . ئاي	ئەيسا	
شىنجاڭدا قېپقالغان شەرقىي - شىمال ئارمىيىسىدىن قاچقان ھەربىيلەر جەمئىيىتى	1946 . يىل 7 . ئاي	ژالۇك چىشۇن، مىلۇك جاۋدەي	92
شىنجاڭ قانۇن مەۋرىيىتى ئىلمىي جەمئىيىتى	1946 . يىل 8 . ئاي	جېن گوچىلۇك	
شىنجاڭدىكى سىچۇەن، يۈننەن، گۇيجۇلۇق يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1946 . يىل 11 . ئاي	دىلۇك ژېنيۇەن، يالۇك چىجالۇك، يالۇك يىڭلۇ	
جۇڭگو سايامەت . كىنو جەمئىيىتى	1946 . يىل 11 . ئاي	گاۋچىڭجۇلۇك	
شىنجاڭدىكى خېبېيلىك، سەندۇڭلۇق يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1946 . يىل 11 . ئاي	ژالۇك زېڭشەن، جالۇك خۇڭدىيەن	
شىنجاڭ ئۇنتۇرا سىفەننى پوتتۇرگەن ساۋاقداشلار جەمئىيىتى	1946 . يىل 12 . ئاي	دىلۇك كېجالۇك، ماجىنفالۇك	

شىنجاڭدىكى شەنشىلىك يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1946 . يىل 12 . ئاي	خەن فۇجۇلۇق، چۇڭ	
شىنجاڭدىكى گۇاڭشى، گۇاڭدۇڭلۇق يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1946 . يىل 12 . ئاي	لىيۇمىڭچۈن، لىيۇزىرۇلۇق، خۇالۇق جېنشيا	
شىنجاڭدىكى خېنەنلىك يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1946 . يىل 12 . ئاي	دۇشۇخۇي	
كاتولىك دىنى جەمئىيىتى	1947 . يىل 1 . ئاي	جالۇ بى	
ۋەنشياڭ كىنو قويۇش جەمئىيىتى	1947 . يىل 3 . ئاي	جالۇ بويىلۇ، لى يۈەنفېن	245
شىنجاڭدىكى خۇنەن، خۇبېيلىق يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1947 . يىل 4 . ئاي	دۇلۇ جۇڭچى	
شىنجاڭدىكى شەرقىي شىمالىلىق يۇرتداشلار جەمئىيىتى	1947 . يىل 4 . ئاي	شۇداۋ، مېلۇ جاۋدەي، ۋالۇ چىشۇن	
شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا، چىڭخەي، شىنجاڭ بەش ئۆلكە بىرلەشمە دوستلۇق جەمئىيىتى	1947 . يىل 5 . ئاي	جالۇ ياشاۋ، جيارۇييەن، ماۋېنلۇ	
«خۇيگۇالۇ» نەشرىياتى	1947 . يىل 5 . ئاي	ماگويى، ماسىبو	
ۋەتەنگە قايتقان ياشلار تەرەققىيات ئۇيۇشمىسى	1947 . يىل 7 . ئاي	شى ۋېنيەن	
ئاخبارات مۇخبىرلىرى ئۇيۇشمىسى	1947 . يىل 8 . ئاي	گۇشېڭجېن، مۇھەممەت شياۋبېخەي	82
شىنجاڭ ئۆلكىلىك ماتارىپ ئۇيۇشمىسى	1947 . يىل 8 . ئاي	چېن فاڭبو	
شىنجاڭ قۇرۇلۇش جەمئىيىتى	1947 . يىل 12 . ئاي	لىيۇمىڭچۈن	
شىنجاڭدىكى شەنشى، سۇيۇەنلىك يۇرتداشلار جەمئىيىتى		مياۋفېيرەن	
سوۋېت ئىتتىپاقىنىڭ مۇھاجىرلار ئۇيۇشمىسى		باۋناۋ، مالىنكو	
شىنجاڭ ئۆلكىلىك دېھقانلار ئۇيۇشمىسى		مالەنسۇن، سايىت	1500
شىنجاڭ ئۆلكىلىك يازغۇچىلار جەمئىيىتى	قۇرۇلۇش ئالدىدا	شياۋبېخەي، ئۆتكۇر، پولات، ۋالۇ يۈنجۇالۇ، دىياكوپ	
شىنجاڭ ئۆلكىلىك گۈزەل سەنئەت تەتقىقات جەمئىيىتى	قۇرۇلۇش ئالدىدا	ۋالۇ ۋېنشېڭ، گوچېڭخۇا	
شىنجاڭ ئۆلكىلىك مۇزىكا تەتقىقات جەمئىيىتى	قۇرۇلۇش ئالدىدا	يەن ۋالۇ، شياۋبېخەي	

شىنجاڭ ئۇلكىلىك تىياتىر تەتقىقات جەمئىيىتى	قۇرۇلۇش ئالدىدا	ياڭ شياۋلۇڭ، جاڭ زېگى، ياڭ سانشەن، تەن ۋېيشى	
خەلق ئەركىنلىكى ستراخوانىيە كومىتېتى		ۋاڭ لوشياڭ	
تىياتىر، كىنو ئۇيۇشمىسى شىنجاڭ شۆبىسى		شۇي گۇاڭخوا	
خانتەڭرى ئايلىق ژۇرنىلى		ئىبراھىم	
مەمۇرىي ئاساسىي قانۇننى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى		چېن شىخاۋ	
شېئىر تەتقىقات جەمئىيىتى			
ئاياللار تۇرمۇش يېتەكچىلىكى ئۇيۇشمىسىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى			
شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى ھەرسائەنىڭ تىنچلىقىنى، بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش بىرلەشمىسى		مالياڭجۇن، ئىنانچىخان ئەلى	
«مىنفېك» نەشرىياتى		لىيۇجېڭجيا	

ناھىيىلەردىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

7 - قىسىم 6 - جەدۋەل

ناھىيە ئىسمى	تەشكىلات نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى
ئۈرۈمچى	ئاياللار جەمئىيىتى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	
گۇچۇڭ	دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئاياللار جەمئىيىتى، جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتى گۇچۇڭ شۆبىسى	
ماناس	سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئاياللار جەمئىيىتى شۆبىسى، جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ ماناس شۆبىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	
تۇرپان	خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى	

پىچان	ئىشچىلار ئويۇشمىسى، ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، دېھقانلار ئويۇشمىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	
سانجى	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئويۇشمىسى، سودىگەرلەر ئويۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، شىنجاڭدىكى چىڭخەيلىكلەر سانجى شۆبە ئويۇشمىسى	
جىمسار	ئايالار جەمئىيىتى، سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى	
قۇتۇبى	خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودىگەرلەر ئويۇشمىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	
مىچۇەن	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار شۆبە جەمئىيىتى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى، دېھقانلار ئويۇشمىسى، شىنجاڭدىكى چىڭخەيلىكلەر مىچۇەن شۆبە ئويۇشمىسى، كۆمۈركان كەسىپداشلار ئويۇشمىسى، جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتى مىچۇەن شۆبىسى	1947 - يىل 12 - ئاي
موري	سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى، دېھقانلار ئويۇشمىسى	
فۇكاڭ	ئايالار جەمئىيىتىنىڭ فۇكاڭ شۆبىسى، سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى، جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ فۇكاڭ شۆبىسى	
توقسۇن	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى، ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	
قەشقەر كونا شەھەر	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى، ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
قەشقەر يېڭى شەھەر	ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا - سانائەتچىلەر ئويۇشمىسى	1935 - يىلى، 1936 - يىل 12 - ئاي 1938 - يىلى
پەيزاۋات	ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودىگەرلەر ئويۇشمىسى، ئىشچىلار ئويۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى	1933 - يىلى، 1939 - يىلى، 1948 - يىل 5 - ئاينىڭ 1 - كۈنى
يېڭىسار	ئىشچىلار ئويۇشمىسى، قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئويغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئويۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	1948 - يىل 3 - ئاينىڭ 8 - كۈنى

مارالبېشى	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1934 ـ يىل 7 ـ ئاي، 1939 ـ يىلى، 1944 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 20 ـ كۈنى، 1944 ـ يىلى، 1948 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى
ئۇلۇغچات	قىرغىز مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1948 ـ يىل 7 ـ ئاينىڭ 1 ـ كۈنى
تاشقورغان	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	
ئاتۇش	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى	1948 ـ يىل 5 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى
يوپۇغا	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى	
ئاقسۇ	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى	
كۇچا	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	
ئاقسۇ كونا شەھەر	سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1948 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 23 ـ كۈنى
ئۈچتۇرپان	سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى	
توقسۇ	سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	
ئاۋات	سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	
شايار	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	
باي	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭشۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى	
كەلپىن	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1948 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 9 ـ كۈنى
ئاقچى	سودا ـ سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى	
خوتەن	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى	1948 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 15 ـ كۈنى

قاراقاش	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1939 - يىل - 10 - ئاي
كېرىيە	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1946 - يىل 8 - ئاي
چىرا	ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	
گۇما	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئايالار جەمئىيىتى شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى
لوپ	خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	1948 - يىل 1 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، 1948 - يىل 3- ئاينىڭ 15 - كۈنى
نىيە	سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	1944 - يىل 1- ئاي
يەنجى	ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتى شۆبىسى، موڭغول مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، قاراشەھەردىكى چىڭخەيلىك يۇرتداشلار شۆبە جەمئىيىتى	1946 - يىل 4 - ئاينىڭ 9 - كۈنى، 1947 - يىل 12 - ئاي
لوپنۇر	سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1948 - يىل 1 - ئاينىڭ 22 - كۈنى
بۇگۇر	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، ئايالار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	1934 - يىل 9 - ئاينىڭ 23 - كۈنى، 1936 - يىل 7 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، 1943 - يىل 5 - ئاينىڭ 4 - كۈنى، 1945 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى
چەرچەن	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1947 - يىل 6 - ئاينىڭ 19 - كۈنى
چاقىلىق	سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1934 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى، 1941 - يىل 4 - ئاينىڭ 12 - كۈنى

كورلا	سودا - سانائەتچىلەر ئۇيۇشمىسى، خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىپ ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، ئاياللار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، قول - سانائەتچى ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	
خوشۇت	ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1944 - يىل 6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى
قۇمۇل	سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتى قۇمۇل شۆبە جەمئىيىتى، قۇمۇلدىكى گەنسۇلۇق يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسى، بۇددا دىنى جەمئىيىتى، قۇمۇلدىكى شەنشىلىك يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسى	1947 - يىل 4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى، 1947 - يىل 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى
ئاراتۇرۇك	ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1938 - يىلى، 1943 - يىلى
بارىكۆل	ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئاياللار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، ساۋاقداشلار ئۇيۇشمىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى	1945 - يىل 5 - ئاينىڭ 15 - كۈنى، 1948 - يىل 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى
يەكەن	ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئۇيغۇر مەدەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شۆبىسى، «پارلاق يول» گېزىتخانىسى	1943 - يىل 3 - ئاينىڭ 15 - كۈنى
قاغىلىق	دېھقانلار ئۇيۇشمىسى، سودىگەرلەر ئۇيۇشمىسى، ئاياللار جەمئىيىتىنىڭ شۆبىسى، دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1948 - يىل 2 - ئاينىڭ 1 - كۈنى

1949 - يىلىنىڭ ئاخىرىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ يولىيورۇقىغا ئاساسەن، شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى ئازادلىقتىن بۇرۇنقى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى يېڭىباشتىن تىزىمغا ئالدى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە 1936 - يىلى تىزىملاتقان 51 ئىجتىمائىي تەشكىلاتتىن 43 تەشكىلات يېڭىباشتىن تىزىمغا ئېلىندى، سەككىزى تىزىملىتىشقا قاتناشمىغانلىقتىن رويخەتتىن ئۆچۈرۈۋېتىلدى. توققۇز ئىجتىمائىي تەشكىلات يېڭىدىن تىزىمغا ئالدۇردى.

رويخەتتىن ئۆچۈرۈلگەن ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار مۇنۇلاردىن ئىبارەت:

خەلق ئەركىنلىكى ستراخوۋانىيە كومىتېتى

تىياتىر - كىنو جەمئىيىتىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى،

خانتەڭرى ئايلىق ژۇرنىلى

«سەنمىنجۇيى» ئاساسىي قانۇننى ئىلگىرى سۈرۈش ئۇيۇشمىسىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى

شېئىر تەتقىقات جەمئىيىتى

ئاياللار تۇرمۇشىغا يېتەكچىلىك قىلىش ئۇيۇشمىسىنىڭ شىنجاڭ شۆبىسى

شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى ھەرسائەنىڭ تىنچلىق ۋە بىرلىكىنى ھىمايە قىلىش بىرلەشمىسى

«مېنفېڭ» نەشرىياتى

يېڭىدىن تىزىملاتقان ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

7 - قىسىم 7 - جەدۋەل

تەشكىلات نامى	قۇرۇلغان ۋاقتى	ئاساسلىق مەسئۇللىرى
موڭغۇل مەدەنىي ئاقارتىش باش ئۇيۇشمىسى	1937 - يىل 2 - ئاي	
ھازىرقى زامان تەشرىياتى	1947 - يىل 4 - ئاي	جالال زىكي
ئۇرۇمچىدىكى تارباغاتايلىق ساۋاقداشلار ئۇيۇشمىسى	1948 - يىل 1 - ئاي	دولقۇن مىنجالاق، ۋالاق رۇزەن، ۋالاق جىلەن
بىيەنشىلك پېنجۇ تىياتىرى تەنقىقات جەمئىيىتى	1948 - يىل 6 - ئاي	ژۇگالاق، لى چاۋيى
شىنجاڭدىكى سىچۇەنلىك يۇرتداشلار ئۇيۇشمىسى	1949 - يىل 4 - ئاي	
خرىستىئان دىنىنىڭ گۇللەندۇرۇش جەمئىيىتى	1949 - يىل 6 - ئاي	ۋالاق زىدۇەن
شىنجاڭ ئۆلكىلىك ماشىنىسازلىق كەسىپداشلار ئۇيۇشمىسى	1949 - يىل 7 - ئاي	ژۇزىيۇ
دۆلەتلىك غەربىي شىمال داشۇسىنىڭ شىنجاڭدىكى مەكتەپداشلار ئۇيۇشمىسى	1949 - يىل 7 - ئاي	شى پەنفىلاق
گۇيخۇا گۇللىنىش ھەمكارلىق كوپېراتىپى		دېمىتروۋ

§ 2. 50 - يىللارنىڭ باشلىرىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش

1. تىزىملاش ئەھۋالى

1950 - يىل 3 - ئاينىڭ 10 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى شەنشى، گەنسۇ، نىڭشيا چېگرا رايونلۇق ھۆكۈمەتنىڭ ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش چارىسىغا ئاساسەن «شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش ۋاقتىلىق چارىسى» نى تۈزۈپ ئېلان قىلدى. 1951 - يىل 3 - ئاينىڭ 23 - كۈنى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش چارىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» نى ئېلان قىلدى. ئۇنىڭ ئالدى - كەينىدە، شىنجاڭ بويىچە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتى ئاساسەن ئەسلىدە بار بولغان دىنىي تەشكىلاتلار (خرىستىئان دىنى، كاتولىك دىنى بىلەنلا چەكلىنەتتى) نى تەكشۈرۈش، تىزىملاش بىلەنلا چەكلەنگەنىدى ھەمدە ئۇنىڭغا بىرلەشتۈرۈپ، ئامېرىكا قوشۇمچە ياردەم بېرىدىغان ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ئاپپاراتلىرى بىر ياقلىق قىلىنىدى. 1952 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى

«ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتىنى ئىشلەش توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» چۈشۈردى ۋە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش ۋاقىتلىق چارىسى» بىلەن «ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش ۋاقىتلىق چارىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپى» نى تۆۋەنگە تارقىتىپ، ۋىلايەت، ناھىيە (شەھەر) لەردىن قانۇن بويىچە تەكشۈرۈش، تىزىمغا ئېلىش، قانۇنلۇق ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارغا ۋىلايەت، ناھىيە (شەھەر) لىك خەلق ھۆكۈمەتلىرى تەستىقلاپ تىزىمغا ئېلىش گۇۋاھنامىسى تارقىتىپ بېرىش؛ قانۇنغا خىلاپلىرىنى ۋىلايەت، ناھىيە (شەھەر) لىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەستىقىدىن ئۆتكۈزۈپ، ئەمەلدىن قالدۇرۇش؛ خاراكتېرىنى ئېنىقلىيالمىغانلارنى ۋاقتىنچە تىزىمغا ئالماسلىقنى تەلەپ قىلدى. تىزىمغا ئالدۇرغاندا تەكىنلات نامى، تەشكىلىي نىزامنامىسى، پائالىيەت مەقسىدى، خىراجەت مەنبەسى ۋە ئاساسلىق مەسئۇل كىشىنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، تەرجىمىھالى ۋە ئەزالار سانىنى مەلۇم قىلىپ، تىزىمغا ئېلىشنى ئىلتىماس قىلىش لازىملىقى تەلەپ قىلىندى.

شىنجاڭ تىنچلىق بىلەن ئازاد بولغان دەسلەپكى مەزگىلدە ھەممە كەسىپلەرنى جانلاندۇرۇشقا توغرا كەلگەچكە، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتى ھەقىقىي رەۋىشتە كۈندىلىك ئىشلار كۈنتەرتىپىگە قويۇلمىدى. شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا، يەنى تەشكىلاتلار ئۆزلىكىدىن تارقىلىپ كەتتى. يەنى تەشكىلاتلار تىزىملىتىشنىڭ ئەھمىيىتىنى يېتەرلىك تونۇپ كەتمىگەچكە، تىزىمغا ئالدۇرۇشقا ئىلتىماس سۇنۇشنى خالىمىدى، نەتىجىدە ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتى باشتىن - ئاخىر ھەقىقىي رەۋىشتە قانات يېيىپ كېتەلمىدى. 1952 - يىلدىن كېيىن تىزىملاش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن توختاپ قىلىش ھالىتىگە چۈشۈپ قالدى، پەقەت ئايرىم ناھىيە، شەھەرلەرلا خرىستىئان دىنى، كاتولىك دىنى تەشكىلاتلىرىنى تەكشۈرۈپ تىزىملىدى. 1956 - يىلى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتى توختىتىلدى.

50 - يىللارنىڭ باشلىرىدا شىنجاڭدا تىزىمغا ئالدۇرغان ئىجتىمائىي تەشكىلاتلار

7 - قىسىم 8 - جەدۋەل

تەشكىلات نامى	ئەنگە ئالدۇرغان (تەستىقلانغان) ۋاقتى	مەقسىدى	باش ئويۇشما تۇرۇشلۇق جاي	مەسئۇلى	ئادەم سانى	
					باش ئويۇشما	شۆبە ئويۇشما
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتى	1950 - يىل 1 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	ئىچكى جەھەتتە مورتلارنى توپلاپ سەجدە - تىلاۋەت قىلىش، سىرتقا نىسبەتەن خرىستىئان دىنىنىڭ دۇنيانى قۇتقۇزىدىغانلىقى ھەققىدە تەشۋىق قىلىش	ئۈرۈمچى مىڭدى يولى 1- نومۇرلۇق قورۇ	لى كەيخۇەن، ۋاڭ جىنسىمىڭ	144	
ئۈرۈمچى دىن جەمئىيىتى	1950 - يىلى	جىنايەتچىلەرنى قۇتقۇزۇش، تۆۋە قىلدۇرۇش	ئۈرۈمچى شىمالىي شىنخۇا يولى 274 - نومۇرلۇق قورۇ	ياڭ دۆنىڭ، يەن تەيخى، سەي خەنجۇن		

دۆربىلجىن خەنزۇ جەمئىيىتى	1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	مىللەتنىڭ مەدەنىيىتىنى راۋاجلاندۇرۇش، مەكتەپلەرگە يارەدەم بېرىپ ماۋارىپنى گۈللەندۈرۈش	دۆربىلجىن شەرقىي چوڭ كوچا	جالاق يۆگىتىەن	12	
دۆربىلجىن موڭغۇل جەمئىيىتى	1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 9 - كۈنى	ئۆز مىللىتىنىڭ مەدەنىيەت، ماۋارىپ ۋە قۇرۇلۇش ئىشلىرىنى تىرىشىپ راۋاجلاندۇرۇش	دۆربىلجىن موڭغۇل كوچىسى		11	
تارباغاتاي شەھەر مىللىتىنى جەمئىيىتى	1950 - يىلى	شەھەر، داغۇر مىللىتىنىڭ مەدەنىيەت، ماۋارىپ ئىشلىرىنى يۈكسەلدۈرۈش	چۆچەك مەركىزىي چوڭ كوچا 139 - نومۇرلۇق قورۇ			
تارباغاتاي سوۋېت مۇھاجىرلىرى جەمئىيىتى	1950 - يىلى	مەدەنىيەتنى راۋاجلاندۇرۇش	چۆچەك ناھىيىسى		16	
ئۇرۇمچى كاتولىك چېركاۋسى	1950.يىل 5 . ئاينىڭ 14.كۈنى	خەلقنى ياخشىلىققا ئۈندەش، ھايات ۋاقتىدا ياخشى پۇقرا بولۇش، ئاخىرەتنە روھىنى قۇتقۇزۇش	ئۇرۇمچى تىنچلىق يولى 27 . نومۇرلۇق قورۇ	دۇمن يۈك	400	
ئۇچتۇرپان ناھىيىلىك خەنزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى	1950 - يىلى	يېڭى دېموكراتىك مەدەنىيەت، ماۋارىپنى راۋاجلاندۇرۇشنى مەقسەت قىلىدۇ	ئۇچتۇرپان ناھىيە جەنۇبخۇا كوچىسى		36	92
ئۇچتۇرپان ناھىيىلىك خۇيزۇ مەدەنىي ئاقارتىش ئۈيۈشمىسى	1950 - يىلى	يېڭى دېموكراتىك مەدەنىيەت، ماۋارىپنى ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش	ئۇچتۇرپان ناھىيە ئالغا كوچا 131 - نومۇرلۇق قورۇ	ماشياۋشۇيالاق	164	
مەكتەپ ياشلار ئۈيۈشمىسى	1950 - يىلى	ئىدىيىنى ئۆزگەرتىپ، يامان ئادەتلەرنى توگىتىش	مەكتەپ ناھىيە بازار ئىچى 1 - رايون		37	
دۆربىلجىن سودا - سانائەت چىلەر بىرلەشمىسى	1950 - يىل 6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يېڭى دېموكراتىزمنى يولغا قويۇش، سودا - سانائەت ئىشلىرىنى راۋاجلاندۇرۇش	دۆربىلجىن ناھىيە مەدەنىيەت كوچىسى		15	
مەكتەپ ئايالار بىرلەشمىسى	1950 - يىلى	ئايالارنىڭ ئىدىيىسىنى ئۆزگەرتىپ، يامان ئادەتلەرنى توگىتىش	مەكتەپ ناھىيە بازار ئىچى 1 - رايون		35	

تاربافاتاي سودا-سانائەتچىلەر بىرلەشمىسى	1950 - يىلى	بازار باھاسىغا بۇزغۇنچىلىق قىلغان مەككار سودىگەرلەرنى پاش قىلىش مەقسەت قىلىنغان	چوڭ چوڭ مەر-كىزىي كوچا	13	
ئۇرۇمچى سودا-گەرلەر ئۇيۇش-مىسى	1949 - يىل 12 - ئاينىڭ 18 - كۈنى	چوڭ - كىچىك سودا ئەنئەسچىلىرىنىڭ ئېكسپە-لاتتاتسىيىسىگە قارشى تۇرۇش	ئۇرۇمچى چوڭ كوچا-سى	17	200
ئۇچتۇرپان مە-دەنىي ئاقارتىش ئۇيۇشمىسى	1950 - يىل	ئىجتىمائىي ماتارىپنى راۋاجلاندۇرۇش، ئىجتىمائىي پەننى تەتقىق قىلىش، مەدەنىيەت، تېخنىكا سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈش	ئۇچتۇرپان ناھىيە مەدە-نىيەت كوچا-سى	16	15
بۇگۇر دېھقانلار ئۇيۇشمىسى	1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	دېھقانلار بىلەن ئىتتىپاقلە-شىپ، دېھقانلارنى تەشكىللەپ پاراۋانلىق ئىشلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش		1172	
بۇگۇر ناھىيە-سىگە قاراشلىق تاياللار ئۇيۇش-مىسى	1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	ئەر - تاياللار باراۋەرلىكىنى ئىشقا ئاشۇرۇش، يېڭى ئائىلە مۇناسىۋىتىنى تىكلەش، ئۇزۇل - كېسىل قەد كۆتە-رىپ ئازاد بولۇش		1301	
بۇگۇر سودا-گەرلەر ئۇيۇش-مىسى	1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	سودىگەرلەر ئادىل سودا قىلىش، ئىجتىمائىي ئىگىلىكنى گۈللەندۇرۇش	بۇگۇر ناھىيە بازىرى	17	128
بۇگۇر ئىشچىلار ئۇيۇشمىسى	1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	ئىشچىلارنى ئىتتىپاقلاش-تۇرۇپ، سانائەتنى راۋاجلان-دۇرۇش	بۇگۇر ناھىيە بازىرى	362	
بۇگۇر دېموكرا-تىك ياشلار بىر-لەشمىسى	1950 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى	ياشلارنى ئىتتىپاقلاشتۇرۇپ، توغرا يولغا مېڭىشقا تەشكىل-لەش، پاراۋانلىق ئىشلىرىدىن بەھرىمەن بولۇش	بۇگۇر ناھە-يىلىك خەز-مەت كومىتە-تى	45	
شىنجاڭ جۇڭ-خۇا خرىستىيان دىنى جەمئىيە-تىنىڭ ماناس شۆبىسى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	ئىچكى جەھەتتە مۇرتلارنى يېغىپ ئىبادەت قىلىش، سىرتقا نىسبەتەن خرىستىيان دىنىنىڭ دۇنيانى قۇتقۇزۇپ قالالايدىغانلىقىنى تەشۋىق قىلىش	چى جياۋ-جى	28	

شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ قۇكالىق شۆبىسى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش		تيەن چىڭ-سەن	108
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ مىجۇەن شۆبىسى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش		خې باۋتالق	38
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ قۇمۇل شۆبىسى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش		جاۋ سىڭ - جيۇ	53
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ قۇتۇبى شۆبىسى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش			1
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ گۇچۇڭ شۆبىسى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش		شى ژېنزې	103
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ سەنتەي ئىبادەت قىلىش ئورنى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش		دەي يۈڭگو	5
شىنجاڭ جۇڭخۇا خرىستىئان دىنى جەمئىيىتىنىڭ سانجى ئىبادەت قىلىش ئورنى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 7 - كۈنى	يۇقىرىدىكىگە ئوخشاش		دەي جىنۇ - جياۋ	5

2. 1950 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش گۇۋاھنامىسى

1950 - يىل 10 - ئايدىن بۇرۇنقى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش گۇۋاھنامىسى
7 - قىسىم 9 - جەدۋەل

شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش گۇۋاھنامىسى.	- نومۇرلۇق
جەمئىي	- كۆتەك
نامى	
مەقسىتى	
ئادرىسى	
پائالىيەت دائىرىسى	
كەسپىي دائىرىسى	
مەسئۇل كىشىنىڭ ئىسىم - فامىلىسى	
ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش ۋاقتىلىق چارىسى بويىچە تىزىمغا ئېلىش ھەققىدىكى ئىلتىماسى تەكشۈرۈلدى	
لايىق تېپىلغانلىقى ئۈچۈن ئۇشبۇ گۇۋاھنامە بېرىلدى	
قاتلاش سىزىقى	
ئۇشبۇ گۇۋاھنامە	
يىل　ئاي　كۈن	گە بېرىلدى
نازىر	

1950 - يىل 10 - ئايدىن كېيىنكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش گۇۋاھنامىسى
7 - قىسىم 10 - جەدۋەل

تەشكىلات نامى	
مەقسىتى	
ئادرېسى	
نىزامنامىسى	
پائالىيەت رايونى، كەسىپىي دائىرىسى ۋە پىلانى	
تىزىملانغۇچىي ۋە ئاساسلىق مەسئۇلنىڭ ئىسىم - فامىلىسى، جىنسى، يېشى، يۇرتى، ئادرېسى، كەسپى، ئىجتىمائىي پائالىيىتى ۋە قىسقىچە تەرجىمھالى	
تەشكىلات ئەھۋالى ۋە تەشكىلاتقا قاتناشقۇچىلارنىڭ سانى	
شۆبە ئاپپارات نامى ۋە ئۇنىڭ ئەھۋالى	
ئىقتىسادىي ئەھۋالى ۋە ئىقتىساد مەنبەسى	
تىزىمغا ئېلىنىدىغان باشقا ئىشلار، مەلۇم قىلغان تەشكىلات رەھبىرىنىڭ ئىمزاسى، تامغىسى	يىل ئاي كۈن
ئۆلكىلىك، ئۆلايەتلىك، ناھىيىلىك (شەھەرلىك) خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىغۇچى ئورگىنى (رەھبىرى) نىڭ ئىمزاسى، تامغىسى	يىل ئاي كۈن

ئىزاھات: 1950 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنىدىن باشلاپ شۆبە بۆلۈم، باش بۆلۈمنىڭ تامغىسى بىرىلىشقا باشلىدى.

3. تامغا

1951 - يىل 9 - ئاينىڭ 9 - كۈنى غەربىي شىمال خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى «تامغا نۇسخىسى ۋە باش، شۆبە بۆلۈملىرىنىڭ ئۆلچىمى» نى تارقاتتى. شۇنىڭ بىلەن شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتىدە يېڭى ئۆلچەم يولغا قويۇلدى. باش بۆلۈمنىڭ تامغىسى تىك تۆت بۆلۈڭ شەكلىدە (ئۇزۇنلۇقى 8.05 سانتىمېتر، كەڭلىكى بەش سانتىمېتر)؛ شۆبە بۆلۈمنىڭ تامغىسى تىك تۆت بۆلۈڭ شەكلىدە (ئۇزۇنلۇقى 7.1 سانتىمېتر، كەڭلىكى 4.05 سانتىمېتر) بولدى. تامغىغا «××شەھەر (ناھىيە) لىك سودا - سانائەتچىلەر بىرلەشمىسىنىڭ تامغىسى» ۋە «××شەھەر (ناھىيە) لىك كەسىپداش ئىشچىلار ئۇيۇشمىسىنىڭ تامغىسى» دېگەن خەتلەر ئويۇلدى.

سه‌ککىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە كادىرلارنى تەربىيىلەش

سەككىزىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە كادىرلارنى تەربىيىلەش

I باب

خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى

§ 1. ئۆلكە، ئاپتونوم رايوننىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى

1. خەلق قوتاتقۇبىگى

ئۆلكە تەسىس قىلىنىشتىن بۇرۇن چىڭ سۇلالىسى شىنجاڭدا ھەربىي مەھكىمە تۈزۈمىنى يولغا قويدى. ھەر دەرىجىلىك ھەربىي مەھكىمىلەر جايلاردا تۇرۇشلۇق قىسىملارغا قوماندانلىق قىلىپ، مۇداپىئە ئىشلىرىنى باشقۇردى ھەمدە يەرلىكنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى، چېگرا ئىچىدىكى ھەر قايسى قەبىلە - مىللەت باشلىقلىرىنى باشقۇرۇش ئۈچۈن، ھەربىي مەھكىمە ئىچىدە خەلق ئىشلىرى ئەمەلدارلىرى قويۇلدى ياكى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى قۇرۇلدى. ئومۇمەن ئىلى قاتارلىق جايلارغا ھۆكۈمرانلىق قىلىدىغان جياڭجۈن يامۇلىدا مۆھۈرخانا، گازارما، ئاشلىق

تەمىناتى، قازاق مەسىلىرى، قاتناش ـ تىرانسپورت، مۇكاپاتلاش ـ جازالاش قاتارلىق ئورۇنلار تەسىس قىلىندى. مۇھۇرخانا كۇندىلىك ھەربىي، مەمۇرىي ئىشلارنى باشقۇردى ھەمدە خەلق قۇتاتقۇبىگى ۋە خەلق قۇتاتقۇ مەھكىمىسى تەسىس قىلىپ، كۇرە شەھىرىدە تۇرۇپ كۇرە، بايانداي، غۇلجا، سۇيدۇك، لوسىگۇك، چىڭسىخوزا، كونا قورغاس، تارجى، قارا بۇلاق قاتارلىق توققۇز شەھەرنىڭ خەلق ئىشلىرىنى باشقۇردى. ئۇنىڭ ۋەزىپىسى چارۋىدىن باج ئېلىش، كۆمۈردىن باج ئېلىش، ئۇي ئىجارىسى، يەر ئىجارىسى يىغىش؛ پۇل قويۇش، زاۋۇت ئىشچىلىرى، سودىگەرلەر، ئوغرى ـ يالغانلار ئۈستىدىن قىلىنغان ئەرز ـ شىكايەت ئەنزىلىرىنى بىر تەرەپ قىلىشتىن ئىبارەت بولدى.

2. پەرمانبەردار مەھكىمىسى

شىنجاڭ ئۆلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن باش مۇپەتتىش تەسىس قىلىنىپ، قەلەم ۋە ئەلەم ئىشلىرىغا مەسئۇل ئۆلكە دەرىجىلىك ئەڭ ئالىي ھەربىي مەمۇرىي ئەمەلدار بولدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا پەرمانبەردار مەھكىمىسى، زىندان ـ ئەدلىيە مەھكىمىسى (ئۇرۇمچى ۋىلايىتى قوشۇمچە ئۆتەيدۇ)، ماتارىپ مەھكىمىسى قۇرۇلدى. پەرمانبەردار مەھكىمىسى ئۆلكىنىڭ ئەڭ ئالىي خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى بولۇپ، قانۇن، سىياسەت، ئەدلىيە، ماتارىپ ئىشلىرىدىن باشقا، پەرلىكنىڭ بارلىق مەمۇرىي ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلاتتى ۋە مەھكىمە، ئايماق، ناھىيە ئەمەلدارلىرىنى باشقۇراتتى. پەرمانبەردار مەھكىمىسىنىڭ باش ئامبىلى پەرمانبەردار بولۇپ، 2 ـ دەرىجىلىك ئەمەلدار ھېسابلىناتتى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا كاتىبات مەھكىمىسى، ئارخىپ ئورنى، ئەدلىيە، خەزىنە، ئاشلىق ئامبىرى تەسىس قىلىندى. كاتىبات مەھكىمىسىگە 6 ـ دەرىجىلىك ئەمەلدار قويۇلۇپ، 7 ـ دەرىجىلىك ئامبالىلارنى باشقۇراتتى، ھۇججەت ـ ئالاقە ۋە كۇندىلىك مەمۇرىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلاتتى. كاتىپ ـ پەرمانبەردارلار مەھكىمىسىنىڭ بىرىنچى ئەمەلدارى بولۇپ، پەرمانبەردار مەھكىمىسىگە ۋەكالىتەن مەمۇرىي ئىشلارنى بىر تەرەپ قىلاتتى. ئارخىپ ئورنى 8 ـ دەرىجىلىك ئارخىپ ئەمەلدارلىرى قويۇلغان، ھۇججەت ـ ئالاقە، ئارخىپلارنى باشقۇرىدىغان ئورۇن ئىدى. ئەدلىيە ئورنى 6 ـ دەرىجىلىك ئەمەلدار قويۇلغان، ھۆكۈم ئېلان قىلىپ يولغا قويىدىغان ئورۇن بولۇپ، زىندان — ئەدلىيە مەھكىمىسىنىڭ 8 ـ دەرىجىلىك ئەمەلدارىغا ئوخشاش جازانىڭ ئېغىر ـ يېنىكلىكى ئۈستىدە قارار چىقىرىپ، بىر ـ بىرىنى چەكلەپ تۇراتتى. خەزىنە — ئۆلكە دەرىجىلىك دۆلەت خەزىنىسى بولۇپ، ئۇنىڭغا 8 ـ دەرىجىلىك خەزىنە ئەمەلدارى قويۇلاتتى، ئۇ، پۇل چىقىرىش ـ ساقلاش، چىقىم قىلىش، ھېسابقا ئولتۇرغۇزۇش ۋە نوپۇس، تېرىلغۇ يەرلەرنى رويخەتلەشتۇرۇپ باشقۇرۇش ئىشلىرىنى بېجىرەتتى. ئاشلىق ئامبىرىغا 9 ـ دەرىجىلىك ئەمەلدار قويۇلاتتى. ئۇ، ھۆكۈمەتنىڭ سالق ـ ئامبارلىرىغا نازارەتچىلىك قىلاتتى ۋە ئۇلارنى باشقۇراتتى. شۇنتۇڭ 2 ـ يىلى (1910 ـ يىلى) چىڭ سۇلالىسى بېكىتكەن ئەمەلدارلىق تۈزۈمى بويىچە، پەرمانبەردار مەھكىمىسىنىڭ ئىچكى ئاپپاراتلىرى بۆلۈمگە ئۆزگەرتىلىپ، خوجۇلۇق، كادىرلار، مالىيە، مەمۇرىي، رەسىم ـ قائىدە، ماتارىپ قاتارلىق بۆلۈملەر تەسىس قىلىندى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا بۆلۈمچىلەر قۇرۇلدى.

شىنجاڭ ئۇلكىسىنىڭ تارىختىن بۇيانقى پەرمانبەردارلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

8 ـ قىسىم 1 ـ جەدۋەل

قىسىم ـ فامىلىسى	يۇرتى	سىلسىلىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى		ۋەزىپە ئايرىمىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلدىكى ئۇلكە مۇپەتتىشى
			ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان ۋاقتى		
ۋېي گۇاڭتاۋ	خۇنەن شاۋيالىق	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 11 ـ يىلى (1885 ـ يىلى) 4 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 15 ـ يىلى (1889 ـ يىلى) 2 ـ ئاي	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	لىۋجىنتاڭ (گۇاڭشۇ 11 ـ يىلى 3 ـ ئايدىن 15 ـ يىلى 2 ـ ئايغىچە)
ئېن لۇن	مانجۇرىيە جىڭخۇاڭ خوشۇنىدىن	مانجۇ	گۇاڭشۇ 15 ـ يىلى (1889 ـ يىلى) 2 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 15 ـ يىلى (1889 ـ يىلى) 8 ـ ئاي	قوشۇمچە مۇۋەققەت ۋەزىپە ئۆتىگەن	ۋېي گۇاڭتاۋ (گۇاڭشۇ 15 ـ يىلى 2 ـ ئايدىن 17 ـ يىلى 12ـ ئايغىچە)
راۋېڭچى	خۇبېي ئېنشى	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 15 ـ يىلى (1889 ـ يىلى) 8 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 21 ـ يىلى (1895 ـ يىلى) 11 ـ ئاي	مۇۋەققەت، كېيىن مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	تاۋمو (گۇاڭشۇ 17 ـ يىلى 12 ـ ئايدىن 21ـ يىلى 11 ـ ئايغىچە)
دىلك جېندو	خېنەن لوشەن	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 21 ـ يىلى (1895 ـ يىلى) 11 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 24 ـ يىلى (1898 ـ يىلى) 10 ـ ئاي	مۇۋەققەت، كېيىن مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	
پەن شياۋسۇ	خۇنەن شياڭ شيالىق	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 24 ـ يىلى (1898 ـ يىلى) 10 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى) 3 ـ ئاي	مۇۋەققەت ۋەزىپە ئۆتىگەن.	
جاۋئېرشۈن	خەنجۇن جىڭلەن خوشۇنىدىن	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى) 3 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى) 8 ـ ئاي	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	راۋېڭچى (گۇاڭشۇ 21 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن 28 ـ يىلى 11ـ ئايغىچە)
پەن شياۋسۇ	خۇنەن شياڭ شيالىق	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 25 ـ يىلى (1899 ـ يىلى) 9 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 26 ـ يىلى (1900 ـ يىلى) 5 ـ ئاي	مۇۋەققەت ۋەزىپە ئۆتىگەن	
ۋېن گۇاڭ	مانجۇرىيە شاڭ خۇاڭ خوشۇنىدىن	مانجۇ	گۇاڭشۇ 26 ـ يىلى (1900 ـ يىلى) 5 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 28 ـ يىلى (1902 ـ يىلى) 2 ـ ئاي	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	
لى زىسېن	خۇبېي شىگگو	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 28 ـ يىلى (1902 ـ يىلى) 2 ـ ئاي	گۇاڭشۇ 30 ـ يىلى (1904 ـ يىلى) 6 ـ ئاي	مۇۋەققەت ۋەزىپە ئۆتىگەن	پەن شياۋسۇ (گۇاڭشۇ 28 ـ يىلى 11 ـ ئايدىن 31 ـ يىلى 9ـ ئايغىچە)

ۋۇيىگۈشۈن	جياڭسۇ يىجىلك	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 30 - يىلى (1904 - يىلى) 6 - ئاي	گۇاڭشۇ 31 - يىلى (1905 - يىلى) 9 - ئاي	مەسئۇل ۋە- زىپە ئۈتىگەن
خې ئېرگېئې			گۇاڭشۇي 31 - يىلى (1905 - يىلى) 9 - ئاي	گۇاڭشۇ 32 - يىلى (1906 - يىلى) 9 - ئاي	مۇۋەققەت ۋە- زىپە ئۈتىگەن	ۋۇيىگۈشۈن (گۇاڭشۇ 31 - يىلى 9 - ئايدىن 32 - يىلى (كەبسە) 4 - ئايغىچە)
ۋاڭ شۇنەن	بىۋاسىتە قاراشلىق يېڭى شە- ھەر	خەنزۇ	گۇاڭشۇ 32 - يىلى (1906 - يىلى) 9 - ئاي		مەسئۇل ۋە- زىپە ئۈتىگەن	لىيەنكۇي (گۇاڭشۇ 32 - يىلى (كەبسە) 4 - ئايدىن شۇەنتۇڭ 3 - يىلى 5- ئايغىچە)
دۇنتۇڭ	تىيەنجىنگە بىۋاسىتە قاراشلىق	خەنزۇ	شۇەنتۇڭ 2 - يىلى (1910 - يىلى) 10 - ئاي	شۇەنتۇڭ 3- يە- لىى (1911 - يىلى) 5 - ئاي	مەسئۇل ۋە- زىپە ئۈتىگەن	
چېن جىتاڭ	ئەنخۇي خۇەينىڭ	خەنزۇ	شۇەنتۇڭ 3 - يىلى (1911 - يىلى) 5 - ئاي	مىنگو 1 - يىلى (1912 - يىلى) 3 - ئاي	مەسئۇل ۋە- زىپە ئۈتىگەن	يۈەن داخۇا (شۇەن- تۇڭ 3 - يىلى 5 - ئايدىن مىنگو 1 - يىلى 5 - ئايغىچە)

3. خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسى، ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى

مىنگونىڭ 1 - يىلى (1912 - يىلى) 7 - ئايدىن بۇرۇن چىڭ سۇلالىسى تەسىس قىلغان پەرمانبەردار مەھكىمىسى ئۆز فۇنكسىيىسىنى داۋاملىق يۈرگۈزۈپ كەلدى. شۇ يىلى 7 - ئاينىڭ 31 - كۈنى شىنجاڭ ئۆلكىسىنىڭ ۋالىيسى، قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى ئەمەلدارى يالڭ زېڭشىن بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن پەرمانبەردار مەھكىمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنى خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسىگە ئۆزگەرتتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مالىيە، ماتارىپ، دېپلوماتىيە، ئەدلىيە مەھكىمىلىرىنى قۇرۇپ، يەرلىكنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى بۆلۈپ باشقۇرىدىغان بولدى. مىنگونىڭ 2 - يىلى (1913 - يىلى) 1 - ئايدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيۇك زۇڭتۇڭى يېڭى ئەمەلدارلىق تۈزۈمىنى ئېلان قىلدى. بۇيرۇقتا ئاساسەن، ئۆلكىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئەمەلدارى ئالى ئالىي مەمۇرىي ئەمەلدار، مەمۇرىي مەھكىمە ئالى ئالىي مەمۇرىي ئورگان بولدى ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئىچكى ئىشلار، مالىيە، ماتارىپ، سودا - سانائەتنىن ئىبارەت تۆت مەھكىمە قۇرۇلدى. ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى خەلق ئىشلىرىنى باشقۇردى. خىزمەت دائىرىسى پەرمانبەردار مەھكىمىسىنىڭكىگە قارىغاندا زور دەرىجىدە كېڭىيتىلدى. مىنگونىڭ 3 - يىلى (1914 - يىلى) 5 - ئايدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتى ئەمەلدارلىق تۈزۈمىنى ئۆزگەرتىپ تۈزۈپ،

ئۆلكىدىكى ۋالىي، خەلق ئىشلىرى ئەمەلدارىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئورنىغا ئوردا سەييارە تەپتىش بېگى تەسىس قىلدى. ئەگەر ئالىي مەمۇرىي ئورگان ئوردا سەييارە تەپتىش بېگى مەھكىمىسى بولدى، ئۇنىڭ قارىمىقىدا مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى قۇرۇلدى، نازارەت قارىمىقىدا خوجۇلۇق، ئىچكى ئىشلار، ماۋارىپ، سودا ـ سانائەتتىن ئىبارەت تۆت بۆلۈم قۇرۇلدى. 9 ـ ئايدا بۇيرۇققا بىنائەن مالىيە نازارىتى قۇرۇلۇپ، ئەسلىدىكى ئىچكى ئىشلار، مالىيە، ماۋارىپ، سودا ـ سانائەت بۆلۈملىرى بىردەك ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. بۇ مەزگىلدە مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى خەلق ئىشلىرىنى باشقۇردى، ئۇنىڭ مەسئۇلىيەت دائىرىسى ئەسلىدىكى ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭكىدىن زورايدى. مىنگونىڭ 5 ـ يىلى (1916 ـ يىلى) 7 ـ ئايدا بېيجىڭ ھۆكۈمىتى قايتا بۇيرۇق چۈشۈرۈپ، ئۆلكىنىڭ ئەگ ئالىي ھەربىي، ھۆكۈمەت باشلىقىنى ھەربىي ۋالىي، ئۆلكە باشلىقىغا ئۆزگەرتتى. ھەربىي ۋالىي (قوشۇمچە ئۆلكە باشلىقى) مەھكىمىسى قارىمىقىدا مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى ۋە ھەربىي ئىشلار نازارىتى قۇرۇلدى، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى خەلق ئىشلىرىنى باشقۇرىدىغان بولدى. ئۇنىڭ قارىمىقىدا يەنىلا خوجۇلۇق، ئىچكى ئىشلار، ماۋارىپ، سودا ـ سانائەتتىن ئىبارەت تۆت بۆلۈم تەسىس قىلىنىپ، رەت تەرتىپى بويىچە 1 ـ، 2 ـ، 3 ـ، 4 ـ بۆلۈم دەپ ئاتالدى. كېيىن يەنە بېيجىڭ ھۆكۈمىتىنىڭ بۇيرۇقىغا ئاساسەن، مىنگونىڭ 6 ـ يىلى (1917 ـ يىلى) ماۋارىپ نازارىتى تەسىس قىلىنىپ، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ ماۋارىپ بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. كېيىنكى يىلى سودا ـ سانائەت نازارىتى قۇرۇلۇپ، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتىنىڭ سودا ـ سانائەت بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. شۇنىڭ بىلەن مالىيە، ماۋارىپ، سودا ـ سانائەت ئىشلىرى بىردەك خەلق ئىشلىرىدىن ئايرىۋېتىلدى.

4. خەلق ئىشلىرى نازارىتى

1) ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى

مىنگونىڭ 17 ـ يىلى (1928 ـ يىلى) 6 ـ ئايدا ئەنجىڭ ھۆكۈمىتى تۈزگەن ئەمەلدارلىق تۈزۈمىگە ئاساسەن، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتى مالىيە نازارىتى، قۇرۇلۇش نازارىتى، ماۋارىپ نازارىتىدىن ئىبارەت ئۈچ نازارەتنىڭ ئالدىغا تىزىلدى.

مىنگونىڭ 20 ـ يىلى (1931 ـ يىلى) گومىنداڭ ھۆكۈمىتى «تۈزىتىش كىرگۈزۈلگەن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت تەشكىلىي قانۇنى» نى ئېلان قىلىپ، ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ۋەزىپىسىنى بەلگىلەپ بەردى. بۇلار تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت: (1) ناھىيە، شەھەرلەردىكى مەمۇرىي ئەمەلدارلارنى ۋەزىپىگە تەيىنلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش. (2) ناھىيە، شەھەرلەرگە قاراشلىق جايلارنىڭ ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىشى ۋە خىراجىتى. (3) ساقچى ۋە قوغداش. (4) سەھىيە مەمۇرىيىتى. (5) سايلام. (6) ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋە باشقا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش. (7) ئەمگەك ئىش ھەققى ۋە چېگرا تالاش ـ تارتىش ئىشلىرى. (8) دىنىي ئۇرپ ـ ئادەت. (9) زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئىي قىلىش. (10) يەرلەرنى ئۆلچەش، سېتىۋېلىش ۋە باشقا يەر مەمۇرىيىتى.

شېڭ شىسەي ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى قولغا ئالغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ۋەزىپىسى سەل ـ پەل كېڭەيدى. 1 ـ قارارلىق ئۇچ يىللىق پىلان (1937 ـ يىلدىن 1939 ـ يىلغىچە) دا تۆۋەندىكىدەك 13 خىل خەلق ئىشلىرى كەسپى بەلگىلەندى:

(1) يەرلىك تۈزۈملەرنى بېكىتىش، بۇ، ناھىيە دەرىجىسىنى ئۆزگەرتىپ بېكىتىش، ناھىيە ئاپپاراتىنى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىش، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىدىكى تەشكىلاتلارنى ياخشىلاش، ئۇرۇمچى شەھەر رايونىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىش ۋە شەھەر كوچىلىرىنى تەرتىپكە سېلىش، ناھىيە چېگرىسىنى بېكىتىش، ئۆلكە تەزكىرىسى، ناھىيە تەزكىرىسى تۈزۈشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (2) ئەمەلدارلارنى تەربىيىلەش ۋە باشقۇرۇش. بۇ، يەرلىك مەمۇرىي خادىملارنى تەربىيىلەش، ھاكىمنىك خىزمەت پىلانى، دوكلاتنى قاراپ چىقىش، ھاكىملارنى سىناش ۋە ئۆلاردىن ئىمتىھان ئېلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (3) يەرلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش. بۇ، ناھىيە، رايون، يېزا، بازارلارنىك ئاپتونومىيە رايونلىرىنى ئايرىش، ئاپتونومىيە ئورگانلىرىنى تەشكىللەش، ئاپتونومىيە خىراجىتىنى توپلاش، ئاپتونومىيىلەرنىك ئىقتىساسلىق خادىملىرىنى يېتىشتۈرۈش، ناھىيىلىك كېڭەش ئەزالىرى ۋە رايون، يېزا (بازار) ۋەكىللىرى يىغىنىنىك ۋەكىللىرىنى سايلاش، ئىشلەپچىقىرىش، ئىستېمال، ئىناۋەتلىك قەرىز كوپېراتىپلىرىنى يولغا قويۇشنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (4) ساقچى مەمۇرىيىتىنى ياخشىلاش. بۇ، ساقچى باشقۇرغۇچى تارماقلارنى ئۆزگەرتىپ قۇرۇش، ساقچى ئەمەلدارى، ساقچىلارنى تەربىيىلەش، رايونلۇق، ناھىيىلىك ج خ ئىدارىلىرىنى تەشكىللەش، ئوت ئۆچۈرۈش ئەترەتلىرىنى تەشكىللەش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (5) نوپۇس تەۋەلىكىنى تەكشۈرۈش. (6) جامائەت ساقچىلىرىنى تەرتىپكە سېلىش. (7) ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش كەسپىي ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ۋە ياخشىلاش. (8) ئىجتىمائىي ساقلىقنى ـ ساقلاش. بۇ، تىببىي ـ دورا باشقۇرۇش، دوختۇرلارنى تەربىيىلەش، دوختۇرخانا سېلىش، شەھەرلەرنىك ئاممىۋى تازىلىقنى ئىشلىرىنى يولغا قويۇش ۋە ياخشىلاش. (9) خەلق باشقۇرغان ئاممىۋى كۆڭۈل ئېچىش ئورۇنلىرىنى كېڭەيتىش، بۇ، باغچا، كۆلۈب، تەنتەربىيە مەيدانى قۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (10) زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئىي قىلىش. (11) قائىدە ـ يوسۇن، ئۆرپ ـ ئادەتلەرنى توغرىلاش. بۇ، تەقدىرلەش نىزامى تۈزۈپ چىقىش، خىزمەت كۆرسەتكەنلەرنى ئامىغا خاتىرە مۇنارى ئورنىتىش، تۇنجى نىكاھلىنىش پېشىنى بېكىتىش، كوللېكتىپ توي قىلىشنى تەشەببۇس قىلىش، خەلق ئۆرپ ـ ئادەتلىرىنى تەكشۈرۈش، ناخشا ـ قوشاقلارنى توپلاش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. (12) مەدەنىي مىراسلار، قەدىمكى ئاسار ـ ئەتىقىلەرنى قوغداش. (13) جامائەت قەبرىستانلىقلىرىنى پىلانلاش. بۇ، جامائەت قەبرىستانلىقىنى قۇرۇش، باشقۇرۇش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. يۇقىرىدا بايان قىلىنغان 13 خىل ۋەزىپە ئىچىدە، ساقچى مەمۇرىيىتى ئىشلىرىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى باشقارمىسى (كېيىن ساقچى باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلىدى) باشقۇرغاندىن سىرت، قالغان 12 خىل ۋەزىپىنى بىردەك خەلق ئىشلىرى نازارىتى باشقۇرۇپ كەلدى. مەزكۇر پىلاندا يەنە: «يەر ـ زېمىن ئىشلىرى خەلق ئىشلىرىنىك مۇھىم خىزمىتى بولسىمۇ، ئەمما مالىيە كۆچى، ئادەم كۆچى، ئىجتىمائىي شارائىتنىك چەكلىمىسى تۈپەيلىدىن، يولغا قويۇشقا مۇمكىن بولمىدى، شۇڭا، بۇ خىزمەت قىسقارتمۇېتىلدى» دەپ كۆرسىتىلدى. يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن تۈرلۈك كەسپىي ئىشلاردىن باشقا يەنە ئاھالىلارنى كۆچۈرۈش، بوزيەر ئېچىش ئىشلىرىنىمۇ خەلق ئىشلىرى نازارىتى باشقۇرىدىغان بولدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە كاتىبات ئىشخانىسى، رېژىسسىيە ئىشخانىسى، بوغالتىر ئىشخانىسى ۋە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، جەمئىيەت بۆلۈمى، ساقلىقنى ـ ساقلاش بۆلۈمى قۇرۇلدى. مىنگۇنىك 33 ـ يىلى (1944 ـ يىلى) 1ـ ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتى ساقلىقنى-

شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى ئەمەلدارلار مەھكىمىسىنىڭ يىللاردىن بۇيانقى ئاساسلىق ئەمەلدارلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

8 . قىسىم 2 . جەدۋەل

ئىسىم فامىلىسى	يۇرتى	مىللىتى	مەھكەمە نامى	ئەمەلدارلىق دەرىجىسى	ۋەزىپە ئايرىمىسى	ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان ۋاقتى
چېن جىتاڭ	ئەنخۇي خۇەينىڭ	خەنزۇ	پەرماندىن بەردار مەھكىمىسى	پەرماندىن بەردار	مەسئۇل ۋەزىپە ئۇتتىگەن	چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 3 - يىلى 5 - ئاي (1911 - يىل 6 - ئاي)	مىنگونىڭ 1 - يىلى 3 - ئاي (1912 - يىل 3 - ئاي)
يالڭ زىڭشىن	يۇننەن مېڭزى	خەنزۇ	پەرماندىن بەردار مەھكىمىسى	پەرماندىن بەردار	مەسئۇل ۋەزىپە ئۇتتىگەن	مىنگونىڭ 1 - يىلى 4 - ئاي (1912 - يىل 4 - ئاي)	مىنگونىڭ 1 - يىلى 5.ئاي (1912 - يىل 5 - ئاي)
پەن جېن		خەنزۇ	پەرماندىن بەردار مەھكىمىسى	پەرماندىن بەردار	مەسئۇل ۋەزىپە ئۇتتىگەن	مىنگونىڭ 1 - يىلى 5.ئاي (1912 - يىل 5 - ئاي)	مىنگونىڭ 1 - يىلى 7 - ئاي (1912 - يىل 7 - ئاي)
خې جيادۇڭ	خۇنەن	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى مەھكىمىسى	مەھكىمە باشلىقى	مەسئۇل ۋەزىپە ئۇتتىگەن	مىنگونىڭ 1 - يىلى 8.ئاي (1912 - يىل 8 - ئاي)	مىنگونىڭ 1 - يىلى 12 - ئاي (1912 - يىل 12 - ئاي)
خۇاڭ زۇڭخەي	خۇنەن يۈياڭ	خەنزۇ	ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى	مەھكىمە باشلىقى	ياردەمچى	مىنگونىڭ 2 - يىلى 1 - ئاي (1913 - يىل 1 - ئاي)	مىنگونىڭ 2 - يىلى 9 - ئاي (1913 - يىل 9 - ئاي)
ژاڭ جيايەن	يۇننەن	خەنزۇ	ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى	مەھكىمە باشلىقى	مۇۋەققەت ۋەزىپە ئۇتتىگەن	مىنگونىڭ 2 - يىلى 9 - ئاي (1913 - يىل 9 - ئاي)	مىنگونىڭ 2 - يىلى 12 - ئاي (1913 - يىل 12 - ئاي)
شۇ چيەن	گەنسۇ داۋخې	خەنزۇ	ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسى، مەمۇرىي ئىشلار نازارىتى	مەھكىمە باشلىقى، نازىر	ياردەمچى، ياردەمچى	مىنگونىڭ 2 - يىلى 12 - ئاي (1913 - يىل 12 - ئاي) مىنگونىڭ 3 - يىلى 7 - ئاي (1914 - يىل 7 - ئاي)	مىنگونىڭ 3 - يىلى 5 - ئاي (1914 - يىل 5 - ئاي) مىنگونىڭ 5 - يىلى 3 - ئاي (1916 - يىل 3 - ئاي)

يى باۋ-يى	خۇنەن چاڭشا	خەنزۇ	مەمۇرىي ئىشلار نا- زارىتى	نازىر	ئالدىدا مۇ- ئاققىن، كې- يىن مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتە- گەن	مىنگونىڭ 5 - يىلى 3-ئاي (1916 - يىل 3 - ئاي)	
جىن شۇرېن	گەنسۇ لىن شيا	خەنزۇ	مەمۇرىي ئىشلار نا- زارىتىسى، خەلق ئىشلىرى- نازارىتى	نازىر، نازىر	مۇئاۋىن- قەت، مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 15 - يىلى (1926 - يىلى) مىنگونىڭ 17 - يىلى 6 - ئاي (1928 - يىل 6 - ئاي)	مىنگونىڭ 17 - يىلى 6 - ئاي (1928 - يىل 6 - ئاي) مىنگونىڭ 17 - يىلى 10 - ئاي (1928 - يىل 10 - ئاي)
ۋاڭ جىزو		خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 17 - يىلى 10 - ئاي (1928 - يىل 10 - ئاي)	مىنگونىڭ 18 - يىلى 8 - ئاي (1929 - يىل 8 - ئاي)
لى چى	گۇاڭدۇڭ چىڭخەي	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 18 - يىلى 8 - ئاي (1929 - يىل 8 - ئاي)	مىنگونىڭ 22 - يىلى 9 - ئاي (1933 - يىل 9 - ئاي)
دېڭ جۇكۇي	خۇنەن	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 22 - يىلى 9 - ئاي (1933 - يىل 9 - ئاي)	
پېڭ جاۋ شيەن		خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن		مىنگونىڭ 24 - يىلى 1 - ئاي (1935 - يىل 1 - ئاي)

شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى ئەمەلدارلار مەھكىمىسىنىڭ يىللاردىن بۇيانقى ئاساسلىق ئەمەلدارلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

8 . قىسىم 2 . جەدۋەل

مەزكۇر ئۇلكىنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلى

ھۆكۈمەت		ھەربىي مەھكىمە	
مەنسىپى	ئىسىم - فامىلىسى	مەنسىپى	ئىسىم - فامىلىسى
باش مۇپەتتىش يۈەن داخۇا (قەلەم ۋە ئەلەم ئۇنۇۋانى، چىڭ سۇلالىسىنىڭ شۇەنتۇڭ 3 - يىلى 5 - ئايدىن مىنگونىڭ 1 - يىلى 5 - ئايغىچە)			
خەلق ئىشلىرى باشلىقى (مىنگونىڭ 1 - يىلى 5 - ئايدىن مىنگونىڭ 3 - يىلى 5 - ئايغىچە)	ياڭ زېڭشىن	باش ۋالىي (مىنگونىڭ 1-يىلى 5 - ئايدىن مىنگونىڭ 3 - يىلى 5 - ئايغىچە)	ياڭ زېڭشىن
سەييارە مۇپەتتىش (مىنگونىڭ 3 - يىلى 5 - ئايدىن مىنگونىڭ 5 - يىلى 7 - ئايغىچە)		جياڭجۇن يامۇلىدا شىنجاڭنىڭ ھەربىي ئىشلىرىنى ئىدارە قىلغان. (مىنگونىڭ 3 -يىلى 5 - ئايدىن مىنگونىڭ 5 - يىلى 7 - ئايغىچە)	
ئۇلكە باشلىقى (مىنگونىڭ 5 - يىلى 7 - ئايدىن مىنگونىڭ 17 - يىلى 7 - ئايغىچە)		ھەربىي ۋالىي (مىنگونىڭ 5 - يىلى 7 - ئايدىن مىنگونىڭ 17 - يىلى 7 - ئايغىچە)	
رەئىس (مىنگونىڭ 17 - يىلى 10 - ئايدىن 22 - يىلى 4 - ئايغىچە)	جىن شۇرېن	چېگرا مۇداپىئە ۋالىيسى (مىنگونىڭ 20 - يىلى 11-ئايدىن 22 - يىلى 4 - ئايغىچە)	جىن شۇرېن
	لىيۇڭپىنلۇڭ (مىنگونىڭ 22 - يىلى 8 - ئايدىن 23 - يىلى 12 - ئايغىچە)		
	جۇرۇيشى (مىنگونىڭ 22 - يىلى 12 - ئايدىن 23 - يىلى 3 - ئايغىچە)		

ئىسىم فامىلىسى	يۇرتى	مىللىتى	مەھكەمە جەۋرۇن نامى	مەنسەپى	ۋەزىپە ئايرىمىسى	ۋەزىپە ئۆتىگەن ۋاقتى	
						ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان ۋاقتى
ماشياۋ-ژۇ	يۇننەن خېشى	خۇيزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 24 - يىلى (1935 - يىلىـــى) باھار	مىنگونىڭ 26 - يىلى 10 - ئاي (1937 - يىل 10 - ئاي)
چېۋ-زۇڭ-جۇن	لياۋنىڭ شېنيالىڭ	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 27 - يىلى (1938 - يىلنىڭ دەسلىپى)	مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلىـــى) باھار
ياۋ شيۇڭ	لياۋنىڭ شېنيالىڭ	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 30 - يىلى (1941 - يىلىـــى) باھار	مىنگونىڭ 30 - يىلى 7 - ئاي (1941 - يىل 7 - ئاي)
جۇببىن	خۇنەن شياڭتەن	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مۇۋەققەت نازىر	مىنگونىڭ 30 - يىلى 7 - ئاي (1941 - يىل 7 - ئاي)	مىنگونىڭ 31 - يىلى 7 - ئاي (1942 - يىل 7 - ئاي)
لى يىڭ-چى	لياۋنىڭ كەيىۋەن	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	قوشۇمچە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 31 - يىلى 7 - ئاي (1942 - يىل 7 - ئاي)	مىنگونىڭ 32 - يىلى 2 - ئاي (1943 - يىل 2 - ئاي)
لى فۇ-لىن	خېبې-لۇڭجياڭ بايەن	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	قوشۇمچە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 32 - يىلى 2 - ئاي (1943 - يىل 2 - ئاي)	مىنگونىڭ 33 - يىلى 10 - ئاي (1944 - يىل 10 - ئاي)
دېڭ شياڭ-خەي	خۇبېي فۇچىڭ	خەنزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 33 - يىلى 10 - ئاي (1944 - يىل 10 - ئاي)	مىنگونىڭ 35 - يىلى 7 - ئاي (1946 - يىل 7 - ئاي)
ۋاڭ زېگشەن	شەندۇڭ لىن چىڭ	خۇيزۇ	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	نازىر	مەسئۇل ۋەزىپە ئۆتىگەن	مىنگونىڭ 35 - يىلى 7 - ئاي (1946 - يىل 7 - ئاي)	مىنگونىڭ 38 - يىلى 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى (1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى)

ئىزاھات: ① ۋاڭ شۇزېڭ مىنگونىڭ 2 - يىلى 1 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ئىچكى ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا، مىنگونىڭ 3 - يىلى 6 - ئاينىڭ 24 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ باشلىقلىقىغا تەيىنلەنگەنىدى، لېكىن ئۇ، ۋەزىپە ئۆتىمىدى. خۇاڭ زۇڭخەي، شۇجېيەنلەر ئايرىم ھالدا مۇۋەققەت مەھكىمە باشلىقى، ياردەمچى مەھكىمە باشلىقى، مەھكىمە باشلىقى ۋەزىپىلىرىنى ئۆتىدى.

② يى باۋيىدىن كېيىن، جىن شۇرېندىن ئىلگىرى بىرەر كىشىنىڭ مەمۇرىي ئىشلار مەھكىمىسىنىڭ مۇۋەققەت باشلىقلىق ۋەزىپىسىنى ئۆتىگەن - ئۆتمىگەنلىكى ئۇستىدە داۋاملىق تەھقىقلەشكە توغرا كېلىدۇ.

مەزكۇر ئۆلكىنىڭ ئەڭ ئالىي ھەربىي، مەمۇرىي ئەمەلدارلىرىنىڭ ۋەزىپە ئۆتىگەن مەزگىلى

ھۆكۈمەت		ھەربىي مەھكىمە	
مەنسىپى	ئىسىم - فامىلىسى	مەنسىپى	ئىسىم - فامىلىسى
رەئىس	لى رۇڭ (مىنگونىڭ 23 - يىلى 3 - ئايدىن 29 - يىلى 3 - ئايغىچە)	چېگرا مۇداپىئە ھەربىي ۋالىيسى (مىنگونىڭ 22 - يىلى 10 - ئايدىن 33 - يىلى 8 - ئايغىچە)	شېڭ شىسەي
	شېڭ شىسەي (مىنگونىڭ 29 - يىلى 3 - ئايدىن 33-يىلى 8 - ئايغىچە)		
رەئىس	ژوجۇڭشىن (مىنگونىڭ 33 - يىلى 8 - ئايدىن 35-يىلى 3 - ئايغىچە)	ئامانلىق ساقلاش قوماندانى (مىنگونىڭ 33 - يىلى 8 - ئايدىن 35 - يىلى 3 - ئايغىچە)	ژوجۇڭشىن
	جاڭ جىجۇڭ (مىنگونىڭ 35 - يىلى 3 - ئايدىن 36 - يىلى 5 - ئايغىچە)	گارنىزون باش قوماندانى	تاۋسيۇ (مىنگونىڭ 35 - يىلى 3 - ئايدىن 11 - ئايغىچە)
	مەسئۇد (مىنگونىڭ 36 - يىلى 5 - ئايدىن 38 - يىلى 1 - ئايغىچە)		سۇڭ شىلەن (مىنگونىڭ 35 - يىلى 11 - ئايدىن 37 - يىلى 8 - ئايغىچە)
	بورھان شەھىدى (1949 - يىلنىڭ دەسلەپىدىن 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگە قەدەر)		تاۋسيۇ 1938 - يىلى كۈزدىن 1949 - يىل 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنىگە قەدەر

ساقلاش بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سەھىيە باشقارمىسى تەسىس قىلدى، ئۇ، ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق بولۇپ، ساقلىقنى ساقلاش مەمۇرىيىتىگە دائىر ئىشلارنى باشقۇردى.

مىنگونىڭ 33 - يىلى (1944 - يىلى) 8 - ئايدا گومىنداڭ ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنى ئۆتكۈزۈۋالغاندىن كېيىن، 11 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنى ئۆزگەرتىپ تەشكىللەشكە كىرىشتى، ئىككىنچى يىلى 4 - ئايدا «شىنجاڭ ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىش بېجىرىش تەپسىلىي پىرىنسىپى» تۈزۈپ چىقىلدى ۋە خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە كاتىبات، رېژىزىيە، بوغالتىر بۆلۈمى ۋە بىرىنچى (خوجولۇق)، ئىككىنچى (كادىرلار)، ئۈچىنچى

(ئاپتونومىيە) ، تۆتىنچى (بوزيەر ئۆزلەشتۈرۈش، دېھقانچىلىق) بۆلۈم تەسىس قىلىش بەلگىلەندى. مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 6 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ بوز يەر ئۆزلەشتۈرۈش - دېھقانچىلىق بۆلۈمىنى ۋە قۇرۇلۇش نازارىتىنىڭ سۇ ئىشلىرى بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، سۇ ئىشلىرى ئىدارىسى تەسىس قىلىپ، ئۇنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان قىلدى. ئەسلىدىكى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قاراشلىق ساقچى باشقارمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە ساقچى مەمۇرىيىتى بۆلۈمى تەسىس قىلدى. شۇ ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى» نى ئېلان قىلدى ۋە خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە تۆت ئىشخانا، تۆت بۆلۈم قۇرۇشنى بەلگىلىدى. ئۇلارنىڭ نامى، مەسئۇلىيىتى تۆۋەندىكىچە بولدى:

كاتىبات ئىشخانىسى: ھۇججەت، ئارخىپلارنى بىر تەرەپ قىلىدۇ. مەخپىيەتلىككە دائىر ئىشلارنى بېجىرىدۇ. مۇھىم ھۇججەت، تېلېگراممىلارنى تەييارلايدۇ، ھەرقايسى بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ ھۇججەت، ماقالىلىرىنى تەكشۈرىدۇ. ستاتىستىكىلىق مەلۇمات جەدۋىلىنى ۋە دوكلاتنى توزىدۇ، گېزىت، ژۇرنال، كىتابلارنى ساقلايدۇ، مۇھىم يىغىنلارنى تەشكىللەيدۇ ۋە ئۇنىڭدىن خاتىرە قالدۇرىدۇ.

رېۋىزىيە ئىشخانىسى: تەكشۈرۈپ - تەتقىق قىلىش، مەسلىھەت بېرىش ئىشىغا مەسئۇل بولىدۇ. ھەر قايسى ناھىيە، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ خىزمىتىنى تەكشۈرىدۇ، ھاكىم، ئىدارە باشلىقلىرى ئۈستىدىن قىلىنغان شىكايەت ئەنزىلىرىنى تەكشۈرۈپ دەللىلەيدۇ. ئاپەت ئەھۋالى ۋە پاسسل تالاش - تارتىشلىرىنى تەكشۈرىدۇ، ناھىيە، ئىدارىلارنىڭ يولغا قويۇشقا ۋە ئىسلاھ قىلىشقا دائىر تەكلىپلىرىنى بېجىرىدۇ.

كادىرلار ئىشخانىسى: نازارەت ۋە ناھىيە، ئىدارىلارنىڭ كادىرلىرىنى باشقۇرىدۇ. نازارەت ۋە ھەر قايسى ناھىيە، ئىدارىلارنىڭ خادىملىرىنى سەپلەيدۇ، ۋەزىپىگە تەينىلەيدۇ، ۋەزىپىدىن قالدۇرىدۇ، سىنايدۇ، مۇكاپاتلايدۇ ۋە جازالايدۇ، نەپىقە تارقىتىدۇ ۋە شۇ جايدىكى ھەر مىللەتتىن بولغان مۇنەۋۋەر ئىقتىساسلىقلارنى تاللاپ چىقىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا كادىرلارنى سەپلەش، ۋەزىپىگە تەينىلەش - قالدۇرۇش بۆلۈمچىسى، سىناش - نەپىقە بۆلۈمچىسى، كادىرلارنى تىزىملاش بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىدۇ.

بوغالتىر بۆلۈمى: نازارەت ۋە ناھىيە، ئىدارىلارنىڭ خىراجىتىنى باشقۇرىدۇ. خىراجەت خام چوتى، نەقچوتىنى توزەيدۇ، ھەرخىل خىراجەتلەرنى تاپشۇرۇۋالىدۇ، تارقىتىدۇ. نازارەتكە بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ خىراجەت كىرىم - چىقىملىرىنى تەكشۈرىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ستاتىستىكا بۆلۈمچىسى، تەكشۈرۈش - سېلىشتۇرۇش بۆلۈمچىسى، بوغالتىر بۆلۈمچىسى، كاسسىر بۆلۈمچىسى تەسىس قىلىنىدۇ.

1 - بۆلۈم: خوجۇلۇق ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ. ھۇججەتلەرنى تىزىملايدۇ، تارقىتىدۇ، شاپىگرافتا بېسىپ چىقىدۇ، كوررېكتورلۇق قىلىدۇ، ئارخىپ باشقۇرىدۇ، ئومۇمنىڭ مال - مۈلكىنى باشقۇرىدۇ، نەرسە - كېرەك، ئاشلىق، ئىش بېجىرىش قورال - ئەسلىھەلىرىنى سېتىۋالىدۇ ۋە تەقسىم قىلىدۇ، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ، ئىشچىلارنى تەربىيىلەيدۇ ۋە باشقۇرىدۇ، باشقا ئىشلارغا مەسئۇل بولىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا ئېلىپ - تارقىتىش، كۆچۈرۈش، ئارخىپ، قورال - جابدۇق، لاۋازىمەت ئىشلىرى بۆلۈمچىلىرى قۇرۇلىدۇ.

2 ـ بۆلۈم: كادىرلار ۋە قوغداش ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ. ھاكىم ۋە مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقلىرى ھەمدە ئورۇنباسار باشلىقلارنى تەكشۈرۈش، تەربىيىلەش، ناھىيە، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ مەمۇرىي پىلانى، خىزمەت دوكلاتى، ناھىيىلىك ھۆكۈمەت يىغىنى خاتىرىسىنى تەكشۈرۈش، ناھىيە مەمۇرىيىتىگە ھەيدەكچىلىك قىلىش، يېتەكچىلىك قىلىش، ناھىيە، مەمۇرىي باشقۇرۇش ئىدارىلىرىنىڭ چېگرا پاسىلىنى ئۆلچەپ بېكىتىش، مەمۇرىي داۋا ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش، ئۆزىنى ئۆزى قوغداش ئۆمەكلىرىنى تەشكىللەش، مەشىق قىلدۇرۇش ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا كادىرلار، تەكشۈرۈش، دەۋا ئىشلىرى، قوغداشتىن ئىبارەت تۆت بۆلۈمچە قۇرۇلىدۇ.

3 ـ بۆلۈم: ئۆزىنى ئۆزى ئىدارە قىلىش ۋە رەسىم ـ قائىدە ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ، باۋ — جيالارنى رەتلەش ـ تەكشۈرۈش، ئىشلىتىش ۋە يېتەكلەش، نوپۇس تەكشۈرۈش، تىزىملاش، دۆلەت تەۋەلىكىنى بېكىتىش، ئۆزگەرتىش، ھەردەرىجىلىك خەلق رايىنى سىناش ئورگانلىرىنى قۇرۇش ۋە يەرلىك ئاپتونومىيىنى يولغا قويۇش ۋە ئۇنىڭغا نازارەتچىلىك ـ يېتەكچىلىك قىلىش، يېزا (بازار) لارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە پۇل ئامانىتى ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ. بۇ، تەقدىرلەش، نەپىقە بېرىش، سادىق قۇربانلار نامىدىكى ئىبادەتخانىلارنى باشقۇرۇش، جامائەت قەبرىستانلىقى تۈزۈمىنى يولغا قويۇش، كوللېكتىپ توي مۇراسىمى ئۆتكۈزۈشنى تەشەببۇس قىلىش قاتارلىقلارنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا باۋ — جيا، ئاپتونومىيە، تەكشۈرۈش، قائىدە ـ يوسۇن بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت تۆت بۆلۈمچە قۇرۇلىدۇ.

4 ـ بۆلۈم: ساقچى مەمۇرىيىتىنى باشقۇرىدۇ. رايون، ناھىيىلەرنىڭ مەمۇرىي ساقچىلىرىنى تەسىس قىلىش ۋە ئۇنىڭغا يېتەكچىلىك قىلىش، يەرلىكنىڭ ئامانلىقىنى قوغداش، ھەر دەرىجىلىك ساقچى خادىملارنى سىناش، قانۇنغا خىلاپ ئەنزىلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى چەكلەش، چەت ئەل مۇھاجىرلىرىنى تەكشۈرۈش، قوغداش، يۆتكەلگەن نوپۇسلارنى تەكشۈرۈش ۋە باشقۇرۇش ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ. ئۇنىڭ قارىمىقىدا مەمۇرىيەت، ئەدلىيە، تاشقى ئىشلار، نوپۇس بۆلۈمچىسىدىن ئىبارەت تۆت بۆلۈمچە قۇرۇلىدۇ.

مىنگونىڭ 37 ـ يىلى (1948 ـ يىلى) «شىنجاڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى» ئۆزگەرتىپ تۈزۈلدى. تەرجىمانلار ئىشخانىسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى. شۇ چاغدىكى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورگىنىنىڭ شتاتى 134 (ئىشچىلارنى ئۆز ئىچىگە ئالمايدۇ) ئىدى. 12 ـ ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى «شىنجاڭ ئۇلكىسىدىكى ھەر دەرىجىلىك نوپۇس مەمۇرىيىتى ئورگانلىرىنىڭ شتات چارىسى» نى تۈزۈپ چىقىپ، 4 ـ بۆلۈمگە قاراشلىق نوپۇس مەمۇرىيىتى بۆلۈمچىسىنىڭ دەرىجىسىنى نوپۇس مەمۇرىيىتى بۆلۈمىگە ئۆستۈرۈپ، ئۇنى 5 ـ بۆلۈم دەپ ئاتىدى، بۇ بۆلۈم مەخسۇس نوپۇس مەمۇرىيىتى ئىشلىرىنى بېجىردى.

1949 ـ يىل 12 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنى مەمۇرىي كېڭەشنىڭ 11 ـ قېتىملىق يىغىنى ئابدۇراخمان مۇھىددىنى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرلىقىغا بەلگىلەشنى تەستىقلىدى. 12 ـ ئاينىڭ 18 ـ كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى شىنجاڭ شۆبە بىيۇروسى تەشكىلات بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى گاۋۇۋېنتىيەن خادىملارنى باشلاپ سابىق خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە كېلىپ، بارلىق ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنى يىغنىپ ئېچىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئۇلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ خىزمەت تارمىقى ئىكەنلىكىنى، بۇ تارماق مەمۇرىي ئىشلار

پالاتاسىنىڭ ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ ۋە غەربىي - شىمال ھەربىي - سىياسىي كومىتېت خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ كەسپىي جەھەتتىكى يېتەكچىلىكىنى قوبۇل قىلىدىغانلىقىنى ئېلان قىلدى شۇنداقلا بارلىق ھۆكۈمەت خادىملىرىدىن ئۆز ئورنىدا چىڭ تۇرۇپ، خىزمەتلەرنى ياخشى ئىشلىشنى تەلەپ قىلدى ھەمدە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنى ئۆتكۈزۈۋېلىشقا دائىر كونكرېت ئىشلارنى ئىشلەشكە مەخسۇس ئادەم بېكىتتى. 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى مەمۇرىي ئىشلار پالاتاسىنىڭ 13 - قېتىملىق يىغىنى گاۋ ۋېنتيەننى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ مۇئاۋىن نازىرلىقىغا بەلگىلەشنى تەستىقلىدى.

شۇنىڭدىن كېيىن ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئاپپاراتىنى تەڭشىدى، ساقچى ئىشلار بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنى تەسىس قىلدى؛ ئۇلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى ۋە ئۇنىڭ جايلاردىكى ئىش بېجىرىش ئاپپاراتلىرىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ كەسپىنى ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا قوشۇۋەتتى. 1950 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 5 - قېتىملىق ھەيئەتلەر يىغىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە ئىككى بۆلۈم، ئۈچ ئىشخانا، يەنى، جەمئىيەت بۆلۈمى، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، كاتىبات ئىشخانىسى، كادىرلار ئىشخانىسى، رېۋىزىيە ئىشخانىسى قۇرۇشنى قارار قىلدى، مەمۇرىي شتاتى 61 بولدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئاساسىي كەسپىي ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، نەپىقە، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، يەر - زېمىن، نوپۇس، دۆلەت تەۋەلىكى، مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش، خەلق ئىشچىلىرىنى سەپەرۋەر قىلىش، نىكاھ تىزىملاش، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش قاتارلىقلاردىن ئىبارەت بولدى. ھەرقايسى بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ ئىش تەقسىماتى مۇنداق بولدى:

جەمئىيەت بۆلۈمى: ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، نەپىقە خىزمىتى، بالىلار ساناتورىيىسى (كېيىن دارىلئېتام دەپ ئاتالدى)، قۇتقۇزۇش ساناتورىيىسى (كېيىن ئىشلەپچىقىرىش، تەلىم - تەربىيە، بېقىش ساناتورىيىسى دەپ ئاتالدى) قاتارلىق پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىنى باشقۇرۇش، ئاققۇنلارنى ئۆزگەرتىش، كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئۆرپ - ئادەتنى ئىسلاھ قىلىش، زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئىي قىلىش، ئايالالارنىڭ پۇتىنى بوغۇشنى چەكلەش، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش، كاپىتالىستىك دۆلەتلەردىكى جۇڭگولۇق ئوقۇغۇچىلارنى تىزىملاش ۋە ئۇلارنىڭ خىزمەت مەسلىسىنى ھەل قىلىش.

خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى: دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشىنى، نوپۇس، دۆلەت تەۋەلىكىنى باشقۇرۇش، مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش، يەرلەرنى سىنتۇبلىش - ئىشلىتىش.

كادىرلار ئىشخانىسى: ئۆلكە بويىچە ھۆكۈمەت ئورگانلىرى ۋە كارخانا ئورۇنلىرىدىكى كادىرلارنى تەربىيىلەش، تەكشۈرۈش، ۋەزىپىگە تەيىنلەش - قالدۇرۇش، مۇكاپاتلاش، جازالاش، ئىش ھەققى، پاراۋانلىق، رېۋىزىيە ۋە شتات خىزمىتى قاتارلىقلار.

كاتىبات ئىشخانىسى: نازىرلارغا يارەملىشىپ پۈتۈن نازارەتنىڭ ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش، ھۆججەت تەييارلاش، يېزىش، سىلىشتۇرۇش، تەرجىمە قىلىش - بېسىش، ئېلىپ تارقىتىش ۋە مۇھىم ھۆججەتلەرنىڭ مەخپىيەتلىكىنى ساقلاش، پىلان، خۇلاسە، دوكلاتلارنى يېزىش ۋە ئۇنى تۇزۇشكە رىياسەتچىلىك قىلىش ھەمدە ئىدارە تۇزۇمىنىڭ يولغا قويۇلۇشىنى تەشكىللەش، نازىرلار كېڭىشىگە تەييارلىق كۆرۈش، كىتاب، ژۇرنال، ماتېرىياللارنى

باشقۇرۇش، ئورگانىنىڭ ئىچكى قىسىمدىكى كادىرلار ئىشلىرىنى باشقۇرۇش، كەسپىي خىراجەتنى باشقۇرۇش، ستاتىستىكا ۋەزىپىسىنى ئورۇنلاش، ئۆز ئورگىنىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇشىنى باشقۇرۇش، ھەر قايسى بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ خىزمىتىنى ماسلاشتۇرۇش، نازىر تاپشۇرغان باشقا بۆلۈم، ئىشخانىلارغا تەۋە بولمىغان ۋاقىتلىق ۋەزىپىلەرنى ئۇستىگە ئېلىش.

رېۋىزىيە ئىشخانىسى: ئاساسەن جايلارنىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇش ئەھۋالىنى سەييارە تەكشۈرۈش، نازارەت رەھبەرلىكىگە خىزمەت توغرىسىدا تەكلىپ بېرىش، ھەر قايسى بۆلۈم، ئىشخانىلارنىڭ مەركىزىي خىزمىتىگە قاتنىشىش (مەزكۇر ئىشخانىنىڭ خىزمىتى ئۈچ ئايدىن كېيىن توختىتىلىپ، كادىرلىرى باشقا تارماقلارغا يۆتكىۋېتىلدى).

1950 - يىل 4 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك شتات تەكشۈرۈش كومىتېتى قۇرۇلدى، شتات خىزمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىن ئايرىۋېتىلدى.

1951 - يىل 7 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك كادىرلار نازارىتى قۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىرلار ئىشلىرى كەسپى كادىرلار نازارىتىغا قوشۇۋېتىلدى، كادىرلار ئىشخانىسى، رېۋىزىيە ئىشخانىسى ۋە كاتىبات ئىشخانىسىنىڭ كاتىبات، خوجىلۇق بۆلۈمچىلىرى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 10 - ئايدا نەپىقە بۆلۈمى جەمئىيەت بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ چىقىپ بۆلۈم بولۇپ قۇرۇلۇپ، ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرگە ئېتىبار بېرىش، نەپىقە بېرىش، ئىنقىلابىي خىزمەتچىلەر قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغاندىن كېيىن نەپىقە بېرىش، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەستىنى يەرلىككە قويۇش، ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى ۋە باشقا خاتىرە قۇرۇلۇشلىرىنى قوغداش، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا دائىر ماتېرىياللارنى توزۇش، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش قاتارلىق خىزمەتلەرنى ئۇستىگە ئالدى.

1952 - يىلدىن باشلاپ خەلق ئىشلىرى نازارىتى سەھىيە نازارىتىگە يارەملىشىپ، نامرات بىمارلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى كېمەيتىش - كېچىرىم قىلىش خىزمىتىنى ئىشلىدى. ئۇنى جەمئىيەت بۆلۈمى كونكرېت باشقۇردى.

1953 - يىل 1 - ئايدا ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى ئۇلكىلىك ھەربىي سەپتىن بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەر قۇرۇلۇش كومىتېتى قۇرۇپ، ھەربىي سەپتىن بوشانغان، كەسىپ ئالماشتۇرغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئۇستىگە ئالدى. ئابدۇراخمان مۇھىدى بۇ كومىتېتنىڭ قوشۇمچە مۇدىرلىقىنى، شىنجاڭ ھەربىي رايون سىياسىي بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى زېڭ دى مۇئاۋىن مۇدىرلىقىنى، ئەدلىيە نازارىتىنىڭ نازىرى سىدىق موسايوپ قاتارلىق 11 كىشى ھەيئەت ئەزالىقىنى ئۇستىگە ئالدى. كومىتېت قارمىقىدا ئىشخانا قۇرۇلۇپ، 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى رەسمىي ئىش باشلىدى. ئىشخانا ئورنى ھەربىي رايون سىياسىي بۆلۈمىدە بولدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىر كادىرنى ئىشخانىدا ئىشلەشكە ئەۋەتتى ھەمدە نەپىقە بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەن ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى بىراقلا شۇ ئىشخانىغا ئايرىپ بەردى. 1954 - يىلى ئىشخانا خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا يۆتكەپ كېلىندى ۋە نەپىقە بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. ئۈچ مەمۇرىي شتات بېرىلدى. 1953 - يىل 6 - ئايدا ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ۋەزىپىسىنى يۈكلىدى، بۇ ئىشنى نازارەت ئىچىدە جەمئىيەت بۆلۈمى ئاساسلىق باشقۇردى. 8 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە نوپۇس بۆلۈمى قۇرۇلدى، ئەسلى خەلق ئىشلىرى

بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەن نوپۇس، دۆلەت تەۋەلىكى، يەرلەرنى سېتىۋېلىش - ئىشلىتىش ۋە جەمئىيەت بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەن ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنى تىزىملاش خىزمىتى نوپۇس بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى.

1954 - يىل 1 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت بۆلۈمىنى ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمىگە ئۆزگەرتتى، ئۇ، مەخسۇس ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ۋە شەھەر-يېزىلارنىڭ ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان بولدى. نوپۇس بۆلۈمى جەمئىيەت بۆلۈمىگە ئۆزگەرتىلىپ، نوپۇس، دۆلەت تەۋەلىكى، يەرلەرنى سېتىۋېلىش - ئىشلىتىش، ئىجتىمائىي گۈرۈھلارنى تىزىملاشنى ۋە ئەسلى جەمئىيەت بۆلۈمى باشقۇرۇپ كەلگەن باشقا كەسىپلەرنى باشقۇرىدىغان بولدى. 1954 - يىل 3 - ئايدىن باشلاپ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ماخاۇ كېسىلىگە گىرىپتار بولغان كىشىلەرگە قۇتقۇزۇش بېرىش، داۋالاش ئارقىلىق ساقايغان بولسىمۇ، لېكىن ئۆي - ماكانسىز قالغان روھىي كېسەللەرنى يىغىۋېلىش، نامرات بىمارلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى كېمەيتىش - كېچىرىم قىلىش قاتارلىق خىزمەتلەرنى باشقۇردى. بۇ ئىشلارغا نازارەت ئىچىدە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش بۆلۈمى ئاساسلىق مەسئۇل بولدى.

4 - ئايدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى ۋە ئەمگەك مىنىستىرلىكىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىشسىزلارغا قۇتقۇزۇش بېرىشكە دائىر بىر قىسىم ئىشلارنى ئۆلكىلىك ئەمگەك ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. 12 - ئايدا مەملىكەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتى «شەھەر ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلىي پىرىنسىپى»، «شەھەرلەردىكى مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىنىڭ تەشكىلىي پىرىنسىپى» نى ئېلان قىلدى. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى شەھەر ئاھالىلار كومىتېتلىرى ۋە مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىنى ئاساسلىق باشقۇرۇشتەك خىزمەت ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. نازارەت ئىچىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئاساسلىق باشقۇردى ھەمدە بۇ خىزمەت دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇشنىڭ ئاساسلىق خىزمەتلىرىنىڭ بىرى قىلىندى.

1955 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى شەھەرلەرگە كۆپلەپ ئېقىپ كىرگەن ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئۈچۈن، شەھەرلەردە ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشخانىسى قۇرۇپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىشنى قارار قىلدى.

2) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى

1955 - يىل 10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونى قۇرۇلدى. ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئۆزگەرتىلىپ، شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ بىر خىزمەت تارمىقى بولدى.

1956 - يىل 4 - ئايدا گوۋۇيۈەننىڭ ئۇقتۇرۇشىنىڭ روھىغا ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى نوپۇس ۋە دۆلەت تەۋەلىكى خىزمىتىنى جامائەت خەۋپسىزلىكى نازارىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. 5 - ئايدا دۆلەت ئورگانلىرىدىكى خادىملاردىن پېنسىيىگە چىققانلارنى بېقىش خىزمىتىنى قوبۇل قىلدى، ئىگە - چاقىسىز روھىي كېسەللەرنى يىغىۋېلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئالدى. 11 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى چەت ئەللەردە ئوقۇۋاتقان ئوقۇغۇچىلارنى تىزىملاش ۋە ئۇلارنى قولغا كەلتۈرۈش خىزمىتىنى ئاخىرلاشتۇرۇپ، ئالاقىدار ئارخىپ ماتېرىياللىرى ۋە

قېيقالغان خىزمەتلەرنى ماۋارىپ نازارىتىغا ئوتكۈزۈپ بەردى. زەھەرلىك چېكىملىكلەرنى مەنئىي قىلىش، ئايالىلارنىڭ پۇتىنى بوغۇشنى مەنئىي قىلىش خىزمىتى ئاساسىي جەھەتتىن ئاياغلاشتى.

1957 - يىل 9 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت، ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش بۆلۈملىرىنى بىرلەشتۈرۈپ جەمئىيەت بۆلۈمى قىلىپ قۇرۇپ، ئەسلىدىكى جەمئىيەت بۆلۈمىدىن ئايرىلىپ چىققان نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش، يەرلەرنى سىنتۈبلىش - ئىشلىتىش خىزمىتىنى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئوتكۈزۈپ بەردى.

1957 - يىلى ۋە 1958 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورگىنىدا ئىككى قېتىم قىسقارتىش ئېلىپ بېرىلدى. شتات 1957 - يىلى 50 كە، 1958 - يىلى 44 كە قىسقارتىلدى.

1958 - يىل 7 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى كۆچمەنلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى بىنام يەرلەرنى ئۆلچەش - لايىھىلەش ئىدارىسىغا ئوتكۈزۈپ بەردى. «چوڭ سەكرەپ ئىلگىرىلەش» تىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە يەنە ئاممىۋى ئاشخانا، ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلۇشى ۋە ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرى، ئىجتىمائىي نەپىقە، تىببىي داۋالاش، ئەمگەك باھالاش قاتارلىق خىزمەت ۋەزىپىلىرى قوشۇلدى.

1959 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى كاتىبات ئىشخانىسى ئىشخانا قىلىپ ئۆزگەرتىلدى، كەسپىي دائىرىسىدە بولسا ئۆزگىرىش بولمىدى.

1960 - يىلنىڭ ئالدى - كەينىدە خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورگىنى ۋە ئونىڭ كەسپىي خىزمىتىدە ئىككى قېتىم چوڭ ئۆزگىرىش بولدى:

بىرىنچى قېتىملىقى، كادىرلار خىزمىتى قايتا قوشۇۋېتىلىپ، يەنە ئايرىۋېتىلدى. 1959 - يىل 10 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق كومىتېتى كادىرلار ئىدارىسىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇشنى، كادىرلار ئىدارىسى ئۈستىگە ئالغان كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش - قالدۇرۇش، يۆتكەش، ئىش ھەققى - پاراۋانلىق قاتارلىق كەسىپلەرنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا ئوتكۈزۈپ بېرىشنى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىدا كادىرلار باشقارمىسى قۇرۇپ، بۇ خىزمەتلەرنى ئاساسلىق باشقۇرۇشنى قارار قىلدى. سابىق كادىرلار ئىدارىسى باشقۇرۇپ كەلگەن كادىرلار مېھمانخانىسى، كادىرلار ساناتورىيىسى، «قىزىلبايراق» بالىلار باغچىسى، بۆاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئەسەن دەم ئېلىش ئورنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئايرىپ بېرىلدى. بۇ ئىشنى نازارەت ئىچىدە كادىرلار باشقارمىسى باشقۇردى. 1961 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايون رېۋىزىيە نازارىتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئونىڭ ئىچىدىكى كادىرلارنى جازالاش ۋە پوقرالارنىڭ ئەرز - شىكايەت ئىشلىرىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئوتكۈزۈپ بەردى. 1962 - يىل 1 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق كومىتېتى يەنە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىرلار باشقارمىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ ئىشخانىسىغا قوشۇۋېتىشنى قارار قىلدى. 3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئىشخانىسى كادىرلار مېھمانخانىسى، كادىرلار ساناتورىيىسى، «قىزىلبايراق» بالىلار باغچىسى، بۆاستە قاراشلىق باشلانغۇچ مەكتەپ ۋە ئەسەن دەم ئېلىش ئورنىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىدىن ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىغا ئوتكۈزۈپ بېرىشنى ئوقتۇردى.

ئىككىنچى قېتىملىقى، ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتى خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا قوشۇۋېتىلدى. 1959 - يىل 2 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك يۆتكەش - سەپلەش كومىتېتى (قىسقارتىپ ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتى دەپ ئاتىلىدۇ) قۇرۇشنى قارار قىلدى.

ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتى ئىشخانىسى ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك ئىدارىسىدا تەسىس قىلىنىدى.

1961 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق كومىتېتى ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، ئۇنىڭ نامىنى ساقلاپ قىلىپ، ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتىنىڭ كېيىنكى خىزمەتلىرىنى (چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلارنى تۇراقلاشتۇرۇش، ئۇلارنىڭ ئائىلە تاۋابئاتلىرىنى كۆچۈرۈشنى) خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە قوشۇۋەتتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىچىدە ئەمگەك يۆتكەش - سەپلەش بۆلۈمى كۆپەيتىپ قۇرۇلۇپ، ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتىنىڭ خىزمىتىنى ئىشلىدى. 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئاققۇنلارنى بىر تەرەپ قىلىش ئىشخانىسى ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتىغا يەنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئەمگەك يۆتكەش بۆلۈمىگە قوشۇۋېتىلىپ، ئاققۇنلارنى قايتۇرۇش ئەترىتىگە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئەمگەك يۆتكەش بۆلۈمى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

1961 - يىل 1 - ئايدىن باشلاپ ئاپتونوم رايوندا مەركەزنىڭ خەلق ئىگىلىكىنى تەڭشەش فاڭجېنى ئىزچىللاشتۇرۇلۇپ، زور تۈركۈمدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەر قىسقارتىلىپ، يېزا ئىگىلىكىنىڭ 1 - سېپى كۈچەيتىلدى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئۇلارنىڭ ئىچىدىكى ياشانغان، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرگە ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش بېرىش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. شۇنىڭدىن كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتى يەنە چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەنلەر، تۆۋەنگە چۈشۈرۈلگەنلەر ۋە ئاققۇنلاردىن ئىبارەت زور تۈركۈمدىكى ئۇچ خىل خادىملارنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى. شۇ يىلى يېزا خەلق گۇڭشېلىرىدىكى ئاممىۋى ئاشخانىلار كەينى - كەينىدىن تارقىلىپ كەتتى. شۇنىڭ بىلەن ئاممىۋى ئاشخانا قۇرۇش كەسپى ئۆزلىكىدىن يوقالدى.

1962 - يىل 1 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا دەپنە ئىشلىرىنى ئىسلاھ قىلىش خىزمىتى قوشۇلدى.

1963 - يىل 5 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە مالىيە بۆلۈمى كۆپەيتىپ قۇرۇلدى، ئەسلىدە ئىشخانا باشقۇرۇپ كەلگەن مالىيە، پىلان، ستاتىستىكا خىزمىتى مالىيە بۆلۈمىگە ئايرىپ بېرىلدى.

ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتى بىلەن خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىرلەشتۇرۇلگەندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئاممىدىن كەلگەن خەت - چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلىش ۋە ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىسى تېخىمۇ ئېغىرلاشتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ئەمگەك يۆتكەش كومىتېتى 1963 - يىلى بىكىتكەن ئاممىدىن كەلگەن خەت - چەكلەرنى ۋە ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى قوبۇل قىلىپ بىر تەرەپ قىلىش دائىرىسى ئاساسەن مۇنداق بولدى: نەپىقە ئورگانلىرىدىن پېنسىيەگە چىققان خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقى مەسىلىسى، مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ مەجرۇھلۇق دەرىجىسىنى باھالاپ گۇۋاھنامە تولۇقلاپ تارقىتىپ بېرىشنى تەلەپ قىلىش مەسىلىسى، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەر، ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش، ئوتتۇرا ياشلىقلار، ئاققۇنلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش جەھەتتىكى مەسىلىلەر، كېسەل سەۋەبى بىلەن يۇرتىغا قايتىپ كەتكەن ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنىڭ كېسىلىنى تەلەپ قىلىش مەسىلىسى، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ جەسىدىنى يۆتكەش مەسىلىسى، چېگرا رايونغا ياردەم بېرىش ئۈچۈن كەلگەن ياش،

ئونتۇرا ياشلىقلارنىڭ ئائىلە ئاۋابىئاتلىرىنى كۆچۈرۈش ياكى ئەسلى يۇرتىغا قايتۇرۇش مەسىلىسى، ۋەتەنگە قايتقان جۇڭگو مۇھاجىرلىرىنىڭ پېرېزوت پۇلى مەسىلىسى، ئەما، گاس، گاچىلار ھەل قىلىپ بېرىشنى تەلەپ قىلغان ئالاھىدە مەسىلىلەر.

1965 - يىل 12 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم خەلق ئىشلىرى نازارىتىدا سىياسىي باشقارما قۇرۇشنى تەستىقلىدى ۋە مۇئاۋىن نازىر تەن يۈڭخۇانى قوشۇمچە سىياسىي باشقارما باشلىقلىقىغا تەينىلىدى. نازارەت ئىچىدە ئۇچ كادىر تەڭشەپ چىقىلىپ، سىياسىي باشقارما قۇرۇلۇپ، نازارەت سىستېمىسىدىكى مەخپىي ئىشلار، كادىرلار، پارتكوم، ياشلار ئىتتىپاقى ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىدىيىۋى خىزمىتىگە مەسئۇل قىلىندى.

1966 - يىلدىن 1968 - يىلغا قەدەر خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كەسىپىي خىزمىتى ئاساسىيجەھەتتىن پالەچ ھالەتكە چۈشۈپ قېلىپ تۇرۇنگە كەسىپىي خىراجەت ئاجرىتىپ بېرىش بىلەنلا چەكلەندى. 1969 - يىل 2 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق ئىشلىرى نازارىتىدا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. ئارمىيىنىڭ «سولچىلارنى قوللاش» ۋەكىلى فەن شۇيچۈەن گۇرۇپپا باشلىقى، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىرى لى شۇنچاڭ، ۋاڭ خۇيمىنلار مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقى بولدى. 5 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كەسىپى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسىغا قوشۇۋېتىلدى. لىۋجىخېڭ قاتارلىق بەش كادىر ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسىدا خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى ئىشلەشكە ئاجرىتىلدى. باشقا كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلەر خەلق ئىشلىرى نازارىتىدا قېلىپ «كۆرەش قىلىش، پىكىر قىلىش، ئۆزگەرتىش» تەييارلىقىغا كىرىشتى. 1970 - يىل 1 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېتى ماۋزېدۇڭ ئىدىيىسىنى ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ 3 - سىنىپى قىلىپ تەشكىللەپ، ئاپتونوم رايونلۇق يۇرۇشلەشتۇرۇش ئىدارىسىغا يىغىپ «كۆرەش قىلىش، پىكىر قىلىش، ئۆزگەرتىش» كە ئۈيۇشتۇردى. 1970 - يىل 12 - ئايدا ئۆگىنىش كۇرسى ئاياغلاشتى. ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كۆپ ساندىكى كادىر، ئىشچى - خىزمەتچىلىرىنى ماناس ناھىيىسىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق شىنخۇ «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپى قۇرۇلۇشىغا تەييارلىق كۆرۈش لىيەنگە ئورۇنلاشتۇردى، ئاز ساندىكىلىرىگە ئايرىم خىزمەت تەقسىم قىلىپ بېرىلدى.

1971 - يىل 2 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپى قۇرۇلغانلىق توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ شىنخۇ «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپىنى قۇرۇلغانلىقىنى رەسمىي جاكارلاپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ قۇرۇلمىسىنى ئەمەلدىن قالدۇردى. 6 - ئايدا شىنخۇ «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپى بۇگۈر ناھىيىسىنىڭ ئەشمە دېگەن يېرىگە كۆچۈرۈلۈپ، ئەشمە «7 - ماي» كادىرلار مەكتىپى دەپ ئاتالدى.

(3) ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى

1973 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇشنى قارار قىلىپ، ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى باشقۇرۇۋاتقان خەلق ئىشلىرى كەسىپىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىدا سەدىق موسايوپ گۇرۇپپا باشلىقى، خۇخەييۇن، ماھىنۇر قاسىم، سۇڭ فاخۇڭلار مۇئاۋىن گۇرۇپپا

باشلىقى بولدى. خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىدا ئىشخانا، ھەربىي سەپتىن قايتقان، بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى، نەپىقە باشقارمىسى، خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى، جەمئىيەت باشقارمىسى، سىياسىي باشقارما، مالىيە باشقارمىسى قۇرۇلدى ۋە سابىق خەلق ئىشلىرى نازارىتى كادىرلىرى «7 ـ ماي» كادىرلار مەكتىپىدىن يۆتكەپ كېلىنىپ، خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1975 ـ يىل 5 ـ ئايدا شىنجاڭ ھەربىي رايونى ئىشلەپچىقىرىش ـ قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، سابىق بىكىتۈەننىڭ خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەسئۇل بولدى. 8 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى 1970 ـ يىلى ئۇرۇش تەييارلىقى ئىشخانىسى بىجىرگەن شەھەر ـ بازارلاردىكى ئاھالىلارنى تارقاقلاشتۇرۇشقا دائىر قېپقالغان ۋەزىپىلەرنى قوبۇل قىلىپ، شەھەر ـ بازار ئاھالىسىنى تارقاقلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇرۇپ، جەمئىيەت باشقارمىسى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىردى. شۇ يىلدىن باشلاپ گومىنداڭنىڭ كەڭچىلىك بىلەن قويۇۋېتىلگەن خادىملىرىغا، قوزغىلاڭ كۆتۈرۈپ ھەقىقەتكە قايتقانلارغا، كەسىپ ئالماشتۇرغانلارغا قۇتقۇزۇش بېرىش خىزمىتىنى ئۆز ئۈستىگە ئالدى.

1978 ـ يىل 3 ـ ئاينىڭ 17 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنى ئىدارە رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىغا ئۆزگەرتىشنى قارار قىلدى. گۇرۇپپا باشلىقى، مۇئاۋىن گۇرۇپپا باشلىقلىرى ئىدارە باشلىقى ۋە مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقىغا ئۆزگەرتىلدى. 12 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى شەھەر ـ بازارلاردىن يېزىلارغا بارغان زىيالىي ياشلار ئىچىدىكى خىزمەت ئۈستىدە مەجرۇھلانغانلارغا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش بېرىش خىزمىتىنى قوبۇل قىلدى.

1979 ـ يىل 8 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى مۇھاجىرلار خىزمىتىنى بىكىتىدىن قۇرۇلغان ئاپتونوم رايونلۇق مۇھاجىرلار ئىشخانىسىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى. 12 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ئاپتونوم رايونلۇق ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى قۇرۇشنى تەستىقلىدى. 1980 ـ يىل 1 ـ ئاينىڭ ئاخىرىدا ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى قېتىملىق ئەما، گاس، گاچىلار قۇرۇلتىيى ئېچىلىپ، ئاپتونوم رايونلۇق تۇنجى نۆۋەتلىك ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى سايلاپ چىقىلدى. بۇ جەمئىيەت ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا بېقىنىدىغان ئاممىۋى تەشكىلات، جەمئىيەت ئىشخانىسى ئۇنىڭ دائىملىق ئىش بېجىرىش ئاپپاراتى بولۇپ، ئۇنىڭغا بەش مەمۇرىي شتات بېرىلدى.

1980 ـ يىل 7 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشنى باشقۇرۇش باشقارمىسى كۆپەيتىپ تەسىس قىلىندى، ئۇ سىرتقا قارىتا شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى دەپ ئاتىلىپ پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشنى مەخسۇس باشقۇردى، ئۇنىڭغا ئالتە كەسىپى شتات ئاجرىتىپ بېرىلدى. 8 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نەپىقە باشقارمىسىغا ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى تۇزۇش مەخسۇس شتاتتىدىن تۆت كەسىپى شتات كۆپەيتىپ بېرىلدى.

(4) ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىنكى خەلق ئىشلىرى نازارىتى

1981 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 25 ـ كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئاپتونوم

رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇنقى ئاپپارات نامىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە ئۆزگەرتتى. ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقلىرى نازىر، مۇئاۋىن نازىرلارغا ئۆزگەرتىلدى. 12 - ئايدا مەركەز شىنجاڭ ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىڭتۈەنىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈشنى تەستىقلىدى. بىڭتۈەن ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەندىن كېيىن، نەپىقە خىزمىتىنى يەنىلا ئاپتونوم رايونلۇق ۋە ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرغاندىن سىرت، قالغان خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى بىڭتۈەن ئۆز ئالدىغا باشقۇرىدىغان بولدى.

1983 - يىل 11 - ئايدا ئاپپارات ئىسلاھاتى داۋامىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى جەمئىيەت باشقارمىسىنى يېزا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش باشقارمىسى ۋە شەھەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق باشقارمىسىغا ئايرىدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش باشقارمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. مالىيە باشقارمىسى پىلان - مالىيە باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلدى.

1984 - يىل 2 - ئايدا خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى مۇستەقىل قۇرۇلۇپ، ناھىيە دەرىجىلىك پاراۋانلىق خاراكتېرىدىكى ئالاھىدە كارخانا بولدى. 4 - ئايدا ئەسلىدە نەپىقە باشقارمىسى ئىشلەپ كەلگەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى تۈزۈش خىزمىتى ئايرىپ چىقىلىپ، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى تۈزۈش ئىشخانىسى مۇستەقىل قۇرۇلدى. ئۇ، ناھىيە دەرىجىلىك كەسپىي ئورگان بولدى، ئالتە كەسپىي شتات بېرىلدى. 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ تەستىقلىشى بىلەن، ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى قۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتىغا بېقىندىدىغان مېيىپلار پاراۋانلىق تەشكىلاتى بولدى، ئالتە كەسپىي شتات بېرىلدى. 10 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئەما، گاس، گاچىلار ماتارىپى خىزمىتىنى ماتارىپ نازارىتىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بەردى، يىل ئاخىرىدا ئىككى نازارەتنىڭ ئۆتكۈزۈۋېلىش - ئۆتكۈزۈۋېلىش خىزمىتى ئياغلاشتى.

1985 - يىل 3 - ئاينىڭ ئوتتۇرىلىرىدا پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتىنىڭ بىرىنچى قېتىملىق مۇدىرىيەت يىغىنى ئۆتكۈزۈلۈپ، مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى رەسمىي قۇرۇلدى.

1985 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئارمىيەدىن پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىققان كادىرلار ۋە ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش ئۇچۇن، مۇستەقىل ھالدا ئارمىيەدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى قۇردى، 12 مەمۇرىي شتات بېرىلدى. 8 - ئايدا مېيىپلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش مەركىزىي تەييارلىق گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، نازارەتكە بىۋاستە قاراشلىق كەسپىي ئورۇن بولدى، بۇ ئورۇنغا ئون كەسپىي شتات بېرىلدى.

گۇۋۇيۈەن ئېلان قىلغان «خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ ۋەزىپىسى ھەم مەسئۇلىيىتى» (سىناق نۇسخىسى) ۋە ئاپتونوم رايون تەستىقلىغان خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ ئىچكى ئاپپاراتىنىڭ تەسىس قىلىنىش ئەھۋالىغا ئاساسەن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1984 - يىل 10 - ئايدا ئورگاندىكى باشقارما، ئىشخانىلارنىڭ مەسئۇلىيىتى ۋە كەسىپ دائىرىسىنى تۆۋەندىكىچە ئايرىپ چىقتى:

ئىشخانا:

1. ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك ھۆججەت - ئالاقىلارنى تەييارلاش ۋە باشقارما، ئىشخانىلارنىڭ

كەسىپ دائىرىسىدىن سىرتقى خىزمەتلەرگە مەسئۇل بولىدۇ.

2. نازارەت ئورگىنىنىڭ ھۆججەت تارقىتىش ئۆتكىلىنى ئىگىلەشكە ۋە ئىمزا قويدۇرۇشقا مەسئۇل بولىدۇ.

3. خەلق ئىشلىرى نەزەرىيە تەتقىقاتىنى تەشكىللەش خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ.

4. نازارەت ئورگىنىنىڭ ھۆججەت - ئالاقىلىرىنى ئېلىپ - تارقىتىش، كۆرۈشكە سۆزلۈش، تەرجىمە قىلىش، بېسىش، ئارخىپ تۇرغۇزۇش، ئارخىپقا كىرگۈزۈش، مەخپىي ھۆججەتلەرنى ۋە مەخپىيەتلىكنى ساقلاش خىزمىتىنى باشقۇرۇش، كىتاب، ژۇرنال، ماتېرىيال ۋە ئارخىپ باشقۇرۇش، گېزىت - ژۇرناللارغا مۇشتېرى بولۇش ۋە تارقىتىش ئىشلىرىنى بېجىرىدۇ.

5. نازارەت كېڭىشىش يىغىنى ۋە نازىرلار ئىش بېجىرىش يىغىنىنى ئورۇنلاشتۇرۇش، يىغىن خاتىرىسىنى رەتلەش، قارار قىلىنغان ئىشلارنى بېجىرىشكە ھەيدەكچىلىك قىلىش، چوڭ تېپتىكى كەسىپي يىغىنلارنى تەشكىللەشكە قاتنىشىشقا مەسئۇل بولىدۇ.

6. «شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى خەۋىرى»، «جۇڭگو خەلق ئىشلىرى» (ئۇيغۇرچە تەرجىمىسى)، «خەلق ئىشلىرى نەزەرىيە مۇنبىرى» ۋە ئۇنىۋېرسال خاراكتېرلىك قىسقا خەۋەرلەرنى تۇزۇپ باستۇرىدۇ ۋە تارقىتىدۇ.

7. ھال ئېيتىپ كەلگەنلەرنى كۈتۈۋېلىش، ئاممىدىن كەلگەن خەت - چەكلەرنى بىر تەرەپ قىلىشقا مەسئۇل بولىدۇ.

8. ئورگاننىڭ مەمۇرىي مالىيىسىنى باشقۇرىدۇ.

9. ئىدارىنىڭ ئۆي - ئىمارەت، سۇ - توك، پارقازان ۋە ئومۇمنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى باشقۇرىدۇ. ئىش بېجىرىشكە لازىمەتلىك بولغان بۇيۇملارنى سېتىۋېلىپ تارقىتىدۇ، ئورگاننىڭ ئۆي - ئىمارەتلىرىنى رېمونت قىلىشقا ۋە كىچىك تېپتىكى ئاساسىي قۇرۇلۇشقا مەسئۇل بولىدۇ.

10. ئورگاننىڭ ماشىنا - ئاپتوموبىللىرىنى باشقۇرىدۇ، كامانداروپكىغا چىققۇچىلارنىڭ ئايروپىلان بېلىتى ۋە پويىز بېلىتىنى ۋەكالەتەن سېتىۋالىدۇ.

11. ئورگاننىڭ بىخەتەرلىكىگە، كۆكەرتىشكە، پىلانلىق تۇغۇتقا ۋە ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇرمۇش پاراۋانلىقىغا مەسئۇل بولىدۇ.

12. ئورگاننىڭ رەسمىي يۇيۇش ئۆيى ۋە مېھمانخانىسىنى باشقۇرىدۇ.

خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى:

1. ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت قۇرۇلۇشى، شەھەر ئاھالە كومىتېتلىرى ۋە كەنت ئاھالە كومىتېتلىرىنىڭ ئاپپارات قۇرۇلۇشى ھەمدە خىزمەت تۈزۈمى قۇرۇلۇشىغا دائىر ئىشلارنى بېجىرىدۇ.

2. ئاپتونوم ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە، ئاپتونوم ناھىيە، رايون، بازار، يېزا، مىللىي يېزا تەسىس قىلىش ۋە رايونلارغا ئايرىش ھەمدە ئاپتونوم ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە، ئاپتونوم ناھىيە تۇرۇشلۇق جايىنى كۆچۈرۈشنى تەكشۈرۈش، مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش خىزمىتىنى بېجىرىدۇ، مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش ماتېرىياللىرى ۋە مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىش خەرىتىسىنى تۇزۇپ باستۇرىدۇ.

3. ئاپتونوم رايون تەۋەسىدىكى مەمۇرىي رايونلار ئارا (ئاساسلىقى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەر ئارا) تالاش - تارتىشلارنى تەكشۈرۈپ ئىگىلەيدۇ، كېڭىشىشكە ئۈيۇشتۇرىدۇ. خوشنا ئۆلكە رايونلار بىلەن بولغان مەمۇرىي رايون چېگرىسىغا دائىر تالاش - تارتىشلارنى تەكشۈرۈش،

كېڭىشىپ بىر تەرەپ قىلىشقا قاتنىشىدۇ. كەسپىي تارماقلار نەشىر قىلغان خەرىتىلەرنىڭ مەمۇرىي رايونلارغا ئايرىلىش چېگرا پاسىلىنى تەكشۈرۈپ بېكىتىدۇ.

4. نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

5. دەپنە ئىشلىرى ۋە دەپنە ئىسلاھاتىنى باشقۇرىدۇ.

6. ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى تىزىملاش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

نەپىقە باشقارمىسى:

1. ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش پائالىيىتىنى قانات يايدۇرىدۇ، ئارمىيە بىلەن خەلق، ئارمىيە بىلەن ھۆكۈمەت مۇناسىۋىتىنى ماسلاشتۇرىدۇ. ئارمىيە بىلەن خەلق بىرلىكتە مەنىۋى مەدەنىيەت بەرپا قىلىش پائالىيىتىنى ئىلگىرى سۈرىدۇ.

2. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى مەلۇم قىلىپ. تەستىقلىتىش خىزمىتى ۋە گۇۋاھنامە تارقىتىش رەسمىيىتىنى بېجىرىدۇ.

3. ئىنقىلابىي ھەربىيلەر، خەلق ساقچىلىرى، ئۇرۇشقا قاتناشقان خەلق ئەسكەرلىرى، خەلق ئىشچىلىرىدىن قۇربان بولغان، كېسەل بىلەن ژاپات بولغان، مەجرۇھلانغان خادىملارغا نەپىقە بېرىدۇ، دۆلەت مەمۇرىي ئورگانلىرى ۋە كەسپىي ئورۇنلىرىدىكى ئىشچى - خىزمەتچىلەردىن خىزمەت ئۇستىدە يارىلانغانلارنىڭ مەجرۇھلۇق دەرىجىسىنى باھالاپ نەپىقە بېرىش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ.

4. نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش، ئاممىغا نەپىقە بېرىش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ، غەربىي يول ئارمىيىسىدىكى پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرىنى تىزىملايدۇ، تەكشۈرۈپ تەستىقلايدۇ.

5. نەپىقە ئوبيېكتلىرىنىڭ ئەمگەك ئارقىلىق بېيىشىغا يار - يۆلەك بولىدۇ.

6. نەپىقە بېرىش كەسپىي ئورۇنلىرىنى ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرىدۇ.

ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى:

1. ئاپتونوم رايونىنىڭ شەھەر - يېزىلىرىدىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر ۋە پىدائىي ئەسكەرلەرنى قوبۇل قىلىش، ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

2. باشقا ئۆلكە، رايونلاردىن كەلگەن ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى تاللاپ ئېلىپ قېلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى بېجىرىدۇ.

3. ئاپتونوم رايوندىكى ھەربىي تەمىنات پونكتلىرىنىڭ خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

ھەربىي سەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى:

1. ھەربىي سەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلار ۋە ھەربىي سەپتىكى ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان پېنسىيىگە چىققان خادىملارنى قوبۇل قىلىپ ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى ئىشلەيدۇ.

2. ئاپتونوم رايوندىكى ھەربىي سەپتىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنىڭ دەم

ئېلىش ئورۇنلىرى ۋە ئۇنى پىلانلاش ـ قۇرۇش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

3. خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى قوبۇل قىلغان يەرلىكتىن پېنسىيىگە چىققان خادىملار خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ. باشقا جايغا كۆچۈرۈپ ئورۇنلاشتۇرغان دۆلەت ئورگانلىرىنىڭ خىزمەتچىلىرىنى پېنسىيىگە چىقىرىش خىزمىتىگە يېتەكچىلىك قىلىدۇ.

يېزا ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش باشقارمىسى:

1. يېزا ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

2. دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى نامرات ئائىلىلەرگە يار ـ يۆلەك بولۇپ، ئۇلارنى ئەمگەك ئارقىلىق بېيىتىش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

3. ئاپەت ئەھۋالىنى تەكشۈرۈپ ئەمەلىيلەشتۈرىدۇ. ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلى ۋە ماددىي بۇيۇملىرى توغرىسىدا ئىلتىماس سۇنىدۇ، ئۇنى باشقۇرىدۇ ۋە تەقسىم قىلىدۇ.

4. يېزىلاردىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى ۋە «بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلە» لەرنى بېقىش ـ تەمىنلەش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

شەھەر ئىجتىمائىي پاراۋانلىق باشقارمىسى:

1. شەھەرلەردىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ۋە ئەما، گاس، گاچا، مېبېل ياشلارنى ئىشقا ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

2. شەھەر ـ بازارلاردىكى ياشانغانلار ساناتورىيىسى، بالىلار ساناتورىيىسى، روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى قاتارلىق پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىنى قۇرۇش، تەرەققىي قىلدۇرۇش، تۈزۈم قۇرۇلۇشى ۋە تۈرلۈك باشقۇرۇش خىزمەتلىرىنى باشقۇرىدۇ.

3. شەھەرلەردىكى نامرات ئائىلىلەر، تارقاق ئولتۇراقلاشقان ۋەتەنگە قايتقان مۇھاجىرلار، گومىنداڭنىڭ كەڭچىلىك بىلەن قويۇپ بېرىلگەن خادىملىرىغا ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش بېرىش ۋە 60 ـ يىللاردا قىسقارتىپ خىزمەتتىن چېكىندۈرۈلگەن قېرى، ئاجىز، مېبېل ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرگە ئەسلىدىكى ئىش ھەققىنىڭ 40 پىرسەنتى بويىچە ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش بېرىش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

4. شەھەرلەردىكى سەرگەردان، تىلەمچىلەرنى يىغىۋېلىش، تەربىيىلەش، قايتۇرۇش، ئورۇنلاشتۇرۇش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

5. نازارەتكە قاراشلىق يىغىۋېلىش، يولغا سېلىپ قويۇش پونكتى، خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى، شىياۋدىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى، قوتۇبى روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى قاتارلىق كەسپىي ئورۇنلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ۋە كەسپىي خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

6. ئاپتونوم رايونىنىڭ سۇنئىي قول ـ پۇت ياساش كەسپى ۋە مېبېلىلارنىڭ سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش كەسپىنى باشقۇرىدۇ.

پىلان ـ مالىيە باشقارمىسى:

1. ئاپتونوم رايونىنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي تەرەققىيات پىلانىنى ۋە خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنىڭ خام چوت، نەقچوتىنى تۈزىدۇ، كەسپىي خىراجەت ۋە ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلىنى تەقسىم قىلىدۇ، كەسپىي خىراجەت ۋە ئاپەتتىن قوتقۇزۇش پۇلىنى باشقۇرۇش،

ئىشلىتىش ئۇسۇلىنى تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، تەتقىق قىلىدۇ ۋە ئۇنى ياخشىلايدۇ.

2. نازارەت ئورگىنى، نازارەتكە قاراشلىق كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش پىلانى ۋە ئاساسىي قۇرۇلۇش خام چوتى، نەقچوتىنى تۈزىدۇ. نازارەت ئورگىنى ۋە نازارەتكە قاراشلىق كەسىپىي ئورۇنلارنىڭ ماددىي ئەشيا پىلانىنى تەكشۈرۈپ يۇقىرىغا يوللايدۇ، مال زاكاس قىلىدۇ ۋە تەقسىم قىلىدۇ.

3. مالىيە تۈزۈمىگە ئاساسەن، نازارەتكە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ كەسىپىي خىراجەت خام چوتى ۋە نەقچوتىنى نازارەت قىلىدۇ، تەكشۈرۈپ تەستىقلايدۇ، ھەرخىل چىقىم ئۇلچەملىرىنى مۇزاكىرە قىلىپ تەكشۈرۈپ بېكىتىدۇ.

4. خەلق ئىشلىرى ستاتىستىكا خىزمىتىگە مەسئۇل بولىدۇ، خەلق ئىشلىرى ستاتىستىكا خىزمىتىگە دائىر تۈزۈملەرنى تۈزىدۇ.

ئەمگەك، كادىرلار باشقارمىسى:

1. نازارەت سىستېمىسىدىكى كادىرلارنى ۋەزىپىگە تەينىلەش، ۋەزىپىدىن قالدۇرۇش، تەكشۈرۈش، يۆتكەش - سەپلەش، مۇكاپاتلاش، جازالاش، ئىشچىلارنى كادىرلىققا ئۆستۈرۈش ۋە ئاپپارات - شتات خىزمىتىنى بېجىرىدۇ، كادىرلار ئارخىپىنى باشقۇرىدۇ.

2. كەسىپىي تېخنىك كادىرلارنى باشقۇرىدۇ ۋە تېخنىك ئۇنۋانىنى باھالاپ بېكىتىش خىزمىتىنى بىر ياقلىق قىلىدۇ.

3. نازارەت سىستېمىسىدىكى كادىرلارنىڭ بىلىم ئاشۇرۇش، تەربىيىلىنىش ۋە چوڭلار ماۋارىپى خىزمىتىنى بېجىرىدۇ. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار شۇيۈەنىگە ماسلىشىپ ئاپتونوم رايوندىكى خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەيدۇ.

4. نازارەت سىستېمىسىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىقىشىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلايدۇ ۋە نازارەت ئورگىنىدىكى دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى باشقۇرۇش، ئۇلارغا مۇلازىمەت قىلىش خىزمىتىنى بېجىرىدۇ.

5. نازارەت سىستېمىسىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققىنى ئۆستۈرۈش، دەرىجىسىنى ئۆستۈرۈش، رەسمىيەشتۈرۈپ دەرىجە بېكىتىش، تۇرلۇك تۇرمۇش تەمىناتى ۋە ئەمگەك ئىش ھەققى ستاتىستىكا خىزمىتىنى بېجىرىدۇ، نازارەت سىستېمىسىنىڭ پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىغا سىرتتىن ئىشچىلارنى قوبۇل قىلىش، يۆتكەش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ (پاراۋانلىق زاۋۇتلىرىغا ئىشچى قوبۇل قىلىش، يۆتكەش ئىشلىرىنى خەلق ئىشلىرى سانائەت شىركىتى بېجىرىدۇ).

6. نازارەت ئورگىنىدىكى كادىرلار، ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ تۇغقان يوقلاش ئىشلىرىنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش، كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلارغا نەپقە بېرىش، قېينىچىلىقى بارلارغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش، ھۆكۈمەت خىراجىتى بىلەن داۋالىنىشنى ۋە پاراۋانلىق خىراجىتىنى ئىشلىتىشنى باشقۇرىدۇ.

7. ئىچكى قوغداش خىزمىتىنى باشقۇرىدۇ.

ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ئىش ئىزلىرىغا ئائىت ماتېرىياللارنى تۈزۈش ئىشخانىسى:

1. ئىنقىلابىي قۇربانلار رويخېتىنى، ئىنقىلابىي قۇربانلار تەرجىمھالىنى ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلار ئەسلىمىلىرىنى تۈزىدۇ.

2. «شىنجاڭدا ئۆتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ تەرجىمھالى خەۋىرلىرى» نى تەھرىرلەپ تارقىتىدۇ.

3. ئىنقىلابىي قۇربانلارنى خاتىرىلەش پائالىيەتلىرىنى ئورۇنلاشتۇرىدۇ ۋە تەشكىللەيدۇ، خاتىرىلەش ماقالىلىرىنى يازىدۇ.

ئەما، گاس، گاچىلار جەمئىيىتى:

1. ئەمالار يېزىقى، گاس، گاچىلار قول ئىشارەت تىلىنى (ئۇيغۇرچە قول ئىشارەت تىلىنىمۇ ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ئومۇملاشتۇرۇش، كېڭەيتىش خىزمىتى ۋە ئەما، گاس، گاچا ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ساۋاتسىزلىقىنى تۈگىتىش خىزمىتىنى قانات يايدۇرۇپ، ئۇلارنىڭ مەدەنىيەت، پەن - تېخنىكا كەسپىي سەۋىيىسىنى ئۆستۈرۈشكە تىرىشىدۇ.

2. ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈپ، ئۇلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش، تۇرمۇش جەھەتتە ساقلىنىۋاتقان مەسىلىلىرىنى ئىگىلەپ، ئۆز ۋاقتىدا ئالاقىدار تارماقلارغا ئىنكاس قىلىدۇ ۋە ياخشىلاش توغرىسىدا تەكلىپ بېرىدۇ. ئىشلەپچىقىرىشنى راۋاجلاندۇرۇش ئاساسىدا، ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ ئەمگەك ۋە ئىشلەپچىقىرىش شارائىتىنى پەيدىنپەي ياخشىلايدۇ.

3. ئالاقىدار تارماقلارغا ھەمكارلىشىپ، ئەما، گاس، گاچىلار ماتارىپى ۋە كەسپىي تەربىيىلەش خىزمىتىنى ياخشى ئىشلەيدۇ. ئەما، گاس، گاچا بولۇپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئېلىش ۋە ئۇنى داۋالاش خىزمىتىنى قانات يايدۇرىدۇ، ئەما، گاس، گاچىلارنىڭ مەدەنىيەت، تەتقىقات پائالىيەتلىرىنى قانات يايدۇرىدۇ.

مېيىپلار پاراۋانلىق فوندى جەمئىيىتى:

1. جەمئىيەتتىكى ھەر مىللەت، ھەرساھەلەرنى مېيىپلارنىڭ ئەمگەك، تۇرمۇش، سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش بويىچە داۋالاش، ماتارىپ ۋە ھەرخىل پاراۋانلىق ئىشلىرىغا كۆڭۈل بۆلۈشكە سەپەرۋەر قىلىدۇ، ئالاقىدار تەرەپلەرنىڭ مۇناسىپ قانۇن، بەلگىلىمە چىقىرىشىنى قولغا كەلتۈرىدۇ.

2. مېيىپلارنىڭ پاراۋانلىق ئىشلىرىنى يولغا قويىدۇ.

3. مېيىپلار پاراۋانلىق سومىسىنى توپلايدۇ، باشقۇرىدۇ ۋە ئىشلىتىدۇ.

4. ئالاقىدار تارماقلارغا ماسلىشىپ، مېيىپ بولۇپ قېلىشنىڭ ئالدىنى ئالىدۇ ۋە بۇ جەھەتتىكى تەشۋىقات تەربىيىنى قانات يايدۇرىدۇ.

1985 - يىلىنىڭ ئاخىرلىرى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورگىنىنىڭ شتاتى 111 بولۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇنقى 62 شتاتقا سېلىشتۇرغاندا، 49 خادىم كۆپەيدى، 1979 - يىلى 1 - ئايدىكى نەق بار 75 خادىمغا سېلىشتۇرغاندا 36 شتات كۆپەيدى.

ئۇلكىلىك، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى (ئىدارىسى) نىڭ ئىلگىرىكى يىللاردىكى شتاتى ياكى نەق ئادەم سانىغا دائىر جەدۋەل

8 - قىسىم 3 - جەدۋەل

يىللار	شتاتى ياكى نەق ئادەم سانى	ئەسكەرتىش	يىللار	شتاتى ياكى نەق ئادەم سانى	ئەسكەرتىش
1950	61	شتات	1970	62	شتات
1951	63	شتات	1971		ئامبۇى خىزمەت گۇرۇپپىسىدا
1952	65	شتات	1972		ئامبۇى خىزمەت گۇرۇپپىسىدا
1953	65	شتات	1973	22	نەق ئادەم
1954	65	شتات	1974	35	نەق ئادەم
1955	65	شتات	1975	60	نەق ئادەم
1956	68	شتات	1976	67	نەق ئادەم
1957	50	شتات	1977	73	نەق ئادەم
1958	44	شتات	1978	75	نەق ئادەم
1959	44	شتات	1979	82	نەق ئادەم
1960	60	شتات	1980	83	شتات
1961	48	شتات	1981	83	شتات
1962	53	شتات	1982	83	شتات
1963	52	شتات	1983	82	شتات
1964	52	شتات	1984	94	شتات
1965	55	شتات	1985	111	شتات
1966	62	شتات			
1967	62	شتات			
1968	62	شتات			
1969	62	شتات		113	

ئۇلكىلىك، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى نازارىتى (ئىدارىسى) نىڭ رەھبىرىي كادىرلىرىغا دائىر جەدۋەل

8 - قىسىم 4 - جەدۋەل

ئىسىم - فامىلىسى	جىنسى	مىللىتى	يۇرتى	سىياسىي قىياپىتى	ۋەزىپىسى	ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن، قالدۇرۇلغان ۋاقتى
چۈۋۈ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى	گومىنداڭ ئىنقىلابىي كومىتېتىنىڭ ئەزاسى	مۇۋەققەت نازىر	1949 - يىل 9 - ئايدا ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن. 1949 - يىل 12 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
ئابدۇراخمان مۇھەممەدى	ئەر	ئۇيغۇر	تۇرپان ناھىيىسىدىن	ج ك پ ئەزاسى	نازىر	1949. يىل 12. ئاينىڭ 16 - كۈنى ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن. 1955 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
گاۋۇبنتيەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى لىنشيەن ناھىيىسىدىن	ج ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن نازىر	1949 - يىل 12 - ئاينىڭ 30 - كۈنى ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن، 1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
سۈزمجاڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى چىڭتۇڭ ناھىيىسىدىن	ج ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن نازىر، مەسلىھەتچى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1951 - يىل 10 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مۇئاۋىن نازىر بولغان، 1976 - يىل 3 - ئايدا مەسلىھەتچى بولغان. 1978.يىل 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولغان. 1979 - يىلى 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقلىقىدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاپتونوم رايونلۇق ئىنتىزام تەكشۈرۈش كومىتېتىگە يۆتكەلگەن. 1979 - يىل 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى يەنە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1981 - يىل 2 - ئايدا دەم ئېلىشقا چىققان.
ئىبراھىم تۇردى	ئەر	ئۇيغۇر	ئاتۇش ناھىيىسىدىن	ج ك پ ئەزاسى، 1958 - يىل 4 - ئاينىڭ 28.كۈنى پارتىيىدىن قوغلاپ چىقىرىلغان، 1984 - يىلى نامى، پارتىيەۋىلىكى ئەسلىگە كەلتۈرۈلگەن.	نازىر، مۇئاۋىن نازىر	1955 -يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى نازىر بولغان، 1958 - يىل 4 - ئاينىڭ 28 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ ناشلانغان. 1958 - يىل 6 - ئاينىڭ 12 - كۈنى مۇئاۋىن نازىر بولغان. 1966 - يىل 8 - ئاينىڭ 15.كۈنى ۋەزىپىسىدىن ئېلىپ تاشلانغان.

تەن يۈڭخوا	ئەر	خەنزۇ	سىجۈەن داشيەن ناھىيىسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن نازىر	1958 - يىل 4 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن، 1973 - يىل 8 - ئايدا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلغاندىن كېيىن خىزمەتكە ئورۇنلاشتۇرۇلمىغان، 1982 - يىل 12 - ئايدا دەم ئېلىشقا چىققان.
موسايوپ سىدىق	ئەر	ئۇيغۇر	قەشقەر كونا شەھەر ناھىيىسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	نازىر، ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى	1959 - يىل 3 - ئاينىڭ 9 - كۈنى نازىر بولغان، 1973 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ باشلىقى بولغان، 1978 - يىل 3 - ئاينىڭ 17-كۈنى ئىدارە باشلىقى بولغان. 1979 - يىل 3 - ئاينىڭ 5 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
خوجەييۇن	ئەر	خەنزۇ	شەنشى گاۋلىڭ ناھىيىسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1973 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن. 1978 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
ماھمۇر قاسىم	ئايال	ئۇيغۇر	شىنجاڭ غۇلجا ناھىيىسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى	1973 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ۋەزىپىگە تەيىنلىنىپ، 1978 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
سۇڭ فاخۇڭ	ئەر	خەنزۇ	شەنشى خوشيەن ناھىيىسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن نازىر	1973 - يىل 8 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى بولغان. 1978-يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، 1981 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مۇئاۋىن نازىر بولغان.

ۋالك شېن	ئەر	خەنزۇ	خېبەي شېنزې ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى. ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1976 - يىل 3 - ئايدا ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 1978 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولغان. شۇ يىلى 5 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
جاڭ جياشۇ	ئەر	خەنزۇ	سەندۇك دېجۇ شەھىرىدىن	چ ك پ ئەزاسى	ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇئاۋىن باشلىقى، مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1978 - يىل 2 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئىنقىلابىي رەھبەرلىك گۇرۇپپىسىنىڭ مۇئاۋىن باشلىقى، 1978 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى بولغان. 1980 - يىل 12 - ئاينىڭ 20 - كۈنى دەم ئېلىشقا چىققان.
جياڭ يەنيۈەن	ئەر	خەنزۇ	سەنشى مىكشىيەن ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1978 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن. 1979 - يىل 4 - ئاينىڭ 16 - كۈنى ۋەزىپىسىدىن قالدۇرۇلغان.
ژۇبېنلى	ئەر	خەنزۇ	سەنشى يۈلىن ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	مەسلىھەتچى	1978 - يىل 3 - ئاينىڭ 17 - كۈنى ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن. 1981 - يىل 2 - ئايدا دەم ئېلىشقا چىققان.
رەخمۇپ ئابلىز	ئەر	ئۇيغۇر	ئاتۇش ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	ئىدارە باشلىقى، نازىر، مەسلىھەتچى	1979 - يىل 3 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئىدارە باشلىقى، 1981 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى نازىر، 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مەسلىھەتچى بولغان. 1985 - يىل 10 - ئاينىڭ 28 - كۈنى دەم ئېلىشقا چىققان.
ۋالك تاۋ	ئايال	خەنزۇ	سەنشى ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى	1979 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ۋەزىپىگە تەيىنلەنگەن، 1980 - يىل 3 - ئاينىڭ 20 - كۈنى كېسەل بىلەن ۋاپات بولغان.
پېك ۋويۇ	ئەر	خەنزۇ	سىچۈەن جىڭتاك ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن نازىر، مەسلىھەتچى	1979 - يىل 8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، 1981 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مۇئاۋىن نازىر، 1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى مەسلىھەتچى بولغان. 1985 - يىل 8 - ئاينىڭ 31 - كۈنى دەم ئېلىشقا چىققان.
ئابدۇراخمان ئىسكەندەر	ئەر	ئۇيغۇر	تۇرپان ناھىيەسىدىن	چ ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، مۇئاۋىن نازىر	1980 - يىل 4 - ئاينىڭ 11 - كۈنى مۇئاۋىن ئىدارە باشلىقى، 1981 - يىل 4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى مۇئاۋىن نازىر بولغان.

ھاپىز رەھ- مەت	ئەر	ئۇيغۇر	كورلا ناھىيىسى- دىن	چ ك پ ئەزاسى	نازىر	1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن.
يۈچۈەنيى	ئەر	خەنزۇ	خېنەن ژۇيالڭ ناھىيىسى- دىن	چ ك پ ئەزاسى	مۇئاۋىن نازىر	1983 - يىل 8 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن.

قوشۇمچە: ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسى:

مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 3 - ئايدا ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ جەمئىيەت بۆلۈمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، جەمئىيەت باشقارمىسى قۇرۇشنى، مەزكۇر باشقارمىنى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتكە بىۋاستە قارايدىغان قىلىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتى باشقۇرۇپ كەلگەن ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق، ئەمگەك - ئىش ھەققى، يەر ماجىراسى ۋە ئۆلكىلىك پىرقە جەمئىيەت باشقارمىسى باشقۇرۇپ كەلگەن ئىجتىمائىي مۇلازىمەت، ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارغا يېتەكچىلىك قىلىش، ئىجتىمائىي ھەرىكەت قاتارلىق كەسىپلەرنى بىرلەشتۈرۈپ، مەزكۇر باشقارما باشقۇرۇشنى قارار قىلدى. شۇنىڭدىن كېيىن ئۆلكىلىك ھۆكۈمەت «شىنجاڭ ئۆلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسىنىڭ تەشكىلىي قائىدىسى» نى ئېلان قىلىپ، جەمئىيەت باشقارمىسىنىڭ ئۆلكىلىك جەمئىيەت مەمۇرىيىتىنى باشقۇرىدىغانلىقىنى بەلگىلىدى ۋە كاتىبات، تەرجىمە، يېتەكچىلىك قىلىش ئىشخانىلىرىنى تەسىس قىلدى ۋە ھەرقايسى ئىشخانىغا بىر قانچە ئادەمنى بەلگىلىدى، يەنە مالىيە ئىشخانىسى، ستاتىستىكا ئىشخانىسى قۇردى ھەمدە تۆۋەندىكىدەك ئۈچ بۆلۈم تەسىس قىلدى:

1 - بۆلۈم: خوجۇلۇق ئىشلىرىنى باشقۇرىدۇ. ھۇججەتلەرنى بىر تەرەپ قىلىش، ماشىنكىدا خەت ئۇرۇش - بېسىش، ئومۇمىنىڭ مال - مۈلۈكلىرىنى باشقۇرۇش، خىراجەت باشقۇرۇش، ژۇرنال چىقىرىش ۋە باشقا ئىشلارنى بېجىرىدۇ.

2 - بۆلۈم: تەشكىلىي خىزمەت ۋە تەلىم - تەربىيىنى تۈتىدۇ، خەلق تەشكىلاتلىرىنى تەشكىللەش، مەشق قىلدۇرۇش، يېتەكچىلىك ۋە نازارەت قىلىش، خەلق تەشكىلاتلىرى ئوتتۇرىسىدىكى مۇناسىۋەتنى تەڭشەش، ئۇزۇنارا ئالاقە ئورنىتىش، ئەمگەك - ئىش ھەققىنى تەڭشەش ۋە ئەمگەك - ئىش ھەققىگە دائىر ماجىرالارنى بىر تەرەپ قىلىش، ئىجتىمائىي ھەرىكەت (يېڭى تۈرمۇش ھەرىكىتى قاتارلىقلار) ئۈستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىش، ئۇنى پىلانلاش، نازارەت قىلىش ۋە باشقا ئىجتىمائىي تەشكىلاتلارنى مەشق قىلدۇرۇش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرىدۇ.

3 - بۆلۈم: ئەپقە، قۇتقۇزۇش بۆلۈمى بولۇپ، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇشنى يولغا قويۇش، باشقۇرۇش، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرىغا يېتەكچىلىك قىلىش، يولغا قويۇش، ئىجتىمائىي مۇلازىمەتنى تەشەببۇس قىلىش، باشقۇرۇش، كەسىپكە تونۇشتۇرۇشقا يېتەكچىلىك قىلىش ۋە يارەملىشىش، تەنھا، قېرى، مېيىپ، كېسەلچان، نامرات كىشىلەرنى يىغىۋېلىش، تەربىيىلەش ۋە بېقىش قاتارلىق ئىشلارنى بېجىرىدۇ.

جەمئىيەت باشقارمىسىنىڭ يىللاردىن بۇيانقى باشلىقلىرىنى 8 - قىسىم 5 - جەدۋەلدىن كۆرۈۋېلىڭ.

شىنجاڭ ئۇلكىلىك جەمئىيەت باشقارمىسىنىڭ يىللاردىن بۇيانقى باشلىقلىرىنى كۆرسىتىش جەدۋىلى

8 - قىسىم 5 - جەدۋەل

ئىسىم - فامىلىسى	يۇرتى	مىللىتى	ۋەزىپە ئۈتەش مۇددىتى	
			ۋەزىپىگە تەينىلەنگەن ۋاقتى	ۋەزىپىدىن قالدۇرۇلغان ۋاقتى
گۇگېڭيې		خەنزۇ	مىنگونىڭ 34 - يىلى (1945 - يىلى) 3 - ئاي	مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 2- ئاي
گۇاڭلۇ	غۇلجا	مانجۇ	مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 2 - ئاي	مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 7 - ئاي
جاۋجيەنفېڭ	خېيلۇڭجياڭ، غۇلجا	خەنزۇ	مىنگونىڭ 35 - يىلى (1946 - يىلى) 7 - ئاي	مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 5 - ئاي
لېۋشياۋلى	شىنجاڭ	خەنزۇ	مىنگونىڭ 36 - يىلى (1947 - يىلى) 5 - ئاي	مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 1 - ئاي
لېۋيۇڭشياڭ	خېبېي، تەيەنجىن	خەنزۇ	مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 1 - ئاي	مىنگونىڭ 38 - يىلى (1949 - يىلى) 9 - ئاينىڭ 25 - كۈنى

§ 2. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ۋە ئۇنىڭ فۇنكسىيىسى

شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلۇشتىن بۇرۇن ئۇرۇمچى تۈزۈڭ (قوماندان) يامۇلى بانكا، ئاشلىق، قاتناش - ترانسپورت، خوجۇلۇق ئورۇنلىرىنى قۇرغان ھەمدە مەنسەپ، نوپۇس، شىغاۋۇل، ھەربىي، زىندان، سانائەت پىرقىلىرىنى تەسىس قىلىپ، يەرلىكنىڭ مەمۇرىي ئىشلىرىنى باشقۇردى، ئۇنىڭ ئىچىدىكى خەلق ئىشلىرىنىڭاساسەن نوپۇس پىرقىسى ئىشلىدى. شىنجاڭنىڭ ھەرقايسى جايلىرىدا تۈرۈشلۇق مەسئۇلىيەتچى ئامبالالار، ئىش بېجىرگۈچى ئامبالالار خەلق ئىشلىرىنى باشقۇرۇشقا ئادەم ئاجراتتى. قۇمۇل، بارىكۆل، قارا ئۈسۈ، (ھازىرقى شىخو) تارباغاتاي، تۇرپان، ئۈچتۇرپان، يېڭىسار قاتارلىق بىۋاستە قاراشلىق مەھكىمىلەر ۋە قورغاس شۇنىڭ مۇداپىئە مەھكىمىسىدە قۇتاتقۇچى بەگ تەسىس قىلىنىپ، شۇ دەرىجىلىك مەمۇرىي رايونىنىڭ ئالىي مەمۇرىي ئەمەلدارى سۈپىتىدە چېگرا ئىچىدىكى خەلق ئىشلىرى ۋە يەرلىكنىڭ باشقا مەمۇرىي ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. مەھكىمە، ئايماق، ناھىيە يامۇللىرىنىڭ مىرزىلىرىمۇ ھەرقايسى پىرقىلەرگە تەقسىم قىلىنىپ ئىش بېجىردى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى نوپۇس پىرقىسى (بۇرۇن خەلق پىرقىسى دەپ ئاتالغان) خەلق ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىپ كەلدى.

شىنجاڭ ئۇلكە بولۇپ قۇرۇلغاندىن كېيىن ئۇلكىدە پەرمانبەردار مەھكىمىسى تەسىس قىلىنىدى. مەھكىمە، نازارەت، ئايماق، ناھىيىلەردە مۇناسىپ ئاپپارات تەسىس قىلىنمىدى. لېكىن يامۇل مەھكىمىسىنىڭ مىرزىلىرى يەنىلا ھەرقايسى پىرقىلەرگە ئايرىلىپ ئىش بېجىردى.

نوپۇس پىرقىسى خەلق ئىشلىرىنى باشقۇردى. گۈچۈك ناھىيە بازىرىدىكى يامۇل بانكا، ھەربىي، نوپۇس مەھكىمىلىرىنى تەسىس قىلدى، خەلق ئىشلىرىنى نوپۇس مەھكىمىسى ئارقىلىق باشقۇردى. مىنگونىك 17 - يىلى (1928 - يىلى) دىن بۇرۇن، ئۆلكە مەھكىمىسى ياكى مەمۇرىي رايون مەھكىمىسىدە ئىچكى ئىشلار بۆلۈمى تەسىس قىلىنىپ، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى باشقۇرىدىغان بولدى. ناھىيىلەردە يەنىلا نوپۇس پىرقىلىرى خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى بېجىردى.

مىنگونىك 17 - يىلى (1928 - يىلى) خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەسىس قىلىنغاندىن كېيىن، ھەرقايسى مەمۇرىي رايون مەھكىمىلىرى ياكى مەمۇرىي تەپتىش ۋالىي مەھكىمىلىرىدە 1 - بۆلۈم تەسىس قىلىنىپ، خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى. 1 -، 2 - دەرىجىلىك ناھىيىلەردە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى، 3 - دەرىجىلىك ناھىيىلەردە 1 - بۆلۈم خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى، 4 -، 5 - دەرىجىلىك ناھىيىلەردە 1 - بۆلۈم خەلق ئىشلىرى ۋە مالىيە خىزمىتىگە مەسئۇل بولدى.

1950 - يىل 2 - ئاينىك 28 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىك تېلېگراممىا ئارقىلىق چۈشۈرگەن يولىيورۇقىدا ۋالىي مەھكىمىسى، ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىك تەشكىلىي ئاپپاراتى ۋە شتات سانى بېكىتىلدى. ۋالىي مەھكىمىلىرىدە خەلق ئىشلىرى، مالىيە، قۇرۇلۇش، ماتارىپ بۆلۈملىرىنى قۇرۇش، ئۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە بۆلۈم باشلىقى، مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى تەيىنلەش، «ئا» دەرىجىلىك ۋىلايەتلەردە تۆت نەپەر بۆلۈم ئەزاسى، «ب» دەرىجىلىك ۋىلايەتلەردە ئۈچ نەپەر، «س» دەرىجىلىك ۋىلايەتلەردە ئىككى نەپەر بۆلۈم ئەزاسى سەپلەش بەلگىلەندى. يەنە ھەرقايسى ناھىيىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىدىمۇ مۇناسىپ ھالدا خەلق ئىشلىرى، مالىيە، قۇرۇلۇش، ماتارىپ بۆلۈملىرىنى تەسىس قىلىش، ئۇنىڭ ئىچىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە ئىككى بۆلۈم باشلىقى يەنى بىر بۆلۈم باشلىقى، بىر مۇئاۋىن بۆلۈم باشلىقى قويۇش، «ئا» دەرىجىلىك ناھىيىلەردە بەش نەپەر بۆلۈم ئەزاسى، «ب» دەرىجىلىك ناھىيىلەردە تۆت نەپەر، «س» دەرىجىلىك ناھىيىلەردە ئۈچ نەپەر بۆلۈم ئەزاسى قويۇش لازىملىقى بەلگىلەندى. 3 - ئاينىك 20 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتى باۋ - جيا توزۇمىنى ئەمەلدىن قالدۇرۇپ، يېزا، كەنت خەلق ھاكىمىيىتى قۇرۇش توغرىسىدا تېلېگراممىا ئارقىلىق يولىيورۇق بەردى. ناھىيىدىن تۆۋەن ئورۇنلاردا رايونلۇق مەھكىمە قۇرۇلدى، 20 مىڭدىن ئارتۇق ئاھالىسى بار رايونلار «ئا» دەرىجىلىك رايون ھېسابلىنىپ، رايونلۇق مەھكىمە قارىمىقىدا بىر نەپەر مەخسۇس خەلق ئىشلىرى يارداممچىسى قويۇلدى؛ ئاھالىسى 10 مىڭدىن يۇقىرى، 20 مىڭدىن تۆۋەن بولغانلىرى «ب» دەرىجىلىك رايون، ئاھالىسى 10 مىڭدىن تۆۋەن بولغانلىرى «س» دەرىجىلىك رايون ھېسابلاندى. «ب»، «س» دەرىجىلىك رايونلارنىڭ مۇئاۋىن رايون باشلىقلىرى قوشۇمچە خەلق ئىشلىرى يارداممچىسى بولدى. 1950 - يىلى 1 - پەسلىدە ئۆلكە بويىچە 78 ناھىيە ۋە يەتتە قۇدۇق، تولىدىن ئىبارەت ئىككى مەركىزىي رايوندا ۋە ئۇرۇمچى شەھىرىدە ئارقا - ئارقىدىن خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى تەسىس قىلىندى. ھەرقايسى رايونلۇق مەھكىمىلەردە مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان خەلق ئىشلىرى يارداممچىلىرى سەپلەندى.

1951 - يىلى ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىگە ئۆزگەرتىلدى. 9 - ئايدا شەھەرلىك خەلق ھۆكۈمىتى كادىرلار ئىدارىسى قۇرۇپ، خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئىشلەپ كېلىۋاتقان كادىرلار بۆلۈمى كەسپىنى كادىرلار ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بەردى.

1952 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى ناھىيىدىن تۆۋەن ھەر قانداق

رايوندا، چوڭ ـ كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىردىن مەخسۇس خەلق ئىشلىرى ياردەمچىسى سەپلەشنى بەلگىلىدى.

1954 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 29 ـ كۈنى جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى قۇرۇلدى، مەمۇرىي مەھكىمىدە خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، 24 شتات بېرىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرلا ۋاقىتتا قەشقەر ۋىلايىتى ۋە ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى.

50 ـ يىللارنىڭ دەسلىپىدە ھەر قايسى ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئۆلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن ماسلاشقان كەسپىي خىزمەتلەرنى ئۆز ئۈستىگە ئالغاندىن سىرت، يەنە كادىرلار (شتات خىزمىتىنى ئۆز ئىچىگە ئالمىدۇ) خىزمىتىنى (ئۇرۇمچى شەھىرىدە 1951 ـ يىلى كادىرلار ئىدارىسىگە ئۆتكۈزۈپ بېرىلدى) ئۈستىگە ئېلىپ ئىشلىدى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى يەنە مىللەت، دىن ئىشلىرى خىزمىتىنى ئۈستىگە ئالدى.

1954 ـ يىلى شىنجاڭدا بەش مىللىي ئاپتونوم ئوبلاست ۋە ئالتە مىللىي ئاپتونوم ناھىيە قۇرۇلدى. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق كومىتېتىدا خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، 24 شتات بېرىلدى. باشقا ئاپتونوم ئوبلاستلىق، ئاپتونوم ناھىيىلىك خەلق كومىتېتلىرىدا بىردەك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلدى.

1956 ـ يىل 8 ـ ئايدا جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى شۇنداقلا مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ خەلق ئىشلىرى باشقارمىسىمۇ بىرلا ۋاقىتتا ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، قەشقەر ۋالىي مەھكىمىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ۋالىي مەھكىمىنىڭ خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە 18 شتات بېرىلدى.

1956 ـ يىل 9 ـ ئاينىڭ 16 ـ كۈنىدىكى مەلۇماتقا ئاساسلانغاندا، ئاپتونوم رايوندىن تۆۋەن ھەردەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرىنىڭ ئەسلىھەلىرى ۋە خادىملار شتاتى مۇنداق بولغان:

1. ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى، قەشقەر ۋىلايەتلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ ئاپپاراتى، ئەسلىھەلىرى ۋە خادىملار شتاتىدا ئۆزگىرىش بولمىغان.

2. باشقا تۆت ئاپتونوم ئوبلاست ۋە يەتتە مەمۇرىي مەھكىمىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، شتات ئىككى دەرىجە بويىچە سەپلەنگەن:

«ب» دەرىجىلىك بۆلۈم بەش بولۇپ، شتاتى توققۇز؛ «س» دەرىجىلىك بۆلۈم ئالتە بولۇپ، شتاتى سەككىز.

3. 80 ناھىيە ۋە ئاپتونوم ناھىيىدە بىردەك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلۇپ، شتاتى بەش دەرىجە بويىچە سەپلەنگەن: «ب»، «س»، دەرىجىلىك بۆلۈم توققۇز، شتاتى سەككىز؛ «د»، «ئې» دەرىجىلىك بۆلۈم 64، شتاتى ئالتە؛ «گ» دەرىجىلىك بۆلۈم يەتتە بولۇپ، شتاتى تۆت.

4. ئۇرۇمچى شەھىرىدە خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلغان. ئىدارە قارمىقىدا كاتىبات ئىشخانىسى ۋە خەلق ئىشلىرى، نەپىقە، جەمئىيەت بۆلۈمى قۇرۇلغان، شتاتى جەمئىي 15 بولغان. غۇلجا، قەشقەر شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە ئالتىدىن شتات بېرىلگەن.

5. ئاپتونوم رايون بويىچە شەھەرگە قاراشلىق جەمئىي 14 رايون بولۇپ، بۇنىڭ ئىچىدە ئۇرۇمچى شەھىرىدىكى بەش رايونىنىڭ ئىككىسىدە خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى قۇرۇلغان، ھەربىرىگە ئالتىدىن شتات بېرىلگەن. ئۇچ رايوندا خەلق ئىشلىرى بۆلۈمچىسى قۇرۇلۇپ، ھەربىرىگە ئۈچتىن

شتات بېرىلگەن؛ غۇلجا شەھىرىدە بەش رايون، قەشقەر شەھىرىدە تۆت رايون بولۇپ، ھەرقايسىسىدا بىردىن خەلق ئىشلىرى كادىرى سەپلەنگەن.

رايونلۇق مەھكىمە 387 بولۇپ، ھەممىسىدە بىردىن خەلق ئىشلىرى يارەمچىسى سەپلەنگەن.

1957 - يىلدىن 1963 - يىلغىچە ئاپتونوم رايون ئورگانلارنى ئىخچاملاش داۋامىدا، ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتىنىڭ شتاتىنى ئازراق قىسقارتتى، كېيىن شتاتى ئاز بولۇپ قالغان ناھىيىلەرگە شتات تەڭشەپ بېرىلدى، تۆتلا شتاتى بار ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە بىردىن شتات كۆپەيتىپ بېرىلدى.

1963 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم، خەلق كومىتېتى ئاپتونوم رايوندىن تۆۋەن شتات كومىتېتلىرىنى دائىمىي ئورگانغا ئۆزگەرتىپ، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى بىلەن بىرلىكتە ئىش بېجىرىدىغانلىقى ھەققىدە بىرلەشمە ئۇقتۇرۇش تارقاتتى.

1964 - يىل 5 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى ۋە خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ دوكلاتىغا ئاساسەن، شتات كۆرسەتكۈچىنى ئاشۇرماسلىق ئالدىنقى شەرتى ئاستىدا، جايلاردىكى خەلق ئىشلىرى ۋە كادىرلار ئاپپاراتلىرىنى ئايرىم تەسىس قىلىشنى قارار قىلدى.

1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغاندىن تارتىپ، 1968 - يىل 9 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت قۇرۇلغىچە بولغان ئىككى يىل ئىچىدە، ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردىكى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى كەسپىي خىزمەتلەرنى ئاساسلىق قانات يايدۇرۇپ كەلدى. 1969 - يىلى ئەتىيازدىن كېيىن ئۆلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردە ئارقا - ئارقىدىن ئىنقىلابىي كومىتېتلار قۇرۇلۇپ، خەلق ئىشلىرى خىزمىتى ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىلىرىغا ئايرىپ بېرىلدى. بىر قىسىم ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى قارىمىقىدا ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇلدى. ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ خىزمەت دائىرىسى خەلق ئىشلىرى، ئىشچىلار ئۆيۈشمىسى، ئايالار بىرلەشمىسى، ياشلار ئىتتىپاقىنىڭ خىزمىتى بىلەن چەكلەندى، بەزى جايلاردا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسىنىڭ قارىمىقىدا خەلق ئىشلىرى ئىشخانىسى قۇرۇلۇپ، مەخسۇس خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى باشقۇردى، كېيىن تارماق ئىدارە قىلىپ قۇرۇلدى، لېكىن ئەھۋال بىر - بىرىگە ئوخشمايتتى. بەزىلىرى خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىلا باشقۇراتتى، بەزىلىرى ئەمگەك، كادىرلار تارماقلىرى بىلەن بىرگە ئىدى. 1970 - يىل 2 - ئايدا ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. كەسپىي ئىشلىرى ئىنقىلابىي كومىتېتنىڭ ئاممىۋى خىزمەت گۇرۇپپىسىغا قوشۇۋېتىلدى. 1971 - يىل 3 - ئايدا خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى قۇرۇلۇپ، ئۇنىڭ قارىمىقىدا سىياسىي خىزمەت گۇرۇپپىسى، كەسپىي گۇرۇپپا، ئىش بېجىرىش گۇرۇپپىسى تەسىس قىلىندى. شۇنىڭ ئالىي رايونى (1969 - يىلى شىنجاڭنىڭ ۋەكالىتەن باشقۇرۇشىغا ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەن)، ئالتاي ئۆلايىتى، قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىدا خەلق ئىشلىرى ۋە ئەمگەك ئىشلىرى بىرلىكتە ئىشلىنىپ، يەنىلا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستىدا خەلق ئىشلىرى بىلەن كادىرلار خىزمىتى بىرگە بولۇپ، يەنىلا خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى دەپ ئاتالدى. 1978 - يىل 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 12 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى يىغىنى ئېچىلغانغا قەدەر، ئاپتونوم

رايونىمىزنىڭ ئۇچ ۋىلايەت، ئوبلاستىدا ۋە 19 ناھىيىسىدە خەلق ئىشلىرى بىلەن ئەمگەك بىرگە ئىشلەيدۇ. ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن ئون كادىر، ناھىيە، شەھەرلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرىغا ئوتتۇرا ھېساب بىلەن 3.5 كادىر سەپلەيدۇ. ئالىي ۋىلايەتنىڭ ھەرقايسى ناھىيىلىرىدە خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى تەسىس قىلىنمىدى، %50 گۇڭشې ۋە مەھەللە ئىش باشقارمىلىرىدا مەخسۇس كەسپىي خەلق ئىشلىرى يارەمچىلىرى سەپلەنمىدى.

خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى قۇرۇلغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ۋىلايەت، ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى تېزلىكتە ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ئەمگەك تارماقلىرى بىلەن بىرگە بولغانلىرى ئايرىۋېتىلدى. 1979 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت «گوۋۇيۈەننىڭ ئاساسىي قاتلاملاردىكى خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنىڭ شتات مەسىلىسىنى ھەل قىلىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى» نى تارقاتقاندىن كېيىن، يېزىلاردىكى خەلق گۇڭشىلىرى، شەھەر - بازالاردىكى مەھەللە ئىش باشقارمىلىرى، بوزىيەر ئۆزلەشتۈرۈش سىستېمىسىدىكى تۈەن - مەيدانلار، ناھىيە بىلەن تەڭ دەرىجىدىكى ئورمانچىلىق، چارۋىچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ھەممىسىدە خەلق ئىشلىرى يارەمچىلىرى سەپلەندى. 1980 - يىلى ئاپتونوم رايون مەملىكەتلىك 5 - نۆۋەتلىك خەلق قۇرۇلتىيى ئېلان قىلغان «جۇڭخۇا خەلق جۇمھۇرىيىتى يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتىيى ۋە يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇنى»نى ئىزچىللاشتۇرۇپ، ھەر دەرىجىلىك ئىنقىلابىي كومىتېتلارنىڭ نامىنى ئەمەلدىن قالدۇردى، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردە خەلق ھۆكۈمىتى، ۋىلايەتلەردە مەمۇرىي مەھكىمە قۇرۇلۇپ، «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» دىن بۇرۇنقى ۋالىي مەھكىمىسىنىڭ فۇنكسىيىسى ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى. ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى «ناھىيىدىن يۇقىرى ھەر دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ خىزمەت ئاپپاراتىنى تەسىس قىلىش توغرىسىدىكى پىكىر» نى تۆۋەنگە چۈشۈردى. مەمۇرىي مەھكىمىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى خەلق ئىشلىرى باشقارمىسى دەپ، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك، ناھىيىلىك ۋە شەھەرگە قاراشلىق رايونلۇق خەلق ھۆكۈمەتلىرىنىڭ خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، دەپ ئاتالدى. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق شتات كومىتېتى ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ شتاتىنى بېكىتىپ بەردى، ۋىلايەت، شەھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنى كۆچەيتتى. نوپۇسى بىر قەدەر كۆپ ناھىيە، شەھەرلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ شتاتىنى كۆپەيتىپ بەردى. ۋىلايەت، ئوبلاستلارنىڭ خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ شتاتى 11 دىن 20 گىچە، شەھەرلىك، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ شتاتى تۆتتىن 15 كىچە بولدى. زور كۆپ ساندىكى شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ شتاتى 1963 - يىلى ۋە 1964 - يىلدىكى شتاتقا سېلىشتۇرغاندا، خېلى زور دەرىجىدە كۆپەيتىلدى. ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىنىڭ قارىمىقىدا ئىشخانا، خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى، نەپىقە بۆلۈمى، جەمئىيەت بۆلۈمى، ئىشلەپچىقىرىش بۆلۈمى، ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى، ئارمىيىدىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان كادىرلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش ئىشخانىسى، سىياسىي باشقارمىدىن ئىبارەت سەككىز بۆلۈم، ئىشخانا قۇرۇلدى. باشقا ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى باشقارمىلىرى (ئىدارىلىرى) قارىمىقىدا ئىشخانا ۋە خەلق ئىشلىرى، نەپىقە، جەمئىيەت بۆلۈمى قۇرۇلدى. ناھىيە ۋە شەھەرگە قاراشلىق رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى ئادەمگە

قاراپ خەلق ئىشلىرى خىزمىتى ۋەزىپىلىرىنى تەقسىم قىلىپ بەردى. 1985 - يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ ئومۇمىي شتاتى 861 گە، نەق بار خادىم 919 غا يەتتى. ئاپتونوم رايون بويىچە 831 يېزا، بازاردا 778 كەسپىي خەلق ئىشلىرى يارەمچىسى سەپلەندى.

ۋىلايەت (ئوبلاست)، شەھەر، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرىنىڭ ئوچ يىللىق شتاتىنىڭ سېلىشتۇرما جەدۋىلى

8 - قىسىم 6 - جەدۋەل

ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيە نامى	1963 - يىلى بېكىتىلگەن شتات	1964 - يىلى ئايرىم قۇرۇلغاندىن كېيىنكى شتات		1985 - يىلدىكى شتات ۋە ئادەم سانى	
		خەلق ئىشلىرى	كادىرلار	شتاتى	نەق ساڭى
جەمئىي	593	364	216	861	919
ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستى	19	12	7	19	15
ئىلى ۋىلايىتى				16	11
غۇلجا شەھىرى	6	4	2	10	7
غۇلجا ناھىيىسى	7	4	3	14	16
سۈيدۇڭ ناھىيىسى	6	4	2		
قورغاس ناھىيىسى	5	3	2	12	12
چاپچال شىبە ئاپتونوم ناھىيىسى	6	4	2	9	8
نىلقا ناھىيىسى	5	3	2	6	7
تېكەس ناھىيىسى	5	3	2	7	9
توققۇزتارا ناھىيىسى	5	3	2	7	10
كۆنەس ناھىيىسى	6	4	2	7	12
موڭغۇلكۈرە ناھىيىسى	6	4	2	7	5
تارباغاتاي ۋىلايىتى	7	4	3	13	11
چۆچەك ناھىيىسى	5	3	2	8	8
ساۋەن ناھىيىسى	6	4	2	7	6
شىخو ناھىيىسى	6	4	2	5	5
دۆربىلجىن ناھىيىسى	6	4	2	6	10

تولى ناھىيىسى	5	3	2	5	8
چاغانتوقاي ناھىيىسى	5	3	2	5	5
قوبۇقسار موڭغۇل ئاپتونوم ناھىيىسى	5	3	2	6	7
ئالتاي ۋىلايىتى	7	4	3	13	11
ئالتاي ناھىيىسى	6	4	2	8	8
كۆكتوقاي ناھىيىسى	5	3	2	7	6
جىمۇنەي ناھىيىسى	5	3	2	4	5
قابا ناھىيىسى	5	3	2	5	7
بۇرچىن ناھىيىسى	5	3	2	5	6
چىڭگىل ناھىيىسى	5	3	2	4	6
بۇرۇلتوقاي ناھىيىسى	5	3	2	8	8
بورتالا موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	6	4	2	11	9
بورتالا ناھىيىسى	6	4	2	8	7
ئارشاڭ ناھىيىسى	5	3	2	6	6
جىلگە ناھىيىسى	5	8	2	7	6
قۇمۇل ۋىلايىتى	6	4	2	13	14
قۇمۇل ناھىيىسى	7	4	3	12	13
بارىكۆل قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	5	3	2	7	7
ئاراتۇرۇك ناھىيىسى	5	3	2	5	4
بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى	7	4	3	14	13
كورلا ناھىيىسى	6	4	2	11	9
يەنجى خۇيزۇ ئاپتونوم ناھىيىسى	6	4	2	6	6
بۈگۈر ناھىيىسى	5	3	2	6	7
خېجىلگە ناھىيىسى	6	4	2	7	9
باغراش ناھىيىسى				5	4
خوشۇت ناھىيىسى	5	3	2	5	4
لوپنۇر ناھىيىسى	5	3	2	5	4

چاقىلىق ناھىيىسى	5	3	2	6	5
چەرچەن ناھىيىسى	5	3	2	6	4
سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى	8	5	3	15	14
سانجى ناھىيىسى	6	4	2	10	8
مىچۇەن ناھىيىسى	6	4	2	7	7
گۇچۇڭ ناھىيىسى	6	4	2	8	7
مورى قازاق ئاپتونوم ناھىيىسى	5	3	2	7	8
جىمىسار ناھىيىسى	6	4	2	7	7
قۇتۇبى ناھىيىسى	6	4	2	7	9
ماناس ناھىيىسى	6	4	2	7	14
فۇكاڭ ناھىيىسى	5	3	2	6	8
ئاقسۇ ۋىلايىتى	8	5	3	17	17
ئاقسۇ ناھىيىسى	7	5	2	15	13
كۇچا ناھىيىسى	7	5	2	12	12
توقسۇ ناھىيىسى	6	4	2	6	4
شايار ناھىيىسى	6	4	2	7	7
ئاۋات ناھىيىسى	6	4	2	8	8
باي ناھىيىسى	6	4	2	8	6
ئاقسۇ كوناشەھەر ناھىيىسى	6	4	2	8	8
كەلپىن ناھىيىسى	5	3	2	4	6
ئۇچتۇرپان ناھىيىسى	6	4	2	7	6
قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى	6	4	2	11	14
ئاتۇش ناھىيىسى	6	4	2	7	7
ئاقچى ناھىيىسى	5	3	2	5	5
ئاقتۇ ناھىيىسى	6	4	2	7	7
ئۇلۇغچات ناھىيىسى	5	3	2	6	7
قەشقەر ۋىلايىتى	9	6	3	20	18
قەشقەر شەھىرى	6	4	2	11	9

قەشقەر كونائەھەر ناھىيىسى	7	4	3	9	9
قەشقەر يېڭىشەھەر ناھىيىسى	7	4	3	8	5
يەكەن ناھىيىسى	8	5	3	9	9
پەيزاۋات ناھىيىسى	7	4	3	8	9
قاغىلىق ناھىيىسى	7	4	3	12	9
مارالبېشى ناھىيىسى	7	4	3	10	10
مەكىت ناھىيىسى	6	4	2	7	7
پوسكام ناھىيىسى	6	4	2	6	7
يوپۇغا ناھىيىسى	6	4	2	7	7
يېڭىسار ناھىيىسى	7	4	3	8	8
تاشقورغان تاجىك ئاپتونوم ناھىيىسى	5	3	2	6	7
خوتەن ۋىلايىتى	7	4	3	15	13
خوتەن شەھىرى				6	5
خوتەن ناھىيىسى	7	4	3	9	10
قاراقاش ناھىيىسى	7	4	3	8	8
كېرىيە ناھىيىسى	7	4	3	9	9
گۇما ناھىيىسى	7	4	3	8	9
لوپ ناھىيىسى	7	4	3	7	6
چىرا ناھىيىسى	6	4	2	5	9
نىيە ناھىيىسى	5	3	2	4	5
قاراماي شەھىرى	5	3	2	18	13
ئۈرۈمچى ناھىيىسى	6	4	2	8	8
تۇرپان ۋىلايىتى			2	10	8
تۇرپان ناھىيىسى	6	4	2	7	10
پىچان ناھىيىسى	6	4	2	7	7
توقسۇن ناھىيىسى	5	3	2	7	5
ئۈرۈمچى شەھىرى	20			50	87
شىخەنزە شەھىرى				بېكىتىلمىگەن	19
كۇيتۇن شەھىرى				5	5

II باب

كادىرلارنى تەربىيىلەش

§ 1. ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپىدە تەربىيىلەش

1954 - يىل 2 - ئايدا شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 120 - قېتىملىق مەۋزۇسى يىغىندا «سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش» توغرىسىدا قارار چىقىرىلدى. ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ كادىرلار مەكتىپى ئۆلكىلىك ھۆكۈمەتنىڭ قارارىغا ئاساسەن، سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىشقا تەييارلىق كۆردى. ئۆلكىلىك سىياسىي-قانۇن كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئەدلىيە، تەپتىش كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ۋە خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى.

1954 - يىل 5 - ئاينىڭ 27 - كۈنى تۇنجى قارارلىق خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇش باشلاندى. 1955 - يىل 4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئوقۇش ئاخىرلاشتى. 96 ئادەم ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە: خەنزۇ 13، ئۇيغۇر، قازاق، خۇيزۇ، موڭغۇل، ئۆزبېك، تاتار، تاجىك، شىبە قاتارلىق ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 83؛ ھەر قايسى ۋىلايەتلەردىكى خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ ئەزاسى سەككىز، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى ئالتە، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ كادىرى 75، شەھەرگە قاراشلىق رايونلاردىكى خەلق ئىشلىرى كادىرى يەتتە. كۆرسانتلارنىڭ زور كۆپ ساندىكىسى ئىجارە ھەققىنى كېمەيتىش، يەر ئىسلاھاتى، ئومۇمىي سايلام قاتارلىق دېموكراتىك ئىسلاھات ھەرىكەتلىرىنىڭ چېنىقتۇرۇشىدىن ئۆتكەن، شۇ جايدىكى دېھقان، چارۋىچىلارنىڭ ئاكتىپلىرى ئىچىدىن تاللاپ ئۆستۇرۇلگەن يېڭى كادىرلار، ئۇلارنىڭ سىياسىي ساپاسى بىر قەدەر ياخشى، ئامما بىلەن زىچ ئالاقىگە ۋە ئاساسىي قاتلام خىزمەت تەجرىبىسىگە ئىگە بولسىمۇ، لېكىن كەسىپكە پىششىق ئەمەس، مەدەنىيەت سەۋىيىسى ۋە سىياسىي سەۋىيىسى تۆۋەن ئىدى. تەربىيىلەش كۇرسى كۆرسانتلارنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن مۇنداق دەرس مەزمۇنلىرىنى بېكىتتى: «پارتىيىنىڭ 7 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 4 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ قارارى»، «2 - نۆۋەتلىك مەملىكەتلىك خەلق ئىشلىرى يىغىنىنىڭ قارارى»، «ئاساسىي قانۇن لايىھىسى»، «ماركسىزمنىڭ سىنىپ ۋە سىنىپىي كۆرەش، دۆلەت ۋە قانۇن توغرىسىدىكى نەزەرىيىسى»، «پارتىيىنىڭ

ئۆتكۈنچى دەۋردىكى باش لۇشيەنى ۋە باش ۋەزىپىسى» ، «سىياسىي ـ قانۇن خىزمەتچىدىكى ئالتە چوڭ ۋەزىپە» ۋە «نىكاھ قانۇنى» قاتارلىقلار. كېيىنكى مەۋسۇمدە كەسپىي بىلىملەرنى ئۆگىنىش داۋامىدا، يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق قۇرۇلتايلىرىنىڭ ۋە يەرلىك ھەر دەرىجىلىك خەلق كومىتېتلىرىنىڭ تەشكىلىي قانۇننى ئۆگىنىش ئاساس قىلىندى، دېموكراتىك ھاكىمىيەت قۇرۇش، نەپىقە، ئىجتىمائىي قۇنتۇزۇش، يېزىلاردىكى ئىجتىمائىي قۇنتۇزۇش، يەر مەمۇرىيىتى، نوپۇس مەمۇرىيىتى قاتارلىق جەھەتلەردىكى خەلق ئىشلىرى كەسپىي بىلىملىرى بىرلەشتۈرۈپ ئۆگىنىلدى.

1955 ـ يىلى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى دېھقان، چارۋىچى ئاكتىپلار ئىچىدىن ئۆستۈرۈلگەن يېڭى كادىرلارنى ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپىگە داۋاملىق تاللاپ ئەۋەتتى. 2 ـ قارارلىق خەلق ئىشلىرى كادىرلىرى ئۆگىنىش كۇرسى 7 ـ ئاينىڭ 11 ـ كۈنى ئوقۇش باشلىدى، دەرس باشلاشتىن ئۇچ ھەپتە بۇرۇن تەييارلىق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلىپ، خەلق ئىشلىرى خىزمىتى ئەملىيىتىگە بىرلەشتۈرۈلۈپ، نەزەرىيە ۋە كەسپىي ساۋاتلار ئۆگىنىلدى. 1956 ـ يىل 4 ـ ئايدا ئوقۇش ئاخىرلاشتى. 91 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى. ئۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىنىڭ باشلىقى 15، بۆلۈم ئەزالىرى 76 بولۇپ، ئۇيغۇر، قازاق، خەنزۇ، قىرغىز، موڭغۇل قاتارلىق توققۇز مىللەتتىن تەركىب تاپتى. كۇرسانتلارنىڭ مەدەنىيەت سەۋىيىسىدىن ئېلىپ ئېيتقاندا، زور كۆپ ساندىكىسى باشلانغۇچ مەكتەپنى، بىر قىسمى تولۇقسىز ئوتتۇرا مەكتەپنى پۈتتۈرگەن، يەنە ئايرىملىرى ساۋاتسىز ئىدى. ئوقۇتۇش مەزمۇنىدا خەلق ئىشلىرى كەسپىگە ئالاقىدار سىياسەتلەرنى ئۆگىنىش ئاساس قىلىندى، سىنىپ، سىنىپىي كۈرەش، دۆلەت ۋە قانۇنغا ئالاقىدار ئاساسىي نەزەرىيە بىلىملىرى مۇۋاپىق ئۆگىنىلدى.

1956 ـ يىلى يازدا ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپىدە 3 ـ قارارلىق خەلق ئىشلىرى كادىرلىرى ئۆگىنىش كۇرسى ئېچىلدى. 8 ـ ئاينىڭ 4 ـ كۈنى رەسمىي ئوقۇش باشلىنىپ، 12 ـ ئايدا تاماملاندى، 83 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى. ئۇلار 12 مىللەتتىن تەركىب تاپقان بولۇپ، كۆپ ساندىكىلىرى باشلانغۇچ مەكتەپ مەدەنىيەت سەۋىيىسىگە ئىگە، مىللىي كادىرلارنىڭ كۆپ ساندىكىسى دېھقان، چارۋىچىلار ئىچىدىن تاللاپ ئۆستۈرۈلگەن ئاكتىپلار، خەنزۇ كادىرلارنىڭ كۆپۈنچىسى قىسمىدىن كەسىپ ئالماشتۇرغان كادىرلار ۋە ياش ئوقۇغۇچىلار ئىدى. ئوقۇش باشلانغاندىن كېيىن ئالدى بىلەن كۇرسانتلارغا ئېقىم مەسىلىلىرى توغرىسىدىكى دوكلات، پرولېتارىيات دىكتاتۇرىسى نەزەرىيىسى، تارىخىي تەجرىبىلەر قاتارلىق مەزمۇنلارنى ئۆز ئىچىگە ئالغان تەييارلىق تەربىيىسى ئېلىپ بېرىلدى. ئۇنىڭدىن كېيىن يېزا ئىگىلىكىنى كوپېراتسىيەلەشتۈرۈش ھەرىكىتى دولقۇنىدا ئوتتۇرىغا چىققان ئەملىي مەسىلىلەرگە بىرلەشتۈرۈپ، كۇرسانتلار پارتىيەنىڭ ئاساسىي بىلىملىرى، ئېقىم مەسىلىلىرى ۋە سىياسەت، ئاساسىي قانۇن، نىكاھ قانۇنى ھەمدە خەلق ئىشلىرى خىزمىتىگە دائىر كەسپىي بىلىملەرنى نۇقتىلىق ئۆگىنىشكە تەشكىللەندى. ئۇنىڭدىن باشقا مىللىي سىنىپتا خەنزۇ تىلى دەرسى ئۆتۈلدى، خەنزۇ سىنىپتا ئۇيغۇر تىلى دەرسى ئۆتۈلدى. تەربىيىلەش كۇرسىدا نۇقتىلىق ھالدا ئەپىقە، يېزىلاردىكى ئاپەتتىن قۇنتۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇنتۇزۇش، ئاساسىي قاتلام ھاكىمىيەت

قۇرۇلۇشى قاتارلىق جەھەتلەردىكى سىياسەت نۇقتىلىق سۆزلەندى.

§ 2. ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن باشقۇرۇش كادىرلىرى شۆيۈەنىدە تەربىيىلەش

1958 - يىل 3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق كومىتېتىنىڭ قارارىغا ئاساسەن، ئەسلىدىكى ئۆلكىلىك كادىرلار مەكتىپى سىياسىي - قانۇن كۇرسى ئاساسىدا ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپى قۇرۇلدى.

1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپىنىڭ 1 - قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇش باشلاندى. ئۇنىڭ ئىچىدىكى خەلق ئىشلىرى گۇرۇپپىسىدا 12 ئادەم بولۇپ، ئۇنى خەنزۇ، بىرى موڭغۇل، بىرى خۇيزۇ ئىدى. كۇرسانتلار سىياسىي نەزەرىيە دەرسىدىن سىرت، نۇقتىلىق ھالدا خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنىڭ ۋەزىپىلىرى، يېڭىدىن يولغا قويۇلغان ھەرخىل ئىجتىمائىي، كوللېكتىپ پاراۋانلىق كەسپىي ئىشلىرى، ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، نەپىقە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش قاتارلىق جەھەتلەردىكى سىياسەتلەرنى، خىزمەت ئۇسۇلىنى ئۆگەندى. بۇ كۇرستا 1958 - يىل 9 - ئاينىڭ 10 - كۈنى ئوقۇش باشلىنىپ، 1959 - يىل 10 - ئاينىڭ 25 - كۈنى ئوقۇش ئاخىرلاشتى. كۇرسانتلار تۆت ئاي پولات تاۋلاش ئەمگىكىگە قاتناشتۇرۇلدى، توققۇز ئايدىن كۆپرەك ئۆگىنىش قىلدى.

1960 - يىل 2 - ئاينىڭ 8 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپىنىڭ 2 - قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرى كۇرسىدا ئوقۇش باشلىنىپ، 1961 - يىل 2 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاخىرلاشتى، ئوقۇش مۇددىتى بىرىيىل بولدى. 59 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى. ئۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ تۆت، ئاز سانلىق مىللەت كۇرسانت 55. دەرسلىك 1 - قارارنىڭكى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش بولدى.

1961 - يىل 12 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ئىككى يىل ۋاقىت سەرپ قىلىپ ئاپتونوم رايونىنىڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى، تەپتىش، سوت، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدىكى ناھىيىلىك بۆلۈم (ئىدارە)، بۆلۈمچە باشلىقىغا تەڭ بولغان ھەمدە كەسپىي، كارخانا تارماقلىرىدىكى بۆلۈم، بۆلۈمچە دەرىجىلىككە تەڭ بولغان قوغداش بۆلۈمى (بۆلۈمچىسى) باشلىقلىرىنى بىر قېتىم نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەپ چىقىشنى قارار قىلدى ۋە دەسلەپكى 1 - 2 - قارار ئىچىدە ناھىيىلەردىكى، بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقلىرىغا تەڭ كادىرلارنى تەربىيىلەپ چىقىش لازىم، دەپ كۇرسەتتى. 1962-يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپى

3 ـ قارارلىق سىياسىي ـ قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىنىڭ 1 ـ قارارلىق نۇۋەت بىلەن تەربىيىلەش كۇرسى ئوقۇش باشلاپ، 1962 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 24 ـ كۈنى ئوقۇشنى تاماملىدى. ئوقۇش ۋاقتى ئۈچ يېرىم ئاي بولدى. مەزكۇر كۇرستا خەلق ئىشلىرى گۇرۇپپىسى قۇرۇلۇپ، 23 ئادەم تىزىمغا ئالدۇردى. ئارىلىقتا ئىككى كۇرسانت كېسەل سەۋەبىدىن ئوقۇشتىن توختاپ قالدى. ئەمەلىيەتتە 21 ئادەم ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ ئون، ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 11 بولۇپ، ھەممىسى ناھىيىلەردىكى بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى كادىرلىرى ئىدى. قىسقا مۇددەتلىك نۇۋەت بىلەن تەربىيىلەش كۇرسىدا 22 كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ، «سوتسىيالىستىك قۇرۇلۇشقا دائىر بىر قانچە مەسىلە» ئۆگىنىلدى، 24 كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ «پارتىيە تۈزۈمۈشىغا دائىر بىر قانچە مەسىلە» ئۆگىنىلدى. 29 كۈن ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ «نۇۋەتتىكى سىياسىي ـ قانۇن سەپىدىكى كۇرەش ۋەزىيىتى ۋە ۋەزىپىلەر ھەمدە خاراكتېرى ئوخشاش بولمىغان ئىككى خىل زىددىيەتنى توغرا پەرقلەندۇرۇش ۋە ھەل قىلىش» ئۆگىنىلدى.

1963 ـ يىل 4 ـ ئاينىڭ 5 ـ كۈنى 2 ـ قارارلىق نۇۋەت بىلەن تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇش باشلىنىپ، 1963 ـ يىل 8 ـ ئاينىڭ 31 ـ كۈنى ئاياغلاشتى. ئوقۇش ۋاقتى بەش ئاي بولدى. يۆتكەپ تەربىيىلەشكە قاتناشتۇرۇلغان كۇرسانتلارنىڭ ھەممىسى ناھىيىلەردىكى بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىك پارتىيىلىك ئاساسىي قاتلام رەھبىرىي كادىرلىرىدىن ئىبارەت بولدى. خەلق ئىشلىرى كۇرسىدا پارتىيە ياچېيكىسى قۇرۇلدى. دەسلەپتە 32 ئادەم تىزىمغا ئالدۇردى. ئارىلىقتا ئىككى ئادەم ئوقۇشتىن توختاپ قىلىپ، 30 ئادەم ئوقۇش پۈتتۈردى. ئۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 15، ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 15. بۇ قارارلىق قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسىنىڭ ئوقۇتۇش مەزمۇنىدا ئاساسەن پارتىيىنىڭ 8 ـ نۇۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 10 ـ ئومۇمىي يىغىنىنىڭ روھىنى ئۆگىنىش مەركەز قىلىندى، ماۋزېدۇڭنىڭ «سىنىپىي كۇرەش ۋە خەلق دېموكراتىيە دېكتاتۇرىسى ھەققىدە» دېگەن ئەسىرى نۇقتىلىق ئۆگىنىلدى، شۇنىڭ بىلەن بىرۋاقىتتا «نۇۋەتتىكى ئىچكى، تاشقى ۋەزىيەت ۋە ۋەزىپىلەر»، «ھازىرقى زامان شىۋجىڭجۇيىسىغا قارشى تۇرايلى»، «بەشكە قارشى ھەرىكەت»، «سوتسىيالىستىك تەربىيە ھەرىكىتى» قاتارلىق مەخسۇس تېمىلار بويىچە ئۆگىنىش ۋە ئىدىيىۋى تەربىيە ئېلىپ بېرىلدى. ئۆگىنىش داۋامىدا كۇرسانتلار 15 كۈن يازلىق يىغىم ئىمگىكىگە قاتناشتى، 19 كۈن كەسپىي بىلىملەرنى ئۆگەندى.

1958 ـ يىل ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي ـ قانۇن كادىرلار مەكتىپى قۇرۇلغاندىن تارتىپ 1966 ـ يىل «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» باشلانغىچە، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي ـ قانۇن كادىرلار مەكتىپى جەمئىي تۆت قارار خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىپ، ئاساسىي قاتلام خەلق ئىشلىرى تايانچىلىرىدىن 122 ئادەمنى تەربىيىلەپ بەردى.

«مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي ـ قانۇن كادىرلار مەكتىپى تاقىۋېتىلدى، خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش خىزمىتىمۇ توختاپ قالدى. 1973 ـ يىل 12 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي ـ قانۇن كادىرلار مەكتىپى ئەسلىگە

كەلتۈرۈلدى. 1975 - يىل 10 - ئاينىك 16 - كۈندىن 1976 - يىل 1 - ئاينىك 16 - كۈنگە قەدەر، مەزكۇر مەكتەپ 6 - قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. ئۇگىنىش ۋاقتى ئۇچ ئاي بولدى. 76 كۇرسانت خەلق ئىشلىرى كۇرسىنى پۈتتۈردى. ئۇلارنىڭ ھەممىسى خەنزۇ كۇرسانتلار بولۇپ، ۋىلايەت، ناھىيىلەرنىڭ ئىدارە (بۆلۈم) باشلىقى دەرىجىلىك كادىرلىرى ئىدى. ئوقۇتۇش مەزمۇنى ئاساسەن ۋەزىيەتكە بىرلەشتۈرۈلۈپ، پرولېتارىيات دېكتاتۇرىسى شارائىتىدىكى سىنىپىي كۈرەش نەزەرىيىسى ھەمدە نەپەقە، ھەربىي سەپتىن بوشانغانلارنى ئورۇنلاشتۇرۇش، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، (ئىجتىمائىي) قۇتقۇزۇش، مەمۇرىي رايونلار چېگرىسىنى ئايرىش، مۇھاجىرلار خىزمىتى، نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش، دەپنە ئىشلىرىدىكى ئۆرپ - ئادەتنى ئىسلاھ قىلىش قاتارلىق كەسپىي بىلىملەرنى ئۆگىنىشتىن ئىبارەت بولدى.

1977 - يىل 7 - ئاينىك 1 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپىنىڭ 10 - قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسىدا ئوقۇش باشلىنىپ، 9 - ئاينىك 27 - كۈنى ئوقۇش ئاخىرلاشتى. ئۇگىنىش مۇددىتى ئۇچ ئاي بولدى. خەلق ئىشلىرى سىستېمىنى پۈتتۈرگەن كۇرسانت 82، بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 27 ، ئازسانلىق مىللەت كۇرسانتى 55، كۇرسانتلار ئىچىدە ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارە (بۆلۈم) لىرىنىڭ باشلىقى دەرىجىلىك كادىر 19، چەت - يىراق گۇڭشىلاردىكى خەلق ئىشلىرى خىزمىتى تايانچلىرى ۋە بىر قىسىم ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى بۆلۈم (ئىدارە) لىرىنىڭ بۆلۈم ئەزاسى 63. بۇ كۇرستا سىياسىي-نەزەرىيە جەھەتتە «ماۋزېدۇڭ ئەسەرلىرىدىن تاللانما» نىڭ 5 - تومى ئۆگىنىلدى. خەلق ئىشلىرى كەسپىي ئۆگىنىش دەرسلىكى 6 - قارارنامىسى بىلەن ئاساسەن ئوخشاش بولۇپ، دەرسخانىدا ئۆگەنگەندىن باشقا، ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى، دەپنە ئىشلىرى ئىدارىسى ۋە مۇنتىي پوت - قول زاۋۇتىنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى.

پارتىيىنىڭ 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتى 3 - ئومۇمىي يىغىنى ۋە 5 - ئومۇمىي يىغىنىدىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپىنىڭ 18 - قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى 1980 - يىل 5 - ئاينىك 10 - كۈنى ئوقۇش باشلاپ، 6 - ئاينىك 27 - كۈنى ئوقۇشنى ئاخىرلاشتۇردى. ئۇگىنىش ۋاقتى بىر يېرىم ئاي بولدى. بۇ كۇرستا ۋىلايەتلىك، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ باشلىقى، مۇئاۋىن باشلىقلىرى ۋە خەلق ئىشلىرى خىزمىتىنى ئىشلەيدىغان بىر قىسىم كەسپىي كادىرلاردىن 58 ئادەم تەربىيىلەندى. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 21، ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 37، بۆلۈمدىن يۇقىرى دەرىجىلىك كادىر 13، ئادەتتىكى كادىر 45. ئۇگىنىشنىڭ مۇھىم نۇقتىسى 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېت 3 - ئومۇمىي يىغىنى ۋە 5 - ئومۇمىي يىغىنىنىڭ ھۆججەتلىرى، «پارتىيىنىڭ ئىچكى سىياسىي تۈرمۇشىغا دائىر بىر قانچە مېزان» ، پەلسەپە ۋە خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمىتىگە دائىر ساۋاتلاردىن ئىبارەت بولدى.

1983 - يىل 3 - ئاينىك 5 - كۈندىن 7 - ئاينىك 20 - كۈنگىچە ۋە 1983 - يىل 9-ئاينىك 1 - كۈندىن 1984 - يىل 1 - ئاينىك 7 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار

مەكتىپى ئارقا - ئارقىدىن 25 - ۋە 26 - قارارلىق سىياسىي - قانۇن كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئاچتى. ئىككى قارارلىق قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسىنىڭ ئۆگىنىش ۋاقتى بىر دەك تۆت ئاي بولدى. خەلق ئىشلىرى كۇرسىدا 133 ئادەم ئوقۇش تاماملىدى. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ كادىر 50، ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 83. ناھىيىلەردىكى بۆلۈم (ئىدارە) دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر 44، ئادەتتىكى كادىر 89. دەرس مەزمۇنى پەلسەپە، «ئاساسىي قانۇن»، «سايلام قانۇنى»، «تەشكىلىي قانۇن» ۋە خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمىتىگە دائىر بىلىملەردىن ئىبارەت بولدى.

1984 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن كادىرلار مەكتىپى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن باشقۇرۇش كادىرلىرى شۆيۈەنگە كۆتۈرۈلدى. ئوقۇش تۈزۈمى پەيدىنپەي قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەشتىن مۇنتىزىم ئالىي تېخنىكوم ئوقۇش تۈزۈمىگە كۆچتى. لېكىن، 1984، 1985 - يىللىرى خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش يەنىلا قىسقا مۇددەتلىك نۆۋەت بىلەن تەربىيىلەش بىلەنلا چەكلەندى.

1 - قارارلىق كۇرس 1984 - يىل 3 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئوقۇش باشلاپ، 7 - ئاينىڭ 12 - كۈنى ئاياغلاشتى. 58 كۇرسانت ئوقۇش پۈتتۈردى. بۇنىڭ ئىچىدە خەنزۇ 47، ئاز سانلىق مىللەت كادىرى 11؛ ناھىيىلەردىكى بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر ئۇچ، ئادەتتىكى كادىر 55. مەزكۇر ئۆگىنىش كۇرسىنىڭ كۇرسانتلىرى ۋىلايەت، ناھىيە، گۇڭشىلاردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ تايانچىلىرىدۇر. ئۆگىنىش مەزمۇنى پەلسەپە، «ئاساسىي قانۇن»، «سايلام قانۇنى»، «تەشكىلىي قانۇن»، «نىكاھ قانۇنى»، «مىللىي تېررىتورىيىلىك ئاپتونومىيە قانۇنى» ۋە خەلق ئىشلىرى كەسپىي دەرسلىكىدىن ئىبارەت بولدى. كۇرسانتلار ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقى، 8 - ئارمىيە ئىش بېجىرىش باشقارمىسى، ئەما، گاس، گاچىلار مەكتىپى، سۇنئىي قول - پۇت زاۋۇتى، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق زاۋۇتى ۋە ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ساناتوريىسى قاتارلىق ئورۇنلارنى ئېكسكۇرسىيە قىلىشقا ئۇيۇشتۇرۇلدى.

2 - قارارلىق كۇرستا 1984 - يىل 9 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئوقۇش باشلىنىپ، 1985-يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ئوقۇش ئاخىرلاشتى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن كۇرسانت 38 بولۇپ، ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىدىن ئىبارەت بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلەردىكى بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر ئۇچ، ئادەتتىكى كادىر 35، دەرسلىك 1 - قارارنىڭكى بىلەن ئوخشاش بولدى.

3 - قارارلىق كۇرستا 1985 - يىل 3 - ئاينىڭ 4 - كۈنى ئوقۇش باشلىنىپ، 7 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئوقۇش ئاخىرلاشتى. ئوقۇش پۈتتۈرگەن كۇرسانت 39 بولۇپ، ھەممىسى ئاز سانلىق مىللەت كادىرلىرىدىن ئىبارەت بولدى. بۇنىڭ ئىچىدە ناھىيىلەردىكى بۆلۈم (ئىدارە) باشلىقى دەرىجىلىكتىن يۇقىرى كادىر ئالتە، ئادەتتىكى كادىر 33، ئوقۇش مەزمۇنىغا 1 -، 2 - قارارنىڭ دەرسلىكىدىن باشقا، 11 - نۆۋەتلىك مەركىزىي كومىتېتنىڭ 3 - ئومۇمىي يىغىنى ۋە 5 - ئومۇمىي

يىغىنى ھۆججەتلىرىمۇ قوشۇلدى.

1954 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە جەمئىي 15 قارار خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى تەربىيىلەش كۇرسى ئېچىلدى. مەيلى ئۇلكىلىك كادىرلار مەكتىپى بولسۇن ياكى ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي قانۇن كادىرلىرى مەكتىپى ھەمدە سىياسىي - قانۇن باشقۇرۇش كادىرلىرى مەكتىپى بولسۇن، خەلق ئىشلىرى كەسپىي دەرسى ئوقۇتقۇچىلىقىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ كادىرلىرى ئۈستىگە ئالدى.

1985 - يىل 7 - ئايدىن كېيىن، خىراجەت، ئوقۇتقۇچى قاتارلىق مەسىلىلەر ھەل بولمىغانلىقتىن، ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي - قانۇن باشقۇرۇش كادىرلىرى شۆيۈەنى خەلق ئىشلىرى كادىرلىرىنى قىسقا مۇددەتلىك تەربىيىلەش كۇرسلىرىنى قايتا ئاچمىدى.

8 - قىسىم 1 - سۈرەت

1985 - يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى سىستېمىسىدىكى كادىرلار ئۈرۈمچىدە خەلق ئىشلىرى باشقۇرۇش كادىرلىرى شۆيۈەنىگە ئوقۇغۇچى قوبۇل قىلىش ئىمتىھانىغا قاتناشماقتا.

توققۇزىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى مالىيىسى ۋە ستاتىستىكىسى

توققۇزىنچى قىسىم

خەلق ئىشلىرى مالىيىسى ۋە ستاتىستىكىسى

I باب

خەلق ئىشلىرى مالىيىسى

§ 1. مالىيە ئاپپاراتى

1949 - يىلدىن بۇرۇن خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە بوغالتىر ئىشخانىسى قۇرۇلغانىدى، ھەر قايسى ۋىلايەت، ناھىيىلەر ئېھتىياجلىق بولغان نەپىقە، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش ۋە تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجەتلىرى ھەققىدە بوغالتىر ئىشخانىسى خام چوت تۇزۇپ مالىيە نازارىتىگە مەلۇم قىلاتتى، مالىيە نازارىتى تەكشۈرۈپ بېكىتكەندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاندىن خام چوت كۆرسەتكۈچى چۈشۈرەتتى. چىقىم قىلىنىپ ئىشلىتىپ بولۇنغاندىن كېيىن، ۋىلايەت، شەھەر، ناھىيىلەر يىل ئاخىرىدا ئادەم ئۆتىپ، ئەسلى ھۇججەت، تالون ۋە مۇناسىۋەتلىك داكۇمېنتلارنى بىللە ئالغاچ كېلىپ، بۆلۈكىدە ھېساب - كىتاب قىلىشاتتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەكشۈرۈپ ئومۇملاشتۇرۇپ، نەقچوتنى مالىيە نازارىتىگە يوللايتتى.

1949 - يىلدىن كېيىن خەلق ئىشلىرى نازارىتى مەخسۇس مالىيە ئاپپاراتى تەسىس قىلمىدى.

1950 - يىل 1 - ئاينىڭ 13 - كۈنى ئۆلكىلىك خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ 5 - قېتىملىق يىغىنىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتىدە بەش بۆلۈم، ئىشخانا تەسىس قىلىش قارار قىلىنىدى. كاتىبات ئىشخانىسى مالىيە خادىمى قويۇپ، خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى.

1963 - يىل 5 - ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى مالىيە بۆلۈمى تەسىس قىلىپ، ئۇنىڭغا بەش ئادەم سەپلەپ بەردى. مەزكۇر بۆلۈم نازارەت ئورگىنىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتى ۋە شىنجاڭ بويىچە خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى خام چوتىنى تەقسىم قىلىش، باشقۇرۇش ۋە مالىيىنى نازارەت

قىلىش ئىشلىرىغا مەسئۇل بولدى. «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدە خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. 1973 - يىلى خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتى ئەسلىگە كەلتۈرۈلۈپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى قۇرۇلدى. ئىككى مالىيە كادىرى سەپلەندى. 1979 - يىلى مالىيە باشقارمىسى قۇرۇلدى، شتاتى تۆت بولدى. 1980 - يىلى ئۇنىڭ نامى پىلان - مالىيە باشقارمىسىغا ئۆزگەرتىلىپ، شتاتى ئالتىگە كۆپەيتىلدى، كەسپىي دائىرىسىگە ئەسلىدىكى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى ۋە ئورگان مەمۇرىي خىراجىتىنى باشقۇرۇشتىن سىرت، يەنە پىلان - شتات، ستاتىستىكا يىللىق مەلۇماتى ۋە نازارەتكە بىۋاستە قاراشلىق كەسپىي، كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش، پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىشى ۋە نورمال رېمونت ئىشلىرى قاتارلىقلار ھەمدە ئېھتىياجلىق ماددىي ئەشيالارنى تەقسىم قىلىش ۋە باشقۇرۇش خىزمىتى قوشۇلدى. 1985 - يىلدىن ئېتىبارەن نازارەت ئورگىنىنىڭ مەمۇرىي خىراجىتى ئىشخانىنىڭ باشقۇرۇشىغا ئايرىپ بېرىلدى.

1949 - يىلدىن بۇرۇن ۋىلايەت، ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدا خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئاپپارات تەسىس قىلىنمىغانىدى. كەسپىي خىراجەتنى ناھىيىلىك ھۆكۈمەت، مەسلىھەت كېڭىشى، جامائەت خەۋپسىزلىكى، كادىرلار بۆلۈمى قاتارلىق تارماقلار بىر تۇتاش توپلاپ ئىشلىتەتتى. ئۇنىڭدىن كېيىنكى بىر مەزگىل ئىچىدە، ۋىلايەت، ناھىيىلەردە خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى باشقۇرىدىغان مەخسۇس ئادەم قويۇلمىدى، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خىراجەت چۇشۇرۇش ۋە ئىشلىتىشنىلا بىلىپ، ئاتچوت قىلىش بىلەن كارى بولمىدى. 1955 - يىلى شىنجاڭ ئۇلكىلىك خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىلى قازاق ئاپتونوم ئوبلاستلىق خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، جەنۇبىي شىنجاڭ مەمۇرىي مەھكىمە خەلق ئىشلىرى باشقارمىسىغا بىردىن ئىككىنچە كەسپىي خىراجەتنى مەخسۇس باشقۇرىدىغان كادىر سەپلەشنى، ھەر قايسى ۋىلايەت، شەھەرلەردىن بىر ئادەمنى كەسپىي خىراجەت خام چوتى، نەقچوتى تۇزۇش، ئاتچوت قىلىش ۋە تارقىتىش، ئىشلىتىش قاتارلىق خىزمەتلەرگە مەسئۇل قىلىشنى تەلەپ قىلدى. 1973 - يىلدىن ئېتىبارەن ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى ئاپپاراتلىرى ئارقا - ئارقىدىن ئەسلىگە كەلتۈرۈلدى، ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مەخسۇس مالىيە خادىمى ياكى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان مالىيە خادىمى سەپلىدى، يېزا (گۈڭشې) لاردا خەلق ئىشلىرى يارەمچىلىرى مالىيە خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى.

§ 2. مالىيە تۇزۇلمىسى

50 - يىللارنىڭ دەسلىپىدىن باشلاپ، شىنجاڭغا ئېھتىياجلىق بولغان خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى مۇنداق ھەل قىلىناتتى: ھەر يىلنىڭ بېشىدا غەربىي - شىمال خەلق ئىشلىرى بۆلۈمى خام چوت كۆرسەتكۈچىنى بېكىتىپ بېرەتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى جايلارنىڭ ئەھۋالىغا ۋە خىزمەت ئېھتىياجىغا ئاساسەن، مالىيە نازارىتى بىلەن بىرلىكتە خام چوت تەقسىمات جەدۋىلىنى تۈزۈپ تۆۋەنگە چۈشۈرۈپ بېرەتتى. يىل ئاخىرىدا ۋىلايەتلەر خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە نەقچوتنى

ئومۇملاشتۇرۇپ مەلۇم قىلاتتى، ئومۇملاشتۇرۇپ چىقىلغاندىن كېيىن، مالىيە نازارىتى ۋە غەربىي - شىمال خەلق ئىشلىرى بۆلۈمىگە مەلۇم قىلىناتتى. 1954 - يىلى چوڭ رايون ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى. يىللىق خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنىڭ نەقچوت، خام چوت ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىگە بىۋاستە مەلۇم قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى، 1966 - يىلى «مەدەنىيەت زور ئىنقىلابى» مەزگىلىدىمۇ، خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى ئاپتونوم رايونلۇق ئىنقىلابىي كومىتېت ئامما ئىشى خىزمەت گۇرۇپپىسى باشقۇردى.

1973 - يىلدىن 1980 - يىلغىچە خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى بىلەن مالىيە مىنىستىرلىكى بېكىتىلگەن خام چوت كۆرسەتكۈچىنى يىل بېشىدىلا چۈشۈرۈپ بەردى. خام چوتنى ئىجرا قىلىش داۋامىدا، يەرلىك مالىيىنىڭ تەڭشىشىگىمۇ يول قويۇلدى. كونكرېت ئۈسۈلى مۇنداق بولدى: ھەر يىلى 10 - ئايدا ئۈلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەردىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خەلق ئىشلىرى ئوبېكتلىرىنىڭ نەق سانىغا ۋە ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان چىقىم قىلىش ئۆلچىمى ۋە خەلق ئىشلىرى كەسپىي تەرەققىياتىنىڭ ئېھتىياجىغا ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە كېيىنكى يىللىق خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجەت خام چوتىنى مەلۇم قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەكشۈرۈش، تەڭپۇڭلاشتۇرۇش ۋە ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق 11 - ئايدا مالىيە نازارىتىگە خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنىڭ خام چوت تەكلىپ كۆرسەتكۈچىنى مەلۇم قىلدى ۋە كۆچۈرمىسىنى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلدى (ئاساسىي قۇرۇلۇش خام چوتى بىرلا ۋاقىتتا ئاپتونوم رايونلۇق پىلان كومىتېتىگە يوللاندى) . 1979 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى تەكشۈرۈپ ئومۇملاشتۇرغان پۈتۈن شىنجاڭنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجەت نەقچوتى مالىيە نازارىتىنىڭ تەكشۈرۈشىگە مەلۇم قىلىنىشتىن سىرت، يەنە مەخسۇس ئادەم ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلىندى. 1980 - يىلدىن باشلاپ مالىيە نازارىتى كېلەر يىللىق خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتى خام چوتىنىڭ باش كۆرسەتكۈچىنى تەكشۈرۈپ بېكىتمەيدىغان بولدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى جايلار ئەمەلىي ئېھتىياجلىق بولغان ئەڭ تۆۋەن سان چېكىگە ئاساسەن، ئومۇمىيۈزلۈك تەھلىل قىلىپ ئومۇملاشتۇرۇش ئارقىلىق رايونلار، پۈل تۈرلىرى بويىچە خام چوت تەقسىمات سانىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مالىيە نازارىتىنىڭ تەكشۈرۈپ تەستىقلىشىغا سۇندى ۋە ئاپتونوم رايونلۇق مالىيە يىغىنى ئارقىلىق جايلارنىڭ ئىجرا قىلىشىغا چۈشۈرۈپ بەردى. يىللىق خام چوتنى ئىجرا قىلىش داۋامىدا، ۋەزىپە كۆپەيىش، خادىملاردا ئۆزگىرىش بولۇش ياكى ئۆلچەمنى تەڭشەش قاتارلىق يېڭى ئامىللارغا دۇچ كېلىپ، ئەسلى بېكىتكەن خام چوت چىقىمغا يېتىشمىسە، ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى، مالىيە تارماقلىرى كېڭىشىش ئارقىلىق پۈتۈشۈپ، نەپىقە، پېنسىيىگە، دەم ئېلىشقا چىقىش، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجەتلىرىنى ئۆز ئارا تەڭشىدى. تەڭشەش ئارقىلىق يەنىلا يېتىشمىسە، خەلق ئىشلىرى ۋە مالىيە نازارەتلىرى بىرلىكتە دوكلات يېزىپ، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ خام چوتنى كۆپەيتىپ بېرىشىنى ئىلتىماس قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى كەسپىنى ئاساسلىق باشقۇرغۇچى تارماق بولغانلىقتىن، ئالدى بىلەن كۆپەيتىپ بېرىش - بەرمەسلىك، قانچىلىك كۆپەيتىپ بېرىش توغرىسىدىكى پىكرىنى ئوتتۇرىغا قويۇپ، مالىيە نازارىتىنىڭ ماقۇللىقىنى

ئالغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى ۋە مالىيە نازارەتلىرى ئىمزا قويۇپ، تۆۋەنگە خام چوت كۆپەيتىپ بېرىش رەسمىيىتىنى بېجىرىپ بەردى. ئەگەر يېڭى كەسىپىي مەزمۇن قوشۇلسا، ئالايلۇق، 1982 - يىلى ئارمىيىدىن يەرلىككە ئوتكۈزۈپ بېرىلگەن دەم ئېلىشقا، پېنسىيگە چىققان كادىرلار بىلەن ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان پېنسىيگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىنىدۇرۇلگەن خادىملارنىڭ دەم ئېلىش پۇلى، پېنسىيە پۇلى ۋە خىزمەتتىن چېكىنىش پۇلى ھەمدە ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە - تاۋابئاتلىرىغا مۇددەتلىك قوشۇمچە ياردەم بېرىش، مەجرۇھلۇق پۇلى ئۆلچىمى قاتارلىق ئىشلارغا دۇچ كەلگەندە، خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى بىۋاستە خام چوت چۇشۇرۇپ، پۇل ئاجرىتىپ بەردى.

خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرىدىغان خىراجەت ئىچىدە يەنە پەۋقۇلئاددە چوڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىمۇ بار. تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى تەستىقلاش ھوقۇقىنى مەركەز بىر تۇتاش ئىگىلەپ كەلدى. 1985 - يىلدىن ئىلگىرى مەلۇم جايدا پەۋقۇلئاددە چوڭ تەبىئىي ئاپەت يۈز بەرسە، ئالدى بىلەن ۋىلايەت، ئوبلاستلار ئاپەت ئەھۋالى، رەسمىي ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋالى، ئاپەتكە ئۇچرىغان كۆلەم، ئاھالە، كېمەيگەن مەھسۇلات سانى، ئۇزۇق - تۈلۈكى، كىيىم - كېچىكى يېتىشمەيدىغان ئادەم سانىنى تەكشۈرۈپ ئەمەلىيلەشتۈرۈپ چىقاتتى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۇزىنى ئۇزى قۇتقۇزۇش، ئامما ئۇز ئارا ياردەم بېرىش ئارقىلىق ھەل قىلىدىغان قىسمىنى چىقىرىۋېتىپ، دۆلەت قانچىلىك ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلى چۇشۇرۇپ بېرىش توغرىسىدا ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىگە ئىلتىماس سۇنۇتتى، تەكشۈرۈپ مۇزاكىرە قىلىنغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتىنىڭ نامىدا گۇۋاھنامە دوكلات يېزىپ پۇل تەلەپ قىلىناتتى. 1985 - يىلدىن ئېتىبارەن خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى شىنجاڭنىڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى ھەر يىلى 12 مىليون يۈەن قىلىپ ھۆددىگە بېرىش چارىسىنى قوللاندى. يەر تەۋرەشتىن باشقا، بوران، يامغۇر، ھۆلچىلىك، قۇرغاقچىلىق، ئۇششۇك، مۆلدۈر قاتارلىق تەبىئىي ئاپەتلەرنىڭ چوڭ - كىچىك بولۇشىدىن قەتئىينەزەر، بىر بەلگىلەپ ئۆچ يىلغىچە ئۆزگەرتىلمەيدىغان بولدى.

§ 3. مالىيە قانۇن - بەلگىلىمىلىرى

50 - يىللارنىڭ بېشىدىن 1985 - يىلغىچە ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى (خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى)، مالىيە مىنىستىرلىكى بىر قانچە قېتىم خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىشكە ئائىت نىزام، بەلگىلىمە، چارىلارنى ئېلان قىلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى شىنجاڭنىڭ كونكرېت ئەھۋالىغا ئاساسەن، مۇناسىپ ھالدا قوشۇمچە بەلگىلىمە ۋە يولغا قويۇش تەپسىلىي پرىنسىپىنى تۈزۈپ تارقاتتى. ئۇنىڭدىن باشقا، خەلق ئىشلىرى نازارىتىمۇ بىر قانچە يەككە تۈردىكى بەلگىلىمە ۋە باشقۇرۇش چارىسىنى تۈزۈپ چىقتى.

1950 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى باشقۇرۇش توزۇمىگە دائىر جەدۋەل

9 - قىسىم I - جەدۋەل

توزۇم نامى	توزگۈچى ئورگان	تارقاتقان ۋاقتى ۋە ھۆججەت نومۇرى	ئاساسىي مەزمۇنى
ش ئۇ ئا ر نىڭ نەپىقە، قۇنتۇزۇش كەسپىي خىراجىتىنى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش ۋاقتلىق چارىسى	خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى	1956 - يىل 1 - ئاينىڭ 15 - كۈنى (56) غ م 4 - نومۇر- لۇق، م م 465 - نو- مۇرلۇق	(1) يىللىق خامچوت بېكىتىلگەندىن كېيىن، كەسىپ تەرەققىياتىغا قاراپ، تەلەپ دەرىجىلىك مالىيە تارماقلىرىغا خىراجەت ئىشلىتىش پىلانىنى مەلۇم قىلىپ، ئۇلارنىڭ تەكشۈرۈپ پۈتۈل ئاجرىتىپ بېرىشى ئىلتىماس قىلىنىدۇ. ئىجرا قىلىش داۋامىدا خام چوت چەكمە قىلىشقا يەتمىسە ياكى قالدۇق ئېشىپ قالسا، يۇقىرىنىڭ تەڭشىشىگە مەلۇم قىلىنىدۇ. (2) ناھىيىلەر بېكىتىلگەن خام چوت بويىچە رايونلۇق مەھكىمىلەرگە خىراجەت ئاجرىتىپ بەرگەندە، پۈل بانكىغا ياكى ئىناۋەتلىك قەرز كوپېراتىپىغا ئامانەت قويۇلىدۇ، بانكا ياكى ئىناۋەتلىك قەرز كوپېراتىپى بوق جايلار نەق پۈل ساقلىسا بولىدۇ. (3) قۇنتۇزۇش پۈلىنى چوڭۇرگەندە، بانكىنىڭ ئاشلىق قەرز پۈلى بىلەن بىرلەشتۈرۈپ «بىر قېتىمدا باھالاپ، تۇرلەرگە ئايرىپ ھەل قىلىش» يەنى پۈتۈنلەي قۇنتۇزۇش، تولۇق قەرز بېرىش، بېرىم قۇنتۇزۇش، بېرىم قەرز بېرىش قاتارلىق تۇرلەرگە ئايرىپ ھەل قىلىش كېرەك. (4) يىل ئاخىرىدا مالىيەگە نەقچوت يوللاش بىلەن بىر ۋاقىتتا، كۆچۈرمىسى يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا مەلۇم قىلىنىدۇ. (5) ئورۇن بوغالتىرى سەپلىمىگەن ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ چىقىمى تەكشۈرۈلۈپ پىكىر بېرىلغاندىن كېيىن، ئاندىن تەلەپ دەرىجىلىك مالىيە تارماقلىرىغا يوللاپ ئاتچوت قىلىنىدۇ. يەسىل ئاخىرىدا يۇقىرى دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا چىقىم ئەھۋالى جەدۋىلى توزۇپ مەلۇم قىلىنىدۇ.
ش ئۇ ئا ر نىڭ نەپىقە، قۇنتۇزۇش كەسپىي خىراجىتىنى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش چارىسى	خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى	1963 - يىل 1 - ئاينىڭ 18 - كۈنى (63) غ م 55 - نومۇر- لۇق، م ك 49 - نومۇر- لۇق	ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى، مالىيە مىنىستىرلىكى تارقاتقان «نەپىقە، قۇنتۇزۇش كەسپىي خىراجىتىنى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش چارىسى» گە ئاساسەن، ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ ئەمەلىيەتكە بەرلەشتۈرۈپ، تۈۋەندىكىچە ئىشلىتىش پىرىنسىپى بەلگىلەندى: (1) نەپىقە، قۇنتۇزۇش خىراجىتى دۆلەتنىڭ ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان مەجرۇھ ھەربىيلەر ۋە ئايەت يوز بەرگەن رايونلاردىكى ئامما، جەمئىيەتتىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ تۇرمۇش قىيىنچىلىقىنى ھەل قىلىشقا ئىشلىتىدىغان مەخسۇس پۈل بولۇپ، مەخسۇس پۈلنى مەخسۇس ئورۇنغا ئىشلىتىش ۋە نوقتىلىق ئىشلىتىش پىرىنسىپى ئىجرا قىلىنىدۇ. ئىشلەتكەن ۋاقتىدا، نەپىقە، قۇنتۇزۇش خىزمىتىنىڭ فائىجىن، سىياسەتلىرىنى ئىزچىللاشتۇرۇش كېرەك. (2) نەپىقە، ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرى خىراجەتنى ئىشلەتكەندە، تىرىشچانلىق، ئىقتىسادچىللىق فائىجىنىنى ئىجرا قىلىش، كىرىمى بار ئورۇنلارغا نىسبەتەن كىرىم - چىقىمىنى ئومۇمىيۈزلۈك باشقۇرۇشنى يولغا قويۇش كېرەك. (3) تارقىتىش ئۇسۇلى ۋە ئاتچوت قىلىش رەسمىيىتى جەھەتتە، قۇنتۇزۇش پۈلىنى تارقىتىشتا رەھبەرلىك ئىگىلەش ۋە دېموكراتىك باھالاشنى بىرلەشتۈرۈش پىرىنسىپىنى ئىجرا قىلىش يەنى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى ئىسمىلىكىنى ئونتۇرىغا قويۇش، ئەزالار مۇزاكىرە قىلىش، چوڭ ئەترەت تەكشۈرۈش، گۇڭشې تەستىقلاش، بالاڭ چىقىرىپ ئېلان قىلىش، ئائىلىلەرگىچە ئەھلىيلەشتۈرۈش لازىم. ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە ئاۋابىئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرگە مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك ياردەم بېرىشتە، شۇ كىشى ياكى ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى ئىلتىماس قىلىش، چوڭ ئەترەت، گۇڭشې تەكشۈرۈش، ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسىغا مەلۇم قىلىپ تەستىقلىتىش لازىم. تەبىئىي ئاپەتتىن قۇنتۇزۇش خىراجىتىنى تارقىتىشتا ئايەت ئەھۋالى ۋە ماددىي ئىشيا بىلەن تەمىنلەش ئەھۋالىغا قاراپ ئىمكانىيەتنىڭ بېرىچە ماددىي بۇيۇم تارقىتىپ بېرىش كېرەك.

جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى، مالىيە مىنىستىرلىكى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ «دۆلەتنىڭ يېزىلارغا ئاجرىتىلىدىغان قوشۇمچە يارەمى خىراجىتى، مەجبۇرىلىق نەپىقە پۇلى ۋە پېنسىيە پۇلىنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى نازارىتى قىلىپ تاجىرتىپ بېرىدىغانلىقى توغرىسىدىكى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش» ى ۋە ئاپتونوم رايونلىق قوشۇمچە بەلگىلىمىسى	يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى، مالىيە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1964 - يىل 3 - ئاينىڭ 14 - كۈنى ش (64) ي ب 26 - نومۇرلۇق، (64) م ي 256 - نومۇرلۇق، (64) غ م 23 - نومۇرلۇق	(1) ھەر دەرىجىلىك مالىيە تارماقلىرى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا يېزىلاردىكى تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتى ۋە يېزا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى ئاجرىتىپ بېرىشتە، تەڭ دەرىجىلىك يېزا ئىگىلىك بانكىسىدا ھېساب ئېچىپ ئامانەت قويۇش ھەم مۇناسىپ تۈرلەر بويىچە كىرىم - چىقىمنى تەكشۈرۈپ ھېسابلاش چارىسىنى قوللىنىش كېرەك. (2) يېزا ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى تارقاتقاندا، ئۇچ بەتلىك ئوردېر تولدۇرۇش كېرەك. 1 - بەت گۇۋاھنامە ساقلىنىپ تەكشۈرىلىدۇ. 2 - بەت تەستىقنامە بىلەن بىرگە ئىشلەپچىقىرىش ئەتىرىتى بالىق چىقىرىپ ئېلان قىلغاندىن كېيىن، قۇتقۇزۇش بېرىلگەن ئائىلىگە بېرىلىپ، ئۇ پۇل ئېلىش داكۇمنتى قىلىنىدۇ ۋە بانكا يېزا ئىگىلىك سوسىتىسىنىڭ ھېسابقا ئولتۇرغۇزۇش تالونى قىلىنىدۇ. 3 - بەت بانكا يېزا ئىگىلىك سوسىتىسىنىڭ نازارەت قىلىپ پۇل ئاجرىتىپ بېرىشىنى ئۇقتۇرغانلىق توغرىسىدىكى ئاساس قىلىنىدۇ. (3) يېزا ئىگىلىك بانكىسى قۇتقۇزۇش پۇلىنى چىقىم قىلغاندا، خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنىڭ چىقىم قىلىنىش دائىرىسىگە قانتىق ئەمەل قىلىشى، بىر - بىرلەپ نازارەت قىلىشى لازىم.
جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى، مالىيە مىنىستىرلىكى، ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ «دۆلەتنىڭ يېزىلارغا ئاجرىتىلىدىغان قوشۇمچە يارەمى خىراجىتى، مەجبۇرىلىق نەپىقە پۇلى ۋە پېنسىيە پۇلىنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى نازارەت قىلىپ ئاجرىتىپ بېرىش توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» نى تارقاتقانلىق ھەققىدە ئالاقە	يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى، مالىيە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1965 - يىل 6 - ئاينىڭ 3 - كۈنى ي ب 61 - نومۇرلۇق، ش (65) م 139 - نومۇرلۇق، غ م 30 - نومۇرلۇق	دۆلەتنىڭ يېزىلاردىكى ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا يارەمى بېرىش خىراجىتى، ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش خىراجىتى، مەجبۇرىلىق نەپقە خىراجىتى ۋە پېنسىيە پۇلىدىن ئىبارەت تۆت خىل مەبلەغنى جۇڭگو يېزا ئىگىلىك بانكىسى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى بەلگىلىگەن دائىرە بويىچە نازارەت قىلىپ ئاجرىتىپ بېرىدىغانلىقى قارار قىلىندى.

خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، ماليە مىنىستىرلىكى، خەلق بانكىسى، پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ «پىزىلارنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچىنى جۇڭگو پىزا ئىگىلىك بانكىسى نازارەت قىلىپ تاجىرلىنىپ بېرىدىغان، لىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇش» ى	خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ماليە نازارىتى، خەلق بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى	1982 - يىل 2 - ئاينىڭ 15 - كۈنى ش خ م (82) 06 - نومۇرلۇق	(1) ئۇرۇمچى شەھىرى (ئۇرۇمچى ناھىيىسىنى ئۆز ئىچىگە ئالىدۇ) ۋە پىزا ئىگىلىك بانكا ئورگىنى تەسىس قىلىنمىغان زاۋۇت، كان رايونلىرىنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچىنى يەنىلا خەلق بانكىسى نازارەت قىلىپ ئاجىرلىنىپ بەرگەندىن سىرت، باشقا جايلاردا بىرەك ھەر دەرىجىلىك پىزا ئىگىلىك بانكىسى، ئىناۋەتلىك قەرز كوپىراتىپى نازارەت قىلىپ ئاجىرلىنىپ بېرىدۇ. (2) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئەسلىدە خەلق بانكىسىدا ئاچقان خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچى ھېساب نومۇرىدىكى قالدۇق ئامانەت پۇل، مۇشۇ مۇجەچەت چۈشۈرۈلگەندىن كېيىن، دەرھال پىزا ئىگىلىك بانكىسىغا يۆتكىلىدۇ. (3) «خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ پېنسىيە پۇلى تارقىتىش رويخېتى»، «مەجرۇھلۇق نەپىقە پۇلى ئېلىش رويخېتى»، «40% پېنسىيە خىزمەتچى ئېلىش رويخېتى» قاتارلىقلارنى ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىككى نۇسخا قىلىپ تولدۇرۇپ، بىر نۇسخىسىنى ئۆزى ساقلايدۇ، بىر نۇسخىسىنى ناھىيىلىك پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ سېلىشتۇرۇپ پۇل ئاجىرلىنىپ بېرىشىگە مەلۇم قىلىدۇ. «مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوشۇمچە يارەم پۇلى ئېلىش رويخېتى» نى گۇۋاھچى، بازارلار تولدۇرىدۇ. «نەپىقە ئوبيېكتلىرىغا ۋاقتىلىق قوتقۇزۇش پۇلى بېرىشنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش جەدۋىلى»، «ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمەتچى تارقىتىشنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش رويخېتى» نى ئىشلەپچىقىرىش ئىشخانىلىرى دېموكراتىك باھالاشتا ئوتتۇرىغا قويۇلغان قوتقۇزۇش پۇلى، قوشۇمچە يارەم پۇلى بېرىلىدىغانلارنىڭ ئىسىملىكىگە ئاساسەن تولدۇرىدۇ. (4) «خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچىنى ئىشلىتىش ئەھۋالى توغرىسىدىكى ئايلىق مەلۇمات جەدۋىلى» نى گۇۋاھچى، بازارلار ئايمۇ ئاي تولدۇرۇپ ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىغا مەلۇم قىلىدۇ. ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى يۇقىرىغا مەلۇم قىلىش بىلەن بىر ۋاقىتتا، شۇ دەرىجىلىك پىزا ئىگىلىك بانكىسىغا كۆچۈرمىسىنى يوللاپ بېرىدۇ.
خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى، ماليە مىنىستىرلىكىنىڭ «خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچىنى ئىشلىتىش، باشقۇرۇش چارىسى» نى تارقاتقانلىق توغرىسىدىكى ئۇقتۇرۇشى	ماليە نازارىتى، خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1984 - يىل 10 - ئاينىڭ 31 - كۈنى م (84) H5 - نومۇرلۇق، ش خ م (84) 132 - نومۇرلۇق	ئاساسىي قانۇنىنىڭ مۇناسىۋەتلىك بەلگىلىمىلىرى ۋە ھازىر يولغا قويۇلۇۋاتقان ماليە تۈزۈلمىسىگە ئاساسەن، «خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچىنى ئىشلىتىش، باشقۇرۇش چارىسى» بېكىتىباشتىن تۈزۈپ چىقىلدى. بېكى «چارە» بەنتە قىسمىدىن تەركىب تاپتى. يەنى: 1) ئومۇمىي پىرىنسىپ، 2) ئىشلىتىش پىرىنسىپى، 3) ئىشلىتىش دائىرىسى، 4) خام چوت باشقۇرۇش، 5) ماليە باشقۇرۇش، 6) ماليە نازارەتچىلىكى، 7) قوشۇمچە پىرىنسىپ. ئىشلىتىش دائىرىسى جەھەتتە ئەسلىدىكى چارىغا دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققانلار ۋە «باشقا خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچى» قوشۇلدى. خام چوت باشقۇرۇش پىرىنسىپى ئاساسەن «مەخسۇس پۇلنى مەخسۇس ئورۇنغا ئىشلىتىش» دىن ئىبارەت بولدى. ماليە باشقۇرۇشتا ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا مۇناسىپ كەسپىي ماليە خادىملىرىنى سەپلەش، ئۇلاپەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدا باش دەپتەر، خىزمەتچىنىڭ كىرىم - چىقىم تەپسىلىي ھېساباتى ۋە تەسىس قىلىش؛ ناھىيىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىدا مۇناسىپ ھېسابات دەپتىرى ۋە ماددىي ئەشيا كىرىم - چىقىم ھېساباتىنى تۈزۈشۈش تەكىتلەندى.
ش ئۇ ئا ر نىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىزمەتچىنى ئىشلىتىش، باشقۇرۇش چارىسىنى يولغا قويۇش تەپسىلى پىرىنسىپى	خەلق ئىشلىرى نازارىتى، ماليە نازارىتى، پىزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۇبىسى	1985 - يىلى	ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ئىشلىرى ۋە كارخانا ئورۇنلىرىنىڭ ماليە باشقۇرۇشى جەھەتتە، پۈتۈن سوممىلىق، پەرقلىق سوممىلىق خام چوت بويىچە باشقۇرۇش ۋە كارخانا باشقۇرۇشتىن ئىبارەت ئۈچ چوڭ تۈرگە ئايرىلىدى ۋە ئۇلارنىڭ كىرىم - چىقىملىرىنى ھېساباتى، ئىشلەپچىقىرىش ساپ كىرىمىنى تەقسىملەش قاتارلىق جەھەتلەردە مۇناسىپ بەلگىلىمىلەر چىقىرىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، مەجرۇھلۇق نەپىقە پۇلى، ئەسلى ئىش ھەققىنىڭ 40 پىرسەنتى بويىچە قوتقۇزۇش پۇلى، مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قوتقۇزۇش، ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش خىزمەتچى ئالىدىغانلارنى تەكشۈرۈپ تەستىقلاش جەدۋەللىرى بىر تۇتاش تۈزۈلۈپ تارقىتىپ بېرىلدى.

1953 - يىللىق ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپي ئىشلىرى خام چوتنىي تۇزۇش ھەققىدە ئىزاھات	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1953 - يىلى	ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ (1953 - يىللىق) 54 - نومۇرلۇق ھۆججىتىنىڭ روھىغا ئاساسەن، شىنجاڭنىڭ ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپي خىراجىتىنى تۈلكە ۋە ناھىيىدىن ئىبارەت ئىككى قىسىمغا بۆلۈپ پىلانلىق ئىشلىتىش بەلگىلەندى. شىنجاڭ بويىچە ناھىيە دەرىجىلىك خام چوتنى بولغا قويۇشتا قىمىنچىلىق بولغانلىقتىن، غەربىي - شىمال مەمۇرىي كومىتېتنى مالىيە ئىدارىسىدىن يولىيورۇق سوراش ئارقىلىق تۇرۇمچى شەھىرى ۋە تۇرۇمچى ۋىلايىتىنىڭ 12 ناھىيىسى ناھىيە دەرىجىلىك مالىيە سىناق رايونى قىلىنىپ، شەھەر، ناھىيىلەر مۇستەقىل خام چوت تۇزۇپ، بىۋاستە ئىگىلەپ ئىشلەتكەندىن سىرت، ئۇلكىدىكى قالغان توقۇز ۋىلايەتكە قاراشلىق ناھىيىلەرگە ۋالىي مەھكىمىلىرى ئىگىلەپ تەقسىم قىلىپ بېرىش قارار قىلىندى.
ئىجتىمائىي كەسىپي خىراجەتنى چىقىم قىلىش دائىرىسى ۋە ئۇلچىمى توغرىسىدا ئېنىق بەلگىلىمە چىقارىدى:	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1953 - يىلى	ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ ئالاقىدار بەلگىلىمىسىگە ئاساسەن، شىنجاڭ تۇۋەندىكى ھەر خىل كەسىپي خىراجەتنى چىقىم قىلىش دائىرىسى ۋە ئۇلچىمى توغرىسىدا ئېنىق بەلگىلىمە چىقاردى: (1) خىزمەتتىكى، پېنسىيەتكى شەرەپلىك ھەربىيلەردىن مەجرۇھلۇق، نەپىقە پۇلىغا چىش سالدۇرسا ۋە كۆز ئالماشتۇرسا، ئۇلارنىڭ يول خىراجىتى ۋە يارىسى قوزغىلىپ قېلىپ داۋالانغان پۇلى. (2) ئىنقىلابىي قۇربانلارنى دەپنە قىلىش، ھەيىت - بايراملارنى خاتىرىلەش ۋە ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقلىرىنى رېمونت قىلىش ۋە ياساش. (3) ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىنىڭ تۇرمۇشىغا، پەرزەنتلىرىنىڭ مەكتەپتە ئوقۇشىغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش ھەمدە ئىنقىلابىي قۇربانلار ۋە ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا يول خىراجىتى بېرىش ۋە كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلارغا نەپىقە بېرىش. (4) شەھەر - پېنزىلار، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى ئەمگەك كۈچىدىن قالغان ۋە تۇرمۇش ئىقتىدارىنى يوقاتقان تەنھا، قېرى - ئاجىز، كېسەل مەجرۇھلارغا قوتقۇزۇش بېرىش. (5) يەتىۋېلىپ ئۆزگەرتىلۈاتقان تىلەمچى، يانچۇقچى، پاھىشە، لۇكچەكلەر، ئاققۇنلارغا تۇرمۇش قوشۇمچە ياردەم پۇلىي بېرىش ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق تەربىيىلەش - بېقىش ساناتورىيىلىرىگە تەربىيىلەش - بېقىش قوشۇمچە ياردەم پۇلى بېرىش. (6) ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىچىدىكى ئەمۇنچى ۋەكىللەر يېغىنى خىراجىتى ۋە يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن بىر قانچە خىل ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسىپي خىراجىتىگە كىرمەيدىغانلار
ئى ئۇ ئا ر نىڭ نەپىقە، قوتقۇزۇش كەسىپي خىراجىتىنى ئىشلىتىشنى باشقۇرۇش چارىسى (تۇزۇتىش كىرگۈزۈلگەن نۇسخىسى)	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1965 - يىل 8 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 11 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى يىغىنىدا مۇزاكىرە قىلىنىپ ئۆزگەرتىلىدى.	ئامما ۋە كوللېكتىپنىڭ كۆچىگە تايىنىپ، ئىشلەپچىقىرىش ئارقىلىق ئۆز - ئۆزىنى قوتقۇزۇشنى ئاساس قىلىش، ئونىڭدىن قالسا دۆلەت زۆرۈر قوتقۇزۇش بېرىشنى قوشۇمچە قىلىش، شەخسىي، كوللېكتىپ ۋە دۆلەتنىڭ كۆچىنى توغرا بىرلەشتۈرۈپ، نوقۇل ھالدا دۆلەتنىڭ قوتقۇزۇش بېرىشىگە تايىنىۋېلىشتەك ئىدىيە ۋە ئۆسۈلنىڭ ئالدىنى ئېلىش. ئۇنداق بولماستىن، شەھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تۇۋەنگە نەپىقە، قوتقۇزۇش خىراجىتى تارقاتقاندا، تەلەپ تەقسىم قىلماي، جايلارنىڭ نامراتلىق دەرىجىسى ۋە خىزمەت ئېھتىياجىنى ھەقىقىي ئىگىلەپ، پەرقلىق مۇئامىلە قىلىش. ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئىگىلىگەن يىللىق خام چوت كۆرسەتكۈچىنى مۇددەتكە بۆلۈپ چۈشۈرۈپ بېرىش، بىر قېتىمدىلا ھەممىنى چۈشۈرۈپ بېرىپ پاسسىپ ئورۇنغا چۈشۈپ قېلىشتىن ساقلىنىش تەكىتلەندى ھەمدە نەپىقە، قوتقۇزۇش خىراجىتىنى تارقىتىپ بېرىش ئۇچ بەتلىك ئوردىرى، خام چوت تەكلىپ كۆرسەتكۈچ جەدۋىلى ۋە خام چوتنىڭ ئىجرا قىلىنىشىنى كۆرسۈتۈش جەدۋىلى بېسىپ تارقىتىپ بېرىلدى.

نەپىقە، قۇتقۇزۇش كەسپىي خىراجىتى خام چوتنىڭ كىرىم - چىقىمىنى تىزىملاش دەپتىرى	خەلق ئىشلىرى نازارىتى	1966 - يىلى	مەزكۇر دەپتەر ۋىلايەت، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجەت خام چوتىنى كىرگۈزۈش، چىقىم قىلىش ۋە قالدۇق ئەھۋالىنى تىزىملاش ھەمدە يۇقىرى، تۆۋەن، ئوخشاش دەرىجىلىك مالىيە تارماقلىرى بىلەن ھېساب سېلىشتۇرۇشتا ئىشلىتىلىدۇ. تىزىملاش ئۇسۇلى مۇنداق بولىدۇ: (1) شۇ دەرىجىلىك خام چوت كىرىم - چىقىمى، قالدۇقى ھېسابلىنىپ، خام چوت تۇرىدىكى پۇل بويىچە ھېساب ئېچىپ، تۇرلەر بويىچە خاتىرىلەش گرافىسىغا يېزىلىدۇ. (2) قاراشلىق ناھىيە، شەھەرلەر ۋە كەسپىي ئورۇنلارنىڭ خام چوت كىرىم - چىقىملىرى، قالدۇق ئەھۋالى ھېسابلىنىدۇ. ناھىيە، شەھەر ياكى ئورۇنلار بويىچە پۇل تۈرى ئايرىلىپ ھېساب ئېچىلىپ، تۇرلەر بويىچە مەخسۇس گرافا ئېچىلىدۇ. (3) مەخسۇس ئادەم مەسئۇل بولۇپ، ۋاقتى - ۋاقتىدا تىزىملايدۇ ھەمدە ئۇ، قەرەللىك مۇددەتتە يۇقىرى، تۆۋەن، ئوخشاش دەرىجىلىك مالىيە تارماقلىرى بىلەن سېلىشتۇرۇپ، سان - سېپىرلارنىڭ بىردەكلىكىگە كاپالەتلىك قىلىدۇ.

1957 - يىل 11 - ئاينىڭ 25 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى، سەھىيە نازارىتى، مالىيە نازارىتى بىرلىكتە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نامرات بىمارلارنىڭ داۋالىنىش خىراجىتىنى كېمەيتىش، كېچىرىم قىلىشنى يولغا قويۇش چارىسى» نى تارقىتىپ، داۋالىنىش خىراجىتىنى كېمەيتىش، كېچىرىم قىلىش دائىرىسى ۋە پىرىنسىپى توغرىسىدا بەلگىلىمە چىقاردى. يەتتە يىلدىن كۆپرەك ئەمەلىيەتتىن ئۆتكۈزۈش ئارقىلىق ئەسلىدىكى «چارە» گە يېڭىباشتىن تۈزىتىش كىرگۈزۈلۈپ بېكىتىلدى. كېيىن 1964 - يىل 7 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق كومىتېتىنىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق تۆۋەنگە تارقىتىلىپ يولغا قويۇلدى. «چارە» دە مۇنداق بەلگىلەندى: نامرات ئىنقىلابىي قۇربانلار ئائىلە - تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابىي ھەربىيلەرنىڭ ئائىلە - تاۋابئاتلىرى، ھەربىي سەپتىن قايتقان پېشقەدەم قىزىل ئارمىيە جەڭچىلىرى، پېشقەدەم 8 - ئارمىيە جەڭچىلىرى، يېزىلاردىكى 3 - دەرىجىلىك مەجرۇھ ھەربىيلەر ۋە كېسەل سەۋەبى بىلەن يۇرتىغا قايتقان، ھەربىي سەپتىن بوشانغان، قايتقان ھەربىيلەر ئىچىدىكى ئەمگەك ئىقتىدارىنى پۈتۈنلەي ياكى ئاساسىي جەھەتتىن يوقاتقان، تۇرمۇشتا يۆلەنچۈكى يوق قېرى، ئاجىز، تەنھا كىشىلەر ھەمدە جان سانى كۆپ، ئەمگەك كۈچى ئاز، تۇرمۇشى قىيىن بولۇپ، كېسەل بولسىمۇ داۋالىنىشقا قۇربى يەتمەيدىغانلارنى شۇ جايدىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى تەكشۈرۈپ، داۋالىنىش پۇلىنى كېمەيتكەنلىك، كېچىرىم قىلغانلىق توغرىسىدا ئىسپات يېزىپ بېرىپ، دوختۇرخانىدا داۋالاتسا بولىدۇ.

1961 - يىلدىن بۇيان شىنجاڭنىڭ بىر قىسىم رايونلىرىدىكى ئىششىق، ھېپىز كەلمەسلىك، بالىياتقۇ تۆۋەنلەپ كېتىش، ئۇششاق بالىلاردا ئوزۇقلۇق يېتىشمەسلىكتەك كېسەللىكلەر كۆرۈلدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى، سەھىيە نازارىتى، مالىيە نازارىتى بىرلىكتە 1963 - يىل 12 - ئاينىڭ 31 - كۈنى «1964 - يىللىق داۋالاش، دورا قۇنتۇزۇش پۇلىنى چىقىم قىلىش دائىرىسى ۋە باشقۇرۇش پىرىنسىپى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقاتتى، ئۇنىڭ «ئىجتىمائىي قۇنتۇزۇش ۋە پاراۋانلىق چىقىملىرى» دېگەن تارمىقىدا «داۋالاش - دورا قۇنتۇزۇش خىراجىتى» مەخسۇس تۈرىنى تەسىس قىلىش بەلگىلەندى. بۇ خىراجەت ئاساسەن «تۆت خىل كېسەل» ۋە

ئاپەت رايونىدىكى ئامما كېسەل بولغاندا ئېھتىياجلىق بولغان داۋالاش ـ دورا خىراجىتىنى كېمەيتىش ـ كېچىرىم قىلىشقا قوشۇمچە ياردەم بېرىش ئۈچۈن ئىشلىتىلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن مالىيە نازارىتى بىرلىكتە 1963 ـ يىلى «ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىدىكى قېرى ـ مېيىپلار، بالىلار ۋە روھىي كېسەللەرنىڭ تۇرمۇش خىراجىتىنى چەقىم قىلىش ئۆلچىمى توغرىسىدا ئۇقتۇرۇش» تارقىتىپ، ئوخشاش بولمىغان رايونلاردىكى ببېقىلىۋاتقان خادىملارنىڭ تاماق پۇلىنىڭ كونكرېت ئۆلچىمىنى بەلگىلەپ چىقتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ھەر بىر ئادەمنىڭ ئايدا ئىستېمال قىلىدىغان ئۇن، مايى، گۆش قاتارلىق ئاساسلىق ۋە قوشۇمچە يېمەكلىكلىرىنىڭ مىقدارى، ئۆلچىمىنىمۇ ئېنىق بەلگىلىدى. ھەر قايسى پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىنىڭ داۋالىنىش خىراجىتى، كېيىم ـ كېچەك خىراجىتى، پارچە ـ پۇرات خىراجىتى، قىشلىق كۆمۈر خىراجىتى ھەققىدە ئۆلچەم بېكىتىپ چىقتى.

1964 ـ يىل 3 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق ئەمگەك كۈچلىرىنى يۆتكەش ـ سەپلەش كومىتېتى «ئاققۇنلارنى يىغىۋېلىش خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش چارىسى» نى تەۋزىپ چىقتى.

7 ـ ئايدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ھەر قايسى يىغىۋېلىش ـ قايتۇرۇش پونكىتلىرىنىڭ يىغىۋېلىش ۋەزىپىسىگە ئاساسەن، ھەر قايسى پونكىتلارنىڭ مەمۇرىي شتات سانى، ئىش بېجىرىش خىراجىتىنىڭ چەقىم قىلىش دائىرىسى ۋە يىغىۋېلىنغان خادىملارنىڭ ھەر بىرىنىڭ ھەر ئايلىق ئۆلچىمىنى تەكشۈرۈپ بېكىتتى ھەمدە ئۇرۇمچى يىغىۋېلىش ـ قايتۇرۇش پونكىتى ئايدا مەلۇم قىلىپ ئالغاندىن باشقا، قالغان پونكىتلارغا خەلق ئىشلىرى نازارىتى شۇ پونكىتتىكى ئىشچى ـ خىزمەتچىلەرنىڭ ئىش ھەققى بىلەن بىرگە ھەر ئايدا ئەۋەتىپ بېرىپ تۇردى. شۇنىڭدىن كېيىن ھەر قايسى پونكىتلار ئايغا بۆلۈپ پەسىل بويىچە چەقىم ئومۇملاشتۇرۇلغان جەدۋەلنى تولدۇرۇپ خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە بۇيرۇتۇپ ئاتچوت قىلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1964 ـ يىل 10 ـ ئايدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ «ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرى خىزمىتى ۋاقتىلىق چارىسى» (لايىھە) نىڭ 5 ـ ماددىسىدىكى بەلگىلىمىگە ئاساسەن، يېڭىسار «شەرق شامىلى» دېھقانچىلىق مەيدانى ۋە ئۇرۇمچى شياۋدىيوپۇ ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانىنىڭ ئەمەلىي ئەھۋالىغا بىرلەشتۇرۇپ، مەيدان ئەزالىرىنىڭ تەمىنات ئۆلچىمى توغرىسىدىكى سىناق چارىسىنى ئوتتۇرىغا قويدى.

1965 ـ يىل 8 ـ ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق 11 ـ قېتىملىق خەلق ئىشلىرى خىزمىتى يىغىنىدا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ دېھقانچىلىق، چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەر ۋە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنى تەمىنلەش ۋە ئۇلارغا قوشۇمچە ياردەم بېرىش چارىسى» ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ شەھەر ـ بازارلاردىكى ئىجتىمائىي ياردەم بېرىش چارىسى» ۋە قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوتقۇزۇش بېرىش چارىسى» ماقۇللاندى. بەشتە كاپالەتلەندۇرۇلىدىغان ئائىلىلەر، قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرنىڭ شەرتى، باھالاپ بېكىتىش چارىسى، تەمىنلەش يولى قوشۇمچە ياردەم بېرىش، قوتقۇزۇش ئۆلچىمى ۋە ياردەم پۇلىنى تارقىتىش چارىسى قاتارلىقلار ھەققىدە ئېنىق بەلگىلىمە چىقىرىلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئورگىنى ۋە ئۇنىڭغا بۇيرۇتۇپ قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ كەسپىي خارەكتېرى ئوخشاش بولمىغانلىقى، خىراجەت چەقىم قىلىش ئەھۋالى بىردەك بولمىغانلىقى ئۈچۈن، يۇقىرى ـ تۆۋەن ئوتتۇرىسىدىكى مەلۇم قىلىش ـ ئېلىش رەسمىيىتىنى يېخىلاپ،

بىۋاستە قاراشلىق ئورۇنلارنىڭ مالىيە باشقۇرۇشىنى كۈچەيتىش ئۈچۈن، 1966 - يىلى «خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە قاراشلىق بىۋاستە خىراجەت ئالىدىغان ئورۇنلارنىڭ مالىيە خىزمىتى ھەققىدىكى 13 ماددا» تۈزۈپ چىقىلىپ، خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىلەن بىۋاستە خىراجەت ئېلىش ۋە ئاتچوت قىلىش مۇناسىۋىتىنى شەكىللەندۈرىدىغان بىۋاستە قاراشلىق 17 ئورۇن نازارەتكە قاراشلىق ئاساسىي قاتلام ھېسابات ئورنى قىلىنىپ، مۇستەقىل ھېسابات قىلىدىغان بولدى. سۇنئىي پۈت - قول زاۋۇتى، ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانى كارخانا شەكلىدە باشقۇرۇلغاندىن سىرت، قالغانلىرى كەسىپىي ئورۇن سۈپىتىدە مۇئاملە قىلىنىپ، كەسىپىي بوغالتىر قويۇلدى. شەرت - شارائىتى بارلار كەسىپىي كاسسىر قويدى ياكى بۇ ئىشنى ئىسكىلاتچىلار قوشۇمچە ئۈستىگە ئالدى. بوغالتىرلىق تۈزۈمى قاتتىق ئىجرا قىلىنىپ، پۇل ئىشلىتىش پىلانى ۋە مەبلەغ پائالىيەت ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل ئۆز ۋاقتىدا تولدۇرۇلۇپ مەلۇم قىلىندى.

80 - يىللارنىڭ دەسلىپىدىن باشلاپ دۆلەت مالىيە تۈزۈلمىسىدە زور ئىسلاھات ئېلىپ بېرىلدى. يەنى ئەسلىدىكى «كىرىم - چىقىمنى بەلگىلەش، كىرىم - چىقىمنى بىر - بىرىگە چېتىش، ئومۇمىي پۇلنى تەقسىم قىلىش، بىر يىلدا بىر بەلگىلەش» «كىرىم - چىقىمنى ئايرىش، دەرىجىگە بۆلۈپ ھۆددىگە بېرىش» تىن ئىبارەت مالىيە باشقۇرۇش تۈزۈلمىسىگە ئۆزگەرتىلدى. مالىيە كۈچىنى تەقسىم قىلىشتا سىستېمىلارنى ئاساس قىلىش دائىرىلەرنى ئاساس قىلىشقا ئۆزگەرتىلدى. نەپىقە، ئىجتىمائىي قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى يەرلىك ئورۇنلار مەركەزنىڭ فاكتورى سىياسىتىگە، دۆلەتنىڭ پىلانىغا ۋە يەرلىكنىڭ مالىيە كۈچىگە ئاساسەن ئورۇنلاشتۇرۇپ چىقىم قىلىدىغان بولدى. پەۋقۇلئاددە چوڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى مەركەز مەخسۇس تۇر بويىچە ئاجرىتىپ بېرىدىغان بولدى. خەلق ئىشلىرى كەسىپىي ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغىنى ھەل قىلىشتا، يەرلىكتىكى خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى شۇ دەرىجىلىك خەلق ھۆكۈمىتىگە پىلان يوللايدىغان، خەلق ھۆكۈمىتى يەرلىكنىڭ ئاساسىي قۇرۇلۇش مەبلىغى ئىچىدىن مەبلەغ ئورۇنلاشتۇرىدىغان بولدى. شۇڭا ئاپتونوم رايونىنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسىپىي خىراجىتىنى ئىشلىتىش جەھەتتە 1985 - يىلدىن ئېتىبارەن، سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە تۇرپان ۋىلايىتىدە سىناق خىزمىتى ئىشلىنىپ، يېڭى مالىيە تۈزۈلمىسى يولغا قويۇلدى.

1985 - يىلدىن ئېتىبارەن خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى بىلەن مالىيە مىنىستىرلىكى شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پەۋقۇلئاددە چوڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى ھۆددىگە بەردى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى، مالىيە نازارىتى، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى بىرلىكتە «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ پەۋقۇلئاددە چوڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش چارىسى» (سىناق نۇسخىسى) نى تۈزۈپ چىقتى. بۇ يېڭى «چارە» نىڭ ئالاھىدىلىكى شۇكى، بۇرۇنقىدەك نوقۇل ھالدا قۇتقۇزۇش بېرىش ئىسلاھ قىلىنىپ، ئاپەتتىن ھەقسىز ۋە ھەقلىق قۇتقۇزۇشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش گەۋدىلەندۈرۈلدى، ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش پۇلىنى تارقاتقاندا، كىشى بېشىغا توغرا كېلىدىغان يىللىق ئوتتۇرىچە كىرىمى ۋە قايتۇرۇش ئىقتىدارىغا ئاساسەن، قايتۇرۇۋېلىنىدىغان نىسبەتى 60%، 40%، 20% تىن تۆۋەن بولماسلىقى لازىم، دەپ بېكىتىلدى. ھەقلىق قىسمىنى قايتۇرۇۋېلىشقا يېزا ئىگىلىك بانكىسى مەسئۇل بولدى. قايتۇرۇۋېلىنغاندىن كېيىن 60 پىرسەنتى ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، نامراتلارنى يۆلەش ئۈچۈن ئوبوروت فوندى قىلىندى، 40 پىرسەنتى

ناھىيىنىڭ ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، نامراتلارنى يۆلەش مەبلىغى قىلىنىپ ئاپەت يۈز بەرسە ئاپەتتىن قۇتقۇزۇشقا ئىشلىتىلىدىغان، ئاپەت بولمىسا، نامراتلارنى يۆلەشكە ئىشلىتىلىدىغان بولدى. ناھىيە ۋە يېزىلار ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، نامراتلارنى يۆلەش ئوبوروت فوندىنىڭ تەپسىلىي ھېسابات دەپتىرىنى ئورناتتى. يىل ئاخىرىدا دەرىجىمۇ دەرىجە «ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش، نامراتلارنى يۆلەش ئايلانما مەبلىغىنى ئىشلىتىش ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى» تولدۇرۇلۇپ مەلۇم قىلىنىدىغان بولدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، يېزا ئىگىلىك بانكىسىنىڭ ئاپتونوم رايونلۇق شۆبىسى «پەۋقۇلئاددە چوڭ تەبىئىي ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش چارىسى» نىڭ بوغالتىرلىق ئىشلىرىنى بىر تەرەپ قىلىش رەسمىيىتىنى تۈزۈپ چىقتى.

§ 4. مالىيىنى چوڭ تەكشۈرۈش

ئاپتونوم رايوندىكى ھەر دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ھەر دەرىجىلىك مالىيە ئورگانلىرى ۋە بانكىلارنىڭ نازارەت قىلىشى، ماسلىشىشى ئارقىسىدا، مەملىكەتلىك 7 - قېتىملىق خەلق ئىشلىرى يىغىنىنىڭ ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 1979 - يىلدىن 1983 - يىلنىڭ ئاخىرىغا قەدەر، تۆت يىل ئىچىدە مالىيىنى چوڭ تەكشۈردى. ئاپتونوم رايون بويىچە جەمئىي 2000 دىن ئارتۇق ناھىيە، گۈڭشي كادىرى ۋە 10 مىڭدىن ئارتۇق ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى كادىرىنى ئاجرىتىپ، ناھىيە (شەھەر) ، گۈڭشىدىن ئىبارەت ئىككى دەرىجىلىكنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش ئەھۋالى ئوستىدە تەكشۈرۈش ئېلىپ باردى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلەرنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى ئىشلىتىش ئەھۋالىنى نۆسخا ئېلىپ تەكشۈردى.

تەكشۈرۈشتە مەخسۇس ئادەم تەكشۈرۈش بىلەن ئامما تەكشۈرۈشنى ئۆز ئارا بىرلەشتۈرۈش، ھېسابات ئىچى - سىرتىنى بىرلەشتۈرۈش، ناھىيە، گۈڭشي، ئىشلەپچىقىرىش ئەترىتى بىلەن نەپىقە، قۇتقۇزۇش بېرىلىدىغان ئائىلىلەرنى يۈزلەشتۈرۈش ئۇسۇلى قوللىنىلدى. 1982 - يىل 11 - ئايدا ئاپتونوم رايون بويىچە خەلق ئىشلىرى مالىيە يىغىنى ئېچىلىپ، تەكشۈرۈش خىزمىتىدىن خۇلاسە چىقىرىلدى، تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋېلىشنىڭ ئالتە تۈرلۈك ئۇلچىمى ۋە مەسىلەرنى بىر تەرەپ قىلىشنىڭ سەككىز تۈرلۈك پىرىنسىپى بېكىتىپ چىقىلدى. تەكشۈرۈش داۋامىدا جايلار بىر تەرەپتىن تەكشۈرۈپ، بىر تەرەپتىن ئۆزگەرتتى. تۈزۈم جەھەتتىكى مەسىلەر بولسا، يېغىباشتىن تۈزۈم بېكىتىلدى ۋە مۇكەممەللەشتۈرۈلدى. خاتا چىقىم قىلىنغان پۇللارنىڭ خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى چىقىم قىلىش دائىرىسىگە ئۈيغۇن كەلمىگەنلىكى ئېنىق بولسا، ئىمكانقەدەر قايتۇرۇۋېلىنىپ، ساۋاق ئېلىندى. قانۇن - ئىنتىزامغا خىلاپلىق قىلغۇچىلار قاتتىق بىر تەرەپ قىلىندى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى خىزمەت گۇرۇپپىسى تەشكىللەپ قەشقەر، تارباغاتاي، ئالتاي، سانجى قاتارلىق ۋىلايەت، ئوبلاستلارغا نۆقتىلىق نۆسخا ئېلىپ تەكشۈرۈشكە ئەۋەتتى. ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى (باشقارمىلىرى) كۆپ قېتىم ئاساسىي قاتلاملارغا بېرىپ، سەييارە تەكشۈرۈش ئېلىپ بېرىپ، ئەھۋال ئىگىلىدى، بەزىلىرى دائىرىلەر بويىچە تەجرىبە ئالماشتۇرۇش يىغىنى ئاچتى. بايىنغولىن موڭغۇل ئاپتونوم ئوبلاستى ۋە ئاقسۇ ۋىلايىتى مالىيىنى چوڭ تەكشۈرۈش بويىچە قەرەلسىز قىسقا خەۋەر ئىشلىدى.

چوڭ تەكشۈرۈش ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى باشقۇرۇش، ئىشلىتىش جەھەتتىكى بىر قاتار مەسىلىلەر بايقالدى. 35 شەھەر، ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىدىن 668 مىڭ 900 يۈەن يۆتكەپ ئىشلىتىلگەن. 15 ناھىيىدىن ئېلىنغان مەلۇماتقا قارىغاندا خىيانەتچىلىك ئەنزىسىدىن 47 سى تەكشۈرۈپ تېپىلغان، 28 مىڭ يۈەن خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىگە خىيانەت قىلىنغان. ئايرىم ناھىيىلەر ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش نامى بىلەن چوڭ زىياپەت بېرىپ، بىر قېتىمدىلا 10 مىڭ يۈەن نەپىقە خىراجىتىنى بۇزۇپ - چېچىۋەتكەن، بەزى جايلار قۇتقۇزۇش پۇلىغا دۆلەت خىزمەتچىلىرىنىڭ يەپ - ئىچىش خىراجىتىنى ئاتچوت قىلىپ بەرگەن، بۇنىڭ ئىچىدە 230 تۈياق قوي، 84 بوتۇلكا ھاراق بولۇپ، خەلق پۇلىغا سۈندۈرغاندا، 4333 يۈەنگە توغرا كېلىدۇ. يەنە خىزمەت ھوقۇقىدىن پايدىلىنىپ قۇتقۇزۇش خىراجىتىنى شەخسىي بۆلۈشۋالغان، قالايمىقان باغاقچە تەستىقلايدىغان ۋە قۇتقۇزۇش بۇيۇملىرىنى بېسىپ قويىدىغان، يۆتكىۋېتىدىغان، يوشۇرىدىغان ئەھۋاللارمۇ سادىر بولغان. چوڭ تەكشۈرۈش ئارقىلىق خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى مالىيە خىزمەت تۈزۈمىنى كۈچەيتىپ ۋە ياخشىلاپ، مەخسۇس ياكى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان مالىيە خادىملىرىنى سەپلىدى. گۇڭشىلارمۇ خەلق ئىشلىرى يارده‌مچىلىرىنى (ئۇنىڭ ئىچىدىكى ئاز بىر قىسمى قوشۇمچە يارده‌مچى) سەپلىدى. بىر قىسىم ۋىلايەت، ئوبلاستلار تەكشۈرۈش ئىاغلاشقاندىن كېيىن، مالىيە خادىملىرىنى تەربىيىلەش كۈرسى ئاچتى.

1951 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنىڭ خام چوتى، نەقچوتىنى جەملەش جەدۋىلى

9 - قىسىم 2 - جەدۋەل　　بىرلىكى: مىڭ يۈەن

يىللار	خام چوت سانى	نەقچوت سانى	خام چوت قالدۇق سانى	كېيىنكى يىلغا ئاغدۇرۇلغان سانى
1951		392		
1952		580		
1953		1137		
1954	1877	1364		
1955	1774	1407		
1956	2018	1894		
1957	2484	2175		
1958	3161	2731		
1959	2669	2324		
1960	1140	2251		

		444	870	1961
		17620	33090	1962
14490	14490	13004	27494	1963
9486	9522	12701	22223	1964
5494	5526	13957	19483	1965
4338	4338	9805	14143	1966
4874	4874	7193	12067	1967
		4439	12194	1968
		5163	15520	1969
		5837	14790	1970
		6510	7970	1971
2301	2140	7274	9414	1972
		8960	12578	1973
		9209	14313	1974
8528	8528	12554	21082	1975
8863	8863	12763	21626	1976
9251	9251	14548	23799	1977
9133	9133	14787	23920	1978
6740	6943	17988	24931	1979
9259	9739	19898	29637	1980
7250	7463	22943	30406	1981
10593	10451	21449	31900	1982
9121	9446	26154	35600	1983
7661	7748	31148	38896	1984
13866	13985	43378	57363	1985

Ⅱ باب

خەلق ئىشلىرى ستاتىستىكىسى

§ 1. ستاتىستىكا جەدۋەللىرىنىڭ تۈرى

1956 - يىلىنىڭ بېشىدا خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكىنىڭ «نەپىقە، ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش ۋە مەمۇرىي رايونلارنىڭ چېگرىسىنى ئايرىش قاتارلىق 13 خىل كەسىپىي ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلىنى تۈزۈپ تارقاتقانلىق توغرىسىدا ئوقتۇرۇش» نى تارقاتتى.

(1) ئىنقىلابىي قۇربانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى (ئا)، (ب)

(2) ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرنىڭ ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(3) ھەربىي سەپتىن بوشانغان قۇرۇلۇش ھەربىيلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(4) ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەر مەكتەپلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(5) ئىنقىلابىي مەجرۇھ ھەربىيلەرنى تەربىيىلەش، بېقىش ساناتورىيىلىرى، دەم ئېلىش ساناتورىيىلىرىنىڭ ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(6) ئىشلەپچىقىرىش، تەربىيىلەش ئورگانلىرىنىڭ خادىملىرى ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا دائىر پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى

(7) ئاققۇنلارنى ئۆزگەرتىش ئورگانلىرىدىكى خادىملار ۋە ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا دائىر پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى

(8) يېزىلاردىكى نامرات ئائىلىلەرنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(9) شەھەرلەردىكى نامرات ئائىلىلەرنى قوتقۇزۇش، ئىشلەپچىقىرىش پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى

(10) دۆلەت قۇرۇلۇشى ئۈچۈن سېتىۋېلىنغان يەر ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(11) نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاشقا دائىر مەلۇمات جەدۋىلى

(12) مەملىكەت بويىچە مەمۇرىي رايونلارنىڭ چېگرىسىنى ئايرىش ئاساسىي ئەھۋالىنى ئومۇملاشتۇرۇپ ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

(13) تەبىئىي ئاپەت ئەھۋالىنى ستاتىستىكا قىلىش جەدۋىلى

يۇقىرىدىكى مەلۇمات جەدۋەللىرى ئىچىدىكى 7 -، 8 -، 10 - جەدۋەللەر پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى بولۇپ، قالغانلىرى يىللىق مەلۇمات جەدۋەللىرىدۇر. 11 - ئايدا ئىچكى ئىشلار مىنىستىرلىكى «ئالاقىدار ئاساس سانلارنى ۋە ئۇنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىنى يەنمۇ ئىلگىرىلىگەن

هالدا ئىگىلەپ، نۆۋەتتىكى خىزمەتلەرگە ئومۇميۈزلۈك يېتەكچىلىك قىلىشقا ۋە كېلەر يىللىق خىزمەت پىلانىنى تۈزۈشكە قولايلىق يارىتىش مەقسىتىدە، يەنە بىر قېتىم ئوچ خىل تەكشۈرۈش ستاتىستىكا جەدۋىلىنى تۈزۈپ تارقاتتى. ئولار نۆۋەتتىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) شەھەرلەردىكى ئىنقىلابىي قورالانلار، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابىئاتلىرى ئىچىدىكى نامراتلارنىڭ ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىنى بىر قېتىملىق تەكشۈرۈشكە دائىر ستاتىستىكا جەدۋىلى

(2) شەھەرلەردىكى ئىجتىمائىي قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە قوتقۇزۇش بېرىش ئەھۋالىنى بىر قېتىملىق تەكشۈرۈشكە دائىر ستاتىستىكا جەدۋىلى

(3) ئاققونۇلارنىڭ ئاساس سانى توغرىسىدىكى بىر قېتىملىق تەكشۈرۈشكە دائىر ستاتىستىكا جەدۋىلى

1979 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى تۇنجى يۇرۇش سىستېمىلىق، مۇكەممەل بولغان كەسپىي ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلىدىن 16 خىلىنى تۈزۈپ تارقاتتى.

(1) نەپىقە ئوبيېكتلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(2) نەپىقە كەسپىي ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(3) ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(4) يېزىلاردىكى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(5) خەلق ئاممىسىنىڭ تەبىئىي ئاپەتكە ئۇچراش ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا جەدۋىلى

(6) شەھەر - بازارلاردىكى ئىجتىمائىي قوتقۇزۇش ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(7) شەھەرلەردىكى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(8) يىغۇۋېلىش - يولغا قويۇش خىزمەت ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(9) ئورۇنلاشتۇرۇش دېھقانچىلىق مەيدانلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(10) ئومۇمىي خەلق، كوللېكتىپ مۇلۇكچىلىك تۈزۈمىدىكى پاراۋانلىق ئىشلەپچىقىرىش ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(11) سۇنئىي قول - پۇت زاۋۇتلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(12) دەپنە ئىسلاھاتىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(13) نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(14) خەلق ئىشلىرى كەسپىي خىراجىتىنى ئىشلىتىش ئەھۋالىغا دائىر يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(15) مەملىكەت بويىچە مەمۇرىي رايونلارنىڭ چېگرىسىنى ئايرىش ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر جەدۋەل

(16) بىر قىسىم شەھەرلەردىكى يىغۇۋېلىش - يولغا سېلىپ قويۇش پونكىتلىرىنىڭ ئايلىق مەلۇمات جەدۋىلى

يۇقىرىدا كۆرسىتىلگەن مەلۇمات جەدۋەللىرىدىن 16 - جەدۋەلنى شىنجاڭ مەلۇم قىلمىغان ۋە تۆۋەنگە تارقاتمىغاندىن باشقا، قالغانلىرىنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ۋىلايەت، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرىنىڭ (باشقارمىلىرىنىڭ) تولدۇرۇشىغا چۈشۈرۈپ بەردى

ۋە مىنىستىرلىك بېكىتكەن تەلەپ بويىچە ئىككىنچى يىلى 3 - ئاينىڭ 31 - كۈنىدىن بۇرۇن تەكشۈرۈپ، ئومۇملاشتۇرۇپ خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىگە مەلۇم قىلىپ كەلدى.

خەلق ئىشلىرى نازارىتى 1981 - يىلى ستاتىستىكا خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان خادىمدىن بىرنى سەپلىدى. 1982 - يىلدىن ئېتىبارەن قەشقەر ۋىلايىتى كەسپىي ستاتىستىكا خادىمىدىن بىرنى سەپلىدى، قالغان ۋىلايەت، ئوبلاستلاردا بوغالتىر ستاتىستىكا خىزمىتىنى قوشۇمچە باشقۇردى. شۇنىڭ بىلەن دەسلەپكى قەدەمدە ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى تۈزۈمى بارلىققا كەلتۈرۈلدى.

§ 2. ستاتىستىكا كارتىسى تۈزۈمى ۋە رايونلار نومۇرى

1984 - يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى «خەلق ئىشلىرى خىزمىتى ستاتىستىكا كارتىسىنى ئورنىتىش ۋە ئىشلىتىش توغرىسىدىكى سىناق چارىسى» نى تۈزدى. 10 - ئايدا سانجى شەھىرىنىڭ داشچۇ، ئېرلىيۈگۈڭ، يۈشۈگۈ، سەنگۈڭ، يۈەنفېڭ قاتارلىق يېزىلىرىدا ۋە سانجى شەھەر رايونىدا كارتا ئورنىتىش بويىچە نۇقتىدا سىناق ئېلىپ بېرىلدى. شىنجاڭنىڭ ھەر قايسى ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەرلىرى، سانجى ئوبلاستىغا قاراشلىق ھەر قايسى ناھىيىلەر (گۈچۈڭ ناھىيىسىدىن باشقا) نىڭ خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى، باشقارمىلىرى، بۆلۈملىرىنىڭ ستاتىستىكا خادىملىرى ياكى ستاتىستىكا خىزمىتىنى قوشۇمچە ئىشلەيدىغان مالىيە خادىملىرى ۋە ئالتە ساناق نۇقتىسىدىكى خەلق ئىشلىرى يارەمچىلىرى بولۇپ، 38 ئادەم نۇقتىدىكى سىناققا قاتناشتى. ئاپتونوم رايون بىر تۇتاش بېكىتكەن ئىنقىلابىي قۇربانلار، خىزمەت ئۈستىدە قۇربان بولغانلار ياكى كېسەل بىلەن ۋاپات بولغانلار، دېرەكسىز يوقالغان ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، ئىنقىلابتا مەجرۇھلانغان ھەربىيلەر، ھەربىيلەر ئائىلە تاۋابئاتلىرى، پېنسىيىگە چىققان ھەربىيلەر، يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن قايتقان ھەربىيلەر، يېزىلاردىكى ھەربىي سەپتىن بوشانغان ھەربىيلەر، %40 قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان، خىزمەتتىن چېكىنگەن قېرى، ئاجىز ئىشچى - خىزمەتچىلەر، يېزىلاردىكى بەشتە كاپالەتلەندۈرۈلىدىغان ئائىلىلەر، شەھەر - بازارلاردىكى مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قۇتقۇزۇش بېرىلمەيدىغانلار، مۇددەتلىك قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولىدىغان باشقا خادىملار قاتارلىق 11 خىل كارتا مەزمۇنىدىكى تەلەپلەرگە ئاساسەن، ئەستايىدىل تەكشۈرۈلۈپ، ئائىلىمۇ ئائىلە كارتا تۈرغۈزۈلدى. كارتىنى ناھىيىلىك (رايونلۇق) خەلق ئىشلىرى ئىدارىلىرى (بۆلۈملىرى) نىڭ ستاتىستىكا خادىملىرى ياكى ئالاقىدار كەسپىي خادىملىرى بىلەن يېزا، بازار (مەھەللە) لارنىڭ خەلق ئىشلىرى يارەمچىلىرى بىر نۇسخىدىن ئىگىلىدى. يېزا، بازار، مەھەللەلەر ھەر پەسىلنىڭ ئاخىرىدا ھەر خىل كارتىلاردىكى نەق سانىنى «ھەر خىل خەلق ئىشلىرى ئوبيېكتلىرى ستاتىستىكا كارتىسىدىكى كېمىيىش ئەھۋالىغا دائىر پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى»، «مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قۇتقۇزۇشتىن، قوشۇمچە يارەمدىن بەھرىمەن بولىدىغان خادىملارنىڭ ئۆزگىرىش ئەھۋالىغا دائىر پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى»، «ھەر خىل ستاتىستىكا كارتىسىدىكى ئەمەلىي ئەھۋالغا دائىر پەسىللىك مەلۇمات جەدۋىلى» گە تولدۇرۇپ، ناھىيىلىك، شەھەرلىك (شەھەرگە قاراشلىق رايونلۇق) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىغا

مەلۇم قىلدى. ناھىيىلىك، شەھەرلىك (شەھەرگە قاراشلىق رايونلۇق) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى ئەستايىدىل سىلىشتۇرۇپ تەكشۈرۈپ، مەلۇم قىلغان ئەھۋال ئۆز ئىدارىسى (بۆلۈمى) ئىگىلىگەن ئەھۋال بىلەن ئوخشاش چىقىمغانلىقىنى بايقىسا، ۋاقتىدا تەكشۈرۈپ توغرىلىدى.

1985 - يىلى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكىنىڭ بىر تۇتاش ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ پىلان مالىيە باشقارمىسى IBM/XT تىپلىق دۆلىتىمىزدە ئىشلەنگەن ئېلېكترونلۇق كومپيۇتېردىن بىرنى سېتىۋالدى. يىل ئاخىرىدا شىنجاڭنىڭ مەمۇرىي رايونلىرىنىڭ ئايرىلىشى ۋە تەۋەلىك مۇناسىۋىتىگە ئاساسەن، رايونلار نومۇرى ۋە خەلق ئىشلىرى كەسپىي ئورۇنلىرىنىڭ تۈر نومۇرى سىلىنىپ، ئېلېكترونلۇق كومپيۇتېر ئىچىگە كىرگۈزۈلۈپ ئومۇملاشتۇرۇلدى.

1982 - يىلدىن ئېتىبارەن پىلان، خام چوت ستاتىستىكىسى ۋە خەلق ئىشلىرى فاكتورى، سىياسەتلىرىنىڭ ئىزچىل ئىجرا قىلىنىش ئەھۋالىغا نازارەت قىلىشقا زۆرۈر بولغان سانلىق ئاساس ۋە ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئېتىش ئۈچۈن، خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ تۈرلۈك كەسىپلىرىگە ئاساسەن، ئومۇميۈزلۈك رەتلىنىپ، ھەر يىلى رايونلار بويىچە بىر نۇسخا بىر قەدەر ئومۇميۈزلۈك، سىستېمىلىق بولغان ستاتىستىكا ماتېرىيالى تۈزۈپ چىقىلىپ، ۋىلايەت، ئوبلاست، شەھەر، ناھىيىلەرنىڭ ۋە ئالاقىدار تارماقلارنىڭ ساقلاپ پايدىلىنىشى ئۈچۈن تارقىتىپ بېرىلدى.

1985 - يىلدىن باشلاپ يولغا قويۇلغان ئەڭ يېڭى بىر يۈرۈش ستاتىستىكا جەدۋىلى تۆۋەندىكىلەردىن ئىبارەت:

(1) ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ شەھەر، يېزىلار بويىچە ئايرىلغان كەسىپىي ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(2) جەمئىيەت يولغا قويغان نەپىقە پاراۋانلىق ئىشلىرى ئومۇمىي ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(3) ناھىيە دەرىجىلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ شەھەر، يېزا بويىچە ئايرىلمىغان كەسىپلەر ئومۇمىي ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(4) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرغان دەم ئېلىشقا، پېنسىيىگە چىققان، خىزمەتتىن چېكىنگەن خادىملار ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا مەلۇمات جەدۋىلى

(5) يېزىلاردىكى تەبىئىي ئاپەت ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا جەدۋىلى

(6) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرىنىڭ بېقىش خاراكتېرىدىكى كەسىپىي ئورۇنلىرىنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(7) سەرگەردان تىلەمچىلەرنى يىغىۋېلىش - يولغا سېلىپ قويۇش، ئورۇنلاشتۇرۇش ئورۇنلىرىنىڭ ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(8) خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى باشقۇرغان كارخانا خاراكتېرلىك ئورۇنلارنىڭ ئومۇمىي ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(9) دەپنە ئىشلىرى كەسىپىي ئورۇنلىرىنىڭ ئاساسىي ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى

(10) ئىنقىلابىي قۇربانلار خاتىرە قۇرۇلۇشلىرىنى باشقۇرۇش ئورۇنلىرىنىڭ ئەھۋالىغا دائىر ستاتىستىكا يىللىق مەلۇمات جەدۋىلى.

قوشۇمچە خاتىرىلەر

قوشۇمچە خاتىرىلەر

1986 - يىلدىن 1989 - يىلغىچە بولغان چوڭ ئىشلار

1986 - يىلى

ئۈرۈمچىدە 4 - ئاينىڭ 4 - كۈنىدىن 9 - كۈنگىچە ئاپتونوم رايونلۇق نىكاھ ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش خىزمىتى يېغىنى ئېچىلدى. يېغىنغا 170 ۋەكىل قاتناشتى، بۇ، دۆلىتىمىز قۇرۇلغاندىن بۇيانقى ئاپتونوم رايونىمىز بويىچە كۆلەمى ئەڭ زور نىكاھ ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش كەسپىي يېغىنى بولۇپ ھېسابلىنىدۇ. يېغىندا «شىنجاڭ ئۇيغۇر ئاپتونوم رايونىنىڭ نىكاھ ئىشلىرىنى تەكشۈرۈش چارىسى» نى ئىزچىل ئىجرا قىلىش توغرىسىدىكى قوشۇمچە بەلگىلىمىسى» توغرۇلۇق چىقىلدى. («قوشۇمچە بەلگىلىمە» ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى تەرىپىدىن تەستىقلانغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى 8 - ئاينىڭ 1 - كۈنى ئېلان قىلىپ يولغا قويىدى).

5 - ئاينىڭ 22 - كۈنى ج ك پ مەركىزىي كومىتېتى سىياسىي بيۈروسىنىڭ دائىمىي ئەزاسى چياۋشى بېيجىڭدە ئاپتونوم رايونىنىڭ رەئىسى تۆمۈر داۋامەت، مۇئاۋىن رەئىس خوۋاڭ باۋجاڭنىڭ جەنۇبىي شىنجاڭنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ بېيىتىش توغرىسىدىكى دوكلاتىنى ئاڭلىدى. مەركىزىي كومىتېت قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىنى ۋە قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرىنى مەملىكەت بويىچە نۆقتىلىق يار - يۆلەك قىلىنىدىغان نامرات رايونلار قاتارىغا كىرگۈزۈشنى قارار قىلدى.

6 - ئاينىڭ 7 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئاتوش ناھىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلۇپ، ئاتوش شەھىرى (ناھىيە دەرىجىلىك) تەسىس قىلىندى. سابىق ئاتوش ناھىيىسىنىڭ مەمۇرىي رايونى ئاتوش شەھىرىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىندى. ئاتوش شەھىرىگە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستى رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى.

5 - ئاينىڭ 7 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى قەشقەر ۋە ئالتايدا جەنۇبىي، شىمالىي شىنجاڭنى نامراتلىقتىن قۇتۇلدۇرۇپ بېيىتىش خىزمەت يېغىنى چاقىرىپ، ئاپتونوم رايونىنىڭ نامراتلارغا يار - يۆلەك بولۇش خىزمىتىنى تەكشۈردى ۋە كېيىنكى قەدەمدىكى خىزمەتلەرنى ئورۇنلاشتۇردى.

7 - ئايدا جاڭ تۆڭ خەلق ئىشلىرى نازارىتىنىڭ نازىرى بولدى.

9 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق قۇرۇلتىيى دائىمىي كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن

مۇدىرى لى جيايۇ ۋە ئاپتونوم رايونلۇق سىياسىي كېڭەشنىڭ مۇئاۋىن رەئىسى فۇۋېن باشچىلىقىدىكى ئاپتونوم رايونلۇق ھال سوراش ئۆمىكى يۇننەن ۋە گۋاڭشى ئالدىنقى سەپتىكى قىسىملارنىڭ 81 ئورنىغا ۋە ئۇرۇش رايونىدىكى توققۇز دوختۇرخانىغا بېرىپ ھال سورىدى؛ ئالدىنقى سەپتىكى ئۇچ ئىنقىلابىي قۇربانلار قەبرىستانلىقىنى زىيارەت قىلدى ۋە كوماندىر - جەڭچىلەرگە كىشمىش، ئۇرۇك قېقى قاتارلىق ھال سوراش بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى. ئىككى ھال سوراش ئۆمىكى 10 - ئاينىڭ ئاخىرى ۋە 11 - ئاينىڭ باشلىرى شىنجاڭغا قايتىپ كەلدى.

10 - ئاينىڭ 1 - كۈنى خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئويدۇرغان 1280 دانە «نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملاش مەخسۇس تامغىسى» كۈچكە ئىگە قىلىنىپ، ئىشلىتىلىشكە باشلىدى. ئۇنىڭدىن ئىلگىرى، شىنجاڭدىكى نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى 1300 خادىم تەرىپىلىنىپ ۋە ئىمتىھان ئېلىنىپ لايىقەتلىك بولغانلارغا «نىكاھ ئىشلىرىنى تىزىملىغۇچى خادىم گۇۋاھنامىسى» تارقىتىپ بېرىلگەنىدى.

11 - ئايدا ئاپتونوم رايونىنىڭ پاراۋانلىق مەھسۇلاتلىرى خەلق ئىشلىرى مىنىستىرلىكى بېيجىڭدە ئۆتكۈزگەن مەملىكەتلىك پاراۋانلىق مەھسۇلاتلىرى يەرمەنكىسىگە قاتناشتۇرۇلدى. يەرمەنكىگە قاتناشتۇرۇلغان مەھسۇلاتلار يېنىك سانائەت، ئىلمە توقۇلما، سۈنئىي قول - پۈت، قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى، كان مەھسۇلاتلىرى، كىيىم - كېچەك، ئاياغ كىيىم، باش كىيىم، ھۈنەر - سەنئەت، يېمەك - ئىچمەك، كۆن - خۇرۇم مەھسۇلاتلىرى، يەرلىك ئالاھىدە مەھسۇلاتلار 11 چوڭ تۈر، 518 خىل بولۇپ، 1000 دىن ئېشىپ كەتتى. يەرمەنكىدە، شىنجاڭ «سېتىش مۇكاپاتى» غا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايون بويىچە چارۋىچىلىق رايونلىرىدىكى تۈنجى ياشانغانلار ساناتورىيىسى سانجى خۇيزۇ ئاپتونوم ئوبلاستى قۇتۇبى ناھىيىسىنىڭ چۈرگۈل بازىرىدا ياشانغانلار ساناتورىيىسى قۇرۇلدى.

شۇ يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتىگە بىۋاستە قاراشلىق قۇتۇبى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق باش ساناتورىيىسى، ئۇرۇمچى شەھىرى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق باش ساناتورىيىسى، خوتەن ۋىلايەتلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق باش ساناتورىيىسى ئەمەلدىن قالدۇرۇلدى، باش ساناتورىيىلەر ئەمەلدىن قالدۇرۇلغاندىن كېيىن ھەر قايسى شۆبە ساناتورىيىلەرگە ئەسلىدىكى نازارەت (ئىدارە، باشقارما) رەھبەرلىك قىلىدىغان بولدى. كادىرلار ھوقۇقى، مالىيە ھوقۇقى، باشقۇرۇش ھوقۇقى شۆبە ساناتورىيىلەرگە چۈشۈرۈپ بېرىلدى.

شۇ يىلى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كەسپىي ئورۇنلىرىدا بېقىلىۋاتقان خادىملارنىڭ تۇرمۇش ئۆلچىمى مۇناسىپ ھالدا تەڭشەلدى. تەڭشەلگەندىن كېيىنكى ئۆلچەم مۇنداق بولدى: ھەر بىر كىشىگە ھەر ئايدا ئەسلىدىكى ئاساستا سەككىز يۈەن تۇرمۇش ياردەم پۇلى قوشۇپ بېرىلدى (گۆش پۇلىمۇ شۇنىڭ ئىچىدە). ياشانغانلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 43.75 يۈەن بېرىلىپ ئەسلىدىكىدىن 22%؛ بالىلارنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 47.60 يۈەن بېرىلىپ، ئەسلىدىكىدىن 20%؛ روھىي كېسەللەرنىڭ ھەربىرىگە ھەر ئايدا 48.20 يۈەن بېرىلىپ، ئەسلىدىكىدىن 19% ئۆستۈرۈلدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايون ۋە ئۇرۇمچى شەھىرى قاراشلىق ئىدارىلار، كارخانىلار ۋە كەسپىي ئورۇنلار سەپەرۋەر قىلىنىپ، ئارتۇق كىيىم - كېچەك، يۇتقان - كۆرپىلەرنى ئىئانە قىلىپ نامرات رايونلارغا ياردەم بېرىش پائالىيىتى ئېلىپ بېرىلدى. شىنجاڭدا تۇرۇشلۇق قىسىملارمۇ بۇ

پائالىيەتكە قاتناشتى. ئىشانە توپلاشقا 163 مىڭ 107 ئادەم قاتناشتى، 649 مىڭ 701 قۇر كىيىم - كېچەك، يوتقان - كۆرپە ئىشانە قىلىندى. ئۇنىڭدىن باشقا يەنە 147 مىڭ 732.98 يۈەن نەقپۇل، 5278.7 جىڭ ئاشلىق ياردەم قىلىندى. شىنجاڭ بويىچە 26 ناھىيە، شەھەرگە قاراشلىق 265 يېزىدىكى تەخمىنەن 200 مىڭ ئادەم قۇتقۇزۇشتىن بەھرىمەن بولدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ئالاقىدار تارماقلىرى ئورتاق كېڭىشىش ئارقىسىدا قىسىملاردىن دەم ئېلىشقا، پېنسىيەگە چىققان كادىرلارنىڭ يەرلىككە ئۆتكۈزۈپ بېرىلگەندىن كېيىنكى تۇرمۇش ياردەم پۇلى، چېگرا رايوندا خىزمەت قىلغان يىلىغا قوشۇپ بېرىلىدىغان پۇل ۋە شىنجاڭنىڭ رايون خاراكتېرلىك ئىش ھەققى ياردەم پۇلى شۇنداقلا ئاشلىق، ماي، قوشۇمچە يېمەكلىك، قىس تاۋارلار بىلەن تەمىنلەش مەسىلىلىرىنى ھەل قىلدى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا ھەربىي قىسىمدىكى ھەربىي تەۋەلىكى بولمىغان پېنسىيەگە چىققان ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ داۋالىنىش، تۇرالغۇ ئۆي قاتارلىق ئىشلىرىمۇ مۇۋاپىق ئورۇنلاشتۇرۇلدى.

1987 - يىل

1 - ئاينىڭ 1 - كۈنىدىن ئېتىبارەن 60 - يىللاردا قىسقارتىلغان قېرى، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنى قۇتقۇزۇش ئۆلچىمى ۋە شەھەرلەردىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەرگە مۇددەتلىك، ئۆلچەملىك قۇتقۇزۇش بېرىش ئۆلچىمى تەڭشەلدى. خىزمەتتىن قىسقارتىلغان قېرى، ئاجىز، مېيىپ ئىشچى - خىزمەتچىلەرنىڭ ھەر بىرىنىڭ ھەر ئايلىق قۇتقۇزۇش پۇلى 45 يۈەنگە يەتمىسە، 45 يۈەن بويىچە تارقىتىپ بېرىلىدىغان بولدى. شەھەرلەردىكى قىيىنچىلىقى بار ئائىلىلەردىكى ھەربىر ئادەمگە ھەرئايدا 19 يۈەندىن 23 يۈەنگىچە بېرىلىدىغان بولدى. ئۇرۇمچى شەھىرىدە: بىر جانغا 23 يۈەن، ئىككى جانغا 42 يۈەن، ئۈچ جانغا 51 يۈەن، تۆت جانغا 64 يۈەن، بەش جانغا 70 يۈەن، ئالتە جاندىن يۇقىرىلارغا 90 يۈەن قۇتقۇزۇش پۇلى بېرىش بېكىتىلدى.

4 - ئاينىڭ 1 - كۈنى مېيىپلارنى نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈش قانات يايدۇرۇلدى، تەكشۈرۈش نەتىجىسى ھېسابلانغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايون بويىچە مېيىپلار ئومۇمىي سانى تەخمىنەن 534 مىڭ قىلىپ تۇرغۇزۇلدى. بۇنىڭ ئىچىدە: ئاڭلاش، سۆزلەش جەھەتتىكى مېيىپلار 162 مىڭ؛ ئەقلىي جەھەتتىكى مېيىپلار 116 مىڭ؛ قول - پۇتى مېيىپلار 103 مىڭ؛ كۆزى مېيىپلار 65 مىڭ؛ روھىي كېسەللەر 22 مىڭ؛ ئۇنىۋېرسال مېيىپلار 66 مىڭ.

5 - ئايدا شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى ساناقەت شىركىتى ۋە ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى بىرلىكتە پاراۋانلىق مەھسۇلاتلىرى يەرمەنكىسى ئاچتى. 1000 دىن ئارتۇق پاراۋانلىق مەھسۇلاتى كۆرگەزمىگە قويۇلدى. كۈندىلىك ئوتتۇرىچە تىجارەت سوممىسى 20 مىڭ يۈەن بولدى.

9 - ئاينىڭ 16 - كۈنىدىن 10 - ئاينىڭ 21 - كۈنىگە قەدەر، خەلق ئىشلىرى نازارىتى بىر قىسىم ۋىلايەتلىك، ئوبلاستلىق، شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى تارماقلىرى بىلەن بىرلىكتە شىنجاڭدىكى يەتتە ياشانغانلار ساناتورىيىسى، ئالتە روھىي كېسەللەر ساناتورىيىسى ۋە ئۇچ بالىلار ساناتورىيىسىنى تەكشۈردى ۋە باھالاپ سېلىشتۇردى. ئاساسلىقى ھەر قايسى ساناتورىيىلەرنىڭ

1984 - يىلى جاڭجۇدا ئېچىلغان يىغىنىنىڭ شەھەر پاراۋانلىق خىزمىتىنى تەرتىپكە سېلىش، ئىسلاھ قىلىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشنى ئىجرا قىلىش ئەھۋالى تەكشۈرۈلدى. قەشقەر ۋىلايەتلىك ياشانغانلار ۋە بالىلار ساناتوريىسى، ئۈرۈمچى ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ساناتوريىسى، قۇتۇبى روھىي كېسەللەر ساناتوريىسى، ئىلى ۋىلايەتلىك ئىجتىمائىي پاراۋانلىق ساناتوريىسى ئىلغار ئورۇن بولۇپ باھالاندى ۋە تەقدىرلەندى.

11 - ئاينىڭ 27 - كۈنى گوۋۇيۈەننىڭ تەستىقلىشى ئارقىلىق ئۈرۈمچى شەھىرى دۆڭسەن رايونى تەسىس قىلىندى. ئۈرۈمچى ناھىيىسىنىڭ لوساۋگۇ يېزىسى ۋە ئۈرۈمچى شەھىرى شىمىگو رايونى كازىۋەن ئىش بېجىرىش ئورنىنىڭ مەمۇرىي رايونى دۆڭسەن رايونىنىڭ مەمۇرىي رايونى قىلىپ ئايرىپ بېرىلدى.

شۇ يىلى خەلق ئىشلىرى نازارىتى سانجى شەھىرىنىڭ لىيۈگۈك يېزىسىدا ئاپەتتىن قۇتقۇزۇش ھەمكارلىق سۈغۇرتىسىنى سىناق تەرىقىسىدە يولغا قويدى. دېھقانچىلىق زىرائەتلىرىدىن كۆممىقوناق، شال، يېسۈلەك خەۋپسىزلەندۈرۈلدى. چارۋىچىلىقتا كالا، قوي خەۋپسىزلەندۈرۈلدى. ئۈننىڭدىن باشقا، ئەمگەك كۈچلىرى تۈيۈقسىز زەخمىگە ئۇچراش سۈغۇرتىسى ۋە نامرات ئائىلىلەرنىڭ ئاساسىي تۇرمۇشىغا كاپالەتلىك قىلىش سۈغۇرتىسى يولغا قويۇلدى.

1988 - يىلى

4 - ئاينىڭ 25 - كۈنى شىنجاڭ سېلىندىر زاۋۇتى چەت ئەلدىن كىرگۈزگەن «خان تاجى» ماركىلىق بوتۇلكا ئاغزىنى ئاپتوماتىك ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىسى ئىشلەپچىقىرىشقا كىرىشتۈرۈلدى. شۇ يىلى زاۋۇت 400 مىڭ يۈەن پايدا يارىتىپ، يۇقىرىغا 140 مىڭ يۈەن باج تاپشۇردى. بۇ ئۈسكۈنە نۆۋەتتە ئېلىمىز بويىچە ئەڭ چوڭ، ئەڭ ئىلغار بوتۇلكا قاپقىقى ئىشلەپچىقىرىش لىنىيىلىرىنىڭ بىرىدۇر.

7 - ئاينىڭ 26 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى بىلەن شىنجاڭ ھەربىي رايونى بىرلىكتە ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ يەرلىك، تۈرۈشلۇق قىسىم ۋە قوراللىق ساقچى قىسىملىرىدىكى ئارمىيىنى ھىمايە قىلىش، ئائىلە تاۋابىئاتلىرىغا ئېتىبار بېرىش، ھۆكۈمەتنى ھىمايە قىلىش، خەلقنى سۆيۈش بويىچە 34 ئىلغار ئورۇن ۋە 14 ئىلغار شەخسنى ئومۇمىي ئۇقتۇرۇش چىقىرىپ تەقدىرلىدى.

11 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار سەنئەت ئۆمىكى مەملىكەتلىك 2 - نۆۋەتلىك مېيىپلار سەنئەت كۆرىكىنىڭ غەربىي - شىمال كۆرىكىدە كوللېكتىپ بويىچە ئەلا مۇكاپاتقا ئېرىشتى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق ھەر قايسى جايلىرىدا 89 دېھقانلار ھەمكارلىق كاسسىسى قۇرۇلدى. ھەمكارلىق كاسسىسىغا 10 مىڭ 826 ئائىلە قاتناشتى، جەمئىي 693 مىڭ 159 يۈەن ئامانەت توپلاندى.

1989 - يىلى

3 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى قۇرۇلدى. تۆمۈر داۋامەت ھەيئەت رىياسەتچىسىگە پەخرىي رەئىسى بولدى. ھاپىز رەخمەت رەئىس، جاڭ تۇڭ مۇدىرىيەت باشلىقى

بولدى.

6 - ئاينىڭ 20 - كۈنى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتى چوڭ يىغىن ئېچىپ «19 - ماي» ئۇرۇش، چېقىش، بۇلاش، پاراكەندىچىلىك قىلىش ۋەقەسىنى تىنچىتىش يولىدا زور تۆھپە ياراتقان خەلق ئازادلىق ئارمىيىسى، قوراللىق ساقچى قىسىملىرى ۋە كەڭ جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر - ساقچىلىرىدىن ھال سورىدى. يىغىندا خىزمەت كۆرسەتكەن قىسىملار، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر - ساقچىلىرىغا لەۋھە تەقدىم قىلىندى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە خەلق ھۆكۈمىتىگە ۋەكالىتەن خىزمەت كۆرسەتكەن قىسىملاردىكى بارلىق كوماندىر - جەڭچىلەر، جامائەت خەۋپسىزلىكى كادىر - ساقچىلىرىغا 110 مىڭ يۈەن قىممەتلىدىكى خاتىرە بۇيۇمى ۋە ھال سوراش بۇيۇملىرىنى تەقدىم قىلدى.

8 - ئاينىڭ 27 - كۈنى ئاپتونوم رايون ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىنىڭ رەھبەرلىرىدىن ئەخمەتجان قاسىمى قاتارلىق بەش ئىنقىلابىي قۇربان ۋاپات بولغانلىقىنىڭ 40 يىللىقىنى خاتىرىلەش چوڭ يىغىنى ئاچتى. ئاپتونوم رايونىنىڭ پارتىيە، ھۆكۈمەت، ئارمىيە، ئىشلەپچىقىرىش - قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى، ئۇرۇمچى شەھىرىنىڭ رەھبەرلىرى، ئىنقىلابىي قۇربانلارنىڭ ھايات ۋاقتىدىكى سەپداشلىرى، ئۇرۇغ - تۇغقانلىرى، ئۈچ ۋىلايەت ئىنقىلابىغا قاتناشقان پېشقەدەم يولداشلار ۋە ھەر مىللەت، ھەر ساھە ئاممىسىدىن بولۇپ 800 دىن ئارتۇق ئادەم يىغىنىغا قاتناشتى.

10 - ئاينىڭ 8 - كۈنىدىن 15 - كۈنىگە قەدەر، ئاپتونوم رايونلۇق مېيىپلار بىرلەشمىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك خەلق ئىشلىرى ئىدارىسى، ئۇرۇمچى شەھەرلىك ئەما، گاس - گاچىلار جەمئىيىتى بىرلىكتە «مېيىپلار ۋە جەمئىيەت» تەشۋىقات ھەپتىلىكى ئۆتكۈزدى. 22 ئىجتىمائىي پاراۋانلىق كارخانىسى مېيىپلار ئاساسىي گەۋدە قىلىنغان 55 مۇلازىمەت گۇرۇپپىسى قۇرۇپ، كوچا - رەستىلەرگە چېقىپ ئاھالىلار ئۈچۈن خىزمەت قىلىشقا تەشكىللىدى. 270 مىڭ ئادەم تەشۋىقات ھەپتىلىكى پائالىيىتىگە قاتناشتى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايونلۇق خەلق ھۆكۈمىتى ۋە شىنجاڭ ھەربىي رايونى غەيرىي يېزا ئىگىلىك نوپۇسىدىكى مەجبۇرىيەت ئۆتەۋاتقان جەڭچىلەرنى ئورۇنلاشتۇرۇش كارتوچكىسى تۈزۈمىنى يولغا قويۇشنى قارار قىلدى. شۇ يىلى قەشقەر، خوتەن ۋىلايەتلىرى ۋە قىزىلسۇ قىرغىز ئاپتونوم ئوبلاستىغا قاراشلىق توققۇز ناھىيىدە بالىلار پاراۋانلىق مەكتىپى قۇرۇلۇپ، ئىگە - چاقىسىز 465 بېتىم بالىنى قوبۇل قىلدى.

شۇ يىلى ئاپتونوم رايوندا مېيىپلارنىڭ ئۈچ تۈر بويىچە سالامەتلىكىنى ئەسلىگە كەلتۈرۈش خىزمىتى باشلاندى. يىل ئاخىرىغا قەدەر، ئاپتونوم رايون بويىچە كۆزىگە ئاق چۈشكەن 2362 ئادەم ئوپېراتسىيە قىلىنىپ، قايتا يورۇقلۇققا ئېرىشتى، ئومۇمىي ئۈنۈمى 98% كە يەتتى؛ كىچىك بالىلاردا بولىدىغان راخىت كېسىللىكىنىڭ ئاساسىتىنى تۈزەش بويىچە 853 ئادەم ئوپېراتسىيە قىلىنىپ، ئومۇمىي ئۈنۈمى 98.5% كە يەتتى؛ گاس بالىلارنىڭ تىل چىقىرىشى بويىچە 51 ئادەم مەشىق قىلدۇرۇلدى، ئۈنىڭ ئىچىدىكى ئىككى بالا ئادەتتىكى باشلانغۇچ مەكتەپكە، ئۈچ بالا ئادەتتىكى يەسلىگە كىردى.

ئاخىرقى سۆز

خەلق ئىشلىرى نازارىتى پارتكۇرۇپپىسى ئاپتونوم رايونلۇق پارتكوم ۋە ھۆكۈمەتنىڭ «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» نى تۈزۈپ چىقىش توغرىسىدىكى ئورۇنلاشتۇرۇشىغا ئاساسەن، 1984 - يىل 4 - ئايدا «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» تۈزۈش ھەيئىتى قۇرۇلۇشنى قارار قىلدى. تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتى قارىمىقىدا ئىشخانا تەسىس قىلىندى. شۇ يىلى خادىملار، خىراجەت ۋە ئىشخانا ئەمەلىيلەشتۈرۈلدى.

1985 - يىلىنىڭ بېشىدا تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتى ئىككى قارار ئۆگىنىش كۇرسى ئاچتى. 1 - قارارلىق كۇرسىنىڭ باش تېمىسى سوتسىيالىستىك يېڭىچە تەزكىرە تۈزۈشكە بولغان تونۇش مەسىلىسىنى ھەل قىلىش، 2 - قارارلىق كۇرسىنىڭ باش تېمىسى تەزكىرە تۈزۈشتىكى تېخنىكىلىق مەسىلىلەرنى ھەل قىلىشتىن ئىبارەت بولدى. تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ بارلىق ئەزالىرى ۋە ماقالە يېزىشقا قاتناشقان بارلىق خادىملار ئۆگىنىشكە قاتناشتى. شۇنىڭ بىلەن بىر ۋاقىتتا «خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسىنى يېزىش قائىدىسى» ۋە «خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى مۇندەرىجىسى» (1 - نۇسخىسى) تۈزۈپ چىقىلدى. تەزكىرە تۈزۈش خىزمىتى شۇ ئاساستا قانات يايدۇرۇلدى.

ماتېرىيال توپلاش ۋاقتىدا ھەر بىر ماقالە يازغۇچىدىن توپلىغان ماتېرىيال تەزكىرىگە كىرگۈزۈلىدىغان مەزمۇندىن ئون ھەسسە كۆپ بولۇش تەلەپ قىلىندى. ماقالە يازغۇچىلار يېزىشقا كىرىشىشتىن بۇرۇن تەھرىر ئىشخانىسى ئالدى بىلەن ئۇلار توپلىغان ماتېرىيالنىڭ سۈپىتى ۋە مىقدارىنى تەكشۈرۈپ كۆرۈپ، ئاندىن رەسمىي يېزىشقا كىرىشىش ياكى كىرىشمەسلىكنى بەلگىلىدى. 1985 - يىلى ۋە 1986 - يىلى ئاساسەن ماتېرىيال توپلاش خىزمىتى تۈگىتىلدى. 1986 - يىلى ئۈچ قېتىم تەكشۈرۈش، باھالاپ - سىلىشتۇرۇش ئېلىپ بېرىلىپ ھەيدەكچىلىك قىلىندى. شۇ يىلىنىڭ ئاخىرىغىچە 4 مىليون خەتتىن ئارتۇق ماتېرىيال كارتوچكىسى توپلىنىپ، يېزىشقا ئومۇميۈزلۈك كىرىشىش ئۈچۈن ئاساس سېلىندى.

1987 - يىلى ۋە 1988 - يىلى 400 مىڭ خەتلىك دەسلەپكى ئورىگىنال يېزىپ چىقىلدى، شۇ ئارىلىقتا باش مۇھەررىر ۋە تەھرىر ئىشخانىسىدىكى خادىملار تۈزىتىش ۋە كوپىيە باھالاش خىزمىتىنى تۈتتى. سىناق تەرىقىسىدە يېزىلغان كوپىيىلەر ئالدى بىلەن تەھرىر ئىشخانىسى تەرىپىدىن تەكشۈرۈپ بېكىتىلىپ، تەلەپكە ئۇيغۇن كەلمەيدىغانلىرى كوپىيە يازغۇچىلار تەرىپىدىن تۈزىتىلدى. بىر قىسمى پىشىپ يېتىلسە، شۇ بىر قىسمى تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ تەكشۈرۈپ باھالىشىغا سۇنۇلدى. كوپىيە يازغۇچىلار تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ تەكشۈرۈپ باھالاش پىكرى بويىچە تۈزىتىش كىرگۈزدى ۋە كەم قىسمىنى تولۇقلىدى. ئىككى يىل ئىچىدە تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتى 12 قېتىم كوپىيە باھالاش يىغىنى ئاچتى.

تەزكىرە كوپىيىلىرى پۈتۈنلەي باھالاپ تەكشۈرۈپ چىقىلغاندىن كېيىن، 1989 - يىلى ئەتىيازدا باش مۇھەررىر سىناق تەرىقىسىدە يېزىلغان ئورىگىناللارنى ئومۇملاشتۇرۇپ يېزىپ

چىقتى ۋە ئۇنى ماشىنكىدا ئۇرغۇزۇپ توپلام قىلدى. 1989 - يىل 6 - ئايدا بۇ توپلام تەزكىرە تۈزۈش ھەيئىتىنىڭ دەسلەپكى تەكشۈرۈشىگە سۇنۇلدى. دەسلەپكى تەكشۈرۈش يىغىنى بەش كۈن داۋاملىشىپ مۇنەۋۋەرجە، مەزمۇن، بايان قاتارلىق جەھەتلەردىكى نامۇۋاپىق جايلار توغرىسىدا تۈزىتىش كىرگۈزۈش پىكىرلىرى ئوتتۇرىغا قويۇلدى. تەھرىر ئىشخانىسى تۈزىتىش كىرگۈزۈش خىزمىتىنى ئاياغلاشتۇرغاندىن كېيىن، 1990 - يىل 6 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ قايتا تەكشۈرۈشىگە مەلۇم قىلدى. قايتا تەكشۈرۈش خىزمىتى ئىككىنچى ئاي داۋاملاشتى. 11 - ئايدا باش مۇھەررىر تەھرىر خادىملار بىلەن بىرلىكتە قايتا تەكشۈرۈش جەريانىدا ئوتتۇرىغا قويۇلغان پىكىرلەرگە ئاساسەن، يەنە بىر قېتىم كەم يېرىنى تولۇقلىدى ۋە تۈزىتىش كىرگۈزدى. ئارقىدىن باش مۇھەررىر ۋە تەزكىرە تۈزگۈچىلەر ئاخىرقى قېتىم تەكشۈرۈپ بولغاندىن كېيىن، يېرىم يىل ۋاقىت سەرپ قىلىنىپ، كوپىيە ئاققا كۆچۈرۈلدى.

«شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى»: تۈزۈلگەن يەتتە يىل ئىچىدە، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتى رەھبەرلىرى ۋە «شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى» تەھرىر ئىشخانىسى بۇ ئىشقا باشتىن ئاخىر كۆڭۈل بۆلدى، بۇ ئىشنى قوللىدى ۋە بۇ ئىشقا يېتەكچىلىك قىلدى؛ «شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى» دىكى يېزا ئىگىلىك، ئەمگەك - كادىرلار، مىللەتلەردىن ئىبارەت ئۈچ تەزكىرىنىڭ باش مۇھەررىرلىرى دەسلەپكى تەكشۈرۈشكە قاتناشتى ھەمدە بىزنى قىممەتلىك ماتېرىياللار بىلەن تەمىن ئەتتى؛ شىنجاڭ ئىجتىمائىي پەنلەر ئاكادېمىيىسى تارىخ تەتقىقات ئورنىدىكى مۇتەخەسسىسلەردىن جى داچۈن، شۇبەيفۇلار كوپىيە باھالاشقا قاتنىشىپ، نۇقتىلىق ھالدا تارىخىي ماتېرىياللارنى تەكشۈرۈپ تۈزىتىپ بەردى. «خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» — ناھايىتى كۆپ يولداشلارنىڭ خالىس تۆھپىسى ۋە يۈرەك قېنىنىڭ جەۋھىرى. شۇڭلاشقا ئۇلارنى بۇ يەردە ئالاھىدە تىلغا ئېلىپ ئۆتىمىز.

ماقاله بىلەن تەمىنلىگۈچىلەر يازغان باب، پاراگرافلار ھەققىدە ئىزاھات

يۇقىرىقى: كىرىش سۆز، كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى، ئومۇمىي بايان؛ بىرىنچى قىسىم I باب؛ ئىككىنچى قىسىم كىچىك ئومۇمىي بايان؛ ئۈچىنچى قىسىم I باب 1 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى؛ تۆتىنچى قىسىمنىڭ II بابى؛ بەشىنچى قىسىم I بابنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى، I بابنىڭ 2 -، 3 - پاراگرافلىرى، 4 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى، 5 - پاراگراف، IV بابنىڭ 2 - پاراگرافى؛ ئاخىرقى سۆز، قوشۇمچە.

لى گېڭيۈەن: ئىككىنچى قىسىمنىڭ I بابى، I بابنىڭ 1 - پاراگرافى ۋە 2 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى؛ بەشىنچى قىسىم I بابنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى، I بابنىڭ 1 -، 2 - پاراگرافلىرى ۋە 4 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى، II بابنىڭ 1 - پاراگرافى ۋە 2 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى؛ ئالتىنچى قىسىم I بابنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى؛ سەككىزىنچى قىسىم I باب 1 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن بۇرۇنقى قىسمى.

تاڭ شياۆگۇاڭ: ئۈچىنچى قىسىم I باب 1 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى، 2 -، 3 - پاراگرافلىرى، I باب، II بابنىڭ 1 - ۋە 3 - پاراگرافلىرى، IV باب، V باب.

لى خۇي: بەشىنچى قىسىم II باب 1 -، 2 - پاراگرافلارنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى، 3 -، 4 -، 5 - پاراگرافلار ۋە IV بابنىڭ 1 -، 2 - پاراگرافلىرىنىڭ ئۈچ تارمىقى؛ ئالتىنچى قىسىم I بابنىڭ 1 -، 2 - پاراگرافلىرى، 3 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى ۋە 4 -، 5 - پاراگرافلىرى.

ۋاڭ ياۆ: چوڭ ئىشلار خاتىرىسى؛ ئالتىنچى قىسىم II بابنىڭ 1 - پاراگرافى.

پېك ياڭشۇ: ئىككىنچى قىسىم I بابنىڭ 1 - پاراگرافى ۋە 2 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى، 3 - پاراگراف، 4 - پاراگراف؛ تۆتىنچى قىسىم I بابنىڭ 3 - پاراگرافى؛ يەتتىنچى قىسمىنىڭ II بابى.

جاۆجۇجياڭ: سەككىزىنچى قىسىم I باب 1 - پاراگرافنىڭ 1949 - يىلدىن 1985 - يىلغىچە بولغان قىسمى ۋە 2 - پاراگرافى.

فەن جي: يەتتىنچى قىسمىنىڭ I ، I بابلىرى.

ۋاڭ جيەنمىن: تۆتىنچى قىسمىنىڭ I بابى.

شىڭ جىزاۆ: توققۇزىنچى قىسىم.

جياڭ لىڭيۈن: ئالتىنچى قىسمىنىڭ I بابى، سەككىزىنچى قىسمىنىڭ I بابى.

مېڭ شيەندىيەن: ئۈچىنچى قىسىم II بابنىڭ 2 - ۋە 4 - پاراگرافلىرى.

فېڭ يۈەنكۇي: بىرىنچى قىسمىنىڭ I بابى.

يى مىڭكۇي: تۆتىنچى قىسىم I بابنىڭ 1 -، 2 - پاراگرافلىرى.

ياۆجىچىن: بىرىنچى قىسىم I باب 3 - پاراگرافنىڭ 5 - تارمىقى.

جاۆيىڭ: ئالتىنچى قىسىم II بابنىڭ 2 - پاراگرافى.

سۈرەت بىلەن تەمىنلىگۈچى خادىملار ئىسىملىكى

(تەمىنلىگەن سۈرىتىنىلغ كۆپ - ئازلىقى بويىچە تىزىلدى)

سۈن مىنجېلغ، جيادۈشېلغ، يى مىڭكۈي، لىيۈجۈچيى، جاۋگۈفالغ، ژالغ ميەن، مېلغ شيەندىەن، جاۋشاۋشى، ژېن شىنرۈلغ، فېلغ يۈەنكۈي، يەن پېلغ، لى شىشۈن، پەن يۈچيەن، شۈجېگرېن، ژالغ خاۋ، فەن خاۋ، خەي جېلغ، لوجىگۈالغ، چېلغ شاۋكۈن، سۈلغ جيەنبياۋ.

«شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» نىڭ ئومۇمىي مۇندەرىجىسى

مۇقەددىمە (ئومۇمىي كىرىش سۆز، كىتابنىڭ تۈزۈلۈشى، مۇندەرىجە)

1 ـ توم ئومۇمىي بايان
2 ـ توم چوڭ ئىشلار خاتىرىسى
3 ـ توم رايونلارنىڭ تەسىس قىلىنىش تەزكىرىسى
4 ـ توم يەر شەكلى تەزكىرىسى
5 ـ توم مۇزلۇقلار، ئېقىنلار تەزكىرىسى
6 ـ توم قۇملۇقلار تەزكىرىسى
7 ـ توم ھايۋاناتلار تەزكىرىسى
8 ـ توم ئۆسۈملۈكلەر تەزكىرىسى
9 ـ توم گېئولوگىيە، كان مەھسۇلاتلىرى تەزكىرىسى
10 ـ توم مېتېرولوگىيە تەزكىرىسى
11 ـ توم يەر تەۋرەش تەزكىرىسى
12 ـ توم يەر ناملىرى تەزكىرىسى
13 ـ توم نوپۇس تەزكىرىسى
14 ـ توم كومۇنىستىك پارتىيە تەزكىرىسى
15 ـ توم ھۆكۈمەت ئىشلىرى تەزكىرىسى
16 ـ توم كادىرلار ئىشلىرى تەزكىرىسى
17 ـ توم ئەمگەك تەزكىرىسى
18 ـ توم پارتىيە ـ گۇرۇھلار تەزكىرىسى
19 ـ توم ئاممىۋى تەشكىلاتلار تەزكىرىسى
20 ـ توم جامائەت خەۋپسىزلىكى تەزكىرىسى
21 ـ توم تەپتىش تەزكىرىسى
22 ـ توم سوت تەزكىرىسى
23 ـ توم ئەدلىيە مەمۇرىيىتى تەزكىرىسى
24 ـ توم خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى
25 ـ توم تاشقى ئىشلار تەزكىرىسى
26 ـ توم مۇھاجىرلار ئىشلىرى تەزكىرىسى
27 ـ توم مىللەتلەر تەزكىرىسى
28 ـ توم ھەربىي ئىشلار تەزكىرىسى
29 ـ توم ئۇنىۋېرسال ئىقتىساد تەزكىرىسى
30 ـ توم پېزا ئىگىلىك تەزكىرىسى
31 ـ توم پېزا ئىگىلىك ماشىنىلىرى تەزكىرىسى
32 ـ توم پېزا ـ بازار كارخانىلىرى تەزكىرىسى
33 ـ توم مېۋە ـ چېۋە تەزكىرىسى
34 ـ توم چارۋىچىلىق تەزكىرىسى
35 ـ توم ئورمانچىلىق تەزكىرىسى
36 ـ توم سۇ ئىشلىرى تەزكىرىسى
37 ـ توم قۇرۇلۇش بىكىتۈەنى تەزكىرىسى
38 ـ توم ئېلېكتر ئېنېرگىيە سانائىتى تەزكىرىسى
39 ـ توم كۆمۈر سانائىتى تەزكىرىسى
40 ـ توم نېفىت سانائىتى تەزكىرىسى
41 ـ توم پولات ـ تۆمۈر سانائىتى تەزكىرىسى
42 ـ توم رەڭلىك مېتال سانائىتى تەزكىرىسى
43 ـ توم ماشىنىسازلىق ـ ئېلېكترون سانائىتى تەزكىرىسى
44 ـ توم قۇرۇلۇش ماتېرىياللىرى

ساناقىتى تەزكىرىسى
45 - توم يېنىك ساناقەت تەزكىرىسى
46 - توم توقۇمىچىلىق ساناقىتى تەزكىرىسى
47 - توم خىمىيە ساناقىتى تەزكىرىسى
48 - توم تاشيول تىرانسپورتى تەزكىرىسى
49 - توم تۆمۈريول تىرانسپورتى تەزكىرىسى
50 - توم خەلق ئاۋىئاتسىيىسى تەزكىرىسى
51 - توم پوچتا - تېلېگراف تەزكىرىسى
52 - توم شەھەر - يېزا قۇرۇلۇشى تەزكىرىسى
53 - توم بىناكارلىق قۇرۇلۇش تەزكىرىسى
54 - توم كارتوگرافىيە تەزكىرىسى
55 - توم مۇھىت ئاسراش تەزكىرىسى
56 - توم ساياھەتچىلىك تەزكىرىسى
57 - توم مالىيە تەزكىرىسى
58 - توم مۇپەتتىشلىك تەزكىرىسى
59 - توم پۇل مۇئامىلىسى تەزكىرىسى
60 - توم سودا - ساناقەتنى مەمۇرىي باشقۇرۇش تەزكىرىسى
61 - توم سودا تەزكىرىسى
62 - توم ماددىي ئەشيا باشقۇرۇش تەزكىرىسى
63 - توم تاشقى سودا تەزكىرىسى
64 - توم تاموژنا تەزكىرىسى
65 - توم سودا - نازارەتچىلىكى تەزكىرىسى
66 - توم ئاشلىق تەزكىرىسى
67 - توم تەمىنات سودا كوپىراتىپى تەزكىرىسى
68 - توم ستاتىستىكا تەزكىرىسى
69 - توم مال باھاسى تەزكىرىسى
70 - توم ئۆلچەم تەزكىرىسى
71 - توم ئۆلچەم بىرلىكلىرى تەزكىرىسى
72 - توم پەن - تېخنىكا تەزكىرىسى
73 - توم ئىجتىمائىي پەن تەزكىرىسى
74 - توم ماۋارىپ تەزكىرىسى
75 - توم مەدەنىيەت ئىشلىرى تەزكىرىسى
76 - توم تىل - يېزىق تەزكىرىسى
77 - توم ئەدەبىيات - سەنئەت تەزكىرىسى
78 - توم ئاخباراتچىلىق تەزكىرىسى
79 - توم رادىئو - تېلېۋىزىيە تەزكىرىسى
80 - توم كىتاب نەشرىياتچىلىقى تەزكىرىسى
81 - توم مەدەنىي يادىكارلىقلار تەزكىرىسى
82 - توم سەھىيە تەزكىرىسى
83 - توم تەنتەربىيە تەزكىرىسى
84 - توم دىن تەزكىرىسى
85 - توم شەخسلەر تەزكىرىسى
86 - توم قوشۇمچە (تەزكىرە تۈزۈشنىڭ ئالدى - كەينىدە، مەجمۇئە تۈزۈپ ساقلاش، ئاچقۇچ)

ئۇيغۇرچە نەشرىگە ئاخىرقى سۆز

ئۇيغۇرچە نەشر قىلىپ تارقىتىلغان «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» نىڭ 24 - تومى — «خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى» تەركىبىدىكى 86 توم كەسىپ تەزكىرىسىنىڭ ئۇيغۇرچە نەشر قىلىنغان تۇنجى تومى. بۇ كىتابنىڭ نەشر قىلىپ تارقىتىلىشى ئاپتونوم رايونىمىزنىڭ تەزكىرىچىلىك خىزمىتى ۋە مەدەنىيەت قۇرۇلۇشىدىكى بىر زور نەتىجە، ئاپتونوم رايونىمىزدىكى ھەر مىللەت خەلقىنىڭ سىياسىي، مەنىۋى تۇرمۇشىدىكى خوشاللىنارلىق بىر ئىش.

خەنزۇچە «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» 1992 - يىل 12 - ئايدا رەسمىي نەشر قىلىپ تارقىتىلغاندىن كېيىن، خەلق ئىشلىرى نازارىتى بۇ كىتابنى ئۇيغۇرچىغا تەرجىمە قىلىش ئىشىنى كونكرېت ئورۇنلاشتۇردى ۋە يېتەرلىك خىراجەت ئاجرىتىپ بەردى. خەلق ئىشلىرى خىزمىتى بويىچە كەسىپ ئەھلى، مول ئەمەلىي تەجرىبىگە ئىگە تەرجىمان، خەلق ئىشلىرى نازارىتى پىلان - مالىيە باشقارمىسىنىڭ باشلىقى يولداش تۇرسۇن مۇسا بۇ كىتابنى تەرجىمە قىلىش ۋەزىپىسىنى ئۈستىگە ئېلىپ، 1995 - يىل 4 - ئايدا بۇ ۋەزىپىنى ئۈتۈقلۇق تاماملىدى. خەلق ئىشلىرى نازارىتى «خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» كومىتېتىنىڭ ئەزاسى، «شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» نىڭ باش مۇھەررىرى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر يولداش يۇ ژېيچېڭ تەرجىمىنى خەنزۇچە نۇسخىسىغا سېلىشتۇرۇپ چىقتى، بولۇپمۇ ئادەم، يەر - جاي ناملىرى ۋە بىر قىسىم تارىخىي، كەسىپى ئاتالغۇلارنى ئەستايىدىل سېلىشتۇرۇپ توغرىلىدى.

«شىنجاڭ خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» نىڭ ئۇيغۇرچە تەرجىمە ئورىگىنالى 1994 - يىل 4 - ئايدا ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىغا يوللانغاندىن كېيىن، ئاپتونوم رايونلۇق تەزكىرە كومىتېتىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، ئالىي مۇھەررىر يولداش نۇرمۇھەممەد دۆلەتى بۇ ئورىگىنالارنى تەھرىر - تەرجىمە بۆلۈمىنىڭ مۇئاۋىن مۇدىرى، مۇھەررىر يولداش غۇپۇر ھوشۇر نىيازبېنىڭ تەكشۈرۈپ بېكىتىشىگە ھاۋالە قىلدى ۋە ئۇنى بۇ كىتابنىڭ باش مۇھەررىرلىكىگە، يولداش مەرھابا شاۋۇدۇننى بۇ كىتابنىڭ مەسئۇل مۇھەررىرلىكىگە تەيىنلىدى.

خەنزۇچە 512 مىڭ خەتلىك بۇ كىتابنىڭ تەرجىمە ئورىگىنالىنى 1 - ۋە 2 - تەكشۈرۈش خىزمىتىگە مۇھەررىر غوپۇرھوشۇر نىيازى، كاندىدات ئالىي مۇھەررىر ئەخمەت ئىمىنھاجى جۇبەيرى ۋە يارەمچى مۇھەررىر مەرھابا شاۋۇدۇنلار قاتناشتى. «چوڭ ئىشلار خاتىرىسى» نى ئاخىرقى قېتىم تەكشۈرۈشكە ئەخمەت روزى قاتناشتى. باشتىن - ئاياغ تەكشۈرۈپ بېكىتىشنى يولداش غۇپۇرھوشۇر نىيازى ئۈستىگە ئالدى.

پۈتكۈل تەرجىمە ئورىگىنالى ئاخىرقى تەكشۈرۈشتىن ئۆتكۈزۈلۈپ بېكىتىلگەندىن كېيىن، ئالىي مۇھەررىر نۇرمۇھەممەد دۆلەتى پۈتۈن كىتابنىڭ تەرجىمە - تەھرىرلىكىنى نۇسخا ئېلىپ تەكشۈرۈپ چىقتى ۋە ئۆتكۈزۈۋالدى.

بىر تەزكىرە كىتابنىڭ تەرجىمە نۇسخىسىمۇ ئوخشاشلا كۆپلىگەن كىشىلەرنىڭ ماھىلاي تەرىنى سېپىشى، يۈرەك قېنىنى سەرپ قىلىشى بەدىلىگە دۇنياغا كېلىدۇ، بۇ كىتابنىڭ تەرجىمە، تەھرىرلىك ئىشلىرى ئۈچۈن ئەجرى سىڭگەن، لېكىن يۇقىرىدا تىلغا ئېلىنمىغان يولداشلارغىمۇ مۇشۇ مۇناسىۋەت بىلەن ئالاھىدە تەشەككۈر ئېيتىمىز.

ش ئۇ ئا ر خەلق ئىشلىرى نازارىتى
«خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» كومىتېتى
1996 - يىل 7 - ئاينىڭ 20 - كۈنى

«شىنجاڭ ئومۇمىي تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» ئۇيغۇرچە نەشرىنىڭ تەھرىرات خادىملىرى

باش مۇھەررىر: غوپۇرھوشۇر نىيازى
تەكشۈرۈپ ئۆتكۈزۈۋالغۇچى: نۇرمۇھەممەد دۆلەتى
مەسئۇل مۇھەررىر: مەرھابا شاۋۇدۇن

تەھرىر - تەرجىمە خادىملىرى: (ئېلىپبە تەرتىپى بويىچە تىزىلدى)
ئەخمەتئىمىنھاجى جۇبەيرى، ئەخمەت روزى، تۇرسۇن مۇسا، توختىسى داۋۇت، غوپۇرھوشۇر نىيازى، غوجائەخمەت يۇنۇس، قادىر ھاپىز، مەرھابا شاۋۇدۇن، نۇرمۇھەممەت دۆلەتى، يۇ ژېچېڭ

مۇقاۋىنى لايىھىلىگۈچى: تۇردى قادىر نازىرى
مەسئۇل كوررېكتورلار: مەرھابا شاۋۇدۇن، بېلىقمز مۇھەممەت

شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى

24 - توم

خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى

ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى
«شىنجاڭ ئۇيغۇر تەزكىرىسى. خەلق ئىشلىرى تەزكىرىسى» كومىتېتى

ش ئۇ ئا ر تەزكىرە كومىتېتى لازىر نۇرلۇق ھەرپ تىزىش شىركىتىدە تىزىلدى
شىنجاڭ گېئولوگىيە - قېزىلما بايلىقلار ئىدارىسى كارتوگرافىيە چوڭ ئەترىتى باسما زاۋۇتىدا بېسىلدى
فورماتى: 1092×787 مىللىمېتر 1/16
باسما تاۋىقى: 37 قىستۇرما ۋاراقى: ئون
1996 - يىل 7 - ئاي 1 - نەشرى
1996 - يىل 7 - ئاي 1 - بېسىلىشى
تىراژى: 500 — 1
ISBN — 228 — 04040 6/K. 459
باھاسى: 50 يۈەن